EX LIBRIS
WALTER MUIR
WHITEHILL JUNIOR
DONATED BY
MRS. W. M. WHITEHILL
1979

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/revistadelsestu8v9barc

ESTUDIS
UNIVERSITARIS
CATALANS

ESTUDIS UNIVERSITARIS CATALANS

VOLUM VIII

ANY MCMXIV

BARCELONA
TIPOGRAFÍA L'AVENÇ : MASSÓ, CASAS & Cª
RAMBLA DE CATALUNYA, 24

TAULA

Pàgs.

D. Lluís B. Nadal i Canudas 1

BASSAS, Andreu. — *Els privilegis de Castelló i del Comtat d'Empuries* . . 250

BETÍ, Manuel. — *Un inventari del castell de Penyíscola, any 1451* . . . 92

CASACUBERTA, Josep M.ª de. — Vegi's SERRALLONGA, Lluís G. . . . 103

DURÀN I SANPERE, Agustí. — *Orfebrería catalana* 148

MAS, Josep, pvre. — *L'aniversari del rei Jaume II* el Just *a la Seu i a altres esglesies de Barcelona i son territori* 202

NICOLAU D'OLWER, Ll. — *Literatura catalana* (Notes i comentaris) . . 83

PUJOL I TUBAU, Mn. Pere. — *Un altre manuscrit català del* Flos Sanctorum 67

RIERA, J., pvre. — *Document inèdit del rei Odó en favor de Petroni* . . 248

RUBIÓ I LLUCH, Antoni. — *La cultura catalana en el regnat de Pere III.* . 219

SERRA ET VILARÓ, Joanne. — *Pretiosa sive Caputbrevium monasterii castri cardonensis* 3

SERRALLONGA, Lluís G., i CASACUBERTA, Josep M.ª de. — *Índex dels noms propis de la* Crònica *d'En Ramón Muntaner* 103

RESSENYES DE CÀTEDRES

Literatura catalana (1914-1915) 321

Dret civil català (1913-1914). 326

Historia de Catalunya (1913-1914). 327

BUTLLETÍ BIBLIOGRÀFIC

Art i Arqueología, pp. 306-308. — Dret, pp. 308 i 309. — Folk-lore, p. 309. — Historia i Geografía, pp. 310-314. — Historia Literaria i Filología, pp. 315-320.

GRAVATS

Fragment d'un *Flos Sanctorum* català, foli CCII. — Fig. 1 : BERNAT LLEOPART (1435), Detall de la creu de Sant Nicolau, Cervera. — Fig. 2 : Anvers de la creu de Sant Nicolau. — Fig. 3 : Revers de la creu de Sant Nicolau. — Fig. 4 : Detall de la creu de Sant Nicolau. — Fig. 5 : Pom o llanterna de la creu de Sant Nicolau. — Fig. 6 : Braç-reliquiari de Sant Llorenç, Cervera, esglesia de Santa María. — Fig. 7 : Reliquiari. — Fig. 8 : Creu de Sant Salvador, Tarroja. — Fig. 9 : Creu de Vilagrassa. — Fig. 10 : Reliquiari del Sant Misteri de Cervera, robat en 1915. — Fig. 11 : Encensers de l'esglesia de Sant Francesc, Cervera. — Fig 12: JERONI RATERA? (1660) : Caixeta d'argent de l'esglesia de Santa María, Cervera. — Fig. 13 : Marc de l'argent (Arxiu Municipal, Cervera). — Fig. 14 : Marc de l'argent, fragment d'un retaule de Sant Eloi (Museu de Barcelona). — Fig. 15 : Calze de l'esglesia de Santa María, Cervera. — Fig. 16 : Calze de l'esglesia de Santa María, Cervera.

Abreviatures adoptades en el Butlletí bibliogràfic

A = L'Antropologie.
AAACat = Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña.
AB = Analecta Bollandiana.
AIC = Arxius de l'Institut de Ciencies (Institut d'Estudis Catalans).
AIECat = Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans.
AM = Annales du Midi.
ASL = Archivio Storico Lombardo.
ASSa = Archivio Storico Sardo.
BA = Boletín Arqueológico (Tarragona).
BABLBar = Boletín de la R. Academia de Buenas Letras (Barcelona).
BAHMadr = Boletín de la R. Academia de la Historia.
BBa = Bibliofilia (Barcelona).
BBCat = Butlletí de la Biblioteca de Catalunya.
BBSAF = Barcelona. Boletín de la Sociedad de Atracción de Forasteros.
BCEBa = Butlletí del Centre Escursionista de la Comarca de Bages.
BCECat = Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya.
BCEVi = Butlletí del Centre Excursionista de Vich.
BDCat = Butlletí de Dialectología Catalana.
BDLlCat = Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana.
BDR = Bulletin de Dialectologie Romane.
BECh = Bibliothèque de l'Ecole des Chartes.
BHi = Bulletin Hispanique.
BMa = The Burlington Magazine.
BMRC = Bulletin des Musées Royaux du Cinquanténaire.
BSALul = Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana.
BSDIt = Bulletino della Società Dantesca Italiana.
BZ = Byzantinische Zeitschrift
Cat = Catalunya.
CiD = Ciudad de Dios.
CT = Cuadernos de Trabajos.
E = Estudio.
EFr = Estudios Franciscanos.
EM = La España Moderna.
EUCat = Estudis Universitaris Catalans.
FranziskS = Franziskanische Studien.
ICat = Ilustració Catalana.
Lec = La Lectura.
MA = Le Moyen Age.
NM = Neuphilologische Mitteilungen
NuT = Nuestro Tiempo.
RA = Revue Archéologique.
RABM = Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos.
RAC = Revue de l'Art Chrétien.
RBibl = Revue des Bibliothèques.
RCat = Revue Catalane.
RCEHG = Revista del Centro de Estudios históricos de Granada y su Reino.
RDR = Revue de Dialectologie Romane.
REH = Revue des Etudes Historiques.
REJ = Revue des Etudes Juives.
Ren = Renaixement.
RFE = Revista de Filología Española.
RJb = Kritischer Jahresbericht über die Forstschitte der roman. Philologie.
RJCat = Revista Jurídica de Cataluña.
RLR = Revue des Langues Romanes.
RMCat = Revista Musical Catalana.
RMen = Revista de Menorca.
RMM = Revue du Monde Musulman.
RMont = Revista Montserratina.
Ro = Romania.
RoR = The Romanic Review.
RPyr = Revue des Pyrénées.
Rusc = Ruscino.
VC = Vida Cristiana.
ZRPh = Zeitschrift für romanische Philologie.

sima i amb claredat i precisió admirables. D'En Nadal pot dir-se que durant molt de temps donà expressió concreta al pensament dels vigatans.

Una de les qualitats preeminents del difunt fou l'enteresa de caràcter. D'ell pot dir-se que fou una ànima forta, viril, de les que saben on van. Els que l'havíem tractat amb alguna intimitat devíem forçosament esser admiradors d'aquesta condició tan poc freqüent en els homes de nostres dies. La seva enteresa, En Nadal, sabía conjuminar-la amb un imponderable esperit de sacrifici i exemplar abnegació, trobant-se'l sempre disposat a sacrificar-se per les idees nobles, i especialment per la Religió i la Patria, a les quals havía consagrats tots els seus entusiasmes.

En Nadal fou, també, un gran organitzador i un excel·lent home de lletres. La primera d'aquestes qualitats l'acredità en les solemnitats de la consagració de la restaurada iglesia monasterial de Ripoll en 1892, i més tard, en 1910, en les festes del Centenari d'En Balmes, per a les quals ell donà el programa complet, cuidant en bona part de l'execució. Sos llibres anònims *Nova Consagració de Santa María de Ripoll* i *Crónica de les festes del Centenari den Balmes*, queden en recordança de dues dates memorables, per més que en ells s'amaguen, tant com és possible, les iniciatives del qui els escrigué. Coneixent les dots d'activitat d'En Nadal, la Junta dels Jocs Florals i, igualment, la de l'Orfeó Català se cregueren obligades a demanar-lo per a formar-ne part. Els seus mèrits com a literat, l'acrediten les novel·les *Qüestió de nom* (1881), *Margaridoya* (1884), *Benet Roure* (1887), *Los milions del Farinayre* (1888), *Lo Beneyt y la Porqueyrola* (1893) i *La Nonada* (1904), a més d'una multitut de quadrets i excel·lents impressions de turista que queden escampades en revistes i periòdics, i en part mínima han estat recollides en els volums *Notes de viatge* (1907) i *Narracions* (1915). De les poesíes publicades o inèdites se'n podría també fer un bell volum, havent-n'hi varies que obtingueren premis en els Jocs Florals (englantina en 1895 i Flor natural en 1899). Idea d'En Nadal fou la publicació del volum de *Poesíes* del gran Papa Lleó XIII, acompanyant la versió catalana a l'original llatí, havent-se ell mateix encarregat de la traducció de dotze de les composicions que figuren en l'aplec. També traduí al català *La vaga dels forjadors* d'En Copée, i donà a llum un delicadíssim llibre d'ètica amb el títol de *La Nuvia*.

Sigui això consignat en recordança d'un home de gran talent, laboriós i de nobles ideals, a qui el Senyor sens dubte haurà donat lloc entre els justos que gaudeixen de la gloria perdurable.

Pretiosa sive Caputbrevium monasterii castri cardonensis, editum a Joanne Serra et Vilaró.

Diversi sunt auctores qui de hac re, seu melius de sancti-Vincentii monasterii castri cardonensis historia scripserunt:

P. Jacobus Villanueva in suo «Viage literario a las iglesias de España», vol. VIII, epist. LXV, Valentiæ edito, in typis de Oliveras, anno millesimo vicesimo primo.

Josephus Ballaró et Casas et Joannes Serra et Vilaró in «Historia de Cardona» in lucem edita Barcinone, anno millesimo nongentesimo sexto, in arte typographica «La Académica».

Et ego ipse etiam aliquas notulas in «Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya», vol. XIIIº, prodidi.

Alii et optimi sunt historiographi huius monasterii; sed eorum scripta typis data non sunt, nempe:

P. Emmanuel M. Ribera scripsit «Tratado de las excelencias y grandezas de la ilustre villa de Cardona», cuius statum ignoramus; sed de eo loquitur Petrus Serra et Postius in elogio tam perillustris auctoris, anno millesimo septingentesimo tricesimo septimo, in «Diario de los literatos de España», vol. III, art. II, prodito.

Laurentius Ortiz de Zárate et Araoz, ultimus huius monasterii abbas, scripsit «Abaciologio de Cardona», in unico volumine quingentarum septuaginta paginarum in folio, quod in episcopali cœlsonensi tabulario servatur. Huius operis complementum erat «Miscelanea curiosa», ubi transcripta documenta, quæ historiam huius monasterii spectant, quamplurima erant, de quo mentionem facit ipse auctor in «Abaciologio», et Villanueva loco prædicto.

Inter eos qui de Cardonæ historia tractavere memorabilis et honore dignus est canonicus Michael Mitjans, qui scripsit «Index y Recopilacio de tots los actes, manvals, llibres y escriptvres del Arxiv del Illvstre Capítol de la Iglesia Secvlar, y Collegiata Molt Insigne de Sant Vicens de Cardona. Disposat y escrit per lo Rt. Miquel Mitjans Canonge de ella. Inseguint la deliberació presa per dit Ille.

Capítol en lo ques tingué als 13 de 9bre. de 1718. Presidint lo Mt. Ille. y Rt. Sr. Dn. Javme de Portell y Font, Abad de esta Iglesia. Ab assistencia dels Rnts. Srs. Martí Riera, Saldoni Valls, Miquel Mitjans, Pasqual Vilar Dr. en Drets, Pere Joan Canto y Estany, Pau Oliva, y Sagimón Santamaria Dr. en Sta. Theologia Canonges de dita Iglesia. — Se enquadernà lo present llibre als 19 de Juny de 1721». Magnum est volumen quingentorum foliorum, ubi documenta archivi capitularis eiusdem ecclesiæ, in compendium, sunt redacta. Nunc vero in capitulari cœlsonensis cathedralis archivo servatur, quo a canonicis qui Concordati causa de Cardona ad Cœlsonam destinati fuere, translatum est; id autem, ut in pristinum locum restitueretur, ex ipsis capitularibus esset præstolandum.

In sumitate castri cardonensis, magna cum maiestate adhuc stat, quamvis in apothecam conversum et aulas per interposita tecta, quibus impossibile est unico visu suam interiorem magnitudinem aspicere, templum sancti martyris Vincentii, ubi per longa secula canonici regulares monasterii eiusdem nominis Deum laudavere.

Origo huius monasterii, cuius ut perenne monumentum futuris gentibus hoc harmonicum templum, architectonicæ undecimi seculi artis singulare exemplum, manebit, ad primam ascendit ætatem, qua analogicæ institutiones sedem patria nostra fixere.

Eremitarum sancti Augustini ordinis historiographi, Fr. Petrus del Campo,[1] Fr. Josephus Massot,[2] et Fr. Jacobus Jordan,[3] ut certum habent quadringentesimo quarto circiter anno, sancti Augustini discipulos, qui, ducti a sancto Paulino de Nola, jussu illius ad monasteria fundanda in nostrum venerunt Principatum, unum instituisse in loco ubi apud Cardonam, medio œvo, sancti Vincentii monasterium fuit canonicorum regularium sancti Augustini. Hanc vero opinionem, etiamsi non contradico, ut improbabilem prætereo, eo quia non sunt historica documenta quæ de eo certe fidem faciant.

Ait autem auctor vitæ Ludovici Pii, Eginhartus, hunc regem, jussu patris sui Caroli Magni, cum esset historiographus ocularis testis, quoniam in expeditione comitem se ipsi exhibuit, ad expellendos sarracenos ex Marca venisse, et quod «Ordinavit illo tempore in finibus Aquitanorum circumquaque firmissimam tutelam. Nam civitatem Ausonam, castrum Cardonam, Castamserram, et reliqua oppida olim deserta munivit, habitari fecit, et Borrello Comiti cum congruis auxiliis tuenda commisit»,[4] ex quibus clare elucet destructum fuisse Cardonæ castrum et ab hoc rege restauratum atque munitum.

In finibus octavi seu in exordiis sequentis seculi hæc restauratio eveniret.

---

1. *Historia General de los Hermitaños de S. Agustín.*
2. *Compendio historial de los Hermitaños de nuestro padre San Agustín.*
3. *Historia de la Provincia de la Corona de Aragón de la Sagrada Orden de los Hermitaños de N. Gran Padre San Agustín.*
4. *Marca Hispanica*, lib. tertius, § VIII.

Anno septingentesimo nonagesimo octavo omnes auctores Ludovici Pii expeditionem inscribunt; tamen Masdeu[1] nonagesimo septimo, quamvis alio loco[2] cum cæteris concordat.

Credendum est hac restauratione refectam fuisse ecclesiam, quia tunc temporis mos erat muros turris et templi simul construere, cum id mœnia non constitueret.

Victa iterum Cardona et sarracenis subdita, rursus a Wifredo comite devicta et instaurata fuit anno octingentesimo octogesimo octavo, de qua restauratione fuse loquitur eius nepos Borrellus in famosa charta populationis, anno nongentesimo octogesimo sexto data. Juxta hoc documentum, jam comes Wifredus jusserat quod castri noviter refecti ecclesiæ quidem denarii, decimæ, duæ salis somatæ et omnia ligna necessaria darentur, ut ait nepos ejus Borrellus ad confirmationem istius donationis : «Et sic perdonamus ad omnes abitatores loci istius, et ad illos qui venturi sunt et erunt, illam quartam partem de illo toloneo, sicut fuit ab initio est hodie in presente, sic fiat perpetualiter, exceptus ipsos denarios, et ipsas ceras, et ipsa decima de illo toloneo, donare facimus ad domum Sancti Vincentii sicut fecerunt parentes nostri ex toto, et in hebdomada duas somatas salis, et necessaria ligna; et vos nullam redibicionem vel funcionem sive censum alicui faciatis, nisi sancte ecclesiæ, id est, vera primicia, et veram decimam, et fidelem sacrificium, et dilectam offercionem a Deo, et ad ecclesias proprias»[3] quibus certissime seculo nono eius existentia probatur.

Sed primum, cuius autographum viderat Villanueva,[4] documentum in quo de titulari sancto Vincentio martyre mentio fit, ad nongentesimum octogesimum primum annum pertinet. Legitur in ipso anno XXVI Leutharii francorum regis, Ermetruitam donationem fecisse «ad domum Sancti Vincentii qui est fundatus in castrum Cardona».

Historiam fabricæ huius templi et ipsius præpositorum prætereamus, eo quia magis ad rem nostram spectat suam internam constitutionem, animam quæ ipsum vivificavit, studere.

In scriptura anni nongentesimi octogesimi primi ex qua locuti sumus, legitur Ermetruitam donationem fecisse «ad *domum* Sancti Vincentii»; quo verbo *domum* cuiusdam congregationis vident auctores existentiam seu unionem clericorum ad servitium Sancti Vincentii deditorum. In privilegio Cardonæ a comite Borrello dato idem verbum iteratum invenimus, et illud confirmatur ex eo quod huic domui dedisset «in hebdomada duas somatas salis, et necessaria ligna» quibus exhibetur numerosa communitas quæ magnam amborum copiam consumebat. Priusquam ad sumptus domus Sancti Vincentii opinor hunc salem fuisse tanquam

1. *Historia crítica de España*, vol. XII, pag. 107.
2. Id. ib., vol. XIII, pag. 20.
3. *Historia de Cardona*, ap. I.
4. *Viage literario a las Iglesias de España*, vol. VIII, pag. 148.

redditus in specie, ut cum ipso possent aliis necessariis cum mutatione subvenire; somata enim tantidem erat quasi onus, seu pondus 124'8 klgrs.,[1] quod quidem comitis donum erat non solum sufficiens ad domum clericorum, sed ad populum etiam sustentandum.

Ex scriptis in fine seculi decimi et in exordiis sequentis exaratis constat donationes titulari huius templi factas fuisse «et servientibus Deo in prefata ecclesia», quod patefacit illis temporibus canonicam existere seu unionem clericorum, qui communiter vitam agebant sub cuiusdam superioris directione.[2]

Anno decimo nono post millesimo ad plenam huius monasterii ingredimur cognitionem. Cum ad pessimum statum hæc devenisset ecclesia, propter militum usurpationes, qui eo tempore, debellandi gratia, aut aliis subveniendi necessitatibus, crebro ecclesiarum bona sui juris faciebant, et maxime irritas donationes a suis prædecessoribus relictas reddebant, vicecomes Cardonæ, Bremundus, qui eam perquam splendidissime dotavit, et fundamenta fodit huic delubro quod ad hanc usque diem stat, ipsam reformare consuluit et sublimare, pro cujus exitu in consilium advocavit episcopum Olibam; et huius restaurationis charta, præsentibus egregia comitissa Ermesinda, vidua comitis barcinonensis Raimundi Borrelli, eius filio Berengario, comiti urgellensi Ermengaudo et sancto episcopo eiusdem nominis, firmata fuit.

In hac severioris disciplinæ restitutione[3] notandum est ibi velle clericos sufficientes et ipsis præesse «canonicum abbatem qui armorum penitus expers esset, et divine facundia scientie, et vite puritate, tam docere, quam preire clerum et populum merito posset. At si lœtali stimulo occumberet, vicecomes qui tunc esset loci ipsius, clerus quoque ac plebs nihilominus scientia probatum et vita, ex eadem ecclesia perquirerent et prefferrent; quod si secus cederet, et ita notissimum aliunde rimantes excirent, et supradicte ecclesie preficerent : similem vero modum et legem in cuncta successione servarent».

Quibus verbis patefit tunc temporis clericos fuisse reformatione indigentes et, si ipsis erat abbas præpositus, hunc «canonicum» non fuisse, seu observantem regulas canonicales; adeo ut prædecessores potius fuisse armis deditos, quam clericos mores proprii status observantes, deduci videatur; qua de causa non solum armorum penitus expertes esse præcipit, sed divina scientia plenos et vitam agentes ita honestissime, ut clerum et populum docere merito possent et præesse; ex qua comparatione antiquioris monasterii existentiam probari opinamur.

---

1. Ait Ortiz : «Cada somata son dos fanegas y 10 celemines, medida de Avila, que se computan a cien libras de peso cada una.»

Antiquis temporibus erat synonymia inter somatam et onus -*carga*- ita ut monumenta vetera distinctionem faciant inter somatam muli, æqui et asini, et hominis etiam et feminæ, sed recentiori ævo, in Catalaunia, hoc nomine viginti sex librarum pondus intelligitur; sed, quidquid sit, est immodicum ad sumptus unius familiæ pondus.

2. Villanueva : ib., vol. VIII, pag. 168.

3. Hoc reperies documentum apud Villanueva *Viage Literario*, vol. VIII, pag. 285.

Canonicos fuisse hos clericos subditos cuiusdam abbatis directioni multis probatur monumentis, in archivo capitulari eiusdem monasterii apud Cardonam reconditis; sed, ad probationem, tantum referam abbatem Willielmum, in suo testamento, decimo calendas julii, luna undecima, Henrici regis anno decimo (1040) condito, dixisse : «eligat ipse abbas cum *canonicis* unum ex clericis eiusdem ecclesiæ», et in huius monasterii reformatoris vicecomitis testamento, tertii idus januarii anni tricesimi Rodberti regis (1026), legitur : «Sic dimmito ipsos alodes meos a prelibato Sto. Vinc°. ad ipsa *Kanonica*, etc.», et in alio loco ipsius testamenti : «Donamus Sto. Vicentio suprascripto loco et ad ipsa *canonica*, ut in perpetuum liceat possidere : : : clericis et sacerdotibus ibidem Deo servientibus : : :»,[1] quæ quidem verba distinctionem inter clericos et canonicos eiusdem domus manifestam faciunt. Insuper in suo testamento vicecomes Bremundus clare distinguit inter donationes factas domibus monachorum et domibus canonicorum : illorum *cœnobium*, horum autem *canonicam* appellat, et quando donationes facit cardonensi hæc verba semper usurpat : *ad ipsa kanonica*, eodem modo ac gerundensi, vicensi et barcinonensi. Sed huic ultimo argumento, quod ex Ortiz de Zárate exscribo, contradicit hæc charta : «: : : ego enguntia uiceschomitissa et filio meo bremundo gratia dei uiceschomite : : : sic placuit in animis nostris : : : ut cartham donationis fecissemus ad domum sci. uincentii *cenobii* cuius ecclesia fundata est in castrum cardona : : : Facta carta donationis · XVI · klds. aplis. anno · XXV · regnante radberto rege». (1021).[2]

Tam si prius in hoc monasterio canonica fuisset, ut ait Ortiz de Zárate,[3] quam si primus instituit vicecomes Bremundus, ut opinatur Villanueva,[4] quæstio evenit qu nam canonica erat norma cardonensis monasterii. Visum est consiliarios vicecomitis Bremundi fuisse prælatos et clericos Vici et Urgelli, quorum approbatione processit ad restaurandam cardonensem ecclesiam et in honorum fastigium evehendam. Non dubium quin, ut ait Villanueva,[5] Aquæ-Grani consilium darent quam ipsi profitebantur, potius quam alterius ab ipsis ignotæ; et revera omnes vitæ religiosæ professores credunt vota quibus obstricti sunt præcellentissima esse.

Regularium duæ præcipuæ institutiones erant : Sancti Augustini et ea quæ anno octingentesimo decimo septimo in Aquæ-Grani concilio instituta fuit, cuius fundamentum erant canones comunitati clericorum eius ecclesiæ a sancto Mettis episcopo præscripti. Substantialis varietas inter canones Augustinianos et Aquisgranos in eo erat quod his adscripti bona propria possidere poterant, quod illorum omnino interdictum erat. Quamvis in monasterio Cardonæ erant redditus

1. Ex autogr. in arch. ab. Cardonen., cuius mentio fit apud Ortiz, ib., pag. 172.
2. Ex autogr. in arch. cap. eiusdem monast. fasc. Mu, num. 931.
3. Ib., cap. 4.°
4. Ib., vol. VIII, pag. 171.
5. Id. ib.

et bona communia, nihilominus poterat unusquisque, arbitratu suo, de parte sib pertinenti disponere et quidquid cuiusvis alterius juris acquirebat; ex quibus deducitur ab ipsis Aquæ-Granis canones observari. Quamplurimas adduci possemus chartas, quarum aliquas tantum, exempli causa, referemus, antiquiores canonum Augustinianorum introductione. Quædam emptionis necnon venditionis asservantur abbatis Willielmi in quibus constat de propriis bonis fuisse, atque in ipsius prænarrato testamento legitur : «Magnum mihi et satis licitum esse videtur Domum Dei edificari, atque *ex rebus meis* honorare, audientes : : : quod elemosina a morte liberat. Dimito atque concedo ad titulum S. Jacobi, qui est consecratum intus in ipsa confesione S. Vincentii Cardonensis *Alodes meos proprios* : : : Alaudem quem habeo in locum quem vocant Lobosa, qui *mihi advenit per comparatione*».[1] In aliorum abbatum chartis similia reperiuntur verba, in ipsis autem nulla mentio fit monasterii, unde deduci debet nomine proprio fieri; sed sufficienter patefit duobus abbatis Ugonis; altera decimi octavi anni regis Philippi (1078), quo anno credendum est tantum canonicum fuisse, quia abbatis non fert titulum, ut in altera quæ ad annum vicesimum ipsius regis (1081) expectat; in utraque tamen cessionem facit monasterio diversorum bonorum suæ proprietatis, hereditario jure ex patre in se venientium, ut clarius videbitur in translato inferius scripto.[2] Cum canonicam Augustini regulam

---

1. Ortiz : ib., pag. 170.

2. «In nomine sancte et indiuidue trinitatis Vgo prolis ermemiri · Donator sum domino deo et sancto uincentio cardone. Inprimis dono atque per hanc scripturam donationis mee prenominato sancto uincentio pariliatam · i · de terra que est ad ipso auelano · quam fuit de guilelmo unifredi qui est quondam. Et aliam pariliatam terre cum modiata uinee que est ad ipso furno iuxta castrum cherbasin · et predicta terraestculta et herema. Et in alio loco petiam · i · terre que fuit mironis ansulphi · et ipsas uineas de subter castrum alarigo prope solarium de me donatore. Et ipsum uilarem anticum cum ipsa uinea que est sita in iamdicto uilare · et cumba · i · que fuit bermundo guisadi et mansionem · i · quam fuit de elliardis · et est ad ipsum podium de alarig. Aduenit ad me ugo prenominato prephata omnia peremptionem siue exgenitori meo · uel per ullasque uoces. Et est prephata omnia in comitatu minorise infra terminum castrum cherbasini sine de alarig. Prephata omnia · affrontant asolis ortu · in ipsa ualle de ipso auelamo. Ameridiana uero parte · intermino argentiola. Occiduana uero pars interminio de montefaro. Circea uero pars interminio de paladela siue de monte menez. Quantum isti termini includunt aut circumeunt sic dono domino deo et prephato sancto uincentio · prephata omnia sicut superius. est scriptum · cum exiis et regressiis earum · sine ulla retinentia. Et est manifestum quem uero predicta omnia de meo iure trado in dominio et potestate predicto sancto uincentio ad suum dominium uel ad suum proprium alodium. Quod si ego donator aut ullus homo uel femina qui contra ista scriptura donatione uenerint ad inrumpendum nullomodo possint facere · sed compono aut componant in duplo predicto sancto uincentio prenominata omnia · et postea firma persistat ista scriptura in eternum. Actum est hoc · VXVIII · K. ianuarii. Anno · XVIII · philippi regis francie. VGO = GviLELMuS Qui et PEBRELLos leuita ✠ Sig ✠ num Vgbertus = Gerallus = Vgobernardi = Sig ✠ num ermessindis uice comitissa. = Gerallus sacer ✠ Sig ✠ num guilelmus bernardi. = Folchone · archidiacon. ✠ uidal. ✠ = Gvilelmus Leuita qui hoc scripsit et sub ✠ die et anno quo supra.

Quoniam legibus nostris constat esse decretum · ut res donate si in presenti sunt tradite · nullo modo repetantur adonatore · ideo EGO VGO aba perhanc scriptura donationis mee · uolo ad noti-

a fine seculi undecimi in hoc monasterio viguisse usque ad millesimum quingentesimum nonagesimum secundum annum, in quo Clemens VIII ipsam abolevit, et postea in collegiatam erexit sub præsidio abbatis cum pontificalium ornamentorum usu, pro certo habeatur; quo tempore fuerit introducta inquirere oportet.

In secunda undecimi seculi parte in hoc monasterio quædam mutatio invenitur, adeo ut abbas, licet non semper, venditiones tamen atque emptiones simul cum clericis sæpe perficeret. Bernardus, abbas, anno decimo regni regis Philippi, octavo calendas septembris (1069), quoddam stabilimentum fecit *cum Congregatione Clericorum S. Vincentii : Nos simul, etc.*[1] Iisdem utitur verbis in venditione quam molendinorum de Roquerols anno millesimo octogesimo sexto fecit Guillelmus Bernardus «ad fulconi archilevita[2] et *congregationi sancti uincentii*».[3] Tunc etiam inter canonicos hæc apparent nomina : *sacricustos,*

---

tiam deducere (quod) elegi derebus · meis facere mea propria uoluntate. Et ideo sub sancte trinitatis sacratissimo nomine · ego supra dictus VGO per seriem huius · spontanee scripture dono et presentialiter trado · Domino deo et Sancti uincentii cardone · Ipsum castrum de cerbasi ipsa medietate · de ipso castro quomodo ego habeo uel patre meo dimisit · uel ego habere debeo uel per qualicumque uoces. Hid est ecclesia et decimis atque primiciis · et oblationibus simul cum homines qui ibidem sunt uel in eius terminis aud erunt placitos et seruiciis mandatum et districtum quomodo ad usum hominem pertinet uel nominare possit · simulcum ipsas dominicaturas · simili modo ipsum kastrum de sancti nazarii · ipsas meas uoces · et ipsum castrum de alarig · et de mont far · quomodo ego habeo uel habere debeo uel homines per me. Est autem omnia supra scripta in comitatu minorisa uel castrum argenscola · et habet afrontationes hec omnia · de parte orientis in ipso auela demeridie prope intermine argencola uel de suas quadras · de occiduo ad ipso reger de mont far · de latere uero circi intermine de iorba uel mont menet. Quantum infra istas afrontationes includunt et isti termini ambiunt sic dono et trado adomino deo et sancti VINcentii · ad suum plenissimum et proprium alodem propter remedium anime mee uel parentum meorum cum siluis et garicis et pascuis · et petris et aquis cum exitibus · et reductibus earum. Et si ego VGONIABA donator aut ullus homo contra ista carta uenerit pro inrumpendum non hoc ualeat uindicare set in duplo componat cum insua melioratione · et in auten ista carta firma permaneat modo uel omnique tempore. Actum est hoc · iiii · NNS. apprelii · anno ·xx· r egn i philippo regi. Sig ✠ num VGOABA qui ista carta mandauit scribere et testes firmare rogauit. = Sig ✠ num bernardus raimundi. Sig ✠ num Guilelmus raimundi. Sig ✠ num petrus ipo sub diaconus. Sig ✠ num Bermundus sub diaconus. Sig ✠ num vgbertvs bernadi. Sig ✠ num mironi guielmi. Sig ✠ num pontius bernardi Sig ✠ num bernardus amati. Sig ✠ num Guilelmi bernardi-Raimundus sacri custos ✠ REIMVNDVS VICE COMES ✠ RAIMVNDVS BERNARDI Fvlchone · archidiachonus ✠ = leuita qui hoc scripsit die et anno ✠ ut supra .VGO.» (Ex. autogr. in arch. cap. eiusdem monast. fascic. No, nums. 987 et 988.)

1. Ortiz : ib., pag. 183.
2. In capitulo barcinonensi hac fruebatur dignitate.
3. «In nomine domini · Ego guilelmus · bernardi · Vinditor sum adomino deo et sancto VINCENCIO · et ad fulconi archileuita et congregacione sancti uincencii · per hanc scripturam uinditionis mee · Vindo uobis · duos molinos · qui mihi aduenit deparentorum aut per ullas que uoces · (et sunt) infines decardona ubi in loco que uocant rocherols · et adfrontant de parte orientis in casals qui fuerunt de adalbert. De meridie in ipso alod de sancti petri derodes uel me uinditore. De occiduo in ipso pug de castel corb. Aparte uero circii in ualfermosa (quantum) includunt sic uindo ego guillem adprephato sancto VINCENCIO uel eius canonicis · ipsos molinos aquis aquarum

prior, præpositus, refectorium quæ, quidem, licet non certo, cum eo ipso tempore in ecclesiis inveniantur quarum clerici canonibus Sancti Augustini non erant adscripti,[1] huius tamen reformationis introductionem significant. In quadam charta anni vicesimi tertii regis Philippi, sexti calendas octobris, cuius mentio fit ab Ortiz,[2] invenimus quemdam *Raimundum Sacricustodem* et *Arnaldum monachum et levitam.* Etiam in archivo capitulari eiusdem monasterii, in alia anni vicesimi secundi ipsius regis, invenitur quidam *sacricustos.* In prædicto anno vicesimo tertio huius regis Philippi, calendis februarii, invenitur alia ipsius archivi in qua legitur : «Ego Poncius *Prior* S. Vincentii Cardone, et Amatus *Prepositus* cum omni congregatione Clericorum et Laicorum::: Nos simul in unum:::».[3] Geraldus, in suo testamento octavi calendas julii vicesimi quinti anni Philippi franchorum regis (1085), quædam mobilia huic legavit monasterio ut venderentur et *De pretio construant refectorium de Cardona* et, si numerata non suficerent, aliorum venditionem disposuit *donec iam dictum refectorium factum sit.*[4]

In dubium, hanc reformationem in regulæ Sancti Augustini introductione constitisse, non venit; quia constanter ipsam in hoc monasterio viguisse videmus, quin aliud ei exordium tribuere possimus. Ex tunc non mensa solum, sed cætera etiam communia erant, nihil proprium, in quo stat disparitas essentialis huius regulæ ab aliis. In cuius testimonium id addi volumus, quod in anno millesimo octogesimo nono receptus fuit ad regulariter serviendum in hoc monasterio clericus Haianricus, ad quod dimissit seculum et terrenis rebus valedixit.[5]

---

uie ductibus · et reductibus · petras mobiles uel immobiles cum ipsa casa cum suo solo superposito · et cum ipso ort · et cum omnibus · sibi pertinentibus · quantum ibi ha(beo) abintegrum · inprecio placibile · XXX solidos · et · i · denarios vico. Et est manifestum. Quod si ego uinditor adullusque homo uel femina qui contra ista carta uindicione uenerit adinrumpendum non hoc ualeat uindicare quod requirit. Set componat adpref(ato sancto Vincencio). Facta ista carta uindicione · xvi · kalendas decembris. Anno · XXVI · Regnante filippo rege. Sig ✠ num Guillem bernard · qui ista carta fecit scribere · et adtestes firmare rogaui. Sig ✠ num Guillem bernard de palad. Sig ✠ num Guifred bonef(ilii). Sig ✠ num Guillem duran de nitols. Sig ✠ num amand doneil = PETRVS LEVITA · qui hanc cartam Rogatus scripsi. Die et anno = qvod svpra.» (Ex autogr. in arch. eiusdem monast. fascic. CU, num. 432.)

1. Villanueva : ib., pag. 172.
2. Ib., pag. 183.
3. Ortiz : ib., pag. 184.
4. Id., ib.
5. «Quoniam legibus censetur ut quecumque Sanctis dei baselicis aut per principum aut per quorumlibet fidelium donationes collate reperiuntur uotiue · ac potentialiter in earum iure irreuocabili modo legum eternitate firmetur · id circo in dei omnipotentis nomine ego haianricus · clericus · qui propter amorem dei seculo et omnibus que possidebam renunciavi · ut cum celesti milicia possidere merear gaudia paradisi. Pateant hominibus · uniuersis · quoniam non ab aliquo coactus uel ullius ingenio suasus · sed deuote grata mente spontaneus trado dono atque concedo Domino Deo et ecclessie sanctissimi Martiris Vincentii cardonensis cui · memetipsum tradidi regulariter seruiturum · cuncta que hereditario iure mii contingunt ex patrum meorum possessione · uidelicet ipsam

Hoc vero plenissime confirmat, augustinianæ regulæ nomen jam præbens, anno millesimo nonagesimo, post sanctæ Mariæ de Organyà restaurationem monasterii, igne hausti, religiosos Cardonæ canonicos inter alios arcessitos fuisse, ut prælibatam ecclesiam stabilirent «secundum institutionem Sacrorum Canonum, et ut deinceps inibi degentes vivant, et militent Deo secundum vitam Apostolorum, et secundum *instituta Beati Augustini*», quos charta secernit canonicos ab urgellitanis cum religiosorum epitheto.[1]

Quamvis, per hos restaurationis annos, huius monasterii prælatus fuit abbas Ugo, nobili genere natus, nihilominus præpositus erat quidam canonicus quem honorarent eo quia ortum stirpe nobilissima erat, nempe Fulchus, vicecomitalis domus Cardonæ, qui paulo post fuit episcopus barcinonensis, et ipsum instituta beati Augustini introduxisse est existimandum.

In quadam venditionis charta, anni millesimi octogesimi quinti, nominatur huius monasterii canonicus, utpote videri potest in transcriptione inferius inserta,[2] ac eius, et non aliorum canonicorum, cognomentum tantum scribitur,

---

dominicaturam quam habeo intra terminos castri quod dicitur cunilio siue in castro et in domibus terris et uineis pronum et planum cultum uel heremum petris petrarum aquis aquarum uie ductibus· uel reductibus · et tota mea omnia quod ibi habeo uel habere debeo proqualicumque modo qui Mihi ueniunt pro genitores mei uel proqualicumque uoces · totum trado et dono adomino deo et supranominato loco S. VINCENTII · sine ulla diminutione. Et quitquid habentur in comitatu ausone uel minorise · siue in supradictum castrum uel terminum cunilio. Et insuper ipsa alaudia qui est intra terminum podio alto et affrontant hec omnia supra scripta de orientali parte siue meridiana plage interminum mirambello. Aquilonare uero terminum in terminum castro colonico. Occidentali uero parte in ualle uibrera. Quantum hec affrontationes includunt : : : etc. Que est facta · vi° · k. ianuarii Anno · x°xv°iiii · regnante philipo rege. Sig ✠ num aianricus · qui hoc donum feci et firmaui · firmarique rogaui. Sig ✠ num amatus donelli. Sig ✠ num Bernardus raimundi. Sig ✠ num ermengaudus mironi. Sig ✠ num Guilabertus latro. Sig ✠ num Raimundus sinfredi. Sig ✠ num Teidball. = gerallusquiocconfirmad ✠ = Fulchone Archileuita ✠ = Bermondos subdiachonos · qvi ista carta rogitos scripsit die et anno ✠ Qvo Svpra.» (Ex autogr. in arch. eiusdem monast. fascic. Ni, num. 971.)

1. Ortiz : Ib., pag. 185.

2. «In nomine eterni dei et saluatoris nostri. Ego · Guilla femina · et filie mee · idest Adalaizis · et Guascha · et nepotam meam nomine · lozlen · Venditrices · Per hanc scripturam nostre uendicionis uindimus · adomum sancti Vincentii cardonensis atque ad kanonicis eiusdem ecclesie persistentibus · idest Fulchoni archileuita · etceteris fratribus · ibidem deo seruientibus · quimodo ibi sunt · et in antea deo annuente futuri erunt usque · in perpetuum · alodio nostro quem habemus · uel · habere debemus · infra terminos de castroque uocant elennio aduenit nobis prefato alodio · per uocem genitorum nostrorum · siue per ullasque uoces · siue per aprisione uel per comparacione. Est autem prefato alodio in comitato ausonensi uel infra fines de iam dicto castro. Affrontationes uero prenominati alodi continent in his locis Aparte orientis · inteminio castrum de buxumdorsi. Ameridiano uero latus · intermino castri chalaphensi. Ad occiduo namque parte · in termino castrum fuliensi. Acircii uero latus intermino de colonico castro. Qvantum infra his quatuor affrontationibus · abemus · uel habere debemus aut uos emptores per aliquos ueridicos testes in uenire poteritis infra supradictos terminos de prefato alodio tam domibus quam terris cultis uel incultis · uineis · atque uineariis · arborum diuersi generis · puteum cum ortis et ortalibus · et tonam unam residentem in pedrictis domibus · et omnia que ibi habemus · uel habere debemus · totum uendimus deo et Sancti

ex quo aliquod signum eius præeminentiæ deducitur; sed luculenter confirmatur in altera sexti calendas januarii, anni vicesimi octavi regis Philippi, in qua ipsius mentio fit priusquam abbatis, hisce verbis : «Ego Arnallus proli Mironi donator : : : sum Eclesiæ S. Vincentii Cardonæ vel *Fulcho Archilivite, et Vgo Abba, ceterisque fratribus ibidem Deo servientibus*».[1] Hanc ipsam reformationem introduxisse, expressis verbis testificatur canonicus qui eius obitum scripsit in PRETIOSA huius monasterii, nempe : «Quarto idus Decembris, Barchinone depositio recolendæ memoriæ Fulconis Epi. eiusdem Urbis, atque Vicecomitis Cardonensis, *cuius industria Clerici huius loci* (monasterii) *regularibus sunt documentis edocti, quibus et ipse humiliter subiectus*, postremo adepto culmine Episcopatus, apud prephatam Urbem quievit, beato fine sepultus anno M°.XC°.IX°».[2]

Hoc monasterium episcopis Urgelletanis subditum fuisse per multos eisdem obedientiæ actus ab abbatibus præstitos probaretur; sed sufficienter in lucem venit his verbis quæ leguntur in restaurationis scriptura et dotationis eius canonicæ a vicecomite Bremundo peracta, anno millesimo undevicesimo; «coramque etiam domno Ermengaudo pontifice Urgellitano reverentissimo, hec facta quoque probante pariter et roborante, in cuius diocesi predicta sita extat ecclesia»;[3] et maxime ex his excerptis ex charta dedicationis ecclesiæ eiusdem monasterii: «ERIBALLVS EPS. ✠ qui hoc confirmat ad honorem sancte sedis urgellensis ut ipsa ecclesia sancti uincencii sub eius diocesi sit».[4]

Vincentii · cardonensi · et ad kanonicos eiusdem deo seruientibus · sine ulla reseruatione cum exiis et regressii searum · inpropter placibile precio quos apreciauere bonis homines · idsunt · Vncias · x · ad aurum ualentie · ualente · et nichil de isto precio uobiscum non retinuistis · sed ad nos prenominatas uenditrices fideliter dedistis. Et est manifestum. Si uero nos uenditrices aut ullusque homo uel homines · femina · uel femine · aut ulla grandis persona uel parua contra hac carta suadente diabolo uenerimus · aut uenerit · uel uenerint · ad infringendum · uel inquietandum · uel disrumpendum · non hoc ualeamus · uel ualeant uindicare quod requirimus · uel requirat · aut requirant · sed sicut kannones obseruant et iubent fiant sacrilegi · et excomunicati · et in antea hoc quod confringere uoluerint · in quadruplum ecclesie prescripte atque ad kanonicis eius · componamus · uel componant. Et inantea istam scripturam pleno robore obtineat in secula. Facta cartau indicionis · iii · nonis · iunii · in anno · x°xv° · regnanti regi philipo. Sig✠num Gilla femina. Sig✠num adalaizis. Sig✠num Guascha. Sign✠um iozlen · qui hanc cartam scribere iussimus · et manibus · nostris firmauimus · testesque firmare rogauimus. Sig✠num Guilielmus remundi. Sig✠num Guilielmum gischafredi. Sig✠num Isarno mironi. Sig✠num Bermundo ermemiri. Sig✠num Guilielmum iuliani. ARNALLVS✠SACER. Sig✠num iohannis spera indeo. Sig✠num Remundo ermemiri. Sig✠num Maiansendis que dono et firmo omnes mea u oces quas habeo uel abere debeo sancto uincentio de isto alaudio suprascripto. = Poncius leuita qui hanc cartam iussione prefati uenditricibus. scripsi sub ✠ die et anno quo supra.» (Ex. autogr. in arch. eiusdem monast. fascic. Ne, num. 955.)

1. Arch. Ab. ap. Ortiz, ib., pag. 188.
2. Ortiz : ib., pag. 189.
3. Villanueva : vol. VIII, pag. 288.
4. *Butlleti del Centre Excursionista de Catalunya*, vol. XIII.

Sed postquam regula augustiniana hic fuit instituta, ad quod, forsan, aliqui sancti Rufi Avinionis canonici venirent, hi monasterii cardonensis subjectionem sibi ambierunt; nihilominus, abs dubio est, partem habuisse in constitutione nostri monasterii, ut patet ex *Breviario secundum institutum Sancti Ruphi* quod in ecclesia sancti Michaelis Cardonæ custoditum erat. Utraque ecclesia per longum tempus apud romanam curiam litigârunt, monasterio avinionense cardonensis obedientiam petente, cui hoc adversabatur; sed, quamvis bulla Anastasii IV, anni millesimi centesimi quinquagesimi quarti, ipsi jussit obediturum fuisse abbati sancti Rufi «tenore illius sententiæ, quæ inter te, dilecte fili, supramemoratus Abbas (Cardonæ), et dilectum filium nostrum Abbatem S. Rufi, authoritate appostolica lata esse dignoscitur»,[1] et Bosonis, appostolicæ sedis legati, epistola ad sanctum Odonem episcopum urgellensem excomunicavit, et ab omni ecclesiarum limine sequestravit abbatem cardonensem et eos qui ei obedientiam vel hominium causa honoris ipsius ecclesiæ fecerant,[2] credendum est nunquam abbatis sancti Rufi dominationi successisse. Lectum habeo archivum monasterii Cardonæ et quamplurima alia monumenta quæ splendorem huic rei deberent afferre, nullam, tamen, chartam inveni ex qua deducatur abbatem cardonensem aliquando hanc præstitisse obedientiam, e contra quamplurima episcopo urgellensi, ad cuius synodum ibat.

Anno millesimo centesimo sexagesimo primo abbas Bernardus, cum canonicorum consensu, instituit officium Infirmarii, cuius integram institutionis chartam inferius transcribo.[3]

---

1. Originale huius bullæ reperies in archivo capitulari monasterii cardonensis. Abbas Jacobus Portell et Font apographum jussit facere in curia barchinonensi de quo fidem dedit Josephus Romaguera, Vic. Gralis. S. V., octava die februarii, anno millesimo septingentesimo vigesimo primo : et Emmanuel de Armesto, actor ducis Medinaceli et Cardonæ, typis dedit apud Matritum anno millesimo septingentesimo tricesimo quarto, decima die mensis martii.

2. Villanueva : ib., vol. VIII, Apend. num. XXXIII.

3. «Pateat omnibus hec audientibus · quod Ego Guillelmus gratia dei cardonensis Abbas · predecessorum nostrorum venerabilis memorie honestas constitutiones et laudabiles consuetudines· confirmo · et ratas habeo · et si quid ab eis · pretermissum est · suplere uolo. Constat enim quod Kamararius · in adiacencia huius monasterii · usque huc nullas habuerit domos · in quibus sepellectilem Kamere · uel ea que necessaria sunt Kamerario · reponere possit uel obseruare — huius igitur racionis intuitu · memoratus Abbas · et · R · prior · cum consilio · et expressa voluntate tocius capituli · donamus · concedimus · et in presenti tradimus · et assignamus · uobis · Geraldo Kamarario · et uestris successoribus · domos · et locum assignatum · in quo illas edificet · cum omnibus ortalibus · et arboribus que incircuitu sunt · et cum omnibus melioracionibus quas ibi facere uoluerit · et cum ingressibus · et regressibus earum. Tali modo et racione · quod · Geraldus Kamararius harum domorum propriis expensis hadificator · cum Kamera · vel absque Kamera · habeat et teneat domos prenominatas · cum ipsis ortalibus · omnibus diebus uite sue · et post eius obitum · successor eius Kamararius istius ecclesie · habeat et teneat ad seruicium et utilitatem kamere · et semper ad ius kamere spectent — Sunt autem domos · (et o)rtales · in ipso podio · subtus murum kastri. = Actum est hoc · II · k. junii. Anno domini · M · CC · X · = GUILLELMUS CARDONENSIS · ABBAS. ✠ Sig ✠ num Raimundi · prioris ARNALDUS CARDONENSIS SACRISTA ✠ Sig ✠ num Ci.

Ducentesimo decimo anno post millesimo abbas Guillelmus, in instrumento assignationis domus camerarii, confirmat honestas constitutiones et laudabiles prædecessorum consuetudines,[1] sed non constat utrum scripta essent.

Post electionem abbatis Raimundi de Vilanova (1247), qui præpositus erat ipsius monasterii, abbatiæ præposituram adjunxit; sed eius successor, Petrus Sala, consentientibus canonicis, instituit officium Cellararii, ascribens ei redditus et

---

demonteferrario. Sig ✠ num bg. de pulcro loco prioris. Sig ✠ num P. Guillelmi. = Bernardi de fluuiano Sig ✠ num. Sig ✠ num b. de Guardies. Sig ✠ num A. de fluuiano Sig ✠ num b. debleda. b· de albesa ✠ = PETROS prior ssegarren. Qui hoc Scripssit Die et Anno Quo ✠ supra. = Sig ✠ num. f. Sig ✠ num. f. G.» (Ex autogr. in arch. eiusd. monast., num. 855.)

1. «Ann(o ab incar)nacione domini . c° · lx° · i° . post millesimum Bernardus abbas cardonensis · et Petrus · prior · cum uniuersali canonicorum capitulo · obanimarum et corporum suorum salutem corroborandam · concordare visi sun(t domum?) hedificare · et hereditare caritatis · vbi clerici domus Sancti Vincencii infirmi atque minuti Karitatem secundum posse predicte domus · et ministri eiusdem domus inueniant deo larg(inte p)rephatam enim domum predictus abbas et clerici hereditate tali dotant utpote seruicium predictis infirmis et minatis · ab eiusdem domus ministro impendi possit. Imprimis de omnibus · adquisicioni(bus et) exitibus · que sanctus vincencius · et clerici eiusdem loci fecerint comuniter · decimum predicte domui donant sine ulla diminucione. De prepositura uero maiori eiusdem ecclesie · partem quam prepositura habet uel habere debet in molendinis de buida sachs · et decimum carnis quod habet in cardona. De sacrista uero (*hic est spatium non scriptum*). De prepositura uero gerundensi qualiscumque prepositus ibi fit .v. solidos · usque ad natiuitatem domini per unum quemque annum tribuat ministro eiusdem domus omni tempore. De cambra autem mansum qui fuit de mir uidall de guardies · cum seruiciis et pertinenciis et omnibus rebus que ibi habent uel habere debent. Insuper donant et laudant predicte domui et eius ministro · quicquid emere uel acaptare poterit habeat pred(icta) domus · omni tempore · cum consilio fratrum · et quicquid expignoris Sancti Vincencii redimere peterit · similiter habeat et possideat sine ulla inquietudine · usquequo obediencia cuius directum fuerit · redimere possit · et hoc (aut quicquid) minister inde recuperauerit · restituat in honore ad opus predicte domus · ad consilium abbatis · ceterorumque fratrum. Hec omnia supra scripta donant prephate domui predicti domini · ut habeat et possideat omni tempore sine inquietante. Tali modo et conueniencia ut ipsam domum teneat Raimundus rotbaldi et ministret per obedienciam omnibus · diebus uite sue sanus uel infirmus · et faciat · seruicium infirmis fratribus · accepto comuni cibo fratrum sicuti sani · pta. tribuat eis extoto quicquid necessarium fuerit. Predictus uero Raimundus rodbaldi minister huius domus · donat condaminam que uocatur rodbalda quam habet in chalaph · cum manso de plano quod emit de Guillelmo Bernardi de podio alto · et hec facit cum consilio abbatis et aliorum fratrum · et bernardus de castel donat mansum quod tenet raimundus · de angless cum censu et seruicio quod inde facit. Cum uero aliquis canonicorum fuerit ibi infirmus · prepositus donat si unam libram panis ordacii. Hanc uero domum Karitatis siquis abbas vel clericus uel aliquis homo minuere uel distribuere uoluerit uel ad nichilum redigere · anathematis uinculo Auctoritate dei et beati Petri apostoli omniumque sanctorum suorum subiaceat. Similiter autem quisquis clericus uel laycus aliquod beneficium impenderit · sit ei in absolucione peccatorum suorum ex auctoritate dei et petri apostoli · et in omnibus benefactis deo seruiciis huius domus porcionem accipiat. = Actum est hoc · v°ii · k. ianuarii. = Bernardus abba ✠. Petrus prior ✠. Sig ✠ num Bernardi prepositi. Sig ✠ num Guilielmi Sancti Yacobi qui predicto beneficio quarteram unam frumenti omnes annos donem. Berengarius arnalli ✠ de falchs Sig ✠ num berengarius presbyter. Sig ✠ num petrus dechunil. Sig ✠ num arnalli turris brune. = PETROS LEVITA QUI HOC SCRIPSIT DIE ET ANNO ✠ QUO SUPRA · cum literis supra positis · in · viii^a · linea.» (Ex. autogr. in arch. eiusd. monast. num. 6.)

proventus præposituræ majori expectantes, exceptis aliquibus ascriptis abbatiæ, cum obligatione canonicales portiones eo modo distribuendi quo, usque tunc, a præpositura factum fuerat, prout in Caputbrevio infrascripto videbimus.[1]

Ait abbas Ortiz de Zárate,[2] in abbatiatu Jacobi Ferrer (1281-1301) quamplurimas contentiones super canonicalibus portionibus et aliis consuetudinibus monasterii evenisse; qua de causa, post eius mortem, officia et munera ad singulos canonicos spectantia, scripta fuere. Hæc est materia huius codicis, quem typis damus, cuius originale in archivo capitulari eiusdem monasterii reperies, fasciculo H, num. 78 et 79,[3] in quo, luce meridiana, intelliguntur mores et consuetudines monasteriales decimi tertii seculi. Ita loquor, quia quamvis hic liber in exordiis seculi decimi quarti fuerit scriptus, duo tamen antiquiores canonici ipsas retulerunt, juxta quod viderant in monasterio observari.

Pergameneus est hic codex et habet triginta quinque folia una cum additamentis et coopertoriis, quæ amplitudinem metiuntur viginti quinque centimetrorum et altitudinem triginti sex, et spatium scriptum sexdecim et viginti quinque, respective. Ad rubricandum non judicabant unum folium anversum et reversum ipsius, sed duas paginas quæ unico visu aspici poterant. In sequenti translato reperies ordinem paginarum in signis arabicis inter parenthesim. Index rubricarum, rubricæ marginatæ, exordia instrumentorum, numera foliorum, initiales litteræ et quamplurimæ aliæ sunt rubei coloris, et frequenter lineatæ.

Caputbrevium huic codici nomen erat, sed canonicus Mitjans ei PRETIOSA nomen dedit, ut scriptum reperies in coopertorio, quod ex litterarum forma eiusdem auctoris deducimus.

Ut ait Ortiz de Zárate,[4] revera PRETIOSA nomen meretur quia chartularium hoc ex optimis est illius temporis, et maximam lucem dat circa mores, usus et consuetudines monasteriorum, et præcipue cardonensis.

---

1. Ortiz : ib., pag. 35 et 37.
2. Id., ib., pag. 39.
3. Hoc archivum nunc custoditur in ecclesia sancti Michaelis Cardonæ, ab anno millesimo nongentesimo undecimo, quando ecclesia Collegiata, vulgariter nuncupata, propter inaugurationem cinematographi in eadem, a clericis exsecrata fuit.
4. Op. cit., pag. 39.

Dominus inluminatio mea
el salus mea quem timebo

[2] Sequitur forma instrumenti pronunciationis Religiosi ffratris Petri oliuonis ex qua descendit caput brevium infrascriptum.

In Dei nomine Cum esset controuersia et longa fuerit contencio inter Dominum bernardum Dei gra. abbatem Monasterii S. Vincentii de Cardona et eius conuentum super questionibus seu demandis que inter eos mo(te) fuerunt. tandem partes ad inuicem concordantes compromiserunt in discretum religiosum uirum ffratrem. Petrum. Oliuonis de ordine fratrum predicatorum conuentus Tarrachon. secundum quod in forma compromissi quod hic inseritur manifeste apparet/ cujus tenor talis est. In dei nomine cum contentio seu controuersia uerteretur seu uerti speraretur inter venerabilem dominum Bernardum Dei gratia abbatem monasterii sancti vincentii de cardona ex vna parte/ et canonicos seu conuentum ejusdem Monasterii ex altera ratione cellarii et prepositure. Gerundensis/ et bajulie salis et porcionum panis et vini et ratione etiam cujusdam pecunie quantitatis que fuit domini Jacobi bone memorie abbatis dicti Monasterii de qua pecunie quantitate dicti canonici asserebant deberi emi redditus predicto Monasterio. predicte partes ad inuicem concordantes compromiserunt in discretos et religiosos ffratrem · Jacobum · Alfonsi priorem fratrum predicatorum vrgellen. et fratrem · Petrum. oliuonis ejusdem ordinis doctorem conuentus predicatorum. Tarrachon. tanquam in arbitros arbitratores et amicabiles compositores. Promittentes predicti dominus abbas et conuentus sub virtute juramenti per eos et quemlibet ipsorum prestiti sequi adimplere quicquid predicti Arbitri dixerint uel pronunciauerint super predictis questionibus et omnibus aliis questionibus quousque in hodiernum diem suborte fuerunt inter ipsos qualibet racione de jure laude vel amicabili composicione et secundum consuetudines antiquas et pristinas obseruancias prefati monasterii vel secundum deu et conscientiam ipsorum arbitrorum vel secundum etiam regulam beati augustini. Ita tamen quod si consilium vel assensus reuerendi domini Episcopi vrgellensis fuerit necessarius super predictis quod requiratur per predictos arbitros. Voluerunt etiam et promiserunt predicti dominus abbas et conuentus sub uirtute infrascripti juramenti quod predicti arbitri possint procedere super predictis questionibus et demandis et eas fine debito terminare diebus feriatis et non feriatis seruato jure ordine uel etiam non seruato/ promiserunt insuper sub fide juramenti infrascripti comparere dicte partes coram predictis arbitris omnibus diebus et horis per ipsos eis assignatis. Quod si dicti arbitri non possint commode simul esse ad pronunciandum in dicto facto/ dederunt dicti abbas et conuentus plenariam potestatem dicto fratri. Petro oliuonis quod ipse per se posset in ipso facto pronunciare/ et in ipsum solum compromiserunt ut ipso minime spectato procedat et sententiet in negocio antedicto seruatis in omnibus conditionibus in hoc compromisso contentis. Quod quidem compromissum uoluerun et concesserunt dicte partes ualere et esse in sui roboris firmitate usque ad proximum festum uenturum omnium santorum. Et si fortepre-

dicti Arbitri simul vel dictus ffrater Petrus oliuonis per se supradictas questiones infra dictum tempus determinare non possent/ ipsum tempus possent ipsi arbitri vel frater Petrus solus prorogare secundum quod ipsis uidebitur faciendum/ promiserunt etiam dicte partes se non proponere nec opponere aliquam exceptionem seu exceptiones per quam vel quas presens compromissum seu processus possit in aliquo viciari seu anullari/ Et sub uirtute prestiti juramenti renunciauerunt partes predicte omni appellationi seu appellationibus. Renunciauerunt etiam omni juri et canonico et ciuili/ communi et singulari ecclesiastico et seculari publico et priuato et [3] omnibus aliis juribus legibus et constitutionibus seu consuetudinibus/ contra hec Repugnantibus. Et specialiter reductioni ad arbitrium boni uiri. Et ad majorem hujus rei securitatem predicti dominus Abbas et conventus juraverunt per deum et ejus sancta · iiii^{or} · euangelia corporaliter ab ipsis et quolibet ipsorum manu tacta predicta omnia et singula attendere et seruare et complere ut dicta sunt superius et in nullo contravenire per ipsos uel interpositam personam jure aliquo siue causa. Actum est hoc · v^{o} · kalendas septembris · Anno · dni · Millesimo · CCC· Septimo/ Sig ✠ num · Bni · dei gratia abbatis monasterii sancti vincencii de cardona/ firmantis et jurantis predicta. Sig ✠ num · Guil lelmi · gros prioris firmantis et jurantis predicta. Sig ✠ num · Petri · cardone camerarii firmantis et jurantis predicta. Sig ✠ num · Guillelmi · martini sacriste firmantis et jurantis predicta. Sig ✠ num · Petri · Giberti· canonici et elemosinarii firmantis et jurantis predicta. Sig ✠ num · Bernardi de albesa precentoris firmantis et jurantis/ Sig ✠ num Petri · de vallo canonici firmantis et predicta jurantis/ Sig ✠ num · Bni. fferrarii · canonici firmantis et predicta jurantis/ Sig ✠ num · Bni. torani canonici firmantis et predicta jurantis/ Ego · Raimundus den · Agut/ not. pucus. cardone pro Petro Johannis Rectore ecclesie ipsius loci hec scribi feci et clausi et hic meum Sig ✠ num apposui : Vnde ego ffrater · Petrus · oliuonis predictus auctoritate mihi in dicto compromisso collata vocato prius dicto ffratre · Jacobo · Alfonsi priore ffratrum predicatorum predictorum vrgellensium · qui se per suam literam excusauit quod nullo modo poterat interesse dictis questionibus terminandis habito plurium consilio sapientum uisis etiam utriusque partis allegationibus et plenarie intellectis compositione amicabili ut omnis diuisionis et dissentionis inter abbatem et conuentum materia auferatur habito etiam in pluribus utriusque partis consensu pronuncio in modum qui sequitur. Intendens ad ea que secuntur obligare tam abbatem quam conuentum sub uirtute prestiti juramenti in primis pronuncio et declaro venerabilem abbatem ex uirtute juramenti per ipsum prestiti bona mobilia que restant de bonis domini quondam abbatis cardone predecessoris sui debere conuertere in vtilitatem monasterii vna cum conuentu ejus secundum formam juramenti prestiti per dictum abbatem in minoribus officiis constitutum/ ea autem que de dictis bonis peruenerunt ad abbatem quacumque ratione pronuncio sibi per conuentum esse dimitenda sicut bladum et pecuniam/ et alia que accepit et duas tacias et cloquearia de argento. ¶ De capellania de sancto Jacobo dico quod si redditus jam empti et assignati sufficiunt ad victum integrum et uestitum ut prouideatur in omnibus capellano sicut vni de canonicis non teneantur abbas et conuentus ad emendum predicte capellanie redditus ampliores quod si non sufficiunt redditus supradicti fiat complementum dicte capellanie ut habeat in omnibus sicut vnus canonicus de bonis dicti domini Jacobi/ que tenentur pro

abbate et conuentu nulla alia ordinatione obstante/ quod si abbas qui nunc est vel pro tempore fuerit nollet capellano satisffacere memorato ut premititur tradat ipsos redditus dicto capellano et ipse sibi prouideat et comedat in conuentu sicut in instrumento institutionis continetur. ¶De residuo autem dictorum bonorum emantur redditus ad abbatis noticiam et conuentus. ¶ De libris autem qui fuerunt dicti dni. Jacobi vendantur illi qui ad emtionem librorum cori per abbatem et conventum fuerant assignati/ et teneatur eos reddere quicumque eos tenet/ et de eorum [4] precio emantur dicti libri/ de aliis autem fiat quod abbati et conuentui melius uideatur Item cum constet quod cellareria et prepositura · Gerundensis· tanquam officine dicti Monasterii fuerint institute et ordinate in monasterio (card)one per abbatem et conuentum et per aliquod tempus ordinaciones ille de dictis officinis fuerint obseruate licet abbas predecesor istius per aliquod tempus sibi retinuerit dictas officinas et non constet quod in ordinando seu statuendo dictas officinas seu pietancias abbacia fuerit grauata tali grauamine propter quod debeat reuocari/ et juramentum fuerit prestitum de reducendo conuentum ad pristinas bonas obseruancias/ Ideo declaro et pronuncio predictum abbatem ex uirtute juramenti debere reducere ipsas officinas ad suas observancias assignando videlicet cellarium et proposituram Gerundensem · canonicis ipsius Monasterii· videlicet singulam officinam alteri de canonicis secundum quod pristine fuit statutum et obseruandum. ¶Ad releuandum tamen dictum abbatem de multa penuria et debitis quibus est multipliciter obligatus/ pronuncio quod dicte officine dimitantur sibi per Quinque · annos quibus elapsis ipsum abbatem obligo sub uirtute prestiti juramenti debere assignare dictas officinas omni excusatione et dilatione remota et de hoc fiat publicum instrumentum recognitionis per abbatem/ et assignentur dicte officine per dictum abbatem vel successores ejus cum honore eis in prima institutione imposito nisi possit per legitima documenta ostendi per abbatem et conuentum aliud postea super ordinatum fuisse. ¶licet autem fuerit ordinatum per dnm. Jacobum abbatem et conuentum quod de alienationibus et contractibus que fierent de possesionibus que tenentur pro officialibus dicti Mon. haberet abbas terciam partem lodoismorum inuentum est eundem abbatem ad instanciam conuentus reuocasse. Et ideo non obstante dicto instrumento pronuncio dictum abbatem vel successores ejus nichil debere habere de predictis terciis lodoismorum et instrumentum de hoc confectum renouetur et hec condicio subtrahatur/ et alia de officina precentorie cum propter remissionem tercii lodoismorum illud honus fuerit precentorie impositum/ Et sic pronuncio precentorem non debere cogi ad compoti redditionem nisi sicut vnus de aliis officialibus de conuentu/ tenetur tamen ad bonum regimen cori et quod faciat officium diuinum bene tractum et distincte cantari/ quod scribat tabulam siue breue et die Sabbati mane in qualibet septimana legi faciat in communi ut sciant omnes quid quis cantare aut legere debeat et diuinum officium absque deffectibus dici possit/ remaneat tamen in dicto instrumento ordinacio quod officiales firment instrumentum alienationum in abbatis presencia et conuentus. ¶ Item pronuncio et declaro quod dictus abbas conferat bajuliam salis de consilio et de uoluntate conuentus vel majoris partis/ et quod haberi potuerit pro intrata diuidatur in duas partes/ et medietas sit abbatis simpliciter et alia medietas per equales partes diuidatur inter canonicos de conuentu et redditus et proventus ipsius bajulie

recipiat ipse abbas et teneatur dare qualibet die canonicis porcionem carnium sicut in instrumento inde confecto continetur/ Ita quod nullo casu possint eis defficere/ et ad ista omnia obliget se dictus abbas/ cum instrumento nouo et instrumenta antiqua rumpantur/ non obstante instrumento quod fuit confectum inter [5] dnm. Jacobum quondam abbatem ipsius Mon. et conuentum quod abbas per se posset ipsam bajuliam conferre irrequisito inde conuentu. Ista autem vice possit abbas confferre dictam bajuliam per se cuicumque uoluerit/ et teneatur conuentus firmare cui ipse dederit/ de intrata autem non teneatur alicui respondere hac vice ¶ De quocastria etiam dico de uoluntate partium quod abbas ipsam conferat de uoluntate conuentus vel maioris partis/ et quod haberi poterit pro intrata diuidatur in duas partes quarum vna sit abbatis alia per equales partes diuidatur inter canonicos de conuentu/ sed ista vice conferat abbas cui uoluerit/ et teneatur conuentus firmare/ et si aliquid inde habuerit nullam de hoc teneatur hac vice alicui partem dare ¶ Item pronuncio et declaro quod abbas teneatur prouidere bene et sufficienter ipsis canonicis in porcionibus boni panis et in recto pondere ita quod sint in libra · Triginta · Tres · vncie/ sicut modo fit et boni vini et receptibilis per conuentum/ et in aliis que habet facere tam dictis canonicis quam familiis eorum ut consuetum est/ tam pro prepositura majori quam pro aliis officiis dum ipsas tenuerit secundum quod in ipso Mon. antiquitus fieri consueuit ¶ Quod si sit dubium de antiqua consuetudine/ dico quod duo/ vel Tres/ de antiquioribus canonicis de hoc teneatur fidem facere et de omnibus fiat vnum caput breue ad memoriam futurorum et ad omnis turbacionis materiam remouendam/ et stetur dictis et fidei duorum vel Trium canonicorum predictorum et teneatur ipse vel cellararius qui pro tempore fuerit dare semper oua et non denarios ¶ Item cum bona ecclesiastica pauperum sint et ad sustentationem pauperum debeant principaliter deputari et hospitalitas in isto Mon. fuerit hactenus obseruata/ dico et pronuncio et ad hoc obligo abbatem et conuentum sub uirtute prestiti juramenti quod statim restituant religiosis cameram quam consueuerunt in infirmitorio habere cum ipsa camera pro religiosis recipiendis facta fuerit et ad hoc fuerit specialiter assignata ¶ Item pronuncio quod canonici firment contractus uendicionis et omnia que sunt facta per abbatem ex quo fuit inter eos suborta discordia quorum firmam husque nunc distulerunt dum modo non sint facta in Mon. detrimentum ¶ Item pronuncio et declaro sub uirtute ejusdem juramenti quod omnes canonici in communi dormiant/ et statim infra · Octo · dies transferant se et surgant ad matutinas/ et seruent alias obseruancias regulares/ et teneatur dictus abbas aptare dormitorium infra mensem si sit ibi aliquod periculum ad noticiam magistrorum/ quod si aptari non posset prouideat ipse abbas de alia domo/ que sufficiens fuerit ad jacendum in qua omnes dormiant nisi forte cum aliquibus ex euidenti causa et necesaria abbas duxerit dispensandum ¶ Si autem in hiis que pronunciata sunt aliquid est obscurum vel etiam obmissum quod debuit declarari vel aliqua indigent declaratione de uoluntate partium retineo michi protestatem per totum mensem Septembris ¶ Item cum abbas pro defensione rerum Mon. habeat redditus abbacie pronuncio quod abbas in absencia non habeat porcionem nisi sicut fieri consueuit cum quotidiane distributiones dari non debeant nisi tum presentibus in conuentu qui officio intersunt diuino ¶ Item ut hospitibus possit per abbatem absque murmure et ofensa ipsius et officialium prouideri pronuncio quod cellerarius qui pro tempore

fuerit teneatur dare quolibet anno abbati pro ouis et aliis que hospitibus habet dare· Septuaginta · solidos/ et prepositus · Gerundensis · Triginta solidos. Dico tamen quod in hoc non intelligatur si dominus · Eps. vel aliquis nobilis comederet hic· tunc enim prepositus · Gerundensis · haberet illis de piscibus prouidere et de fabis et oleo ¶ Concedo tamen quod abbas posset [6] dispensare in juramento ex racionabili causa cum canonicis suis et cum ipso abbate confessor suus canonicus vel alius religiosus quo ad aliquod tempus breue/ non autem quin predicta omnia teneantur sub uirtute juramenti prestiti ad implere ¶ Item moneo et ortor in domino et uirtute juramenti prestiti injungo uos omnes dominos canonicos quod ipsum dominum abbatem tanquam spiritualem patrem in omnibus honoretis humiliter sibi obediatis quod ipse dominus abbas paterno uos foueat affectu/ et uestris necesitatibus condescendat et omnes in simul pacem et concordiam nutriatis ut in grege dominico qui pacem uult et concordiam debeatis merito computari ¶ Si quis autem hanc pacem infregerit tanquam destructor habeatur Mon. et conuentus et sortem recipiat cum eo qui ab inicio nouit discordiam seminare. Hanc pronunciationem laudauerunt concesserunt et approbauerunt dns. abbas et totus conuentus predicti Mon. Lata fuit hec pronunciatio ·viii · idus/ Septembris/ Anno · dni. Millessimo· CCC. Septimo/ Presentibus testibus/ ffratre · Guillelmo/ ortolani/ ordine predicatorum. Guillelmus Ri. de Oliuaria rectore ecclesie despareguera et Bernardo de Sorisa et Romeo · Guinardi. Sig ✠ num · Bernardi · dei gratia abbatis Mon. Sancti vincenti de cardona predicta firmantis. Sig ✠ num · Guillelmi · gros prioris cardone firmantis et concedentis predicta. Sig ✠ num · P. cardona camerarii firmantis. Sig ✠ num · Guillelmi · martini sacriste firmantis predicta · Sig ✠ num · Petri · Giberti canonici et elemosinarii firmantis predicta. Sig ✠ num · Bni. de albesa precentoris firmantis predicta. Sig ✠ num · Bni. · fferrarii canonici · firmantis predicta. Sig ✠ num · Bni. · toroni canonici firmantis. Sig ✠ num · Petri · de vallo canonici predicta firmantis. = Sig ✠ num · ffratris · Petri · oliuonis arbitri supradicti predictam pronunciationem laudantis atque firmantis qui adhuc existens infra tempus mi a partibus concessum ad declarandum et suplendum dictum meum. Declaro mutando ne abbas cum suis canonicis/ nec suus cum abbate confessor injuramento ualeat dispensare licet supra aliter contineatur/ Ego · Raimundus denagut not. pub. cardone pro · Petro · Johannis · Rectore Ecclesie ipsius loci hec scribi feci cum dictionibus suprapositis scilicet in · ix^{a} · vbi dicitur ipsum tempus possent et in · xxx^{a}· i^{a}. linea ubi dicitur de intrata et in · xxx^{a} · iii^{a} · linea ubi dicitur tam dictis canonicis quam familiis eorum ut consuetum est · clausi et hic meum Sig ✠ num apposui: —

SEQUITUR DECLARATIO FACTA SUPER PREDICTA PRONUNCIATIONE/
CUJUS TENOR DICNOSCITUR TALE ESSE.

¶ Sit omnibus notum · Quod Ego · ffrater Petrus oliuonis lector ffratrum predicatorum conuentus · Terrachon. Arbiter interminandis pretensionibus seu demandis que uertebantur inter venerabilem dnm. Bernardum/ dei gracia abbatem Monasterii · sancti vincencii de cardona et conuentus ejusdem loci infra tempus michi ab utraque parte concessum quo/ possem obscura in mea pronunciatione declarare et omissa suplere suplen [7] do que dimissa fuerunt pronuncio et declaro composicione amicabili quod bonis que fuerunt domini · Jacobi · abbatis

quondam que pro abbate et conuentu tenentur emantur · duodecim · solidi censuales per abbatem et conuentum ad opus capellani sancti Jacobi · pro piscibus secundum ordinationem domini · Jacobi/ abbatis predicti/ Et cum istis/ duodecim· solidis et cum aliis quos jam emit ipse abbas/ habeat dictus capellanus integram porcionem panis vini carnium ouorum piscium et vestitus et omnium aliorum sicut vnus canonicus dicti loci. Quod si abbas nolit facere dimitat sibi redditus jam emptos et istos/ Et ipse capellanus sibi prouideat in omnibus. Et teneatur dictus capellanus per se vel per alium dicere euangelium qualibet die in altari sancti vincencii. Ita tamen quod si forte dictus capellanus esset infirmus vel aliter absens pro negociis Monasterii non teneatur ad celebrandum seu celebrari faciendum euangelium supradictum/ De aliis autem bonis que restant · ordinacio predicti domini abbatis defuncti quantum poterit obseruetur/ sicut in anniuersariis candela que ardeat ante altare sancti vincencii/ Quartone panis et pauperibus induendis. Ita quod de quolibet istorum fiat aliquid secundum quod abbati et conuentui videbitur expedire/ Si quid autem de his dimiti habeat ea preferantur que per ipsum abbatem et conuentum utiliora Monasterio judicentur. Item cum prepositura de gerones per me in dicta pronunciacione nimis fuerit honerata cum crederem eam habere redditus pinguiores et nunc inuenerim quod quicumque eam teneret haberet de suo refundere ad sumptus necessarios faciendos pronuncio quod prepositus/ qui pro tempore fuerit/ teneatur dare quolibet anno abbati pro hospitibus · viginti · solidos cum pronunciassem antea · Triginta · sed in hoc non intelligo si dominus Episcopus vrgellensis · vel dominus cardone in ipso Monasterio comederet temporibus quibus habet dictus prepositus de piscibus prouidere tunc enim ipse prepositus teneretur de piscibus fabis et oleo prouidere/ De illis autem viginti · solidis prouideat abbas hospitibus quibuscumque. Item pronuncio quod sicut abbas tenetur canonicis de quotidianis distributionibus prouidere ita etiam famulis eorum/ sicut sacristaynono et si qui alii sunt quibus ab antiquo prouideri fuerit consuetum/ et ad hoc ipsum obligo eadem obligatione qua ad omnia alia est astrictus. Supplicando ipsi domini abbati quod hec et alia pronunciata in alio instrumento majori quo hec non fuerint immutata faciat executioni mandari. Et de his omnibus ego frater Petrus/ predictus per notarium infrascriptum mandaui fieri publicum instrumentum/ Quod est actum · iiii° · kals. Octobris · Anno · dni. Millesimo CCC · septimo/ presentibus testibus ad hec uocatis et rogatis · Jacobo · pergaminer presbitero/ Petro · gaçoll · Arnaldo · sormat/ et Arnaldo · ceruera/ Sig ✠ num · Michaelis boterii publici Tarrachon. not. qui hec scribi fecit/ et per me Arnaldum Sormat publicum tableionem sub eodem claudi mandauit/ : = Ego · Guillelmus · cathalani hoc scripsi mandato Michaelis boter Tarrachon not. die et anno prefixis:—

SEQUITUR FORMA CUJUSDAM INSTRUMENTI JURATI FACTI PER CONUENTUM VACANTE ECCLESIA ANTE ELECTIONEM/ DE QUO IN PREMISSA PRONUNCIATIONE FIT MENCIO. CUJUS TENOR SEQUITUR.

¶ Notum sit omnibus/ Quod in presencia mei not. infrascripti · Petrus · camerarius/ Guillelmus · prior · de calaf · Bernardus. Guinardi · sacrista Petrus· Giberti · Elemosinarius · Guillelmus · martini infirmarius · Jacobus · fferrarii · precen-[8]tor · Arnaldus · de Joual/ et · Petrus/ de vallo canonici Monasterii sancti

vincencii de cardona omnes vna constituti in Monasterio supradicto in vnum ad inuicem conuenientes et quisque ipsorum per se/ voluerunt constituerunt/ et ordinauerunt/ quod cum quis eorum abbas fuerit Monasterii dupradicti/ ipse abbas in simul cum toto conuentu tunc conseruet/ comendet atque ponat in loco ydoneo atque tuto omnia bona vniuersa et singula que fuerunt domini · Jacobi · dei gracia quondam bone memorie abbatis cardone ne ipsa bona deinde possint in aliquo dissipari nec minui/ Et quod ipsa bona quecumque sint et ubique idem abbas conuertat in comodum et utilitatem Monasterii supradicti ad cognicionem totius conuentus ejusdem loci. Voluerunt etiam et ordinauerunt inter se/ quod ipse abbas qui pro tempore fuerit/ nichil de dictis bonis sua propria auctoritate inde possit modo aliquo ordinare/ nec suam uoluntatem facere sine licencia et uoluntate conuentus/ nec conuentus similiter sine uoluntate abbatis/ Ordinauerunt etiam et uoluerunt quod abbas teneat vnam clauem et conuentus alteram/ sub quibus ipsa bona reponantur et conseruentur/ Item voluerunt et ordinaverunt quod ipse abbas reducat omni obstaculo appellacionis remoto conuentum supradictum ad pristinas bonas consuetudines et obseruancias/ non obstante si quid dictus dominus Jacobus bone memorie quondam fecerit contra eos tam in officinis quam in portionibus/ et in omnibus aliis rebus cujuscumque condicionis existant/ pro quibus omnibus predictis et singulis perpetuo obtinendis et seruandis/ quisque predictorum in propria persona juramentum prestitit corporale ad sancta dei · iiii^{or} · euangelia coram ipsis posita. Et ut ueritas hujus rey possit inde melius emineri/ omnes supra dicti et quisque per se mandauerunt per me notarium infrascriptum de his fieri publicum instrumentum. Quod Est factum ·xi· kls. Decembris · anno · domini Millessimo · CCC^{o} · primo · presentibus testibus · Bno. de albesa clerico : Ego. Bn. corbera pucus · cardone not. pro R.^{o} Rectore ecclesia ipius loci hec scribi feci et clausi et predictis omnibus interfui et meum Sig ✠ num aposui : — [9]

HEC RUBRICE QUE SECUNTUR SUNT CAPUT BREVII INFRASCRIPTI
REQUIERE AD NUMERUM CUJUSLIBET

Quibus diebus abbas facit officium in ecclesia ·i·
De preceptore quid habeat facere ·ii·
De sacrista quid habeat dare subsacriste ·ii·
De seruicio quod subsacrista facit in ecclesia primo de festiuitatibus natalis domini · ad · iii · et ad · iiii · et ad · v · prout ibi est largius rubricatum.
De his que sacrista · per se facit ·v·
Quod subsacrista non instituitur perpetuus ·v·
De capellano sancti Johannis quid habeat facere ·v·
De capellano sancte · Marie quid habeat facere ·vi·
De cereis corporis · xpi ·vi·
De nebulis sancti vincentii ·vi·
De priore ·vi·
De elemosinario ·vii·
De obitibus ·viii·
De servicio prepositure majoris de pane et vino et carnibus ·ix·
Instrumentum bajulie ·x·
De comestionibus diei pesche ·xi·
De duplici salsamento ·xi·
Quid abbas antiquitus habebat ·xii·
Quid prepositura tenetur dare camerario ·xii·

Quid prepositura dat elemosine ·xii·
De nebulis sancti vincentii quas prepositus dat ·xii·
De porcionibus carnium que dantur familiis et extra monasterium ·xii·
De institutione cellarerie ad · xiii · et xiiii · et ad · xv · et ad xvi · pro ut ibi est largius rubricatum.
De prepositura · Gerundensi ·xvi·
De camera ·xvii·
De infirmatorio ·xviii·
De canonicis minoris cori de diachonibus et subdiachonibus ·xviii·
De cocastria ·xviii·
De Porteriis et instrumento conuentionis domini abbatis et elemosinarii ·xix·
De pistricibus ·xxi·
De aiguadera ·xxi·
De lauanera ·xxi·
De capellano sancti Michaelis ·xxi·
De refectorerio ·xxii·
De comestionibus que diuiduntur proporcionabiliter in conuentu ·xxii·
Addicio vnius juste vini ultimi obsequii que fuerat omisa in caput breuio ·xxiii·
De procuratione canonici noui ·xxii·
Post caput breuium secuntur forme quorundam instrumentorum inter que est instrumentum per quod dantur olera diebus ueneris qui ueniunt infra octabas quod antiquitus non fiebat.
Item instrumentum quod procuracio canonicorum nouiciorum est conuersa in capis processonalibus. [10]

¶ INCIPIT CAPUT BREUIUM DE HIS QUE IN MONASTERIO CARDONENSI SUNT FIERI ASSUETA. SEQUITUR PROLOGUS.

¶ In nomine sancte et indiuidue trinitates patris et filii et spiritus sancti Amen. Nouerint vniuersi · Quod cum in quadam pronunciacione arbitraria · que fuit pronunciata per venerabilem virum fratrem Petrum oliuonis · de ordine fratrum predicatorum ac lectorem in conuentu · Tarrachon. super quibusdam questionibus que orte fuerant inter venerabilem dominum Bernardum · dei gracia Abbatem Monasterii sancti vincentii de cardona ex vna parte · et conuentum ejusdem ex altera : Inter alia dictum et pronunciatum siue arbitratum fuisset vt in dicto Monasterio darentur porciones sicut antiquitus fieri consueuit/ et quod de antiqua consuetudine dicti Monasterii · Duo · vel Tres · de antiquioribus canonicis tenerentur fidem facere · et de omnibus fieret vnum · coputbrevium · ad memoriam futurorum/ et omnis turbationis materiam remouendam et staretur · dictis et fidei · Duorum · vel · Trium · canonicorum predictorum · et hoc idem mandasset fieri Reuerendus pater et dominus Dnus. Frater · Raimundus · diuina prouidencia vrgellensis · Episcopus · visitando ipsum Monasterium in cujus domini · Episcopi presencia · et in presencia etiam dicti domini abbatis · Discreti viri · Petrus Geraldus Camerarius · Guillelmus : martini sacrista · et Petrus · Giberti · elemosinarius dicti Monasterii · qui sunt antiquiores in dicto Monasterio excepto domino abbate · Jurauerunt ad sancta dei quatuor · euangelia ab eis corporaliter tacta se ordinaturos fideliter sine fraude dictum caputbreuium · secundum quod uiderunt et audierunt · et per testes fidedignos et instrumenta et alia legitima documenta melius inuenirent · vsque ad proximum uenturum festum pasche quod erit · Septimo · kals. aprilis · proxime venturi · Ideo camerarius · sacrista · et alemosinarius · predicti · de voluntate dicti domini abbatis · assumpserunt sibi in scriptorem ad dictum caput-

breuium scribendum Bertrandum · Quintini · canonicum et notarium · publicum dicti Monasterii. Qui siquidem · Bertrandus · jurauit ad sancta dei · Quatuor · euangelia in manu dicti domini abbatis · pesentibus · Sacrista · et Elemosinario · predictis et · Bernardo · Bertrandi · capellano sancte Marie se habere in dicto caputbreuio scribendo fideliter sine fraude, Jurauit insuper · Bernardus · Bertrandus · Bertrandi · predictus · in presencia ipsius domini abbatis · Sacriste · Elemosinarii · et notarii · predictorum · super consuetudines dicti Monasterii dicere ueritatem · et intelectum ipsorum · Trium · ordinatorum informare fideliter/ quoties per eos fuerit requisitus · cum idem · Bernardus · Bertrandi · a longo tempore nouerit consuetudines Monasterii supradicti. Quibus peractis in presentia mei notarii prenominati · omnes · Tres · predicti ordinatores processerunt ad ordinandum dictum caputbreuium : me notario presente · vt sequitur. Et premitendo spiritualia tanquam digniora/ de diuino cultu in ecclesia celebrando · per quos debeat administrari primo et principaliter tractauerunt. ¶Dominus abbas consueuit celebrare officium et missam personaliter in sequentibus solempnitatibus · videlicet in vigilia natalis domini · consueuit incipere laudes et deinde per totam diem et in die natalis domini · et in die sancti Stephani consueuit facere totum diuinum officium · diurnum et nocturnum · in ecclesia/ et missas similiter celebrare. [11] ¶ In festiuitatibus Circuncisionis · Epiphanie et sancti vincentii. a primis vesperis festi vsque ad completorium diei · festiuitatis inclusiue. ¶ In festiuitate sancte Marie · febroarii · consueuit facere officium candele et dicere missam. ¶ In dominica ramis palmarum · consueuit benedicere ramos et missam celebrare. ¶ Die jouis in cena domini consueuit mane dicere missa in altari sancte Marie · pauperibus circumstantibus · abluere pedes · Quadraginta pauperibus. et dare comestionem · scilicet cuilibet libram panis et vinum satis · et de · Duobus · pulmentis · et cuilibet pannum stupe lini ad camisiam. Quibus expletis consueuit celebrare missam conuentualem. Et post nonam in capitulo consueuit abluere pedes canonicis et clericis et aliis qui ablui uellent. Et hoc facto consueuit legere ibidem de testamento usque ad illa uerba que dicuntur · eamus hinc · et tunc recedunt inde omnes · et procedunt ad refectorium · et ibidem datur vinum omnibus tam clericis quam laicis. ¶ In die jouis predicta/ die veneris in parasceue/ et die sabbati sequenti · consueuit incipere officium et finire · tam nocturnum quam diurnum · et in die veneris parasceues consueuit fecere officium crucis · et totum officium seu ministerium altaris. ¶ Item die sabbati vigilia pasche/ et in die pasche/ et in crastinum die lune : consueuit facere totum diuinum officium complete in dicta ecclesia. ¶ Item in festo ascensionis domini a vesperis vigilie usque ad completorium diei consueuit facere totum officium complete. ¶ Vigilia pentecostes consueuit celebrare missam/ et deinde facere totum officium tam ad fontes quam in aliis per totam diem/ et in die Pentecostes/ et in crastinum die lune per totam diem consueuit facere totum officium. ¶ In festo assumptionis sancte marie · consueuit facere totum officium · a vesperis vigilie usque ad completorium ipsius die ¶ in festo sancti Michaelis septembris · consueuit se induere ad processionem et ire ad ecclesiam sancti Michaelis · et missam ibidem celebrare. ¶ In festiuitate omnium Santorum a vesperis vigilie vsque ad completorium diei consueuit facere totum officium./ et in crastinum consueuit celebrare missam sollempniter pro defunctis · et absoluere in cimiterio. ¶ Item in aniuersariis habentibus redditus · / et in nouenis defunctorum · consueuit celebrare pro defunctis missam solempnem · et absoluere in cimiterio supra tu-

Quibus di bus abbas f cit officiu in ecclesia.

mulum defunctorum. ¶ Si uero dominus abbas fuerit absens in dictis solempnitatibus seu festiuitatibus · / prior tenetur supplere uices suas in dicto officio celebrando. ¶ Precentor uero debet ordinare et assignare cantores ad invitatorium tam canonicos quam alios clericos per ordinem · et assignare lectiones tam domino abbati quam aliis · et assignare Ebdomadarium · / diachonum · / subdiaconum · / et lectorem mense et completorii · / et de his omnibus debet ordinare tabulan singulis diebus sabatinis de mane. Item debet in fest's duplicibus ordinare cantores ad officium. Item debet intonare psalmos singulis diebus ad omnes horas · et regere corum in legendo et cantando spaciose · et punctatim/ et vitare murmura et tumultus/ et omnis turbacionis materiam ab ecclesia/ et omnes inho-[12]nestates a dicto coro · / et debet etiam ordinare processionem · / et breuiter totum officium/ in ecclesia. Est tamen consuetudo in dicta ecclesia · quod quicumque legerit lectionem · cantet Responsorium sequentis lectionis · excepto tamen quod dominus abbas semper cantat · Sextum · Responsorium · vel prior in absencia abbatis · / consueuit etiam conscribi antiquitus in dicta tabula quod canonici per septimanas seruirent in refectorio per ordinem · sic videlicet quod canonicus in sua septimana ad hoc sibi assignata non tamen ebdomadarius in sua ebdomada · poneret scutellas et alia comestibilia ad mensas et postmodum sederet et comederet. Set tamen a longo tempore citra ille qui recipiebat denarios salis a bajulo dicti salis · siue esset canonicus siue capellanus : consueuit facere istud seruicium · quoties dabantur carnes pro porcione in refectorio. Et consueuit antiquitus poni prima scutella ante crucem · et secunda coram domino abbate si comederet ibi alias ponebatur coram Priore/ aliis omnibus canonicis preferebatur in hiis ebdomadarius. Item debet procurare anniuersaria · et soluere caritates pro eis juxta ordinacionem et quantitatem cujusque anniuersarii./ ¶ Sacrista preter alia que de jure et obseruancia spectant ad suum officium in ecclesia · consueuit habere sub se ad dictum officium exercendum aliquem clericum qui dicitur subsacrista · cui dictus sacrista consueuit dare de redditibus sacristie scilicet omnes census olei et cere quos habeat in termino et in conuicinio cardone · et in parrochia de Berguz/ in termino de matamargo/ et in parrochia de torroela. Item ultra predicta consueuit dare dictus sacrista eidem subsacriste · Duodecim · libras cere · ex vna parte pro continuo seruicio ecclesie totius anni et pro alia parte unam libram cere pro cereo paschali · et aliam libram pro stella epiphanie./ Item consueuit sibi dare · Duodecim · media quarteria olei. Item medietatem illius medietatis oblationum quam idem sacrista recipit in ecclesiis ville et castri cardone et in tota parrochia cardone. Item illos denarios qui dantur pro cereo in baptismo infantum ad fontes. Item illos denarios que dantur pro redemptione cereorum parturientium. Item quolibet anno consueuit sibi dare capidas per vno super pellicio ad opus sacristaynoni qui pulsat/ campanas./ Item totam primiciam quam sacrista recipit in manso de palad excepto campo retundo dicti mansi. Item totam primiciam quam sacrista recipit in loco de fangars · et in honore dels fangars vocato crao · et in solanis qui fuerunt · Raimundi · de mercatali · quondam · et in orto qui fuit hospicii · Bernardi · Guillelmi · / et in ortis et ferreginalibus qui fuerunt · Bernardi de segalers · pro ut sunt prope uillam · et in ortis qui fuerunt ejusdem · Bernardi · et in aliis ortis suis qui sunt infra flumen cardonerii · et aque dictorum molendinorum de belastar · et in ortis fferrarii · Rubei · contiguis dictis Molendinis · et in tota orta de belastar · et in honoribus qui uocantur vinea de nabo-

De precentore quid habeat facere.

De sacrista quid consueuit dare subsacriste.

mati · et in sortibus que fuerunt Raimundi · de lobera que sunt inter (dictos honores) de nabomati · et locum de ortis · / et in toto loco de ortis siue de fon-[13]te calido · et in honoribus mansi den · Breuet · vocati aliter de fonte vel den cleriana . / et in ortis · Bertrandi · de na · Bondia · / et in orto den · Guillami · / et in ortis sancte trinitatis · / et in ortis mansi de fonte · / et in campo de fonte · ab ipso fonte frigido vsque al perer · / et in honore dicti mansi de fonte qui est supra uiam qua itur apud arignum · / et in honore de les corbes · prout inde transit iter quo itur de tauernulis ad arignum. Item in honoribus den codina · habitatoris cuberie et dicitur loret · qui sunt in costa del castel · / et in honoribus de armorch · / et de vinea mala· et in honoribus · Berengarii · codina de bestorre. Item in cumba que tenetur pro capellania · Raimundi · de colle · prope villam · / et in honoribus · Petri den balaguer · / et in honoribus · Raimundeti · Johannis · qui sunt prope istos · Petri balagarii. Item in honoribus · Petri · de graels · qui sunt inter viam publicam qua itur ad ortos · et honores mansi de fonte calido. Item in campo de fonte de condemina · pro ut est de cellario de fonte usque in flumen cardonerii · et usque ad torrentem qui discurrit per medium loci de condemina. Item in campo · Berengarii · arlot qui fuit den · Cirera · capellani sancti · Johannis. Item in honore · Petri · mercerii · pro ut est contiguus vallo ville · et est inter honorem de cambres · et carrariam qua itur ad fontem de canconyls · et aliam viam qua itur als colars. In omnibus istis honoribus recipit primiciam dictus subsacrista prout sacrista deberet recipere. Item dat dictus sacrista eidem subsacriste totum jus quod habet in nuptiis et funeribus/ in tota parrochia sancti vincentii · exceptis lectis pannorum mortuorum. Item quicquid proueniat ecclesie in cera et in oleo · et in candelis seu pecunia dum tamen accendantur · vel ponantur ante altare. Item consueuit recipere subsacrista antiquitus pro sacristaynono mediam libram panis de someyg singulis diebus · pro quibus a longo tempore citra consueuerunt dari · Duo · sextaria · ordei · licet dominus abbas qui nunc est fecisset dari dictam mediam libram · Bernardo · bertrandi · tunc subsacriste · de · Quinquaginta · ad · Sexaginta. dies continuos nondum sunt · Quinque anni elapsi. ¶ De cetero uero/ subsacrista tenetur prouidere ecclesie in luminaribus/ tam in candelis et cereis quam in oleo. Ita videlicet/ vigilia natalis domini in matutinis ad invitatorium sun · Duo · cantores et vterque tenet cereum ardentem/ et in laudibus accenduntur · Quatuor · candele ad altare · sancti vicentii · que ardent usque ad finem matutinarum. Item viginti · Quator · lampades ardent supra corum ad totas istas laudes. Item ad missam · Quator · candele ardent ad altare · et Due · candele ab inicio misse donec euangelium sit finitum. In duobus . candelabris . et dicte lampades ad totam missam ardent. Item in vesperis ad altare sancti vicentii · dum vespere dicuntur ardent · Decem · candele · Item ista die et per totum annum quotiens in vesperis et matutinis incensatur accenduntur · Due · candele · in duobus candelabris que portantur ante ebdomodarium · et ardent donec vespere vel matutine sint finite. Item dicte lampades ardent in vesperis istius vigilie. ¶ Die natalis domini in [14] matutinis · Sex · clerici cantant inuitatorium · et quilibet tenet cereum ardentem usque ad finem invitatorii. Item quamdiu invitatorium durat ardent ad altare sancti vincentii · Decem · candele · et finito invitatorio : extinguntur dicte candele. exceptis · Quatuor · que ardent usque ad laudes · et etiam dum missa de gallo celebratur · / et in inicio laudum accenduntur alie · Sex · candele · et sic ardent · Decem· candele ad laudes usque ad finem matutinarum. In istis matutinis incensatur tribus

De seruitio quod subsacrista facit in ecclesia primo de festivitatibus natalis domini.

vicibus · scilicet in tribus euangeliis que leguntur in nocturnis · / et qualibet vice accenduntur · Due · candele · que portantur in duobus candelabris ut est dictum· Item de dictis lampadibus in inicio matutinarum accenduntur · Duodecim · in vno circulo usquequo cantatur euangelium · liber generacionis/ et tunc accenduntur alie · Duodecim · de alio circulo · et sic ardent omnes · viginti · Quatuor · usque ad finem matutinarum. In istis laudibus ad psalmum/ laudate dominum de celis · Duo· cantores cum cereis ardentibus ante altare cantant antiphonam · infantem vidimus/ ter. Item in missa de gallo que dicitur ad altare sancte Marie · et in missa de luce que dicitur ad altare sancti Johannis · ardent · Quatuor · candele ad altare/ et · due · ponuntur in candelabris et ardent usque ad finem euangelii. Item omnes dicte lampades ardent ad istas missas. ¶ Item ad missam majorem ad processionem ardent dicte lampades que accenduntur in pulsatione cimbalorum/ et si · Quatuor · candelabra deportentur ad processionem debent dari · Quatuor candele · in quolibet vna/ · et facta processione · duo · cantores cum duobus · cereis ante altare incipiunt· Tractus. Item ardent ad altare · Octo · candele ad totam missam preter illas · duas que ardent in candelabris. In vesperis ardent dicte lampades ·/ et ad altare · Quatuor· candele · et ad processiones que fiunt ad altaria ecclesie ardent · Due · candele ante altare ad quod proceditur dum illa processio durat · preter illas que ardent in candelabris · et eodem modo quando processio fit ad fontes ardent · Due · candele circa fontes. et hoc fit per totum annum quandocumque procesio fiat ad aliquod altare in vesperis vel matutinis. ¶ Die sancti Stephani · ab inicio usque ad finem matutinarum · ardent · Quator · candele ad altare/ lanpades uero ardent · Duodecim · vsque ad laudes/ et omnes ad totas laudes sicut en die natalis. Item ad missam ad altare ardent · Quatuor candele · et due in candelabris. Item in uesperis ardent . Quatuor · candele ad altare sancti vincentii · et · due · ad altare sancti · johannis. ¶ Die sancti · Johannis · ad invitatorium ardent · Quatuor · candele ad altare sancti vincentii · et finito inuitatorio · due· tantum usque ad laudes · et ad laudes · Quatuor · et vna candela ardet ad totas istas matutinas ad altare sancti · Johannis. Item lampades sicut in die sancti Stephani. Item ad missam ardent · Quatuor · candele ad altare sancti · Johannis· in vesperis ponuntur · Quatuor · candele ad altare sancti vincentii · et omnes lampades ardent. ¶ Die innocentium fit per omnia eodem modo sicut in die sancti · johannis · eo excepto quod non ardet candela ad altare · sancti · johannis. Set in vesperis · Due · candele tantum ardent ad altare sancti vincentii. [15] ¶ Die circumcisionis in primis vesperis · Quatuor · candele · et in matutinis ad inuitatorium · et laudes · Quatuor · candele · et per totas matutinas · Due candele ardent ad altare · et in secundis vesperis · Due · candele tantum · lampades uero sicut in die natalis. In toto isto octauario si ueniant · Nouem · lectiones · ardent · Duodecim · lampades · et aliis diebus · Sex · lampades tantum. ¶ Die apparicionis domini in primis uesperis et totis matutinis ardent · Quatuor · candele ad altare · et · Quatuor · ad missam · in secundis vesperis ardent · due · candele · lampades uero ardent ista die sicut in die natalis · et per totas istas · Octabas sicut in octabis natalis. Ista die fit stella post altere sancti vincentii in circulo in quo ponitur vna libra candelarum inter istum circulum et circulum qui pendet supra corum · et ardent ad totas laudes. ¶ Die sancti vincentii fit per omnia sicut in die natalis domini. Set infra octabas nichil. ¶ Die sancte Marie febroarii ardent ad altare sancti vincentii · Quatuor candele · in primis vesperis et matutinis sicut in die sancti · johannis · et due · candele ad al-

De die circumcisionis.

De die apparicionis.

De die santi vintii.

De sancta Maria februa-

tare sancte Marie · et ad missam majorem · Quatuor · ad altare sancte Marie. Item canonicis dantur cerei · et omnibus aliis tam clericis quam laicis dantur candele · et accenduntur quando in capitulo incipitur antiphona accendite · et ardent usque ad offerendam · et tunc offeruntur cerei et candele. In secundis vesperis ardent · due · candele ad altare sancti vincentii. ¶ Die sancte Marie marcii fit per omnia sicut die sancte Marie febroarii · exceptis cereis et candelis qui tunc dantur clericis et laicis. ¶ Die dominica in ramis palmarum fit sicut in aliis dominicis · processio fit sicut alie processiones. ¶ Feria · Quinta · Sexta · et Sabbato in matutinis seu fars ponuntur · Quindecim candele in re(xia) de quibus extinguitur vna provno quoque psalmo./ Ipsa tamen die veneris parasceues ponuntur · Due · candele ante crucem et ardent quamdiu crux ad adorandum stat ante altare sancte Marie · et iste candele deducuntur · seu soluuntur de communi aceruo oblationis que illa die ponitur ante crucem. ¶ Die sabbati Dum diachonus facit officium cerei · ardent due. candele in duobus candelabris · et cereus ardet postquam est accensus donec officium sit finitum. Et · die pasche · et in crastinum · et die martis · et die ascensionis · et omnibus diebus dominicis usque ad diem martis · festi pentecostes ardet dictus cereus ad totam missam · facta tamen benediccione cerei ista die · et lectis propheciis · ascendunt · Quatuor · cantores ad letryl · cum singulis cereis accensis · qui cerei ardent quamdiu letaniai durat · quam ipsi cantant · Et quando cantatur antiphona · accendite · dantur cere· canonicis · et candele · aliis clericis · et ardent usque ad offerendam · et tunc offeruntur ¶ Die pasche in matutinis · dantur cerei cantoribus inuitatorii · et candele ad altare sicut in die natalis · per totam diem. Item tribus octauis dantur cuilibet cereus et portantur due candele ante uesperas in cadelabris · ad laudate dominum de celis · in aliquo circulo quem tenet an-[16]gelus · ardent candele ad minus · Sex · uel plures si uoluerit subsacrista. Quando vero incipitur · Te deum/ dantur cerei canonicis/ et candele aliis clericis · / et ardent usque ad finem matutinarum · et quicquid superest · reditur subsacriste · / ad missam majorem dantur cerei et candele canonicis et aliis clericis · et omni populo sicut die sancte Marie febroarii./ Lampades uero ista die sicut die natalis · et per octo · dies · sicut in octaba natalis. Item candele ponuntur die lune et die martis · sicut diebus sancti Stephani · et sancti · Johannis. Item in octaua die pasche · sicut in die circumcisionis. ¶ Die ascensionis fit per omnia sicut die epiphanie./ ¶ Per totum festum pentecostes fit per omnia sicut in festo pasche ·/ excepto quod non dantur cerei nec candele clericis · nec populo/ et per istas octabas fit sicut in octabis pasche./ Lampades uero de festo pasche usque ad festum pentecostes · ardent diebus sabbatinis in vesperis · viginti · Quatuor./ Diebus uero dominicis ad matutinas · Duodecim · usque ad laudes · et ad laudes/ viginti Quatuor · et ad missam et vesperas · arden omnes./ ¶ In festiuitatibus sancti · Jacobi ·/ sancte crucis ·/ sancti Johannis baptiste ·/ sancti petri ·/ sancti laurentii ·/ sancti Michaelis · et sancte · Marie · septembris · et omnium altarium istius ecclesie ponuntur candele sicut in die sancti · johannis · euangeliste/ in festiuitatibus sancte Marie · augusti · sancti augustini et dedicationis ecclesie ponuntur candele sicut in die Epiphanie · in festo omnium sanctorum ardent candele sicut in die natalis · set non ardent cerei ad invitatorium./ In festo sancti trinitatis et sancti andree · ardent · Quatuor · candele ad inuitatorium et laudes · et due · ad totas matutinas/ ad missam · et ad primas vesperas · Quatuor · candele · et ad ultimos vesperos · due · tantum ·/ ad altare sancte Marie · dum vespere beate Marie dicuntur · diebus vene-

De die sancte Marie Martii.

De diebus quibus fuerit farç.

De sabbato sancto pasche

De die pasche.

De die ascensionis.

De die ramis palmarum.

De festiuitatibus pentecostes.

De assuetis festiuitatibus anni.

ris · siue fiat memoria de beata Maria siue non : ardent due · candele · et finitis vesperis · sancte Marie · extinguantur. ¶ Similiter diebus sabbatinis per totum annum ad matutinas sancte Marie · siue sint sollempnes · siue non · ad inuitatorium et laudes ardent ibidem due candele · item quando missa sollempnis de beata Maria · celebratur ad dictum altare diebus sabbatinis · ardent due · candele in altari · et alie due · in candelabris · usque ad euangelium finitum. ¶ Omnibus diebus dominicis ad vesperas sabbati · et ad inuitatorium · et totas laudes · ardent · due · candele ad altare sancti vincentii. ¶ Similiter et eodem modo fit in vesperis et matutinis festivitatum nouem lectionum./ Ad missam uero diei dominice ad processionem · et etiam si non fiat processio · ardent due · candele in duobus candelabris donec euangelium est finitum. Set hoc non fit in aliis festiuitatibus Nouem lectionum que superius non nominantur. Saluo tamen · quod die sancte Agnetis · ardent due · candele in candelabris · sicut die dominica ad missam. ¶ In istis dominicis diebus · et festiuis · et omnibus aliis diebus anni · similiter ad missam conuentualem ardeant ad altare sancti vincentii · Tres · candele · etiam si [17] missa dicatur ibi sumissa voce · dum tamen dicatur per ebdomadarium · vel alium loco ebdomadarii. Si uero aliquis canonicus ex deuocione ibidem celebret preter missam assuetam non ponuntur ibi nisi due· candele tantum./ ¶ Ad matutinas ardet continue semper vna candela in lanterna·/ que candela in magnis festiuitatibus ponitur in circulo supra corum./ Ad completorium semper ardeat candela ad legendum · in refectorio et alia ad bibendum· et vna in ecclesia ad totum completorium./ ¶ Item singulis noctibus datur domino abbati palmus candele ad cubandum dum sit in Monasterio. Item quando dominus abbas uenit de extra villam tali hora quod habeat cenare de nocte· dantur sibi candele · ita quod ad suam mensam ardeant due · candele · et ad mensam familie · vna · candela. Et si hospites habeat quibus hidonee non sufficerent · Tria · frustra candelarum. dantur plures ad idoneam sufficienciam. Set si fuerit intra Monasterium · cum consueuerit cenare de die ut decet religiosos sine candelis : tunc non dantur sibi candele pro cena · / nisi forte ex aliqua negociorum manifesta et eminente necessitate fuerit adeo prepeditus quod non liceat ei cenare de die./ Item a longo tempore citra consueuerunt dari candele fratribus predicatoribus et minoribus ad cubandum dum tamen jacerent intra Monasterium · tamen hoc antiquitus non fiebat quando jacebant in Monasterio./ Aliis religiosis nunquam fuerunt assuete dari candele ad cubandum. Item subsacrista debet dare die sancti · jacobi · mensis julii · domino abbati · Quatuor · denarios et omnibus alis canonicis et capellanis · sancti johannis · et sancte · Marie · cuilibet · duos · denarios · pro cena · et dictus subsacrista recipit totam oblationem illius diei · que offertur in ista ecclesia · ita quod nec sacrista nec capellanus sancti Michaelis recipiunt aliquid in ipsa oblatione illius diei. Item subsacrista debet dare candelas canonicis et capellanis sancti · johannis · at sancte · Marie · illi videlicet capellano sancte Marie · statuto per abbatem et conuentum · quociens celebrent missas intra Monasterium. Item quociens capellanus sancte Marie exit absoluere in cimiterium · ponuntur due candele in cruce que portatur ad cimiterium · et si conuentus exeat in cimiterium ponuntur in candelabris. Item debet facere ablui pannos ecclesie. ¶ Item debet dare oleum · Tribus · lampadibus que ardent de die et de nocte ad altare sancti vincentii. Item duabus que ardent nocte dieque ad altare sancte Marie. Item duabus que ardent ad altare sancti · jacobi · quarum una non ardet nisi de nocte tantum · et altera de die et de nocte con-

Diebus sabbatinis infra annum.

De vesperis et laudibus dierum dominicarum festiuitatum · ix · lectionum.

De missa totius anni quot candele ardeant.

De servitio candelarum quod quod fit in matutinis continue.

e candelis dantur domino abbati.

De lampadibus que ardent per totum annum.

tinue. Item vni lampadi que ardet de nocte tantum ad altare sancti · johannis. Item vni lampadi que ardet ad altare sancti Nicholay · de-die et de nocte./ Item vni lampadi que ardet de nocte tantum ad altare sancte crucis. Item vni lampadi que ardet de nocte tantum in galiera./ Omnia ista predicta et singula consueuit et debet facere subsacrista de hiis que sacrista dat sibi prout superius ennarrantur · / et generaliter tenetur dare tot candelas · quot in ecclesia sint necessarie communi seruicio · saluo quod non tenetur dare capellanis nisi hic expres [18] sis · et tenetur insuper facere seruicium ecclesie in cimbalis debitis horis sonandis · et lampadibus accendendis · et vniversa honera dicto sacriste intra ecclesiam incumbentia supportare./ ¶ Excepto tamen quod sacrista debet dare rettes ad cimbala et campanas per totum annum sufficienter/ et incensum/ et omnes ferraduras tam cimbalis et campanis quam aliis intra ecclesiam necessarias et debet dare duas capidas annuatim pro mapis · in quibus comedit vnus pauper in · Quadragessima/ quas capidas recipit elemosinarius. Item dictus subsacrista consueuit et debet tenere in ecclesia aliquem suficientem scolarem ad seruicium ecclesie · qui uocatur sacristaynonus. Qui siquidem sacristaynonus dum missa celebratur ad altare sancti vincentii · non debet seruire alii altari · nec discedere ab ipso altari sancti vincentii · nisi habeat pulsare campanas vel recipere oblationem seu aliquid aliud facere quod ad suum spectat officium · et debet esse continue in ecclesia quamdiu sit tempus celebrandi missam ut preparet necessaria uolentibus celebrare. ¶ Veruntamen iste subsacrista non instituitur perpetue · immo sacrista instituat eum ad annum vel ad plus vel ad minus · prout secum conuenit · et assignat sibi predictos redditus pro suo labore/ et pro seruicio ecclesie · pro quibus idem subsacrista nichil habet in lodoismis nec in dominio. ¶ Debet incensari omnibus dominicis diebus et festiuis inquibus fiant Nouem lectiones · in primis vesperis · et in matutinis/ et ad misam. Et per totam · Quadragessimam singulis diebus ad missam de feria./ ¶ Capellanus canonicalis sancti · Johannis. consueuit quotidie celebrare in altari sancti · Johannis · Saluo tamen quod consueuit tenere suam ebdomadam sicut canonici consueuerunt facere · et ille ebdomade per precentorem in coro ordinantur. Inqua siquidem ebdomada celebrat missam conuentualem ad altare sancti vincentii. Et cum in ebdomada alicujus canonici uenit festum alicujus altaris istius ecclesie dictus canonicus ebdomadarius celebrat in dicto altari cujus est festum · seu in altari sancti vincentii · prout duxerit eligendum/ et in hoc casu capellanus canonicalis sancti Johannis consueuit celebrare in altero dictorum altarium · quod dictus ebdomadarius reliquerit sine missa. Item si canonicus in sua ebdomada jam incepta per ipsum propter aliqua negocia Monasterii absens fuerit ab ecclesia · aut aliqua necessitate impeditus/ ita quod suum officium in ecclesia implere non ualeat tunc capellanus in hoc casu consueuit in se suscipere honus illius ebdomadarii · in missis et horis et aliis que idem ebdomadarius pro sua ebdomada facere tenetur quamdiu absencia vel impedimentum ebdomadarii in illa ebdomada perduravit. Set cessante impedimento vel absencia in ejus septimana ebdomadarius ipse debet resumere suam ebdomadam quam incepit./ In die natalis domini capellanus consueuit celebrare missam de luce in altari sancti Johannis./ Item in illis ebdomadis in quibus abbas et conuentus deserviunt comuniter per ordinem/ ut in septimanis magnarum solempnitatum [19] si forte tam pauci canonici presbiteri essent ibi quod non sufficerent ad totam septimanam. Ita quod singuli singulis diebus deseruirent/

De hiis que sacrista per se facit.

Quod subsacrista non instituitur perpetuus.

Quibus diebus de(bet) incensari.

Decapellano sancti · johannis · qui consuerit facere.

dictus capellanus in hoc casu consueuit deseruire omnibus diebus illius septimane superantibus in missa conuentuali et horis. Item in festiuitatibus que ueniunt in Quadragessima · vel aliis anni temporibus quibus due misse solempnes in dicta ecclesia celebrantur · dictus capellanus canonicalis consueuit dicere missam matutinalem/ et ebdomadarius majorem. Exceptis tamen illis missis que ordinariae debent solempniter celebrari diebus mercurii pro defunctis · et diebus sabbatinis de beata Maria. Que quidem misse debent celebrari per capellanum sancte Marie · institutum per Raimundum · de villanoua · et in alteri sancte Marie. Et si forte in ebdomada quam tenuerit capellanus sancti · johannis · siue pro se · siue pro alicujus canonici necessitate seu absencia · dum tamen habeat celebrare ad altare sancti vincencii venerit festum/ ita quod due · misse solempniter celebrentur · capellanus sancte Marie · tenetur celebrare alteram illarum et capellanus canonicalis sancti · johannis · alteram ad altare sancti vincentii. Item dum canonicus ebdomadarius induitur ad missam et/ etiam finita missa/ idem capellanus canonicalis sancti · johannis · consueuit incipere officium horarum in coro ecclesie et finire./ ¶ Capellanus sancte · Marie · institutus per · Raimumdum · de villanoua · debet celebrare cotidie in altari sancte. Marie · ita ordinate · videlicet die dominica si fuerit festum vel octabe de quibus fiat maioria in ecclesia · dicitur missa de festo vel de octabis ad altare sancti vincencii · per ebdomadarium · et dictus capellanus · sancte Marie · debet dicere missam de dominica mane · non tamen solempnem. ¶ Die lune debet celebrare pro defunctis · et debet se conuertere ad populum ad oblationem · et post missam absoluere per totum cimiterium · tam in galiera quam alibi ¶ Die martis debet celebrare de hoc quod deus sibi aministrabit. ¶ Die mercurii · debet celebrare sollempniter pro defunctis missam conuentualem mane · et debet sicut die lune se conuertere ad populum ad oblationem · / et absoluere eodem modo. ¶ Die jouis · debet celebrare sicut die martis prout deus sibi aministrabit. ¶ Die veneris debet celebrare pro defunctis et se conuerte ad oblationem · et absoluere sicut die lune. ¶ Die sabbati debet celebrare sollempniter de beata · Maria · missam in conuentu ad horam tercie · / excepto quod in · Quadragessima celebrat ipsam missam mane. ¶ Similiter in Quatuor temporibus et vigiliis quibus celebratur in terciis ad altare sancti vincentii : debet celebrare ipsam missam de mane. Si forte in dictis diebus occurrerit festum/ seu aliquis casus quare non possit vel non debeat ita ordinate ut dictum est celebrare · / non tamen propter hoc debet cessare quin celebret in dicto altari missam cotidie ut est dictum. Item si forte pro aliquo defuncto fiat in dicta ecclesia Nouena · per [20] Nouem dies · idem capellanus illis nouem diebus · debet se conuertere ad oblationem et absoluere supra defunctum. ¶ Item si in illa ebdomada quam tenuerit capellanus canonicalis sancti · johannis · per se/ vel aliqua die qua idem capellanus canonicalis sancti johannis · pro necessitate seu absencia alicujus cononici habeat celebrare ad altare sancti vincentii ut est assuetum · ocurrerit festum alicujus altaris dicte ecclesie · in hoc casu capellanues sancte · Marie · debet celebrare ad altare cujus est festum sollempniter. Et si propter aliquod festum cujus non est altare in ecclesia · vel propter aliquem alium casum · due · sollempnes misse habeant ibidem celebrari dictus capellanus sancte · Marie · debet vnam illarum celebrare ad altare sancte Marie · et capellanus canonicalis sancti · johannis · aliam ad altare sancti vincentii · Nisi fuerit de illis festis vel casibus jam superius ordinatis. ¶ Fuit assuetum ut quicumque detinent uiridarium quod est

De capellano sancte · Marie · quid haheat facere.

De cercis corporis christi.

ecclesie contiguum · teneret in ecclesia · Duos · cereos qui arderent dum corpus christi eleuaretur in altari sancti vincentii · vel in aliis altaribus ubi celebraretur missa conuentualis et istos · duos · cereos perdurare consueuerunt continue per totum annum./ ¶ Fuit etiam assuetum · quod fiunt nebule que transmituntur de campanili in ecclesia die sancti vincentii dum cantatur prosa ad missam/ et transmititur stupa igne accensa simul cum nebulis que omnia procurat prepositus major/ tamen cellararius debet dare ligna ad conficiendum nebulas · et carnes salsas ad ungendum nebularios/ quas carnes recipiuntur de brona de vna perna quam idem cellararius consueuit et debet habere ad opus conuentus/ de qua perna dantur porciones conuentui in festo sancte agnetis./ ¶ Prior post dominum abbatem preest toti conuentui · et habet curam animarum omnium canonicorum post ipsum abbatem · et ab eo canonici recipiunt licentias vel a suo loco tenenti quociens habent extra Monasterium · proficisci. Salvo tamen quod canonici consueuerunt semper quacumque hora diei exire ad domos que sunt ibi prope Monasterium ad illas solum quas capellani vel canonici ibi tenent · et hoc absque licentia. Item consue runt ire spaciatum quacumque hora diei vellent circa castrum sine licentia ac si essent intra Monasterium et hoc fuit eis semper permissum et toleratum per abbatem et priorem. Et dictus prior consueuit continue comedere in refectorio superior in mensa omnibus canonicis. Et est primus in capitulo post abbatem/ et in perceptione porcionum et potest sibi eligere quam uoluerit porcionem. Et debet uidere et recognoscere porciones canonicorum et capellanorum comensalium singulis diebus/ Et si forte aliquis deffectus commitatur in porcionibus vel aliquid de ipsis substrahatur · per abbatem seu prepositum majorem/ vel aliquem alium officialem/ siue etiam per familias : idem prior debet illa facere adaptari et emendari/ et ipse tenetur petere pro omnibus ea que in refectorio debent ministrari tam [21] canonicis et capellanis · quam etiam eorum familiis. Item debet facere teneri silentium in refectorio/ et in claustro/ et in dormitorio/ Item debet corrigere canonicos et monere caritatiue/ et uitare tumultus et murmura a toto Monasterio. et precipue a refectorio/ claustro/ et dormitorio/ et gerere curam omnium · Et debet prouidere quod conuentus habeat bonum panem et pulchrum et bene coctum/ et in uero pondere ut inferius in capitulo prepositure majoris continetur · et quod similiter habeant bene porciones boni uini/ et pulmenta bene parata et hora debita prout debent dari suis temporibus sicut in capitulo cellarii ordinatur · et sint parata tali hora in tempore carnali quod dicta tercia possit conuentus comedere/ Et si forte panis qui ponderatur illa die qua dequoquitur/ in vesperis quando est frigidus · coram priore/ vel per ipsum priorem non habet rectum pondus quod debet habere/ prior frangit vel signat eum taliter · quod libra non deformetur · set agnoscatur ipsum non esse recti ponderis · / Similiter de aliis comestibilibus debet prouidere quod dentur in debita quantitate · / Simili modo diebus quibus cenatur debet cena esse parata statim post vesperos · et hec omnia debet prior taliter procurare et petere ab officialibus quod conuentus singulis diebus absque murmurandi materia procuretur. ¶ Elemosinarius debet dare elemonam panis ordeacei vel mixture omnibus christi pauperibus quacumque hora ad Monasterium uenientibus/ et vinum singulis diebus dominicis omnibus similiter. Item die natalis debet dare carnes cuilibet pauperi cum pane./ Item die sancti Stephani debet dare quartonem illius panis ordaceii cuilibet pauperi/ quod fuit

De nebulis sancti vincencii.

De priore.

De elemosinario quid habeat facere.

institutum per dominum cardone qui dedit vnum sextarium ordei annuatim elemosine in sale/ Veruntamen isti quartones nec elemosine non habent certam quantitatem nec rectum pondus/ set fit secundum quod potest sufficere · et hoc comititurf idei et consciencie elemosinarii · dum tamen non faciat in hoc fraudem manifestam. Item dominica in carnispriuio · Quadragessime · debet dare carnes cuilibet pauperi. Item die pasche. Die pentecostes/ Die pentecostes. (*sic*) Die omnium sanctorum/ et in carnipriuio aduentus · debet dare carnes dictis pauperibus. Non tamen est certa quantitas. Quibus diebus canonici · consueuerunt dare carnes cum suis elemosinis quas faciunt. Item omnibus religiosis ordinum paupertatis · exceptis predicatoribus et fratribus minoribus · venientibus ad monasterium debet dare comestionem illa die qua accesserint ad Monasterium/ videlicet de illis cibariis que dantur illa die conuentui. Et si forte uoluerit comedere in villa debet dare cuilibet libram illius panis qui datur conuentui et vnam justiam vini cuilibet per totam diem/ tamen de necessitate nisi uoluerit · Elemosinarius non tenetur eis dare porcionem · nisi comestionem tantum intra Monasterium ut est dictum. Et si forte causa predicationis vel infirmitatis seu quacumque alia ratione ultra vnam diem remanserint in Monasterio · seu villa cardone ipse Elemosinarius non tenetur eis da [22] re comestionem · neque aliquid nisi prima die ut est dictum. ¶ Item si pauper presbiter/ vel romipeta verecundus manifeste · venerit ad Monasterium · debet dare ei comestionem/ vel aliquem decentem elemosinam juxta conditionem dicti pauperis. ¶ Item si fratres de la Merce qui alias dicuntur captiuorum · venerint ad Monasterium die natalis domini/ Die pasche/ Die pentecostes/ Die omnium sanctorum · consueuit eis dare vnam libram panis frumenti/ et vnam justam vini/ Item si dicti fratres cum personis abstractis seu liberatis a captiuitate per eos · accesserint ad Monasterium · elemosinarius consueuit eis dare panem et vinum juxta quod nouerit faciendum tam fratribus/ quam captivis/ ¶ Item in · Quadragessima singulis diebus quibus pulsatur ad obsequium debet dare comestionem vni pauperi xpi. in claustro/ cui pauperi debet dare vnam libram panis/ et de pulmentis que preparantur ordinarie canonicis/ et vnum porrum/ et vinum prout bibere uoluerit/ et si superauerit de pane/ dictus pauper asportat secum illud quod superest de pane/ ad quem pauperem cum fuerit sibi mensa parata debet accedere ebdomadarius post missam et dare sibi aquam manibus/ quam vnus janitorum preparauerit/ et idem ebdomadarius post ablucionem manuum osculatur ipsi pauperi manus/ et debet sibi benedicere mensam/ et dicere orationem jam asuetam scilicet postquam surrexit a cena · etcetera./ ¶ Item die natalis domini · Die sancti vincentii · Die omnium sanctorum · et omnibus diebus dominicis anni · debet dare porcionem hospitali pauperum xpi. scilicet vnam libram panis/ et vnam justam vini. ¶ Item tenetur dare · Duobus janitoribus cuilibet · Duodecim · solidos pro uestitu · De quibus debet soluere medietatem in festo natalis domini · et aliam in festo pasche. ¶ Item debet tenere condirecta terramina illius domus ubi janitores debent jacere supra portam majorem Monasterii. Ita videlicet quod habeat ibi ligna ad terramina necessaria · dum tamen abbas vel prepositus major/ teneat parietes dicti domus condirectos/ Item idem Elemosinarius tenetur facere portas ulteriores seu foraneas ipsius Monasterii · scilicet in dicto portali majori · et ipsas portas tenere condirectas et paratas cum cathena et clauibus et aliis necessariis que de ligno vel ferro debent

ibi esse. Item debet habere curam porteriorum · et eos compellere ad faciendum in Monasterio suum seruicium · assuetum pro ut inferius ordinatur. Item debet dare comestionem vni pauperi annuatim pro anima · Benedicti · de albesa bone memorie abbatis serratexensis. Item alii pauperii annuatim pro anima · Bernardi · de pulcroloco. ¶ Debet recipere elemosinarius · a prepositura majori · Triginta · migerias bladi medii frumenti/ et medii ordei · / in loco sancti · Petri · de arcio vel apud prades. Item singulis diebus vnam justam vini. Item pro quolibet obitu conscripto in capitulario. pro illis scilicet inferius contentis vnam libram panis · et vnam porcionenem carnium vel piscium sicut vnus canonicus/ et si dantur oua illa die qua fuerit obitus dantur pro obitu · Qua-[23]tuor · oua/ et hoc fit annuatim in die cujuslibet obitus/ et si die obitus detur misericordia : recipit eam integriter/ Item pro quolibet canonico moriente · et pro capellano canonicali sancti · johannis · in morte sua · recipit · Triginta diebus a die mortis continue numerandis · pro qualibet die · vnam libram panis · vnam porcionem carnium vel piscium illis diebus quibus carnes vel pisces dantur/ vel · Quator. oua illis diebus quibus dantur oua · et illis diebus quibus datur misericordia recipit totam misericordiam integriter. Et postea annuatim die obitus canonici vel dicti capellani · recipit dictam porcionem sicut supra est expressum/ Et pro qualibet dictarum dierum · et pro quolibet obitu · recipit vnam porcionem olerum · et omnium illorum pulmentorum · que conuentui preparantur. Recipit etiam vnam porcionem fructuum · si fructus dentur illis diebus/ Item omni die recipit vnam elemosinam a quolibet canonico et capellano comensali comedenti in refectorio. Item a persona domini abbatis · duas elemosinas · et pro quolibet socio canonico vel capellano recipienti porcionem · / vnam elemosinam/ Set si forte canonicus vel capellanus pranderet extra Monasterium illa die non teneretur dare illam elemosinam. Verum dominus abbas debet dare elemosinas pro se et sociis qualibet die qua comedat in Monasterio siue comedat ibidem in mane siue in sero/ Item pro quolibet hospite comedenti ad mensam domini abbatis · debet facere dominus abbas · elemosinam · exeptis religiosis paupertatis. Item si Episcopus comedat in Monasterio de bonis Monasterii debet facere elemosinas tot quot dat animalibus annonam. Et hoc fit de prepositura majorii. Item cum canonicus nouicius procurat Monasterio · recipit elemosinarius decimam omnium sumptuum quos canonicus facit in dicta procuratione. Item quandocumque alter portariorum est absens a Monasterio/ Elemosinarius recipit illum panem de someyg qui inter ambos solet dari diebus singulis/ et partem porcionis absentis de carnibus piscibus ouis et denariis/ Et si ambo absentes fuerint a Monasterio Elemosinarius recipit porcionem amborum : et facit custodiri januam/ Tamen illa die qua recedunt et ueniunt ipsi janitores non amittunt porcionem. Item in · Quadragessima · et aduentu · recipit a qualibet scutella fabarum · Tres · cloquearitas. Et omnes fabbas/ que superant in refectorio/ et in domo abbatis · / et in coquina. Item die sancti Michaelis septembris capellanus sancti Michaelis pro vno obitu qui est illa die · debet dare vnam porcionem dicto obitui sicut vni canonico/ Ita quod consueuit eam redimere cum denariis competenter si conuentus comedit secum aliter si redimeret albergam daret dicto obitui sicut vni canonico. ¶ Obitus uero pro quibus consueuit dari porcio elemosinario usque in presenti die in quo presens caputbreuium ordinatur/ sunt hi qui sequuntur. ¶ Primo in mense januarii obitus Umberti Berengarii istius ecclesie abbatis · / Raimundi Rotgerii

Sequitur de obitibus quot et qui sunt usque ad presens tempus.

militis de puialt/ Raimundi de villanoua abbatis · / Alegren de berguç : [24]/ Guillelmi · de vineamala · / Petri · Ricolf · / Guillelmi · bonifilii · / Raimundi operarii · fferrarii rubei/ Ferrarii · de albesa · / et · Raimundi · sacricustodis· ¶ In mense februarii · scribunturo bitus · Raimundi · bernardi · abbatis/ arnaldi oliva · / Raimundi · rotballi · / Berengarii · sacerdotis · / Laurencii/ vitalis sacerdotis sacricustodis/ Ffalch filii · Bernardi · de falchs · / Poncii capellani de colonico et canonici · / Bernardi · salomonis/ Raimundi · de fortesa sacriste/ Gauberti precentoris/ Bernardi · Guillelmi · capellani cardone/ et Arnaldi · Petri. ¶ In mense marcii · obitus · Petri · Guiberti/ Guillelmi · diuorra/ Fferrarii · Guillelmi · prioris/ Gauberti sacerdotis · / Petri · de villanoua abbatis · / Rotgerii · de pujals militis · / Arnaldi · Raimundi/ Magistri · Guillelmi · prioris/ Berengarii · de mercatallo/ Guilelmi · Raimundi · de mediona · / Raimundi · Rotgerii · de podio alto · / Fferrarii de coenerio · / et Vmberti · sacerdotis · / ¶ In mense aprilis obitus · Berengarii de salau prioris de calaf · / Bernardi · sacerdotis · / Petri Guillelmi · prioris de calaf · / Petri · Giberti/ Geraldi · prioris · / Arnaldi · de turrebruna · / Bernardi · de iuarç · / Guillelmi · arnaldi · / Bertrandi · diachoni · / Poncii · boxadensis/ Petri · sacerdotis · / Poncii · Rotballi · / Geraldi · deam allano · / Raimundi · oliva · / Bonet · de berguz · / Bernardi · den falcho · / Guillelmi · abbatis · / Petri · Bernardi · / Poncii · de podio alto · / Bernardi · abbatis./ ¶ In mense madii obitus · Compagni sacerdotis · / Petri palacii · / Guillelmi · Rotgerii · / Bernardi · de albesa · / Petri · bone memorie abbatis · / Berengarii · Bernardi · de frexaneto · / Raimundi · caluet/ Bernardi · abbatis · / Hisouadi · bermundi · / et Guillelmi · durandi. ¶ In mense junii obitus · Arnaldi · mironis · / Guilleimi · prioris · / Guillelmi · prioris de calaf · Petri · Guillelmi · rotballi/ et · Bernardi · de albesa. ¶ In mense julii obitus nanrici presbiteri · / Dalmacii · de podio alto · / Petri · de sala abbatis · / Fferrarii · de fonte · / Berengarii · de segalers · / Guillelmi · de frexanet · / Guillelmi · de cardona · / Bernardi · de guardies · /Guillelmi · Petri · professi · / Petri · neboti · / Geraldi · abbatis · / Arnaldi · de guardies · Poncii · Rotgerii de puialt. ¶ In mense augusti obitus · Geraldi · de monte-fferrario/ Raimundi rogearii/ Petri · prioris/ Berbundi sinfredi canonici · / Raimundi · Guitardi clerici · / Petri · de gaurdiis/ Berengarii castriedrall/ V · i tal cognomenti Episcopus · Bernardi · de Nodet · / Bernardi · de castroedrall propositi. ¶ In mense septembris · obitus · Guillelmi · Bernardi/ Geraldi · de podio farner/ Guillelmi · cortit · / Raimundi · Bernardi . / Guifredi · sacerdotis · / Bermondi · leuite/ Guillelmi · de porta/ Bermundi · vicecomitis/ Berengarii · de altarriba/ Petri · mironi de berguz/ Guillelmi · de enfesta/ Geraldi de cumba pulcra/ Berengarii · precentoris/ et Raimundi de segalers./ ¶ In mense octobris obitus Bernardi de guardies/ Amoros/ Estepha/ nia · / Guillelmi · abbatis/ Berengarii · de Terradas/ Dalmacii · de oulugia/ Petri · leuite/ Bernardi · de vilario/ Guillelmi · gros/ Geraldi · ca- [25] nonici/ Amati natus etc./ Petri · buxadensis militis/ Bernardi · boxadensis canonici · / ¶ In mense nouembris · obitus Petri · prioris de calaf/ Bernardi · cortit · / Nicholai · Ginoth · / Bernardi · de altariba · / Cherbasini · / Poncii Ros · / Bernardi · de flouiano sacriste/ Galcerandi · de cardona · / Arnaldi · de cumba camerarii · / Jacobi · fferrarii abbatis · / Valentie · / Ermessendis · vxoris Nicholai · / andree/ Arnaldi · abbatis · / Bernardi · boxadensis · / Mironi · vitalis/ Raimundi · Arnaldi · / Raimundi de podio alto · / Bernardi · de turre. ¶ Inmense Decembris · obitus · Bernardi · de pulchro loco · / Gellendis · / Guillelmi · Rotgerii · prioris de calaf · / Guillelmi · de

vallo prioris de calaf · / Fulchonis Episcopi · / Petri · prioris de calaf · / Bernardi · de castello · / Petri · Guillelmi · / Arnaldi de flouiano · / Raimundi · de garrigosa/ Erimbaldi · pontificis · / Jacobi · fferrarii · precentoris/ Bernardi · canonici · / Guillelmi · de passarell · / Bernardi · de Cirera · / De omnibus istis obitibus consueuit Elemosinarius recipere porcionem asuetam dari pro obitibus anuatim illis diebus quibus sunt scripti in capitulario · licet aliqui obitus sint abrasi ab ipso capitulario nescitur tamen a quo. ¶ Prepositura major debet dare porciones boni panis · et vini · boni et receptibilis per conuentum · ita quod panis consueuit semper esse de pulchro et nitido frumento et farina consueuit barutellari · cum barutello subtili · prout faciunt flequeres/ taliter quod de illo someyg quod remanebat in barutello · consueuit fieri bonus panis de quo dabatur certa porcio porteriis/ et pistrici/ et sacristaynono · et mulieri qui defert aquam · / et postmodum remanebat furfur · / Et consueuit sic fieri · / pondus boni frumenti et puri et purgati consueuit dari pistrici · in quo pondere erat · quarteria fori de calaf · scilicet · Quatuor · puynerie cardone/ et de dicto pondere fiebant · viginti · libre pulchri panis · et Due libre · de someyg · et remanebat vna puyneria pesol de furfure · quod furfur datur nunc cellarario · qui tenetur dare ligna furno · et dictum pondus tradebatur · pistrici in farina multa temporibus retroactis./ Et datur cotidie cuilibet canonico : libra panis et vnus quarto/ et etiam diebus dominicis libra vna et media. Que libra debet esse · Triginta · Trium · vnciarum de pane cocto./ ¶ Item in festiuitatibus sequentibus datur ultra dictam quantitatem seu porcionem · vnus quartonus panis cuilibet canonico et capellano comensali · quem quidem quartonem · recipit nunc lauanera. preter quam in die sancti vincentii · videlicet · die Natalis domini · / in festis/ Aparicionis/ sancti Vincentii/ carnis Priuii · xl · / Pasche/ Ascensionis/ Pentecostes/ sancte Marie/ augusti · / Omnium sanctorum/ et in Carnipriuio adventus domini/ Item ultra hec debet dari sacriste/ et camerario/ cuilibet pro scutifero qualibet die media libra panis de pulcriori. Item subsacriste media libra panis de someyg qualibet die pro sacristaynono/ Item duobus porteriis datur vna libra panis frumenti/ et alia de someyg qualibet die inter [26] ambos. Item cocho datur singulis diebus vna libra panis frumenti · et vnus panis ordeaceus/ Item pistrici dantur · due libre panis de someyg illis diebus quibus pinsit parum uel multum · / et singulis diebus dominicis media libra panis frumenti/ et die natalis domini/ pasche/ pentecostes/ et omnium sanctorum · vna libra. Item ayguadere singulis diebus datur vna. libra panis de someyg/ et singulis diebus dominicis · vnus · quarto · de pulcriori pane et/ dictis Quator · festiuitatibus media libra ¶ Vinum datur cuilibet canonico et capellano comensali vna justa omni die/ que justa est talis · quod · octo juste faciunt vnam migeriam uini. Item datur Elemosine vna justa vini qualibet die. Item porteriis datur inter ambos vna justa vini qualibet die. Item cocho · datur vna · justa uini omni die/ Item aygudere datur media juxta uini omni die/ Item pistrici datur media justa vini · omnie die/ Item lauanere datur annuatim certa quantitas uini in summa scilicet · Quatuor · sextaria. Et istud uinum debet et consueuit esse bonum et receptibile per conuentum./ ¶ Insuper debet dari refectorerio omni die unus quarto panis frumenti. Item quociens mape indigeant ablucione debent ablui · et prepositus major debet dare lauanere ultra illud quod jam sibi dat pro aliis pannis · mediam libram panis pro mapis unius mense/ et aliam mediam pro aliis mapis/ ita quod

De servicio prepositare majoris. Sequitur de pane.

De vino.

pro qualibet mapa seu touaylla habeat mediam libram panis frumenti. ¶ Item porciones carnium dantur conuenti de bajulia salis quam vnus canonicus vel capellanus sancti · Johannis · consueuit ministrare vel procurare/ pro abbate et conuentu/ quousque fuit ordinatum quod annectaretur seu submiteretur prepositure majori sub certis modis contentis in quodam publico instrumento · facto octauo · Kls. Madii · anno domini · Millesimo · CC° · Nonagesimo auctoritate · Bernardi· Guinardi · tunc precentoris et scriptoris dicti Monasterii. Et ut de omnibus comutationibus dicte bajulie appareat in futurum. Reducitur hic ad memoriam antiquior consuetudo dictarum porcionem carnium · videlicet quia antiquitus dabatur porcio in carnibus · talis/ scilicet · inter · Tres · canonicos vnum quarterium posterius mutonis/ vel vnum quarterium anterius pro duabus porcionibus et media/ et diebus quibus dabantur cuniculi · dabatur cuilibet vnus cuniculus · et denariata carnium salsarum/ et quando dabantur alie carnes · dabantur per talem · modum et quantitatem/ seu valorem ut superius est expressum. Tamen de mutonibus cochus recipiebat jus suum prout nunc fit in magnis festiuitatibus Et tempore· Raimundi · de villanoua bone memorie abbatis · viuebat · dominus Raimundus · de cardona venerabilis memorie vicecomes cardone/ qui habebat quasi continue guerras vel cum rege aragonum · vel comite urgellensi · vel cum militibus de angularia vel domino de Berga/ vel cum aliquibus aliis militibus potentibus/ propter quas guerras · sal cardone cessabat currere · / et per consequens dicta bajulia salis non [27] sufficiebat ad dictas porciones carnium/ imo multociens cessabant porciones carnium quod non dabantur · et si dabantur · aliquando non dabantur complete/ et inde fuit · quod sic fuit modicum · quod bajulus salis daret pro comuni porcione que datur infra annum · Tres · denarios terni · / et in festiuitatibus natalis domini/ pasche · et pentecostes · Tribus · diebus in quolibet festo predicto · dabatur porcio carnium ut antiquitus fieri consueuerat · et similiter in die omnium sanctorum. Et singulis annis dictus bajulus computabat cum abbate et conuentu/ et quicquid superabat de dicta bajulia · diuidebatur inter omnes/ Ita videlicet quod abbas habebat pro duobus canonicis/ et alii canonici omnes et capellani sancti joannis · et sancte Marie · quilibet habebat vnam canoniam seu canonicalem porcionem de illa pecunia que superabat solutis dictis comunibus porcionibus totius anni tam canonicis quam familiis et prouiso hospitibus. ¶ Postmodum uero tempore domini Jacobi · fferrarii · bone memorie abbatis · fuit conuentum · seu ordinatum quod bajulia salis incorporaretur seu anecteretur prepositure majori et prepositura bajulie · prout in dicto instrumento declaratur · cujus tenor inferius continetur./ ¶ Nouerint vniuersi · Quod nos dompnus · Jacobus · dei gracia abbas Monasterii cardone · Et nos fferrarius · Guillelmi · prior ipsius Monasterii vna cum consilio et uoluntate totius conuentus ipsius Monasterii · Considerantes et prospicientes meliora ipsius Monasterii et vtilitatem et prouissionem fratrum nostrorum canonicorum ipsius monasterii presencium futurorum/ Recolentes etiam et premeditantes quod conuentus illius loci frequenter et pluries per diuersa tempora et multa passus est grauem defectum in substitucione et cessatione carnium portionum pertinentium ipsis canonicis · in tantum : quod frequenter murmura et dissensio et disconueniencia oriebatur inter canonicos: ita quod aliquando cultus diuinus in ecclesia retractabatur et impediebatur · volentes sucurrere tali pesti et detrimento et preponderare preterita cum futuris ut omnis dubitatio de medio tollatur · per nos

De portianibus carnium.

Instrumentum bajulie salis vbi declarantur porciones carnium.

et omnes nostros successores statuimus et ordinamus cum testimonio hujus instrumenti perpetuo ualituri · quod vniversa nostra bajulia tocius salis cardone · videlicet totum decimum ipsius salis cum bajulo · et bajulis et cum omnibus juribus et pertinenciis et euenimentis cum omnibus denariis inde euenientibus · et aliis omnibus hic expressis et non expressis pertinentibus aut pertinere debentibus · et bonis omnibus ipse bajulie de jure et de consuetudine et usu · tota ipsa bajulia ipsius salis cum omnibus predictis et aliis sibi adherentibus · sit in perpetuum vnita/ annexa et incorporata abbacie et majori prepositure ipsius Monasterii et de ipsa ordinet et faciat sine contradiccione ut nouerit faciendum abbas cum toto illo jure distribucionum quo comunis mensa ipsius Monasterii recipit in ecclesia nostra sancti Michaelis de cardona · et in parrochianis ipsius · et etiam cum medietate omnium aliorum legatorum que pertinent ipsi Monasterio racione sepulture vnde cumque uenerint · et sub quocumque modo et condicione fuerint relicta ipsi Monasterio · [28] alia uero mediatas talium legatorum · totaliter spectet conuentui ipsius Monasterii · et inter ipsos equaliter et portionaliter diuidatur · ita quod dominus abbas nichil recipiat nec habeat in medietate ante dicta · Excepto tamen · quod de dominis vicecomitibus patronis nostris eorum legata et omnia alia que ab eis haberi poterunt/ semper spectarent/ et deinde spectent sine omni deductione abbati vel preposito majori. Hanc tamen constitutionem et ordinacionem et vnionem facimus sub hac forma et conditione omnes unanimiter · quod similiter ipsa abbacia et prepositura major cum omnibus suis bonis et juribus sit unita et annexa ipsi bajulie dicti salis · ita quod inter jura et bona ipsius bajulie et jura et bona ipsius abbacie et prepositure predicte · fiat semper seruicium assuetum conuentui · et omnibus nostris fratribus canonicis et alie nostre familie ut moris est · et fuit antiqua · videlicet de festo sancti Martini · de Nouembri · prouideatur cuilibet canonico/ et capellano nostro canonicali/ et capellano sancte Marie · in qualibet die dominica · et feria · Tercia · et feria · quinta/ in · Quatuor · denariis ratione carnium · usque ad festum tunc sequens pentecostes. Deinde post festum pentecostes · usque ad festum sancti Martini prouideatur ipsis omnibus canonicis · in diebus dominicis · et diebus jouis · cuilibet in · Quatuor · denariis · in sollempnitatibus uero prouideatur · ut sequitur/ In festo natalis domini detur porcio ita. Id est vna porcio arietis · vnus Cirogrillus· Tres · denarii pro carnibus porcinis · vnus denarius pro pane de sopes/ In festo sancti Stephani · Sex · denarii./ In die sancti · johannis · apostoli · Sex · denarii./ In festo Circumcisionis · Sex · denarii./ In festo epiphanie · Octo · denarii./ In festo beati vincentii · Octo · dinarii./ In festo sancte Marie · februarii · Sex · denarii./ In festo carniprivii · Duodecim · denarii./ In festo pasche detur porcio arietis et ueru/ ut moris est · et vnus denarius pro pane de sopes./ In sequenti feria · Secunda · Sex · denarii./ In feria · Tertia · Sex · denarii./ In festo ascensionis domini · Octo · denarii./ In festo penthecostes · detur porcio in omnibus ut in die pasche ·/ in duobus diebus sequentibus dentur · Sex · denarii./ In festo sancti · johannis · babtiste · Sex · denarii./ In festo sancti Petri · Sex · denarii./ In festo sancti · Jacobi · Sex · denarii./ In assumptione gloriose uirginis · Marie · Octo · denarii./ In festo sancti laurentii · Sex · denarii./ In festo sancti augustini · Octo · denarii./ In festo sancte · Marie · septembris · Sex · denarii./ In festo sancti crucis · Sex · denarii./ In festo translationis sancti vincentii · Sex · denarii./ In dedicatione ecclesie · Octo · denarii./ In festo omnium sanctorum · Duodecim · denarii · pro carnibus · et vnus denarius · pro pane

de sopes./ In festo sancti Martini · Sex · denarii./ In festo sancti trinitatis · Sex · denarii./ In festo carnipriuii · Duodecim · denarii./ Festum sancte Marie · februarii · Sancti · Petri · Sancti · jacobi · / Sancti · laurentii · / Sancti crucis · / Sancte · Marie/ septembris/ Sancti Martini/ cum venerint in diebus celarii : non teneatur prouidere bajulia salis nisi in duobus · denariis cuilibet cano-[29]nico/ adhuc prouideat dicta bajulia cuilibet canonico in feria · tercia rogationum in vno · denario/ addimus etiam et volumus dictus dominus abbas et conuentus et fuit inter ipsos conditum et promissum quod predictum seruicium · ut supra scribitur · numquam possit cessare nec defficere canonicis aliqua ratione nam si forte redditus bajulie perirent in parte vel parentur aliquem defectum · suppleatur · et fiat seruicium de bonis abbacie · et prepositure majoris · integriter ut supra scribitur non obstante aliquo excusatione · set omnia bona utriusque administrationis sint ita annexa et unita quod de bonis comunibus utriusque fiat seruicium prescriptum sine aliqua contradimento/ Et similiter nullo obstante contradimento canonicorum possit ordinare dictus abbas de bajulia et bajulo et de omnibus aliis ut nouerit faciendum/ Supradictam ordinationem laudamus et aprobamus · et nostris propriis subscriptionibus confirmamus/ Declaramus etiam ut morterollum detur tempore et diebus assuetis/ Et detur cuilibet canonico in festo pasche et penthecostes vnus · denarius pro carnibus salsatis · cum duobus sequentibus diebus. Actum est hoc · Octauo · kls. madii · Anno · domini · Millesimo · CCº · Nonagesimo Sig ✠ num · Jacobi · dei gracia · abbatis cardone firmantis/ laudantis/ et aprobantis omnia predicta et singula. Sig ✠ num ffratri · Guillelmi · prioris qui hoc firmat. Sig ✠ num · Jacobi · de sala sacriste. Sig ✠ num · Petri · cardone camerarii · qui hoc firmat. Sig ✠ num · Raimundi · de fortea cellararii qui hoc firmat Sig ✠ num Bernardi · guinardi precentoris firmantis predicta. Sig ✠ num · Guillelmi · martini canonicis qui hoc firmat Sig ✠ num · Nocholai guidoti canonici. Sig ✠ num. perichoni · giberti canonici. Testes hujus rei sunt · Jacobus de fonte presbiter · et Bernardus torani · et Berengarius çacoma scholaris · Bernardus · Guinardi · precentor et scriptor istius Monasterii · qui hoc scripsit precibus dicti domini abbatis et conuentus cum literis supra positis in secunda linea ubi dicitur considerantes et prospicientes meliora ipsius Monasterii · et suum Sig ✠ num hic imposuit. ¶ Et quia in premisso instrumento aliqua fuerunt pretermissa · quedam alia non bene declarata. Ideo hic pretermissa exprimuntur · et obscura declarantur. Et est certum quod veru seu ast quod datur die pasche est agnorum/ et debet ungi cum sagimine siue aflamari sufficienter/ de quo datur inter duos canonicos seu duas canonicales porciones vnum quarterium/ Saluo quod soli priori datur vnum · quarterium/ Item ista die datur alidem quod fit cum viginti · Quatuor · ouis/ et mititur in ipso salsamentum · pro · Sex · denariis · scilicet piper/ gingiber/ et safranum/ Item de morterollo declaratur · quod de bajulia die pasche dantur · Tres · frixure · seu leuades arietum/ quarum epata seu fetge reseruantur ad cenam · et de toto residuo fit morterollum cum · Sex · decim · ouis/ et Tribus · libris panis · quas dat prepositura major/ dicta uero epata dantur ad cenam in uerum/ item in eadem cena dantur cepe conuentui sufficienter./ Item die lune et die martis primo sequentibus ipsa bajulia dat pro [30] morterollo qualibet dictarum dierum · Duas · frixuras seu levatas arietum · et de toto tam de epatibus quam aliis fit morterollum cum · Octo · ovis. que dat bajulia istis duobus diebus. Et cum duabus libris panis quas dat preposi-

De comestionibus que dantur die pasche.

tura major. Item istis tribus diebus mititur saffranum in morterollo. Item istis tribus diebus bajulia salis dat cuilibet canonico et capellano canonicali et aliis comensalibus qui canonicalem recipiunt porcionem · denariatam carnium salsarum qualibet dictarum dierum. Item istis duobus diebus scilicet die lune et die martis. datur superfusa · ad quam bajulia salis · dat salsamentum · pro Sex · denariis · videlicet piper · gingiber · et safranum/ et cepas et acetum et sagimen ad frixendum. ¶ In die ascensionis datur superfusa cum salsamento suo · sicut in crastinum pasche · licet dentur · Octo · denarii pro carnibus. Item dat bajulia · Octo · oua ad morterollum. Et omnibus diebus dominicis/ diebus martis/ et diebus jouis/ excepto die martis rogationum · datur morterollum illo et eodem modo sicut die lune et die martis pasche/ a festo pasche uidelicet usque ad festum pentecostes/ excepto saffrano quod non datur./ ¶ Et die penthecostes et die crastina et die martis proxima fit in omnibus et per omnia · sicut die pasche/ et die lune et die martis sequentibus ita quod nulla differentia est inter istas duas festiuitates quantum ad cibos/ Ab octabis penthecostes usque ad festum sancti johannis · non datur morterollum nec carnes salse nisi diebus dominicis/ et diebus · jouis. Et similiter bajulia · salis istis tribus diebus penthecostes dat carnes salsas cuilibet denariatam sicut in tribus diebus pasche/ verum omnibus aliis diebus dominicis/ diebus martis/ et diebus jouis : excepto die martis rogationum/ prepositura Gerundensis · dat predictam denariatam carnium salsarum · cuilibet canonico et capellano canonicali · et cuilibet canonicalem porcionem percipienti per tutum dictum tempus usque ad octabas penthecostes/ et ab ipsis octabis penthecostes sicut morterollum cessat diebus martis · similiter cessant carnes salse diebus martis/ et sic ab ipsis octabis · penthecostes · usque ad festuum sancti johannis · dat dicta prepositura dictas carnes salsas diebus dominicis/ et diebus jouis tantum. ¶ Die lune rogationum consueuerunt dari cuilibet · Duo · denarii · licet in precedenti instrumento sit scriptum de vno denario tantum. ¶ Ad dictum morterollum uero non tenetur dare oua dicta bajulia nisi tribus diebus pasche/ et tribus diebus penthecostes/ et die ascensionis · ut dictum est · / quia cellarium tenetur dare ipsa oua aliis diebus ut inferius continetur in capitulo cellarii. ¶ Item datur salsamentum duplex scilicet piper/ gingiber/ et safranum pro · Sex · denariis inter totum in predictis festiuitatibus/ pasche/ ascencionis · et penthecostes · ut superius ordinatur/ et etiam in sequentibus festiuitatibus · videlicet in festo sancti johannis · baptiste/ Sancte · Marie augusti · / Sancti augustini · Dedicationis ecclesie/ Omnium sanctorum/ in carnipriuio aduentus domini/ in · Tribus · diebus · continuis festi [31] uitatis natalis domini · in festo circuncisionis/ apparicionis/ sancti uincentii et · Quadragessimecarnipriuio. ¶ Item prepositura major quando erat prepositus major in monasterio · consueuit dare domino abbati/ duplicem porcionem panis/ vini/ et carnium/ et aliorum comestibilium/ et singulis noctibus quibus abbas esset in Monasterio dabat sibi · duas · puynerias annone · ultra illas · duas · puynerias cardonenses annone/ quas quodlibet hospicium hominum quos Monasterium habet in segarra dabat annuatim abbati pro annona · et habebat · duos · uestitus de prepositura gerundensi/ Item recipiebat omnes albergas cum suo socio · ita quod prepositus major erat cum eis ultra dictum socium · si uellet tamen prepositus interesse. Excepto tamen quod in alberguis de bergus · et de cleriana · et de silua seminata non erat prepositus · sed erat ibi semper et est camerarius cum suo bajulo/ licet abbas ducat secum

De duplici salsamento.

Quid abbas antiquitus habebat.

alium canonicum pro socio. Et si de istis tribus recipiatur pecunia seu aliquid pro redemptione · dividitur ita quod abbas habet · duas · partes et camerarius terciam partem. Et quando de aliis predictis albergis recipiebatur pecunia · vel aliquid pro redemptione · dividebatur inter abbatem et prepositum medio per medium. Item quociens abbas ibat ad sinodum · bajulus salis dabat sibi · Decem· solidos · Malguirrensium/ Et quociens ibat pro negotiis Monasterii · extra Monasterium · prepositus major prouidebat sibi/ Excepto quod si iret pro negociis prepositure · Gerundensis · quam consueuit antiquitus tenere · prouidebat sibi ipse abbas de bonis prepositure Gerundensis. ¶ Item prepositus major non consueuit habere uestitum a camera · set de ipsa prepositura providebat sibi/ et postquam abbas retinuit sibi prepositurarn majorem · consueuit semper dare camerario uestitum vnius canonici · pro eo quare ex retentione dicte prepositure numerus canonicorum non minuitur · et ita sicut camera exhonerari deberet de uno uestitu · si prepositura daretur seu assignaretur alicui canonico hac de causa abbas quandiu retineat sibi prepositurarn majorem debet et consueuit dare dicto camerario vnum uestitum · alias camera ex retentione dicte prepositure defraudaretur seu grauaretur in vno uestitu. item camera recipit · Tres · partes in decima totius castri de durfort · et prepositus tantummodo quartam partem. ¶ Item pro quolibet obitu debet dare elemosinario vnam canonicalem porcionem carnium de bajulia salis prout datur canonicis illa die qua obitus erit. Item prepositura major debet dare annuatim · Elemosinario · Triginta/ migerias bladi · medium frumenti · et medium ordei · ad mensuram de calaf · in loco sancti Petri · de arcio · vel in loco de pratis si mallet prepositus · et certam porcionem panis vini et carnium · prout superius in capitulo de elemosina plenius ordinatur. Item debet dare omnibus de conuentu die sancte agnetis · cuilibet vnam gallinam · scilicet domino Abbati · duas · Et cuilibet canonico et capellano comensali et obitui cuilibet vnam gallinam/ et inter duos porterios vnam gallinam. ¶ Item debet dare nebulas que faciuntur [32] die sancti uincencii · et stupam ut superius ordinatur. ¶ Item in festiuitatibus natalis domini antiquitus consueuit dari nectar seu picmentum et nebule toti conuentui · ad quod camerarius dabat gingiber sufficienter et bajulia salis piper/ et omnia alia consueuit dare prepositus major · vt comuniter dicebatur in Monasterio per antiquiores de Monasterio. ¶ Item debet prouidere omnibus familiis Monasterii tenentibus officium comune aliquod · in porcionibus carnium · scilicet duobus porteriis inter ambos datur una canonicalis portio. Item cocho majori vna portio. Item inter pistricem et ayguaderam media portio carnium quociens carnes dantur canonicis. Item hospitali pauperum ville cardone singulis diebus dominicis quibus carnes dantur conuentui/ et die omnium sanctorum/ et die natalis domini/ et die sancti vincencii/ media canonicalis portio · eo modo quo antiquitus dabatur/ licet inueniatur in compotis bajulorum salis quod die omnium sanctorum die sancti uincencii et in carnipriuiis aduentus et · Quadragessime · dantur sibi · Tres · denarii · pro carnibus. In festiuitatibus uero natalis/ pasche et pentecostes datur sibi media portio carnium arietinorum. ¶ Item rectori ecclesie de cardona portio panis · vini/ et carnium vel piscium die sancti vincentii/ et die ramis palmarum · ita quod pro se et qualibet persona continue habitanti cum dicto Rectore ad ejus sumptus tantum in suo hospicio dum tamen sint ibi presentes illa die · datur vna · libra panis/ et vna justa vini · et pro carnibus die sancti vincentii · dantur pro se et tota familia sua Duo · solidi cum dimidio/ Et die ramis prepositura ·

Quid prepositura tenetur dare camerario.

Quid prepositura maior debet dare elemosine.

De nebulis diei sancti vincencii · quas prepositus dat.

De portionibus que dantur familiis et extra Monasterium.

gerundensis • dat sibi pro piscibus ut inferius continetur. Et dantur sibi ista die pro se et qualibet persona de familia sua predicta porciones de greymons/ Item bajulo salis datur portio canonicalis tribus diebus in anno scilicet in festiuitatibus ascensionis domini • et apparitionis • et in septuagessima. Item in Quinque festiuitatibus anni consueuit recipere Duodecim • denarios • monete quaternalis vel secundum ualorem et extimacionem ipsius monete de alia moneta barchinonensi curribili • pro quibus consueuerunt sibi dari • Duo/ solidi barchinonenses • de terno/ Et festiuitates sunt hec scilicet sancti vincentii/ pasche/ penthecostes/ omnium sanctorum et natalis domini. Item familiis de ortibus • videlicet mulinerio et tocador et ortolano/ die natalis domini die pasche et die penthecostes datur cuilibet media porcio carnium. Item die omnium sanctorum et die sancti vincentii/ dantur cuilibet • Tres • denarii pro carnibus. Item in dictis • Quinque • festiuitatibus • datur cuilibet predictorum • porcio panis et vini • scilicet • vna libra panis et vna justa vini cuilibet/ Item vnus deodatus capelle sancte trinitatis in dictis • Quinque • festiuitatibus recipit porcionem vnam sicut vnus de familia ortorum. ¶ Iste uero portiones non dantur ex toto de prepositura majori • sed de omnibus officiis ad porciones deputatis secundum suam ordinationem/ Ita videlicet quod prepositura maior dat panem et vinum et quedam alia sibi incumbentia/ Bajulia salis dat carnes suis diebus./ Cellarium dat oua suis diebus [33] et misericordiam et alia sibi incumbentia/ Prepositura • Gerundensis • dat pisces et alia sibi incumbentia suis diebus/ Item prepositus debet operari reficere reparare et conseruare edificia Monasterii de bonis prepositure majoris. Item consueuit prepositus major dare capellano sancte • Marie • instituto per • Raimundum • de villa noua quondam pro uestitu • Triginta • Quinque • solidos/ quolibet anno in festo omnium sanctorum/ ultra illos • Quindecim • solidos • quos camerarius dat similiter pro uestitu eidem capellano/ licet in instrumento institutionis dicte capellanie non contineatur nisi de • Sexaginta • solidos Monete duplicis. Item debet dare annis singulis ayguadere predicte • Duos • solidos pro urceis. Item totam lanam quam prepositus recipit pro decima ultra duariam. ¶ Cellarium fuit institum de prepositura majori per abbatem et conuentum in modum qui sequitur in sequenti instrumento. Nouerint vniversi • Quod nos • Petrus dei gracia abbas cardone et prior ac conuentus ejusdem loci vnanimiter ac comuniter/ creamus/ constituimus officium cellarii in perpetuum in ecclesia nostra vt eum teneat aliquis de gremio nostri Monasterii assignatis sibi cunctis reditibus et prouentibus/ de quibus faciat bene et fideliter seruicium • secundum quod hic inuenerit expresum et ordinatum. Et nunc in presenti nos abbas assignamus dictum officium cellarii • Raimundo/ de fortesia canonico et socio nostro assignando eidem totaliter et integre omnes redditus et prouentus spectantes abbacie siue prepositure majori a flumine nominato duaria • vsque ad collum de ulcina/ et quidquid est infra fines castri cardone Retentis nobis illis • Viginti • sextariis ordei • censualibus quos accipimus et accipere debemus in plano de segalers • et • Sex • mediis quarteriis olei censualibus que facit • Guillelmus • de vinea/ et censibus et agrariis • quos et que habemus cum. Raimundo/ codina/ et ferrario de plano/ et toto vino censuali. Omnia alia quecumque sint modica vel magna infra dictos terminos contenta assignamus dicto officio cellarii Et ne discordia possit inter conuentum et cellarium de cetero suboriri • declaramus in presenti scriptura ea que dictus • Raimundus • de fortesia cellararius et ejus succesores benigne et bene et fideliter debeant adimplere ratione officii

De institutione cellarerie.

pretaxati. Imprimis tenetvr dare oua per duos · dies in septimana · a festo sancti Martiniusque ad festum pentecostes · et semel carnes · /Et a festo predicto pentecostes· usque post predictum festum sancti Martini · teneturdare oua · Tribus ·/ diebus in septimana et semel carnes · et si fuerit festum · Nouem · lectionum in diebus veneris similiter tenetur dare oua · et in octabis festiuitatum Ab hac generalitate temporis excludimus tempus aduentes domini/ et tempus · Quadragessimale. Item dicimus quod si superuenerint hospites diebus quibus tenetur facere certum seruicium conuentui · teneatur similiter prouidere hospitibus · nisi fuerint ultra · Quatuor· equites. Item teneatur dare sagimen diebus et temporibus consuetis. Item dicimus quod teneatur dare parapsides · cifos/ et cisoria et mapas ad [34] suficientiam. Item dicimus quod si festum sancti johannis · babtiste/ et sancte Marie augusti · et sancti augustini superuenerint in diebus spectantibus ad officium cellarii non teneatur dictus cellerarius prouidere conuentui diebus illis/ set de redditibus bajulie procuretur conuentus./ Item dicimus quod si aliqua domus vel edificium de his que sunt infra Monasterium minetur ruinam vel indigeant reparatione/ quod cellerarius non teneatur ea reficere vel reparare/ Item dicimus quod si aliquis de canonicis recedat et vadat ad aliquem locum pro quibuscumque negociis propiis vel ecclesie quocumque tempore illa die qua recedit vel venit habeat integre porciones · siue sit pransus siue gejunus in reditu vel recessu. Item dicimus quod die sabbati septuagessime teneatur dare dictus cellararius · Nouen · oua frixa vnicuique. Item dicimus quod cellararius teneatur dare olera per totum annum hospitibus quicum que sint. Item dicimus quod teneatur dare preparamenta ad opus coquine dictus-cellararius exceptis ollis de terra · et quibuscumque ollis aliis. Item retinemus quod si aliquid vel aliqua in omnibus premissis fuerit ambiguum vel obscurum ita quod indigeat declaratione vel interpretatione relinquatur declarandum seu interpretandum abbati hujus ecclesie et priori. Item dicimus et uolumus atque statuimus quod si aliquod emolumentum proueniet huic ecclesie ratione receptionis canonici siue ratione legitime jure nature pertinentis debito dicto cononico recepto vel recipiendo/ quod de illo emolumento habeat camerarius tertiam partem/ et de duobus partibus residuis · habeat tertiam partem cellararius · et prepositus Gerundensis · et abbas · duas/ partes /Item dicimus · Item dicimus (*sic*) quod de pecunia que recipietur pro laudaismo si alienationes facte fuerint infra terminos predictos · et pecunia illa excedat · viginti · solidos · quod habeat abbas de pecunia illa recepta pro laudaismo · Quinque solidos · et non amplius/ Item dicimus quod non obstante eo quod dicitur · quod semel in septimana teneatur dare carnes · quod in illa generalitate non includitur festum innocentum et festum sancte agnetis/ in quibus similiter teneatur dare carnes. Item dicimus quod per totum annum diebus mercurii et diebus sabbati/ quibus comuniter gejunatur · teneatur cuilibet dare obolum pietancie. Item releuamus dictum cellarium quod non teneatur dare gallinas in die sancte agnetis. Actum est hoc · vii · kalendas · januarii · anno domini · Millessimo · CC° · Octuagessimo. Sig ✠ num · Petri · dei gracia abbatis cardone qui hoc firmat. Sig ✠ num ferrarii · Guillelmi · prioris./ Sig ✠ num · Jacobi de sala sacriste. Sig ✠ num· Petri · camerarii. Sig ✠ num · Guillelmi · de cumba prepositi · Gerundensis. Sig ✠ num· Petri · Giberti. Sig ✠ num Raimundi de fortesia cellararii. Sig ✠ num Guillelmi · gros precentoris hoc subscribo. Sig ✠ num · Nicholai · Guidoti. Bernardus · Guinardi · canonicus cardone qui hoc scripsit jusu et precibus domini abbatis et consociis supra

scriptis cum litteris supra positis in · xvi[a] · linea vbi dicitur spectantibus et in · xviii[a] · vbi [35] dicitur/ de hiis que sunt infra Monasterium · et in · xxv[a] · ubi dicitur illo emolumento/ ipso prebente suo assensu et suum Sig ✠ num · apposuit. ¶ Insuper declarando quedam obscure in premisso instrumento contenta · et specificando aliqua pretermissa in dicto instrumento · est certum et assuetum quod de cellario dantur carnes conuentui · scilicet unus bonus cuniculus cuilibet · vel precium die innocentum. Item die sancte agnetis · dantur carnes salse conuentui de cellario/ et consueuit fieri per talem modum · quod cellararius faciebat deportari ad coquinam vnam pernam carnium salsarum porcinarum et cocus remouebat inde totam bronam pinguem quam reseruabat ad porratam et de residuo dicte perne fiebant porciones conuentui et omnibus recipientibus canonicales portiones/ ita quod dabantur pro qualibet portione carnis salse que ualere consueuerunt semper · Tres · denarii. Et hoc idem fit si dictum festum fuerit in die ueneris · nam dicte carnes in isto casu · cum gallinis quas dat prepositura major reseruantur ad aliam diem prout canonici uoluerint reseruare predicta. Et dicta brona decoquitur jamdiu cum dicta porrata que funditur seu consumitur ibi/ tamen si illi qui faciunt nebulas ad opus festiuitatis sancti vincentii uoluerint de illa brona ad vngendum nebularium datur eis. ¶ Item a festo sancti Martini usque ad festum pentecostes exceptis aduentu et Quadragessima dantur · oua duobus diebus in septimana · videlicet die mercurii et die Sabbati · Septem · oua qualibet die pro unaquaque portione/ sed in sabbato vigilia · Septuagessime dantur · Nouem · oua · scilicet · Duo · pro crespellis et · Septem · proportione et porteriis et cocho et obitui si fuerit dantur · Quinque · oua tantum nam omnibus nam omnibus *(sic)* aliis diebus quibus dentur oua · dantur porteriis cocho et obitibus · Quatuor · oua tantum. Item dantur de Misericordia qualibet die lune intra dictum tempus cuilibet · Tres · denarii pro qualibet portione pro carnibus. Et si ista die lune fuerit festum in quo bajulia salis teneatur seruire conuentui · vel gejunium fuerit isa misericordia mutatur ad diem mercurii proximam/ et datur tunc/ sed oua ista die non dantur quia cessant propter misericordiam predictam. ¶ Et si die veneris ocurrerit festum · Nouem · lectionum vel fuerit dies veneris infra aliquas · octabas · tunc dantur tali die veneris · Quinque · oua · pro qualibet portione/ Et dictis familiis · Quatuor · tantum. ¶ Item a festo pentecostes usque ad festum sancti Martini · dantur pro qualibet portione · Septem · oua/ istis diebus · scilicet die lune/ die mercurii/ et die sabbati/ Set si diebus mercurii vel sabbati ocurrerit gejunium alicujus vigilie cessant oua · et datur obolum pro pietancia eodem modo fit in · Quatuor · temporibus septembris sed dantur Quinque · cepe cuilibet loco ouorum. Die mercurii et die sabbatis et die veneris istorum · Quatuor · temporum · non datur nisi vnum cepe cuilibet · Die veneris si fuerit festum [36] Nouem · lectionum vel octabe · fit ut supra. ¶ Octabe uero que fiunt in dicto Monasterio sunt hec · scilicet a festo pasche usque ad octauam diem penthecostes. Item festiuitatis sancti johannis · babtiste · junii. Sancti petri. junii/ Sancti laurentii/ Assumptionis beate Marie/ Sancti augustini/ Natiuitatis beate Marie/ Dedicationis ecclesie/ festiuitatis omnium sanctorum/ Sancti Martini/ Sancti Andree/ habent omnes octabas./ Item a festo natalis domini · usque ad octauam diei Epiphanie · fiunt octabe/ continue. Item festiuitates sancti vincentii/ et sancte Marie februarii habent octabas/ Et est certum quod in omnibus diebus veneris que ocurrerint infra istas octabas · dantur cuilibet pro portione · Quinque · oua/ Similiter istis diebus dantur

obitibus et cocho et duobos porteriis · Quatuor · oua · vt dictum est. Item per totum paschale tempus et usque ad festum sancti johannis · quociens datur Morterollum · dat cellararius · Octo · oua · dicto Morterollo · excepto die pasche cum duobus sequentibus et die penthecostes cum duobus sequentibus diebus quibus bajulia salis dat oua · dicto Morterollo ut superius est jam dictum. ¶ Misericordia uero predicta de dictis · Tribus · denariis pro carnibus datur diebus martis intra istud tempus et si forte die martis ocurrerit festum ut dictum est in quo bajulia debeat deseruire conuentui · tunc in isto casu dicta misericordia datur die lune precedenti si gejunium non fuerit/ vel die mercurii proxima uentura ita quod quandocumque illa misericordia detur ipsa die qua datur · non dantur · oua/ Et sic dicta misericordia datur semper aliqua dictarum dierum · ita quod numquam debet cessare nisi forte in die lune et in die martis et in die mercurii continue in qualibet dictarum dierum in eadem septimana fuerint festiuitatis quibus bajulia salis debeat dare carnes/ sicut fit quando festum natalis domini euenit in die lune · quare tunc similiter die martis et die mercurii sunt festiuitates/ quibus bujulia deseruit et sic in isto casu non est locus predicte misericordie/ in dicta septimana/ Ista misericordia datur semper integriter obitibus/ et cocho/ et porteriis inter ambos sicut vni canonico. ¶ Si uero festum inncocentum vel sancte agnetis in quibus cellarium dat carnes ut dictum est · fuerint in die lune · propter hoc non releuatur a dicta misericordia nec cessat/ sed mutatur ut dictum est ad diem mercurii proximam/ prout hoc de dictis duabus festiuitatibus in dicto instrumento cellarii est pretactum. ¶ Omnibus diebus mercurii · et sabbati · in aduentu · et · Quadragessima · datur obolus pro pietancia cuilibet canonico et capellanis sancti · johannis · et sancte Marie/ eodem modo datur dictus obulus quociens infra annum occurrit gejunium alicujus vigilie in dictis Tribus · diebus/ ¶ Similiter datur die mercurii et die sabbati · Quatuor · temporum · Septembris licet dentur · Quinque · cepe cuilibet loco · Quinque/ ouorum/ que consueuerunt dari antiquitus/ De istis cepis dantur obitibus cocho et porteriis · Quatuor ·/ pro qualibet portione. ¶ In letaniis uero [37] dantur die lune · Septem · oua/ in die martis · Quinque oua tantum/ ultra illum denarium quem dat bajulia Et istis duobus diebus et die mercurii sequenti vigilia ascensionis dantur cepe · set in ista vigilia non · dantur oua quare prepositura · Gerundensis dat pisces. ¶ In · Quatuor temporibus pentecostes · dantur · Septem · oua · sicut aliis temporibus/ excepto quod die ueneris non dantur nisi · Quinque · oua. ¶ A festo pentecostes usque ad festum sancti Michaelis septembris · quociens conuentus comederet carnes porcinas cum salsamento consueuerunt dari cepe que cindebantur · et dabantur in scutellis ut fieri solet cum carnibus porcinis. Similiter omnibus diebus ueneris infra dictum tempus quibus oua non dantur. dantur cepe crude/ de illis videlicet quas tempus requirit · et inuenientur. ¶ Item cellarium tenetur dare mediam vnciam piperis pro salsamento per totum annum videlicet/ diebus dominicis/ et martis/ et jouis/ quibus bajulia dat denarios pro carnibus/ exceptis magnis festiuitatibus jam superius expressis in capitulo prepositure majoris/ Item omnibus diebus lune/ mercurii/ veneris et sabbati/ quibus debeant dari oua/ et in · Quatuor · temporibus septembris similiter dat salsamentum cum cepis jam dictis. ¶ In aliis uero diebus quibus cellarium dat misericordiam superius nominatam non datur salsamentum quia olera dantur semper cum misericordia. ¶ In aduentu uero et Quadragessima · similiter non tenetur dare salsamentum nisi diebus domi-

De salsamento totius anni.

nicis tantum in cena. ¶ Set in aliis gejuniis anni in illis videlicet quibus prepositura· Gerundensis/ dat legumina tenetur dare salsamentum si hoc legumina requirant/ quod salsamentum datur in recompensationem olei/ et superfuse que remanent cellario/ Set si sint fabbe sicce quibus non datur sálsamentum · tunc debet dare oleum dictis fabbis siccis · et acetum et cepas ád superfusam sicut in aduentu.

De oleo. ¶ Item cellarium tenetur dare oleum in aduentu domini videlicet singulis diebus unam libram de qua mititur media in caulibus/ et media in superfusa fabbarum/ et etiam tenetur dare oleum satis ad frixendum pisces domini abbatis et canonicorum et capellanorum recipientium canonicalem portionem ad quantoscumque frixere uoluerint. Item omnibus vigiliis nisi sint a Septuagessima usque ad festum pasche · si tamen dentur olera · tenetur dare mediam libram olei oleribus. Item illis vigiliis quibus prepositura · Gerundensis · dat pisces · cellarium tenetur dare oleum ad frixendum pisces/ que vigilie sunt ascensionis/ pentecostes/ sancte Marie augusti/ et omnium sanctorum. Item ipsis vigiliis predictis/ dicta prepositura· Gerundensis dát fabbas et cellarium mediam libram olei. Item omnibus diebus totius anni · quibus dantur olera siue sint caules · siue spinargia siue carabaçes vel cujuscumque generis sint ipsa olera · tenetur et consueuit cellarium dare ipsis oleribus vnum · Quartonem sagiminis porcini · boni · et ueteris · tam diebus ueneris quam aliis. Set est uerum quod ab aliquo tempore citra in diebus ueneris non [38] datur sagimen · sed datur oleum scilicet media libra. In hoc tamen non intelliguntur illi dies · quibus cellarium dat misericordiam/ quia tunc mituntur seu decoquntur carnes cum ipsis oleribus/ et sic non datur sagimen/ Item non intelligitur illud tempus quod est a Septuagessima usque ad festum pasche/ quare tunc prepositura · Gerundensis · dat oleum/ Item omnibus diebus anni quibus cellarium dat oua/ tenetur similiter dare vnum quartonem sagiminis predicti ad frixendum oua/ Saluo tamen quod diebus ueneris/ ab aliquo tempore citra ut dictum est · datur ad frixendum oua media libra olei loco sagiminis/ Excepto tamen quod ab octaba pentecostes usque ad festum sancte Marie augusti non tenetur dare sagimen neque oleum ad frixendum oua/ quare infra dictum tempus decoquntur in aqua siue testa seu clasca · donec inueniantur uue acerbe seu agraç/ et quando agraç inuenitur dantur decocta cum ipsa testa et cum dicto agraç/ et cum salsamento/ Set si infra dictum tempus occurrerint octabe/ tenetur dare sagimen vel

De oleribus. oleum ut supra ordinatur per totas illas octabas ad frixendum oua. ¶ Item cellarium tenetur dare olera uidelicet a festo sancti Martini usque ad aduentum domini/ diebus/ lune/ mercurii/ veneris et sabbati scilicet caules/ Item dominica prima aduentus quando fiunt carnipriuia/ et omnibus diebus aduentus quando continue tenetur dare caules. Item die natalis domini. Item transacto festo inocentum usque ad septuagessimam tenetur dare caules/ diebus lune/ mercurii/ veneris/ et sabbati ut superius. Item die septuagessime/ et deinde continue omnibus diebus usque ad dominicam in Quinquagessima · dantur caules. Et ab ipsa dominicā in Quinquâgessimà · usque ad festum pasche · excepta die veneris parasceves · tenetur dares pinargia · si tamen possunt inueniri ad emendum. Et si ad emendum non possent inueniri in villa cardone loco spinargiorum debet dare cepularium · vel porratam · et aliquibus diebus potest dare de bonis olomons/ quousque spinargia inveniantur · set postquam spinargia possint inueniri ad emendum tenetur dare cotidie spinargia per totam Quadragessimam. Item a septuagessima usque ad festum pasche usque ad

festum pasche (*sic*) debet dare cuilibet canonico et capellano comensali et porteriis et mandato vnum porrum et priori · duos singulis diebus. ¶ A festo pasche usque ad festum pentecostes · omnibus diebus/ lune/ mercurii/ veneris/ et sabbati · tenetur dare de bonis oleribus prout tunc solent inueniri mixta · videlicet spinargia/ et almols/ et caules nouelli/ si inueniuntur boni · ita quod isto tempore non detur tantum de vno genere olerum · imo de duobus vel tribus mixtim/ Excepto quod die lune et die martis rogacionum non consueuerunt dari olera · quia oua dantur ut supra continetur/ set in vigilia ascensionis et pentecostes dantur olera/ Item a festo pentecostes · usque ad festum sancti Johannis babtiste junii/ dantur olera · diebus martis propter misericordiam que tunc mutatur et diebus mercurii et diebus ueneris et diebus sabbatinis · et non die lune. ¶ Et ab ipso festo sancti · Johannis · usque ad festum [39] sancte Marie · augusti non dantur olera nisi diebus martis et diebus veneris tantum/ sed istis duobus diebus scilicet martis et veneris dantur de illis oleribus que tunc inueniuntur meliora/ ita quod statim cum inueniuntur carabaçes/ debent dari carabaçes. ¶ A festo sancte Marie · augusti · usque ad festum sancti Michaelis septembris dantur olera/ Tribus/ diebus in septimana scilicet diebus martis/ et veneris et sabbati/ et dantur carabacie istis Tribus · diebus quàndiu inueniuntur bone/ et quando bone non inueniuntur dantur caules. ¶ A festo sàncti Michaelis usque ád festum sancti Martini dàntur cáules/ Quator ·/ diebus in septimàna scilicèt dièbus martis/ mercurii/ veneris et sabbati/ Et tempore isto dicti caules debent seccari statim quando alii ortolani comuniter seccant caules quos uendunt/ et deinde debent et consueuerunt dari caules secci et non collecti folio ad folium/ per totam hiemem. ¶ Item die omnium sanctorum dantur caules. Item dantur olera · die jouis cene omnibus pauperibus qui comedunt in Monasterio/ et illi pauperi qui comedit per totam · Quadragessimam/ pro mandato. Item Item (*sic*) tenetur dare cloquearia quotquot in hospicio abbatis fuerint necessaria et in refectorio similiter per totum annum. ¶ Quociens uero dantur dicta olera/ debent et consueuerunt dari in tanta quantitate/ quod possint dari canonicis et capellanis portionem recipientibus · parapsides magni sicut consueuerunt dari canonicis regularibus/ et quod dentur familiis canonicorum et capellanorum idonee scutelle olerum/ Et similiter familiis domini abbatis et hospitibus ut supra in instrumento continetur/ ità quod portiones canonicorum et capellanorum et suarum familiarum non minuantur propter personas extraneas. ¶ Item per totum anuum tenetur prouidere sufficienter de lignis tam comuni coquine quam furno · et canonicis infirmis. Item vigilia natalis domini debet dare · duas · rabacias/ que in sero accenduntur in coquina · cum aliis lignis/ que ardent in magna quantitate per totam noctem cum dictis rabaciis. Item ipsa vigilia natalis domini ad nonam fit magnus ignis in refectorio/ et in die natalis domini/ et in die sancti Stephani · ad prandium fit similiter magnus ignis in refectorio. ¶ Item in vigiliis circumcisionis/ et apparicionis in sero fit magnus ignis in coquina et mititur ibi una rabacia in qualibet dictarum vigiliarum. ¶ Item cellararius, debet tenere vnam làmpàdem in dormitorio que debet àrdere omni nocte/ ab ora completorii usque ad primam diei/ et debet ita clare ardere/ ut tota domus dormitorii resplendeat/ et debet prouidere dicte lampadi/ de omnibus necessariis/ et ipsam debet tenere condirectam et paratam/ et sacristaynonus consueuit ipsam accendere. ¶ Item cellararius debet facere dari ab ortolano qui custodierit seu tenuerit ortos · medietatem fructuum omnium arbo-

Quibus diebus dentur olera.

Quales scutelle dentur et quibus personis.

De lignis ad coquine seruicium.

De lampade dormitorii.

De fructibus qui dantur conuentui.

rum/ que sint in dictis ortis/ et debet facere quod ortolanus custodiat bene arbores plantatas/ et plantet ita quod orti sint comuniter arboribus fructiferis plantati/ quare antiquitus [40] bene consueuerunt esse plantati. Item debet facere dari medietatem fructuum omnium arborum ortorum mansi de fonte calido/ et ipsas arbores facere custodiri bene. Item quartam partem fructum arborum que sunt et erunt in illo quartalli hospicii den Gaçol. in loco ortorum./ Item recipit conuentus/ quartam partem fructuum arborum/ que sunt et erunt in illo quartali dels fangars/ et vnum honus hominis seu carrec de racemis/ quando vinea vindemiatur de melioribus et electis. Item de illo honore qui fuit mansi den breuet qui aliter dicitur den Cleriana/ quem honorem nunc tenet Maymonus · de fonte calido/ datur quarta pars fructuum comestibilium omnium arborum. Item de illa vinea que fuit mansi de çafont/ quam nunc tenet abbas in loco de tauernulis/ debet habere conuentus de racimis melioribus et electis vnum honus hominis. Item aliud simile honus de trylla monasterii. Item de ficulnea den Roquer que est agraels · quartam partem. Et isti fructus diuiduntur proporcionabiliter in conuentu/ et dantur · due porciones abbati et aliis singule porciones/ ¶ Prepositura · Gerundensis/ consueuit et tenetur dare pro piscibus in aduentu domini cuilibet canonico et capellano canonicali sancti johannis/ et obitibus/ et duobus porteriis/ et cocho/ pro qualibet porcione quibuslibet diebus dominicis/ martis/ et jouis/ infra aduentum/ Sex · denarios./ Item si festum nouem lectionum venerit aliis diebus/ scilicet die lune/ die mercurii/ die veneris vel die sabbati/ similiter dantur cuilibet · Sex · denarii · pro piscibus. Et si forte die dominica aduentus venerit festum · Nouem Lectionum · dictum festum mutatur ad diem lune proximam et tunc ipsa die lune dantur · Sex · denarii pro piscibus. Item vigilia natalis domini dantur similiter · Sex · denarii/ pro piscibus/ verum capellano sancte · Marie · instituto per · Raymundum · de villanoua quondam datur de dictis piscibus media porcio tantum. ¶ Item transactadie dominica Septuagessime usque ad festum pasche · tenetur dare pisces illo et eodem modo per omnia sicut in aduentu sine omni differentia. Et similiter in vigilia pasche/ sicut in vigilia natalis domini/ Et dictus capellanus sancte Marie · eodem modo non recipit nisi mediam porcionem piscium ¶ Item die ramis palmarum tenetur dare pro piscibus capellano ecclesie sancti · Michaelis de cardona · duos · solidos · barchinonenses. ¶ Item dicta prepositura · Gerundensis · tenetur dare fabbas omni die in aduentu domini de melioribus quas recipit censuales in ausonia/ vel de aliis que sint bene et pulcre/ et decoctibiles · videlicet in · Tribus/ diebus · duas · puynerias cardonenses ¶ Similiter/ per totam · Quadragessimam · videlicet a carnipriuiis usque ad festum pasche omni die debet dare fabbas illo et eodem modo sicut in aduentu/ Excepto quod in die ramis debet dare greynons ad sufficientiam couentui et hospitibus et familiis/ et dicto capellano cardone/ et sue familie/ et tunc illa die non tenetur dare fabbas/ Similiter die Jouis · cene tenetur dare fabbas ultra dictam quantitatem [41] que sufficiant omnibus pauperibus qui comedunt in Monasterio ipsa die. In die veneris parasceues non tenetur dare fabbas/ In isto tempore · Quadragessimali intelliguntur similiter illi · Quindecim · dies qui sunt a septuagessima usque ad dominicam · Quinquagessime/ in quibus tenetur dare pisces et alia sicut in · Quadragessima/ Item die ramis tenetur dare torrons de frumento/ avellanis/ amigdalis et nucibus cum melle/ confectis et cum pulvere salsamenti scilicet piperis et gingibus videlicet domino abbati vnum cissorium plenum/ et

De prepositura Gerundensi.

inter · duos · canonicos similiter unum cissorium plenum. Ita quod dicta cissoria sint idonea/ et torrones extenduntur prout solet fieri/ et de istis dantur dicte portiones equaliter canonicis/ et capellanis comensalibus et porteriis pro uno canonico. Et dicti torrones debent fieri per cocum in coquina cum lignis cellarii. ¶ In vigiliis vero ascensionis domini/ penthecostes/ sancte Marie augusti/ et omnium sanctorum tenetur dare pisces et fabbas/ similiter in vigiliis natalis et pasche/ set non tenetur dare oleum in istis vigiliis/ quia cellarium tenetur ad hoc. ¶ A septuagessima uero usque ad festum pasche tenetur dare qualibet die vnam libram olei inter olera et fabbas/ et die ramis/ et die cene/ debet dare oleum in majori quantitate secundum quod comestiones preparantur in majori quantitate propter hospites/ et propter pauperes. ¶ Item per totum istud tempus tenetur dare oleum ad sufficientiam ad frixendum pisces quos dominus abbas et canonici/ et capellani comensales frixere voluerint. Item tenetur dare cuilibet de conuentu scilicet canonicis et capellanis comensalibus/ obitibus/ porteriis/ et cocho/ denariatam carnium salsarum omnibus illis diebus quibus datur mortellorum/ exceptis · Tribus/ diebus festiuitatis pasche/ et Tribus/ diebus festiuitatis pentecostes/ prout jam in capitulo bajulie salis declaratur/ Item omnibus diebus dominicis/ aduentus domini/ excepta die dominica carnipriuis/ et omnibus diebus dominicis a Septuagessima · usque ad festum pasche debet dare · Tres · libras cicerum/ et · duas/ libras castanearum pro qualibet die dominica in cena/ Set cellararius dat salsamentum dictis ciceribus. Item tenetur dare domino abbati · Duos · uestitus annuatim/ scilicet pro quolibet uestitu/ Septuaginta · Septem · solidos juxta quod antiquitus dari consueuerunt dicti vestitus canonicis/ licet camerarius addiderit aliis canonicis/ et augmentauerit precium vestituum usque ad · Octuaginta · solidos pro quolibet uestitu/ Item tenetur dare infirmario quolibet anno Quinque · solidos. Item tenetur dare preposito majori pro hospitibus annuatim viginti · solidos. Et si Episcopus vel dominus cardone comederent in Monasterio ·/ tempore quo prepositus · Gerundensis tenetur prouidere de piscibus et fabbas/ et oleo quod teneatur prouidere ipsis dominis idem prepositus · Gerundensis · de piscibus fabbis et oleo/ prout in quadam declaratione facta per uenerabilem patrem petrum · oliuoni de ordine fratrum predicatorum continetur/ que quidem declaratio fuit facta super quadam pronunciacione per ipsum venerabilem fratrem petrum · [42] pronunciata. verum dictus prepositus · Gerundensis · nunquam consueuit nec tenetur dare oleum conuentui atque hospitibus nisi eo tempore quod est a Septuagessima · usque ad festum pasche/ nam licet in aduentu · et in vigiliis predictis · prouideat de piscibus/ et fabbis dicta prepositura · cellarium tamen prouidet de oleo/ et non prepositura. ¶ Camerarius consueuit dare cuilibet canonico/ et capellano canonicali sancti Johannis · annuatim pro uestitu · Octuaginta · solidos · barchinonenses · terni./ Excepto quod Camerarius non dat uestitum domino abbati nec preposito majori · quando est in Monasterio. prepositus major. Imo quia dominus abbas tenet prepositurarn majorem · tenetur dare de ipsa prepositura dicto camerario unum uestitum · pro eo quod ex retentione quam facit abbas de ipsa prepositura · non minuitur numerus canonicorum/ et sicut camera relevaretur de uestitu vnius canonici si canonicus de conuentu assumeretur in prepositum/ hac de causa abbas quamdiu sibi retinet prepositurarn debet releuare cameram de uno uestitu/ Item non tenetur dare uestitum sacriste. Item tenetur dare capellano sancte Marie institutum per · Raymun-

De camera.

dum de vilanova · pro uestitu annuatim · Quindecim solidos. Qui quidem uestitus consueuerunt solui et dari in festo sancti Michaelis septembris antiquitus/ et a longo tempore citra fuit assuetum quod soluerentur in festo omnium sanctorum/ Set canonicis cori minoris/ non dantur nisi · Quadraginta solidi · pro uestitu. Item canonicis nouiciis vacant · duo · vestitus ¶ De canonicis morientibus fuit obseruatum quod · si canonicus moriens debeat aliqua debita · que solui non possint de aliis bonis seu rebus que tenet dictus canonicus · venduntur vestes in totum v el in parte ad solvendum dicta debita/ alias nisi debeat alicui in tanta quantitate quod uestes sint necessarie datur vnus vestitus ipsius canonici morientis dicto camerario scilicet supertunicale et tunica clamis et unum superpellicium/ et caliga deductis prius dictis debitis/ et pannis necessariis ad cooperiendum mortuum. ¶ Item quando fiebat nectar seu picmentum in Monasterio de quo dabantur portiones conuentui · camerarius dabat gingiber sufficienter ipsi nectari. ¶ Infirmarius recipit a preposito · Gerundensi · Quinque · solidos · et a priore de calaf · vnam migeriam frumenti annuatim. Item a quolibet canonico morienti habet vnum lectum pannorum · videlicet scannum/ marficum/ pulvinar/ vel matalaf/ auriculare/ seu capçal/ linteamina/ et coopertorium · vel uanoam. Infirmarius uero tenetur preparare lectum canonico infirmo/ in infirmatorio/ et alium lectum ibidem seruitoribus canonici · et tenere cameram ubi canonicus infirmus jaceat bene condirectam/ et tenetur ut faciat fieri seu preparare lectos predictos singulis diebus/ Tenetur etiam custodire pannos infirmatorii bene ut sint idonei et apti canonicis infirmis quandocumque eis sit necessarium/ et debet etiam taliter custodire dictos pannos · ut ab aliis personis non rumpantur · nec deserviant aliquibus nisi canonicis infirmis/ et suis servitoribus/ Saluo tamen quod ab aliquo tempore citra recipiuntur ibi [43] predicatores ad jacendum. Et si panni deficiunt/ in informatorio dictus infirmarius/ tenetur emere pannos ita quod lecti apti sint ibi ad recipiendum canonicos infirmos cum suis servitoribus. Neque ipse infirmarius/ nec sua familia debent jacere in pannis infirmatorii/ nisi in infirmitate ipsius infirmarii/ neque etiam debet acomodare dictos pannos/ aliquibus personis/ neque religiosis/ neque secularibus/ nisi ut dictum est/ Et debet tenere edificia infirmatorii condirecta/ et debet facere purgari lectos ab omni sorde et corruptione/ Et mittere paleas in marficis prout sit necessarium · et si panni indigeant sutura debet eos facere sui et aptari/ Item annuatim prima die mensis madii debet dare cuilibet canonico pro flebotomiis · uidelicet domino abbati · duos · solidos · et cuilibet aliorum · Duodecim · denarios/ Saluo quod canonicis minoris cori non dantur nisi · Sex · denarii/ Similiter capellano canonicali sancti Johannis/ et capellano sancte · Marie · instituto per · Raymundum · de villanoua cuilibet · Duodecim denarios. ¶ Canonici minoris chori debent semper deseruire omnibus missis conuentualibus. Ita quod si sint tales quod possint epistolam dicere solempniter · quod dicant ipsam induti cum camis singulis diebus · et cum dalmatica diebus quibus cantatur · Gloria in excelsis. Et talis canonicus debet se induere antequam presbiter ad hoc ut juvet presbiterum ad induendum/ et ad hoc tenetur donec sit diachonus/ Et isti tales canonici quamdiu sunt minoris cori · non recipiunt integram porcionem : set recipiunt singulis diebus quilibet vnam libram panis/ mediam justam vini/ mediam portionem carnium · siue dentur carnes siue detur pecunia pro carnibus/ Et mediam portionem piscium/ et mediam misericordie cellarii/ Et si fiat pietancia conuentui · siue

De infirmario.

De canonicis minoris cori. diachonibus et subdiachonibus.

legatum aut aliqua quantitas pecunie habeat proportionabiliter diuidi in conuentu · recipit mediam portionem/ et similiter de similibus. ¶ De ouis uero recipit · Quatuor/ quociens dentur oua · siue dentur · Septem · siue · Quinque · aliis canonicis majoribus/ De uestitu similiter recipit medietatem. ¶ Canonici uero diachoni quamdiu stant in diachonatu · debent similiter cantare euangelium omnibus missis conuentualibus. Et si de dictis canonicis sint duo · vel Tres · simul in monasterio · debent facere dictum seruicium per suas ebdomadas/ Item tenentur legere ad mensam/ et ad completorium/ verum licet isti canonici seruiant · hoc non obstante. Sacristaynonus · dum missa celebratur in altari sancti vincentii non debet seruire alii altari/ nec recedere ab altari sancti vincentii/ nisi habeat aliquid facere intra ecclesiam quod ad suum spectat officium. ¶ Bajulia salis consueuit sic ordinari · quod usque ad illud tempus quo bajulia fuit incorporata prepositure majori juxta quod continetur in quodam instrumento superius in capitulo prepositure majoris inserto · instituebatur per abbatem et conuentum aliquis de canonicis/ vel capellanis sancti · Johannis · ad recipiendum peccuniam bajulie salis · a Bajulo ipsius salis/ qui baju [44] lus recipiebat pecuniam decimi salis/ et omnia legata que fiebant Monasterio in villa et parrochia cardone/ et pro quolibet defuncto · de quo haberetur tercium recipiebat duodecim · denarios et de his omnibus computabat cum dicto canonico vel capellano · et tradebat sibi pecuniam quam de predictis recipiebat. Et dictus canonicus vel capellanus · de dicta peccunia procurabat conuentum/ in carnibus et aliis que bajulia tenebatur dare/ ut superius exprimuntur/ Et faciebat portiones de carnibus illis diebus quibus carnes dabantur. Et iste canonicus vel capellanus personaliter in magnis festiuitatibus seruiebat mensis in refectorio et ponebat cibos ad dictas mensas/ et ordinabat et diuidebat pecias carnium. Et iste canonicus vel capellanus recipiebat capita agnorum quando agni dabantur in ueru. ¶ Dictus bajulus uero qui stabat in arigno recipiebat canonicalem portionem · Tribus festiuitatibus anni · sicut vnus de canonicis · videlicet die ascensionis domini/ die aparitionis domini · et die Septuagessime. Item · in Quinque · festiuitatibus anni recipiebat dicta bajulia antiquitus · Duodecim · denarios monete quaternalis vel ad illam extimacionem de alia moneta curribili barchinone pro quibus consueuerunt sibi dari · Duo · solidos barchinonenses de terno./ Et festiuitates sunt hec scilicet/ sancti vincentii/ pasche/ penthecostes/ omnium sanctorum/ et natalis domini./ Item recipit illam comestionem assuetam que sibi datur in arigno omni die quo sal currat. ¶ Cochus debet recipire portionem prout superius in aliis capitulis declaratur · scilicet singulis diebus vnam libram panis frumenti/ et aliam ordeacei/ et vnam justam vini/ vnam portionem carnium quando carnes dantur/ seu denarii pro carnibus et vnam portionem integram piscium/ et de ouis · Quatuor · tantum/ sed totam misericordiam cellarii recipit integram/ Et singulis ebdomadis vnam esminam salis in arigno/ quamdiu currat. Et illud quartum dels fangars/ Item in illis magnis festiuitatibus quibus dantur nunc portiones carnium arietinarum dictus cochus recipit jura assueta/ Et iste cochus debet dare ollas terreas conuentui quotquot in coquina sint necessarie/ de magnis/ mediocribus/ et minimis. Ita quod si omnes de conuentu simul cum domino abbate comedant eandem comestionem · possit omnibus prepari in vna olla. Et si dominus abbas sibi et familie sue et hospitibus suis · vel aliquis seu aliqui de canonicis/ sibi et familie seu hospitibus suis uoluerint facere prepari comestionem ad partem quod possint habere ollas terreas ad sufficientiam tam in sanitate quam

De bajulia salis qualiter consuenit ordinari./ et de ejushonere.

De cocastria.

in infirmitate. Item ad calafaciendum aquam ad pedes pauperum et canonicorum lavandum/ Item debet dare sal coquine et pistrinnio sufficienter. Item iste cochus singulis diebus in sero tempore carnali debet petere ab omnibus canonicis/ et capellanis comensalibus · cujusmodi carnes uelint incrastinum/ et mane prius quam carnes frangantur debet esse in macello/ et emere cuilibet/ prout sibi dictum fuerit· Et si forte de carnibus sibi assigna-[45]tis seu nominatis non inuenerit debet reddire cito ad Monasterium · et denunciare canonicis/ et postmodum redire ad macellum pro emendis carnibus quas sibi canonici assignabunt seu dicent. Item illis diebus quibus dantur olera conuentui dictus cochus in vespere precedenti · debet descendere ad ortos et aportare dicta olera ad monasterium ut mane possit ea preparare. Item debet perquirere et emere oua que cellararius tenetur dare abbati et conuentui/ pro quibus ouis emendis cellararius tenetur sibi dare peccuniam ad emendum ipsa oua cum decenti tempore./ Item debet tenere ollas scutellas et cissoria nitida et abluta et pulcra/ et hec omnia conseruare/ et scutellas et cissoria requirere tam intra monasterium · quam etiam in villa si mitantur per aliquem et ubicumque extra monasterium. Et dictus cochus singulis diebus mane debet esse in coquina et preparare cibos tali hora quod ad horam tercie sint bene cocti et parati ut conuentus dicta tercia possit comedere. ¶ Tempore uer o aduentus · et · Quadragessime/ singulis diebus postquam conuentus comederit/ et ipse cochus direxerit ea que in coquina sunt dirigenda · et parapsides fuerint abluti et reseruati · et alia que in coquina sunt reseruanda. Idem cochus mitit in aquam tepidam fabbas que in crastinum debent comedi/ et statim debet descendere ad ortos ad recipiendum olera que in crastinum debent preparari/ et debet ipsa olera ad monasterium deportare/ et in crastinum mane orto sole statim consueuit et debet preparare cibos predictos et alios quos abbas et conuentus seu eorum aliquis seu aliqui uoluerint sibi preparari absque sumptibus dicti cochi/ taliter ut ad horam debitam sint bene decocti et parati/ Item debet petere et recipere oleum assuetum dari ad quoscumque cibos/ et ad frixendum pisces seu oua suis temporibus/ et eodem modo debet petere sagimen suo tempore/ et omnia comestibilia que per aliquos officiales sint danda/ que tamen per cochum debeant preparari/ Item in tempore aduentus et Septuagessima usque ad festum pasche · singulis diebus antequam uersus fiat. In refectorio debet preparare et ponere porros ad mensas · et scutellas si sope debeant fieri omni tempore/ Item per totum illud tempus quo ficus dantur debet idem cochus mane in aurora ire ad ortos dicti monasterii · vel ad ortos mansi fontis calidi · vel ad ortos hospicii den gaçoll qui sunt in loco de ortis · / vel ad aliquos alios unde conuentus debeat habere ficus ut est assuetum/ et debet colligere ficus et alios fructus dandos conuentui/ et debet portare eos ad monasterium et de ipsis ficubus et fructibus allis ad horam comedendi debet facere debitas portiones. Item tempore vindemiandi debet ire ad illas vineas vnde conuentus habet racemos ad comedendum et deportare vnum honus racemorum quam magnum possit deportare/ et similiter diuidere proporcionabiliter. Item debet procurare agraç suo tempore ad opus abbatis et conuentus/ quod consueuit recipi de vineis et quartalibus monasterii. Et si dictus cochus personaliter non [46] uult vel non potest · predictum seruicium facere · potest habere sub se aliquem cochum sufficientem ad faciendum bene et sine tedio conuentus/ et absque murmure omnia et singula supradicta · Cui cocho minori consueuit idem cochus major dare de his que recipit in dic-

to monasterio. videlicet illam libram panis frumenti et justam vini quam recipit singulis diebus/ et omnia oua/ et totam misericordiam cellarii que et quam recipit a cellario et denarios prout secum poterit conuenire pro salario/ Et si dictus cochus minor inueniatur minus sufficiens · dictus cochus major debet ipsum remouere/ et alium incontinenti ad dictum officium idoneum procurare./ ¶ Duo porterii debent et consueuerunt semper esse in monasterio et debent recipere inter ambos vnam porcionem/ et facere certum seruicium/ prout in quadam pronunciatione que inferius continetur latius declaratur/ Cujus tenor sic se habet. Sit omnibus notum · Quod cum questio seu demanda oriretur · seu oriri speraretur inter venerabilem dominum · Bernardum · dei gratia abbatem monasterii · sancti vincentii · de cardona ex vna parte et · Petrum · Giberti · elemosinarium ejusdem monasterii ex altera · super institutionem · janitorum · seu portariorum dicti monasterii · et super seruicio super seruicio (*sic*) per dictos janitores assueto fieri in dicto monasterio · et etiam super reedificatione illius domus que consueuit esse super portam majorem dicti monasterii · vbi dicti · janitores debuerunt et consueuerunt jacere et stare · et plures rationes fuissent ex utraque parte posite et allegate · et super hiis uerteretur in dubium apud dictas partes quid deberet fieri in predictis · Conuerunt dictus dominus abbas et dictus elemosinarius unanimiter concordantes/ et voluerunt quod venerabilis · Petrus · Geraldi · camerarius/ et tenens locum prioris in dicto monasterii cum toto venerabili conuentu ejusdem investigarent diligenter · et ad memoriam reducerent ea · que uiderunt et audiuerunt fuisse facta et ordinata super predictis · temporibus retroactis/ et secundum ea que fieri uiderunt · et audierunt tempore preterito de predictis ordinarent in futurum/ Et si forte sunt aliqua de predictis/ de quibus non possint habere memoriam · qualiter consueuerunt fieri vel ordinari illa possint ordinare de nouo secundum discretionem suam prout eis utilius et honestius videbitur ordinandum. Unde nos · Petrus · camerarius · predictus et tenens locum prioris Guillielmus · martini · sacrista · et Bernardus de albesa precentor dicti monasterii habita deliberatione et tractatu cum omnibus aliis sociis nostris canonicis dicti monasterii · inquisitis diligenter · et ad memoriam reductis ea de quibus super predictis est memoria hominum. Inspecta etiam super aliis equitate diligenter ex utraque parte et utilitate dicti monasterii · dicimus quod · dominus abbas faciat edificium · et parietes illius domus predicte ubi janitoris habitant et jaceant · et elemosinarius faciat terramina cum omnibus lignis et fustibus que ibi erunt necessaria in eadem. Item dicimus declarando pro bono pacis et concordie quod elemosinarius [47] dicti monasteii · qui nunc est et qui pro tempore fuerit · perquirat et procuret inuenire · duos · janitores idoneos et sufficientes dicto monasterio. Et presentet eos venerabili conuentui ipsius monasterii · antequam eos ibi instituat · et cum per abbatem et conuentum predictos fuerint approbati idoneos esse · tunc idem elemosinarius assignet et instituat eos in dicto officio janitorie/ et recipiat ab eis idoneam cautionem fidelitatis pro toto monasterio · antedicto. Si uero idonei non fuerint · aut non uideant idonei · abbati et conuentui · habeat et habere procuret alios idoneos et sufficientes eidem officio. Et semper dentur dictis janitoribus singulios diebus · Duas · libras panis · vna videlicet frumenti et alia de someig · et vna juxta uini cotidie/ et una portio carnis in his diebus in quibus carnes dantur in dicto monasterio · et vna portio piscium in hiis diebus in quibus pisces dantur · que quidem

De porteriis et instrumento conventionis domini abbatis et elemosinarii.

portiones sint canonice inter ambos/ et in die qua dantur oua · dentur eis inter ambos · Quatuor · oua/ Dictus uero elemosinarius · det et dare teneatur semper annuatim cuilibet dictorum janitorum · Duodecim · solidos · pro uestitu/ de quibus soluat cuilibet · Sex · solidos · in festo natiuitatis domini · / et alios · Sex · solidos · in festo pasche. Et dicti janitores custodiant semper die noctuque januam majorem/ dicti monasterii. Et si dominus abbas uoluerit ducere secum aut transmitere ad aliquam partem · vnum de dicti Janitoribus/ vel uoluerit ipsum mittere ad uineas vel laborationes dicti monasterii · vel uoluerit ipsum aliqua facere seu costudire in cellario suo vel si aliquis cononicus dicti monasterii · voluerit alterum ipsorum janitorum secum ducere · vel mitere ad aliquem locum · quod alter ipsorum janitorum habeat hoc facere et procurare/ Ita quod ille cujus mandato laborauerit prouideat sibi de comestione · et satisfaciat sibi de calciatu quod expendet in uiatico. Ita quod non recedat a dicto monasterio · donec denunciat hoc dicto elemosinario · verumtamen dum ille janitor pro negociis abbatis vel alicujus canonici absens fuerit · alter janitor qui remanebit in dicto manasterio · recipiat totum panem frumenti et totum vinum quem et quod ambo debent recipere · residuum uero portionis illius absentis recipiat elemosinarius./ Et ipse elemosinarius faciat alterum custodire dictam januam majorem/ et facere alia que in dicto · monasterio · sint facienda per dictos janitores Et si acasu vel ex aliqua necessitate ambo dicti janitores fuerint absentes a dicto monasterio · quod tamen fieri non debet nisi ex aliqua eminente necessitate · quod elemosinarius in hoc casu recipiat portionem amborum/ et faciat fieri seruitium quod ipsi deberent facere infra dictum monasterium. ¶ Insuper dicti janitores colligant et leuent pro elemosinario in villa et termino cardone · et in segarra et generaliter in cunctis locis · omnes census et redditus/ exitus et prouentus et partes tam denarios quam gallinas et bladum et vinum et vindemiam et alias res quascumque quas [48] dicta Elemosinaria recipiat uel debeat recipire · quamdiu tamen Elemosinarius hoc uoluerit eis comitere/ Et faciant et procurent portari bladum dicte Elemosinarie ad locum ubi · Elemosinarius voluerit ipsum congregare/ cum sumptibus tamen dicti Elemosinarii/ Et mensurent dictum bladum quando tradent illud portitoribus/ et quando recipient illud ab eis/ et ipsum etiam mitant in granerio seu archa. Item illa die qua dictus Elemosinarius · debet recipere decimam in molendinis de arigno · alter dictorum janitorum custodiat et recipiat totum jus dicti Elemosinarii. Item tociens quociens bladum Elemosine · molatur · abstrahat bladum de granerio et faciat ipsum purgari/ et mensuret illud et uadat ad molendinum et custodiat et colligat farinam/ et recipiat ipsam et mitat in archa vel vbi reseruare debeat/ Et tempore pinsandi panem elemosine portet farinam ad villam cardone et reducat panem inde coctum ad domum elemosinarii. Item in aduentu et · Quadragessima · recipiat/ et debet recipere fabbas de scutellis canonicorum/ de qualibet · Tres · cuylleradas/ cum cloqueari comedendi/ et omnes fabbas que superabunt in domo abbatis/ et que superabunt in coquina reseruet et ipsas debeat reseruare in aliqua olla vel caldera Item recipiat et reseruet elemosinas que sunt in domo abbatis et illas que erunt in refectorio/ et omnia predicta deferat ad domum Elemosinarii. Item hora assueta vel debita debent dare elemosinas pauperibus · ita quod pauperes hora idonea et assueta possint signanter singulis diebus conuenire ad locum vbi Elemosine erogantur/ Item singulis diebus dominicis

totius anni recipiant vinum ad opus pauperum et dent illud ad bibendum dictis pauperibus/ Item quocienscumque fiat mandatum in dicto monasterio · ipsi janitores seruiant illi pauperi qui comedet pro dicto mandato et administrent sibi comestiones assuetas. Item portent lapides ad latrinas · tot quot necessarii fuerint per totum annum. Item purgent et mundent claustrum tociens quociens opus fuerit/ Ita quod nunquam remaneat ibi aliqua sordes/ Item portent et ponant terram in terraminibus hospicii domini abbatis et etiam in aliis terraminibus videlicet claustri et dormitorii ad aptandum illa · tota quota fuerit necessaria. Ita tamen quod dominus abbas faciat ipsam terram deportari usque ad januam monasterii · sicut animal propius poterit deportare. Et hec predicta dicimus et declaramos debere fieri secundum ea que vidimus et audiuimos temporibus retroactis. Actum est hoc pridie nonas · Nouembris · anno · domini · Millessimo · C C C° · Nono · Sig ✠ num Petri · cardone camerarii et tenentis prioris locum qui hoc firmat. Sig ✠ num · Guilielmi · martini sacriste qui hoc firmat Sig ✠ num · Bernardi · de albesa precentoris firmantis predicta. Sig ✠ num · petri de vallo canonici predicta firmantis. Sig ✠ num · Guilielmi · arloti ca-[49]nonici predicta firmantis Sig ✠ num · Petri · Giberti · canonici et elemosinarii · qui predictam pronunciationem firmat et laudat. Sig ✠ num · Bernardi · ferrarii · canonici firmantis predicta. Sig ✠ num Bernardi · torani infirmarii firmantis predicta/ Bernardus · bertrandi · subsacrista et notarius publicus monosterii sancti vincentii de cardona hec scribi fecit et clausit cum superposito in · ix[a] · linea vbi dicitur · dicimus · et in · xix[a] · ubi dicitur donec/ et cum raso et emendoto in · xi[a] · linea ubi dicitur · venerabili et in · xii[a] · ubi dicitur idoneam cancionem fidelitatis pro toto · et in penultima ubi dicitur · et · et hic suum Sig ✠ num apposuit. ¶ Pistrix debet et consueuit recipire farinam ad pondus · et ipsam barutellare cum barutello subtili · sicut faciunt flequerie/ et debet pinsere panem bene et nitide/ et decoquere bene panem et reddere libras quando fuerint frigide ad rectum pondus/ ita quod sint in libra · Triginta · Tres · vncie panis decocti et frigidi. Et postquam panis canonicorum fuerit decoctus · debet pinsere panem de someyg · et ordaceum puod datur familiis. Et ista pistrix recipit certam portionem in monasterio · videlicet quod quociens pinsit siue multum siue parum · recipit · duas · libras panis de someyg. Item singulis diebus dominicis mediam libram panis frumenti. Et in die natalis domini · pasche · pentecostes et omnium sanctorum · recipit vnam libram panis frumenti. Item recipit singulis diebus anni mediam justam vini Item inter ipsam pistricem et ayguaderam recipiunt mediam portionem carnium · omnibus diebus quibus carnes/ vel denarii dantur pro carnibus conuentui. Item diebus quibus datur misericordia cellarii · datur inter ambas scilicet pistricem et ayguaderam media misericordia. ¶ Ayguadera debet deportare aquam ad sufficientiam toti monasterii · tam coquine et pistrinnio · quam uino linphando et manibus abluendis et omnibus aliis necessariis in coquina et refectorio/ et aliis usibus comunibus et hospitibus. Que quidem aqua debet esse pura de fonte. Tamen non tenetur deferre aquam ad abluendum aliqua uasa uinaria · neque ad aliqua edificia seu opera facienda. Et ista ayguadera debet recipere singulis diebus anni · vnam libram panis de someyg et mediam justam uini · et de carnibus et misericordia cellarii mediam portionem inter ipsam et pistricem ut supra dicitur. Item singulis diebus dominicis vnum quartonem panis frumenti · et in · Quatuor · festiuitatibus supradictis · scilicet natalis domini · pasche · pentecostes/ et omnium sanctorum mediam libram panis frumenti.

De pistricibus.

De ayguadera.

Item pro urceis · duos · solidos · singulis annis inter · Quatuor · festiuitates solempnes. Item totam lanam quam prepositus recipit ubique ultra flumen duarie pro decime. Que quidem lana datur sibi pro suo uestitu. ¶ Lauanera pannorum debet abluere omnes pannos lineos domini abbatis · et omnium canonicorum et capellanorum recipientium canonicalem portionem et comedentium in refectorio ita quod sint [50] comensales/ ¶ Et isti lauenerie debent prouidere de suo salario prepositus major/ et camerarius. Et dictus camerarius debet procurare et habere dictam lauaneriam conuentui/ et toti monasterio · et fuit assuetum quod camerarius dabat sibi · Quatuor · sextaria ordei/ et prepositus major · Quatuor · sextaria boni vini. Item dantur sibi · Quartones panis in certis festiuitatibus contentis superius in capitulo prepositure majoris/ Item datur ipsi lauanerie media portio carnium in sequentibus festivatibus/ videlicet natalis domini : pasche/ pentecostes/ et die omnium sanctorum/ et die sancti vincentii dantur sibi · Tres · denarii · pro carnibus/ Item quociens mape refectorii abluantur · prepositus major tenetur satisfacere pro ipsis mapis/ dicte lauanerie/ alias lauaneria non tenetur ad abluendum mapas/ pro quibus mapis abluendis consueuit dari ipsi lauanerie · scilicet pro vna mapa vnius mense media libra panis frumenti/ et pro alia mapa alterius mense. alia media libra panis frumenti. ¶ Capellanus sancti Michaelis de cardona debet interesse ad diuinum officium personaliter in ecclesia monasterii · in festo natalis domini ad primos vesperos/ et in matutinis diei debet ibi esse in initio matutinarum · et legere secundam lectionem et cantare tertium responsorium/ et ex tunc potest redire ad ecclesiam suam. Item in festo sancti uincentii debet interesse primis vesperis/ et misse diei/ Item die ramis palmarum debet interesse ad procesionem et missam. Item in vigiliis pasche et pentecostes debet legere secundam prophetiam. Item debet cessare die sancti vincentii/ et die ramis palmarum · ne celebretur missa in dicta ecclesia sua · nisi in aurora clausis januis/ populo non admisso/ et quasi submissa uoce/ et hoc fit ob reuerentiam dicti monasterii · quia populus debet et consueuit ibidem diuinum officium audire illis diebus/ Item tenetur et consueuit semper dare die sancti Michaelis · septembris albergam abbati et conventui dicti monasterii · et omnibus capellanis/ et clericis magnis et minimis/ et familiis vniuersis in dicto monasterio conuersantibus/ seu seruientibus ipsi monasterio · tam interius quam exterius · seu bona siue negocia aliqua pro ipso monasterio · tractantibus/ siue procurantibus · tam in ortis et molendinis/ quam etiam in aliis locis ubique infra terminos cardone. Et etiam deodato capelle sancte trinitatis/ et hospitalariis pauperum ville cardone/ et quibuscumque hospitibus cujusque conditionis fuerint in monasterio · presentibus seu undecumque venientibus ad ipsum monasterium · illa die./ Et animalibus abbatis. Quam quidem albergam dictus capellanus tenetur et consueuit semper dare annuatim in dicto festo sancti Michaelis abbati et conuentui cum omnibus personis et animalibus superius declaratis per totam diem splendide et honorifice tam in prandio quam in cena. Item tenetur dare portionem elemosinario illa die pro uno obitu qui est ipsa die quam portionem debet et consueuit redimere comuni taxatione pecunie· sicut redimeretur alberga pro personis canonicorum· sicut pluries fuit [51] factum quod dabantur cuilibet canonico · Decem et octo/ aliquociens · Sexdecim · et aliquociens· Quatuordecim · denarii/ prout poterant conuenire de alberga. ¶ Et abbas et conuentus illa die nisi tempus pluviosum seu aliqua aeris intemperies obsistat · faciunt

De lauaneria.

De capellano sancti Michaelis.

procesionem solempnem/ ad ecclesiam sancti Michaelis et celebrant officium misse. Et si forte abbas absens fuerit · seu alias prepeditus quod procesioni seu albergue non ualeat comode interesse · conuentus facit dictam procesionem ut dictum est/ et recipit albergam in modum premissum non obstante absentia abbatis. Et si sint infirmi in monasterio · debent per capellanum procurari/ Insuper dictus capellanus recipit ab ipso monasterio · singulis annis portionem panis/ vini/ carnium vel piscium/ die sancti vincentii/ et die ramis (*sic*) ramis palmarum Ita videlicet quod pro qualibet persona continue cohabitanti cum dicto capellano ad ejus sumptus in suo hospicio illa die presenti · datur vna libra panis frumenti/ et vna justa vini/ et pro carnibus die sancti vincentii dantur pro se et tota familia sua · Duo · solidi · cum dimidio · barchinonenses · terni. Et die ramispalmarum datur sibi panis et vinum ut supra. Et prepositus · Gerundensis · dat sibi pro se et tota familia sua · Duos · solidos. pro piscibus Et dantur sibi pro se et familia sua predicta portiones de greynons. ¶ Refectorerius debet institui per cellararium/ cum consensu conuentus et debet esse scolaris tonsoratus et idoneus ad seruiendum in refectorio/ Et iste refectorerius · debet tenere sub claui/ mapas/ ciphos/ lagenas/ amphoras et cloquearia/ et panem qui supererit mensis canonicorum. Et debet recipere vinum canonicorum et capellanorum comedentium in refectorio · de cellario et ponere in refectorio/ et parare mensas hora debita comedendi/ et ponere ibidem sal/ quod idem refectorerius debet deportare de arigno/ et debet ponere ciphos. Etdebetde seruire mensis/ ponendo vinum et parapsides/ et deferre de coquina cibos/ et alia ministrare que in mensis fuerint ministranda/ Item debet deferre ligna ad refectorium/ a quocumque loco intramonasterium · et accendere ignem in refectorio illis diebus quibus in ipso refectorio ex consuetudine accenditur ignis/ prout in capitulo cellarii declaratur. Item debet uerrere et purgare refectorium quociens opus fuerit. Item debet recipere singulis diebus de cellario vnam justam uini pro completorio quod debet dare canonicis et capellanis · et aliis clericis qui fuerint in refectorio ad completorium/ Et tempore · Quadragessime · singulis noctibus quibus pulsatur ad obsequium debet recipere aliam justam uini pro obsequio et dare similiter canonicis et aliis clericis qui finito obsequio conuenerint in refectorio/ et de eo quod superfuerit de dicto vino/ tam in obsequio quam in completorio debet dare potum omnibus scolaribus qui ibidem fuerint illa hora qua datur potus/ Item iste refectorerius debet sternere lectos dormitorii/ et alios lectos canonicorum qui jacuerint in cameris [52] si tamen canonici uelint Et dicti canonici et capellani quibus sternit lectos consueuerunt dare dicto refectorio/ quilibet vnum frustrum seu elemosinam panis/ et de carnibus vel ouis vel piscibus prout uelint/ alias non tenetur sternere lectos nisi ipsi canonici et capellani darent sibi aliquid pro illo labore. Item tenetur ex suo officio sequi canonicos ad uillam/ et ire pro ipsis et pro quolibet ipsorum ad ipsam villam/ et ad quemcumque locum ville et castri cardone/ et procurare eis ista minima que tota die sint necessaria/ ita tamen quod hora qua habeat aliqua pro comunitate conuentus ex suo officio ministrare non discedat a dicto monasterio · set alias debet esse ad mandatum omnium/ tam in ecclesia et in monasterio · quam extra ecclesiam juxta posse. ¶ Salsamentum/ et fructus/ et pietancie carnium/ seu piscium/ seu aliorum comestibilium/ que comuniter dantur conuentui debent diuidi proporcionabiter in conuentu/ Ita quod dominus abbas pro persona sua recipit · duas · portiones qualis dantur duobus canonicis/ et si socius qui secum comedit sit canonicus vel capellanus de mensa refec-

De refectorerio.

De comestibilibus que diuiduntur proporcionabiliter in conuentu.

torii recipit similiter unam portionem pro ipso socio/ quam portionem ipse socius haberet si comederet in refectorio/ et singulis canonicis et capellanis de mensa refectorii dantur singule portiones. Item vna portio inter · duos · porterios. Item cocho vna portio de salsamento et fructibus · sed non de carnibus nec de piscibus. Set si carnes vel pisces aut alia comestibilia dentur pro nouenis vel anniuersariis/ aut missis celebrandis seu aliquo diuino officio celebrando ista talia non distribuuntur nisi canonicis et capellanis tantum qui tunc presentes fuerint in monasterio. Qui quidem canonici et capellani debent dicto officio interesse/ nisi fuerint necessitate aliqua prepediti/ seu negociis monasterii · occupati/ Set si forte aliquis uoluerit tenere conuentum plenarie ita quod det tot portiones quot sunt canonici et capellani et alii portionarii · tunc dantur equales portionesom nibus qui recipiunt portionem/ tam cocho et porteriis · quam obitibus ocurrentibus illa die. ¶ Pecunia uero seu legata que dimituntur mense canonicorum dividitur sicut continetur in instrumento bajulie salis superius inserto/ Antiquitus tamen/ et semper usque ad tempus dicti instrumenti bajulus salis colligebat talia legata cum alia peccunia que proueniebat ex decima salis/ et cum illis · Duodecim · denariis qui habentur pro quolibet defuncto parrochie sancti Michaelis ut jam superius declaratur./ Et de toto in simul prouidebatur abbati et conuentui in hiis que dicta bajulia consueuerant dari/ Ita quod dabantur abbati · Due · canonicales portiones/ et cuilibet canonico · et capellano canonicali sancti johannis/ et capellano sancte · Marie · instituto per · Raimundum · de villa noua quondam et cocho et porteriis inter ambos singule portiones/ Et si quid de denariis prouenientibus ex dicta bajulia superesset in capite anni aliquis canonicus vel capellanus sancti · johannis cui [53] hec cura fuisset comissa recepta pecunia bajulie a dicto bajulo et facto inter eos recto compoto de toto anno computabat cum abbate et conuentu/ et illa peccunia que superabat diuidebatur proporcionabiliter inter eos./ Ita quod abbas recipiebat pro duobus canonicis/ et canonici et capellani predicti sancti · johannis · et sancte · Marie habebant singulas portiones equales/ nulli alii recipiebant de dicta pecunia/ Si uero aliquod emolumentum prouenerit dicto · monasterio ratione canonici recepti vel recipiendi/ siue ex donatione/ seue ex legitima canonico debita jure nature · diuiditur prout continetur in instrumento superius inserto in capitulo cellarii. ¶ Si uero canonicus nouicius det refectionem conuentui ut semper de gratia consueuerunt facere omnes canonici nouiter recepti · dat ipsam refectionem honorifice et splendide domino abbati et toti conuentui · et omnibus officialibus/ et familiis monasterii · tam illis familiis que deseruiunt intra monasterium · quam illis que deseruiunt in molendinis et ortis vel alibi. Et debet habere ipse ligna et omnia necessaria per totam illam diem que fiet refectio/ Et omnes panes fractos et carnes et alios cibos/ qui supersunt mensis dantur elemosinario. ¶ Si forte dictus canonicus det pecuniam pro ipsa refectione ut plerumque fuit factum · consueuit sic fieri ut plurimum/ dantur domino abbati pro duabus portionibus suis · Quatuor · solidi · et cuilibet canonico et capellano de mensa pro sua refectione · Duo · solidi bajulo salis/ et cocho majori/ cuilibet · Duo · solidi/ Item scutifero domini abbatis · Sex · denarii/ Item scutifero/ sacriste/ et scutifero camerarii cuilibet · Sex · denarii/ aliis familiis canonicorum aliorum cuilibet · Quatuor · denarii. Item. aliis familiis domini abbatis · cuilibet · Quatuor · denarii/ Item cocho minori/ et refectorerio cuilibet · Quinque · denarii/ Item aliis familiis deseruientibus monasterio · vt sunt pistrices/ lavanera/ ayguadera/ et mulnerius/ tocador/ et/ ortolanus

De procuratione canonici nouici: que nunc conuersa est in alios usus videlicet in capam processnalem.

ortonum et vnus deodatus sancte trinitatis/ et hospitalarius pauperum/ et similes persone • dantur cuilibet • Quatuor denarii. Elamosinarius uero quando dantur denarii pro ipsa refectione recipit decimam pecunie que fuerit data pro ipsa refectione tam canonicis et capellanis quam aliis personis/ quam decimam recipit in recompensationem illius residui/ quod deberet recipere de mensis si daretur comestio. Item porterii consueuerunt habere ab ipso canonico superiorem uestem quam aportat ad monasterium • vel precium/ Capellanis uero dicti monasterii • qui non sunt de mensa/ consueuerunt dari cuilibet • Duodecim • denarii de gratia speciali tantum/ Nam alias canonicus non tenetur dare eis refectionem/ nec aliquid pro refectione ubi daret eam conuentui et familiis monasterii. Item consueuit dare tercium expensarum factarum in dicta refectione preposito majori • pro eo quare non cessat portio conuentus cotidiana. Talis tamen refectio siue detur in cibis siue in pecunia non debet extorqueri nec exigi a canonico intranti monasterium • set si ipse det uoluntarie consueuit recipi et haberi. Nos • petrus • Geraldi • [54] camerarius ac gerens vices prioris • Guillelmus • martini • sacrista/ et Petrus • Girberti • elemosinarius in monasterio • predicto/ qui predictum caputbreuium jurauimus fideliter ordinare/ dicimus sub fide et legalitate nostra/ ac sub uirtute per nos prestiti juramenti/ secundum quod uidimus/ audiuimus/ a canonicis dicti monasterii • antiquioribus nobis/ et percepimus per scripturas/ et personas fide dignas • nos predicta omnia et singula superius contenta • fideliter ordinasse/ et ideo ipsum caputbreuium • ut est ordinatum • volumus et rogamus per uos subscriptum notarium • in vno uolumine in formam publicam redigi • vt de premissis plena fides semper et perpetua memoria habeatur. ¶ Presens caputbreuium fuit lectum et publicatum de mandato dictorum ordinatorum per me notarium subscriptum coram venerabili domino • Bernardo/ dei gratia abbate predicto/ et coram dictis ordinatoribus/ et per ipsos ordinatores/ concessum et firmatum/ ac mandatum redigi per me notarium in publicam formam • Tercio decimo • kalendas • aprilis • Anno • domini • Millesimo • Tricentesimo/ Vndecimo/ Sig ✠✠✠ na Petri • Geraldi • camerarii ac gerentis vices prioris/ Guillelmi • martini • sacriste • et • Petri • Giberti • elemosinarii • predictorum/ ordinatorum/ juratorum ut supra/ firmantium et laudantium/ ac facientium omnia et singula supradicta.

Testes Qui presentes fuerunt rogati/ publicationi/ concessioni/ et confirmationi predictis/ et etiam mandato facto michi notario de redigendo ipsum caputbreuium in publicam formam • In camera dicti domini abbatis/ sunt • Bernardus/ bertrandi/ Jacobus • de turribus/ Romeus gros/ romeus • codina capellani beneficiati in dicto monasterio • et Romeus/ ça piyna/ et Guillelmus • de condemina presbiteri: —

Additio unius juste uini ad obsequium.

¶ Post que die sabbati sequenti/ vigilia pasche que fuit • Octauo • kalendas • aprilis anno superius annotato dicti ordinatores • dixerunt quod licet superius sit scriptum quod singulis diebus quibus pulsatur ad obsequium defunctorum datur vna justa vini ad potandum in refectorio • tamen die martis proxima post dominicam ramis palmarum quando ultimum obsequium datur propter solempnitatem majorem dantur • Due • juste vini ad illud obsequium/ et hec mandauerunt inseri per me notarium in hoc caputbreuio seu publico instrumento/ presentibus • Bernardo • de Albesa precentore/ et • Berengario Quintini: — [55]

Ego • Bertrandus • Quintini • canonicus et notarius publicus monasterii sancti • vincentii • de cardona predictis omnibus et singulis presens fui • et presens

capubreuium et omnia in eo contenta de mandato dictorum ordinatorum legi coram venerabili domino · Bernardo · dei gratia abbate dicti monasterii · intra Idem monasterium · in camera ipsius domini abbatis die et anno quibus supra/ et ipsum caputbreuium scripsi et publicavi/ et in publicam formam redegi in viginti · duobus · foliis cum dimidio vnius libri seu uoluminis · quorum foliorum · in primis · vinginti · duobus · sunt in quolibet · Triginta : linee scripte ex utraque parte/ Cum literis tamen additis seu suprapositis in prima parte secundi folii · in vigessima · secunda linea · ubi dicitur · quolibet anno/ et in · xxvi[a] · ubi dicitur prope/ et in secunda parte dicti folii · in · vigesima · linea ubi dicitur · libera. Et in secunda parte tecii folii · in vigesima · secunda linea ubi dicitur · officum · et in · vigesima Nona · ubi dicitur · per totam diem. Et in prima parte · Quarti · folii in octaua · linea ubi dicitur · clericis nec./ Et in prima parte · Quinti · folii · in · Quarta · linea · ubi dicitur · necessitas · et in · Quartadecima linea ubi dicitur · diebus · et in secunda parte eiusdem folii · in vigesima · Quinta · linea ubi dicitur · missam./ Et in prima parte · Sexti · folii · in prima linea ubi dicitur · Nouem/ et in · Decima · linea ubi dicitur · vt quicumque · et in secunda · parte eiusdem in · Quartadecima · linea vbi dicitur · panis · et in · Septimadecima · ubi dicitur · annuatim · Et in secunda parte · Septimi · folii · in · vigesima · Quarta · linea ubi dicitur die · Et in prima parte · Octaui · folii · in prima linea ubi dicitur · fferrarii · Rubei · Et in secunda parte · Noni folii in · vigesima · Quinta · linea ubi dicitur · jure · Et in prima parte Decimi · folii · in · Sextadecima · linea ubi dicitur · apostoli · et in secunda parte eiusdem · in · Quarta · linea ubi dicitur · in parte/ Et in secunda parte · Duodecimi · folii · in Quartadecima · linea · ubi dicitur et integre. Et in prima parte. Quintidecimi · folii · in vigesima · prima linea · ubi dicitur · Quadragesimam/ Et in prima parte · Quintidecimi · folii · in vigesima · prima linea · ubi dicitur · Quadragesimam/ Et in prima parte · Sextidecimi · folii in · Quartadecima · linea ubi dicitur · diebus/ Et in prima parte · Decimiseptimi · folii · in Decima · octaua · linea · ubi dicitur · et tunica · Et in secunda parte · Décimi octaui · folii · in vigesima · secunda · linea · ubi dicitur · omni tempore/ et in vigesima Quarta · ubi dicitur sunt/ Et in prima parte. vigesimi · folii · in · vigesima · Tercia · linea · ubi dicitur hospicii. Et in prima parte · vigesimi secundi · folii · in linea ultima ubi dicitur · in capite/ Et cum raso in prima parte · Quarti · folii · in secunda linea ubi dicitur canonicis et candele· Et in secunda parte · Quinti · folii · in · Decima · Septima · linea ubi dicitur · festo. Et in secunda parte. Septimi · folii · in Decima Nona · linea ubi dicitur · Elemosinarius recipit/ Et in prima parte · Octaui · folii · in Septima · linea ubi dicitur · de villa · Et in prima parte · Noni ·folii · in secunda linea ubi dicitur · due libre/et in vigesima · secunda linea ubi dicitur posterius · Et in prima parte · Decimi · folii · in · Duodecima linea ubi dicitur penthecostes usque · Et in secunda parte · Duodecimi · folii · in vigesima · Quinta · linea ubi dicitur · sancti Martini · Et in secunda parte tercii decimi folii · in penultima linea ubi dicitur · mercurii et die sabbati Set die veneris istorum · Et in secunda parte · Quartidecimi [56] folii · in · Quarta · linea ubi dicitur · Septem · Et in secunda parte · Quintidecimi · folii · in Sexta · linea ubi dicitur · Michaelis · Et in prima parte · Sextidecimi · folii · in vigessima · linea ubi dicitur · die dominica/ Et in prima parte · Decimi Septimi · folii · in Sexta · linea ubi dicitur · abbas tenet · et in secunda parte eiusdem in vigesima Quarta · linea · ubi dicitur · legem/ Et in secunda parte · Decimi Octaui/ folii · in Decima Octaua linea ·

ubi dicitur · pisces · Et secunda parte · vigesimi · Primi · folii · in Septima · linea ubi dicitur · annis. Et clausi et meum solitum Sig ✠ num apposui Rogatus. Constat tamen quod dictum uolumen est in Tribus peciis · de quibus sunt · due · prime que habent quelibet · Quinque · folia complicata · que reddunt · Quinternum · Decem · foliorum · et ultima pecia continet · Duo · folia complicata · que reddunt · Quatuor · folia libri · Et ita sunt in toto uolumine caputbreuii · viginti · Quatuor folia libri. De quibus capputbreuium ocupat · viginti · duas · ex utraque parte/et fere primam partem · vigessimi · tertii · folii · preter clausuram · seu subscriptionem mei notarii que subsequitur in vigessimo · Tertio · et vigessimo Quarto · foliis: —

*Les Rations de pa, vi, Companatges vestiaris, y bugades que per avuy reben y an acustumat de rebre los Canonges de la Iglesia collegiada de sant vicens del Castell de Cardona, y lo Comensal de la verge maria després que meniauen en Comu, y Refetor les quals pague lo Sor. Abat de la present jglesia son les seguents. — y lo senyor Camarer pague los vestiaris.

Primerament a de auer quiscum Canonge y lo Comensal de nostra senyora quiscun dia tres pans, los quals vulgarment se diuen Mufflets, cada qual de dits pans, de pes de Catorce onces tenderes a pes de Barcelona los quals entre los tres an de pesar quaranta y dues onces de Pa Cuit, blanc bo y rebedor.

E mes quiscun darrer dia de cada mes, a de auer quiscum Canonge y lo comensal de nostra senyora dos muflets del sobredit pes los quals se diuen la lliura del mes. a mes dels tres mufflets, de la ratio Entense enpero que la sobredita ratio nos done ni es obligat donarla lo Sor. Abat als Canonges absents, sino tant solament lo mes que te quiscum canonge de presencia, y al comensal de nostra senyora quinse dies si ja doncs los dits no estauen jmpedits de alguna malaltia, o si per Coses Conuenients al seruey de la present jglesia estarian ocupats de las quals Coses an de aver raho los Senyors Abat y Capitol. Altrament no te Porcio ningun Canonge ni tampoc lo Comensal sino es lo dia que sen aniran y lo dia que tornaran tant de ratio de pa Com de vi. [57]

La portio de vi a de aver quiscun Canonge quiscun dia vna justia de vi bo y rebedor la qual se li deu donar mitja a dinar y mitja á sopar si ja doncs lo volra tota a dinar, o tota a sopar, y si sera absent no se li a de donar dit vi sino lo dia que sen anira y lo dia que tornara conforme la ratio del pa y al Comensal de la matexa manera, la ratio de vi es quiscun Any pera cada Canonge vuit Carregas y mitja de vi. Coranta dues justies es una Carrega.

Los Companatges que a de auer quiscun Canonge, y lo Comensal de nostra senyora son deu lliures quiscun Any cada qual pagades en la forma seguent, A, les primeres vespres de la nativitat de nostra senyora a cada qual quatre lliures.

A les primeres vespres de la pasqua de Resurrectio a cada qual quatre lliures.

A les primeres vespres de sant Juan del mes de juny a Cada qual dues lliures.

Les Bugades pague quiscum Any lo senyor Abat als demunt dits lo dia de nostra senyora de setembre a cada qual vuit sous y nou diners.

Lo dia de sant Miquel de Setembre no te obligatio lo sor. Abat de donar por-

* Recentiori ævo fuerunt addita sequentia instrumenta. Primum ad seculum XVI^m^. expectare videtur.

tio als demunt dits Canonges y Comensal perque lo Rector de la jglesia parroquial de sant Miquel de la vila de Cardona los es obligat a dar a meniar, o pagar los lo gasto conforme consa per auinensa llargament en la Alberga.

Lo sor. Abat es obbligat en donar vna justia de vi del que beuen los Canonges al ospitaler de la vila de Cardona tots los diumenges y festes de precepte del Any y o prior ara lo Capitol dos mufflets y lo dit ospitaler a de assistir a la missa Conuentual altrament no son obligats donarli res si ja no estara malalt.

A de auer quiscun Canonge per los vestiaris quiscun Any quatre lliures les quals pagaua lo Camarer ara lo Capitol lo disapte de tots sants, lo Comensal no te vestiaris.

Lo vehedor de les rations de pa y vi si es bo y rebedor es lo Canonge mes antic y gradatim axi com venen per sa antiquitat lo qual a de pesar lo pa, mirant si es bo e bell y ben cuit, y lo vi si es bo y rebedor.

Los set Canonges tenen obligació per raho de ditas rations asistir a tots los officis diuinals y tambe lo comensal; ques canten y se diuen en la present jglesia y dir per son torn la missa Conuentual y fer lo offici de Cabiscol en lo Cor y tots los disaptes se ha de dir la missa Conuentual en lo altar de nostra senyora la qual es obligat á dir lo Comensal de nostra senyora. [58]

SEQUITUR FORMA INSTRUMENTI PER QUOD OLERA DANTUR DIEBUS VENERIS OCTAVARUM/ QUOD ANTIQUITUS NON FIEBAT.

Nos · Bernardus dei gratia abbas monasterii sancti vincentii de cardona vna cum conuentu ejus statuimus et ordinamus quod cum nos de illa peccunia que remansit in dicto monasterio de bonis domini · Jacobi · quondam abbatis predecessoris nostri emamus illud trocium orti quod dictus dominus · Jacobus/ habuit vendere et vendidit uniuersitati ville cardone/ ad opus operis pontis et illud trociu morti reducamus aliis ortis cellarii nostri/ quod trocium est versus torrentem de bocatells· quod semper cellarium et quicumque cellarium tenuerit faciat pro dicto trocio quod nobis decostat · Quadringentos · viginti solidos/certum seruicium toti conuentui et monasterio predicto videlicet quod omnibus illis diebus veneris quibus usque nunc non consueuerunt dari caules seu erbe comestibiles/ det et dare teneatur dictum cellarium et qui ipsum cellarium tenuerit caules vel spinargia seu alias erbas comestibiles vel carabacias juxta quod tempus requirat et mediam libram olei/ prout in illis diebus quibus jam consueuit dari melius et plenius est fieri assuetum/ et ad hec facienda et complenda/ obligamus et obligare uolumus et intendimus dictum cellarium et omnes ejus detentores seu administratores qui pro tempore ipsum cellarium tenuerint Et de hiis mandamus fieri publicum instrumentum/ per· Bertrandum · quintini canonicum et notarium publicum dicti monasterii. Quod est actum · iii · kalendas Septembris/ Anno domini Millesimo CCCº. vndecimo.

SEQUITUR FORMA INSTRUMENTI PER QUOD REFECTIO QUAM CANONICI NOUICII DABANT CONUENTUI/ EST NUNC CONUERSA IN CAPIS PROCESIONALIBUS.

Nouerint vniversi · Quod nos · Bernardus/ dei gratia abbas monasterii sancti vincentii de cardona ordinis sancti Augustini vrgellensis · diocesis · et totus conuen-

tus ejusdem monasterii · per nos et omnes successores nostros/ constituimus et ordinamus quod illa refectio que ab antiquo ex usu · et consuetudine dabatur abbati et conuentui/ et officialibus et familiis dicti · monasterii · a quolibet canonico in dicto monasterio nouiter recepto · ex nunc et in perpetuum ad honorem dei/ et vt ecclesia nostri monasterii · honorabilius ordinetur · conuertatur et detur in capis processonalibus. Ita quod quilibet qui in canonicum deinde recipiatur · in dicto nostro monasterio · sicut deberet dare seu daret refectionem post suam receptionem · quam refectionem extimamus ad · Centum · solidos barchinonenses · de terno · de dictis · Centum · solidisemat et faciat vnam capam processonalem ad opus ecclesie supradicte · vt omnes canonici ipsius monasterii · pro tempore ad processiones cum capis processonalibus possint ire. Et per hoc releuamus et releuare uolumus omnes canonicos deinde in dicto monasterio recipiendos ab omni refectionis honere. Ita [59] quod nec abbati nec conuentui/ neque capellanis/ nec officialibus seu familiis dicti monasterii · nec hospitibus neque aliquibus aliis personis ad hoc assuetis seu non assuetis teneantur dare refectionem/ ex debito/ usu seu/ consuetudine quantocumque tempore obseruata/ nec nomine refectionis teneatur in aliquo prouidere. Et hoc volumus et promitimus per nos et omnes nostros succesores inuiolabiliter perpetuo obseruari. Quod est actum · Sexto · kalendas · aprilis · anno · domini · Millesimo .CCC.º Quartodecimo. Benardus · dei gratia abbas monasterii sancti vincentii de cardona/ qui predicta firmat et concedit et laudat et hic imposuit suum Sig ✠ num. Sig ✠ num · Gi. martini camerarii firmantis. Sig ✠ num Bernardi · de albesa precentoris predicta firmantis Sig ✠ num Bernardi · fferarii · infirmarii firmantis predicta. Sig ✠ num · Petri · de vallo canonici predicta firmantis. Sig ✠ num · Benardi · torani Elemosinarii predicta firmantis. Sig ✠ num · mei · Bertrandi quintini canonici et cellararii dicti monasterii · firmantis predicta. Sig ✠ num Gi. Arlot canonici predicta firmantis Sig ✠ num Petri · Giberti · Sacriste firmantis predicta. Testes hujus rey sunt Bernardus · Bertrandi · capellanus sancte Marie/ in dicto Monasterio · et Guillelmus · de fonte calido diachonus/ Jacobus · lupeti notarius publicus cardone hoc scribi fecit et clausit hoc suo · sig ✠ no. [60] [61].

In dei omnipotentis nomine patris et filii et spiritus sancti amen. Nouerint vniversi Quod cum ecclesia atque Monasterium sanctivincentii Castri Cardone ordinis sancti Augustini Diocesis urgellensis destituantur in jocalibus ornamentis et aliis operibus ad ornatum et sustentationem dicti monasterii et ejus ecclesie necessariis Ex eo et pro eo quia facultates/ et jura atque sufragia que antiquitus ex subscriptis veniebant ipsis monasterio et ecclesie penitus cessarunt atque cessant de presenti Nec non quia facultates atque jura que viuentibus Canonicis monasterii preffati ex suis redditibus juribus laboribus industriis hereditatibus aut successionibus seu alio quovis titulo ad ipsos Canonicos et seu eorum alterum adueniunt seu expectant post ipsorum Canonicorum et cujusque ipsorum decessum Abbas monasterii prefati ad se aproprando sibe ea asserit pertinere. Et pariforma abbate dicti monasterii deffuncto ipsius abbatis decedentis seruitores familiares amici proximi et affines toto eorum conamine ipsius bona et facultates penes se detinent et vsurpant. Et sich anima abbatis et seu canonici sic morientis in debitis funeralibus et piis subsidiis ad ipsorum peccatorum maculam emundandam abilibus priuata existit/ Nec non

monasterium predictum et ejus ecclesia priuatur subsidio illorum qui in ipso monasterio vitam sustinuerunt in humanis Et nisi quia Egregii atque nobiles et memorie laudabiles Vicecomites et Comites Cardone et nonnulli Curiales ac parochiani dicti Monasterii circa diuini cultus augmentum dictique monasterii sustentationem animos suos actenus vigiles atque inclinatos habuerunt dictum Monasterium ejusque ecclesia ornamentis atque jocalibus sibi necessariis penitus depauperassent Et attento quod suffragia per ipsos desuper nominatos vicecomites comites Curiales et parochianos erogari solita fortuna contrariante dignoscuntur/ cessare expedit cum quicquid humano opere fabricatur corruptibile sit Ne ipsum monasterium dictaque ecclesia in futurum majorem ruinam assequantur Quod Abbas et Canonici dicti monasterii qui nunc sunt et qui pro tempore fuerint ad dicti monasterii et ejus ecclesie conservationem sint vigiles et intenti Pro tanto nos Guillelmus dei gratia Abbas/ Petrus Raimundus marti Prior et Elemosinarius/ Guillelmus de podio camerarius/ Johannes de nauell/ Sacrista/ Berengarius Oliuerii precentor/ Anthonius alexandri infirmarius/ et Raphael ferrarii canonici conuentuales dicti monasterii conuocati et congregati ex causis supra et infrascriptis ad sonum campane in choro ecclesie monasterii predicti prout et quemadmodum pro negociis et actibus dicti monasterii conuentus ejusdem solitus est conuocari et congregari tanquam major et sanior pars Cupientes ad augmentum diuini cultus ac ante dicti monasterii et ejus ecclesie sustentationem et reparationem semper intendere et nomen et auaricie labem pro viribus euitare Hiis presentibus scriptis perpetuo valituris de nostri comuni consensu et assensu ac vnanimiter et nemine discrepante concordes per nos et nostros et alios quoscumque nobis dictis Abbati et canonicis successores presentes absentes pariterque futuros statuimus atque solempniter et perpetuo ordinamus ad preffati monasterii ejusque ecclesie reparationem sustentationem et ornatum Quod Abbas et canonici dicti monasterii qui nunc sunt/ et pro tempore fuerint possint atque valeant in eorum et cujusque eorum plena ac bona sanitate dare adquirere/ et asignare absque licentia petita seu obtenta abbatis aut conuentus dicti monasterii bona omnia que habeant aut posideant aut eis adquisita existant et seu ipsorum bonorum partem que et seu quam voluerint dicto monasterio et ecclesie aut conuentui illius Et ipsa bona seu partem quam elegerint conuertere in illis operibus ornamentis ac piis causis que ad vtilitatem dicti Monasterii/ seu ejus ecclesie aut conuentus ipse disponens suam nouerint intentionem fore pocius inclinatam Et de ipsis bonis disponere valeat ad sui libitum voluntatis/ dum tamen dispositio ipsa in operibus seu ornamentis aut piis causis dicti monasterii seu ejus ecclesie aut conuentus monasterii preffati et non in seculares aut laicorum vsus conuertantur/ etiamque nos dicti Abbas et canonici per nos et nostros ac alios quoscumque in dicto monasterio successores presentes atque futuros statuimus et perpetuo solempniter ordinamus quod tam Abbas quam alii Canonici dicti monasterii qui nunc sunt et pro tempore fuerint et eorum vnusquisque a modo possint et valeant abque licentia aut permissu alicujus et omni obstaculo ac contradictione cessante tempore mortis aut in infirmitate/ existentes disponere et ordinare tam verbo quam scriptis de bonis et juribus que tempore sue mortis habebunt aut possidebunt Hoc bidelicet modo. Quod facta primitus trina et equali diuisione de bonis facultatibus aut juribus que possidebunt duas ipsorum bonorum partes in extrema unctione sepultura nouena et capita anni ac aliis funeralibus neces-

sariis ipsi defuncto Et in retributione familiarum amicorum domesticorum aut affinium seu proximorum dicti defuncti si ad eorum se nouerit retributionem fore in aliquo obligatum siue autem per animam ipsius de-[62]functi ipse Abbas aut canonicus ad mortem veniens relinquere habeat siue possit Et ipse due partes juxta sui ordinationem distribui habeant per duos ex canonicis dicti monasterii quos ipse disponens nominauerit Si autem non nominauerit distribuantur per duos ex canonicis dicti monasterii per abbatem et conuentum Canonicorum eligendos Tertia vero pars bonorum et facultatum ipsius morientis relinquatur et relinqui habeat in operibus seu ornamentis aut aliis piis causis dicti monasterii seu ecclesie aut conuentus ad que et seu quas deuotus magis fuerit ipse moriens/ Et si forte aliquis ex abbate aut canonicis dicti Monasterii aut conuentus qui nunc sunt aut pro tempore fuerint decesserit quocumque nulla per ipsum facta verbo seu scriptis de bonis et facultatibus suis dispositione aut distributione Tunc dispositio bonorum jurium et facultatum ipsius abbatis et seu canonici morientis venit fienda et fiat et fieri habeat ad notitiam et cognitionem Abbatis/ et conuentus canonicorum dicti monasterii/ seu duorum canonicorum per ipsos abbatem et canonicos eligendorum/ Etiamque statuimus et perpetuo solempniter ordinamus Quod nec abbas Prior Camerarius/ aut infirmarius nec aliquis ex officiariis dicti monasterii/ qui nunc sunt aut pro tempore fuerint ratione alicujus juris ex ordinatione eorum officii eis aut eorum cuilibet pertinentis non possint aut valeant petere exigere aut habere aliquid ex bonis seu juribus ipsius abbatis aut canonici morientis ymo ipsius vniuersa bona et jura veniant destribuenda/ et destribuantur modo/ et forma superius declaratis/ Item etiam ad omnem ffraudem et suspectionem remouendas sanccimus statuimus et perpetuo ordinamus Quod si/ et quando/et quociens aliquis ex abbate seu canonicis dicti monasterii qui nunc sunt aut pro tempore fuerint infirmabitur et timebitur de ejus morte si et in casu quo ipse infirmus obmiserit inuentarium conficere Quod viuente ipso infirmo bona/ et jura sua omnia scribantur diligenter/ et inuentarientur per duos canonicos per conuentum eligendos Et ipsa bona atque jura in aliquo tuto/ et securo loco ponantur seu alicui secure persone comendentur Et si infirmus ad conualescentiam deueniet sibi dum sanitate fruetur integre restituantur/ Sin autem morti subcumbet bonis/ et juribus per eum possessis fiat vt superius est ordinatum/ Item etiam statuimus et perpetuo per nos/ et nostros successores ordinamus Quod quilibet nouus canonicus qui a modo se ad seruiendum dicto monasterio et ejus ecclesie fuerit admisus antequam ad receptionem super pellicii aut ingressum religionis admittatur prestet/ et donet ydoneam cautionem ad noticiam/ et cognitionem Abbatis/ et canonicorum de soluendo si et in caso quo approbatus fuerit in religione dictis abbati et conuentui Centum solidos barchinonenses terni infra tempus et seu tempora per abbatem/ et canonicos prefigenda Et ipsi Centum solidi per ipsos Abbatem et Canonicos conuertantur/ et conuerti habeant in emptionem alicujus cape ad opus sacristie dict monasterii/ seu in aliud pium opus dicte ecclesie ad eorum arbitrium/ et dispositionem Et vt predicte ordinationes atque statuto per aliquem infringi minime valeant seu reuocari ymo perpetuam obtineant roboris firmitatem statuimus et ordinamus Quod Nos dictus abbas et successores nostri in dignitate nostra abatiali quicumque fuerint juremus atque jurent et jurare teneantur antequam ad possessionem catrede ab-

batialis nec aliorum jurium dicte dignitatis admittantur ad dominum deum et ejus sancta quatuor euangelia corporaliter tacta de tenendo/ et efficaciter perpetuo obseruando dictas ordinationes atque statuta et de non contraueniendo aliquo jure causa ratione siue modo Nos autem Guillelmus Abbas predictus verba ad effectum ponentes/ Nec non nos dicti Petrus Raimundus marti Prior et Elemosinarius/ Guillelmus de podio Camerarius/ Johannes de nauel/ Sacrista/ Berengarius oliueri precentor Anthonius alexandri infirmarius et Raphaell ferrarii canonici prememorati juramus sponte in animas nostras per dominum deum et ejus sancta quatuor euangelia per nos corporaliter tacta predicta omnia et singula nos semper habere tenere et obseruare/ et in nullo contrafacere vel venire aliquo unquam tempore aliquo jure causa ratione siue modo/ Volumus insuper nos superius dicti Abbas et Canonici quod presentes ordinationes auctentice inserantur et continentur in Capibreuio dicti monasterii ac de ipsis publicum et publica fiant et conficiantur instrumenta tot quot inde petita fuerint et haberi requisita Hec igitur omnia et singula facimus pasciscimur conuenimus et promittimus nos dicti Abbas et Canonici per nos et nostros quoscumque successores in manu/ et posse notarii infrascripti vt publice persone pro vobis/ et nostris successoribus ac aliis personis omnibus quorum interest/ et intererit legitime stipulantis recipientis et pasciscentis Actum est hoc in choro ecclesie monasterii sancti Vincentii Castri Cardone die veneris ora Terciarum seu quasi intitulata Vicessima Secunda mensis Decembris anno a natiuitate domini Millesimo Quadringentesimo Quinquagesimo Octavo Sig✠num nostri Guillelmi Abbatis Sig ✠✠✠✠✠✠ na nostrum Petri Raymundi marti Prioris et elemosinarii Guillelmi de podio camerarii Johannes de nauell Sacriste/ Berengarii oliuerii precentoris/ Anthoni alexandri infirmarii et Raphaelis ferrarii Canonicorum predictorum Qui hec laudamus concedimus firmamus juramus :— = Testes hujus rei sunt Petrus manyanachs de domo dicti domini Abbatis/ et Guillelmus Gual de domo Egregii domini comitis Cardone domestici et servitores :— = Sig✠num mei Johannis Amorosii regia auctoritate notarii publici Regentisque scribaniam parrochie monasterii sancti Vincentii Castri Cardone Pro Venerabili Sacrista dicti monasterii Qui hec scribi ffeci et auctoritate dicti Sacriste clausi cum suprapositis in linea quarta antecedentis pagine/ moni : — [63]

yo matia soler del loch de comabella canonge y prior del monestir del castel de cardona lany mil sinch cents et cinquanta y nou en lo mes de agost mori m.º yohan meix canonge de solsona abbat de dit monastir y yo com a prior regint lo abbadiat vagant la infermeria de ma propia auctoritat coli la enfermeria a m.º Pedro galue canonge la qual Collesio prengue m.º geronim alçina notari en lo mes de octubre any damunt dit aso he fet perque sie memoria per als esdeuenidors com lo prior pot collar tots los hofisis y presentar rectories y beneficis a fins ha tan i hage habat. [65]

Un altre manuscrit català del *Flos Sanctorum*,

per Mn. Pere Pujol i Tubau.

Cal afegir a la crescuda llista de manuscrits en nostra llengua de la cèlebre llegenda de vides de sants, composta en el segle XIII pel benaventurat arquebisbe de Gènova Jacob o Jaume de Varazze o Voragine, l'interessant fragment descobert suara en el notable arxiu de la casa Deulofeu, de Puigcerdà, per mon entranyable amic Mn. Jaume Martí. La famosa compilació de les *Legendae Sanctorum*, coneguda també més tard amb el nom de *Legenda Aurea* i *Flores* o *Flos Sanctorum*, és estada tots-temps la lectura predilecta de la nostra gent, i no és rar, encara avui, trobar en els vells escons de nostres masíes, al costat del *Fra Anselm* i de la traducció catalana de les *Faules d'Isop*, qualque edició siscentista de la piadosa narració mig-eval.

En el curt espai dels segles XIV i primera meitat del XV foren compostos els set còdexs distints (junt amb el nostre) que avui coneixem, i en el mateix sigle de la impremta obtingué la citada versió dues importants edicions, una a Barcelona i altra a Valencia.*

El curiós fragment que avui tinc l'honor de presentar forma un plec tot enter d'un esplèndid manuscrit que segurament sería compost en la primera meitat del XV.^en^ segle. Són, en conjunt, vuit folis en pergamí, numerats (del clxxxxv al ccii inclusiu), que amiden 370 × 272 mm.; servíen de cobertes d'alguns manuals, i a causa del fregadiç que s'anà menjant la lletra, la part exterior dels folis primer i darrer resulta illegible. Es escrit a dues columnes, que compten quaranta cinc ratlles cada una i amiden 240 × 80 mm., amb un marge o espai que les separa de 12 milímetres. Té les inicials decorades, vermelles i blaves alternades, i els títols en vermell. Vegi's l'adjunta fotocopia d'una de ses planes.

En la quinta ratlla de la columna segona del foli primer, o sigui el clxxxxv

* P. José M.ª de Elizondo, O. M. Cap.: *La «Leyenda» de San Francisco según la versión catalana del «Flos Sanctorum»*. (*Revista de Estudios Franciscanos*, número extraordinario: abril y mayo de 1910.)

recte, comença la vida de Sant Crisògon, i amb les darreres paraules de la vida d'aquest sant (foli 1 vers) comença la present transcripció:

..... axi conbrach. Adoncs en dioclecia irat lo | feu degolar. lo cors del qual sebuli en celsus | preuere. la interpretacio del nom. | Katherina es dita de cata. que uol dir tot | ede ruyna enquax que uulla dir uniuer | sal ruyna. cor tot edifici del diable ella en | derroca. Cor ella enderrocha hedifici de | superbia. per la humilitat que hac. ede carnal | cobea per la sua uirginitat que serua. ede co | bea humanal per so com totes coses mundanals | meysprea. Hon es dita caterina de cade | nata. per so cor ella fo asi cadena per bones | obres per la qual puia al cel. | La uida de | sancta caterina. | Katerina fo fila den | costi rey. e fo molt sauia en totes | les liberals arts. Hon com en ma | xensi emperador fees uenir totes les gents | richs e pobres en alexandria. per so que sacri | ficassen ales ydoles. E los crestians com | noy uolgessen sacrificar el los punia. etur | mentaue. Enaquel temps era sancta caterina en | edat de .xviii. ayns. e estaua en son palau. | e axi com ella hoy lo brugit. el la trames la mi | satger per uer. que era. Ecant ho sabe ella pres | alcuna companya del palau. esenyantse del sen | yal dela creu. e anassen la euiu que molts cres | tians eren turmentats emalmenats cant no | uolien adorar les ydoles. Perque molt irada | dix alemperador. Molts de bens auries en | aquex setgle. eenlaltre. situ conexies lo crea | dor dels cels. equet tolgesses dels deus. E | estat alaporta del temple. ella disputa molt | dela fe ab el el uense rahonablement. Ea | pres ella li dix. jot uul dir aquestes paraules | axi com saui. per qual raho has feta aiustar | aquesta multitut de gents. per colre la folia deles | ydoles. Efas tu marauey-lles daquest tem | ple qui es fet per home. ne del seu manament | quis mira com auent. bet pots mils marauey | lar del cel e dela terra. edela mar. ede tot | so que en els es. que tant es bel. etan resplan | dent que han durat del comensament del | mon aensa. sens tot minuament. per que | demana qui ho a tot fet. Ecant lo auras | conegut tul adora. el glorifica. cor el es deu | (2.ª col.) dels deus. esenyor dels senyors. Hon com | dela encarnacio del fil de deu disputas | sen sauiament lemperador esbalayt noli | poch respondre. Mas que li dix. Calla | fembra lexa nos fenir aquest sacrifici. | een apres nos te retren resposta. Emana | que fos aduyta al palau. eque hom la gu | ardas be. emaraueyllas molt de la sua | sauiea. edela sua belea. Ecant lemperа | dor fo uengut al palau. el dix asancta cate | rina. Nos hoim les tues paraules esom | molt maraueyllats dela tua sauiea. | mas cant nos erem occupats en los sacri | ficis dels deus no ho pogem de tot enten | dre. Perque io are uuyl saber del teu | linatge qual es. Adoncs sancta caterina dix | escrit es. Not lous net uules encol | par. aso fan los fols los quals trebayl | la uana gloria. dicte lo meu linatge. e | no per inflament. ne per uana gloria. mas | per amor de humilitat. Sapies que io son | caterina filla del rey contasti. qui son nudri | da axi com tu ueus. totes les mies riquees | del mon he io meyns preades. eson uengu | da al meu senyor ihu xst. Els deus que tu cols | no poden a tu aiudar. ne als altres. Alquet | dix lo rey. Si axi es com tu dius tot lo mon | erra. e tu sola dius ueher. Con tota pa | raula estia en boca de dos ho de tres tes | timonis. si tu eres angel o uertut celes | tial. encara nuyl hom not deuria creu | ra. veges quant meyns te deu hom creu | re tu qui es fembra freuol. Al qual dix | ella. Iot prec emperador que not leys uen | çre ala tua ira. cor no deu esser en corat | ge dome saui tribulacio trista. Eaxio | diu

lo poeta. perque si tu reygs per ton corat | ge seras rey. esit reygs per cors seras seru. | Adoncs lo rey dix que io ueyg que per ta saben | tia nos cuydes enganar ab tos eximplis | dels filosofs. Perque io uuyl que tots los | mestres de la mia terra uengen en ale | xandria. Adoncs uingeren .lª. ma | estres qui eren molt sauis. als quals dix | lemperador. Enpoder de nos es .iª. fedri | (fol. clxxxxvi r.) na qui es molt sauia. e confon tots nostres | sauis. Ediu quels nostres deus son diables. E | si la sobrats ab gran honor uos nirets en | uostres partides. Adoncs els digeren. venga | dauant nos enos faremli conexer que hanc | nul temps nouiu mes homens sauis. E | cant la uerge sabe ques deuia ab els dispu | tar. ella comana adeu. e estechli dauant | .i. angel dedeu qui li dix. Que estages forta | cor ellals sobraria. els faria martirs de | deu. Hon com ella fos aduyta dauant | los maestres. ella dix alemperador. per qual | uolentat contraposes .l. mestres auna fem | bra. els promets guardo per lur uictoria. | eami no promets re si iols uens. ans me | forçes dela bataylla. Mas adeu ihu xst. | sera sabnos. (sic?) qui es espausa e corona daquels quis | combaten per ell. Hon com la uerge dispu | tas ab los maestres sauiament confuses | los te retre. per manifestes rahons. E els | tots confuses nos saberen ques digessen. ans | estegren axi com amuts que no parlaren negu | na cosa. Perque lemperador fo molt irat con | tra ells. eblasmals fort uilment. edix lus. | O defustruts (?) com sots uensuts per .iª. infan | ta pimçela. (?) qui noa edat queus uençe ne apo | derar axius deges per uiues rahons. Per | que la .i. daquelsli respos. Senyor empera | dor sapies que no es estat encara nuyl | hom carnal quens pusca auer sobrats. | per paraules. ne per disputacions que ab | nos aia uolgut contendra. que nos nol. | aiam uençut. sino tan solament aquesta don | zela quins ha donades a entendre rahons | uiues del spirit sant. qui aella fa parlar | e aiuda contra nos altres. Perque es ueritat | ecreem tot quant ella dauant tu no as dit. | Econtra ihu xst. que ella ha anomenat no | auem boca dobrir. ne de paraula recomptar. | Perque creem nos detot entot que es uer deus | uertader. ealtre deu noes mas aquel tan | solament. Empero deymte que si tu nos | mostres. onos fas mostrar altre deu | qui sia millor que aquel. sapies que nos lo | creurem e lexarem xst. Ecant aso hoy lempera | (2.ª col.) dor fo molt irat emana que aquels sauis fos | sen encontinent tots cremats el mig dela | ciutat. Perque la sentencia fo donada contra | els que rehebessen martiri. E la sancta uerge | confortalos diligentment. els instruy enla | fe. eque reebessen lo martiri pacienment. | On els ab bon coratge e segur rehebe | ren lo martiri que foren cremats. Si que | molta gent uisiblement ueheren les lurs | animes puiar al cel. Enapres lempera | dor feu se uenir dauant si la uerge. e dix | li humilment quaix que la poges tornar asi | e a se creensa. Ouerge generosa perque no | dones conseyl ala tua iouentut. eala tua | ballea. eno uuyles morir atan cruel mort | Eio manare que sies nomenada per tot lo | mon dona mia. E fare fer .iª. ymage que | estiga en lo temple feta ala tua semblan | sa. ela fare ahorar ales mies gents axi com | adeus. Respos la uerge edixli ami tu no uul | les dir aytals coses que io sia fembra ede | sutil enteniment. e sia esposada ab ihu xst. | qui es lo meu deu. ela mia gloria. ela mia | amor. E tu ne negun altre nom poria | partir del per turments ne per morts que io | poges rehebre ne tu donar. io no uuyl | esser dona tua. ne que tu ages part en | mi en neguna cosa. Perque lemperador | molt irat dix a sos homens. man nos que | la batats ab uerges espinoses. entro | quels budels li isquen. Epuys que la | metats en lo carçre. Perque ella fo | batuda molt

cruelment. e puys fo me | sa en lo carçre escur. Emana que hom no | li donas a meniar. ne nul hom la uaes fins | a .xii. dies que el seria tornat dun loch | on anaua dins la sua regio. Mas la | regina muller del rey hac gran pietat | dela. eanala uisitar en lo carçre ab lo | maioral dels caualers. qui auia nom pro | firi. Eenhora de miga nit entraren | en lo carçre hon era sancta caterina. Eaxi | com entraren ueeren tan gran claredat dins | lo carçre que tots los esbalay. Eueren | aqui angels qui huntauen les nafres asancta | (foli v.) Katerina deques maraueyllaren molt. | E sancta caterina preycals e dixlus efeulus | entendre la deitat. ela trinitat de deu. ela | encarnacio de ihu xst. Els bens els gogs | que auien aquels qui ael se atanien ne creyen | enla sua passio per aytal senyor quils tenia | apareylada corona desus el cel. on uiuen | tots temps perdurablement. Ecant la regi | na een profiri agueren aso hoyt. en pro | firi se gitta als peus de sancta chaterina. Ere | bela fe ab .cc. caualers. efo fet crestia | ensa consciencia. Eihu. qui aiuda als seus tra | mes a sancta caterina per tots aquels .xii. dies que | meniar del cel ab una coloma molt res | plandent. Eacap de .xii. dies ihu xst. apa | rech asancta caterina ab molt gran multitut | dangels. ede uerges. edixli. Ouerge | chaterina reguarda eueges lo teu crea | dor per lo qual soffers trebayls. eesta fer | ma cor io son ab tu. elexala ab gran luor (?) | econfortada. Ecant lemperador fo uen | gut en la ciutat. el la uenir dauant si. euiu | la molt bela e molt resplandent ab alegra | cara. Epensas que alcun hom dela sua casa | li ages donat que meniar. efeu pendre les | guardes del carcre etortorar molt re | geament per saber la ueritat del fet. mas la | uerge li dix. Sapies emperador per cert | que io no he re meniat. del meniar celestial que | ihu xst. lo meu senyor ma tota hora enui | at. eaquel meniar ma sostenguda ema deliu | rada de mort emfa estar alegra. E | lemperador dixli. iot prech que tu fasses aquello | que iot prege. e not cuyts quet tenga per | seruenta. ans te tendre com a regina. per | raho dela tua gran balea. eregnaras lo | meu regne axi com mi mateix. Alqual respos | la uerge. e dix. Iot prech que tum diges enta | leyaltat. qual deig io elegir per marit eper | rey. entre deu ihu xst. qui es tot poderos | eglorios. ees perdurable. O tu qui es home mor | tal uil eleyg. Adoncs lemperador dix. ffem | bra de dues coses elig qual te uuylles. ho | que sacrifics als deus meus per tal que uiues. ota | pareylla de sofferir turments. perque lauer | (2.ª col.) ge li respos. Aytals turments com te uuyl | les me te senes triga. cor altre deu no | desig sacrificar sino lo meu deu ihu xst. | euuyl morir per el. Adoncs lo mayor dom | conseylla al rey que faes metra sancta cate | rina en .iiii. rodes de ferre claualades | ab claus aguts. Eaquis rompia tota a | peces. Eaxi fo fet quel rey feu aperey | lar les rodes. efeu ligar sancta caterina de | dins. Mas la uerge prega humilment | ihu xst. que faes per la sua misericordia. que aque | les rodes fossen destroydes. Per tal quel po | ble se conuertis cant uerien lo seu miracle | Efeta la oracio .i. angel uench del cel. qui re | gira les rodes per tal uigor. que .iiii. milia | homens aucis. enforen aqui mateix fe | tes peçes menudes. Ecant la regina | uiu aquest miracle eauia celat son corat | ge. mantinent repres molt fortment lemperador | dientli. Que no deges esser tan cruel enues | aquella uerge. ne enues los crestians. que mal | lin poria uenir. Perque lemperador conech | que la regina era de la fe de ihu xst. Ema | na que hom li tolges les mameles. Ecant | fo amenada al martiri. prega sancta caterina | que pregas deu per ella. Esancta caterina li | respos. not temes regina amada. cor | lo deu meu e teu per qui tu prens martiri ta | aparey-

ilada uida perdurable. Eaxi la re | gina fo degolada ab .cc. caualers que sancta | caterina auia conuertits. Epuys lem | parador feu se dauant si uenir sancta ca | terina. e dixli que la faria regina edona. esi | no ho fas ades te fare tolre lo cap. Esancta | caterina respos. ffe de mi so que uulles que a re | not consintre. Eaxi com fo aduyta alloch | per degolar. ella feu oracio adeu dient. Que | aquels qui aurien memoria de la sua passio | Ea tota pressona que prech per alcuna ne | cessitat que ho acap. Perque tantost ella | hoy .iª. nou qui li dix. Vme amada mia | que la tua oracio es exoyda. e axi ella fo dego | lada. Edela sua nafre isque let. Elos | angels de deu portarenla en .i. munt qui es | appellat sinay .xx. iornades dela hon | (fol. clxxxxvii r.) fo degollada. E aqui fo per ells honradament | sebulida. e del seu uas hix continuament oli | qui sana molts malaltes. La uida de sant | sadorni. | Sadorni fo ordonat | en bisbe. efo trames en la ciutat | de tholosa. Ecant el entra per la | ciutat. les ydoles perderen lur poder que no po | geren parlar. Perque .i. dels gentils dix que | sino auceyen sant sadorni. que nols hobey | rien los deus de reque uolgessen. Perque | els prengeren sant sadurni. eligarenlo tot a .i. | tor. erocegarenlo tant per la uila entro quel | cap se parti del cors. Edues fembres pre | seren lo seu cors amagadament. emese | renlo en .i. loch pregont sots terra per paor | dels gentils que nol trobassen. Eanapres fo | mudat en .i. loch pus honrat. ffo altre | sadorni qui fo turmentat per lo pretor de roma | en moltes maneres. epuys fo degollat. | ffo altre sadorni en affrica qui fo germa | de sent sicur. qui pres martiri ab son germa | ensemps. eab en reuocat. eab .iª. germana | sua. qui auia nom na felicita. eab na perpetua | la passio de les quals es colta en altre temps. Elo pretor de roma dix a aquests sants que sacri | ficassen les ydoles. esino quel farien turmen | tar. Eels resposeren que no eren els homens | per sacrificar demonis. perque lo pretor los feu | metre en lo carçre. Ecant lo pare de sancta | perpetua ho sabe. el sen ana al carçre edix | asa filla. Que has fet com has pogut deson | rar lo teu linatge. qui hanc nul temps no | to desonrat ne mes en preso. Mas pus que | tu crestiana es. sapies que ta rancare los | huyls dela testa. Eexi fora del carçre eco | mensa fort a cridar eabraydar. Esancta perpe | tua comta asos compayons que ella auia uis | ta la nit .iª. uisió. Que .iª. scala molt alta e | dreta. tenia la .i. cap el cel. elaltra en terra | Eera tan streta que non podia puyar sino | .iª. persona poca. edela part dreta edela si | nestra eren ficats coltels de fer reben aguts. | Eestauen enguisa que tota persona que | enaquella escala puias. no pogre esser que gar | das en altre loch sino ues lo cel tot dreta (2.ª col.) ment. Edeius aquella escala auia .i. drac | molt farestech. eper tamor daquel tot hom | auia reguart de puiar enla escala. Eque | sent sadurni nauia uist puiar. eque reguar | da aella. easos companyons. Els deya no | aiats pahor daquel drago. eestats segurs per | tal que puscats esser enpareys ab mi. Ecant | asso agren hoyt los companyons de sancta perpetua | faeren gracies adeu. per so cor eren appareyllats | amartiri. Enlo cendema foren ame | nats dauant lo iutge. Eel iutge dix a sancta | felicitat. tu as marit. eella dix hoc. mas | nol prenre com noes crestia. ees perdut en | locors een lanima. Ages merce de tu dix lo | iutge. pertal que uiues. cor uiares mes que sies | preyns. eno uulles dampnar tu matexa. | ne donar amartiri so que en ton uentre | es. Eella li respos. ffe demi so quet uulles | que no obeyria atu. ne a re que teu sia. Ena | pres los seus parents li uengren dauant | qui li aportaren .i. seu fil poch. edigerenli que | li prenges pietat daquel infant qui no uiuria | apres ella. Adoncs ella

nol uolch sol guar | dar enla cara. ans estech pus ferma en | son bon preposament. Edix partits uos de | uant mi que no se quius sots. Ecant lo iutge | uiu la sua fermetat. feula batre re | geament ella esos companyons. Epuys | feulos metre en lo carçre. en lo qual carcre | faeren oracio adeu que uolges que sancta felicitat | emfantas. Per que ella tantost infanta | .i. bel fil que auia encara aportar .i. mes | eaqui mateix ferenlo crestia. Ecant ages les | dolors dixli. que sera cant seras dauant lo iut | ge. que are tan gran pena has. Eella respos | Io are soffir per un. mas lauors deus ho | sofferra per mi. El iutge feu deuorar | setir esancta perpetua ados leons. efeu | deuorar sancta felicitat. esent reuocat ha | altres dos leo parts. Efeu degolar sant | sadorni. La uida de sent Jacme especeyat | Jacme martir ac sobre nom entay | lat efou de molt noble linatge | epus noble per fe. efo de nobles pa | rents de persia. E son pare fo | (foli v.) crestia. esa muller fo molt bona crestia | na. Sent iacme fo priuat del rey de per | sia. eprimer enla cort entre los barons no | bles. Esdeuench se que per conseyl del rey | adora .iª. ydola. Ecant sa mare esa muler | osaberen eles lo reprengeren. eli digeren com | podia auer feta aytal cosa. que adoraua deus | mortals. e desenparaua lo deu de uida. E | cant sent iacme ho hac entes ploras molt | es penedi. Edix quant me seria deus estr | ayns siuos sots mare emuller mia ami | estranyes. Per que per aquesta raho el se tur | menta molt per la sua error. E cant lo rey sa | be que sent iacme era crestia. ellos feu uenir | dauant edixli. Es tu natzareu. Esent | iacme li dix. Nom diges encantador que no | fuy hanc adoctrinat en aquexa art. Perquel | rey li manassa de mort. Esent iacme respos | fe quant pusques que io menyspreu tes | manasses quel uent que passa con ala... | El rey li dix no uulles parlar folament | per tal que no muyres amala mort. Esent | jacme respos. Lo que tu appelles mort ap | pel io uida. perdurable. cor sapies que tost | resuscitare. Con so dix lo rey pots tu dir | que mort sia uida. cor no es negun princep | ne negun baro. que per re daquest segle | uolges pendre mort. ans la tem de tot | en tot. Eel dix. Nos no temem mort. ans | passam de mort auida. Perque lo rey | dona sentencia que fos tot peceiat. Hon | com los homens qui estauen entorn se | plorassen per la sua passio. El lus dix | No uullats plorar per mi. mas plorats | per uosaltres mateys qui romanits en per | dicio. que io uagmen asaluacio durable. | Adoncs los iusticiers li tolgeren lo polze | de la man dreta. Perque sent. jacme. crida. | O ihu xst. de natzaret reib lo ram del | arbre de la mia miseria. cor per cultiua | ment dela uinya es tallat lo brot dela | serment. eque daqui auant cresca esia coro | nat pus abondament. Els iustiers di | gerenli. Jacme. fe ala uolentat del rey eel per | donar ta. eferta mayor en sa cort axi | (2.ª col.) con solies esser. Adoncs sent Jacme. respos. | edix. Si laserment qui es fust sech brota. | quant mes deu brotar lome feel. qui es brot | dela uera serment de ihu xst. Adoncs lo rey | li feu tolre laltre dit dela ma. Perque sent | Jacme. dix. Ara es senyor meu dos rams que | planta la tua ma dreta. Puys li tolgren | lo ters. eel dix. de tres temptacions son io | deliurat senyor. perque beneesch lo pare. el | fil. el sant sperit. euagen aquests tres rams | ab los. tres infants qui foren mesos | el foch. Enapres lo rey li feu tolre lo .iiii. | dit. Perque sent jacme. O faedor dels fils dis | rael qui es pronunciat enla .iiii. bene | diccio reib del teu seru la confessio del | quart dit. Apres li tolgren lo .v. dit. perque | el dix. Are es complit lo meu goig. Adoncs | lo rey li dix. Perdona ala tua anima per | so que no peresca ans que no perdes los al | tres dits delaltra ma. Perque

sent. Jacme. li | dix. E no sabs tu que con los pastors | tonen les oueylles. que la lana lus tonen | e puys iaquexen los anar lo cors. Quant | mes deig io donques uoler que la mia la | na sia tolta del cors. so son los membres | epuys iaquits anar lo cors metre sots terra | ela mia anima ira adeu. Adoncs | lo rey li feu tolre lo dit menor dela ma | sinestra. Perque sent jacme. dix. atu sen | yor confes qui uolgist esser sotil crea | tura per nos e io uul que lo meu cors | sia sotilat eapoquit per la tua amor. | Enapres li tolgeren laltre dit. perque el dix. | Set uagades he loat tu senyor en .i. | dia. puys li tolgeren lo. viii .dit. Perque | el dix. Enlo .viii. dia fo circumcis ihu xst. | perque io do lo .viii. dit per la circumcisio per | conplir les legals maneres dela lig. e | placia a tu senyor que la anima del teu | seru sia ab tu. eueia la tua bela cara. Enapres li tolgeren lo .ix. dit. perque dix sent | jacme Enla nouena hora del dia ihu | xst. enuia lo seu sperit alcel estant enlacreu | perque io senyor en la dolor del nouen dit | me confes atu et fas gracies. Ena | (foli clxxxxviii r.) pres li tolgren lo .x. dit. Perque sent. jacme | dix. Lo .x. menbre es en los manaments | de ihu xst. Adoncs dix .i. home que li esta | ua de costa. O molt amat. jacme diges so | que uolra. efe so quel rey te manara per so que | uiues. Alqual sent. jacme. respos. Jous dic que | noes ferma anul hom dissimulacio. e | maiorment aaquel qui posa la ma alarada | eguarda aenrera. eaytals no son coui | nents dentrar enlo regne dedeu. Adoncs | li tolgren lo dit maior del peu dret. perque | sent. jacme. dix. Lo peu de ihu xst. fo foradat | que nexi sanch. Eenapres li tolgren lo segon | dit. epuys tots los altres dits de tots los | peus. Hon sent. jacme. loaua deu tota uagada | Enapres li tolgren lo peu dret. epuys lo | sinestre. E sent. jacme. dix. Tu es senyor qui | fas maraueles. exoix mi e saluem. Puys | li tolgeren la ma dreta edix Senyor per la | tua misericordia sia senyor que aiuts. Ecant | li tolgeren la sinestra ma. el dix tues deu | uiu. Ecant li tolgren lo bras dret. el dix. | loa la mia anima lo senyor Puys tolgrenli | lo bras sinestre. Puys tolgrenli la dreta | cuxa entro en les anques. Adoncs sent. jacme. | crida per gran dolor edix. O senyor deu ihu | xst. aiudam cor enreuironat man los | plors de la mort. etu senyor uestir mas | de nouela carn. que no pora esser nafrada | per negun. Adoncs lo iaquiren aqui quax mig | mort. Eapres poca hora tolgerenli la cuxa | sinestra. perque sent. jacme crida e dix. O senyor | deu ihu xst. exoumi tuqui es senyor dels uius | edels morts. cor io son caedor axi com casa | qui no ha pilars. ne colones enques soffi | ra etre la mia anima senyor deus ihu xst. del | carçre. Ecant ell hac dit aso .i. home li | tolch lo cap. efo sebulit lo seu cors hon | radament per los crestians. sofferi passio | en lo .v. dia deles kalendes de deembre. La uida | de sent pastor abat. | Pastor abat | estech en lermitatge molts ayns | en gran abstinencia. per que resplandi | per religio eper sanctitat. Hon com la sua | mare els seus frares lo uolgessen ueu | (2.ª col.) re no ho podien fer. Vn dia que el anaua ala | esgleya li uengren dauant ha encontra. per que | el comensa affugir. esen entra en .iª. case | ta sua. etanca be la porta. Perque la mare | estant ala porta crida e plora. edix que li | obris. Perque sent pastor uench a ella edix | li. E perque crides ueylla. Ecant la mare | hoy la ueu de son fil crida pus fort eplo | ra regeament dient. ffil iot uuyl ueher | quina cosa es. Cor si io not ueig. dicte | que io no son ta mare. ne talete. Jassia aso | que sia ueylla. Alaqual respos sent pastor. Uols | me ueher enaquest setgle hoen laltre. cor | si sofferir ho pots que nom uoges asi enlal | tre setgle me ueuras daso sies certa. Per | que ella li dix. Si iot puch ueher en lo cel | not

uuyl ueher asi en aq*ue*st mo*n* perilos | Eaxi la mare tornassen ala sua casa. | Hon co*m* lo pretor dela t*er*ra hoys dir la ho | nesta uida que se*n*t pastor fayia. desijal a | ueher molt. esent pastor nos uolch ne | guna uagada demostrar ael. Perquel | pretor pres .i. seu nabot fil de sa germa | na. axi co*m* si fos mal feytor. el mesen .i. | carsre. Edixli. Daq*ui* no exiras entro q*ue* | sent pastor me ue*n*ga pregar p*er* tu. eio de | puys iaquirte. Perq*ue* la mare del infa*n*t | uench a se*n*t pastor edixli molt cridant. | q*ue* la deges hoyr de ses cuytes. eq*ue* li deges | obrir. eel no li uolch respondre. Perque | ella li dix. O tu saui germa si auies les | entramanes de ferre. elo cor daçer. al | meys deuries auer co*m*passio emerce | dela sanch tua. Soes asaber dun fil q*ue* ioe | Esent pastor respos. io noe engenrat | negun fil. p*er*q*ue* dolor ne deges auer. Ela | dona sen torna al p*re*tor co*m* noli auia uol | gut alre respondre se*n*t pastor. Eel pre | tor li dix. Ve tornate*n* ael edigesli. Que | almeys que*m* diga q*ue* iol lex anar p*er* la sua | amor. Perq*ue* la dona sentorna a se*n*t pas | tor. edixli so q*ue*l pretor li auia dit. Ese*n*t | pastor resposli. Que escriuis be ediligen | me*n*t la colpa del infant. esi era digna | de mort q*ue* moris. en altra manera fasse*n* | (foli v.) lo pretor ques uulla. Aquestes p*ar*aules hoy | des lo p*re*tor gitta linfant. dela preso. cor | no era colpable. Sent pastor ense*n*ya | als seus frares q*ue*s guardassen eq*ue* agessen | discrecio. euolgessen auer pobretat en | tribulacio. cor aso son obres de uida ales | animos. ffo demanat se*n*t pastor de | la p*ar*aula dela ua*n*geli. Qui serau ab son | frare. Eel dix. Per re q*ue* ton frare ta greu | ge not irasques co*n*tra el. entro q*ue* luyl dr | et ta ranch. Mas sis uolia partir de tu | seguramen*t* te pots ab el crexer. Dix | sent pastor. Quis clama ho es turme*n*tador | no es mo*n*ge q*ui* te en son cor rancor. De | manali .i. frare q*ue* faria de la h*er*etat q*ue* li era | iaquida. Respos se*n*t pastor. Sit dic dona | la apobres seras segur. fen q*ue*t uulles io | no he altra raho. ffo .i. frare q*ui* auia fet | .i. gra*n* p*e*ccat. euolch fer penite*n*cia per | .iii. ayns. edemana*n* de conseyl se*n*t pastor | si seria massa tres ayns estar enpeni | te*n*cia. Eel respos. Que gra*n* cosa seria ha | home q*ue* uolges fer etenir penite*n*cia co*m* | plida .i. ayn. Perq*ue* home*n*s qui dacostali | estauen digere*n*. q*ue* no ta*n* solame*n*t .i. ayn | mas .xl. dies seria molt. Perq*ue* se*n*t pas | tor li dix. Abasta q*ue* uules p*er*donar atos | mals faytors. epenit te de tos p*e*ccats. e | abstinte de mal parlar en ton coratge. | efe penite*n*cia tan solame*n*t per .iii. dies. e | seras ab deu en lo regne seu. La uida de | Johan abat. | Johan abat ab en | pifani co*m* .xl. ayns ages estat en | ler mitatge. demanal qua*n*t hi | auia p*re*stat. Erespos pusq*ue* come*n* | se ha e*sser* hermita sol nom troba men | iant. Eiohan respos. nemi fallo. Sem | blant legim q*ue* cant epifani bisbe donas | carn an ylari abat. Respos. P*er*done*m* fra | re cor puys q*ue* rebi aq*ue*st abit. no me*n*ie | re q*ue* hom aucies. E respos lo bisbe. De | puys q*ue* io pris aq*ue*st abit. no iaqui negu*n* | dormir qui ages re co*n*tra mi. ne io dor | mis q*ue* ages res co*n*tra negu. Laltre res | pos. Perdone*m* meyllor es q*ue* mi. Volch | (2.ª col.) sent iohan asemblansa dangels ente*n* | dre deu. edespuyllas efeu .iª. setmana | en lerm. Econ ages gra*n* fam. eles ues | pes eles mosques lo fiblassen torna eto | ca ala porta de son frare. E aq*ue*l respos. Q*ui* | es tu. Jo son iohan lo teu frare. dix aq*ue*l. | No es tu mo*n* frare. cor iohan angel es | tornat. eia no esta entrels home*n*s. E | iohan dix. V*er*ame*n*t io son. Elaltre noli | uolch hobrir. eiaq*ui*l de fora entro al ma | ti. epuys hobrili. Edixli. Si tues home | mester has atrebayllar don uiues. Si | es angel hobs has ha estar en cella. El | respos. Perdone*m* frare cor p*e*ccat he. E | cant se moria pre-

garenlo los frares quels | iaquis alcuna paraula bona per heretat. el sus | pira edix. No fiu hanc ma propia uolentat | eno mostre re que io primer no ho faes. | La uida de moyses abat | Moyses abat | dix a .i. frare qui li demana ser | mo. Siue esta enla tua cella. e | deus ensenyar ta tals coses que no uist hanc. | Esdeuench se que .i. monge del monestir | de sent moyses dix. Que uolia anar enegipte. perque sent moyses li dix. Ffrare noy | uages. cor iassia que tu sies ueyl. can seras | la tu cauras en peccat de fornicacio. El | frare li dix. Moyses lo meu cors es mort | eno es temps en mi de deuocio. Eaxi lo fra | re ueyl sen ana en egipte. ehac a fer ab .iª. | fembra de que hac .i. enfant. Ecant linfant | fo nat lo monge qui era ueyl lo pres el basa | el abrassa. Ecant uench .i. dia que era | gran festa. el entra ab lo infant en los bras | sos enla esgleya. Edix atots. Veets aquest | infant, fil es dela desobediencia. guardats | uos frares en asso que io he fet enla mia ua | lea epregats deu per mi. etornassen enla | sua cella estant enlo preposit primer. Vn. | altre ueyl dix asent moyses. O senyor abat | io son mort. Essent moyses li dix fil con | fesset. cor si tu dius que es mort. lo diable | es uiu. Lig se en .iª. ystoria que frares | qui eren en .i. monestir parlauen dun al | tre frare daquella matexa orde qui era fort | (foli clxxxxix r.) peccador. Ecant lo reprenien de sos falim | ents el calaua que no sonaua molt. E .i. dia | pres .i. sach ple darena eposalse derera a | les costes. Edaquela arena porta .iª. poca da | uant los pits. els frares demanarenli perque | ho feya. E el dix lus. port la per los meus | peccats qui son tants com enaquesta arena ha | grans. eport la [derera per so com se tenen ales | costes ficats. Ementre .i. tench la arena | remembrem e consir losme. e cogit me que | fort son peccador. Ela arena que port da | uant enlos pits. son los peccats dels meus | uehins edels meus companyons que io cogit | aquels quels pusca instruyr apenitencia ea | uia de salut. eprec deus mes per els que per mi. | Cant labat moyses fo clerge lo bisbe de | la ciutat li dix. Abat tues fet blanc. Esent | moyses respos. Senyor si io son blanch de | fora. dins el cor son negre per mos peccats. La uida de sent arseni abat. | Arseni de | mentre que estaua en son palau el | pregaua deu que fos endressat a | la sua salut. Ehoy .iª. ueu qui li dix. Arseni fug. | als homens eseras saluat. Perque el fo uida | de monge. eaxi com el horaua el hoy .iª. ueu | qui li dix. Arseni. fuig. ecala. eposat. | Ligse aqui mateix daquest repos que com | .iii. frares fossen fets monges. la .i. elegi | aytal obra. Que trebayllas per lo trebayl | dels homens. eque sa obra poges plaer | atots. eque faes pau entre enamics. El | segon monge que uisitas los malaltes. | Elo ters uolia esser sol en pau. Perque | lo primer uolent conplir son offici no poch | acabar que poges fer obra que atotes les gents | fos plaent. Elo segon no poch conplir | son coratge de uisitar los malaltes tants | eren. e de tantes malalties. Eaquests .ii. uengren sen alters frare qui uiuia sol en | hermitatge. Edigerenli que aso que auien | comensat de fer. que no ho auien pogut acabar | Perque el pres dauant els .iª. scudela plena | daygua. efoula moure .i. poch. elaygua | torna terbola. Edepuys laygua se sua | ua etorna bela edix. O frares amics meus | (2.ª col.) ueiats com es reposada ara laygua que io a | uia escomoguda. axi es daquels qui estan en | tre los homens. que per lo torbament dels no | poden ueer lus peccats. ne complir negu | na bona obra. que sia abe ne aprofit dela | lur anima. E com se partexen de les gents la | uors uehen lurs peccats. Sent arse | ni troba troba en lo boscatge .i. home | qui estaua axi com a bestia. tot nuu e menia | ua erbes

ecorrech li derere per quel poges acon | segir esaber qui era dientli. Ho home es | perem que per deu ihu xst. te daman het prec | que taturs. Eaquel home li respos. Si tu men | calses per ihu xst. io fug per la sua amor que no | uuyl que ta costs ami. Esent arseni cant | uiu que aquel home nol uolia esperar. despu | las .iª. grossa gonela que uestia. per so que pus | leugerament lo poges atenyer. Ecant aquel | home lo uiu despullat dela materia del mon | Esent arseni cant se fo acostat ael dixli | Home precte quem demostres enquina ma | teria pore io esser saluat. Elome li dix. fug | als homens ecalla. Vna fembra molt | noble uench alabat sent arseni *per* so quel po | ges ueure. euench ab precs den theophilo | archabisbe. eel en neguna manera nos | uolch demostrar aella. Sent arseni | auia en custuma *que* cascun dissapte aues | pre estenia les mans enues lo cel. eesta | ua axi entro al diemenge mati quel sol li | donaua enlacara. een aquest bon prepo | sament el fina. La uida de sent agathon | Agaton abat per .iii. ayns tench | ques metia en la boca sua .iª. pedra | per so que calas. E .i. frare del mo | nestir dixli. Tu el ase estats en .i. esta | ment. cor lase soffer iniuries enos tor | na. eesta mut. que no parla. en axi ho fas | tu. Sent agathon en aytant com esta | ua ala taula meniant. no deia neguna re. | Perque li demanaren los frares. con podia | esser que el no responia a aso que hom li de | manaua si bes meniaua. Eel respos. jo | he mon preposament en alre si bem menuch | epodria tota bia bona pensa si acascun (foli v.) de uos altres respondre. ffo demanat | sent agathon. qual uertut era maior que | hom obseruas tots temps. e fos mils plasent | adeu. Eel respos oracio deuota. cor per oracio treballa hom en pregar nostre senyor. | elos demonis ne fugen. elos peccats ne pre | nen remey. Etot hom que perseuera en oracio | fa obra de gran bataylla.. So es ab lo demoni | eab lo mon. Vn frare demana | asent agathon. en qual manera poria pus | fermament estar ab los frares. e el li dix. | ffil esta ab los frares axi. com aouella. e | gitta ira de ton coratge. cor no es aho | me pijor passio que ira. cor la ira es engen | radora de totes passions. cor si lome iros | resuscitaua els morts ●o plauria adeu | ne als homens per raho dela sua ira. Vn | frare iro dix. Si sol estaua nom poria | enfelonir. E .iª. uagada que era sol om | pli .i. cantarel daygua euessas. homplil | la segona uagada euessa. omplil la tersa | euessa. eel fort felo trenca lo cantarel. pu | ys torna asi mateix quel diable quil feya | enfelonir com era ab los altres lo feya en | felonir tot sol. Sent agathon era sa | ui aentendre. eno era pereros atrebay | lar. eera escas en son condit. Ecant se | dech morir estech en .i. loch que nos moc | .iii. dies ab los huyls uberts. Ecant los | frares li cridassen el responia. jo estich | dauant lo juy de deu. Perque els digeren. E | com pots tu auer pahor del juy de deu | qui tots temps estagist en ton bon preposa | ment. enos no cuydam que ages falit con | tra deu. Sapiats senyor que uer es que | iom son trebayllat en obseruar los ma | naments de deu en tot mon poder. Mas com | io sia home carnal no se si son estades | plasents a deu les mies obres. Perque | els digeren les tues obres te fan testimoni | que son estades plasents adeu. perque | te aportaran al seu regne. Esent agaton | respos. jo no ho presomesch tro que sia | uengut dauant lo meu senyor. Corno | es lo seu juhi aytal com aquel dels homens | (2.ª col.) E cant lo uolguessen mes demanar res | pos. fetsme amor eno parlets ab mi. | cor afaenat son. perque el ab goig trames | a deu lesperit. La istoria de barlam. | Barlam hermita del qual com | pila la sua uida en iohan da | masceu ab molt gran estudi | obrant ab la diuinal gracia dient. que | sent iosafat

conuerti son pare qui era rey | ala fe de ihu xst. Lo qual rey estaua | en india. Eauia nom auenir. Eaqui | auia molts crestians monges. Eaquest | rey perseguia los crestians tan fortment | quels gitta de tota la sua terra. los uns | ab manaçes. los altres ab turments. | Esdeuench se que .i. gran amich del | rey qui era primer en lo palau del rey fo | mogut per diuinal gracia. edesempara | lo rey. etotes ses possessions e feu se hermita. | Ecant lo rey ho sabe feulo cercar | eamenar dauant si. Hon com lo rey uees | uestit ab uil gonella. euils uestiments | emagre per fam. edescolorit. el li dix. O fol | com as pogut desemparar tanta de benauy | ransa que solies auer en mon regne que | eres primer honrat dauant tots los altres | Eara tues liurat afam e a desayre. | Alqual aquel respos. O senyor rey uols saber per | qual raho he desemparat tu. eles riquees | d'aquest mon. sim uols escoltar ioto dire | ab quem fasses .iª. cosa que iot dire. El rey | d.x. Qual cosa uols que io fassa. Dicte que | gits de ton cor dos enamics que portes | ab tu. Soes ira ecobea. Esi aquests dos | enamics leues ehostes de tu. iot res | pondre a tot so quem uolras demanar | e que en tu sia sauiea. eagualtat. | Perque lo rey li respos. iot dic et promet que | gittare ira ecobea de mon conseyl. e quey | fassa auer sauiea eagualtat. Perque lo | bon hom li comensa adir. Los no sauis | menyspreen aqueles coses qui son. eaxi | com si eren ses forsen de perdre. Mas aquel | qui no testara la dolsor daquelles coses qui no | son apendra la ueritat. Enapres li par | (foli cc r.) la dela incarnacio de ihu xst. ede tota la | fe dels crestians be acomplidament. Ecant | lo rey ho entes fo molt irat eescomogut | euolch lo ferir. mas abstench sen per so | que li auia promes que partiria ira de son | conseyl. Mas dix li. partixte dauant | los meus uuylls que iames not uege. per | quel sant hom se parti del torbat. per so | cor no auia pres martiri. Eenapres | lo rey qui nuyl temps no auia haut infant | hac .i. fil de sa muler alqual meteren nom | iosaphat. elo rey de goyg que hac dela nati | uitat del fil aiusta gran multitut de gents | qui sacrificassen als deus per linfant. Epuys | aiusta .lv. astrologians als quals dema | na de son fil quin seria. Perque tots li respo | seren que el seria gran en poder. eseria molt | rich. E .i. saui dels dix.' Aquest infant | senyor rey no sera en lo teu regne rey. ans | ho sera en .i. altre regne molt meyllor | e maior. Esapies que el sera dela fe cres | tiana onrador. Ecant aso hoy lo rey aso | fo fort torbat. efeu fer fora la ciutat .i. pa | lau molt bel. eaqui el mes linfant per estar | edonali companyons eministres ab qui | estages. emanalus que no parlassen de | mort ne de uelesa. ne de malaltia. ne | de pobrea. ne de re que li poges dar tristor | mas que li digessen coses perque salegras. | per so que nos pensas alcuna cosa deles coses | esdeuenidores. Emana lo rey que si ne | gun dels seruidors era malalt. que | soptosament fos gittat fora. eque hom ni | posas altre. Edixlus que no li fessen men | cio de res de ihu xst. En aquel temps | era ab lo rey .i. baro crestia amagada | ment qui era princep emayoral dels no | bles barons del rey. Hon com aquel anas | acassa ab lo rey els trobaren en lo bosc | .i. home malalte qui auia lo peu nafrat | per .iª. bestia. perque estaua iaent en terra. epre | ga aquel baro quel ne manas ab si. | eque nol lexas aqui meniar abesties. Cor home | era qui li poria profitar en alcuna cosa. | Al qual dix lo caualer. io uolenter | (2.ª col.) te reebre per amor de deu. mes que per pro | fit que esper de tu. Jo dix lome malte son | metge de paraules. ese dar conseyl atot | hom que sia enganat per paraules de rey | ho de senyor. Eaxi menalsen ason al | berch.

fforen alcuns barons mals | qui per enueia acusaren lo caualer ab lo rey | dients que el se declinaua ala fe dels cres | tians. e sesforsaua de tolre lo regne ael | ab companya que aiustaua ab si. Esi tu | uols saber que axi sia tu sies ab el per secret | Ediges li que aquesta uida es tost feni | dora. perque tu uols reebre habit de monge | los quals tuas longament persegits. Ea | doncs tu uouras quet respondra. Elo | rey feuse uenir aquel bon home dauant | Edixli com aquest mon era uanitat. eque | auia son entenimen quel desemparas | eques faes monge. eque lin conseyllas lo me | lor. Ecant lo caualer ho hoy comensa | aplorar. ecuydas quel rey lio ages dit per | uer. eloali molt la fe ela uida dels cres | tians. Eque altra uia no era tan no | ble etan sancta com aquella que el auia en sa con | sciencia. Ecant lo rey ho hoy conech que | era ueher so que hom li auia dit del. efeu | li gracies com axi li auia conseyllat. Em | pero noli feu bela cara. epartis dell. | E lo caualer anassen ason alberch. | erecompta tot lo fet al malalte que auia | trobat albosch. Perque lo malalt li dix | verament lo rey to ha dit per tu assaiar. mas | iot do per conseyl que ten uages yaiasosa | ment ael. efet corona com a monge. euist | te uestiments de religio. Edigesli que | tuest prest eapareyllat de segir el. jas | sia que la uia sia molt aspre e dura io uul | esser ton companyo en trebayl. een tribulacions. | Ecant lo caualer fo uengut | dauant lo rey. lo rey cant lo uiu fo molt | maraueyllat. Elo caualer li dix. Sen | yor rey. apareyllat son de seruir tu. eias | sia quem sia dura cosa pus tu ouols. | plaume. Elo rey repres molt aquels | qui lo caualer auien acusat ab el. Eda | (foli v.) qui auant honra mes lo caualer que dabans | no auia fet. Lo fil del rey de qui ious | dix dauant fo spirat del sperit de sauiea. epen | sase en sa consciencia com podia esser que som | pare lo tenia axi pres en aquel palau que no | li lexaua ueure de fora neguna cosa. per | que el ho demana a .i. seruent seu qui auia nom | cerda. Dient a el que era molt trist per so com no | podia exir defora. en tant que no li sabia bo | res que meias ne beges. Ecant lo pare osabe | el li feu apareylar cauals couinents. ecompan | yes qui li balassen dauant. Efeu que no en | contras re que li tornas agreuge. Esde | uench se .i. dia que axi con anaua per la ciutat | deportan. el encontra .ii. homens .la i. era | cech. elaltre lebros. Perque el demana quins | homens son aquests que tant leig uer los fa. Els | companyons li resposeren. Senyor aquests | son homens qui an malaltia en lurs corses | Perque el lus dix. Epot hom auer aytal | malaltia com ells. eels digeren que no. Adoncs | dix el son sabuts aquels que ho deuen auer | hoan ho tots comunament. Adoncs els li | resposeren. Aqui pot saber acso qui es esde | uenidor. Eper acso el fo molt ansios da | quels mals. per so com no ho auia acustumat | Altre uagada uin. .iª. fembra ueylla ru | gada ecorba anant. eque parlaua barbarament (?) | per les dens que lieren cahudes. Perque mara | ueyllat dix. Perque era aytal aquella fem | bra. Hon els li digeren que per ueyllea li era | es deuengut. perque el demana quina | seria la sua fi. Eels li resposeren. Que la | mort. On el dix. ees mort dalcuns odetots | Els li resposeren. que de tots. Perque el | demana quant podia hom uiure. Eels | li digeren que hom podia uiure be .lxxx. anys | o .c. eapres hom se morria. Hon per aso | iosephat caech en gran pensament. mas dauant son pare se mostraua ale | gra. edesigaua molt esser ensenyat con | poges be uiure. Esdeuench se que | .i. hermita qui era molt acabat estaua | en lo desert en la terra de sen nar qui | auia nom barlam. E sabia per lesperit | (2.ª col.) sant tot so quis feya per lo fil del rey. Per [que] |

pres habit de mercader euench aaquella ciu | tat. E dix al nudris del fil del rey qui | auia nom cerda. quel lexas dintre entrar | per ueure lo fil del rey. cor el era mercader | eportaua pedres precioses aiosaphat. | entre los quals nauia .i.ª molt pus no | ble emeylor que les altres. Eauia aytal | uertut. que feya los muts parlar. els cecs | ueher. elos sorts hoyr. Edaua sauiea | als fols. efa los morts resuscitar. Etu | menem ael. eio demostrar les hehe. | Al qual dix encerda nudris del fil del | rey. Tuas cara de hom madur. mas | les tues paraules no sacorden ab sauiea | Mas com io age sauiea de pedres | aconexer. mostrem aquexa pedra. esies | aytal com tu dius. lo fil del rey te dara | moltes de honors. Al qual dix sent | barlam. La mia pedra ha aquesta uer | tut que si hom no ha sa esguardament | eno serua castedat. cel qui la ueu | mantinent pert la sua uertut. perque | cant io ueia que tu noas sans los huyls | Eia hoyt dir quel fil del rey sia cast. eque ha | sans los huyls ebels. ael la mostrare eno | atu. Perquel seruicial li dix. si axi es no la | mostres a mi. cor sapies que io son peccador. | Enapres el ho fou saber al fil del rey. elo fil | del rey lo reebe ab honor. Adons bar | lam li dix. Rey tuas ben feyt per so cor tuas | entes dela part aparent. Cor .i. rey gran | anaua .iª. uagada. eencontra el cami alcuns | mals uestits emagres. emantinent el deua | la dela carreta es gitta als peus dels els ahora. | Ecant se fo dressat el los correch be | sar. Ecant ho ueeren sos companyons els nefo | ren molt irats. mas no gosaren reprehendre | lo rey. Erecomptaren ason frare del rey en | qual manera lo rey auia ahontada la digni | tat reyal. Perquel frare ne repres molt lo rey | Era custum en aquella terra que quant alcun | era iutgat amort. lo rey tramatia ala casa | daquel la crida ab la trompa sonant a acso assig | nada. Perquel uespre uinent el fou sonar | (foli cci r.) la trompa sonant acso assignada deuant la | porta de son frare. Ecant el la hoy elfo de | sesparat de sa uida. perque no dormi aquella nit. | ans fou son testament. Ecant fo dia fet ues | tit de negre el uench ales portes del palau | ab la sua muler. e ab sos fils. Elo rey feu | lo entrar dauant si dient. O fol si la crida | del teu frare contra lo qual tu noas fet re. | has tu tant tamuda. per qual raho io no-tem | bre les crides del senyor meu. qui ab pus so | nant trompa me significa mort em denun | cia la ueritat del terrible iutge. Enapres | aquel rey feu fer .iiii. capses. e fou sobre au | rar les dues de fora. efeules omplir dossos | pudrits domens morts. Eles altres dues el | feu untar de sobre ab pegunta. e feules om | plir de pedres precioses. Eaparella aquels grans | homens qui seren clamats a son frare. Ede | manalus quals capses eren pus precioses. Per | que aquels li digeren. que aqueles qui eren sobre | daurades ualien mes. Adoncs lo rey les feu | obrir e exin gran pudor. Als quals dix lo rey | Aquestes son semblants a aquels qui son glo | riosament uestits. mas dins son plens | de uicis. Enapres el feu obrir les altres de | les quals exi marauelosa odor. per que lus dix lo | rey. Aquestes son semblants a aquels pobres | que io honre. cor ia fos so que fossen uestits de | uils uestiments. ells eren plens de odor de | bones obres. ede uertuts. Mas uos altres | guardats tan solament acso qui defora es. | enous pensats acso que es dedins. Hon dix | sent barlam al fil del rey. Beas tu fet qui | mas reebut segons que feu aquel rey. E | napres barlam al fil del rey comensa apar | lar dela creacio del mon. Edel defaliment | del home. Edela encarnacio del fil dedeu | Edela passio. Edela resurreccio. e dasso | el li feu gran sermo. E del dia del iudici. edel | guardo dels bons. eparla molt dels mals. | edaquels qui seruien ales ydoles. E posa aytal | eximpli dient. Vn sagittari pres. .i. | aucel

qui a nom rossinyol. eaxi com el lo uolc | auciure. lo rossinyol li parla dient Quet | profitara home si maucis. que no poras lo teu | (2.ª col.) uentre omplir. mas sim uolies iaquir | iot daria tres manaments. esils guardaues | diligenment gran profit ne pories auer. Per | quel sagittari fo esbalayt per les sues paraules. | e promes li quel iaquiria anar si li deya | aquels manaments. Perque laucel li dix. | Nul temps re que pendre nos pot. notes fors | dependre. Ne de cosa perduda que nos pot re | cobrar nuyl temps no ten duylles. Ne pa | raula no creadora nuyl temps no creeges. | Aquestes .iii. coses guarda e estar ta be. Adoncs | lo sagittari lo iaqui anar. Perque lo rossiyol | uolant per laer dix ael. Ho home ecom ha | uol conseyl has haut. cor gran tresor has | huy per dut. Sapies que en lo meu uentre | ha .i. pedra preciosa mayor que .i. hou desturs | Ecant lo sagittari ho hoy el fo molt irat | cor lauia iaquit anar. euoliel pendre di | entli. Vine ala mia casa eio ferte gran | cortesia. eapres iot iaquire ala tua uolentat | Al qual dix lo rossiyol. Sapies que iot conec | per fat. edacso que iot dix no as re retengut. | enasso que as dol de mi que as perdut. emas uol | gut pendre. cor tu fer no ho pogesses. Eas | creegut que io aia en mi maior pedre que tot | no son. En axi son fats aquels quis confien | en les ydoles qui son fetes per homens eles ha | oren. Enapres sent barlam comen | sa adisputar contra la falsia ela uanitat | del mon. epreycar edix molts eximplis | dient. Que aquels qui desigen los carnals | desigs. lexen morir les lurs animes de | fam son semblants a .i. home qui fugi de | uant la bestia qui a nom unicorni. per so que | nol deuoras. Perque caech en .i. loch escur | eaxi com el caya. el se pres a .i. arbrelet poch | eposa los peus en .i. loch qui no era ferm. | Eaxi com el guardaua el uiu dues rates | .iª. blancha. elaltre negre qui royen les ra | ylls del arbre. eauienlo quax tot rosegat | Een lo fons del loch escur el uiu .i. drac | terrible qui gittaua foch.el uolia ab la | boca uberta deuorar. Esobre el loch en | que el tenia los peus el uiu. iiiiª. serps qui tre | yen fora lo cap. Eaxi com el leua los uyls | (foli v.) el uiu .i. poch de mel qui decorria dels rams | daquel arbre. Eoblidat dels perils en que | era posat. el se dona a reebre aquella poca | dolsor daquel arbre. ecaech emori dintre. | Aquest hom figura cascun de nos qui exim | dela ciutat. soes del uentre de nostra mare. E | lo unicorni es la mort qui encontinent nos en | calsa. lo loch escur es lo mon qui es escur de | peccats. Larbre es la uida de cascun hom | Les rates .iª. blancha es lo dia. ela negra | es la nit qui consumen la uida del hom. Les | .iiiiª. serps son. lo cors compost dels .iiii. ela | ments. per los quals se solueix laiustament | del cors no hordonat. Lo drach terrible es | la boca dinfern qui cobeeia nos tots adeuo | rar. La dolsor del arbrelet es lo fals desig | del mon per lo qual es hom enganat. Axi que | per los delits no cogita hom lo peril dinfern | Eaxi de delit en delit cau lom en infern. | Enapres el compta altre eximpli de .i. | home qui auia .iii. amics. dels quals a | maua la .i. mes que si mateix. Elaltre aytant | com si mateix. Elo ters menys que si mateix. | en quax que re nol amaua. Eaquest hom fo po | sat en gran peril. que fo acusat dauant lo rey | E el correch al primer amich. edemanali | que li aiudas. erecomptali com lauia amat tots | temps eaxi que li aiudas. Eaquel li respos ho | home nom se qui tes. io he daltres amics ab | quim coue huy alegrar qui son mos amics | ab quim. mas empero liurar te .ii. cilicis en | quet cobres. Eaxi confus el sen ana al se | gon amich. edemanali aiuda. eaquel | li respos. Nom leu ara que iot puscha aydar | que moltes ansies he. empero be ta companyare | entro ala porta del palau. eapres io men tor |

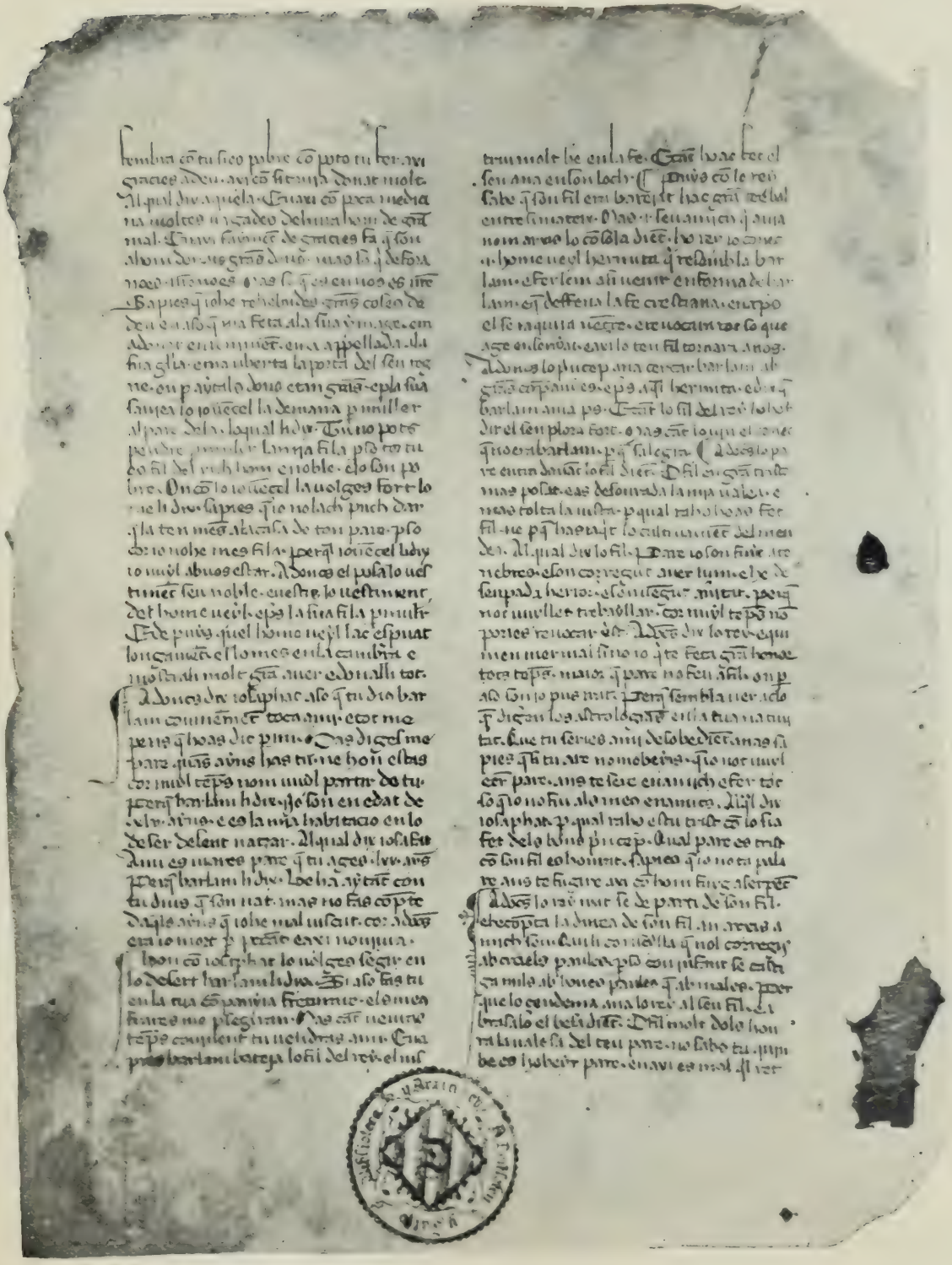

FRAGMENT D'UN FLOS SANCTORUM CATALÀ

Foli CCII

nare ala mia casa per fer mos negocis. hon | axi trist e desesperat ana al tercer amic ab | cap ench (?) dient. Noe boca ab quet parla | per so cor nuyl temps no tame axi com degra. | Mas molt trebayllat e desesperat per mos | amics iot prec que tum dons la tua aiuda | equem perdons. Hon aquel molt alegre dix | Certanament tues mon amich car. hon | sapies que io ire ab tu dauant lo rey. epre | (2.ª col.) gare per tu. que not iaquire en les mans de | tos enamics. Aquest hom es semblant | aaquels qui enaquest mon se confien qui fan | amics deles riquees daquest mon. e cant | lom se mor. nol uolen segir. sino que li do | nen dos cilicis ab quel soterren. Lo segon | amich es la muler els fils. els parents | qui no uolem hom segir dauant lo rey | sino entro al uas e tornensen. Lo ters | amich es la bona obra enque poch uolem | trebalar eamar los homens mundanals | enpero ab aquella obra ua hom dauant lo | rey. eaquella parla per nos. Enapres | dix barlam. Custuma fo en .iª. gran | ciutat. que tots ayns elegien .i. home estr | ayn en princep qui regia la ciutat ala sua | uolentat. Eaxi aquel estant en grans delits | los ciutadans se leuauen contra el soptosa | ment. etirauenlo tot nuu per la ciutat. Ea | pres el lo trametien en .iª. ylla. en lequal no | trobaua que meniar. ni que uestir. eaxi era | costret per fret. e per fam. e per set. Enapres | los ciutadans feren altre rey. qui com sa | be la custuma. el aiusta molts tresors | etrames los enaquella ylla hon los gita | ua hom apres del ayn. Ecant lagrenla | trames el uisch dallo que ac estoyat en | grans delits. Hon deus saber que la ciu | tat es aquest mon. els ciutadans son los prin | ceps de tenebres. quins enganen ab les falsi | es eab los delits del mon. Enapres al cap | del ayn. so es ala fi dela mort nos gitten | entenebres dinfern. enlo qual ha fam | he set. efret. efreturos de tot be. Mas | los sauis qui fan les bones hobres dalmoy | nes edaltres bens tramenten les en para | dis. eapres de la mort uiuen ab gran gloria | ab deu. Hon com barlam es perfeta | ment instruyt lo fil del rey. el lo uolch | segir. eiaquir son pare. perque barlam li | dix. Si aso uols tu fer tu seras semblant | a .i. iouencel qui con no uolges esposar | per muler .iª. fembra noble. viu .iª. uerge | filla dun home pobre trebayllant. edeus. loant. Alaqual el dix. Que es aso que tu fas | (foli ccii r.) fembra com tu sies pobre com pots tu fer axi | gracies adeu. axi com si tauia donat molt. | al qual dix aquela. Enaxi com poca medici | na moltes uagades deliura hom de gran | mal. Enaxi fayment de gracies fa que son | ahom donats grans dons. mas so qui defora | noes. nostre noes. mas so qui es en nos es nostre | Sapies que io he rehebudes grans coses de | deu en aso que ma feta ala sua ymage. em | adonat enteniment. ema apparellada ala | sua gloria. ema uberta la porta del seu reg | ne. on per aytals dons etan grans. eper la sua | sauiea lo iouencel la demana per muller | al pare dela. lo qual li dix. Tu no pots | pendre per muler la mia fila per so cor tu | es fil del rich hom e noble. eio son po | bre. On com lo iouencel la uolges fort lo | me li dix. sapies que io no lach puch dar | que la ten mens ala casa de ton pare. per so | cor io no he mes fila. Perquel iouencel li dix | io uuyl ab uos estar. Adoncs el posa lo ues | timent seu noble. euestis lo uestiment | del home ueyl. epres la sua fila per muler | Edepuys quel home ueyl lac esprouat | longament. el lo mes enla cambra e | mostrali molt gran auer edonalli tot. | Adoncs dix iosaphat aso que tu dius bar | lam couinenment toca ami. etot me | pens que hoas dit per mi. Mas diges me | pare quans ayns has tu. ne hon estas | cor nuyl temps nom uuyl partir de tu | Perque barlam li dix. Jo son en edat de | .xlv. ayns. e es la mia

habitacio en lo | deser de sent natzar. Al qual dix iosafat | Ami es uiares pare que tu ages .lxx. ayns | Perque barlam li dix. Be ha aytant con | tu dius que son nat. mas no fas compte | daquels ayns que io he mal uiscut. cor adoncs | era io mort per peccat e axi no uiuia. | Hon com iosaphat lo uolges segir en | lo desert barlam li dix. Si aso fas tu | en la tua companyia freturare. els meus | frares me persegiran Mas cant ueuras | temps couinent tu uendras ami. Ena | pres barlam bateja lo fil del rey. el ins | (2.ª col.) trui molt be en la fe. Ecant ho ac fet el | sen ana en son loch. Puys com lo rey | sabe que son fil era batejat hac gran trebal | entre si mateix. Mas .i. seu amich qui auia | nom arxis lo consola dient. ho rey io conec | .i. home ueyl hermita qui resembla bar | lam. eferlem asi uenir en forma de bar | lam. eque deffena la fe crestiana. enapres | el se iaquira uençre. ereuocara tot so que | age ensenyat. eaxi lo teu fil tornara a nos. | Adoncs lo princep ana cercar barlam ab | grans companyes. epres aquel hermita. edix que | barlam auia pres. Ecant lo fil del rey ho hoy | dir el sen plora fort. Mas cant lo uiu el conec | que no era barlam. perque salegra. Adoncs lo pa | re entra dauant lo fil dient. O fil en gran tristor | mas posat. eas desonrada la mia ualea. e | mas tolta la uista. per qual raho ho as fet. | fil. ne perque has iaquit lo cultiuament del meu | deus. Al qual dix lo fil. Pare io son vuyt ate | nebres. eson corregut auer lum. e he de | senparada herror. eson uengut a ueritat. Perque | not uuylles trebayllar. cor nuyl temps nom | pories reuocar xst. Adoncs dix lo rey. equi | men mer mal sino io qui te feta gran honor | tots temps. maior que pare no feu a fil. on per | aso son io pus irat. Perque sembla uer acso | que digeren los astrologians en la tua natiui | tat. Que tu series ami desobedient. mas sa | pies que si tu are no mobeyis. que io not uuyl | esser pare. ans te sere enamich efer tot | so que io no fiu als meus enamics. Alqual dix | iosaphat. per qual raho estu trist com io sia | fet dels bons princep. Qual pare es trist | com son fil es honrat. sapies que io no ta palare | ans te fugire axi com hom fuyg a serpent | Adoncs lo rey irat se departi de son fil. erecompta la durea de son fil an arxis a | mich seu. Qui li conseylla que nol corregis | ab cruels paraules. per so con infant se casti | ga mils ab bones paraules que ab males. Per | que lo çendema ana lo rey al seu fil. ea | brasalo el besa dient. O fil molt dols hon | ra la ualesa del teu pare. no sabs tu quin | be es hobeyr pare. enaxi es mal quil ret.....

Amb aquesta llarga narració de la vida del gloriós ermità, que encara continúa en les dues columnes restants (foli íd. vers, illegible), acaba la present transcripció; la qual espero que en dia no llunyà serà aprofitada per nostres erudits per a la publicació, en bella edició crítica, de la delitosa llegenda mig-eval, joia preuadíssima de inestimable valor literari.

Literatura catalana (Notes i comentaris), per Ll. Nicolau d'Olwer.[1]

IV

DATA DELS *PROVERBIS* D'EN GUILLEM DE CERVERA

En Milà i Fontanals[2] coneixía documentalment *cinc* Guillems de Cervera:

I. El qui en 1149 combatía en les hosts del comte d'Urgell junt amb el vescomte de Cardona.

II. El senyor de Juneda, tantes vegades citat en la *Crònica* del rei Jaume, parastre de N'Aurembiaix, comtessa d'Urgell, monjo de Poblet des de 1230, mort en 1245.

III. L'anomenat *el Gras*, de qui no en sab cap data, però el suposa nét del senyor de Juneda.

IV. El fill de Guillem *el Gras*.

V. . El qui en 1324 s'embarcava cap a la conquesta de Sardenya.

Més avall, fixant-se en els versos

«eu volgra possar
ab los tres reys guarnits de tot arnes la mar»,

on no hi ha dubte que s'al·ludeix una creuada contemporania, tracta de datar la composició dels *Proverbis*.

Aquesta obra nota molt bé el nostre provençalista que no correspòn a l'època de la florida trovadoresca, i que pel seu esperit no és obra de joventut. Pel primer motiu, refusa de veure-hi al·ludida la tercera creuada, de 1181, ço que donaría els *Proverbis* a Guillem de Cervera I (el de 1149), si és que vivía

1. Vide : Estudis Universitaris Catalans, VII (1913), ps. 163-181.
2. *De los Trovadores en España*, ps. 366-368 (*Obras Completas*, II).

encara. Així s'inclina d'atribuir-los a Guillem III *el Gras*, qui ja podría ésser vell en 1269, quan es tratava la creuada on havíen d'anar Jaume I, Lluís IX de França i Tibaud II de Navarra.

Aquesta atribució d'en Milà l'accepta, *in totum*, Mr. A. Thomas en la seva edició dels *Proverbis*.[1]

Més tard, en Gabriel Llabrés,[2] amb documents a la vista, fa l'arbre geneològic dels Cervera, i resulta d'ell, provat sense cap dubte, que Guillem *el Gras* (el III d'en Milà) no era el nét, sinó l'avi d'en Guillem, senyor de Juneda (el II), havent-hi entre ells dos en Guillem de la Guardia (el IV), i que no hi ha altre Guillem de Cervera fins un besnét del de Juneda, segurament el Guillem V d'en Milà.

Així, doncs, el problema de quin fou el trovador es torna a plantejar de nou, i en Llabrés el resol de l'única manera possible, identificant-lo amb en Guillem de Cervera, senyor de Juneda.

I admès això, com és indispensable d'admetre-ho, quan foren escrits els *Proverbis?*, en temps de quina creuada? No pas quan la de 1269, puix el trovador era mort des de 1245. En Llabrés revé a la data combatuda per en Milà, la de 1189, tercera creuada.

Aquesta data, però, és inadmissible. Per poc que es conegui la poesía provençal es veurà que resulta un anacronisme; noresmenys, els *Proverbis* són una obra de senectut o de maduresa — això és indubtable, — i l'any 1189 en Guillem de Cervera no tenía més, a tot estirar, de vintiquatre anys, car sos pares eren casats del 1164. Per altra banda, la tercera creuada no fou empresa per tres reis, sinó per l'emperador Barbarroja, en 1189, al qual seguiren dos anys després Felip August de França i Ricart *Cor-de-lleó* d'Anglaterra.

I fins l'examen intern dels *Proverbis*, amb els records que hi trobem de Llombardía[3] i de la Mar Morta[4], ens diu clarament que no foren escrits per Guillem de Cervera abans de sos viatges a Palestina (1203) ni a Italia (1215).

Totes aquestes dates, l'edat del poeta (cinquanta dos anys) i la circumstancia d'armar-se els *tres* reis, concorden puntualment en la quinta creuada, la que alçaren Andreu, rei d'Hongría, Joàn de Brienne, rei de Jerusalem, i Huc I de Lusignan, rei de Xipre. Així, doncs, fou en 1217 que escriví els seus *Proverbis* en Guillem de Cervera, senyor de Juneda.

---

1. *Romania*, XV, p. 25 (any 1886).
2. *Estudi històrich y literari sobre'l Cançoner dels Comtes d'Urgell*, Barcelona, Societat Catalana de Bibliòfils, 1907, p. VII i ss.
3. Prov. 168.
4. Prov. 880.

V

UNA ARENGA DE JAUME II (1323)

L'oratoria política i parlamentaria era noble tradició del casal de Barcelona[1] : iniciant-se majestuosa i sobria amb Jaume I, s'enlaira a son apogeu amb els tan hàbils com freqüents discursos de Pere III, i just a l'hora d'emmudir per sempre, arrenca dels llavis de Martí *l'Humà* la *Proposició en Corts* de 1406, aquell ardent panegíric de la nació catalana.

Les oracions parlamentaries les conservaven en els *Processos* de les Corts en què foren pronunciades, a la sessió corresponent; però també hi ha noticia de reculls especials. Així Pere III, amb data 20 juny 1369, mana que es continúi una *proposició* seva en el llibre on s'anaven copiant,[2] el mateix, potser, que son fill Martí, a 3 de gener de 1398, demana de l'*Archiu o Libreria* reial.[3] Aital costum, però, de col·leccionar els propis discursos, no el devía establir *el Cerimoniós* : si els d'altres reis no, els de Jaume II almenys foren també degudament conservats.

El dia 1.r de juny de 1323 sortí de Portfangós l'armada que es dirigía a la conquesta de Sardenya, comanada per l'infant Alfons, i abans que ell pugés a la capitana, son pare, el rei Jaume II, — que ja havía despuntat com orador essent rei de Sicilia — li féu un llarg discurs d'encoratjament i de doctrina.

Fragments d'aquesta arenga se'ns han conservat en la *Crònica* de Pere *el Cerimoniós* i en la ja esmentada *Proposició* de Martí *l'Humà*, sense que el text retret pel fill pugui copiar el del pare, per quant es tracta d'un fragment literal, que en la *Crònica* sols hi és que substancialment.

Veus-aquí els paragrafs que ara interessen, de la *Crónica*[4] i de la *Proposició*[5]:

Stant lo dit senyor rey En Jaume en lo dit loch de Portfangós per donar doctrina al dit senyor infant N'Anfós sobre los afers de la conquesta que li era acomenada, fèu, en presencia de tots los dits prelats, barons, richs homens, cavallers e altres qui devien seguir lo dit

Perquè per conclusió de nostres paraules vos volem dir un acte fort virtuós qu'el senyor Rey nostre besavi feu quant tramès lo senyor Rey nostre avi en la conquesta de Cerdenya lo qual tinent la bandera nostra Reyal en les mans li dix aquestes paraules:

---

1. A. Rubió i Lluch : *Algunes consideracions sobre la oratoria política de Catalunya en l'edat mitjana.* (Estudis Universitaris Catalans, III, 1909, p. 213.)

2. A. Rubió i Lluch : *Documents per l'historia de la cultura mig-eval catalana*, I, doc. CCXXIX.

3. Id., íd., doc. CDXXXIX.

4. *Crónica del rey de Aragón D. Pedro IV el Ceremonioso*, ed. R. de Bofarull, Barcelona, 1850, ps. 36-38.

5. Edició del *Recull de textes catalans antichs*, aplec primer, n. 1, Barcelona, 1906, f. X v.

viatge, sermó larch bé ordenat, segons que·s pertany, informant lo dit senyor infant fill séu sobre ço que fer devía en los affers de la conquesta, e donant-li consell de moltes coses qui·s podíen esdevenir sobre los affers de la dita conquesta, entre los quals consells li manà tres coses seguents.

La primera que li dix, que ell li acomanava un privilegi lo qual nostre senyor Deu per la sua gran misericordia havia fet e atorgat a la casa de Aragó, lo qual era bullat ab bulla d'or e era clar e net, e no corromput ne viciat en res, ço és, que la bandera de la casa real de Aragó null temps fo vençuda ne arrencada de camp, semblant que fó ver que se·n perdé una per sa follía; — e volch-ho dir per lo rey En Pere, rey de Aragó e senyor de Montpeller qui per sa follía fou mort a Morell. — E manà al dit fill seu que li era bé mester que'l dit privilegi li tornàs e li retés axi sancer e bo com ley havia acomanat.

La segona, que era cert que en totes les conquestes que s'eren fetes en temps passat per los grans senyors del mon eren entrevengudes batalles; e com lo dit fill séu faés la dita conquesta ab just titol de la sancta esglesia de Roma, devia presumir e pensar que ab la voluntat de Deu aconseguiría victoria del dit regne de Sardenya, e que sobre aquella conquesta hauría batalla o batalles. E feu-li aytal manament : «Fill, com serets en la batalla ferits primer esforçadament e poderosa : o morir o vençre, o vençre o morir, o morir o vençre!» E aço dix tres vegades.*

La terça fo, ço és, que li dix : «Fill, «Fill, jo us do la bandera nostra antiga del principat de Cathalunya, la qual ha un singular privilegi que és ops que guardets bé, lo qual privilegi no és res falsificat ne improvat, ans es pur e net e sens falsía e màcula alcuna e bullat ab bulla d'or, e és aquest, ço és, que null temps en camp on la nostra bandera reyal sia stada, jamés no fo vençuda ni desbaratada, e açò per singular gracia de nostre senyor Deu e per la gran feeltat e naturalesa de nostres sotsmeses».

* Al dir això, Jaume II recordava les paraules del seu avi Jaume I : «E aquí morí nostre pare, car axí ho ha usat nostre linatge tot temps en les batayles qu' els han feytes ne nos farem, *de vençre o morir.*» (Vide *Crònica*, edició Aguiló, cap. 9.)

trobat s'és moltes vegades que per seny de un cavaller se·n guanyava una batalla : perquè, com vos deurets venir a la batalla, hayats tots los vostres cavallers, e si n'i havía algú qui y fallís, sperats-lo, per dues rahons : la primera, car per aquell poriets haver lo consell que dit és de guanyar batalla; la segona, que li fariets gran minva que no hagués gloria de la batalla vencedora, axi com los altres qui y seríen».

E fet e complit lo dit sermó, lo senyor rey En Jaume senyà e benehí lo dit senyor infant N'Anfòs fill séu e li donà de part de Déu la sua gratia, benedictió e licencia, e axi a tots los cavallers, barons e richs homens, de recullir-se e de partir del dit Portfangós, per passar al dit regne de Sardenya.

D'això se'n desprèn, doncs, que el rei Martí (1355-1410) tenía a la vista en 1406 el text de l'arenga de Jaume II a Portfangós. Ademés, també l'havía de tenir sota els ulls Pere III a l'escriure o revisar la *Crònica*, puix, nat l'any 1319, fins en el cas d'haver assistit a l'embarcament del seu pare, 1323, no podía de cap manera recordar anys després el discurs de l'avi. Crec, per tant, que les oracions de Jaume II eren conservades — com les de Pere III — a la biblioteca o a l'arxiu de la reial familia.

Doncs bé : en l'inventari dels mobles del rei Martí[1] hi consta un llibre amb el títol *De letres del Rey Jacme*, rei que ha d'ésser Jaume II i no pas *el Conqueridor*, puix si fos aquest — segons nota molt encertadament el Sr. Massó Torrents[2] se'l nomenaría *sant*, com es fa en els manuscrits del Marsili, ns. 56 i 237, del mateix inventari. La nota de «en lemosí» que porta el llibre de referencia,[3] fa pensar al Sr. Massó que es tracta d'un recull de les obres poètiques de Jaume II; també podría ésser, no obstant, un recull *íntegre* de la producció literaria del monarca, anant — això sí — les poesíes al davant, però ajuntant-s'hi les peces oratories, i entre elles l'arenga de Portfangós.

---

1. Publicat per J. Massó Torrents : *Revue Hispanique*, XII (1905), ps. 413-590.
2. *Historiografía de Catalunya en català*, en la *Revue Hispanique*, XV (1906), p. 35 de l'extret.
3. N. 209 : «Item un altre libre appellat *De letres del Rey en Jacme* en limosi scrit en pergamins ab posts de fust cubert de cuyro vert ab .v. claus a cada post e ab dos tancadors de fil de diverses colors lo qual comença «de las letres del Rey en Jacme» e feneix «Averdixcha». (*Loc. cit.*, p. 443.)

VI

«FIMEU». NOTA A LA *FAULA* D'EN TORROELLA

En Milà i Fontanals donà a conèixer la *Faula* d'en Guillem de Torroella.[1] Del fragment que ell publicà són aquests versos:

«Affar mes, fimen si bem vulh...
Senyor, fimen, e ay ausit...
Senyor, fimen, vostra merce...
Ffimen, qu'es aço que yeu vi...
Senyor, fimen, no sens rayso...»

En una nota posada al primer,[2] en Milà explica : «*Fimen (fi-m'en)* se retrouve souvent pour *je dis*».

Trenta anys més tard en Gabriel Llabrés donà íntegra la *Faula* en la seva edició del *Cançoner dels Comtes d'Urgell*.[3] En els versos transcrits, i en molts altres de semblants (44, 62, 164, 305, 323, 380, 400, 471, 513, 630, 664, 718, 756, 816, 846, 897, 920, 941, 945), el nou editor llegeix sempre *fimeu* per comptes de *fimen*, per exemple el 400:

«N'esperuer, fimeu, bells e bo...»

i negligint el comentari d'en Milà, sense adonar-se que *fimeu* està sempre iniciant en el diàleg la part d'en Torroella, que de vegades va substituït per *eu li dits* (329) o *dix-li* (1004), que, iniciant la part d'un altre personatge, diu (850, Artús a Morgana):

«Morgan, *fets il*, pos ge çi sui»

o bé (1039, Morgana a l'autor):

«Braus amis, *fit ela*...»

oblidant tot això, i enlluernat per la patria mallorquina d'en Torroella, en Llabrés[4] escriu aquesta curiosa nota:

> «*Fimeu*, contracció de *fill meu*, és veu molt usual a Mallorca, figurant en les narracions infantívoles com a exclamació suprema d'admiració, que és en el sentit amb que l'usa en Torrella.»

---

1. *Les Noves rimades* : *La Codolada*, Montpellier, 1876. Vegi's en *Obras Completas*, III, p. 365.
2. Id., p. 399.
3. Barcelona, Societat Catalana de Bibliòfils, 1906.
4. *Estudi històrich y literari sobre el Cançoner dels Comtes d'Urgell*. Barcelona, Societat Catalana de Bibliòfils, 1907, p. XLI.

Deixant de banda l'efecte sobirament còmic que faría això de dir-li *fill meu* en Torroella a Déu, a un esparver, a un palafrè, a Santa María, a la fada Morgana, i al rei Artús, és no compendre la valor que en la seva època tenía una obra tant de *métier* literari com la *Faula*, plena d'al·lusions, i inspirada tota ella en les llegendes bretones i fins amb bon nombre de versos escrits en francès, això de comparar-la amb les «narracions infantívoles» i a son autor amb un pagès embadalit.

En Milà, com gairebé sempre, encerta plenament en la interpretació, només es va equivocar en la lliçó del text, que realment és *fimeu* i no *fimen*. Així, doncs, s'ha de llegir *fi-m'eu*; i aquesta fórmula, és a dir la moderna corresponent a ella *jo vaig fer* per *jo vaig dir*, és encara del llenguatge viu del nostre poble. Altrament era una forma provençal ben correcta:

«Bella, fim'yeu, cum etz aissi?
Dombridieus crey m'o apparelh.»

escrivía, acabant el XIIèn segle el trovador Gavaudà en la seva pastorela *L'autre dia, per un matí*.[1] Un segle més tard,

«Dona, fim'eu, digatz»

es troba en la *Recepta de xarob*[2] del nostre Cerverí de Girona.

VII

EN TURMEDA I EL *LIBRE DE TRES*

Els senyors J. M. F., en el pròleg de llur edició del *Llibre de Tres*, inclosa en el *Recull de textes catalans antichs*,[3] diuen, entre altres coses:

> No sabem res de qui fou l'autor d'aquest recull d'aforismes. Sols hi ha hagut algú que ha llençat tímidament lo nom de Fra Alselm Turmeda, fundantse en la semblança d'estil entre'l *Libre de Tres* y la introvada *Disputació de l'ase*, coneguda per ses traduccions franceses, y en lo fet d'anar incloses en lo *Cançoner* de Corpentras dues obres de Fra Turmeda, lo *Libre de bons amonestaments* y *Cobles de la divisió del Regne de Mallorques*; mes aquestes estàn plegades en aquell llibre y bastant separades del que ara reproduhim.[4] Pot-ser serà un altre indici lo següent fet que denunciem als erudits. En tot lo *Libre de Tres* sols se cita a dos autors, Sant Gregori y Sant Anselm, aquest darrer lo patró del aventurer autor català.

---

1. A. Jeanroy : *Poésies du troubadour Gavaudan; Romania*, XXXIV (1905), p. 519; tiratge apart, p. 25.
2. Inèdita. Biblioteca de Catalunya, Cançoner Gil, p. 16.
3. Aplech segón, n. 7. Barcelona, 1907.
4. Ara podem afegir que el *Llibre de Tres* hi va precedit d'una obra certament d'En Turmeda. Vegi's JORDI RUBIÓ, *Un text català de La Profecía de l'Ase*. ESTUDIS UNIVERSITARIS CATALANS, VI (1913), p. 9.

Veritablement, res més temptador que d'atribuir al renegat framenor el *Llibre de Tres*; la veritat sigui dita, però, que els indicis aduïts fins ara són ben minces. Alguns altres, no majors, m'han sobtat rellegint l'obreta anònima i els *Amonestaments* d'en Turmeda : els vaig a exposar doncs, jatsía malfiant-me que una suma de petites claricies pugui valer per un raig de sol.

Algún dels tripartits aforismes coincideix, en l'esperit i fins en la lletra, amb certs amonestaments, p. e.:

«¶ Diners fan bé, diners fan mal
diners fan l'home infernal
e fan lo sant celestial
segons que n'usa»;[1]

a la qual cosa replica, molt més positivista, el *Llibre de Tres*:

«¶ Tres coses fan diners : fan tort, fan dret e fan furgar c... stret».[2]

Aconsella en Turmeda:

«¶ No vuyles ton argent gastar
per ta filla a maridar,
ne per ella exalçar
tu·n fosses pobre»[3]

la qual cosa està de perfecte acord amb això altre:

«¶ Tres pets feu Salamó : lo primer en barba de aquell qui's desfà per maridar sa fiyla; lo segón, de les nines qui prenen marits veylls; lo terç, de aquells qui han fiylls llegitims e fan hereves lurs muylers».[4]

Més semblants encara són aquestes sentencies:

«¶ De amich reconciliat,
de vent que entra per forat
e ceyl qui va simple com a gat
d'aquests te garda»[5]

«¶ Tres coses són de que hom se deu gordar : de vent de forat, de amich reconciliat e de carn .ij. vegades cuyta».[6]

Ademés, en Turmeda i l'anònim del *Llibre de Tres* teníen els mateixos gustos culinaris, preferentment vegetarians, i posant per sobre de tota altra vianda la carn de moltó:

---

1. *Amonestaments*, 61. Prenc el text segons el publicà l'Aguiló en son *Cançoner de les obretes en nostra lengua materna més divulgades durant los segles XIV, XV e XVI.*
2. Foli 213 d.
3. N. 235.
4. Foli 214 c.
5. N. 78.
6. Foli 213 a.

«¶ No menyes galines ne capó
·menge legums e bon pexó,
a les festes carn de moltó
ton menjar sia».[1]

«¶ Tres coses són bones e foren de gran preu si no s'en trobassen sinó en les Indies : ays, cols e moltó».[2]

Si hem de suposar fills de l'experiencia els anònims aforismes, tindríem per home d'estudis, clergue i regular son autor:

«¶ Tres enpagahiments són peremptoris : examinar, la primera missa, e lo primer sermó».[3]

«¶ Tres coses són de que qualque hora hom se penet : pendre muyller, pendre sancta orde e entrar en religió».[4]

Sabut és que en els *Amonestaments*, on maldiu en Turmeda dels Carmelitans i dels Predicadors,[5] recordant-se de la seva ordre, en canvi recomana:

«¶ De ço que t'ha comanat Deu
feràs-ne part al pobre seu,
a framenor e a romeu
quan ten demanen».[6]

i diu l'anònim:

«¶ Tres rues són : anques de fare menor, ventre de dóna sovint partera e cuxes de infant poch».[7]

la qual cosa — en forma assats gràfica, — bé a ésser un elogi de l'abstinencia dels Menorets i de llur mortificada vida.

Tals són, — sense voler-ne exagerar l'importancia ni tampoc negar-los una possible base en la paremiología, els gustos i els costums de l'època, — uns nous indicis, res més que indicis, per atribuir a Fra Turmeda la paternitat del *Llibre de Tres*. Cal remarcar, també, que enrobusteix la suma de motius que militen en favor de l'atribució, el fet de no haver-n'hi cap, de gros ni de petit, que sembli oposar-s'hi.

---

1. N. 83.
2. Foli 214 b.
3. Foli 214 a.
4. Foli 213 a.
5. 33 : So que hoiràs dir faràs — e so qu'els fan squivaràs — d'aycels ho dich qu'han lo *cap ras* hoc *e la barba*.

62 : Diners fan bregues e remors — e vituperis e honors — e fon cantar *preycadors* — «beati quorum».

63 : Diners alegren infants — e fan cantar los capellans — e los frares *carmelitans* — a les grans festes.

6. N. 80.
7. Foli 213 a.

Un inventari del Castell de Penyíscola, any 1451, per Manuel Betí.

Ans de donar a conèixer l'inventari del Castell de Penyíscola, donem aquestes noticies sobre dita ciutat, que tingué en alguns temps reconeguda importancia.

Diago diu que tingué nom *Saya*, que vol dir *terra;* altres, que *Tyriche*, diminutiu de *Tyro;* i altres, que *Acra-Leuka*, el qual significat, diuen, és *pena isolada*, que li donà Amílcar Barca. No pareix tinguen fonament seriós tals opinions, ni tampoc la dels que asseguren que els sarrains la nomenaven *Banischola*.

Més fonamentada creiem la que la identifica amb la *Chersoneso* d'Estrabó, que els romans traduïren *Peninsula* i s'avé més amb el seu posat dins del mar unida a terra per estret camí. En l'Edat mitjana la trobem sempre escrita *Peninsula* en llatí i *Panischola* en romanç, i així la nomenen encara els naturals de la ciutat, i els comarcans, Penyíscola.

Pareix que en 1148, o 1149, estant encara en poder dels sarrains, el príncep-comte Berenguer la donà al Senescal de Catalunya Guillem Ramón de Moncada.

De lo que no cap dubte és que en 1225 el rei Conqueridor l'assetjà, però no l'arribà a rendir.

La presa de Penyíscola per en Jaume, a envit dels sarrains, fou per setembre de 1233 segons la més segura opinió, encara que altres volen que fos en 1234, i per tant fou una de les viles reials, i sabem que en 5 de febrer de 1250 el mateix rei la donà a poblar a Arnau Cardona, per més que açò no s'oposa a què ans estigués poblada per altres o per altres furs.

Va seguir essent del patrimoni reial fins el 19 de setembre de 1294, en què junt amb Coves de Vinromà i Ares fou permutada per D. Jaume II amb els Templers per la part que aquests teníen a Tortosa. Motivà aital concanvi la poca harmonía que havía entre els Moncada i els Templers, senyors tots de Tortosa. Aquesta

noticia, sabuda per molts, se li escapa a l'amic Miret i Sans quan confessa[1] que no sab el temps de la constitució de la comanda de Penyíscola, per refiar-se massa d'allò que diu el també amic D. Carles Sarthou, d'haver estat donada Penyíscola als Templers ja als temps de la reconquesta.[2] Deu ésser conegut l'instrument d'aquest concanvi, del qual nosaltres tenim un tresllat autèntic en l'arxiu municipal de Sant Mateu.

Poc temps dominaren Penyíscola els Templers, perquè a les primeríes de la persecució que sofriren, en desembre de 1307 (ans, com se veu, de la conferencia episcopal de Tarragona de 1308), el rei en Jaume II se n'apoderà, i al parèixer la tingué sota sa salvaguardia fins el 1311 en què per disposició del Concili de Clermont entra a posseir-la, així com els altres béns que havíen estat dels Templers, l'Ordre de l'Hospital.

Fins que fundada la de Montesa en 1317, prengué possessió son primer mestre el 1319.

El tercer mestre de Montesa, Pere de Thous, féu Penyíscola cap de la Comanda major en 1330, i seguí així quasi un segle. Mes en 1411, Benet XIII l'elegí per Seu de la seva obediencia, no se sab si desmembrant-la de l'Ordre amb tot efecte o no, mes l'ocupà de fet. Per una part, Martí V, al donar-la a Alfons en 21 de gener 1426, diu clarament que era de l'Esglesia romana *pleno jure*, perquè la desmembrà el dit Benet; mes en 1479, i qui sab si molt abans, l'Ordre la reclamava alegant que mai sigué desmembrada. Si la legà en testament Benet a la Seu Apostòlica no pareix probable, perquè no ho hauría deixat de consignar el referit Martí Ens inclinem a creure que algún fonament tindría el papa Martí al dir, en document tan solemne, que li pertanyía *pleno jure*.

Cert és que els mestres de Montesa la reclamaren del rei tant prompte sigué seva, mes no conseguiren altra cosa que comprar-la amb pacte de gracia o retrovenda en 1.r de setembre de 1441, per preu de 150,000 sous reals de Valencia, i açò per veure's obligat el rei a fer diners per a sostindre la campanya d'Italia.

En aquesta conjuntura és quan es féu l'inventari que va més abaix.

Després, agraït el rei Ferràn *el Catòlic* pels servicis del mestre Lluís Despuig, li la donà en absolut en 1479, en termes molt honrosos per a Montesa, reconeixent en certa manera el dret de l'Ordre sobre ella i si fa o no fa negant el de la desmembració benedictina.

Però com a la casa del pobre el goig dura poc, la donació reial se li atragantà al procurador de la Corona i va reclamar la possessió de Penyíscola; i després d'algún temps, el rei, fent de jutge i part, sentencià en 1488 que no havía lloc a tal donació, i per allò de què el qui mana fa el que vol, se la quedà per a ell, i Montesa perdé Penyíscola per a sempre.

---

1. *Les Cases de Templers y Hospitalers en Catalunya* (Barcelona, 1910), p. 256.
2. *Peníscola* en «Lo Rat Penat», 1911, p. 266.

Allò que en ella ha ocorregut després, no és del present lloc i ho passem de llarg.

L'estat jurídic de Penyíscola al temps de l'inventari era de vera interinitat. No era reial perquè el rei la tenía venuda a Montesa, i tampoc de l'Ordre perquè el pacte la condicionava i a l'hora que la Corona pagara els 150,000 sous devía tornar-se-li.

De manera que els montesians no teníen allí comanador, i llurs rendes estaven assignades al mestre, qui exercía també la senyoría per sí, a vegades, o per son lloctinent.

Havía, amb tot, alcait en el castell, que ho era Pere de Vilafranca, que era també comanador d'Ares. I pareix que aquest i el mestre no anaven en harmonía sobre qui dels dos devía fer seves les rendes de Penyíscola, la qual cosa determinà al mestre a llevar-li l'alcaidat.

Així trobem al protocol de Pere Comí, notari de Sant Mateu, acte pel qual es veu que el mestre Gisbert de Monsoriu, en lletres datades a Valencia en 15 de març del mateix any 1451, mana a son lloctinent i secretari en les batlíes de Cervera i Penyíscola, Guillem de Cervera (prohom i també notari de Sant Mateu), que vagi a Penyíscola, es faci càrrec del castell i inventaríi el que hi hagués, i en altres lletres als oficials de la mateixa vila mana li donin favor i ajuda : «Prohoms — els diu, — avisant vos com per alguns sguarts que ara no curem specificar, havem provehit que lo Castell i guardia del Castell d'aqueixa nostra vila de Panischola vingua en mans nostres...» Els oficials eren : justicia, Bernat Pomar; lloctinent de batle, Guillem Sebastià; jurat, Pere Texidor; i lloctinent de Mustaçaf, per Pere Forner, ho era Guillem Algerri.

Tots, amb el secretari del mestre i el notari, anaren al castell, i després de diverses cerimonies, que no fan al cas, feren l'inventari, trobant també que havíen quatre guardies a més del sots-alcait Pere Saura, qui eren Antoni Castelló, Pere Gombau, Lluís Corbera i Miquel Coves.

També hi ha acte com Ramón Alfonso, comissari del secretari del mestre, anà a Ares, emparant les rendes del comanador dit, el dissabte, vespre de diumenge de Rams.

I ara veiem l'inventari, el qual es troba en el susdit protocol del notari Pere Comí, any 1451, de l'Arxiu municipal de Sant Mateu.

In Dei nomine et ejus djujna gracia. Amen.

Noverint unjversi. Quod die veneris jntitulata decima nona Marcij anno a natiuitate dominj Millesimo CCCC. quinquagesimo primo. In castro ville penischole.

Lo molt honorable en Guillem cervera secretarj e loctinent del molt Reverent senyor ffrare Mestre de Montesa e de sant Jordj en les batlies de Cervera e de panischola. Et havent encara special comissio poder e carrech per lo dit senyor a ffer lo dejus davall scrit ffeu jnventarj de tots los bens mobles que atroba dins

lo castell de la vila de panischola sancte et venerante cru ✠ cis signo preheunte jn hunc uidelicet modum.

En la entrada de la segona porta del dit castell.

Primo dos paueses de barrera e tres mjgancers sotils.
Item vn tall ab lo manech trenquat.
Item quatre lances largues dues ab fferre e dues sens fferre.

En la cambra de la dita entrada.

Primo vn lljt de posts encaxat.
Item vna bigua de poqua valor.
Item en la dita entrada fforen atrobades dues rodes grans de ffust de molj de vent.
Item vna mola de molj.

En lo stable.

Primo fforen atrobats
Tretze paueses sotils e vna Rodella sotil.
It. vna sarria en que ha cuyraces molt sotils e sis caps de fferre dolents.
It. vn coffre dolent.
It. tres gronces de molj de vent ab alguns troços de ffusta molt sotil.
It. vna ffona de canem de giny fforrada de cuyro dolenta.
It. quatorze sarries en que hi ha carbo de salzer.
It. vn feix de spart per a piquar.
It. vna schala de guat gran de dos rems.
It. vna schala de guat xiqua.
It. vn quintar de stopa de canem poch mes o menys dolenta.
It. alguns troços de cuyro de bou molt dolents.

En la botiga del stable del dit castell.

Primo dues gerres grans ab la boqua ampla per a tenir olj la vna buyda e en laltra ha qualque miga Roua de olj poch mes o menys.
It. vna gerra xiqua oljera buyda ab la boqua streta.
It. vna Rodella de ffust de poqua ualor.
It. alguns troços de ffusta dolents.

En lo pati apres la tercera porta del dit castell fforen atrobades dues moles grans de molj.

En la cambra que sta al costat del portal del dit castell.

Primo dos coffrens pintats la hu ab vna ffrontisa ab ses claus, buyts, los quals dix nanthonj castello son del honrat ffrare pere de Vilaffrancha Comanador de ares.
It. vn lit ab ses petges tres posts primes e vna porta.

It. vna marffegua plena depalla la qual marffegua dix lo dit nanthonj castello es de dit honrat Comanador.

It. vn banch ab quatre peus dauant lo lit.

It. vn schabell sotil.

It. vna taula de menjar de tres posts ab vn petge.

It. vna altra taula e dues posts sens petges.

En lo menjador sobre lo dit portal.

Primo dues aztores de junch de quatre alnes, quiscuna poch mes o menys.

It. dues ballestes de ffust ab sos martinets les quals lo dit nanthoni castello dix son del dit Comanador.

It. dues rodelles ab les armes del dit Comanador les quals lo dit nanthoni castello dix son del dit Comanador.

It. sis gerres menguades e tres mjganceres ab la boqua ampla per a tenir ffarjna buydes.

It. dues gerres quiscuna de XVIIJ canters vinaderes sanceres buydes.

It. vna schala de canem comjnal.

It. tres talladors grans de ffust.

It. vna taula ab dos petges e vn banch.

It. vn morter mjgancer de pedra e vna destral e vnes braces uelles sotils la qual destral dix lo dit nanthoni castello son del dit Comanador.

It. dues stoualles squaquades bones de quatre alnes quiscuna de les quals dix lo dit nanthoni castello son del dit Comanador.

It. vna serreta manesqua la qual dix lo dit nanthoni castello es del dit Comanador.

En la cambreta del dit menjador.

Primo vn lljt ab ses posts primes de poqua valor.

It. vna marffega plena de palla ab vn transpontj e vn traueser vermell les quals coses dix lo dit nanthonj castello son del dit Comanador.

It. vna gerreta de quatre canters poc mes o menys, per a tenir vj ja cascharrada buyda.

It. vn pual de aram de puar aygua sotil.

En la cambra de la exarcia?

Primo vn lljt encaxat de posts.

It. vna pastera.

It. vna gerra de XV canters poch mes o menys sancera buyda.

It. vna lança largua.

It. tres darts sotils.

En la cuyna de la teulada del dit castell.

Primo vna paella gran e vna altra mjgancera e vna xiqua les quals dix lo dit nanthoni castello son del dit Comanador.

It. vnes graelles vn ast deferre gran vn altrj xich vns llevens de fferre vnes manxetes petites vna arpa dos fferres trenquats vn aster de fferre vn fforroll defferre vn canter de aram vna caça vna perola vna barra deffust les quals dites coses dix lo dit nanthonj castello son del dit Comanador.

It. dues banques la vna redona ab tres peus e laltra ab quatre peus.

It. quatre cresols de fferre que dix lo dit nanthonj castello son del dit Comanador.

It. vna gerra arborea de poqua valor.

It. dos morters de pedra grans la hu trenquat.

It. dos cocis la hu trenquat e vn librell gran que dix lo dit nanthoni castello son del dit Comanador.

It. algun ffornjment de olles e scudelles de obra deterra per a la cuyna.

En la claustra.

It. vna taula de couent gran ab dos petges.
It. vna perxa de giny sotil e tres troços de ffusta.
It. vna bigua que era torn del dit giny.
It. vna mola de molj e dos banchs la hu per a ffustejar e laltre per a seure.

En la casa de la aygua costa la sglesia.

Primo vna quarterola de poqua valor buyda.
It. dos troços de mola.
It. alguns troços de ffusta de poqua valor.

En lo celleret que sta prop lo celler major.

Primo dues gerres de xviij canters vinaderes poc mes o menys buydes.
It. vna gerra oliera de poqua valor ab la boqua streta quintarenqua buyda.

En lo celler major.

Primo tres gerres grans de xxxvj canters quiscuna poc mes o menys buydes.
It. vna bota maresma ab vinases.
It. vn doget de ffust de cup ab son ffrus sotil.
It. algunes dogues de quarterols e barrils prou sotils e dolents.
It. ha en vn raquo del dit celler certa sal lo nombre de la qual bonament nos pot dir quanta es.

En la Sglesia de dit castell.

Primo vn altar ab la ffigura de la Verge maria e dels tres reys de orjent.
It. ha en dit altar tres toualles de llj les dues planes la vna squaquada ab sos corporals.
It. vn cobrj altar de cuyro vermell.
It. vn cruciffixi de coure.
It. dos canalobres de fferre.

It. vna campaneta.
It. vna lantia ab son guarnjment de fferre.
It. vna cadira de ffusta ampla papal.
It. vna schala de caualcar de ffust ab tres grahons vermella tota vnjca.
It. vn canalobre de ffust per a tenjr cirj gros.

En la Truna de la dita Sglesia.

Primo dos tenjdors de libres de studj.
It. vn guarnjment o ffinestrol de dir la epistola o lo euangelj.
It. tres cadires papals en vn ffeix.
It. dos paneres sotils.
It. vna sella sotil ab son guarnjment vermell de portar lo cors de Jhesu christ.
It. dues gerres grans ab la boqua ampla per a tenir ffarjna sanceres buydes.
It. vna ffarnera (o ffaeuera) de molj de vent de ffust.
It. vna costella de balena.

En lo pastador.

Primo vna pastera de pastar ab dos petges.
It. vna caxa dolenta sens cubertor depoqua valor.
It. vn troç de bigua de poqua valor.

En lo palau del dit castell.

Primo xxviiij° paueses mjgancers.
It. quatre paueses grans de barrera.
It. xviij lances e vna Romanyola.
It. tres barres de entalamar.
It. vn lancer ffiquat en la paret.
It. vn altre lancer ab torres quj sta sobre lo cancell del dit palau.
It. dues taules de ffust ab sos petges la vna gran e laltra mjgancera.
It. vn tinell de ffust.
It. vna ballesta de ffust sens corda e sens nou.
It. vna barcella e vn mjg almut de ffust que dix lo dit nanthoni castello son del dit Comanador.
It. nou caffis poch mes o menys de forment que dix lo dit nanthoni castello son de les rendes de la vila de panischola. E stan en litigi si seran del Senyor Mestre o del Comanador.
It. dos caffis de mestells poc mes o menys que dix lo dit nanthonj castello son de les dites rendes e stan en lo litigij dessus dit.
It. sis caffis entre ordj e cjuada poch mes o menys que dix lo dit nanthonj castello son de les dites rendes e stan en lo litigij dessus dit.
It. dos caffis e mig de ffaues vna ffaneca de ffesols dues bareelles de gujxes e tres almuts entre xentilles cjurons e pesols e vna barcella de ljnas tot poch mes o menys les quals coses dix lo dit nanthonj castello son de les dites rendes e stan en lo dit litigij.

En lo rebost quj sta al cap del dit palau.

Primo vn lljt encaxat.
It. vna tauleta de poqua valor.

En la cambra major del dit castell.

Primo vn lljt ab dos petges huyt posts bones, vna marffega plena de palla vn matalaff ab listes reals ffassit de llana vn trauesser de ffluxell ab cuberta de montouar e vn coxi los quals dits trauesser e coxi dix lo dit nanthonj castello son del dit Comanador. E dix no sap la dita marffega si es del Castell o del dit Comanador.

It. vn lljt de corrioles quj sta dauall lo dit lljt.

It. vn banch encaxat quj sta dauant lo dit lljt.

It. vn coffre pjntat ab sa clau buyt lo qual dix lo dit nanthonj castello es del dit Comanador.

It. vn parell de lançols de lenç de tres teles e mjga quiscu los quals lo dit nanthonj castello dix son del dit Comanador.

It. dues taules de ffust ab petxes de si matexes.

It. vn calzer ab sa patena de argent sobredaurat ab senyal de luna en lo calzer e en la patena ha vn senyal ab ffigura de deu lo pare.

It. vn missal de pergamj lo qual en la scriptura dins primer contjnuament comence axi. Exorcizo te creatura salis.

En la ultima scriptura del dit missal ffenex per hec verba Remedia prebeant et eterna. per C. (te cubertes depost e vn tanquador de argent.

It. vna casulla de seda verda ab enffresadura dauant e darrere e dauant la dita enffresadura ffa creu vna stola e manjple de la dita seda camjs e amjt squinçats e dos cordons blanchs de ffil e vna altra stola de seda fforrada de drap blau ja vsada.

It. dos draps de llenç de altar ja vsats.

It. cinch claus groses de portes nos sap de hon son.

It. xvij claus xiques de portes nos sap nis pot dir de hon son.

En la cambra de la librerja.

Primo vn lljt encaxat ab sa marffega plena de palla.
It. vn banquet ab quatre peus.
It. dos panys ffranceses la hu desguarnjt.
It. tres correges de fferre.
It. dues ffulles de serra dolentes.

En la cambra hon dorm nanthonj castello.

Primo vn lljt encaxat ab vn matalaff ab barres blaues e blanques de cotonjna ffassit de llana vn trauesser ffassit de llana ab cuberta de canemas blanch vn parell de llançols squjnçats de tres teles quiscu de tramat dues fflaçades la vna negra ab listes vermelles blanques e verts als caps. E laltra blanqua ab listes burelles e vermelles als caps. E tota la dita roba que es en lo dit lljt dix lo dit nanthonj castello es del dit honrat Comanador.

It. vn lljt encaxat.
It. vna tauleta ab petxes de si mateix de poqua valor.
It. vn tjnell de ffust de poqua valor.
It. vna taula gran de dues posts sens petxes.
It. vna tanqua de caixa.

En la cambra de les armes.

Primo dihuyt paueses mjgancers ab creu de Montesa.
It. Trenta cuyraces de matzem.
It. vnes cuyraces ab panceta.
It. sis caps de qualots de fferre.
It set ballestes de ffust e vna sens corda.
It. dues ballestes de arc ab corda quiscuna.
It. sis dotzenes de lances de matzem poch mes o menys han algunes que no tenen fferres.
It. vint dotzenes de dracs?! de matzem poc mes o menys.
It. tres caxes de passadors de matzem.
It. vn caxo de ffust sens sol en lo qual ha xxxxij colrets de coffis.
It. dos caxons buyts per a tenir passadors.
It. vna quarterola buyda.
It. xxxx astes de lances largues poch mes o menys.
It. cinch dotzenes de astes de ffletxes poc mes o menys sens fferres.
It. vn sarrio de palma en lo qual ha certa caxa ffiscola e certes medecjnes de poqua valor.
It. vna romana possa ab son pilo.
It. vn morter de coure mjgancer ab son box.
It. becega de canem de giny ab certs troços de cordes de canem.
It. tres collers de fferre.
It. lxviij talladors de ffust entre xichs e mjgancers
It. dues polliges sens metalls.
It. vn tallan gran ab una polliga.
It. vna talla xiqua sens polliga.
It. dues bigotes ligades en vna ab vn troç de canem.
It. tres torns ab ses rodes de parar ballestes.
It. quinze passadors de giny ab empenes de fferre.
It. cinch emprentes o senyaladors de ffust.
It. vn quintar de salmjcer poch mes o menys quart podrit.
It. vn quintar de soffre poc mes o menys.
It. dues Roves de carbo de salzer poch mes o menys.
It. vna gerra de la boqua ampla mjgancera buyda.
It. dues gerres menguades.
It. vna criua la qual lo dit nanthonj castello dix es del dit honrat Comanador.
It. vnes graelles redones grans ab vn trich de fferre.
It. quatre brages de canem.

En lo studi hon solia studiar lo papa.

Primo vn llit sens petges hon ha cinch posts primes.
It. vn tanbell de noguer de jugar.

En la cuyna major del dit castell.

Primo vna cadena de fferre per a tenir los leuens sobre lo ffoch.
It. vn armarj de ffust ffiquat en la paret.
It. vna cadira papal.
It. vn banch de quatre peus.
It. vna candelera dolenta.
It. vna taula de ffust ab quatre peus dolenta.
It. vna gerra encordada mjgancera buyda.
It. vn morter de pedra gran.
It. vna lança largua ab son fferre.

En la casa de la volta sobirana de la torre major del dit molj.

Primo vn lljt encaxat.
It. la ffusta o ffornimen de vna brjfgola ab sa caxa e ab ses rodes.
It. dos tabals de coure grans.
It. vna lança largua.

En la casa del molj de vent del dit castell.

Primo vna bunbarda de fferre mjgancera ab vn mascle.
It. vn cep de bunbarda.
It. vna gronça ab una ffarinera de ffust dolents.
It. dues moles de molj.
It. vn mascle de bunbarda sotil.

En lo terrat del dit castell ha vna campana trenquada.

It. ha en la torre de la primer porta del dit castell vna campana de coure sancera.

En la cambra de la torre sobre lo portal de la primera porta del dit castell.

Primo vn lit petit hon ha tres posts dos petges sotils vna marffega vn tresponti barrat de groch e vermell ffassit de llana, dos coxins de poqua valor vna fflaçada blaua ab listes vermelles blanques e verdes vn llançol de tramat olda de dues teles e miga.

Les quals coses dessus dites son totes del dit Comanador segons dix lo dit nanthonj castello exceptat les posts petges e banch.

It. cinch post e dos petges ben sotils.
It. vna post penjada en la paret.
It. vn caxonet sotil.

En la cambra de la teulada.

Primo vn lljt encaxat.

It. vna fflaçada blanqua ab listes vermelles e burelles als caps e vn lançol detramat de tres teles olda les quals coses dix lo dit nanthoni castello son del dit Comanador.

It. vn paners mjgancer sotil.

It. vna catiffa sotil.

It. vn cep de fferre.

It. vna caxeta dolenta sens cuberta.

It. vna creu de ffust.

En la cambra del prior.

Primo vn lit encaxat.

It. vn banch dauant lo lit.

En la casa del bany ffou atrobada vna caldera gran engegada en la paret.

Item ffou atrobat en la cisterna que es en lo patj del dit castell vn pual de aram nou lo quail dix lo dit nanthonj castello que es del dit Comanador.

Item fforen atrobades en lo pati del dit castell cinch carregues de lenya poch mes o menys.

It. fforen atrobades en lo dit castell dotze Roues de ffarjna poch mes o menys.

Aquests son aquells bens los quals de present lo dit honorable en Guillem cervera lochtinent quj dessus ha atrobat dins lo Castell de ladita vila de panischola los quals comana an anthonj castello de la dita vila lo qual los conffessa haver hauts e reebuts e tenjr en si prometent aquells restitujr al dit Senyor Mestre o a quj lo dit senyor volra tota hora e quant per lo dit senyor Mestre o altrj per lo dit senyor manat lj sera totes dilacions apart posades obljganthi sos bens.

Presens testimonis fforen a les dites coses en Guillem algerrj e en Johan periç de dita vila de panischola.

Índex dels noms propis de la *Crònica* d'En Ramón Muntaner,[1] per Lluís G. Serrallonga i Josep M.ª de Casacuberta.

La Historiografía de Catalunya, com una de les branques més importants de la nostra antiga producció literaria, ha estat tots els anys objecte d'un detingut estudi en la Càtedra de Literatura catalana, confiada pels Estudis Universitaris al nostre benvolgut mestre el Dr. D. Antoni Rubió i Lluch.

Des del nostre pas per aquell ensenyament havem d'esmentar d'una manera especial les explicacions del Sr. Massó Torrents, que va ocupar la Càtedra durant els mesos de febrer i març de 1913, i les lliçons que, amb major amplitut encara, esmerçant bona part del curs següent, va donar el Dr. Rubió sobre les quatre obres mestres de la nostra Historiografía, tan justament nomenades per N'Angel Guimerà «els quatre Evangelis de la terra catalana».[2]

D'aquestes lliçons n'és un fruit modestíssim el present repertori dels noms propis de la *Crònica* d'En Ramón Muntaner.

Són nombrosíssimes les referencies geogràfiques i onomàstiques en aquesta *Crònica* contingudes, que tenen gran utilitat per als qui profonditzen la historia de Catalunya i per als qui investiguen l'evolució del nostre llenguatge geogràfic. Convençuts d'això, al recollir-les nosaltres d'aquells capítols plens de vida i presentar-les esquelèticament en forma d'índex als il·lustrats lectors dels Estudis, ens havem esforçat en fer ressaltar aqueix valor històric i filològic de la narració d'En Muntaner; per aconseguir-ho havem procurat, en tant que ens ha estat possible, identificar els personatges que l'autor no designa amb llur propi nom i mostrar les equivalencies modernes de moltes paraules geogràfiques que, en forma característica del català medieval, apareixen en el text

1. Segons el text de l'edició publicada per N'Antoni de Bofarull (Barcelona, 1860).

2. D'aitals explicacions vàrem fer-ne una senzilla ressenya de càtedra en aquestes planes: vol. VII (1913), pp. 401-404.

de la *Crònica*. Aqueixa importancia del vocabulari geogràfic d'En Muntaner ja fou assenyalada en 1891 pel Dr. Rubió i Lluch en un notable estudi sobre la Geografía de l'Orient en la *Crònica* d'En Muntaner.*

Per facilitar la consulta d'aquest índex, creiem oportú indicar brevíssimament el sistema en ell adoptat.

Per mitjà de xifres romanes i de xifres aràbigues consignem respectivament els capítols de la *Crònica* i les pàgines de l'edició d'En Bofarull on els noms surten citats.

Els mots onomàstics estàn impresos en VERSALETES; els geogràfics, en lletra rodona, i els demés (llibres, naus, etc.), en *cursiva*.

Quan en la *Crònica* apareixen diverses grafíes d'un sol nom (JACME, IACME; Rossello, Rosseyllo), agrupem totes les cites del mateix en el lloc corresponent a la grafía més versemblable, o en igualtat de circumstancies, en el de la més general. Cada una de les altres grafíes té, emperò, la seva indicació, remetent a la principal, on estàn totes elles transcrites.

Un procediment semblant seguim quan un mateix personatge o lloc geogràfic estàn expressats per mitjà de frases o paraules diverses (REY DARAGO, REY EN JACME, INFANT EN JACME, SENYOR INFANT; PANBERT, CARDENAL; ALMIRALL, EN ROGER, ROGER DE LURIA; Epheso, Altolloch; Macina, la ciutat).

En la cita dels personatges donem la preferencia als noms o als cognoms, segons la forma ordinaria de fer-ho en aquests repertoris.

Certs personatges indicats de manera vaga, tant sols com a parents d'altres, van anotats a continuació, i dintre el mateix apartat, d'aquests darrers; p. ex.: ROCAFORT, Berenguer de — *llur avonclo*. Aquells qui han pogut ésser identificats, van citats en el lloc respectiu, fent-se les referencies que havem cregut més convenients. (Per ex. : PROHENÇA, filla del compte de — v. [BEATRIU] filla del compte de Prohença; v. [MARGARIDA DE PROHENÇA].)

Al citar els membres de les cases regnants, indiquem el nom de llur pare, quan la *Crònica* al·ludeix a parentius llunyans, potser confosos al primer cop de vista.

Els noms dels edificis, carrers, etc., d'algunes poblacions, segueixen dintre el mateix apartat al nom d'aquestes, sempre que hi traspúa un record personal del cronista.

No havem inclòs en aquest índex el nom de Déu, de la Verge María, dels Sants, etc., usats per En Muntaner com a simple exclamació o frase devota; tampoc havem anotat les cites que fa en general (prelats, comtes, etc.), ja que no s'hi veu una al·lusió precisa i concreta, sinó una narració en sentit ponderatiu.

Les verificacions fetes, per tal de distingir-les dels noms continguts en la *Crònica*, han estat anotades entre claudators [ ] i amb l'ortografía actual.

---

* *Noticia geográfica del Orient, segons en Muntaner*, publicat en el Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya. Vol. I (1891), pp. 139-147; 224-235. Vol. II (1892), pp. 31-40.

[Abanilla]. — v. Favanella.
Abat, castell. — v. Castellabat.
ABAT, Palerm. — CXXXIV : 268.
ABDELA - BEN - BEBET. — CCLIII, CCLIX : 481, 490.
[ABELLA]. — v. DABEYLLA.
[ABOABDILLE - MAFUMET - ABENIXEM], moxerif de Manorques. — VIII : 17.
[Abruzzo]. — v. Brus.
[ABU - AB - ALLAH - EL - MOSTANCER], rey de Tunis. — XIX : 38.
[ABU - BEKER - BEN - MUSSA, dit IBN-UEZIR]. — v. BUGRON.
[ABU-BEQUER], rey de Murcia. — X, XIII : 20, 27, 28.
[ABU-CHOMAIL ZEYAN; ÇAEN?], rey sarrahí de Valencia. — IX : 18.
[ABU-HAFS], rey de Tunis. — CXVII: 229, 230.
[ABU-ISHAK I]. — v. MIRABUSACH.
[ABU'L-BAKA I], rey de Tunis. — CCXLVIII, CCL, CCLII : 469, 470, 474, 477.
[ABU-OMAR-IBN-HAKEM], moxerif de Manorca. — CLXX, CLXXII : 321, 324, 325.
[ABU-TACHEFIN I], rey de Trimise. — CCXCV : 564.
[ABU-YUSUF-YACUB], rey de Marrochos. — XIX : 38, 39.
[Abydos, boca]. — v. Boca Daver.
Achda; Dachda, grau : [Agde]. — CLII : 297-299.
[Aci, castell de; Acireale]. — v. Iat.
Acra; Dacra, lo port : [Sant Joàn d'Acre]. — CXCIV : 367, 368.
Aderes. — v. Oderno.
[Aderno]. — v. Oderno.
[Adramitti]. — v. Endimitre.
[ADRÍ]. — v. DADRÍ.
[Adrianòpolis]. — v. Andrinopol.
Africa. — CCXLVIII : 470.
AGATA, sancta. — v. Catania. — *esgleya major de... sancta Agata.*
[Agde]. — v. Achda.
[Agost]. — v. Aquast.
Agosta; Dagosta, castell, vila; Gosta, castell de; Gosti. — CVI-CVIII, CX, CXVIII, CXCIV, CCXL, CCLXXXII : 204 - 211, 231, 369, 370, 455, 540.
AGOSTÍ, senct. — LII : 98.
[AHONES]. — v. DAUNES, Ferran.
[Aïdin]. — v. Atia.
[AIMERIC V, de Narbona]. — v. AMALRICH DE NARBONA.
Alabiba, illa de. — XIX : 38.
Alacant, Dalacant, castell, vila, lorta. — XII, XIII, XVI, XVII, CLXXXVIII, CCXLV : 26, 27, 33, 34, 354-356, 465.
[ALAGÓ]. — v. DALAGO.
[ALAINO DE LENTINI]. — v. ALEYNEP.
Alama [Alhama, provincia de Murcia] XII : 26.
ALAMANY, Ramon. — CLXXXIV : 349.
Alamanya. — v. Alemanya.
Alamanys, ordre dels : [Ordre Teutònica]. — XLII : 82.
Albayda. — IX : 19.
[ALBERÓ]. — v. DALBERO, Nexamen.
Albes. — IX : 19.
Alcala [Vall d'Alcalà]. — IX : 19.
[Alcamo]. — v. Alcomu.
[Alcira]. — v. Algetzira.
Alcomu [Alcamo]. — CXCII : 364.
Alcoy; Dalcoyl, canal, [del regne de Valencia]. — IX, X, XXVI, : 19, 21, 52.
Alcoyll, vila, port de; Dalcoyll : [Collo]. — XLIV, LI, LII, LIV-LX, LXXXV, LXXXVI, CXXVIII, CCXXIX : 85, 86, 95-98, 100, 101, 104-108, 156, 158, 159, 253, 430.
ALEF; NALEF, — CCXLIX, CCL, CCLII-CCLIV : 472, 474, 477, 479-483.
Alemanya; Alamanya; Dalamanya; Almanya. — XXIX, XXXII, XXXV, CXIV, CXXXV, CXCIV, CCLX, CCLXXV, CCXCI : 57, 63-65, 69, 225, 351, 367, 494, 528, 560.
[ALEMANYA, emperador de]. — v. ALFONSO [X] i la nota 2 de la pàg. 106.
[ALENÇON, comte de]. — v. [PERE I], compte de Lanço.
[ALET]. — v. DALET.
ALEXANDRE; ALEXANDRI [el Magne]. — XLVII, LI, LXXII, XCI, CXLVI, CCXIV : 89, 96, 127, 175, 291, 402.
Alexandria. — CXVII, CLIX : 230, 309.
ALEYNEP, micer : [Alaino de Lentini]. — XLIII, LXXV, XCVII, XCIX, CXIV : 84, 135, 187, 190, 191, 225, 226.
Alfandech; Dalfandech, vila, vall. — IX, LIII : 19, 100.
Alfar. — CLXXXII : 346.
[ALFONS, II de Catalunya i III d'Ara-

gó]. — v. NANFOS [II de Catalunya i III Darago].
[ALFONS, III de Catalunya i IV d'Aragó]. — v. NANFOS [III].
[ALFONS VIII de Castella] : rey de Castella; EN FERRANDO DE CASTELLA.[1]— Pròleg, VI: 3, 12, 13.
ALFONSO [X], don; rey Nanfos; rey de Castella. — XI-XIII, XVII, XXI-XXV, XXXII, XL, XLV, LXXVII LXXXIX, CLVIII, CCXLV : 23, 25-27, 34, 35, 43-50, 65, 78-80, 87, 88, 141, 167, 306, 465. — cuydava esser emperador Despanya [2], XXIV : 50. — *sa muller:* v. [VIOLANT].— *sos fills:* v. FERRANDO DE CASTELLA, infant En; v. SANXO [IV] DE CASTELLA.
[ALFONS XI] rey de Castella. — CCXCV : 565.
[ALFONS, infant, fill de Jaume I]. — v. NANFOS, infant.
ALFONSO FRADERICH; NALFONSO FRADERICH, [fill del rei Frederic de Sicilia]. — CCXLIII, CCXLIV : 460, 461, 464.
ALFONSO DE CASTELLA, don; rey Nanfos[3] [fill de l'infant Ferràn de *la Cerda* i nét d'Alfons X de Castella]. — XL, CXLII, CLVI, CLVIII, CLXXIII, CLXXVI, CLXXVII : 78 - 80, 284, 285, 302, 303, 305-307, 328, 334-338.
[Algeciras]. — v. Algezira.
Alger. — CLV : 302.
Algetzira : [Alcira]. — IX : 18.
Algezira Dalhadra; Algezira; Algetzira; Dalgezira : [Algeciras].— CCXLVI, CCXLVII : 465, 466, 468.
[Alhama]. — v. Alama.
[Alicata]. — v. Licata.
Aljafería. — v. Çaragoça. — *Aljafería.*
Almanya. — v. Alemanya.
Almansa. — XII : 26.
[Almassora]. — v. Almesora.
[ALMENARA]. — v. DALMENARA, Pere.
Almenara. — IX : 20.
Almeria; Dalmeria; la ciutat.—XLVII, CCXLVI - CCXLVIII, CCLI : 90, 465, 466-469, 475.—*Lespero; Spero:* [Esperonte?] CCXLVII : 467, 468.
Almesora [Almassora]. — IX : 20.
ALMIRALL; almirayll. — v. CARROS, Francesch; v. DAUNES, Ferran; v. JACME PERE; v. LURIA, Roger de.
Almirayll, illa del. — CCL : 473.
Almiro, port del : [Nea Mizela, Port de Halmyros o Armyros]. — CCXXXV : 445.
[Almuñécar]. — v. Monecha.
[AL-NASER], rey de Granada. — CCXLVI, CCXLVII : 465, 466, 468, 469.
ALQUER, Gilabert. — CCXV : 404.
ALQUER, Ramon. — CCXV : 404.
Altolloch. — v. Efeso.
Altura. — IX : 20.
[Amalfi]. — v. Malfa.
AMALRICH DE NARBONA [Aimeric V, vescomte de Narbona] XXIII: 48.
[Amandolea]. — v. Mandolela, la.
[Amantea]. — v. Manthea, la.
AMAR BEN BUCEYT. — CCLII : 479.
[AMICI]. — v. DAMICI.
AMIGUTXO DE LURIA. — v. LURIA, Amigutxo de.
Amposta. — IX : 20.
[AMPOSTA, castellà de] — v. DARAGO, Sanxo.
[Ampurdà]. — v. Empurdà.
[Anatolia]. — v. Natuli.
Ancona; Dancona, marcha. — XI : 23.
[ANDREU II], rey Dongria. — Pròleg, VI : 3, 12, 13.
Andria, illa : [Andros].—CXVII : 230.
ANDRINOCHO; emperador de Constantinoble; Xor Andrinocho; lemperador. [Andrònic II, Paleòleg].— CXCIX, CCII - CCIV, CCVI, CCVIII-CCXVII, CCXIX, CCXXI CCXXIII, CCXXIV, CCXXVII, CCXXVIII, CCXXXII, CCXL-CCXLII : 378-380, 383-387, 389, 393, 396-404, 406, 407, 409, 413, 415, 416, 418, 423-425, 428-430, 438, 439, 455-459. — *emperadriu* [sa muller], CCIII : 387. — *madona sa filla,* CCIII : 387. — *fill del emperador* : v. MIQUELI. — *germana del emperador* : v. [IRENE]. — *naboda del emperador* : v. MARIA, megaduquesa.

---

1. La primera muller de Jaume I, la reina Leonor, era filla de N'Alfons VIII de Castella, i no del rei Ferrando, com diu equivocadament En Muntaner.
2. Es tracta evidentment d'una errada (que corretgeix En Buchon); deu ésser : *d'Alemanya.*
3. No fou rei de Castella, encara que En Muntaner, partidari seu, el tingui com a tal.

Andrinopol; Andrinople; Dandrinopla, ciutat : [Adrianòpolis]. — CCXIV, CCXV, CCXX, CCXXVI, CCXXVIII, CCXXXIII : 402-404, 412, 413, 422, 429, 442.
[Andriol Morisch]. — v. Murisch, Nandriol.
[Andrònic II, Paleòleg]. — v. Andrinocho.
Andronich. — CCLXI : 495-496.
[Andros]. — v. Andria.
[Angelos]. — v. Langlo; v. [Tomàs Angelos].
Anglaterra. — XXIX : 57.
[Anglaterra, rei de]. — v. Danglaterra, rey.
[Anglesola]. — v. Danglesola.
Anguera [Enguera]. — IX : 19.
[Anguera?]. — v. Danguera.
[Ania]. — v. Dania.
[Anjou, comte de]. — v. Danjou, compte.
Anjou, comptat, compdat. — XXXII, CLXXXI : 65, 342-344.
Anrich, don [Enric, infant de Castella; fill de St. Ferràn?] CCXLV. — 464.
[Antilló]. — v. Dentillo
[*Apocalipsi*]. — v. *Pocalipsi*.
Apro; Dapro, vila, castell : [Apros]. — CCXXI : 414, 415.
Aquast [Agost]. — XIII : 27.
Arago; Darago, casa, casal, linatge, rey [en sentit general]. — I, II, XVII, XX, XXIII, XXX, XXXI, XXXVI, XLVII, LIX, LXVII, XCII, CIII, CXIII, CXXV, CXXXVIII, CXLV, CLII, CLXXXI, CXCIII, CXCVIII, CCXXVII, CCXXIX, CCXXX, CCXXXVI, CCLX, CCLXX, CCLXXII, CCLXXX, CCLXXXIII, CCLXXXIV, CCLXXXVIII, CCXC, CCXCII : 4-6, 35, 41, 48, 59, 61, 62, 72, 90, 108, 117, 176, 195, 223, 248, 276, 287, 297, 342, 343, 366, 376, 424, 430, 433, 435, 448, 494, 513, 514, 516, 537, 542-544, 553, 556, 557, 561.
[Aragó, corona d']. -v. Darago, corona.
Arago; Darago, regne, reyalme. — III, IV, VI, IX-XI, XIII-XV, XVII, XVIII, XX, XXIV, XXV, XXIX, XXXVI, XL, XLV, XLVI, XLVIII, LXXVI, LXXXIX, XCII, XCIV, XCV, CI-CIII, CX, CXI, CXIII, CXX, CXXVI, CXLV, CXLIX, CL, CLVI-CLVIII, CLX, CLXVII, CLXXIII, CLXXV-CLXXIX, CLXXXI, CLXXXIII, CLXXXVII, CLXXXIX, CXCIII, CCXV, CCXXXVI, CCXLV, CCXLVI, CCLXXI, CCLXXII, CCLXXIX, CCXC, CCXCII, CCXCIII, CCXCV-CCXCVII : 8, 10, 14, 18, 20, 21, 23, 24, 27-29, 31, 34, 35, 37, 42, 50, 51, 56-58, 71, 78, 87-89, 91, 137, 165, 176, 179, 180, 183, 193, 195, 196, 212, 213, 222, 235, 250, 251, 287, 288, 294, 295, 303, 305, 307, 311, 318, 327, 333-335, 337-340, 343, 344, 348, 354, 357, 366, 407, 448, 464-466, 515, 522, 536, 558, 560, 561, 563, 566, 568, 570, 576.
[Aragó, rei]. — v. Darago, rey.
[Arborea]. — v. Darborea.
[Arbós]. — V. Sarbos.
[Aregall]. — v. Daregaill.
Arena.* — CCXIV : 402, 403.
[Arenós]. — v. Darenos.
[Argilers]. — v. Dargilers.
[Aria]. — v. Daria.
[Ariza]. — v. Farisa.
[Armagnac?]. — v. Daymenart, compte.
[Armenia]. — v. Darmenia.
[Armi, capo dell']. — v. Larmita, cap de.
[Armyros]. — v. Almiro.
A[rnau]. Roger [II]; compte de Pallars; compte de Pallas. — XLIX, LI, LIII, LV, CXXII, CXXIII, CXXV : 92, 93, 95, 96, 100, 103, 104, 241-243, 246.
A[rnau]. Roger [III], compte de Pallars. — CCXCV, CCXCVII : 565, 567.
[Aròs]. — V. Daros.
[Artà]. — v. Larta, dispotat de.
Arta, dispotat del. — v. [Tomas Angelos].
Artaqui, cap del; Lartaqui : [Artaki, Erdek]. — CCIII-CCV, CCXIV, CCXXII : 385, 386, 388, 389, 391, 402, 416.

* Al·lusió a Elena, «presa per força darmes» per Paris, fill del rei Priam.

[ARTIEDA?]. — v. DARTEDA.
[ARTOIS, comte d']. — V. [ROBERT II] compte Dartes.
ARTUS, rey : LXVI, CLXI : 115, 312.
[Ascoli]. — v. Scales.
[Asomatoi, Porto]. — v. port de les Guatles.
Asp. — IX, XII, XIII, XVII, CLXXXVIII, CCXLV : 19, 26, 27, 34, 356, 465.
[ASSÀN] emperador de Lantzaura. — CXCIX, CCVIII, CCXII : 378 - 380, 396, 400. — *llur avonclo*, CCVIII : 396. — *sos fills*, CCVIII: 396. — *lo frare de lemperador de Lantzaura*, CCX : 398.
[ASTARAC, comte de]. — v. [BERNAT IV].
[Atenes]. — v. Tenes.
Atia, gabella de ; Tiu : [Aïdin]. — CCV, CCVII : 391, 394, 395.
AULEGER, Sanct, [Sant Oleguer]. — XCV : 183.
[AUSTRIA, duc d']. — v. [FREDERIC III].
[AVAILLES, D']. — v. DAVALLA.
[Aversa]. — v. Versa.
[AVLONA?]. — v. Velona.
[Avola?]. — v. Nola.
Aygua Freda; Daygua Freda, cap [cap de Bagur]. — CXXX, CXXXI, CXXXV : 258, 262, 271.
Aygues Mortes. — CXIX, CXXIX, CLII : 233, 254, 299.
[AYVAR]. — v. DAYVAR.
[Azof, mar de]. — v. Tana, mar de.

BABYLONIA, soltan de. — v. SALADIN.
Baessa : [Baeza]. — XII : 26.
[Bagnara Calabra]. — v. Labaynare.
[Bagur, cap de]. — v. Aygua Freda.
Balaguer, coll de [entre Perelló i Hospitalet]. — XXIII : 46, 47.
Balderes [comarca de Beziers]. — CXIX : 233.
[BALDUÍ II]. — v. BAUDOY.
BALTHASAR. — XCVI : 185.
BANDINIÇA, senyor de la [Vodeniza]. — CCLXI : 495.
Banyoles. — CCLXIX : 513.
Banyulls, coll de : [Banyuls]. — CXX, CXXII : 235, 236, 239, 240.
Barbaria; Berbaria : [Berberia]. — XLVII, LI, LII, LIX, LXXXV, CIV, CXVII, CXXIX, CLV, CLIX, CLXX, CLXXII, CLXXX, CXCIV, CCL, CCLV, CCLXXXVII : 90, 95-98, 108, 156, 197, 229, 230, 255, 301, 302, 308, 321, 324, 326, 327, 342, 371, 473, 487, 552.
BARBARIA, alcayt de. — CXXVIII : 253.
Barcelona. — XXIII, XXV, XXIX-XXXI, XXXVI, XXXVIII, XLIV, XLVI, XLVIII, LXXXIII, XCIV, XCV, XCVIII, CI, CIV, CX-CXIII, CXV, CXVIII, CXX, CXXIX, CXXX, CXXXIII-CXXXVI, CXL, CXLII, CXLIII, CXLVI, CXLVII, CLI-CLIV, CLVI, CLIX-CLXII, CLXIX, CLXX, CLXXII - CLXXIV, CLXXVI, CLXXX - CLXXXII, CLXXXV, CXCIV, CCVI, CCXIV, CCXXIX, CCXXXII, CCXLIII, CCLXVIII, CCLXIX, CCLXXI, CCLXXIII, CCLXXVII, CCLXXIX, CCLXXXIX, CCXCII, CCXCIII, CCXCV, CCXCVII : 47, 51, 57, 59, 61, 62, 71, 75, 86, 88, 90, 91, 154, 178, 180, 181, 183, 188, 192, 193, 196, 211, 214, 215, 218, 224, 227, 231, 235, 253, 256, 259, 264, 265, 270, 271, 273, 281, 282, 285, 290, 291, 296, 299, 300, 303, 308, 311, 312, 319, 321, 322, 327-331, 334, 335, 341, 342, 344, 348, 352, 370, 394, 402, 431, 439, 460, 508, 510, 515, 524, 533, 535, 536, 554, 561, 563, 564, 566, 576. — *casa dels Preycadors*, CLXXIII : 329. — *castell nou*, CXV : 227. — *darasanes*, XXXVI : 70. — *frares menors*, CLXXIV, CLXXVI, CLXXXV : 331, 335, 352. — *palau reyal*, XCIV, XCV, CXII, CXIII, CLXXIII : 180, 185, 215, 224, 328. — *Seu*, XCV : 183.
Barcelona, comptat, compte [en sentit general]. — IV, XXXI, CXLV : 10, 61, 62, 287, 288.
BARCELONA [bisbe de]. — v. [PEREGRI, fra Bernat].
BARCELONA, compte de. — v. DARAGO, rey.
BARQUET. — XXX, XXXI, CCLII : 60, 61, 474.
Basquera. — XXIII : 47.
BATLE, Pere. — CCLXIX : 512.
BAUDOY, emperador : [Balduí II de Constantinoble]. — XXXVIII : 75.

Bayren, castell : [Bayrent].—IX : 19.
[Bearn]. — v. Biarn.
[Beatriu], filla del compte de Prohença [Ramón Berenguer]; comptessa de Prohença; comptessa; [muller de Carles I de Nàpols]. — XXXII, XXXVIII : 65, 66, 76.
[Beatriu] filla del rey Manfre [de Sicilia]; madona la infanta; la infanta sa tia [de Jaume II]. — CXIII, CXVI : 218, 221, 223, 229.
[Beaumarchais, Eustaqui de]. — v. Nestatxe.
Bechsi : [Buccheri?]. — CCLXXXII: 540.
Bella, madona, dona, [mare d'en Roger de Lluria]. — XVIII, LXXVI, CV, CLIX : 36, 136, 202, 310.
Belloch, Pere de. — CCLXXVII : 533.
Bellver, castell de : [Pondicocastro, Pontico]. — CCLXVII : 507.
Bellver, G. de. — CCXXVI : 422, 423.
Benaguazir : [Benaguacil]. — IX : 19.
Benatia, Jacob; Benatia. — XXX, XXXI, CXVII, CCLII, CCLIII, CCLIX : 60, 61, 231, 478-481, 490.
Benmargan. — v. Margam.
Ben Marquen. — v. Marquen, Ben.
Bensimomen, casa de. — CCXLVIII-CCL, CCLII : 470-472, 474, 478, 479.
Bera : [Vera]. — XLVII : 90.
Berbaria; [Berberia]. — v. Barbaria.
[Berdejo]. — v. Verdejo.
Berdia. — IX : 19.
Berenguer Ff.[1] — CCXXI : 414.
Berenguer, Jacme. — CLXXXVIII: 356.
[Bernat IV], compte Destarach : [d'Astarac]. — CXXIII : 243.
[Besalú]. — v. Besuldo.
Beselda. — v. Besuldo.
Beses : [Beziers]. — XXIII, CLII : 48, 297-299.
Besuldo, Beselda : [Besalú]. — CXXVIII, CXXXIV : 252, 265, 270.
[Beziers]. — v. Beses.
[Beziers, comarca de]. — v. Balderes.
Biarn : [Bearn]. — CLXXXIII : 348.
Biarn, Gasto de. — v. Gasto [VII] de Biarn.
Birats. — v. Giraix [?].
[Bizantí, imperi]. — v. Constantinoble, imperi.
Blanca, regina, [muller d'en Jaume II d'Aragó i filla d'en Carles II de Nàpols]; Blanca, dona, madona; regina Darago; la regina. — Pròleg, CLXII, CLXXXI-CLXXXIII, CLXXXVI, CXCVIII, CCLI, CCXC-CCXCII : 3, 312, 344-348, 353, 377, 475, 557, 558, 561.
[Blanca], filla [d'en Jaume II d'Aragó]; prioresa [de Xixena]. — CCXCI : 560.
Blanca, madona, [filla d'en Lluís IX de França i muller de l'infant Ferràn de la Cerda]. — XL, CLVIII : 78, 79, 306.
Blanquerna : [Blaquerna].—v. Constantinoble. — *Blanquerna.*
Blaquia, la [Valaquia, Tessalia]. — XXIX, CCXL, CCXLIV, CCLXI: 58, 455, 462, 496.
Blaquia, senyor de la. — v. Langlo.
Blasco, don. — v. Dalago, Blasco.
Boaps. — XXX, XLIII, XLIV : 60, 83-85.
Boca Daner. — v. Boca Daver.
Boca Daver[2]; Bocha Daver; Bocadaver : [estret dels Dardanels].—CCII, CCIX, CCXIV, CCXXIII, CCXXXI, CCXXXII, CCXLI : 384, 397, 398, 402, 403, 417, 437, 439, 457, 458.
Boca de Far; boca de Far; bocha de Far [Far de Messina]. — LXVIII, LXIX, LXXXI, LXXXII, CXCVI : 119, 121, 148, 149, 374.
Bocanegra, Antoni de : [Boccanegra]. — CCXXXVII : 428.
Bocha Daner; Bocha Daver. — v. Boca Daver.
Bona. — LI, LII, LXXXV : 97, 98, 158.
Bonaventura, nau. — XCV : 181, 184.
Bonayre, castell, ciutat de, [prop de Càller]. — CCLXXIV, CCLXXVI,

1. Segons l'edició Bofarull, en el ms. de Poblet, avui a l'Institut d'Estudis Catalans, es llegeix : Berenguer P. [Berenguer Pere?].

2. El nom Boca Daner de les edicions és copia equivocada de Boca Daver, nom català de Boca d'Abydos, en l'estret dels Dardanels.

CCLXXVIII, CCLXXIX, CCLXXXIV-CCLXXXVII, CCLXXXIX, CCXC : 524, 525, 530, 531, 534, 535, 545, 546, 548, 550-552, 554-557.
BONBARQUET. — CXVII : 231.
Bonifaci : [Bonifacio, ciutat de Còrcega]. — CCLXXVIII, CCLXXXV : 533, 534, 546.
[BONIFACI VIII]; Papa; senct Pare apostolich. — CLXXXI, CLXXXIV - CLXXXVI, CXC, CXCI, CXCIII, CXCVII-CXCIX : 342-344, 349, 351-353, 358, 361, 365, 375-378.
BONIFACI, micer. — v. SALAMANDRANA, Bonifaci de.
BONIFACI, micer. — v. VERONA, Bonifaci de.
Bordeles. — LXXXIX : 165, 167.
Bordeu; Burdeu. — LXXII, LXXIII, LXXV, LXXVI, LXXVIII-LXXX, LXXXV-XCI, XCIV, CII, CXIII : 127, 131, 132, 134, 136, 142, 143, 145, 146, 156, 160- 167, 170, 174, 178, 194, 219.
BORDEU. senescal de. — v. DAGRILLI, Joan.
[Borgo?]. — v. Burch, el.
BORGONYA, duch de; princep de la Morea. — CCLXI : 495-497.
[BORGONYA, duc de]. — v. LOYS, princep.
Borriana : [Burriana]. — IX, XXIII : 20, 46.
[Bòsfor], bras de mar. — CCII : 385.
[BOXADORS?], — v. EMBOXADORS.
BOYL, Falip. — CCXC : 555, 556.
Brandis : [Bríndisi]. — LXVII, CVI, CVII, CIX, CXVI, CLIX, CXCIV, CCXXXVIII, CCXLIV, CCLXI, CCLXII : 116, 204, 205, 207, 209, 210, 228, 308-310, 367, 368, 452, 461, 495, 498, 499. — *Deresana*, CVI : 205.—*sancta Maria del casal*, CLIX : 310.
BRAYMON, duch de. — CCXLIV : 461.
BRENDA, compte de. — v. [GUALTER V de Brienne].
[BRIENNE, comte de]. — v. [GUALTER V].
[Brindisi]. — v. Brandis.
Brus : [Abruzzo]. — XI, XXXII, LXXI, LXXXVIII, CV : 23, 64, 126, 163, 203.
[Buccheri?]. — v. Bechsi.
Bugia. — XIX, XXXI, XLIII, L, LXXXV : 38, 62, 83, 85, 94, 95, 158.
BUGRON, En : [Abu-Beker-Ben-Mussa, dit Ibn-Uezir, senyor de Constantina]. — XLIII, XLIV, XLVII, L-LII, CLXX : 85, 86, 90, 94, 95, 99, 321.
[Bulgaria]. — v. Lantzaura.
Bulles : [Bullas]. — XII : 26.
Bunyol. — IX : 19.
Burch, el : [Borgo?, aprop de Messina]. — CXCV : 372.
Burdeu. — v. Bordeu.
BURGUNYA, duch de : [Borgonya]. — v. LOYS, princep.
[Burriana]. — v. Borriana.
Busnayre, boques de : [illa della Maddalena al N. de Sardenya]. — CCLXXXV : 546.

Cabanes [de l'Empordà].—CLXXXII: 346.
Cabanes, Cabanyes [de la comarca de Castelló de la Plana]. — IX, XXIII : 20, 46.
[Cabes]. — v. Capis.
Cabopasser : [cap de Passero]. — LXXXII : 150.
Caboterra; Capo Terra : [Capoterra]. — CCLXXV, CCLXXXV : 525, 547.
Cabrera, [illa de], — LXXXVI CXXIX, CXXXV : 159, 256, 271.
CABRERA, Bernat de, vescompte de Monsoriu. — CCXCV : 566.
CABRERA, Isabel de. — CCLXVIII : 508.
[CABRERA, Marquesa de]. — v. [MARQUESA DE CABRERA].
Cadaqués : [Cadaquers]. — CXXIX, CXXX : 254, 257, 261.
Cahors; Caors. — XV, XXXVIII: 31, 76.
Calabria. — XI, XVIII, XXXII, LXV, LXVII, LXVIII, LXXI, LXXIII, LXXV - LXXVII, LXXXII LXXXVIII, CV-CVII, CXIII, CXVI, CXVIII, CXXVIII, CXLVII-CL, CLXIII, CLXIX, CLXXII, CLXXV, CLXXVI, CLXXX, CLXXXIV, CLXXXV, CXCI, CXCII, CXCIV, CXCV, CXCVII, CXCVIII, CCI, CCXXXVIII, CXXXIX, CCXLI, CCXLVIII-CCL, CCLVI, CCLVII, CCLX, CCLXXXI-CCLXXXIII : 23, 36, 64, 113, 117,

120, 126, 132-135, 138-140, 148, 149, 163, 164, 200, 203, 205, 207, 218, 219, 227-229, 231, 252, 253, 292, 293, 295, 313, 314, 321, 327, 332-334, 341, 342, 349-351, 359, 362, 371-373, 375, 377, 382, 452, 454, 458, 470, 471, 473, 487, 488, 493, 494, 537, 538, 541, 543.
CALABRIA, duch de. — v. ROBERT, rey [de Nàpols]; v. [CARLES] duch [de Calabria].
[CALAMANDRANO, Bonifaci de]. — v. SALAMANDRANA.
Calana, Colana, castell de: [Calanna]. — LXXV, CXCIV, CCLVI : 134, 370, 487.
Calatabelot; Calathabellot : [Calata-Bellota]. — CXCVIII, CCLXXXII: 375, 376, 540.
[Calatafimi]. — v. Cathalafin.
[Calatayud]. — v. Calathayu.
CALATEGIRO, Joan de. — XCVII : 187.
Calathabellot. — v. Calatabelot.
Calathayu; Calathaiu: [Calatayud]. — XCII, XCIV, CLVII, CLVIII, CLXXVII-CLXXIX : 176, 178, 305, 306, 308, 337-340.
CALATRAVA, maestre de. — CCXCV : 566.
CALBET, Ramon. — CLXXII : 326.
CALDES, Guillem Peris de. — CCXX : 410.
CALDES, Joan Peris de. — CCXV : 405.
Caller, castell, vila de. — CCLXXII-CCLXXVIII, CCLXXXIII-CCLXXXVII, CCLXXXIX, CCXC : 520-526, 528 - 535, 543 - 547, 550, 552, 554-557. — *sent Brancas*, castell, porta de : [San Pancrace, Sant'Avendrace], CCXC : 555, 556. — *Escampaig; Descampaig:* [Stampace], CCLXXXVI, CCLXXXVII : 550-553.
Callosa; Calloza; Gallosa: [Callosa de Segura]. — XII, XIII, CLXXXVIII, CCXLV : 26, 27, 356, 465.
Calp. — IX : 19.
Cambrils. — XXII : 47.
Candia. — CLIX : 309.
Caors. — v. Cahors.
Caperna. — v. Macina. — *Caperna.*
Capis : [Gabes, Cabes]. — XXX, XXXI, CCLII, CCLIX : 60, 61, 478, 490.
[Capoterra]. — v. Caboterra.
Capri, illa de. — CXIII, CXVI : 222, 228.
CARAMANY, Pons de. — CCXCV : 565.
Caravacha. — XII : 26.
Carbona. — IX : 19.
CARBONS. — CLXXVIII : 338, 339.
[Carcassés, comarca de Carcassona]. — v. Quaqueses.
CARDENAL. — CXCIII : 365. — v. [FERRARIIS, Guillem de]; v. LLEGAT; v. PANBERT.
CARDONA, Ramon de, [fill natural del vescomte Ramón Folc VII]. — CCXCV, CCXCVI : 565, 567.
CARDONA, vescompte de. — v. RAMON FOLCH [VII]; v. RAMON FOLCH [VIII].
[CARLEMANY]. — v. CARLES MAGNES.
[CARLES IV] rey de França. — CCLXXXIV : 545.
CARLES, rey [I de Nàpols; fill de Lluis VIII de França]; Charles; compte de Anjou; compte Danjou; compte de Prohença; compte — XXXII-XXXV, XXXVII, XXXVIII, XLI - XLIII, LI, LVII, LXI, LXIV - LXXXIII, LXXXVII-XCI, XCIV, CII - CIX, CXII-CXIV, CXVII, CXVIII, CXXXII, CXXXVIII, CLVII, CLXXXI, CXCIV, CCLXII : 65-70, 72, 75, 76, 81-85, 97, 106, 110, 112-115, 117-122, 124-137, 139-149, 153, 160-164, 168, 171, 172, 174, 175, 178, 179, 193-195, 197, 199, 204, 207-209, 214, 220, 222, 225, 226, 231, 232, 263, 276, 304, 343, 367, 497-499. — *fill major del rey Carles:* v. CARLES, rey, [II de Nàpols].
CARLES, rey, [II de Nàpols]; princep; princep de Taranto*; princep de Matagrifo; fill major del rey Carles [I de Nàpols]. — Pròleg, XXXVIII XLII, LXXIII, CVI, CVII, CXIII-CXVI, CXVIII, CXXXVIII, CLIX, CLXII-CLXV, CLXVII-CLXIX, CLXXIII, CLXXX-CLXXXII, CLXXXV, CLXXXVI,

* Fou príncep de Salerm i no de Taranto; En Muntaner confón aquest personatge amb son fill.

CXC-CXCIV, CXCVIII, CXCIX, CCXXXVIII : 3, 74-76, 81, 82, 132, 204, 205, 208, 218-227 232, 276, 310, 312-315, 317-320, 327-329, 342-348, 352, 353, 358, 361, 362, 365, 366, 369, 370, 375-379, 453. — *fill major del rey Carles* : v. Lluys, mosenyer En.—*fill* : v. Ramón Berenguer.

Carles [de Valois, fill de Felip III de França]; Carlot; rey del xapeu; micer Carles de França; [titolat rei d'Aragó]. — XCI, CIII, CX, CXIX, CXXI, CXXXVIII, CXXXIX, CLXXXI, CXCIII, CXCVII, CXCVIII, CCXXXV, CCXXXVI, CCXXXVIII. — 175, 195, 196, 211, 233, 236, 237, 275-278, 280, 342-344, 365, 366, 374-377, 446-448, 452, 453.

[Carles] duch [de Calabria]; fill del rey Robert [de Nàpols]. —CCLXX, CCLXXXII : 538-543.

Carles Magnes : [Carlemany]. — CXXV : 247.

Carles Martell; fill [del rei Carles II de Nàpols]. — CLXIX, CLXXX, CLXXXI : 319, 342.

[Carles Robert] rey de Ungria [fill d'en Carles Martell i nét de Carles II, rei de Nàpols].—CLXXX : 342.

Carlet [de Lluria]. — v. [Lluria] Carlet [de].

Carlot. — v. Carles [de Valois].

Carros, Berenguer; fill del almirayll [Francesc Carroç]. — CCLIX, CCLXXIX, CCXC : 489-491, 535, 556.

Carros, Francesch; En Carros; almirall; almirayll. — CCLXXII, CCLXXIII, CCLXXV, CCLXXVI, CCLXXIX, CCLXXXIV-CCLXXXVII : 517, 518, 520, 522-524, 526, 528, 530, 531, 535, 544-551.

Carselat : [Garsiliato?].—CCLXXXII: 540.

Cartagenia; Carthagenia : [Cartagena]. — XII, XVII, CLXXXVIII : 26, 34, 357.

Cartalla; [Guillem Galceran de]. — v. Catansar.

Carthagenia. — v. Cartagenia.

[Casandria]. — v. Sacer Andria.

Casarta, compte de : [comte de Caserta?]. — XXXIV : 69.

Castalla. — IX : 19.

Castallo Dampuries; Castallo. — CXX, CXXII, CXXVI, CXXVII, CXXXVII, CXXXVIII, CLXXXII, CCXV : 236, 239, 240, 246, 248-251, 274, 275, 346, 404.

Castallo, Grels de. — v. Grels de Castallo.

Castallo : [Castiglione]. — CXCII, CXCV : 361, 372.

Castallo, comptat de. — v. Dampuries, comptat.

Castella; regne de Castella. — XII, XXII-XXIV, XXIX, XXXVI, XL, XLV, XLVI, LXXXIX, XC, XCII, CII, CXX, CLVI-CLVIII, CLXXVI, CLXXVII, CLXXIX, CLXXX, CLXXXVII, CCXLV, CCXCV : 26, 44, 48, 50, 57, 71, 79, 80, 88, 165, 174-176, 194, 234, 303-307, 335-338, 340, 341, 354, 464, 565.

Castella, casa de. — XL : 78, 79.

Castella, rey de. — v. [Alfons VIII de Castella]; v. Alfonso [X], don; v. [Alfons XI]; v. Alfonso de Castella, don; v. Ferrando de Castella, rey; v. Ferrando de Castella, infant; v. [Sanxo IV].

Castella, regina de. — v. [María de Molina]; v. [Violant] regina de Castella.

Castella, filla del rey de. — v. [Leonor] regina [d'Aragó].

Castella, infants de. — v. Joan, infant; v. Manuel de Castella.

Castellabat; castell Abat : [Castellabate]. — CXIII, CXVI, CLXIV, CLXV : 219, 227, 228, 314, 315.

Castellamar : [Castellammare di Stabia]. — CXLIX : 294.

Castellamat; Cathalamaur : [Castellamare del Golfo]. — CXCII, CCLVIII, CCLX : 364, 489, 494.

Castellar, Jacme de. — CCXLIX, CCL : 471, 472.

Castellar, Pons de. — CCLX : 492.

Castellauli, Maymo de. — CLXXIII, 329.

Castelles, les : [Le Castelle]. — LXXXII, CLIX : 148, 310.

[Castellet?]. — v. Castellot.

Castellmenart. — CCLIV : 482.

Castellnou : [Castelnovo, del regne de Valencia]. — IX : 19.

Castellnou, compte de. — CXXV : 246.

CASTELLNOU, Dalmau de. — CXXV, CCLVII, CCLX, CCXCV, CCXCVI: 246, 488, 492, 493, 565, 568.
CASTELLNOU, G. de. — LII, LV, LVI, LXXVII : 97-100, 104, 105, 140.
CASTELLNOU, Gesbert, Gisbert de. — CXXV, CLXI : 246, 311, 312.
CASTELLNOU, vescompte de. — CXXVIII : 253.
CASTELLO, compte de. — v. [PONÇ Uc IV].
[Castelló d'Empuries]. — v. Castallo Dampuries.
Castello [de la Plana]. — IX. XXIII : 20, 46.
[Castello Nuovo]. — v. Castrenou.
[Castello Villanuova]. — v. Vilanova.
CASTELLOT, Bertran de : [Castellet?]. — CCXCV : 565.
[Castelnovo]. — v. Castellnou.
[Castiglione]. — v. Castallo.
CASTRE, Felip de. — CCXCV : 565.
Castrejoan : [Castro-Giovanni]. — CXCII : 362.
Castrenou : [Castello Nuovo]. — CCXXXVIII : 452.
[Castrocucco]. — v. Caustrecuch.
[Castro-Giovanni]. — v. Castrejoan.
Catalunya; Cathalunya. — IX-XI, XIII-XV, XVII, XVIII, XX, XXII, XXIII, XXV, XXVIII, XXIX, XXXI, XXXVI, XXXVIII, XLVI, XLVIII, LI, LII, LVI, LXXVI, LXXXI-LXXXIII, LXXXV, LXXXVII, LXXXIX, XCII, XCIV, XCV, XCVIII, CI, CIV, CV, CX-CXIII, CXV, CXVII, CXIX-CXXII, CXXVI, CXXX, CXXXIX, CXLI, CXLV, CXLIX, CL, CLII, CLVI-CLX, CLXIII, CLXXII, CLXXV, CLXXVI, CLXXVIII, CLXXIX, CLXXXI-CLXXXVI, CLXXXVIII, CXCIV, CXCVIII, CCXIV, CCXV, CCXX, CCXXIX, CCXXXVI, CCXLIII, CCXLVI, CCXLVIII, CCLI, CCLVII, CCLXVIII, CCLXXI, CCLXXV, CCLXXIX, CCLXXXVI, CCLXXXIX, CCXC, CCXCIII, CCXCV-CCXCVIII : 18, 20, 21, 23, 24, 27, 29, 31, 35-37, 42, 44, 48, 51, 54-58, 62, 71, 76, 89-91, 95, 96, 98, 99, 105, 136-138, 147, 151-154, 157, 160, 165, 176, 179, 180, 182, 183, 188, 193, 198, 201, 204, 211, 213-215, 222, 227, 229, 233-235, 238, 241, 250, 257, 278, 281, 283, 287, 288, 294, 295, 299, 303, 305, 307, 308, 311, 313, 326, 327, 332-334, 339, 340, 344, 345, 347-349, 352, 353, 355, 371, 376, 402, 404, 405, 410, 431, 448, 460, 461, 466, 469, 475, 476, 488, 508, 514, 515, 527, 530, 535, 536, 549, 554, 556, 563, 566, 568, 570, 576, 579.
Catania; Cathania, castell, ciutat de. — CXC-CXCII, CXCIV-CXCVI, CXCVIII, CCLVII, CCLXIII-CCLXVI, CCLXVIII, CCLXXXII: 358-362, 369, 370, 372-374, 377, 488, 501-504, 506, 508-510, 540. — *esgleya major de ... sancta Agata*, CCLXIV, CCLXV : 503, 504.
CATANSAR, Guillem Galceran de Cartalla (compte de); Galceran de Cartalla, senyor Dostales e de Pontons; Guillem Galceran, compte de Catansar. — CXXVIII, CXLVIII, CXCI, CXCII, CXCIV, CXCV, CXCVIII, CLXXXIII : 252, 253, 293, 358-360, 362, 370, 372, 373, 376, 542.
Cathalafin : [Calatafimi]. — CXCII : 362, 364.
Cathalamaur. — v. Castellamat.
Cathalunya. — v. Catalunya.
Cathania. — v. Catania.
[Catona]. — v. Gatuna, la.
Catral. — XIII : 27.
[CATTANO, Guido] arquebisbe Darborea. — CCXCV, CCXCVII, CCXCVIII : 564, 566, 577, 578.
Caustrecuch : [Castrocucco]. — CV : 200.
[Cavala]. — v. Cristopol.
CAZA, Arnau de. — CCLXX : 513.
[Cefalonia]. — v. Xifelonia.
[Cefalú]. — v. Xifelo.
[Cehegin]. — v. Senagy.
[CENTELLES]. — v. SENTELLES.
[CEPOY, Teobald de]. — v. SIPOYS, Tibaut de.
Cepta : [Ceuta]. — XXXI, CXVII : 62, 230.
Cerdanya; Serdanya; Sardanya. — IX, XVII, XXV, XXIX, CXII, CXIX, CXXXIX, CXLI, CCLXXX : 20, 35, 51, 56, 58, 217, 233, 279, 283, 536.
Cero : [Cesaro]. — CXCV : 372.
CERVELLO, Guillem de; G. de Servello. — CCXCV, CCXCVI : 565, 568.

Cervera [del Maestrat]. — IX : 20.
[Cervi, canal de?]. — v. Setull.
Cesa, gabella de : [Sasan]. — CCV : 391.
CESAR. — v. FLOR, Roger de.
[Cesaro]. — v. Cero.
Cesto, el : [Sextos o Sesto, avui Rovalli-Kalesi]. — CCIX : 398.
[Cetraro]. — v. Citrar.
[Ceuta]. — v. Cepta.
[CHAMPLITTE, Guillem de] princep de Morea. — CCXLIV : 462.
CHARLES, rey. — v. CARLES, rey [I de Nàpols].
[Cheste]. — v. Gest.
[CHIARAMONTE, Manfrè de]. — v. CLARAMUNT.
[Chios]. — v. Xiu.
[CHOLET, Joàn]. — v. PANBERT.
Chrestiandat. — v. Esgleya.
Christopol; Christofol. — v. Cristopol.
Cidia, la : [Hydra?]. — CCXXXVIII: 451.
Citrar : [Cetraro]. — CXIII : 219.
Ciurana. — CLXIX : 319.
Ciutadella, vila, castell de.—CLXXII: 325, 326.
CLARAMUNT, compte Manfre de; Comte de Claramunt, [Chiaramonte].— CCLI, CCLXXXII : 475, 539.
Clarença; Florença (sic). — CLIX, CCXXXVIII, CCXLIV, CCLXI, CCLXVII, CCLXVIII, CCLXXX : 309, 452, 461, 495, 506-510, 536.
CLEMENSA, madona; filla de Carles Martell [i néta del rei de Nàpols, Carles II]; regina de França, [muller de Lluis X]. — CLXXX: 342.
[CLIMENT IV], Papa. — XXXII, XXXIII : 66-68.
[CLIMENT V] Papa, Pare sanct; Lapostolich. — CCXXVII, CCXXIX, CCL : 424, 430, 431, 472, 473.
Clusa, la. — CXXXVIII : 277.
Coblliure. — v. Coplliure.
[Cocentaina]. — v. Cosentayna.
Coha de la Volp : [Coda-di-Volpe]. — LXVII : 117.
Colana, castell de. — v. Calana.
[Colliure]. — v. Coplliure.
Colometa, ciutat de; Colameta : [Tolometa]. — CLIX : 308, 309.
Colones, cap de les; cap de les Corones : [cappo delle Colonne]. — CVI, CIX : 205, 209.
COMENJA, Roger de. — CXXIII : 243.
COMI, iutglar En. — CCLXXI, CCXCVIII : 515, 578, 579.
Comunes, Communes; Communes de Genova : [Repúbliques Italianes]. — CXLI, CCLXXVI, CCLXXXII, CCLXXXIII, CCXC, CCXCII : 283, 532, 541, 542, 557, 562.
Conflent, comptat de. — IX, XVII, XXV, XXIX, CXII, CXIX, CXXXIX, CCLXXXIII : 20, 35, 51, 58, 217, 233, 279, 283.
CONFLENT, compte de. — v. JACME DE MALLORQUES, rey : [Jaume III].
Confrides. — IX : 19.
CONSTANÇA, regina, sa muller, [d'en Pere II d'Aragó i filla del rei Manfrè de Sicilia]; regina Costança; la regina.—Pròleg, XI, XVII, XVIII, XXV, XXXII, XXXV, XXXVII, XLIX, LIV, LXI, LXXVI, LXXVII, LXXXIII, LXXXVI, LXXXVII, XCII, XCIV-CI, CV, CVIII-CX, CXII, CXIII, CXVI, CXXIX, CXXXIV, CXXXV, CXLV - CXLIX, CLVI, CLIX, CLXIII, CLXXV, CLXXVI, CLXXX, CLXXXV, CLXXXVI: 3, 22-24, 35-37, 51, 65, 70, 72, 73, 93, 102, 110, 136, 137, 141, 154, 159, 162, 175, 176, 178-193, 199, 201-203, 209-211, 214, 218, 222-224, 229, 255, 256, 270, 271, 288-290, 292, 293, 302, 310, 313, 314, 332-334, 342, 351-353.
[CONSTANÇA] filla [del rei Jaume I]; muller del infant En Manuel... de Castella. — VI, CCXLV : 14, 465.
[CONSTANÇA] filla [d'en Jaume II d'Aragó i muller de D. Joàn Manuel, fill de l'infant Manuel de Castella]. — CCXCI : 560.
[CONSTANÇA]. — v. GOSTANÇA.
Constantina; Contastina. — XLIII, XLIV, LXXXV, CLXX : 85, 86, 158, 321.
[CONSTANTINA; rei de]. — v. CONTASTINA, rey, senyor de.
Constantinoble; ciutat de Constantinoble; Constantinople. — CXCIX, CC, CCII-CCVI, CCVIII-CCXIII, CCXV, CCXVI, CCXVIII, CCXX-CCXXIV, CCXXVII, CCXXVIII, CCXXXIII, CCXLI : 380, 381, 383-385, 387, 389, 391-393, 396-400, 402, 405, 406, 408, 412, 415, 416, 418, 424, 425, 428, 429, 442, 458. — *palau del Blanquerna* : [Bla-

querna], CCII : 383. — *Pera*, CCII, CCXVIII : 384, 408.
Constantinoble, imperi de; imperi; emperi; emperador de Constantinoble [en sentit general]; casa del emperador de Roma; casa de Roma, [casa dels Paleòlegs]. — II, XXIX, XXXIII, XXXVIII, CXXXIX, CXCIX, CCII, CCIII, CCX, CCXII, CCXXVIII, CCXXXV, CCXLI, CCXLIV : 6, 58, 68, 75, 280, 381, 383, 385, 387-400, 430, 446, 458, 462.
CONSTANTINOBLE, lemperador de; emperador.—CCXLIV, CCLXI : 463, 495, 496.
CONSTANTINOBLE, emperador de. — v. ANDRINOCHO; v. PALIAGOLO.
[CONSTANTINOBLE] emperadriu. — v. ANDRINOCHO.— *emperadriu*.
Contastina. — v. Constantina.
CONTASTINA, rey, senyor de. — v. BOAPS; v. BUGRON.
Coplliure; Coplliura; Coblliure : [Colliure]. — XLIV, CXXI, CLI, CLX, CLXXXVI, CCXXXVIII : 86, 238, 296, 311, 353, 453.
CORAL, En; Micer Coral. — v. LLANÇA, Corral.
CORALI, rey [de Sicilia] : [Conradi]*.— XXXII, XXXV, XXXVII, XLI, LXX-LXXII, CXIII, CXIV, CXCIV : 64, 69, 72, 73, 81, 122, 126, 128, 221, 223, 225, 226, 367.
Corbera, vila, castell de : [Corbera d'Alcira]. — IX : 19.
CORBERAN, En.—v. DALET, Corbaran.
Corcega; Corsega, illa, regne de. — XXXII, CLXXXI, CCLXXI, CCLXXII, CCLXXVIII, CCLXXIX, CCLXXXVII, CCXCII : 64, 344, 514, 516, 521, 533-535, 552, 561.
Cordova. — XII : 26.
[Corfú]. — v. Curfo.
[CORMIDELA, Bertràn de] bisbe de Tarasona. — CCXCV : 566.
CORNEYLL, Naxemen.— CCXCV : 565.
CORNEYLL, Pere.—CCXCV, CCXCVI : 565, 568.
CORNEYLL, Ramon. — CCXCV, CCXCVII : 565, 572.
CORNUT, G. — LXXXI-LXXXIII, LXXXVIII : 147-149, 152, 153, 163.
[Corone]. — v. Curon.
Corones, cap de les. — v. Colones.
Corsega. — v. Corcega.
CORSEGA, rey de. — v. NAMFOS [III].
CORTADA, En : XLVIII, LXVII, LXVIII : 91, 116, 117, 119, 120.
CORTSAVI, A. de.—CXXV, CXXVIII : 246, 253.
Cosentayna : [Cocentaina]. — IX : 19.
COSTA, Agostin de. — CCLXXIX : 535.
COSTANÇA. — v. CONSTANÇA, regina.
Cotro : [Cotrone]. — CIX, CLIX : 209, 310.
Coves, les : [Coves de Vinromà]. — IX, XXIII : 20, 46.
Crestia. — CCLXXXII : 540.
Cret : [Creta]. — CLIX : 308.
Creus, cap de. — CXXIX, CXXX : 254, 257.
[CREVILLENT] la Rays [de]. — CLXXXVIII : 356.
[Crevillent]. — v. Crivillent.
Cristopol; Christipol, Christofol : [Cavala]; pas de Christopol. — CCXXVIII, CCXXXI-CXXXIII, 429, 437, 440, 441.
CRISTOPOL, Ser Jordi de. — CCXXIV : 418.
Crivillent; [Crevillent]; Crivillen; Crivilleyn. — IX, XII, XIII, CLXXXVIII, CCXLV : 19, 26, 27, 356, 465.
CRUYLLES, Gilabert de; En Gilabert.— LXXXVII-XCI, XCIV, CCXCV, CCXCVI : 160-164, 167, 168, 170, 171, 173, 174, 178, 565, 568.
Cullera; castell de Cullera; grau de Cullera.—IX, XXXVI, LXXXVI: 19, 71, 159.
Cunills, illa dels : [Cunillera]. — CLXXII : 324.
Curfo, illa de : [Corfú]. — CIX, CXVI, CXVII, CLIX, CCXXXVIII : 210, 229, 230, 309, 452.
Curon; Çuron : [Korone o Corone Coron.] — CLIX, CCXXXVIII : 309, 451.
[ÇAEN?]. — v. [ABU-CHOMAIL ZEYAN; ÇAEN?].
Çaragoça [d'Aragó]. — XXV, XXIX,

* En Muntaner confón En Conrad IV (fill de l'emperador Frederic d'Alemanya) amb Conradí, son fill.

XLVI, LXXXVII, LXXXIX, XCII, XCIV, CX-CXII, CLI-CLIII CLV, CLIX, CLXXVI, CCXCI, CCXCIV-CCXCVII : 51, 56, 88, 162, 165, 176, 178, 180, 211-213, 215, 216, 296, 297, 300-302, 308, 334, 335, 559, 564, 569-571, 576. — *palau del Aljaferia*, CCXCVI, CCXCVII : 568, 569, 571, 572, 575, 576. — *esgleya dels frares menors*, CCXCI : 559. — *esglesia de sent Salvador; la seu*, CCXCVI, CCXCVII : 569, 571-573, 575, 576.
Çaragoça, arquebisbe de. — v. [Luna, Pere de].
Çaragoça : [Siracusa]. — LXXXII-LXXXIV, CVIII, CXCIV, CXCVI CCLX, CCLXXXII: 150, 154, 155, 209, 369-371, 373, 374, 492, 540.
Çuron. — v. Curon.

Dabeylla, Ferran : [d'Abella]. — CCXCV : 566.
Dachda. — v. Achda.
Dacra, lo port. — v. Acra.
Dadri, Nagnes : [d'Adri]. — CCLXVIII, CCLXIX : 508, 513.
Dagosta, castell, vila. — v. Agosta.
Dagrilli, Joan : [Joàn de Grailly]; senescal de Bordeu; lo senescal. — LXXXVII, LXXXIX-XCII, XCIV, CLXII, CLXVI, CLXVII : 160-164, 167, 168, 171-176, 178, 312, 313, 316, 317.
Dalacant. — v. Alacant.
Dalago, Blasco; don Blasco: [d'Alagó]. — CXCI, CXCII, CXCIV, CXCV, CCLXXXII, CCLXXXIIII : 358-360, 362, 363, 370, 372, 373, 538, 539, 542.
Dalamanya. — v. Alemanya.
Dalbero, Nexamen : [d'Alberó]. — CCXV, CCXX : 405, 411.
Dalcoyll, canal. — v. Alcoy.
Dalcoyll. — v. Alcoyll.
Dalet, Corbaran; Corberan Dalet; En Corberan : [d'Alet].—CXCIX-CCI, CCVI, CCVII : 380-382, 392, 394.
Dalfandech. — v. Alfandech.
Dalmau [VI, vescomte] de Rocaberti; vescompte de Rocaberti; vescompte de Rocabarti; senyor de Peralada. — XLIX, XCV, CI, CXX, CXXII, CXXIII, CXXV, CXXVI, CXXVIII, CLVIII, CLXI : 93, 183, 184, 193, 236, 241-243, 245, 246, 248, 249, 253, 307, 311, 312.
[Dalmau VII] vezcompte de Rocabarti. — CCLXXIII : 524.
Dalmau de Rochaberti. — v. Rochaberti, Dalmau de.
Dalmenara, Pere : [d'Almenara]. — CCXCV : 565.
Daltolloch. — v. Efeso.
Damala, senyor de la baronía de. — CCLXI : 495.
Damiata : [Damieta]. — LXXI : 125.
Damici, Joàn : [d'Amici]. — CCXXXVII: 449.
[Damieta]. — v. Damiata.
Damposta castella : [d'Amposta].—v. Darago, Sanxo.
Damprada. — v. Empurda.
Dampurda. — v. Empurda.
Dampuries, comptat; comptat de Castallo. — CXXV, CXXVI, CCXCI: 246, 247, 249, 559.
Dampuries, compte. — v. [Uc IV]; v. Pere, infant En, [fill d'en Jaume II]; v. [Ponç Uc IV].
Dampuries, comptesa. — v. [Marquesa de Cabrera].
Dampuries, Uguet, [fill d'en Uc V, comte d'Empuries]; Nuguet Dampuries; compte Desquilaix, [Squillace]. — CXCII, CXCIV, CXCVIII, CCLXXXIII : 362, 370, 376, 542.
Dancona, marcha. — v. Ancona.
Dandrinopla, ciutat. — v. Andrinopol.
Daner, Boca. — v. Boca Daver.
Danglaterra, rey. — v. Nandoart [I].
Danglaterra, filla del rey.—v. [Leonor] regina [d'Aragó].
Danglaterra, muller del rey. — v. [Leonor].
Danglesola, Berenguer : [d'Anglesola]. — CCXCV, CCXCVI : 565, 568.
Danglesola, G. : [d'Anglesola]. CCLXXV, CCXCV, CCXCVI : 527, 565, 567.
Danglesola, Galceran : [d'Anglesola]. — CLXXII : 327.
Danglesola, Guillem : [d'Anglesola]. CXXIII, CXXV, CXXVIII, CCXLVII : 242, 246, 253, 468.
Danglesola, Ramon. — CLXXXIX: 357.
Danguera, Berenguer A. : [d'Anguera?]. — CLXXIX : 340, 341.
Dania, ciutat : [d'Ania]. — CCVI-CCVIII : 393-396.

DANJOU, compte. — v. CARLES, rey [I de Nàpols].
Danjou, comptat. — v. Anjou.
Dapro, vila, castell. — v. Apro.
Darago. — v. Arago.
Darago, corona. — XV : 31.
DARAGO, rey. — v. PERE, rey, [I]; v. JAUME, rey, [I]; v. PERE, rey, [II]; v. NAMFOS, rey, [II]; v. JAUME rey, [II]; v. NAMFOS, rey, [III]; v. CARLES [de Valois], [titolat rey d'Aragó].
DARAGO, regina. — v. CONSTANÇA, regina; v. BLANCA, regina.
DARAGO, Sanxo; frare del senyor rey Fraderich [i fill natural del rey En Pere II]. — v. SANXO DARAGO.
DARAGO, noble frare Sanxo; castella Damposta : [d'Amposta]. — CCXCV : 566.
DARBOREA, fill del iutge. — v. [PERE III] fill del iutge Darborea.
DARBOREA, jutge. — v. [UC III].
DARBOREA, arquebisbe. — v. [CATTANO, Guido].
[Dardanels, estret de]. — v. Boca Daver.
DAREGAILL, Pere : [d'Aregall]. — CCXCV : 566.
DARENOS, Ferran Eximenis; Ferran Ximenis Darenos; Ferran Eximenis : [d'Arenós]. — CXCIX-CCI, CCXXII, CCXXIII, CCXXV, CCXXVIII-CCXXXIII : 380-382, 415-418, 420, 429, 431-433, 436-441.
DARENOS, Naxemen Perez: [d'Arenós]. — CCXCV: 566.
DARENOS, Sandorta : [d'Arenós]. — CCXCV, 566.
DARGILES, abat : [d'Argilers]. — CXXII : 238.
DARIA, compte: [d'Aria]. — CCLXII, CCLXIII : 498, 500. — v. [SABRÀN, Isnard de].
DARIA, fill del compte. — v. [SABRÀN, Isnard de].
DARIL, G.; G. Darill : [d'Erill]. — CCXCV, CCXCVI : 565, 568.
Darmenia, regne : [d'Armenia]. — CCVII : 395.
DAROCHA, Ioan Ximenis. — CCXCV, CCXCVI : 565, 568.
DAROS, Marti Peris : [d'Aròs]. — CXCII : 363, 364.
DAROS, Pere : [d'Aròs]. — CXCII, CXCIX - CCI, CCVII : 364, 380, 382, 395.
DAROS, Sanxo : [d'Aròs]. — CXCIX, CC : 380, 381.
DARTEDA, Nexamen : [d'Artieda?]. — CXI : 212, 213.
DARTES, compte. — v. [ROBERT II] compte Dartes.
DATENES, duch. — v. [GUIU II DE LA ROCHE].
Datil, peu de. — v. Peu de Datil.
DAUNES, Ferran : [d'Ahonès]; almirayll. — CXCIX-CCI, CCIII: CCVI, CCVII, CCXIII, CCXVI, 380-382, 385, 388, 393, 394, 402, 406.
DAVALLA, Agosti : [D'Availles]. — CVI, CVII : 204-208.
Daygua Freda. — v. Aygua Freda.
DAYMENART, compte : [Guerau V, comte d'Armagnac?]. — CXXII : 239.
DAYVAR, Garcia Ximenis: [d'Ayvar]. — CXCII : 364.
DEBEPS. — CXVII : 231.
Delda, vall : [d'Elda]; val Della. — XII, XIII, XVII, CLXXXVIII, CCXLV : 26, 27, 34, 356, 465.
Delna. — v. Elna.
DELNA, bisbe. — v. [SALA, Bernat].
[DEMETRI] marqués de Monferrat; marques, fill del emperador [Andrònic II]. — CCXXVII : 424, 425, 428.
Demparada : Demprada. — v. Empurda.
Denia. — IX : 19.
DENTENÇA, Berenguer : [d'Entença]; megaduch. — XVIII, CXVI, CLV, CLIX, CXCII, CXCIV, CXCVIII, CXCIX - CCI, CCXI, CCXII, CCXV, CCXVI, CCXVIII, CCXIX CCXXII, CCXXV, CCXXVIII-CCXXXIII, CCXXXVI : 37, 228, 301, 309, 310, 362, 370, 376, 380-382, 399-401, 404-406, 408, 409, 416, 421, 429-433, 436 - 440, 448.
DENTENÇA, Gonbau : [d'Entença]. — CCXCI : 558, 560—*filla* [d'en G. d'Entença] : v. [TERESA].
DENTENÇA, Nangarina; madona Saurina; filla den Berenguer Dentença [i segona muller d'en Roger de Lluria]. — XVIII, CCXLIX, CCL: 37, 471-473.
Dentillo, baronia : [d'Antilló]. — CCXCI : 558.

Descampaig.—v. Caller.—*Escampaig.*
DESFAR, Riambau. — CCXXXVIII : 450-452.
Desgleyes, Vila. — v. Vila Desgleyes.
DESLAUR, Roger. — CCXL : 457.
DESMUNT, P. — CCLXVIII : 508.
DESPALAU, Iacme. — CCXXXII : 439.
Despanya. — v. Espanya.
DESPANYA, emperador. — v. ALFONSO [X].
DESPINGALS, Berenguer. — CCLIII: 480.
DESPUIG, Berenguer. — CCLXVI : 505.
DESQUILAIX, compte.—v. DAMPURIES, Uguet.
DESTARACH, compte. — v. [BERNAT IV].
Desterria, pont : [de Terria]. — CXII: 217.
Destil, castell, platja : [Stilo]. — CVI, CVII, CXVI, CL : 205, 208, 228, 295.
Destines. — v. Estives.
DESTINES, arquebisbe. — v. [NICOLAU] arquebisbe Destines.
Destrangol : [de Stromboli]. — CV : 200.
DESVILAR, P. — XCV : 181.
[DHIYAO-D-DAULAH] rey serrahí de Murcia. — XV : 31, 32.
[DIONÍS] rei de Portugal. — CII : 194.
Discle, illa. — v. Iscle.
dispotat. — v. Larta.
DISPOTAT. — v. [TOMÀS ANGELOS].
Disrael, poble : [d'Israel]. — LX, 109.
Diviça. — v. Iviça.
DIXER, Nalfonso Ferrandis : [Hijar].— CCXCV, CCXCVI : 565, 567.
DIXER, Pere Ferràndis : [Hijar]. — LV : 103.
[Djerba]. — v. Gerba.
[Djidjelli]. — v. Giger.
Dolero. — v. Olero.
Doltramar; doltramar. — v. oltra mar.
Donda, castell e vila : [d'Onda]. — IX, 20.
DONGRIA [Hungría], rey. — v. [ANDREU II] rey Dongria; v. [ESTEVE V] rey Dongria; v. UNGRIA.
DONGRIA, filla del rey. — v. [MARIA] regina [de Nàpols]; v. [VIOLANT D'HUNGRIA].
[DONORATICO]. — v. NER, compte.
DORIA, Barnabo : [d'Oria]. — CCLXXVII : 532, 533.
DORIA, Gaspar : [d'Oria]. — CCLXXXIII, CCLXXXV : 543, 547, 548.
DORIA, Tici : [Ticino d'Oria]. — CXCIV : 369
DORIA, casa : [d'Oria].—CCLXXXIII: 542.
Doriola. — v. Oriola.
Dorlando, cap : [d'Orlando.]—CXCII: 361.
Dortrento, terra. — v. Otrento.
DOSCA, bisbe. — v. [MONCADA, Gasto de].
Dostales : [d'Hostales?]. — CXXVII: 253.
Dostalrich. — v. Hostalrich.
DUCH. — v. [GUIU II DE LA ROCHE]; v. ROBERT.
Ducat. —v. Larta; v. Tenes, ducat de.
Dull, torra : [d'Ull]. — CXI : 212.
Dulldecona, castell. — v. Ulldecona.
DUQUESA. — v. [MAHALDA].
Durgell, comptat : [d'Urgell]. — IV, CCXCI : 10, 558.
DURGELL. compte.—v. JAUME, rey, [I]; v. IACME, linfant En.
Duxo, castell : [d'Uxó]. — IX : 20.
Duyques, gabella del. — CCXLIX : 471.

[Ebre] riu. — XXXVI : 71.
Eccemila : [Hexamilion] — CCIX : 397.
[EDUARD I]. — v. NANDOART.
Efeso; Epheso; Altolloch; Daltolloch, ciutat; Theolago*.—CCVI, CCVII, CCXXXIV : 392-394, 442, 443.
Elbalech. — IX : 20.
[Elda, vall d']. — v. Delda, vall.
[ELENA]. — v. ARENA.
[ELIONOR]. — v. [LEONOR].
[ELISENDA DE MONTCADA] regina [d'Aragó, muller d'en Jaume II]. — CCLXXIII, CCLXXIX : 523. 535, 536.
[EL-MOSTANCER]. — v. MOSTANZAR.
Elna; Delna. — CXXI : 236, 237.
Elocau : [Olocau]. — IX, 19.
Elx; Elxe. — XII, XIII ,XVI, XVII, CLXXXVIII, CCXLV : 26, 27, 33, 34, 356, 465.

* Patria del Teòleg, o sigui de Sant Joàn Evangelista.

EMBOXADORS; Emboxados : [Boxadors?]. — CCLXXV, CCLXXVIII, CCXC, CCXCV : 528, 534, 555, 556, 564.
Empurda; Demparada; Demprada; Dampurda; Damprada : [Emporda]. — CXL, CLVIII, CLX, CCXLII, CCLXVIII : 281, 305, 307, 311, 459, 508.
[Empuries]. — v. Dampuries.
[EMPURIES, comte de; EMPURIES, comtesa de]. — v. DAMPURIES, comte; v. DAMPURIES, comptesa.
Endimitre, cap del : [Adramitti]. — CCXIV : 403.
[Enguera]. — v. Anguera.
[Enos]. — v. Nona.
[ENRIC II] rey de Xipre. — CCLXXX: 536.
[ENRIC de Castella, infant]. — v. ANRICH, don.
[ENTENÇA]. — v. DENTENÇA.
[Entença], baronía. — CCXCI : 558, 560.
Epheso. — v. Efeso.
[Epirus]. — v. Larta.
[Erdek]. — v. Artaqui, cap del.
[Erecli, Eregli]. — v. Recrea.
[ERILL]. — v. DARIL.
[ERMENGOL X] compte de Urgell. — CXXIII : 242.
Escampaig. — v. Caller. *Escampaig.*
[ESCLARMONDA]. — v. SCALRMONDA.
Esclavonia. — CXVI : 229.
ESCRIVA, Guillermo; G. Escriva; G. Scriva. — CXXXIV : 267, 269.
ESCRIVA, Iacme. — CCLXXVII : 533.
Esgleya; Sgleya; Lesgleya; Sancta Esgleya de Roma; Chrestiandat; thresor de la Sgleya; thresor de sanct Pere. — XXXII, XXXIII, XXXVI, XXXVII, XLII, LI, LII, LVI, LXXVII, LXXVIII, LXXX, CII, CIV, CXII, CXIX, CXXIII, CXLIX, CLVII, CLXII, CLXVII, CLXVIII, CLXXXI, CLXXXII, CLXXXIV, CXCIII, CXCVIII, CXCIX, CCXLIV, CCLXXXII : 63, 64, 67, 72, 73, 82, 97, 98, 105, 140, 142, 145, 193, 194, 197, 214, 216, 233, 242, 294, 304, 312, 317, 319, 343, 344, 348, 349, 365, 366, 376, 378, 461, 541.
Esmira : [Esmirna]. — CCVI : 393.
Espanya; Spanya; Despanya. — XI, XVIII, LXIX, XCVII, CII, CXXII, CXXVIII, CXLVIII, CLIV, CLV, CLXXIX, CLXXXI, CLXXXIII, CLXXXVIII, CXCIV, CCXI, CCLXXII, CCXCI, CCXCIV, LCXCV : 25, 37, 121 186, 194, 238, 253, 293, 301, 340, 343, 348, 357, 371, 399, 516, 558, 560, 564, 566.
Espanyola, galea la.—CCXXXV : 446.
[Espiguette, punta de la]. — Spiguera, cap de la.
[Estalimene]. — v. Estelimens.
[ESTANDART]. — v. LESTANDART.
[Estenor]. — v. Lestenayre.
ESTANYOL, Berenguer. — CCXLII, CCXLIII : 459, 460.
Estelimens : [Lemnos o Estalimene]. — CXVII : 230.
[ESTEVE V] rey Dongria [pare de Maria, la muller de Carles II de Nàpols]. — XXXVIII : 76.
Estines, Destines. — v. Estives; Destives.
Estives; Destives.* — CCXXXV, CCXXVII, CCXL, CCXLIV : 446, 449, 450, 456, 457, 462.
EULARIA, sancta. — XCV : 183.
EUS, rey, [de Corcega i Sardenya, fill de l'emperador d'Alemanya, Frederic II]; frare del rey Manfre [de Sicilia]. — XXXII, XXXV, XXXVII, XLI, LXX, CXIII, CXIV : 64, 69, 72, 73, 81, 122, 223, 225.
[*Evangeli*]. — v. *Lavangeli.*
EXIMENIS, Ferran. — v. DARENOS, Ferran Eximenis.

Falco, nau... lo — CXCIV, CXCIX : 368, 380.
FALIP : [Felip III, rei de França]; Phalip; rey de França. — XXIII, XXXVII-XL, XLII, XLVII, LI, LXVII, LXX, LXXVII - LXXXI, LXXXVII-XCI, XCIV, CII-CIV, CX - CXII, CXVII - CXXIII, CXXV - CXXXII, CXXXIV-CXXXIX, CLVIII : 45, 73-79, 82,

* Els noms Estines i Destines de les edicions, són copia equivocada d'Estives i Destives, que correspòn a Tebes.

89, 97, 116, 122, 124, 141-143, 145-147, 160-164, 167, 168, 171-175, 178, 179, 181, 193-196, 198, 211-214, 217, 231-242, 244, 246-248, 250-257, 262, 263, 268-276, 278, 280, 306.
FALIP, [Felip, fill d'en Jaume II de Mallorca i nét d'en Jaume I el Conqueridor]; linfant En Phelip.—Pròleg, II, XI, CCLXXIX, CCLXXXVIII: 3, 7, 24, 535, 536, 553.
FALIP, [Felip, fill de Carles I de Nàpols], princep de la Morea. — CCLXII : 497, 499.
Fanavella. — v. Favanella.
Fangos, port. — v. port Fangos.
Far, boca de. — v. Boca de Far.
[FARAÓ]. — v. PHARAO.
Farisa : [Ariza]. — CII : 193.
Favanella; Favanela; Fanavella: [Abanilla]. — XII, XIII, CLXXXVIII, CCXLV : 26, 27, 356, 465.
FEDERICH. — v. FRADERICH.
[FELIP III, rei de França]. — v. FALIP : [Felip III].
[FELIP IV, rei de França]. — v. PHALIP DE FRANÇA, rey.
[FELIP]. — v. FALIP.
[FELIP, fill d'en Sanxo IV de Castella]. — v. PHALIP, Don.
[FELIP], [fill del rei Carles II de Nàpols]; princep de Taranto; lo princep; frare del rey Robert [de Nàpols]; son frare. — CXCII, CXCIII, CXCVIII, CCLX, CCLXII : 361-365, 377, 492, 493, 499.
[FELIP], fill del princep de Taranto [Felip]; [nebot del rei Robert de Nàpols]. — CCXCI : 560.
Ferla, la. — CCLXXXII : 540.
Fermo, ciutat de. — XI : 23.
[FERRÀN]. — v. FERRANDO.
[FERRÀN], infant, [fill de l'infant Ferràn de Mallorca i nét del rei de Mallorca, Jaume II]. —CCLXXX : 536, 537.
FERRANDIS DE VERGAR.— v. VERGAR.
FERRANDIS DIXER. — v. DIXER.
FERRANDO DE CASTELLA, rey : [Ferràn IV]; Don Ferrando; rey de Castella. — CLXXXI, CLXXXVI-CLXXXVIII, CCXLV-CCXLVII : 345, 352-354, 356, 464-466. — *filla* [den Ferràn IV] : v. [LEONOR].
FERRANDO DE CASTELLA, infant En : [Ferràn *de la Cerda*]; infant; sos fills [d'Alfons X]*.— XXII-XXV, XL, CLVI, CLVIII : 44, 45, 49, 50, 78, 79, 302, 303, 306.
FERRANDO DE CASTELLA, don; infant [fill de Ferràn de la Cerda i nét d'Alfons X].— XL, CXLII, CLVI, CLVIII, CLXXIII, CLXXVII : 78-80, 285, 302, 303, 305-307, 328, 335-338.
FERRANDO DE CASTELLA. — v. [ALFONS VIII DE CASTELLA].
FERRANDO DE MALLORQUES, infant, [fill d'en Jaume II de Mallorca i d'Esclarmonda de Foix; nét d'en Jaume I el Conqueridor]; linfant En Ferrando; senyor infant. — Pròleg, II, XI, CCXXX-CCXXXV, CCXXXVII, CCXXXVIII, CCXLVI, CCXLVII, CCLV, CCLVII, CCLVIII, CCLX, CCLXI, CCLXIII-CCLXX, CCLXXX, CCLXXXVIII : 3, 7, 24, 432-441, 444-446, 449-453, 466-469, 485, 486, 488, 489, 492-495, 500-509, 511-514, 536, 553.—*fill quel senyor infant* [Ferràn] *hach..*: v. [FERRÀN] infant. — *muller* [de l'infant Ferràn] : v. [ISABEL D'IBELIN]; v. YSABEL [de Sabràn].
[FERRARIIS, Guillem de] cardenal. — CLXXXI, CLXXXII : 342-345.
Ferre, porta del. — v. porta del Ferre.
Figach : [Figeac]. — XV, XXXVIII : 31, 76.
FIGUERA, Domingo de la.—LXXXIX, XC, XCII, XCIV : 164-174, 176, 178, 179.
Figueres. — CXXV, CLXI, CLXXXII : 247, 311, 312, 345, 346.
Filadelfia, ciutat de. — CCV : 391.
FINAR, Roso de. — v. ROSO DE FINAR.
Finestrat. — IX : 19.
[Fiumefreddo Bruzio?]. — v. Ximoflet.
Flandes. — CCLXXXV : 546.
FLOR, Jacobo de. — CXCIV : 367.
FLOR, Rixart de, [pare d'en Roger de

* Se'l nomena «rey en Ferrando de Castella» en la rúbrica del cap. XL; en el text del mateix se li dóna el nom d'infant, únic que li correspòn.

Flor]. — CXCIV : 367, 368. — *muller* [d'en Rixart de Flor i mare d'en Jacobo i d'en Roger de Flor]. — CXCIV : 367, 368.
FLOR, Roger de; frare Roger; cesar; Megaduch de Romania; megaduch; un valent hom. — CXCIII, CXCIV, CXCVI, CXCVIII - CCXVI, CCXXI, CCXXV, CCXXVI, CCXXVIII, CCXXXI : 366-371, 373, 374, 376, 378-404, 406, 413, 420-423, 429, 436. — *sos cunyats; germans de sa muller* [la megaduquesa Maria]. — CCIV, CCXII, CCXIII : 389, 400-402. — *sa sogra:* v. [IRENE].
[FLOR, Rogeró de] un bell fill [d'en Roger de Flor]. — CCXIII : 402.
Florença, sic. — v. Clarença.
[Focea]. — v. Fuylla.
FOIX, compte de. — v. [ROGER IV]; v. [ROGER BERNAT III].
FOIX, filles del compte de.—v. SCALRMONDA; v. [SIBILA].
FOLCH DE CARDONA, Ramón. — v. RAMON FOLCH [VII]; v. RAMON FOLCH. [VIII].
Font del Or. — v. Macina. — *Font del Or.*
Formanes, illes : [Kytnos]. — CXVII : 230.
Formiguees, les : [les Formigues]. — CXXXV : 270, 271.
Formigueres [del Capcir].—CCLXXX : 536, 537.
FOSSES, Artalet de. — CCXCV : 565.
FRADERICH, rey [de Sicilia, fill d'en Pere II d'Aragó]; rey de Sicilia; infant Fraderich; infant Federich; infant; senyors infants [Jaume i Frederic]. — Pròleg, II, XI, LXXVI, XCIV-CI, CV, CVIII, CIX, CXII, CXIII, CXVI, CXXXV, CXLV-CXLIX, CLVI, CLIX, CLXIII, CLXXV, CLXXVI, CLXXX, CLXXXIV-CLXXXVII, CXC-CCI, CCIII, CCXIX, CCXX, CCXXVII, CCXXX, CCXXXIII, CCXXXVII, CCXXXVIII, CCXLII-CCXLIV, CCXLVII-CCLII, CCLIV-CCLX, CCLXIII-CCLXV, CCLXVIII, CCLXXII, CCLXXX-CCLXXXIII, CCXCII: 3, 7, 24, 137, 178-193, 199, 201-203, 209, 210, 214, 218, 222-224, 229, 270, 271, 288-290, 292-294, 302, 310, 313, 314, 332-334, 341, 342, 349-353, 358-366, 369-382, 386, 410, 411, 424, 432-436, 440, 450, 452, 459, 460, 464, 469-478, 482, 483, 485-494, 500-504, 509, 521, 537-539, 541-543, 561.
FRADERICH, Alfonso. — v. Alfonso Fraderich.
FRADERICH, emperador, [II d'Alemanya].—XI, XIII, XXXI, XXXII, LIV, CV, CXCIV : 23, 28, 63-65, 102, 203, 367.
Francavila : [Francaville]. — CXCII, CXCV : 361, 372.
FRANCES. — v. LURIA, Rogero de, [el segón].
FRANCESCH, orda de mosenyer senct. — CLXXXII : 345, 347.
França; regne de França. — XI, XXIII, XXIX, XXXII, XXXIII, XXXVII, XXXIX, LXX, LXXVIII-LXXX, CII, CIII, CVI, CXVIII, CXXVII, CXXXVI, CXXXVIII, CXXXIX, CLXIX, CLXXXII, CXCI, CXCIII, CCXLIV, CCLXI, CCLXII, CCLXIX : 24, 48, 57, 65, 68, 72-74, 76, 77, 122, 143, 145, 146, 194, 195, 204, 231, 251, 272, 274, 281, 319, 346, 358-360, 365, 462, 495-497, 499, 511, 513.
França, casa de, corona de, reys de, rey de [en sentit genera]. — XV, XXXVII-XL, XLII, LXXIX, CXII, CXXVI, CXXXVIII, CXXXIX, CLVII, CLXXXI, CLXXXII, CXCIII, CXCVIII, CCXXIX : 31, 73-75, 78, 82, 143, 217, 251, 276, 280, 304, 343, 345, 366, 376, 430, 431.
FRANÇA, rey de. — CCXLIV, CCLXI, CCLXII : 463, 495-497, 499.
FRANÇA, rey de. — v. LLUYS [IX]; v. FALIP [Felip III]; v. PHALIP DE FRANÇA, rey; v. [CARLES IV].
FRANÇA, regina de. — v. CLEMENÇA, madona; v. [ISABEL] regina de França; v. [MARGARIDA DE PROVENÇA.]
[FREDERIC]. — v. FRADERICH.
[FREDERIC III] duch, de Hostalrich, [d'Austria], [casat amb Isabel, filla d'en Jaume II]. — CCXCI : 560.
[FREDOL, Berenguer de] lavesche de Magalona. — XXXVIII, XXXIX: 76-78.
Fuylla, castell e vila de : [Focea;

Phokia; Foggia; Fotscha]. — CCXXXIV : 442, 443.

[Gabes]. — v. Capis.
[Gaeta]. — v. Gayeta.
[Gagliano]. — v. Gaylano.
Gaig. — v. Iat.
GALCERAN, compte. — v. CATANSAR.
GALEES : [Galeoto]. — CXXXIV : 268.
Galeta : [la Goleta]. — LXXXV : 156.
Galipol [de la terra d'Otranto] : [Gallipoli]. — CIX : 209.
Galipol; cap de Galipol; castell de Galipol. — CCIX, CCXI, CCXII, CCXIV-CCXXI, CCXXIII-CCXXXI, CCXXXIII, CCXXXIV, CCLXI : 397-410, 412-415, 417-421, 423-425, 427, 429-433, 436, 437, 442, 444, 457, 458.
Gallinera : [Vall de Gallinera]. — IX : 19.
[Gallipoli, de la terra d'Otranto]. — v. Galipol.
[Gallo, Capo di]. — v. Guayll, cap de.
Gallosa. — v. Callosa.
Gano, cap del : [Ganos]. — CCXVIII : 408.
Garidells; Garridells. — CLXXVIII : 338, 339.
Garigua, la : [castell de la Garriga, prop de Vilanova de la Muga]. — CXXIII : 241.
Gariguela : [Garriguella]. — CXXIII : 241.
Garridells. — v. Garidells.
[Garsiliato?]. — v. Carselat.
Gasconya; Gascunya. — XI, XXIX, LXXXVIII, LXXXIX, CX, CXIX, CXX, CLXVI, CLXXIX, CCXCV : 24, 58, 163, 165, 212, 233, 235, 316, 340, 565.
GASPAR. — XCVI : 185, 186.
GASTO [VII] DE BIARN. — CLXXXIII : 348.
[GASTON, Ramón], bisbe de Valencia. — CCXCV : 566.
Gatuna, la : [Catona]. — LXV-LXVII, LXIX, LXX, LXXV, CV, CXCV : 113-116, 121-123, 133, 134, 203, 372, 373.
Gayeta : [Gaeta]. — CLXIII, CLXV, CLXIX : 313, 315, 316, 319, 320
Gaylano : [Gagliano, a Sicilia]. — CXCI : 359, 360.
Gaylano, castell de, [a Calabria]. — CCLXXXI : 537, 538.
GELINBRE. — CXVII : 231.
genentul : [Gui de Nanteuil]. — CCLXXII : 516.
Genova; comu de Genova; comunes de Genova. — CXLI, CLXXXVI, CXCIV, CCXVIII, CCXXVII, CCXXIX, CCXXXIV, CCXLI, CCLXXXII - CCLXXXIV : 282, 352, 369, 371, 408, 409, 424, 427, 428, 430, 442, 458, 540, 542, 545. — v. Communes.
[Gerace]. — v. Giraix.
Gerba, illa de : [Djerba]; castell de Gerba; lo castell. — CXVII, CLIX, CCXLVIII - CCLV, CCLIX, CCLXIV, CCLXV : 229-231, 308, 469-483, 485-487, 489-491, 502-504.
Gerona, ciutat de; Girona; Sona (sic). — XXIII, CXII, CXIX, CXXV-CXXVIII, CXXXIV, CXXXVI, CXXXVIII, CXL, CLXXXII, CCLXXI : 47, 217, 233, 245, 246, 250-253, 269, 273-275, 281, 345, 346, 348, 514.
Geronela : [Geronès]. — CXXV : 246.
Gest : [Cheste]. — IX : 19.
Gesta. — v. Vilanova, Galceran de.
Giga : [Gigean]. — CLII : 299.
Giger : [Djidjelli]. — LI, LII, LXXXV : 97, 98, 158.
GILABERT, En. — v. CRUYLLES, Gilabert de.
Giraix; Guirays; Quiray; Birats [?] : [Gerace]. — LXXV, CLIX, CXCIV : 134, 135, 310, 370.
GIRCON. — CCXV, CCXXVI : 403, 404, 421, 422.
[Girgenti]. — v. Sargent.
Girona. — v. Gerona.
GODA, Ramón. — CCLIII : 480.
Godalest : [Guadalest]. — IX : 19.
[GODERIO, Guillem de], llegat del Papa qui era archebisbe [de Salern]. — CXCVIII : 377.
GODIX, rey de; rey Godix : [rei de Guadix]. — CCXLVII : 466, 467.
GODIX, fill del rei de. — CCXLVII : 466, 467.
[Goleta, la]. — v. Galeta.
GOMIS, Garcia. — v. PALASIN, Garcia Gomis.
Gomorra. — CCLXXXVII : 552.
GORRI, Ferran; Ferran Gori. — CCXV, CCXX : 405, 411.
Gosta, castell de. — v. Agosta.
GOSTANÇA : [Constança]; filla [del rei d'Aragó Alfons III i muller d'en

Jaume III de Mallorques]. — CCLXXXVIII, CCXCI : 553, 558.
Gosti. — v. Agosta.
Goy, illa de : [Gozzo]; Goy de Malta. — LXXXII, LXXXIV, XCIII : 150, 154, 155, 177.
[Gradonico, Pere, dux de Venecia], Batle de Venecia. — CXXXVII : 449.
[Grailly, Joàn de]. — v. Dagrilli, Joan.
Granada, regne de; Granada. — XXV, XXVI, CCXLVII, CCLXXXII : 50, 52, 466, 469, 541.
Granada, rey de. — v. [Al-Naser]; v. [Mohammad I]; v. [Mohammad II]; v. [Mohammad IV].
Granyoles : [Granollers]. — XXIII : 47.
Gras, En. — CXXIX, CXXX : 254, 257-259, 261, 262.
Grassa, monestir de la. — CXXII : 238.
Grau de Narbona.—v. Narbona—*Grau de Narbona.*
grau. — v. Valencia — *grau.*
Grech, mar del : [Mar Jònic]. — CVII: 206.
[Gregori IX], Papa; Pare Sanct. — — XIII, XXXII : 28, 63, 64.
[Gregori X], Papa; Pare sanct. — XXI, XXIII, XXIV : 43, 45, 48, 49.
Grels de Castallo. — CXXXVII : 274.
[Guadalest]. — v. Godalest.
[Guadix]. — v. Godix.
Guaix. — IX : 19.
[Gualter V de Brienne], compte de Brenda; duch de Tenes. — CVI, CXCI, CCXL, CCXLIII, CCXLIV, CCLXI, CCLXII : 204, 359, 360, 455-457, 460-462, 464, 497, 499, 500.
Guanesch. — CCLXIX : 510.
Guardamar. — XII, XIII, XVII, CLXXXVIII, CCXLV : 26, 27, 34, 356, 465.
Guatles, port de les. — v. port de les Guatles.
Guayll, cap de : [Capo di Gallo]. — CXCII : 362.
[Guerau V d'Armagnac?]. — v. Daymenart, compte.
[Gui de Nanteuil]. — v. *genentul.*
Guillelma de Muncada [filla del comte Gastó VII de Bearn i muller de l'infant Pere, fill del rei Pere II d'Aragó]. — CLXXXIII, CLXXXIV : 348, 357.
[Guillem Montanhagol, el trovador]. — v. Munteyagol.
G[uillem]. de Muntpesller. — Pròlec : 3.
[Guillem II de Villehardouin]. — v. Loys.
Guirays. — v. Giraix.
[Guiu II de la Roche], duch Datenes; duch de Tenes; duch. — CCXXII, CCXXXIII, CCXXXV, CCXXXVII, CCXXXVIII, CCLX, CCXLIV, CCLXII : 416, 441, 446, 450-452, 455, 461-464, 499, 500.

[Hainault, Florent d']. — Liverus, compte de.
[Herakleia]. — v. Recrea
Herodes, [el rei]. — CCXV, CCXVII: 406, 407.
[Hexamilion]. — v. Eccemila.
[Hijar]. — v. Dixer.
[Honori III], Pare Sanct. — XXXII: 63.
[Honori IV], Apostolich; Lapostolich; Papa. — CXLIX, CLXII, CLXIV, CLXIX : 294, 312-314, 319.
Horigo Roço. — v. Roço.
Hortgeta : [Ortxeta]. — IX : 19.
[Hospital, Ordre del]. — v. Spital.
[Hostales?]. — v. Dostales.
Hostalrich; Dostalrich. — XXIII, CXXXIV, CXXXVI : 47, 270, 273.
Hostalrich, duch de. — v. [Frederic III].
Hou, castell del : [Castel dell'Uovo]. — CXIII : 221.
[Hungria, rei de]. — v. [Andreu II]; v. [Carles Robert]; v. [Esteve V]; v. Dongria.
[Hydra?]. — v. Cidia.

Iaca. — v. Jaca.
Iacme. — v. Jacme.
Iacme, linfant En, [fill d'en Jaume II d'Aragó]. — CCXC : 557, 558.
Iacme, linfant En, [fill del rei d'Aragó Alfons III]; compte Durgell. — CCXVI, CCXCI :558, 570.
Iana, la : [Jana]. — IX : 20.
Iaqueria, Beneyto : [Benedetto Zaccaria]; micer Beneyto. — CCXXXIV : 442.

IAQUERIA, ser Tici; ser Tici Jaqueria : [Ticino Zaccaria]. — CCXXXIV, CCXXXV : 442-445.
Iat; Gaig : [Aci, Acireale].—LXXXIV, CXCV : 155, 372.
[IBELIN, Isabel de]. — v. [ISABEL D'IBELIN].
Ibi. — IX : 19.
[Iglesias]. — v. Vila Desgleyes.
illa. — v. Serdenya.
[IGNOCENCI III], sanct Pare apostolich. — XXXII, CCXLIV, CCLXI: 63, 461, 462, 495, 496.
ILLA, Jorda de la. — CXXIII : 243.
imperi [d'Orient]. — v. Constantinoble, imperi de.
INFANTA. — v. [TERESA].
INGLATERRA, rey de. — v. NANDOART [I].
IOAN, infant En, [fill d'en Jaume II d'Aragó]; mossenyer En Ioan; arquebisbe de Toledo. — CCLXXIX, CCXCI, CCXCV-CCXCVIII : 535, 536, 559, 565, 566, 570, 574, 577, 578.
IOAN MANUEL, noble don; Ioan, noble don; [casat amb Constança, filla d'en Jaume II].—CCXCI, CCXCV : 560, 565.
IOAN, horda de cavalleria del spital de Sant. — v. spital de Sant Ioan.
IOFRE, En : [Jofre VI], vescompte de Rocabarti. — CCXCV : 566.
Ionquera, la. — Jonquera, la.
IOSA, Xivert de. — CXCV : 373.
[IRENE], germana del emperador [Andrònic II]; sogra del megaduch [Roger de Flor]; sa sogra. — CCIII, CCIV, CCX, CCXII, CCXIII : 387, 389, 398, 400-402.
[ISABEL], regina de França, [filla d'en Jaume I d'Aragó i muller d'en Felip III de França]. — VI, XIII, XXIII, XXXVII, XL : 14, 28, 45, 72-74, 78.
[ISABEL, santa], regina de Portogal, [filla d'en Pere II d'Aragó i muller del rei Dionis de Portugal]. — XI, CXLV : 24, 289.
[ISABEL], filla [d'en Jaume II; casada amb el duc d'Austria Frederic III], CCXCI : 560.
[ISABEL], una filla [del rei Sanxo IV de Castella]. — CLXXX : 345.
[ISABEL D'IBELIN] segona muller que pres [l'infant Ferràn de Mallorca; era filla de Felip, comte de Joppe i] naboda del rey de Xipre [Enric II]. — CCLXXX : 536.
[ISABEL DE SABRÀN]. — v. YSABEL [de Sabràn].
[ISABEL DE VILLEHARDOUIN], princesa de Morea; filla [major d'en Guillem II de Villehardouin]. — CCLXII, CCLXIII, CCLXVII : 497-500, 507.
Iscle : [Ischia]; Discle, illa, vila. — CXIII, CXVI, CLXV : 218, 221, 222, 229, 315.
[Israel]. — v. Disrael, poble.
IUAN EVANGELISTA, senct. — v. JOAN EVANGELISTA, senct.
Iviça; Yviça; Diviça. — VIII, XVII, XXX, LXXXVI, CXLI, CLI, CLXXII, CLXXXVI : 16, 17, 35, 51, 159, 282, 296, 326, 327, 352, 353.

Jaca; Iaca. — LXXXVI, LXXXVII, LXXXIX, XCII, XCIV : 160, 162, 169, 176, 179, 180.
JACME DARAGO, rey : [Jaume I]; rey En Jacme; rey Darago; infant En Jacme.— Pròleg, II, III, VI-XVII, XX-XXX, XXXVI, XXXVII, XL, XLII, LII, CXCII, CCXLV : 3, 6, 7, 12-18, 20-36, 42-50, 52-56, 59, 60, 72, 73, 78, 82, 98, 364, 465. — v. *libre...;* v. *libres...* — *filla* [d'en Jaume I] : v. [CONSTANÇA]; v. [VIOLANT] regina de Castella.
JACME DARAGO, rey : [Jaume II]; Iacme Darago e de Sicilia; rey Darago; rey de Sicilia; rey de Valencia; rey En Iacme; reys Jaymes; infant En Iacme; infant; infants [Jaume i Frederic]; rey Nanfos Darago *; frare [del rei Frederic]. — Pròleg, II, XI, XXXII, LXXVI, XCIV-CI, CV-CX, CXII-CXVII, CXXIX, CXXXIV, CXXXV, CXLV-CL, CLVI, CLIX, CLXII-CLXV, CLXVII, CLXIX, CLXX, CLXXII-CXCI, CXCVII, CCIII, CCXIX, CCXX, CCXXVII,

* En 1307, data a què es refereix el cronista en el capítol CCXXIX, era rei En Jaume II.

CCXXIX, CCXXX, CCXXXVIII, CCXLIII-CCXLVIII, CCLI, CCLVII, CCLX, CCLXIII, CCLXIX-CCLXXIII, CCLXXV-CCLXXIX, CCLXXXI-CCXCIV, CCXCVII, CCXCVIII : 3, 7, 24, 64, 137, 178-193, 199, 201-203, 205-208, 210, 211, 214, 218, 219, 222-229, 255, 256, 270, 271, 287-295, 302, 310, 311, 313-317, 319-321, 327, 330-346, 348-350, 352-358, 361, 375, 386, 410, 424, 430, 435, 451, 452, 460, 464-469, 475, 488, 492-494, 500, 510, 514-516, 521-523, 530, 532-537 541, 542-544, 547, 548, 552, 554-561, 563, 564, 571, 580. — *filles* : v. [Blanca]; v. [Constança]; v.[Isabel]; v. [María]; v. [Violant]. — *la infanta sa tia* : v. [Beatriu] filla del rey Manfre.

Jacme de Mallorques, rey : [Jaume II de Mallorca, fill d'en Jaume I el Conqueridor]; Iacme de Mallorques; rey de Mallorques; infant en Jacme; infant; compte de Rosello. — Pròleg, II, VI, XI, XVII, XXI, XXIII, XXV, XXVIII, XXIX, XXXII, XXXVIII, XXXIX, XLII, XLV, LXXVII, LXXXIX, XCIV, XCV, CI, CII, CXII, CXVIII-CXXI, CXXXVII-CXXXIX, CXLI-CXLIII, CLI, CLV, CLXVII, CLXVIII, CLXX, CLXXXII, CLXXXVI, CCXXX, CCXXXVIII CCXLIV, CCXLVI, CCXLVII, CCLV, CCLVII, CCLXIII, CCLXXIX : 3, 6, 7, 13, 14, 21, 24, 34, 35, 43, 45, 48, 50, 51, 54-56, 58, 64, 74-78, 82, 87, 141, 167, 180, 181, 183-185, 192, 194, 217, 218, 232, 233, 236, 237, 274, 277, 279, 280, 282-285, 295, 301, 318, 319, 321, 345, 347, 348, 352, 353, 432, 433, 452, 453, 464, 466, 469, 485, 486, 488, 500, 535.—*filla* [de Jaume II de Mallorca], XI : 24; v. Sanxa. — *muller* [de Jaume II de Mallorca]: v. Scalrmonda.

Jacme de Mallorques, rey : [Jaume III de Mallorca, fill de l'infant Ferràn], Iacme de Mallorques; rey de Mallorques; infant En Jacme; infant En Iacme; compte de Rosello.—Pròleg, II, CCLXIV-CCLXX, CCLXXX, CCLXXXVII-CCLXXXIX, CCXCI, CCXCII : 3, 7, 502-514, 536, 537, 552-554, 558, 561.

Jacme, infant, [fill del rei Jaume II d'Aragó]. — CCXLV : 464, 465.

Jacme, infant; lo fill major del rey de Mallorques [Jaume II i nét d'en Jaume I el Conqueridor].—Pròleg, II, XI, CXXXVII, CXLI, CLXXXII : 3, 7, 24, 274, 282, 283, 345, 347.

Jacme Berenguer.—v. Berenguer; Jacme.

Jacme Pere, [fill natural d'en Pere II d'Aragó[; Iacme Pere; almirall. — XLVIII, XLIX, LXVII, LXX, LXXIV, LXXV, CLXXXVIII : 90, 91, 93, 94, 116-118, 123, 132, 133, 135, 354, 357.

Jaen. — XII : 26.

[Jana]. — v. Iana.

Jaqueria, ser Tici. — v. Iaqueria, ser Tici.

Jaufre, [poema]. — CXVI : 228.

[Jaume]. — v. Jacme; v. Iacme.

Jaymes, reys. — v. Jacme Darago, rey : [Jaume II].

Jerusalem, rey de. — v. Robert, rey, [de Nàpols].

[Joàn]. — v. Ioan.

Joan Evangelista, senct; senct Iuan Evangelista; sanct Ioan Evangelista; sent Ioan.—CCVI, CCXXXIV: 392-394, 442-444.

[Joàn XXII], Papa; Sanct Pare. — CLXXXII, CCLXXXI, CCLXXXVIII : 347, 537, 538, 553.

Joan, infant don, [fill del rei de Castella Alfons X]. — CLXXVII, CLXXIX : 337, 340.

Joan, don : [fill del infant Manuel de Castella]. — XI, CLXXIX : 24, 340.

Joan, mossenyer En, [fill d'en Carles II, rei de Nàpols]. — CCLXX : 513, 514.

Joan, Micer. — v. Proxida, Joan de.

[Joàn II Angelos]. — Langlo.

[Jofre VI, vescomte de Rocabertí].— v. Iofre.

[Jònic, mar]. — v. Grech, mar del.

Jonquera, la; la Ionquera. — XXIII, CXXXIX : 48, 278.

Jordi, senct. — CCVI, CCXIX, CCXXI, CCXXV : 392, 410, 413, 421.—*sgleya de Sant Jordi* : v. Tira

[Kerkena]. — v. Quarquens.
[Kytnos]. — v. Formanes, les.

Labaynare : [Bagnara Calabra]. — CCLVI : 487.
[Laguart, Vall de].—v. Logar, vall de.
LAHIENI, lo. — CCXLVIII : 470.
LAMBERT DE VALENCIA. — v. VALENCIA, Lambert de.
[La Mola]. — v. Mahona.
La Mola. — v. Mola, la.
LANÇA, Corral. — v. LLANÇA Corral.
LANÇA, Manfre. — XCIII, C : 177, 192.
LANÇALOT. — CXXXIV : 268. — v. *Lansalot.*
LANÇO, compte de. — v. [PERE I], compte de Lanço.
LANGLO, senyor de Blaquia; senyor de la Blaquia : [Joàn II Angelos]. — CCXL, CCXLII, CCLXII : 455, 456, 459, 497.
Lansalot del llach, libre de.—CXXVIII: 253. — v. LANÇALOT.
Lantzaura, imperi de : [Bulgaria]. — CCVIII, CCXXVI : 396, 421, 422.
LANTZAURA, emperador de. — v. [ASSÀN].
Larcha, reyalme de. — v. Larta, dispotat de.
Larmita, cap de, [capo dell'Armi]. — LXXXII : 149.
Larta, dispotat de : [Artà o Epirus]; reyalme de Larcha; dispotat; Ducat; ducat. — XXIX, CXVI, CXVII, CLIX, CCXLIV : 58, 229, 230, 309, 462.
LARTA, dispotat de. — CCXLII, CCLXI, CCLXII : 459, 496, 497, 499. — v. [TOMÀS ANGELOS].
Lartaqui. — v. Artaqui.
[Lasuella.] — v. Sola, la.
La vall : [Vall d'Uxó]. — IX : 20.
Lavaneres, les Torres; les torres Lavaneres. — CXLIV, CXLVII : 287, 291.
Lavangeli : [l'Evangeli]. — LXXI, CXIV, CCLXXII : 126, 226, 517.
Lavor, terra de : [Terra di Lavoro]. — XXXII, CLXIX : 64, 320.
LEBIA, Pere de. — CLXXII, CCLXXIX : 326, 327, 535.
[Le Castelle]. — v. Castelles, les.
[Lecce]. — v. Lexe.
Lemi. — v. Lenti.
[Lemnos]. — v. Estelimens.
Lengues, cap de. — v. Llengues, cap de les.
Lenti : [Lentini]; Lemi (sic).—CXCIV, CCLXXXII : 369, 370, 540.
[LEONOR], regina [d'Aragó], filla del rey de Castella [Alfons VIII i muller d'en Jaume I]. — Pròleg, VI : 3, 12, 13.
[LEONOR] regina [d'Aragó], filla del rey Danglaterra [Eduard I i muller del rei Alfons II de Catalunya i III d'Aragó]. — Pròleg, CLXII, CLXVI, CLXVIII, CLXXIII : 3, 312, 313, 316, 318, 330.
[LEONOR] [reina d'Aragó], filla del rey En Ferrando [IV] de Castella [i muller del rei Alfons III de Catalunya i IV d'Aragó]. — CCXLV : 464, 465.
[LEONOR], regina, muller del rey Danglaterra [Eduard I, filla de St. Ferràn de Castella]. — CLXVI, CLXVIII : 316-318.
[LEONOR : reina de Sicilia]. — v. LIENOR.
Lescalea : [Scalea]. — CXIII : 219.
Lesgleya. — v. Esgleya.
Lespero. — v. Almeria. — *Lespero.*
LESTANDART. — CLIX : 309.
Lestenayre : [Estanor]. — CCXXV : 420.
[Leuca, cap de]. — v. Llengues, cap de les.
Leucata, cap de. — CLII : 297, 299.
[LÉVIS, Gui de?] senescal de Miralpeix. — CXXIII : 243.
Lexe : [Lecce]. — CXVI : 228.
libre quis feu de la preso de Mallorques. — VII : 16.
libre qui es feyts de la conquesta [de Valencia]. — IX : 19, 20.
libre de las conquestes que per lo senyor rey [Jaume I] ... *se son feytes.* — XXXVI : 71, 72.
Libreny : [Librilla?]. — XII : 26.
libres de la sua vida e de les sues conquestes e de la sua bonea de cavalleries e assaygs e proeses [de Jaume I]. — VII : 15.
libres qui parlen de cascuns daquests llochs [Sicilia, Calabria, etc.] *com se prenien.* — CXVI : 229.
[Librilla?]. — v. Libreny.
Licata, castell de la : [Alicata o Licata]. — CXCIV, CC, CCLXXXII : 371, 381, 540.
LIENOR, [filla d'en Carles II, rei de

Nàpols i muller d'en Frederic d'Aragó, rei de Sicilia]; Nalienor; regina de Sicilia; la regina. — CXCVIII, CC, CCLXIII : 375, 377, 381, 501.
Ligat, punta del port. — v. port Ligat.
Liper : [Lipari]. — XCIII, CV, CVI : 177, 178, 199, 205.
LIVERUS, compte de : [Florent d'Hainault]. — CCLXII : 499.
LLANÇA, Corral; Coral Llança; Corral Lança; Coral Lança; micer Coral. — XVIII, XIX, XXX, XXXI, XXXVI, XCIX, CV, CXLI, CXLIV, CXCVIII, CCXLIX, CCL, CCLIV, CCLV : 36-40, 59-63, 70, 189, 201, 283, 287, 376, 471-473, 482-485. — *germana sua* : v. [LLANÇÀ, Marguerida].
[LLANÇÀ, Manfrè]. — v. LANÇA, Manfre.
[LLANÇÀ, Margarida], germana den Corral Llança [i muller d'en Roger de Lluria]; germaneta sua.—XVIII: 36, 37.
LLEGAT del Papa. — v. [GODERIO, Guillem de]; v. PANBERT.
Llenguadoch. — XI, XXIX, LXXXVIII, CXXII, CXXIII, CLVIII, CLX, CLXXXI : 24, 58, 163, 239, 240, 243, 307, 311, 343.
Llengues, cap de les; cap de Lengues : [cap de Santa Maria di Leuca]. — CIX, CXVI, CL, CCXXXVIII : 209, 228, 295, 452.
Lleo del Royne : [Lyon]. — XXI, XXIV : 43, 49.
Lleo, golf de. — CLXXII : 327.
Lleo, [de Castella]. — CLXXXVII, CLXXXIX : 354, 357.
Lleyda. — XXIV, XXXI, XCIV, CLIII, CLXXII, CLXXVI, CCXIV, CCXCV : 50, 61, 180, 300, 326, 335, 402, 564.
LLEYDA, bisbe de. — v. [RAMÓN, abat de Mont-Aragó].
llibre quis feu del dit senyor infant En Pere [II] *de puix que fo rey.* — XI : 24.
[Lliria]. — v. Llyria.
Llobregat, [comarca].—CCXV, CCXX: 404, 410.
[Llombay]. — v. Lombay.
LLORET, En. — CLI : 296.
[LLUIS IX de França o Sant Lluís]. — v. LLUYS [IX].
[LLUIS DE TOLOSA, sant]. — v. LLUYS, mosenyer en.
[LLUIS I DE FLANDES], compte de Nivers : [Nevers]. — CXXXIV : 265, 267-269.
[LLURIA] Carlet [de], [fill de l'almirall Roger de Lluria]. — CCXLVIII-CCL : 469, 471, 473.
[Lluria]. — v. LURIA; v. Loria.
LLUYS [IX] DE FRANÇA, rey; [Sant Lluís]; rey de França. — XIII, XXXII, XXXIII, XL, XLII, LXXI : 28, 64-68, 78, 82, 125.
LLUYS, mosenyer en : [Sant Lluís de Tolosa]; fill major del rey Carles [II de Nàpols]. — CXVIII, CLXIX, CLXXXI, CLXXXII : 232, 319, 344-347.
Llyria : [Lliria]. — IX : 19.
Locayba. — IX : 19.
LODOVIA, Guillem de : [Lodève]; G. de Lodovia. — CXXIX, CXXX : 254, 258-261.
Logar, vall de : [Vall de Laguart]. — IX : 19.
LOGRAN, Marti de. — CXCIX, CC : 380, 381.
LOGRAN, Pere de. — CCI : 382.
Loliveta, galea. — CXCIV : 369.
LOMAFER. — XXX : 60.
Lombardia. — XLII, LXXI, LXXXVIII, CCXXXVII, CCXLIII, CCXLIV, CCXLVIII : 82, 125, 163, 164, 424, 460, 462, 463, 470.
Lombay : [Llombay]. — IX : 19.
Lopia; Lupia : [Loupian]. — XXIII, CLIII : 48, 299.
LOPIS, Pero; missatger. — CCXVI-CCXIX : 406-409.
Lorcha. — XII, CLXXXVIII : 26, 357.
Loria. — XVIII : 36.
LOYS, princeps; duch de Burgunya; senyor de Morea; princep de la Morea; * princep. — CCLXII, CCLXVII, CCLXX : 497, 498, 507, 514.
LUNA, Llop de. — CCXCV, CCXCVI : 565, 567.
LUNA, Pedro de. — CCXCV : 565.
[LUNA, Pere de] arquebisbe de Çara-

* Així nomena En Muntaner a En Guillem II de Villehardouin.

goça. — CCXCV, CCXCVII, CCXCVIII : 566, 573, 574, 577, 578.
Lupia. — v. Lopia.
LURIA, Amigutxo de. — CCL : 473.
[LURIA] Carlet. — v. [LLURIA] Carlet.
LURIA, Joan de. — CLIV, CLV : 300-302.
LURIA, Roger de; En Roger; almirall; lalmirall. — XVIII, LXXVI, LXXXI-LXXXIV, XCII, XCIII, CIV-CIX, CXII-CXVIII, CXXIX, CXXXII-CXLI, CXLIV, CXLVI, CXLVII, CL, CLII, CLIV, CLV, CLVIII, CLIX, CLXIII, CLXV, CLXIX, CLXX, CLXXII, CLXXV, CLXXVI, CLXXVIII-CLXXX, CLXXXIV, CCXLVIII, CCL : 36-38, 136-139, 147-156, 176, 177, 199-210, 218-224, 226-232, 253, 255, 256, 263, 265, 270-274, 277, 278, 281-284, 287, 290, 291, 295, 297-302, 308-311, 313-315, 320, 321, 324, 325, 327, 333, 334, 339-342, 349, 351, 353, 469, 470, 473.
LURIA, Rogero de; [el primer]; En Rogero; Roger. — XVIII, CCXLVIII, CCXLIX : 37, 469-471.
LURIA, Rogero de [el segón]; en Rogero; Frances:* — CCXLIX, CCL : 471-473.
[Lyon]. — v. Lleo del Royne.

Macanstre. — v. Policanstre.
Macastre. — IX : 19.
Macedonia; Maçadonia; Masedonia, regne de. — XXIX, CCXIV, CCXXV, CCXXXI : 58, 402, 421, 436.
Macina; Masina : [Messina]. — XLIII, LVII, LXI-LXX, LXXII, LXXV, LXXVI, LXXXII-LXXXIV, XCIII, C, CV-CIX, CXIII-CXVII, CXXXV, CXLVII, CXLVIII, CL, CLIX, CLXIII, CLXIX, CLXXII, CLXXV, CLXXVI, CXCIV-CXCVIII, CC, CCI, CCXXXVIII, CCL-CCLII, CCLV, CCLX, CCLXIII-CCLXV, CCLXVII, CCLXVIII, CCLXXXII, CCLXXXIII : 83-85, 106, 110-121, 123-125, 127, 128, 135, 136, 138, 139, 149, 150, 154, 155, 177, 192, 201, 202, 204-210, 222-224, 226-231, 270, 291, 292, 295, 308-310, 313, 314, 321, 327, 332-334, 369-374, 377, 381, 382, 452, 473, 475, 477, 486, 492, 494, 500-504, 506, 508, 509, 539, 540, 543. — *la Caperna*, LXII : 111. — *darasanal*, CXCV : 372. — *duana, duquena*, LXVIII, CV, CXIII, CLXXV: 120, 202, 223, 332. — *far*, LXVIII : 119. — *Font del Or*, LXVII, LXVIII, CV, CXIII : 117, 119, 202, 222. — *palau del senyor rey, palau*, LXVIII, LXXVI, CV, CXIII, CXIV, CCLI : 120, 137, 202, 203, 222-224, 475. — *Porta de sanct Joan*, LXXIV : 133. — *senct Rayner*, LXVI, LXX : 115, 123. — *sgleya de Sancta Maria la Nova*, LXXVI, CLXIII, CLXXV, CXCVIII : 136, 313, 333, 377. — *torre de Sancta Clara*, CXCV : 372.
Macnexia : [Magnesia, Mahnisa]. — CCV : 392.
Maçadonia, reyalme de. — v. Macedonia.
Maçana, coll de la. — CXX, CXXII : 235, 236, 238-241.
[Maddalena, illa della]. — v. Busnayre.
Madrona. — IX : 19.
[Madytos]. — v. Medico.
MAGALONA, lavesche de. — v. [FREDOL, Berenguer de].
Magarix. — v. Megarix.
MAGDALENA, sancta Maria.—CLXVII: 317, 318.
[Magnesia]. — v. Macnexia.
[MAHALDA], filla de la princesa [Isabel de Villehardouin i d'en Florent d'Hainault], duquesa [d'Atenes, per ser-ho son marit Guiu II de la Roche]. — CCLXII : 499-500.
[Mahnisa]. — v. Macnexia.
Maho. — XLIX-LI, CLXXVII, CCLV, CCLXXIII : 94, 95, 324, 326, 486, 523.
[MAHOMA]. — v. MAHUMET.
Mahona, castell de, port de : [La Mola, prop de Mahó]. — CLXXII: 325, 326.

* Segons En Muntaner, «havia nom Frances de fons, mas com lo germa fo mort, al confermar li mudaren lo nom, que hac nom Rogero de Luria».

MAHUMET : [Mahoma]. — XIX, XXV : 40, 51.
Major : [Majori]. — CXLIX : 294.
[Màlaga]. — v. Malicha.
Malea : [cap Maleas]. — CCXXXVIII : 451.
Malfa : [Amalfi]; senct Andreu de Malfa; costa de Malfa; costera de Malía. — CXLIX, CLXV : 293, 294, 315.
Malicha : [Màlaga]. — XLVII : 90.
MALLOL, Berenguer. — XLVIII, LXXVI, LXXXV, XCV, XCVIII, CXII, CXXIX-CXXXIII, CXXXV-CXXXVII, CXL, CXLI : 91, 139, 156, 181, 182, 184, 188, 214, 215, 253, 256-262, 264, 265, 270-274, 281, 284.
Mallorques; illa de Mallorques; regne de Mallorques; casa de Mallorques; rey de Mallorques [en general]. — VI-IX, XV, XVII, XXVIII, XXXVI, LXXXIII, CXVII, CXLI, CXLII, CXLIV, CXLVI, CXLVII, CLI, CLXXII, CLXXX, CLXXXVI, CCXXVII, CCXXXVI, CCLXX, CCLXXIII, CCLXXIX, CCLXXX, CCLXXXVIII, CCLXXXIX, CCXCII : 14-18, 20, 31, 34, 35, 53, 55, 72, 154, 229, 282-286, 289-291, 296, 326, 327, 342, 352, 353, 424, 448, 513, 514, 523, 535, 536, 553, 554, 561, 562.
Mallorques, ciutat de. — VII, VIII, XXVIII, XXIX, CXLI, CXLIV, CLI, CLXX, CLXXII, CCLV : 16, 17, 55, 56, 58, 282-284, 286, 287, 296, 324, 327, 485, 486. — *carrer de sent Miquel*, VII : 16. — *Seu, sgleya de madona sancta Maria*, CLXXI : 323.
MALLORQUES, rey de. — v. JACME DE MALLORQUES, rey : [Jaume II]; v. JACME DE MALLORQUES, rey : [Jaume III]; v. SANXO DE MALLORQUES, rey.
MALLORQUES, regina muller del senyor rey de. — v. [MARÍA] regina [de Mallorca].
MALLORQUES, rey sarrahí de. — v. [MOHAMMAD-IBN-ALI-IBN-MUSA].
Malta; Malta, illa, ciutat, castell, port de. — LXXXI-LXXXIV, XCIII, C, CXIII, CXCIV : 147, 148, 150, 151, 153-155, 177, 192, 220, 371.
Malvesia : [Monembasia]. — CXVII, CXCIX, CCII, CCXXXVIII : 230, 379, 381, 383, 451.
Manapol, burch de. : [Manopoli]. — CIX : 210.
MANDISSA, senyor de la baronia : [Mandrice?]. — CCLXI : 495.
Mandolela : [Amandolea]. — LXXV, CLIX, CXCIV : 134, 310, 370.
[MANDRICE?]. — v. MANDISSA.
MANFRE DE SICILIA, rey; rey Manfre. — Pròleg, XI, XXXII-XXXV, XXXVII, XLI, XLII, LIV, LXV, LXX-LXXII, LXXVII, CV, CXIII, CXIV, CXCIV : 3, 22, 23, 64, 65, 67-69, 72, 73, 81, 82, 102, 113, 122, 126, 128, 140, 203, 221, 223, 225, 367. — *filla del rey Manfre* : v. [BEATRIU] filla del rey Manfre.
MANFRE, infant, [fill d'en Frederic d'Aragó, rei de Sicilia]. — CCXLII, CCXLIII : 459, 460.
Manizes : [Manises]. — IX : 19.
[Manopoli]. — v. Manapol.
Manorca; Manorqua; Manorques. — v. Menorca.
MANORCA, moxerif de; moxerif de Manorques; lalmoxerif de Manorqua.— L : 94. — v. [ABOABDILLE-MAFUMET-ABENIXEM]; v. [ABU-OMAR-IBN-HAKEM].
Manthea, la : [Amantea].—CV, CXIII : 199, 200, 219.
MANUEL, infant En, [fill de Ferràn III de Castella; marit de la infanta Constança, filla d'en Jaume I]. — VI, XVII, CCXLV : 14, 34, 35, 465.
MANUEL de Castella, infant En. — XI, CLXXIX, CCXCI, CCXCV : 24, 340, 560, 565.
Maratia : [Maratea]. — CV : 200.
MARCADERA, Na. — CXXIV : 244.
Marcha, la : [Marca d'Ancona]. — XLII, LXXXVIII : 82, 163.
MARCHO. — CCXXIV : 419.
MARGAM; Benmargam. — XXX, XXXI, CXVII : 60, 61, 231.
[MARGARIDA DE PROVENÇA], muller [de Sant] Lluys rey de França; filla del compte de Prohença [Ramon Berenguer]; regina de França; regina. — XIII, XXXII : 28, 65, 66.
[MARGARIDA DE VILLEHARDOUIN], senyora de Matagrifo; dona de Ma-

tagrifo sogra del senyor infant [Ferràn de Mallorca]; sa mare [d'Isabel de Sabràn, muller de l'infant Ferràn]; germana de la princesa [Isabel], [filla de Guillem II de Villehardouin]. — CCLXII-CCLXIV, CCLXVII : 497-501, 503, 507.
MARIA, madona sancta.—CCXXXIV: 444.
MARIA DE MUNTPESLLER, [reina d'Aragó; muller d'en Pere I]; dona Maria; la regina. — Pròleg, II-VI : 3, 6-13.
[MARÍA], regina [de Mallorca]; muller del senyor rey de Mallorques [Sanxo; filla d'en Carles II rei de Nàpols]. — CCLXIX : 511-513.
[MARÍA DE MOLINA], regina de Castella, [muller d'en Sanxo IV]. — CLXXVII, CLXXIX : 337-339.
[MARÍA], regina [de Nàpols], muller [d'en Carles II rei de Nàpols]; mare del rey Robert; filla del rey Dongria [Esteve V]. — XXXVIII, CCLX : 76, 492-494.
[MARÍA, infanta], filla [del rei Jaume II d'Aragó i muller de l'infant Pere de Castella, fill d'en Sanxo IV]. — CCXCI : 560.
MARIA, megaduquesa, [muller d'en Roger de Flor i filla de l'emperador Assàn de Bulgaria]; la naboda del emperador [Andrònic II]; sa muller [d'en Roger de Flor]; la Megaduquesa; la megaduquesa. — CXCIX, CCII-CCIV, CCVI, CCVIII, CCX, CCXII, CCXIII : 378-380, 383, 387-389, 393, 396, 398, 400-402.
Mar major : [Mar Negre]. — CCXVIII, CCXXV : 408, 420.
Marmora, golf de : [mar de Màrmora]. — CCXVIII : 407.
Marmora, illa de. — CCXV : 406.
MARQUEN, Ben. — CCLIII : 481.
[MARQUESA DE CABRERA], comptesa Dampuries, [muller d'en Ponç Huc IV]. — CCXCV : 566.
MARQUET, Ramon. — XLVIII, LXXVI, XCV, XCVIII, CXII, CXXIX-CXXXIII, CXXXV-CXXXVII, CXL, CXLI : 91, 139, 181, 182, 184, 188, 214, 215, 253, 254, 256-262, 264, 265, 270-274, 281, 284.
MARQUET, Roger. — LXXXV : 156.
MARROCHOS, rey de. — v. [ABU-YUSUF-YACUB]; v. [MOHAMMAD?].
MARROCHOS, Miramamoli de. — v. MIRAMAMOLI.
Marsella. — XXXIII, LXXXI-LXXXIII, LXXXVIII, CXIX, CXXIX, CLII, CLXIX, CXCIV : 68, 147-149, 152-154, 163, 233, 254, 297, 319, 368, 369.
MARTI, senct. — CXLV, CXLVI : 289, 290.
MARTI [IV], papa; Papa; Pare sanct; Apostolich. — XLII, XLVII, LI, LII, LVII, LXXIII, LXXVII-LXXX, LXXXVIII, XCI, XCIV, CII-CIV, CVII, CX, CXII, CXIII, CXVIII, CXIX, CXXI, CXLI, CXLIX, CLXXXI : 82, 89, 90, 96-99, 105, 106, 132, 140-146, 163, 175, 179, 181, 193-198, 208, 211, 214, 216, 222, 231-234, 237, 282, 283, 294, 343, 344.
Marxa, la. — CCLXII : 498.
MARXA, compte de la; duch de Tenes. — CCLXI, CCLXII : 495-498.
Mas, el : [el Masdeu]. — XXIII : 48.
Masedonia, regne de. — v. Macedonia.
Maseli, illa de. — v. Mateli.
Masina. — v. Macina.
MASINA, archebisbe de. — v. [TABIATIS, Guidoctus de].
Matagrifo, castell de : [Matagrifone, aprop de Messina]. — CV, CXIII, CXCV : 203, 223, 224, 373.
Matagrifo, [prop de Clarença]; baronia de Matagrifo. — CLIX, CCXXXVIII, CCLXII-CCLXIV : 308, 309, 452, 497, 500, 501, 503.
MATAGRIFO, senyor de la baronia de. — CCLXI : 495. — v. [SABRÀN, Isnard de].
MATAGRIFO, princep. — v. CARLES, rey, [II de Nàpols].
MATAGRIFO, senyora de.— v. [MARGARIDA de Villehardouin].
Mateli, illa del; Maseli : [Metelí]. — CXVII, CCXIX : 230, 409.
MATINA, Roger de la. — CXCIV : 371.
Mato; Mocho : [Methone, Modon]. — CLIX, CCXXXVIII : 309, 452.
Matzara : [Mazzara]. — LXXV, CXCII, CCLXXXII : 135, 362, 364, 540.
Medico : [Madytos].—CCIX, CCXXIII, CCXXX, CCXXXI : 398, 416-418, 432, 436, 437.

MEDIONA, Gesbert de; Nesbert de Mediona.— CXLI, CLI, CCXLVII: 283, 196, 468.
MEGADUCH, lo.—v. DENTENÇA, Berenguer; v. FLOR, Roger de.
MEGADUQUESA, la. — v. MARIA, megaduquesa.
Megarix, golf del; Megarix : [golf de Saros]. — CCIX, CCXXIX, CCXXX : 398, 431, 432.
[Melazzo]. — v. Millas.
MELCHIOR. — XCVI : 185, 186.
Mena. — LXXXV : 159.
Menart, castell. — CCXLIX : 471.
Menor : [Minori]. — CXLIX : 294.
Menorca; Menorques; Manorca; Manorqua; Manorques.—VIII, XVII, XXV, XXIX, XLIX, L, CLXX, CLXXII, CLXXX, CLXXXVI, CCLV : 16, 17, 35, 50, 51, 56, 94, 321, 324-327, 342, 352, 353, 486,
[MENORCA, almoixarif de]. — v. MANORCA, moxarif de.
[Mentescha, Mentesche]. — v. Mondexia.
[Messina]. — v. Macina; v. MASINA.
[Metelí]. — v. Mateli.
[Methone]. — v. Mato.
Micoles, les : [Mykonos]. — CXVII : 230.
Mila. — XXXII : 63.
MILICH. — CCXV : 404.
Millas; Millars : [Melazzo].—C, CXCV, CCLXXXII : 192, 372, 541.
Millas, riu de. — IX : 20.
[Minori]. — v. Menor.
[MINOTTO, Marco]. — v. MIYOT, Marcho.
[MIQUEL VIII PALEÒLOG]. — v. PALIAGOLO.
MIQUELI, Xor : [Miquel IX, Paleòlog]; fill de lemperador [Andrònic II Paleàgog]. — CXCIX, CCII, CCIII, CCXIII-CCXV, CCXX, CCXXI : 380, 383, 385, 387, 401-404, 410, 412-414.—*sa muller*.—CCXV : 404.
Miquia. — XXX : 60.
MIRABOAPS, rey de Tunis. — XXX : 59, 60.
MIRABOSECRI. — XLIII, XLIV, LXXXV : 85, 158.
MIRABUSACH : [Abu-Ishak I].— XXX, XXXI, XLIII : 59-62, 83, 85.
MIRALPEIX, senescal de. — v. [LÉVIS, Gui de?].
MIRAMAMOLI DE MARROCHOS. — XXX : 59.
MIRO, A. — CCXXVI : 422.
Miscona. — CCXLVIII-CCL, CCLII-CCLV : 470-472, 474, 477, 479, 481-483.
MISI, Joan de. — CCXXXV : 446.
MIYOT, Marcho : [Marco Minotto]. — CCXXXV : 446.
Moabia; Morabia. — CCXLVIII-CCL, CCLII, CCLV : 470-472, 474, 478, 479, 485.
Moanquelo. — XCII : 176.
Mocho. — v. Mato.
Modica. — CCLXXXII : 540.
[MOHAMMAD?], rey de Marrochos. — XII : 26.
[MOHAMMAD - IBN - ALI - IBN - MUSA], rey sarrahí de Mallorques. — VII, VIII : 16, 17.
[MOHAMMAD I], rey de Granada. — X, XII, XIV : 20, 26, 29.
[MOHAMMAD II], rey de Granada. — XLI, XLVII, CLVII : 81, 90, 304.
[MOHAMMAD IV], rey de Granada. — CCXCV : 564, 565.
[MOISÈS]. — v. MOYSEN.
Mola, la, [prop d'Alacant]. — CLXXXVIII, CCXLV : 356, 465.
[Mola, La; prop de Mahó]. — v. Mahona.
Molina. — CLXXXVIII : 357.
[Mònaco]. — v. Monech.
MONCADA, Not de. — XVIII, CCXCV, CCXCVI : 37, 565, 568.
Moncay. — CCLXXII : 521.
Mondexia, gabella de : [Mentescha, Mentesche]. — CCVI : 392.
Monech : [Mònaco].—CCLXXII : 521.
Monecha : [Almuñécar]. — XLVII : 90.
MONELLS, Not de; Nots de Monells. — CCLXVI, CCLXVIII : 506, 509.
[Monembasia]. — v. Malvesia.
MONFERRAT, marques de. — v. [DEMETRI].
MONFORT, compte de; compte de Munfort. — CV, CVI : 201, 204.
MONSORIU, vescompte de. — v. CABRERA, Bernat de.
Montagut, castell de; camp de Muntagut.—XII, XIII, CLXXXVIII : 26, 27, 357.
Montalba. — CCLI, CCLV : 475, 486.
[MONTALBÀ, comanador de]. — v. MUNTALBA.
[MONTANHAGOL, Guillem]. — v. MUNTEYAGOL, Guillem.
Montblanch. — CCXCIII : 563.

[MONTCADA, Elisenda de]. — v. ELISENDA DE MONCADA].
[MONTCADA, Gastó de], bisbe Dosca.— CCXCV : 566.
[MONTCADA, Guillem Ramon de]. — v. MUNCADA, Guillem Ramon de.
MONTCADA, Guillerma de. — v. GUILLELMA DE MUNCADA.
[MONTCADA, Ot de]. — v. MONCADA, Not de.
Montesa, lloch de; castell de Montesa. — X : 20, 22.
[Montesa, Ordre de]. — v. Muntesa.
Montfort : [Monforte]. — CXCV : 372.
MONTOLIU, Bort de. — CCL : 473.
MONTOLIU, Simon de. — CCXLIX-CCLII : 471-477.
[Montpeller]. — v. Muntpesller.
MONTROIG, Berenguer de. — CXCIV : 371.
Morabia. — v. Moabia.
Morea; principat de la Morea; principat. — XXIX, CVI, CLIX, CCXXII, CCXL, CCXLIII, CCXLIV, CCLXI-CCLXV, CCLXVII, CCLXX : 58, 204, 309, 416, 455-457, 460-462, 495-504, 506, 513.
MOREA, princep. — v. BORGONYA, duch de; v. [CHAMPLITTE, Guillem de]; v. FALIP, [Felip, fill de Carles I de Nàpols]; v. LOYS, princep; v. SABOYA, Falip de.
MOREA, princeps de. — CCLXI : 497.
MOREA, princesa de. — v. [ISABEL DE VILLEHARDOUIN].
MOREA, senyor de. — v. LOYS, princep.
Morella. — IX : 20.
Morvedre. — IX : 20. — *sancta Maria del Puig de Morvedre*, XXIII : 46.
MOSTANZAR : [El Mostancer].—XXX : 59, 60.
Mota, la : [Motta di Mori]. — LXXV, CXCIV, CCLVI, CCLXXXI : 134, 370, 487, 537, 538.
MOYSEN : [Moisès]. — LX : 109.
Mula. — XII : 26.
MULLER [d'en Rixart de Flor]. — v. FLOR-*muller*.
MULLER [de Xor Miqueli]. — v. MIQUELI-*muller*.
MUNCADA, Guillelma de. — v. GUILLELMA DE MUNCADA.
MUNCADA, G. Ramon de; Guillem de Muncada. — CLXXVIII, CXCII, CXCVIII : 339, 362, 376.
MUNFORT, compte de. — v. MONFORT.
Muntagut, camp de. — v. Montagut.
MUNTALBA, comanador de : [Montalbà]. — CCXCV : 566.
MUNTANER, Ioan, [cosí d'en Ramón Muntaner]. — CCXXXIV, CCLV : 443, 475.
MUNTANER, Joan, [pare d'en Ramón Muntaner]. — II, XXXIII : 6, 47.
MUNTANER, Ramon; En Muntaner; yo; nos; mi; autor. — Pròleg, I, II, XX, XXIII, CXXV, CLV, CLXXXVI, CXCIII, CXCV, CXCIX, CCIII, CCVI, CCVII, CCXIV-CCXXXI, CCXXXIII-CCXXXVIII, CCXLIII, CCLI-CCLV, CCLIX, CCLXIV-CCLXVI, CCLXVIII-CCLXXII, CCLXXVII CCLXXXVIII, CCXCII, CCXCV, CCXCVII, CCXCVIII : 1, 2, 4-6, 41, 47, 248, 301, 353, 366, 372, 373, 379, 387, 392-394, 403-414, 416-421, 424-433, 436, 437, 440-442, 444, 446-452, 461, 474-487, 489-491, 502-506, 508-516, 522, 526, 533, 552, 562, 566, 571, 572, 576-580. — *ma companya*, CXCII : 364.—[*Crònica*] *aquest libre*, Pròleg, I, XXIV, CXCII : 2-5, 49, 366. — *Sermó*, CCLXXI, CCLXXII, CCLXXV : 515-522, 526. — *ma muller*. — v. [VALENÇONA].
[Muntesa]. — v. Montesa.
MUNTESA, mestre de la horda de. — v. [TOUS, Pere de].
Muntesa, orda de la cavalleria de : [Montesa]. — CCXC : 557.
MUNTEYAGOL, G. : [Guilhem Montanhagol, trovador de Montpeller]. — XXXVII : 73.
Muntpelegri. — CXCIV : 368.
Muntpesller; baronia de Muntpesller. — III-VI, IX, XIV, XV, XVII, XXII-XXIV, XXIX, XXX, XXXVIII, XXXIX, CXII, CXIX, CXLI, CLXXXII : 7-12, 20, 29, 31, 35, 44, 48, 49, 58, 59, 74-77, 217, 233, 283, 345. —*palau*, V : 12. — *sancta Maria de les Taules*, IV, VI, XV : 10, 13, 31. — *sancta Maria de Vallvert*, IV : 10.
MUNTPESLLER, senyor de. — v. G[UILLEM]. DE MUNTPESLLER; v. JACME DARAGO, rey ; [Jaume I]; v. JACME DE MALLORQUES, rey : [Jaume II];

v. JACME DE MALLORQUES, rey : [Jaume III].
MUNTPESLLER, G. de.— v. G[UILLEM]. DE MUNTPESLLER.
MUNTPESLLER, Maria de. — v. MARIA DE MUNTPESLLER.
Murcia, regne de; orta de Murcia.— IX, XII-XIV, XVI, XVII, XXXVI, CLXXXVII, CLXXXVIII, CCXLV, CCLXXI, CCLXXIX, CCXCI, CCXCV, CCXCVI : 18, 25-28, 33-35, 71, 72, 354, 357, 464, 465, 515, 536, 560, 566, 569, 570.
Murcia, ciutat de. — XII, XIV, XVI, XVII, CLXXIX, CLXXXVIII : 26, 29, 33, 34, 340, 354, 357. — *los Cambis*, XVI : 33. — *Draperia*, XVI : 33. — *Esglesia major de madona Sancta Maria*, XVI : 33. — *Pelleria*, XVI : 33. — *Preycadors*, XVI : 33. — *Rexacha, raval de la*, XVI : 34.
MURCIA, rey de. — v. [ABU-BEQUER]; v. [DHIYAO-D-DAULAH].
MURISCH, Nandriol. — CCXXVII : 425.
[Mykonos]. — v. Micoles, les.

NACLARA, Perich de. — CCXXI : 415.
[Nagara?]. — v. Passaquia.
NALEF. — v. ALEF.
NALFONSO FRADERICH. — v. ALFONSO FRADERICH.
NALIEONOR. — v. LIENOR.
NAMFOS, infant, rey. — v. NANFOS [III].
NANDOART DANGLATERRA, rey : [Eduard I]; Naudoart; rey Danglaterra; rey de Inglaterra. — Pròleg, XXXII, XLVII, LIIL, XXII, LXXIII, LXXVII, LXXX, LXXXVII, LXXXIX, XC, CLXII, CLXVI-CLXVIII, CLXXIII, CLXXXI : 3, 65, 89, 90, 97, 127, 131, 141, 145, 160-163, 167, 168, 171-173, 312, 313, 316-319, 328, 329, 343.
NANFOS [II DE CATALUNYA i III] DARAGO, rey; rey Darago; infant Nanfos; son frare [d'en Frederic d'Aragó, rei de Sicilia]. — Pròleg, II, XI, LXXXIX, XCII, XCIV, XCV, CXX, CXXII-CXXVI, CXXVIII, CXXXIII, CXXXIV, CXL-CXLVII, CXLIX-CLXII, CLXV-CLXX, CLXXII-CLXXVII, CLXXXV, CXCI : 3, 7, 24, 168, 176, 178, 180, 181, 183, 185, 235, 241-243, 245-250, 253, 265, 270, 281-293, 295-297, 299-308, 311-313, 316-322, 324-330, 332-336, 352, 361.
NANFOS [III de Catalunya i IV d'Aragó], rey; rey Namfos; rey Darago; rey de Serdenya; rey de Valencia; infant Namfos; infant Nanfos; infant. — Pròleg, II, CCLXXI-CCLXXIX, CCLXXXIV, CCLXXXVI-CCXCVIII : 3, 7, 514-536, 545, 549, 550, 552-555, 557-580.
NANFOS, rey. — v. ALFONSO [X].
NANFOS DARAGO, rey.— v. JACME DARAGO, rey : [Jaume II].
NANFOS, infant, [fill d'en Jaume I d'Aragó]. — VI : 13.
NANFOS, rey. — v. ALFONSO DE CASTELLA, don.
NANGARINA DENTENÇA. — v. [DENTENÇA] madona Saurina.
Napols. — XI, XXXV, LXVII, LXXIII, LXXXI, LXXXIII, LXXXVIII, XCIII, CIII, CV-CVII, CIX, CXIII, CXIV, CXVI, CXVIII, CXXIX, CXLIX, CL, CLXIII-CLXV, CLXIX, CXC, CXCII, CXCIII, CXCVII, CCXXXVIII, CCXXXIX, CCXLI, CCXLVIII, CCLX, CCLXII : 23, 69, 70, 116, 117, 132, 148, 153, 164, 177, 178, 196, 199, 204, 208, 210, 218, 219, 221, 222, 225, 229, 231, 253, 293-295, 313-315, 320, 358, 361, 362, 365, 375, 452, 454, 458, 469, 470, 494, 498.
Narbona. — XXIII, CXIX, CXXII, CXXIX, CLII : 48, 233, 238, 254, 299. — *Grau de Narbona*, CLIV: 300.
NARBONA, don Amalrich. — v. AMALRICH DE NARBONA.
Narbones, castell. — CXI : 213.
[Naro]. — v. Noro.
NASTATXE. — v. NESTATXE.
Natuli : [Anatolia]. — XXIX, XXXIII, CCIII, CCV, CCVII, CCIX, CCXII, CCXIII, CCXXVIII, CCXLI : 58, 68, 385, 387, 388, 391, 395, 397, 400-402, 429, 458.
NAUDOART. — v. NANDOART.
Navarra; Navarro (sic). — LXXXIX, XC, XCII, CII, CX, CXI, CXIX, CXX, CLX, CCXCV: 165, 173, 176, 194, 212-214, 233, 235, 311, 565.

NAVARRA, governador de. — v. NESTATXE.
Navarres : [Navarrès]. — IX : 19.
Navarro. — v. Navarra.
[Nea Mizela]. — v. Almiro.
[Negre, mar]. — v. Mar major.
Negrepont; illa de Negrepont; ciutat de Negrepont. — CCXXXIII, CCXXXV - CCXXXVII, CCXXXVIII, CCXL, CCXLIII, CCXLIV : 441, 445, 446, 449, 451, 457, 460, 461, 464.
NEGREPONT, senyor de.—CCLXI: 495.
NER, compte, [de la familia dels Donoratico]. — CCLXXV, CCLXXVI : 525-531.
NESBERT. — v. [ROCAFORT] Nesbert [de].
NESTATXE; Nastatxe; senescal de Tolosa [i governador de Navarra] : [Eustache deBeaumarchais].—CXI, CXIX, CXXII : 212-214, 233, 239.
[NEVERS]. — v. NIVERS.
[NICOLAU IV], Papa. — CLXXIII : 328.
[NICOLAU] arquebisbe Destines : [d'Estives, Tebes].—CCXLIV : 463, 464.
Nicosia. — CXCI : 360.
Nicotena : [Nicotera]. — LXVII, LXVIII, LXXIV, CV : 115, 117-119, 133, 203.
Nif, ciutat del : [Nymphio, Nymphea]. — CCV : 392.
NIVERS [Nevers] compte de. — v. [LLUIS I DE FLANDES].
Noch. — v. Not.
Nogat. — XII : 26.
Nola : [Avola?]. — CCLXXXII : 540.
Nompot. — XIII, CLXXXVIII : 27, 356.
Nona, ciutat de : [Enos]. — CCXXIX, CCXXX : 431, 432.
Noro : [Naro]. — CCLXXXII : 540.
Not; Noch : [Noto]. — CVIII, CCLXXXII : 209, 540.
Novelda; Novella. — XII, XIII, XVII, CLXXXVIII, CCXLV : 26, 27, 34, 356, 465.
NOVELLET, En. — CCXCVIII : 579.
NUNNO SANXES, En; compte [de Rosselló; fill del comte Sanxo i nét del rei Alfons I de Catalunya i II d'Aragó]. — IX : 20.
[Nymphea, Nymphio]. — v. Nif.

Oderno; Aderes : [Aderno]. — CXC, CXCI, CXCV : 358, 361, 372.
[OLEGUER, sant]. — v. AULEGER, sanct.
Olero : [Oloron]; Dolero. — CLXVI, CLXVIII, CLXX : 316, 318, 321.
[OLIVELLA, Bernat de], larchebisbe de Tarragona.—XXIII, XCIV, XCV, CXII, CXLV, CLIII : 47, 179, 183, 215, 216, 287, 300.
OLIVER. — LI : 96.
[Olocau]. — v. Elocau.
[Oloron]. — v. Olero.
oltramar; terra Doltramar; terra doltramar. — VI, XXXIII, XLII, CXIX, CXCIV, CXCIX, CCLXI : 14, 68, 82, 233, 367, 380, 495, 496.
[Onda]. — v. Donda.
Or, Font del. — v. Macina — *Font del Or*.
[ORIA]. — v. DORIA.
[Orient, imperi]. — v. Constantinoble imperi de.
Oriola; Doriola; lo castell. — XII, XIII, XVII, CLXXXVIII, CCXLV. — 26, 27, 34, 356, 357, 465.
[Orlando, cap de]. — v. Dorlando.
Orpesa : [Oropesa]. — IX : 20.
Ortis, Garcia. — XXVI : 52.
Ortrento. — v. Otrento.
[Ortxeta]. — v. Hortgeta.
[OSCA, bisbe d']. — v. DOSCA, bisbe.
Otrento; Ortrento; terra Dortrento: [Otranto]. — XI, CIX, CXVI, CXVIII, CL, CLIX, CXCIV : 23, 209, 228, 229, 231, 295, 309, 310, 370.

PALAFI, Damia de : [Damiano Palizzi]. — CCLI : 475.
Palafurgell : [Palafrugell].—CXXXI : 262.
Palamos. — XLIV, CXXXVI, CLXXXVI : 86, 272, 353.
PALASIN, Garcia Gomis; Garcia Gomis. — CCXXXV : 446, 447.
[PALAZZUOLO]. — v. Pelasol.
[PALEÒLEGS, casa dels]. — v. Constantinoble, imperi de.
Palerm. — XLIII, LIV, LVII, LVIII, LX-LXIII, LXV, LXXVI, XCVI-C, CXLVIII, CLXXVI, CLXXX, CLXXXV, CXCVI, CC, CCLVII, CCLVIII, CCLX, CCLXV, CCLXVIII, CCLXXXII : 83, 84, 101, 106, 107, 109-112, 114, 138, 139, 186-189, 192, 292, 334, 342, 350, 351, 373, 381, 488, 489, 492,

504, 508, 539, 540. — *palau reyal, palau imperial, palau*, LX, LXXVI, XCVII, XCVIII, CXXXV : 109, 139, 187, 188, 351. — *pont del Almirayll*, CCLXXXII: 539.—*Salavert*, XCIX, CLXXXV: 189, 351. — *Senct Iordi*, esglesia de, XCVII : 186. — *Seu, esgleya major del archebisbat*, XCVII; CXXXV : 187, 351.
PALERM ABAT. — v. ABAT, Palerm.
[Palestina]. — v. Sancta Terra.
PALIAGOLO, lemperador [de Constantinoble]: [Miquel VIII Paleòleg]. — XXXVIII, CCLXII : 75, 497.
[Palinuro, Punta]. — v. Pelanuda, cap de.
[PALIZZI, Damiano]. — v. PALAFI.
[PALIZZI, Vicinguerra da].—v. PALOZI.
[PALLARS, compte de]; compte de Pallas. — v. A[RNAU] ROGER [II]; v. A[RNAU] ROGER [III].
Palma. — IX : 19.
Palma de Sols : [Palmas, a Sardenya]. — CCLXXIII : 523.
palomer. — CCXXVII : 426.
PALOMERA, Na. — CXXV : 247.
PALOZI, Vixiguerra de : [Vicinguerra da Palizzi]. — CCLXXXIII : 542.
Panades, camp de. — CXLVI : 291.
PANBERT, cardenal : [Joàn Cholet]; cardenal llegat Apostolich; llegat del Papa; cardenal; llegat. — LXXIX, LXXX, XCI, CII, CIII, CXIX, CXXVI, CXXXII, CXXXVIII, CXXXIX, CLXXIII: 144-146, 175, 195, 196, 233, 250, 251, 263, 275, 277-281, 328, 329.
Paniças, coll de.—XVII, CXX-CXXII, CXXVI, CXXXVII-CXXXIX, CLXXXII : 35, 234-237, 240, 251, 274, 277, 278, 347.
Panido : [Panidon]. — CCXV, CCXVIII, CCXXII, CCXXIII, CCXXV : 406, 408, 415, 416, 418, 420.
Pantanella, illa de la : [Pantellaria]. — CCLIX : 489, 491.
PAPA; Pare sanct; Sant Pare apostolich; Apostolich. — v. [BONIFACI VIII]; v. [CLIMENT IV]; v. [CLIMENT V]; v. [GREGORI IX]; v. [HONORI V]; v. [IGNOSCENCI III]; v. MARTI [IV]; v. [NICOLAU IV].
Paris. — XXXII, XXXIII, LXXIX, CIII, CXIX, CXX, CXXXVII, CXLI, CLXXXI, CCLXI : 65, 68, 144, 195, 234, 274, 282, 343, 497.
Paris, castell de, [a la Anatolia]. — CCXIV : 402.
PARIS, [fill de Priam]. — CCXIV : 402, 403.
[Pasitano?]. — v. Passata.
Passaquia : [Nagara?; Perama?]. — CCIX : 397.
Passata : [Pasitano?]. — CXLIX : 293, 294.
[Passero, cappo]. — v. Cabopasser.
Paterna. — IX : 19.
Paterno. — CXC, CXCI, CXCV : 358, 361, 372.
PATI, Pelegri de; micer Pelegri. — CCL, CCLII, CCLV : 472-474, 478, 485.
Patraix : [Patras]. — CLIX, CCLXI : 309, 496.
PEDRO, Don. — v. PERE DE CASTELLA, infant.
Pelanuda, cap de : [Punta Palinuro]. — CV, CXLIX : 200, 293.
Pelasol : [Palazzuolo].—CCLXXXII : 540.
PELEGRI, micer. — v. PATI.
Penaguila. — IX : 19.
Peniscola. — IX, XLIV : 20, 86.
[Pentadattilo]. — v. Peu de Datil.
Pera. — v. Constantinoble. — *Pera*.
Peralada.—Pròleg, II, XXIII, CXXII-CXXVI, CXXXVII-CXL, CLX, CLXI, CLXXXII, CXCVII, CCLVIII, CCLXXXII : 2, 6, 47, 48, 241-250, 274-276, 278, 281, 311, 345, 346, 375, 489, 539.
PERALADA, senyor de. — v. ROCHABERTI, Dalmau de.
PERALTA, Ramon de. — CCLXXXVI, CCLXXXVII : 549-551.
Perallo, font del. — XXIII : 47.
[Perama?]. — v. Passaquia.
PERATALLADA, Bernat de. — LXXXIX, XC, XCIV : 166, 168, 169, 171, 178.
PERE [I de Catalunya i II] DARAGO; rey Darago; rey En Pere; rey En Pere Darago; senyor rey. — Pròleg, II-VI, XXXII : 3, 6-13, 65.
PERE [II de Catalunya i III] DARAGO; infant En Pere; rey Darago; rey de Arago; rey de Sicilia; rey de Valencia; senyor rey; son pare [dels reis Alfons II, Jaume II i de Frederic de Sicilia]. — Pròleg, II, VI, X, XI, XIII-XV, XVII-XXI,

XXIII-XXXII, XXXV-XCV, XCVIII, XCIX, CI-CVI, CIX-CXXX, CXXXII-CXLVII, CXLIX, CLI, CLIII, CLV-CLIX, CLXX, CLXXV-CLXXVII, CLXXXV, CXCI-CXCIII, CXCVIII, CXCIX, CCXCII : 3, 6, 7, 13, 14, 20-25, 27-32, 34-43, 45, 48, 50-56, 58, 59, 61-65, 70, 72-76, 78-82, 85-145, 147-149, 151, 154-183, 185, 188-194, 196-198, 201, 203, 204, 210-220, 222-225, 227, 229-237, 240-243, 245-250, 252-257, 263-271, 273-291, 293-296, 300-304, 307, 308, 321, 333-336, 350-352, 361, 364, 366, 376, 380, 561. — v. *llibre...*

PERE, infant En, [fill d'en Pere II el Gran, d'Aragó]. — Pròleg, II, XI, XCV, CXLV, CLVI-CLVIII, CLX, CLXVI, CLXXV, CLXXXII, CLXXXIII, CLXXXVII, CLXXXIX : 3, 7, 24, 181, 183, 185, 288, 289, 302-306, 308, 311, 316, 332, 345, 346, 348, 354, 357.

PERE, infant En; compte Dampuries e Ribagurça, [fill d'en Jaume II d'Aragó]. — Pròleg, II, CCLXXI, CCLXXIX, CCXCI, CCXCV-CCXCVIII : 3, 7, 515, 535, 536, 559, 565, 567, 568, 570, 572-579. — *cançó novella*, CCXCVIII : 579. — *dança novella*, CCXCVII : 577, 578. — *serventes*, CCXCVIII : 578, 579. — *versos rimats*, CCXCVIII : 579.

PERE, linfant En : [més endevant Pere III el Cerimoniós]. — CCXCI, CCXCVI : 558, 570.

PERE, rey En, [de Sicilia; fill del rei Frederic]. — CCLXXXII : 539.

PERE DE CASTELLA, infant En, [fill del rei Sanxo IV]; Don Pedro. — CLXXXI, CCXLV, CCXCI : 345, 464, 560.

[PERE I], compte de Lanço [Alençon; fill d'en Lluis XI, rei de França]. — LXVII-LXXI, LXXVII, LXXIX, LXXX : 116, 120-126, 141, 143, 145.

[PERE?, Berenguer]. — v. BERENGUER, FF.

[PERE III], lo fill del iutge Darborea. — CCXCV, CCXCVI : 564, 567.

PERE, thresor de sanct. — v. Esgleya.

[PEREGRI, Fra Bernat], bisbe de Barcelona; bisbe. — CXLIII, CXLV : 286, 287.

[Perello]. — v. Pobla de la font de Perallo.

PEREYONA, madona. — CCLXIX : 512.

PEREZ DARENOS.—v. DARENOS, Naxemen Perez.

PERIS, Nicolau. — CLXXXVIII : 355, 356.

PERIS DAROS, Marti. — v. DAROS, Marti Peris [d'Aròs].

PERIS DE CALDES. — v. CALDES.

Perpinya; Perpenya. — XXIII, XXIX, XXXVIII, CI, CXII, CXXI, CXXXIX, CLI, CLXVII, CLXXXII, CCLXIX, CCLXX, CCLXXX : 48, 58, 75, 76, 193, 217, 218, 239, 278, 280, 296, 318, 345, 347, 510-512, 514, 537. — *castell*, CCLXIX : 511. — *esgleya de sent Joan*, CCLXXX : 536, 537. — *sgleya dels predicadors*, CCLXX : 514.

Pertus. — CXX, CXXXVIII, CXXXIX : 236, 277-279.

Petrer : [Petrel]. — XII, XIII, XVII, CLXXXVIII, CCXLV : 26, 27, 34, 356, 465.

Peu de Datil; peu de Datil : [Pentadattilo].—LXXV, CLIX, CXCIV: 134, 310, 370.

PHALIP, rey, [III de França]. — v. FALIP, rey, [III de França].

PHALIP DE FRANÇA, rey : [Felip IV]; linfant En Phalip; fill del rey de França [Felip III] major; rey Phalip; rey de França. — XCI, CIII, CXXI, CXXXVIII, CXXXIX, CXLI, CLVIII, CLXII, CLXVI-CLXIX, CLXXIII, CLXXXI, CXCIII, CXCVIII, CCXXIX, CCXXXVIII, CCLXII : 175, 195, 236, 237, 274-280, 282, 283, 307, 312, 313, 316-319, 328, 329, 342-344, 365, 376, 430, 453, 499.

PHALIP, Don : [Felip, fill del rei Sanxo IV de Castella].—CLXXXI : 345.

PHARAO : [Faraó]. — LIV : 102.

PHELIP, linfant En. — v. FALIP, [fill d'en Jaume II de Mallorca].

[Phokia]. — v. Fuylla.

[Piazza]. — v. Plasa.

Pica baralla, Puig de; puig de Picabaralla. — LI, LV : 96, 103.

Pisa; Commu de Pisa. — CXLI, CLXXXVI, CCLXXIV-CCLXXVIII, CCLXXXII-

CCLXXXV, CCLXXXIX, CCXC: 282, 352, 525, 530, 532-535, 541, 543-546, 554-557.
Pisa, ribera de : [litoral de la Toscana]. — CXCIV : 371.
Pixota, castell de : [Pisciotta]. — CV : 201.
plaja Romana; plaja romana. — XI, CXCIV : 23, 371.
Plasa : [Piazza]. — CXCIV, CCLXIV, CCLXV : 370, 503, 504.
Pobla de la font de Perallo : [Perelló]. — XXIII : 46.
Poblet. — XXVIII : 54, 55.
Pocalipsi : [Apocalipsi].—CCXXXIV : 444.
Pola; Polla : [Pulla]. — XI, XXXII, LXVII, LXXI, CV, CXVI, CLIX, CXCIV, CCXLI : 23, 64, 116, 126, 203, 228, 229, 309, 367-370, 458.
Pola, la : [Pula, prop de Càller]. — CCLXXXVII : 551.
Policanstre; Macanstre : [Policastro]. — CV, CXIII : 200, 219.
Polla. — v. Pola.
Polop. — IX : 19.
[Ponç Uc IV], compte Dampuries; compte de Castello. — XLIX, XCV, CI, CXX, CXXII, CXXIII, CXXV, CXXVII, CXXVIII, CXXX, CXL, CLVIII, CLXXV, CLXXVI : 93, 183, 184, 193, 235, 236, 239, 242, 243, 245, 246, 248, 249, 251, 253, 257, 281, 305, 307, 332-334.
[Pondicocastro; Pontico]. — v. Bellver.
Pontons. — XXIII, CXXVII : 47, 253.
Poraça, la : [la Porraça]. — CXLIV : 286.
Porcell. — CXCII : 364.
[Porraça, la]. — v. Poraça.
port de les Guatles : [Porto Asomatoi, Portus Achileus, Porto Quaglio]. — CLIX, CCXXXVIII : 309, 451.
Port Fangos. — XLVIII, XLIX, XCIV, CCLXXII, CCLXXIII : 90-93, 178, 518, 523.
port Ligat, punta del : [Port-lligat]. — CXXIX, CXXX : 254, 257.
porta del Ferre, [aprop de Derbend, en el Daghestà]. — CCVII, CCVIII : 394-396.
[Porto Asomatoi; Porto Quaglio]. — v. port de les Guatles.
Portogal, regina de. — v. [Isabel, santa], regina de Portogal.
Portopi, senct Nicolau de. — CLXXI : 322, 323.
Portugal, rey de. — v. [Dionis].
[Portugal, reina de]. — v. Portogal, regina de.
[Portus Achileus, Portus Qualearum]. — v. port de les Guatles.
Potemo : [Potamia]. — CCIX : 398.
Prades, compte de. — v. Ramon Berenguer.
Priam, rey. — CCXIV : 402, 403.
princep. — v. Carles, rey [II de Nàpols]; v. [Felip] [fill del rey Carles II de Nàpols].
Principat, [provincia del regne de Nàpols]. — XI, XVIII, XXXII, LXVII, LXXI, CV, CXVI, CL, CLXIII, CLXIX, CLXXII, CXCIV, CCLX : 23, 37, 64, 117, 118, 126, 203, 227-229, 295, 313, 314, 320, 327, 371, 493.
principat de Morea. — v. Morea.
[Procida]. — v. Proxida.
Prohença : [Provença]. — XXXII, LXXX-LXXXIII, LXXXVIII, CXXX, CLII, CLXVII-CLXIX, CLXXIII, CLXXXI, CLXXXII, CXCIV, CCLXIII, CCXCV : 65, 66, 146-148, 151, 152, 154, 163, 164, 258, 297, 318, 319, 328, 344, 346, 371, 500, 565.
Prohença [Provença] compte de. — v. Carles, rey, [I de Nàpols]; v. [Ramón Berenguer IV].
Prohença, filla del compte de. — v. [Beatriu], filla del compte de Prohença; v. [Margarida de Prohença].
[Provença]. — v. Prohença.
Proxida : [Proxida o Castello-di-Procida]. — CXIII, CXVI : 222, 228.
Proxida, Joan de; Micer Joan : [Procida.] — XCIX, C, CLXXXV: 188, 189, 191, 192, 350, 352.
Puig, el. — IX : 20.
Puig de Morvedre, sancta Maria del. — v. Morvedre. — *sancta Maria del Puig.*
Puixmolto, Berenguer de. — CLXXXVIII : 355, 356.
Puixs. — CLXXVIII : 338, 339.
Pujamilot; Puyamilot. — CXXIII, CXXXVIII, CXXXIX : 241, 276, 278.

[Pula]. — v. Pola, la.
Pulia : [Monte-Signora-Pulita]. — CIX : 209, 210.
[Pulla]. — v. Pola.
Puyamilot. — v. Pujamilot.

Quaqueses : [Carcassès]. — CXIX : 233.
QUARALT, Pere de : [Queralt]. — LXVII : 116, 117.
Quart : [Quart de Poblet]. — IX : 19.
[QUERALT]. — v. QUARALT.
Querquens : [Kerkena]. — CCL, CCLI, CCLV, CCLXIV, CCLXV : 473-476, 483, 485, 487, 503, 504.
Quiray. — v. Giraix.
[QUIRINI, Joàn]. — v. TERI, Joan.

Ragoca : [Ragusa, de Sicilia]. — CCLXXXII : 540.
RAMON BERENGUER, infant En, [fill d'en Jaume II d'Aragó]; compte de Prades. — Pròleg, II, CCLXXIX, CCXCI, CCXCV-CCXCVII : 3, 7, 535, 536, 559, 560, 565, 567, 568, 570, 572-577.
RAMON BERENGUER, [fill del rei Carles II de Nàpols]; sos fills [d'en Carles II]. — CLXIX, CLXXXI, CLXXXII : 319, 344-347.
[RAMÓN BERENGUER IV], compte de Prohença; pare [de Margarida, reina de França, i de Beatriu, comtesa d'Anjou].[1] — XXXII, XXXVIII : 65, 66, 76.
RAMON FOLCH [VII], vescompte de Cardona.—XCV, CXXII, CXXIII, CXXV, CXXVIII, CXXXIV, CLXXXVI : 183, 184, 241-243, 245, 246, 252, 269, 353.
RAMON FOLCH [VIII], vescompte de Cardona. — CCXCV-CCXCVII : 565, 567, 573, 575.
RAMON MUNTANER. — v. MUNTANER, Ramon.
[RAMÓN, abat de Mont-Aragó], bisbe de Lleyda. — CCXCV : 566.
RAMON ROGER, [fill d'en Ramón Roger, comte de Pallars].[2] — CXXII : 239.
[Ravello?]. — v. Revel.
Rebollet. — IX : 19.
Reclusa. — CXXXIX : 280.
Recrea : [Herakleia, Erecli, Eregli, la antiga Perinthus]. — CCXV, CCXVIII : 405, 406, 408.
Redisco; Redischo : [Rodosto]. — CCXV, CCXVIII, CCXXII, CCXXIII, CCXXV : 406, 407, 415, 416, 418, 420.
REGAL, Pere de. — CCXCVI : 567.
REGINA. — v. [SANXA] regina [de Nàpols].
Rego; Regol : [Reggio de Calabria]. — LXV, LXVII, LXIX, LXX, LXXII, LXXIII, LXXV, CLIX, CXCII, CXCIV, CXCV, CCLVI, CCLVII, CCLXXXI, CCLXXXII : 113, 116, 121, 124, 129, 132-134, 362, 370, 372, 487, 488, 537, 538, 541.
REOSO DE FINAR. — v. ROSO DE FINAR.
Resaltaran, cap : [Scaramia, Scalambri]. — LXXXII : 150.
Revel : [Ravello?]. — CXLIX : 294.
Ribagursa, Comptat de : [Ribagorça]. — CXCI : 559.
RIBAGURSA, compte de. — v. PERE, infant, [fill d'en Jaume II d'Aragó].
RIBALTA, P. — CCXXXVIII : 451, 452.
Ribarroja. — IX : 19.
RIBELLES, Amoros de; Namoros de Ribelles. — CCXCV, CCXCVI : 565, 567.
Ris, port ; Port Ris : [Zarzis].— CLIX: 308.
riu. — v. [Ebre].
ROBERT, rey, [de Nàpols i de Jerusalem]; [fill den Carles II de Nàpols i de María d'Hungría] duch de Calabria; duch de Taranto; duch Robert; duch. — XI, LXXXVIII, CXVIII, CXC, CXCII-CXCIX, CCXXXVIII-CCXL, CCXLVIII-CCL, CCLVI-CCLX, CCLXII, CCLXV, CCLXX, CCLXXXI-CCLXXXIII : 24, 163, 232, 358, 361, 362, 365, 369, 372-378, 450, 452-454, 456, 470-473, 487-494,

1. En Muntaner diu, equivocadament, que «era cosi germa del rey En Pere Darago» (XXXII : 65).
2. Vid. Zurita, t. I, p. 284, i Coy Cotonat, *Sort y la comarca del Noguera Pallaresa*, pp. 303, 304.

499, 504, 513, 514, 537-539, 542. — *fill del rey Robert* : v. [CARLES] duch [de Calabria].
[ROBERT II], compte Dartes, [d'Artois], [fill d'en Robert I d'Artois i nét del rei de França Lluis VIII]. — LXXXVIII, CXVIII, CLXIV : 163, 164, 231, 232, 314.
ROCABERTI, vescompte de; vescompte de Rocabarti; id. de Rochaberti; id. de Rochabarti.— v. DALMAU [VI]; v. DALMAU [VII]; v. IOFRE [VI].
[ROCABERTÍ, Dalmau de]. — v. ROCHABERTI, Dalmau de.
[ROCABERTÍ, Pere de]. — v. ROCHABARTI, Pere de.
ROCAFORT, Berenguer de; Berenguer de Rochafort; En Rochafort. — CXCIX-CCI, CCVI, CCVII, CCXV, CCXX, CCXXIII-CCXXV, CCXXVIII-CCXXXI, CCXXXIII, CCXXXV, CCXXXVI, CCXXXIX : 380-382, 392-395, 404, 405, 411, 418-421, 429, 430, 432-440, 446-448, 453, 455. — *llur avonclo*, CCXXXIX : 454.
[ROCAFORT, Gesbert de]. — v. ROCHAFORT, Gisbert de.
[ROCAFORT], Nesbert [de]; frare [d'en Berenguer de Rocafort]. — CCXXXIX : 454.
Rocamador : [Roccamadore]. — CXCV : 372.
ROCHABARTI; Rochaberti. — v. ROCABERTI.
ROCHABARTI, Pere de, archebisbe de Tarragona.[1] — CCLXIX : 510.
ROCHABERTI, Dalmau de, senyor de Peralada.[2] — XXIII : 47, 48.
ROCHAFORT, Berenguer de. — v. ROCAFORT, Berenguer de.
ROCHAFORT, Gisbert de. — CCXXXII : 437-439.
Roço, Horigo : [Arrigo Rosso]; Horigo. — CCLI, CCLXXV : 475, 527, 528.
[Rodosto]. — v. Redisco.
[ROGER IV], compte de Foix. — Pròleg, XI, XXIII : 3, 22, 24, 48.
[ROGER BERNAT III], compte de Foix. — CXXII, CXXIII, CXXXIX : 239, 243, 278.
ROGER, A. — v. A[RNAU]. ROGER.
ROGER [de Flor]. — v. FLOR.
ROGER [de Lluria]. — v. LURIA.
ROGER, Ramon. — v. RAMON ROGER.
ROGERO de Luria. — v. LURIA.
ROGLAN; ROLLAN : [Roldà]. — v. ROTLAN.
Roma. — XXXII, XLII, LII, LVI, LXXIII, LXXVII, LXXXVIII, CIII, CXIII, CLXXXV, CLXXXVI, CXCIV, CCV : 63, 66, 82, 98, 105, 132, 141, 164, 195, 222, 352, 367, 391.
Roma, casa de, casa del emperador de. — v. Constantinoble.
Roma, cort de. — LXXVIII : 142.
Roma, Esgleya de. — v. Esgleya.
Roma, feu de. — CXLIX : 293, 294.
Roma, senyera gran de Senct Pere de. — CCXIX : 410.
Romana, plaja. — v. plaja Romana.
Romania. — I, XXIX, XXXVIII, LXV, CXVII, CLIX, CXCII, CXCIII, CXCIX-CCI, CCXI-CCXV, CCXXI, CCXXV, CCXXVII-CCXXX, CCXXXV, CCXXXVII, CCXLIV, CCXLIX, CCLI, CCLVII, CCLXV : 5, 57, 75, 113, 229, 309, 364, 366, 378, 380-382, 399-401, 403, 406, 415, 420, 424, 425, 429, 431, 432, 434, 445, 446, 450, 461, 464, 472, 475, 488, 504.
ROMANIA, megaduch de. — v. FLOR, Roger de.
ROMASET, En. — CCXCVIII : 578, 579.
Rosa, illa : [illa Rossa]. — CCLXXV : 525.
Rosello. — v. Rossello.
ROSELLO, compte de; compte de Roseyllo. — v. NUNNO SANXES; v. JACME DE MALLORQUES, rey : [Jaume II]; v. JACME DE MALLORQUES, rey : [Jaume III].
Roses. — XLIV, CXXII, CXXIII, CXXVII-CXXXI, CXXXIII-

1. L'arquebisbe de Tarragona en 1315, a què es refereix el cronista, era En Guillem de Rocaberti (Eubel, I, 505). — En Morera (*Tarragona cristiana*, II, 231) fa notar l'equivocació d'En Muntaner.

2. Segurament es tracta del vescomte de Rocaberti Jofre IV Dalmau, també conegut pel seu segón nom. Vid. Dromendari (*Arbol genealógico de la familia Rocaberti*), pp. 255 i 279.

CXXXVII, CXL : 86, 241, 242, 251, 253-256, 258, 262, 263, 265, 271-274, 281.
Roses, golf de. — CXXXIII : 242.
Roses, labat de.— CXXVI : 250, 251.
Roseyllo, compte de. — v. Rosello, compte de.
Roseyllo. — v. Rossello.
Roso de Finar; Reoso de Finar; Roso: [Rosso da Finale]. — CCII : 383, 384.
[Rossa, illa]. — v. Rosa, illa.
Rossello; Rosseyllo; Rosello; Roseyllo. — IX, XV, XVII, XXIX, XLIV, CXII, CXIX, CXXI, CXXXVII-CXXXIX, CXLI, CLX, CCXL, CCXLVII, CCLXXIX : 20, 31, 38, 58, 86, 217, 233, 236, 274, 277, 279, 283, 311, 457, 469, 536.
[Rosselló, comte de]. — v. Rosello, compte de.
Rossinyol, Bernat. — XXIII : 47.
[Rosso, Arrigo]. — v. Roço.
[Rosso da Finale]. — v. Roso de Finar.
Rotlan; Rolla; Roglan : [Roldàn]. — LI, CXXV, CXXXIV, CCXLVII : 96, 247, 268, 468.
Roudor, Berenguer de. — CCXV : 404.
Roures, vall de. — v. vall de Roures.
Royne. — v. Lleo del Royne.
Ruys de Senct Sabria, Pere. — v. Senct Sabria, Pere Ruys de.

Saboya, Falip de, princep de Morea. — CCLXII : 499, 500.
[Sabràn, Isabel de]. — v. Ysabel.
[Sabràn, Isnard de]; fill del compte Daria; compte Daria [pare d'Isabel, muller de l'infant Ferràn de Mallorca]; senyor de la baronia de Matagrifo. — Pròleg, CCLXII, CCLXIII : 3, 497-500.
Sacer : [Sassari]. — CCLXXIII, CCLXXIV, CCLXXIX : 523, 525, 535.
Sacer Andria; Saserandria : [Casandria]. — CCXXXIII, CCXL : 441, 455.
Sacomana, Ramon. — CLXXXVIII : 356.
Sagorp. — v. Segorb.
Saguardia, Ponç; Pons Saguardia. — CXLII, CLI : 284, 296.
Saguardia, Ramon. — CCLXIX : 511.
[Sagunt]. — v. Morvedre; v. Segon.
Sahona : [Savona]. — CCLXXXIII, CCLXXXV, CCXC : 542-544, 546, 557.
[Saint Antonin]. — v. sent Antoni.
[Saint Omer]. — v. Senct Tomer.
[Saint Thibéry]. — v. Sentiberi.
Sajoncosa. — LXXXVI : 159.
[Sala, Bernat], bisbe Delna.—CXXI : 237.
Saladin, soltan de Babylonia. — XXX : 59.
Salamandrana, Bonifaci de : [Bonifaci de Calamandrano]; micer Bonifaci. — CLXII, CLXVI, CLXVII, CLXXXI : 312, 313, 316, 317, 343, 344.
Salanca, la, [prop de Peralada]. — CXXVI : 248.
Salavert de Palerm. — v. Palerm. — *Salavert.*
Salçadella, la. — IX : 20.
Salern; Salerm. — CXVI, CLXIV, CLXV : 228, 314, 315.
[Salern]. archebisbe [de]. — v. [Goderio, Guillem de].
[Salobreña]. — v. Servenya.
[Salona]. — v. Sola, la.
Salonich : [Salònica]. — CCXXVIII, CCXXXIII : 429, 441, 442.
Salonich, reyalme de; reyalme de Seledonich. — XXIX, CCXXIV, CCXXX, CCXXXII, CCXXXVI, CCLXI : 58, 418, 436, 437, 448, 496.
Salou. — CXLI-CXLIII, CLXX, CLXXII, CCLXVIII, CCLXIX: 283-286, 322, 327, 508, 510.
Salses. — XXIII : 48.
Saluça, Falip de. — CCLXXIX : 535.
Samuntada, Berenguer. — CXCIV : 370.
sancta Agata; Sanctagata; sanct Agata. —LXXV, CLIX, CXCIV, CCLVII, CCLXXXI : 134, 310, 370, 487, 537, 538.
sancta Terra : [Palestina]. —XXXII : 63.
Sanctes Creus; Sentescreus; Sentes Creus. — CXLV, CXLVI, CLIII, CLXXVI, CCXCII : 287, 289, 291, 300, 334, 335, 560, 561. — v. Sentescreus, labat de.
sanct Onoxent; senct Onoxent; Sentonoxent : [San Lucido].—LXXV, CV, CXIII : 134, 200, 219.

SANCTO SOBRINO, compte de. — XVII: 37.
sanct Salvador, derasanals de. — LXV : 113.
[San Flaviano]. — v. sent Fabia.
[San Giuliano]. — v. sent Julia.
[San Lucido]. — v. sanct Onoxent.
[San Nicolà di Scalea]. — v. Sant Nicola Descalea.
[San Pancrace]. — v. Caller. — *sent Brancas.*
[Sant...]. — v. Sanct...; v. Senct...; v. Sent...
[Santa Maria di Leuca, cap de]. — v. Llengues, cap de les.
[Sant Angelo, cap?]. — v. Sentannel.
[Sant Avendrace]. — v. Caller. — sent Brancas.
[Sant Hilari, vila del regne de Nàpols?] — v. Senler.
[Sant Joàn d'Acre]. — v. Acra.
Sant Jordi, esgleya de. — v. Tira. — *esgleya de Sant Jordi.*
SANT MARTI, Dalmau. — CCXXXII, CCXXXIX : 437-439, 454.
Sant Nicholau, hermitanya de. — CCXXXII : 439.
Sant Nicola Descalea : [San Nicolà di Scalea]. — CXIII : 219.
[Santo Pietro, illa de]. — v. sent Pere, illa de.
[SANXA] regina [de Nàpols]; [muller del rei Robert i filla d'en Jaume II de Mallorca]. — XI, CCXXXVIII, CCLIX, CCLX : 24, 452, 491-494,
SANXO DE MALLORQUES, rey En; rey en Sanxo; infant En Sanxo; rey de Mallorques. — Pròleg, II, XI, XLV, CXXXVII, CXLI, CCLV, CCLXVI, CCLXVIII-CCLXXII, CCLXXX, CCLXXXVIII: 3, 7, 24, 27, 87, 274, 282, 283, 486, 505, 506, 509, 511-515, 519, 536, 537, 553.
SANXO [IV] DE CASTELLA, rey En; rey Don Sanxo; rey de Castella; lo rey; linfant En Sanxo; linfant; sos fills [d'Alfons X de Castella]. — XXII-XXV, XL, XLV, XLVI, CII, CXX, CXLII, CLVI-CLVIII, CLXXVII-CLXXXI, CCXCI : 44, 45, 49, 50, 78-80, 87, 88, 193, 194, 234, 235, 285, 302-307, 328, 335-342, 345, 560. — *una filla* [den Sanxo IV] : v. [ISABEL].
SANXO, linfant En, [fill d'en Jaume I], archebisbe de Toledo. — VI, XI : 14, 22, 25.
SANXO DARAGO, don; frare del senyor rey Fraderich [i fill natural d'en Pere el Gran, d'Aragó]. — CXCVIII : 376.
SANXO DARAGO. — v. DARAGO, Sanxo.
SAOLIVELA, P. de. — CCXXIX : 431.
Sapiencia, illa de la : [Sapienza]. — CCXXXVIII : 451, 452.
Sarbos : [l'Arbós]. — XXIII : 47.
Sardanya. — v. Cerdanya.
[Sardenya]. — v. Serdenya.
Sargent : [Girgenti]. — CCLXXXII : 540.
Saria. — IX : 19.
[Saros, golf de]. — v. Megarix, golf de.
SARRIA, Berenguer de. — CXLVIII-CL, CLXV, CLXXXII, CLXXXVI, CCLVII, CCLVIII, CCLX, CCLXV, CCLXVIII : 292-295, 315, 345, 353, 488, 489, 492-494, 504, 508.
SARRIA, Vidal de. — CXLVIII : 293.
[SASAN]. — v. Cesa.
Saserandria. — v. Sacer Andria.
[Sassari]. — v. Sacer.
SAURINA, madona. — v. DENTENÇA, Nangarina
SAVERDU, En. — CLXXXVIII : 356.
[Savona]. — v. Sahona.
Saxona : [Xixona]. — IX : 19.
[Scalambri, cap]. — v. Resaltaran, cap.
[Scalea]. — v. Lescalea.
Scales, ciutat de : [Ascoli]. — XI : 23.
SCALRMONDA, madona : [Esclarmonda] filla del compte de Foix [Roger IV i muller del rei Jaume II de Mallorca]; la regina; llurs mullers. — Pròleg, XI, XVII, XXIII, CCXXXVIII, CCLXVI, CCLXVIII, CCLXIX : 3, 22, 24, 35, 36, 48, 453, 505, 506, 508-514.
[Scaramia, cap]. — v. Resaltaran, cap.
[Sciacca]. — v. Xacca.
[Scicli]. — v. Xicle.
[Scilla]. — v. Silo.
SCRIVA, G. — v. ESCRIVA, Guillermo.
Segon, Vall de: [Sagunt]. — IX : 20.
Segorb; Sagorp. — IX, CLXXI : 19, 322.
Seledonich, reyalme de. — v. Salonich, reyalme de.
SELIM BEN MARGAN. — CCLIII, CCLIX : 479-481, 490.
SEMENAT, en. — CCLXXIX : 535.
Senagy : [Cehegin]. — XII : 26.
senct Andreu de Malfa. — v. Malfa.

senct Climent [de Llobregat]. — XXIII, CXLIII : 47, 285.
senct Feliu, monestir. — CLXXXII : 346.
senct Feliu. — v. sent Feliu.
senct March, castell de. — CXCII : 361.
senct Marti, en Prohença.—CLXVII : 318.
senct Marti, pla de, [prop de Tarento]; palau de Senct Marti. — CXVIII, CLXIII : 231, 314.
senct Nicolau de Portopi. — v. Portopi.
senct Onoxent. — v. sanct Onoxent.
SENCT PERE [DE RODES], labat de. — CXXVI : 250, 251.
senct Pol des Marestem : [Sant Pol de Mar, o de Maresma]. — XLIV : 86.
SENCT SABRIA, Pere Ruys de. — CLXXXVIII : 356.
senct Tomer, castell de : [Saint Omer].—CCXXXV, CCXXXVII : 446, 450.
SENESTERA, Berenguer.—CCLXXXII: 538.
Senler : [Sant Hilari, vila del regne de Nàpols?]. — CL : 295.
Sentannel : [Cap St. Angelo?]. — CCXXXIII : 451.
sent Antoni : [Saint Antonin, en el departament de Tarn-et-Garone]. — XV : 31.
sent Brancas. — v. Caller. — *senct Brancas.*
SENTELLES, Gilabert de; Gilabert de Senteylles : [Centelles]. — CCLXXVI : 530, 532.
Sentes Creus; Sentescreus. — v. Sanctes Creus.
SENTESCREUS, labat de. — CXLIII, CXLV : 286, 287.
SENTEYLLES. — v. SENTELLES.
sent Fabia : [San Flaviano]. — XI : 23.
sent Feliu [de Guíxols]. — XLIV, CXXVII, CXXIX, CXXXI, CXXXII, CXXXVI : 86, 251, 254, 263, 272, 273.
Sentiberi : [Saint-Thibéry]. — XXIII, CLI : 48, 299.
sent Jordi, [prop de la Atmetlla]. — XXIII : 46.
sent Julia, munt de : [San Giuliano, prop de Tràpani]. — CCLVIII, CCLX : 489, 492.
sent Matheu. — IX, XXIII : 20, 46.
Sentonoxent. — v. sanct Onoxent.
sent Pere, illa de : [illa de Santo Pietro, al S. O. de Sardenya]. — CCLXVIII, CCLXXII, CCLXXIII, CCLXXXV : 510, 519, 523, 546.
sent Quirch, monestir de : [Sant Quirze de Colera]. — CXXII, CXXIII, CXXV : 241, 247.
Serdanya. — v. Cerdanya.
Serdenya : [Sardenya]; illa de Serdenya; regne de Serdenya; illa. — XXXII, CXXXIX, CLXXXI, CCLXXI-CCLXXIII, CCLXXV, CCLXXVIII, CCLXXIX, CCLXXXIII, CCLXXXVI, CCLXXXVII, CCLXXXIX, CCXC, CCXCII, CCXCV, CCXCVI: 64, 255, 344, 514, 516, 517, 520, 523, 529, 530, 533-535, 543, 549, 552, 554, 555, 557, 558, 561, 564, 567.
SERDENYA, rey de. — v. NANFOS [III], rey.
Serinya : [Sérignan, vila del Baix Llenguadoc]. — CLII : 297, 298.
Sermo... — v. MUNTANER, Ramon. — *Sermo.*
Seron de Seron; Seron : [Serón]. — XCII, CLVIII, CLXXVI : 176, 307, 335.
SERRA, compte de. — XXXIV : 69.
SERRAN, Dalmau. — CCXXXII : 439.
SERVELLO. — v. CERVELLO.
Servenya : [Salobreña]. — XLVII : 90.
SESFABREQUES, G. — CCLV : 485.
[Sesto]. — v. Cesto.
Sete Pace, illa de : [Spetsai]. — CCXXXVIII : 451.
Setull, boca de : [Cervi, canal de?]. — CLIX : 309.
[Sevilla]. — v. Sibilia.
[Sextos]. — v. Cesto.
Sgleya. — v. Esgleya.
[SIBILA DE FOIX] [una de les] filles del compte de Foix [Roger IV]. — XXIII : 48.
Sibilia : [Sevilla]. — XII, XLV : 26, 87.
SIBILIA DE SOLMELA, madona. — v. SOLMELA.
Sicilia; illa de Sicilia; regne de Sicilia; rey de Sicilia [en sentit general]; corona de Sicilia; casa de Sicilia. — Pròleg, VI, XV, XXXII-XXXV, XLIII, LIV, LV, LVII, LVIII, LX, LXII, LXIII, LXV, LXVII,

LXVIII, LXXV-LXXVIII, LXXXI-LXXXIV, LXXXVIII, XCIV, XCV, XCVII, XCIX, C, CIII, CV, CVI, CVIII, CIX, CXII-CXIV, CXVI, CXVII, CXXVIII-CXXX, CXXXIV, CXXXV, CXXXVII, CXLV-CL, CLII, CLV, CLVI, CLIX, CLXIII, CLXIV, CLXIX, CLXXII, CLXXV, CLXXVI, CLXXX, CLXXXI, CLXXXIV-CLXXXVI, CLXXXIX, CXC-CXCIV, CXCVII-CC, CCXXVII, CCXXXIII, CCXXXVI-CCXXXVIII, CCXL, CCXLII, CCXLIII, CCXLVIII, CCL, CCLI, CCLV-CCLVIII, CCLX, CCLXII-CCLXV, CCLXXXII, CCLXXXIII, CCXCII : 2, 14, 31, 63, 67-69, 83, 84, 101, 102, 104, 106-109, 111-113, 116, 117, 119, 133, 135-142, 147, 150, 154, 155, 164, 178, 179, 181-183, 186, 188-190, 192, 196, 199, 201, 204, 208, 209, 214, 215, 222-230, 253, 255, 257, 268, 270, 271, 274, 288-292, 294, 295, 299, 301, 302, 308, 313, 314, 321, 324, 326, 327, 332-334, 341, 342, 344, 349-353, 358, 359, 361, 362, 365-367, 370, 371, 374-378, 380, 381, 424, 440, 448, 450, 455, 459, 460, 470, 473-475, 485-489, 492, 494, 498, 500-502, 504, 508, 509, 538, 539, 541, 543, 561, 562.

Sicilia, regina de. — v. Lienor.

Sicilia, rey de. — v. Fraderich (rey); v. Jacme Darago, rey : [Jaume II]; v. Manfre de Sicilia, rey; v. Pere [II de Catalunya i III] Darago; v. Pere, rey En, [de Sicilia].

Silo : [Scilla]. — CCLVI : 487.

Sipoys, Tibaut de : [Teobald de Cepoy]; Tibaut. — CCXXXV-CCXXXVII, CCXXXIX : 446-449, 453, 454.

[Siracusa]. — v. Çaragoça : [Siracusa].

Sischar, G. de; En Sischar; missatger. — CCXV-CCXIX : 405-409.

Sitrar : [Cetraro]. — CV : 200.

[Skopelos]. — v. Spoll.

[Smyrna]. — v. Esmira.

Sodoma. — CCLXXXVII : 552.

sogra del megaduch [Roger de Flor]. — v. [Irene].

Sola, castell de : [Lasuella, Salona]. — CCXL : 457.

Sola, [Salona], senyor de la. — CCLXI : 495. — v. [Tomàs III de Stromoncourt].

Solmela, Sibilia de. — CCXLVIII : 470. — *sua filla* [i de Frederic de Sicilia]. — CCXLVIII : 470.

Sona (sic). — v. Gerona.

Sorento : [Sorrento]. — CXLIX : 294.

Soria. — XCII, CLVIII, CLXXVII : 176, 307, 337.

[Sorrento]. — v. Sorento.

Soterrera, castell. — CVIII : 208, 209.

Spanya. — v. Espanya.

Spero. — v. Almería. — *Lespero.*

[Spetsai]. — v. Sete Paçe.

Spiguera, cap de la : [punta de l'Espiguette]. — CLII : 299.

Spindola, ser Antoni. — CCXXVII : 423, 424, 427.

Spindola, Hopecin : [Opicino de Spinola]. — CCXXVII : 424.

Spindola, casa de. — CCLXXXIII : 542.

Spital, ordre del : [Hospital]. — XLII : 82.

Spital de Sant Ioan, horda de Cavalleria. — CCXCV : 566.

Spoll, illa, castell, vila de : [Skopelos]. — CCXXXV : 445.

[Squillace, comte de]. — v. Dampuries, Uguet.

[Stampace]. — v. Caller. — *Escampaig.*

[Stilo]. — v. Destil.

[Stromboli]. — v. Destrangol.

[Stromoncourt, Tomàs de]. — v. [Tomàs III].

Suelo (sic). — v. Velo.

Tabarmina. — v. Taurmina.

[Tabiatis, Guidoctus de] larchebisbe de Masina. — CCLXIII : 501.

Taix, illa del : [Tassos]. — CXXXIII-CCXXXV : 440, 441, 444, 445.

Tamariu, cala... la, [prop de Palafrugell]. — CXXXI : 262, 263.

Tana, mar de : [mar d'Azof]. — CLXX : 322.

[Taormina]. — v. Taurmina.

Taranto; ciutat de Taranto; terra de Taranto; Principat de Taranto : [Tarento]. — XI, CIX, CXVI, CXVIII, CL, CLIX, CLXXII : 23, 209, 228, 231, 298, 310, 327.

Taranto, golf de : [Tarento]. — LXXXII, CCXXXVIII : 148, 452.

Taranto, duch de. — v. Robert, rey [de Nàpols i de Jerusalem].

Taranto, princep de. — v. Carles

[II de Nàpols]; v. [FELIP] [fill del rei Carles II de Nàpols].
TARANTO, fill del princep de. — v. [FELIP], fill del princep...
Tarasco. — CLXXIII : 327-330.
TARASONA, bisbe de. — v. [CORMIDELA, Bertràn de].
TARI, Ioan. — v. TERI.
Tarragona. — XXIII, XLIV, CXII, CXLI, CXLVI, CCLXIX, CCLXXVII : 47, 86, 214, 283, 284, 291, 510, 533.
TARRAGONA, archebisbe de. — v. [OLIVELLA, Bernat de]. — v. ROCHABARTI, Pere de.
[Tassos]. — v. Taix.
taula rodona. — LXVI, CXXXIV : 115, 268.
Taurmina; Tabarmina : [Taormina].— LXXXIV, C : 155, 192.
[Tebes]. — v. Estives.
Temple, ordre del; lo Temple. — XXIII, XLII, CLI, CLXXVIII, CXCIV, CXCIX : 48, 82, 296, 339, 367-369, 378, 380.
Tenedo, illa del : [Tenedos].— CCXIV: 403.
Tenes, ducat de; ducat [d'Atenes]. — CCXXXV, CCXXXVIII, CCXL-CCXLIV, CCLXII : 445, 453, 455-460, 462, 463, 498, 499.
TENES, duch de, [d'Atenes]. — CCXLIV, CCLXI : 462, 495.
TENES, duch de, [marit d'Elena]. — CCXIV : 403.
TENES, duch de. — v. [GUALTER]; v. [GUIU]; v. MARXA, compte de la.
[TERESA] infanta, [muller d'Alfons III d'Aragó, abans d'esser rei]; filla del noble en Gonbau Dentença. — CCLXXIV, CCLXXIX, CCXCI : 524, 535, 558, 559.
TERI, Joan; Joan Tari : [Ioàn Quirini]. — CCXXXV - CCXXXVIII : 446, 448, 449, 452.
Termens : [Tèrmini]. — CXCVII : 374, 375.
TERMENS, Matheu de. — XCVII, XCIX, CXCVIII, CCLXXXIII : 187, 190, 376, 542.
[Terra di Lavoro].—v. Lavor,Terra de.
Terranova : [a Calabria]. — CCLXXXII : 538.
Terra Sancta. — v. Sancta Terra.
[Terria, riu]. — v. Desterria.
[Tessalia]. — v. Blaquia, la.
[Teutònica, ordre]. — v. Alemanys, ordre dels.
Theologo. — v. Efeso.
TIBAUT DE SIPOYS. — v. SIPOYS, Tibaut de.
Tibi. — IX : 19.
TICI DORIA. — v. DORIA, Tici.
[Tinos]. — v. Tiu.
Tira. — CV-CVII : 392, 393, 395. — *sgleya de Sant Jordi*, CCVI : 392, 393.
Tiu : [Tinos]. — CXVII : 230.
Tiu, gabella de. — v. Atia.
TOLEDO, arquebisbe de. — v. IOAN, infant En; v. SANXO, linfant En.
[Tolometa]. — v. Colometa.
Tolosa. — XXXVIII, XL, XLII, LXXXIX, XCI, CIII, CXI, CXIX, CXXII, CLXII : 74, 75, 78, 81, 82, 165, 175, 195, 213, 234, 238, 313.
TOLOSA, bisbe de. — v. LLUYS, mosenyer En.
TOLOSA, senescal de. — v. NESTATXE.
Tolsa : [comarca de Tolosa]. - CXIX : 233.
[TOMÀS ANGELOS], dispotat del Arta; dispotat. — CCXL : 455, 456.
[TOMÀS III DE STROMONCOURT]; senyor de la Sola, [Salona]. — CCXL : 457.
Tornavels. — CXXXII : 240.
Torrella : [Torroella de Montgrí]. — XLIV : 86.
Torres Lavaneres. — v. Lavaneres, les Torres.
Torrestorres. — IX : 19.
[Torroella de Montgrí]. — v. Torrella.
Tortosa. — IX, XXIII, XXXVI, XLIV, XLVI, XLVIII, CXII, CLIV, CLXXVIII, CCLXXIII, CCLXXVII, CCXCV, CCXCVII : 18, 20, 45, 71, 86, 88, 89, 91, 214, 300, 301, 338, 339, 523, 533, 566, 576 — *darasanes*, XXXVI : 70.
Toscana.—XLII, LXXI, LXXXVIII, CCXLVIII : 82, 125, 163, 164, 470.
[Toscana, litoral de la]. — v. Pisa, ribera de.
TOTZO, Nuguet de. — CCLXIX : 511.
TOUS, Guillem de; G. de Tous. — CCXV, CCXX : 404, 411.
[TOUS, Pere de] mestre de la horda de Muntesa.* — CCXCV : 566.

* Segons Samper, *Montesa Ilustrada*, II, 478.

Tous, llinatge daquells dels. — CCLXIII : 500.
Tozet de Xanxis. — v. Xanxis.
[Traiguera]. v. Valltrayguera.
Trameset, Gombau de. — CCXCV: 565.
Trapena : [Tràpani]. — LX, LXXVI, LXXXI, LXXXII, LXXXV, XCIII, CXXXIV, CLXXII, CLXXV, CLXXVI, CXCII, CXCIV, CXCVI, CCLV, CCLVIII, CCLIX, CCLXVIII, CCLXXXII, CCLXXXIII : 108, 109, 138, 139, 148, 156, 177, 268, 324, 327, 332, 334, 361, 362, 364, 371, 373, 486, 489, 491, 510, 539, 543. — *Seques*, CXCII : 362.
Travarona : [a Sicilia].—CCLXXXII : 540.
Trayna : [Troina]. — CXCI : 360.
Trimise, casa de. — XXX : 59.
Trimise, rey de. — v. [Abu-Tachefin I]; v. [Yaghmoracen].
Trip, castell de : [Tripi]. — CXCIV, CXCV : 370, 372.
Tripol. — CLIX, CCLXIV : 309, 502.
Tristany. — CXXXIV : 268.
[Troina]. — v. Trayna.
[Troppea]. — v. Turpia.
Troya, ciutat de.— CCXIV : 402, 403.
Tunis; ciutat de Tunis; port de Tunis; casa de Tunis; regne de Tunis. — XIX, XXX, XXXI, XXXVI, XLIII, LI, LXXI, LXXVI, CLV, CLIX, CCXLVIII-CCL : 38, 59-62, 70, 85, 97, 125, 138, 302, 309, 470, 471, 474.
Tunis, rey de. — v. [Abu-Abd-Allah-el-Mostancer]; v. [Abu-Hafs]; v. [Abu'l-Baka I]; v. Miraboaps.
Turpia : [Troppea]. — LXXV : 134.

Ubeda. — XII : 26.
[Uc IV], compte Dampuries. — VII : 16.
[Uc III], jutge Darborea; iutge Darborea. — CCLXXIII, CCLXXV, CCLXXIX, CCXC : 523, 524, 530, 535, 546, 555, 556.
Uguet Dampuries. — v. Dampuries, Uguet.
[Ull, torre de]. — v. Dull.
Ulldecona; Dulldecona, castell. — IX, XXIII : 20, 46.
[Ultramar]. — v. oltramar.
Ungria, rey de. — v. [Carles Robert]; v. Dongria.
[Uovo, castel dell']. — v. Hou.
[Urgell]. — v. Durgell; v. Durgell.
[Urgell, comte de]. — v. [Ermengol X]; v. Nanfos [III], rey.
[Uxó]. — v. Duxo; v. La vall.

[Valaquia]. — v. Blaquia, la.
[Valderrobres]. — v. Vall de Roures.
Valencia; ciutat de Valencia; la ciutat; horta de Valencia. — Pròleg, I, IX-XII, XIV-XVII, XIX, XXIII, XXV, XXVI, XXVIII, XXIX, XXXI, XLIV, XLVI, XLVIII, LXXXVI, CXII, CLV, CLVIII, CLXXII, CLXXVII, CLXXX, CCLI, CCLV, CCLIX, CCLXIX, CCLXX, CCLXXVII, CCXCV, CCXCVII : 2, 4, 18, 19, 21-23, 25, 28, 29, 31-35, 38-41, 45, 46, 51, 52, 54-57, 61, 62, 86, 88, 91, 159, 214, 302, 306, 326, 335, 341, 475, 486, 490, 513, 533, 566, 571, 576. — *darasanes*, XXXVI : 70, 71.—*grau*, LXXXVI : 159. — *Reyal*, XXIII, XXVIII : 45, 54. — *esgleya de senct Vicent*, XXIII : 46. — *la Seu*, XIV : 30.
Valencia, regne, reyalme de. — VIII-XVIII, XXII, XXIII, XXV, XXVI, XXIX, XXXVI, XL, XLI, XLVIII, LIII, LV, LXXVI, LXXXVI, XCIV, CXIII, CXXVI, CXLII, CXLV CLV-CLIX, CLXXVI-CLXXX, CLXXXII, CLXXXIX, CCXLVII, CCLV, CCLXXI, CCLXXIX, CCXCI-CCXCIII, CCXCV, CCXCVI : 17-23, 25-30, 32-35, 37, 44, 45, 50, 52, 57, 71, 72, 79, 81, 91, 100, 103, 136, 159, 180, 222, 251, 285, 287, 288, 301-303, 305, 306, 308, 334, 335, 339-341, 344, 357, 469, 485, 515, 536, 559-561, 563, 566, 569, 570.
Valencia, bisbe de. — v. [Gastón, Ramón].
Valencia, rey de. — v. Jacme Darago, rey : [Jaume II]; v. Nanfos [III] rey; v. Pere [II] Darago, rey.
Valencia, rey sarrahi de, — v. [Abu-Chomail-Zeyan].
Valencia, Lambert de. — CCLIX : 490.
[Valençona] ma muller, [d'en Ramón Muntaner].—CCLI, CCLV, CCLIX: 475, 485-487, 490.

Valguarnera : [Vallgornera, prop de Peralada]. — CXXIII : 241.
[Vall d'Alcalà]. — v. Alcala.
[Vall de Gallinera]. — v. Gallinera.
[Vall de Laguart].—v. Logar, vall de.
vall de Roures : [Valderrobres]. — IX : 20.
Vall de Segon. — v. Segon.
[Vall d'Uxó]. — v. La vall.
Valles : [Vallès]. — CCLXXVII : 533.
[Vallgornera]. — v. Valguarnera.
VALLGUARNERA, Simon de; Simon de Vayllguarnera. — CXCVII, CCLIII, CCLVIII, CCLXXXII : 375, 480, 489, 539, 540.
Valltrayguera : [Traiguera]. — IX : 20.
[VALOIS, Carles de]. — v. CARLES [DE VALOIS].
[Valona]. — v. Velona.
Vanecia. — v. Venecia.
VASSAYLL, frare. — CXCIV : 368.
VAYLLGUARNERA.—v. VALLGUARNERA.
Velo, el; Suelo (sic) : [el Voló].—XXIII, CXXI, CXXXVIII, CXXXIX, CLX, CLXXXII, CCLXIX : 48, 236, 237, 277, 280, 311, 347, 511.
Velona : [Valona o Avlona]. — CXVI: 229.
Venecia; ciutat de Venecia; comu de Venecia; golf de Venecia; Vanecia. — CXVI, CXLI, CCXVI, CCXXXIX, CCXLIV : 229, 282, 283, 453, 461, 463.
VENECIA, Batle de. — v. [GRADONICO, Pere].
VENTAYOLA, Berenguer de. — CCXX, CCXXVI : 410, 411, 423.
Ventura bona, nau. — CCLIX : 490.
[Vera]. — v. Bera.
Verdejo : [Berdejo]. — XCII : 176.
VERGAR, Pere Ferrandis de.—CCXCV : 565.
VERONA, Bonifaci de; micer Bonifaci; senyor de Verona. — CCXXXVII, CCXL, CCXLIII, CCXLIV : 449, 457, 460-464.
Versa, castell de : [Aversa]. — CCXXXIX : 453, 454.
Viats : [Vias]; agulla de Viats. — CLII : 297-299.
Vilabertran; monestir de Vilabertran. — CXXV, CXXVI, CLXXXII : 247, 248, 346.
Viladejora. — IX : 19.
Vila Desgleyes: [Iglesias].—CCLXXII-CCLXXV, CCLXXXIV : 522, 524-527, 530, 545.
Vilafamés , [Vilafamés]. — IX : 20.
Vilafranca de Panades; Vilafranca. — XXIII, CXLIII, CXLV, CXLVI : 47, 285, 287, 291.
Vilafranca, [vila del Llenguadoc]. — XXIII : 48.
Vilallonga. — IX : 19.
VILAMARI, Berenguer de. — CCXVIII: 408.
Vilamarjant. — IX : 19.
VILAMUR, vescompte de. — CCXCV, CCXCVI : 565, 568.
Vilanova [de la Muga]. — CXXXVIII, CLXXXII : 276, 346.
Vilanova : [Castello-Villanuova]. — CIX : 209, 210.
VILANOVA, mestre A[rnau]. de. — CXLIII : 285.
VILANOVA, Galceran de. — CLXXIII : 329. — *Gesta* [sobre la pau de Tarascó], CLXXIII : 329.
VILANOVA, Simon de. — CXXXVIII: 276.
VILARAGUT, Berenguer de. — CVII-CX, CCLVIII : 207-211, 487.
VILARAGUT, En. — CLXXXIV : 349.
Vilaseguer : [Vilasacra]. — CLXXXII : 346.
Vilateni : [Vilatenim]. — CLXXXII : 346.
[VILLEHARDOUIN, Isabel de]. — v. [ISABEL DE VILLEHARDOUIN].
Villena. — XII, XIII : 26, 27.
[VIOLANT D'HUNGRIA], filla del rey Dongria [Andreu II] [segona muller d'en Jaume I]. — Pròleg VI : 3, 12, 13.
[VIOLANT], regina de Castella; regina sa filla [d'en Jaume I d'Aragó]; sa muller, [d'Alfons X]; la regina. — VI, XI, XII, XXI-XXV, XL : 14, 23, 25, 26, 43-47, 50, 78.
VIOLANT, infanta, [filla d'en Pere II d'Aragó]; muller del rey Robert [de Nàpols]. — XI, CXLV : 24, 25, 288, 289.
[VIOLANT], filla [d'en Jaume II d'Aragó]; [muller d'en Felip, fill del princep de Tarento]. — CCXCI : 560.
VIRGILI, ser. — CXC : 358.
VISCAYA, don Diego de. — CLXXIX : 340.
[VODENIZA]. — v. BANDINIÇA.
[Voló, El]. — v. Velo.

Xacca; Xaca : [Sciacca]. — CXCVI-

CXCVIII, CCLXXXII : 373-377, 540.
Xalo, vall de. — IX : 19.
Xanxis, Tozet de. — CXI : 213.
Xativa; castell de Xativa; vila de Xativa. — IX, X, XXVI, XXVIII, XL, CXXXIV, CXLII, CXLIII, CLVI, CLVIII, CCLXXXII : 19, 20, 22, 52, 54, 78, 79, 267, 284, 285, 302, 303, 305, 306, 541.
Xebea : [Xavea]. — IX : 19.
Xerica : [Xèrica]. — IX : 19.
[Xèrica]. — v. Xirica.
Xicle; font de Xicle; castell de Xicle; Xicla : [Scicli]. — LXXXII, LXXXIII, CXLIX, CCLXXXII : 150, 151, 293, 540.
Xifelo : [Cefalú]. — CV, CVIII, CXCII, CXCVIII : 199, 208, 209, 361, 365, 377.
Xifelonia; Xifellonia : [Cefalonia]. — CXVII, CLIX : 229, 230, 309.
Xilches. — IX : 20.
Xiluella, alqueria de : [Xilvella]. — I : 4.
Ximelich. — CCXXVIII : 429.
Ximenis... — v. Darenos, Ferran Eximenis; v. Darocha, Ioan Ximenis; v. Dayvar, Garcia Ximenis.
Ximoflet : [Fiumefreddo Bruzio?]. — CV, CXIII : 200, 219.
Xipre. — CCVI, CCLXXX, CCLXXXIV : 393, 536, 545.
Xipre, rey de. — v. [Enric II].
Xirica, don Jacme de; don Iacme de Xirica : [Xèrica]. — XVIII, CCXCV, CCXCVI : 37, 565, 567.
Xirica, don Pedro de : [Xèrica]. — CCXCV : 565.
Xiu, illa de; el Xiu : [Chios]. — CXVII, CCIII, CCVI : 229, 230, 388, 393.
Xiva. — IX : 19.
Xivert de Iosa. — v. Iosa, Xivert de.
Xixena, horda de. — CCXCI : 560.
[Xixena] prioresa. — v. [Blanca], filla [d'en Jaume II d'Aragó].
[Xixona]. — v. Saxona.
Xoma. — CCLXXXII : 540.
Xullell. — IX : 19.

[Yaghmoracen], rey de Trimise. — XIX : 38.
Ysabel [de Sabràn], madona; filla del compte Daria [Isnard de Sabràn i de Margarida de Villehardouin, senyora de Matagrifó]; muller del senyor infant En Ferrando de Mallorques; madona la infanta. — Pròleg, CCLXI, CCLXIII-CCLXV, CCLXVII-CCLXIX : 3, 495, 500-504, 507, 509, 512.
Ysop, faules del. — CCLXXXIV : 544.
Yviça. — v. Iviça.

[Zaccaria]. — v. Iaqueria.
[Zarzis]. — v. Ris, port.

Orfebrería catalana, per Agustí Duràn i Sanpere.

I. — LA CREU DE SANT NICOLAU DE CERVERA[1]

La *Confraría de Sant Nicolau.* — A 27 de maig de l'any 1319 s'establí en l'esglesia de Santa María de Cervera una confraría nomenada dels capellans, sota la invocació de Sant Nicolau.[2] En les primeríes del xv.ên segle, quan encara no eren closes les parets del temple, procurà aquesta confraría tenir una capella propia dins l'esglesia, segons ho reconta el discret Guim de Tàrrega al Consell Municipal de 6 de desembre de l'any 1406, dient que «molts preveres de la dita vila desigen e cobegen la capella que novellament se construeix en la dita sglesia parrochial de la dita vila esser dels comfrares de sent Nicholau...»[3] Pocs anys

---

1. La present monografía és ampliació d'una *Memoria* presentada al Congrés d'Art Cristià de Barcelona de 1913.

2. «Primo, se pose a perpetua memoria com en lo any M. CCC xviiiiº, dia de Cincogesma, y que comptavem xxvii de maig, a loor y gloria de la sanctissima y individua Trinitat Pare, Fill, Sanct Sperit, y de la gloriosa Verge Maria y sots invocatio del gloriosissim confessor Sanct Nicolau fonch ordenada, stablida ordinatio, fraternitat o confraria nomenada dels capellans de la vila de Cervera y sots certs capitols, segons alguns de aquells en avant seran continuats.»

«Dels capitols y ordinacio predicta se atrobe en lo present archiu un treslat autentich fet per lo discret en Pere Noguers, notari de la present vila, a cinch del mes de jener any M CCCC xxvii.»

Arx. de la Comunitat de Preveres, Cervera : *Primera Part del Llibre Major de Missas* (n. 110 de l'Inventari), f. 24. Les *Ordinacions* esmentades es poden veure en el Manual del notari Pere Nogués dels anys 1424 i 1425, f. 18 v.-20, en l'Arx. de l'esglesia de Sant Agustí, Cervera.

3. «Item, fou proposat en lo dit consell per lo dit Guim de Tarrega que com molts preveres de la dita vila (Cervera) desigen e cobegen la capella, qui novellament se construex en la dita sglesia parroquial de la dita vila, esser de la confraria de sent Nicholau dels preveres e poguessen elegir lur sepultura en aquella, per que lo dit Guim, en nom lur e dels altres preveres aço desigants, suplica lo dit consell provehis e acordas sobre aço, scrivintne al senyor bisbe de Vich e en aquella manera que al dit consell fos vist fahedor en lo dit consell sertificant que axi matex alguns bons homens de la dita vila volen e desigen la dita capella esser lur, podents hi ellegir lur sepultura e que la vila faent aço ells donaran alguna justa quantitat de pecunia a l obra de nostra dona sancta Maria de la dita vila.

Sobre aço lo dit consell volch e acorda que per part de la vila sie scrit sobre al dit fet al senyor bisbe de Vich, empro, volch lo dit consell e ordona que la dita capella sie del mes donant.»

Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Consells*, any 1406.

després, en 1411, veiem com la confraría adquireix la capella cobdiciada, «la qual les hores se ere acabada de edificar»,[1] procurant tot seguit dotar-la d'un bell retaule, que fou consagrat en l'any 1420 per Alfons, bisbe de Vich.[2]

La fabricació del retaule havía estat encomanada als pintors barcelonins Lluís Borraçà i Lluc, son esclau, els quals ja en l'any 1417 havíen fet, en poder del notari de Cervera Pere de Solanelles, àpoca de rebuda d'una part del preu convingut; l'entrega del retaule, però, no tingué lloc fins dos anys més tard.[3]

---

1. «Item, se pose a recort com a xiii de març any M cccc xi, los reverents mossen Barthomeu dez Archs y mossen Francesch dez Vall, preveres, com a priors de la confraria del glorios S. Nicolau, compraren la capella que es ara dita de Sant Nicolau en la sglesia maior, dels honorables obres de la sglesia, la qual les hores se here acabada de edificar, per preu de cent y deu liures, com appar ab acte pres per lo discret en Joan Jener, notari de la present vila; te les sues scriptures en Anthoni Saliceda, notari.»

Arx. de la Com., Cervera : *Primera Part del Llibre Major de Missas*, f. 24.

Molt abans de construir-se l'esglesia de Santa María ja es comprova l'existencia d'una capella dedicada a Sant Nicolau per la butlla d'Urbà II *pro monasterio Rivipullensi*, publicada en la *Marca Hispànica*, apèndix CCCXIV, i citada pel P. Villanueva en son *Viage literario*, v. IX, p. 19. Al nomenar, aquesta butlla, les esglesies subjectes al monestir de Ripoll en l'any 1097, diu : «...In castro Cervariæ Ecclesiam sancti Martini, capellam sancti Nicolai, cellam sancti Petri». Record de l'esglesia de Sant Martí és la bella portada romànica del *Fossar*, en el temple de Santa María, en la qual encara campeja en el timpà la imatge de Sant Martí : la cel·la de Sant Pere no és altra que la interessant rotonda de Sant Pere Gros, dita avui *del Grau*, estudiada principalment per Lampérez i Romea en sa *Historia de la Arquitectura cristiana española en la Edad Media*, I, p. 662, i pels autors de *L Arquitectura romànica a Catalunya* (Puig i Cadafalch, Folguera i Goday), II, p. 318.

A 6 de les calendes de juny de 1236, Bonastre, filla de Pere Nebod i de sa muller Simonda, ven, juntament amb son marit Joàn Focaldi, a B. de Portella una era que tenía per l'esglesia de Sant Nicolau, al corral del terme de Cervera, salvant el domini de la dita esglesia, i salvant també el dret que té de rebre dues lliures d'oli anualment. (Arx. de l'Hospital d'en Castelltort, Cervera, pergamins solters.)

En l'any 1348 encara figura una deixa per a l'esglesia de Sant Nicolau en el testament de Guillem Ribera, mercader. (Arx. de Sant Agustí, Cervera : *Manuals anònims.)*

2. «Lo altar de S. Nicolau se consagra a xxvi de Setembre any M CCCC xx per lo bisbe de Vich don Alfonso.»

Arx. de la Com., Cervera : *Primera Part del Llibre Major de Missas*, f. 24.

3. «Item, que en lo any M cccc xviiii.º, essent priors de la confraria los venerables mossen Nicolau de Cornellana y mossen Bernat Lop, preveres, se posa en dita capella lo retaule de S. Nicolau, lo qual se feu en Barchinona per mestre Luys Borraça y Luc, sclau del dit en Borraça, pintors, per preu de iiii.ᵐ xi sous, ço es per cc liures xi sous; appar per acte e apocha feu dit pintor de rebuda de xxxx sous en poder d en Pere de Solanelles, notari, a xi de janer any de MCCCCXVII.

Item, costa lo coto que here vengut stibat lo retaule y pelleres y trenelles deu liures.

Item, costa de port dit retaule, que vingue ab nou carregues, sis liures sis sous.

Item, dit any posaren les cortines del retaule; costaren de pintar y tela, feules fer a dit pintor en Pere de Roqueta, mercader, y pagaren los priors xiiii liures xvii sous y costa lo posar de dit retaule y cortines mes de deu liures.»

Arx. de la Com., Cervera : *Primera Part del Llibre Major de Missas*, f. 24.

Aquest document fou trobat per Mn. Ramón Pinós, copiant-lo en la *Relació histórica de la parroquial iglesia de Santa María de la Ciutat de Cervera* que deixà inèdita i sense acabar al morir en l'any 1913, guardant-se el manuscrit en l'Arxiu Municipal de Cervera. Mn. Ramón Pinós, comu-

Cap altra cosa ens queda de l'obra d'en Borraçà fora d'alguna aixerreïda noticia documental; la pintura ja la dóna per perduda en Sanpere i Miquel en *Los Cuatrocentistas Catalanes*, i d'aleshores ençà, les freqüents indagacions efectuades no han fet sinó refermar aquell criteri.

La confraría de Sant Nicolau és encara, en certa manera, vivent, havent quedat per les *Ordinacions* de l'any 1781 confosa amb la *Comunitat* de la mateixa esglesia de Santa María, formant ambdúes «un sol cos eclesiàstic».*

Primer plan del reliquiari. — La Confraría de Sant Nicolau, ja fortament arrelada en l'esglesia de Santa María, degué sentir desig de trobar-se voltada de coses prestigioses que la sostinguessin constantment per damunt de les altres confraríes, com la del Sant Esperit i la de Santa María, les quals s'aplegaven dintre el mateix temple i cada dia creixíen amb més abundosa ufana. Tot just feia un any que s'era consagrat el retaule, que ja cobejaven els preveres enriquir llur capella amb una reliquia del sant titular. Així fou proposat «per mossen lo Dega e per lo honorable e discret en Barthomeu des Archs, prevere, beneficiat e vicari de la sglesia de nostra dona Sancta Maria, per part de tot lo clero», al Consell de la vila, de 6 de desembre de l'any 1421, dient que «com en la sglesia desus dita haie une reliquia preciosa, la qual es lo dit de mossen sent Nicholau e aquella no sie tenguda ab aquella reverencia que s pertany; perque supliquen lo dit consell que li placie per reverencia de mossen sent Nicholau, del qual tot lo clero es confrare, los vullen donar lo dit del dit mossen sent Nicholau, e ells faran aquell engastar en un bell reliquiari, lo qual stigue en la dita sglesia a honor e servey de nostre senyor Deu e de mossen sent Nicholau, e honor e belesa de la dita sglesia, car aço los reputaran a gracia singular».

El Consell de la vila no posà cap entorpiment al projecte dels confrares de Sant Nicolau, acordant «que al honorable clero de la dita vila sie consentit que al dit de mossen sent Nicholau sie fet bel reliquiari, si fer lo y volran, per honor e per reverencia de nostre senyor Deu e del dit mossen sent Nicholau, lo qual stigue e romangne en la dita sglesia, e aço sots aquells pactes, formes e condicions que acordaran e ordenaran los honorables pahers, ab acort e consell de aquelles persones que los dits honorables pahers hi elegiran o elegir hi volran. Car lo present consell a per ferm e adradable *(sic)* tot ço e quant per los dits pahers

---

nicà al Sr. Sanpere i Miquel el document transcrit, i fou publicat en *Los Cuatrocentistas Catalanes*, II, Apèndix, ps. 224-225, si bé que amb algunes incorreccions de copia, les quals ens mouen ara a publicar-lo novament.

* «Primo, estatuim y ordenam que inseguint lo disposat en lo Decret de Reduccio y especialment en lo Capitol cent quaranta y sinch de ell, la Comunitat de la Iglesia Parroquial de Cervera y la Confraria de St. Nicolau quedian unidas entre sí perpetuament, de manera que las dos juntas facian un sol Cos Eclesiastich.»

Arx. de la Com., Cervera : *Ordinacions de la Iglesia ... aprobades en 27 Agost de 1782.* (N. 87 de l'Inventari.)

e prohomens sera feyt sobre aquest acte e ordenat a honor e decoracio del dit mossen sent Nicholau e de la dita sglesia maior».[1]

Després, passen uns quants anys sense que es parli de la reliquia ni del reliquiari, fins que en el consell de 22 de març de l'any 1432 es renova la petició dels confrares, els quals tenen ja precisada la forma del reliquiari:

> «fon proposat en lo dit consell per los dits honorables pahers dient com a ells son venguts per part del clero de aquesta vila, pregant a ells los plagues un dit de sent Nicholau, lo qual es en la esglesia, volguessen donar a ells, que son confrares de sent Nicholau, e ells faran hi fer un braç d argent, lo qual sera molt bell e tenran lo en dita confraria; als quals ells han respost que ho reportaran en consell, e segons aquell deliberara ells los tornaran resposta; per que preguen lo present consell li placie vullen acordar saviament sil los donaran o no ni quina resposta los faran».

També aquesta vegada els consellers acolliren benèvolment la iniciativa dels preveres, com és de veure en la resolució presa:

> «sobre aço lo dit consell volch e acorda que lo dit los sia donat, en tal manera e condicio pero, que aquell no puxen traure de la universitat sens voler del consell de la dita vila e axi matex que ni processons ni festes e solennitats se hauran a fer per la vila que lo dit clero haia a portar lo dit reliquiari obrat a les dites processons e festes, com requests ne seran per los pahers de la dita vila, e axi com per ell dits pahers ordonaran».[2]

El P. Villanueva retreu aquesta donació de la reliquia, equivocant-ne, però, la data, i deixant sense resseguir la historia del projectat reliquiari. Les paraules del P. Villanueva[3] indueixen a l'error de creure definitiu el pla d'obrar un braç d'argent, essent així que aviat es resolgué mudar de forma, decidint els confrares de Sant Nicolau la construcció d'una creu processonal que fos al mateix temps digne estoig de la preuada reliquia. El P. Villanueva tal vegada prengué per reliquiari de Sant Nicolau un braç d'argent que existeix encara en l'esglesia de Santa María, el qual acusa l'art dels començaments del XV.ên segle. Aquest braç, que porta el punxó dels argenters de Lleida (LEY-DA:), ha estat sempre tingut per reliquiari de Sant Llorenç, i com a tal havía pertangut sempre al Gremi dels Teixidors, que teníen a Sant Llorenç per patró[4] (fig. 6).

---

1. Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Consells*, any 1421, f. 74.
2. Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Consells*, any 1432, ff. 33 v.-34.
3. Diu així, el P. Villanueva, al parlar de la capella de Sant Nicolau : «...Hay de dicho santo obispo un dedo el cual en 1434 fué cedido por el consejo general a dicha cofradia, con tal que le labrasen un brazo de plata, y que no pudiesen extraer esta reliquia de la villa». (*Viage Literario a las iglesias de España*, carta LXIX, v. IX, p. 20.)
4. El braç de Sant Llorenç figura ja en l'*Ordinació de la festa del Corpus*, de l'any 1423, que és la més antiga que és conserva a l'Arxiu Municipal. En aquest arxiu (*Llibre de Consells de 1538*) es troba una qüestió promoguda per la conservació del braç de Sant Llorenç.

Construcció de la creu processonal. — Deuría ésser cosa difícil d'esbrinar per què els confrares de Sant Nicolau escolliren per a la fabricació del reliquiari la forma de creu, rebutjant la forma de braç, per la qual s'havíen decidit de bon principi. És ben possible, però, que no fos agena a tal mudança la contemplació de la creu d'argent que la confraría de Santa María[1] lluía en les processons i en totes les altres solemnitats que s'esqueien. El fet és que ja en l'any 1435 els confrares de Sant Nicolau pacten minuciosament la fabricació de llur creu processonal, encarregant en la capitulació «que sia tan gran o maior, e no pas menor, que es aquella de la confraria de madona Sancta María de la dita vila de Cervera, la qual en Bernat Leopart hobra en casa de March Canyes»[2] (figs. 1-5).

---

1. La creu de Santa María, avui perduda, degué ésser obrada vers l'any 1422, segons es desprèn del *Llibre de Consells* de dit any, en el qual es llegeix : «... fonch proposat (al Consell de 11 de febrer) per lo discret en Pau Texidor e altres capitans de la confraria de Sancta Maria que com ells e los capitans passats haien convertits los bens qui foren de Francesch Oller en la creu que los dits capitans e confraria han feta fer a obs de la sglesia maior, que'ls placia alguns petits bens qui hi ha romases fer tolre e levar dels dits manifests e remetre la quistia a la dita confraria.

Sobre aço acorda lo consell que los dits bens sien levats e trets del libre del manifest del dit Ffrancesch Oler, e la quistia de aquells bens de aqui avant sie remesa a la dita confraría.»

Arx. Mun., Cervera. : *Llibre de Consells,* 1422, f. 22.

2. Aquest March Canyes, argenter, mestre d'en Bernat Lleopart, deu ésser el mateix que en l'any 1408 fabricà tota la vaixella d'argent de la Capella dels Consellers de Barcelona, segons el «Clavari» de dit any de l'Arxiu Municipal de Barcelona (f. 137), citat per en Sanpere i Miquel (*Cuatrocentistas,* I, 67). En 1422 treballava per la Seu vigatana (Gudiol : *Arqueología Sagrada,* p. 423).

Un inventari del Palau de la Generalitat de Catalunya, fet en l'any 1498, ens dóna interessants noticies d'altres obres de l'argenter barceloní Bernat Llopart, a la identificació de les quals es pot arribar fàcilment comparant la descripció i el pes que l'inventari dóna als objectes i el que resulta dels albarans de les obres pagades en diverses ocasions a l'esmentat argenter. Els albarans ens diuen que en 1441 la Generalitat va pagar a Bernat Llopart 94 lliures de tern per tres maces d'argent; en 1444 se li pagaren 113 lliures per un portapau d'argent daurat de dos marcs de pes, un càlzer, una patena i dues canadelles d'argent daurat de pes de set marcs i cinc unces, i en 1446 encara li foren satisfetes 303 lliures per una creu d'evangi de tretze marcs i sis argens de pes i un parell de canalobres de catorze marcs, una unça i sis argensos de pes.

L'inventari citat, al descriure el tresor de la capella de Sant Jordi, parla de «una patena e un donpau de argent daurada de dintre e de fora obrada ab la figura de nostre Senyor embotida ab un angel quil te per les spatles los quals estan sobre un sepulcre e posats sobre smalt blau ab les armes del General ab una manilla grossa en les spatles de dita patena feta a manera de S la qual servex per donar la pau la qual pese ii marchs onsas xii argents». El càlzer d'en Llopart es pot reconèixer en «un bell calçer dargent daurat ab lo crucifix enbutit en lo peu ab la Maria e Sant Johan e al altre part del dit peu al endret del dit crucifix Sant Jordi ab dos senyals del General totes les dites coses posades en lo dit peu sobre smalt blau. E una patena dargent daurada en mig de la qual sta una imàge de Deu lo Pare posada sobre smalt blau ab quatre figures de sants posats sobre smalt vert ab altres senyals del general lo qual calçer e patena pesaren v marchs iiii onsas iiii argents». Les canadelles deuen ésser «dues canadelles xiques de argent daurades ab sos brochs e nances les quals pesaren i march vii onsas». Igualment es troben en l'inventari els canalobres : «dos canalobres dargent daurat per los ciris ab les armes del general en los peus los quals pesaren xiiii marchs iiii onses viii argents». Més interessant resulta la descripció de la creu : «una creu dargent daurat de dues fasses ab dos tabernacles en la hu dels quals ha una ymage de nostra dona fet de bulto ab lo

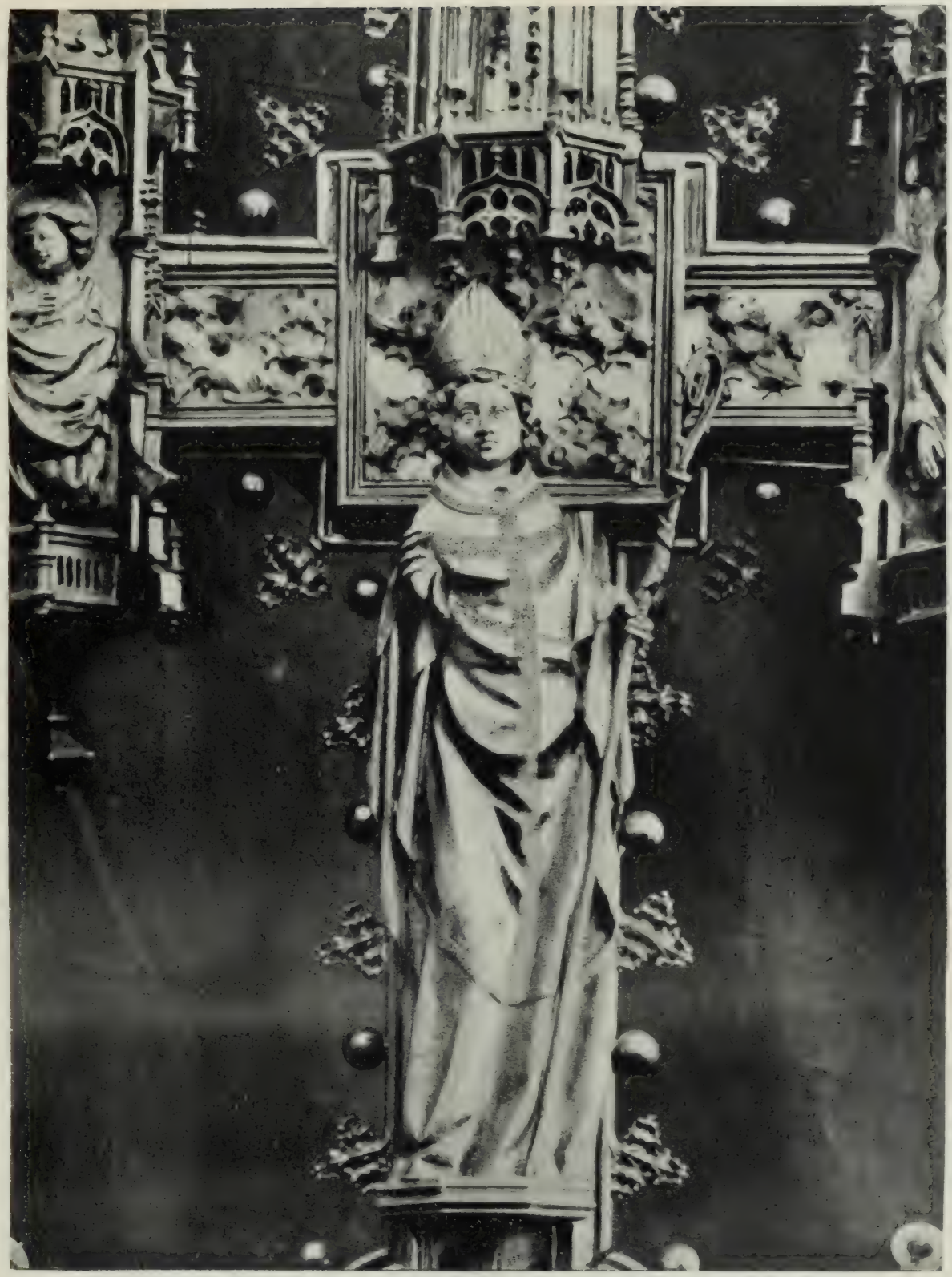

Alt. de la imatge, 0'21 m. FIG. 1 Fot. Lladó

BERNAT LLEOPART (1435)
DETALL DE LA CREU DE SANT NICOLAU, CERVERA

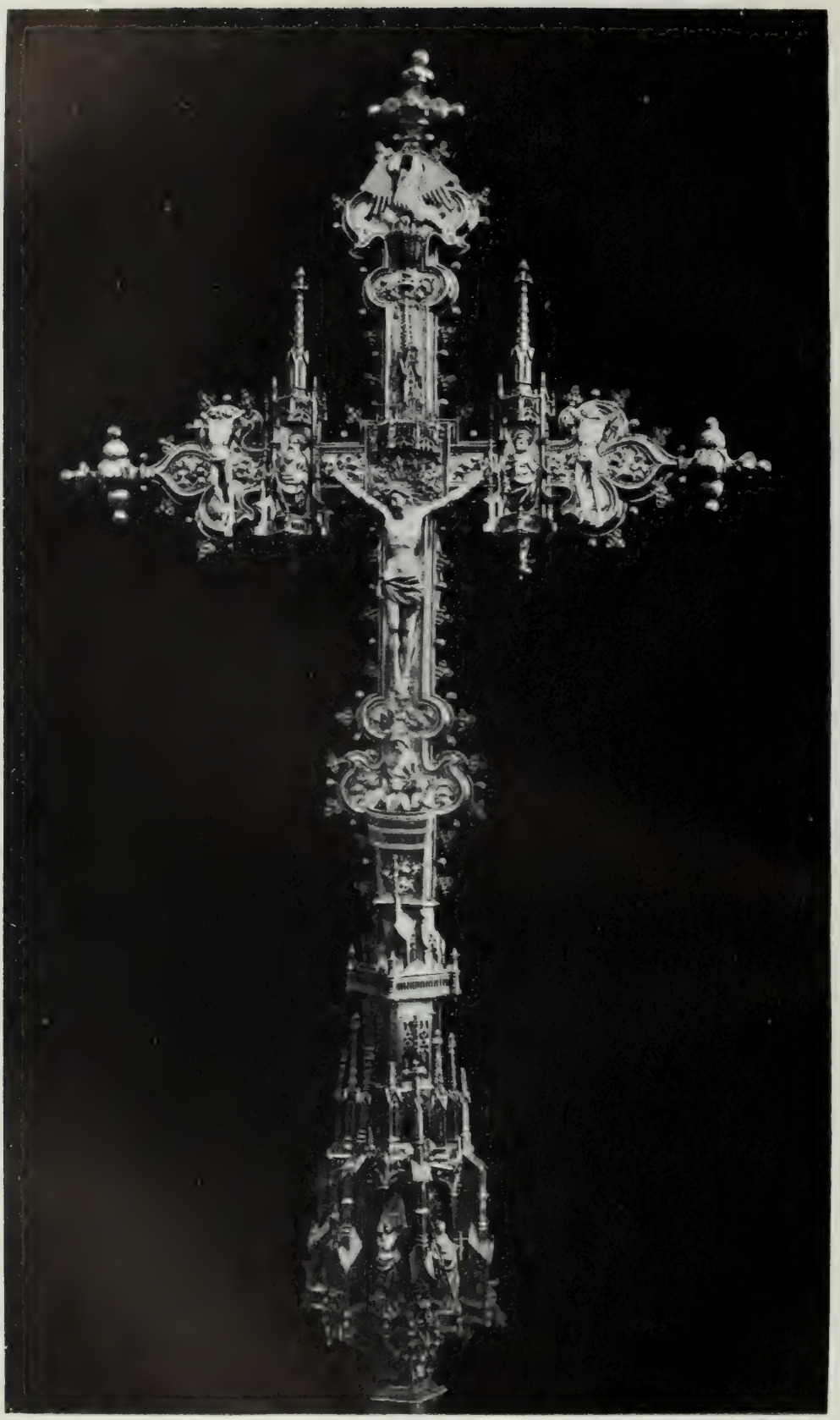

Amplada dels braços, 0'68 m. FIG. 2 Fot. Lladó

BERNAT LLEOPART (1435)
ANVERS DE LA CREU DE SANT NICOLAU, CERVERA

pp. 148-166

FIG. 3 Fot. Lladó

BERNAT LLEOPART (1435)
REVERS DE LA CREU DE SANT NICOLAU, CERVERA

pp. 148-166

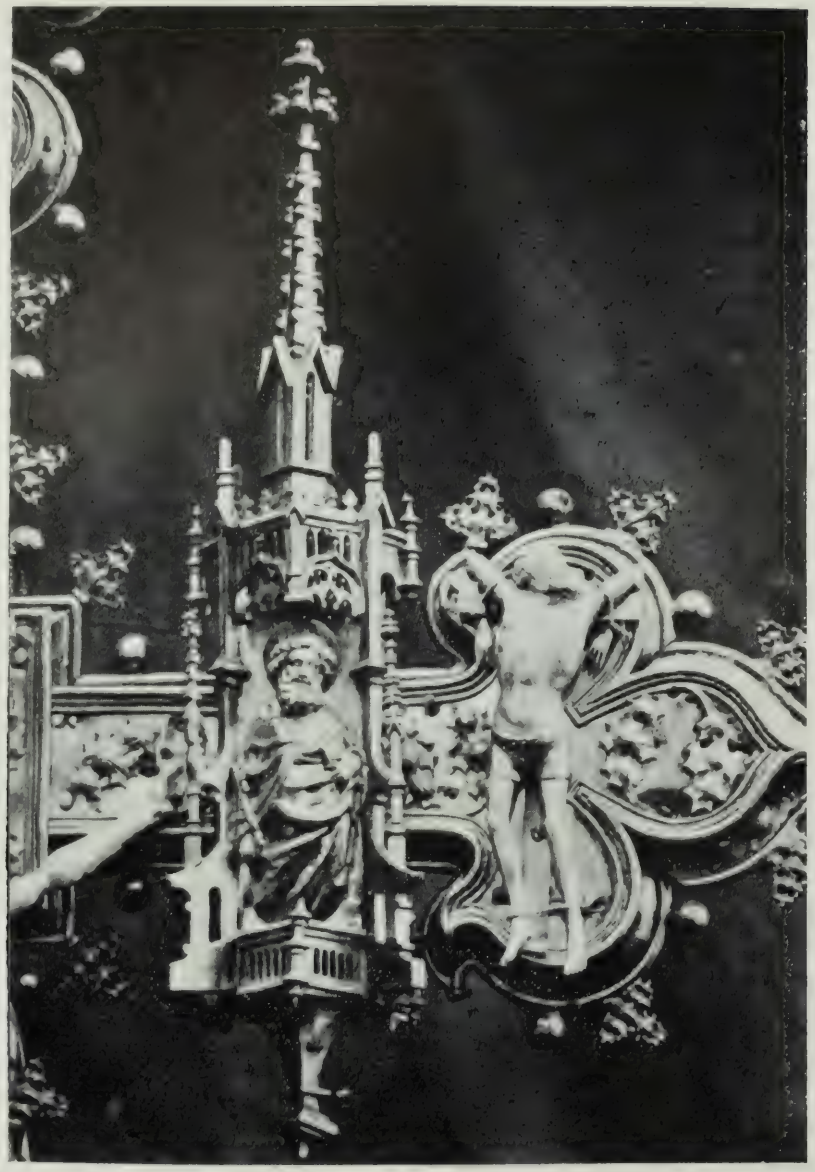

FIG. 4 Fot. Lladó

BERNAT LLEOPART (1435).
DETALL DE LA CREU DE SANT NICOLAU, CERVERA

pp. 148-166

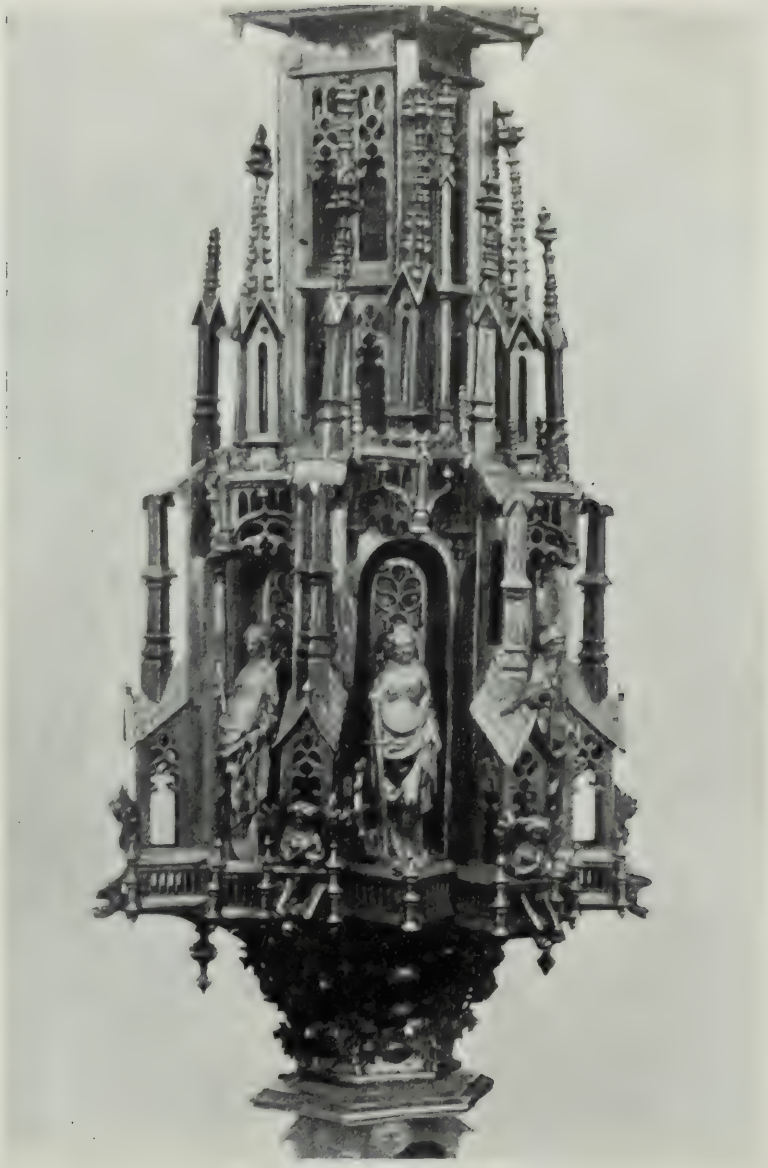

FIG. 5 Fot. Mestres

BERNAT LLEOPART (1435)
POM O LLANTERNA DE LA CREU DE SANT NICOLAU
CERVERA

pp. 148-166

Alt., 0'11 m. Fig. 6

Braç reliquiari de Sant Llorenç
Cervera, església de Santa Maria

pp. 151 i 201

Alt., 0'48 m. Fig. 7 Fots Mas

Reliquiari
Cervera, església de Santa Maria

p. 174

FIG. 8 Fot. Olalde

CREU DE SANT SALVADOR, TARROJA

p. 181

FIG. 9 Fot. Mas

CREU DE VILAGRASSA

p. 181

Alt., o'60 aprox. FIG. 10 Fot. Mas

RELIQUIARI DEL SANT MISTERI DE CERVERA
Robat en 1915

FIG. 11 Fot. Duràn

ENCENSERS DE L'ESCLESIA DE SANT FRANCESC
CERVERA

p. 182

FIG. 12 Fot. Mas

JERONI RATERA? (1660)
CAIXETA D'ARGENT DE L'ESGLESIA DE SANTA MARÍA
CERVERA

p. 201

FIG. 13 Fot. Durán

MARC DE L'ARGENT
Arxiu Municipal, Cervera

FIG. 14 Fot. Serra

MARC DE L'ARGENT
Fragment d'un retaule de Sant Eloi
Museu de Barcelona

FIG. 15
CALZE DE L'ESGLESIA DE SANTA MARÍA, CERVERA
p. 201

FIG. 16 Fots. Mas
CALZE DE L'ESGLESIA DE SANTA MARÍA, CERVERA
p. 201

El dia 2 de maig de 1435 la confraría nomenà procuradors a Miquel Beramón, Pere Miquel i Antoni Pedrosa, per a entendre, en nom de la confraría, en tot lo referent a la construcció de «una creu d'argent daurat a honor i laor de sant Nicolau, patró nostre i de dita confraría, de pes de trenta marcs, poc més o menys». Els esmentats procuradors havíen de tractar amb l'argenter que elegissin, responent la confraría del preu que fos convingut.*

Jesus al bras e la dita nostra dona ab hun ram de lir en la ma dreta posat tot sobre smalt blau. En laltre tabernacle la ymage de Sant Jordi ab lo drach fet de bulto posat sobre smalt blau la qual creu pesa tota justada xiii marchs iii onses».

V. *El Palau de la Diputació General de Catalunya*, per J. Puig i Cadafalch i J. Miret i Sans, en l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, MCMIX-X, ps. 429-431.

Mn. Josep Gudiol retreu en sa *Arqueología Sagrada* (Vich, 1902, p. 423 nota) que l'argenter Bernat Llopart va fer una creu de plata daurada i esmaltada l'any 1437, i diu, equivocadament, per la capella de Sant Nicolau de Lleida.

* «Noverint universi quod nos Nicholaus de Cornellana, Anthonius Boxeda, Petrus Farnes, Bartholomeus de Arcubus, Bernardus Cabiroll, Poncius de Bruno, Berengarius de Plegamans, Anthonius Pedrossa, prior conffratrie Sancti Nicholai hoc anno, Petrus Grau, Anthonius Gilabert, Petrus Moni, Anthonius Vidal, Bernardus Porta, Petrus Dominici, Ffranciscus de Bagua, Ffranciscus des Vall, Monsserratus Mir, Andreas de Vilanova, Anthonius Çagrau, Jacobus Martorell, Johannes Palau, Bernardus de Puigmular, Petrus Loelles, Johannes Armengou, Bernardus Ninot, Bartholomeus Giscafré, Petrus Cortes, Anthonius Laurador, Johannes Amat, Miquael de la Rocha, Aloy Ponç, Petrus Raymundus de Salavert, Raymundus Steffani, Andreas de Marcenyats, Arnaldus de Palmerolla, Anthonius Mercader, Ffranciscus Marti et Nicholaus Vidal omnes presbiterii et habitatores dicte ville Cervarie et conffratres Conffratrie sancti Nicholai eiusdem ville, gratis et ex certa sciencia, cum hoc publico instrumento constituimus et ordinamus certos, veros et indubitatos procuratores nostros imo verius dicte Confratrie videlicet honorabiles et discretos Miquaelem Beramon, confratrem et Petrum Miquel, priorem hoc anno dicte Confratrie, una cum discreto Anthonio Pedrossa, presbiteros dicte ville presentes et honus huiusmodi procuracionis in vos sperante suscipientes videlicet construi ad faciendum pro nobis imo verius dicte Confratrie unam crucem argent dauratam ad honorem et laudem beati Nicholai patronis nostri et dicte Conffratrie, ponderis triginta marcharum parum plus vel minus. Et cum illo argenterio sive argenteris quem vos elegeritis et conveniri poterit et precium dicte crucis solveri seu illum asecura nomine nostro et dicte conffratrie et etiam si necessarium fuerit dicte conffratrie insolutum et satisfaccionem pretium dicte crucis dandum ac cedendum de eviccione cavendi et omnia bona dicte conffratrie ratione dicte crucis obligandum. Nec non etiam ad ffaciendum et firmandum nomine nostro imo verius dicte Conffratrie quecumque instrumenta que necessaria fuerint ac eciam opportuna cum et sub illis videbitur promissionibus convencionibus securitatibus obligationibus juramentis renunciacionibus stipulacionibus clausulis et cautelis et aliis etiam quod cumque forcioribus de quibus vobis melius videbitur faciendum.

Et generaliter omnia alia et singula in et super predictis et circa ea pro nobis et nomine nostro imo verius dicte Conffratrie faciendum, procurandum ac libere exercendum que in eisdem necessaria fuerint utilia seu opportuna etiam si talia fuerint que mandatum exhigant speciale aut sive quibus predicta non possent comode expediri aut graviro forciora vel duriora superius expressata ac que eciam nos facere possemus personaliter constituti. Nos enim nomine et vice dicte conffratrie comitimus vobis dictis procuratoribus nostris imo verius dicte Confratrie super predictis omnibus et singulis cum dependentibus et emergentibus ex eisdem ac ipsis adyerentibus et connexis plenarie vices nostras cum libera et generali administracione ac plenissima facultate, promitentes vobis notarioque subscripto tamquam publice persone pro vobis et aliis omnibus quorum intersit le-

Per fortuna ens és conservat el text del contracte que els procuradors de la Confraría de Sant Nicolau feren amb l'argenter de Barcelona Bernat Leopart o Llopart. És un document de gran valua per la minuciosa noticia de l'obra concertada; l'original, que es guarda en l'Arxiu del Sr. Faust de Dalmases, a Cervera, no porta indicació de data sinó en el full en blanc que li fa de coberta, en el qual es llegeix que foren firmats els capítols el dia 8 de juliol de l'any 1435, essent testimonis Gabriel Cases, Damià Steve i el discret Jacme de Robió, preveres.

Vegi's, ara, el text de la capitulació:

«En nom de nostre senyor Deu sie e de la sagrada Verge Maria e del glorios bisbe mossen Sent Nicholau, patró de la confraria de la Comunitat dels preveres de la vila de Ceruera. Seguexense los capitols fets e fermats entre los venerables e discrets mossen Miquel Bramon, prevere e dega de la dita vila e mossen Pere Miquel, prevere e prior de la dita confraria, procuradors e sindichs dels dits confrares de una part, e l onrat en Bernat Leopart argenter de la ciutat de Barchinona de la altra, en e sobre una creu d argent daurada, la qual, los dits procuradors e sindichs han donada a fer al dit senyor en Bernat Leopart ab los pactes e condicions davall capitulats.

Primerament es pactat entre les dites parts que la dita creu sia de pes de trenta cinch fins en trenta sis marchs d argent a raho de nou lliures lo march. E si de mes pes la fara, que lo avanç de .xxxvi. marchs vage per argent trencat; e que tant com sie ultra los dits .xxxvi. marchs no puxa demanar paga lo dit Leopart per march sino per tant com valra argent trenquat.

Item es pactat entre les dites parts que la dita creu sie tan gran o maior e no pas menor que es aquella de la confraria de madona Sta. María de la dita vila de Cervera, la qual en Bernat Leopart hobra en casa de March Canyes.

Item es pactat que tota la dita creu sia be et perfetament daurada de dauradura dobla.

Item es pactat que a la part davant al mig de la creu sia lo crucifix.

Item que al mig del braç dret sia la image de la Verge Maria.

Item que a la flor del dit braç sie lo bon ladre peniat.

Item que al mig del braç esquerra sia la image de sent Johan evvangelista.

Item que a la flor del dit braç sia l altre ladre peniat.

---

gittime stipulante nos et quemlibet nomine et vice dicte conffratrie semper habere ratum gratum validum atque firmum quid quit per vos dictos procuratores nostros imo verius dicte Conffratrie in et super predictis ac circa ea pro nobis et nomine nostro et vel alicuius nostrum imo verius dicte Conffratrie actum gestum et firmatum fuerit aut eciam procuratum ac si a nobis et aquolibet nostrum personaliter esset factum et nullo tempore revocare sub bonorum dicte Conffratrie omnium habitatorum et habendorum obligacione et speciali ypothecha ac sub utriusque juris renunciacionė pariter et cautela. Quod est actum Cervarie secunda die Madii anno a nativitati Domini Millessimo Quadringentessimo Tricessimo quinto. Signum Nicolai de Cornellyana...»

Arxiu Municipal, Cervera : Manual del notarí Jaume Gualter, any 1435.

Item que a la flor alta dessus lo crucifix sie lo pellica ab los pollets.

Item que a la flor jusana deius lo crucifix que sie la image de sent Nicholau lo qual resussita tres scolans, los quals staran de genollons ab les mans junctes dins un cup.

Item es pactat entre les dites parts que a la part detras de la dita creu e en lo mig sie la image de sent Nicholau vestit en pontifical tenint lo mitre al cap e ab la una ma que seny e ab la altra que tinga la crossa. E que dins los pits de la dita image sia fet un encast en lo qual puxa star .i. cap de dit del glorios sent Nicholau; e que siga feta una porta de crestall ques puxa tancar e obrir.

Item al mig del braç dret de la dita part, ço es, detras la image de sent Johan que sie la image de sent Pere, ab la tiara, vestit com a papa ab les claus en la ma.

Item a la flor del dit braç, que sie la image de sent Nicholau qui tingua en la ma dreta un pòm d aur a manera qui l vol lançar, e que hi hage tres donzelles, e que les dues quascuna tingua en les mans un pom d aur e la tercera que stigua per pendre aquell que sent Nicholau vol lençar.

Item al mig del braç squerra que sia la image de sent Pau apostol, ab la spasa nuha en la ma.

Item en la flor del dit braç que sia la istoria de sent Nicholau, ço es a saber, la image de sent Nicholau, lo qual davant un altar presentara un infant viu ab un anap d aur en la ma al pare lo qual stara aggenollat davant lo dit altar e sera vestit com a noble hom.

Item a la flor alta de la dita part sera la istoria del miracle de la mar, ço es a saber una nau en la qual haura marines posats en fortuna e ab les mans junctes de genollons invocaran sent Nicholau, e fara la image de sent Nicholau qui appareixerá en la dita nau per relevar la fortuna.

Item a la flor jusana de la dita part sera la istoria de la nativitat de sent Nicholau, ço es a saber, que com fou nat e la matrona lo hagues mes en un bell baci per lavar, lo petit infant se leva en peus; per que fara un bell baci en lo qual stara lo dit infant tot nuu, de peus, ab les mans junctes e la matrona quil lavara ab un pitxell en la ma.

Item es pactat entre les dites parts que les dites images sien toves.

Item que en la dita creu sien los pinacles, ço es sobre lo crucifix e sobre les images de sent Nicholau detras lo crucifix e sobre Maria e Johan e sobre sent Pere e sent Pau.

Item es pactat que lo dit senyor en Bernat Leopart, haie e sie tengut de fer la demunt dita creu segons la forma o debloxat lo qual ha liurat als dits procuradors e sindichs per mostrar lo als senyors de confrares de la dita confraria.

Item es pactat que lo pom sia segons la creu de massaneria e que les sis images que seran en los tabernacles de dit pom sien aquestes, ço es, sent Miquel ab lo drach, sent Johan Batiste, sent Anthoni, sta. Margarita, sta. Catherina, sta. Tecla.

Item que lo cano sia corresponent al pom e a la dita creu.

Item es pactat entre les dites parts que la dita creu sia feta per lo dit

Bernat Leopart e acabada segons es damunt capitulat del dia present ab un any continuament seguidor.

Item es pactat que los procuradors e sindichs de la dita confraria de mossen sent Nicholau hagen a donar ara de present al dit senyor en Bernat Leopart en senyal e per paga de la dita creu cinquanta florins, e a sent Johan de juny propvinent altres cinquanta florins e a madona sta. Maria d agost primer vinent cent florins.

Item es pactat que apres que lo dit senyor en Bernat Leopart haura mes en obra de la dita creu tant argent com se haura per los dits docents florins mostant ell la dita obra los dits procuradors e sindichs li hagen a bestreure lo restant del argent fins a compliment de trenta cinch o trenta sis marchs, e no res menys li hagen a bestreure per l or que sera mester a daurar la dita creu.

Item es pactat que quant la dita creu sie acabada a tots obs lo dit senyor en Bernat Leopart hage a donar als dits procuradors e sindichs, o a aquells qui ells volran, la dita creu, e los dits procuradors e sindichs hagen a donar compliment de paga al dit senyor en Bernat Leopart, ço es saber que los dits sindichs e procurados ab poder bastant ab auctoritat e decret a cautela del senyor bisbe de Vich o de son vicari o dega en paga prorata del dit preu hagen affer insolutum dacio al dit Bernat Leopart carta de gracia migançant de tot aquell censal de cent quaranta quatre lliures de mota per preu de les quals lo venerable e discret mossen Ffrancesch Vall, Anthoni Vall, Jacme Vall frares e madona Angelina sor daquells veneren cent quaranta quatre sous censals a la dita confraria ab eviccio en tot cas, ço es que la dita confraria, ço es tot lo clero de Cervera confrares de la dita confraria cascun any passat lo terme de la paga del dit censal tres mesos apres a lur risch, perill e fortuna e despeses pagaran la pensio del dit censal al dit Bernat Leopart e als seus e aqui ell volra, dins Barchinona e en sa habitacio ffranca de totes despeses e missions e de qualsevulla empatxament ab constitucio de salari cotidia per quascun jorn al dit Bernat Leopart, o a son procurador de xii sous pena de no fermar de dret de doents sous e ab obligacio de bens de la dita confraria e dels singulars del dit clero e de quiscun dells insolitum ab totes renunciacions e cauteles necessaries decents expedients e opportunes ab sagrament. Entes empro que die adiat no fossen encorreguts ipso ffacto en periuri sino apres .viii. jorns feta requesta que complissen. Declarat empro, que lo dit Bernat Leopart a risch, despeses e perill dels dits confraria e clero haie a fer procuracio e o procuracions a aquell o aquells que lo prior o priors de la dita confraria volran a demanar e exhigir e rebre les pensions del dit sensal salaris e penes e altres accessoris e ferne forces compulsions e exequcions e mes que si los dits confraria e o clero de lur propri pagaran alguny any la pensio del dit censal que lo dit Bernat sens eviccio e obligacio de sos bens e sens periudici de prioritat de temps e pocioritat de dret face cessio a la dita confraria e o priors de aquella de aquella pensio o pensions que la dita confraria o clero pagarien del lur axi com es dit.

Item es pactat que acabada la dita creu a tots ops los dits procuradors e sindichs donaran compliment de paga en pecunia nombrada si alguna cosa restara al dit Bernat Leopart.

E volen les dites parts que dels presents capitols sien fetes moltes cartes ordonadores largament axi com fer se puxa sustancia no modada aconeguda del notarij del present acte ab totes clausules decents e oportunes.»[1]

El pagament del preu contractat fou acabat en l'any 1437, essent, la quantitat entregada, unes 500 lliures, segons resulta d'una nota del *Llibre Major de Misses*, diverses vegades citat.[2]

Començada la construcció de la creu, es devíen preocupar els confrares de cercar els mitjans per a poder pagar a son temps les quantitats convingudes amb l'argenter. En 12 d'octubre del mateix any 1435 els trobem firmant un document, en el qual fan constar haver deliberat vendre censos, rendes i altres drets per tal de pagar l'obra de la «solempne creu d'argent daurat, ornada de diverses histories i imatges de Sant Nicolau». El Rector de l'esglesia de Santa María, Joàn Company, resol la qüestió dels confrares assignant a l'obra de la creu quatre centes lliures barceloneses, mentre que els confrares s'obliguin a resar cada dia una missa a l'altar major, segons la forma per dit Rector establerta.[3]

Sembla que els pactes de la capitulació foren complerts amb tòta exactitut. Fou, però, suprimit l'engast que la imatge de Sant Nicolau devía tenir al pit,

---

1. Arx. del Sr. Dalmases, Cervera.

2. «Item en lo any M CCCC xxx vii acabaren de pagar a mestre Bernat Lleopart argenter de Barchinona per lo preu de la creu de argent daurada lo preu de la qual foren poc mes o menys de deu milia sous, dich D lliures barchinoneses de pes de xxxv marchs.»

Arx. de la Com., Cervera : *Primera Part del Llibre Major de Missas*, f. 24.

3. «...Attendentes quod nos, superius nominati, ad laudem, honorem et reverenciam omnipotentis Dei suique beatissimi presulis Nicholay et confessoris ac de nostre predicte confratrie patroni eximii, deliberavimus unanimiter et concorditer ad opus dicte conffratrie et eius confratrum fieri facere et emere quandam solemnem crucem argenteam deauratam et diversis istoriis et ymaginibus ipsius santissimi Nicholay ornatam, et in parte jam lavoratam, propter quam excellentius perficiendam fuerat etiam inter nos deliberatum vendere plures census emphiteoticos redditus et jura alia dicte conffratrie ad solvendum dictam crucem et alias expensas pretextu eiusdem crucis factas et fiendas que omnia predicta pervenerunt ut relatu digno certifficati sumus ad aures honorabili et discreti ac devotissimi beati Nicholay domini Johannis Company, Rectoris ecclesie maioris beate Virginis Marie ville Cervarie qui cordiale devocione et ardenti caritate divina gratia respirante proposuit et deliberavit assignare ac realiter et de facto dare et deliberare quadringentas libras barchinone vel circa ad opus perfeccionem et solucionem ipsius pretacte crucis ne dicta Conffratria in jam dictis censibus proventibus et juribus atenuatur, volens tamen honorabilis dominus Johannes Company, Rector Cervarie prelectus, quod per dictos confratres qui nunc sunt aut pro tempore fuerint omni die celebret una missa in altari maiori beate Marie prefate ville Cervarie ceteris modo et forma per jamdictum honorabilem Johannem Company ordinanda et capitulanda Et nichilominus quod priores preincerte nostre conffratrie presentes et futuri pro caritate cuiuslibet misse illam celebrante distribuenda habeant et teneantur mense quolibet ponere et realiter tradere quantitatem predictis missis necessariam pro dicto et quolibet mense illi persone sive personis per dictum honorabilem dominum Johannem Company eligendis et deputandis sub penis apponendis in capitulis pridie fiendis et per procuratores nostros infrascriptos ac nomine nostro et dicte conffratrie firmandis...»

Arx. Municipal, Cervera : Manual del notari Jaume Gualter, any 1435.

com estoig de la reliquia que amb tanta insistencia demanaven als paers. Amb aquesta variació guanyà segurament l'obra en bellesa, però perdé el caràcter de reliquiari que primitivament se li volía donar[1] (fig. 1).

Algunes altres modificacions s'observen, les quals poden ésser fruit de les diverses restauracions sofertes, i especialment dels tres mesos que passà, en l'any 1615, l'argenter de Cervera Josep Mensa treballant en la creu.

A l'argenter Mensa pot també atribuir-se el canvi d'imatges en els dosserets dels braços, ja que, per llei iconogràfica i per raó de les capitulacions pactades, les imatges de la Verge i de Sant Joàn havíen de figurar als costats de Jesús crucificat, i no en el revers de la creu com ara estàn posades. Les fulles ornamentals que ara apareixen disperses i sense ordre omplint malament els buits del tronc i braços de la creu, degueren estar primitivament d'altra manera repartides, lligades amb les branques retorçades, tal com es veuen en les obres coetanies de l'argenter Llopart.

Per entremig d'aquest fullatge es troba en diversos llocs el punxó dels argenters de Barcelona: $\frac{+BA}{RCH}$

La mateixa restauració de l'any 1615 ens pot donar l'explicació dels poms terminals que destrueixen la bella proporció del conjunt, i, probablement, de les boles que alternen amb les fulles del contorn.

El text del *Llibre de Consells* de la confraría, en el qual es dóna compte de la restauració, donarà clara idea de la importancia de l'obra de l'argenter de Cervera i del gran trasbalç que podía produir en la creu:

> «Sobre si se adobara la Creu de St. Nicolau. — Dijous als 22 de octubre 1615 a hora de vespres congregats y eiustats en lo cor de la present Sglesia los preveres de aquella, fonch proposat per lo venerable mossen Anthoni Joan Pons, Prior, en lo modo seguent : Molts Reverents senyors : la Creu de St. Nicolau, com molts de Vs M s saben y an vist, stá rompuda y molt maltractada y es mengua nostra que los pasats la ajen feta y nosaltres no la sabiam mantenir, avem la amostrada a mossen Joseph Mença, Argenter, per a veure? lo que porie costar, y com sie tant gran pesa y aye tant adobars no se a volgut determinar en dir per quant la adobarie si Vs Ms eren servits que ell la posarie en punt que agradaria a tots y que se acontentarie se li paguas son treball ab molta moderatio y que confiave que no ribarie a trenta sous y aixi si a Vs Ms apara se adobe sis determinen que en tot se siguia son parer.»[2]

---

1. Sembla que vers l'any 1503 fou manat fer un nou reliquiari de Sant Nicolau per mossèn Joàn Roig. Així es desprèn de les *Ordinacions de la festa de Corpus*, perquè des d'aquest any hi figura la següent anotació : «apres vage lo reliquiari de Sant Nicolau, novament fet per mossen Joàn Roig». En els *Llibres de Consells* de la confraría no hem pogut trobar rastre de la construcció d'aquest reliquiari, que, per altra part, es deu haver perdut.

2. Arx. de la Com., Cervera : *Llibre de Consells*, dels anys 1610-1645, f. 40.

Els trenta sous del pressupost arribaren fins a 72 lliures, de les quals corresponen, per or i argent afegits, 42 lliures:

> «Pagar lo adobar la creu de St. Nicolau. — Disapte als 22 de fabrer 1616, mossen Antoni Joan Miro, prior proposa lo seguent : molt Reverents senyors; les Vs Ms saben com lo any passat se dona a adobar la creu de St. Nicolau a mossen Joseph Mensa, Argenter, y conforme un memorial ha donat del gasto entre or y plata de pur cabal puja quoranta dos lliuras, so es, de or vynt y set lliures dotze sous pera dorar, y per plata faltava quatorsa lliures y vuyt sous, y trenta lliures que demana de mans, per que diu ha treballat tres mesos ab ella, Vs Ms determinen lo que apparexen se fasa y lo consel determena que se li pagas fins pus el digue que sobre sa confiansa asagurava tenia bestret lo sobre dit gasto y ho dexaven en ma dels senyors priors ho tractasen ab sa mercé».[1]

Malgrat les infortunades restauracions, la creu de Sant Nicolau de Cervera constitueix un bell exemplar de l'orfebrería gòtica catalana. En la disposició general ofereix l'aspecte típic de la major partida de les creus processonals del xv.ên segle, si bé l'abundosa ornamentació d'imatges i d'*histories* li dóna un caràcter de riquesa inconfundible.

Els pinacles dels braços, cobricelant les imatges de la Verge i de Sant Joàn i dels apòstols Sant Pere i Sant Pau, fan recordar tot seguit la creu dels Sants Màrtirs de Cardona, obrada en 1420 per l'argenter de Barcelona Marc Olzina.[2] La creu de la Confraría de Santa María de Cervera, posada per model a l'argenter Llopart en els pactes de la de Sant Nicolau, devía tenir també aquests dosserets, els quals podríen representar tal vegada l'element característic d'una escola d'orfebres barcelonins. La prova de què els pinacles dels braços s'hagueren de repetir sovint, la trobem en què algunes vegades es veuen reproduïts en creus de pedra, i ja és coneguda la general inclinació dels escultors de les creus dites de terme en copiar en lo possible les obres d'orfebrería. La creu de pedra de Miralcamp (Pla d'Urgell), per exemple, té els dosserets a la meitat dels braços, i per cert, amb prou perill de l'estabilitat, veient-se obligat son autor a reforçarlos amb manifesta merma de la gracia i esveltesa del conjunt.[3]

---

1. Arx. de la Com., Cervera : *Llibre de Conselis*, dels anys 1610-1645, f. 45.

2. Els capítols entre els cònsols i prohomens de Cardona i l'argenter de Barcelona Marc Olzina foren firmats el dia 13 de març de l'any 1420. S'acordà que la creu fos de pes de 28 marcs d'argent, cobrant-la l'autor a raó de 9 lliures i 5 sous per marc d'argent al temps d'entregar-la, i que de moment rebría 50 lliures.

V. *Historia de Cardona*, escrita per José Ballaró y Casas y Juan Serra y Vilaró, p. 108. V., també, *Marc Olzinell, argenter de Barcelona*, per J. Serra i Vilaró en la Pàgina Artística de *La Veu de Catalunya*, dia 3 de gener de l'any 1913.

3. Diu l'August Brutails, en les *Notes sobre l'Art Religiós en el Rosselló*, al parlar de la creu de pedra d'Illa : «...Aquesta creu, per la refecció de la qual feu una liberalitat un tal Pere Tarada en 1447, reprodueix els motius de les creus processonals del país, ab llurs ganxos y llurs principals ornaments, tant com és possible reproduir en una pedra molt dura els ornaments d'orfebrería. (Traduc. cat. de J. Massó Torrents, p. 128.)

Un grup de creus d'argentería, representat per les creus processonals de Mucientes i Osuna (Andalucía), té imatges a mig braç amb dosserets, però repetint-se en les altres imatges del tronc de la creu. Aquesta profusió de dosserets amb pinacles, i l'abundancia d'ornamentació aplicada, dóna a les esmentades creus un aspecte d'enfarfec que els treu la gracia.

Els miracles de Sant Nicolau, tal com apareixen representats en la creu de Cervera, deuen estar calcats d'algún text literari, entre els passatges del qual devíen escollir els confrares els de més relleu o els més populars per a posar-los en les capitulacions fetes amb l'argenter Llopart. No deuría ésser estranya a la inspiració de dites *histories* la *Llegenda Aurea,* la pauta més generalment seguida, en la qual trobem descrits els quatre miracles del revers de la creu.*

---

* En el *Flos Sanctorum* es llegeix el passatge de la neixença de Sant Nicolau, tal com és figurada en la creu de Cervera : «E aquel infant en lo primer dia dementre que l baynnaven tot dret estech en lo baci...» Segueix la redempció de les tres donzelles : «E mort son pare ꝛ sa mare el comensi a pen[sar] en qual manera tant gran abundancia de riqueses no a loor humanal mas a la gloria de Deu com les porie dispensar. On adonchs un home qui ere son vehi assatz noble .iij. filles sues verges per gran freytura que avie les volie a fornicatio liurar e axi que de diffamat guaayn per eles feyt nodris eles ꝛ si mateix. E quan lo sant baro o oy dir la malvadea aorri e una massa dor envolopada en .i. drap en la casa del per una finestra de nuyt amagadament el gita ꝛ amagadament el sen parti. E quan venc lo mati quel seu vehi se leva se troba la massa del or per que el feu a Deu graties e daquela fylla que primerament ere nada el celebra nupties. E apres poc temps sent Nicolau aço meteix feu la qual cosa troban en loar Deu sesfforça perque daqui enant el proposa a vetlar per ço que sabes qui seria aquel qui a la sua freytura avie acorregut. E apres pocs dies sent Nicolau dos tants d or en la sua casa gita, per la qual cosa al son del gitament del or el se desperta ꝛ segui sent Nicolau que fugie, perque li dix: esperat un poc, demostrat a mi, e axi com corrie molt cuytosament el conec que sent Nicolau ere, perque devant el gitat, los peus del volie besar, lo qual a el fugen dix al seu vehi que dementre que el viurie no o digues a negu...» El salvament de la nau posada en fortuna, està així descrit : «Un dia dementre alcuns navegadors peryllaven oran els ploraven dients: O Nicolau, servent de Deu, si veres coses son aqueles que de tu oym dir ara o esprovem nos, e en apres en semblanza del a els aparec un hom dient : veus que io so aci, apellat m avets, per que los comenza a les antenes ꝛ a les altres coses a aiudar ꝛ de mantinent la tempesta cessa». Ve després el miracle de l'infant, qui havía estat ofert al temple; la narració és minuciosa en el Voràgine: «fo un baro noble qui prega sent Nicolau que el pregas nostre seynnor que fyll li donas a el prometen quel fyll a la eglesia del adurie ab un anap d or quey offerrie, per que lo fyll nasc ꝛ entretant venc quel ric hom feu fer l anap ꝛ com a el molt plagues en sos uses l apropria manant altre fer. ꝛ anant per mar a la eglesia de sent Nicolau mana lo pare al fyll que en aquel anap que primerament avie feyt li aportas del aygua mas com lenfant volgues pendre del aygua ab lanap en la mar caec ꝛ de mantinent nol veeren el pare empero el ploran no estec per ço quel ver non complis on vinen al altar de sent Nicolau com oferis lanap altre que avie feyt fer axi com gitat caec de laltar ꝛ com el lo levas de terra ꝛ altra vegada en laltar lo posas altra vegada del altar fo gitat pus luny ꝛ levat de terra altra vegada ꝛ sobre l altar per el posat altra vegada pus luny fo gitat, de la qual cosa tots foren maraveylats molt de tan gran maraveylla que veeren. En apres l enfant sans et sens tot mal soptosament venc ab lanap qui primerament ere feyt en les sues nans portan ꝛ recomta davant tots que can el caec en la mar de mantinent sent Nicolau fo aqui present qui el de tot mal guarda per la qual cosa axi com lo pare perque amdos los anaps a sent Nicolau humilment offerí.» (Ms. 113 de l'Arx. de la C. d'A.; procedent de Ripoll.)

Però els manuscrits catalan del *Flos Sanctorum* no parlen mai del miracle de la resurrecció dels tres escolans morts i trocejats dins d'una tina, àdhuc essent la representació més característica dintre la historia iconogràfica del sant. En Cahier prova d'explicar aquesta disparitat existent entre els llibres i els retaules, dient que la representació dels tres infants dins la tina no és altra cosa que un desdoblament gràfic d'un altre miracle de Sant Nicolau, la narració del qual es troba sempre en els textos, ço és : la salvació de tres cavallers tancats dins d'una torra, als quals Constantí havía condempnat a mort. Suposa en Cahier que la torra i els tres cavallers devíen representar-se de petites dimensions als peus del sant intercessor, tal com era costum. Aquesta desproporció podía haver estat la causa de la confusió dels tres cavallers de la torra amb els tres infants de la tina, naixent-ne la descripció d'un nou miracle de Sant Nicolau. *

---

* «...Quant au fait en lui même, qu'on ne retrouve pas chez les Grecs si enthousiastes de saint Nicolas, j'y soupçonne une intérpretation du secours prêté par le grand évêque de Myre aux trois officiers condamnés à mort par Constantin. Les captifs sont fréquentment représentés, au moyen âge, dans une petite tour; et pour peu qu'on ait voulu rendre la scène plus visible, la tour aura été coupée par le milieu. Les protégés d'un gran personage étant souvent réduits par l'artiste à de petites proportions pour faire ressortir l'intercesseur, la tour ne sera-t-elle pas devenue un baguet et les clients adultes n'auront-ils pas été changés en pet ts garçons?» *Caracteristiques des Saints dans l'art populaire* (Paris, 1867), p. 354.

Però la resurrecció dels tres infants és precisament el miracle més popular del sant, i per ell és tingut per advocat dels escolans fins avui dia i des de temps antics. *El Sermó de St. Nicolau*, del XIV.en segle, publicat pel Sr. Miret i Sans (*Bulletin Hispanique*, t. XXVIII), ho retreu ben clarament:

«Tres escolans rasusita
que .i. maler dagola
que auia mesos en sal
per son pacat et per son mal
per so los escolans lay fan
segons que uets feit gran.» (57-62)

En canvi, en aquest *Sermó* no es parla del miracle dels tres cavallers de la torra, talment com si fos degut més a influencies populars que no pas a influencies literaries. En un Ms. del segle XIV de la Biblioteca Provincial de Palma de Mallorca hi ha una oració de Sant Nicolau amb referencia als dos miracles:

«Aquels tres escolans
Aquels tres presones
Vos monsenyor de mort a vida els resucitas;
Vos monsenyor de preso les tragues.»

(B. Muntaner, «Historia de la hija del rey de Hungría», en *Revista Balear*, any II (1873), n.º 6. És curiós observar que les edicions incunables de *Flos Sanctorum*, àdhuc callant-se la llegenda dels tres escolans, és la única que apareix representada en els gravats que acompanyen el text.

En un retaule de Sant Nicolau del Museu diocesà de la ciutat de Mallorca (XV.dn segle) es troba ben representada la llegenda dels escolans resucitats, i els capitells del claustre de la Seu de Tarragona ens ofereixen també una interessant representació, de la qual, per altra part, en podríem citar nombrosos exemples.

Cerimonial de la creu. — Tan bon punt els confrares de Sant Nicolau tingueren obrada la rica creu processonal s'avivà l'antiga rivalitat amb els confrares de Santa María, com volguessen uns i altres per a llur respectiva creu el lloc més honorífic en les processons i altres festivitats. Acudeixen els primers al Consell de la vila, de 28 de gener de l'any 1438, defensant l'honor de la nova creu de Sant Nicolau, que ells califiquen de «solempna»:

> «E primerament fou proposat en lo dit consell per los honorables mossen Sorolla, prevere, lochtinent de dega, mossen Bernat Cabirol, prevere ab daltres preveres ab ells ensemps dient que com la Confraria de mosenyor sent Nicholau dels preveres de aquesta vila *han feta una solempna creu dargent* la qual ells volen per fer honor a Deu primerament e de la verge Maria e de mossen sent Nicholau e de tots los altres sants de peradis e de la honorable vila que vage a les professons e altres festivitats que la vila face e tenen se per dit que per sguard de la condicio de les gents que son de la conffraria de sant Nicholau que la dita creu vage a les dites professons entre ells dits preveres e confrares de sant Nicholau e que precehesque totes les altres, mas per ço com han santit que per ventura alcunes confraries de la dita vila e signantment la Conffraria de la verge Maria fan algun contrast en açi e per tant que inconvenient ni debat daqui avant no sen pugue seguir son venguts en lo present consell pregant als honorables pahers e consell aci ajustat quells placia voler collocar e graduar la dita creu de la dita confraria lur vage entre ells dits preveres en tal forma e manera que debat ni questio no sen puxe seguir fiant que ells son talls e tan notables persones que hi provehiran en tal manera que debat ni cabuscol daqui avant no sen pora seguir.
>
> Sobre aço lo dit consell volch acorda delibera e ordona que los senyors de pahers ab los honorables advocats de la vila Manuel de Cardona, Ramon Solsona, Luis de Torramorell, Guim Sbert o ab la maior partida dells parlen e pratiquen axi ab los dits preveres com encara ab los capitans de la Conffraria de la verge Maria e si benignament e mittigant los poden concordar de collochar la dita creu de la confraria de sant Nicholau en loch sufficient e bo que ho facen pero que la creu de la confraria de santa Maria vage en tot cas la on ha acostumat anar e precehesque a totes les altres de les conffraries.»*

Aquesta qüestió no degué quedar resolta fàcilment, per tal com veiem que dos anys més tard encara dóna lloc a noves deliberacions del Consell de la vila. Ara són els priors dels monestirs de Predicadors i de Sant Agustí els que promouen altercació:

> «sobre l anar de la professo de la festa de Corpus Xst. que cascuns volen anar darere per la qual rahó ells son ffets venir aci los priors dels dits monestirs e han praticat ab ells sils pogueren concordar e per res no poden concordar los ans cascuns tenen llurs oppenions...»

---

* Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Consells*, de 1438, f. 21 v.

Això passava en el Consell de 23 de maig de l'any 1440, i en el mateix Consell retrobem els nostres confrares de Sant Nicolau i de Santa María defensant llurs drets de preeminencia en les solemnitats religioses:

«Item fou proposat en lo dit consell per los dits honorables pahers dient com axi matex esser altercacio entre les ordens de sent Domingo e de sent Ffrancesch de les creus llurs propries ab les creus de la conffraria de madona sta. Maria e de sent Nicholau car los capitans de la conffraria de santa Maria ni de sent Nicholau no permetrien que les creus dels dits monestirs precehissen a les llurs creus per la qual raho ells vuy an commitats a tots e son venguts a aquest apuntament que les creus de les dites ordes vagen al cap de llur cor les reliquies e apres vagen les creus de santa Maria e de sent Nicholau en la manera entre los capitans e la vila concordada, per que u reporten en lo present consell pregant los que vullen saviament acordar car ells ne seguiran ço que per ells sera ordonat e provehit.

Sobre aço lo dit consell volch acorda e ordona que pus los senyors de pahers han concordat les ordens e los capitans de les Conffraries de sancta Maria e de sent Nicholau que vagen segons ells se son concordats e facen la honor que deuen a la dita professo.»[1]

Des de l'any 1441, en les minucioses Ordinacions de la processó del Corpus, es troba indicada l'avinença establerta entre les dues confraríes rivals, amb la següent fórmula «...en apres vagen les creus de les confraries de santa Maria e de Sant Nicolau segons son concorts...»[2]

En totes les festes religioses, a les quals assistía el clero de Cervera corporativament, figurava en lloc principal l'hermosa creu de Sant Nicolau, citant-se en els documents coetanis que fidelment reflexen la pompa de les cerimonies.

El diumenge, dia 5 de maig de l'any 1448, celebraren capítol general en son monestir de Cervera els Frares Menors de l'Ordre de Sant Francesc:

«En lo qual dicmenge fonch feyta per los damunt dits ministre e frares solempne processo la qual parti del orde e monestir dels dits frares menors e monta per lo carrer del portal de sent Xpofol e per la plaça passaren al carrer de Barchinona e entraren en lo monestir e orde de preycadors per la sglesia e apres per la claustra la qual fonch molt be apparellada ensemps

1. Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Consells*, de 1440, f. 53 v.-54.

2. En el *Ceremonial statuit per los honorables pahers de la insigne vila de Ceruera per raho de la festa e professo del Cors de Jhu. Xpt. en l'any M. CCCC. XXVI*, publicat luxosament amb caràcters gòtics per D. Faust de Dalmases (Barcelona, 1906), es llegeix també la fórmula de la concordia estatuïda entre les confraríes de Sant Nicolau i de Santa María. Com hem vist, però, aquesta concordia no tingué lloc fins l'any 1440. Com era possible, doncs, que figurés en un document de l'any 1426? La sinceritat del Sr. Dalmases, amb l'amistat del qual ens hem honrat sempre, ens aclarí el dubte, dient-nos com en la publicació del *Ceremonial* es completà el document de l'any 1426 amb aditaments d'altres documents consemblants, ben posteriors de data, dels quals deuría sortir l'esmentada fórmula de concordia.

ab la sglesia e daqui en fora tiraren vila amont per lo carrer major e giraren per lo carrer de sent Antoni e tornaren per lo dit carrer e en la plaça del blat de la dita vila tot lo honorable clero de la dita vila fonch aqui molt notablement appareilat ab prevere, diacha e sots diacha ab lo reliquier e creu major de sent Nicolau.»[1]

En les cerimonies funeraries que es celebraren a Cervera per la mort del rei Anfós IV, en l'any 1458, foren dictades certes ordinacions perquè la sumptuositat correspongués a la trascendencia del moment.

«Item, fonch portat lo dit moniment de vespre al palau de sent Anthoni hon lo dimats desus dit devien venir e venguent tot lo clero de Cervera honorablement ensemps ab totes les hordes ffaent aquells professo e portant les tres creus pus notables e pus beyles axi com son de senta Maria e de sent Nicolau e del sent Sperit...»

«Primerament lo dit clero e hordens fferen aqui absolta generall ab grans veus plenes e devotes e apres tiraren les tres creus e seguint lo dit clero les dites creus cantant per tot lo cami aquels gloriosos ibnes en aço acostumats ab sos bordons dargent los quals eren quatre molt beyls.»[2]

El dia 30 de maig de 1501 celebren novament els Frares Menors capítol de la seva ordre:

«En lo qual dia fou feta una notable e bella professo per lo dit reverent ministre e frares. La qual professo parti del monastir dels frares Menors de dita vila ordenats e areglats e en degut orde e tira la volta de la casa e sglesia de Sant Anthoni carrer amunt... fins a la plaça del blat e entraren en aquella e alli a la plaça del blat de dita vila tot lo honorable clero de dita vila fou aparellat notablement ço es prevere diacha sots diacha ab lo reliquiari e la creu mayor de sant Nicholau de dita vila e reberen aquells e passa tota la professo de dits frares...»[3]

El gran prestigi que voltava la creu de Sant Nicolau era la causa de sa mateixa ruïna, perquè de per tot era sol·licitada i no es podía celebrar festa d'importancia faltant aquella creu. També als pobles de la rodalía era a vegades demanada, sobretot en els enterraments dels confrares, segons deixa compendre la nota que transcrivim:

«*Sobre que no isque la creu de Sant Nicolau del terme.* — Item fonch determinat que la creu de Sant Nicolau no pugue exir fora lo terme de Cer-

1. Arx. Mun., Cervera : *Llibre Verd del Racional*, f. 1 v.
2. Arx. Mun., Cervera : *Llibre Verd del Racional*, f. 10 v.-11.
3. Arx. Mun., Cervera : *Llibre Verd del Racional*, f. 26. Una altra nota semblant es llegeix en la relació del Capítol que els mateixos Frares Menors celebraren a 28 de gener de 1537 (ibidem, f. 19 v.).

vera per cors present ni novena etz. y aquesta ordinació han feta per causa que la demanaren per a les onres de don Joan de Boxados a Savella y no donaren per ella sino dotze sous y rebe algun detriment anant sense caixa y si algun prior contrafara sie privat de misses per vuyt jorns.»[1]

La creu de Sant Nicolau era coneguda amb el nom de *creu major de la confraría*, per a distingir-la de les altres de menor importancia. Els inventaris de la capella de Sant Nicolau de l'esglesia li donen aquest nom.[2]

A partir del començament del XVII.ên segle s'inicía la decadencia del prestigi de la creu de Sant Nicolau; els documents en parlen rarament i els cerimonials esdevenen frets, inconscients, i solament es guarden per la força del costum.

Mn. Josep Mensa, prior segón de la confraría en l'any 1655, ens revela d'una manera clara la transformació soferta a l'aportar el Consell dels preveres del dia 5 de juny la següent proposició:

«molt Reverents senyors vist que quant se a de traurer la creu de St. Nicolau ocasions hi ha que no trobam qui la porte y axi fore be que lo darrer admes de Confrare conforme ja altre temps se ere fet la portas y fonch votat per orde y la mayor part determinaren que lo darrer admes de confrare la porti sens donarli nenguna cosa la Comunitat sino un siri de mitga lliura lo

---

1. Arx. de la Com., Cervera : *Llibre de Consells*, anys 1538-1560, f. 144.

2. Dels anys 1478 i 1479 tenim un inventari de la Capella de Sant Nicolau, que podem copiar mercès a l'amabilitat del Sr. Dalmases.

«Die xxxi decembris anno a nativitate Domini Mcccclxxviii die xxx decembris anno Mcccclxxviiij.

Primo la creu major de la confraria la qual ere dins l armari.

Item en un altre armari petit : primo .ii. calces lo un gran de sent Nicholau l altre de porgatori ab sos stoig, patenes e tovalloles; item mes, dos vestimentes de fustany blanch ab creus vermelles ab tots sos serviments, lo un de sent Nicholau l altre de porgatori; item un misal gran mixte de sent Nicholau e un petit de porgatori; item dos coxins; item un drap de ras lo qual hi dona mossen Berthomeu Pont; item un altre drap de seda ab aguiles lo qual hi dona en Johan Bonet, notari.

Item, sobre l altar dos canalobres de ferre; item, un cobertor de cuyro groch ab una creu en mig; item, tres tovalloles; item un pali negre de seda ab son frontal ab franya verda, vermella e blancha; item un altre pali cenros cotidia.

Item en los calaxos daval l altàr son les coses seguents : primo una casula vermella ab les creus grogas, que no es beneyda; item .iª. casula de seda negra cuberta ab son drap ab fresadura d or ab ses dalmatiques del drap mateix; item tres capes de velut negre ab ses freadures d or; item un sach ple d estolles que servexen als confrares; item un pali sotill de fustani pintat ab son frontal; item .iª. tovallola gran ab obradures als caps de seda negra e vermella; item .ii. tovalloles blanques sotills del altar; item .i. troç de tella negra; item .iª. capa de broquat que compraren den Roqueta; item .iª. porpra blancha de stamenya que servex als preveres confrares morts; item .iª. tovallola gran obrada de seda; item .i. frontal sotill; item i tovallola ab creus blancs que servey posar sobre la cara dels preveres morts; item .i. coxi ab cuberta de li; item .ii. canalobres que pengen ab dos tires blanches; item .iª. lantia; item lo bordo de portar la creu; item vna caxeta plena de cartes de la confraria en que son les cartes seguents.»

Arx. del Sr. Dalmases, Cervera, n. 73.

dia de nostra senyora de Candeles y si donen ventall lo dia de Corpus també se li done y si no n donen tampoch no se lin a de donar».[1]

De les creus d'argent citades en els documents transcrits, unicament ha arribat fins a nosaltres la creu de Sant Nicolau, constituint encara la joia més rica del tresor de l'esglesia de Santa María de Cervera. La creu de la confraría del Sant Esperit fou venuda en 1885 a un argenter de Barcelona;[2] la de la confraría de Santa María ja havía desaparegut abans. Augmenta en certa manera el valor arqueològic de la creu d'en Bernat Llopart el fet de conservar-se'n tan bella seguida de documents que ens han permès historiar-la pas per pas, a risc, però, de caure en l'excessiva minuciositat.

II. — ELS ARGENTERS DE CERVERA[3]

Privilegi de marcar l'argent obrat.—Al sisè dels idus d'abril de l'any 1315 està datat un privilegi atorgat pel rei Jaume II concedint als jurats i prohomens de Cervera poder tenir marc o senyal per a marcar i assenyalar les obres d'argent que els argenters de la vila fabriquessin, i això a semblança de la ciutat de Barcelona:

«Noverint universi quod nos Jacobus Dei gratia Rex Aragonum, Valencie, Sardinie et Corsice ac comes Barchinone ad humilem suplicacionem vestrum juratorum z proborum hominum ville Cervarie asserencium quod in dicta villa sunt argenterii qui morantur et operantur ibidem bene et

1. Arx. de la Comunitat, Cervera : *Llibre de Consells*, anys 1646-1716, f. 69.

2. Arx. Mun., Cervera, *Llibre d'Actes* de l'any 1885, 24 de març i 16 de maig.

3. D. Feliu Duràn i Cañameras havía parlat dels argenters de Cervera en un estudi de conjunt sobre *La Orfebrería Catalana*, publicat en la *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, XXXIII (1915) ps. 79-117 i 249-302 i XXXV (1916) ps. 25-58. Parlant dels argenters de Cervera copía el privilegi de 1315, i atribueix a dits argenters una marca evidentment equivocada : CER/ERN (p. 268), i altra molt dubtosa : CER/ERU (p. 285), impossible de comprovar per haver estat robat el reliquiari del Sant Misteri que la tenía, segons el Sr. Duràn. Nosaltres creiem que ambdúes es poden reduir fàcilment a una sola : CER/VRA, vista també pel mateix autor en el reliquiari de Santa María (p. 289), explicant-se tal vegada aquella confusió per errades d'impremta.

Per al present estudi hem mirat l'Arxiu Municipal, el de la Comunitat de Preveres de l'esglesia de Santa María i els Manuals notarials de l'esglesia de Sant Agustí. Bon nombre dels documents publicats corresponen a l'Arxiu que el nostre amic D. Faust de Dalmases guarda en la seva casa de Cervera i que té sempre obert lliberalment als estudiosos. Sigui'ns permès agrair-li públicament l'haver posat a la nostra disposició els documents del seu ric Arxiu. Igualment ens plau remerciar a l'amic D. F. Gómez i Gabernet, company nostre en l'Arxiu Municipal de Cervera, per l'auxili constant que ens ha prestat en les nostres investigacions.

legaliter de eorum officio sive ministerio argenterie propterea de fide et legalitate vestra confisi. Cum presenti privilegio volumus et concedimus vobis, dictis juratis et probis hominibus presentibus et qui pro tempore fuerint, quod de cetero inperpetuum possitis habere et tenere in dicta villa mercum sive signum ad marcandum sive consignandum vasa et alia opera argentea que per argentarios dicte ville fient et operabuntur, ibidem de consimili argento quod operatur et quod marcatur in civitate Barchinone. Quodquidem mercum sive signum teneant jurati dicte ville qui pro tempore fuerint seu ille vel illi quibus dicti jurati ipsum mercum sive signum pro marcandis sive consignandis dictis vasis et aliis operibus argenteis duxerint comendandum. Qui teneantur satisdare in posse baiuli nostri Cervarie qui pro tempore fuerit quod bene et legaliter se habeant in marcanda vel consignanda vasa et alia opera argentea supradicta. Et sic mandamus per presens privilegium procuratoribus, vicariis, baiulis ac aliis officiliabus et subditis nostris quatenus predictam concessionem nostram firmam habeant perpetuo et observent et teneri ꝛ observarii faciant ab aliis inviolabiliter et non contraveniant nec alique contravenire permitant aliqua ratione. In cuius rey testimonium presens privilegium nostrum sigillo nostro apendicio jussimus sigillari. Datum Cervarie sexto idus aprilis anno Domini Millessimo Trecentessimo quintodecimo. Exa. D.

Signum ✠ Jacobi Dei gratia Regis Aragonum, Valentie, Sardinie et Corsice ac Comes Barchinone.

Testes sunt : Inffans Alffonsus, Comes Urgellensis et Vicecomes Agerensis. Petrus, Abbas Montis Aragonum. Guillelmus de Angularia. Artaldus de Luna. Guillelmus de Cervaria.

Signum ✠ mei Bernardi Maioris, scriptoris domini Regis predicti qui de mandato eiusdem hoc scribi feci ꝛ clausi cum literis rasis ꝛ emendatii in linea nona ubi dicit imus. Loco die ꝛ anno prefixit.»*

Els primers argenters : *Pere Ballester, Menahem de Querci.* — El document transcrit, sembla suposar l'existencia d'argenters establerts a Cervera amb anterioritat a la data de 1315, puix la reglamentació de l'ofici llur decidí els jurats i prohomens a demanar el privilegi. Però el primer nom d'argenter cerverí no el trobem fins l'any 1346. És el de Pere Ballester, que en dit any

---

* Arx. Mun., Cervera : pergamí n. 12. Es troba tralladat en el *Llibre dels Privilegis* del mateix arxiu, f. VIII v. : «Com lo senyor rey otorga als prohomens de Cervera que poguessen aver march ꝛ marchar totes obres d argent». Consta també en el r. 211, f. 280 v. de l'Arx. de la C. d'A.

Un privilegi consemblant i redactat amb les mateixes paraules fou atorgat als paers i prohomens de la vila de Tàrrega, datat a Barcelona al primer dels idus d'octubre de 1315. Està contingut en el *Llibre dels Privilegis, Usos y Drets antics*, de l'Arx. Mun. de Tàrrega, f. 5, sota la rúbrica «De marcho sive signo habendo seu signando in villa Tarrega ad argenterii marcandum» i en el r. 212, f. 49, de l'Arx. de la C. d'A. Fins ara, però, no hem pogut trobar rastre documental dels argenters medievals de Tàrrega fora d'aquet privilegi, ni hem vist en obres d'argentería antiga la marca o punxó que poguessin usar.

apareix en una confessió de deute que en Ramón Balestar, teixidor de Cervera fa al dit argenter per raó de dot promesa.*

De l'any 1375 tenim ja un document ben explícit sobre l'existencia d'argenters a Cervera : es tracta de l'inventari que fa el notari Ramón Rama dels béns que foren de Menahem de Querci, jueu, argenter, habitant en el call d'Agramuntell. Menahem de Querci devía ésser un jueu notable; la seva biblioteca, de la qual l'inventari ens dóna la llista dels llibres, serà aviat objecte d'una publicació especial. Però, a més dels llibres, ens interessa de dit inventari la descripció de l'utillatge d'argentería contingut en una caixa trobada en la caseta on lo dit Menafem obrava:

«...Item .i.ª. caxeta hon ere la fferramenta de argenteria la qual fferramenta es aytal.

Primerament .ix. encluyes de fferre, poches.

Item .iiii. martells miyances.

Item .xii. martells poquets.

Item .iiii. fileres xiches de fferre.

Item .iiiii. tesores de argenter.

Item .iiiii. tenaylles de fferre clavahu menuda

Item .i. compas de fferre.

Item .iiii. moles de fferre.

Item .ii.

Item .ii. trompes trencades de pocha valor.

Item .iii. bronidos de pedre de pocha valor.

Item .i. dotzena de borills.

Item .ii. compasets, pochs.

Item .ii. tenidors de ferre pochs de ffer segells.

[Item ...] balanzetes poches.

[Item ...] balanzet [...

Item .i. stoig poch de balanzetes.

Item unes manxes de argenter.

Item .i. tornet poch.

Item .iii. cribaneles.

Item unes tenayles.

Item .ii. tacetes poquetes de aram de argenter.

Item .i. ciment poch.

Item en .i. saquet una xiiª de segells de lauto poch mes, que no son cavats.

Item en la dita caxeta havie una pocha de frasques de fferre de pocha valor.

Item .iª. caxeta pocha, altre de tenir hayenes de la dita argenteria endesems ab la altra demunt dita.

Item .i. obradoret de fust en que en Menafem obrava.

---

* Arx. de Sant Agustí, Cervera : Manual del notari Tomàs d'Agualada.

Item .i. stanyador.

Item .ii. astres de fferro poquets.

E les robes de sus dites foren atrobades en la caseta hon lo dit en Menafem obrava».*

Les obres dels argenters de Cervera en els documents. — Un inventari de l'any 1439 ens descriu tots els béns que posseía en Mateu Novella, botiguer, ciutadà de Barcelona i habitant en la vila de Cervera. Un dels aspectes més interessants d'aquest document és, sens dubte, la relació de les peces d'orfebrería, algunes de les quals porten el punxó de Cervera:

«Item hun pitxell d argent d esmalt ab son cubertor, marcat de *march de Cervera*, lo qual pesat pesa dos marchs e cinch onces e miga de pes de Barchinona.

Item huna copa d argent ab peu, daurada de dins e deffora, marcada ab *march de Cervera*, la qual pesada pesa hun march del dit pes de Barchinona.

Item huna altra copa d argent ffrancesa, daurada de dins, marcada de *march de Cervera*, la qual pesada pesa cinch onces e tres quarts pes de Barchinona.

Item una altra copa d argent ffrancesa daurada, de dins e deffora, marcada ab march de Barchinona, la qual pesada pese sis onces e dos quarts e mig del dit pes de Barchinona.

Item dues scudelles ab orelles e hun grealet, tot d argent blanch, marcat de march de Barchinona, les quals pesats pesen setze onces e hun quart e mig, pes de Barchinona.

Item hun anap d argent tot blanch, marchat de march de Barchinona, lo qual pesa quatre onces menys mig argenç del dit pes de Barchinona.

Item quatre cuylleres d argent les tres marcades no s pot veure de (en blanc) march, les quals pesades pesen dues onces e tres argenços del dit pes de Barchinona.

Item huna cuyllera d argent marchada de march de Perpenya, la qual pesada pese tres quarts e mig del dit pes de Barchinona.

Item hun plat e una scudella de coure daurada...

... Hun menjador de mores d argent sobredaurat, ab lo manech de cresta̧ll ab una perla al cap, ab son stoig de cuyro negre pintat. Digeren que ere de micer Anthoni de Vilaplana e que stave penyora per certa quantitat.

Item una cadeneta d argent, obra de Rodes, que sta penyora segons digueren per .xv. sous .vi. diners e ere den Miguel Roqueta, quondam.

Item hun anap d argent antich sobre daurat ab peu brescat, sta penyora, segons digeren.

Item .xv. botons plans d argent antich, digeren que staven penyora.

Item hun stoig de cuyro blanch daurat, fornit de instruments de scatir

* Arx. Mun., Cervera : Manual del notari Ramón Rama, any 1375, f. 37.

falcons an alcuns manechs d argent e son .viii. peces d argent, que stave penyora.

Item quatre culleretes d argent marchades les dues, la una de march de Barchinona e l altre de *march de Cervera* e les dues restants no son marchades, pesen (en blanc).

Item un menjador de mores ab manech de crestall petit e una cullereta d argent petita que no es marchada e tres lamines o planxes d argent sobre daurades en que ha scrit hebraych, les quals digueren que staven penyora.

Item una almadregueta morescha blava ab sos cordons de cadarç.

Item hun maçapa petit en que ha quatre anells antichs, los dos d aur cascu ab son saffiret e los altres dos d argent sobre daurats cascu ab sa pedra vermella.

Item dues agulles d argent de besalart»...

...Primo dos plats d argent tot blanch pesen, xviii onzes tres quarts e mig, segons dix lo dit Gabriel.

Item hun anap d argent petit e vell, pese cinch onces e miga, segons dix lo dit Gabriel.

Item quatre griales d argent tot blanch, pesen onze onces e miga, segons dix lo dit Gabriel.

Item huyt miges lunes d argent sobre daurades, pesen dues onces e miga, segons dix lo dit Gabriel.»[1]

Alguna feina devíen trobar els argenters de Cervera en el costum d'oferir cada any el Consell de la vila als jugadors de la ballesta premis que generalment consistíen en una copa o altre objecte d'argent; i és de suposar que rebessin l'encàrrec de fabricar els premis, o la joia, com es deia aleshores, els argenters de la vila.[2]

Així mateix, altra ocasió devíen tenir els nostres argenters per a lluir llurs destresa i art quan la vila tenía el compromís de fer un bell present als reis o reines que aturaven a Cervera. En l'any 1533 passà l'emperadriu, esposa de Carles I, i la vila li féu grans cerimonies, especialment a l'oferir-li el present acostumat:

«...primer anaven dos antorxes e apres deu trompetes y los jutglars y un atambor y en apres dos antorxes e apres de aso los vergues ab ses mases altes devant dels dits senyors de pahers, e consequtivament dits senyors

---

1. Arx. Mun., Cervera : Manual del notari Joàn Valentí, 1439, *Inventari de Mateu Novella*, fs. 22, 23, 33 v.-35 v. i 81.

2. «Ara hoiats que us fan a saber los honorables batlle, pahers e prohomens de la vila de Cervera a tot hom jove que s vulle adelitar ni exercitar en lo jugar de la balesta, vulles sien de la vila dessus dita de Cervera, vulles de qualsevol altra vila, loc o ciutat, que dicmenge primer vinent que comptarem quatre del mes de juny sien en la dita vila hon per los dits honorables pahers e consell de la dita vila hauran feta posar una copa d argent per jugar a la balesta, segons forma de uns capitols, los quals los seran legits, e oltra la dita copa trobaran quels seran fets plaers e honors».

Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Crides*, anys 1441-1446, f. 5.

de pahers ab una honrada promenia y tras ells dos antorxes e inmediate venie apres de aquells lo honorable en Johan de Vallebrera, sindich ordinari de dita vila, ab son manto ab *una bella basina de argent la qual ere donada a sa Magestat, la qual basina ere de valua de cent ducats de hor, molt riqua e molt ben lavorada e selada* e portave haquella dit sindich de cantell alta y molt vistosa a tot lo mon...»[1]

El reliquiari d'en Miquel Jofre i la custodia d'en Romeu des Feu.— A les primeríes del segle xv.è els documents ens parlen de nombroses obres d'argentería religiosa que s'estaven laborant per a les esglesies de Cervera, sobresortint per sa riquesa un reliquiari i una custodia destinats a l'esglesia de Santa María que encara s'estava obrant. Tant el reliquiari com la custodia semblen, a judicar per les paraules dels documents coetanis, obres ben notables. El reliquiari, de més de trenta marcs de pes, devía estar ornat d'esmalts, en un dels quals hi devía haver la imatge de la Verge amb el seu fill al braç, i al peu de la imatge un petit cervo en senyal de la vila. Son autor, l'argenter cerverí Miquel Jofre, devía ésser reputat per un bon artista, quan li era confiada una obra de tanta valua en un temps en què eren encarregades a argenters barcelonins de fama reconeguda les creus de Sant Nicolau i de Santa María de la mateixa esglesia.

De la custodia no n'hem trobat cap descripció, però tenim que els paers la judiquen «fort solempna», i al mateix temps parlen de quantitats crescudes a l'exposar les dificultats del seu pagament. L'autor d'aquesta custodia fou l'argenter barceloní Bartomeu des Feu.

Ja en l'any 1400 es parlava que la vila volía fer un reliquiari, per tal que les reliquies de la sagristía estessin en condret. L'esposa de n' Huc d'Anglesola volía donar un plat d'argent per a l'obra del reliquiari. Amb el mateix objecte el convers Lluís Junyent havía donat una corona d'argent.[2] Aquestes noticies

---

1. «Nota de la entrada y resebiment feu la present vila de Cervera a la cerenissima emperatris reyna y senyora nostra notat per mi Jaume Marçal Giscafre phaer de dita vila lo corrent any de MDxxxiii», en el *Llibre Verd del Racional*, fs. 41-45 v.

Arx. Mun., Cervera.

El mateix *Llibre Verd del Racional* ens parla d'una vaixella d'argent amb el senyal de Cervera, que s'havía d'obrar en l'any 1456 i que és probable fos obra d'argenters cerverins : «Encara mes acordaren, volgueren e deliberaren que al dit honorable micer Pere Boquet en remuneracio de les despeses que ha fetes trebalant en la ciutat de Napols per aver e hobtenir los dits privilegis e provesions molt honrosos, hutils e profitosos a la dita villa, singulars e cosa publicha de aquella sien donats en remuneracio e satisfaccio de les dites despeses e trebayls quinze marchs d argent obrat e marcat, ço es en vexella ab lo senyal de Cervera, la qual vexella li sia donada encontinent que sie vengut, e la qual vexella sie tal com los honorables paes e promens desus dits conexeran e deliberaran esser hobrat ho la major partida d aquells» (f. 13). V. també *Llibre de Consells*, 1456, f. 87 v.

2. «Encara fo proposat en conseyll que per madona de mossen n Uch d Anglesola es stat dit que ella volie dar un plat d argent del qual se fes un reliquiari, mes si la vila volie fer lo dit reliquiari la dita madona de mossen n Uch farie dues canadelles dargent que servesquen tots dies

ens ensenyen el camí per on hem perdut moltes obres d'orfebrería que han estat foses per a crear obres més modernes. Ajuntem-hi el valor intrínsec dels materials aptes a tota hora per a convertir-se en moneda corrent, i tindrem explicada l'escassedat de les obres d'orfebrería antiga que han arribat fins a nosaltres. En canvi, les cites i documents són per tot arreu copioses, especialment durant els segles XIV.^{à}, XV.^{è} i XVI.^{à}, ço que prova el gust i l'amor d'aquells temps envers les obres on la riquesa i l'art fessin estreta al·liança.

El reliquiari de l'esglesia de Santa María havía d'estar acabat per a la festa del Corpus de l'any 1422, segons els pactes fets amb l'argenter.* El nom i les condicions del contracte ens els revela l'àpoca que a 3 de setembre de 1422 va firmar en Miquel Jofre del preu convingut, que a raó de 9 lliures per marc d'argent són 277 lliures, 18 sous i 10 diners, moneda barcelonesa de tern:

> «Sit omnibus notum quod ego Michael Joffre, argenterius ville Cervarie, grate et ex certa scientia confiteor et in veritate recognosco vobis venerabilibus Jacobo de Muntbrio et Petro Palau, mercatoribus, operariis ecclessie beate Marie dicte ville Cervarie, quod solvistis mihi inter diversis soluciones ducentas septuaginta septem libras decem octo solidos et decem denarios barchinonenses de terno pro quibus seu quare pretio ego feci seu fabricavi unum reliquiarium argenteum ad opus dicte ecclesie beate Marie ville jamdicte, ad forum seu rationem novem librarum barchinonensium pro qualibet marcho d argent daurat, quod reliquiarium fuit et est pensi trigintarum marchs, septem unciarum et unius argenç que ad dictum forum sumam capiunt dictarum ducentarum septuaginta septem librarum, decem octo solidorum et decem denariorum. Item ex alia parte solvistis michi quatuor decim solidos eiusdem qui mihi erant solvendi per dictos operarios et quas ducentas septuaginta septem libras decem et octo solidos et decem denarios barchinonenses et dictos quatuor decim eiusdem monete solvistis mihi hoc modo: scilicet per manus venerabilium Guillelmi Asbert, draperii, et

---

al altar mayor de la sglesia mayor de la vila. E axi com se digue que un convers a qui deyen Luis Junyent dona una corona d argent la qual pese (en blanc) marchs d argent lo qual es stat assignat a fer una custodia e puys es stat dit que sen fes un reliquiari e aço per tant com les reliquies que en la sacristie ne stiguen axi honradament com merexen per ço pregaren al conseyll que acort que faran sobre lo dit fet.

Sobre aço lo conseyll volch e acorda que los pahers ensemps ab los honrats en Bn. de Vilagrassa, Ramon Guilabert e Berthomeu de Morreya fazen del dit fet ço que a ells sia semblant que fer se n deye e mayor honor sia de la vila e que donen recapte que les reliquies stiguen en la manera e forma que star deuen».

Arx. Mun., Cervera: *Llibre de Consells*, any 1400, f. 65 v.-66. Consell de 29 de juliol.

* «Item mes [hi fonch proposat] per ells mateix que lo reliquiari de nostra dona Sta. Maria se ha acabar d aci a la festa de Corpus Xpt. en lo qual se han a ffer certs smalts ab alguns senyals, per que preguen lo consell que acorde quins senyals hi faran.

Sobre aço acorda lo consell que en quiscuna smalt sie feyta la ymage de la verge Maria ab son fill en lo braç e al peu de la ymage de la Verge Maria hun petit cervo en senyal de la vila.»

Arx. Mun., Cervera: *Llibre de Consells*, any 1422, f. 57.

Monserrati de Cornellana, baxiatoris dicte ville, olim operariorum dicti operis, sexaginta duas libras, quinque solidos et septem denarios barchino nenses, et per manus vestri dicti Jacobi de Muntbrio, nunc operarii cum dicto Petro Palau, ducentas sexdecim libras, septem solidos et quinque denarios eiusdem monete que summam capiunt dictarum ducentaram septuaginta septem librarum, decem octo solidorum et decem denariorum. Et ex alia parte quatuordecim solidos per manus vestras dicti venerabilis Jacobi de Muntbrio. Et ideo renunciando exceptioni non numerate et non solute peccunie in modum predictum et doli mali facio vobis et dicto operi de predictis ducentis septuaginta septem libris decem octo solidis et decem denarii racione reliquiarii supradicti et dictis quatuordecim solidis nichi debitis per vos dictos operarios petistis presens apoche instrumentum volens quod omnes apoche et alberana per me vobis seu dictis Monserrato de Cornellana et Guillelmo Asbert, olim operaris, facta sint comprehensa in presenti apocha. Actum est hoc Cervarie tercia die mensis septembris anno a nativitate Domini Millessimo Quadringentessimo vicesimo secundo Sig ✠ num Michaelis Joffre predicti qui hoc concedo et firmo.

Testes huius rei sunt Arnaldus Castello, manyanus et Petrus Daltur, baxiator Cervarie.

Sig ✠ num mei Mathei de Cornellana ville Cervarie Regis auctoritate notari publici per totam terram et dominacionem Illustrissimi domini Regis Aragonum. Qui premissis interfui hecque scribi feci et clausi.»[1]

El pagament del reliquiari d'en Miquel Jofre fou cosa difícil. Ens en parlen els llibres del Consell diverses vegades durant l'any 1422.[2] Aquest reliquiari anà a parar amb el temps a mans laiques, ço que promogué una curiosa suplicació presentada als paers de la vila vers l'any 1445, alegant-se que «hu dels grans pecats que suburbe lo mon el met en destrucció si es com les universitats

---

1. Arx. del Sr. Dalmases, Cervera : n. 68.

2. «Sobre la proposició feta per l argenter que ha feyt e obrat lo reliquiari e de la paga de son salari o preu de la dita obra acorda lo consell que li sie pagada la obra a raho de nou lliures per march segons fonch feyt lo primer pacte de aytant argent com pesa lo dit reliquiari al dit for de les dites nou lliures per march.»

Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Consells*, any 1422, f. 67 v.

«Al qual consell (de 22 de juny) fonch proposat per los pahers que ja saben com lo argenter qui ha feyt lo reliquiari al qual son deguts be .cc. florins dels quals vol esser pagat per que han tractat que alguns singulars de la vila ensemps ab los obrers venen censal per preu de .c. lliures, al qual censal sien obligats los bens de la obra, per que preguen lo consell que don poder als obrers que ells ensemps ab los singulars puxen venre lo dit censal tro en docents florins de proprietat e obligar los bens de la obra als compradors del dit censal, per quels ho proposen pregant hi vullen saviament acordar.

Sobre aço acorda lo consell que sie donat plen poder als dits obrers de venre lo dit censal sobre los bens de la dita obra o de feyt lols dona, e que hagen poder de fer indemnitat sobre los bens de la obra a aquells qui seran venedors del dit censal ab ells ensemps. Presentibus Johannes Quintana, Petrus Borrada, Simon Ferrer et Monserratus Torres sotscriptors.»

Arx. Mun., Cervera : *Libre de Consells*, any 1422, f. 68 v. - 69.

e regidors de aquelles son nichligens e morosos en lexar avoridament manegar les coses sagrades per persones layques»; i com sigui que tots els mals que esdeveníen eren atribuïts pels suplicants al fet d'estar el reliquiari lluny de l'esglesia, creien que era «mester per placar la hira de Deu, aquel fer redoyr e tornar al santuari perque es edificat e de on es».*

Aquest reliquiari deu ésser el que figura constantment en les processons i altres cerimonies anotades en el *Llibre Verd del Racional* de l'Arxiu Municipal de Cervera, fins que des de l'any 1540 obtingué la supremacía de les reliquies de Cervera la del Sant Misteri.

En l'esglesia de Santa María es conserva encara un bell reliquiari d'argent daurat, amb el punxó dels argenters de Cervera (fig. 7). El peu és aplanat amb escotadures, arrencant-ne una espiga sisavada amb un pom esfèric gallonat que sosté el cos del reliquiari. Aquest és de formes arquitecturals, amb els angles guarnits de parells de columnes llises amb anelles a mig fust i gàrgoles i pinacles al cim : una seguida d'arquacions ogivals uneix les columnes i aguanta la capçalera piramidal, primorosament trepada, que remata una creu reliquiari. Porta el peu la marca i la capçalera la marca acusant tot ell

---

* «Jhs. A la gran saviesa de vosaltres honorables senyors de pahers e consell de la vila de Cervera homilment propose en (en blanc) dient com no ignoren les savieses de vosaltres los grans trebals e insults que la gent dels poblats en aquesta tera soporten per causa de la guera e encara molt malts se esperen si la divinal providencia no ns socore, e pot hom creure que aquests malts nos venen per nostres pecats, dels quals, per la pocha obediencia que les gens an en lo servey divinal e molt menys en lo temor temporal, a hom a creure que molt pijor nos spere, de que sie plasent al nostre mestre e redentor Jhs. nos vulle preservar. E jatsesia los pecats de les gens sien molts e de molta malicia abundans, encara avem a creure que hu dels grans pecats que suburbe lo mon el met en destruccio si es com les universitats e regidors de aquelles son nichligens e moroses en lexar avoridament manegar les coses sagrades per persones layques e en coses illicites. E com vostres reverencies sapien que lo reliquiari de la sglesia major de aquesta vila sie en mans layques e per causa no deguda ne licita, es menester per placar la hira de Deu, aquel redoyr e tornar al santuari per que es edificat e de on es. Car no es dubte per semblants coses legirse en la santa scriptura que molts reys, terres, ciutats e viles son stades destruydes per metre les mans en coses sagrades. E per tant que pus prestament en aço se puxe provehir e imposibilitat nos puxe allegar diu que vosaltres e lo present consell aveu manera molt prompte de poder donar forma e manera molt convinent al que los que tenen lo dit reliquiari se poran tenir e per contens e aquell torn a la sglesia axi com deu fer; he es aquest lo remey, que vosaltres sabeu com los plants de Magdalena stan en mans que los fruyts de aquell no fan la servitut ne fruyt que fer deuen, e per ço se deu proveir que los fruyts dels dos splets pasats servesquen a pagar lo que es degut als qui tenen lo dit reliquiari e d aci avant les dites planes sien meses en mans de aquels per que aquels tenguen aquells e los fruyts de aquelles, fins que entregament sien pagats, e axi sera feta en la major part justicia, que sera tornar lo fruyt del sagrat en utill de la cosa sagrada e de aço los procurados e aministrados de Magdalena seran contens sense paciencia e jatsesia les dites coses sien justes e degudes de fer axi en sguart [de] Deu com en sguart del mon encare lo dit soplicant o aura a gracia e merce, etc... Altissimus etc...»

Arxiu del Sr. Dalmases, Cervera : n. 70.

l'art del xv.ên segle. Conté reliquies de Santa Magdalena, Santa Caterina, Santa Bibiana, Sant Llorenç, i terra del forat de la creu.

No és possible identificar amb certesa aquest reliquiari aamb l'obra d'en Miquel Jofre, essent el reliquiari conservat molt més reduït de dimensions que l'obra que trobem descrita en els documents, i a més manquen al reliquiari de Santa María els esmalts del peu, segons la relació que hem vist més amunt.

En 1889 fou venut per 10.500 pessetes a un antiquari de Barcelona el peu d'una custodia o reliquiari del qual no ens en queda cap descripció.[1] El preu ens deixa suposar la importancia de l'obra; i el fet d'ésser generalment tingut per peu de custodia i no de reliquiari, ens fa creure que es pugui tractar de la custodia «fort solempna», feta en 1402 per l'argenter barceloní Bartomeu des Feu. Aquesta custodia havía estat manada construir pels paers de la vila, que després no trobaven manera de satisfer el preu convingut, fins que el temor de què l'argenter vengués la seva obra els decidí a cercar mitjans extraordinaris.[2]

La dificultat del pagament de les obres encarregades sembla ésser cosa freqüent i acostumada tractant-se de joies d'orfebrería, però l'ofici d'argenter de Cervera no solament tenía aquests contratemps, sinó que a més passava anyades de molta penuria, tenint de manllevar diners al Consell de la vila, i veient-se després forçats a demanar allargaments del deute.[3]

---

1. J. Franquesa : *Anales de Cervera*, Barcelona, 1891, I, 18.

2. «Axi mateix fou proposat en lo dit conseyll per los honrats pahers dessus dits com los honrats pahers precessors llurs per ordinacio del honrat conseyll havien feta fer una custodia fort sollempna e per los impotrables carrechs de la universitat no s ere poguda pagar. E alcuns dies ha passats, fonc dit als pahers que en Romeu dez Feu, argenter, havie venuda la dita costodia e sobre aço los honrats absens (?) prohomens han venuts .ccl. ssous censals als pubills den Muntbella per pagar la dita costodia e ultra aço en P. Rull hi ha prestades .xlvii.llrs. e mes qui falien a compliment de paga de la dita costodia. Per que los honrats pahers pregaren lo dit conseyll quels donas manera de que la dita quantitat se pagarie.

Sobre aço lo conseyll acorda que dema que sera digmenge los honrats pahers ab los prohomens que ls sera veyares aempresen los singulars de la vila que donen a la dita custodia, e aço fet, e sabut que hi hauran donat o per sert, los dits pahers o tornen en conseyll e lladonchs provehir hi ha en la millor manera que li sera vist.»

Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Consells*, 1402, f. 50.

«Encara fo proposat en conseyll que alcuns prohomens de la vila han feta dita plana de .clviii. llrs. per raho de la custodia les quals son pagadores per tot aquest mes present E com no sie cosa justa que los dits prohomens qui per honor de la universitat han feta la damunt dita per ço pregaren al conseyll que acort que faran sobre lo dit feyt.

Sobre aço lo conseyll volch e acorda que per tant com al present no es temps de obrar en les obres dels murs e aço per la caristia de les gens que tot ço que es stat manlevat e venut e aço que es degut per la costodia sie pres e manlevat dels diners de les obres pies E puys que com sie temps de obrar que la dita quantitat sie tornada e mesa en les dites obres.»

Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Consells*, 1402, f. 52.

3. «Item fon proposat per l'argenter de aquesta vila (Miguel Jofre?) que com ell vench aci la vila li presta a tres anys .xx. lls. los quals tres anys passen dins breu tempse com a present ell no

De l'argenter Miquel Jofre se'n troben altres referencies dins els *Llibres de Consells* de l'Arxiu Municipal. En 1425 presenta dit Jofre una suplicació contra el Racional per haver dit que li havíen estat pagades 40 lliures més de ço que li era degut per raó del reliquiari que havía fet per a l'esglesia parroquial.[1] En 1426 demana al Consell li sigui mantinguda la franquesa de la imposició de l'argent tal com li havía estat promès.[2] En 1427 demana allargament d'un préstec de 20 lliures que havía fet a la vila, o sinó «concedirli transportar son domicili en altra vila, hon li faran tal avantatge ho millor.»[3]

Un sol document hem trobat amb el nom de Pere Jofre (potser un fill de Miquel Jofre). És una suplicació al Consell de 1.r de març de 1428:

> «Molt honorables senyors; a la vostra saviesa e a vostre honorable consell de la sexantena humilment expose en Pere Joffre, argenter, com ell affectant e cobegant de abitar e poblar en questa vila de Cervera en la qual s es conlocat de matrimoni, sots ferença que hagues del dit honorable consell alcun ... e ajuda per que haje raho de continuar sa habitacio e haver principi de anantar en son art de argenteria, considerant encara que lo dit honorable consell acostumat de ffer alcuna gracia als homens en special als menestrals que deuen poblar en la dita vila, sobre tots argenters, de qui s troben fort

---

aga massa be aparellat de pagar per les males anyades passades per ço prega lo dit consell que les dites .xx. lls. li volen lexar a hun temps majorment com sie prest asegurar ho be a la vila en altra manera haurie a lexar la dita vila e cerquar treball en altra part.

Sobre aço lo consell volch e acorda que si lo dit argenter done bones fermances per manera que les dites .xx. lls. romanguen segures a la vila que aquelles li sien lexades a tres anys.»

Arx. Mun., Cervera : *Libre de Consells*, 1423, f. 82.

1. Consell de 29 d'agost, f. 104 v.

2. «Item fonch presentada en lo dit conseyll per en Miquel Joffre argenter de la dita vila una suplica del tenor seguent:

A la reverencia he honor de vosaltres, molt honorables senyors de pahers e conseyll de la vila de Cervera, humilment expon en Miquel Joffre, argenter, dient que jatsie vostres predecessors ab gran conseyll e deliberat anfranquen he hagen anfranquit lo dit Miquel de la imposicio del argent que no munta tots anys mes d un flori e aço sia notori en la dita vila Empero per inadvertencia del notari passat no s troba sino aytant com se mostre per albarans fets al dit argenter per ço lo dit Miquel Joffre humilment suplique la reverencia de vosaltres vos placia provehir en les dites coses en manera que per la dita inadvertencia del dit notari la dita franquesa de imposicio no li sia impedida ne perturbada; en aço farets justicia la qual vos tindra a singular gracia. Altissimus etc.

Sobre aço lo dit consell volch e acorda que si lo dit Miquel mostre la franquesa ni li es estada promesa que li sie servada a ell e als altres.» (f. 26.)

3. «Item fonch proposat en lo present consell per en Miquel Joffre argenter de la dita dient que aquesta universitat en lo temps que ell vench habitar en la dita vila li presta .xx. lliures barchinoneses a cert temps lo qual passat a ell ha convengut restituir aquelles e com per alcuns inconvenients no necessaris explicar haie diminuit molt d aço del seu supplica al present consell que li placie voler prestar dites .xx. lliures a un temps covinent ab bona seguretat sino concedirli transportar son domicili en altra vila hon li faran tal avantatge ho millor.

Sobre aço lo present consell no fonch d acort.» (f. 16.)

pochs en la vila, lo qual offici es molt profitos e honoros a la dita [vila] e als altres lochs ... per tant lo dit Pere suplique als honorables senyors de pahers e al honorable consell que ls placie de prestar alcuna cantitat condecent axi com ja s en ha prestat d altres vegades d altres argenters que no heren vehins n es feren vehins de la dita vila. E com lo dit Pere se offer de asegurar ... la dita quantitat e ffer se vehi de la vila al temps custumat E aquestes coses vos reputara a gracia e merce conservat altissimus etc.

Sobre aço lo dit consell volch e acorda que aço sie mes als honorables pahers e al consell ordinari si la vila ha diners sobrers que l subvinguen de alcuna cosa per via de prestech, pero que ls asegur be a aquell temps que ben vist los sera». (f. 28.)

L'argenter Miquel Jofre tenía un esclau, el qual hagué de remetre al Consell de la vila de 25 de febrer de 1439, com a delat del furt d'unes joies:

«En lo qual consell fou proposat per mossen Guillem de Paguera, cavaller, veguer e batlle de la dita vila de Cervera, dient com ell te pres un sclau d en Miquel Joffre, argenter, lo qual es delat que ha furtats anells de bruffol e lo qual sclau son senyor ha remes al Consell de la dita vila per ço que aquell judiquen segons forma pels privilegis de la dita vila, e aximateix ell que n es stat request per la vila e per lo dit Miquel Joffre que l remetes al dit consell per ço que per aquell sie jutgat segons forma del privilegis de la dita vila e segons forma de la enquesta del dit esclau, la qual enquesta fou lesta en lo dit consell e lesta aquella los dits honorables pahers, consellers e prohomens judicaren lo dit sclau segons forma dels privilegis en la forma en lo proces o enquesta scrita e contenguda.»*

En l'any 1446 encara trobem l'argenter Miquel Jofre a propòsit del procés d'un falsador de moneda, com veurem més avant.

Contractació d'obres. — En l'any 1505 els peraires i teixidors de Santa Coloma de Queralt contracten la fabricació d'una creu amb l'argenter de Cervera Gabriel Bonet, posant-li per model la creu que teníen els Frares Menors de Cervera:

«Lo nom de nostre senyor Deu humylment invocat.

Capitolls juhits, fets e concordats entre los honorables en Miquel Menoller, perayre, e Johan Fonoll, texidor, administrados de la confraria dels officis de perayres e texidos de la vila de senta Coloma de Queralt sots invocacio de sant Ana de la part una e lo honorable en Gabriell Bonet, argenter de la vila de Cervera, de la part altra, sobre la creu per ell fahedora sots los capitolls sigents.

E primerament es stat concordat entre les dites parts que lo dit Gabriell Bonet hage e sie tengut per a fabricar una creu de argent tota daurada de la

* Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Consells*, 1439.

granaria e creu de argent que tenen los frares menos de la present vila de Cervera ... de pes de quatre marchs e mig de argent fins en cinch marchs poch mes o menys de argent marcat. En la qual creu hage a ffer les obres sigents: ço es, lo cano e pom a conexensa dels honorables mossen Pere Castellar e Gili Berdero ab un crucifix de argent condesemble del de la dita creu de sant Ffrancesch e en les spalles cinch seyals com los de la dita creu, exeptat que en lo de mig hi sie la ymage de senta Anna com alli es de sent Ffrancesch, e mes que dita creu sie picada per lo mig e costats be e degudament, segons creu deu star e hage a esser tota daurada axi davant detras e los costats sino lo crucifigx segons se mereix star e bax los senyals o scudets smaltats los senyals de perayres e texidos, e coloma per Senta Coloma e leo per Queralt...»[1]

Aquest document està datat per una nota que diu que els capítols foren firmats el dia 12 d'agost de 1505 i cancellats en 12 d'abril de 1514. Altres capítols consemblants havíen estat fets en 11 d'agost de 1501 entre la mateixa confraría de Santa Coloma de Queralt i l'argenter de Cervera Francesc Pinyes. Sembla que per no haver complert l'encàrrec el dit Pinyes, fou encomanada l'obra a l'argenter Gabriel Bonet.

En 22 d'octubre de 1493 en Gabriel Bonet, «argenter de Cervera», obté un guiatge per quinze dies de don Lluís de Requesens, portant veus de governador general de Catalunya, però abans que el guiatge arribés a Cervera, l'argenter Bonet ja era pres en la presó còmuna.[2]

Uns altres capítols tenim de l'any 1573, entre el síndic de la vila de Prats del Rei i l'argenter cerverí Jaume Mensa, sobre la fabricació d'uns bordons d'argent. És interessant aquest contracte per fer constar que a l'argenter se li pagarà solament el treball a 36 sous per marc obrat, puix l'argent li fou donat pel síndic de Prats del Rei; deixant entreveure que aquests deu marcs d'argent que el síndic entregava podíen molt ben ésser un objecte antic d'argentería que hagués caigut en desús, s'hagués malmès, o bé fos solament passat de moda:

«Die veneris xvii mensis octobris anno a nat. dni. M. d. lxxviij.

En nom de Deu sie, amen.

Per raho y ocasio de les coses desuscrites per y entre los honorables mº Jaume Sbert, not. de la vila de dels Prats del Rey, com a sindich de la vniuersitat y singulars persones de dita vila de vna part e lo honorable mossen Jaume Mensa argenter de la vila de Cervera de la part altra son stats fets los pactes y los capitols seguents.

E primerament lo dit mº Jaume Sbert en dit nom done a fer al dit mº Mensa dos bordons d argent de nou fins en deu marchs de argent poch mes o mancho ab les carxoffes a la usança si casi conforme a vna trassa per dit mº Sbert a dit mº Mensa donada ab los canons xaipats de alsaria de deu

1. Arxiu del Sr. Dalmases, Cervera.
2. Arx. Mun., Cervera : *Gremis i Confraries*, Varia.

pams poch mes o mancho ab les carxofes ab la perfesio que conue a tot util y profit de dita uniuersitat per les mans dels quals dos bordons dit mº Sbert en lo dit nom promet de dar y pagar al dit mossen Mensa trentasis sous de mans per quiscun march e ara de present per la fabrica de dits bordons li done deu marcs de argent. Item lo dit mº Mensa done y en bona fe promet de donar los dits bordons bons y acabats ab totà perfesio com se pertany de aci al dia de Nadal primer vinent y retire dit mº Mensa altre tant pes d argent com li es lliurat per dit mº Sbert y aço promet la vna part al altra y en dit temps attendre y cumplir sens dilacio alguna ab salari de procurador dins la vila de Ceruera de ... y fora den ... restitucio de missions y despeses e per ço ne obligue la vna part e laltra los bens de la dita vniuersitat y los bens seus propis mobles e inmobles haguts y per hauer ab totes renunciacions degudes y pertanyents axi de ... com altres degudes y pertanyents y ab jurament, relligaments y...

Et ideo dictes partes laudantes, etc.

Fuit ... de Michels. Sombrererius et Ludouicus Rossell causidicus ville Ceruarie.

Item ab altre capitol lo dit mº Mensa otorgue a fer auer rebut del dit mº Sbert los dits deu marchs de argent per la dita fabrica. Et ideo ut supra».[1]

Un altre argenter del s. XVI.è, constructor de creus, és en Llorenç Domenech.[2] Els documents ens parlen de quatre creus processonals obrades per dit argenter: la de la confraría de Sant Joàn, la de Sant Antoni i la de la confraría de Santa Agna, de Cervera, i la de l'esglesia parroquial de Freixanet:

«Capitulacio feta per y entre los honor. en Jaume Graells y Vicens Molins, capitans y promens de la confraria de la gloriosa sancta Anna de la vila de Cervera de una part y mestre Lorenç Domenech, argenter de la metexa vila de la part altra, sobre la creu fahedora per a la dita confraria per lo dit mestre Domenech sots la forma seguent.

E primerament lo dit mestre Lorens Domenech promet als dits capitans de la dita confraria de sancta Anna que ls fara una creu de la manera y hetxura que está la creu per ell feta per la confraria de Sant Johan de la dita vila ab una part del creuer lo cristo y a l altra part del creuer Sancta Anna y a la lanterna sis apostols, ço es los qui dits capitans volran y als caps de la creu a la una part los quatre evangelistes y a la altre part Maria, S. Johan y Latser y lo pellicano, y a de esser de pes de nou marchs poch mes o mancho y dita creu a de donar acabada de aci al dia de sancta Anna primer vinent.

---

1. Segons una copia feta pel Sr. Dalmases del document original que havía vist a l'arxiu de l'esglesia de Sant Agustí. No ens ha estat possible trobar novament el document autèntic.

2. En 30 de gener de 1562 s'havía passat mestre argenter a Barcelona un Llorenç Domenech, probablement el mateix que després trobem a Cervera. (V. *Llibre de Passanties del gremi d'argenters de Barcelona*, II, 141. Biblioteca del Museu de Barcelona.)

E los dits capitans prometen al dit mestre Domenech per les mans de fer dita creu quoranta sous per march conforme esta en la capitulació de la dita creu de Sant Johan. E mes li donaran per lo argent a raho de set liures per march conforme han pagat los de Sant Johan. E aço prometen pagar ço es ara de present devuyt liures de contants e vint liures sobre na Maioreta per lo ligat que son marit Jaume Maioret quondam a fet per obs de dita creu. E lo mes avant fins a sexanta liures per al dia de santa Anna acabada que sie la creu e lo restant a Nadal primer vinent. E aço sens dilacio alguna, obligantne la una part e la altra ço es dits capitans los bens de la dita confraria e lo dit mestre Domenech tots sos bens ab totes les clausules debitories y salaris y remuneracions y obligacions y jurament.

E madona Johana Maioreta consigne y fa loch y cessio al dit mestre Domenech de les dites devuyt liures les quals li deu en Ant° Bergues prometent li fer haver y tenir dit deute. E mes li promet pagar los quoranta sous de aci a sent Anna. E per ço ne obligue tots sos bens y del dit son marit, dient y ... al dit Bergués que de les dites XVIII ll. ne respongue el dit mestre Domenech com ne hauie de respondre a ella fent y consentint procuradors seus els dits capitans per a intimar al dit Bergués la dita cessio promet...»

«Die xxv mensis novembris Mdlxxv la present capitulacio fonch cancellada per dits mestre Domenech y ferme apocha de tot lo preu de aquella que es tot entre argent y mans lxxxxvi lliures xiiii sous ...»*

Aquest document ens revela, doncs, l'argenter Domenech com autor de les creus de la confraría de Santa Agna i de la confraría de Sant Joàn. Uns altres capítols (sense data) que ens són conservats, els de la creu de Freixanet, ens parlen també d'aquest argenter com autor d'una altra creu de Cervera, la de Sant Antoni:

«Capitulacio feta per y entre lo molt reverent senyor don Francesch de Merles, rector de la parroquial sglesia del lloc de Freixanet e los honorables en Pau Benet Sarro y Andreu Ninot, jurats del dit lloch, Pere Brufau, Jaume Andreu Piquer, Johan Giner, Jaume Brufau, Bortomeu Bergada, Magí Soler Vidal, e altres habitans y singulars del dit lloch de Freixenet de una part e mestre Llorens Domenech, argenter de la vila de Cervera, de la part altra, sobre la creu fahedora per la dita parrochial sglesia de Frexanet y lo dit mestre Domenech en la forma seguent.

E primerament lo dit mestre Llorens Domenech promet als dits reverent senyor rector, jurats y singulars del dit lloch de Freixenet que ls fara una creu de argent y la llanterna a de esser de la mateixa manera y hetxura que es la de la creu de Sant Anthoni de la present vila feta per dit mestre Domenech y lo cruser conforme al de la creu que dit mestre Domenech a fet a la confraria de sant Johan de la vila de Cervera la qual creu a de esser de pes de tretze marchs poch mes o mancho, en tal manera que entre argent y mans

* Arx. del Sr. Dalmases, Cervera.

sia de cost y valua de cent lliures fins a cent ducats la qual creu hage de donar feta y acabada de aci per tot lo mes de maig primer vinent.

E los dits reverent senyor rector, jurats y singulars prometten donar al dit mestre Llorens Domenech quaranta dos sous per march de argent per les mans de fer y obrar dita creu e mes li donaran per lo argent a raho de set lliures per march, e aço prometen pagar ara de present setanta lliures y quatorse lliures quant lo dit senyor rector volrra e lo mes avant a compliment del que valrra, axi per mans com per argent de aci a santa Maria d agost primer vinent. E aço sens dilacio y excepcio alguna obligantne la una part e la altra, ço es dits reuerent senyor rector, jurats y singulars los bens seus propris y de la universitat y de quiscu d ells in solidum : e lo dit mestre Llorens Domenech ne obligue tots sos bens aixi mobles com inmobles haguts y per aver hont se vulle que sien ab totes les claus[ul]es debittories, salaris, obligacions remerciacions, jurament etc. E per magor seguretat de les dites coses lo dit Llorens Domenech ne done per fermances a Rafel Sotalell, sastre y a Marti Cornalls, ballaster, habitants de la present vila los quals accepten lo carrech de dita fermança renunciant a la lley dant que primer sie convengut lo principal que la fermança y a totes les clausules susdites obligant los bens y de quiscu de ells insolidum jurare (?) etc.

Testes sunt johannes Robio, basterius et Franciscus Torrents, scriptor Cervarie habitantes.

Item ab altra carta lo dit mestre Llorens Domenech ferma apocha als susdits senyor rector, jurat y singulas de les dites setanta lliures en paga y porrata de dita creu y mans les quals te rebudes en presencia de notari y testimonis. Et ideo rey etc. Testes sunt predicti.»*

Obres conservades. — En parlar de l'argenter Miquel Jofre (p. 174) hem donat la descripció del reliquiari de l'esglesia de Santa María de Cervera, que ostenta dues marques distintes dels nostres argenters.

Dues creus d'argent coneixem que ostentin el punxó o marca de Cervera. Una d'elles és la de Sant Salvador, del poble de Tarroja (fig. 8). És d'argent blanc, amb les imatges daurades. En l'anvers, el Crist, amb l'anagrama *Jhs* en el nimbe quadrat, i quatre caps alats d'àngels en els medallons de mig braç; en el revers, la imatge de Sant Salvador, i en els braços els evangelistes amb llurs símbols. El pom és un record dels poms arquitecturals, amb les imatges de Jesús resucitat, la Verge, Sant Joàn Evangelista, Sant Joàn Baptista, Sant Pere i Sant Pau. Sembla acusar l'art de les darreríes del segle xvi.è. En diversos indrets duu la marca

Altra creu, que es pot ja posar dintre el s. xvii.è és la de Vilagrassa (fig. 9) : és així mateix sense daurar, i devía tenir originariament quatre caps alats d'àngels en els medallons quadrilobulats de l'anvers i els símbols dels Evangelistes en els del revers, voltant la imatge de la Verge. Avui estàn mudats de lloc, i manquen

* Arx. del Sr. Dalmases, Cervera : n. 1251.

les figures de tres medallons del revers. El pom segueix encara la tradició de les obres gòtiques i està ornat de sis figures d'apòstols. Duu la marca

A l'esglesia de Cardona hi ha una creu reproduint el tipus del segle XV.è amb plaques cisellades representant escenes de la Passió, i sense altre imatge en relleu que el Crist. El pom cúbic i afegit barroerament a la creu, és indubitablement d'època més tardana i porta la marca de Cervera : CERV.

En l'Arxiu Municipal de Cervera es guarda una petita bacina d'argent blanc amb el punxó dels argenters cerverins, la qual serveix encara en determinades festivitats per a donar aigua beneita als regidors a l'entrar a l'esglesia. Al fons ostenta l'anagrama *Jhs* per tot ornament. Pot pertànyer als segles XVI.è-XVII.è.

S'hi llegeix el punxó 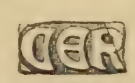

La marca CER (problament la mateixa de la creu de Vilagrassa), es troba també en uns encensers d'argent blanc de l'esglesia de Sant Francesc de Cervera (fig. 11), que poden col·locar-se en les primeríes del segle XVII.è.

El dia 14 de gener de 1915 fou robat de l'esglesia de Santa María de Cervera un reliquiari d'argent sobredaurat, amb un *lignum crucis* conegut amb el nom de Sant Misteri (fig. 10). El reliquiari era una bella mostra de l'argentería de Cervera[1] i de com havía sabut adoptar graciosament l'estil tot just innovat del Renaixement. Figurava una composició arquitectònica pediculada amb sis columnetes unides per un entaulament, que sostenía sis àngels amb els instruments de la Passió, tancant un vas de cristall on eren contingudes les proves del *Misteri* de l'any 1540; ço és : un ganivet amb el qual provaren de partir un tros de Vera Creu, i un paper tacat de la sang que en rajà. Les dues columnes laterals eren de fust estriat, i estaven muntades dalt de basaments quadrats ornats de medallons; les altres, posades per parelles a l'anvers i revers del templet, eren més propiament balustres partits per anelles amb fullatges. Damunt de l'entaulament s'alçaven uns troncs que s'ajuntaven en la part superior rodejant un petit crucifix i sostenint una creu de cristalls, en mig de la qual estaven guardades les partícules del *lignum crucis*. Aquest reliquiari devía ésser fet vers l'any 1549 a despeses de Carles de Copons, senyor de la Manresana, en compliment d'una prometensa. És possible que l'autor del reliquiari fos en Francesc Pinyes, l'argenter que veiem intervenir sovint en la historia miraculosa del Sant Misteri, essent ell qui obrà les veres creus de les parroquies d'Artesa de Segre i Tarrós, per a engastar-hi fragments de la reliquia de Cervera.[2]

---

1. Segons D. Feliu Duràn, aquest reliquiari tenía dues marques : CER / ERU i CERV. Ja hem dit (nota 1) com la primera ens sembla erronia. Nosaltres, havent començat aquest estudi després d'haver desaparegut el reliquiari, no hem pogut comprovar aquest extrem.

2. Sembla que el primer projecte de reliquiari per a la partícula de Vera-Creu abans d'obrar el miracle del Sant Misteri, consistía «en fer treballar una corona de plata per a una imatge de Maria

L'argenter Francesc Pinyes adobà en 1528 el «reliquiari major» per 12 sous que cobrà a 9 de maig. En 1530 posà un canó al reliquiari de coure, cobrant-ne 3 sous.*

El Consell de la vila i els argenters. — Els argenters de Cervera devíen regir-se no solament pel privilegi de Jaume II de 1315, que hem copiat, sinó també per ordinacions municipals reguladores de l'ofici d'argenter, amb els detalls que mancaven en aquell privilegi. Uns documents de l'any 1446 ens demostren que en dit any s'havíen fet certes modificacions a les ordenacions dels argenters, les quals foren publicades en els llocs acostumats de la vila, després d'haver estat decretades pel batlle:

> «Item fonch proposat en lo dit consell per los dits honorables [pahers] que per raho de les ordinacions dels argenters alguns prohomens de la vila zelant lo benavenir de aquella han fetes certes ordinacions o moderacions de aquelles per raho del argent obrat e a obrar dins la dita vila e termens de aquella, per tant reporten aquelles en lo present consell los placie saviament provehir e acordar si les passaran o que faran car ells se n regiran segons per lo present consell sera acordat e delliberat.
>
> Sobre aço lo dit consell volch, acorda, ordona e dellibera que aço sie remes als senyors de pahers e als honorables en mestre Berenguer Gibert, Manuel de Cardona, Lluis de Vilaplana, Johan Carnicer, e a altres prohomens si los senyors de pahers ni volran penre los quals tots o la mes part hi liten facen e ordonen los dits capitols e com habilitats e ordonats sien ho reporten en consell ordinari per ço que per aquell sie acordat e delliberat si ls faran publicar o no.» (Consell de 30 de maig.)
>
> «Item fonch proposat en lo dit consell per los dits honorables pahers dient que aci sa trobada una correga de Jachme Boix la qual no baste a ley e per tant lli meten aquesta en disputa e ell demane que al menys la pógues venre deffora e lli fos donada la porrogativa que los altres han haguda, per la qual raho e per llur descarrech ells ho reporten en lo present consell.
>
> Sobre aço lo dit consell volch acorda ordona e dellibera que pus que la correya isque de la vila segons los altres que li sie tornada e que los capitols e ordinacions fetes sobre los argenters e argent e or ja abilitats sien publicats per los lochs acustumats de la vila en forma e manera que d aci avant sien

---

Santíssima y de fer posar engastat en lo remate d'ella, lo seu Lignum Crucis» (Ferrussola : *Noticia històrica*, en la *Novena del Sant Mysteri de Cervera*, Cervera, 1763, p. 89.) Després d'haver obrat el prodigi, en 1540, «se li feu quan antes un Reliquiari de plata no tant precios com lo de ara, pero decent, de la forma que solen tenir les Custodies modernes» (ibid., p. 192).

Per a la historia del Sant Misteri, vegi's principalment, a més de l'obra citada del P. Ferrussola, Giscafré , *Triunfo del Santo Mysterio de la villa de Cervera*. Barcelona, 1634. La documentació original, que és copiosa, es guarda en l'Arxiu Municipal de Cervera formant una secció separada.

* Arx. Mun., Cervera : *Llibre de l'Obra de la esglesia Major.*

tengudes e observades pero que ans de la dita publicacio sien decretades per mossen lo batlle de la vila.» (Consell de 9 de juny.)[1]

Passada la guerra de Joàn II, la vila de Cervera quedà molt destruïda i despoblada, esforçant-se paers i consellers en tornar-la al floreixement antic, procurant donar tota mena de facilitats als novells pobladors, especialment si eren artesans. Clarament ens ho indiquen unes proposicions fetes al Consell en l'any 1466 a propòsit d'un argenter que s'estableix a Cervera i al qual demanen li siguin fetes ventatges i confiat el marc o pes de l'argent per tal com ell no en tingués de propi. Aquest nou argenter és probablement Francesc Tarroja, car està posat aquest nom al marge del document:[2]

«E mes fonc proposat en lo dit conseyll per lo dit mossen Tarroia dient com ell ha fet venir aci un seu cosingerma argenter lo qual ha tret de galera es bon menestral te voluntat de aturar aci per ajudar a poblar aquesta vila e ell que si te bona voluntat si li es fet algun avantatge e pront paguant lo loguer de casa e fahent lo franch de imposicio, guanys e obres car es poblador novell e ell per lo present no poria çoportar tants carrechs E aço ultra que sia benefici de la vila las hauran a gracia singular.

Sobre aço lo dit honorable consell acorda e comes als senyors de pahers que ells provehescan sobre les coses suplicades...» (Consell de 1 de febrer.)

«E mes fonch proposat en lo dit conseyll per los dits honorables senyors de pahers dient com ells serian stats pregats per hun argenter qui s en es vengut ara novament en aquesta vila per quant es poblador novell e no te march que la vila que li comanas lo march axi com lo te en Berenguer Miquell; creu se ell ne reportaria algun util e per semblant molta gent qui ha de pesar argent mes facilment trobarian ali recapte de pesar. Reporten ho en lo present consell per quant aquesta vila ha be mester de tirar se la gent... les causes de aturar hich com sia asats destroyda e despoblada segons podeu veure.

---

1. Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Consells*, 1446, ff. 46 i 53 v.

2. L'argenter Francesc o Franci Tarroja ens és conegut per diversos documents : En 1478 té una qüestió amb els paers de Cervera per motiu d'haver-li comanat fabriqués vint lliures de ploms en l'any 1475. De resultes d'aquesta qüestió, l'argenter Tarroja féu encarcerar dits paers. (Arx. Mun., Cervera. *Requestes i Suplicacions.)*

En l'any 1486 devía fer els «ploms de les venemes». (Arx. Mun., Cervera : *Libre de Crides*, f. 9.)

En 1490 tenía un alberc al carrer Major i una botiga en el mateix carrer, que era entrada de l'alberc d'en Francesc Ardevol. Gosava de franquesa fins l'any 1491. En 1494 tenía un fill anomenat Francesc. (Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Manifests. La Plassa*, f. 50 i altres.)

En 1521 (22 de gener) «es donat al senyor en Franci Tarroia (deu ésser el fill), argenter de Cervera, deu sous, ço es quatre sous per huna creu de lauto havia feta al reliquiari serveix a la profeso de tots dies e sis sous per netegar lo ensenser y la naveta y per fer huna cresoleta de aram per guarda dell encenser». (Arx. Mun., Cervera : *Llibre de l'Obra de la sglesia Major.)*

En 5 de juny de 1568 un Francesc Tarroja es passà mestre argenter a Barcelona (Biblioteca del Museu de Barcelona : *Llibre de Passanties*, II, 152).

Sobre aço lo dit honorable conseyll volch acorda e remes als senyors de pahers prevehescan sobre les dites coses axi sobre lo pes del march com encare del bori o marchador segons a lurs grans savieses sera vist fahedor...» (Consell de 24 de febrer.)[1]

Aquesta benevolença envers els menestrals que posen obrador, era característica general de les nostres viles medievals, i els argenters eren singularment protegits. A Cervera semblava que sentíssin orgull en tenir la vila «ben decorada d'argenter», i ja en l'any 1452 (Consell de 26 d'octubre) els paers protegeixen «un bon argenter lo qual ha voluntat de aturar e habitar dins la present vila, però demane que lli haien un alberch que sie en lo loch competent». Els paers, no esperant la decisió del Consell, li llogaren tot seguit una casa, per tal que tan bona ocasió no fos perduda:

«Item fonch proposat en lo dit Consell de sexantena per los dits honorables pahers dient que aci ha vengut hun argenter ben abil e bon menestral e ha voluntat de aturar aci pero demanave que la universitat li pach la conduccio de la casa e li haie casa hon stigue e per tant que no s entornas ell lli han loguada una casa ab aquest covinent que si al consell de .lx. plau sino que aviarien car ja ho havien proposat en lo consell ordinar e si hagues potestat hi hagueren provehit mas per tant com nos pertanie a ell ho remetie al dit consell de .lx. per tant ara ells ho reporten en lo present consell de .lx. los placie provehir.

Sobre aço lo dit consell d .lx. volch, acorda; ordona e dellibera que attenent que aquesta vila es ben decorada de argenter e es gran benavenir de la vila que al dit argenter sie pagat lo loguer de la casa d hun any segons per los dits honorables pahers es stada conduhida e tant com a la vila plaura.»[2]

El *Llibre de Consells* de l'any 1446 ens dóna un exemple interessant de com eren tinguts per una sola cosa la bona fama dels artesans d'una vila i l'honor de la propia vila. Un argenter de Cervera, en Pere Miyavila o l'argenter geperut, com era anomenat, havía estat inculpat, juntament amb d'altres, d'haver falsificat or i argent i encara monedes. Els paers se'n dolen amargament, perquè «es en gran infamia d'aquesta vila e mal renom»:

«Item fonch proposat en lo dit consell de .lx.ª per los dits honorables pahers dient que aci s era seguit hun gran cars d un argenter ço es que diu que ere falsador de moneda e de or e de argent e encara altres qui s adherien ab ell. la qual cosa es en gran infamia de aquesta vila e mal renom; e ells son stats requests per los officials hi facen cara e affront. E per tant com

1. Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Consells*, 1466.
2. Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Consells*, 1452; Consell de 22 de novembre.

aci ha alguns capitols de la sexantena qui proevexen stretament que nengu no sie perseguit... de vila ells han dubtat fer ni fer fer hi instancia sens acort del Consell de .lx.ª per tant ells ho reporten en lo present consell los placie saviament provehir e acordar car ells ne seguiran ço qui per ells sera delliberat e acordat.

Sobre aço lo dit consell de .lx. volch acorda e ordona e dellibera que atenent que aquestes coses son de mal eximpli e toque directament a la corona del senyor rey e granment al interes publich e singulars de la vila que aço sie remes e comes als senyors de pahers los quals e lo sindich de aquella hi facen tota aquella cara e ffore e assistencia que a ells sera ben vist fahedor axi contra lo dit argenter com tots altres qui culpables o delats sien en aquests fets en forma e manera que los mals sien punits e castigats maiorment aquests qui toquen tant gran interes, pero que no si face messions ni despeses de pecunies de la vila.» (Consell de 22 de gener, f. 13.)

Els argenters cerverins Miquel Jofre, mestre Joàn i el jueu argenter, es presentaren al Consell del dia 26 de gener, dient que del fet de l'argenter geperut «tots els argenters d'aquesta vila ne son infamats» i temen que el mal nom els faci perdre la feina. El Consell els promet auxili, i comana un trellat de les ordinacions dels argenters de Barcelona.

«Item fonch proposat en lo dit consell per en Miquel Joffre, mestre Johan e lo juheu argenter de aquesta vila que per la falsificacio del or e argent e falsament de moneda que l argenter geperut ha fet en aquesta vila per la qual raho tots los argenters de aquesta vila ne son infamats e que es dubte hagen les fahenes que solien haver per tal com son diffamats per tota aquesta terra per lo dit argenter, per tant ells preguen e suppliquen lo present consell los placie provehir e ordonar que ells no sien infamats ans hagen llur fama e puxen fer affers segons havien acustumat.

Sobre aço lo dit consell volch, acorda e ordona que aço sie remes e comes als senyors de pahers los quals hi provehesquen e facen totes aquelles provisions e ordinacions que a ells sera ben vist fahedor en forma e manera que los dits argenters tant com en ells sie no sien diffamats per causa del argenter qui sen es anat e ha comeses e perpetrats tant grans malefficis de falsificar or e argent e fer moneda falça. E aiximateix que pus que mestre Berenguer va a Barchna. que lli sie donat carrech e memorial de portar .i. trellat de les ordinacions dels argenters de Barchna. segons als dits honorables pahers sera ben vist fahedor lo qual trellat pach la vila e sia pres en compte als dits honorables pahers.

Item lo dit consell elegi en vehedors de tot or [e] argent obrat e a obrar e altre qui s venc en la dita vila los honorables en Guillem Asbert, Lluis de Roqueta.» (f. 17 v.)

Altrament, els paers procuraren també en aquesta causa vetllar pels furs

de sa jurisdicció, fent que el delat, qui havía estat pres a Valls, tornés a Cervera, on havía d'ésser judicat.[1]

MOSTAÇAF, PES, CONTRAST I MARC.—Un dels oficis dels mostaçafs que s'elegíen cada any, era guardar el patró del pes de l'argent. A l'any 1453 correspòn el més antic inventari que es conserva «del pes, balances, e altres coses dels mostaçaffs de Cervera», i en ell hi trobem «un pes o march de lauto ab son complement, que son deu peces».[2] En l'any 1484 l'inventari ens descriu «un altre march de coure entegre complit qui es patro de argent, que son deu peces. lo qual teníen los honorables mestre Serra e Joan Moxo qui havien agut de la muller den Antoni Meya, quondam».[3]

A més dels pesos o marc que, fora de casos excepcionals, solíen guardar els mostaçafs, tenía el Consell el buril o contrast, dit també marcador o *marc*, que estava encarregat a algún prohom nomenat especialment. No deuría ésser feina molt agradable la de contrastar i marcar l'argent, o tindría dificultats serioses el seu exercici, perquè trobem molt sovint queixes dels prohoms marcadors desentenent-se de l'ofici al·legant diversos motius.[4] Més endavant, sembla que

---

1. «Item fon proposat en lo dit consell per los dits honorables pahers dient que ells saben que Pere de Miyavila argenter lo qual es inculpat de crim de falsar moneda e d altres crims molts ere pres a Valls e vehent que ere perill tota triga de trametrey qualsque pesones ab mossen lo veguer e batlle ensemps que ha la comissio de la senyora reyna parlaren ne ab alcuns consellers e prohomens e aço per tant com no havien temps de aplegar consell lo qual ha facultat de dispendis tro en cent sous los quals los consellers que per la gran honor de la vila ells ho deuen trametre, per la qual raho ells han fet anar ab lo dit mossen lo veguer e batlle a la vila de Valls, hon lo dit argenter ere pres, lo honorable en Ffrancesch de Sanahuya, compaher lur, ab en Matheu de Cornellana, notari e scriva de la paheria, los quals molt discretament han treballat ab lo dit mossen lo veguer e batlle, ensemps que ab gran sforç e encara han treballat en haver lo dit argenter lo qual han menat, de que aquesta vila reporte gran honor e fama e en menar e haver lo dit home han fetes alscunes messions e despeses. E per ço com ells no poden despendre ni manar albara sens lo present consell per que ho reporten en lo dit consell pregant los hi acorden saviament si pagaran les dites despeses o no.

Sobre aço lo dit consell volch acorda ordona e delibera attes que la tramesa que los honorables pahers han feta ere necessaria a la vila e attes que d aquella sa seguida gran honor a la vila e als singulars d aquella ultra lo servey quen han fet a la senyora reyna que les messions e despeses fetes per aquesta raho sien pagades de les pecunies de la vila. E sien preses en compte als dits honorables pahers.» (Consell de 6 de maig, f. 39 v.)

2. Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Nomenaments i Inventaris*, 1444-1461, f. 33.

3. «Inventari del pes balances e altres coses dels mostaçaffs de Cervera».

Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Crides*, vol. dels anys 1483-1486, f. 87.

En l'any 1454 es cita el marc de l'argent a propòsit d'haver-lo restituït Antoni Comalada que el tenía, donant-lo el Consell de la vila a Bernat Mur.

Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Consells*, consell de 9 de gener.

4. «Item fon proposat en lo dit consell per los dits honorables pahers que com lo march de marchar l argent tenie lo honorable en Montserrat d Avinyo lo qual per lo accident del puagre de que es sovent detengut per la qual raho los qui volen marchar no poden marchar aquell, per que pregaren lo dit consell los placie provehir qui tenga lo dit march.» (*Llibre de Consells*, 1426, f. 77.)

«Item fonch proposat en lo dit consell per los dits honorables pahers dient que lo march del

el contrast era donat, amb salari, a un argenter; en 1551 fou refusat per mestre Balaguer (el mateix que en 1620 fou esquarterat amb motiu del robament sacrílegi del *Sant Misteri*), essent després ofert a l'argenter Jacme Mensa, «y si dit Mensa no volra acceptar ab salari dels dits trenta sous que sie donat a mestre Fernando».[1] Altres vegades són els mateixos argenters qui es queixen del marcador.[2]

Un document de 1618 ens diu que el marcador tenía dos encunys de ferro per a marcar i una cullereta vella d'argent que servía per a comprovar (marcar) la llei de l'argent que s'havía de contrastar.[3]

---

argent es stat restituit e lo honorable en Guillem Asbert llur companyo qui l tenie lo restitueix e aço per tant com ell no l pot tenir car es mester lo tingue home qui hage bona vista e sie be entenent e segòns los ha dit Guillem Asbert no y veu axi be com feya dabans e per conseguent no s pot donar aquell recapte qui s mereix en marchar l argent, per tant ells ho reporten en lo present consell los placie provehir e elegir alguna bona persona per tenir lo dit march e marchar l argent qui s obra e marque en la dita vila.

Sobre aço lo dit consell volch acorda ordona e dellibera que lo dit march de marchar l argent en la dita vila sie comanat als prohomens deius scrits ab la solemnitat acustumada ço es los honorables Lluis de Roqueta [e] Jacme Miquel.» *(Llibre de Consells*, 1446, f. 32.)

«Item fonch proposat en lo dit consell per los dits honorables pahers dient que per lo consell ordinari es stat delliberat que lo march de marchar argent fos comanat al senyor en Lluis de Roqueta e Jachme Miquel que marquassen l argent qui s obre e obrara en la dita vila; e los dits Lluis de Roqueta e Jachme Miquel non volen penre carrech en tant que vuy no ych ha nengu qui don recapte en marchar argent per ço ells ho reporten en lo present [consell] lli placia saviament procehir e acordar.

Sobre aço lo dit Consell volch, acorda ordona e dellibera que lo dit march sia comanat al honorable en Johan Carnicer mercader de la dita vila lo qual prest la solemnitat acustumada.» *(Llibre de Consells*, 1446, f. 35 v.)

1. «Mes fonch preposat com mestre Balaguer no ha volgut acceptar lo contrast ab salari de trenta sous que sobre aço vullen proverhir.

Sobre aço lo magnifich y honorable consell deslibera y acorda que lo contrast sia donat an Jaume Mensa ab lo salari de trenta sous y si dit Mensa no volra acceptar ab salari dels dits trenta sous que sie donat a Mestre Fernando y si mestre Fernando no l volra acceptar que los senyors de pahers lo pugen ab dit salari de trenta sous donar an aquella persona que ls parra y que stigue a la plaça ho al carrer.» *(Llibre de Consells*, 1551, f. 32 v. Consell de 25 de maig.)

2. «Axi mateix fonch proposat per lo senyor en Ffranci Tarroga argenter dient com lo senyor nAnthon Texidor te gran temps ha lo march de la vila e que marque ab gran treball per no poderlo haver per ço o reporten al present consell los placie provehir hi com se pertany.

Sobre aço lo present consell acorda e deslibera que si lo senyor nAnthon Texidor no volie dit offici exercir aquell com se pertany que en tal cas are per lavors elegexen lo senyor en Joan Cabrer de dita vila.» *(Llibre de Consells*, 1505, f. 29.)

3. «Mes fonch proposat per mossen Xpol. Nuix apothecari que per sa vellesa no pot acudir en lo offici de marcar la plata de la manera se deu per ço lo restituhie en poder de dit concell per que ne anomena altre.

E lo dit magnifich consell vista e hoida dita renunciacio per dit mossen Nuix feta del dit offici per ser molt vell pera poder donar raho accepta dita renunciacio y agrahintli molt los treballs havie prestat en dit offici delibera que l regesque dit offici mossen Pere Giscafre durant sa vida natural per tenir lo patro y ab los matexos salaris que se acostume de rebrer. Encontinent dit mossen

Més endavant, en els *Capítols del Redrés*, que es feren l'any 1628, es suposa que el contrast el té sempre un argenter, cobrant-ne salari, cuidant, però, d'acudir a la taula (de canvi) a pesar i reconèixer la moneda:

> «Que lo argenter tindra lo contrast que stigue obligat acudir a la taula a pesar y mirar la moneda quant sera cridat sens ningun interes y que li sie donat per lo dit contrast vint sous.»[1]

Per a contrastar la llei de l'argent de les pesses obrades teníen un *patró*, que solía consistir en algún petit objecte d'argent, la llei del qual fos indubitable. L'acte de contrastar es deia també *marcar*, originant-se moltes confusions al llegir els documents antics, perquè *marcar*, tant vol dir pesar, com posar el punxó, com contrastar.

> «Item mes fonch proposat per los dits senyors de pahers al dit honorable consell dient que com no y haga patro per marchar lo argent en la present vila ho reporten en lo present consell que ls placia hi vullen prouehir.
>
> Sobre aço lo dit honorable consell volch acorda e dellibera que s hage hun patro d argent de pes de miga onça e que sie marcat de la marcha de Barchalona e lo que si despendra sie pres a compte als senyors de pahers e lo qui tindra dit march que haga a marquar segons aquell march e que baste...» (Consell de 3 de febrer.)
>
> «Item fonch proposat al dit honorable consell per los dits senyors de pahers dient que com per lo dit consell sia stat delliberat fos marchat lo argent que s obres en la present vila al patro de Barcha. e com fins aci no sia arribat dit patro e alguns argenters vullen marquar algunes peces per tant ho reporten al present consell vullen provehir si ls sera vist que s puga marquar ab alguna peça marcada de Barcha. fins a tant sia arribat lo patro de Barcha.
>
> Sobre aço lo dit honorable consell volch acorda e dellibera que lo marcador de argent puga marquar ab alguna peça marcada de Barcha. fins hich sia lo patro.» (Consell de 9 de març.)[2]

En l'Arxiu municipal de Cervera es guarda un joc de pesos, de coure, que eren el marc de l'argent (fig. 13). Es compòn de nou pesses posades l'una dintre l'altra, i totes dins un estoig igualment de coure, veient-se en la tapa un petit cervo gravat com a senyal de la vila. Sembla mancar-hi les dues primeres

---

Pere Giscaffre accepta dit offici y jura de haverse be y lealment en dit offici tot frau cessant y accepta en pura comanda los encunys de ferro que son dos per marchar dita plata y una cullereta de plata molt vella per provar si es bona plata la que marchan am aquella de la cullera dins de son saquet o aluda y promete restituiro sempre se esdevingue cas com se acostume en semblants officis.» *(Llibre de Consells*, 1618. f. 30.)

1. Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Consells de Vintiquatrena*, 1605-1634, f. 23 v.
2. Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Consells*, 1495.

pesses, ço és, un i dos argensos, perquè actualment comença per quatre argensos i va seguint, doblant cada peça el valor de l'anterior, fins arribar a 34 unces, més l'estoig, que sembla hauría de pesar tant com el contingut. Es pot veure un pes del mateix estil en un compartiment del retaule de Sant Eloi del gremi dels argenters de Barcelona, exposat ara al Museu del Parc[1] (fig. 14).

El Consell i les joies de les esglesies. — El Consell Municipal, no tan solament dictava les ordinacions de l'ofici d'argenter, protegía els argenters que poblaven la vila i cuidava del pes, del contrast i de la marca de les pesses fabricades, sinó que intervenía directament en la guarda dels reliquiaris i de les creus de les esglesies, nomenant un encarregat que vigilés l'argent de les sagristíes, damunt del qual creia el Consell tenir el dret de tutela.

Ja en l'any 1377 es fan certs nomenaments per a cuidar de les joies i vestiments de l'esglesia de Santa María, que es troba mal regida.[2] Més avant, en 1430, el Consell pren una determinació més enèrgica, manant es facin inventaris de les joies, reliquies, llibres i arreus de les esglesies, per tal de fer més eficàs la protecció del Consell sobre aquestes coses:

> «Item lo dit Consell volch e acorda que los dits honorables pahers com avinent lur sera prenguen inventari de totes les ordes de aquesta vila de libres, joyes, reliquies e arreus de les sglesies de les dites ordes e axi mateix de la sgleya maior, los quals inventaris com preses seran romanguen e stiguen en la sala de la Paheria per ço que per avant se puga trobar si per mals administradors les joyes e altre bens se aleviaven os perdien.»[3]

Encara en 1503 devía seguir aquest mateix estat de coses, a judicar pel següent acord del Consell:

> «En lo qual consell per en Pere Montornes, fuster, foren restituides e aportades les claus del argent de la sacrestia.
>
> Sobre aço lo dit honorable consell acorda e provehi que los senyors de pahers ab los obres de la obra vegen lo argent de la sacrestia e parlen ab lo dega e rector de la sglesia maior e que les claus e lo argent sien comanats als qui ls parra e facen ne fer inventari.»[4]

No sempre, però, era del tot desinteressada aquesta protecció del Consell, sinó que es valía moltes vegades de l'argent de les esglesies per a eixir de com-

---

1. Sant Eloi presenta al rei Clotari II dues selles d'or i pedrería en lloc d'una que n'hi havía comanat, cada una del pes de l'or rebut. V. González Sugrañes : *Contribució a la Historia dels Antichs Gremis dels Arts y Oficis de la Ciutat de Barcelona.* Barcelona, 1915, ps. 227 i 231.
2. Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Consells*, 1377, f. 33.
3. Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Consells*, 1430, f. 47 v.
4. Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Consells*, 1503, f. 6.

promisos perentoris, en els que es trobaven sovint per l'escassetat de la pecunia i l'abundancia de les obligacions a satisfer. Ja en l'any 1424 sembla que havíen posat cert argent en penyora per a poder atendre el dret de coronatge.* En 1430 sembla que la fretura de diner no deixava lloc a discutir la licitut de procediments. El *Llibre de Consells* d'aquest any ens diu clarament com podíen haver-se perdut totes les joies de les esglesies; les creus de les confraríes, la custodia, el reliquiari, els bordons, la diadema, i tot l'argent dels particulars s'havía de penyorar, i encara quedava el dubte inquietant de si bastava a salvar el bon nom de la vila.

«En lo qual consell fou proposat per lo dit honorable paher com ell ha rehebuda una letra dels missatgers que son a Barçalona com ells no poden res fer de ço que son anats a Barçalona com es de haver diners que donen al senyor rey sino que debades hi son anats e que si no han penyores d argent que basten a la quantitat no fan res, e que ls trameten les creus de les confraries, la custodia, lo reliquiari, los bordons, la diadema e tant argent com haver puguen de singullars com mester han .cccc. marchs d argent sino no fan res E per aquesta raho ells han ja fetes fer caxas a les creus, al reliquiari, han hauda la custodia, han hi feta fer caxa, han emprada la diadema d en Berenguer Miret e metsen en dilacions han ja començat de aemprar argent per singullars, e molts metense en torn e diffungen tant com poden, per que ell ho repporte en lo present consell que li placia acordar saviament en aquest fet e axi mateix per tant com ell dit paher es tot sol que es placia assignar hi certs prohomens que ab all ensemps treballen en exequtar ço que per lo dit consell sera acordat e deliberat.

Sobre aço lo dit consell volch e acorda que lo dit honorable paher cerch per la vila tant argent com haver puxe e ara de present tots los qui en lo present consell son cascu strive quin argent prestaran e apres que vagen per tota la vila e tots aquells qui han argent ne presten e si no han argent de beure e menjar que presten correges e si no han correges ni argent que presten diners, blat o saffra.

(Se nomenen los que ha de fer la requesta.)

E no res menys lo dit consell volch acorda e ordona que lo sindich faça totes aquelles seguretats e indempnitats que fer se puxen e obliguen les quisties e talles e tots altres drets d enguany avant venidors en cars que lo dit argent que prestaran no haguessen cobrat.

Miguel de Roqueta, un anap bollonat (era paher)
Anthoni d Odena, una taça d argent de pes un march
Bernat de Vilagrassa, un march d argent
Anthoni Arnau, .iii. marchs d argent
Johan Cortes, una correga d argent de sa muller

---

* «Item fon proposat per los dits honorables pahers que en l any passat fou mes cert argent penyora per lo fet de la coronacio per la qual penyora se pague tots jorns logre, per que preguaren o present conseyll de acordar que volra que si face sobre lo dit fet.» (*Llibre de Consells*, f. 109.)

Johan de Sanahuja, una taça marchal
Mestre Bernat Martí, mig march d argent
Ffrancesch de la Brecerola, una taça de .vi. a .vii. onzes
Anthoni des Vall, dos anells d or ab una torquesa e un robiz
Jacme Brunet, un anap d un march
Johan Andreu, un anap d argent marchal
Nicholau Meya, una copa e una taça d argent
Johan Port, una taça marchal
Nicholau Tixoneda
Pere de Vallebrera, una taça marchal
Johan Todo .v. florins o .xv. o .xx. migeres de forment que li asseguren, blat per blat, a pasqua.»[1]

Durant la guerra de Joàn II, la vila de Cervera defensà heroicament la causa de la terra, no sense obligar-la a grans sacrificis el descuit en què la tenía l'host de Barcelona. Un perill menaçava la vila, i era la impossibilitat de pagar la gent soldejada que havía pogut reunir per a sa defensa. Tenía la vila dret de monedatge, però li mancava l'«argent que puxera fer batre, nin troben, si donchs no prenen delles creus, reliquiaris, calçers e altres argents, així de la sglesia maior com altres, los quals la vila ha fets e paguats». Els paers eren «de parer que dispenguam tot quant la vila ha, axi de sglesies com altres coses ans de no venir en mans e poder de tants tirants e cruelles enemichs».[2] Sortosament, malgrat haver donat el Consell permís als paers de pendre «qualsevulle argent», les joies de l'esglesia major esquivaren aquest nou perill, salvant-se prodigiosament.

No devíen tardar, però, en passar nous esculls. Finida la guerra, havía quedat Cervera tan buida de riqueses i exaurida de forces, que tota cosa de valua, àdhuc fos de propietat sagrada, estava a risc d'ésser manllevada per a subvenir a les necessitats del poble. Un reliquiari, probablement el d'en Miquel Jofre, fou primerament sacrificat, acordant el Consell, en 1466, que els paers «provehescan sobre les dites coses segons a lurs savieses sera vist fahedor axi per via de manleuta, empenyorament del dit reliquiari, venda o desfahentlo, com encara per qualsevol altra via...»[3] El clero de l'esglesia presentà una requesta demanant fossin restituïts el reliquiari i una creu blanca d'argent, pel qual motiu els paers consultaren als advocats de la vila, i havent oït que seríen excomunicats, refusaren tot seguit la potestat a ells donada; però el Consell no acceptà la renunciació, ans volgué que fos complert l'acord pres.[4]

---

1. Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Consells*, 1430, f. 79.

2. Carreras i Candi : *Dietari de la guerra a Cervera des del 1462 al 1465*. Barcelona, 1907, pp. 184-185.

3. Consell de 1.r de febrer.

4. «En lo qual conseyll fonch proposat per los dits honorables pahers dient com en cert consell celebrat lo primer dia de febrer proppassat en la sala de la paheria de la vila de Cervera fonch

Mala consellera devía ésser la miseria d'aquests temps calamitosos; la guerra havía buidat els graners, i a la tardor ningú tenía llevors per a poder sembrar les terres. El Consell torna a girar la vista vers les joies de les esglesies, i per tal de trobar els blats de què tanta fretura sentíen, no dubta en aconsellar als paers que proveeixin «metent e empenyorant creus, reliquiaris, calcers e altres coses e yoyells de les sglesia o sglesies e confraries de la present vila», i solament un dels consellers en gosà protestar.*

---

feta certa comissio a ells sobre lo pagament de las pecunias que en los dies passats per los regidors de la dita vila feren de certs singulars de la dita vila sobre lo reliquiari de la sglesia maior de la dita vila. E sia en veritat que per part del clero de la sglesia de la dita vila es stada presentada e feta certa requesta que restituissen o fessen restituir lo dit reliquiari e encara una creu blancha d argent a la dita sglesia e clero la qual requesta volen que sia lesta en lo present conseyll per ço que vegeu que conte ni de que ls cominen. E es se seguit que huy dia present ells son anats ... los advocats de la vila que y responguessen e no y han volgut responre ni satisfer, significant los que serien scomunicats. E ells per semblant si entes hi entrevenen segons la potestat e comissio per lo dit consell a ells donada e feta serien scomunicats. E per ço ho reporten en lo present conseyll e tornen la dita potestat e comissio e dissenten en aquella e nc y consenten en res ni n volen usar de res ans a aquella renuncien.

Lo tenor empero de la dessus dita requesta en la ... es del tenor seguent.

Ihs. xps. ihs.

No ignoren ni ignorar poden les grans savieses de vosaltres molt honorables e savis senyors de pahers e conseyll de la present vila de Cervera, com vostres predecessors e precessors en lo dit offici de pahers e consellers de la dita vila en temps passat haien pres (en blanc)

Sobre aço lo dit honorable conseyll volch acorda e provehi attes que per lo conseyll es stat donat poder als honorables pahers que treballassen quel reliquiari fos restituit a la sglesia satisffaent als qui formalment han prestat (protestat?) e no hi han treballat ni hi treballen e en periuhi de la cosa publica no poden renunciar a la potestat a ells donada que lo dit conseyll vol es rete sobre la lur renunciacio maior deliberacio e demana copia de la requesta e que no li corregue temps ne la carta no sia closa sens sa resposta conseyllant que a la cedula sia respost a conseyll dels advocats o en recusacio dells de homens que sian a lurs despeses comunicada la resposta als consellers, e entre tant se trebaylle si ab voluntat dels creadors lo reliquiari sia conservat e no desfet hes treballas lo reliquiari se quite per deguts mijans e sen periudici dels dit creadors.» (Consell de 2 d'abril.)

* «E mes fonch proposat per los senyors de pahers dient com no ignoren lurs savieses com per semblant conseyll los era stat comes treballassen en haver blats per sembrar per als singulars de aquesta vila fahenthi obligar aquells singulars de la vila que ab los contrahents poguessen concordar. E de fet hi han feta tota aquella diligencia e trebayll que han pogut en lo mon que non han pogut trobar, tant te poch credit huy aquesta vila que ni en universal ni en particular nengu no n vol fer; es ver que don Anthon ne te, empero no l prestaria sino ab penyores d argent, e encare que lo for se hagues a penre hun mercat despres pascha. E axi no han pogut altrament conduir res car sens diners nengu no fiharia res a la vila la qual vuy no ha hun diner ni saben de que s en trasquen; reportenho en lo present conseyll com s en regiran ni quin remey car si blat no s pot haver per sembrar la maior part de la vila s en ira, que ls hi placie porvehir, pensar e conseyllar, car ells faran e executaran tot ço quant per lo present conseyll sera provehit e ordenat.

Sobre aço lo dit honorable conseyll sens periudici de qualsevulle altres provisions que per semblant conseyll sian stades fetes per haver dits blats volch acorda e comes als senyors de pahers provehescan sobre les dites coses per totes aquelles formes vies e maneres que sabran esporan concordar ab les persones que contractaran metent e empenyorant creus, reliquiaris, calcers e altres coses

No trobaven millor tracte que les joies de l'esglesia major les que posseía l'Encomanada de Sant Antoni. En l'any 1424 demana el procurador del Comanador li fossin restituïdes algunes joies que havíen estat penyorades per raó de la quistia, entre les quals veiem la creu major, d'argent. És possible que la creu d'argent que a mitjans del XVII.ên segle havía fet per a l'esglesia de Sant Antoni l'argenter Llorenç Domènech, fos construïda en substitució d'aquesta creu major d'argent que veiem citada en 1424 i que deuría desaparèixer en una de les sovintejades tempestats.[1]

Encara en l'any 1446 rebrota la qüestió de la restitució de les joies de l'esglesia de Sant Antoni, si és que ja no era qüestió nova.[2]

---

e yoyells de les sglesia o sglesias e confrarias de la present vila de Cervera per causa empero de comprar blats per obs de sembrar e no en altra manera per ço que los singulars se puxen conservar qui no han forma de sembrar remenent empero les penyores en la present vila en poder de alguna persona segura per totes les parts. E si les dites penyores havien exir fora de la vila que no s puxa fer sens que primer no sia referit e tornat en semblant conseyll, e que per semblant puxen empenyorar o venre ab carta de gracia les terres de Magdalena fahent e demanant en aquestes coses licencia del off. e superior ecclesiastich.

Johan Borras dix que no es de intencio que res de sglesia se puxa empenyorar ni venra.» (Consell de 6 de setembre, 1466.)

1. «A vosaltres honorables senyors de pahers e Consell de la vila de Cervera, diu e propose en Montserrat d Avinyo, axi com a procurador del honorable fra P. Domingo, Comanador de la casa e comanda de sent Anthoni de Cervera, que com en temps passat per raho de la questio que ere de la dita Comanda sie stada comanada la Creu maior de sent Anthoni d argent per en Johan Gilabert, com a paher e locht. de Batlle de la dita vila, e per en Ramon Bonanat, paher en aquell any, a mossen Ffrancesch Vall, prevere de la dita vila, per ço que no s perdes segons se apar per carta publica presa per en Guim Granell not. E mes te Pere Guerau la corona de Sancta Victoria e molts calces e altres robes de la dita casa e sglesia tenen los dessus nomenats de que ja s en han feytes letres de vet, les quals no apar hayen pesades res e com sie gran interes e minva de la vila e dan de la dita sglesia les dites creus e corona e altres joyes no eser en la dita sglesia. Perço lo dit Montserrat en lo dit nom suplique a vosaltres, senyors de pahers e conseyll, que per lo interes de la vila e cosa publica de aquella vos placie fer que les dites coses sien tornades en la dita esglesia perque Deus ne sia loat e la esglesia sie tornada en possesio de les dites coses com sie lo principal interes de la vila la dita esglesia no eser despoliada de sos joyells, e fahent aço farets lo que sou tenguts, de que Deus vos ne reguardonara en l altra mon.

Sobre aço lo dit consell acorda que los dits pahers se facen venir aquells qui tenen les dites creu e corona e aquells ogen per quina raho tenen les dites joyes. E oydes les dites rahons que n hagen a tornar en lo primer consell de la sixantena.» (Consell de 9 d'agost, f. 105.)

2. «Item fonch proposat en lo dit consell per lo venerable ffrare Jacme Martina comanador de les cases de sant Anthoni una cedula de paper scrita del tenor seguent.

Jhs. de la reverencia de vosaltres. (en blanc)

Sobre aço lo dit consell volch, acorda, ordona e dellibera que les reliquies e yoyes de la sglesia e cases de sant Anthoni sien tornades en la dita sglesia e cases pero que lo dit mossen lo comanador prest seguretat ab bon sagrament que ell no traura de la dita sglesia ne cases ne de la vila de Cervera les dites joyes o alcuna de aquelles per via de empenyorar, transportar, prestar, donar, venre ni alienar per qualseuol causa, raho o necessitat sens licencia e voluntat dels dits honorables pahers de la vila qui ara son o per temps seran.» (Consell de 30 de maig, f. 43 v.)

La guerra de Joàn II fou també funesta per a les joies de Sant Antoni; tres càlzers foren furtats, i un reliquiari, juntament amb la creu blanca d'argent, foren trets per empenyorar.*

Un inventari de l'esglesia major de l'any 1735 ens mostra les joies que encara hi eren guardades, malgrat els atentats que tots temps sofríen:

> «Inventari de la obra de la Iglesia Parroquial de la present Ciutat de Cervera entregat por los Magnífichs Dr. Anton Romeu, Anton Castells Johan Farrer del Capcorral y Joseph Andreu Obrers en lo any prop passat de 1734, als Magnifichs Dr. Agustí Corts, Bonaventura Porta, Francesch Valls y Rafel Torner Obrers en lo corrent any de 1735.
>
> *En la sacristia y en lo armari de la Custodia.*
>
> Primo las Custodias del Salvador y Maria, de plata ab lámines. — Los mitgos cossos de St. Pere y St. Pau, de plata.— La Custodia per posar los Sagraments, ab Angel de plata.— La Vera Creu ab son peu de plata, ab un cristal y una espina dins de la Corona de Nre. Sor. Jesu Christ. — Quatre bordons de plata y sinch bacines també de plata. — Quatre calsers ab ses patenes, los tres de plata, y lo altre la copa y patena de plata, y lo peu de bronse. — Dos canadelles ab sa sota copa de plata. — Dos reliquiaris, lo un de plata y lo altre de metall. — Una creu ab un St. Christo de plata. — Una palmatoria ab un index de plata. — La clau per la urna del monument, de plata ab un tafeta vert.— Una lamina de la Mare de Deu, guarnida de plata, y lo peu de bronse. — Una corona per la Mare de Deu de

---

* «En lo qual conseyll fonch proposat per lo venerable frare Anthoni Muntseny, Comanador de les cases de sent Anthoni e degua de la vila de Cervera ensemps ab mossen Jani Pages prevere e vicari de la sglesia maior de la vila dient que la causa que ells son venguts en la present conseyll si son per dos caps o rahons ço es per aquells bens, juyells e reliquies ecclesiastiques de la dita sglesia dels quals seria informat ne han exits qui per penyoras altres furtats. Es veritat que es stada treta una creu blancha d argent ab licencia del Sor. Patriarcha quant aquesta vila se redui a la obediencia del Sr. Rey ab certs pactes que dins certs dies la haurian a restituir a la dita sglesia, los quals son ja passats e axi no es stat conplit lo que era stat offert car ab aquella forma se era obtenguda la licencia, per tant los pregue que aquella sia [tornada] e restituida a la dita sglesia en forma no haie a proceir en aquelles coses segons orde de justicia. E per semblant un reliquiari hon se diria que ha algunes reliquies que es cosa inaudita star [en mans de] persones laycas e que sobre aço los placia provehir e determenar que volen sen face, car altrament ell hi enten e provehir segons dit es per los migans de la justica e que dequi avant no vol ne sia mes blasmat car mossen lo vicari diluns al sermo lo increpa de negligencia. E mes que en tres calzers que sian furtats ell ha envestigat e no es pogut venir ... coses es ver ... diu que si los officials se volran ... si nengu hia que n sapia e non denuncia sapia per veritat que en dret comu es scomunicat e que los ho significa que n purguen se com ... si res hi saben quis vulle.

Sobra aço lo dit honorable conseyll volch, acorda e comes als senyors de pahers que ells vegen si aquells qui han empenyorat los dits reliquiari e creu havian potestat de fer ho E si sera trobat per ells que ho haguessen pogut fer que los dit honorables pahers donen la millor orde e manament que poran los dits reliquiari e creu se ... satisffahent als qui es empenyorat. E si sera trobar que no havian poder de empenyorar ho que n facen paguar en aquells qui n han empenyorat». (1467, consell de 17 de març.)

Agost, de plata. — Una Imatge de Chrit Resusitat, de fusta. — Un niño Jesus de fusta. — Una imatge de la Mare de Deu de fusta ab una corona de plata petita y sis safatas de paper plateadas. — Un angel de fusta ab lo peu y ales de bronse. — Una crosa del Bisbe del ... dorada. — Una corona de plata que porta la Mare de Deu dels Angels del Altar Major.

Inventari del que te entregat lo secristá.

Una creu de plata, ab lo manech de plata per los enterros. — Un salypasser de plata, encense y naveta de plata. — Dos paus de plata. — Dos candeleros de plata per los acolits. — Un calser ab sa patena dels que estan sobre continuats.

Lo que ha entregat lo Sor. Ror.

Una caixeta de plata ab una creueta que serveix per donar la comunió en la Capella. — La Custodia de plata per portar la Comunió als malalts. — Lo vericle de plata dorat estelat ab pedras. — Un casonet de plata per bateijar.[1]

Fruits dolorosos devía donar la llarga experiencia dels perills passats. A l'escarment de la guerra de Joàn II en seguiren d'altres, i, ja molt més ençà, la guerra d'Independencia degué deixar, com per tot arreu, un rastre trist de miseria. Un *Memorial* coetani ens descriu com en la segona entrada dels exèrcits a Cervera, el 5 de setembre de 1810, es perderen l'urna d'argent del cos de Sant Felip i el mig cos d'argent daurat de Santa Victoria.[2] Més entrat ja el segle XIX.è, els sobresalts se subseguíen continuadament, i en ells es va perdre un gran nombre de joies d'argent de l'esglesia major de Cervera, com ens ho declaren palesament uns comptes de la Junta d'Obra de dita esglesia de l'any 1829.[3]

«*Carrech.* Primo : son carrech com a rebut 873 onses 35 adarmes de plata de aquella que se fongue per librarla de la rapiña del Gobern Constitucional com a procedents de las dos ymatges y altres adornos propis de esta Junta de Obra la qual plata se vengue en Barna. al preu que demostran las papeletas que importan 1611 ll. 11 s. 10 d.

Item de 176 onzes 33 adarmes plata procedents dels dos bordons vells que no son en la partida anterior venuda en Barna.

Data. Primo : son data per entregar al argenter Narcis Ferrer, de Barcelona, per construir quatre bordons y dos candeleros de plata com consta de recibo n.º 1. 531 lliures 10 sous.

Item, per pagar al argenter per sas etxuras segons recibo de n.º 1, 315 lliures 17 sous.

---

1. Arx. Mun., Cervera : *Obra de la esglesia Major.*

2. Arx. Mun., Cervera : *Memorial dels merits contrets per la Ciutat de Cervera en l'expulsió dels excercits francesos manat fer per ordre del rei en 21 de juliol de 1825.*

3. «Comptes que lo Sr. D. Joseph Miralles, obrer y comissionat per la Ille. Junta de Obra no menos que los Srs. obrers que serviren en lo any 1828 y part de 1829 presentan a la mateixa. Junta segons acta de dia de vuy, resultants de la plata que se vengué en Barcelona y lo invertit fins el dia 1.er de octubre del present any, tot en virtut de la comissió que se li feu en Junta de Obra.» (Arxiu de l'Obra de Santa María, Cervera : *Comptes.)*

Item, per les animes dels bordons y candeleros, rosques, puntes de llauto, barrilles de ferro y les caixas per conduirlos com consta de recibo n.º 1, 18 lliures, 7 sous, 6 diners.»

La Confraría de Sant Eloi, dels argenters. — En l'any 1616 els argenters de Cervera es reuniren en Confraría sota l'advocació de Sant Eloi, deseixint-se de la Confraría de Sant Joàn i Sant Eloi, en la qual estaven compresos. El privilegi fou atorgat per Aleix de Marimón, governador general de Catalunya, el dia 8 de juny. L'exposició presentada pels argenters i la capitulació reglamentant llur Confraría ens és conservada íntegrament en el text del privilegi.

«Molt Ill.e Señor. Aixi com lo numero dels abitans en la preset vila de Cervera de poch temps en sa a anat crexent y aumentant y per avuy crex y aumente y se espere per temps esdevenidor crexera aixi mateix en quiscun art y ofici per lo semblant se veu clarament crexer y aumentarse lo numero per haont mudanse aixi lo temps y veurer les coses statuhides y ordenades en temps passat al present aprofitar poch es necessari y cosa convinient que les regles, ordinacions y concessions aserca dels dits arts y officis se muden y reben nou modo, forma y regla pera que millor y ab mes pulissia se tracten y de aqui ab mes facilitat se concerven, y aparex que lo estar dits arts y officis separats y distinchs y lo no tenir confusio y mescla entre ells fa que la veritat y puresa en les coses obrades clareje i s manifeste y lliure lo engany y maldat que de dita confusio y mescla se seguex y fa que quiscun art segons llur prerrogativa y preheminensia es honrat y tractat com deu, y com en temps passat en dita vila de Cervera no y haja agut copia de officials argenters que pugues dit art (aixi com fora estat raho) estar distinch, separat y sens mescla de altres arts ni per dita raho aja pogut tenir confraria per son art propi com noy aje agut sino algun official de dit art y evidentment se veje que lo numero de dits officials argenters de dia en dia se aumente y se espera ha molt mes de aumentar y attes lo numero de dits officials que al dia present y es, es suficient y bastant pera obtenir confraria y de aqui esser exhimits y absolts de qualsevol altra confraria que fins al dia de vuy estiguessen eo pretenguesen alguns estarien, per so et als Mº Joseph Mensa, major, Mº Franh Tarroja,* Mº Tho-

---

* El nom de Tarroja sembla vinculat en una familia d'argenters de Cervera. Ja hem vist (p. 184) els documents que ens parlen de Francesc o Franci Tarroja. Un Jaume Tarroja, així mateix argenter, trobem en un document sense data, però atribuible a la segona meitat del s. xv:

«Diumenge a x de mag pesaren lo reliquiari en casa de m.º Jaume Tarroga, argenter, e pesa set marchs, vi onzes e iii quarts e digue dit Tarroiga que lo jesuset qui era en Barcelona pera mostrar a la duquesa de Soma pesava quatorze argensos, entre tot pese vii march, vi onzes, iii quarts xiiii argensos.

Dit dia donaren al dit m.º Tarroiga compliment fins en lviiii lliures iiii diners. Te la apoqua m.º Pere Pons, notari.

Mes dimats a xvi de juny donaren a m.º Pere Tarroiga, notari, en paga a porata del reliquiari sinch liures e tretze sous; tenim albara del susdit es entre tot lxiiij lliures xiii sous iii diners.»

Al revers, diu : «Recort del que es bestret per lo reliquiari.»

Arx. Mun., Cervera : *Gremis i Confraries.* Varia.

mas Tarroja y Mº Joseph Mensa menor* com a major y mes sana part dels officials argenters de dita vila de Cervera a V. S.ª quant humilment poden supliquen esser del seruey de V. S.ª consedirlos e atorgarlos los capitols y coses seguents:

Primerament, plasia a V. S.ª concedir y atorgar als dits officials argenters habitans per avuy en dita vila de Cervera privilegi pera que per son art propri de argenters puguen tenir confraria ab nom y invocacio de Sᵗ Aloy y que puguen instituhir dita Confraria en alguna iglesia de la present vila haont los aparexera y de aqui millor y ab mes puressa puguen tractar les coses de son art com fins al dia present haje anat y vaye confussament per so que en lo exami de aquells nos cerve lo que la industria y policia de dit art requerex. Plau a sa S.ª.

Item, per quant no sens gran mengua y vilipendi de dit art de argenters pretendrien alguns dits officials argenters estar subjectes y subordinats a la Confraria de St. Juan y St. Aloy en dita vila instituhida en la qual entren y son del numero de aquella los sartes, picapedres, manyans y altres de baix e infim offici y essent la dita art de argenters una de les arts mes industrioses y nobles de quantes ni ha, plasia per so a V. S.ª per llevar confusio y mescla de dita art a les sobredites concedirlos en quant menester es exempsio de dita Confraria de Sant Juan y sant Aloy. Plau a sa Senyoria ab que dits argenters desde ara renuncien y estiguin privats de tots los emoluments, graties y privilegis que per ser confrares de Sant Juan y Sant Aloy podien tenir.

Item, servirse ha V. S.ª concedir que los dits officials argenters que pera vuy habiten y tenen botiga parada en dita vila de Cervera y los que en avant seran se puguen ajuntar y congregar per negosis tocans a llur art y que en dit ajustament puguen fer ordinasions bones e idonees a dita Confraria y confrares de aquella y per temps mudar y corregir aquelles. Plau a Sa señoria ab tal empero que en dites ordinacions entrevingue la autoritat y decret del ordinari.

Item que de si al devant no sia licit ni permes a persona alguna parar botiga en dita vila de dit art de argenter que primer no haja praticat per espay de quatre anys continuos ab argenter del qual aja de donar deguda

---

* Un cas semblant passa amb el nom Mensa, del qual coneixem fins a tres argenters cerverins que el porten dins els segles XVIᵉ i XVIIᵉ.

Jaume Mensa, en 1551 adoba dos càlzers de l'esglesia major, rebent per l'or i mans d'un d'ells 1 lliura, 19 sous i 3 sous per l'altre. (Arx. Mun., Cervera : *Llibre de l'Obra de la esglesia major.)*

En 1573 ja hem vist (p. 178) que pactava fer uns bordons per l'esglesia de Prats del Rei.

En 1580 encara el trobem dirigint una suplicació al Consell, juntament amb en Francesc Tarroja i en Llorenç Domenech. (Vegi's p. 200).

Josep Mensa arregla en 1615 la creu de Sant Nicolau. (Vegi's abans p. 158).

En 1624 reb «a bon compte per un calzer fa per la obra, deu lliures». (Arx. Mun., Cervera : *Llibre de l'Obra de la esglesia major.)*

En 1660, l'argenter Tomas Mensa reb tres lliures 2 sous per adobar la Custodia del Santíssim (ibid.).

prova antes de subir examen als consols de dita confraria la qual prova donada li sie concedida llicencia per poderse examinar. Plau a Sa S.ª ab que dita prova se puga fer devant qualsevol ordinari.

Item que apres de serse presentat lo ques voldria examinar li asignen los consols dia en lo qual los mateixos consols o altres argenters que aquells apareixera examinen al dit presentat, lo qual trobat habil y sufficient segons les regles de dit art, aye aquell de aprovar y al contrari si inhabil y insuficient lo aje de repellir encarregantse quant en aso les conciencies de dits consols y examinadors lo qual, examinat antes de esser admes haya de pagar per los gastos de dita confraria de dits consols deu lliures barcelones, es excepte que si será fill de argenter de dita vila no aje de pagar sino vintiquatre reals, segons se use en Barcelona. Plau a Sa S.ª.

Item que qualsevol argenter que obrara de plata, la qual segons lo us y pratiga de Barcelona ha de marcar, aje de marcar aquella ab asistencia del prom que te la marca, posat per los magnifichs Pahers y Consell de dita vila. Plau a Sa Señoria.

Item per llevar prolixitat plasia a V. Sa. concedirlos que en totes les altres coses no expresades ni compreses en los precedents capitols se aja en tot de servar lo que se observe en la Confraria dels argenters de la ciutat de Barcelona, avent de servar en tot lo us y pratiga de aquella. Plau a Sa Sa. etc.»

Més endavant, en el consell tingut el dia 23 de juliol de 1660, prengueren importants acords referents a la protecció de llur ofici:

«...que ningunes persones de qualsevol grau stamento condició que fosen no puguen vendrer ningun genero de plata ni or amagadament sino donant tal plata o or al corredor y aixi mateix que ninguna persona pugues comprar ninguna pessa de or o plata que primer no fos o sie passada per lo contrast sots pena de vintisinch lliures, la qual ordinacio també fonch decretada als vintitres de juriol de mil siscens sexanta per lo regint la Batllia com consta al llibre de les ordinacions y privilegis que tenen dits argenters.»[1]

El Col·legi dels Argenters de Cervera registrava en un llibre, que tenía recòndit el Cònsol, els consells tinguts, les deliberacions del batlle, els exàmens de passantía i els comptes del Col·legi.[2]

---

1. Procés i execució promoguda pels Cònsols i Col·legi d'argenters de Cervera contra Josep Jener, botiguer de draps de llana en la Cort del Batlle de Cervera en l'any 1673.

Un altre procés semblant fou promogut contra Gaspar Bastons en 1679.

Arx. del Sr. Dalmases, Cervera : n. 1254-1255.

2. «... un llibre ... de paper de fulla comuna ab cubertas de pergamí per lo consol novament extret dins una caxa de sa casa ben custodit guardat ab dos claus tancat una de les quals te en custodia y en son poder lo honorable Tomas Mensa argenter y consol lo any prop passat y la altra lo dit honorable Matia Llobet consol lo present y corrent any de dit collegi en lo qual llibre se trobe continuat los concells an tingut des del any mil siscents coranta tres fins lo dia present, deliberacions decretades per lo Ilustre Balle de la present vila y terme examens y comptes e han tengut en dit collegi...»

Doc. citat en la nota 1.

La vida d'aquest Col·legi, però, no devía ésser de gran prosperitat, o arribà prompte a la decadencia, perquè el *Llibre de Registre de les Plateries de Cervera* fa constar que en l'any 1768 solament existía l'argentería de Tomàs Pont, en el carrer de Sant Joàn, fins que en 1775 apareix l'argenter Antoni Artigas al carrer Major, amb el mateix caràcter d'únic argenter de Cervera.[1] En l'any 1798 veiem que la Confraría de Sant Eloi no solament està formada d'argenters, sinó tots els *artesans del foc*, comprenent sota aquest nom els serrallers, calderers i altres oficis, els mateixos als quals menyspreuaven els argenters en les ordinacions de 1616, tenint-los per oficis ínfims i baixos.

Altres noticies. — Coneixem encara alguns altres documents escampats d'argenters cerverins.

Blai de Benlloch, argenter de Cervera en l'any 1490, tenía un alberg en el carrer Major; tenía també una part en l'alberg d'en Ardevol, com hem vist de l'argenter Francesc Tarroja.[2]

En 30 de maig de 1502 el Consell acordà fer uns canalobres d'argent, els quals havíen d'anar davant la custodia en la processó del Corpus, portant-los dos àngels «ben abillats».[3] El *Llibre de Consells* de l'any 1502 està mutilat, faltant els fulls corresponents al mes de maig, privant-nos de conèixer l'autor dels canalobres.

En 1580, els argenters Jaume Mensa, Francesc Tarroja i Llorenç Domènech presenten al Consell de 5 de novembre una suplicació sobre els taulells on treballaven per no tenir prou claror en llurs cases.[4]

En l'any 1620 fou esquarterat Joàn Balaguer, argenter de Cervera, per haver-se suposat que era l'instigador del robament sacríleg del *Sant Misteri*, efectuat pel seu fill Josep Balaguer, mestre de llegir i escriure. El cap de l'argenter Balaguer fou penjat sota el ràfec de la casa Comunal, prop de la porta de l'esglesia, veient-se encara la gabia de ferro.[5]

Gabriel Feliu, argenter de Cervera, apareix en un document de 1650.[6]

En 1660 Josep Pont cobra 1 lliura 4 sous per l'argent que afegí quan adobà la Vera-Creu. En 1664, adoba dos candelers per 11 sous, i en 1666 la petxina de les fonts, els encensers i els bordons de l'esglesia, cobrant 4 lliures, 7 sous.[7]

---

1. «Registro de las visitas de Plateria de la presente Ciudad de Cervera».
Arx. del Sr. Dalmases, Cervera : n. 1258.
En aquest document està inclosa la circular impresa «Instruccion que deberan observar las justicias Ordinarias en las Visitas mensuales de los Plateros y Platerias de su Jurisdiccion». Madrid, 7 octubre 1744.
2. Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Manifests. La Plassa*, f. 51 v.
3. Arx. Mun., Cervera : *Ordinacions per la festa del Corpus*, 1503.
4. Arx. Mun., Cervera : *Llibre de Consells* 1580, f. 28.
5. Arx. Mun., Cervera : *Documentació del Sant Misteri*. V. la nota 2 de la p. 182.
6. Arx. Mun., Cervera : *Gremis i Confraries*. Varia.
7. Arx. Mun., Cervera : *Llibre de l'Obra de la esglesia major*.

En l'any 1679 encara apareix nomenat en un document, juntament amb en Tomas Mensa, cònsol aquell any del Col·legi d'argenters, en Cristòfol Freixas, Antòn Joàn Roca i Macià Llobet.[1]

Els documents de l'Arxiu de l'Obra de Santa María ens parlen sovint d'argenters, sense, però, indicar-nos si estaven o no establerts a Cervera.

Tomàs Pont, argenter, el trobem en 1739 arreglant els brandons del capiscol i adobant tot l'argent de l'esglesia per 32 lliures, 15 sous. En 1760 torna a adobar els brandons per 5 lliures.[2] Antòn Artigas, argenter de Cervera, és nomenat en 1775.[3] Salvador Capellas, argenter de Cervera, recompòn uns candelers de l'esglesia major en 1796 per 30 lliures.

L'existencia del Col·legi d'argenters a Cervera, no excluía, naturalment, les obres d'argent vingudes de fora. Abans de la fundació de dit Col·legi, així com mentre aquest durà no deixaren de fer-se encàrrecs a fora casa. Ja hem vist com en la primera meitat del segle xv.è es fan a Barcelona les creus de les confraríes de Santa María i de Sant Nicolau i la custodia de Miquel des Feu. El braç-reliquiari de Sant Llorenç (fig. 6) porta el punxó de Lleida, i un calze gòtic d'argent blanc de l'esglesia de Santa María està marcat de $\frac{+BA}{RCK}$ (fig. 15). Un altre calze, també gòtic, de la mateixa esglesia, no porta marca (fig. 16), com tampoc el reliquiari de la Santa Espina. Una arqueta-copó (fig. 12) de l'esmentada esglesia no porta tampoc marca, podent-se, no obstant, atribuir a l'argenter de Barcelona Jeroni Ratera, que en 1660 reb 52 lliures i 2 sous «per la plata y mans de fer l'arqueta de la reserva». Aquesta arqueta figura en l'inventari ja citat de 1735 : «Una caixeta de plata ab una creueta que serveix per donar la comunió en la capella».

---

1. Arx. del Sr. Dalmases, Cervera : n.º 1254. *Procés promogut pels Cónsols del Col·legi contra Gaspar Bastons.*

2. Tomàs Pont s'examinà a Barcelona el 21 d'octubre de 1735. (V. *Llib. de Passantíes*, IV, 6.)

3. Antòn Artigas s'examinà a Barcelona el 9 de març de 1772. (V. *Llib. de Passantíes*, IV, 147.)

4. Salvador Capellas, s'examinà a Barcelona el 21 de novembre de 1782. (V. *Llib. de Passantíes*, IV, 177.)

5. Arx. Mun., Cervera : *Llibre de l'Obra de la esglesia major.* Jeroni Ratera, menor es passà mestre a Barcelona a 9 de gener de 1649. (V. Biblioteca del Museu de Barcelona, *Llibres de Passantía dels Argenters*, III, 82.)

6. V. abans p. 196.

L'aniversari del rei Jaume II *el Just* a la Seu i a altres esglesies de Barcelona i son territori, per Josep Mas, pvre.

Les qualitats personals en tot ordre de coses, de Jaume II, deuríen ésser no poques i de molt relleu quan la Historia el cognomena *el Just*; i com sigui que cada ser busca el que és semblant a ell mateix, és de creure que ben pariones seríen les de sa reial consort Na Elisenda de Montcada, de nissaga d'una de les més nobles families catalanes

Moltes penyores de pietat d'aquesta regina consigna la Historia, i entre elles la fundació del reial Monestir de Pedralbes, que, alhora, és sepulcre de tant pietosa senyora. Aquí es trobava ella quan volgué perpetuar una obra tota de cristiana caritat que temps feia ja la practicava, o sigui la celebració d'un aniversari, celebrador cada any a la Seu de Barcelona, altres esglesies de la ciutat i de son territori, per l'eternal repòs de l'ànima de son marit, d'ella, sos pares, i demés fidels difunts l'endemà del dia que l'Esglesia fa commemoració dels fidels difunts.

En el seu aimat redós de Pedralbes, on passà els jorns darrers de sa viduitat, es firmà en 1358 l'escriptura de fundació de dit aniversari, la qual en dit any fou acceptada pel Capítol de la Seu de Barcelona, a qui la regina féu comanda de la celebració del memorat aniversari, atès que l'esglesia Catedral és el cap de les demés de la ciutat.

¡Qui li havía de dir a Jaume II, que son nom, d'any en any es repetiría dins la volta del temple catedral de Barcelona, la millor joia de Barcelona, funamentat quan seia dit monarca al trono d'Aragó!

És molt interessant l'escriptura de referencia, de la qual es guarda un exemplar a l'arxiu catedral, sobretot per consignar la quasi totalitat de les esglesies de la ciutat i per l'ordinació, tota especificada, de com ha de celebrar-se dit aniversari, com també per altres detalls no sempre consignats en funda-

cions similars. Les esglesies on vol que s'hi celebri l'aniversari, són: la Catedral, parroquials de Santa María de la Mar, Santa María del Pi, Sant Just, Sant Jaume, Sant Miquel i Sant Cugat; les de religiosos Menors, Predicadors, Carmelites, Redemptors de captius, Agustinians, Santa Anna, Sant Pau i Santa Eularia del Camp, Hospital de Sant Joàn de Jerusalem i Santa María de Nazaret; les de religioses de Sant Damià,[1] Predicadores,[2] Sant Pere i Junqueres; la capella manada construir per Pere de Montcada, nebot de la reina, a la Llotja de la ciutat, les esglesies de religioses de Pedralba [3] i Valldonzella i la capella del Palau Reial de Barcelona.[4]

També ordenà fer caritat el dia de l'aniversari a les capelles dels Hospitals de malalts de Colom, Vilar, Marcus i Santa Eularia, i a les capelles del Temple [5] i Santa Marta.

Per ésser aquest document una plana sens dubte inèdita, en quant a sa totalitat,[6] de la historia dels nostres comtes-reis, hem cregut publicar-lo perquè així sigui més coneguda, entre altres coses, la pietat prou palesa de la fundadora del reial Monestir de Santa María de Pedralbes, alçat dins del recinte parroquial de Sant Vicens de Sarrià, a les afores de Barcelona, la comtal ciutat.

INSTRUMENTUM FUNDATIONIS ANNIVERSARII [7]

In nomine Domini Noverint universi Quod Nos Elisendis dei gratia Regina Aragonum Illustrissimi principis et domni domini Jacobi recolende memorie Regis Aragonum relicta. Attendentes nos pro salute anime dicti Illustrissimi domini Regis Jacobi viri nostri retroactis temporibus fieri fecisse et procurasse quolibet anno usque nunc, in crastinum videlicet diei qua fit commemoracio pro defunctis in civitate Barchinone anniversarium generale in Ecclesia Sedis Barchinone et in omnibus et singulis Ecclesiis parrochialibus ejusdem civitatis et in omnibus Ecclesiis Monasteriorum Religiosorun tam hominum videlicet quam dominarum ejusdem Civitatis et in omnibus et singulis Capellis hospitalium et aliis quibuslibet Capellis per se separatis ejusdem Civitatis, et etiam in Monasterio nostro de Petra Alba, et in Monasterio Vallis Doncelle, quequidem Monasteria sunt extra dictam Civitatem prout omnes predicte Ecclesiae, capelle, hospitalia, et Monasteria inferius expresantur. Attendentes eciam dictum Illustrissimum dominum Regem virum nostrum nobis plura dona, ac servicia magna fecisse propter que eidem do-

---

1. Santa Clara.
2. Mont - Sió.
3. Pedralbes.
4. Santa Àgata.
5. Palau.
6. En 1903 (5 novembre) publicàrem a *La Revista Popular*, n.º 1717, un article intitulat «El Aniversario del Rey Jaime II en la Catedral», que és un extracte del document que ara publiquem íntegre.
7. Arxiu Catedral: Sala dels Aniversaris, armari 10, doc. 44.

mino Regi Nos tenemur perpetuo obligatam. Et ex hoc Nos velle dictum anniversarium generale de cetero quolibet anno in vita nostra et etiam post perpetuo fieri in dicta sede, et in aliis Ecclesiis capellis, et Monasteriis inferius designatis, Attendentes etiam melius et utilius esse dictum Anniversarium, procurari, et fieri anno quolibet perpetuo per vos honorabile Capitulum dicte Sedis et successores vestros quam per alias personas cum dicta Ecclesia vestra Sedis sit capud omnium aliarum dicte Civitatis, Idcirco ob remedium et salutem anime dicti Illustrissimi domini Regis viri nostri, et nostre et parentum nostrorum et omnium ffidelium, deffunctorum instituimuis dictum Anniversarium generale anno quolibet perpetuo in crastinum diei qua fit commemoratio pro deffunctis fiendum in dicta Sede et in omnibus, et singulis Ecclesiis parrochialibus et Ecclesiis Monasteriorum tam hominum quam dominarum et in omnibus et singulis Capellis hospitalium et aliis Capellis per se separatis Civitatis Barchinone et in Capella quam Nobilis Petrus de Monte Catheno, quondam nepos, sive nabot noster carissimus, fieri mandavit in logia Civitatis Barchinone in cau quo fiat et in Monasteriis de Petra Alba et Vallis Doncelle diocessis Barchinone prout inferius nominantur. Nos vero pro dicto Anniversario generali, ut predictur faciendo gratis, et ex certa sciencia per Nos et onmes successores nostros quoscumque damus, offerimus, et assignamus domino Deo et dicto Anniversario, et vobis honorabili Capitulo supradicto recipienti nomine ipsius Anniversarii et succesoribus vestris nomine ejusdem, et vobis notario infrascripto tanquam publice persone pro ipso Anniversario et dicto honorabili Capitulo et successoribus eorundem, et pro aliis etiam personis quarum interest et intererit recipienti, et paciscenti per liberum videlicet et ffranchum alodium ¶ Totum censuale quatuordecim morabatinorum, auri fini et ponderis recti et totum dominium firmam faticham et quodlibet aliud jus ejusdem que per liberum et ffranchum alodium habemus, et percipimus, et habere, et percipere debemus per duos terminos anni videlicet septem morabatinos in festo Nativitatis Domini et septem morababatinos in festo Santi Joannis mensis Junii in et super quibusdam domibus cum tabulis et tegulata, que est supra dictas tabulas et cum introitibus et exitibus et omnibus aliis juribus et pertinenciis suis ex abisso usqūe in celum quas dionisius de Bonpart baynerius civis Barchinone habet et possidet in suburbio Barchinone in vico Maris et tenet per Nos et sub dominio et alodio nostro ad dictum censum quatuordecim morabatinorum. Et terminantur dicte domus super quibus dictum censuale prəstatur ab oriente in vico maris predicto a meridie in honore Joannis dés Casal Argenterii parietibus communibus. ab occidente in dicto honore predicti Johannis Des Casal, et a circio videlicet in parte inferiori in via sive calle que ibi est et a parte superiori in honore Bartholomei Michaelis qui honor fuit Johannis Des Casal. ¶ Item totum censuale quatuordecim morabatinorum aurí fini et ponderis recti, Et totum dominium firmam faticham et quodlibet aliud jus que per liberum et franchum alodium habemus et percipimus et habere et percipere debemus singulis annis per dictos terminos in et super quibusdam domibus ex abisso usque in celum et cum tabulis et envanno quod est supra dictas tabulas et cum introitibus et exitibus et omnibus aliis pertinenciis et juribus suis quas heredes den Rocha civis Barchinone quondam habent et possident in dicta Carraria de Mari et tenent per nos et sub dominio et alodio nostro ad dictum censum quatuordecim morabatinorum annuatim. Et terminantur predicte do-

mus, super quibus dictum censuale quatuordecim morabatinorum prestatur ab oriente in dicto vico de Mari, a meridie in via sive calle que ibi est ex qua parte paries qui est a primo sostre dicte vie supra est comunis. Ab occidente in residua tenedone dictorum heredum dicti en Rocha alodio heredum Guilelmi de Medalia civis Barchinone parietibus communibus a circio in tendone Johannis Civada parietibus communibus. ¶ Item totum censuale quatuordecim morabatinorum auri fini et ponderis recti et totum dominium, firmam faticham et aliud quodlibet jus eiusdem que per proprium, liberum et ffranchum alodium habemus et percipimus et habere et percipere debemus singulis annis per dictos duos terminos anni in et super quibusdam domibus ex abisso usque in celum et cum tabulis et envanno quod est supra dictas tabulas et cum introitibus et exitibus et pertinenciis et juribus suis quas Johannes Civada argenterius civis Barchinone habet et possidet indicto vico de Mari. Et tenet per nos et sub dominio et alodio nostro ad dictum censum quatuordecim morabatinorum annuatim solvendorum per terminos supradictos ut est dictum. Et terminantur predicte domus dicti Johannis Civada ab oriente in dicto vico Maris, a meridie in tenedone heredum dicti en Roca parietibus communibus. ab occidente in alio honore suo dicti Johannis Civada, alodio eiusdem quem emit den Soler, et qui fuit alodium Guilelmi de Medalia quondam parietibus communibus. A circic in tenedone Petri Torroya baynerii, parietibus communibus. Et est sciendum quod pro uno quoque dictorum morabatinorum qui sunt in summa quadraginta duo morabatini solvuntur et debet solvi novem solidos monete Barchinone de terno. Et spectant predicta ad nos racione empcionis quam de hiis fecimus a Jacobo Granyana cive Barchinone filio et herede universali ex testamento Dominici Granyana, quondam, de domo domini regis cum publico instrumento confecto in posse Guilelmi Turelli auctoritate regia notarii publici Barchinone octavo kalendas Madii anno Domini millesimo trecentesimo quadragesimo tercio. ¶ Item totum censuale et totum dominium, firmam faticham et quodlibet aliud jus que Nos habemus, et percipimus et habere et percipere debemus super quibusdam domibus cum pertinenciis et juribus suis quas Matheus Venteyllo, ballisterius ad censum decem morabatinorum et super quibusdam aliis domibus cum pertinenciis suis quas domina Margarita uxor Bernardi Morera quondam ad censum septem morabatinorum, et super quibusdam aliis domibus cum pertinenciis suis, quas hospitale de Mercucio civitatis Barchinone ad censum sex morabatinorum, et super quibusdam aliis domibus cum pertinenciis suis, quas Arnaldus Vitalis, sartor ad censum sex morabatinorum, et super quibusdam aliis domibus cum pertinenciis suis quas Bernardus Garriga parator pannorum ad censum trium morabatinorum et medii. Et super quibusdam aliis domibus cum pertinenciis et juribus suis quas Petrus Castenyerii parator pannorum ad censum sex morabatinorum. Et super quibusdam aliis domibus cum pertinenciis quos domina uxor Nicholay Amigonis aliter Barberii filia Bernardi Sabriani ad censum duorum morabatinorum; et super quibusdem aliis domibus cum pertinenciis suis quas domina uxor Nicolay Amigonis alias barberii filia Barnardi Sabriani ad censum duorum morabatinorum. El supsr quibusdam aliis domibus cum pertinentiis suis, quas Guilelmus de Nogaria argenterius ad censum duorum morabatinorum. Et super quibusdam aliis domibus cum pertinenciis suis quas Domina Eulalia uxor Petri Pont, quondam ad censum duorum morabatinorum. Et super

quibusdam aliis domibus cum pertinenciis suis quas eadem domina Eulalia uxor dicti Petri Pont ad censum aliorum duorum morabatinorum. Et super quibusdam aliis domibus cum pertinenciis suis quas Petrus Conomina blanquerius, ad censum duorum morabatinorum et pro dicto Petro Conomina tenet Petrus Leva blanquerius; et super quibusdam aliis domibus cum pertinenciis suis quasi dem Petrus de Conomina ad censum quatuor morabatinorum habent et tenet pro nobis et sub dominio et alodio nostro in civitate Barchinone in vico Jacobi de Adarrone Et omnes predicte domus sive tenedones super quibus dicta censualia percipiuntur sunt contigue. Et terminantur ab oriente partim in tenedone heredis seu successoris fferrarii de Fonolleto, quondam et partim in tenedone Bernardi Amenlerii et partim in tenedone Petri Torderii et partim in tenedone Thome Saguerii et partim in tenedone Petri Conques blanquerii et partim in tenedone ffrancisci Rouriga, blanquerii et partim in tenedone den Molart et partim in tenedone den Garrigola, a meridie in carraria Blanquerie ab occidente in vico Nouo facto de hospicio quod fuit Jacobi Adarronis quondam,a circio in carraria publica que tenditur versus Pontem den Campdará. ¶ Item totum censuale et totum dominium, firmam, faticham et quodlibet aliud jus que Nos habemus et percipimus et habere et percipere debemus super quibusdam domibus cum pertinenciis suis quas domina Catherina uxor Romei ferrarii quondam fornerii ad censum duorum morabatinorum. Et super quibusdam aliis domibus cum pertinenciis suis quas Guilelmus Luciani parator ad censum quinque morabatinorum. Et super quibusdam aliis duábus domibus sive hospiciis contiguis cum pertinenciis suis quas seu que Nathalis de Manso, parator, ad censum quatuor morabatinorum. Et super quibusdam aliis duabus domibus sive hospiciis contiguis cum pertinenciis eorumdem quas heredes Bernardi Vives carpentarii ad censum quatuor morabatinorum. Et super quibusdam aliis domibus sive hospiciis cum pertinenciis suis quas domina Catherina uxor Petri Maxella ad censum quinque morabatinorum habent et tenent pro nobis et sub dominio et alodio nostro Et omnes supra proxime dicte domus sive tenedones super quibus dicta censualia percipiuntur sunt contigue. Et terminantur ab oriente in vico Novo predicto, a meridie in dicta carraria Blanquerie ab occidente in tenedone heredum ffrancisci de Busquetis, quondam, draperii, a circio in furno qui ibi est. Et est verum quod omnes domus sive tenedones superius nominate videlicet que sunt in dicto vico vocato Jacobi de Adarrone sunt in suburbio civitatis Barchinone coram et satis prope ecclesiam Sancti Cucuphatis de Rego et fuerunt antiquitus una tenedo sive unum hospicium quod vocabatur den Adarro de quo quidem hospicio fuerunt facta per dictum Jacobum Adarronis diversa stabilimenta predictis personis seu earum predecessoribus in hiis est eciam verum quod omnes predicti morabatini solvuntur et debet solvi annuatim per duos terminos videlicet medietas in festo sancti Johannis mensis Junii et alia medietas in festo Nathalis Domini excepto censu quatuor morabatinorum quem dictus Petrus de Conomina blanquerius prestat pro dictis domibus in quibus inhabitat de quibus solvit medietatem in festo sancti Johannis mensis Junii, et alteram medietatem in festo sancte Marie mensis ffebruarii Et solvuntur et debent solvi pro unoquoque omnium dictorum morabatinorum novem solidos monete Barchinone de terno secundum Constitutionem et ordinacionem factam a domino Rege super solucionem morabatinorum censualium Barchi-

none. Et spectat ad nos predictum censuale quod recipimus in dicto vico Jacobi de Adarrone racione empcionis quam inde fecimus a venerabili Petro Marci cive Barchinone filio Petri Marci quondam procuratore generali constituto una et insolidum cum venerabilibus Petro Terreni Jacobo Fivellarii et Nicholao Samares civibus Barchinone a venerabili Jacobo Marci cive Barchnone prout de ipsa empcione plene constat per instrumentum publicum inde factum per Guilelmum Turelli notarium supradictum quarto idus februarii anno Domini millesimo Trecentesimo tricesimo nono. ¶ Hanc itaque donacionem oblacionem et assignacionem facimus domino Deo, et dicto anniversario et vobis honorabili Capitulo Sedis Barchinone nomine dicti anniversarii et successoribus vestris nomine eiusdem perpetuo per liberum et franchum alodium sicut melius dici potest et intelligi ad salvamentum et bonum intellectum dicti anniversarii et vestri et successorum vestrorum nomine eiusdem. Et extrahimus predicta omnia et singula que domino Deo et dicto anniversario et vobis nomine eiusdem damus, offerimus et assignamus de jure dominio et posse nostri et nostrorum eademque in vestrum et vestrorum successorum nomine dicti anniversarii dominium et posse mittimus et transfferimus irrevocabiliter pleno jure ad habendum tenendum omnique tempore paciffice possidendum per liberum et ffranchum alodium nomine et ad opus ipsius anniversarii. Promittentes vobis quod per nos vel per procuratorem nostrum quem ad hec constituemus trademus vobis nomine dicti anniversarii et ipsi anniversario possessionem corporalem seu quasi predictorum omnium et singulorum que domino Deo et dicto anniversario et vobis nomine eiusdem supra damus offerimus et assignamus per liberum et franchum alodium vaccuam scilicet et expeditam et ab omnibus obligacionibus penitus liberatam. Et quod in ipsa possessione dictum anniversarium et vos et successores vestros nomine eiusdem faciemus pociores. Et nichilominus damus et concedimus vobis plenam et liberam potestatem quod vos vestra propria auctoritate et sine faticha et requisicione nostrum alicuius curie et persone possitis ipam possessionem libere apprehendere et apprehensam licite retinere nomine et ad opus dicti anniversarii. Nos enim interius donec scilicet dictam possessionem vobis nomine dicti anniversarii tradiderimus vel vos eam nomine dicti anniversarii receperitis aut apprehenderitis ut est dictum constituimus Nos predicta omnia et singula que domino Deo et dicto anniversario et vobis nomine eiusdem supra damus offerimus et assignamus et concedimus pro nobis et dicto anniversario possidere seu quasi. ¶ Preterea ex causa huiusmodi donacionis oblacionis et assignacionis damus cedimus et mandamus dicto anniversario et vobis et successoribus vestris nomine eiusdem perpetuo omnia jura omnesque acciones reales et personales et mixtas utiles et directas ordinarias et extraordinarias et alias quascumque nobis competentes et competencia et competere debentes et debencia in predictis omnibus et singulis que vobis et dicto anniversario supra damus offerimus et assignamus et contra quascumque personas et in quibuscumque bonis racione lorum quibus juribus et accionibus supradictis possitis vos et successores vestri nomine dicti anniversarii et ipsum anniversarium perpetuo uti et experiri agendo, respondendo, deffendendo, excipiendo, et replicando et omnia alia faciendo in judicio et extra judicium quecumque et quemadmodum Nos poteramus ante huismodi donacionem, oblacionem, et assig-

nacionem, et possemus nunc et eciam postea quandocumque Nos enim facimus et constituimus vos in in hiis nomine dicti anniversarii, et ipsum anniversarium dominos et procuratores in rem propriam dicti anniversarii, facimus eciam et constituimus vos et successores vestros patronos ipsius anniversarii. ¶ Volentes, statuentes et ordinantes quod vos dictum honorabile Capitulum et successores vestri perpetuo eligatis et deputatis et eligere et deputare possitis de presenti et postea de biennio in biennium vel aliter in terminis quibus vobis visum fuerit expedire perpetuo personam seu personas fidedignas et bone consciencie que anno quolibet perpetuo in suis terminis colligant omnia et singula supradicta per nos dicto anniversario et vobis et successoribus vestris nomine eiusdem supra data et assignata. ¶ Et quod de eisdem per nos dicto anniversario et vobis nomine eiusdem supra datis et assignatis que ascendunt ad summam Mille triginta solidos Barchinone faciatis seu fieri faciatis supra dictum anniversarium et alia infra scripta annuatim perpetuo juxta modum inferius denotatum. ¶ Volumus eciam quod persona seu persone quam seu quas vos ad faciendum predicta et infrascripta elegeritis seu deputaveritis si vobis visum fuerit expedire et non aliter cum totum hoc arbitrio vestro et successorum vestrorum relinquamus firment et firmare possint pro dicto anniversario et pro vobis nomine eiusdem ratione dominii in omnibus et singulis instrumentis venditionum stabilimentorum et aliarum alienacionum et contractuum que et qui facti sunt et fient de cetero de honoribus et possessionibus super quibus predicte censualia prestantur. Et concedant fatichas et eis aliter utantur, et laudimia et alia jura ex predictis censualibus proveniencia recipiant et predictum Anniversarium faciant juxta formam inferius annotatam. ¶ Quequidem persona seu persone per vos ad hec eligenda seu eligende deputanda seu deputande habeant quando et quociens volueritis de omnibus supradictis vobis et successoribus vestris compotum reddere, et racionem et reliqua racionum reffundere et tornare et easdem aut alias ad predicta facienda ponere et constituere et de salario competenti pro earum labore provideri volumus per vos de predictis censualibus prout vobis videbitur faciendum. ¶ Item volumus, instituimus, et ordinamus quod omnes et singuli canonici presbiteri ffratres et alii clerici missam celebrantes in dicta Sede, et in Monasteriis et aliis Ecclesiis, et Capellis predictis ubi dictum Anniversarium de cetero fiet juxta formam infrascriptam et fieri de cetero perpetuo volumus, teneantur dicere quilibet videlicet ipsorum in vespere diei dicti Anniversarii pro anima dicti Illustrissimi domini Regis, et nostre et parentum nostrorum et omnium fidelium deffunctorum vesperos mortuorum. Et die postea sequenti die videlicet dicti Anniversarii matutinas cum Novem leccionibus deffunctorum et missam de requiem celebrare et absolucionem facere prout est moris. ¶ Et quod omnes ffratres ordinum seu Monasteriorum dicte civitatis qui sint diachoni aut subdiachoni aut clerici simplices, teneantur ipsa die dicti Anniversarii quilibet ipsorum dicere et recitare unum salterium. ¶ Et quod omnes ffratres ipsorum ordinum seu Monasteriorum qui sint layci teneantur quilibet videlicet eorum dicere ipsa die dicti anniversarii ducentes pater nostros et ducentas Ave Maries. ¶ Et quod omnes domine ordinum ac monasteriorum dicte civitatis et eciam dictorum monasteriorum de Petra Alba et de Valle Donzella que sint litterate teneantur dicta die anniversarii facere officium videlicet dicere vesperos et matutinas deffunctorum, et officium misse de requie, et eciam ultra hoc quelibet ipsarum tenea-

tur ipsa eadem die Anniversarii dicere et recitare unum salterum. ¶ Et quod omnes Domine ipsorum ordinum illiterate teneantur ipsa eadem die dicti Anniversarii dicere quelibet videlicet ipsarum trecentos pater nostros et trecentas Ave Maries. ¶ Volumus eciam et ordinamus quod in dicta Sede et in dictis Ecclesiis parrochialibus et in ecclesiis monasteriorum ffratrum aut sororum ubi dictum Anniversarium fieri consuetum est de cetero fieri volumus perpetuo fiat dicta die Anniversarii in qualibet videlicet ipsarum ecclesiarum monasteriorum representacio funeris dicti Illustrissimi domini Regis viri nostri et nostre cum panno aureo, et tela lini et brandonis cere et cum pulsacione simbalorum et squillarum, que pulsacio fieri consuevit et sic de cetero perpetuo fiat et volumus fieri tam in vespere dicti anniversarii quam in die eiusdem. ¶ Et tunc toto videlicet dicto officio facto per canonicos presbiteros, ffratres et alios clericos et dominas dicte Sedis et aliarum ecclesiarum capellarum ordinum ac monasteriorum predictorum eo modo videlicet et prout dictum est. Vos aut collector seu collectores quem vel quos ad predicta deputaveritis et ordinaveritis detis seu dent et dare teneamini seu teneantur de dictis censualibus cuicumque Reverendo Episcopo qui dicte die missam maiorem celebraverit quatuor solidos et illis duobus qui sibi ministrabunt in dicta missa scilicet cuilibet eorum duos solidos et illi qui dicta die exercebit officium precentoris duos solidos, et cuilibet canonicorum beneficiatorum, et aliorum quorumcumque presbiterorum dicte sedis pro caritate duodecim denarios. ¶ Et sacriste dicte Sedis pro ensens, et panno aureo et tela lini quindecim solidos. Et subsacriste dicte Sedis pro labore suo duos solidos. Et monacho eiusdem Sedis pro pulsacione simbalorum quinque solidos. Et scolaribus qui serviant in Coro in die Anniversarii et in celebracionibus missarum que eamdem die in dicta Sede celebrabuntur pro dicto Anniversario cuilibet videlicet ipsorum unum denarium. Et cuilibet pauperum qui dicta die Anniversarii inveniantur in dicta Sede unum denarium amore Dei usque ad quantitatem decem solidos tantum. ¶ Declaramus tamen et volumus quod in representacione fienda anno quolibet in dicta Sede vos dictum Capitulum seu collectores ad hec per vos deputati habeatis seu habeant decem brandonos novos ponderis quemlibet sex librarum qui. brandoni ardeant et habeant ardere in dicta representacione. et quod illud quod decostabunt dicti brandoni in quantum devastabuntur vos. seu idem collectores habeatis, seu habeant solvere anno quolibet de eo quod super fuerit de predictis censualibus facto et completo toto Anniversario supradicto. Residuum vero dictorum brandonorum restituant et habeant restituere idem collectores candelario a quo ipsos brandonos receperint. ¶ Detis eciam et dare teneamini sive collector aut collectores vestri predicti dent et dare teneantur quolibet anno die dicti Anniversarii de dictis censualibus dictis Ecclesiis parrochialibus civitatis Barchinone inferius nominatis pro dicto Anniversario in ipsis ecclesiis ut predicitur faciendo quantitates peccunie infrascriptas videlicet ecclesie parochiali Sancte Marie de Mari quadraginta solidos scilicet pro missis et aliis divinis officiis inibi celebrandis trigeinta quatuor solidos inter beneficiatos et alios presbiteros dicte ecclesie equaliter dividendos, et pro cera, ensens, panno aureo et tela lini, et pro pulsacione simbalorum et squillarum sex solidos. ¶ Et parrochiali ecclesie Sancte Marie de Pinu viginti tres solidos videlicet pro missis et aliis divinis officiis inibi celebrandis, decem et septem solidos inter beneficiatos et alios presbiteros dicte ecclesie equaliter dividendos, et pro cera ensens panno

aureo, et tela lini et pro pulsandis simblis et squillis sex solidos. ¶ Et parrochiali ecclesie Sancti Justi decem et octo solidos et sex denarios videlicet pro missis et aliis divinis officiis in ibi celebrandis quatuordecim solidos inter beneficiatos et alios presbiteros dicte ecclesie equaliter dividendos, et pro cera enses, panno aurco tela lini et pulsacione simbalorum quatuor solidos et sex denarios. ¶ Et ecclesie parrochiali Sancti Jacobi novem solidos et sex denarios videlicet pro missis et aliis divinis officiis in ibi celebrandis quinque solidos inter beneficiatos et alios presbiteros dicte ecclesie equaliter dividendos. Et pro cera, ensens et panno aureo et tela lini et pro pulsandis simbalis quatuor solidos et sex denarios. ¶ Et ecclesie parrochiali Sancti Michaelis decem solidos videlicet pro missis et aliis divinis officiis in ibi celebrandis sex solidos inter beneficiatos et alios presbiteros dicte ecclesie equaliter dividendos, et pro cere, enses panno aureo tela lini et pulsacione simbalorum quatuor solidos et sex denarios. ¶ Et ecclesie parrochiali Sancti Cucuphatis novem solidos et sex denarios videlicet pro missis et aliis divinis officiis inibi celebrandis quinque solidos inter beneficiatos et alios presbiteros dicte ecclesie equaliter dividendos, et pro cera ensens panno aureo et tela lini et pulsacione simbalorum quatuor solidos et sex denarios. ¶ Detis etiam seu dent et dare teneamini et teneantur dicti collectores vestri de censualibus supradictis quolibet anno die dicti Anniversarii Ecclesiis Monasteriorum infrascriptorum in quibus dictum Anniversarium fieri volumus ut prefertur anno quolibet pro dictis Anniversario in ecclesiis dictorum Monasteriorum anno quolibet dicta die anniversarii ut predicitur faciendo quantitates peccunie infrascriptas videlicet; Ecclesie monasterii ffratrum minorum quinquaginta quinque solidos videlicet pro missis et aliis divinis officiis inibi celebrandis quinquaginta solidos, pro cera enses panno aureo et tela lini et pulsacione squille quinque solidos. ¶ Et Ecclesie Monasterii ffratrum predicatorum quinquaginta quinque solidos videlicet pro missis et aliis divinis officiis inibi celebrandis quinquaginta solidos et pro cera ensens, panno aureo et tela lini et pulsacione squille quinque solidos. ¶ Et Ecclesie Monasterii ffratrum Beate Marie de Carmello trigintc solidos videlicet pro missis et aliis divinis officiis inibi celebrandis viginti septem solidos et pro cera ensens panno aureo et tela lini et pulsacione squille tres solidos. ¶ Et Ecclesie Monasterii ffratrum Beate Marie de Mercede Captivorum vigintiocto solidos videlicet pro missis et aliis divinis officiis inibi celebrandis viginti quinque solidos et pro cera ensens, panno aureo et tela lini et pulsacione squillarum tres solidos. ¶ Et Ecclesie Monasterii ffratrum Sancti Augustini viginti octo solidos videlicet pro missis et aliis divinis officiis inibi celebrandis viginti quinque solidos et pro cera ensens. panno aureo tela lini et pulsacione squille tres solidos. ¶ Et Ecclesie Monasterii Sancte Anne sexdecim solidos videlicet pro missis et aliis divinis officiis inibi celebrandis per ffratres et beneficiatos et alios presbiteros dicti Monasterii tresdecim solidos inter eos equaliter dividendos Et pro cera, ensens panno aureo tela lini et pulsacione squillarum tres solidos. ¶ Et Ecclesie Monasterii Sancti Pauli duodecim solidos videlicet pro missis et aliis divinis officiis inibi celebrandis novem solidos inter eos equaliter dividendos, et pro cera ensens panno aureo, tela lini et pulsacione simbalorum tres solidos. ¶ Et Ecclesie Monasterii Sancte Eulalie de Campo quatuordecim solidos videlicet pro missis et aliis divinis officiis inibi celebrandis per canonicos et beneficiatos et alios presbiteros dicte Ecclesie undecim solidos inter eos equaliter dividendos, et pro cera ensens, panno

aureo, tela lini et pulsacione squille tres solidos. ¶ Et Ecclesie Hospitalis Sancti Johannis Jherosolimitani tresdecim solidos videlicet pro missis et aliis divinis officiis inibi celebrandis per ffratres et beneficiatos et alios presbiteros dicte Ecclesie decem solidos inter eos equeliter dividendos. Et pro cera, ensens, panno aureo tela lini et pulsacione squillarum tres solidos. ¶ Et Ecclesie Monasterii Sancte Marie de Nazaret quatuor solidos videlicet pro missis et aliis divinis officiis inibi celebrandis duos solidos, et pro cera ensens, panno aureo, tela lini et pulsacione squille duos solidos. ¶ Et Ecclesie Monasterii Sancti Damiani octuaginta quatuor solidos videlicet pro missis et aliis divinis officiis in, ibi celebrandis per presbitero, et dominas dicti Monasterii octuaginta unum solidos inter eos equaliter dividendos, et pro cera ensens, panno aureo et tela lini tres solidos. ¶ Et Ecclesia Monasterii dominarum predicatricum triginta unum solidos videlicet pro missis et aliis divinis officiis inibi celebrandis viginti octo solidos, et pro cera ensens, panno aureo et tela lini et pulsacione squille tres solidos. ¶ Et Ecclesie Monasterii Sancti Petri Barchinone sexaginta quinque solidos et sex denarios videlicet pro missis et aliis divinis officiis per presbiteros et Moniales inibi celebrandis sexaginta unum solidos inter eos equaliter dividendos, et pro cera, ensens, panno aureo et tela lini et pulsacione simbalorum quatuor solidos et sex denarios. ¶ Et Ecclesie dominarum de Jonqueriis triginta solidos videlicet pro missis et aliis divinis officiis per presbiteros et moniales inibi celebrandis viginti sex solidos inter eos equaliter dividendos, et pro cera ensens, panno aureo et tela lini et pulsacione squille quatuor solidos. ¶ Et capelle quam dictus Nobilis Petrus de Monte Catheno mandavit fieri et construhi in logia civitatis Barchinone in casu quo fiat sex solidos videlicet pro missis et aliis divinis officiis in dicta capella per tres presbiteros quos dictus Nobilis in dicta Capella institui mandavit inibi celebrandis tres solidos et pro cera, ensens, panno aureo et tela lini et pulsacione squille tres solidos. ¶ Et Ecclesia Monasterii de Petralba sexaginta solidos videlicet pro missis et aliis divinis officiis inibi celebrandis presbiteris et fratribus dicti monasterii a percepcione dicti anniversarii exclusis cum jam eis certam assignaverimus porcionem. ¶ Et Ecclesie Monasterii dominarum Vallis Donzelle sexaginta duos solidos videlicet pro missis et aliis divinis officiis per presbiteros et moniales dicti monasterii inibi celebrandis quinquaginta novem solidos inter eos equaliter dividendos et pro cera ensens panno aureo et tela lini et pulsacione squille tres solidos. ¶ Et Capelle Palacii regii Barchinone novem solidos videlicet pro missis et aliis divinis officiis inibi celebrandis sex solidos et pro cera ensens, panno aureo, tela lini et pulsacione squillarum tres solidos. ¶ Declaramus tamen et volumus quod in qualibet dictarum ecclesiarum parrochialium et monasteriorum religiosorum et in capella palacii Regii Barchinone in quibus volumus fieri representacio funeris juxta formam predictam teneant et habeant tenere Rectores et Priores, Abbatisse et Priorisse dictarum ecclesiarum et Capelle scilicet quilibet eorum in sua ecclesia seu capella quatuor brandonos cere bonos et competentes qui ardeant et ardere habeant quamdiu quolibet anno in die dicti Anniversarii dicta representacio fiet. ¶ Item detis seu dent et dare eciam teneamini seu teneantur dicti Collectores in die dicti Anniversarii cuilibet presbiterorum capellarum hospitalium infirmorum Columbi, den Vilar, den Marcus, Sancte Eulalie et Capelle Templi, et Capelle Sancte Marte qui missas et alia divina officia dicta die celebraverint et caritatem alibi de dicto anniversario non receperint duodecim denarios. ¶ Detis eciam seu dent et

dare eciam teneamini seu teneantur cuilibet dictorum hospitalium anno quolibet in die dicti Anniversarii, tres solidos inter pauperes inibi jacentes distribuendos ad cognicionem dictorum collectorum. ¶ Detis eciam seu dent et dare eciam teneamini seu teneantur dicti Collectores nostri de censualibus supradictis quolibet anno dicta die Anniversarii captis in Castro Curie vicarii Barchinone videlicet cuilibet ipsorum duos denarios usque ad quantitatem decem solidos tantum. ¶ Volumus eciam et statuimus et ordinamus quod si factis dicto Anniversario et aliis predictis per modum predictum anno quolibet de censualibus supradictis per vos vobis dicto honorabili Capitulo dicte Sedis nomine dicti Anniversarii et ipsis Anniversario et aliis supradictis supra assignatis que sunt in suma mille triginta solidos et solutis omnibus predictis aliquid supererit de ipsis mille triginta solidos, quod totum id quitquid et quantum fuerit una cum laudimiis et aliis proventibus et juribus provenientibus ex predictis censualibus convertatur per vos dictum honorabile Capitulum et successores vestros in empcione et multiplicacione dictorum censualium mille triginta solidos usque ad quantitatem mille quingentorum solidos Barchinone Et ipsa censualia per vos de predictis ut predicitur emendi teneamini dicto anniversario assignare. Nos enim omnia et singula censualia per vos et successores vestros ut predicitur emenda usque ad quantitatem seu complementum dictorum mille quingentorum solidos de presenti ex nunc pro tunc dicto Anniversario et vobis nomine eiusdem et notario infrascripto tanquam publice persone pro ipso Anniversario et aliis predictis et aliis personis quarum interest vel intererit recipienti et paciscenti damus concedimus, et assignamus irrevocabiliter pleno jure. — ¶ Volumus eciam statuimus et ordinamus quod de omnibus laudimiis, firmis fatichis, et aliis proventibus que et qui provenerint decetero expredictis mille quingentis solidos incontinenti videlicet, cum empti fuerint fiant tres partes quarum una convertatur in Anniversariis faciendis in dicta Sede pro anima nostra et dicti domini Regis Jacobi et parentum nostrorum et omnium fidelium deffunctorum, et residue due partes simul cum toto eo quod superfuerit ex predictis mille et quingentis solidis facto anniversario et aliis supradictis convertatur in reffeccione pauperum usque ad numerum tresdecim tantum inclusive, qui refficiantur qualibet die perpetuo in Elemosina pauperum Sedis Barchinone prout alii pauperes in prefatc Elemosina instituti ruficiuntur. ¶ Volumus eciam et ordinamus quod si facta dicta reffeccione tresdecim pauperum predictorum de dictis duabus partibus aliquid supererit quod totum id quod tunc de ipsis duabus partibus facta dicta reffeccione supererit convertatur per vos aut dictos collectores vestros in vestitu ipsorum tresdecim pauperum dando unicuique ipsorum pro vestitu triginta solidos. Et si id quod de dictis duabus partibus supererit non sufficeret omnibus dictis tresdecim pauperibus, volumus quod dentar illi vel illis ipsorum ad quem vel ad quos id quod supererit de dictis duabus partibus sufficere poterit ad racionem viginti solidos pro quolibet. Et si forsan ex predictis duabus partibus laudimiorum et aliorum proventuum que et qui provenerint ex predictis mille quingentis solidos facte reffeccione dictorum tresdecim pauperum et facta provisione cuilibet eorumdem pauperum juxta formam superius annotatam aliquid superfuerit totum id quit quid et quantum superfuerit volumus et ordinamus quod convertatur in anniversariis fiendis in dicta Sede pro anima nostra et dicti domini Regis et parentum nostrorum et omnium fidelium deffunctorum juxta morem Ecclesie Barchinone. Item

volumus et ordinamus quod si forsan aliquo tempore invenirentur aliquis vel aliqui qui nos vel nostri pro tempore presenti preterito aut futuro serviunt servierunt aut servient qui ad paupertatem devenerint quod ille vel illi au filii ipsorum aut aliqua alia persona de genere eorum prout videlicet magis voluerint recipiantur ad dictum numerum tresdecim pauperum et reficiantur prout superius est jam dictum. ¶ Item volumus statuimus et ordinamus perpetuo quod si forsan Rectores et Priores, Abbatisse et Priorisse predictarum Ecclesiarum parrochialium et locorum Religiosorum et Capellarum predictarum et alii quicumque ad hec deputati et deputandi, seu aliquis eorum anno quolibet deffecerint seu deffecerit in aliquo in faciendo et complendo la omnia et singula per nos superius ordinata, et fieri mandata, vel aliter fuerint seu fuerit in hoc negligentes seu remissi in hoc casu vos dictum honorabile Capitulum et successores vestri possitis eos et eorum quemlibet et quoscumque alios qui ad hec tenebuntur compellere et compelli facere qualibet vice qua non complerent predicta juxta ordinacionem nostram per substraccionem quantitatis pecunie eo tunc eis vel ei debite et aliis viis et modis quibus vobis videbitur ad faciendum et complendum predicta juxta ordinacionem predictam. Nos enim vobis et successoribus vestris perpetuo cum hoc publico instrumento super hiis et circa hec plenam et liberam concedimus potestatem. Insuper convenimus et promittimus domino deo et vobis dicto honorabili Capitulo quod vobis et successoribus vestris facientibus et fieri et procurari facientibus Anniversarium generale predictum et alia supradicta anno quolibet ut prefertur faciemus vos et successores vestros et collectores vestros predictos predicta omnia et singula per nos domino deo et dicto Anniversario et vobis nomine eiusdem supra data oblata et assignata habere tenere et possidere ac percipere et levare in pace contra omnes personas per liberum et ffranchum alodium Et quod tenebimur vobis et successoribus vestris nomine dicti Anniversarii et ipsi Anniversario semper de firma et legali eviccione eorum Et si forsan aliqua persona moveret vel faceret contra vos vel vestros successores aut collectores vestros aut dicta Anniversaria aliquo tempore aliquam questionem, peticionem vel demandam littem vel controversiam de jure vel de facto in judicio vel extra judicium in predictis vel aliquo predictorum per nos domino deo et dicto Anniversario et vobis nomine eiusdem supra assignatorum aut racione vel occasione eorum. Convenimus et promittimus vobis quod incontinenti cum inde fuerimus requisite opponemus nos deffensioni dicti anniversarii et vestri et successorum vestrorum nomine eiusdem, Et quod respondebimus et satisfaciemus pro vobis et dicto anniversario et successoribus vestris in dicto Anniversarii, aut collectoribus vestris cuilibet querelanti. Et quod in principio littis suscipiemus in Nos omes littigii Et quod agemus et ducemus causam, seu causas nostris propriis sumptibus et expensis a principio usque ad finem vel vos aut vestri successores seu collectores vestri si volueritis aut voluerint possitis et possint ipsam causam seu causas agere et ducere per vos ipsos aut per se ipsos. Et hoc sit in eleccione vestri et successorum vestrorum ac collectorum vestrorum. Nos enim remittimus vobis et successoribus vestris quantum ad hec gratis, et ex certa sciencia et ex pacto necessitatem denunciacionis. Et si vos, vel successores vestri aut collectores vestri elegeritis ipsam causam seu causas agere et ducere per vos ipsos aut dictos collectores vestros Convenimus et promittimus vobis quod restituemus et solvemus vobis et successoribus vestris nomine dicti Anniversarii

et ipsi Anniversario ad vestram voluntatem omnes expensas que circa littem vel littes et extra littem seu littes fient et quicquid et quantum a vobis et successoribus vestris super hec evictum fuerit cum omni scilicet dampno et interesse que inde vos et successores vestri aut collectores predicti feceritis et sustinueritis et facient et sustinebunt quoquomodo sive obtineatis in causam seu causas sive eciam subcumbatis. Et quod super predictis omnibus et singulis servabimus vos et successores vestros et dictum Anniversarium ac collectores eiusdem penitus sine dampno. Et credatur vobis et successoribus vestris et dictis collectoribus super ipsis missionibus dampnis et interesse plano et simplici verbo nullo alio probacionum genere requisito. Et pro predictis omnibus et singulis complendis et attendendos; et tenendos et observandos obligamus vobis et dictis successoribus et collectoribus vestris nomine dicti Anniversarii et ipsi Anniversario omnia bona nostra mobilia et immobilia habita et habenda.

Ad hec nos Jacobus de Sancto Clemente, precentor, Berengarius de Papiolo archidiachomus Penitensis in Ecclesia Barchinone Raimundus Romei, senior, Fulcho Parerii Petrus de Caneto Petrus Alquiximi, Petrus Bramona. Galcerandus de Puyg Bacho et Raimundus Ferrarii canonici Sedis Barchinone in Capitulo novo eiusdem Sedis ad sonum campane more solito congregati et Capitulum etiam facientes ac generale Capitulum celebrantes, attendentes bonam devocionem quam vos dicta Illustrissima Domina Regina erga Beatam Eulaliam virginem et martirem gloriosam habetis; attendentes eciam quod institucio dicti Anniversarii et aliorum predictorum redundant in honorem commodum et utilitatem Ecclesie Barchinone, Idcirco laudantes approbantes, ratifficantes et confirmantes institucionem predictam et assignacionem de dictis censualibus vobis suprafactam. Et omnia alia et singula supradicta et eisdem expresse consencientes prout melius et plenius superius continentur, gratis et ex certa sciencia de assensu et voluntate ac eciam auctoritate venerabilis et discreti viri domini Arnaldi de Busquetis legum doctoris, canonici Barchinone vicarii in spiritualibus et temporalibus generalis Reverendi in Christo patris domini Michaelis divina providencia Barchinone Episcopi in remotis agentis prout de potestate ipsius domini vicarii per dictum dominum Episcopum sibi attributa plene constat per quoddam publicum instrumentum et per quandam litteram pergameneam sigillo dicti domini Episcopi impendenti sigillata quorum tenor salis est. ¶ Michael permissione divina episcopus Barchinone, universis presentes litteras inspecturis, seu presens publicum instrumentum. Salutem in Domino sempiternam Ad universitatis vestre noticiam deducimus per presentes quod nos de litterarum sciencia, fidelitate et prudencia venerabilium virtorum dominorum Arnaldi de Busquetis, legum doctoris et Guilelmi Guasch bacallarii in legibus canonicorum Barchinone plenam in Domino fiduciam obtinentes ipsos dominos Arnaldum et Guilelmum facimus, constituimus, et eciam ordinamus nostros et Ecclesie nostre in spiritualibus et temporalibus vicarios generales ipsisque visitandi inquirendi, corrigendi et puniendi ac crimina et delicta ulciscendi et penas spirituales et corporales tam personales quam pecuniarias infligendi, et jurisdiccionem spiritualem et temporalem ac censuram ecclesiasticam nobis racione Ecclesie nostre Barchinone competentem exercendi et exequendi. Et insuper fidelitatis juramenta et homagia potestatesque Castrorum petendi recipiendi et retinendi notarios quoque sufficientes et ydoneos qui scripturas publicas conficere

valeant creandi judicesque officiales, decanos baiulos et quecumque alia officia ad nos spectancia quocumque nomine appellentur ad exercendum iuridiccionem predictam et ad alia nostra negocia peragendum et gubernandum, usque ad nostrum beneplacitum creandi et deputandi et deputatos quociens opportunum eis videbitur revocandi, in arbitros, compromissarios, seu amicabiles compositores cum pena vel sine pena compromittendi et eorum dicta seu pronunciaciones emologandi, judices impetrandi in integrum restitucionem petendi recipiendi quoque quascumque resignaciones quorumcumque beneficiorum nostre Civitatis seu diocesis Barchinone ad nostram el alterius communiter vel divisim seu ad nostram tamen collacionem vel disposicionem spectancium a quibusvis beneficiatis beneficiorum ipsorum beneficia ipsa que obtinent vel in posterum obtinebunt resignare volentibus sive simpliciter sive ex causa permutacionis ipsique resignacionibus receptis si simpliciter resignentur beneficia ipsa sic simpliciter resignanda personis idoneis in referendi et ipsas in ipsis instituendi si vero ex causa permutacionis fuerint resignata ipsa personis ipsis cumquibus et pro quibus resignacio facta extitit permutandi cum ipsa eciam conferendi et ipsas in ipsis. beneficiis sit ut premittitur permutacionis causa resignatis, instituendi et ipsas de ipsis investiendi nec non ad predicta beneficia ad nostram et aliorum vel alterius collacionem presentacionem vel quamcumque disposicionem comuniter spectancia conferendi et presentandi ad illa ac in ipsis instituendi presentatosque vobis ad beneficia ipsa tam curata quam simplicia per eos ad quos illorum presetacio pertinet si ydonei fuerint recipiendi. et beneficia ipsa eisdem presentatis conferendi ipsosque investiendi de illis et in eis instituendi ac beneficia ad nostram collacionem jure devoluto spectancia conferendi, agraria quoque et decimas ad certum annuum censum reducendi, Et omnia alia faciendi que ad premissa omnia alia et singula et ad ipsorum et cuius libet eorum liberum exercitium et effectum pertinent et pertinere quomodolibet possent. Et omnia eciam alia peragendi que nos possemus si personaliter interessemus per alium seu alios explicare eciam si mandatum exhigerent speciale. Volumus tamen et nostre intencionis existit ut unus alteri et alter alteri quociens eis vel alteri ipsorum visun fuerit expedire possit comittere vices suas donec eas ad se duxerit revocandas super quibus omnibus dictis vicariis nostris plenam et liberam concedimus potestatem. Promittentes nos ratum gratum et firmum perpetuo habituros quitquid per ipsos factum fuerit in premissis et quolibet premissorum sub ypothecam et obligacionem omnium bonorum nostrorum et Ecclesie nostre presentium et futurorum. Ac mandantes et volentes de premissis omnibus fieri publicum instrumentum per notarium nostrum publicum infrascriptum. Datum et actum Avinione in hospicio nostro sub anno a Nativitate Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo sexto indiccione nona die decima mensis Aprilis, pontificatus Sanctissimi in Christo Patris et domni nostri Domini Innocencii divina providencia pape sexti, anno quarto cum nostri sigilli appensione Presentis venerabilibus viris dominis Petro de Moreto priore Prioratus Sancti Petri de Rometa Vapincensis diocesis, Michaele Martini canonico Aquensis, provincie Auxitanensis et Berengario Croati, rectore parrochiali ecclesie Sancte Thecle de Cigiis, Barchinonensis diocesis testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis. ✠ Et ego Bonifacius Laurencii de Tormagnolia clericus Taurinensis diocesis publicus apostolice et imperiali auctoritate notarius dictique domini Episcopi scriba premissis omni-

bus et singulis dum sic per cum agerentur una cum prenominatis testibus presens interfui eaque omnia et singula de mandato ipsius domini Episcopi scripsi et in hanc publicam formam redegi signoque meo consueto signavi in testimonium premissorum. ¶ Michael permissione divina Episcopus Barchinone universis presentes litteras inspecturis salutem in Domino. Cum nos nuper videlicet de Anno Domini Millesimo Trecentesimo Quinquagesimo Sexto die decima mensis Aprilis venerabiles viros Arnaldum de Busquetis legum doctorem et Guilelmum Guasch in legibus bacallarium canonicos Barchinone nostros et Ecclesie nostre fecimus in solidum non adiecto in solidum in spiritualibus et temporalibus vicarios generales. Et incumbentia negocia non possint per unum sine alio explicari sed plerumque propter absentiam alterius eorum, qui tam pro nostris quam pro suis negociis per agendis, quando se absentat remanent impediti., Nos volentes tam nobis quam Ecclesie nostre prefate super et pro premissis providere et occurrencia negocia modo debito terminari potestatem per nos dictis nostris vicariis datam confirmantes tenore presencium ad omnia et singula per nos eisdem Vicariis nostris insolidum comisse et que in litteris nostris super hoc confectis sunt inserta tractanda agenda et expedienda et eorum cuilibet in solidum plenariam concedimus potestatem, volentes expresse omne id et quitquid per alterum ipsorum in premissis et circa premissa factum fuerit ratum esse et firmitatis robur habere ac si per nos vel ipsos insolidum factum foret. Eaque omnia et singula per ipsos vel alterum ipsorum facta gesta et ordinata et facienda rata habere promittimus et tenere sub obligacione omnium bonorum nostrorum presencium et futurorum. In cuius rei testimonium presentes litteras fieri fecimus nostri sigilli appensione munitas. Datum Avinione sub anno a Nativitate Domini Millesimo Trecentesimo Quinquagesimo sexto indiccione nona die vicesima octava mensis Maii, pontifficatus Sanctissimi in Christo Patris et domini nostri Domini Innocencii divina providencia pape sexti anno quarto. ¶ Per nos et omnes successores nostros convenimus et promittimus vobis Illustrissime Domine Elisendis Regine Aragonum supradicte quod Nos et successores nostri faciemus seu fieri faciemus de censualibus supradictis per vos supra Domino Deo et dicto Anniversario et aliis predictis et assignatis anno quolibet pro anima et salute dicti Domini Regis Jacobi et vestra et parentum vestrorum et omnium fidelium deffunctorum in dicta Sede et in aliis predictis Ecclesiis parrochialibus, Monasteriorum ac ordinum et in Capellis hospitalium et aliis Capellis predictis dictum generale Anniversarium suo die predicto eo modo et prout per vos superius est ordinatum Et quod omnia alia et singula pacta predicta per vos superius ordinata apposita et adiecta complebimus et attendemus tenebimus et observavimus et in aliquo non contraveniemus nec aliquem contravenire permitimus aliquo jure causa vel eciam racione et prohiis complendis. Et attendendis tenendis et observandis obligamus vobis et vestris omnia bona Ecclesie Barchinone mobilia et immobilia quecumque sint et ubicumque et tam habita quam habenda Et hec que dicta sunt prout videlicet et eo modo que dicta sunt supra facimus paciscimur et promittimus Nos dicte partes videlicet altera alteri adinvicem et vobis eciam notario infrascripto tanquam publice persone pro utraque parte et pro aliis eciam personis quarum interest et intererit recipienti et paciscenti ac eciam legitime stipufanti. Et volumus nos dicte partes quod de premissis fiant et fieri possint tot publica instrumenta quot inde pecierimus et habere voluerimus per notarium infrascriptum.

Actum est hoc in Monasterio de Petra alba diocesi Barchinone quarta die mensis Julii Anno a Nativitate Domini Millessimo Trecentessimo Quinquagesimo Octavo. ¶ S ✠ num Elisendis Dei gracia regine Aragonum predicte que hec laudamus et firmamus. Testes firme dicte Domine Regine sunt venerabiles Berengarius de Minorisa miles maior domus, Arnaldus de Carbasino, capellanus, Romeus de Clariana domicellus et Petrus Lopis domestici dicte domine Regine S ✠ num Jacobi de Sancto Clemente precentoris S ✠ num Berengarii de Papiol archidiachoni Penitensis in Ecclesia Barchinone S ✠ num Raymundi Romei senioris S ✠ num ffulchonis Parerii S ✠ num Petri de Caneto S ✠ num Petri Alquiximi S ✠ num Petri Bramona S ✠ num Galcerandi de Puig Bacho S ✠ num Raimundi Ferrarii, canonicorum Sedis Barchinone in Capitulo novo eiusdem Sedis ad sonum campane more solito congregatorum pro generali Capitulo celebrando et Capitulum eciam faciendum qui hec laudamus et firmamus S ✠ num Arnaldus de Busquetis legum doctoris canonici Barchinone vicarii in spiritualibus et temporalibus dicti domini Episcopi qui predictis assentimus et laudamus et firmamus ac auctoritatem prestamus. Que fuerunt acta in dicto Capitulo novo Sedis Barchinone duodecima die mensis Novembris anno predicto.

Testes firme dictorum vicarii et Capituli sunt discreti Guilelmus Vallesii Raimundus Plana beneficiati in Sede Barchinone, et Guilelmus de Laceria civis Barchinone et Johannes de Ponte, scriptores.

Sig ✠ num mei Petri Borrelli notarii publici Barchinone et per totam eciam terram et dominacionem illustrissimi domini Regis Aragonum auctoritate eiusdem qui hec scribi in tribus pergamenis cum duabus membranis pergamenei sutis in quorum primo pergameneo sunt sexaginta quinque linee quarum prima incipit In nomine Domini Noverint universi quod Nos Elisendis, et finit Jacobi viri nostri re ultima vero linea dicti primi pergamenei incipit suis terminis, et finit et assignans que. In secundo vero pergameneo sunt sexaginta quinque linee, quarum prima incipit ascendunt ad summam mille triginta solidos et finit ad faciendum predicta, et ultima vero linea dicti secundi pergamenei incipit supererit quod totum id quod, et finit de dictis duabus partibus. In tercio vero pergameneo sunt sexaginta tres linee quarum prima incipit supererit non suficeret et finit aliorum proventuum et clausi, Cum literis suprapositis in dicto primo pergameneo in linea quartadecima ubi dicitur de quas, et in linea quinquagesima septima ubi dicitur enim. Et cum litteris rasis et emendatis in dicto primo pergameneo in linea tricesima ubi dicitur Arnal, et in linea quinquagesima secunda ubi dicitur assignamus, et in linea sexagesima secunda ubi dicitur obla, et in linea sexagesima tercia ubi dicitur Pro. Et cum litteris suprapositis in dicto secundo pergameneo in linea septima decima ubi dicitur eorum, et in linea vicesima quarta ubi dicitur et. Et in linea quadragesima septima subi dicitur et caritatem et in linea sexagesima quarta ubi dicitur volumus et ordinamus. Et cum litteris rasis et emendatis in dicto secundo pergameneo in linea nonadecima ubi dicitur denarium et in linea quadragesima septima ubi dicitur et cet et in linea quinguagesima tercia ubi dicitur detis seu detur et dare. Et cum litteris suprapositis in dicto tercio pergameneo in linea secunda ubi dicitur super et in linea octava ubi dicitur vestris, et in linea tricesima quarta ubi dicitur personis idoneis conferendi et ipsas in ipsis instituendis si vero ex causa permutacionis, et in linea tricesima sexta ubi dicitur illorum, et in linea

tricesima nona ubi dicitur omnibus, et in linea quadragesima nona ubi dicitur per et in linea quinquagesima quarta ubi dicitur nec aliquem contravenire et in linea quinquagesima quinta ubi dicitur sunt et in linea sexagesima secunde ubi dicitur ac auctoritatem prestamus; Et cum litteris rasis et emendatis in dicto tercio pergameneo in linea tricessima tercia ubi dicitur beneficiatis.

La cultura catalana en el regnat de Pere III,

per Antoni Rubió i Lluch.

Les nombroses investigacions dels últims anys en el camp de la literatura catalana, les considerables aportacions que a ella s'han anat fent en textos nous i ben orientades monografíes, i la facilitat d'estudiar directa i còmodament en la Biblioteca de Catalunya moltes obres del bon temps de la nostra llengua, abans poc assequibles, imposaven la revisió completa de les modestes lliçons que vaig dedicar a la historia de les nostres lletres en el meu *Sumario de la literatura española*, publicat en 1901. Moltes veus carinyoses m'empenyíen a fer una nova edició de la part catalana, i les necessitats de la meva càtedra de literatura en els Estudis Universitaris m'havíen fet posar fil a l'agulla des de 1910, començant a redactar-ne de bell nou algunes lliçons, que solía dictar als meus deixebles. Treballs perentoris d'altra mena, així com les limitacions que sovint m'imposava la meva poca salut, han anat retardant la terminació d'un treball, al que he dedicat alguns anys, i que tanta il·lusió tinc en veure publicat. No m'és possible, per ara, escriure un manual de la historia literaria catalana, i fins crec que fóra prematur el proposar-s'ho. Presenta encara masses buits la nostra historia literaria per a traçar-ne les linies generals amb certa precisió. Però crec, en canvi, que ja és hora de presentar un resum de l'estat actual dels nostres estudis, amb caràcter provisional, que serveixi de base i punt de partida per a ulteriors rectificacions, i de guia per als estudiants que amb tant d'entusiasme i constancia concorren a les meves lliçons en els Estudis, de les que ha estat, en les tasques de l'ensenyament i de les investigacions, el més actiu col·laborador, el meu benvolgut fill Jordi Rubió i Balaguer. El meu pla és el mateix que vaig desenrotllar en el *Sumario* : és a dir, estudiar, agrupant-les orgànicament i per genres, les nostres produccions i afegint-hi unes indicacions bibliogràfiques que serveixin d'orientació als alumnes. No desconec, emperò, les aventatges didàctiques d'una ordenació feta a base cronològica, i per aquest motiu en els cursos de 1912 i 1914 vaig explicar

en la meva càtedra una llarga serie de lliçons, en les quals agrupava els fets literaris al voltant de les figures dels nostres reis. Alguns d'ells, com Jaume I, Jaume II, Pere III *el Cerimoniós* i Alfons IV, pels llargs anys que regnaren i per l'orientació que donaren a la política del seu temps, tan estretament lligada sempre amb els fets literaris, i sobretot per la intervenció personal que tingueren en el desenrotllament de la nostra cultura científica i literaria i àdhuc de l'artística, poden considerar-se com a punts centrals del moviment intel·lectual de la seva època.

Això va decidir-me, a l'estiu de 1916, a redactar aquestes lliçons que havía reprès i refet diverses vegades en la meva classe, sobre la cultura literaria de l'època del rei Pere *el Cerimoniós*. No sols és la que dóna naixença a una nova direcció en la nostra poesía, sinó que ella és la que marca la separació entre el període més mig-eval de la literatura catalana i aquell en el qual la influencia italiana començà a encaminar envers el renaixement clàssic el món de les nostres lletres.

Moltes vegades m'és estat difícil, per tractar-se sovint d'obres anònimes o mal datades, el precisar si corresponen al regnat de Pere III o al del seu fill; i ademés l'activitat literaria dels dos prínceps coincidí cronològicament durant prop de quinze anys, encara que eren un xic diferents els seus gustos i orientacions. Jo, per encaixar millor en les tendencies espirituals del temps, he atribuït al regnat de Pere III algunes obres que se'ns han conservat en els manuscrits barrejades amb altres dels últims anys del segle XIV, però, que per l'escola a què pertanyen, i fins potser per l'època, desconeguda per nosaltres amb exactitut, de la llur composició, han de considerar-se, almenys, com filles de les corrents predominants en l'època del *Cerimoniós*. De totes maneres, la correspondencia literaria d'aquest rei permet assenyalar moltes dates, i jo les he anotades sempre que he pogut; crec que aquest serà un dels elements més útils del meu treball.

Les indicacions bibliogràfiques les he fetes amb la major parquedat possible i sense perdre de vista que van principalment endreçades als joves estudiants de literatura catalana. He citat, per de prompte, les edicions de cada text, preferint les més modernes i crítiques, i prescindint de carregar les notes amb una bibliografía completa de cada obra. Acudint, per exemple, al repertori de Don Isidre Bonsoms,* no li serà difícil a l'estudiant conèixer les altres edicions més antigues o menys útils.

Pel que respecta a les obres expositives, o a les fonts d'informació de caràcter general, m'he reduït també a les que judico més indispensables, i, per ara, en aquest assaig, he deixat de mencionar les obres que tractin de temes semblants en les demés literatures romàniques. Ja sé que en els estudis mig-evals no es pot prescindir mai de la historia literaria comparada, però això

---

* *Fragmentos de las traducciones catalanas de la Fiametta y del Decamerone de Boccaccio.* Barcelona, 1909.

m'hauría dut, ara, massa lluny. Únicament he citat les planes a consultar, quan es tracta d'algún punt difícil de trobar, o d'un llibre d'assumpte sols relacionat de lluny amb el nostre objecte. Els demés llibres els cito sols pel títol, i per això l'estudiant farà bé en llegir-los sencers i amb deteniment.

Res més tinc d'afegir a aquest petit preàmbul, sinó expressar el meu desig de poder publicar sencer el meu Sumari, del que ja tinc bon nombre de lliçons redactades, i els materials del qual, ampliats i ordenats en altra forma, m'han servit per a la redacció del present treball. Per ara vagi com assaig la historia cultural d'una mitja centuria, ben assenyalada per sa feconditat, i en la que la nostra parla s'assimila, en abundoses traduccions, molts dels més rics tresors de la producció estrangera.

A. **La personalitat política del rei** (* Balaguer, 1319; † Barcelona, 1387). — L'home, el rei, el polític. Sos casaments. Sa fesomía moral : valor, dissimulació, crueltat, activitat, cultura. Clarividencia política. Cura del prestigi de la *sacrosancta corona d'Aragó*. Esperit alhora cessarista i democràtic. Triple orientació política del seu regnat : enrobustiment de l'autoritat reial; sentiment d'unitat nacional; imperialisme. Eminents consellers de què es rodejà : Vidal de Vilanova, Bernat de Cabrera, l'infant Pere, Joàn Fernández d'Heredia.

B. **La personalitat literaria del rei.** — Pere III conreuador de les lletres. Sa educació literaria; ses lectures preferides. Indicacions que de les mateixes ens suggereixen els registres de la cancillería reial : llibres històrics; llibres de cavalleríes *(Lançalot, Taula rodona, Sifar);* la Biblia; astrología (Ali ben Ragel, etc.); llibres de dret. Ses aficions predilectes : historia, oratoria, poesía, legislació, astrología.

I. PERE III, HISTORIADOR. [1] — La historia és l'afició predominant de la seva vida. Correspondencia entre la seva actuació política i la seva activitat històrica. Culte apoteòsic dels seus avantpassats (esculptures del palau reial, tombes de Poblet). Antecedents i formació de l'historiador. Ses lectures històriques (Orosi, S. Isidor, el *Pacense*, Roderic de Tolèdol, G. de Nangis, V. de Beauvais, Jaume I, Crònica de Sant Joàn de la Penya, Cròniques de Sicilia, d'Hongría, Dacia i Noruega, etc.). Corresponsals, als quals Pere III demana llibres històrics.

1. Obres d'historia nacional i estrangera promogudes o traduïdes d'ordre de Pere III : [2]

---

1. RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'historia de la cultura catalana mig-eval.* I. Barcelona, 1908. El segón volum en premsa.

2. MASSÓ TORRENTS, *Historiografía de Catalunya en català durant l'època nacional.* New York - París, 1906. Extret de la *Revue Hispanique*, XV. — GONZÁLEZ HURTEBISE, *La Crónica general escrita por Pedro IV de Aragón. (Revista de Bibliografía catalana,* 1904.)

a) Obres d'historia nacional. — Desig del rei de deixar escrita la historia de tots sos dominis. Crea el tipus de la Crònica general erudita.

1) *Cròniques dels rey d'Aragó e comtes de Barchinona.*[1] — Desig de Pere III de fer una compilació històrica oficial per l'estil de les cròniques de Sant Denís, a França, o d'Alfons X a Castella. Amb elles es trenca l'enllaç de les Cròniques catalanes amb les *Gesta comitum.* Ja no s'escriuen sols les gestes de la niçaga comtal, sinó les de la Confederació, entroncant-les amb els origens de la dinastía aragonesa. Redacció d'aquesta obra en les tres llengües de la Confederació, fet que es repeteix en altres monuments de la historiografía oficial catalana *(Gesta comitum, Crònica de Jaume I).* Coincidencies i variants de les tres versions. Son envío als més importants arxius (Arxiu reial, Ripoll, Poblet, Seu de Valencia). Manuscrits d'aquesta obra. Qüestió de la paternitat de les *Cròniques.* El rei sols hi actuà com a impulsor. Són un resum, sense caràcter personal, de moltes fonts, fet per diversos col·laboradors (Tomàs de Canyelles en 1353, i altres). Fonts de les *Cròniques : Sant Joàn de la Penya; Gesta comitum;* Roderic de Tolèdol. Altres materials aplegats pel rei. Relació entre el primer capítol de la crònica reial i els 37 i 38 de les *Cròniques.* Identificació d'aquesta obra amb la nomenada de Sant Joàn de la Penya. Son caràcter popular i monacal. Desconeix les grans cròniques, i sobretot la del rei Jaume.

2) *Crònica reyal.*[2] — Son origen : influencia de la Crònica de Jaume I. Procés de la qüestió de la seva paternitat : atribució exclusiva al rei i a Bernat Dezcoll, ambdúes inacceptables. Intervenció del rei, d'en Bernat de la Torre (1349) i d'en Dezcoll (1375-1388). La composició de les cròniques reials ve a esser moltes voltes com una extensió del treball de la cancillería. Gènesi semblant a la *Crònica* del rei Pere, de la del rei Martí, amb la col·laboració d'en Pere Serra i d'en Joàn Aulesa (1398).

Concepte que de la historia té el rei Pere, manifestat en son pròleg i en sa lletra a en Dezcoll : *a)* intrínsec o filosòfic : sentit providencialista i patriòtic; *b)* extrínsec o de composició : ordenació cronològica, minuciositat, exactitut, consulta de fons documentals.

Contingut, divisió i elaboració de la *Crònica.* Major antiguitat del primer

---

1. Massó, *Historiografía.* — Ximenez de Embun, *Historia de la Corona de Aragón ... conocida generalmente con el nombre de Crónica de San Juan de la Peña* Zaragoza, 1876. — Llabrés, *Quién es el autor de la Crónica de San Juan de la Peña. (Revista de Huesca,* 1903.) — González Hurtebise, *Crónica general.* — Rubió i Lluch, *Estudi sobre l'elaboració de la Crònica de Pere el Cerimoniós (Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans,* 1909-1910.)

2. *Crònica del rey d'Aragó en Pere IV lo Ceremoniós o del Punyalet, escrita per lo mateix monarca, ab un prolech de* Josep Coroleu. Barcelona, 1885. — Massó, *Historiografía.* — Rubió i Lluch, *Elaboració.* — Coroleu, *El verdadero autor de la Crónica de Pedro el Ceremonioso. (La España Regional,* III.) — Pagès, *Recherches sur la Chronique Catalane attribuée à Pierre IV d'Aragon. (Romania,* XVIII.) — Llabrés, *Bernardo Dez-coll es el autor de la Crónica catalana de Pedro IV el Ceremonioso. (Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos,* VII, VIII.)

llibre. Redacció definitiva dels II i III, i part del IV abans de 1375, data en la que reb la crònica son contingut principal. Redacció dels llibres restants entre 1377 i 1388. Vestigis que d'aquestes dues elaboracions de la Crònica ofereixen els mss. avui conservats. Crítica general de l'obra. Imitació de la Crònica del rei Jaume. Precisió i força gràfica de l'estil. Llacunes històriques.

Llibre I (1319-1336). — Paternitat del rei. Probable intervenció d'en Dezcoll en la puntual narració de la conquesta de Sardenya. Refundició d'aquest episodi en les *Cròniques dels reys d'Aragó*. Superioritat de la narració del mateix en la *Crònica reial* sobre les *Cròniques* i la d'en Muntaner. Data de la composició d'aquest llibre (abans de 1359?).

Llibre II (1336-1340). — Proves de la participació del rei en la seva redacció. Capítol VII, afegit per en P. M. Carbonell. Semblança d'aquest llibre amb l'anterior, en quant a son valor estètic narratiu. Límits probables de la seva redacció (1369-1375?).

Llibre III (1340-1345).—És el més extens de l'obra. Ordenació per jornades dels fets de la conquesta de Mallorca, feta per en Dezcoll, segons les instruccions del rei. La campanya del Rosselló és un veritable dietari. Records personals del rei i intervenció seva en aquest llibre.

Llibre IV (1346-1351). — Nou aspecte de l'elaboració de la *Crònica*. Participació més activa en ella d'en Dezcoll. Els quatre primers capítols són anteriors a 1375. Revisió d'ells pel rei.

Llibre V (1352-1355). — Escassa intervenció que en ell sembla tenir el rei. Ràpida i desigual enumeració dels fets. En 1375 era aquest llibre sols esboçat, i no va rebre la forma que el rei volía.

Llibre VI (1356-1369).—Interès que ofereix son contingut dedicat a la guerra de Castella. Sa redacció actual és posterior a 1382, i tal volta a 1385. Revisió i intervenció del rei provada per la lletra a en Dezcoll de 1375. Compliment per aquest de les instruccions reials en la narració per jornades. Escàs valor dels capítols referents a fets en els que no intervingué el rei. Comparació d'aquest llibre amb el 1.r de la Crònica de l'Ayala.

Llibre VII (1370-1382). — No constitueix en rigor un nou llibre de la Crònica. És un recull de notes soltes que en Dezcoll no tingué temps de coordinar; arriben fins a 1382. Algunes són posteriors i tot a la mort d'en Dezcoll (1390). Instruccions del rei a en Dezcoll sobre un llibre setè, que no ha arribat fins a nosaltres.

3) *Cròniques de Sicilia*.* — Estreta relació de la historia de Sicilia i Aragó. Al·lusions d'en Muntaner i en Boades a histories de Sicilia. Mencions de *Cròniques dels reis d'Aragó e de Sicilia* en la correspondencia de Pere III (1366). Copia de les *Cròniques de Sicilia* per encàrrec del rei (1381). Eren una traducció

---

* Rubió i Lluch, *Documents*. — Massó, *Historiografía*.

de l'Anònim sicilià (1337)? Continuació de les Cròniques de Sicilia pel rei Martí. Manuscrits conservats.

b) TRADUCCIONS D'HISTORIES FORASTERES.—Traduccions promogudes pel rei o fetes en el seu regnat.

1. *Cròniques de Sant Denís.*[1] — Passió de Pere III per a les histories franceses. Al·lusions que s'hi fan en la seva correspondencia. Traducció catalana feta en el seu regnat de les *Cròniques* del monjo Primat.

2. *Suma de les histories del món.*[2] — Compilació històrica des de l'origen del món adquirida per en Joàn Fernández d'Heredia. Poca claretat sobre la llengua en què era redactat l'original. Traducció catalana feta per encàrrec de l'Heredia (1362). Traducció aragonesa encomanada pel rei a Joàn de Barbastre (1370).

3. *Speculum historiale de Vincent de Beauvais* († 1264).[3] — Pere III encomana sa traducció a fra Jaume Domenech en 1360. Continuació per fra Antoni de Ginebreda a la mort d'en Domenech (1385). Més que una versió, és un arranjament on s'incorporaren diversos materials històrics i literaris.

4. *Historia general d'Espanna, d'Alfons el Savi.*[4] — Traducció catalana feta probablement en aquest regnat, amb el títol de *Libre historial compilat de diversos autors per D. Alfonso dit lo Savi.*

II. PERE III, ORADOR POLÍTIC.[5]—És el més gran i fecond dels nostres oradors polítics. Son esperit és essencialment parlamentari, malgrat ses tendencies cesaristes. Freqüencia extraordinaria amb què es reuneixen les Corts en el seu regnat, en sos dominis d'ençà i enllà la mar (unes quaranta vegades en cinquanta un anys). L'oratoria en sa crònica. Les proposicions de Corts : *Llibre de les proposicions del rei Pere i dels seus predecessors,* guardat en l'Arxiu reial. Son record en el regnat del rei Martí. Caràcter escolàstic de l'oratoria de Pere III. Erudició bíblica. Traça en l'elecció del text llatí temàtic. Esperit patriòtic. Eloqüents elogis dels fets gloriosos de la monarquía en les proposicions de Tarragona (1370) i Montçó (1376-1382).

III. PERE III, LEGISLADOR.

a) Obres degudes a la seva iniciativa. — Les principals són les *Ordinacions de la casa reyal* i la traducció de les *Partides* d'Alfons *el Savi*

---

1. RUBIÓ I LLUCH, *Documents.*
2. Ibid.
3. Ibid. — MASSÓ, *Historiografía.*
4. TORRES AMAT, *Diccionario escritores catalanes,* p. 703. Barcelona, 1836.
5. COROLEU I PELLA I FORGAS, *Las Cortes Catalanas* Barcelona, 1876. — RUBIÓ I LLUCH, *Algunes consideracions sobre la oratoria política de Catalunya en l'edat mitjana. (Estudis Universitaris Catalans,* III.)

1. *Ordinacions de la casa reyal.*[1] — Data de llur composició (1344). Participació personal que en ella tingué el rei. Col·laboració d'en Mateu Adrià, protonotari. Incorporacions que reberen en els regnats de Joàn I, Martí I, Ferràn I i Alfons IV. Imitació probable de les *Ordinacions de la Casa reyal* de Jaume II de Mallorca (1337). Nombrosos manuscrits que se'n conserven (París, Barcelona, Madrid, Caller). Nombroses noticies de copies fetes en el s. XIV.

2. *Las siete Partidas* d'Alfons *el Savi.*[2] — Pere III encarrega a Matheu Adrià la seva traducció (abans de 1365), amb l'intent d'adaptar-les a sos dominis. Anterior difusió del codi castellà a Catalunya. Traduccions fragmentaries. Títol de les *Ordinacions de castells* segons les *Costums d'Espanya.*

Altres obres jurídiques degudes a la iniciativa més o menys directa de Pere III:

3. *Ordinacions sobre lo fet de Mar.*[3]

4. *Llibre de les Constitucions de Sardenya,*[4] promulgades en les Corts Generals de Caller (1355).

5. *Llibre dels drets i regalies de la casa reial.*[5]

b) Jurisconsults notables d'aquest temps.[6] — Ramón Vinader. Jaume Vallseca. Bernat de Sebra o Seva. Joàn Ramón Ferrer. Pensionats del rei per a proseguir llurs estudis de dret a universitats extrangeres : Lanuça, Devesa, etc. Donatius de llibres de dret fets per el rei als seus escrivans o advocats (Sancho López d'Ayerbe, Arnau de Morera, Joàn Fernández Muñoz, Blas Daysa, Joàn Gil de Castiello, Joàn Eximeno). Disposicions de Pere III sobre l'exercici de l'abogacía.

IV. PERE III, POETA.[7] — La tradició de la poesía en el casal d'Aragó. Poetes de la familia del rei : sa germana Constança, reina de Mallorca; son nebot, Jaume de Mallorca; son oncle, l'infant Pere, comte de Ribagorça; son cosí, Pere, comte d'Urgell; sos fills Joàn i Martí. Influencia en l'educació literaria del rei de l'infant Pere, llas d'unió entre l'antiga escola poètica catalano-provençal i la nova catalano-tolosana.

---

1. P. DE BOFARULL, *Documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, t. V (1850). — SCHWARZ, *Aragonesische Hofordnungen im 13 u. 14 Jahrhundert.* Berlin-Leipzig, 1914.

2. ABADAL I VINYALS, *Les «Partidas» a Catalunya durant l'Edat Mitja.* Barcelona, 1914.

3. MOREL FATIO, *Catalogue des manuscrits espagnols de la Bibliothèque Nationale de Paris*, n. 47. Paris, 1892, — CAPMANY, *Código de las costumbres marítimas de Barcelona*, p. 39. Madrid, 1791.

4. COROLEU, *Crónica*, p. 230.

5. RUBIÓ, *Documents*, I, p. 459.

6. BROCÀ, *Juristes y jurisconsults catalans dels segles XIV-XVII. (Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1909-1910.) — RUBIÓ, *Documents.*

7. MASSÓ TORRENTS, *Bibliografía dels antics poetes catalans. (Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1913-1914.) — PAGÈS, *Auzias March et ses prédécesseurs.* Paris, 1912. — MILÀ I FONTANALS, *Ressenya dels antichs poetas catalans. (Obras completas*, III.) — RUBIÓ, *Documents.*

Producció poètica del rei Pere III.[1] — Son escàs valor literari. Ús de la clàssica *cobla* catalana, de 8 versos de 10 síl·labes, característica d'aquesta escola.

a) Poesíes de què ens han quedat noticies:

1. Cants amorosos de la joventut.
2. *Sirventés sobre'l bon aire e la noblesa de l'illa de Sardenya* (1355).
3. *Resposta* a un *Dictat* d'en P. de Gostemps sobres la guerra de Sardenya (1355).
4. *Cobles* enviades al infant Joan (1371).
5. *Resposta* a unes *cobles* den Guerau de Queralt (1374).
6. *Cobles sobre cavallers de qui ne on se deuen fer*, enviades al infant Marti (1378).
7. *Cobles* satíriques al casament de l'infant Joàn (1379).
8. *Cobles* del *entremés del pagó* (1381).

b) Poesíes del rei conservades : cobles als infants Joàn i Martí (núms. 6 i 7). Sentencia de la qüestió sobre el *departiment entre l'estiu e l'hivern* de Mn. Jacme March i el Vescomte de Rocabertí.

V. Pere III, bibliòfil.[2] — No ho fou a la manera de Richard de Bury ni del Duc de Berry o dels humanistes italians, però és un gran recercador de llibres. Sa predilecció pels llibres històrics i la Biblia. Sos encàrrecs de llibres a París, un dels centres més importants d'ells a Europa. Influencia que en ses aficions bibliogràfiques tingueren Carles V de França i el Mestre Heredia. Incautacions de llibres per a la Biblioteca reial (Templers, infant Ferràn, rei de Mallorca, Joàn de Cremona, Lleó Mosconi, Ponç de Jovals, etc.). Crea una oficina de copistes de llibres (1373). Il·luminadors que tingué a sou (Crespi, Moros, Colom, etc.). Compres, préstecs o peticions de llibres a individus de la familia reial (infanta María, fra Sanxo d'Aragó, comtessa d'Urgell, reina Alionor de Sicilia, fra Jaume d'Aragó, infants Joàn i Martí, Joàn I de Castella, etc.). Idem a estrangers (Carles V de França, sa filla, la comtessa de Foix, comte de Terranova, etc.). Altres corresponsals bibliogràfics, llecs i eclesiàstics (Miquel Pérez Zapata, Jaume Conesa, Joàn de Magarola, Bernat Dezcoll, Arnau de Torrelles, etc.). Regals de llibres a escrivents, religiosos, prelats, abats, etc., etc.

La biblioteca de Pere III. — En aquesta època no existeix propiament una biblioteca reial, sinó una personal o patrimonial, de la que cada rei disposava. N'hi havía una part, emperò, que es transmeté des de Pere III al rei Martí. La llibrería era instal·lada en l'Arxiu reial. Pere Palau, encarregat

---

1. Torres Amat, *Diccionario.* — Bofarull, *Los condes de Barcelona vindicados*, II, 277, 288. Barcelona, 1836. —*Documentos inéditos*, VI. — Rubió, *Documents.* — Baselga, *Cancionero catalán de la Universidad de Zaragoza.* Zaragoza, 1896.

2. Rubió, *Documents.*

de la *custodia dels libres* (1359). Freqüents donacions de llibres que fa el rei als grans monestirs de sa terra. En 1378 es decideix a regalar a Poblet la seva biblioteca. Notable carta de donació de 1380; sentit històric i patriòtic en què s'inspira. Construcció especial d'una biblioteca en el monestir per als llibres de Pere III (1381-1382). No s'ha conservat l'inventari dels llibres donats a Poblet, però és evident que no tots els del rei hi foren traslladats. L'antiga llibrería, més o menys despullada, continúa en l'antic arxiu del Palau, sots la custodia d'en Pere Palau. Joàn I demana en 1387 que es lliuri a dit arxiver, una certificació dels llibres que eren a Poblet

C. **Pere III, protector de les lletres.**[1] — La literatura catalana del seu temps. En aquest regnat la nostra literatura es fa integralment orgànica, invadint la llengua vulgar tots els genres literaris. Abundant producció literaria poètica i prosaica.

I. Poesía.[2] — En aquest regnat comença la nova escola dels trovadors catalans dits secundaris, i s'inicía el renaixement poètic novo-provençal. Influencia tolosana. Codificació de la poesía sota d'un rei ordenador i unificador. Joàn de Castellnou : *Glosa del Doctrinal* d'en R. de Cornet (1341); compendi de les *Leys d'Amor* dedicat al Vescomte de Rocabertí. Jaume March : *Libre de concordances* (1371).

a) Poesía trovadoresca.[3]

a) Cort poètica de Pere III. — L'infant Pere, oncle del rei. Llacuna en la nostra poesía, des d'en Muntaner als Marchs, que omple sols la cort literaria del rei. Debats poètics que en ella es promouen i poetes que hi intervenen : P. de Gostemps, Guerau de Queralt, Bernat de Bonastre, Pere March, Bernat de So, Jaume March, Vescomte de Rocabertí, l'infant Joàn.

b) Altres poetes d'aquesta època.—Infant Jaume de Mallorca, Pau de Bellviure, Joàn Bacet, Jaume Rovira i Bernat de Mallorques. Aparició en aquest regnat dels dos més inspirats poetes de l'escola catalana : Jaume March i Pere March. Preparen la lírica a la manera d'Auzias March, imprimint-li un caràcter moral i seriós.

c) Trobadors i juglars en el regnat de Pere III. — Valor de les noticies que ens dóna la correspondencia del rei sobre la historia de l'última èpo-

---

1. Rubió i Lluch, *Sumario de la historia de la literatura española.* Barcelona, 1901. — Nicolau d'Olwer, *Introducción al estudio de la literatura catalana.* (*Estudio*, VII, IX, X.)

2. Massó, *Poetes catalans.* — Milà, *Ressenya.* — Milà, *Antiguos tratados de gaya ciencia.* (*Obras Completas*, III.) — Meyer, *Traités catalans de grammaire et de poétique.* (*Romania*, VI, VIII, IX.) — Noulet i Chabaneau, *Deux manuscrits provençaux du XIV siècle.* Montpeller-Paris, 1888.

3. Massó, *Poetes catalans.* — Milà, *Ressenya.* — Pagès, *A. M. et ses prédécesseurs.* — Rubió, *Documents.*

ca de la juglaría. Els juglars músics instrumentistes i els recitadors de cançons. Predomini dels primers en el regnat de Joàn I, a mesura que van desaparei xent els altres. Poca precisió de les denominacions en temps de Pere III : el nom de juglar donat indistintament a músics i poetes. Els mimus (Vidal de Puig, 1337). Juglars sarraïns. Cos de juglars o *cantors de gestes (referendarii gestorum)* de Pere III; al·lusió a ells en les *Ordinacions* del rei *(cantars de juntes?)* Els *ministrers* (músics) i els *trovadors*. Classes d'aquests últims (de dances, cançons, juglars de boca). Trovadors a sou del rei : Bernat Castell (1341), Huc d'Alvelat (1356), Jacme Fluvià (1360-1382). Trovadors estrangers; influencia de les corts poètiques de Foix i de Bar. Intercanvi de trovadors com existía el de ministrers : Andreu Gascó (1372); P. de Rius (1373-1380); Joàn d'Arras, *mestre en art de trovar* (1380).

b) Poesía narrativa.[1] — Al costat de la lírica apareix una escola narrativa independent de la *Gaya Ciencia*. Sos antecedents en la nostra historia literaria : Vidal de Besalú, Cerverí de Girona, R. Lull. Llacuna que s'observa en ella com en la poesía lírica. Important producció perduda d'aquest genre. Predomini del genre narratiu sobre el líric en els regnats de Pere III i Joàn I. Alguns poetes (els March) conreen els dos genres. Formes principals usades per aquesta escola de poesía narrativa : 1) Les *noves rimades:* apariats de 8, 7 i 6 síl·labes. Sa derivació francesa. 2) Les *codolades*. Nom donat a aquest metre en el s. xiv *(traversa?)*. Son caràcter més popular i realista. Son major empleu, en el segle xv. Manté son prestigi fins al xvi.ên segle. *Noves rimades* i *codolades* anònimes. Caràcter dels temes de la poesía narrativa catalana (cicle bretó, clàssic, religiós, indígena). Influencia francesa predominant en aquests assumptes.

Noves rimades més importants del regnat de Pere III. Dificultat de situar amb exactitut cronològica la producció d'alguns poetes que figuren també en el regnat següent :

1. Jaume March : *Debat entre honor e delit* (1365).[2]
2. » » *La Ciutat de l'amor* o la *Joyosa Guarda* (1370).[3]
3. *Dispensacio de la senyora de Moxen* (1371).[4]
4. G. de Torrella : *Faula* (abans 1380?).[5]
5. Bernat Metge : *Libre de fortuna e prudencia* (1381).[6]

---

1. Massó, *Poetes catalans.* — Pagès, *A. M. et ses prédécesseurs.* — Milà, *Les noves rimades. (Obras Completas,* III.)
2. Pagès, *A. March et ses prédécesseurs.*
3. Ibid.
4. Raimondi, *Un'antologia di rime catalane in un ms. ventimiliano. (Archivio storico per la Sicilia orientale,* Catania; XI.)
5. Llabrés, *Cançoner dels comtes d'Urgell.* Vilanova i Geltrú, 1906. — Milà, *Noves rimades.*
6. Miquel i Planas, *Les obres d'en Bernat Metge.* Barcelona, 1910.

6. Pere March : *Mal d'amor*. Obra de la joventut.[1]
7. » » *Arnes del Cavaller*.[2]
8. » » *Compte final de Mn. P. March*.[3]
9. Bernat de Sò: *Vesió en sopni*.[4]
10. Fra Basset : *Letovari per En Guerau de Massenet*.[5]
11. Aymon de Cestars : *Lausors de la Divinitat* (1380-1399).[6]

Noves rimades anònimes i sense data del manuscrit de Carpentras o d'altres col·leccions. Dificultat de separar moltes d'elles de la producció anterior :

12. *Libre dels Set Savis*. Sa popularitat a Catalunya.[7]
13. *Facet*.[8]
14. *Planys del cavaller Mataró*.[9]
15. *Disputació d'En Buch e son cavall*.[10]
16. *Historia de Frondino i Brisona*. Entremesclada de vers i prosa, sembla més aviat pertànyer al s. XV.[11]
17. *Frare de joy e Sor de Plaser*.[12]
18. *Historia de la Passió e Mort de J. C.*[13]

Codolades : *Salut d'amor*.[14]

Les *noves rimades* en els últims anys del s. XIV i principis del XV. (*Libre dels mariners*, Lluís Icart, V. Comes, Turmeda, etc.).[15]

c) POESÍA DRAMÀTICA.[16] — Origens del teatre català. Doble direcció del

---

1. PAGÈS, *A. M. et ses prédécesseurs*.
2. MEYER, *Nouvelles catalanes inédites*. (*Romania*, XX.) — *Recull de textes catalans antichs*, XV. Barcelona, 1910.
3. PAGÈS, *A. M. et ses prédécesseurs*.
4. Ibid.
5. Biblioteca de Catalunya, ms. n. 7. — MASSÓ, *Poetes catalans*.
6. MEYER, *Nouvelles*. (*Romania*, XX.)
7. MUSSAFIA, *Die catalanische metrische Version der sieben weisen Meister*. Viena, 1876. — *Llibre dels Set Savis de Roma*. (Societat Catalana de Bibliofils, Barcelona, 1907.)
8. MOREL FATIO, *Le livre de Courtoisie*. (*Romania*, XV.) — *Facet, ço es Libre de Corteria*. (*Recull de textes catalans antichs*, XVIII; Barcelona, 1912.)
9. MOREL FATIO, *L'aimant, la femme et le confesseur*. (*Romania*, X.) — *Recull de textes catalans antichs*, X. Barcelona, 1908.
10. FÖSTER, *Catalanisches Streitgedicht zwischen En Buc und seinem Pferd*. (*Zeitschrift für romanische Philologie*, I.) — *Recull de textes catalans antichs*, XVI. Barcelona, 1911.
11. MEYER, *Nouvelles*. (*Romania*, XX.)
12. MEYER, *Nouvelles*. (*Romania*, XIII.)
13. MOLINÉ I BRASÉS, *Passió, mort, resurrecció y aparicions de N. S. Jesucrist*. (*Estudis Universitaris Catalans*, III.)
14. PAGÈS, *Poésies catalanes inédites du ms. 377 de Carpentras*. (*Romania*, XLII.)
15. MILÀ, *Les noves rimades*. — AGUILÓ, *Cançoneret de les obretes en nostra lengua materna mes divulgades durant los segles XIV, XV e XVI*. Barcelona, 1873-1910.
16. MILÀ, *Orígenes del teatro catalan*. (*Obras completas*, VI.) — RUBIÓ, *Documents*. — LLABRÉS, *Repertorio de Consuetas representadas en las iglesias de Mallorca (siglos XV y XVI)*. (*Revista de Archivos*, Madrid, V.)

mateix en l'Edat mitjana. a) Religiosa : *els misteris*. b) Profana : representacions cortisanes, entremesos, dances dramàtiques, etc.

a) Drama religiós. — Sos antics orígens. Elements dramàtics del culte. Entremesos i misteris en certes solemnitats religioses. Orígens de la festa del *Bisbetó*. Misteri de la *Colometa* a Valencia i a Lleida. Misteri de la Magdalena a Mallorca. Misteri de Sant Esteve, de Girona (1380). El *cant de la Sibila* : sa popularitat, formes dramàtiques; sa persistencia fins als nostres dies.[1] Probable existencia en aquesta època de certes formes de drama litúrgic, més desenrotllades en el segle xv.è (consuetes de la Passió, etc.).

b) Drama profà. — Son origen. Cants populars dançats (dances, balades). Dances de la coronació d'Alfons III. Els entremesos en les festes reials. Primeres noticies que d'ells tenim a Catalunya. Entremès de les noces de l'infant Joàn amb Matha d'Armanyac (1372), i amb Violant de Bar (1379). Entremès de la coronació de la reina Sibila (1381).

II. Prosa. — S'accentúa en el segle xiv l'expansió de les literatures vulgars i la decadencia de la llatino-eclesiàstica. Creixent interès de la societat laica i burgesa per la literatura profana. Dominis a ella reservats principalment : la poesía, i en la prosa, els genres narratius i didàctics populars (historia, tractats). Els reis protegeixen i preparen a França i Espanya el triomf de les literatures populars i nacionals. Influencia personal de Pere III en el desenrotllament de la literatura catalana. En son regnat s'inicía el conreu de les lletres catalanes en totes ses manifestacions. Esforços de Pere III per a enriquir la literatura de la terra amb els tresors de la cultura oriental i occidental. Notable producció en prosa d'aquest període. Relativa esterilitat del primer quart del segle xiv. Manca d'obres de fantasía originals des del *Blanquerna* de R. Lull al *Somni* de Bernat Metge. Extraordinaria abundancia de traduccions. Avenços de la llengua catalana en l'ús cancilleresc i literari.

a) Producció original en prosa.

a) Literatura històrica.

1. *Cròniques dels reys d Arago e comtes de Barcelona.*
2. *Crònica del rei Pere III.*
3. *Cròniques de Sicilia.*
4. Francesch : *Libre de les nobleses dels reys.*[2] Escrit en el segle xiv?
5. *Libre de la contesa dels papes,*[3] citat en 1379, relatiu al Cisma i a la política aragonesa.

b) Literatura teològico-moral.

---

1. Moliné i Brasés, *Textos vulgars catalans del segle* xv. *(Revue hispanique, XXVIII.)*
2. Massó, *Historiografía.*
3. Rubió, *Documents.*

1. Bernat Oliver : *Excitatori de la pensa a Deu* (1336).[1]

2. Francesc Eximenis : *El Crestiá* (1381-86?) .[2] Interès que Pere III prengué personalment en la terminació d'aquesta obra. Va arribar a acabar-se?

3. Id. : *Regiment de la cosa pública* (1384).

c) Literatura político-religiosa.— Sos antecedents a Catalunya (Arnau de Vilanova, R. Lull; *l'espiritualisme* a la cort d'Aragó).[3] Influencia que el Cisma d'Occident tingué en la nostra literatura en l'últim quart del segle XIV.

1. Infant Pere d'Aragó, O. M. : *Sermons, Profecíes.*[4]

2. Pere Lena de Menorca : *Libre de diverses profecíes.*[5]

3. Traduccions i imitacions den Joan de Peratallada i Joaquim de Fiore del manuscrit de Carpentras.[6]

d) Literatura astrològica.—Predilecció de Pere III per aquesta ciencia. Els jueus i els cristians es dediquen conjuntament a l'astronomía. Treballs astrològics fets per encàrrec del rei:[7]

1. Jaume Cigó, bisbe de Lleida (1341) i de Tortosa (1348-51) : *La Cigonina* o *art de desfer maleficis.*

2. *Almanach* escrit d'orde del rei (1351).

3. *Libro de figuras de astronomía*, traduït a l'aragonès per mestre Alfonso per encàrrec de Pere III (1351).

4. *Taules astronòmiques* de Pere III (1359) en col·laboració de Dalmau Ses Planes, Pere Gilbert i Jacob Corsuno.[8]

5. Jacob b. David b. Jomtob : *Taules astronòmiques* (1361).[9]

6. Dalmau Ses Planes[10]: *Tractat d'astrologia.* Altres encàrrecs semblants que el rei li féu;

7. *Libre del eclipsi del sol e de la luna*, demanat pel rei en 1375.

---

1. *Excitatorium mentis ad Deum.* Ed. P. Benignus Fernandez. Madrid, 1911.

2. Massó Torrents, *Les obres de fra Francesch Eximeniç. (Anuari de l'Institu d'Estudis Catalans*, 1909-1910.)

3. Heuckelum, *Spiritualistische Strömungen an den Höfen von Aragon u. Anjou während der Höhe des Armutstreites.* Berlin-Leipzig, 1912.

4. Ambrós de Saldes, *La Orden Franciscana y la Casa Real de Aragón. (Revista de Estudios Franciscanos*, Barcelona, IV; número extraordinari 1910.) — A. M. de Barcelona, *El infante Fray Pedro de Aragón.* (Ibid., XIII, XIV.) — Rubió, *Documents*, II.

5. Rubió, *Documents.*

6. Ms. 336 de la Bibliothèque de Carpentras.

7. Rubió, *Documents.*

8. *Colecció d'antichs textos catalans. Tractat d'astrología o sciencia de les steles compost baix orde del rey en Pere III.* Barcelona, 1890. — M. Steinschneider, *Notice sur les tables astronomiques attribuées a Pierre III d'Aragon. (Bullettino di bibliografia e di storia delle scienze matematiche e fisiche*, Roma, XIII.)

9. Biblioteca de Catalunya, ms. 39.

10. Rubió, *Documents.*

8. Bartomeu de Tresbens : *Libre de les nativitats* (1380).[1]
9. Gran obra d'astrología copiada per Francesc Pereta (1380).[2]
10. Vidal Afrahim de Mallorca : Obres d'astrología (1381).

e) Literatura mèdica. — Prestigi dels metges jueus en aquest regnat. Escassa importancia científica de la producció en català.

1. Bernat Despujol : *Receptari de Manresa* (1347).[3]
2. Joan d'Agramunt : *Regiment de preservació a epidemia* (1348).[4]
3. Pere Çaflor de Mallorca : el seu tractat sobre malaltíes.[5]

f) Literatura jurídica. (cf. § A. III).

g) Belles lletres.

Tractats de *Gaya Ciencia* (cf. § C. I). — Pobresa d'obres d'imaginació en prosa, que contrasta amb la rica producció de l'época següent. *Romanç del comte de Barcelona e rey d'Aragó*,[6] demanat en 1365 per l'infant Joàn, avui perdut. Escrit en vers o en prosa? Conjectures sobre el seu assumpte (Ramón Berenguer IV? Deslliurança de l'Emperadriu d'Alemanya?).

b) Producció no original en prosa. Traduccions i imitacions. — Obres de procedencia castellana, francesa, clàssica, llatino-eclesiàstica i oriental. Gran nombre de col·laboradors que ajudaren al rei Pere III en la tasca d'incorporar a les lletres catalanes lo més útil o notable de la producció forastera. Escriptors seglars, eclesiàstics i jueus.[7]

a) Escriptors seglars. — 1) Empleats de la cancillería als qui el rei encarrega traduccions o arranjaments : Mateu Adrià (1343-1365), Tomás Canyelles (1349-1366), Jaume Conesa (1351-1366), Ferrer Sayol (1350-1385), Bernat de la Torre (1349), Bernat Dezcoll (1331 - † 1391), Joan de Barbastre (1362-1386). — 2) Escriptors no empleats en la cancillería : Bartomeu Tresbens, Dalmau Sesplanes, Pere Gilbert, Francesc Pereta, Jaume March.

b) Escriptors eclesiàstics. — 1) *Dominicans :* Fr. Jaume Domenech (1351-1384), Fr. Mateu de Déu (1384-92), Fr. Antoni de Ginebreda (1385). — 2) *Menorets :* Fr. Francesc Saclota (1381). Fr. Pere Saplana. — 3) *Carmelitans :* Fr. Arnau Estanyol (1341).

c) Escriptors jueus : Mestre Salamo (1349). Jacob Corsuno. Vidal Afraim (1381). Els Cresques (1381-1387).

---

1. Torres Amat, *Diccionario.*
2. Rubió, *Documents.* — Id. per als ns. 2, 3, 7 i 10.
3. Comenge, *Receptari de Manresa.* Barcelona, 1889.
4. *Regiment de preservació a epidemia ab entraments de l'*Enrich Arderiu y d'en Joseph M. Roca. Lleyda, 1910.
5. Bover, *Biblioteca de escritores baleares.* Palma, 1868.
6. Rubió, *Documents.*
7. Ibid.

D. **Influencies exteriors en la literatura catalana en el regnat de Pere III.** — I. Influencia llatino-eclesiàstica. — II. Influencia clàssica. — III. Influencia oriental. — IV. Influencia francesa. — V. Influencia castellana. Fets principals i traduccions amb que cada una es manifesta.

I. Influencia llatino-eclesiàstica. — Aquesta literatura no es mou, com la catalana, exclusivament dins l'òrbita de la cort i de la vida del poble, sinó que viu principalment en el món de les Universitats i de l'Esglesia. Com es manifesta sa influencia en les nostres lletres : 1) Passió de Pere III per la Biblia i els Llibres Sagrats. 2) Nombroses traduccions catalanes d'obres llatines migevals. 3) Escriptors catalans en llatí d'aquesta època. 4) Protecció otorgada pel rei als teòlegs i als Estudis generals.

a) Pere III i la Biblia.[1] — Afició del rei a la seva lectura. Semblança que en això té amb Carles V de França. Culte tradicional de la Biblia en la dinastía catalana. El rei la llegeix des de sa primera joventut (1339). S'incauta de la de Jaume III de Mallorca (1347). Compres que fa de biblies en 1352, 1359, 1366, 1383 i 1386. Regals de biblies a capellans de la casa reial. Erudició i pedantería bíbliques manifestades pel rei en la *Crònica* i en les Proposicions de Corts. La Biblia esdevé un llibre de consulta indispensable en l'oratoria política. El *Saltiri* en la biblioteca reial : compres de 1344 i 1351. Saltiris de les reines María i Alionor.

La Biblia catalana en aquest regnat.—Se'n feren noves traduccions? Menció de biblies en vulgar català en la correspondencia de Pere III : la de fra Sanxo d'Aragó (1339); de l'infant Jaume, germà del rei († 1347); de la reina de Castella (1382). Els saltiris catalans : sa doble procedencia francesa o llatina. Versions catalanes dels Evangelis en el s. xiv. Llegendes apòcrifes del Nou Testament : llur difusió a Catalunya en aquesta època. Altres obres relacionades amb la Biblia que figuren en la llibrería reial : *Repertorium Biblie* (1366). *Exposicions dels Evangelis* (1374).

b) Traduccions catalanes d'obres llatines mig-evals en el regnat de Pere III. — La literatura religiosa i teològica s'escriuen principalment en llatí. Sols es tradueixen les obres de caràcter més popular. Vides de Sants, anònimes, de derivació llatina i provençal; recull de la Biblioteca de l'Escurial.[2] La versió catalana del *Flos sanctorum*, i sos manuscrits del xiv.ên segle.[3]

---

1. Berger, *Nouvelles recherches sur les Bibles provençales et catalanes. (Romania,* XIX.) — *Informe proposant la publicació del text antich de la Biblia Catalana. (Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans,* 1908.) — Gudiol, *Una antiga traducció catalana dels Quatre Evangelis* (Codex del Palau). Vich, 1910. — Rubió, *Documents.*

2. Miquel i Planas, *Llegendes de l'altra vida,* p. 255. Barcelona, 1914.

3. J. M. de Elizondo, *La «Leyenda» de San Francisco según la versión catalana del «Flos Sanctorum». (Revista de Estudios Franciscanos,* 1910; número extraordinari.)

Autors traduïts en aquest regnat:

1. Sant Agustí : *La ciutat de Deu*. Traducció del trasllat francès comentat de R. de Presles.[1]

2. Sant Gregori : *Dialegs y morals de St. Gregori* (versió d'en Bernat Oller?, 1344).[2]

3. Egidi Romá : *Regiment de princeps*, per fra Arnau Estanyol (abans 1381).[3]

4. Joàn de Gales : *Suma de collacions*. Freqüents mencions que d'aquesta obra es fan en la correspondencia de Pere III.[4]

5. Id. íd. : *Breu parlament de les virtuts dels antichs philosophs*. Versió anònima del *Breviloquium*.[5]

6. Bertrán de la Tour : versió de les *Postilles?* (1374).[6]

7. P. Bersiure : versió del seu *Dictionarium morale bibliorum*? (1376).[7]

8. Antolins : *Libre de laurar*. Pere III demanà en 1370 un trasllat d'aquesta obra.[8]

c) Escriptors catalans en llatí d'aquesta època.[9] — La major part pertanyen a les ordres religioses. Importancia de la nostra producció teològica en aquesta època.

Menorets. — Fr. Pere d'Aragó (1306-1381) : *Tractatus de regimine principum*. — Fr. Francesc Eximeniç (1340?-1409?); menor importancia de sa producció llatina.

Dominicans. — Cardenal Nicolau Rossell (1314-1362).[10] Sa activitat diplomàtica i abundosa producció. Fra Ramón de Tàrrega († 1371). Sos escrits teològics. La seva popularitat com alquimista. Gombau d'Oluja († 1384). Fra Bernat Armengol († 1387) : *Scriptum in IV libros sententiarum*. Nicolau Eymerich (1319-1399) : *Directorium inquisitorum* (1376). *Tractatus de potestate Papae* (1383). *Commentaria in Johannem* (1383). Altra producció llatina pos-

---

1. Morel Fatio, *Katalanische Litteratur. (Grundriss der romanischen Philologie*, II, 1, p. 92.) — Alabart, *Exposició sobre lo llibre «de civitate Dei» de S. Agustí. (Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, Barcelona, VI, VII.)

2. Morel Fatio, *Katal. Litt.*, 90. — Rubió, *Documents*.

3. Barcelona, Spindeler, 1480. — Id., Luschner, 1498.

4. Morel Fatio, *Katal. Litt.*, 95.

5. Ibid., 108.

6. Rubió, *Documents*.

7. Ibid.

8. Ibid. — Morel Fatio, *Catalogue*, n. 92.

9. Hurter, *Nomenclator theologiae catholicae*. Oeniponti, 1903. — Feret, *La faculté de théologie de Paris et ses docteurs les plus célèbres*. Paris, 1894. — Torres Amat, *Diccionario*. — Bover, *Escritores Baleares*. — Fuster, *Biblioteca valenciana*. Valencia, 1827. — Rubió, *Documents*.

10. Alós, *El cardenal de Aragón Fray Nicolás Rossell (Ensayo bio-bibliográfico)*. (Madrid, 1912; extret de *Cuadernos de Trabajos de la Escuela Española en Roma.)*

terior. Fr. Joan de Montçó († 1412). Ses relacions amb la casa reial d'Aragó. Controversies teològiques que promogué.

Carmelitans. — Fra Gui de Terrena, de Perpinyà († 1342) : *Concordia quatuor Evangelistarum.* Nombroses edicions de les seves obres a l'estranger. Altres escrits inèdits : comentaris a Aristòtil, tractats jurídics. Importancia de la seva producció. Fra Pere de Perpinyà († 1360) : *Commentaria in psalmos.* Fra Joàn Ballester (1306-1374) : *De bello fortis militantis Ecclesiae.* Fra Francesc Bacó († 1372). Nombrosa producció inèdita. Fra Guillem Sedacer († 1383): *Summa totius artis alchimiae.* Fra Bernat Oller († 1390?) : *De conceptione beatissimae Mariae.* Fra Francesc Martí († 1390?) : *Compendium in honorem ordinis Carmelitanae.*

Agustins. — Fra. Bernat Oliver († 1348) : *Tractatus contra Judeos.*

d) Protecció del rei als estudiants i teólegs i a les Universitats.*

1. *Protecció a religiosos estudiants.* — Concessions a favor de Jaume Chiva, O. P. (1349-1380); Nicolau Rossell, O. P. (1357); Pere Compte, S. A. (1363); Francesc Eximeniç, O. M. (1373-1380); Joàn de Barbarà, O. P. (1379); Joàn de Montçó, O. P. (1375); Francesc Marmany, O. P. (1376); Pere de Quils, O. P. (1379); Nicolau Sacosta, O. M. (1379); Francesc Martí, O. C. (1380); Pere March, O. P. (1382); Dalmau de Rexach, O. M. (1383). El cardenal Berenguer d'Anglesola, estudiant a Bolunya en el regnat de Pere III († 1408). El moviment teològic català d'aquesta època deixa son record en la correspondencia i en la cancillería reial. No podent otorgar graus en teología l'Estudi de Lleida, els nostres teòlegs reben llur formació a l'estranger (París, Oxford, Cambridge). En les altres facultats són també molt sovint preferits els Estudis de l'estranger (Tolosa, Montpeller, Bolunya, Perusa). Activa cooperació que a les tasques del rei prestaren molts prelats d'aquest temps : Bernat Oliver, bisbe de Tortosa; Arnau de Montredon, de Girona; Pere Sima i Antoni Dezcollell, de Mallorca; Jaume d'Aragó, de Valencia; Sanxo López d'Ayerbe, de Saragoça.

2. *Protecció del rei als Estudis del seu regne.*— Fundació de l'Estudi General de Perpinyà (1350). Id. del d'Osca (1354). Predilecció de Pere III per l'Estudi de Lleida. Demana al Papa que se li concedeixi el dret de donar graus en teología. Insistencia del rei en aquestes peticions sempre renovellades (1376, 1377, 1382). Gracies otorgades pel rei a alguns Estudis locals i secundaris (Taraçona, Murvedre, Calatayud, Mallorca). L'Estudi general dels Dominicans a Barcelona. Protecció del rei als mestres de gramàtica i intervenció en llurs nomenaments. Mestres dels infants (Guerau de Flaçà, Bartomeu d'Alfambra, Joàn Anglada). L'infant Joàn educat de noi en la gramàtica llatina. Calatayud envía pensionats a Montpeller (1381). Protecció del rei al lul·lisme. Per-

* Rubió, *Documents.* — Denifle, *Chartularium Universitatis Parisiensis.* Paris, 1889. — Denifle, *Die Universitäten des Mittelalters.* Berlin, 1885.

mís a Berenguer de Fluvià perquè pugui ensenyar l'*Art general* (1369). Interès del rei en aconseguir l'aprovació pontificia del lul·lisme (1377-1386). La controversia lul·liana en el seu temps. Intervenció que en ella té la corona : expulsió de fra Nicolau Eymerich (1375).

II. Influencia clàssica.[1] — La nostra visió del classicisme es redueix a la coneixença parcial i imperfecta del món llatí. De l'hel·lenisme sols tinguérem nocions obscures i fragmentaries. El llatinisme mateix sols ens arriba com historia o moralitat. El classicisme ens ve al principi per França i per Italia a l'hora; després, sols per aquesta nació. El període de les traduccions clàssiques a Catalunya comença en el regnat de Pere III. Traduccions clàssiques desaparegudes (Paladi, Valeri Màxim). Posició dels traductors catalans davant dels textos clàssics, manifestada en llurs pròlegs. Dificultats que ofería l'adaptació d'una literatura refinada a una llengua encara no adulta. Desig del rei de promoure traduccions del llatí. Son escàs coneixement d'aquesta llengua. Traduccions d'histories en llatí encarregades a fra Jaume Domènech (1380).

a) Traduccions d'obres clàssiques o pseudo-clàssiques promogudes pel rei o escrites en son regnat.

1. Frontinus : *Stratagemata.* Versió encomanada a fra Jaume Domènech (1367).[2]

2. Guido delle Collonne : *Historia destructionis Trojae.* Traducció den Jaume Conesa, protonotari del rei.[3]

3. Boeci : *De Consolatione.* Traducció catalana de fra Pere Saplana, continuada per fra Antoni Ginebreda. Edicions que se'n feren en el s. xv (Lleida, 1489; Valencia, 1489). Traducció castellana (Sevilla, 1497).[4]

4. Palladi : *De re rustica.* Traducció d'en Ferrer Sayol, protonotari de la reina Alionor (1380-1385). Altra versió anterior. Traducció castellana que se'n féu.[5]

5. Justi. L'infant Joàn el fa trelladar en llatí (1386).[6]

6. Orosi : *Mesta mundi.* L'infant Joàn el fa arromançar (1386).[7]

---

1. Rubió, *El renacimiento clásico en la literatura catalana.* Barcelona, 1889. — Nicolau, *Del classicisme a Catalunya. Notes al primer diàlech den Bernat Metge. (Estudis Universitaris Catalans* III.)

2. Rubió, *Documents.*

3. Edició de R. Miquel i Planas en la *Nova Biblioteca Catalana.*

4. *Libre de Consolació de Philosophia...* Estampat... a cura de D. Bartomeu Muntaner. (Barcelona, 1873; *Biblioteca Catalana.)* — Schiff, *La bibliothèque du Marquis de Santillane,* p. 180. Paris, 1905.

5. Tramoyeres, *El tratado de Agricultura de Paladio. (Revista de Archivos,* 1911.) — Shiff, *Bibliothèque.*

6. Rubió, *Documents.*

7. Rubió, *Documents.* — Schiff, *Bibliothèque,* 170.

7. *Libre deAtó.* Sa popularitat a Catalunya.[1]

b) La dominació catalana a Grecia i el classicisme.[2] — Fou, com s'ha suposat, un obstacle al Renaixement? En el s. xiv s'establí a la Morea una dinastía angevina-italiana, i aquest fet no tingué apenes influencia literaria. Nicolau Acciajuoli, amic del Petrarca i del Boccaci, fou governant de la Morea. A pesar d'això, en les obres d'aquest últim autor, sobretot en la *Teseida*, sorprèn l'absencia de tot record gloriós d'Atenes. Els catalans sentiren el prestigi de l'Acròpolis. Significació extraordinaria de l'elogi de Pere III en 1380. Simó Atumanos, arquebisbe de Tebes (1366-1380), tradueix del grec al llatí el llibre de Plutarc *de remediis irae*. L'exposició de Sèneca de Lucas Manelli, bisbe de Daulia, fou feta també durant la dominació catalana? Conquesta en 1378 de la Morea pel mestre Joàn Fernández d'Heredia. La seva estada a Orient (des de 1378 a 1382), i a Rodes (1355 i 1382). Influencia d'aquests fets en sa educació literaria. Al mestre Heredia es deu l'únic rastre de hel·lenisme i bizantinisme que apareix en les lletres espanyoles en l'Edat mitjana. Es el primer que ha fet traduir del grec a una llengua vulgar, historiadors grecs (Plutarc, Tucidides) i bizantins (Zonaras). Sos col·laboradors grecs a Xipre i a Avinyó. La *Crònica de Morea* de l'Heredia és l'única participació espanyola en la historia de la Grecia mig-eval.

III. Influencia oriental. — Importancia que conserva en temps de Pere III. Afició seva per la lectura i adquisició de llibres orientals. Escassa influencia literaria exercida per les lletres semítiques en les catalanes. La cultura oriental triomfa principalment en l'ordre científic o pseudo-científic (medicina, astrología i alquimia).[3]

a) Literatura religioso-moral.

1) *Traduccions.* — La major part d'aquestes obres no foren traduïdes directament de l'aràbic o de l'hebraic, i molt més al llatí que al català. Per a nosaltres sols tenen interès literari les versions catalanes. Traduccions catalanes datades que coneixem d'aquest regnat:

1. *Llibre moresc*, traduït d'ordre del rei per Francesc Roys i mestre Salamó de Mallorca (1349).[4]

2. *El Corà.* Traduït del llatí al vulgar d'ordre del rei per fra Pons Saclota, O. M. (1381).[5]

---

1. Llabrés, *Jahuda Bonsenyor, Los Proberbis de Salomó, Lo llibre deAtó.* Palma, 1889.

2. Gregorovius, *Geschichte der Stadt Athen im Mittelalter.* Stuttgart, 1889. — Rubió, *Joan I humanista i l'aparició del humanisme a les lletres catalanes.* (A punt de publicar-se.)

3. Rubió, *Notes sobre la ciencia oriental a Catalunya en el* xiv.en *segle. (Estudis Universitaris Catalans,* III.) — Nicolau, *Introducción.* — Steinschneider, *Die hebraeischen Uebersetzungen des Mittelalters.* Berlin, 1893.

4. Rubió, *Documents.*

5. Rubió, *Documents.*

3. Maimó, *Drets hebraics*. El rei encarrega sa traducció de l'hebraic al català a l'aljama de Barcelona (1383).[1]

4. *Proverbis aràbics*, traducció catalana manuscrita a la Biblioteca de Tarragona.[2]

2) *Genre simbòlic-didàctic*. Son escàs correu. Les versions catalanes d'aquest cicle no són degudes a la influencia peculiar de la nostra península, sinó que pertanyen al boldró de les escampades per Europa per l'intermig del llatí. Origen remot oriental.

1. *Secret de secrets*. Antiguitat de la versió catalana, demanada també pel rei Pere (1377).[3]

2. *Libre de Sidrac*. Probable derivació immediata d'un text provençal.[4]

3. *L'infant Epitus*. Igual origen que l'anterior.[5]

3) *Polèmica religiosa*.[6] — Decadencia de la influencia averroïsta. Proposicions herètiques del valencià Antoni Riera. La polèmica religiosa queda reduïda al judaïsme. Tolerancia del rei envers els jueus. Proselitisme catòlic. Controversies amb els rabins. Predicacions de mestre Pere de la Mercè (1339), Romeu de Pal (1344), Mosse Daniel (1358) i Nicolau de Grau (1360) als jueus. Bernat Oliver : *Tractatus adversus judeos*. Permís del rei per a predicar la llei mosaica en les aljames (1386). Protecció a escoles judaiques : Tarrega, Exea, etc.

b) Literatura científica.—És on es deixa sentir principalment la influencia oriental, sobretot en la medicina, astrología i alquimia. Dificultat de destriar la influencia aràbiga de la rabínica. La ciencia oriental passa també a la nostra, generalment, per medi de traduccions llatines.

1) *Medicina*.[7]— Ciencia mèdica grega d'origen, però totalment aràbiga en sa forma de transmissió. És més exercida pels jueus que pels sarraïns. Apareixen a proporció més metges jueus en el regnat de Pere III que en el de Jaume II. Protecció que a ells dispensà Pere III. Metges jueus del rei i la familia reial (Benvenist Samuel, Bendit Caravida, Bonanat Gironés, Bonsenyor dez Cor-

---

1. Rubió, *Documents*.

2. Bofarull, *Proverbis árabes extrets d'un manuscrit catalá del sigle* xiv. (*L'Avenç*, 1891.)

3. Morel Fatio, *Version napolitaine d'un texte catalan du Secretum Secretorum*. (*Romania*, XXVI.) — Massó Torrents, *Manuscrits Catalans de la Biblioteca Nacional*. Barcelona, 1896. — Rubió, *Documents*.

4. *Sidrach*. (Text tret d'un ms. de Terol, publicat com a folletí per D. G. Llabrés en la *Revista Catalana*.)

5. *Recull de textes catalans antichs*, vol. 14. — W. Suchier, *L'Enfant Sage. Die erhaltenen Versionen herausgegeben und nach Quellen und Textgeschichte untersucht*. (Dresden, 1910. *Gesellschaft für romanische Literatur*.)

6. Rubió, *Documents*. — M. Menéndez Pelayo. *Historia de los Heterodoxos Españoles*, I. Madrid, 1880.

7. Ibid. — J. R. B., *Metges jueus a Catalunya en el s.* xiv. (*Estudis Universitaris Catalans*, III.) — Miret i Sans, *Les médecins juifs de Pierre, roi d'Aragon*. (*Revue des études juives*, 1909.)

tal, Jucef Avernaduc, Jahuda Mosconi, Alatzar d'Osca, mestre Cresques, etc.). Llibres de medicina de Mossé Aventida. Escassedat de metges sarraïns. Metges catalans més anomenats (Pere Gilbert, Bartomeu Tresbens, Pere de Surso). Traduccions al català o al llatí de llibres aràbics de medicina (Abubecri, Abumassar, Almassor). Probable traducció en aquest regnat del *Canon* d'Avicena, que Pere III envía al Comte de Foix (1386).

2) *Astrología.* — Desviació que des d'un bell principi experimenta l'astrología com a ciencia. S'hi barregen la medicina i les ciencies naturals. La major part dels astròlegs, tan jueus com cristians, són també metges. Confusió de l'astrología amb la ciencia adivinatoria. Predomini de les obres aràbigues d'astrología. Les obres de l'astronomía grega vénen també per conducte oriental. Escàs nombre de traduccions catalanes d'obres d'astròlegs jueus. La passió per l'astrología és en el rei Pere tan gran com la de la historia. Importancia que assoleixen els astròlegs catalans. Obres d'astrología per ell promogudes o escrites en son regnat (V. § C, II, *d*) :

1. *Alfergani* en romanç, demanat per l'infant Joàn (1381).[1]
2. *Ali Aben Ragel*, demanat pel mateix amb ordre de què sigui arromançat si és en llatí (1386).[2]
3. Aben Ezra : *Libre dels juhis de les esteles.*
4. Arzachel : *De les propietats dels planetes.* Aquestes dues obres, de la biblioteca del rei Martí, foren traduïdes en el regnat de Pere III?
5. Jacob b. David b. Jomtob de Perpinyà : *Taules astronòmiques* (1361). Popularitat d'aquesta obra a l'Edat mitja. El text català és traducció de la versió llatina o de l'original hebràic?

Important representació que els jueus tenen en l'astrología d'aquesta època. Notable escola de mestres d'astrelaus mallorquins : Isaak Nifuci, un de sos principals representants. Escola de Perpinyà : Assan del Barri; Mestre Jacob. Popularitat de les obres aràbigues d'astrología (Alkabissi, Ali-ben-Ragel, Alfragani, Abumasar, etc.). Traduccions que d'elles figuren en la biblioteca del rei Martí i són, probablement, del s. XIV.[3] Fins a les seves darreríes no apareixen els astròlegs estrangers a la cort reial (Guillem Lunell de París, Tomàs de Bolunya, Mestre Ramar).[4]

3) *Alquimia.*[5] — En l'Edat mitjana aquesta art és practicada per reis i papes. Afició que hi demostrà Pere III. Tractadistes catalans d'alquimia de

---

1. Rubió, *Documents.*
2. Ibid.
3. Massó, *Inventari dels bens mobles del rei Martí d'Aragó. (Revue Hispanique,* XII.)
4. Rubió, *Documents.*
5. Rubió, *Documents.* — Luanco, *La alquimia en España.* Barcelona, 1889.

son regnat : Fra Ramón de Tàrrega, Jaume Mas de Bagà, Ramón Estruch, fra Guillem Sedacer O. C. Alquimiaires més notables consultats pel rei : mestre Angel de Francavila, Bernat d'Olzinelles, Gabriel Mayol. Llibres catalans d'alquimia:

1. *Libre de Tresors amagats*, demanat pel rei en 1369.

4) *Geografía*.[1] — Notable escola de cartògrafs jueus que floreix en aquest regnat a Mallorca. La familia Cresques : famosos constructors d'astrelaus, portulans i mapa-mundis a ella pertanyents : Abraham Cresques, Jafuda Cresques, anomenat Jaume Ribes després de convers (1391), director de l'Escola Nàutica de Sagres a Portugal, fundada per l'infant Enric *el Navegant*. Prestigi europeu dels atles catalans, sol·licitats pels reis de França. Famós atles català del Louvre (1375?).[2] Freqüents encàrrecs del rei Pere III i de l'infant Joàn als mallorquins Cresques. Privilegis que els hi concediren. *Taules de la figura del mon* pagades en 1382 per Pere III a Abraham Cresques. Altres cartògrafs mallorquins d'aquesta època : Angel Dulcert (1339); Guillem Soler (1385). La cartografía catalana rivalitza amb la italiana i a voltes l'avantatja.

5) *Agricultura*.

1. Abu-Zaccaria-ben-Alawan, rei moro de Sevilla : *Tractat d'Agricultura* demanat per Pere III (1363).[3]

IV. Influencia francesa. — En la literatura francesa mig-eval són continguts quasi tots els elements de les literatures occidentals. Predomini de la literatura francesa en la catalana fins a l'últim quart del segle XIV, en què és substituïda per la italiana. Aquesta influencia s'exerceix sobretot damunt la prosa i la poesía narrativa. Es veu reforçada per les noces del rei Pere, i sobretot del rei Joàn, amb princeses franceses. Rapidesa amb què eren conegudes les obres franceses a Catalunya. Afició que a la seva lectura teníen el rei Pere i el rei Joàn. Relacions d'aquest últim, ja essent infant, amb els dos grans bibliòfils, el Duc de Berry i el Mestre Heredia, en l'època de la residencia d'aquest a la cort pontificia d'Avinyó. Aquesta ciutat esdevé un nou centre de relacions polítiques, literaries i religioses amb França. París, gran centre de llibres i metròpoli intel·lectual de la nostra clerguesía. Nombrosos teòlegs catalans que concorregueren a la famosa Universitat francesa. Els estudis de Tolosa i Mont-

---

1. Rubió, *Documents*. — Llabrés, *Cartógrafos mallorquines. (Boletín Sociedad Arqueológica luliana*, Palma, IV.) — Kretschmer, *Die italienischen Portolane des Mittelalters*. (Berlin, 1909). — Hamy, *Les origines de la cartographie de l'Europe septentrionale. (Bulletin de Géographie historique et scientifique, 1888.)* Id., *Cresques o Juheu*. (Ibid., 1891.)

2. J. Tastu i J. A. C. Buchon, *Notice d'un atlas en langue catalane, manuscrit de l'an 1375*. Paris, 1839.

3. Rubió, *Documents*. — *Tratado de agricultura*, traducido por D. J. Banqués. Madrid, Imprenta Real.

peller freqüentats també pels catalans. Fra Eximeniç reb a Tolosa son mestratge (1374).

a) Influencia francesa en la poesía.[1] — Derivació francesa de les *Noves rimades*. Records en elles dels cicles èpics francesos, sobretot del bretó. L'autor de *Frare de joi e sor de plaser* s'excusa de no servir-se del francès. En la *Faula* d'en G. de Torrella els personatges arturians parlen francès. *Historia de Frondino e Brisona*, on s'hi intercalen un rondell i cinc virolais en francès. Influencies franceses en altres noves rimades : *Salut d'amor*, *L'Arnés del cavaller*, etc. (cf. § C, I, b). Popularitat dels cants francesos testimoniejada per l'Eximeniç. L'infant Joàn, autor de versos francesos i imitador de ses formes mètriques (1380). Les poesíes de G. de Machaut són conegudes molt aviat a Catalunya. *Trouveurs* francesos a la cort de Pere III (cf. § C, I, a, *c*).

b) Influencia francesa en la prosa.

1) *La historia francesa a Catalunya.*[2] — Les primeres aficions literaries de Pere III es manifesten demanant llibres historials francesos, al mateix temps que els de cavallería. En 1339 compra les *Cròniques dels reys de França*, i en 1342 encarrega la copia d'un *liber gestorum* en francès. En 1361 torna á demanar les *Cròniques de França* que havía perdudes, recordant-ne en la lletra d'encàrrec algún episodi. Traducció catalana de les *Cròniques de St. Dionis* en son regnat. El mateix rei promou la traducció del francès a l'aragonès de la *Suma de les histories del món* (1362-1372) i del *Speculum historiale* de Vicent de Beauvais (1361-1381). La darrera lectura de la seva vida, és la d'aquest llibre.

2) *Llibres francesos de religió i moral a Catalunya.* — Derivació de gran part de les biblies catalanes de les franceses i provençals. Probable origen francès o provençal de les llegendes apòcrifes del Nou Testament i d'algunes vides de Sants, conservades en copies o impressions del s. xv (Vida de Sant Jordi, de Sant Julià, de Santa Magdalena, de Sant Amador, etc.). Es pot afirmar que en el s. xiv fou terminada la nacionalització a Catalunya de la literatura religiosa mig-eval, de procedencia llatina o forastera. Dificultat de destriar moltes vegades la influencia francesa de la provençal en la prosa religiosa i moral catalana. Els *Lucidaris* i *Bestiaris* : fonts franceses i provençals. *Libre de bones costumes dels homens o del joch dels scachs*[3] : és versió de l'original llatí de J. de Cessolis, O. P., o del text francès de Jean de Vignai? Gran part de la nostra producció didàctico-moral no ve del llatí, sinó del francès. R. de Presles : traducció del *Compendieux moral de la chose publique.*[4] La versió catalana de la *Ciutat de Deu* de Sant Agustí, derivada també de la francesa d'en R. de Presles. *Libre de vicis*

---

1. Pagès, *A. M. et ses prédécesseurs.*
2. Rubió, *Documents.*
3. *Estampada per primera volta la versió catalana treta d'un ms. del quinzen segle per cura de Mestre* J. Brunet. Barcelona, 1900.
4. Rubió, *Documents.*

e virtuts (versió del *Miroir du monde* de fra Lorens).[1] Alfons, duc de Gandía: *Letra de castichs e bons nodriments*[2] a la seva filla. Son verosímil origen francès. *Conseyll de bones doctrines que una reyna de França dona a una filla sua que fonch muller del rey d'Anglaterra.*[3] Obres llatines d'autor francès, traduïdes en aquesta època (Guillem de Conches : *Philosophia moralis*).[4] Els *Miracles de Nostra Dona* en la literatura catalana d'últims del s. XIV.

3) *La novel·la francesa a Catalunya.*[5] — La novel·la catalana fins a últims del s. XIV viu preferentment dels temes més populars dels *romans* francesos, si bé de vegades la seva importació es fa també per medi de la literatura provençal.

a) *Novel·les d'aventures.*

Cicle de la Manekina. — Versions catalanes d'aquesta llegenda : *La filla del rei d'Hongría;*[6] *La filla de l'Emperador Contastí.*[7] Trets característics de cada una d'elles i llur comparació amb les distintes variants europees del mateix tema.

Cicle de Crecencia o Florencia. — *Historia de l'Emperatriu de Roma.*[8] Popularitat d'aquest tema en els reculls d'eximplis i miracles de l'Edat mitjana. Elements característics de la versió catalana. Semblances que presenta amb el *Dit de Florence de Rome.*

Altres contes devots : *Lo fill del Seneschal d'Egipte*[9] : redaccions catalanes que se'n conserven. Una d'elles és traducció i prosificació exacte del conte francès *Du roi qui vouloit faire ardoir le filz de son seneschal.*

Amis et Amiles. — *Historia d'Amic e Melis.*[10] Ses diverses redaccions catalanes, en les que predomina l'element religiós sobre l'èpic d'algunes de les versions franceses.

b) *Llibres de cavalleries.* — Els seus cicles principals. Divulgació dels seus temes en la vida literaria i en l'artística.

Materia de Bretanya.[11] — La seva popularitat a Catalunya arrenca ja de lluny, però augmenta extraordinariament en el s. XIV. Llibres francesos d'aquest

---

1. Massó Torrents, *Manuscrits catalans de la Biblioteca Capitular de Barcelona. (Butlletí de la Biblioteca de Catalunya,* I.)
2. Bofarull, A. de, *Opúsculos catalanes. (Memorias de la Real Academia de Buenas Letras,* II.) — Morel Fatio, *Katal. Litt.*, p. 109.
3. Ibid.
4. Morel Fatio, *Katal. Litt.*, p. 104.
5. Miquel i Planas, *Estudi historich y critich sobre l'Antiga Novela Catalana. (Bibliofilia,* Barcelona, I.)
6. Miquel i Planas, *Novelari català dels segles* XIV *a* XVIII. Barcelona, 1908-1916.
7. Ibid.
8. E. Aguiló, *La comtesa lleyal. (Boletín de la Sociedad Arqueológica luliana,* X.)
9. Miquel i Planas, *Novelari.*
10. Massó, *Historiografía.* — Miquel, *Novela catalana.*
11. Rubió, *Documents.*

cicle en les biblioteques de Pere III i l'infant Joàn (Lançalot, Taula rodona, Meliadux, Guiron lo cortes, Tristany, etc.). Records d'aquest cicle en les noves rimades (J. March, Torrella). Versions catalanes del *Lançalot* (abans 1362) i del *Tristany*. *La demanda del S. Graal* (1380; G. Rexach copista?)[1]

Materia de França.[2] — Els seus personatges són populars entre els cronistes i poetes catalans, però no ha quedat cap obra de la nostra literatura en aquest regnat que porti clarament sa influencia. *Godofrè de Billo* demanat en 1385 per l'infant Joàn. Sa versió catalana existent en la Biblioteca del rei Martí.

Materia de Roma. — Sos cicles principals : *a)* Troya; *b)* Alexandre.

a) La llegenda de Troya és divulgada a Catalunya per l'obra d'en G. delle Colonne i no pel *Roman de Troie* d'en B. de S. More. *Les histories Troyanes* traduïdes per en Jaume Conesa (1367).[3]

b) Al·lusions freqüents a Alexandre en els nostres historiadors i poetes. Les traduccions de les histories d'Alexandre *(Libre d'Alexandre*, anònim, i el Quinto Curci d'en Fenollet) no són d'aquesta època.

4) *El classicisme d'importació francesa.*[4] — La primera influencia clàssica estrangera que reben nostres lletres, sembla vinguda per conducte de França. L'infant Joàn demana al Duc de Berry la versió del Titus Livi de P. Bersiure (1380-1383). La seva versió catalana.[5] Noves peticions d'autors llatins i grecs en aquesta època al mestre Heredia, resident a Avinyó (1382-1387).

V. Influencia castellana.[6] — Comencen a accentuar-se en aquest regnat les relacions entre la literatura castellana i la catalana, principalment en els genres didàctics. Causes que hi contribueixen, ademés de la comunitat de terrer geogràfic. Casaments dels reis d'Aragó i Castella amb princeses castellanes i catalanes. Afició que Pere III demostra des de molt jove a la lectura de llibres castellans. El *Libro de los miraglos* que demanava en 1336, eren les *Cantigues* d'Alfons *el Savi?* Freqüent lectura que feia de les obres històriques del Arquebisbe Roderic de Tolèdol, posades a contribució en ses *Cròniques dels reys d'Aragó*. Exemplars que n'hi havía a l'Aljafería (1342-1358), i a l'Arxiu reial (1349-1369). En regala un manuscrit a la llibrería de Poblet

---

1. Rubió, *Noticia de dos manuscrits d'un Lançalot catalá (Revista de Bibliografía Catalana*, III.) — Crescini i Todesco, *La versione catalana dell'Inchiesta del San Graal. (Atti del R. Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti*, LXXIII, 2.ª part.) — Volum X de la *Biblioteca Filològica* de l'*Institut de la Llengua Catalana.*

2. Rubió, *Documents.*

3. Ed de R. Miquel i Planas, en la *Nova Biblioteca Catalana.* — Solalinde, *Las versiones españolas del «Roman de Troie». (Revista de Filología Española*, III.)

4. Rubió, *Documents.*

5. Ibid. — Morel Fatio, *Katal. Litt.*, 114.

6. Rubió, *Documents.*

(1369). Lectura pel rei del llibre del *Cavaller Sifar* (1361), novel·la castellana de cavalleríes. Visible influencia que en el rei Pere III tingueren les iniciatives jurídiques i astronòmiques d'Alfons *el Savi*.

a) Traduccions d'obres castellanes que poden atribuir-se a aquesta època.

1. *Historia general d'Espanya.* (Crònica general d'Alfons *el Savi.)* Probable traducció d'ella en aquest regnat amb el títol de *Libre historial compilat de diversos autors per lo rey D. Alfonso.*

2. *Taules alfonsines en català*, que figuren en la llibrería del rei Martí. Imitació que d'elles en féu Pere III en les seves *Taules astronómiques.*

3. *Les Set Partides.* Versió catalana d'en Matheu Adrià, encomanada en 1365.

b) La literatura aragonesa en el regnat de Pere III. — En ell es pot dir que apareix aquesta literatura, mercès al gran impuls que li dóna el mestre Joàn Fernández d'Heredia (1310-1396). Alta representació d'aquest personatge, una de les figures més europees de l'Edat mitjana, en la vida política i literaria de son temps. Fou l'home de confiança de sis papes. Sa llealtat envers Pere III. Consideració gran que aquest li mostrà sempre. Significació literaria del mestre Heredia.[1] Sa passió pels llibres, especialment pels històrics i clàssics. Paper important que juga com iniciador del Renaixement a Espanya. Gloria gran que d'això pervé a l'obscura literatura aragonesa. El mestre Heredia com bibliòfil i impulsor dels estudis històrics i clàssics. Les seves biblioteques a Casp i a Avinyó eren les més riques del seu temps en obres històriques. Testimoniatge d'en Collucio Salutati, que tant admirava l'Heredia. Centres de la seva activitat intel·lectual : la cort aragonesa i la pontificia.

Èpoques en què pot dividir-se la seva activitat literaria : 1) (1362-1372), més lligada amb Pere III. 2) (1382-1396), té per centre Avinyó i és l'infant Joàn el qui hi viu més amb contacte. En el primer període predominen els llibres històrics; en el segón, els clàssics. Correspondencia literaria de Pere III amb el mestre Heredia. Llibres històrics que en ella li demana *(Suma de les histories del món*, Orosi, Pacense, Eutropi).

a) *Obres originals i traduccions a l'aragonès degudes al mestre Heredia.*[2] — Noticia de les més importants :

I. Obres originals.

1. *Gran Crònica d'Espanya* (1372-1396).

---

1. Rubió, Recensió de Serrano Sanz i Delaville le Roulx en la *Crònica literaria* de l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1913-1914.

2. Morel Fatio, *Libro de los fechos et conquistas del Principado de Morea compilado por comandamiento de Don Fray Johan Ferrandez de Heredia.* Genève, 1885. — Rubió, *La lengua y la cultura catalanas en Grecia. (Homenaje a Menéndez Pelayo*, Madrid, 1899.) — Schiff, *Bibliothèque.* — Rubió, *Documents.*

2. *Crònica de los Conqueridores.*

Primera part. Comprèn dues obres: a) *Libro de los Emperadores*, traducció de Zonaras. b) *Crònica de Morea.*

Segona part. És la que propiament conté les biografíes dels grans conqueridors. Intercalació en ella de la *Crònica* de D. Jaume.[1]

II. Traduccions.

1. Plutarc: *Vides paral·leles.*
2. Tucidides.
3. Justi: *Compendi de Trogus Pompeius.*
4. Josefus.
5. Eutropi.
6. Hayton: *Flor de las Historias d'Orient.*
7. Marco Polo.[2]
8. Guido delle Colonne: *Historias Troyanas.*

b) *Traduccions aragoneses degudes a la iniciativa de Pere III.*

1. *Libro de figuras e astronomia.* Traducció de Maestre Alfonso feta per encàrrec del rei (1351).

2. *Suma de las historias*, traducció aragonesa del francès encarregada (1370-1371) a Joàn de Barbastro (copista?) i enviada pel rei al mestre Heredia.

c) *Altres traduccions aragoneses que figuren més tard en la llibrería del rei Martí.*

---

1. *Gestas del rey D. Jaime de Aragón.* Ed. de R. Foulché Delbosc. Madrid, 1909. *(Sociedad de bibliófilos madrileños.)*

2. Knust, *El libro de Marco Polo.* Leipzig, 1902.

TAULA

Pàgs.

A. **La personalitat política del rei** 221

B. **La personalitat literaria del rei.** 221

I. PERE III, HISTORIADOR 221

1. Obres d'historia nacional i estrangera promogudes o traduïdes d'ordre de Pere III 221

a) OBRES D'HISTORIA NACIONAL.

b) TRADUCCIONS D'HISTORIES FORASTERES.

II. PERE III, ORADOR POLÍTIC 224

III. PERE III, LEGISLADOR. 224

a) Obres degudes a la seva iniciativa.

b) Jurisconsults notables d'aquest temps.

IV. PERE III, POETA. 225

V. PERE III, BIBLIÒFIL. 226

C. **Pere III, protector de les lletres** 227

I. POESÍA. 227

a) POESÍA TROVADORESCA 227

a) Cort poètica de Pere III.

b) Altres poetes d'aquesta època.

c) Trobadors i juglars en el regnat de Pere III.

b) POESÍA NARRATIVA. 228

c) POESÍA DRAMÀTICA. 229

a) Drama religiós.

b) Drama profà.

II. PROSA. 230

a) PRODUCCIÓ ORIGINAL EN PROSA 230

a) Literatura històrica.

b) Literatura teològico-moral.

c) Literatura político-religiosa.

d) Literatura astrològica.

e) Literatura mèdica.

f) Literatura jurídica.

g) Belles lletres.

Pàgs.

b) PRODUCCIÓ NO ORIGINAL EN PROSA. TRADUCCIONS I IMITACIONS. 232
a) Escriptors seglars.
b) Escriptors eclesiàstics.
c) Escriptors jueus.

D. **Influencies exteriors en la literatura catalana en el regnat de Pere III.** 233

I. INFLUENCIA LLATINO-ECLESIÀSTICA 233
a) PERE III I LA BIBLIA.
b) TRADUCCIONS CATALANES D'OBRES LLATINES MIG-EVALS EN EL REGNAT DE PERE III.
c) ESCRIPTORS CATALANS EN LLATÍ D'AQUESTA ÈPOCA.
d) PROTECCIÓ DEL REI ALS ESTUDIANTS I TEÓLEGS I A LES UNIVERSITATS.

II. INFLUENCIA CLÀSSICA. 236
a) TRADUCCIONS D'OBRES CLÀSSIQUES O PSEUDO-CLÀSSIQUES PROMOGUDES PEL REI O ESCRITES EN SON REGNAT.
b) LA DOMINACIÓ CATALANA A GRECIA I EL CLASSICISME.

III. INFLUENCIA ORIENTAL 237
a) LITERATURA RELIGIOSO-MORAL 237
1) *Traduccions.*
2) *Genre simbòlic-didàctic.*
3) *Polèmica religiosa.*
b) LITERATURA CIENTÍFICA 238
1) *Medicina.*
2) *Astrología.*
3) *Alquimia.*
4) *Geografía.*
5) *Agricultura.*

IV. INFLUENCIA FRANCESA 240
a) INFLUENCIA FRANCESA EN LA POESÍA. 241
b) INFLUENCIA FRANCESA EN LA PROSA 241
1) *La historia francesa a Catalunya.*
2) *Llibres francesos de religió i moral a Catalunya.*
3) *La novel·la francesa a Catalunya.*
a) *Novel·les d'aventures.*
b) *Llibres de cavallerías.*
4) *El classicisme d'importació francesa.*

V. INFLUENCIA CASTELLANA. 243
a) TRADUCCIONS D'OBRES CASTELLANES QUE PODEN ATRIBUIR-SE A AQUESTA ÈPOCA. 244
b) LA LITERATURA ARAGONESA EN EL REGNAT DE PERE III . . . 244
a) *Obres originals i traduccions a l'aragonès degudes al mestre Heredia.*
b) *Traduccions aragoneses degudes a la iniciativa de Pere III.*
c) *Altres traduccions aragoneses que figuren més tard en la llibrería del rei Martí.*

Document inèdit del rei Odó en favor de Petroni, per J. Riera, pvre.

Tot arreglant l'arxiu episcopal de Girona, segons l'encàrrec que em féu en 1908 l'Il·lm. Dr. Pol, vaig trobar-hi un document del rei Odó en favor d'un tal *Petronius*, concedint-li, a requesta del bisbe Servus Dei, una vila anomenada *Palacium Aurore*, situada en el pagus de Girona, prop del riu Daró, al sud de Cruilles (vora La Bisbal). L'interès d'aquest document està en ésser un diploma original i en què és inèdit; i per això, amb la venia i el consell de l'actual prelat Il·lm. Dr. Mas, he cregut convenient de donar-lo a conèixer, publicant-lo en aquesta Revista.

Aquest diploma es troba ara sense segell, però en conserva plena senyal d'haver-lo tingut, estant revestit, ademés, de totes les altres característiques d'autenticitat. La seva data és de 15 de juliol de 991, la mateixa d'altre document del propi rei en favor de l'esglesia de Girona; el bisbe Servus Dei, que havía anat a la cort per a gestionar la concessió d'aquest, demanà a l'ensems aquell per a Petroni, que deuría ésser gran amic seu.

¿Sería tal vegada el vescomte del mateix nom que apareix en documents judicials de 879 i de 881 referents a qüestions promogudes pel bisbe de Girona Teothari contra determinats individus sobre la determinació dels termes i domini a què pertanyíen certs béns posseïts per aquests?[1]

En Botet[2] creu que aquest vescomte ho fou d'Empuries; encara que potser ho era de Girona.

Per altra banda, el nom de la vila concedida a Petroni, *Palacium Aurore*, no apareix en cap altre document conegut, ni de la mateixa època ni de després.

---

1. Aquests dos documents estàn continguts en l'anomenat *Cartulari de Carlemany*. (V. Botet, *Cartoral de Carles Many*, en el *Boletín de la R. Academia de Buenas Letras*, vol. III, pp. 96 i 97.
2. Botet, *Condado de Gerona. Los condes beneficiarios*, p. 43.

Veu's aquí el text d'aquest diploma:

† In nomine D*omi*ni D*ei* aeterni et Salvatoris n*ost*ri J*hes*u Christi,[1] Odo, clementia D*ei* rex. Si erga utilitatem fidelitatis n*ost*rae aliquid transferri regio more consuescimus | predecessorum nostrorum, futurorum non dubitamus. Quocirca omnium fidelium n*ost*rorum presentium scilicet et futurorum comperiat magnitudo qu*oni*am Servus D*ei* nomine, Gerundensis ep*iscopu*s, ad n*ost*ram accedens | sublimitatis mansuetudinem deprecatus est ut ob regiae fidelitatis n*ost*rae et sub commune utilitati aliquid largiri homini nomine Petroni villam vocabulo Palacium Aurore sitam pagi gerundensi, qua | etia*m* terminatur de parte orientis in terminia l*as* arcas de S*anct*a Maria, de meridie afrontat a domu*m* S*anct*i Nazarii, de parte occidentis in strata l*a* serra quae discurrit ad flum*en* Adaron et de circi in strata que discurrit | de Crucilias p*er* fossas usq*ue* ad S*anct*am Mariam, perpetualiter delegaremus et delegando confirmaremus. Cujus petitionibus et libentius cessimus quo nobis p*ro* fidelibus caeteris perspeximus amplius. Precipientes | ergo jubemus atq*ue* jubentes confirmamus ut memorata villa cum fines adjacentiis, terminia villarib*us* ibidem pertinentib*us* juste et legaliter, excepto aprisione spanorum, aeternaliter ipsi Petroni concedim*us* | et de n*ost*ro jure in jus dominationem illius cum omni integritate transferimus ut ea aeternalit*er* mancipetur dominio absq*ue* aliorum hominum contradic[tione], ita ut sicut aliis proprietatib*us* licentia*m* | obtineat firmitati tam dominandi quam vendendi et commutandi suisq*ue* successorib*us* cui volue[rit re]linquendi libero in faciendo potiatur arbitrio. [Ut] aut*em* hujus n*ost*rae auctoritatis | confirmatio pleniore*m* in D*ei* nomine obtinea[t][2] fir mitatis vigorem manu propria subter firmavimus atq*ue* anuli nostri impressione insigniri jussim*us*.

Signum Odonis *(monograma)* gloriosissimi regis.

Throannus, notarius, ad vicem Eblonis recognovit et subsc[ripsit]. *(Rusc.)* *(Segell tret.)*

Data id*us* jul*ii* indictione VIIII a[nno Incarna]tionis Dominice D.CCC.XC.I. anno IIII regnante domno Odone gloriosissimo rege. Actum Macduino monasterio in D*ei* no[mine feliciter. A]men.

---

1. En el document hi ha el monograma Xpi.
2. *El diploma diu :* obtinea.

Els privilegis de Castelló i del Comtat d'Empuries, per Andreu Bassas.

«... omnes comtes sunt axtricti usaticis et constitutionibus, exceptio tempore comitis Empuriarum.»
Jaume de Vallseca, *Antiquiores*, f. 6, n.º 1

Tots els tractadistes de Dret Català parlen de l'existencia de costums locals de caràcter jurídic escrits, que són part o elements del nostre Dret Civil, alguns en observancia encara en distints indrets de Catalunya, i entre ells assenyalen els de Castelló d'Empuries. Hi ha qui afirma haver tingut el Comtat d'Empuries lleis propies, però que no podem conèixer perquè no han arribat fins a nosaltres.

És un fet evident, que el Comtat d'Empuries i la seva capital, la vila de Castelló, tingué son dret especial, privilegis, exempcions i llibertats, que des del segle XII al XV adquireixen gran importancia. En el segle XII ja gaudía el Comtat d'Empuries de privilegis i franqueses, i encara que no escrites, existíen per vella consuetut.

Per ses lleis i costums propies, i per les romanes i godes, es regiren totes les relacions de caràcter jurídic del comtat, fins que el rei Martí va decretar-hi la vigencia de les Constitucions i altres Drets de Catalunya, canviant al mateix temps l'organització del govern de Castelló.

El dret empurità ha permanescut fins avui sense esbrinar, i ben poques referencies se'n troben, malgrat poder-se conèixer amb força exactitut el contingut de moltes de les seves disposicions.

La reconstrucció de la vida jurídica de la nostra nacionalitat en l'Edat mitjana, està encara per fer, i, relativament, pocs són els textos publicats com a base indispensable per a empendre-la, fent-ne una curada síntesi.

Per a satisfer en part, i a mesura de les meves forces, aquesta necessitat, m'he proposat estudiar el dret del Comtat d'Empuries; el qual, com he dit, està per complet desconegut i oblidat : donant noticia de tot lo referent a la seva legislació, que arranca dels usos, estil de vida i pràctiques consuetudinaries d'aquella terra. La gran part de les seves disposicions, tenen més importancia histò-

rica que legal; però totes vénen a donar gran llum pel coneixement de l'organització política i social del comtat, i per tant, d'un dels elements integrants de la formació de la nostra nacionalitat.

Per a iniciar l'estudi del dret empurità, començo per publicar la intitulada *Rúbrica dels Privilegis.*

La compilació de les lleis del comtat, segons data de la *Rúbrica dels Privilegis*, va fer-se en 1223. Governava llavors el comte Huc IV, casat amb María de Viladesens, que va ésser qui a l'any 1210 va consentir l'agregació dels seus estats als dominis dels reis d'Aragó, encara que conservant per ell i tots els seus successors les regalíes sobiranes del comtat, que sempre havía tingut plena i absoluta independencia des que els comtes beneficiaris varen convertir-se en hereditaris en temps de Carles *el Calb*, en 877, en la persona d'en Suniari, o Sunyer, que és el tronc de les families comtals dels estats del Rosselló i Empuries-Peralada.

Els comtes concediren a Castelló i als habitadors del comtat un dret especial. Principalment els de la primera niçaga, o sigui els de la veritable casa d'Empuries, donaren moltes franqueses, les quals varen fer de l'Empordà una de les terres més lliures. Ocupats quasi sempre amb empreses guerreres, i tenint necessitat per això de recórrer als habitants i a la Universitat de Castelló per les concessions dels vassalls, responíen amb privilegis, unes voltes concedits graciosament i altres per súplica o imposició dels veïns i Universitat, als que amb motiu dels mateixos privilegis veiem sostenir, per llur observancia i confirmació, plets i lluites amb els mateixos comtes.

No sols els comtes d'Empuries, sinó semblantment els reis d'Aragó, en els darrers temps, donaren privilegis al comtat, com es veurà per algunes de les rúbriques.

El genuí dret del comtat és el contingut en els privilegis que es continuaven en un llibre anomenat *Llibre de la xivella i dels botons*, avui desaparegut, privilegis que coneixem mercès a la intitulada *Rúbrica dels Privilegis*, que venía a servir d'índex o sumari alfabètic d'aquell llibre.

No han estat mai publicats els privilegis de Castelló i del Comtat d'Empuries, ni s'han fet investigacions per a poder-ne fer un complet estudi. Les escasses noticies que tenim d'aquest dret va donar-les en Pella i Forgas en la seva obra, de tothom coneguda, *Historia del Ampurdán*, i a no ésser el privilegi de la venjança, el dels testaments, i el títol, de les demés disposicions o rúbriques se'n coneix ben poca cosa, puix solament de les principals en fa curtes referencies.

Si no es coneixen els privilegis, en canvi, sobre ordinacions i bans del comtat s'han de recordar tres estudis, un d'ells fet amb molta cura. Són aquests, els treballs d'en Josep Puiggarí[1] i de l'Andreu Balaguer i Merino[2] sobre el mateix

---

1. Josep Puiggarí, *Ordenanzas Municipales de Castelló de Ampurias del siglo* XVI, treball publicat en el n.º 1 de la *Revista histórica latina*. Barcelona, 1874.

2. Andreu Balaguer i Merino, *Ordinacions i Bans del comtat d'Empuries*, publicat a la *Revue des langues romanes*, tom I, p. 18, i del que se'n féu un tiratge apart. Montpeller, 1879.

manuscrit del segle XV, que es troba a l'Arxiu Municipal de Barcelona, del que aquest darrer publicà el text català, fins llavors inèdit, precedit d'una noticia històrica il·lustrada amb notes i proves diplomàtiques i aclarat per un glosari. És el tercer, el treball que, amb el títol d'*Ordinaciones inéditas del condado de Ampurias del siglo* XVI, en Joaquim Botet i Sisó* va publicar d'un manuscrit del notari de Castelló, Onofre Caxas, intitulat *Notabilium rerum diversarum*, les quals són unes ordinacions sobre policía rural, organització judicial i procediments fetes en els anys 1514, 1523, 1534 i 1553, i que havía copiat el notari Caxas, en 13 de desembre de 1607, del llibre registre de la Curia de Castelló, on es registraven els originals.

Es feia avui precís, doncs, publicar lo relatiu als privilegis, donant-los a conèixer de moment mitjançant la *Rúbrica dels Privilegis*.

Fins que pugui publicar-se un cartulari complet dels privilegis i franqueses del comtat en una edició definitiva, faig aquesta publicació per a divulgació del dret empurità i com a via d'assaig, puix l'estudi definitiu i publicació dels documents fan llarga i difícil l'empresa, degut a l'estat d'oblit en què es troba aquest dret, no obstant ésser un dels més importants i dignes d'estudi entre els seus semblants.

El Llibre de la xivella i dels botons. — Tots els privilegis, confirmacions, exempcions i llibertats que els comtes d'Empuries donaven a la vila de Castelló i al Comtat d'Empuries, es compilaven i continuaven en un llibre anomenat *Llibre de la xivella i dels botons* que existía a l'Arxiu Municipal, del que fa anys ha desaparegut, no havent estat possible trobar-lo, a l'igual que el seu parió el *Llibre de la cadena*, de Peralada.

Era, el *Llibre de la xivella i dels botons*, un veritable codi dels privilegis concedits a la Universitat i particulars de la vila de Castelló i Comtat d'Empuries, i on principalment s'hi contenía el dret especial del comtat.

És fàcil endevinar el per què era conegut amb el títol de *Llibre de la xivella i dels botons*, per les seves tanques; de la mateixa manera que el *Llibre de la cadena*, de Peralada, es coneixía amb aquest nom perquè estava subjectat per una cadeneta de ferro.

Aquest llibre va començar a formar-se l'any 1223, amb tota seguretat, puix aquesta és la data que figura en la *Rúbrica dels Privilegis*. Dono per segura aquesta data, perquè a cap més que a la formació del *Llibre de la xivella i dels botons* pot convenir la de la rúbrica.

S'ha de tenir, ademés, en compte, que el seu semblant, el *Llibre de la cadena*, de Peralada, va ésser format per Jofre de Rocaberti als 8 idus de novembre de

---

* Joaquim Botet i Sisó, *Ordinaciones inéditas del condado de Ampurias del siglo* XVI, treball publicat en la *Revista de Gerona*. Any 1883 (setembre).

1246; i per la semblança de les seves disposicions, forçosament havía de conèixer-se el *Llibre de la xivella i dels botons*, ja que, substancialment, són un mateix dret, com sortits d'un mateix tronc.

No es pot, per les indicacions fetes, assenyalar data posterior a la de 1223 com a formació del *Llibre de la xivella i dels botons*, per les mateixes que consten en algunes de les rúbriques, tal com la n.º 51, que és una confirmació de la venda del dret del vi i del tall de les llenyes feta per Huc, fill de Pons Huc IV, en el mes de setembre de 1258, i ja es continuava en el foli 41 del *Llibre*; i altres, per exemple, la de la rúbrica n.º 159, donada per Huc III, la qual, com expresso en la nota, és de l'any 1226, i ja constava en el foli 12 del mateix.

El *Llibre de la xivella i dels botons* constaría d'uns 140 folis.

La Rúbrica dels Privilegis. — Mercès al llibre o manuscrit anomenat *Rúbrica dels Privilegis*, que publico, podem conèixer el contingut de les disposicions del desaparegut *Llibre de la xivella i dels botons*.

La *Rúbrica dels Privilegis* que es conserva a l'Arxiu Municipal de Castelló d'Empuries, és un manuscrit enquadernat en pergamí, amb tapes encartronades, escrit tot ell per una sola mà fins la rúbrica 198, que és l'última, puix les restants, fins a la 203, són posteriors.

Està escrit tot ell en pergamí i no porta data, però la lletra, que és bona, sembla ésser del segle XVI o dels primers anys del XVII. En els darrers folis està ja molt borrosa.

Era l'índex o sumari alfabètic del *Llibre de la xivella i dels botons*. A la portada hi ha la data «Any 1223», que, com he dit, convé al en què fou començat aquell llibre, és a dir, l'any en què es recopilaren els privilegis amb anterioritat concedits, afegint-se els que successivament es donaren.

Aquest sumari degué formar-se per a facilitar la consulta del *Llibre de la xivella*, i per a tenir a la mà amb molta facilitat tots els privilegis atorgats.

Les rúbriques del sumari, especialment les de caràcter preceptiu, estàn consignades en forma de llei.

Cal tenir en compte que, exposada la rúbrica, marca la indicació d'un foli, que no era altre que el del *Llibre de la xivella*, on, per extens, s'hi contenía el privilegi o disposició a la que es refería la rúbrica corresponent. Mercès a això, pot anar-se reconstruint el *Llibre de la xivella*.

L'edició present. — El llibre *Rúbrica dels Privilegis* ha estat fins ara inèdit.

L'edició present conté el text en català, tal com es troba en el manuscrit ressenyat existent a l'Arxiu de l'Ajuntament de Castelló.

He fet la transcripció literalment i conservant les grafíes, per a donar-ne una edició lo més fidel possible, malgrat tingui sols importancia jurídica i històrica i no paleogràfica ni lingüística, màxim en un document com el que publico,

que el llegidor o l'estudiós a qui pugui servir-li de material suplirà amb facilitat la falta de correcció que trobi en algunes de les rúbriques.

Donada la semblança de moltes rúbriques amb les lleis del *Codi de Peralada** i l'íntima correspondencia que guarden ambdúes legislacions, he cregut convenient relacionar les disposicions legals pariones dels dos comtats. Més de la meitat de les lleis de Peralada tenen equivalencia amb altres de Castelló; les demés, per la semblança de caràcter que els dóna el veïnatge, i ésser sortits d'un tronc parió moltes de les primeres llibertats, franqueses i pràctiques jurídiques encara no escrites, és de creure que, venint informades d'un mateix esperit, regiríen semblants preceptes en un i altre comtat, lo mateix que hi regiríen també els *Costums* escrits de la diòcesi de Girona, que tenen així mateix rúbriques similars a les dels privilegis de Castelló.

Al llegidor a qui pugui interessar aquest dret, li són suficients les curtes notes que poso a les rúbriques per a llur millor intel·ligencia; i al que vingui a servir-li de material, trobarà les analogíes amb altres legislacions, i ja suplirà amb facilitat molt de ço que podría dir-se al comentar alguns privilegis, ço que no consigno en gracia a la brevetat; així com també dono per sabuda la historia del comtat i de Castelló, i tot allò que ja es desprèn de la llegida de les rúbriques que contenen una disposició, clara i terminant, i a les quals una il·lustració no s'hi precisa.

Vénen relacionades totes les rúbriques que es complementen o aclaren una amb altra.

En el manuscrit no estàn numerades les rúbriques tal com les publico per a major facilitat en les cites.

Pot criticar-se en molts punts la forma en què publico el manuscrit; mes, repeteixo que no m'ha guiat altre intent en aquesta publicació que fer un assaig i divulgar aquest dret, preparant o fent possible un estudi definitiu, i, per això, tot ho he postposat a la utilitat i clara explicació de les rúbriques.

---

* Pella i Forgas en la *Historia del Ampurdán.*

També anotat i estudiat, amb el text català i traducció castellana, per en J. A. Güell i López, *Ensayo sociológico sobre un Código de la Edad Media. El Código de Peralada.* Barcelona, 1901.

ANY 1223

RÚBRICA DELS PRIVILEGIS PER LOS EXMS. OLIM. SENYORS COMTES DE EMPURIES CONCEDITS A LA UNIVERSITAT Y PARTICULARS DE LA VILA DE CASTELLÓ Y DIT COMTAT DE EMPURIES, SCRITS Y CONTINUATS EN LA CASA DE LA LLOTJA, EN LOS LLIBRES DE LA XIVELLA Y DELS BOTONS.

A

I. — *Advocats no poden advocar que primer no haian jurat en poder de la Cort, y recusants jurar no sien admesos, ans bé per revocats y remoguts sien haguts.* [f. 2

És aquesta l'única disposició que es troba en la *Rúbrica dels Privilegis* relativa als advocats, la de no poder advocar sense la prestació de previ jurament.

La llei VI del *Codi de Peralada*, així mateix exigeix als advocats aquest jurament de patrocinar les causes sense calumnia; però tampoc expressa les condicions que es feien precises per a exercir d'advocat, que seríen les de l'època. (Vegeu *Costums de Tortosa*, rúbrica «Dels advocats», llei IV; *Constit. de Cat.*, títols IV-V-VI, llibre II, vol. I; i tít. III, llib. II, vol. II.)

El jurament de calumnia es prenía tant als advocats com als litigants, segons és de veure per la rúbrica 130.

Els advocats juraven, com els altres oficials, l'escrivà i el jutge, servar els privilegis i llibertats de la vila.

II. — *Absolutió de qualsevol delicte comés per qualsevol habitant y consols de la pnt. vila de Castelló, per deffensió y confirmació de qualsevol privilegi a la pnt. Universitat concedit.* [f. 13

Tots els comtes, a l'entrar, confirmaven els privilegis; i al fer-ho, solíen absoldre als habitants o cònsols de Castelló que havíen caigut en pena per alguna malifeta, com ho mostra aquesta rúbrica.

III. — *Administrador del pnt. comptat, no es official exequutant, ni de sa propia auctoritat pot penyorar los habitants de Castelló, per los drets del compte, ans los hage de fer exequutar per lo balle.* [f. 103

El batlle i el jutge eren els únics que administraven justicia, i l'executaven tant civil com criminal. Cap més oficial del comtat podía executar-la. Vegeu les rúbriques 73 i 113, que són privilegis del rei Martí, que ho confirmen. L'administrador no tenía jurisdicció.

IV. — *Adjudicació y secrestació dels bens y patrimoni del pnt. comptat, feta á instancia de la pnt. vila per les fermanses y obligacions havia fetas la pnt. vila per lo Sōr. Compte, qui a les hores era jutxta, les indemnitats havia fetas lo dit Sōr. Compte a la pnt. vila.* [f. 130

La rúbrica que ens ocupa necessita per a la seva intel·ligencia quelcom d'explicació. Aquest privilegi temporal, segons nota de l'Arxiu Municipal de Cas-

telló, va ésser donat per decret del rei Pere, a Girona, a 8 de novembre de l'any 1385, als 50 de son regnat, i constava al f. 130 del *Llibre de la xivella.* (Vegeu Arx. Cor. Aragó, r. 946, f. 179, i abans f. 169.)

El motiu d'aquest decret fou el següent : Essent comte d'Empuries Joàn I, va sostenir guerra contra el seu parent, el rei Pere. Caigut Castelló a les armes del rei, on va entrar, els cònsols, prohoms i Universitat de la vila varen demanar-li que havent posat els seus cabals i interessos a mans del comte Joàn, que havía assegurat els crèdits amb tots els béns i rendes que tenía sobre el comtat conforme acreditaven documentalment, esperaven que ell ho aprovés i revalidés, com va fer-ho, ratificant aquells documents i ordenant a l'administrador que havía posat al Comtat d'Empuries, que tots els anys vengués al més donant les rendes del comtat, i amb l'import pagués els deutes legítims que s'acreditessin per tals motius, contrets pel comte amb els habitants de Castelló.

D'aquí ve l'adjudicació i secrestació dels béns i patrimoni del comtat, expressada en aquesta rúbrica del privilegi, per a pagament dels deutes del comte.

B

V. — *Bouatge en cas sen pague, se pague de las cases llogades los qui les tenen llogades, so es a vuyt dinés per lliura, del lloguer; y del blat y vi, no entanenthi lo blat y vi necessari per empriu de casa.* [f. 14

El bovatge era un dels tributs extraordinaris que imposava el senyor als seus vassalls. Hi ha diversitat d'opinions respecte aquest impost. En el Comtat d'Empuries es pagava en temps dels primers comtes de la primera niçaga en la forma que expressa aquesta rúbrica, però molt aviat varen redimir-lo, per venda dels drets de bovatge feta pels comtes a la Universitat de Castelló, segons consta en les rúbriques 10, 12 i 163.

Peralada estava també exempta de l'obligació de pagar bovatge, i tota *mala o prava exacció* per la llei XXVIII del seu *Codi.*

Sobre aquest tribut vegeu lo legislat per les *Const. de Cat.* en el tít. VI, llibre X, vol. II, i la nota que posa a aquest títol en Vives i Cebrià en la seva obra *Usages...*, t. III, p. 328.

VI. — *Bants y penas en la pnt vila, se han de posar a conexensa del Jutge ordinari.* [f. 19

El jutge declarava la imposició del ban o pena, i s'executava en la forma prescrita en la rúbrica 14. Vegeu, també, la rúbrica 9, la qual, al tractar dels bans del bestiar, serveix per aclarir la present.

VII. — *Botés han de assenyalar les botes ab senyal del Sōr. compte y ab senyal propi, y les que no serán trobades assenyalades y rectes, que lo tal boter cayga en pena de fals.* [f. 21

Els gremis i les confraríes establíen les ordinacions a cada ofici particulars, reglamentant el treball; per això hi ha en els privilegis escassos preceptes respecte els oficis. Les poques disposicions que es troben són, com la present, clares i no necessiten il·lustració.

VIII. — *Balle olim. dit veguer, saitxs y forasters, se han de mudar cada any, y pasat aquell no sels ha de obeir si ja dit offici nos prorrogava de voluntat dels consols de la vila.* [25

Els càrrecs públics eren anuals, però reelegibles a voluntat dels cònsols de

la Universitat, que eren els que feien el nomenament, excepció feta del batlle o veguer, segons disposa la rúbrica 11. Vegeu, també, la 122.

També cada any es designaven les persones que havien d'exercir els càrrecs de caritaders administradors o procuradors de l'Hospital. Vegeu les rúbriques 23, 24 i 25.

IX. — *Bestiar menut, so es, ouelles y cabres trobades en mala feta, paguen de bant dos diners per bestia; y bous, vaques y porchs, y bestiar gros, pague quatre diners per bestia; les dues parts de dit bant son del compte; la tercera de aquell qui es feta la tala, ultra lo dany lo qual també ha de satisfer lo amo del bestiar.* [f. 36

Estableix clarament aquesta rúbrica les penes en què incorríen els amos de bestiars trobats ocasionant perjudicis a les propietats o fruits. Distingeix entre bestiar gros i bestiar menut, als que assenyala diferent ban, el qual s'havía de partir entre el comte i el perjudicat a raó de dues terceres parts pel primer, i el terç restant per al segón, qui, ademés, cobrava l'import del dany que se li havía ocasionat, feta legítima estimació.

Vegeu sobre aquesta materia l'obra de n'Andreu Balaguer i Merino, *Ordinacions i bants del comtat d'Empuries*, que conté notables disposicions de l'índole d'aquesta rúbrica, dictades pels prohoms de Castelló, publicant-se el text del segle xv, existent a l'Arxiu Municipal de Barcelona, mena de codi de policía rural i urbana del comtat, i en particular de la capital, la vila de Castelló.

Aquesta rúbrica se'ns mostra en forma de privilegi; mes els bans, o siguin les disposicions de caràcter prohibitiu, sancionats amb penes pecuniaries, que es dictaven per a evitar els abusos comesos en l'aplicació dels privilegis i usatges, els dictava generalment el Municipi o Universitat, o una comissió de prohoms de la vila, i així es feia a Castelló. La llei XXVI del *Codi de Peralada*, disposa «que si se ha de fer ban o estatut nou en la vila de Peralada se ha de fer aquell ab consentiment dels Consols de dita vila»; i el mateix *Recognoverunt Proceres* (cap. XVII), diu que els prohoms de Barcelona ordenen i constitueixen els bans, que podíen mudar. Els bans i penes havía de declarar-les el jutge ordinari (rúbrica 6), i per a la seva execució vegeu lo disposat en la rúbrica 14.

X. — *Bouatge venut a la pnt. vila y habitants de aquella, venut per preu de quinsa milia sous forts.* [f. 48

Vegeu les rúbriques 5, 12 i 163, i les notes que poso a les mateixes, sobre la venda dels drets de bovatge.

XI. — *Balle se ha de mudar cada any en la festa de Pascha, y que lo qui es balle quinse díes ans de pascha, non pugue esser apres pascha seguent, ans be en dit díe sen hage de crear de nou.* [f. 49

Aquest càrrec era anual, com tots els demés oficis, i ordinariament es confón amb el de jutge, puix en alguns dels privilegis se'ls hi assenyala indistintament les funcions judicials. En algunes rúbriques se'ls anomena *balle*, en altres *batlle*, així com també *baille*, del llatí *bajulus*.

Amb preferencia, el batlle exercía les funcions de caràcter administratiu; i era el governador que representava al comte, juntament amb el procurador del comtat, si bé hi ha molts motius per confondre'ls en principi amb el jutge, delimitant-se més tard les atribucions que els corresponíen segons el lloc i temps.

No obstant lo dit, s'ha de tenir en compte i recordar la rúbrica 8, que diu *balle olim dit veguer...*, i que els càrrecs de batlle i jutge eren dos oficis en el comtat, separats i complementaris.

XII. — *Bouatge generalment venut per tres cents milia sous forts, no sols a la pnt. vila, empero encara á la forsa de Garriguella, y a la parrochia de Sta. Eula-*

ria de noves, y als habitants del castell de Carmensó, y de Roses y de Cadaqués y de St. Pere Pescador y de Vilanova, sols sien del comptat, y de Fortiá, y del castell de Ciurana y bassella y del castell de la Tallada y de Bellcaire y de Empuries y de Verges y de Tor y de Marenya y de St. Pere de valles y de St. Iscle y de Ullastret, ab evicció y spetial obligatió del castell de la rocha, y del lloch de Banyuls, y del castell de Monells. [ff. 49 i 50

Vegeu les rúbriques 5, 10 i 163, on es tracta del bovatge, que com hem dit cobraven els comtes de la primera niçaga, mes no els de la segona i tercera per vendes que es feren d'aquest dret.

El tribut de bovatge que primer va ésser venut i remès a les Universitats i habitants, fou el de les viles i llocs de Castelló d'Empuries, Roses, Cadaqués, Garriguella, Carmançó, Sant Pere Pescador, Fortià, Ciurana i sa batllía, Empuries, Verges, Bellcaire, La Tallada, Tor, Marenyà, Sant Pere Desvalls, Sant Iscle, i el del lloc de Sant Climent Sasebas, segons aute n.º 4,165 de la *Recopilació* de Busquets, i el de Santa Eularia i Vilanova de la Muga, segons expressa la rúbrica.

Solament varen reservar-se els comtes un dret molt mòdic de bovatge sobre alguns llocs del comtat, que són els següents:

Del castell i el lloc de Sant Mori i Vilahur va retenir-se el comte la venda, i a cada nova entrada dels comtes pagaven una lliura de cera, o sigui mitja lliura cada un d'aquests llocs, segons consta en els autes núms. 686, 677, 678, 886, 4,165 i 8,506, de l'esmentada recopilació d'en Busquets.

Els castells i llocs de Foxà, Sant Llorenç de les Arenes, i la Sala, havíen de pagar, junts, altra lliura de cera, segons els autes núms. 4,165, 1,246 i 1,247.

El lloc d'Ullà pagava a cada nova entrada de comte un morabatí d'or, segons els autes núms. 856, 4,165, 4,835, 4,836 i 4,830.

Finalment, el lloc de Rupià i son terme pagava per cada nova entrada dels comtes altre morabatí d'or, segons consta en els autes núms. 2, 6,619, 4,842, 5,806, 6,367, 8,506, 4,165, 5,809, 6,422, 7,874 i 10,890 de dita recopilació d'en Busquets.

El dret de bovatge de la vila i batllía de Monells, el qual, segons aquesta rúbrica, es posa amb evicció i especial obligació d'aquesta venda, juntament amb el lloc de Banyuls, va ésser venut pel rei Jaume II al comte Pons Huc IV, segons consta en l'aute núm. 2,134, el día abans de les nones de febrer de 1300.

El comte Magauli, que va extingir la primera branca l'any 1314 pretenía exigir als del comtat drets de bovatge, a ço que varen oposar-se els cònsols de Castelló, per estar exemps d'aquest tribut per privilegi concedit pel seu pare. Va seguir-se amb aquest motiu un plet, que fallà el jutge ordinari del comtat, després de moltes disputes, absolent als cònsols i la Universitat de Castelló de pagar el bovatge que els exigía el comte Magauli, declarant-los francs i lliures del tribut. Fou donada la sentencia a Castelló, a 5 de les calendes de setembre de 1314, i consta en poder de Bernard Junqueiro, notari públic de la vila.

I amb lo dit ja queda quelcom aclarit el tribut de bovatge en el Comtat d'Empuries.

XIII. — *Batlle de Castelló, ans de exercir son offici, ha de assegurar la taula ab fermanses, en poder del Jutge del presidit.* [s. q. 59

Els oficials o empleats que teníen càrrec públic, havíen de donar caució amb fermansa pel seu càrrec a les resultes del procés o judici de taula que havíen de purgar al finir aquell.

De la purgació de taula tracten diverses rúbriques d'aquest sumari : la 18, 75, 127, 148, i les 123 i 124, que anoto especialment per tractar de l'elecció dels jutges de taula.

Els cònsols eren els únics que, no purgant taula, teníen oidors de comptes. (Rúb. 34.)

XIV. — *Balle y saitxs, totas las penyoras que penyorarán p. rahó dels bants del balle, se hagen de posar en poder del dipositari de la cort, y aquell los hage de tenir fins los tals bants sien declarats per lo Jutge; y declarats que sien, si en favor del balle seran declarats, que les tals penyores sien dadas al balle si ja lo amo de qui son no volrá encôtinent pagar lo bant y cobrar les panyores; y en cas se declar no hauer lloch dit bant, les panyores deposades hage de esser restituhides al amo de les penyores.* [f. 51

Faculta al batlle i saigs, pendre penyores per raó dels bans, que havía de declarar el jutge, segons la rúb. 6, i assenyala el dipòsit de la penyora, i procediment a seguir fins aquella declaració, per anar a la restitució de la penyora si el ban és improcedent o a la garantía de l'efectivitat d'aquell mitjançant l'entrega al batlle de la penyora dipositada.

XV. — *Breu apostolic concedit per lo papa Joā á la vila de Castelló, ab que mana al bisbe de Gerona que hage de crear official ecclesiastic en la vila de Castelló.* [f. 61

En 1317, això és, l'any següent d'ésser elevat al soli pontifici el Papa Joàn XXII, la Universitat de Castelló va demanar-li la creació d'un oficial eclesiàstic que decidís totes les causes canòniques. El privilegi fou concedit pel Breu apostòlic que obrava al foli 61 del desaparegut *Llibre de la xivella y dels botons*, a què fa referencia aquesta rúbrica, que data de l'any 1318, i que transcrit a la lletra diu així:

«Joannes Episcopus, servus servorum Dei, venerabile fratri Episcopo Gerundensi, salutem et ampliam benedictionem. Petitio dilectorum filiorum Universitatis villa Castilionis Impuriarum, tua Diocesis, nobis exhibita continebat quia dicta villa est locus insignes, habent multos cléricos, et juris copiam peritorum ac populum copiosum, et quia distat á civitate Gerundense fere per nonam diem quod quo causso ad Ecclesiasticum forum spectantes, quas habitatores villa predicta interdum inter se, interdum cum aliis, dum propter guerras quæ frecuenter inter Nobiles et Magnates dicta Diocesis exercentur ad Curiam tuam absque personarum et rerum periculo nequeant habere recursum, remanent inde sic siquidem nonnulli incola dicta Villa, qui interdum per constitutiones synodales, vel alias in casibus Episcopo reservatis, sententiam excomunicationibus incurrunt dum propter hujus modi guerras ad dictam civitatem accedere nequeunt pro absolutionis beneficio obtinendo et sic eis periculum inminent animarum. Quare nobis humiliter supplicarunt ut providere ipsis superlevi de opportuno remedio dignaremur. Nos igitur eorum supplicationibus inclinati, fraternitati tuo de quo plenam in Domino fiduciam gerimus, per ampliata scripta mandamus quantum si est ita in dicta villa Officialem constituas qui causas ad Ecclesiasticum Forum spectantes de consuetudine vel de jure, audiat et decidat discordias et predictos excomunicatos juxte Ecclesia formom absolvet infungendo eis quod super his pro quibus hujus modi excomunicationis sententiam incurrerint, satisfaciant competenter, et alia que de jure fuerint infungenda.

Datum Avinione, sexto calendas augusti, pontificatis nostri anno secundo.

Joannes P. P. XXII.»

27 de juliol de 1318.

Vegeu la rúbrica 147.

En lloc d'un oficial eclesiàstic amb les facultats expressades en el Breu, ço que els comtes i la Universitat de Castelló volíen era la catedralitat de la seva esglesia i fundació d'un bisbat a Castelló, restaurant el bisbat d'Empuries, o de l'Empordà, amb ço que el Sant Pare havía ja donat el seu consentiment si el rei no hi posava obstacles. Això va donar lloc a una qüestió amb l'Esglesia de Girona, puix el bisbe, la Curia i la ciutat de Girona en pes, varen oposar-se a la pretensió dels de Castelló, i enviaren al rei en embaixada el canonge Arnau de Montrodó, i altres al Sant Pare, per a privar que es portés a terme el propòsit dels castellonins.

Com sigui que la determinació de lo dit estava en mans del rei, els de Girona, al·legant que la nova Curia de Castelló, com devota al comte d'Empuries, no fora molt grata al rei, ans bé perjudicial als reials interessos, varen aconseguir amb aquesta intriga no veure's desmembrat el bisbat; creant-se a Castelló, en lloc d'una nova diòcesi, la mentada oficialía eclesiàstica, a instancies de la Universitat.

XVI. — *Barra del portal y camí de Roses, concedida als consols de Castelló, per aque ne sien administradors de aquella; y los diners de ella se hagen de gastar per reparació del dit camí de Roses.* [f. 110

Havent l'infant Ramón Berenguer, comte d'Empuries, manat posar barrera en el camí de Roses, que construiren els cònsols de Castelló, son successor el comte Joàn I, per privilegi concedit l'últim dia de febrer de 1369, segons nota de l'Arxiu, va proveir que el cobrament dels drets de barrera estigués sota la direcció i administració dels cònsols de la vila, volent que el diner que en resultés s'invertís en la conservació i reparació del camí vell de Roses.

La rúbrica anotada és la referent al privilegi exposat del comte Joàn I.

Vegeu, ademés, Arx. Cor. Aragó, r. 946, f. 161 v.º. (Document del rei Pere III en 1385.) El dret de barra, que fou un temps suprimit, va ésser restablert pel rei Alfons IV en 1457. (Arx. Cor. Aragó, r. 2,945, f. 30, de la numeració dels últims folis.)

XVII. — *Bestiar dels habitants de Castelló no pot esser pres per lo compte ni per sos officials, si no es bestiar de lloguer, ó en cas de necessitat, ó en cas que la honrra del Sōr. ne valgués manc, só-no dexant li dit bestiar.* [f. 123

És complement del privilegi de la rúbrica 144, que és anterior a aquesta.

XVIII. — *Balle y Jutge no pot esser tornat en balle ó Jutge ó en altre offici, que primer no hage purgada taula per lo any so es estat; y que no puga esser admés, y en cas sia admés, sia nulla irrita y cassada dita admissió.* [f. 135

Recordi's lo dit en la rúbrica 13. La 123 reprodueix lo aquí disposat. Vegeu dites rúbriques, i les altres sis que en aquelles s'indiquen, referents a aquesta materia.

C

XIX. — *Causes, tant civils com criminals, ara de pocha valua ara de molta, se han de determinar y finir dins un any coptador desde lo dia de la demanda, exceptat que no y hage just impediment, y que les dilations per assó sien voluntaries al jutge.* [f. 2

Estableix aquest privilegi el principi de dret processal que tota contenda judicial s'ha de judicar dins un any, per a evitar els entorpiments i fer ràpida l'acció de la justicia. La llei XII del *Codi de Peralada* conté igual disposició per la tramitació dels litigis, establint «que les causes en la Cort de Peralada degan finir dins un any si ja no es per justissima causa».

XX. — *Consols poden imposar penas de tres dinés fins en sinch sous comptals, sens llicencia dels officials; y dita pena poden exequutar, eo fer exequutar, per sos nuncios y verguers, sens assistencia de altri official, y dita pena se aplica al cofre de dita Universitat.* [3

XXI. — *Consols per rahó de llur offici, tant per exequutar dita pena de sinch sous comptals ó per qualsevol altre causa concernet á dit son offici de consolat, da-*

nyara a qualsevol, altretant en bens com en persona, per qualsevol dany e injuria no pot esser compellit ni condemnat, ans be es absolt y perdonat, tan durant son offici de consolat com després de dit son consolat. [f. 3

XXII. — *Consols son franchs de obres de sentinelles, de calls, de host y cavalcada.* [f. 3

Integren les tres rúbriques un sol privilegi, que marca les facultats dels cònsols; les immunitats i franquicies consolars.

Tracten dels cònsols un sens fi de rúbriques del sumari, que delimiten les atribucions de l'ofici dels representants de la comunitat o Universitat de Castelló.

Quatre eren els cònsols que teníen el govern de la vila, per tradició dels *quatuor viros* d'Empuries.

El Consell municipal o Curia, on es tractaven els assumptes de la localitat, tenía l'organització romana, amb vida propia i independent, considerant-se-la com a persona civil.

Els membres del Consell o Curia formaven entre els veïns una classe especial, anomenats *curials*, o subjectes a la Curia, de la que teníen l'obligació d'acceptar-ne els càrrecs, sense poder refusar-los.

El govern de Castelló fou de l'àrbitre de la burocracia; conservant a la vila certa vella tradició, el mateix que a Peralada, una classe d'habitadors anomenats *prohomens*, que vincularen el govern de la Curia en algunes.families, així com es troba a Barcelona a l'ensems que a Tortosa.

Els veïns que eren d'estat inferior teníen el nom de *privats*, els quals, segons el jurista Mieres, eren els habitadors que no podíen tenir o exercir cap càrrec públic.

Per a no repetir, vegeu les demés rúbriques que fan referencia als cònsols i consellers, i nombre d'ells.

L'elecció dels Cònsols es feia en la nit de la Pasqua de Pentecostès, citant-se als electors mitjançant cèdules o albarans passades a domicili. Les eleccions donaren lloc en ocasions a forts escàndols, entre els prohoms i l'element popular dels privats, que tractà de corretgir el rei Martí, que fou qui va canviar-ne l'organització, lluites en molts punts de contacte i semblança amb les hagudes a Barcelona.

El mateix rei va excloure del Consell de la vila als cavallers i homes de paratge, en 1408. (Arx. Cor. Aragó, r. 2,207, f. 26.)

A l'acabar el càrrec els cònsols teníen oidors de comptes (rúbrica 34) que preníen raó de la seva administració dels béns comunals, comptes que subjectaven al Consell secret que els elegía i als nous cònsols.

Amb lo dit i la il·lustració, anc que curta, que ja ve consignada en cada rúbrica de les que tracten dels cònsols i Consell de la Curia, n'hi ha prou per a tenir un esboç del govern municipal de la Universitat primera i més lliure de l'Empordà en l'Edat mitjana.

XXIII. — *Caritaders han de jurar: y forma del jurament de aquells y ordinations sobre dita caritat y emolugades per Pons ugo compte.* [f. 6

XXIV. — *Caritaders han de dar compte als consols ans que hisquen de llur consolat.*

XXV. — *Caritaders nominats per los consols, no ho poden recusar, ancho han de pendre.* [f. 6

Constituíen les tres rúbriques un mateix privilegi; referint-se a les Ordinacions donades pel comte Pons Huc III pel bon règim de l'Hospital de pobres de la vila de Castelló, fundat pel venerable Castelló, arcedià del Cabilde d'Elna, a mitjans segle XIII, en son testament al·ludit en la rúbrica 195.

Després de la deixa de fundació de l'Hospital, els comtes es preocuparen de fomentar la caritat, i tant és així, que en el testament del comte Pons Huc IV de l'any 1313, abans de la clàusula de substitució d'hereus, ordena que si arriba el cas que el comtat recaigui en la familia del seu nebot, en Folch de Cardona, al pendre'n possessió l'obliga a entregar 50,000 sous a l'Hospital.

En la rúbrica 173 s'hi troba també una consignació de 500 sous anuals a la caritat.

Aquestes ordinacions varen fer-se pel comte, a 8 de les kalendes de juliol de 1252, en l'esglesia de Santa María de Castelló, on, juntament amb sa muller, la comtessa D.ª Teresa, va reunir l'abat Raimond de Sant Pere de Roda, l'abat Gispert de Sant Miquel de Fluvià, els religiosos menors i de l'Ordre de Predicadors, i tota la Universitat de la vila i son Consell, decretant-les previa voluntat i comú acord dels cònsols de Castelló, l'Arnau de Raimond, Guerau Franci, Bernard de Seontibri i Bernard Bensano.

Decreten les regles a què s'havíen de subjectar els caritaders o administradors i procuradors de la caritat.

Constaven en un trassumpte, del *Llibre de privilegis*, fet a 5 dels idus d'abril de l'any 1330; d'aquest *Llibre de privilegis* n'hi ha copia o extret d'alguns dels documents que contenía en el volum 234 de la col·lecció Baluze a la Biblioteca Nacional de París (o sigui el *Flósculi* d'en Pujades) en els folis 363 a 370.

Segons elles, els cònsols que cada any s'elegíen, el dia de la seva entrada i a presencia de la Universitat, de dos o tres clergues, els de major dignitat de la vila, dels demés que vulguin intervenir, i d'alguns homes bons, havíen de jurar sobre els quatre Sants Evangelis, que abans de sortir de llur ofici de consolat pendríen i examinaríen els comptes dels administradors i procuradors de la Casa de Caritat i de l'Hospital i l'inventari dels béns mobles i immobles de la caritat rebuts o alienats fins el dia del rendiment de comptes.

Havíen de jurar, també, que qualsevol falta comesa en l'administració pels caritaders, i per ells observada, no l'amagaríen, sinó que la posaríen en coneixement dels nous cònsols.

Tots els anys s'havíen de mudar els administradors i procuradors de l'Hospital, o siguin els caritaders, i sota el mateix jurament havíen d'elegir-los davant de la Universitat de la vila els cònsols sortints.

Els caritaders elegits, s'havíen de subjectar i obeir als cònsols de la vila, sense contradicció, i a l'acceptar llur càrrec, que era irrefusable, havíen de jurar damunt dels Evangelis lo següent:

1.r Que conservaríen i defensaríen, i faríen conservar i guardar, els béns propis de la caritat, administrant-los amb tota fidelitat en benefici dels pobres, a utilitat de la vila, i salut dels peregrins i fidels, així vius com morts.

2.n Que donaríen compte als cònsols de llur administració, sempre i quan en fossin requerits.

3.r Que en la seva administració conservaríen amb cura l'Hospital constituït per en Castelló, l'arcedià d'Elna, en el seu mas de la vila.

4.t Sota el mateix jurament prometíen que si durant el temps de la seva administració faltés el sacerdot que en l'altar de Sant Domènec de l'Esglesia de Santa María de Castelló va instituir en benefici en Bernard Lluberci, amb consell dels cònsols, dintre dels quinze dies d'ocurreguda la vacant, la proveiríen elegint amb discreció un sacerdot amb virtuts i mèrits, sense que en el nomenament influissin cap pressió d'odi, afecte, ni parentesc, tenint sols en compte la major gloria de Déu, de Sant Domènec i en sufragi de l'ànima d'en Bernard Llubera o Lluberci. Una volta designat, el sacerdot havía de jurar, davant del sacristà de l'esglesia i dels cònsols de la vila, que serviría a l'altar en persona, exceptat en cas d'enfermetat; i que no aniría a estudis, no faría cap llarg viatge, ni demanaría llicencia per aitals fins. Els procuradors s'havíen de preocupar que aquest clergue complís estrictament tot lo ordenat per en Bernard Llubera en l'instrument d'institució.

No podíen els caritaders comprar, vendre ni gravar cap dels béns de la caritat sense el consentiment dels cònsols i Consell, i dels clergues de dignitat, encara que fos útil a la casa.

El dia del nomenament dels caritaders, havíen de llegir davant de la Universitat el registre de totes les rendes de la casa, i una per una totes les almoines rebudes pels caritaders que cesaven durant el temps de l'exercici de llur càrrec, anomenant qui les féu, i anotant-les per a perpetuïtat, en un llibre registre que portaven per triplicat, i del que en conservaven un exemplar els procuradors o caritaders, un altre els cònsols, i el tercer el guardaven a l'esglesia.

Els caritaders teníen el privilegi consignat en la rúbrica 35.

XXVI. — *Confirmatio de la venda del dret del vi y del tall de las llenyas de la pnt. parrochia feta per Ugo fill de Pons Hugo compte.* [42

És la mateixa confirmació de venda que es troba en la rúbrica 51.

XXVII. — *Confirmatió y aprobatió de privilegis y libertats a la pnt. vila otorgats y concedits, feta p. Pons Hugo y Huguet son fill.* [f. 11

Era freqüent que al confirmar els privilegis ho fessin, juntament amb els comtes, llurs fills primogènits.

XXVIII. — *Confirmatió del testament fet per Pons Ugò compte, feta per Ugo son fill, als manumissors de dit testament de dit son pare.* [12

És una ratihabició feta pel fill de les facultats donades als marmessors en el testament del seu pare.

XXIX. — *Confirmatió feta per hugo compte, del privilegi a la pnt. universitat concedit, que ningun official puga guiar los jniuriats aqualsevol habitant de la present vila, ni a ses coses ni bens.* [f. 13

XXX. — *Confirmatió dels privilegis, que totes les causes de fluviá ensá, se hagen de portar y tractar en la pnt. vila.* [f. 13

XXXI. — *Confirmatió de tots els privilegis y libertats fins ales hores concedits y otorgades a la pnt. vila, feta per Ugo compte.* [f. 13

Aquestes tres rúbriques són una mateixa confirmació de privilegis, expressada en la darrera amb caràcter general, i confirmant especialment les altres dues, el privilegi que es troba establert en la rúbrica 131, i el que prohibeix als oficials del comtat guiar o donar salvoconducte als injuriants als habitadors de la vila en ses persones, coses i béns.

Fou feta pel comte Huc V.

XXXII. — *Confirmatió de privilegis y libertats a la pnt. vila concedits, feta per Pons Ugo compte, en lo any 1279, ab lo qual concedeix de nou lo sacramental per spay de vint anys.* [13

El comte Pons Huc IV, ademés d'aquesta confirmació de privilegis, va fer-ne d'altres, entre elles la de la rúbrica següent. En les dues concedeix de nou el privilegi del sagramental per espai de vint anys. Vegeu les rúbriques 180 i 181, i també la 53, que és del mateix comte, i concedeix per altre igual període de temps el privilegi del sagramental.

XXXIII. — *Confirmatió de privilegis feta en lo any 1286; y que los privilegis als habitans de Castelló concedits, valegan per llurs criats y criades qui estan llo-*

gades per any y per llur familia, concedint de nou lo sacramental durador vint anys. [f. 16

Per la data que porta la rúbrica es dedueix que la confirmació fou feta pel comte Pons Huc IV.

A l'establir que els privilegis dels habitants de Castelló s'estenguin als criats i criades, fixa el domicili d'aquests en el lloc on presten els seus serveis, seguint aquella llei romana que diu que els empleats, estudiants, aprenents i mossos de soldada es reputen veïns del lloc on cursen, aprenen o serveixen. (L. 8, Cod. de Incolis; L. 23. § 1 ad municip. L. 2, Cod. de Incolis.)

Ademés, estant llogats els criats i criades per anys, ja teníen el dret de ciutadanía, i s'havíen de reputar veïns de Castelló, amb dret a gaudir dels privilegis, ja que aquella es guanyava per l'estada a Castelló d'un any i un dia. (Vegeu la rúbrica 109.)

En lo relatiu a la confirmació del sagramental, vegeu les rúbriques 180 i 181, l'anterior i la 53, que en ço que fa referencia a la confirmació de privilegis, sembla ésser la mateixa d'aquesta rúbrica.

XXXIV. — *Concell secret, pot ellegir cada any procuradors eo hoidós de comptes, als quals los consols, vuit dies abans de finir llur offici de consolat, sien obligats dar compte de las rebudes y dades hauran fetas dels bens de la Universitat, y los dits hoydors han de dar dits comptes als consols nous y al dit concell secret.* [f. 18

Eren els oidors de comptes dels cònsols, els fiscalitzadors de la seva gestió davant del govern de la Universitat.

El Consell secret de la vila elegía aquests oidors cada any, perquè als vuit dies abans d'acabar els cònsols llur ofici rebessin els comptes de la seva administració, que subjectaven al propi Consell secret i als cònsols entrants.

Cap més disposició tracta dels oidors de comptes dels cònsols.

Els demés oficials del comtat estaven subjectes al judici de purgació de taula.

XXXV. — *Caritaders y procurador del hospital, y comenador y servidós del hospital, son exemps del for dels officials del pnt. cōptat, ni los officials se poden entremetra del pont.* [f. 19

Era una de les exempcions atorgades als caritaders o encarregats de l'hospital, substraient-los del fur dels oficials del comtat, els quals, ademés, no podíen intervenir amb els drets del pont.

XXXVI. — *Consols, poden crexar la mitgera de la cals y les sarries y lo mollo de las teulas, y de las rajoles, y que les tals formes se hagen de servar sots pena de fals.* [f. 19

Com en altres rúbriques s'anota, tot lo relatiu als pesos, mides, mesures, marqües i motllos del comtat estava subjectat als cònsols.

En les *Ordenacions y bans del Comtat d'Empurias*, publicades per l'Andreu Balaguer i Merino, hi ha disposicions complementaries sobre aquesta materia, fixades per la Cort i els cònsols.

Com a Peralada (lleis XXXIII, XXXVI, XXXVII i altres), per a evitar les qüestions que podíen produir-se, la Cort tenía les mesures amb les que s'havíen de comparar i afinar-se les dels particulars.

La *migera*, de què tracta la rúbrica, era una mesura de grans que equivalía a dos quarteres, i era de dues classes: *vendable* que era la mesura dels grans en venda, i *sensall*, que era la mesura dels grans que servíen per a satisfer el cànon dels censos en especie.

Tothom podía tenir migera, però no li era lícit deixar-la a altre; ni ningú podía vendre ni comprar amb migera que altre li hagués deixat.

Per a evitar fraus, no podíen guardar-se les mesures que no estaven en pràctica; perxò al canviar-se s'exigía sota certa pena, que les velles es retornessin a la Cort.

S'assenyalava la pena de fals, per infracció de totes les disposicions dels cònsols referents a pesos, mides, mesures, marques i motllos.

XXXVII. — *Conceller del concell de la vila, qui narrara ó revelara los secrets del concell y de la vila contra la voluntat de dit concell y axó se li porá provar, aquell tal pot esser expellit de dit concell perpetualment com a no fael, y de tots los officis de la vila, y que sie bandejat ab trompeta publicament per dita vila per tres dies de festa, ab corredor de la cort, a requesta dels consols.* [f. 19

Les rúbriques 39 i 40, juntament amb la present, castiguen la revelació de secrets del Consell de la Curia, i és notable que no solament castiguen al conseller que hagi revelat el secret, sinó també a aquell que constant-li la infidelitat no la manifesti.

La pena de bandejament i exposició a la pública vergonya per tres dies de festa, amb privació del càrrec i de tot ofici públic de la vila perpetualment, venía a relexar-lo de la condició de prohom de la vila, ja que és sabut existía a Castelló la classe de prohoms, als quals estava vinculat el govern de la Universitat.

XXXVIII. — *Consols poden fer fer crides ab trompa tan per los talls com encara per qualsevol altre cosa concernent al offici de consolat.* [f. 21

Vegeu la rúbrica 65, on es troba una concordia feta pels cònsols amb el senyor de la trompa o pregoner, pels negocis de la vila i bandejaments.

XXXIX. — *Conceller del concell sacret, qui revelara los secrets de la vila, aixi lo que será dit, ordenat y scrit en dit concell, que los consols pugan aquell tal expellirlo del concell perpetualment com ab altre privilegi está contengut.* [f. 21

XL. — *Conceller qui haurá hoit que altre conceller hage revelat lo secret del concell y nou manifestara als consols, que lo tal puga esser expellit del concell y procedir contra dell segons forma del privilegi.* [21

Les dues rúbriques són un mateix privilegi, i es refereixen a la 37, que estableix la punició al conseller que manqui a la fidelitat revelant els secrets del Consell, o al qui, constant-li, no la posi a coneixença dels cònsols, que eren els que fulminaven l'expulsió.

XLI. — *Consols han de tenir lo segell del vi y poder aforar aquell a llur beneplacit.* [f. 22

XLII. — *Consols poden mudar tota hora quels es ben vist lo senyalador de les mesures del vi, sols preste jurament lo tal senyalador com en dit privilegi está contengut.* [f. 22

Com havem vist en rúbriques anteriors i es veurà en successives, els cònsols de la vila eren àrbitres en lo referent a pesos i mides de totes classes. Teníen el segell del vi, i podíen aforar-lo, havent-se de mesurar amb mesura vasa de la Cort de Castelló, per ells fixada.

La llei XXXIV del *Codi de Peralada*, guarda correspondencia amb aquestes rúbriques.

XLIII. — *Cavaller y qualsevol altre habitant de qualsevol conditió sia, que no vulla contribuir ab los talls y mals de la vila segons son aver, qui no puga gaudir dels privilegis de la vila, ni aquells li pugan valer ni acudir.* [22

Els impostos i les càrregues de la vila, gravaven la fortuna dels habitants. Segons aquesta disposició, els cavallers i clergues havíen de pagar també les imposicions, amb contradicció a ço que disposa la rúbrica 49, que els exceptúa.

La pena pel no contribuent, era la desconsideració de ciutadanía, perdent la protecció dels privilegis dels habitadors.

XLIV. — *Consols y bens propis de aquells, no poden esser penyorats per deutas de la Universitat, ni sels pot posar pena ni bant per rahó de llur offici.* [f. 26

El privilegi de la present rúbrica, és complement de lo disposat en la 21, que estableix la immunitat consolar per tots els actes concernents a l'ofici de cònsol de la vila.

XLV. — *Consols poden tatxar lo salari als sobreposats, y aquell tatxat, no poden dit sobreposats haverne mes del tatxat per los consols.* [f. 32

Tracten dels sobreposats, ministres posats en lloc superior, les rúbriques 189 i 190.

XLVI. — *Consols y concell, poden posar y tatxar lo preu á les carns; y los carnissers les han de tallar al preu aells per los consols tatxat, sots certa pena.* [33

Sobre la facultat dels cònsols d'assenyalar el preu a les carns, vegeu la rúbrica 64.

XLVII. — *Confirmatió de tots los privilegis de la pnt vila, feta en lo any 1308 per marquesa comptesa del pnt. comptat.* [36

La confirmació general de privilegis d'aquesta rúbrica fou feta per D.ª Marquesa, Vescomtessa de Cabrera, muller de Pons Huc IV.

Hi hagué en els comtes de la primera niçaga altra D.ª Marquesa, filla de Malguali o Magauli (Pons Huc V), morta vers l'any 1325, i que va extingir la branca dels comtes de la casa d'Empuries. Era néta de la primera, i cal no confondrer-les, encara que va ésser comtessa molt poc temps. En un document de l'any 1325 (18 de les calendes de febrer) apareix la comtessa Marquesa en un requeriment o súplica que li fou feta per en Berenguer Velliter, en nom propi i com a procurador de Guillerm d'Ostoles, a l'objecte de què fes restituir certa quantitat de blat que en Bernard Guillem de Foxà els hi havía pres de sa propia autoritat, emportant-se'l d'una barca que tenía carregada en el grao de Fluvià. D'això va fer-se carta pública davant del notari de Castelló en Ramón Bou, donant-ne fe en Joàn Llobet, notari públic també de Castelló, regent de l'Arxiu o Notaría dita d'en Bofill, i es relaciona amb el privilegi de la rúbrica 140.

XLVIII. — *Consols y habitants de Castelló, gaudexen de tots los privilegis que per Usatges y usos generals de Catalunya, son concedits als ciutadans de las ciutats de Catalunya; no entanentho en crims y delictes punibles, y sens prejudici de la jurisdicció del comptat.* [39

Si aquests privilegis tinguessin en l'actualitat algún altre valor que el purament històrico-jurídic en força d'aquesta disposició podría sostenir-se que tots els privilegis continguts en la legislació especial de Barcelona són aplicables als habitants de Castelló, de la mateixa manera que es discuteix l'observancia d'ells a Girona, per

privilegi del rei Pere II, *el Gran*. Mes de fet, l'extensió, tan a Girona com a Castelló, dels privilegis, s'ha entès referida solament als usatges i usos generals, essent sempre restrictiva l'aplicació que es dóna a tot privilegi, no comprenent-s'hi, per tant, els privilegis de caràcter marcadament local.

El privilegi de les ciutats de Catalunya concedit a Castelló, va donar-lo el comte Pons Huc, a 15 de les calendes de febrer de l'any 1308, ratificant i confirmant tots els demés.

Entre els manuscrits que posseeixo de D. Ramón Passolas, metge de Castelló vers l'any 1860, he trobat una nota que transcriu aquest privilegi literalment, i diu així:

«Noverint Universi, quod nos Poncius Ugonis, Impuriarum Comes, et Vice-Comes de Caprariæ, intuentes quia Villa nostra Castilionis, quotidie aumentatur populatoribus, cum in lege scriptum sit, quia Princeps intendere debet ad ampliandam terram suam, hominum adfectione potius, quam pecuniarum copia : Ideo sequentes nos vestigia eorum qui leges condiderunt, et nostrorum antecessorum qui ad meliorationem dicta villa semper intenderunt : Reputamus nobis in honorem nobilitare dictam villam privilegiis et munificentiis, tamquam illum locum per quem nos honorem semper recepimus, et nostri antecessores semper receperunt; Ideo gratiose damus et concedimus omnibus hominibus universaliter præsentibus et futuris et cuilibet eorum, singulariter habitantibus et habitaturis in dicta villa et vobis Geraldo Franchi, et Petro Cotoni, et Raymundo de Cortatonibus et Berengari Egidi, Consulibus dictæ Villæ, recipientibus nomine vestro et Universitate dictæ villæ et quorumlibet hominum, nunc et deinceps habitantium dictæ villæ Privilegium, Gratiam et Immunitatem quia quilibet dictorum hominum gaudeat et gaudere possit omni privilegio per usaticum vel usum generalem Cathaloniæ: Ita quia homines dictæ villæ nostræ Castilionis in damnis vulneribus et emendationibus eorum, et in batallis et aliis Judicentur et recipiantur tanquam Cives et habeant privilegium civium cum omnibus illis personis subditis jurisdictioni nostri.»

Es salva sempre la jurisdicció del comtat, i la vigencia dels demés privilegis, ja que contra d'ells no es pot impetrar privilegi, i així mateix les disposicions de caràcter penal.

El privilegi es troba confirmat en la rúbrica 55.

XLIX. — *Consols, poden compellir als estranys tenint terras y cases en lo terme de la pnt. vila, en contribuir als talls y collectas de la vila, y per los consols y concell imposats, excepte los cavallers y clergues.* [f. 39

Com s'ha vist per la rúbrica 43, els impostos i les càrregues de la Universitat no eren de capitació simplement, sinó que gravaven als habitadors segons son haber o fortuna. Tant és així, que àdhuc els estranys que teníen propietat immoble en el terme de Castelló veníen per aquesta disposició obligats a contribuir-hi, com no fossin cavallers i clergues, excepció que així mateix ve consignada o imposada en les *Constitucions de Catalunya*, tit. IX, llibre IV del vol. II.

Vegeu la rúbrica 196.

L. — *Consols y sobreposats, poden tatxar lo preu als pexos ques venen a pro, salva la jurisdicció al compte aserca la exequutió dels bants y penas sobre assó imposades.* [6

En les rúbriques 64 i 46 s'assenyala com facultat dels mateixos cònsols la fixació del preu de les carns.

Els bans i penes imposades per aquests respectes, havíen d'executar-los o fer-los executar el comte, salvant-se la seva jurisdicció, car, segons la rúbrica 6, tots els bans i penes s'havíen de posar a coneixença del jutge ordinari del comtat.

La rúbrica 152 conté una disposició important referent la forma de vendre els peixos.

LI. — *Confirmatió de la venda del dret del vi y del tall de las llenyas, de la pnt. parrochia, feta per Ugo, fill de Pons Ugo compte, en lo mes de septembra 1258.* [41

Dels drets a què fa referencia aquesta rúbrica se'n tracta en altres.

En la data apuntada era comte Pons Huc III, fent aquesta confirmació el seu fill hereu, que deu anys després va ésser comte Huc V.

Aquesta confirmació es troba ressenyada i repetida en la rúbrica 26.

LII. — *Confirmatió general de tots los privilegis, feta per Uguet compte, en lo mes de juny 1283.* [43

En la data expressada era comte d'Empuries Pons Huc IV. La confirmació sería feta per son fill Huc, que no va arribar a ésser comte, doncs va premorir al seu pare, que en 1313 va deixar el comtat a l'altre fill Pons Huc, dit Malgualí, darrer dels comtes de la primera niçaga.

LIII. — *Confirmatió general de tots los privilegis per Pons Ugo compte, feta en lo mes de maig 1286 ab concessió nova de sagramental duradora fins en lo any 1306 y la forma de la introductió y declaratió del sagramental.* [44-45

Recordi's lo dit en les rúbriques 32 i 33.

En aquesta rúbrica, el comte Pons Huc IV, estant a punt d'acabar-se els anys de durada del sagramental (vid. rúbriques 180 i 181), va fer una concessió nova, duradora per altres vint anys, en 1286, la qual, per tant, finiría al 1306.

Vegeu les rúbriques citades i les demés concordants que complementen a aquesta.

LIV. — *Confirmatió de privilegis, y assenyaladament del privilegi que los habitants no son obligats a seguir als officials ni de nits ni de dias, y del privilegi que los habitants no poden esser compellits en fer fermansa ni obligarse per los deutas ni contractes del compte.* [52

Per a evitar repeticions, vegeu la rúbrica 106, que és la que exposa el privilegi confirmat d'una manera especial per aquesta.

LV. — *Confirmatió del privilegi que los habitants de Castelló gaudescan dels privilegis dels ciutadans de las ciutats de Catalunya, y que lo balle se haja de mudar cada any, y que hage de jurar, y confirmatió del sagramental, y confirmatió general de tots los privilegis.* [52

Els privilegis dels ciutadans de les ciutats de Catalunya concedits als habitants de Castelló, està establert en la rúbrica 48. Confirma, ademés, la present, altres disposicions de les quals es tracta en la corresponent rúbrica.

LVI. — *Confirmació general de tots los privilegis á la pnt. universitat concedits.* [62

Aquesta confirmació general de tots els privilegis, que constava original en el *Llibre de la xivella*, en el f. 62, és la feta de totes les immunitats concedides per ell i sos predecessors, pel comte d'Empuries, l'infant D. Pere I d'Aragó, a 6 dels idus de maig de l'any 1326, en l'esglesia del Monestir de Sant Miquel de Fluvià, a l'any següent d'entrar en el comtat.

LVII. — *lo Compte es obligat fer las corts y las presons ases despesas propries.* [f. 67

La casa de la Curia i les presons, de les quals havía de cuidar-se'n el comte,

es conserven encara a Castelló. Estaven juntes a la plaça del Passeig, en dos edificis de bell estil gòtic.

LVIII. — *lo Compte no pot vendre ni alienar perpetualment, vila, llocs ni castell del pnt. comptat, ni jurisdicció civil ni criminal.* [f. 70

És també aquesta disposició del comte l'infant Pere I. Fou donada amb motiu de la súplica feta pels cònsols de Castelló, en el primer dia dels idus de febrer de l'any 1327, volent-se assegurar als pobladors del comtat del perill que els representava un canvi de sobiranía o jurisdicció. Constava en el *Llibre de la xivella*, f. 70, i en l'arxiu de sa Excel·lencia núms. 2,252, 2,993 i 6,708.

La rúbrica 175 prohibeix d'una manera expressa la separació del castell de Requesens dels dominis del comtat, a menys que passi el comtat a mans del rei d'Aragó, en el qual cas aquell pot ésser alienat.

En altres furs de l'època s'hi troben semblants disposicions que sol·licitaren els pobladors d'una comarca del senyor per a evitar els fraccionaments i canvis de sobiranía. A Castella eren freqüents els juraments que feien els reis en aquest sentit a favor dels habitants de territoris aforats. Exemple d'això, els *Furs de Guipúzcoa*, cap. VI del títol II, entre altres que podría citar.

També a la Vall d'Aràn hi havía privilegis semblants.

LIX. — *lo Compte no pot curar de las cosas comunes de la pnt. Universitat, ni de aquellas empatxar ni aquellas pendre.* [f. 77

La disposició de la rúbrica, al privar al comte de curar de les coses comunals de la Universitat, és una mostra de la autonomía absoluta del municipi, que resta amb vida propia i plena independencia dintre de l'enquadrament que li és privatiu.

LX. — *Confirmatió general de tots los privilegis a la pnt. universitat y habitants de aquella concedits y otorgats, en lo any 1342.* [83

Aquesta confirmació general de privilegis va ésser feta l'any 1342, a l'entrar per primera vegada a Castelló el comte Ramón Berenguer, que va succeir en el comtat a son germà l'infant Pere, el qual li cedí el Comtat d'Empuries, per permuta d'Estats feta entre ells l'any abans, canviant-lo pel Comtat de Prades.

LXI. — *Capdeguayte nos pot crear en la present vila, si ja no es ab requesta y voluntat dels consols de la pnt. vila.* [f. 93

Els cònsols eren els que decidíen sobre la conveniencia de la creació o nomenament del càrrec de cap de guaita que és cosa sabuda la seva funció.

LXII. — *Consols son patrons de la capella de Sta. Magdalena, dita casa dels malats.* [f. 94

Era altre de les atribucions conferides als cònsols, el tenir el patronatge sobre la capella de Santa Magdalena de la beneficencia de la vila.

LXIII. — *Confirmatió de tots los privilegis y concessió nova del sagramental duradora per temps de vingt anys.* [f. 91

És una de tantes confirmacions de privilegis.

Per ço de la concessió nova de sagramental per vint anys, vegeu les rúbriques 180 i 181.

LXIV. — *Consols y consell, poden tatxar lo preu a les carns y mudar aquell y pujar y abaxar aquell, tota ora que ben vist los es, y los carnissers son obligats tallar*

les carns al preu los sará tatxat, per dits consols y cōcell sots pena al contrafasent de no poder tallar de dos anys, ni entrametras de las carnisseries; y lo preu a les hores tatxat per lo compte a las carns es lo seguent: lo moltó sanat a 16 diners la lliura y lo moltó cullút á 14 diners la lliura, y lo bou y la ouella á 12 dines la lliura y la cancelada a 2 ₰ 2 ₰ la lliura. [ff. 96 i 97

En la rúbrica 46 havem vist la mateixa disposició : que els cònsols eren els encarregats de fixar el preu a les carns. En la 50 s'estableix el mateix respecte als peixos.

Aquesta rúbrica és ben clara, i per ella inclòs podem conèixer els preus fixats a les carns.

L'objecte era evitar fraus, i per a aconseguir-ho imposaven al carnicer contrafasent la pena de privació d'ofici per dos anys.

LXV. — *Concordia feta entre los consols y lo Sōr. de la trompa, aserca de fer les crides ab trompa per los negocis de la vila y universitat, so és que lo corredor de la trompa les hage de fer tota ora que per los consols eo per sos nuncios ne será raquest, y que los consols li hagen de dar deu sous cada any, y lo any que cessava dit corredor de fer dites crides, recusant ferlas, en tal cas los consols no li hagen de dar los dits deu sous, ans be les pugan fer fer aqui ben vist los és, ab trompa, y de las impositions y altres coses e interessos ó vendas ó arrendaments fa dita Universitat les pugan los consols fer fer per lo corredor qui ben vist los es.* [f. 107

La rúbrica 38 estableix la facultat dels cònsols de fer crides amb trompa. Aquesta, complement de la referida, porta la concordia que els cònsols feien amb el pregoner.

Els bandejaments els imposen moltes rúbriques del sumari.

Insinúa l'existencia de l'ofici de nuncis sobre els que no trobem cap disposició, així com en el *Codi de Peralada* hi ha la llei V que en tracta, i era càrrec de caràcter judicial, a qui s'encarregava la pràctica dels manaments del jutge o dels cònsols.

LXVI. — *lo Concell general era en lo any 1366, sexanta personas y quatre consols.* [f. 117

Vegeu la rúbrica 149, i la nota que poso a la mateixa, sobre aquest Consell de la Curia.

LXVII. — *Confirmatió del privilegi de la sal, confirmat per lo comte Joan fill de Ramon Barenguer y que lo gabellot de la sal hage de jurar en poder dels consols de servar dit privilegi.* [f. 120

En dues ocasions conegudes va confirmar el comte Joàn I els privilegis de la vila, vers els anys 1364 a l'entrar en el comtat, i en 1387, quant li va ésser restituït el comtat després de les lluites mogudes amb el rei Pere.

Aquesta rúbrica guarda relació amb la 128, i no és aventurat suposar que integren una mateixa disposició.

LXVIII. — *lo Compte y sa casada, en quin cas es franch de las imposicions y en quin cas no.* [121

No sempre el comte i sa familia estaven exemps de pagar imposicions i col·lectes de la vila, a les quals en alguns casos hi havía de contribuir com tot habitant.

Els comtes de la primera niçaga estaven enfranquits de pagar imposicions, mes — a l'igual que va succeir a Barcelona, — tant els cavallers, com els eclesiàs-

tics i la mateixa familia comtal, perderen successivament aquelles immunitats i règim de privilegi i tingueren de tributar a la vila.

Per a evitar els conflictes que s'ocasionaven, es fixaren taxativament els casos en què el comte i sa familia havía de pagar les imposicions.

LXIX. — *Confirmatió de privilegis y aprehensió de possessió del pnt. comtat, feta per lo syndic de la ciutat de Barcelona, a les hores sōra. del pnt. comptat a 25 de Setembre 1409.* [f. 124

Tres de les rúbriques d'aquest sumari dels privilegis es contrauen al temps en què la ciutat de Barcelona tingué el domini útil del Comtat d'Empuries: la present, i les 132 i 179, que estaven ja als darrers folis del *Llibre de la xivella i dels botons.*

El rei Martí, en 17 de setembre de 1409 (v. Arx. Cor. Aragó, documents del rei Martí. Vendes. Anys 1409 i 1410), va empenyor el Comtat d'Empuries a la ciutat de Barcelona i al general de Catalunya per 50,000 florins (segons altres documents per 55,000), els quals varen ésser augmentats després fins a 105,000 florins, que la dita ciutat havía prestat al rei en ajuda de Cerdenya. Amb motiu d'aquest empenyorament, la ciutat de Barcelona va pendre possessió del comtat a 25 de setembre de dit any 1409, segons expressa la rúbrica, confirmant tots els privilegis fins aleshores atorgats.

En el *Dietari de Novells Ardits* (vol. I, p. 163 i ss. i vol. II) s'hi troben les anades i vingudes dels conseller, síndic, administrador i notari que anaren a pendre possessió del comtat, així com també els nomenaments de procuradors generals i administradors del comtat que es feren fins l'any 1456 que va acabar-se l'empenyorament.

La ciutat de Barcelona va pendre possessió del comtat, en la data apuntada, en persona d'en Pere Ballester, jurisconsult, el qual fou nomenat procurador general, i dels consellers Micer Guillem Ros, Joàn de Fontcuberta, síndic de la ciutat, i Benet Esplugues, notari, que l'acompanyaven a la plaça, davant del pòrtic de l'esglesia de Santa María de Castelló, essent cònsols de la vila Carles Bosch, Joàn Mercer, Pere Caragol i Joàn Axerrat, fent entrega de la vila i el comtat per part del rei Martí l'honorable Jaume Ombau (a) *Pallarès*, militar, conseller del rei i promotor de la seva Curia, segons expressa l'acte en poder de Bonifaci Egidi, notari públic i escrivà del Consell de Barcelona.

A l'any 1418, al donar el rei Alfons el domini del Comtat d'Empuries al seu germà el comte Enric I, anomenat l'infant Fortuna, que era el terç fill del rei Ferràn, el d'Antequera, no li va poder trametre el domini útil, degut a aquell empenyorament. Aquest comte, Enric I, vers l'any 1436 va redimir en part el comtat de la ciutat de Barcelona, i molts, per aquest fet, creuen que va acabar l'empenyorament en aquest any; lo cert és, que no va acabar-se, com he dit, fins el 1456, en el qual any, al dimars 11 de maig, el Consell de Cent va concloure restituir al rei el Comtat d'Empuries i tots els seus drets, concanviant-lo per altres llocs. (Vid. *Dietari de Novells Ardits*, II, p. 231.)

El Consell barceloní nomenava generalment cada tres anys el procurador general del comtat, durant els quaranta set anys que en tingué el domini útil, així com també un administrador que cada anyada donava comptes als racionals de la seva administració, segons es dedueix del *Dietari de Novells Ardits*, pel que podem conèixer les persones que exerciren dits càrrecs. (Vid. els volums I i II.)

Ademés de la confirmació de privilegis que expressa aquesta rúbrica de la presa de possessió, el lloctinent de la ciutat de Barcelona, a 14 de juliol de 1410, va confirmar novament els bons usos i consuetuts de Castelló i del comtat, segons consta en l'arxiu de la vila.

Fa referencia a aquest empenyorament la llei XI, tít. XI del llibre VII, vol. I de les *Constitucions de Catalunya*, que revoca certa retenció feta pel rei Martí, en el contracte amb la ciutat de Barcelona, a l'empenyorar el comtat, sobre l'execució de censals i violaris que es teníen pels comtes d'Empuries, l'execució dels quals prohibía als consellers de Barcelona. (Mieres, *In const. de cat.*, II, p. 551.)

LXX. — *Confirmació del privilegi de la venjansa y del de la sal, feta per lo Rey en Pera a 8 de novembre 1385.* [125

Vegeu Arx. Cor. Aragó, r. 946, f. 173.

El privilegi de la venjança, aquest dret tan particular del Dret empurità, es troba en la rúbrica 110.

Els privilegis donats sobre la regalía de la sal, que aquí confirma el rei, són els de les rúbriques 186 i 188.

Altra confirmació del privilegi de la venjança es troba en la rúbrica 77, i del de la sal en la 67, així com en la 158 disposa que ara sigui en ús o en desús el privilegi de la venjança ha de valer.

LXXI. — *Confirmació dels privilegis á la pnt. universitat concedits, per lo rei en Martí, Sōr. del pnt. comtat á 31 de dezembre 1402.* [127

És la confirmació feta per dit rei dels privilegis, bons usos i consuetuts de Castelló i del comtat. (Arx. Cor. Aragó, r. 2,197, f. 117 v.º.)

Per haver mort sense successió el comte Pere II (el darrer de la segona niçaga) i el seu germà, el comte Joàn II, son antecessor, el comtat d'Empuries va revertir als reis d'Aragó; per aquest motiu és comte d'Empuries el rei Martí, oncle d'aquells.

Al parlar del Comtat d'Empuries en l'instrument d'incorporació, consigna aquestes paraules : «considerato quod comitatus jam dictus est a Comitatu Barcinonæ, et in Cathaloniæ Principatus, secundus, insignis, fertiles atque fortis», que proven la consideració en què era tingut, car després del de Barcelona era l'estat de major dignitat a Catalunya, el segón dels comtats, com ho demostren altres documents.

El rei Martí va decretar al comtat la vigencia de les Constitucions i altres drets de Catalunya, per un seu decret donat a Tortosa, puix fins aleshores s'havía regit per la legislació romana i la que li era propia, canviant també l'organització del govern de la Universitat, equiparant-lo a la de les viles reials del seu temps.

El mateix rei va cedir el comtat a sa muller D.ª María, i al morir aquesta, va retornar (1407) al rei Martí, el qual, en el mes de setembre de 1409, va empenyar-lo a la ciutat de Barcelona, que va tenir el domini útil del comtat durant uns quaranta set anys, des del 1409 al 1456. Vegeu la rúbrica 69, ja anotada.

Durant el seu govern, va donar moltes disposicions i alguns privilegis.

LXXII. — *Consols y concell, poden elegir consols de mar y tenir consolat de mar, com la ciutat de Gerona.* [129

És privilegi del rei Martí, donat l'11 de febrer de 1402. (Arx. Cor. Aragó, r. 2197, f. 130.) El Consolat de mar de Castelló, s'establí, com el de Girona, en la seva època.

LXXIII. — *Causes civils y criminals, se han de tractar y moure en poder del jutge, y que de allí no se hagen de moure si no es p. appellatió, y de las criminals per recorts y no per suplicatió; les quals en cas de apellatió en les civils y de record en les criminals, se poden aportar devant lo procurador y son assesor, y no altrament.* [139

En el lloc de Daltura, a 13 de juny de 1403, segons documents de l'arxiu, el rei Martí va decretar aquest privilegi, pel qual, les primeres causes, tant civils com criminals, dels habitants de la vila o de fora d'ella, s'havíen de començar i continuar en la cort del batlle i jutge de Castelló, qui havía de decidir-les. El procurador general del comtat i el seu assessor, coneixíen solament de les apel·lacions en causes civils, i dels recursos en lo criminal. En 1385 el rei Pere havía creat el jutge de primeres apel·lacions per a la vila de Castelló i tot el comtat a la manera que estava aquest càrrec en la ciutat de Girona. (Arx. Cor. Aragó, r. 946, f. 168.)

LXXIV. — *Confirmatió del privilegi de la jurisdictió tenan los sobreposats, y que de ell se hage de recorrer als consols y no ha altre Jutge.* [133

El privilegi que confirma la rúbrica està contingut en la 190.

LXXV. — *Confirmatió del privilegi contenint la jurisdictió sena. los Jutges de taula per los consols elegits y creats en les causes de purgatió de taula contra los officials aquella purgant, confirmant que ningun official ni lo procurador general se puga entremetras de las causas de las purgations de taula, sino per los dits jutges de taula hagen de esser decidides, no obstant ni impedint los qualsevol inhibitió, ans bé sie cassá e irrita si alguna sen fasia.* [f. 134

És confirmació de la rúbrica 124, on es tracta dels jutges i judici de taula. Repeteix aquesta disposició el principi de què els jutges de taula teníen plena sobiranía en el coneixement del procés que se seguía contra els oficials a l'acabar el seu càrrec.

Vegeu les rúbriques 123 i 124, la 148, 13, 18 i 127.

LXXVI. — *Confirmatió del privilegi del sagramental y de la conexensa de aquell, y que los cavallers hagen de pagar impositions, é que un official no puga tenir dos officis incompatibles en lo pnt. comtat.* [f. 135

En aquesta confirmació del privilegi del sagramental s'hi troben dues disposicions d'importancia : és la una, que els oficials del comtat no podíen tenir dos càrrecs, assenyalant-se la incompatibilitat d'oficis; l'altra, que els cavallers veníen obligats al pagament de les imposicions i colectes de la vila, confirmant lo disposat en la rúbrica 43, en contradicció a la 49 que els eximía, puix segons ella els cavallers i clergues estaven en els primers temps exemps de contribuir als talls i colectes.

LXXVII. — *Confirmatió del privilegi de la venjansa en persona de Benet Carrera de Canadal, qui estava fermat per aprament ab benet osten, farrer de Castelló, contra Pera fransa y Pera Bonanat, de Palau Savardera, lo qual lloch a les hores era de la nobla madona blanca, dessó bes comtesa, devol en favor de dit privilegi de la venjansa.* [f. 136

Mes que una confirmació, propiament, del privilegi de la venjança, contingut en la rúbrica 110, es tractava d'un cas d'aplicació del privilegi, o exemplar del mateix.

Vegeu, també, les rúbriques 158 i la 70, que tracten del mateix privilegi.

D

LXXVIII. — *Donatiu de cent milia sous, fou lo pnt. comptat al Infant Pera, fill del Rey en Jaume, succehint al present comptat per adiutori de la compra del pnt. comptat per dit Infant, feta, tota via dit adiutori, donare de llur mera liberalitat, y per só nos pot traure consequentia, ans be no obstat dit adiutori, vol dit Infant que dites libertats de questia y tribut valegan y resten en llur forsa y valor, y que dit donatiu no se trague en consequencia en deremtió dels privilegis de axó concedits, ans vol resten ferms y en llur forsa, no obstant que per dit donatiu ne foren exequtats los del pnt. comptat.* [f. 63

Els habitants de Castelló, ja en temps dels primers comtes de la primera niçaga, estaven enfranquits de fer donatius si ells de llur mera lliberalitat no volíen donarlos. (El privilegi, el conté la rúbrica 99. Vegeu, també, la 164.)

Perxò és estranya aquesta rúbrica que expressa el donatiu, mig voluntari, mig forçós, fet pels de Castelló a l'infant Pere.

Lo ocorregut fou lo següent:

Al morir sense successió el darrer comte de la primera branca, Malguali o Magauli (Pons Huc V), varen disputar-se el comtat l'Huguet de Cardona i l'infant Pere, comte de Ribagorça. Aquest, fundava les seves pretensions en la donació que havía fet a la casa d'Aragó Fr. Raimond d'Empuries, prior a Catalunya de l'Ordre de Sant Joàn, a qui havía deixat hereu el comte Pons Huc, pare de Malguali, pel cas, que va arribar, de què aquest morís sense deixar successió.

Per altra part, l'Huguet de Cardona sostenía que per poder heretar el comtat Fr. Raimond d'Empuries, era menester sortir-se de l'Ordre de Sant Joàn, segons disposava el testament de son germà Pons Huc IV, en què apoiava els seus drets; i no complint aquesta condició, obtenint un Breu Pontifici que l'autoritzés, quedava decaigut en el seu dret, i llavors corresponía a ell el comtat, per ésser fill de Ramón Folch, vescomte de Cardona, que havía d'heretar com a nebot.

El plet fou acabat pel provincial fra Bernat de Puigcercós de l'Ordre Dominicana, en el capítol de Lleida; i amb el concert fet a Barcelona, a 9 de novembre de 1325, cedint el Comtat d'Empuries a l'infant Pere d'Aragó, que fou el tronc de la nova familia comtal.

La cessió va fer-se en part per compra de drets a l'Huguet de Cardona, o pagament als marmessors dels testaments dels comtes Malguali i Pons Huc IV.

A l'objecte de satisfer el preu d'adquisició i les obligacions contretes, una vegada adquirit el comtat, l'infant Pere va obtenir, contra privilegi, un donatiu forçós de totes les viles, castells i llocs del comtat, pel qual, com diu la mateixa rúbrica, *ne foren exequtats los del pnt. comtat.*

Posteriorment, al conèixer els privilegis i immunitats del comtat, l'infant va entrar en dubtes sobre la legalitat del donatiu, i per respecte al privilegi fou aconsellat que l'havía de restituir. D'aquí arrenca aquesta rúbrica, i al fer el comte les declaracions que no podía el donatiu de *cent milia sous* treure's en conseqüencia, i confirmar les llibertats d'exempcions de *qüestia* i *tribut* contra les que havía atentat a l'exigir-lo, els habitants de Castelló declararen ésser fet de *llur mera liberalitat* per evitar-se fos un precedent.

Això no obstant, en vista de lo il·lícit dels donatius, i sentint l'obligació de restituir-los al permutar el Comtat d'Empuries pel de Prades i Baronía d'Entença amb el seu germà Ramón Berenguer, va imposar-li la condició de pagar tots els donatius que havía alcançat pels motius explicats.

Aquest privilegi i reconeixement va donar-lo l'infant Pere vers l'any 1327.

LXXIX. — *lo Dret del pés de la farina y dels rahims es del compte y de la universitat de la pnt. vila, so es, que lo compte es obligat crear pessador, y adaquell darli salari, y pagat lo salari al pesador, lo que resta de dit dret se ha de partir entre lo comte y la pnt. universitat.* [f. 69

Era el dret del pes de la farina, una de les imposicions ordinaries del comte i de la vila. Completa aquesta disposició la de la rúbrica 82. Els drets o imposicions dels comtes i de la Universitat gravaven particularment els articles de consum i les transaccions comercials. En altres rúbriques es tracta de distints drets que es cobraven : com eren el pes dels raïms, llana, vi, blat, fleca, forns, barra, peix, barragans, palles, etc., ademés de les especials regalíes de la sal, dret dels molins i altres semblants, que variaven en el temps.

E

LXXX. — *Exemplas dels privilegis dels mercats en persona den llavanera de crespiá, per haver aportat guix en dijous que era dia de mercat de la pnt. vila.* [128

LXXXI. — *Exemplar com en Nicholau pallera, lloctinent de balle, arequesta dels consols, deslliurá de la presó dos homens francesos qui era entrats en día de mercat dint la pnt. vila, y los torná una mula los havia presa quant los posá a la presó, a be que eran inculpats de furt, y assó per rahó dels privilegis dels mercats de la pnt. vila.* [139

Les dues rúbriques són els privilegis de franquicia i guiatge de tots els que concorríen als mercats i fires de Castelló, de les rúbriques 92 i 137, posats en pràctica o viscuts.

F

LXXXII. — *Farina de forment ó de altre género de grá, si se ha de vendre, a la plassa, y pesar al pés de la vila, y per cada quintar de farina lo venedor ha de pagar del pés un diner, y si ni ha mancho de un quintar haja de pagar una pugesa.* [f. 65

Segons la rúbrica 79, que estableix el dret del pes de la farina, aquest impost es partía entre el comte i la Universitat. El pesador el nomenava i retribuía el comte. Aquest dret el pagava el venedor, així com el pes dels raïms era el comprador i no el venedor qui l'havía de pagar. A Peralada, així mateix, tot s'havía de pesar amb la romana de la Cort, pagant els forasters un diner per pesada, segons la llei XXXV, mes els habitants eren francs i podíen pesar lliurement.

LXXXIII. — *Forma de salari del scrivá de la scrivania, tants de actes perpetuals com de altres.* [f. 73

Les rúbriques 183 i 184 estableixen els salaris dels escrivans de les corts.

LXXXIV. — *Franquesa dels drets del port de Cadaqués, concedida als habitants de Castelló, tant de les mercaderias que enbarcaran com de las que desembarcaran, sols sien llurs propies; y sin enbarcan ó desanbarcan de alienas, en nom llur propi, y sels porá provar, cau en pena de perdre la tal mercaderia y de sexanta sous y un diner.* [ff. 88, 89 i 90

Teníen els comtes d'Empuries la regalía de jurisdicció sobre el mar que limitava amb el comtat, i la facultat de cobrar drets, en els seus ports, a les barques, lenys i naus que hi transitaven, així com el dret de naufragi.

La franquesa dels drets del port de Cadaqués, donada als de Castelló, varen atorgar-la el comte Ramón Berenguer i la seva filla Joana, a la que havía fet donació del castell de Cadaqués amb totes les seves rendes.

Aquest enfranquiment de lleuda data dels idus d'abril de 1344.

Ademés, estaven francs de lleuda del port de Roses per privilegi de la rúbrica 89, i tant la una com l'altra són franqueses especials, puix n'estaven exemps de manera general, en gran part pel privilegi de la rúbrica 107, obtingut per compravenda.

LXXXV. — *Forns no poden vendre ni arrendar tots plegats una persona, sino quiscun forn per si; y lo arrendador de dits forns haian de jurar los demūt dites coses, en poder de lo consols.* [f. 91

LXXXVI. — *Forns nos poden llogar ni arrendar, sino que se han de manar per lo compte y que per só haja de tenir palaidors eo fornes llogats, los quals no pu-*

gan pendre ninguna faena, y que totes les fleques hajan de pagar de sinc sous de pa de forment, una malla al forner eo al compte per puja de dit pa. [f. 95

Constitueixen el dret fornàtic. (Vegeu Coy, *El derecho llamado furnático en el siglo* XIII, en el Congrés d'Historia de la Corona d'Aragó.)

Els forns en l'Edat mitjana eren del senyor, i no podíen fabricar-se sense llicencia. Els habitants veníen obligats a coure el pa en els forns del comte, qui, per tal servei, cobrava un tribut dit fornàtic, el qual constituía un dels seus drets.

Les rúbriques exposades marquen dos procediments en la tenencia dels forns pel comte d'Empuries. La primera rúbrica mostra que els comtes seguíen el sistema d'arrendar els forns, o millor dit, els drets fornàtics, estatuint certes condicions que l'arrendatari havía de jurar respectar al disposar-se que no podíen arrendar-se els forns tots plegats a una persona, sinó cada un de per sí a persona diferent, i fer jurar a l'arrendatari en poder dels cònsols de la vila sobre la forma de l'arrendament per al compliment de les obligacions que se li imposaven.

En contraposició a aquell sistema, l'altra rúbrica prohibeix arrendar o llogar els forns, que havía de tenir-los el comte, podríem dir a administració directe, nomenant els forners o palaiadors que havíen de tenir cura del forn, i cobraven els drets assenyalats als habitants i flaquers per cuita del pa.

Alguna vegada va fer-se remissió del tribut de fornàtic als habitants, exigint-se solament dels flequers, reservant-se els comtes la propietat del forn, però deixaren en llibertat als veïns de les viles per a utilitzar-los.

En general, el tribut de fornàtic era mòdic. En certes cartes pobles de l'època, es marca un pa per cada vinticinc, és a dir, el 4 per 100 : «pro furnatico vicesimum quintum panem».

És sabut que en aquella època (s. XII), en què era noble el que es feia necessari, i s'entrava a la noblesa per les armes, les lletres o les riqueses, el pa es feia de dues classes : *pa de blat* (panis frumenti) i *d'ordi* (panis ordaceus), i segons Marquilles, al comentar l'Usatge Baiulus interfectus, «comedere panem frumenti et equitare reputatur honor et status», és a dir, que era noble el que muntava a cavall i menjava pa de blat, com signe de riquesa.

En el s. XIV es coneixíen dues classes de pa, nomenades *pa blanc* i *pa de cedàs*, com es desprèn d'un ban dels consellers de Barcelona en 1372 (*Bans del Mostaçaff*, anys 1372 a 1378, p. 86. Arxiu Municipal), el qual conté altres disposicions interessants, tal com la prohibició de vendre pa que no sigui sencer, penant el partir-lo amb coltell.

Sembla que la llibertat de pastar i vendre pa a Catalunya va donar-se en el s. XVII. En el *Dietari de l'Antic Consell Barceloní*, de l'any 1615 (vol. IX, p. 311), aquestes llibertats s'hi troben establertes, tant pels de Barcelona com pels de fora, per primera vegada.

No hi ha cap més rúbrica en el sumari dels privilegis que tracti dels forns, ni del pa, ni tampoc de les fleques. Solament la 177, al revocar una crida feta pel veguer que obligava als habitants a moldre els seus grans en els molins de la vila, expressa que només als flaquers i flaqueres, i que als jueus comprèn l'obligació de molturar els grans en els molins del comte.

LXXXVII. — *Fira nos pot tenir en lo bisbat de Gerona, dos mesos ante ni aprés de la fira de la pnt. vila de Castelló, y les conssiōns en contrari fetas, no valen ni son de ninguna efficatia ni valor, la qual conssió es feta per lo rey en Pera en lo mes de juliol 1340.* [ff. 99-100

Vegeu Arx. Cor. Aragó, r. 869, f. 158 v.º. El privilegi fou donat pel rei Pere III a 5 dels idus de juliol de l'any 1340.

Els mercats i fires de Castelló, assoliren gran importancia. Perquè fossin més concorregudes encara, el comte l'infant Pere, fill de Jaume II, va aconseguir del seu parent el rei Pere III aquest privilegi, que cap lloc ni vila del bisbat de

Girona pogués tenir fira dos mesos abans ni després de la fira del diumenge de Rams de Castelló.

Aquest privilegi està confirmat per la rúbrica següent, que revoca una fira de Girona que se celebrava en temps en què tenía lloc la fira de Castelló.

El mateix comte l'infant Pere, qui va aconseguir del rei aquest privilegi, donà altres disposicions sobre mercats i fires. Vegeu les rúbriques 136 i 137, donades per aquell comte; i la 92, que dóna guiatge a tots els que van als mercats i fires de la vila, i les rúbriques 80 i 81 que confirmen aquests privilegis de franquicia i guiatge per raó de les fires i mercats de Castelló.

La fira es feia en la setmana de Sant Martí, i fou revocada (rúbrica 165) per a fer-la la setmana abans del diumenge de Rams; en un principi se celebrava durant vuit dies, mes la del diumenge de Rams durava quinze dies per privilegi de l'infant Pere, contingut en una de les rúbriques referides.

LXXXVIII. — *Fira de Gerona revocada y anullada per lo que era en lo temps se celebrava la fira de la pnt. vila de Castelló, manant als officials de Gerona que fassen servar dita revocatió, y aquella publicar per los llochs acostumats de Gerona.* [f. 101

És una confirmació del privilegi contingut en la rúbrica anterior, en força del qual fou revocada la fira de Girona feta en temps de la de Castelló.

LXXXIX. — *Franquesa de lleuda del port de Roses concedida als habitants de Castelló de las llurs mercaderies que embarcan y desanbarcan en lo dit port de roses.* [f. 102

En la rúbrica 84 havem trobat l'enfranquiment de lleuda del port de Cadaqués. El primer privilegi d'aquest ordre es troba en la rúbrica 107, i en la 191 hi ha una sentencia confirmatoria d'aquesta exempció de drets.

XC. — *Franquesa dada al abat de S. Pera de rodes per lo qui stava en la casa de dit convēt. que es en la present vila en lo puig salner, enfranquintlo de talls y de totes servituts personals y pecuniaries, per la permuta feu dit abat de una casa tenia dit convent iunt la Isglesia parrochial, que vuy es ab lo spital dels pobres, ab la dita casa de dit puig salner.* [f. 112

El monestir de Sant Pere de Roda, que en temps dels primers comtes de la niçaga primera se'ns presenta constantment en plets amb el comte d'Empuries i altres monestirs, entre molts importants pel domini dels estanys de Castelló, i el de la capella de Sant Joàn Sascloses (supra stagnis Castilionis Impuriarum), amb posterioritat és objecte de continuats privilegis i enfranquiments. Huc III, vers l'any 1155, concedeix a l'abat de Sant Pere el dret de tenir barca o leny als estanys de Castelló, i pescar lliurement sense pagar cap mena de dret ni lleuda. Pons Huc III, després d'haver fet construir el castell de Sant Salvador de Verdera, mana als seus hereus que s'ajustin amb l'abat de Sant Pere i li indemnitzin els danys que pogués sofrir per la fàbrica de la fortalesa, i així altres.

El privilegi d'aquesta rúbrica eximeix als religiosos de Sant Pere de Roda dels talls i col·lectes de la vila, i els enfranqueix de totes les servituts personals i pecuniaries. La causa fou una permuta d'una casa del monestir que s'agregà a l'hospital vell, que estava prop de l'esglesia, i junt a l'esplèndid edifici dels magatzems de la duana (avui teatre, en runes) per la casa que fins als temps moderns havíen tingut els frares a la Plaça del Puig, car els del monestir de Sant Pere de Roda, sempre havíen tingut un hostatge a Castelló, i a ells passaren també els molins que encara avui es tenen en cens pel monestir, si bé, afectats per les lleis desamortitzadores, han passat aquests drets a altres mans.

XCI. — *Foriscapis de las terras y possessions permutades ques tingan per lo Sōr. compte, se pague sols deu sous per venteriar, feta legittima stimatió de les coses permutades, sens preiudici dels altres srōs. directas als quals no entenian preiudicar.* [f. 1

És interessant aquesta disposició, per quant en temps que tantes traves es posaven per part dels dominos directes de les terres i possessions feudals i emfitèutiques en les alienacions, el privilegi de la rúbrica donava per les terres i possessions que es teníen pel comte d'Empuries una gran llibertat.

És sabut que *foriscapi* val a dir una mena de lluïsme o sigui aquella part del preu que s'entrega al senyor per a l'aprovació (laudemium de laudationem sive laudo) de la venda o traspàs de les finques feudals o donades en emfiteusis (foriscapi de foris capere, que se surt del domini de l'emfiteuta) que en algún temps era la tercera part d'aquell.

Segons aquesta rúbrica, els béns que es teníen en fèu o emfiteusis pel comte d'Empuries, solament estaven subjectes a foriscapi per venda o permuta. Qualsevol altra transmisió no devengava al comte per raó de foriscapi, i en aquelles vendes o canvieres se li havíen de pagar només que deu sous.

És un dels primers privilegis, puix estava en el primer foli del *Llibre de la xivella*, i s'hagué de donar, per tant, en la primera meitat del segle XIII. És dels comtes de la primera niçaga, per a facilitar la propietat lliure en aquella època que els béns alodials eren escassos i encara alguns els infeudaven.

Peralada, per la llei XLI del seu *Codi*, conté un privilegi semblant.

Sobre drets emfitèutics, lluïsmes i foriscapis, vegeu en les *Constitucions de Catalunya*, ço establert per la legislació catalana en general, que contrasta amb el principi de llibertat del dret del comtat, que ensems sembla eximía també del dret de fadiga.

En la rúbrica 178 s'hi troba confirmada la remissió de terç, que equivala foriscapi, car es coneixía també amb semblant nom.

G

XCII. — *Guiatge de vituualles per los que venan als mercats de la pnt. vila de Castelló y aportan que vendre, son guiats per qualsevol delicte hagen comés, exceptat traydors, bausadors, heretges, sodomites, y cometents crim de lesa magestat, y son guiats per qualsevol deute civil, exceptat per censals, violaris y comandes.* [121

Aquest privilegi ve relacionat amb el de la rúbrica 137, i ambdúes es complementen, com ho demostra l'ésser idèntiques llurs prescripcions i trobar-se en el mateix foli 121 del *Llibre de la xivella i dels botons*. Aquest document fou atorgat pel rei Martí en 1402. (Arx. Cor. Aragó, r. 2,197, f. 128 v.º.)

Tothom coneix en què consistía el guiatge : el senyor prenía sots llur protecció a les persones guiades, a ses families i a sos béns. El guiatge dels qui veníen als mercats de Castelló el teníen per privilegi, i no necessitaven document ni carta de guiatge. Quant els comtes el donaven en particular, amb carta de guiatge, el beneficiat solía pagar al guiador un mòdic cens, tal com una lliura de cera, de pebre o una quantitat de diner.

El guiatge del privilegi era general i franc per a tots els anants i vinents als mercats i fires de Castelló. Exemples d'aquest privilegi els contenen les rúbriques 80 i 81.

Exceptúa del guiatge, en les obligacions civils, els censals, violaris i comandes. Sobre l'execució de censals i violaris en el Comtat d'Empuries, s'ha de tenir en compte la disposició d'Anfós IV en les Corts de Barcelona de l'any 1432, capítol XIV, que és la llei XI del títol XI, llibre VII, vol. I de les *Constitucions de Catalunya*.

H

XCIII. — *Habitant de la pnt. vila de Castelló, per qualsevol deute ó obligatió per ell feta y fermada, no li pot esser penyorat lo llit ni les armes sues.* [1

XCIV. — *Habitant de Castelló, no pot esser compellit per los officials en vendre qualsevol bestia sua tingue.* [1

XCV. — *Habitants de Castelló, tenen libertat de portar llurs blats y grans, ahont ben vist los és, pagant empero los drets de llenda y treta, y aixi traure aquells del pnt. comptat liberament ó franquament.* [1

La majoría dels drets individuals vénen consignats en les rúbriques compreses en la lletra H del sumari. Així mateix el dret penal del comtat.

Les exposades, integren un mateix privilegi.

Cal fer notar que la major part de les exempcions i garantíes individuals, per les quals és notable amb relació als altres codis de l'època, es troben establertes en els primers folis del *Llibre de la xivella i dels botons*, ço que porta a pensar que les llibertats que teníen o existíen per vella consuetut, abans de recopilar-se els Privilegis en el *Llibre de la xivella*, es consignaren en els seus primers folis, donant-los-hi tanta força i valor com si els mateixos originals hi fossin, segons es troba així establert respecte a Peralada, en la llei XLIX del seu *Codi*, respecte a certes immunitats escrites en el *Llibre de la Cadena*, i donades pels comtes amb anterioritat als temps en què foren escrites les lleis i privilegis.

La primera rúbrica sembla una disposició dels moderns codis processals.

Podíen els habitants lliurement vendre i traspassar, tant per actes entre vius com per causa de mort, les seves propietats; però d'una manera especial consigna el privilegi de la rúbrica que no poden ésser els habitants obligats a vendre els animals que tinguin, ço que s'explica donada la necessitat que moltes vegades en teníen els oficials per al servei del comte, amb motiu de les continuades guerres. S'ha de recordar, ademés, al tractar d'això, lo dit en la rúbrica 17 i en la 144.

La darrera, dóna la facultat de poder treure els blats i grans del comtat, pagant els drets de lleuda i treta, que eren del comte; mes, es restringí aquesta llibertat, i segons la rúbrica 198, va prohibir-se la sortida sense un permís especial dels cònsols i Consell de Castelló, a l'objecte de tenir assegurat l'abastiment del comtat.

El dret de lleuda es pagava solament pels grans que s'exportaven. De lo demés, n'eren enfranquits per privilegi de la rúbrica 107.

XCVI. — *Habitants de la pnt. vila, per qualsevol delicte exceptat cas de mort nāt., no poden esser capturats en presó, demto que si es cas ab cos del que seran impetits en tant que marexara pena corporal; abe no puguen esser mesos en presó, tota via han de esser guardats en algun lloch comú ab guardes, fins lo cas sie declarat.* [10

XCVII. — *Habitants de Castelló, no pot esser posat en presó ni tavaga, per qualsevol delicte haja comés, sino que haja de esser dexat ab congruas fermansas, segons la qualitat del delicte, exceptat de cas de mort natural.* [13 i 47

XCVIII. — *Habitant de Castelló, ni per causa civil ni criminal no pot esser tret de la pnt. vila, ni per qualsevol delicte capturarlo fora de la pnt. vila.* [15

Eren drets o garantíes individuals per a restringir al poder judicial la detenció i presó dels habitants, — privant-li els molts abusos de detenció d'inculpats, — i revelen també l'esperit individualista germànic que tant va influir a l'Empordà.

Corresponen a aquestes rúbriques les lleis LII i LIX del *Codi de Peralada*, les quals donen als habitants la seguretat de no ésser detinguts ni presos si donen fermansa d'estar a lo jutjat. Com en el *Recognoverunt*... cap. XIX, no es detenía a ningú per cap delicte, si no era per crim d'homicidi o altre que mereixés pena corporal.

Per la fermansa que havía de donar-se en els casos de presó dels habitants, es tenía en compte sempre la qualitat de les persones injuriant i injuriada, si era crim de lesa majestat, o comès davant dels oficials del comtat, és a dir, delicte flagrant. Concreta molt aquest particular la llei LX de Peralada, i apareix en altres disposicions tals com en la carta pobla d'Agramunt, privilegis de la Vall d'Aràn, etc.

XCIX. — *Habitants de Castelló son franchs de donatius si ells de llur mera liberalitat nol volen donar.* [22

En la 78 s'ha exposat ja la remissió de donatius feta als habitants de Castelló.

Aquesta rúbrica i la 164 expressen aquests privilegis d'exempcions de donatius, cises i altres mals extraordinaris.

C. — *Habitants de Castelló, per una ni moltes cultellades, no pot esser punit sino en sexanta sous comtals, salvo la actió de la part vulnerada, car dita pena no preiudica als drets de la part vulnerada.* [28

CI. — *Habitants de Castelló, per una bufatada o bascullada ab la ma, no pot esser punit sino en sinquanta S comtals, y en menys segons la qualitat de las personas Injuriant y Injuriada, y segons lo haver de ellas a cognitió del jutge, sols no pas la pena los dits sinquanta sous.* [29

CII. — *Habitant qui sgarrara á altri ó en la ma ó en lo peu ó en lo bras, y aquell tal sará debilitat de la má ó del peu ó del bras ó de la cama en tant quen valrá mancho per son offici, en tal cas lo tal habitant ha de esser condemnat en tres cents sous comtals tant solament; la qual debilitatió se ha de conexer dins un any després haurá pagat lo colp, per lo jutge y un metge y ab los sobreposats.* [29

CIII. — *Habitant nafrant ha altri, so á cultellades ó sgarrantlo ó llevantli del tot un peu ó una ma ó un ull ó una orella, ó lo nas ó la llengua, que ultra les penes del compte hage de fer restitució ó smena á la part nafrada leziada y Injuriada, aconeguda del Jutge, y si lo vulnerat no volrá star á la determinació del Jutge, no sie mes hoit ab sa querela.* [f. 29

CIV. — *Habitant qui volrá pagar les penes de trescents sous comptals per haver sgarrat á altri, oferintse aquells pagar tota hora que constara esser sgarrat y valerne mancho, y de assó ne donara seguretat, lo tal habitant per dit delicte no pot esser pres ni detingut.* [f. 29

CV. — *Habitant qui envastira ha altri a cultellades, cau en pena de sexanta sous ó de perdra la ma; y qui entra en hort ó en vinya ó en camp sembrat, paga per quiscuna vegada de bant sinch sous, ultra lo dany donat.* [f. 31

Són les disposicions més importants i de major relleu del dret penal en el Comtat d'Empuries, i també en aquest respecte s'observa en el comtat la influencia germànica de la defensa individual, puix tot delicte, com no ataqués l'interès comú, havía d'ésser perseguit per la part lesionada. La defensa de l'interès social, solament es manifestava en el càstic de comptats crims.

És notable que les penes que s'imposaven eren quasi sempre molt més lleus que les que per igual delicte assenyalen els *Usatges*, *Codi de Peralada* (llei LIII), *Costums de Tortosa*, *Agramunt*, i, en general, en totes les legislacions coetanies.

Per estudiar les penes, s'ha de tenir en compte les *Ordinacions e bans de Castelló de Empuries* que estudíen i publiquen en Balaguer i Merino i en Josep Puiggarí, en les quals s'estableixen moltes disposicions de dret penal en tots els seus capítols, tant en els bans de la forastería, d'anar de nits, d'anar de dies, de joc de dies i de nits, i de jurar de Déu, com en els bans comuns i en els extravagants, que són els capítols en què es divideix el manuscrit.

Quasi tots els delictes admetíen la composició per diners. En aquell temps la vindicta pública no s'exercitava més que en comptats delictes, els quals, generalment, eren els que assenyala la llei LVIII del *Codi de Peralada*, que fa la declaració dels set crims que es perseguíen a instancia del fisc, puix els que no afectaven ostensiblement a l'interès social sols es perseguíen a instancia de part, per querella de l'ofès. Diu així aquella llei: «Que a instancia de fisch no pot fer enquesta contra de algun havitant de Peralada, sino es per estos set crims: ço es contra lladres, contra homicidas, contra talladors de arbres y de fruits, contra falsaris, contra malefics o etxisers o multinadors, contra raptors de verges o altres dones, o violadors de aquelles; en los altres crims empero no pot fer enquesta sino aventi instancia de part, o legitim acusador; nos pot fer enquestes a sola instancia de Cort.»

Cal relacionar algunes d'aquestes rúbriques amb altres del sumari, les quals complementen les disposicions aquí consignades, si cap una major il·lustració a uns preceptes tan clars i taxatius com els que contenen.

CVI. — *Habitants no poden esser compellits per lo compte en ferli fermāsa per llurs mals, ni son obligats ha seguirlo, ni asos officials ni denits ni de dies, ans be ne son exemps, si ja no es en host general y ab bandera eo vexillo, y salvo que en lo mateix die sen puguē tornar, perque en tal cas al Sōr. comte y ason fill y no ha altri son obligats seguirlo de dia y no de nits.* [37 i 38

Els comtes de la primera i segona niçaga teníen la regalía d'host i cavalcada, segons consta en molts autes de les recopilacions i llibres de l'Arxiu, i resulta d'aquesta rúbrica.

Per posar restriccions a aquesta regalía dels comtes, especialment en els primers temps que tantes guerres s'excitaren, va donar-se el privilegi que ens ocupa, el qual eximía als habitants de respondre de les obligacions i mals del comte, i de seguir-lo per espai de més d'un dia en host general.

En Socarrats, en la seva obra *In Consuetudines Cathaloniæ* (Barcelona, 1551), p. 399, núms. 130, 131, 132 i ss., explica clarament ço que s'entenía per host, cavalcada i exèrcit, i les diferencies que hi havía entre una i altra.

Host, segons les lleis feudals, era l'ajuda que els vassalls veníen obligats a donar al seu senyor quan la Potestat els cridava a la guerra; i vulgarment se'n deia host, quan es convocava amb solemnitat amb banderes o vexillos.

Per cavalcada s'entenía: quan no havent el príncep convocat host general, els senyors inferiors demanaven l'ajuda dels seus vassalls per un cas de justicia o guerra particular i determinada; i, vulgarment, quan es feia d'improvís, a sometent, com per exemple per un crim flagrant, cas de justicia o guerra inesperada, o reduir a l'obediencia a alguns feudataris rebels.

L'host, cavalcada i exèrcit, segons diu Mieres, són termes sinònims, i es diferenciaven les primeres, en què l'host la cridava la Potestat o príncep, mentre que la cavalcada la convocaven els senyors inferiors; i en què en l'host es conduíen als vassalls per uns dies i objectes indeterminats, i la cavalcada era sempre per un determinat dia i objecte.

Quan es congregaven la gent de tot el principat o comtat, útils per a les armes, se'n deia exèrcit, perquè l'exèrcit és el conjunt de tota la milicia.

En la llei LV del *Codi de Peralada* hi ha una prescripció idèntica, i també hi és en el *Codi de Tortosa*, en els *Privilegis de la Vall d'Aràn* i altres de l'època.

Recordi's que aquest privilegi ve confirmat en la rúbrica 54.

La Universitat de Castelló mantenía ordinariament deu soldats amb armes i cavalls, a les ordres dels comtes, fins l'any 1360, que per privilegi donat el 15 de gener pel comte l'infant Berenguer i la seva muller María Alvarez, van enfranquir d'aquesta obligació als habitants de la vila. Privilegis que, segons notes d'en Passolas, extretes de l'Arxiu, constava en els folis 93 i 94 del *Llibre de Privilegis*, no trobant-se en el sumari la rúbrica del mateix.

CVII. — *Habitants de Castelló, son franchs de lleuda del port de Roses y desde lo grau de salatrau fins al cap de nofeu, no obstant qualsevol bant y crida en contrari feta, excepta de gra, del qual han de pagar lleuda, y de assó ne son enfranquits, per compra de dita lleuda feta per preu de trenta milia sous malganesos.* [ff. 53, 54 i 55

Era un enfranquiment general dels drets de lleuda en el comtat, exceptat del gra, del que s'havía de pagar el dret de lleuda i treta.

Era la lleuda un dels impostos ordinaris més importants que percibía el comte. Es cobrava el dret de lleuda i treta en les fronteres del comtat, sobretot ço que s'exportava, i altres es cobraven en l'interior i venía a ésser una mena d'impost sobre les transaccions.

En el *Codi de Peralada* (llei XXV) hi ha una exempció, idèntica a la que aquí s'exposa, sobre lleuda i peatge. En moltes altres cartes pobles de l'època (tals com les de Lleida i Agramunt) es donen semblants franquicies. Tortosa també la tenía; i així mateix la donava el privilegi de Palamós pel seus habitants, que reservava solament la lleuda que es pagava en les compra-vendes (lleuda de l'interior), el mateix que se satisfeia a Girona.

Com altres llibertats, va obtenir-se per compra de drets; acudint els comtes a la Universitat, amb préstecs que eren base de concessió de privilegis. En altres franqueses s'ha fet la mateixa observació.

Vegeu el capítol LXXXI del *Recognoverunt*, i les *Constitucions de Catalunya*, que hi ha moltes lleis que tracten dels tributs de lleudes i peatges, que cobrava el rei i l'esglesia, i a Barcelona la familia Mediona, segons una llei de les Constitucions que parla de les venudes en franc alodi fetes per en Guillem de Mediona al bisbe Berenguer, drets que s'anomenen la lleuda d'en Mediona.

En l'Arxiu de la Corona d'Aragó es troben moltes franqueses de lleuda, així la de Roses, en el r. 945, f. 84 v.º; la de Cadaqués, en el r. 945, f. 185 v.º, i altres del Comtat d'Empuries. Vegeu, també, un enfranquiment general de lleuda, peatge i altres drets, en favor dels habitants de Castelló, en el r. 2,197, f. 126, en dit Arxiu.

CVIII. — *Habitants de Castelló, han de pagar los bants que per los officials seran imposats, sobre les tales de camps, vinyes, orts y possessions de altri; y que no valegan privilegis en contrari com sien inductius de pecat.* [67

Recordi's lo dit en altres rúbriques respecte a bans i penes, i sobre això cal sempre consultar les *Ordinacions y Bants del Comtat d'Empuries* de n'Andreu Balaguer i Merino.

CIX. — *Habitant de Castelló, qui haurá estat per un any en la pnt. vila, no sie obligat redemirse ell ni sa familia ni per tal redemptió sie obligat pagarne cosa alguna.* [67

Per l'estada a Castelló d'un any i un dia s'adquiría la consideració de veí, i, per tant, el dret de ciutadanía. Havem fet alguna indicació sobre aquest particular en la rúbrica 33.

A Barcelona, segons el capítol 53 del *Recognoverunt Proceres*, es guanya el caràcter de ciutadà de la mateixa manera, per la residencia d'un any i un dia; afegint-se que no podía el foraster ésser reclamat pel senyor del domini o domicili de què

fos oriunde, i lo mateix disposava respecte de Girona, el cap. I de la rúbrica 61, i les 63 i 65 dels seus *Costums*, escrits d'en Mieres, i el *Codi de Tortosa*.

El veïnatge supleix a la nacionalitat.

Des del precís moment que els privilegis consideraven veí o ciutadà per l'estada de l'any i el dia al foraster que hi fixava la residencia, el protegíen contra el senyor que amb anterioritat hagués tingut. D'aquí que, tant el capítol referit del *Recognoverunt* com la rúbrica anotada, expressin la idea de què el nou veí no era obligat a redimir-se, ni ell ni la seva familia.

La redempció (remensa) era un impost que cobrava el senyor per la disminució de drets que li representaven la perdua d'un veí o vassall.

Eren aquestes exempcions facilitats que donaven els privilegis per a l'augment de la població, facilitant ensems la llibertat de molts servents, homes propis i pagesos de remensa.

La llei 57 del *Codi de Peralada* eximeix, als que passin a habitar la vila, de la mateixa redempció.

CX. — *Habitant de Castelló, si será injuriat en bens ó en persona per strany, ó dins vila ó fora de aquella, si aquell trobara dins los límits de la pnt vila, de aquell se porá venjar, sens perill ni embarc algú, ans be sie franc de tot delicte y pena, en la qual per dit respecte poria esser caigut.* [75 i 79

Aquest és el privilegi de la venjança, i una de les influencies més marcadament germàniques que es troben en aquest dret, que mostra l'esperit d'aquella societat.

Tres poblacions, a l'Empordà, tingueren aquest privilegi : Castelló, Figueres (amb la seva carta pobla donada pel rei Jaume en 1257), i Peralada, amb la llei XLIV del seu codi, que autoritza als habitants venjar-se de les injuries rebudes dels forasters, en els següents termes, pareguts als de la rúbrica que ens ocupa: «Si algun foraster fará alguna injuria corporal a algun havitant de la present vila, lo Sor. de la dita vila no pot guiar aquell tal sens voluntat de aquell a qui haurá fet la injuria, y si lo tal havitant se venjara, lo Sor. de Peralada nol pot convenir ni castigar.»

Està confirmat el privilegi de la venjança pel rei Pere, a 8 de novembre de 1385 (rúbrica 70); així com en la rúbrica 158, i hi ha exemples en la rúbrica 77. Vegeu, també, la 179, que revoca una lletra dels consellers de Barcelona que s'oposava a aquest privilegi, i la 161 que revoca una enquesta feta contra els cònsols i habitants de Castelló per defensa del privilegi.

El dret de venjança és un cas d'exclussivisme territorial del règim feudal.

S'ha de tenir en compte que l'Empordà fou una de les comarques on més hi va arrelar el feudalisme, i l'indret de Catalunya que tenía més caràcter got; per ço varen quedar-hi més gravats que en cap més part els rastres germànics. Això explica la institució purament longovarda de la venjança que podía pendre qualsevol ofès per un forastèr; era la faida germànica, institució germana primitiva.

El dret de venjança no va quedar virtualment abolit fins l'acte de cort de Ferràn II, en la tercera Cort de Barcelona de l'any 1503. (*Constitucions de Catalunya*, tit. XIV, ll. IX, vol. I.)

Alguns han vist cert resabi del dret de venjança en l'Usatge «Qui aliena», però és més bé un cas de legítima defensa que una facultat de venjar-se i pendre's justicia sense jutge.

CXI. — *Habitant, no pot pendre de altri habitant, en paga del deute seli daurá, terras eo possessions algunes, y que aquellas no se pugan ni se degan stimar, ans bé se hagen encantar per lo corredor per quatre messos; y aquellas corregudes, per dit temps, se hagen de vendre al mes donant; y aprés, lo venedor no pot opposar de lessió de poc preu.* [f. 105

Tracta aquesta rúbrica de l'execució de béns, o escrutinis, establint el procediment per a les subhastes i l'apremi.

Prohibeix de manera absoluta l'adjudicació dels béns del deutor, encara que se'n faci estimació, com era prohibit el pacte comissori. Forçosament, pel pagament del deute havíen de subhastar-se els béns subjectes a aquell, i no podía fer se, com s'atorgava en alguns privilegis i cartes de població de l'època (la de Lleida per exemple), que l'acreedor prengués en prenda o penyora les coses del deutor.

Les lleis XXXIX i XL del *Codi de Peralada* tracten de l'ofici de corredor i dels escrutinis, en els quals podíen assistir-hi els cònsols cridats per la Cort.

Feta la venda, no podía oposar-se la lesió de poc preu, *ultra dimidium*, que s'admetía en la convenció que hi havía engany de mitges, com així vulgarment s'anomena aquesta lesió.

CXII. — *Habitants no poden esser tormentats sens termini defensorì y axibé sententia interlocutoria precedent, sino es de crim de lesa magestat, y de crim comés devant los officials del pnt. comtat, no entenentsi saitx sots pena de cent lliures, en les quals cau lo official contrafasent.* [109

CXIII. — *Habitants, per saitxs, algutsirs eo per qualsevol altri official, han de esser remesos, dats y lliurats al balle y asacort; y aque dit balle y sa cort conega de la tal captura, y dels delictes dels habitants, y no altre official; y que lo saitx algutzir eo altre official qui haurá pres lo habitant, no puga exegir salari de presa.* [109

Són dues rúbriques d'un mateix privilegi, i no necessiten explicació, sobretot amb lo dit ja al tractar disposicions d'altres rúbriques.

La primera parla de què els habitants no poden ésser turmentats sense defensa i sentencia que declari el fet, i això ens porta dues deduccions : que ningú podía ésser condemnat sense ésser oït en justicia per a defensar-se i amb sentencia resolutoria precedent; i en segón terme, que per evitar els abusos dels oficials del comte en l'aplicació dels turments o tortures, tampoc podíen fer-se sense aquells requisits, evitant l'aplicació d'aquestes als que eren declarats inculpats.

La llei LXII del *Codi de Peralada*, estableix sobre el particular, que les tortures als habitants havíen de fer-se amb assistencia de dos cònsols, com representants de la comunitat, i si no hi volíen assistir havía de fer-se davant del jutge, del batlle, i d'un notari, tot per evitar els mateixos abusos que tracten de corretgir aquestes rúbriques.

J

CXIV. — *Jutges no poden pendre salari dels habitants litigants ans de la notza. de haver del comte.* [ff. 2 i 212

CXV. — *Jutges han de rebrer y examinar los testimonis de les causes, si no es per justa causa de impediment, y en tal cas ho hage competra ha empleat publich.* [2

CXVI. — *Jutge, agutzir y altres officials del pnt. comptat, han de jurar ans de exercir llur offici publicament.* [2

CXVII. — *Jutge de appellations, no ha de haver salari algú dels litigants; y del modo y forma se han de refer les despesas dels litigants, lo qui es vensut al vensedor.* [2

CXVIII. — *Jutge delegat per no poder intervenir lo jutge ordinari, se li ha de pagar al jutge delegat lo salari de la causa comesa, del salari ordinari del jutge ordinari.* [2 i 64

CXIX. — *Jutges son obligats de totes les provisions y manaments ferne fer actes y de totes les sententies en scrits.* [2

Totes aquestes rúbriques són d'un sol privilegi, el qual marca l'exercici del càrrec de jutge, contenint principis del dret processal del comtat.

Guarden correspondencia amb les lleis II, III, IV, XXIII i XXIV del *Codi de Peralada.*

Són clars i terminants els preceptes que contenen, els quals vénen repetits i complementats en altres rúbriques d'aquest sumari, que són la 157, 160, 141, 145 i 187, i la 125, les notes de les quals convenen a aquestes disposicions.

CXX. — *Iniuriant al habitant de la pnt. vila, per smena de la tal iniuria, com se pot posar en ma dels consols, y aquell los consols lo poden fer posar á la presó per lo veguer, ó per qualsevol altre official, lo qual ha de star á la presó a voluntat dels consols.* [21

Es relaciona amb la disposició de la rúbrica 113, i amb les 96, 97 i 98 que tracten de la detenció i presó dels habitadors de la vila.

CXXI. — *Impetrant privilegi special contra los privilegis generals de la pnt. vila, sia expellit; eo gaudir no puga dels privilegis y libertats generals de la pnt. vila, y com a tal puga esser descridat.* [32,

Estableix aquesta rúbrica la incompatibilitat de privilegis. No hi pot haver cap privilegi ni privilegiat en contra dels generals de la vila. És tan terminant el precepte, que pena amb la perdua de ciutadanía *(sia expellit)* al qui impetri aquell privilegi especial, privant-lo de gaudir de les llibertats de la vila. Al perdre la ciutadanía per aquest concepte l'infractor era *descridat*, pregonant-ho públicament.

Vegeu les rúbriques 153 i 154, les quals imposen la doctrina que abans que tot s'ha de servar els privilegis que complementen la present.

CXXII. — *Jutge ordinari se ha de mudar cada any.* [f. 65

El càrrec de jutge era anual, com tots els altres càrrecs públics. Vegeu la disposició de la rúbrica 8.

Amb posterioritat, segons les ordinacions que publica en Botet i Sisó en el treball citat, per privilegis de 1602 i 1603, el càrrec de jutge fou trienal, i prenía possessió en el dia de Pasqua de Ressurrecció.

CXXIII. — *Jutge y balle en lo fi de llur offici han de purgar taula devāt los jutges deputats per lo comte y per la vila, y que no sien admesos mes en dits officis que no hagen purgada primer taula dels pasats; y antes que exerceschan llur offici, prestan cautió ab fermansa per dita taula.* [f. 87

CXXIV. — *Jutges de taula se han de fer; so es los consols y consell han de anomenar tres persones al Sōr. y de aquelles ne pren y anomena una lo Sōr.; dels restants dos, la vila ne trie altre, y aquells dos son jutges de taula aquell any.* [87

En rúbriques anteriors (13, 18 i 75) i en successives (127 i 148) es disposa repetidament que tots els oficials del comtat havíen d'assegurar el seu càrrec amb caució o fermança per l'any del seu exercici i a les resultes del procés o judici de taula que se'ls seguía pels jutges de taula especialment nomenats.

La primera d'aquestes rúbriques ve a repetir aquelles disposicions; i la segona, ens mostra la forma i manera en què eren nomenats els jutges de taula que havíen

de judicar als oficials del comtat a la fi de llur ofici. Com que els empleus eren anuals, cada any s'havía de purgar taula i nomenar jutges per fer això, puix no podíen tornar a exercir càrrec sense haver estat sotmesos al judici de taula.

En les *Constitucions de Catalunya* s'hi troben moltes disposicions sobre aquest particular, les quals, amb les curtes variants dels privilegis, poden complementar aquestes rúbriques del sumari.

Ningú podía entrometre's en lo fet pels jutges de taula, remarcant la rúbrica 148, *que lo comte no pugui interposarse* (als jutges) *per ells* (els oficials), els quals havíen de respondre per trenta dies a les querelles que s'interposessin en queixa per l'exercici de l'ofici i estar a la sentencia dictada que era inapel·lable.

Els jutges de taula coneixíen de tot abús, delicte o injusticia comesa pels oficials del comtat, i en general de tota querella que es presentés contra d'ells dintre dels trenta dies de sortir de l'ofici.

A Barcelona, en lloc de dos eren tres els jutges; els cònsols de la ciutat nomenaven tres militars, tres ciutadans i tres juristes, i el rei elegía un de cada terna, i els tres eren els jutges de taula; així com a Castelló, dels dos, l'un era elegit pel comte i l'altre per la vila, en la terna que presentaven a aquest efecte els cònsols i Consell.

A més de les *Constitucions de Catalunya*, vegeu el cap. VII de la *Collatio quarta* i IX de la *Collatio sexta, De Tabula*, i *De forma procedendi in iudicio Tabulæ officialium*, de l'obra d'en Mieres, *Apparatus super Constitutionibus*, que tracta extensament i detalladament d'aquesta mena de judicis, com a comentari el més minuciós que s'ha fet de la legislació catalana.

CXXV. — *Jutge del comptat y jutge de la vila de Castelló, no pot exegir de snia, interlocutoria dels habitants de Castelló ni de los del comtat, sino sinch sous; y si es home que habita fora del comtat, y pladeix en lo pnt. comtat, sepot exegir del tal, lo salari senser, ab tal empero que lo jutge scrigue en la cort lo tal salari, y aquell hage de pendre en compte del salari li dona lo sōr. comte.* [f. 106

Contradiu lo prescrit en les rúbriques 114 i 117, aquesta disposició darrerament donada i subjecta als estranys, és a dir, als de fora del comtat, a diferent raser, com s'observava en altres casos. En la darrera de les citades tracta de les costes que havía de pagar el vençut al vencedor.

El procediment era escrit, formant-se autes; i les sentencies, escrites, es feien en forma solemne, així com també les altres actuacions en justicia.

CXXVI. — *Jutge ordinari ha de conexar de totes les enquestas ans q. qualsevol altre jutge comissari.* [108

Aquesta disposició ve reproduïda en la rúbrica 202, fora del sumari. Jutge comissari era el delegat que se li cometía determinades causes o enquestes.

CXXVII. — *Jutge, balle, saitx y forasters, han de purgar taula en lo fi de llur ofici, y han de star ales snies. dels jutges de taula, tota appellatió remogude.* [f. 110

Vegeu les rúbriques 123 i 124, i les que allí s'indiquen. Mana aquesta rúbrica que les sentencies dels jutges de taula han d'ésser fermes, i per elles han de passar els oficials, apartant-ne tota apel·lació.

CXXVIII. — *Jurament del venedor eo gabellot de la sal dels salins del Sōr. comte; y que á requesta dels consols fou posat manament a Pera dexesa, gabellot de la sal, que no venés sal als forasters del pnt. comtat, y als de la vila y del pnt. comtat ne hagués de vendre als preus ja ab altres privilegis tatxats.* [118 i 119

És clar aquest precepte en ço que atany a la venda de la sal, que s'ha de rela-

cionar amb lo dit en les rúbriques 67 i 70, i es dirà en les 186 i 188 respecte aquesta regalía.

CXXIX. — *de Impositions e de la caxa de dites impositions de la pnt. vila, no sen poden empatxar los officials del pnt. còmtat, ni aquellas penyorar per deute algú, sens expressa llicentia del sōr. cōte.* [f. 123

Ens parla de la caixa d'imposicions, o dels tributs amb què comptava la Universitat, i és ben clar el precepte que conté.

L

CXXX. — *Litigants en lo pnt. comtat han de prestar lo jurament de calumnia en les causes, segons les disposicions legals.* [f. 2

La rúbrica primera, que tracta dels advocats, els hi exigeix el jurament de calumnia; aquesta obliga als litigants, tant actor com demandat, en qualsevol estat del plèt, a jurar en poder de la Cort de Castelló que aniràn al judici amb bona fe i sense malicia ni calumnia.

Aquest jurament de calumnia va anomenar-se posteriorment de *malicia*, així com abans de *manquadra*, perquè com són cinc els dits de la mà quadrada o perfecta, eren cinc els articles del jurament (1.r, Creure's amb dret. 2.n, Dir veritat. 3.r, Res prometre. 4.t, No al·legar falsa prova. 5.d, No posar dilacions), els quals es conteníen en els següents versos:

«Illud juretur, quod Lis sibi justa videtur;
Nil promittetur, ut falsa sententia detur;
Et si queretur verum, non inficietur;
Ut Lis tardetur dilatio nulla petetur.»

Sobre aquest jurament, vegeu les disposicions del Dret català contingudes en l'usatge *Quoniam ex conquestione*, segón; i *Constit. de Cat.*, tít. XI, llibre III, vol. I, i cap. 49 del *Recognoverunt Proceres*.

La llei VII del *Codi de Peralada* disposa el mateix que aquesta rúbrica.

En altres codis de l'època, tal com en les *Constitucions de la Baylia*, de Miravet (cap. XCVII), allí no es jurava de calumnia.

CXXXI. — *Los llochs del pnt. comtat de Fluviá en sá son obligats ha venir assí en Castelló per llurs plets y qüestions; y en los llochs de Fluviá en llá, si lo jutge hi vá, se li ha de pagar la dieta moderada y noté altre salari.* [f. 2

És clara la disposició d'aquest privilegi, que es troba confirmat en la rúbrica 30. Marca una dieta moderada pel jutge, si passa el Fluvià per a administrar justicia. Aquesta rúbrica es referiría al mateix privilegi de l'anterior, puix es trobava en el foli 2 del *Llibre de la xivella i dels botons*, en el qual hi havía, ademés, els privilegis a què fan relació les rúbriques 1, 19, 114-119, que estableixen el dret processal del comtat, essent lògic suposar que totes elles constituiríen una sola resolució, o bé prescripcions d'antic observades que s'escriuríen al formar-se el *Llibre de la xivella*.

CXXXII. — *Letra dels magnífichs concellers de la ciutat de Barcelona, a les hores senyora del pnt. comtat, ab la qual mane se serve en lo pnt. comtat los privilegis de les primeras causas, volens que dita lletra tinga forsa de privilegi.* [f. 132

Vegeu la rúbrica 69.

El privilegi que confirmen i atorguen novament els consellers de Barcelona, sobre les primeres causes, és el privilegi de la rúbrica 73.

M

CXXXIII. — *Maullenta dels habitants de la pnt vila de Castelló y per ells fermada tant en nom llur propri com encara com á fermāses de altres; dura sols per spay de un any y no mes, y passat aquell son finides.* [22

Al parlar de moltes exempcions havem dit que els comtes acudíen a la Comunitat de Castelló que al prestar quantitats obtenía franqueses. Mostra una de antes ocasions en què s'acudí al préstec.

CXXXIV. — *Moners dels molins de la pnt. vila han de pendre lo blat dels habitants ha pes, y ha de tornar la farina també apes.* [ff. 68 i 69

CXXXV. — *Monés han de molturar adinés y no agrá conforme era acostumat.* [8

Com s'expressa en la rúbrica 199, els molins de la vila eren dels comtes d'Empuries. Aquests, per evitar fraus, disposaren lo ordenat en les dues rúbriques, conseqüencia la una de l'altra, encara que els mandats foren fets en diverses èpoques.

Tenint els moliners l'obligació de pendre el blat al pes, per a tornar-lo al mateix pes fet farina, impossibilitava tot abús, com no fos en la qualitat de la mercadería. Per això la moltura es pagava en metàl·lic, privant que es pagués a parts del gra que es portava a la molta, com s'havía fet ja d'antic.

CXXXVI. — *Mercats concedits en la pnt vila, so es de dimars y dissapte de quiscuna semana, y la fira se comensa quinse dies abans del diumenge del ram de quiscun any y duradora quinse dies continuos.* [f. 71

La nota que poso a la rúbrica següent, apart del privilegi, convé a aquesta, puix es contenien en la mateixa disposició de l'infant Pere, i constaven en el mateix foli en el *Llibre de la xivella.*

El mercat més important fou sempre el del dimars de cada setmana. El del dissabte sofrí alternatives, lo mateix que el que en algún temps es féu en dijous.

El comte Pons Huc I, amb motiu de les lluites que va sostenir contra els seus parents, els comtes de Peralada, a l'objecte de perjudicar-los-hi el comerç, fou qui va establir per primera vegada a Castelló el mercat del dissabte, prohibint als seus vassalls assistir als mercats de Peralada que se celebraven al mateix dia. Per aquest motiu, al sostenir el comte guerra amb el de Barcelona, vers l'any 1128, una de les condicions que li foren imposades per a la pau, fou aixecar aquella prohibició i suprimir el mercat del dissabte a Castelló, que posteriorment va continuar celebrant-se.

Hi ha privilegi i confirmació de privilegis de tenir a Castelló tres mercats, això és, el dimars, dijous i dissabte de cada setmana, que va donar en 15 de desembre de 1522 el comte D. Anfós d'Aragó.

CXXXVII. — *Mercats y dies de fira de la pnt. vila son francs y guiats tots los qui hi venā en dits mercats y fira, tant en los bens y mercaderias llurs, com en llurs persones; tant venint, stant com tornantsen, y que endit temps no pugan esser presos, marcats ni penyorats, ans be son salvos y guiats; exceptat los traydors, falsificadors de moneda y los reos de crim de lesa magestat als quals nols valen marcats ni fira.* [71 i 121

El privilegi d'aquesta rúbrica és complement del de la 92 i de l'anterior. Fou atorgat pel comte l'infant Pere a 4 de les calendes de maig de 1339, i confirmat

pel rei Pere III l'any següent. (Arx. Cor. Aragó, r. 869, f. 158, i r. 875, f. 158.)

Concedía a la vila de Castelló la llibertat de celebrar dos mercats setmanals, el dimars i el dissabte de cada setmana. Per vella tradició continúa encara celebrant-se setmanalment el mercat del dimars.

També va allargar el temps de celebració de la fira, que es començava vuit dies abans del diumenge de Rams, disposant que comencés quinze dies abans i durés les dues setmanes que precedeixen a aquella festivitat.

Dóna guiatge a tots quants estaven, anaven o venien als mercats i fires de Castelló, prenent-los sots l'especial protecció del comte, i dels seus successors, lliures, segurs i especialment guiats, tant en llurs persones com en llurs mercaderíes i bestiars, i no podíen ésser molestats, presos, marcats, penyorats, ni retinguts per deute ni altra obligació de la que havíen de respondre tant civilment com criminalment.

Era un veritable dret d'asil.

S'exceptuaven solament els obligats per censals violaris i comandes, que de les obligacions civils eren les que el privilegi reputava sagrades; i els delinqüents en quedaven excluïts o exceptats els que ho eren per crims o delictes de lesa divinal majestat, els bausadors heretges i sodomites, els traidors, falsificadors de moneda, espíes, raptors i bandolers, als quals, segons gràfica expressió del privilegi, *nols valen marcats ni fira.*

N

CXXXVIII. — *Notaris dins la pnt. vila, y dels habitants de aquella, nols poden comptar dieta dels actes prenan per ells dins la presēt vila.* [f. 72

CXXXIX. — *Notaries en la pnt. vila ni ha de haver dues, y no se poden agregar ni ajustar ab una; y que los notaris de la una no tingan societat ab los de laltra.* [f. 110

Mercès al meu bon amic de Castelló D. Salvador Hugas, advocat, i de familia dels antics notaris de la vila, obra en el meu poder un interessant manuscrit autèntic, intitulat *Liber Collegij Nott. Publicor. Villæ Castilionis Anpuriarum*, el qual comprèn tots els privilegis del Col·legi, alguns testimoniats i altres autèntics, amb tota la historia i alternatives d'aquella institució, quasi any per any, des de 1512 al 1835. Aquest manuscrit, que m'ha servit de molt per a la il·lustració i intel·ligencia d'algunes rúbriques, mereix estudi apart, i per ell donaré a conèixer, quan més em vagui, la institució del Notariat en el Comtat d'Empuries, amb els privilegis de les notaríes de Castelló i del seu Col·legi de Notaris, dels que avui no se'n té cap idea.

Per aclarir i ampliar aquestes dues rúbriques, donaré algunes dades cabdals extretes del manuscrit.

La regalía de crear notaris, privatius a tots altres dintre el comtat, la tenien els comtes d'Empuries, i per privilegi del rei Pere, de 6 o 8 (hi ha confusió en aquests dies) de març de 1210, va reservar-se al comte Huc IV la facultat de constituir Collegi de Notaris públics.

Al principi, fou el notariat ofici dependent del comte, i per això, segons la primera d'aquestes rúbriques, els notaris no podíen comptar dieta dels actes que prenguessin pels habitants de Castelló dintre de la vila.

Amb posterioritat, com expressa la rúbrica 139, va haver-hi dues notaríes: una, dita d'en Bofill, la qual era del comte; i l'altra, de Matllen, la qual era dels preveres de la Comunitat de l'esglesia major de la vila; arxius on passaven al morir tots els actes rebuts pels notaris, actes que clouen amb l'autoritat del comte a soles. A aquestes dues notaríes es refereix la rúbrica al disposar que no es poden agregar o confondre amb una, i que els notaris a elles pertanyents no puguin associar-se amb els de l'altre. Cada una de les notaríes tenía dos notaris, per manera que eren quatre els que residíen a Castelló.

En un llibre de feus i altres actes tocants al patrimoni del comtat, s'hi consigna un privilegi concedit pel comte Pons Huc en 1304, que dóna als quatre notaris públics de Castelló la facultat de cobrar els seus salaris amb el mateix valor de la moneda que abans tenía i solíen cobrar, per haver-se canviat en aquell temps el valor d'aquella. Promet no crear més notaris que els quatre existents a Castelló, prohibint que altres hi actuin, concedint-los darrerament la franquicia d'host, cavalcada, qüestia i altres exaccions.

Els notaris estaven exemps del fur i jurisdicció del batlle.

Al demanar qualsevol privilegi al comte, sempre feien constar, «*que en aquest vostre comtat son moltes practiques de contractar que en altre part no son*».

Segons s'expressa en el privilegi donat a Castelló a 7 de juny de l'any 1512 per l'infant Enric d'Aragó i de Sicilia, duc de Segorb, anomenat l'infant Fortuna, que aleshores era comte d'Empuries, des de feia molt temps els notaris teníen la Confraría de Sant Miquel a l'esglesia de Santa María, juntament amb els apotecaris i especiers, mercaders, botiguers i ceracandelers. En aquest privilegi es donen ordinacions per al Col·legi de Notaris, i entre altres els hi concedeix que no vingui la prescripció dels tres anys pels comptes dels notaris i apotecaris, sinó que es regeixin per la prescripció ordinaria.

Als notaris se'ls exigía la pràctica de tres anys sense interrupció en una notaría, ésser d'edat major, i subjectar-se, a més dels exercicis pràctics, a dos examens : l'un d'ells, secret, davant del prior i Col·legi; i l'altre, públic, en la casa de la Llotja, coram populo, i a presencia del procurador del comtat, dels cònsols, Consell, batlle i oficials i de tots els notaris.

Després formaren confraría apart, sota la mateixa advocació de Sant Miquel Arcàngel, en el monestir de frares menors o de Sant Francesc, separant-se d'aquells oficis *per certs justs e rahonables respectes*, segons altre privilegi donat per D.ª Joana, comtessa d'Empuries, i son marit D. Diego Hernández Ramón Folch, a Castelló, a 4 d'agost de 1601, consignant que llavors feia ja uns quaranta o més anys d'aquesta separació.

Tots els anys el Col·legi elegía un prior.

Els salaris dels notaris pels actes que rebíen, constituït el Col·legi, els taxava el prior, i per al cobrament de dits salaris podíen fer-ne execució com per deutes fiscals, com era acostumat a Girona, al Col·legi de Notaris de la qual varen equiparar-se.

El títol o privilegi de nomenament i abscripció a una de les notaríes, el donava el comte, una volta despatxades les llicencies per al Col·legi, que prenía a examens als aspirants, cobrant un tant i rebent uns guans.

Sota pena de cinquanta lliures cap notari que no fos del Col·legi podía introduir-se en el comtat per actuar.

Moltes disposicions, decrets dels comtes i algunes reials cèdules, donen, ratifiquen i confirmen els privilegis i ordinacions del Col·legi de Notaris de Castelló, les quals estudiaré a l'historiar i donar a conèixer el notariat en el Comtat d'Empuries amb tot deteniment.

El Col·legi de Notaris de Castelló va subsistir fins a la moderna organització del notariat.

O

CXL. — *Officials no poden traure ni fer traure ni compellir als habitants de Castelló de traure ni fer los traure los grans y blats de les citges ni de las cases, ni de llurs granés; ni pendre ni occuparse aquells sens llicencia del Sōr. del blat, demanada y obtinguda.* [1

És el mateix privilegi que ve consignat en la rúbrica 95, ampliat sota altre aspecte de donar llibertat als habitants sobre el domini i treta dels blats i grans.

No és estrany trobar un mateix privilegi consignat sots una rúbrica diferent, perquè format el sumari per ordre alfabètic a l'objecte de facilitar la consulta, al-

gunes vegades, una disposició important convenía fixar-la amb punt de vista diferent amb un altre encapçalament.

CXLI. — *Officials, tots son obligats a jurar los privilegis y libertats de la pnt. vila, a requesta dels consols de dita vila.* [19

A tots els oficials del comtat, a l'introit de l'ofici se'ls exigía la prestació del jurament de servar i fer servar tots i cada un dels privilegis, llibertats i franqueses donades als habitants de la vila i comtat.

Havíen de jurar servar no sols les llibertats, sinó també els bons usos que tinguessin, encara que no fos per privilegi.

Aquest jurament el prenien els cònsols al donar o entrar en possessió del càrrec.

El jurament de respectar els privilegis s'exigía al mateix compte o senyor a l'entrar al comtat.

A Peralada, la Vall d'Aràn, etc., hi havía en moltes legislacions i cartularis de l'època, semblants juraments.

La rúbrica 145 reprodueix la disposició de la present.

Era pràctica corrent l'exigencia del jurament, que en aquella època tenía certa importancia : juraven els advocats, els litigants, caritaders, el gabellot de la sal, els tintorers, el jutge i batlle, escrivans, i els empleus i oficis subjectes a alguna ordinació que eren, pot dir-se, tots.

CXLII. — *Officials no poden aforar lo vi ni dar llicentia de vendre lo vi mes car que los consols lo hauran tatxat, sots pena de privatió de llur offici.* [23

Recordi's que en les rúbriques 41 i 42 havem vist que els cònsols eren els que teníen facultat d'aforar el vi i tenir el segell, podent mudar l'assenyalador, puix eren els que teníen sota la seva cura lo referent als pesos i mesures del comtat, fixant els preus a què s'havíen de vendre tant el vi com els peixos, les carns, etc.

Cap més oficial del comtat podía immiscuir-se en aquestes funcions propies dels cònsols, i si ho feien, quedaven destituïts.

CXLIII. — *Officials de la pnt. vila han de exequtar los bens dels contrafasents al for y tatxatió del vi, per los consols imposada, y feta y recusants exequtar los tals bants, son privats de llur offici Ipso facto.* [23

Recordi's lo dit en la rúbrica 14, i en les 41 i 42.

CXLIV. — *Officials per servey del comte no poden pendre cavalcadure, ó dels habitants de la pnt. vila sens pagar desavuyt dines per qualsevol dia, y no tornantlo mateix dia, hajan de fer la despesa al animal y al home qui seguirá dit animal, ultra los desavuyt dinés per dia.* [24

La rúbrica 17 i la 94 han avençat aquest privilegi, complementant el precepte de la present.

CXLV. — *Officials del pnt. comtat, y lo scrivá de la cort, y tot jutge comissari eo delegat universalment, ó particularment, son obligats jurar, en lo introit de son offici, en poder dels consols, de servar i fer servar los privilegis de la pnt. vila.* [28 i 70

Reprodueix i complementa la disposició de la rúbrica 141, la qual estableix, en termes generals, la previa prestació del jurament dels oficials del comtat.

En cap de les rúbriques que tracten del jurament precisa la forma en què aquest es feia, que, amb curtes variants, sería de les d'estil en aquells temps.

CXLVI. — *Ortalissa, so es, cols, porros, spinachs, carabasses, cogombres, melons y ravens, noy pot esser aportada á vendre per los forasters ā la pnt. vila.* [26

En altres ordinacions i privilegis de l'època hi ha disposicions de semblant índole de la present, establint aquest mateix principi d'exclusió de drets als forasters en benefici dels habitants d'una determinada població.

CXLVII. — *Ordinatió feta per lo pabordre, domés y capiscol de la Isglesia de la pnt. vila de Castelló, que ells qui ales hores eren y tots llurs successors en dites dignitats, en haver presa possió de dites dignitats y de quiscuna de ellas hajan de pagar per una capa, eo per aiuda de una capa, sinch lliures, y en cas no les vullen pagar, se pugan segrestar los fruyts, y aquells convertir en ornaments de la Isglesia.* [61

Està continguda com privilegi aquesta ordinació per a la seva millor observancia, i mostra la cura que es posava per part de la comunitat en els ornaments de l'esglesia.

Castelló, que segons el Breu transcrit en la rúbrica 15, «est locus insignes, habent multos clericos», tingué una nombrosa comunitat de preveres. Varen arribar, en el segle XIV, a fundar-se a l'esglesia de Castelló 120 beneficis de residencia simple, ademés dels clergues que ja hi teníen estada pel govern de la parroquia i dels molts convents (Mercenaris, Franciscans, Domínics, Agustins, Clarisses i de Sant Marc. En la seva època hi havía hagut també els Templaris).

Les fundacions no foren suficients pel sosteniment de tants capellans, reduintse a 25 places, en aquesta forma : dos rectors (Castelló i Sant Joàn); un cabíscol o xantre; quatre domers i divuit beneficis simples; i encara va reduir-se una plaça, puix en escriptura d'agregació de l'any 1586 la parroquia de Sant Joàn Sasclosas va juntar-se a la de Santa María de Castelló.

La comunitat de preveres, que era la més nombrosa del bisbat de Girona, tingué certs privilegis.

Ademés de lo referit en la rúbrica 15, Breu que fou concedit amb motiu de les lluites que hi hagué entre els de Castelló i el comte amb els bisbes de Girona, per voler el comte d'Empuries la creació d'un bisbat a Castelló, la comunitat va obtenir del bisbe Bernart de Girona, vers l'any 1448 (21 de febrer) el privilegi de què cap d'ells ni dels seus successors podríen ésser jutjats pel bisbe, o els seus dependents, presos ni arrestats, ni privats de drets per cap delicte amb imposició de pena corporal ni pecuniaria, sense la intervenció d'un coadjutor nomenat pel Consell secret de la Comunitat; i tot quant es practiqués sense la intervenció del dit coadjutor, havía de quedar sense valor ni efecte. En aquest privilegi va obligar el bisbe als seus successors, que a l'entrar havíen de jurar conservar i jamai revocar el privilegi, puix de no fer-ho, no estaven obligats els rectors, clergues i beneficiats de Castelló a la seva obediencia, i darrerament penava als oficials del bisbat de Girona que deixessin de complir l'ordenat, amb privació d'ofici, i multa de 500 florins d'or d'Aragó que s'havíen de partir la Comunitat i la Curia del bisbe.

El referit privilegi va confirmar-lo el Sant Pare Nicolau V a 5 dels idus de maig de 1448 (segón any del seu pontificat); i en altra butlla va nomenar conservadors del privilegi als abats de Sant Pere de Roda i d'Elna, i al prior de Santa Agna de Barcelona, notificant-se a la Comunitat de Castelló les butlles apostòliques el 5 de setembre de l'expressat any. També va confirmar-lo el Sant Pare Paule III a 11 de desembre de l'any 1545, i al febrer de l'any 1560 va fer-ho el pontífex Pius IV, el qual, a 5 de les calendes de juny de 1561, va nomenar conservadors del privilegi als abats de Sant Pere de Besalú, Sant Pere de Roda, i al prior de Santa Magdalena (Agustins) de Castelló, la qual cosa consta en els arxius de la vila.

CXLVIII. — *Officials so es jutge y balle, al fi de llurs officis, hagen de purgar taula per trenta dies y respondre ales quereles contra ells mogudes, y que lo comte no puga interposarse per ells.* [f. 92

Assenyala aquesta rúbrica el termini dintre del qual, acabat el càrrec dels oficials, podíen presentar-se les querelles contra els mateixos pel judici de purgar taula.

Els jutges de taula, en aquest procés, teníen plena sobiranía, i ningú, ni el mateix comte, podía immiscuir-se en el judici en pro dels oficials subjectes a l'enquesta.

Recordi's les rúbriques 123 i 124, i les citades en la nota.

CXLIX. — *Ordinatió y electió que sexanta persones y quatre consols fassen y representen lo concell general de la pnt. vila, y que tota la vila stigue streta y obligada al fet per los sexanta concellers y quatre consols.* [118

La Universitat de Castelló estava representada en principi per aquests 60 consellers i 4 cònsols, que formaven la Curia.

El rei Martí va canviar l'organització del govern de la vila, i en la mateixa data (11 febrer de 1402) que va concedir el privilegi a Castelló de tenir cònsols de Mar (rúbrica 72), va decretar que s'elegissin 80 consellers i 4 cònsols, per a formar el Consell general, però el mateix rei, tres anys després, va restablir l'organització antiga. (Arx. Cor. Aragó, r. 2,202, f. 87 v.º.)

S'elegíen als prohoms o ciutadans distingits (honorati) per a formar la Curia de la vila, eleccions que en més d'una ocasió havíen donat lloc a forts disturbis, i exercíen les funcions administratives i àdhuc legislatives.

Corresponía a la Curia dictar els estatuts pel govern de la vila, i els bans i penes en què incurríen els contrafasents a les ordenances i privilegis o elegíen la Comissió de prohoms amb l'encàrrec de dictar-los.

Respecte les seves facultats en l'ordre administratiu, vegeu les atribucions dels cònsols en les diferents rúbriques del sumari, i s'ha de recordar molt especialment, com a mostra de la plena autonomía del municipi, la disposició de la rúbrica 59, que prohibeix al comte curar de les coses comunes de la Universitat.

L'edifici de la Curia es conserva encara a Castelló amb aquest nom, al costat de les presons.

P

CL. — *Pescateras mentras venan peix, han de star de peus; y noy poden filar, ni tenir filossa, sots pena de dotse dines comtals.* [f. 19

La rúbrica present i la 152 contenen les disposicions referents a la pescatería. Estableixen la regla de bona policía a què s'han de subjectar les pescateres mentre venen peix, prohibint-les filar ni dedicar-se a treballs manuals, ni sentar-se.

Idèntica prescripció a l'establerta en la rúbrica trobo en les Ordinacions i capítols de la Pescatería de Barcelona, que daten de l'any 1375. La pena que imposen és de 5 sòlidos, i si no poden pagar-los s'estableix la presó subsidiaria a raó de un dia per cada sòlido de multa. (Arx. Mun. Barcelona : registre de Bans del Mostaçaff, anys 1372 a 1378, ff. 64-69.)

En el reglament del mercat de La Bisbal d'aquell temps hi ha detalls curiosos idèntics als d'aquesta rúbrica; als carnicers se'ls prohibía, al degollar els xais, bufar-los amb la boca quan els inflaven per a despellar-los, a l'objecte d'evitar contagis, i així mateix a les dones que veníen a la plaça se les prohibía tenir filosa, perquè amb la saliva podíen contagiar qualsevol mal, vetllant d'aquesta manera per la netedat. (Pella i Forgas, *Llibertats i Antic govern de Catalunya*, p. 233.)

CLI. — *Per lo pes de la llana no se pot exegir ni demanar sino un diner comtal per quintar.* [25

El dret del pes, segons expressa la rúbrica 79, era del comte i de la Universitat, per meitat. Els pesos, mides i mesures eren fixades pels cònsols, i tot s'havía de pesar, medir o mesurar amb les de la vila, que podríem dir eren les oficials.

El comte tenía pesador, i el dret pel pes de la llana, semblantment als dels raïms i al de la farina (rúbriques 82 i 174), era d'un diner per quintar.

Vegeu les rúbriques citades i les referents a pesos i mides vendibles i censals establertes en el comtat.

CLII. — *Pescateras no poden vendre peix sino del mateix día, y si ni ha que no sia del mateix dia, lo han de vendre ab la cua llevada, perque se conega lo peix fresch y lo stantís, sots pena de perdre lo peix, y de sinch sous comtals per quiscuna vegada; exceptantne lo peix ques ven á dotsenas, y aixi a compte y número y no a pes, perque al tal peix stantís sols se ha de çeparar del fresch y no se li ha de llevar la cua.* [26

És curiosa aquesta disposició sobre la manera en què les pescateres havien de vendre el peix per a conèixer el fresc de l'estantís. És una regla notable de bona policía, que, juntament amb la rúbrica 150, estableix el reglament de la pescatería, on s'havía de vendre el peix que es pescava, i que segons la rúbrica 155 no podía portar-se a vendre a altra part com no es descarregués en la plaça de la pescatería de la vila.

Ordinacions semblants es troben en el reglament de les pescateríes de Barcelona, de la mateixa època, citades en la rúbrica 150.

CLIII. — *Privilegis á la pnt. vila concedits, se han de servar no obstant altres privilegis contraris, y no obstant que sien contraris a dret comú, civil ó canonic y no obstant qualsevol ús ó abús en contrari fet.* [f. 27

CLIV. — *Privilegis a la pnt. vila concedits valen y han de valer ara sien usats ara no sien usats.* [f. 27

Aquestes dues rúbriques són interessants, i gràficament estableixen el principi que abans que tot s'han de servar els privilegis.

El respecte al privilegi l'imposa també la rúbrica 121, que castiga amb la perdua de ciutadanía, i *ésser descridat*, privant de gaudir de les llibertats de la vila, al que impetri privilegi especial contra els privilegis generals de Castelló.

El privilegi és prelatiu a tot dret, i valeder encara que contradigui al dret comú, civil o canònic. *(Usatges i Constitucions de Catalunya, Romà i Canònic.)*

Diu, Socarrats *(In tractatum Petri Alberti*, p. 571, § 24), «Jus Municipali seu consuetudinarium, in loco ubi est, juri communi derogat.»

Ademés, mantenen la doctrina que el desús no invalida el privilegi. No pot haver-hi ús ni abús contra privilegi, i per tant no hi ha costum contrari que l'invalidi, contra ço que alguns tractadistes sostenen, i s'admet en altres legislacions (Socarrats, Obra citada, § 53, Consuetudo idem potest quod pactum.) El mateix principi estableix particularment la rúbrica 158, respecte els privilegis del sagramental i de la venjança.

Els privilegis s'havíen d'observar al peu de la lletra, i aqueix mateix esperit es troba en les *Constitucions de Catalunya*, en les quals hi ha vint-i-sis constitucions que ordenen l'estricta observancia, no admetent-se més interpretació que la que resultava del text.

CLV. — *Peix quis pren de cap de creus fins al gran de Fluviá, se ha de aportar en la plassa de la pescateria de la pnt. vila de Castelló, y nos pot vendre en altre part y fins que sia descarregat en dita plassa.* [ff. 39 i 79

És un altre cas d'exclusivisme en benefici dels veïns de Castelló, per virtut de les regalíes que teníen els comtes sobres les aigües i mars adjacents al comtat, i ço que en ells es contenía.

CLVI. — *Pescadors de Castelló qui pescan coral en la mar y plaja de Cadaqués, de dit coral que y pendran eo trauran non ha de pagar lleuda.* [65

La franquicia de lleuda, donada als habitants de Castelló, es troba en la rúbrica 107, que n'exceptúa sols els grans.

Vegeu la rúbrica 84 i 89 i els altres enfranquiments dels drets de lleuda, per les mercaderíes en general que s'embarquen o desembarquen en els ports de Roses i de Cadaqués.

CLVII. — *Procurador fiscal de la pnt. vila y comptat, no pot haver parells ni exigir res dels habitants de Castelló, ni de las compositiōs ni de bants, ans bé de la part del compte, ha de esser satisfet.* [f. 66

Com empleat i representant del comte, el procurador fiscal, per ell nomenat i pagat, no podía cobrar dels habitants.

En general, cap dels oficials del comtat podía exigir salari dels habitants, sinó que eren satisfets pel comte.

La llei XXIII del *Codi de Peralada* estableix també aquest principi.

Això no obstant, alguns oficials i empleats aconseguiren cobrar dels habitants certs drets. El mateix jutge, que segons les rúbriques 114 i 117 no podía cobrar, més tard, per disposició consignada en la 125, ve contradit el principi.

CLVIII. — *Privilegis del sagramental y de la venjansa, sempre, ara sien en us ara no sien en us ó en abus, valegan.* [86

Segueix el principi o regla general establerta respecte tots els privilegis en les rúbriques 153 i 154.

No obstant aquesta disposició tan terminant, va tenir-se de revocar una lletra dels consellers de Barcelona contra el privilegi de la venjança (rúbrica 179) i fer-se remissió d'una enquesta contra els cònsols i habitants de Castelló per empar del mateix privilegi i la seva execució (rúbrica 161).

R

CLIX. — *Remissió de cugutia, sobre los habitants tant homens com dones preses en adulteri, en que hans cahian, y la pena que vuyes als tals adúlteros que es assots.* [f. 12

La remissió dels mals usos d'intestia, exorquia i cugutia, que juntament amb els denominats arcia, remensa personal i firma d'espoli forçada, sancionats en els costums de Pere Albert, integren els sis mals usos contra els quals varen alçar-se els pagesos de remensa, varen ésser enfranquits primerament pel comte Huc IV.

Tracta aquesta rúbrica de la remissió de cugucies, que era el dret del senyor sobre els adultres, i el privilegi va donar-lo el comte a 2 de les calendes de maig de 1226, firmant, juntament amb Huc IV, son fill Pons Huc, que va succeir-lo en el comtat.

La qüestió de les cugucies va donar lloc a un gros plet entre els cònsols de Castelló i el comte Huc V, qui pretenía cobrar-les no obstant el privilegi de redempció apuntat. El plet va finir-lo, després de moltes disputes, entre els cònsols i el comte, l'Arnau de Taberner, jutge ordinari del Comtat d'Empuries, i l'Arnau d'Armenteres, amb el consell de lletrats en 13 de febrer de 1270, determinant que si alguna dona casada es trobava en adulteri, no havía de pagar al comte cap *despuya*, ni altra cosa, per raó del privilegi; i que el comte solament tindría dret als vestits que portaven els adultres, tan home com dona, els quals havíen d'ésser passejats públicament, amb so de trompeta, per la vila, i el marit no havía de pagar en absolut res dels seus béns.

En cas de trobar-se un home casat amb una dona no casada, el comte no podía cobrar res, ni imposar-los cap mena de càstic.

Per a major escarni dels adultres, generalment se'ls feia córrer la vila el dimars, dia de mercat, bandejant-los, i castigant-los en forma de privilegi, que era açots.

La llei LVI del *Codi de Peralada* castiga als adultres amb igual pena d'açots i bandejament, exposant-los a la pública vergonya, però admetía ajustar-se amb la Cort, pagant una quantitat, per a evitar-se la pena d'açots i córrer la vila.

Aquestes penes eren generals en quasi totes les legislacions de l'època (vegeu el cap. VII de la carta pobla d'Agramunt, el 22 de les Constitucions de la Batllía de Miravet, els Privilegis del Vescomtat de Bas, etc.), diferenciant-se solament en què algunes admetíen la composició per diners, per a lliurar-se del càstic d'açots i córrer la vila, i altres prohibíen en absolut aquesta redempció.

Vegeu, també, les disposicions contingudes en el tít. VIII, del llibre IX, vol. I, de les *Constitucions de Catalunya.*

El dret de cugucia ve explicat també en els usatges «Similiter de rebus», *Const. de Cat.*, tít. XXXII, llibre IV, vol. I, i el «Si autem mulieris».

Moltes altres disposicions de l'època podría citar sobre els cugussos, cosa que no faig per no allargar més aquesta nota.

CLX. — *a la Receptió dels testimonis noy pot entrevenir sino lo Jutge y lo scrivá, tant en les causes civils com en les criminals.* [f. 19

Reprodueix i complementa lo manat en la rúbrica 115.

No hi ha com a Peralada lleis que obliguin a tota persona a fer testimoni, si és pregat per la part i compel·lit per la Cort (lleis IX i X), disposant que qui no vulgui declarar se li tanquin les portes de la seva casa amb cuirs clavats, i que no pugui sortir fins que declari, penant amb bans cada vegada que obri les portes, arribant fins a arrestar-lo si no tenía casa, i castigant-lo el jutge amb major pena, segons la calitat del fet sobre el que se li exigía la declaració.

Tenía la prova de testimonis un gran valor en aquella època, i era, de totes les proves que es deduíen en els judicis, la més important, com ho demostren les mateixes disposicions dels *Usatges*, que en tracten amb detall.

CLXI. — *Remissió de una enquesta se era feta contra los consols y alguns habitants de la pnt. vila, per deffensió del privilegi de la venjansa.* [f. 20

El privilegi de la venjança sembla va tenir alternatives, puix, ademés d'aquesta enquesta contra els cònsols i habitants de Castelló per defensió i protecció del privilegi, en la rúbrica 179 trobarem una lletra dels consellers de Barcelona, dels temps en què la ciutat havía tingut el domini útil del comtat, que va tenir-se de revocar per ésser en contra del mateix.

Com s'ha vist en la 110, que estableix el privilegi de la venjança, aquest està confirmat diverses vegades, i segons la rúbrica 158, ara fos en ús o en abús, havía de valer.

CLXII. — *Remissió de haver de dar palles per provissió del compte, sino es en cas de guerra; perque a les hores se lin ha de donar per sa provissió, y de tots los cavallers y valedors seus, durant la guerra y stant dins la pnt. vila, y no altrament.* [f. 24

Era un dels serveis menuts el de la provisió de palles, del que n'estaven enfranquits els habitants de Castelló; en cas de guerra, n'havíen de donar a tots els cavallers i valedors del comte que estaven a la vila per a la defensa.

CLXIII. — *Remissió perpetual de bouatge, la qual ha costat cent cinquanta milia sous malgolonesos, ab evictió y special obligatió del castell de la rocha y de la vila de banyuls.* [25

Recordi's lo dit en les rúbriques 5, 10, i particularment en la 12, sobre aquestes vendes i remissions. *(Sous malgalonesos*, vegeu Botet i Sisó.)

El preu de venda és el mateix que el de la rúbrica 10, solament que allí anomena sous forts, i aquí malgalonesos, puix amb aquests dos noms se'ls coneixía. Eren moneda del comtat, car és sabut que els comtes d'Empuries teníen la regalía d'encunyar moneda, si bé els reis d'Aragó, amb lluita constantment amb els d'Empuries, apenes deixaven que sortís del comtat. Per l'estudi d'aquestes monedes, vegeu l'obra d'en Botet i Sisó *Les monedes catalanes*, i el document XII de l'Apèndix que publica (pp. 207 i 139).

CLXIV. — *Remissió perpetual de donatius, cisas y de altres mals extraordinaris.* [27

Aquesta remissió de donatius, cises i mals extraordinaris, es troba ja declarada amb anterioritat en la rúbrica 99. No podíen exigir-se si els habitants de llur mera lliberalitat no els volíen donar. No obstant, en la rúbrica 78 es troba un cas de contradicció a aquests privilegis i les declaracions que va originar, amb l'obligació en què es trobà el comte de fer restitució del donatiu imposat en contra de lo prescrit en aquests privilegis d'exempció.

CLXV. — *Revocatió de la fira de la pnt. vila ques fehia en la semmana de St. Martí, y fahedora en la semmana abans del diumenge del ram quiscun any.* [32

Vegeu la rúbrica 87 i les que allí s'expressen, respecte als mercats i fires, totes les quals es complementen.

CLXVI. — *Remissió de una enquesta feta contra los consols y particulars de la pnt. vila per rahó de un sagramental aná a vilamacorum.* [f. 34

Tingui's en compte l'exempció de tota responsabilitat amb motiu del sagramental consignada en la rúbrica 181, la qual prohibeix als oficials inquirir res per qualsevol fet succeït amb motiu d'aquell, que jamai podía considerar-se delictiu, i es compendrà perfectament aquesta remissió de querella.

CLXVII. — *Resclosa dels molins de la pnt. vila, tota hora que no stara conforme los limits della, y axí sera alsada y fora de sos limits, haia de esser abaxada, tota hora que per los consols ne hera lo moner eo l'administrador requerit, fins á tant stara ab sos limits vells y antics.* [40 i 79

Comet als cònsols de Castelló tenir cura que la resclosa dels molins del comte, que està a Vilanova de la Muga, on es pren l'aigua del canal o rec del molí, estigui sempre en els seus límits, privant d'alçar-la. En 1404 hi hagué una reclamació del vescomte de Rocabertí contra la resclosa. (Arx. Cor. Aragó, r. 2.139, f. 78.)

CLXVIII. — *Remissió y revocatió de les servituts vellas, com era intestia, exorquia y los mals usos compresos ab la concordia feta per lo cardenal de comenge ab los pagesos de remensa.* [40

L'exempció de mals usos s'ha trobat ja en altres rúbriques. La present, eximeix amb caràcter general de les servituts velles, i cita les d'intestía i exorquia, que és cosa sabuda eren els drets que tenía el senyor sobre l'herencia dels vassalls que moríen intestats, que era un terç o la meitat de l'herencia segons els casos, variant segons els temps i llocs; i el mateix dret del senyor sobre els mateixos béns dels vassalls que moríen sense procrear, o sigui exorcs, d'on ve el nom, com així estava establert en els mateixos usatges «De Rebus», «De Intestatis» i «Item statuerunt 2.º».

D'aquestes mateixes servituts els de Peralada n'estaven enfranquits per la llei XXVII.

Eren extraordinariament gravoses aquestes prestacions, i per això tots els pobles tingueren interès en enfranquir-se'n, com es consigna en els privilegis de moltes comarques.

CLXIX. — *Revocatió del us tenía lo comte de posar son bestiar en les sembrades dels habitants.* [40

El privilegi d'aquesta rúbrica era el mateix que el de l'anterior, car estaven en el mateix f. 40, i ambdúes tracten de remissió de mals usos.

Com al tractar dels foriscapis, hem de repetir el concepte que això venía a donar facilitats per a la propietat lliure.

La llei LIV del *Codi de Peralada* dóna semblant exempció.

CLXX. — *Restitutió de la quantitat de la moneda se era pagada per la confirmatió de la moneda comtal.* [42

En les rúbriques de molts dels privilegis es relaciona la moneda comtal i la punició als moneders falsos. Una de les regalíes dels comtes d'Empuries fou la de batre moneda, la circulació de la qual, degut a la ferma oposició dels reis, va quedar quasi reduïda al comtat, puix per a evitar l'entorpiment del gir de la moneda reial, apenes varen deixar-la sortir de ses fronteres.

La més antiga moneda encunyada que es conetx, és del comte Gauzfret, a mitjans del segle x. Hi ha també diners i malles de Pons Huc I, del segón del mateix nom, i d'altres. L'emblema dels comtes és una espasa empunyada per una mà, el mateix que es troba en els segells comtals.

Per l'estudi d'aquesta moneda (que es troba rarament) consulti's l'obra d'en Botet i Sisó *Les monedes catalanes*, que en tracta.

CLXXI. — *Remissió del resibiment se feu per lo antipassats als antipassats contra voluntat del comte.* [46

CLXXII. — *Remissió de questia y de tot servici menut feta als habitants de la pnt. vila de Castelló.* [50

No havem de repetir ço que s'ha dit sobre aquestes exempcions i impostos extraordinaris del comte, que canvíen segons els temps i llocs. El mateix tribut de *questía* que anomena la rúbrica, no pot concretar-se en què es fundava, puix a voltes era un dret sobre propietat anterior, i altres una imposició que el comte prorratejava entre la comunitat. Estaven també exemps de molts dels impostos petits, com eren el fogatge, monedatge, bovatge, alberg, repinyadures, palles i llenyes, coronatges i maridatges, mutuu coacte, etc., limitant els abusos del senyor, que a poc a poc en feia remissió.

Guarda relació aquesta rúbrica amb la llei XXVIII del *Codi de Peralada.*

CLXXIII. — *Remissió de greuges fetas per los vassals al sōr., y remissió de questia y tribut feta per lo Sōr. als vassalls, y consignatió de sinch cents sous annuals á la caritat de Castelló, feta per lo compte en recompensa y satisfactió dels greuges per ell y sos officials fets als vassalls, vius ó morts, rebedors sobre les rendes de cadaques, que reb lo comte.* [60

Era una remissió total dels agravis rebuts pels habitants del comte i dels seus oficials, que s'aprofiten d'això per a redimir-se de tributs, consignant el comte 500 sous anuals per a la caritat de Castelló, amb hipoteca de les rendes que tenía sobre Cadaqués.

En alguns documents hi ha altres referencies de semblants remissions o absolucions d'agravis.

CLXXIV. — *Rahims, se han de vendre á pés y á la plassa, y per cada semal se ha de pagar un diner al pesador; y lo comprador y no lo venedor lo ha de pagar.* [68

Per a no repetir, vegeu ço que s'ha dit en les rúbriques 79, 82 i 151, que són complementaries a aquesta.

La sola novetat que la present expressa, és que el dret del pesador l'hagi de pagar el comprador i no el venedor.

CLXXV. — *Lo castell de raquasens no pot esser ceparat del pnt. comtat de empuries, sija no es cas que per vincle ó altrament vinga lo pnt. comtat en mans del rey de aragó, en tal cas lo pot lo comte de empuries alienarlo y desgregarlo de dit comtat de empuries.* [93

Es troba en la rúbrica 58, la prohibició d'alienar la més petita part del comtat.

CLXXVI. — *Revocatió de una crida feta per los officials contra los privilegis de la pnt. vila.* [104

Recordi's que abans que tot s'havía de servar els privilegis. Vegeu altra revocació d'una disposició contra privilegi en la rúbrica 179 i la següent.

CLXXVII. — *Revocatió de una crida feta per lo veguer ab la qual se pribía que ningun habitant pogues molre sino en los molins de la present vila, volent ab dita revocatió esser revocada sino per los Joheus y flaquers y flaqueras, als quals forsa hagen de molra ab los molins del comte de la pnt. vila.* [105

Molt mal expressada, aquesta rúbrica ve a consignar que els habitants no veníen obligats a moldre els seus grans en els molins del comte, revocant una crida feta pel veguer que a tal els obligava. Els jueus flaquers i flaqueres havíen de molturar forçosament en els molins de la vila.

Sobre els drets del moliner, recordi's les rúbriques 134 i 135, i les demés que tracten dels molins.

Aquesta rúbrica surt a parlar dels jueus, els quals, a Castelló, teníen llur barri, que encara avui el recorda alguns dels noms dels carrers de la vila. Els jueus estaven subjectes a moltes restriccions, obligant-los el rei Martí a portar sobre els vestits un signe o rota per a ésser reconeguts per tothom. (Arx. Cor. Aragó, r. 2,197 f. 127.) Dels jueus de Castelló resten bastants documents i algunes inscripcions (esglaó de l'esglesia en front de les fonts baptismals), algunes estudiades pel P. Fita i en Girbal, en llurs estudis sobre els jueus de Girona i Castelló, dels quals parla també en Moise Schwab en la seva obra sobre les inscripcions hebraiques d'Espanya (París, 1907).

CLXXVIII. — *Remissió de penas de ters y de bants y de qualsevol penas peccuniaries y de qualsevol crims y enquestes que fins ales hores eran perpetrats, y fulminades per qualsevol habitant tant mascle com famella.* [109

El dret de lluïsme foriscapi o terç, estava en gran part redimit pel privilegi de la rúbrica 91, que l'exigía solament de les vendes i canvieres a raó de 10 sous en els béns que es teníen pel comte, sens perjudici del corresponent als demés senyors directes. Com sigui que de fer-se la venda o permuta i en general l'alienació de les coses subjectes a foriscapi, sense pagar-se al domino directe el terç corresponent, o sigui sense posar-la en coneixement del senyor i sol·licitar sa firma, en pena del descuit o frau, s'havía de pagar doble foriscapi, aquesta rúbrica eximeix de les penes de terç i de qualsevol altre pecuniaries en què havíen caigut els habitants de Castelló.

Eximeix, també, del pagament de bans i altres penes fins llavors imposades, donant una absolució per l'estil de la continguda en la rúbrica 2.

Per les dades que tinc, aquesta disposició sembla ésser donada pel comte Joàn I, car obra en l'arxiu un testimoni d'un privilegi que va donar en la vila de Castelló a 15 de novembre de l'any 1364, que diu constava en el llibre de privilegis als folis 108 i 109. Tenint en compte la semblança de disposicions, i que, dat el lloc assignat en el *Llibre de la xivella*, no pot convenir més que al privilegi de la present, no és aventurat suposar que la rúbrica és la d'aquell privilegi.

El privilegi del comte Joàn I va donar-lo en contemplació a la dàdiva de 40,000 sous malgalonesos en diners i 100 marcs en plata, concedida per la Universitat amb motiu del seu matrimoni; i, en agraïment, va fer una confirmació general de privilegis, concedint a l'ensems aquesta absolució, com solía fer-se, segons havem vist en la ja indicada rúbrica 2, prometent que, no obstant la seva minoría d'edat, i essent major de divuit anys, jurava tenir per ferma la confirmació i absolució que atorgava.

CLXXIX. — *Revocatió de una lletra tramesa per los concellers de barcelona, sōrs. del pnt. comtat, feta contra lo privilegi de la venjansa y de la exequutió de aquell.* [134

Vegeu la rúbrica 69.

Cal recordar solament lo manat en el privilegi de la rúbrica 158, per notar lo molt fundada que era la revocació d'aquella lletra dels consellers de Barcelona contra el privilegi de la venjança i la seva execució, puix ara sigui en ús, ara no sigui en ús o en abús, el privilegi de la venjança havía de valer.

S

CLXXX. — *Sagramental concedit desde lo any 1270 fins lo any 1290, concedit per confirmatió de privilegis.*

CLXXXI. — *Sagramental y forma de aquell, y perque te lloch lo sagramental, y que tots los habitants ne gaudexan, y per qualsevol cas, mort, incendi, se succehescha ab dit sagramental, no sen pot inquirir per los officials, ans bé ne es ramés tot delicte.* [17, 84 i 85

Tracten del sagramental diverses rúbriques d'aquest sumari.

Els comtes, per a la defensa i conservació de la pau i l'ordre, crearen la mà armada, els sometents, aquest procés de justicia popular tan verament català, concedint-lo ordinariament per períodes de vint anys.

El privilegi de la primera de les rúbriques correspòn, per la data, al temps del comte Huc V. Son successor, el comte Pons Huc IV, va confirmar el privilegi pels vint anys de sagramental en dues ocasions (rúbriques 32 i 33), i al finir, o a l'estar a punt de finir, va concedir-lo novament per altre igual període de temps en 1286, durant, per tant, fins l'any 1306 (rúbrica 53).

Està confirmat, ademés, en les rúbriques 63 i 76. Recordi's que en la 158 s'hi conté aquella disposició que la venjança i el sagramental han de valer, ara siguin en ús, ara no siguin en ús o en abús; i darrerament, vegeu la rúbrica 166, sobre una querella contra els cònsols i particulars, per raó d'un sagramental que va anar a Vilacolum.

La segona de les rúbriques presents, que atorga el privilegi del sagramental a tots els habitants, estableix l'exempció per danys i delictes amb motiu del sagramental, prohibint als oficials del comtat inquirir res per als casos que poguessin ocórrer, que en cap manera es consideraven delictius. Això va donar peu a molts abusos, i d'aquí les moltes ordinacions que varen haver-se de dictar per subsanar-los. (Vegeu les *Const. de Cat.*, tít. XXII, llibre IX, vol. II, i la nota d'en Vives a aquest títol, p. 299, vol. III de la seva obra i el títol XIV, llibre IX, del vol. II.)

CLXXXII. — *Saitxs no poden haver dins vila per qualsevol relatió sinó un diner, y fora vila quatre dinés per lleuga y no mes.* [ff. 19 i 74

Fixa els salaris d'aquests empleats, que eren els executors de la justicia declarada, pel batlle i jutge, i està enllaçada amb les rúbriques següents, que també tassen salaris.

CLXXXIII. — *Scrivans, no poden haver de contumaties sino quatre dinés per quiscuna contumatia, y que lo qui no ha comparegut la pach al altre.* [19

CLXXXIV. — *Scrivans de las corts, no poden haver sinó quatre dinés dels tresllats, so és dos dinés per quiscuna de las parts, y assó dels processos civils y de las enquestas, sen ha de pagar aconexensa det Jutge.* [19

Tassen aquestes dues rúbriques, que són d'una mateixa disposició, el salari dels escrivans, que havíen de servar tots els notaris exercint funcions judicials, com s'exigeix en la rúbrica 192, que tracta d'un establiment de la notaría i escrivanía.

Els salaris dels notaris els assenyalava el prior del Col·legi (rúbriques 138 i 139), mes, com escrivans, l'aranzel els hi fixava el comte.

La primera de les rúbriques pena al contumàs o rebel a pagar les costes de l'escrivà, i obliga l'altre als litigants al pagament per meitat dels autes i tresllats que es formaven; mes, dels processos civils i de les enquestes o querelles, deixava a l'albir del jutge l'assignació dels drets.

En les *Constitucions de Catalunya* hi ha moltes disposicions referent als salaris dels escrivans i notaris, algunes concordants amb aquestes en son esperit.

En la rúbrica 83 es nota altra fixació de salaris.

CLXXXV. — *Scarceller no pot haver sino dos dines per quiscun dia dels habitants mesos en presó, y si estan dalt a la casa del carceller, quatre diners per dia; y per ferros ni cadena no pot haver res dels habitants.* [19

Sería aquesta rúbrica corresponent al mateix privilegi que les tres anteriors, puix totes tassen salaris i estaven en el mateix foli del *Llibre de la xivella.*

Les presons eren del comte.

Sobre la guarda de presos i drets de l'escarceller, vegeu en les *Constitucions de Catalunya* el títol XXIV del llibre IX, volum I, que conté semblants disposicions de l'època.

CLXXXVI. — *Sal dels salins del comte se ha de vendrè dins la pnt. vila, y no en altre part.* [21

La regalía de tenir salines i gabella de la sal la teníen els comtes, i estaven obligats tots els veïns del comtat a comprar-la en dita gabella, no podent adquirir-la fora del comtat. Consta, per molts documents de l'arxiu, i resulta de distintes rúbriques.

Recorda l'emplaçament de les salines del comtat, un braç o canal de la Muga anomenat Salins, que travessa el terme de la Rubina.

Aquesta rúbrica prohibeix la venda de la sal fora de la vila, i en la rúbrica 188 trobarem tassats els preus, que eren superiors pels forasters o estranys, i als de fora del comtat va arribar a prohibir-se vendrer-los-hi sal, per la disposició de la rúbrica 128, que exigeix el jurament al venedor o gabellot.

Els privilegis de la sal, els trobem confirmats en altres rúbriques (70 i 67).

CLXXXVII.—*Scrivans hans de exercir han de jurar los privilegis y libertats de la vila; y los recusants jurar poden esser expellits a instancia dels consols.* [ff. 21 i 72

Se'ls exigía el mateix jurament que als demés oficials del comtat (rúbriques 145 i 141).

CLXXXVIII. — *Sal dels salins del comte, ha de esser portada dins la present vila per provissió dels habitants y aells vendre a tres pugesas per migera, y als forasters aquatre dinés la migera, y que no hage de faltar.* [f. 26

En la precedent rúbrica 186 ens hem referit als saliners i a les altres disposicions que es troben respecte a l'estancament de la sal.

Aquí, lo propi que en altres llocs, trobem el mateix principi d'exclusivisme territorial i personal a favor dels pobladors de la vila, respecte als forasters i d'aquests respecte als estranys de fora del comtat. Als últims, arribà a prohibir-se la venda de la sal; pels altres fixa un preu diferent, pagant-la més cara els forasters de la vila, de la mateixa manera que en totes les altres imposicions els feien contribuir amb més crescudes proporcions que els veïns.

CLXXXIX. — *Sobreposats sen poden elegir dos, los quals son franchs de ost y cavalcades, y de altres qualsevol coses que los consols son franchs.* [f. 26

CXC. — *Sobreposats, quina jurisdicció tenan y en quines coses la tenen, y de ells sepot apellar als consols,* [ff. 26 y 98

Eren els sobreposats, uns oficials posats en lloc superior, a les ordres dels cònsols. Se n'elegíen dos, els quals gaudíen de les exempcions consolars.

En altres rúbriques vénen confirmades les atribucions i jurisdicció dels sobreposats, dels que s'havía d'apel·lar als cònsols, com a jeràrquics superiors.

CXCI. — *Snia. confirmatoria de la exemptió del dret de la lleuda del port de Roses, feta en favor dels habitants de Castelló, y del dret del baiuli de la dita lleuda.* [81 i 82

Confirma aquesta sentencia el privilegi de la rúbrica 84. Vegeu també la 89, que eximeix de la lleuda de Cadaqués.

CXCII. — *Stabliment de la notaria y scrivania del comte feta a Ramon barenguer, ab pacte exprés que hage de servar los salaris y privilegis á la pnt. vila concedits sō tatxats.* [138

Els notaris teníen la fe pública judicial i extrajudicial. Els salaris tassats pel comte eren els de l'escrivanía. Recordi's, respecte els notaris, ço que s'ha explicat en les rúbriques 138 i 139. Els salaris dels escrivans vénen consignats en les rúbriques 183 i 184, i la prestació del jurament, el mateix que als altres oficials del comtat, en la 187.

T

CXCIII. — *Tintorés ans de exercir, han de jurar en poder de la Cort, y les tintes prengan de stipendi com en dit privilegi está contengut.* [f. 1

Recordi's ço que s'ha dit en la rúbrica 7 al tractar dels boters. Sobre oficis, consulti's les obres sobre els gremis que il·lustren sobre l'organització professional d'aquells temps.

CXCIV. — *Testaments fets en sanitat y rebuts per notari publich, válegan ab interventió de tres testimonis; y los rebuts en malaltia exi mateix, solament los testimonis del testamēt en malaltía fet sápian lo contengut en dit testament.* [f. 1

Té la disposició contingudа en aquesta rúbrica una cabdal importancia, i és un dels privilegis més antics, que al formar-se el *Llibre de la xivella* ja existiría per

vella consuetut, car es trobava en el seu primer foli, juntament amb altres set de molta calitat.

Estableix les solemnitats externes dels testaments, i en lloc dels set testimonis, exigeix solament la concurrencia de tres amb el notari. Si el testament és fet en sanitat, basta que els testimonis coneguin el fet d'atorgar-se el testament; mes si és en malaltía, havíen de saber el contingut del testament. En cap cas s'exigeix que els testimonis siguin especialment pregats.

La llei XLVIII del *Codi de Peralada* conté una disposició semblant, podent fer-se els testaments i codicils davant de quatre testimonis. Diu així: «Que los testaments fets antiguament en la vila de Peralada, tingan tanta forsa y valor encare que en aquells no hi sie lo numero de set testimonis, y que los testaments y codicils que al devant cuatre testimonis y lo Notari publich de Peralada; los testaments empero solemnes deuen ser fets ab aquelles solemnitats que demana la lley.»

En el *Codi de Tortosa* s'exigeixen dos testimonis, i pel cap. XXV i XXVI del *Recognoverunt Proceres* dos o tres testimonis.

En el manuscrit que posseeixo del llibre del Col·legi de Notaris públics de la vila de Castelló d'Empuries (rúbriques 138 i 139), en què hi consta el privilegi donat pels comtes D.ª Joana i D. Diego Fernández de Córdoba, a 4 d'agost de 1601, s'hi conté un capítol que confirma aquesta rúbrica, i que transcric:

> «Item, com per privilegi a la Universitat de la vila de Castelló per los predecessors de v. ex.ª concedits o per consuetud ho altrament, los dits notaris publichs de dita vila de Castelló per si y per sos substituhits reban y puguen rebre dins dita vila y ballia de aquella qualsevol testament nuncupatiu o codicils e altres ultimes voluntats e sian válidos ab interventió de tres testimonis, per ço se supplique a v. ex.ª sia de son servey confirmar y de nou concedir los que pugen per si y per sos substituhits tant per lo dit comptat com dins dita vila y Ballia, rebre dits testaments, codicils y altres ultimes voluntats davant tres testimonis los quals fassan número legitim y sufficient pera la validitat de aquells encara q. no sien pregats. Plau asa ex.ª, que lo privilegi ho consuetud ques te acerca les coses suplicades en lo present capitol sia estés y comprenga y tinga lloch en tots los testaments y altres actes de ultimes voluntats, en los quals te lloch en nostra vila de Castelló, per tot lo pnt. comtat.»

Pel que es veu, aquesta disposició, una de les poques que es troben de dret privat, va tenir força de privilegi de molt antic fins als últims temps, com ho demostra el trobar-se ratificada en aquest privilegi del segle XVII, en què s'havíen de regir les Constitucions i altres drets de Catalunya.

CXCV. — *Testament de Castelló ardiacha de elna, ab lo qual ha dexat tots sos bens a la caritat.* [f. 4

Es reputa al venerable Castelló, arcedià del Cabilde d'Elna, en el Conflent, la fundació de l'Hospital de pobres de Castelló d'Empuries. El testament d'aquest benefactor, a què fa referencia aquesta rúbrica, segons notes és de l'any 1252 i forçosament la deixa ha d'ésser d'aquesta data, car en les rúbriques 23, 24 i 25, a l'exposar les Ordinacions del comte Pons Huc III per al bon règim de l'Hospital, havem fet notar que els caritaders, procurador o administradors de l'Hospital que tots els anys s'havíen d'elegir, se'ls exigía el jurament de conservar l'Hospital constituït per l'arcedià Castelló en el seu propi mas del terme de la vila.

Contenía, doncs, el testament d'aquest venerable clergue, el *Llibre de la xivella*, com a privilegi o fundació de l'Hospital, i segons documents de l'Arxiu que he consultat, disposava que els caritaders o procuradors de l'Hospital havíen de tenir-hi dotze llits parats per als malalts i peregrins, deixant tota la roba que tenía a aquest servei. El mas i propietats que havía heredat d'un tal Sancho, en son testament, les deixa per a la fundació de l'Hospital.

Funda, ademés, quatre capellaníes, disposant que siguin preferits com obtenidors per a les mateixes els quatre sacerdots que resultin més parents seus, els que habiten en la seva casa o dependencies, els quals teníen l'obligació de servir en l'esglesia parroquial i tenir son estatge en la mateixa casa de l'Hospital que fundava.

De la quantitat llegada s'havía de donar a aquests sacerdots 800 diners malgalonesos.

De tots els seus restants béns, mobles i immobles, en fa llegat als pobres de la vila, entre els que s'havíen de repartir, congregant-los tots els diumenges en front de l'esglesia major o de Santa María, donant-los-hi un diner malgalonès a cada un, fins tenir-ho tot liquidat.

CXCVI. — *Talls se poden fer en la pnt. vila, y ellegir exegidors de aquells, los quals los poden exegir sens embarch dels officials, y de que se pot tallar.* [ff. 77 i 79

Estableix la facultat d'exigir talls, gravamens i col·lectes de la vila, que tothom venía obligat a contribuir-hi segons son haver. (Vid. rúbriques 43 i 49.)

CXCVII. — *Tafurería no es licita ni sepot assignar casa p̄. lo joch.* [f. 91

No hi havía tafurería; però, si no era lícit, es permetía, almenys, haver-hi bordell, al que recorda un dels carrers de Castelló.

Sobre la tafurería vegeu la legislació de l'època en les *Constitucions de Catalunya*, tít. XVI, llibre IX, vol. I.

Es prohibía assenyaladament jugar als daus i fins als escacs, penant-se àdhuc al qui presta hostatge als jugadors. Les penes que s'imposaven s'han de veure en les ordinacions i bans que publiquen en Puiggarí i en Balaguer i Merino (Obres citades).

V

CXCVIII. — *Veda de traure blat y grans del pnt. comtat; no se pot fer sino ab expressa voluntad dels consols y concell, y en cas sen fassa no sia válida.* [ff. 14 i 59

Contrasta aquesta prohibició amb la llibertat donada pel privilegi de la rúbrica 95, que és de temps anterior.

Els cònsols i consellers de Castelló hagueren de preocupar-se de l'abaratiment dels blats, i per això prohibiren la seva sortida, encara que fos pagant els drets de lleuda i treta.

Els formenters i agabelladors de blat i grans per poder-los treure del comtat els calía permís especial, relacionant-se aquesta política amb la qüestió dels blats a Barcelona en aquella època.

* * *

CXCIX. — *Es lo acte de establiment dels molins. En poder de Mr. Gaspar xamallar, not. pubs de Bars. als 5 d. mars 1605.*

Finit el sumari alfabètic en la rúbrica anterior, es troben continuades quatre rúbriques més, d'actes posteriors i la indicació de com s'hauríen de mirar els privilegis. L'anotada, referent a l'establiment dels molins de Castelló, que eren dels comtes d'Empuries, es refereix a l'establiment que en féu la comtessa D.ª Joana, viuda de D. Diego Fernández de Córdoba, a favor de la Universitat de Castelló. Els molins de Castelló es teníen també pel monestir de Sant Pere de Roda a un cens anual.

L'establiment va fer-se sota cens a favor del convent de Franciscans (Framenors) de Castelló, que havíen tingut també certs drets en els molins, renunciats a favor dels comtes; cens que, segons concordia feta a 18 de desembre de 1781 i atorgada pel notari de Castelló Francesc Naulart, va fixar-se en setze quarteres de blat a l'any.

En la rúbrica s'equivoca el nom del notari atorgant, que s'anomenava Micer Gaspar Moner i Xemellor.

CC. — *Vila y habitants de Castelló, per privilegi real perpetuo concedit per lo rey en Pera als 8 de novembre 1385, son franchs de donar allotgamen y posada a qualsevols encaraq. sien domestichs de Sa Maj. o de son primogenit o de llurs mollers ab sola exceptió que encás los Rey ó son primogenit ó sas mullers se trobassen en dita vila, puts en tal cas dit privilegi no tinga lloc. Es dit privilegi una carta petita ab son sagell gran dins de la fara de la llotja ab los demés privilegis ab lo qual privilegi se escrimida la vila de donar allotgament á gen de fábrica de galcer á gent. consols en cap. Jo Joseph, mercader. inotari lo transunto de la qual porti en Barcelona any 1620.*

L'exempció del dret d'hostatge o alberg, consignada en aquesta rúbrica, que és la segona fora del sumari, correspòn amb la llei XXIX del *Codi de Peralada.*

És la més explícita de totes les rúbriques, i demostra, ço que ja hem dit, que tots els privilegis autèntics es continuaven i treslladaven en el *Libre de Privilegis.*

Molt abans d'aquest privilegi del rei Pere els habitants de Castelló, perexempció dels comtes, estaven lliures de l'obligació d'hostatjar a ningú en sa casa, compellits pel senyor, no volent-ho ells; però les continues guerres dels comtes amb els reis d'Aragó havíen moltes vegades fet ineficaç el privilegi, i per això el mateix rei Pere va concedir perpetualment aquesta exempció. (Vegeu Arx. Cor. Aragó, r. 946, f. 162 v.º, i al f. 186 v.º, que és una serie de capítols demanats al rei Pere III pels síndics de Castelló, que confirmen diferents privilegis.)

CCI. — *Com y dequina manera los consols y universitat de la pnt. vila poden procedir contra dels officials qui ..... n sta. servat los privilegis, se té de veure en lo llibre dels botons.* [f. 13

Hi havía una sanció i un procediment especial, que exigíen els cònsols i la Universitat, per a la punició dels oficials del comtat que no guardessin els privilegis i llibertats de la vila.

CCII. — *Que ningun comissari puga conexer dels crims y enquestes dels habitants de Castelló sino lo Jutge ordinari.* [f. 108, pag. 2 in fine

És el mateix privilegi de la rúbrica 126 del sumari que aquí ve a repetir-se.

CCIII. — *Com se te mirar lo privilegi.* [f. 131

BUTLLETÍ BIBLIOGRÀFIC

ART I ARQUEOLOGÍA

341 ALÓS, R. d' : Congrès d'art chrétien de Catalogne. *RAC*, 1914, 58-65, 130-135.

342 — Congrès d'art chrétien de Catalogne. *BHi*, 1914, 239-243.

343 ARAGON, H. : Le Bilan des Fouilles de Ruscino (Castel-Roussillon). Étude Archéologique des Fouilles. Perpignan, Comet, 1914. 4.º. 246 pp.

344 ARCO, Angel del : Lápidas romanas de Tarragona. *BAHMadr*, 1914, LXV, 238-245. *BA*, 1914, 167-168, 191-192.

345 — Paseos Arqueológicos por la Diócesis de Tarragona. I, Iglesia de Nuestra Señora del Milagro. — II i III. Iglesia de Santa Tecla. *BA*, 1914, 69-75, 157-168, 176-186.

346 BOINET, A. : Sobre DIEULAFOY, n. 8. *BECh*, 1914, 137-138.

347 — Sobre DESDEVISES DU DEZERT, n. 7. *BECh*, 1914, 140.

348 B[OSCH] G[IMPERA], P. : Sobre CAZURRO. Los monumentos megalíticos de la provincia de Gerona. *E*, 1914, VIII, 152-153.

349 BRUTAILS, J.-A. : L'Architecture romane en Catalogne avant le XII siècle. *BHi*, 1914, 381-391.

350 CAMPS MERCADAL, Francisco : De Arqueología menorquina. Frares. *RMen*, 1914, 33-38.

351 CARRERAS CANDI, F. : La Via Layetana substituint als carrers de la Barcelona mitgeval. Catálech de la colecció gráfica de dita vía. — COMAS, Ramón N. : Estudi dels Esgrafiats de Barcelona. Barcelona, 1913. 4.º, 274 pp.

352 — Les obres de la Catedral de Barcelona. 1298-1445. *BABLBarc*, VII, 1914, 302-317, 510-515.

353 — Lo naxent Museu de la Vella Barcelona. *ICat*, 1913, 945-947.

COMAS, Ramón N. ; Estudi dels Esgrafiats de Barcelona. Vid. CARRERAS CANDI, n. 351

354 Crónica [del moviment arqueològic a Tarragona, durant l'any]. *BA*, 1914, 62-68, 115-120, 169-172.

355 Crònica i notes breus d'Arquitectura. *AAACat*, 1913, 129-139.

356 D. : La restauració de Sant Joan de les Abadesses. *ICat*, 1913, 978-979.

357 DANTIN, J. : El arte prehistórico en España. *E*, 1913, II, 38-50.

358 — Más datos acerca del hombre prehistórico. *E*, 1913, III, 6-19.

359 DIEULAFOY, M. : Art in Spain and Portugal. — London, Heinemann; New-York, Scribner, 1913. 12.º, 376 pp. ilustr. [De la Col·lecció «Ars una, species mille. General history of art»]. 6 sh.

360 — L'Arte in Spagna e Portogallo. Prima traduzione italiana di Raffaele Calzini. Bergamo, Istituto italiano d'arti grafiche. 1913. 12.º, XVI-412 pp. ilustr. [De «Ars una, species mille. Storia generale dell'Arte», 5]. 7'50 lires.

361 — Geschichte der Kunst in Spanien und Portugal. Deutsche Uebertragung von Frau A. E. Brinckmann Mathée. Stuttgart, Hoffmann. 1913.12.º, VIII-403 pp. ilustr. 6 Mk.

362 DURÁN, Félix : El primer Congreso de arte Cristiano en Cataluña y la exposición de cruces parroquiales y de término. *RMen*, 1914, 39-56, 68-78.

363 FITA, Fidel : Hallazgos arqueológicos. El sarcófago de Aurelia Paulina. *BA*, 1914, 147-149.

364 — Lápida ibérica de Cabanes y romanas de Almenara, Villarreal y Tarragona. *BAHMadr*, 1914, LXIV, 193-202.

365 — Nuevas inscripciones de Itálica y Manacor. *BAHMadr*, 1914, LXIV, 534-542.

366 — Tres cédulas hebreas halladas en Solsona. *BAHMadr*, 1914, LXV, 253-257.

367 FLAQUER Y FÁBREGUES, Juan : Medallas inglesas relativas a Menorca. *RMen*, 1914, 230-236.

368 GUDIOL CUNILL, Joseph : El Museu Arqueològich-Artístich Episcopal de Vich en 1913. Memoria... llegida en la reunió de la Junta Directiva... Vich, Portabella, 1914. 12º. 22 pp.

369 H. D. : Sobre SARRÈTE, n. 385. *AB*, 1914, 235-236.

370 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS : Memories presentades per l'... a l'Excel·lentíssima Diputació, sobre l'exploració d'estacions prehistòriques i la conservació i catalogació de Monuments. Barcelona, La Neotipia, 1914. 4.º. 14 pp.

371 MACOIR, G. : A propos des pistolets catalans de Ripoll. *BMRC*, 1914, 37-38.

372 — Pistolets catalans de Ripoll. *BMRC*, 1914, 19-24.

373 M. B. : Sobre VIDAL, n. 165. *A*, 1914, 549.

374 MAS, J. : Notes sobre antichs illuminadors a Catalunya. *BABLBarc*, VII, 1914, 280-284.

375 MÉLIDA, José Ramón : San Pedro de Roda. *Por el Arte*, 1913, febrer, p. 22.

376 MIQUEL I PLANAS, R. : La enquadernació catalana del segle XVIII. *BBa*, I, 640-646.

377 — L'art del renaixement en la enqüadernació catalana del segle XVII. *BBa*, I, 441-451.

378 MORERA, Emili : Santa María del Milagro. *BA*, 1914, 187-189.

379 PIJOÁN, J. : Miniaturas españolas en manuscritos de la Biblioteca Vaticana. *CT*, II, 1-20. [Tracta de mss. catalans.]

380 PUIG I CADAFALCH, J. : Un cas intéressant d'influence française en Catalogne. Sant Joan de les Abadesses. *RAC*, 1914, 17-27.

381 RUBIÓ I BELLVER, J. : Construccions de pedra en sec. *AAACat*, 1914, 33-105.

382 RUBIO BORRÁS, M. : Sobre MIQUEL I PLANAS, Restauración del Arte hispanoárabe en la decoración exterior de los libros. *E*, 1913, III, 464-465.

383 SANCHIS SIVERA, J. : Pintores medievales en Valencia. Prólogo de S. Sanpere Miquel. Barcelona, L'Avenç, 1914, 4.º. XXVI, 175 pp. [Tiratge apart de *EUCat*, VI i VII.]

384 SANPERE Y MIQUEL, S. : Els Bermejos del Museu de Barcelona. *ICat*, 1914, 315-318.

385 SARRÈTE, J. : Iconographie Mariale. Vierges ouvertes, Vierges ouvrantes et la Vierge ouvrante de Palau-del-Vidre. Lézignan (Aude), Loupiac. 1913. 8.º, 182 pp. Diversos gravats. [Tiratge apart de *Rusc.* 1912.]

386 Sobre CAZURRO, n. 5. *ICat*, 1913, 812-813.

387 Sobre DESDEVISES DU DEZERT, n. 7. *Cat*, 1913, 470-471.

388 SOLÀ, Fortià : El dolmen d'Ayguafreda. *BCEVi*, 1914, 194-196.

389 TORMO Y MONZÓ, E. : Jacomart y el Arte hispano-flamenco cuatrocentista. Madrid, Blass y Compañía, 1914. 8.º, 214 pp. 47 fototipies.

390 VAN DE PUT, A. : Ragonensis. *BMa*, 1914, XXVI, 32.

DRET

391 ABADAL VINYALS, R. d' : Les «Partides» a Catalunya durant l'Edat Mitja. Tesis doctoral. Barcelona, L'Avenç, 1914. [Tiratge apart de *EUCat*, VII.]

392 ANGUERA DE SOJO, Josep Oriol : El dret català a la Illa de Sardenya. Barcelona, Editorial Barcelonesa, 61 pp.

393 BRANDILEONE, E. : Sobre ASHBURNES, Νόμος Ῥοδίων ναυτικός. [c. 42] Oxford, 1909. *BZ*, 1941. 253-260. [S'ocupa del Consulat de Mar.]

394 BRUTAILS, J.-A. : Sobre ABADAL-RUBIÓ, Notes sobre la formació de les compilacions de «Constitucions y altres drets de Catalunya» y de «Capítols de Corts referents al General». *BHi*, 1914, 404.

395 — Sobre ABADAL, n. 391. *BHi*, 1914, 490-491.

396 CALMETTE, : Sobre ABADAL, n. 391. *AM*, 1914, 294-295.

397 CATÁ DE LA TORRE, Ramón M.ª : Exposición razonada y crítica de costumbres jurídicas del Principado de Cataluña o de algunas de sus principales comarcas. *RJCat*, 1914, 479-538.

398 — La Constitució feta per En Jaume el Conquistador a Barcelona en 1251 i la d'En Felip II (III de Castella) feta en la Cort de Barcelona de 1590. *RJCat*, 1914, 326-338.

499 F. J. O. : Sobre VALLS TABERNER, n. 41. *RABM*, 1914, XXXI, 165-167.

400 FONTOVA Y ESTEVA, Tomàs : La llegítima dels fills a Catalunya. *RJCat*, 1914, 129-134, 209-217.

401 MERRIMAN, R. B. : Control by national assemblies of the repeal of legislation in the later middle ages [England, France, Castile, Aragon, Catalonia, and Valencia]. *Mélanges offerts à M. Charles Bémont*... Paris, Alcan, 1913, 437-458.

402 MOLINÉ BRASÉS, Ernest : Les Costums marítimes de Barcelona, universalment conegudes per «Llibre del Consolat de Mar». Ara de nou publicades en sa forma original, ilustrades ab noticies bibliogràfiques, històriques y llingüístiques y ab un apèndix de notes y documents inèdits relatius a la Historia del Consolat de Mar y de la Llotja de Barcelona. Barcelona, Henrich & C.ª. 1914. fol. XCVI-382 pp.

403 TUCCI, R. di : Cenni sull'usura nell'antico diritto sardo. *Rivista Italiana di Sociologia*. 1913.

404 TUCCI, Il Fisco e i naufragi nel diritto sardo durante il periodo aragonese e spagnuolo. *Rivista Italiana di Scienze Giuridiche.* 1913.

405 — Sobre ANGUERA, n. 392 *ASSa*, 1914.

FOLK-LORE

406 ALCOVER, A. M.ª : Aplec de Rondaies Mallorquines d'En Jordi des Recó. 2.ª edició. Tom II. Barcelona, Editorial Ibèrica, MCMXIII. 8.º. 318 pp. 2 pts.

407 — Aplec de Rondaies Mallorquines d'En Jordi des Recó. Segona edició. Tom III. Barcelona, Editorial Ibèrica, MCMXIII. 8.º. V-319 pp. 2 pts.

408 — Aplec de Rondayes Mallorquines d'En Jordi des Recó. Tom VI. Palma, Piza, 1913. 8.º. 321 pp. 2 pts.

409 — Cuentos maravillosos recogidos en Mallorca y adaptados al castellano por T. Llorente Falcó. Ilustraciones de Pertegás i Morellá; grabados de Catalá. Valencia, Doménech, 200 pp. 2 pts.

410 — JORDI DES RECÓ. Es Tit i sa Tita [rondalla]. *Cat*, 1914, 794-797.

411 AMADE, Jean : Albades, *RCat*, 1914, 56-59.

412 CAMPS Y MERCADAL, F. : Folk-lore menorquín. De la pagesía. *RMen*, 1914, 113-128, 145-160, 185-192, 209-234, 241-256, 273-288, 305-320.

413 CAPMANY, A. : Cançoner popular. Tercera Serie. Barcelona, L'Avenç. [1914]. 4.º. 5 pts.

414 COLOMINAS, Timoteu : La Cerva Blanca [tradició]. *BCECat*, 1914, 238-245.

415 FERRER GINART, Andreu : Rondaies de Menorca recullides i anotades per ... Ciutadella, Fàbregas, 1914. 8.º. XXXII-228 pp. 2 pts. [De «Folk-lore Balear», I.]

416 — Sa cabreta. Rondalla menorquina. *ICat*, 1914, 388.

417 J. C. y M. : Nota Folk-lòrica. El gos d'en Comermena. *BCEVi*, 1914, 172.

JORDI DES RECÓ, Vid. ALCOVER, n. 410.

LLORENTE FALCÓ, T. Vid. ALCOVER, n. 409;

418 MASPONS I LABRÓS, F. : Rondalles. *Cat*, 1914, 394-396, 406-407, 418-419, 452-454, 471-472, 484-485, 505-506, 518-519, 539-541, 552-553, 564-566, 579-581, 596-597, 616-617, 649-652, 665-667, 684-685.

419 PALLARÈS GIL, Matíes : Costums que es perden [folk-lore de Gandesa, Ports de Beseit i riberes de l'Algàs i Matarranya]. *BCECat*, 1914, 255-258.

420 PECANINS, J. : Cançons populars catalanes. Recollides per en... *RMCat*, 1914, 173-175.

421 Primera serie de Cançons populars catalanes. Tercera edició. Barcelona, L'Avenç, 1914. 12.º, 130 pp. 0'50 pts. [n. 90 de la «Biblioteca Popular de L'Avenç»].

422 RODERGAS I CALMELL, J. : Sobre FERRER n. 415. *Ren*, 1914, 437.

423 SANT SALVADOR, J. de : Cantarelles dels Goigs dels Ous en usage dans les montagnes de Prats-de-Mollo et de Camprodon. Recueillies par... *RCat*, 1914,72-74.

424 SERRA I VILARÓ, J. : El Cançoner del Calic. *BCECat*, 1914, 10-27, 42-52, 67-76, 99-105. [Tiratge apart : Barcelona, L'Avenç, 1914. 4.º 138 pp.]

425 VILAPLANA, Joaquim : Nota folk-lòrica. El Camp de Mill. *BCEVi*, 1914, 150-151.

426 VILARÓ Y GRIERA, J. : Nota folklorica. L'á Deu m'encoman de la nit. *BCEVi*, 1914, 200.

HISTORIA I GEOGRAFÍA

427 AGELL, Francisco : Memoria sóbres el Masnou. *BCECat*, 1914, 259-270.

428 ALEGRET, A. : Historia del sitio, defensa, asalto y evacuación de Tarragona en la guerra de la Independencia (1811-1813). Barcelona, Martínez, 1911 [en la coberta : 1913]. 8.º, 248 pp.

429 ALTADILL, J. : Archivo general de Simancas. Patronato real. Capitulaciones con Aragón y Navarra. *Boletín de la Comisión provincial de monumentos de Navarra*. V, 211-212.

430 Apuntes históricos sobre la iglesia de San Lorenzo de Binixems. *RMen*, 1914, 20-24.

431 ARCO, Ricardo del : El Obispo de Huesca D. Domingo Ram y el compromiso de Caspe. *NuT*, 1914, n. 185.

432 — Tres cartas de población inéditas e interesantes. *BABLBarc*, VII, 1914, 292-302.

433 AYMAR Y PUIG, A. : Capilla de Nuestra Señora hoy bajo el título de la Guía vulgarmente conocida por Capilla de Marcús. Barcelona, La Hormiga de Oro, 1914, 8.º. 21 pp.

434 BADÍA MALAGRIDA, C. : Catalunya i Amèrica. Notes històriques del moviment comercial del segle XIX. *Cat*, 1914, 44-45, 132-133.

435 BADOUA, J. : Sobre l'expedició dels Catalans y Aragonesos a Orient (1303-1314). *RCat*, 1914, 26-27, 43-44.

436 BARCELÓ Y CAYMARIS, Francisco: Historia de Menorca. *RMen*, 1914, 97-107, 129-134, 167-172, 193-203.

437 BARCELONA, A. M. de : El Infante Fray Pedro de Aragón. *EFr*, 1914, XII, 129-141, 434-438; XIII, 204-215.

438 B.-G. : Notes per al rectorologi de Gurb. *BCEVi*, 1914, 174-177.

439 BOTET SISÓ, J. : Comentari al treball del Senyor Loddo. [Sobre LODDO, n. 477] *BABLBarc*, VII, 1914, 350-354.

440 BRINQUANT, Paul : Pierre Talrich, *RCat*, 1914, 33-42.

441 BRUNIQUER. : Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la ciutat de Barcelona. Volum tercer. Barcelona, Henrich y Companyía, 1914. 4.º. 339 pp. 5 pts.

442 CALMETTE, Joseph : La Frontière pyrénéenne entre la France et l'Aragon. *RPyr*, XXV, 1-19.

443 CALMETTE, J. et E.-G. HURTEBISE : Correspondance de la ville de Perpignan. *RLR*, 1914, 473-481.

444 CAMP, Federico : La Administración napoleónica en Cataluña. 1808-1814. *E*, 1914, VII, 214-231.

445 CAPEILLE, J. : Dictionnaire de Bibliographies roussillonnaises. Perpignan, Comet. 1914. 4.º. VIII-724 pp.

446 CARRERAS, Josep Rafel : A l'entorn d'En Rafel Casanova en ocasió del segón centenari de la gloriosa defensa de Barcelona en el memorable 11 de setembre de 1714. *Ren*, 1914, 474-475.

447 CARRERAS Y CANDI, Francesch : La «Creu Cuberta» de Barcelona. *BCECat*, 1914, 309-330.

448 CASTAÑEDA, Vicente : Ascendencia, enlaces y servicios de los barones de Dos Aguas, cuyo solar es el reino de Valencia. *RABM*, 1914, XXX, 509-519.

449 Collformich. Relació històrica dels successos ocorreguts desde'l dia 8 al 11 de Janer de 1874 ab motiu de l'entrada dels carlins a Vich. Vich, Anglada, 1913.

450 COLOMINAS, Timoteu : La Guia de la Vall de Ribes i les altes Valls del Freser. *BCECat*, 1914, 278-282.

451 — La Toça de Montbuy. *BCECat*, 1914, 57-64.

452 COMAS, Ramón N. : Imatges i Capelles de veïnat (Segona tanda). *BCECat*, 1914, 272-276, 300-303, 331-335.

453 Cortes de los antiguos Reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña, publicadas por la Real Academia de la Historia. Cortes de Cataluña. Madrid, Fortanet, 1914. fol. Tom XIX. 453 pp. — XX, 506 pp.

454 COY COTONAT, A. : «Agustina Saragossa Doménech» heroina de los sitios de Zaragoza. Ceuta, Guerra, 1914. 8.º. VI-291 pp.

455 — Estudios histórico-críticos sobre el lugar del nacimiento de San Raimundo de Peñafort. Biografía del venerable Padre Guasch. Barcelona, Editorial Barcelonesa. 1914. 4.º. 90 pp.

456 CURIEL, Fausto : Bernardo Boil, único. Nuevo documento inédito y decisivo. *RMont*, 1914, 149-154.

457 DELAVILLE LE ROULX, J. : Les Hospitaliers à Rhodes jusqu'à la mort de Philibert de Naillac (1310-1421). Paris, 1913, 4.º. VI-452 pp.

458 DELPONT, J. : Sobre MONSALVATJE, n. 489. *RCat*, 1914, 240-241.

459 — Les Catalans en pays de Fenouillet. *RCat*, 1914, 218-231.

460 DURÀN, Félix : Las relaciones jurídicas del Monasterio de San Cugat del Vallés. *RABM*, 1914, XXX, 32-45, 229-242.

461 El Palacio de la Generalidad de Cataluña. *BBSAF*, 1914, n. XIX, 18-57.

462 El Real Monasterio de Poblet. *BBSAF*, 1914, n. XX, 18-44.

463 EUBEL, K. : Die avignonesische Obedienz in Franziskanerorden zur Zeit des grossen abendländischen Schismas - *Franzisk S I*, 1914, 165-192.

464 GALINDO : Guerra civil en Tortosa y su comarca en los años 1461 a 1466. Tortosa, 1913.

GIRONA I LLAGOSTERA, D. Vid. N. I X. n. 494.

GONZALEZ HURTEBISE, Vid. CALMETTE, n. 443.

465 G[UDIOL] Y C[UNILL], J. : Excursió a Vilalleons. *BCEVi*, 1914, 163-171.

466 — Genealogía de la casa Altarriba de Sant Julià de Vilatorta. *BCEVi*, 1914, 183-187, 196-200.

467 GUDIOL, Josep : La festa de la Candelera. *VC*, I, 83-89.

468 — Una carta d'un canonge de Vich al Sr. Bisbe, escrita als Paisos Baixos (1464). *BCEVi*, 1914, 147-150.

469 HERNÁNDEZ SANZ, F. : Documentos inéditos relativos a la iglesia de San Lorenzo de Binixems. *RMen*, 1914, 79-84.

470 Historia del pensament polític català durant la guerra d'Espanya amb la República francesa. Anys 1793-1795. [Nota crítica sobre OSSORIO GALLARDO n. 68.] *Cat*, 1913, 316-317.

471 HUICI, Ambrosio : Las Cuentas de Roger de Lauria. *RCEHG*, IV, 57-66, 149-156, 261-268, 360-372.

472 Inicis catalanistes. Fragment del pròlec d'un recull d'articles del Dr. Martí i Julià anomenat «Per Catalunya». *Cat* 1914, 434-440.

473 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS : Memoria presentada per l'... a l'Excel·lentíssima Diputació de Barcelona, sobre la conservació i catalogació d'arxius i biblioteques d'interès històric. Barcelona, La Neotipia, 1914. 4.º. 15 pp.

474 JORDÁN DE URRÍES, J. : La política exterior de Alfonso III de Aragón. [Versió castellana d'alguns capítols de KLÜPFEL, Die äussere Politik Alfonsos III von Aragonien.] *BA BL Barc*, VII, 1914, 441-458, 472-485.

KLÜPFEL, L. Vid. JORDÁN DE URRÍES, n. 474.

475 La Catalunya heroica. Els seti i bloqueig de Barcelona. 1713-1714. *Ren*, 1914, 12-13, 30-31, 42-43, 54-55, 66-67, 78-79, 90-91, 102-103, 114-115, 126-127, 138-139, 150-151, 162-163, 174-175, 186-187, 198-199, 210-211, 224-225, 238-239, 250-251, 262-263, 274-275, 286-287, 298-299, 310-311, 322-323, 334-335, 346-347, 358-359, 370-371, 382-383, 396-397, 410-411, 434-435, 446-447, 466-471, 500-501.

476 LIBADAS, N. : Els catalans a Grecia [Traducció d'un article seu en l'*Efemeris* d'Atenes i d'altre publicat en l'*Estia* de la mateixa ciutat]. *Cat*. 1913, 487-488.

477 LODDO, R. : I papions, i pepiones e la moneta uneta; denari Pavesi e Veneti correnti in Catalogna e Castiglia dal IX al XIII secolo. *BA BL Barc*, VII, 1914, 336-350.

478 LÓPEZ-PICÓ, J. M. : Sobre OSSORIO GALLARDO, n. 68. *Cat*, 1913, 523-524.

479 LUZIO, Alessandro : Isabella d'Este e i Borgia. *ASL*, 1914, XXI. 469-673.

480 Manual de Novells ardits vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní. Volum catorzè que comprèn lo volum original XXIXª. Anys 1644 (Maig)-1649 (Novembre). Barcelona, Henrich y Companyía, 1913, 4.º. 780 pp.

481 MARSENGO, Maurizio : Gerona (1808-1809).

482 MARTÍNEZ ALOY, J. : La casa de la Diputación de Valencia. *Academia Heráldica* [de Madrid]. 1914, 20-27.

483 MAS, Joseph : Nota Històrica. La Cripta de Santa Eularia a la Sèu de Barcelona. Barcelona, Tipografía Católica, 1914. 8.º. 24 pp.

484 — Notes històriques del bisbat de Barcelona. Volum IX. Rúbrica dels *Libri Antiquitatum* de la Sèu de Barcelona. Primera part. Barcelona. La Renaixensa, 1914. 8.º. 14-366 pp. 1 facsímil. 20 rals.

485 — Notes històriques del bisbat de Barcelona. Volum X. Rúbrica dels *Libri Antiquitatum* de la Sèu de Barcelona. 2.ª Part. Barcelona, La Renaixensa, 1914. 8.º. 378 pp. 1 facsímil. 20 rals.

486 MESTRE NOÈ, F. : Els tortosins per Tortosa. Tortosa, 1914.

487 MIRET Y SANS, Joachim : Lettres closes de Louis I d'Anjou, roi de Sicile, à Pierre, roi d'Aragon. *MA*, 1914, 295-302.

488 — Notes sobre la expedició del rey Pere lo Gran a Berbería. *BA BL Barc*, VII, 1914, 354-360.

489 MONSALVATJE Y FOSSAS, Francisco : El obispado de Elna. Tomo III, XXIII de la Colección [de Noticias Históricas]. Olot, Bonet, 1913. 8.º. 463 pp. Diversos gravats intercalats i apart. 4 pts.

490 MORAGAS I RODÉS, Fidel de : L'antiga universitat de Valls. Valls, Castells. 1914. 4.º. 49 pp.

491 M. T. : La dedicació de Llussà. *BCEVi*, 1914, 190-193.

492 M. T.: Sant Thomàs de Riudeperes. *BCEVi*, 1914, 158-162.
493 — Un monument a Sant Ignasi a Manresa. *BCEVi*, 143-147.
494 N. i X.: El compromís de Casp. [Resum d'unes conferencies per D. Girona i Llagostera.] *Ren*, 1914, 622-623, 663-664.
495 Notes de Arxiu. VII. Allotjaments. — VIII, Inventari de la Seu de Vich al segle X. — IX, Una profecía [sobre Ferràn el Catòlic].— X, Sardanes. — XI, Llanties y Bacines. — XII. Mines d'amatistes al Montseny. *BCEVi*, 1914, 151-156, 188.
496 Parés i Bartra, F. X.: Excursió als estanys de Colomes de la Vall d'Aràn. *BCECat*, 1914, 109-122.
497 Parpal y Marqués, C.: Destrucción y ruina de la iglesia de San Lorenzo de Binixems (1654). *RMen*, 1914. 24-31.
498 Pérez Villamil, M.: La Iglesia de «Santa María la Real de Montserrat», sita en esta Corte [Madrid]. *BAHMadr*, LXV, 232-238.
499 Pinna, M.: Il magistrato Civico di Cagliari. Cagliari, 1914. 8.º. VIII-367 pp. [Extret de *ASSa.*]
500 Pujol i Tubau, Pere: De la guerra contra Joan II. Conveni entre la vall de Ribes i el rei Lluís XI de França (any 1463). *BCECat*, 1914, 216-219.
501 Quadrado, J. M.: Proceso instruído en 1345 contra el Gobernador Arnaldo de Erill, su asesor Des Torrents y el Procurador Real Bernardo Morera... *BSALul*, XV, 1914. 1-15.
502 Quelle, O.: Sobre Gomis, n. 206. *BDR*, VI, 1914, 52.
503 Ramis de Ayreflor i Sureda, J.: Catastro de la Ciudad de Mallorca (1576). *BSALul.*, XV, 1914. 113.
504 Ramos y Loscertales, José M.ª: Un documento inédito relativo a Napoleón de Aragón, hijo natural de Jaime II. *BAHMadr*, 1914, LXV, 305-316.
505 Real Monasterio de Santas Creus. *BBSAF*, 1914, n. XVIII, 18-43.
506 Régné, Jean: Catalogue des actes de Jaime I, Pedro III et Alfonso III, rois d'Aragon, concernant les Juifs. *REJ*, 1914, 53-81, 195-224.
507 Riera y Soler, Luis: La Casa Lonja del Mar de Barcelona. *BBSAF*, 1914, n. XVII, 20-49.
508 Rius i Matas, Pere: Una excursió a les illes Pitiuses. *BCECat*, 1914, 189-212, 221-238.
509 R[odón], F. de: Historiografías provinciales. Las fuentes narrativas de la Historia de Tarragona en la Edad Antigua. *E*, 1914, VII, 83-98, 397-416: VIII, 58-96.
510 — Problemas nacionales. De la división administrativa de Cataluña. *E*, 1913, IV, 193-207, 370-386.
511 — Sobre Altamira, Boletín histórico: Historia de España. Años 1907-1912, en Revue Historique (1913). *E*, 1914, V, 144-147.
512 — Sobre García Villada, El movimiento histórico en España, en Razón y Fe (vols. XXXIX i XL). *E*, 1914, VIII, 499-503.
513 — Sobre Miron, n. 224. *E*, 1914, V, 513-514.
514 — Sobre Parpal, n. 69. *E*, 1914, V, 327-329.
515 — Sobre Arco, n. 431. *E*, 1914, VII, 129-131.
516 Roger, Martí: Gènesi de la Monarquía catalana. Assaig històric social. Barcelona, L'Avenç, 1914. 12.º. 124 pp. 50 cèntims. [De la «Biblioteca Popular de L'Avenç» n. 139].— *ICat*, 1914, 666-670 [fragment: Caràcter de la monarquía catalana].

517 Roig i Font, Joan : Ressenya d'una excursió per la comarca de Gandesa. *BCECA*, 1914, 165-187.

518 Rouquette, J. : Marie de Montpellier, reine d'Aragon. 1181?-1213. Montpellier, L. Valat, 80 pp. 2 frs.

519 Rovira i Virgili, A. : Catalans de la decadencia. *Cat*, 1913, 427-429, 443-445.

520 Rubio y Borrás, M.: El estudiante en la Universidad de Cervera. 1913, IV, 164-183.

521 — Motines de estudiantes en la Universidad de Barcelona, en los siglos xvi, xvii, y xviii. *E*, 1914, V, 31-57. [Tiratge apart. 108 pp. 1'50 pts.]

522 — Sobre Jiménez Catalán. Apuntes para la historia de Balaguer. *E*, 1913, IV, 312.

523 — Sobre Miret, n. 65. *E*, 1913, IV, 152.

524 Sobre Torras, n. 535. *ICat*, 1914, 584-585, 602-603, 617-618.

525 Sanchis y Sivera, José : El Santo Cáliz de la Cena (Santo Grial) venerado en Valencia. Valencia, Badal, 1914. 8.º. 146 pp.

526 — La iglesia parroquial de Santo Tomás de Valencia. Monografía histórico-descriptiva. Valencia. Vives Mora, 1913. 4.º. 268 pp., gravats.

527 Sancho Izquierdo, Miguel : Ensayo de una biografía de D. Antonio de Luna y de su influencia en el Compromiso de Caspe. *RABM*, 1914, XXX, 107-115, 265-282, 453-464.

528 Sanvisenti, B. : Sobre *AIECat MCMIX-MCMX*. *ASL*, 1913, XX, 428-431.

529 — Sobre *AIECat MCMXI-XII*. *ASL*, 1914, 285-289.

530 Sarthou Carreres, C. : La Provincia de Teruel. Burriana, Monreal, 1914. 4.º. 90 pp., un mapa, fotografíes. 3 pts.

531 Schwarz, K. : Aragonische Hofordnungen im 13. und 14. Jahrhundert. Studien zur Geschichte der Hofämter und Zentralbehörden des Königsreichs Aragon. Berlin und Leipzig 1914. 4.º. X-154 pp. [De la serie «Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte». 54.]

532 Sempere, Fray Lorenzo G. : Los Milagros de San Vicente Ferrer. Barcelona, Lib. Católica Internacional, 1913. 8.º. VIII-530 pp.

533 Serra y Vilaró, Juan : La judería de Verdú. Apuntes Históricos. *BAHMadr*, 1914, LXV, 250-253.

534 Sureda, Enrique : De la Corte de los Señores Reyes de Mallorca. Apuntes para una historia privada de aquellos Monarcas y de los de la Casa de Aragón, Reyes de Mallorca. Madrid, Imprenta Clásica, 1914. 8.º. 162 pp., fotogravats.

535 Torras, Cèsar August: Vall de Ribes. Altes valls del Freser. 84 itineraris. 72 fotogravats y un mapa de la Comarca. Barcelona, Sabadell y C.ª. 1914, 12.º. 213 pp. 6 pts. [Vol. VII de «Pirineu Català, Guia Itinerari»].

536 Truyols, Antoni : Monografía històrica del Sant Cristo de Manacor... Palma de Mallorca, La Esperanza, 1914. 8.º. 114 pp.

537 Vila Sala, A. : Prats de Rey y la Mare de Deu del Portal, notes històriques. 2.ª edició. Manresa, 1913.

538 Vilanova y de Rosselló, Ramón de: Notes históriques. La familia Balenyà. *BCEVi*, 1914, 179-183.

539 Vilaró y Griera, J. : La Baronía del Brull. Etimología de Brull. Rodalía de la Baronía. *BCEVi*, 1914, 177-179.

540 Vidal, Eduard : Una excursió per les serres de Brufaganya, Queralt i Miralles. *BCECat*, 1914, 81-92.

HISTORIA LITERARIA I FILOLOGÍA

541 Aclariments [a diferents articles del Butlletí]. *BDCat*, II, 97-98.

542 AGUILÒ I FUSTER, Mariàn : «Diccionari Aguiló» materials lexicogràfics aplegats per... Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, MCMXIV. Fasc. I *(a* preposició-*Badal)*. 4.º. 1-168. 4 pts. [Biblioteca Filològica de l'Institut de la Llengua Catalana. III].

543 ALABART, J. : Exposició sobre lo libre «de civitate Dei» de S. Agustí. *BABLBar*, VII, 1914, 374-383, 458-463, 516-526.

544 [ALCOVER, ANTONI M.ª] : ¡Alerta an els infinitius que no admeten *r* final! *BDLlCat*, VIII, 201-202.

545 — ¡Fora posar *qual* com equivalent de *cuyo*! *BDLlCat*, VIII, 199-201.

546 — Pròleg [a la Gramàtica Catalana de D. Tomàs Forteza]. *BDLlCat*, VIII, 33-108.

547 — Una altra mica d'eixida filològica. *BDLlCat*, VIII, I, 27.

548 — Una mica de Dialectología Catalana. I. Diferents formes dels pronoms *nosaltres*, *vosaltres*. *BDLlCat*, VIII, 28-31.

549 — Un mot an En Joaquim Ruyra [sobre la reduplicació dels sons aspres *br-*, *cr-*, *dr-*, *pr-*, *tr-*. *BDLlCat*, VIII, 126-128.

550 — Sobre CRESCINI i TODESCO, n. 282. *BDLlCat*, VIII, 168-169.

551 — Sobre FERRER, n. 415. *BDLlCat*, VIII, 196-198. [S'hi fa referencia al dialecte menorquí.]

552 — Sobre JAMPY, Lliris, Roses y Violes cullits en les montanyes del Canigó y oferts a María Santíssima. Perpinyà 1914. *BDLl.Cat*, VIII, 195-196. [Hi ha anotacions filològiques.]

553 — Sobre KAUFMANN, Die gallo-romanischen Bezeichnungen für den Begriff «Wald». Wortgeschichtliche Studie auf Grund der Karten «foret» und «bois» des Atlas Linguistique de la France. Zürich, 1913. *BDLlCat*, VIII, 174-195.

554 — Sobre SALVIONI, Versioni Sarde, Corse e Caprajese della Parabola del Figliuol Prodigo, tratte dalle carte Biondelli. Cagliari, 1913. *BDLlCat*, VIII, 170-171.

555 — Sobre SPITZER, Die Namengebung bei neuen Kulturpflanzen in Französischen. Dialektfranzösisch échaler... 1912. *BDLlCat*, VIII, 171-174.

556 — Sobre TALLGREN, Glanures Catalanes, IV. *BDLlCat*, VIII, 136-150.

557 — Sobre VOGEL, Taschen - Wörterbuch der katalanischen und deutschen Sprache... Erster Teil. Berlin-Schönberg. *BDLlCat*, VIII, 165-167.

558 ALÒS, Josep M.ª de : Speculum Ecclesiae. Tractat litúrgic català del segle XV.ª. *VC*, I, 134-138.

559 ALÓS, Ramón de : El manuscrito Ottoboniano lat. 405. Contribución a la bibliografía luliana. *CT*, II, 96-128.

560 ANTOLÍN, Guillermo : La Apología del Doctor Dimas de Miguel, *RABM*, 1914, XXXI, 349-361.

561 ASÍN PALACIOS, M. : El original árabe de la «Disputa del Asno contra Fr. Anselmo Turmeda» *RFE*, I, 1-51. [Tiratge apart : 8º, 55 pp.]

562 AUZIAS MARCH : Les obres d'... Edició crítica per Amadeu Pagès. Volum II. Text crític de les poesíes LXXV a CXXVIII. Glossari. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans. MCMXIV. 4.º. 380 pp. 12 pts.

563 Barbier fils, Paul : Chroniques étymologiques des langues romanes. *RDR*, VI, 1914, 373-392.

564 Barnils, P. : Comentaris a la flexió alacantina. *BDCat*, II, 24-33.

565 — De fonètica balear. *BDCat*, II, 45-49.

566 — D'excursió dialectal. *Cat*, 1913, 290-291, 306, 322-323, 370-371, 386, 402-403, 435, 469, 486.

567 — Fòssils de la llengua. I. *arc, ase;* -atis, -etis; *ca, cans; colrar; fargar, sirgar; llus, llusc; noc; plaer; témer.*— II, *moll; pany; colgar; llas; llom; damnar; mòller; munyir. BDCat*, II, 7-12, 58-62.

568 — Per la lectura de Textos catalans antics. *Cat*, 1913, 200-201.

569 — Sobre Ferrer, n. 415. *BDCat*, II, 35-36.

570 Batista i Roca, Josep : Nota bibliografica [sobre Hot, Libre primer dels miracles que lo senyor ha obrat per medí de la santíssima Reliquia del Gloriós sanct Ioan Baptista... Perpinyà 1590]. *Ren*, 1914, 598-599.

571 Biblioteca de Catalunya : Festa de la inauguració de la Biblioteca de Catalunya. Exposició de raritats bibliogràfiques. *BBCat*, I, 126-131.

572 Borràs, J. : Un sesto sentido : el «affatus». *BSALul*, XV, 1914, 19-26.

573 B[ulbena] T[osell], A. : Aplech de proverbis rimats den Guillem de Cervera, trelladats del original provençalesch dotzentista en llenga catalanesca per... Barcelona, La Elzeviriana, MCMXIII. 12.º, 32 pp.

574 Calvet, A. : Fray Anselm Turmeda. *E*, 1914. V, 1-30, 177-198, 339-373; VI, 1-38. [Tiratge apart. 8.º. 240 pp., 3'50 pts.]

Canals, Antoni. Vid. Val'eri Máximo n. 674.

575 Cardó, Carles : La negació en català. *Cat*, 1914, 680-682.

576 Carreras y Artau, T. : Programa del 3.r Curso especial sobre Concepciones éticas en España. Ramón Lull (1235-1315). Enero-mayo de 1915. 12.º. 16 pp. [Universidad de Barcelona. Sección de Filosofía de la Facultad de Filosofía y Letras. Cátedra de Ética...]

577 Casadesús, J. : Tomismo y Lulismo. La ortodoxia de Raimundo Lulio. *BSALul*, XV, 1914, 28-30.

578 Casella, Mario. : Sobre A. Pagès, Auzias March et ses prédécesseurs. Paris, 1912. *BSDIt*, 199-214.

579 C[astañeda] A[lcover], V. : Sobre Gutierrez del Caño, n. 598 *RABM*, 1914, XXXI, 496-497.

580 — La cátedra de instituciones teológicas de la Universidad Valenciana y la orden de San Agustín. *RABM*, XXIX, 407-426.

581 Castellà, Gabriel : Sobre'l verb *gosar* en sentit d'*atrevir-se. BDLlCat*, VIII, 27-28.

582 Castellnou, Joan de, i Raimón de Cornet : Poésies en partie inédites de Johan de Castellnou et de Raimon de Cornet d'après le manuscrit de Barcelone. [Publicats per J. Massó Torrents.] *AM*, 1914, 449-474.

583 Cornet, J. : Introduction de l'Imprimerie à Barcelone. *RCat*, 1914. 202-203.

Cornet, Raimón de. Vid. Castellnou, n. 582.

584 Delehaye, H. : Sobre Probst, Caractère et origine des idées du bienheureux Raymond Lulle. *AB*, 1914, 369.

585 — Sobre Probst, Le Lullisme de Raymond de Sebonde. *AB*, 1914, 370.

586 Estatuts de la Biblioteca de Catalunya. — Reglament. *BBCat*, I, 13-18.

587 [FABRA, Pompeu] : Càtedra de Llengua Catalana. [Extracte de les lliçons donades a la Càtedra sostinguda per la Diputació de Barcelona.] *Cat*, 1913, 136-137, 151-152, 201-202, 237-238, 284-285, 366-367, 415, 478-479, 510-511, 526-527, 558-559, 571-572; 1914, 28-29, 158, 170-171.

588 FABRA, P. : Els mots àtons en el parlar de Barcelona. *BDCat*, II, 1-6.

589 FABRÉ OLIVER, Juan : Autógrafo notable de Orfila. *NuT*, 1914, juny.

FERRÁ, Vid. Lull n. 611.

590 FITA, Fidel : Una carta hebrea de Solsona. *BAHMadr*, 1914, LXV, 246-249.

GALMÉS. Vid. LULL ns. 611, 612.

591 GARCÍA VILLADA, Z. : Poema del Abad Oliva en alabanza del Monasterio de Ripoll. Su continuación por un anónimo. *RFE*, I, 150-161.

592 GELZER, Heinrich : Sobre PAGÈS, Auzias March et ses prédécesseurs. *ZRPh*, 1914, 378-381.

593 GOTTRON, A. : Neue Literatur zu Ramón Lull. *FranziskS*, I, 1914, 250-256.

594 GRIERA, Antoni : Desembre = Advent. *VC*, I, 22-24.

595 — Els noms dels vents en català. *BDCat*, II, 74-96.

596 — La Frontera Catalano-Aragonesa. Estudi geogràfico-lingüístic. I. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, MCMXIV. 4.º. 119 pp. 3 mapes. 5 ptes. [Biblioteca Filològica de l'Institut de la Llengua Catalana. IV.]

597 — Sobre'l mot Artiga. *BDCat*, II, 63-70.

GUILLEM DE CERVERA. Vid. BULBENA n. 573.

598 GUTIÉRREZ DEL CAÑO, Marcelino : Catálogo de los manuscritos existentes en la Biblioteca Universitaria de Valencia... Prólogo del Excmo. Sr. D. Francisco Rodríguez Marín. Valencia, Maraguat. 1914. Fol. Vol. I (A-D.) XIV-310 pp.; II (E-O) 360 pp.; III (Z-L) 336 pp.; 30 fototipies.

599 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS : Memoria presentada per l'... als Excel·lentíssims senyors President de la Diputació i Alcalde de Barcelona, sobre la celebració del VI.è Centenari de la mort de Ramón Lull. Barcelona, La Neotipia, 1914. 4.º. 13 pp.

600 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS : Memoria presentada per l'... a l'Excel·lentíssim senyor President de la Diputació Provincial de Barcelona sobre la creació d'un laboratori de fonètica experimental. [Barcelona, L'Avenç, 1914] 4.º. 11 pp.

601 [JORDI DE SANT JORDI] : Pages choisies. Enyorament [publicada per J.-S. Pons]. *RCat*, 1914, 53-55.

602 KORÖSI, Albin : Egy magyar királyeány története. Istoria de la fiyla del rey Dungria. Katalán-provencei legenda. (Tanulmány az ó-román irodadom és dialectologia Körebol). Budapest, 1914. 64 pp.

603 KRÜGER, Fritz : Sobre 264. *RDR*, VI, 1914, 228-237.

604 — Sobre PUJOL, n. 325. *BDR*, VI, 1914, 106-107.

605 LACVIVIER, R. de : Particularités de la langue catalane. *RCat*, 1914, 83, 84.

606 L. B. R. : Sobre ASIN, n. 561. *RMM*, 1914, 349-350.

607 LÓPEZ-PICÓ, J. M. : Sobre ROIG ROQUÉ, n. 108. *Cat*, 1913, 342-343.

608 — Sobre ROVIRA I VIRGILI, n. 328. *Cat*, 1913, 710-711.

609 LLABRÈS, G. : Consueta de la nit de Nadal. *BSALul*, XV, 1914, 38-46.

610 Llegendes de l'altra vida. Viatges del cavaller Owein y de Ramón de Perellós al

Purgatori de Sant Patrici; Visions de Tundal y de Trictelm; Aparició de l'esperit de G. de Corvo; Viatge d'en Pere Portes a l'Infern. Textes antics publicats per R. Miquel i Planas. Barcelona. Giró. MCMXIV. 8.º. XII-364 pp. 16 pts.

611 LULL Ramón : Libre de Blanquerna escrit a Montpeller devers l'any M.CC.Lxxxiiij. Transcripció directa amb facsímils, proemi, mostres d'escriptura i variants dels més vells manuscrits per Moss. Salvador Galmés i En Miquel Ferrà. Palma de Mallorca, Comissió Editora Luliana, 1914. 4.º. XX-512 pp. Un gravat. 12'50 pesetas [Vol. IX de las Obres de Ramón Lull.]

612 — Libre de Contemplació en Deu. escrit a Mallorca & transladat d aràbic en romanç vulgar devers lany M.cc.Lxxij. Transcripció directa confrontes y variants dels més vells manuscrits per Moss. Salvador Galmés. Tom. VII. Palma de Mallorca. Comissió Editora Luliana. 1914, 4.º. 653 pp. 15 pts. [Vol. VIII de les Obres de Ramón Lull.]

613 MARX, R. : Die katalanische Terminologie der Korkstopfenerzeugung. *RDR*, VI, 1914, 1-80. [N'hi ha tiratge apart.]

614 MASSÓ TORRENTS, J. : Catàleg dels manuscrits catalans de la Biblioteca Capitular de Barcelona. *BBCat*, 145-155.

615 — Lectura feta en la Sessió Inaugural de la Biblioteca de Catalunya. *BBCat*, I, 41-48.

616 — Sobre ANTOLÍN, Catálogo de los Códices latinos de la Real Biblioteca del Escorial. I, II, III (1910-1913). *BBCat*, I, 163-165.

617 — Sobre GUTIERREZ DEL CAÑO, n. 598. *BBCat*, I, 165-166.

— Vid. CASTELLNOU, Joan de, n. 582.

618 — i Jordi RUBIÓ I BALAGUER : Catàleg dels Manuscrits de la Biblioteca de Catalunya. *BBCat*, I, 22-29, 49-121, 156-162.

619 MILLARDET, G. : Sobre MIQUEL Y PLANAS. La Imitació de Jesucrist del venerable Tomàs de Kempis. Traducció catalana de Miquel Pérez. *RLR*, 1914, 136-137.

620 MIQUEL I PLANAS, R. : Bibliografía del Partinobles en català. *BBa*, I, 628-640.

621 — Bibliografía del «Pierres de Provença» en català. *BBa*, I, 516-518.

622 — Bibliografía del «Tirant lo Blanch». *BBa*, I, 455-461.

623 — Bibliografía de Ramón Lull, en català. *BBa*, I, 659-664.

624 — El «Libre de Fra Bernat» d'en Francesc de la Via. *BBa*, I, 547-580.

625 — El «Valeri Máximo» en català. *BBa*, I, 601-615.

626 — Els textes catalans de la «Visió delectable». *BBa*, I, 461-463.

627 — «Escacs d'Amor», poema inèdit del xv.ên segle. *BBa*, I, 414-439.

628 — Més impressions den Rosembach. *BBa*, I, 538.

629 — Pròleg editorial y notes sobre les «Llegendes de l'altra vida» *BBa*, I, 466-506.

— Vid. Llegendes de l'altra vida n. 610.

— Vid. VALERI MÁXIMO n. 674.

630 — i Ernest MOLINÉ Y BRASÉS : Discursos llegits en la «Real Academia de Buenas Letras» de Barcelona en la recepció pública de D. Ramón Miquel y Planas, el día 19 de juliol de 1914, Barcelona, Casa Provincial de Caritat. 1914. 4.º. 45 pp. [Influencia del «Purgatori de Sant Patrici» en la llegenda de «Don Juan».]

631 MIRET I SANS, J. : Los noms personals y geogràfichs de la encontrada de Terrassa en los segles xê y xiê *BABLBarc*, VII, 1914, 385-407, 485-509.

632 — Pro sermone plebeico. *BABLBarc*, VII, 1914, 275-280.

633 MOLINÉ BRASÉS, E. : Receptari de Micer Johan. *BABLBarc*, VII, 1914, 321-336, 407-440. [N'hi ha tiratge apart.]
— Vid. MIQUEL I PLANAS, n. 630.
634 MONTOLIU, M. de : La geografía lingüística. *E*, 1913, I, 24-34; II, 76-98.
635 — La paraula «Monjoia». Petit estudi lexicològic. *Cat*, 1913, 86-89.
636 — La paraula «Monjoia». Apendix. *Cat*, 1913, 131-132.
637 — Miscel·lania sintàctica. I *D'allò més*. — II. *Bona l'has feta Jeroni!* — III. *I ell que li diu...* — IV. *a que fas?* — V. *Vès quina cosa! Vès d'anar depressa!* *BDCat*, II, 13-23.
638 — Notes toponímiques. *Bellum videre*, en català. *BDCat*, II, 71-73.
639 — Sobre TALLGREN, n. 673. *BDCat*, II, 36-39.
640 NICOLAU D'OLWER, L. : Introducción al estudio de la literatura catalana. *E*, 1914, VII, 328-351; VIII, 1-15, 177-195, 355-369.
641 — En Bernat Metge i les seves obres. *Cat*, 1913, 251-253.
642 — Notes lexicogràfiques [sobre «Monjoia»]. *Cat*, 1913, 123.
643 OLIVER, Miquel S. : El Centenario de Ramón Lull. *Cat*, 1913, 507.
644 — Evocacions : En Pons y Gallarda. *ICat*, 1913, 98-99.
645 — Evocacions : En Tomàs Forteza. *ICat*, 1913, 154-155.
646 — Evocacions : Don Jeroni Rosselló. *ICat*, 1913, 806-808; *Cat*, 1913, 474.
647 — Evocacions : Don Tomàs Aguiló. *ICat*, 1913, 34-35.
648 P. : De les normes ortogràfiques. *Cat*, 1913, 358-360.
PAGÉS, Amadeu. Vid. AUZIAS MARCH, n. 562.
649 PARPAL Y MARQUÉS, Cosme : Antecedentes de la Escuela Filosófica Catalana del siglo XIX. Barcelona [Comas y Portabella], MCMXIV. 8.º. 85 pp.
650 PELLISSIER, Lluís : Sobre la ortografía catalana. *RCat*, 1914, 194-195.
651 — Vieux documents en catalan. *RCat*, 1914, 154-155.
652 PÈRCOPO, Erasmo : Giovanni Boscàn e Luigi Tansillo. *Rassegna critica di letteratura italiana*. XVII, 1913, 193-211.
PERÉS. Vid. PIN I SOLER, n. 654.
653 PEYRE, Roger : Sobre 304. *REH*, 1914, 470-471.
654 PIN I SOLER, J. i RAMÓN D. PERÉS : Discursos leídos en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona en la recepción pública de D. José Pin y Soler el día 15 de febrero de 1914. Barcelona, Casa Provincial de Caridad, 1914. 4.º. 55 pp. [Sobre Joan Lluís Vives.]
655 PONS, J. S. : Un classique catalan des XIV.e-XV.e siècles : Mossen Jordi de Sant Jordi. *RCat*, 1914, 45-52.
656 — Sobre CORELLA, n. 280. *RLR*, 1914, 145-149.
657 — Sobre MONTOLIU, n. 316. *RLR*, 1914, 145.
— Vid. JORDI DE SANT JORDI, n. 601.
658 POU, J. M. : Sobre Fray Anselmo Turmeda. *BABLBarc*, VII, 1914, 465-472.
659 PROBST, Jean Henri : La Mystique de Ramon Lull et l'Art de Contemplacio. Etude Philosophique suivi de la publication du texte catalan rétabli d'après le ms. n. 67 de la Königliche Hof- und Staatsbibliothek de München. Münster, 1914. 4.º. 126 pp. [De la col·lecció «Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters».]
660 — Tradició filosòfica catalana. *Cat*, 1913, 89-91.

661 Quelques passages Curieux, Originaux ou Remarquables de «Tirant lo Blanch» *RCat*, 1914, 90-95.

662 RAHOLA, F. : Comentaris a un vers famós del Dant, *L'avara povertà di Catalogna ICat*, 1913, 142-144. [Tiratge apart. 12.º, 16 pp.] — *Cat*, 1913, 123-125.

663 Ressenya de la formació de la Biblioteca [de Catalunya]. *BBCat*, I, 5-12.

664 RUBIÓ BALAGUER, Jordi : Katalanische Literatur 1904-1907. *RJb*, XIII,4 24-436.

665 [RUBIÓ I BALAGUER, J.] : Sobre AGUILÓ, A., Notas sobre algunos códices de la Biblioteca Provincial y universitaria de Barcelona. *BBCat*, I, 122-123.

666 — Sobre ROGENT i DURÀN. Les edicions lulianes de la Biblioteca Universitaria de Barcelona. 1913. *BBCat*, I, 123-124.

— Vid. MASSÓ TORRENTS, n. 618.

667 RUBIO Y BORRÁS, Manuel : La imprenta en España. Los Ibarras en Cervera. *E*, 1913, II, 176-184.

668 RUIZ Y PORTA, Joàn : Els canonges Foguet y Gonzalez de Posada Archeólechs de Tarragona. Biografías llegidas en la solemne sessió pública de la «Sociedad Arqueológica Tarraconense» del 19 de Desembre de 1905. 1914, 93-112, 121-144

669 RUYRA, J. : Questions de llenguatge. I, De la reduplicació dels sons aspres (br-cr-dr-pr-tr.). II, *Si fa no fa*. III., *Prendre*. IV, *Pendre*. *Cat*, 1913, 178-179, 213-214; 1914, 231-233, 311-314.

670 SPITZER, L. : Corrections au conte d'amour catalan. *Ro*, 1914, 105-106.

671 — Syntaktische Notizen zum Catalanischen. *RDR*, VI, 1914, 81-138.—Nachträge, 237-240.

672 — Sobre PASTRE, De l'emploi de *l'hi* et de *els hi*. *BDR*, VI, 1914, 52.

673 TALLGREN, O. J., Glanures catalanes et hispano-romanes. *NM*, 1911-1914.

674 VALERI MAXIMO : Llibre anomenat dels dits y fets memorables. Traducció catalana del XIV.ên segle per Frare Antoni Canals. Ara per primera volta estampada segons el còdex del Consell de Cent barceloní, per R. Miquel y Planas. Barcelona, MCMXIV. 8.º. 2 vols. I de LII-310 pp. i 1 làmina; II de IV-382 pp. 32 ptes.

675 VALLÈS, E. : Llengua morta i llengua viva. *Cat*, 1913, 538-539.

676 VALLS TABERNER, F. : A propòsit d'una Biblioteca [la dels Caputxins de Barcelona, enriquida amb la compra de llibres de la dels comtes de Montenegro]. *Cat*, 1913, 229-230.

677 VIDAL, M. : La tradició i les Normes [ortogràfiques]. *Cat*, 1913, 369.

678 VOGEL, E. : Sobre 95. *BDR*, VI, 1914, 16-17.

679 VOLART, R. : Veus del Català de Cerdanya. *BDCat*, II, 50-57.

680 WATSON, F. : L'element espanyol en Lluis Vives. *AIC*, II. Versió d'originals anglesos i alemanys, 1-33. [Traducció de WATSON, n. 339.]

681 XIM-XIM : De les Normes ortogràfiques. *Cat*, 1913, 344-345.

RESSENYES DE CÀTEDRES

Literatura catalana

1914-1915

Els alumnes matriculats foren en nombre de 28. Alguns d'ells eren deixebles molt aprofitats de cursos anteriors, desitjosos d'enfondir i completar els estudis començats.

La presencia d'aquest grup d'estudiants, obligà a dividir el curs en dues parts, com ja s'ha fet en anys anteriors : en la primera, en unes lliçons d'introducció i generalitats, es procurà donar una idea del contingut total de la historia de la literatura catalana; en la segona, que començà després de les festes de Nadal, es triaren alguns capítols especials de la historia de la literatura catalana, estudiant-los detingudament en forma monogràfica, i procurant introduir els alumnes en el camp de les últimes investigacions.

Aquesta segona part del curs, va dedicada principalment als deixebles que ja han freqüentat la classe en anys anteriors, però no s'ha de creure que els estudiants nous no es trobin en condicions de seguir les explicacions. El quadro general de la historia de la literatura que es fa amb alguna extensió en els mesos d'octubre-desembre, els permet situar el tema desenrotllat dins del conjunt de la nostra historia literaria i relacionar-lo amb tots els seus períodes. L'experiencia ha demostrat, ademés, que aquestes lliçons en les que l'alumne pren part en l'esforç del professor, seguint-lo pas per pas en les seves investigacions, són d'una gran eficacia per a orientar els estudiants en el mètode a seguir i en l'aplicació pràctica de l'utillatge bibliogràfic.

S'obrí el curs amb unes lliçons d'introducció a l'estudi de la literatura catalana, fixant el concepte de son contingut i extensió en el temps i l'espai. Després d'una lliçó dedicada a ensinistrar els alumnes en el maneig de la bibliografía indispensable per al nostre estudi, es passà a tractar de la divisió general de la historia de la literatura catalana, assenyalant ses tres èpoques principals, nacional, decadencia i renaixença, i sos límits cronològics respectius. Amb més ex-

tensió, es posaren de relleu els caràcters distintius de l'època nacional, dividida en dos subperíodes : I, preclàssic (des de Jaume I a Joàn I), i II, clàssic (des de Joàn I a Ferràn *el Catòlic)*. D'aquestes lliçons, es dictà el següent resum als alumnes :

I. *Època preclàssica, propiament mig-eval.* — Sa extensió. Caràcter eminentment nacional. Influencies internes : llatino-eclesiàstica, provençal, oriental. Influencies externes : francesa. Predomini dels escriptors catalans i mallorquins. Divorci entre la prosa i la poesía. Escola poètica provençal. Fonaments de l'escola poètica catalana. Prosa nacional : els cronistes i els tractadistes. Desaparició gradual a Catalunya de la llengua i literatura provençal en el s. XIV.

II. *Època clàssica o del Renaixement italià.* — Sa extensió. Predomini de l'escola tolosana en la poesía i de la influencia italiana en la prosa primer i més tard també en la poesía. Desaparició de l'orientalisme. Decadencia de la influencia francesa. Caràcter menys nacional de les lletres; es manté la tradició en la historia i en la mística. Nombroses traduccions en els s. XIV i XV. Aparició i predomini dels escriptors valencians. Triomf del Renaixement. Els traductors clàssics. Primers escriptors llatins del Renaixement català. Aparició de la novel·la propiament dita, sota la influencia francesa i italiana. Influencia castellana incipient en la literatura.

Després d'aquestes lliçons, i amb el propòsit d'introduir els alumnes en el coneixement de la llengua provençal, es va començar l'estudi de la poesía catalana abans de l'aparició de la nostra escola poètica. Va dedicar-se una lliçó als trobadors provençals a Catalunya, i algunes més als trobadors catalans més importants dels regnats d'Alfons I, Pere II i Jaume I. S'estudià la personalitat poètica d'en Guerau de Cabrera, llegint-se fragments de la seva llarga composició endreçada al juglar Cabra; les al·lusions literaries que s'hi fan als diversos gèneres de narracions literaries llavors més en guisa, li donen gran importancia en la historia de la literatura comparada, i donaren motiu a explicar amb alguna detenció els caràcters principals dels cicles carolingi, bretó i clàssic en què aquelles es dividíen, seguint l'exemple donat per la literatura francesa. A continuació va parlar-se d'en Guillem de Cabestany, la llegenda del qual, tal con es troba recontada en les vides dels trobadors provençals, fou llegida pels alumnes, i d'en G. de Bergadà, fent remarcar el valor històric de sos versos i la varietat de metres que emplea, alguns d'ells de caient popular. Del regnat de Pere II, rei al qui tan sovint s'al·ludeix en la literatura de l'època (Crònica dels albigesos, Roman de Jaufre), s'assenyalà la producció d'en G. de Calansó i de l'Huc de Mataplana, noble varó molt afectat a la poesía i de qui ens fa una pintura tan interessant en Ramón Vidal de Besalú en sa novel·la *En aquel temps c'hom era jays.*

Aquest últim poeta és un dels de major personalitat dels catalans que escrigueren en provençal, principalment en sos *ensenhaments* en forma didàctico-narrativa, que és el gènere on s'ha de buscar la contribució més original dels catalans en la poesía provençal (Cabrera, Vidal, Cervera, Cerverí, etc.). Tres poesíes líriques s'atribueixen a en R. Vidal, de dues de les quals és la paternitat bon xic dubtosa. En canvi, les tres obres narratives que d'ell s'han conservat són d'autenticitat indubtable i del major valor històric i literari. De les tres

se'n tractà a classe detingudament, aprofitant les edicions que n'han fet, publicant-les senceres per primera vegada, els provençalistes alemanys Cornicelius, Bohs i Appel.

Molta importancia té la *Rasos de trobar* del mateix Vidal, llibre de gaia ciencia que va tenir gran influencia en els tractats retòrics successius, i, per tant, en el desenrotllament de l'escola poètica catalana. Després d'estudiar-la detingudament en ses dues parts, gramatical i literaria, se la va comparar amb els tractats d'en Terramagnino de Pisa i en Jofre de Foixà, que la imitaren, i per lo molt que s'hi relaciona, s'estudià també el grup de retòriques d'autor català anteriors a les *Leys d'Amor* d'en G. Molinier, o sigui, el *Mirall de trobar* d'en Bg. de Noya, la *Doctrina de compondre dictatz*, el tractadet igualment anònim descobert en el ms. 129 de Ripoll de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, el *Doctrinal* d'en R. de Cornet (1324), i la *Glosa* d'en G. de Castellnou del mateix escrit (1348). En el curs d'aquestes explicacions va esser aprofitat per primera vegada l'antic manuscrit que contenint la major partida d'aquests tractats de *gaia ciencia*, havía existit en l'antiga biblioteca del Carme de Barcelona, i després d'haver-se cregut perdut durant molts anys, va esser adquirit per la *Biblioteca de Catalunya*.

Continuant l'estudi dels poetes catalano-provençals, es tractà d'en G. de Cervera, i sobretot, molt extensament, d'en Cerverí de Girona, fent-se el resum de la producció poètica que d'ell ens ha quedat, la més extensa i variada de la nostra poesía provençal, i continguda quasi per complet en el *Cançoner Gil*, de la Biblioteca de l'Institut d'Estudis Catalans. El Dr. Rubió i Lluch va fer una completa exposició de les noticies que sobre sa biografía s'han recollit, i llegí i comentà alguns fragments de les obres d'en Cerverí que s'han publicat pels Srs. Llabrés, Max Kleinert i Massó Torrents. Encara duraven aquestes explicacions, quan l'epidemia llavors regnant a Barcelona i la consegüent dispersió dels alumnes, obligà a suspendre les lliçons cap al 6 de desembre.

Al tornar-se a rependre les classes, trobant-se malalt el Sr. Rubió i Lluch, va encarregar-se de la càtedra el Sr. Ramón d'Alós, qui dedicà una serie de lliçons a R. Lull, en el desig de commemorar d'aquesta manera a la classe el VI^è Centenari de la mort de Ramón Lull que aquest any se celebra. Les seves explicacions es feren segons el següent sumari:

Ramón Lull. Biografía, itinerari. Bibliografía i antics catàlegs i inventaris d'obres lul·lianes. Fons més importants de Mss. : Munic, Roma, París. Estampacions lul·lianes. Traduccions a diverses llengües de les obres de R. Lull. Llengües que empleà en sos escrits. R. Lull escriptor en llengua aràbiga.

Principals característiques de l'opus lul·lià. Les seves idees de creuada i comparació amb els projectes similars d'altres autors contemporanis.

Examen de la producció lul·liana en llengua vulgar. Les obres literaries. El *Libre del Gentil* i sa comparació amb altres llibres lul·lians semblants. El *Blanquerna* i el *Fèlix*. Obres místiques : *L. de contemplació*, etc. Obres doctrinals : *Doctrina pueril*. Altres obres en prosa. Principals obres en vers : *Desconort*, *Plant de Nostra Dona*, *Cant de Ramón*.

Desgraciadament va caure també malalt el Sr. Alós, i llavors s'encarregaren de la classe els Srs. Lluís Nicolau d'Olwer i F. Valls i Taberner, el primer dels quals explicà als alumnes ses importants investigacions, encara inèdites, sobre Ber-

nat Metge, mentre el Sr. Valls ocupà la càtedra els dijous, dies dedicats a exercici pràctic, llegint amb els alumnes uns fragments escullits del *Somni* de B. Metge.

Després de les vacacions de Pasqua i de Setmana Santa, estant encara impossibilitat de fer la classe el Dr. Rubió i Lluch, va substituir-lo el Sr. Jordi Rubió, qui va dedicar la resta del curs a estudiar la novel·la catalana, tema que no havía estat tractat encara detingudament en la classe de Literatura catalana i al que donava actualitat la publicació del *Novel·lari català* del senyor Miquel i Planas, i del seu *Estudi històric de l'antiga novela catalana.*

El concepte modern que tenim de la novel·la, és fruit d'una producció literaria conscient i refinada, i és inútil voler-lo trobar realitzat amb igual perfecció en les literatures mig-evals. Els primers passos que moltes d'elles donaren en el camí de la novel·la, els feren valent-se de la forma mètrica; després aquelles narracions es prosificaren, a semblança del que ocorregué amb moltes epopeies. Vol dir això, que hem d'incloure aquelles narracions en vers en el camp del nostre estudi? Una cosa és la historia dels temes novel·lístics, i altra cosa la de la novel·la : per això no podem acceptar el criteri poc delimitat que ha guiat al Sr. R. Miquel i Planas en son meritori *Estudi històric de l'antiga novela catalana (Bibliofilia,* I), i considerarem la forma prosaica com el criteri fonamental que ens fixarà els límits del nostre estudi. Però aquest criteri no pot esser l'únic, sinó que se n'han de tenir presents d'altres, que constitueixen la base de la divisió dels gèneres literaris en prosa. Segons ells, doncs, prescindirem en absolut, i en això ens separem també radicalment del citat treball : 1.r, de les narracions en vers (noves rimades, com el *L. dels set savis*, etc.); 2.n, de les vides de Sants i narracions apòcrifes derivades dels Evangelis, que, encara que continguin un element legendari, tenen son lloc apropiat en l'hagiografía i en la literatura religiosa; en canvi haurem de parlar del conte devot; 3.r, dels llibres de caràcter històric, encara que continguin elements novel·lescs (el *Valeri Màxim* per exemple).

Hi ha en la nostra literatura un conjunt d'obres de derivació estrangera i principalment oriental, com l'*Isop*, el *L. de Sidrac*, l'*infant Epitus*, etc., que entren més propiament dins la literatura gnòmica que dins de la novel·lesca, ja que l'argument és en ells una cosa accidental. Però la literatura de visions i llegendes d'ultratomba, si bé eminentment religiosa, entra de vegades en els límits de la novel·la (p. ex., el *Purgatori de S. Patrici*, d'en Perellós). La novel·la filosòfica i la teològica, és un gènere híbrit, però de gran importancia a Catalunya, i no hi ha inconvenient en posar-la al costat de la novel·la propiament dita, si se l'estudía purament des del punt de vista literari : per exemple, les de R. Lull, el *Somni* de B. Metge, *L'Ase* d'en Turmeda, etc.

Fetes aquestes indicacions preliminars i de mètode, i comunicada la bibliografía especial de consulta per aquest estudi, es féu la divisió general del desenrotllament de la novel·la catalana en la forma següent :

Tardana aparició de la novel·la a Catalunya i curta durada de la seva vida (s. XV a principis del XVI.) Precedents en el s. XIV. R. Lull. Llegendes religioses de faisó novel·lesca. Els contes devots.

A) La novel·la catalana d'origen estranger. Influencies que s'hi exerceixen: *a)* francesa; *b)* italiana.— a) La novel·la francesa a Catalunya. Sos cicles

principals. Traduccions catalanes de novel·les franceses. b) La novel·la italiana a Catalunya. Traduccions.

B) La novel·la catalana original. Sos gèneres principals : el cavalleresc: el sentimental; Diàlegs i relacions al·legòriques de caràcter amorós.

Immediatament començà a tractar-se dels precedents de la novel·la catalana en el s. XIV, fixant-nos en R. Lull, segons el següent programa:

I. Els elements novel·lescs en R. Lull. Diàlegs i obres didàctiques de R. Lull on apunta una acció. Caràcter secundari d'aquesta.

II. Les tres grans obres novel·lesques de R. Lull. El *Libre del Gentil*. El *Blanquerna*. El *Fèlix*.

III. L'apòleg en R. Lull.

El filosof mallorquí no es proposava esser novel·lista, però en tenía les condicions necessaries. No era pas un propòsit literari ço que el guiava, sinó un desig de divulgació doctrinal; però així i tot, l'esperit lul·lià que tot ho sentía en forma passional, sabía donar plasticitat a lo més abstracte, i força dramàtica fins a les discussions filosòfiques. La lluita interna que es desenrotllava en l'ànima d'en Lull, s'exterioritzava en les seves obres, i això és ço que dóna tan ric contingut psicològic a molts dels seus arguments, que si bé en el *Blanquerna* i el *Fèlix* semblen descapdellats amb complacencia, esdevenen cada cop més senzills i abocetats.

Els elements novel·lescs de R. Lull són sempre els mateixos : la pintura de païsatges més o menys convencionals on se sitúa una acció (la font, la pradera, la selva prop de París, etc.); la intervenció de personatges simbòlics; les al·legoríes; la forma dialogada; certes personalitzacions autobiogràfiques, que ens retraten millor la vida interna més que no pas l'externa de R. Lull; finalment, els eximplis o apòlegs. D'aquests n'hi ha tres classes principals : a) els purament didàctics, en esquemàtica forma abstracta, que són els que predominen; b) els trets de la vida real i contemporania, en qual cas són de gran interès, perquè ens retraten els costums; c) els de derivació oriental, que s'han de cercar principalment en el *Fèlix*. Un estudi ben nou i curiós fóra l'agrupar tots aquests exemplis, molts dels quals es repeteixen en diversos llibres lul·lians, i veure de rastrejar llur origen i evolució en les diverses fases de la producció lul·liana.

Després d'aquestes lliçons de conjunt, s'entrà en l'estudi de les tres més importants novel·les lul·lianes, fixant-se no sols en el quadro general de la narració, sinó també en els innombrables elements novel·lescs independents que en formen el teixit, relacionant-los amb els altres llibres lul·lians i amb sos precedents, quan és possible. Aquest estudi es féu amb particular deteniment en el *Blanquerna*, aprofitant l'avinentesa d'haver-se publicat enguany la primera edició correcta d'aquesta novel·la, per la Comissió editora de Palma de Mallorca.

El curs acabà sense donar temps d'entrar en la tercera part del programa que havía de dedicar-se a estudiar analíticament els apòlegs lul·lians.

Dret civil català

1913-1914

Durant aquest curs comença per explicar-se, com en els anteriors, la part preliminar i general, destinada a justificar l'especialitat del Dret civil de Catalunya, a determinar son contingut i sa jurisdicció personal, real, local i contractal; i a exposar ço que té de general l'acte jurídic, tractant de ses classificacions, elements essencials i naturals, vida i efectes normals i anormals; economía jurídica, protecció dels drets, accions, excepcions i restitució in integrum, donant la deguda extensió a la prescripció de les accions.

Després d'aquesta part general, s'explicaren els drets reals, començant per la possessió. Entre les servituts reals, en quant poden considerar-se com a servituts legals recíproques, es tractà dels quasi contractes de veïnat relatius a parets i a arbres, i s'estudià extensament l'emfiteusi.

Després s'entrà a l'estudi dels capítols matrimonials classificant-los des d'un punt de vista real : capítols d'hereu amb cavalera, de cavalers, de viudos... i agrupant dins de cada mena les institucions que solen pactar-s'hi, amb ço que hi dóna una visió més viva de l'eficacia dels capítols dins de la vida de la familia catalana. S'estudiaren, per consegüent, les institucions jurídiques que s'apliquen a cada una de les diverses formes com sol organitzar-se la familia : separació de béns, dotal i ganancials amb les variants de Tarragona, Tortosa, Aràn... Acabada aquesta materia, s'aprofità el temps de curs restant per explicar la teoría de les obligacions i alguns contractes; puix a l'acabar l'explicació del d'arrendament de coses, acabà també el curs.

Per a la millor comprensió de les explicacions, es llegiren a classe i es comentaren algunes escriptures autèntiques relatives a actes i contractes que s'explicaven.

Alternant amb les conferencies teòriques, resolgueren els deixebles, en forma contenciosa, cent seixanta vuit casos pràctics. Per a donar a conèixer en què consisteixen, en copiarem alguns, a l'atzar:

Cas. P. i M. reconeixen a R., menor d'edat, com a fill natural. S. llega a R. un capital d'importancia; i P. i M. disputen qui pot usufructuar el llegat per raó de patria potestat.

Cas. A. té per B. una finca al cens de 15 lliures a l'any. B. constitueix, sobre dita finca, servitut a favor de C. Més tard, A. dimiteix la finca a favor de B., el qual es nega a reconèixer la servitut de C.

Cas. E. usufructuaria, dispensada de fiança dels béns del seu marit M., té dos fills de vint-i-dos i vint-i-sis anys. L'herencia de M. té un crèdit hipotecari contra A., el qual es nega a tornar el capital si la usufructuaria no li afiança.

Cas. R. té una finca gravada amb servitut *stillicidii* a favor de B. Mor R. i llega la finca a B., el qual la ven a S., que alça la casa en forma que no pot rebre les aigües de l'antiga finca de B., el qual s'oposa a les obres.

Cas. Pel febrer de 1909, M. i D. firmaren escriptura de capítols, en la que

la segona entregà en dot al primer un crèdit de 6,000 duros contra R., i una casa estimada en 37,000 duros. El marit prometé d'escreix tant com la dona aportava en dot, o siguin 43,000 duros. Abans del casament, i per causa no imputable al marit, es cremà la casa, quedant sols el solar, que val 17,000 duros; i R. fou declarat en falla, podent M. cobrar únicament 1,600 duros. D. i M., hereu del marit, discuteixen sobre la restitució del dot i paga de l'escreix.

Cas. P. figura amb un capital de 80,000 duros, però en deu 50,000 a A. Al casar-se D., filla de P., aquest li assenyalà un dot de 50,000 duros, que cobrà M., marit de la filla, ignorant el deute del sogre. Al morir P., son fill F. i l'acreedor A. empenyen la constitució dotal.

Historia de Catalunya

1913 - 1914

Al tornar a obrir-se aquesta càtedra, després de les vacances de Nadal, el professor dedicà les lliçons al període comtal i al començament de la reialesa. A mig febrer, per absencia del professor, s'encarregà de les explicacions el distingit investigador En Francisco Martorell i Trabal, qui s'ocupà detingudament del regnat de Jaume I. A mitjans d'abril, passat Pasqua, reprengué les explicacions el professor d'aquesta càtedra, parlant dels regnats de Pere *el Gran* i d'Alfons *el liberal*, i dels primers anys del regnat de Jaume II. A mitjans de juny es clogué el curs.

A més de les explicacions, es feren en la classe pràctiques de lectura d'antics textos històrics.

ERRADES

En l'article *Orfebrería Catalana* del present volum, s'han advertit les següents errades que cal corretgir:

El punxó dels argenters $\frac{+BA}{RCH}$, de la p. 158, ha de llegir-se $\frac{+BA}{RCK}$.

A l'argenter Romeu des Feu, se li dóna dues vegades (pp. 171 i 175) el nom de Bartomeu i una (p. 201) el de Miguel. És un sol personatge, Romeu des Feu, el mateix gravador de segells de Pere III, documentat per en Ferràn de Sagarra en son recent llibre *Sigillografía Catalana.*

En la nota 1 de la p. 182, on diu : *Ja hem dit (nota 1)*, ha de llegir-se : *Ja hem dit (p. 166, nota 3)*.

En la p. 201 falta indicar en el text les notes 4, 5 i 6. Són fàcils d'assenyalar les dues primeres; la 6 es refereix a l'inventari de 1735.

— També en l'article *La cultura catalana en el regnat de Pere III*, p. 236, penúltima ratlla abans de les notes, on diu : L'infant Joàn el fa trelladar *en llatí*, llegeixi's *en català*.

ESTUDIS UNIVERSITARIS CATALANS

VOLUM IX

ANYS MCMXV-VI

BARCELONA

IMPREMTA DE LA CASA DE CARITAT : MONTALEGRE, 5

TAULA

Pàgs.

BOHIGAS BALAGUER, P. — *Profecies de Fra Anselm Turmeda* (1406) . . 173
GIVANEL MAS, J. — *Tres documents inèdits referents al* D. Quijote. . . 105
MAS, Mn. Josep, prev. — *Document ausetà datat del regnat del rei Berenguer* 184
SOLDEVILA, F. — *Pere II el Gran : el desafiament amb Carles d'Anjou* 123
VALLS TABERNER, Ferran. — *Els orígens dels comtats de Pallars i Ribagorça* 1
VALLS TABERNER, Ferran. — *Els sobrenoms dels reis Anfós II i Anfós III*. 102
VALLS TABERNER, Ferran. — *Els privilegis de la vegueria de Besalú*. . 182

RESSENYES DE CÀTEDRES

Dret civil català (1914-1915) 185
Història de Catalunya (1914-1915) (1915-1916) 186, 187
Literatura Catalana (1915-1916) 188
Arqueologia de Catalunya (1915-1916). 192

Els orígens dels comtats de Pallars i Ribagorça,

per Ferran Valls Taberner.

Els territoris de Pallars i Ribagorça, estretament lligats en un principi, han estat afavorits per historiadors i monografistes diversos[1] amb l'atribució d'una multitut de comtes en els segles VIII i IX, l'existencia dels quals, si s'examina bé, resulta plenament fantàstica i mancada de tot fonament veritable. Barrejant documents apòcrifs amb altres d'autèntics i acceptant dates mal transcrites per antics copistes, es van anar formant les complicades, confoses i de vegades absurdes genealogíes dels tals comtes.

Modernament, el Sr. Serrano i Sanz ha publicat un interessant llibre,[2] en el qual hi ha un bon conjunt de documents que permeten encarrilar bastant la desviada historia de Pallars i Ribagorça en els segles IX i X; mes l'autor no arriba a treure'n prou partit, i entre mig d'observacions atinadíssimes se'n troben moltes de confoses o equivocades i en manquen d'altres que permeteríen, al meu entendre, fixar determinats punts amb precisió.

1. Entre les obres impreses (algunes plenes de falornies) esmentaré aquí les següents: Llobet, *Declaración del arbol de la genealogia y descendencia de los antiquissimos, nobilissimos y excelentissimos vizcondes, condes y duques de Cardona, en el Principado de Cathaluña*, p. 19; Traggia, *Memoria sobre el origen del condado de Ribagorza y sucesion de sus condes hasta que se incorporó en la corona del Pirineo* (Memorias de la Real Academia de la Historia, t. V); Masdeu; *Historia crítica de España*, XV, § 8 i 9, i taula II; Huesca, *Teatro historico de las iglesias del reyno de Aragon*, t. IX, cap. 2; Moner, *Historia de Rivagorza*, t. II; Bardají, *Noticias de Ribargorza* (Biblioteca de escritores ribagorzanos); Pach, *Reseña histórica de la antigua e ilustre Ciudad Ribagorzana hoy villa de Roda*, cap. IV; Cuenca, *Historia de la baronia y pabordato de Mur y cronologia de los condes de Pallars;* Coy, *Sort y Comarca Noguera-Pallaresa*, cap. XVI; Jaurgain, *La Vasconie*, t. II, p. 595. De les obres manuscrites cal citar a *Cronología de los condes y marqueses de Pallars* d'en Llovet (ms. 425 de la Biblioteca de Catalunya), a més de les varies que per al comtat de Ribagorça menciona En Serrano i Sanz en el cap. XII del seu llibre.

2. *Noticias y documentos históricos del condado de Ribagorza hasta la muerte de Sancho Garcés III* (Madrid, 1912). Vegi's la nota d'En Miret sobre aquest llibre, a l'*Anuari MCMXI-XII* de l'Institut d'Estudis Catalans, p. 663.

Els Srs. Miret i Sans i Carreras Candi, després d'haver fet anys enrera una detinguda investigació recorrent el país, havíen anunciat un estudi sobre el Pallars, en el qual sens dubte hauríen aclarit moltes qüestions de la historia d'aquell territori, però la seva publicació sembla retardada indefinidament.

Havent examinat amb alguna detenció els documents que publica el senyor Serrano i Sanz, els que havíen editat ja altres autors, els que de l'arxiu de Gerri va copiar En Llovet* (en un volum que posseeix ara la Biblioteca de Catalunya) i els que es troben transcrits en distintes coleccions diplomàtiques, crec poder establir algunes noves conclusions o refermar-ne d'altres ja consignades per En Serrano i insinuar determinades hipòtesis respecte dels comtes de Pallars i de Ribagorça durant l'època carolingia.

Cal advertir, com a preliminar, que d'abans del segle IX res se sab en concret de dits territoris per falta de documents autèntics, car els que s'havíen atribuït al segle VIII o són apòcrifs o mal datats. Crec que dels monestirs d'aquella encontrada, als que se sol considerar com fundats en el segle VIII, no n'hi ha tal vegada ni un que tingués son origen en aquella centuria : ni Gerri, ni Lavaix, ni potser tampoc Alaó, ni Taberna (més antics els dos segons que els dos primers) degueren remuntar-se més enllà del primer quart del segle IX.

Pel que després es va veient es pot presumir que gairebé des de la vinguda dels francs al nostre país a la fi del segle VIII les comarques altes de Pallars i de Ribagorça, no dominades mai pels sarraïns, esdevindríen una dependencia del marquesat de Tolosa, situació en la que continuaren durant la major part del segle IX. En Serrano i Sanz indica també la relació amb Tolosa d'aquells territoris, els quals, com és sabut, no formaven part de la *Marca hispànica;* però jo crec que aquesta relació fou més estreta del que ell pensa (sense comtes menors intermitjos), estant el comtat de Pallars, amb el pagus de Ribagorça, anex a la familia comtal de Tolosa durant gran part del segle IX tan directament com altres territoris, la Rouergue, per exemple.

I

En Serrano i Sanz ha publicat en son llibre tres interessants documents comtals en favor del monestir d'Alaó, concedits a tres abats successius de dit monestir; cap d'ells porta data, però poden situar-se dintre dècades determinades. Haig d'indicar previament que considero autèntics aquests documents, no veient-hi motius que facin suposar una falsificació : la fórmula general (que és idèntica en tots tres) no difereix sensiblement de la d'altres documents coetanis. Ni

* D'En Llovet i de la seva *Cronología de los condes y marqueses de Pallars* se'n va ocupar En Sanpere i Miquel en l'article, inacabat, de la «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos» (maig-juny de 1904) : *Los orígenes del condado de Pallás y su historiador Fr. Francisco Llobet y Mas.* Dels historiadors del Pallars En Llovet ha estat un dels millor informats.

és una raó per a titllar-los de falsetat el que es refereixin al monestir d'Alaó i ens hagin pervingut per son cartulari, perquè encara que amb relació a dit cenobi s'hagin fet en diverses èpoques falsificacions notables, no cal negar l'existencia del mateix des de la primera meitat del segle IX (en 839 el bisbe Sisebut d'Urgell li llegà la seva biblioteca), i per tant havía de posseir un fons de documentació antiga autèntica; apart de què els apòcrifs cèlebres de la carta d'Alaó i les seves nou confirmacions són una cosa moderna, mentre que les mixtificacions documentals antigues de dit claustre no semblen més nombroses ni de major importancia que les dels altres monestirs de diferents països.

El més antic d'aquests tres documents alaonesos[1] fou atorgat per un comte anomenat Bigo (que s'intitula *vir inluster)* a favor de l'abat Crisogoni, el qual potser fou el primer abat del monestir de Santa María i Sant Pere d'Alaó; és un document expedit quan Carlemany vivía encara. ¿Qui era aquest Bigo?

Des del 806 en què Guillem, duc de Tolosa, es retirà al claustre, fins a l'any 817 en què es creu[2] que començà a regir aquest ducat el comte Berenguer, no se sab qui exercí semblant dignitat. Algún temps després de dit interval (en 825), ja en l'època del comte Berenguer, un tal Wigo, *vir inluster*, féu un canvi de certs béns amb aquest comte (el qual ostenta també el mateix títol honorífic) i amb l'abat de Sant Julià de Brioude.[3] Al meu entendre no sería gens inversemblant suposar que dit Wigo, *vir inluster*, que no és comte, fos un fill del comte Bigo o Wigo, *vir inluster*, i que aquest hagués estat predecessor de Berenguer en el ducat de Tolosa

Però, demés, és probable que el comte Bigo, *vir inluster*, al que acabo de suposar duc de Tolosa, entre 806 i 817, fos el personatge del mateix nom que surt mantes vegades mencionat en el poema d'Ermold el Negre, *De rebus gestis Ludovicii Pii*.[4] És de notar que aquest altre Bigo va morir en 816 (28 octubre), justament l'any abans del en què se suposa que començà a ésser duc de Tolosa el comte Berenguer. Dit personatge es casà amb Alpaida, filla de

1. En Serrano *(obra citada*, p. 112), el copía del Cartulari d'Alaó (f. 47 v.º); el reproduexo aquí per a facilitar-ne el seu coneixement : «In Christi nomine, Bigo, vir inluster, comis. Cognoscant omnes fideles nostri qui in pago Orritense comanent, qui[a] ad isto presbitero nomine Crisogonio cella nostra que dicitur in honore sancte Marie et sancti Petri, erimo posita, ei ad condirigendum vel laborandum diebus vite sue perdonavimus, ita ut nullus eum contangere nec ipsum nec suos homines ibi commanentes inquietare non presumat, sed ipso presbitero Crisogonio liceat in ipso monasterio Alaon pro domno imperatore, ejus filio Holodogo rege, vel pro me Dominum exorare; propterea nobis placuit ut manu propria subtus firmaremus, ut ipsi fideles nostri firmiter hoc sciant et intelligant. Et quicquid ad ipsum monasterium annis preteritis, tam terris [quam] vineis, ad ipsa loca pertinent *(sic)* licenciam ipse Crisogonius abbas abeat perquirendi vel possidendi. Sig✠num Bigoni, comiti».

2. Mabille, *Le royaume d'Aquitaine; ses comtes, ses ducs et ses marquis (Histoire générale de Languedoc*, ed. Privat, t. II, notes, col. 296).

3. *Histoire générale de Languedoc*, ed. Privat, t. II, proves, col. 155.

4. Bouquet, *Recueil des Historiens des Gaules et de la France*, t. VI.

Lluís, el Piadós; havía pres part a la conquesta de Barcelona en 801, com altres comtes principals de la cort del rei d'Aquitania. Aquest li encomanà d'anar a Aquisgràn a notificar la victoria a l'emperador, portant-li captiu el governador sarraí de Barcelona, Zat, el qual havía estat pres durant el setge; fou afavorit per Carlemany amb diversos dons i honors, i se n'entornà cap a la cort d'Aquitania. A la mort d'aquell emperador aconsolà a Lluís el Piadós, i el va instar a pendre aviat el govern. Sembla que el mateix Bigo fou també, almenys des de 814, comte de París; havent obtingut diplomes per a les abadies de Saint-Denis i de Saint-Maur des Fossés.[1] Sabem, demés, que la perdua de Bigo fou molt sentida pel seu sogre, qui repartí els seus honors entre sos fills, els quals no podíen tenir encara gaire edat.

Si les suposicions antecedents fossin certes, el document a favor de l'abat Crisogoni hauría estat expedit entre 806-814 (vivint Carlemany).

El segón de dits documents alaonesos[2] és a favor de l'abat Teodored, successor de Crisogoni; l'atorgant era el comte Berenguer, *vir inluster*. Indubtablement es tracta aquí del duc de Tolosa, el qual, en el document de canvi de béns amb Wigo i l'abat de Sant Julià de Brioude, en 825, ostentava el mateix títol honorífic. Com que l'abat Teodored — ho remarca En Serrano — surt mencionat en documents particulars del 823 i del 826, és aproximadament per aquests anys (que cauen de ple dins el ducat de Berenguer [817-835]) quan es pot suposar expedit semblant diploma.

Tenint per autèntics els dos documents alaonesos examinats, ho ha d'ésser també un altre d'igual, poc posterior,[3] atorgat per un comte Galind

1. Lot, *Bègues* («Romania» 1897, t. XXVI, p. 569).

2. En Serrano *(obra citada*, p. 113) el copía també del Cartulari d'Alaó, f. 47 v.º; és de la tenor següent: «In Christi nomine, Berengarius, vir inluster, chomis. Notum sit omnibus fidelibus nostr·s qu in pago Orritense chommanent, quia ad isto abbate nomine Teuderedo cella nostra qui dicitur in honore sancte Marie et sancti Petri seu ceteras ecclesias qui ad ipsum monasterium pertinent, quicquid Crischonius abba antecessor habuit vel quicquid condercere vel de heremo traere potuerit, is in omnibus pleniter ei perdonavimus, ita ut nullus eum se[u] suos monachos contangere nec ipsum nec suos homines nullus inquietare presumat, sed ipso abbate Teuderedo liceat ipsum monasterium Alaone consistentem liceat *(sic)* pro domno imperatore ejusque filius vel pro me Deum exorare; propterea nobis placuit ut manu propria subter firmaremus, ut ipsi fideles nostri firmiter hoc sciant et intelligant. Et quicquid ad ipsum monasterium annis preteritis tam terris [quam] vineis ad ipsa loca pertinent licenciam ipse Teuderedus abbas abeat perquirendi vel possidendi. Sig✠num Berengarii comiti. Anania, presbiter, jussus Berengario comiti scripsi.»

3. És també copiat del Cartulari d'Alaó (f. 65 v.º) per En Serrano *(obra citada*, p. 123), del qual el transcric: «In Dei nomine, Galindo, Deo favente chomis. Notum sit omnibus fidelibus nostris qualiter petiit industrie nostre abba Asaldus in pago Orritense monasterium chujus vocabulum est Alahone, ubi vaselica fundata esse dinoscitur in honore sancte Marie et sancti Petri, seu ceteras ecclesias qui ad ipsum pertinet monasterium, quicquid Teodoredus abba, ejus antecessor, habuit vel quicquid de heremo restaurare potuerit in omnibus liceat eis quieto ordine habere vel possidere et sub nostra tuitione consistere, ita ut nullus eum vel suos monachos nec homines suos contangere vel inquietare presumat, sed ipso abbate Asaldo Alahone monasterium consisten-

a favor de l'abat Asald, successor de Teodored, encara en temps de l'emperador Lluís, i abans de 837 en què hi hagué ja altre abat: Centul. Aquest Galind no s'intitula *vir inluster;* usa la fórmula «Deo favente chomis». Després de la mort de Berenguer en 835 no es coneix de cert el successor en el ducat de Tolosa fins a l'any 842 en què hi figura Acfred. Podría creure's que aquest no hagués estat el successor immediat de Berenguer, i en tal cas ¿sería possible suposar que el comte Galind del document per Alaó fos un comte de Tolosa pels anys 835-841 aproximadament? Encara que fa una mica estrany el nom de Galind en un comte de Tolosa, no sembla emperò que hagi d'ésser això gran dificultat, i menys si es considera que un altre Galind, cognomenat Prudenci, hispànic de naixença, regí per aquells temps el bisbat de Troyes (847-861).

II

Un dels personatges que ha donat bastant joc ha estat el comte Fredol. Uns el suposaven comte de Pallars ja des de finals del segle VIII, altres el feien comte de Cerdanya i Urgell a principis del IX; alguns identificaven els dos personatges, i molts negaven que hagués tingut a son càrrec aquests dos últims comtats. Cert document de Fredol, sense data, fou publicat pel P. Villanueva,[1] el qual el copià d'un exemplar en pergamí que havía estat segellat i que ell considerà original. Modernament, aquest diploma fou objecte d'una detinguda impugnació d'En Serrano i Sanz;[2] però veu's aquí que, tot arreglant l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell, Mn. Pere Pujol ha retrobat l'exemplar d'aquest document vist pel P. Villanueva, havent tingut l'exquisida amabilitat de comunicar-me'l. Crec que el P. Villanueva tingué raó, i que es tracta d'un document original autèntic, del qual, per a facilitar-ne més la coneixença i a fi de què resulti fàcil a tothom controlar la meva apreciació, n'acompanyo aquí una reproducció en fotogravat (a meitat de tamany), fent-ne la transcripció diplomàtica:

† In nomine D*e*i Patris omnipotentis et in nomine D*omi*ni n*ost*ri J*he*su *Christi*, Fridelo, divina gratia comes et marchio. Si enim justis fidelium nostrorum postolationibus quas pro suis necessitatibus [2]| sibi fieri expetunt, hoc quod juste hac rationabiliter exposcunt aurem n*ostr*ae benignitatis n*ostr*ae (?) accomodamus, hac totius comitatui n*ost*ro pertinere non diffidimus. Idcirco noverit omnium virorum nostrorum fidelium p*re*sentium scilic*et et* futurorum industria [3]| quia depraecatus est nos vir venerabilis abba nomine Trasbadus ex monasterio que

tem liceat ei vel suos monachos pro domno nostro imperatore prolisque ejus vel pro me Domini misericordiam exorare; propterea nobis placuit ut manu propria subter firmaremus, ut a fidelibus nostris verius credatur et firmior abeatur. Et quicquid ad ipsum monasterium pertinet, tam terris quam vineis, licenciam habeat ipse aba Asaldus perquirendi vel possidendi. Eles, in Dei nomine presbiter, jussus scripsi. Signum ✠ Galindo comiti.»

1. *Viage literario a las iglesias de España*, t. XII, 234.
2. *Noticias y documentos del condado de Ribagorza*, p. 100.

vocatur Villanova, qui est situs sup*er* fluvium Nocaria, ut ei talem auctoritatem fieri juberemus p*er* quas res adp*ri*siones eorum que infra comitatui n*ost*ro consistit, que ipse abba jam superius nominatus *et* ipsa congre[4]|gatio de squalido labore contraxerunt, *et* quicquid deinceps aucmentare potueri*n*t salvus atque inlesus possidere queantur. Ad cujus postolationem, quia fidelis in omnib*us* nobis appar*et* immo *et* p*ro* merito servitii sui, placite hac benigne suscepimus *et* ad effectum usque p*er*duximus. [5]| Ob quam causam placuit nob*is* *et* plac*et* ut quicquid squalidum locum fiscum videlic*et* n*ost*rum extirpare aut condirgere ipse abba aut ipsa congregatio laborando potuerit liberum arbitrium concedimus in elemosina senioris n*ost*ri *et* nostre p*er*agere *et* si aliquis homo p*ro*pter amorem et reverentia*m* [6]| D*e*i in eodem locum venerabilem abitum monasticum tenere voluerit et quicquid ibidem in eod[em loco] obmittere voluerit, liberam abeat potestatem omnique facultate sue quantum ejus [voluntas expeti]erit liberum concedimus voluntati ejus hoc p*er*agendu*m*. Sed propterea omnino [7]| jubemus atque expresso injungimus ut nullus ex fidelium nostrorum nec vice comes noster nec vicarius nec centenarius nec missus noster discurrens nec aliquis ex junioribus eorum in aprisiones eorum ausi homines in eodem fiscum comanere miserint nec distringere [8]| nec fidejussores tollere nec condemnare non audeant. *Et* si talis ratio inter eos horta fuerit quod inter se diffiniri non possint, in elimosina n*ost*ra sit ipsa ratio suspensa v*el* conservata, quatenus ante nos finitivam accipiant sententia*m* [9]| *Et* ut hec largitio n*ost*ra melius credatur diligentiusque conservetur, de anulo n*ost*ro subter jussimus sigillari.

† Langobardus cancellarius hanc auctoritate*m* scripsi et *(rusc)*. *(Segell llevat.)* (*Sobre el lloc del segell :* λωνγωβαρδος.)

Si es compara la primera ratlla i la subscripció cancilleresca d'aquest acte amb les dels diplomes carolingis del segle IX es veurà ben bé una perfecta analogía paleogràfica; i en quant al tipus de lletra de la resta del text de dit instrument, es pot notar, per exemple, la seva prou clara semblança amb el d'una escriptura del temps de Lluís el Piadós, consignada al peu d'un document de Carlemany per a l'abadía de Cunaud.[1]

El diploma de Fredol no és possible atribuir-lo a un suposat comte particular de Pallars o d'Urgell de principis del segle IX, car en aquell temps s'hauría guardat de dir-se marquès sense ésser-ho; sigué més tard quan aquest títol esdevingué honorífic i fou ostentat abusivament pel comtes. Demés, aquest document no podía pervenir d'un recó de Pireneu, sinó que deuría haver emanat d'una cancillería important i perfeccionada. Tinc per evident que aquest diploma no pot ésser d'altre que de Fredol, comte i marquès de Tolosa (845-852),[2] el qual devía tenir sota son govern els territoris de Pallars i Ribagorça. Aquest acte no porta cap indicació de data, i no sembla que l'hagi perduda per alguna possible mutilació de la part inferior del pergamí (que és on solía cons-

1. *Fac-similés de l'Ecole des Chartes*, n.º 408.
2. *Histoire générale de Languedoc* (ed. Privat), t. II, notes, col. 299.

tar en els diplomes carolingis), car els plecs de l'exemplar original denoten que's conserva encara íntegre.

Un document, inèdit, atribuït al comte Fredol, estava copiat en el Cartulari de Gerri, i el crec interpolat. * Es tracta d'un diploma a favor de dit mo-

* Transcrit en la *Colecció Moreau I* (f. 11) i en la compilació diplomàtica d'En Llovet (ms. 426 de la Biblioteca de Catalunya); és així : «In nomine sancte et individue Trinitatis, Fredolo, divina gratia comes et marchio. Si enim justis virorum fidelium nostrorum postolationibus quas pro illorum necessitatibus fieri exposcunt aurem benignitatis nostre accomodamus hac totius comitatui nostro pertinere non diffidimus; idcirco noverit omnium virorum nostrorum fidelium presentium scilicet et in futurorum industria quia deprecati sunt nos viri religiosi monachi quedam ex monasterio Ger[rense], qui est situs super fluvium Nocharia, ut eis talem auctoritatem fieri juberemus per quas res proprie illorum seu aprisiones eorum et in ecclesiis et in cellulis que infra comitatui nostro consistunt salvas atque illesas possidere quievisset. Ad quem illorum postolationem, quoniam fideles in omnibus nobis sunt ipsi videlicet caterba monachorum imo et pro merito servito illorum, placite ac benigne suscepimus et in elemosina senioris nostri Karoli et nostre hoc quod impetrarunt ad effectum usque perduximus. Propterea omnino jubemus atque expresse injungimus ut nullus ex fidelium nostrorum, nec vicecomes noster, nec vicarius, nec centenarius, nec aliquis ex junioribus eorum in proprium predictorum istorum monachorum seu quod per alodem posident sive etiam et beneficium quod nos eis concedimus vel concessum abemus, <videlicet ecclesiam sancte Marie de Riparia, qui est in valle quam vulgares dicunt Cardosa, cum alodiis et decimis et primitiis et cum subjectis suis ecclesiis, id sunt Sancte Columbe de Surris et Sancti Martini qui est in loco quem dicunt Castra libera, cum alodio et suis pertinentiis in perpetuum. Item in Olbe castro ipsas condaminas duas qui sunt prope ipsa villa. Simili modo dono ecclesiam Sancti Petri de Palears qui est sitam super fluvium Nocharie et subter ipsum puium quod dicunt Civitate exposita, et cum suis subjectis ecclesiis, scilicet ecclesiam sancti Mikaelis et sancti Cipriani qui sunt in villa Cassovalle, cum alodiis et primitiis et decimis et cimiteriis in perpetuum; et prescripta ecclesia sic dono cum alodiis, cum decimis, cum primitiis, cum cimiteriis, cum lignare, pascuare, emere, et suis terminis qui sunt de castro Morone usque in rivo sive in ipsa losa de in valle et vadit per ipsas fitas et per ipsa via que vadit ad Armenta usque in flumen Nocharie et ad rivo quem vocant Riardo, deinde pervenit ad Cornella qui est prope ipso ponte. Et in alio loco dono ecclesiam sancte Crucis, cum alodio et decimo et cimiterio et cum pertinentiis suis de monte in valle et cum ipsas fontes que ibi emanant; termini autem de ecclesia et de alodio jamdicto sunt parte orientis in Laconarda, de meridie in rivo de Escosse, de occidente in Capristano. Et in alio loco qui nominatur Petra apelia cum suis apertinentiis, cum ipsa ecclesia sancti Stephani et ipsas condaminas qui sunt in pago Cortetano in loco ubi dicitur ad Vadello cum suis affrontationibus, et illas qui sunt ad Petra medie loco; et sanctum Sebastianum ecclesiam cum condaminas qui ibi sunt, et alias qui sunt ad Buisede desuper cum ipsa villa et ecclesia sancti Saturnini; et ecclesiam sancte Marie et villam quam dicunt Rubeream. Et in solano ecclesiam sancti Johannis cum decimis suis et> nullas re[di]biciones nec inlicita occasiones necnon eis requirantur vel certe nec missus noster discurret nec nullus ex fidelibus nostrorum, nec mansionaticos, nec paratas, nec paradas, nec fidejussores tollere nec distringere nec condemnare aliquis presumat, nec illorum homines qui super illorum alodem commanent aut in beneficium nullus distringere conetur, sed sub nostra tuitione atque deffensione et sub nostro mandeburde secure atque quiete sine alterius improbitate vivere ipsi monachi conentur; et si inter se suorumque subjectorum aliqua ratio orta fuerit quod diffiniri non possit, sit ipsa ratio suspensa vel conservata quatenus ante nos finitivam accipiant sententiam. Et ut hec auctoritas majorem habeat vigorem et a viris perfectis melius credatur diligentiusque conservetur, manu nostra subter firmavimus et anulo nostro subter jussimus sigillari. Data auctoritate ista in mense aprile, anno VIIII regnante Karolo rege. Signum *(monograma)* Fredoloni comite. ✠ Langobardo scripsit et. <Signum ✠ Spanellus presbiter.

nestir, i el seu formulari és gairebé idèntic al de l'instrument abans copiat; però conté, demés, indicació de data : «anno VIIII regnante Carolo rege», ço que correspòn al 848, coincidint amb l'època de Fredol, marquès de Tolosa.

Sembla fals un altre document atribuït al mateix Fredol.[1] La seva data, segons la copia que utilitzà el P. Villanueva, és de 808, encara que no és difícil endevinar que el falsificador devía voler posar la de 848 (regnante *rege* Karlo).

Encara un altre document que porta la data de 814 vol referir-se al mateix comte Fredol;[2] però ja ha estat anotada la seva falsetat en els *Regesta* de Böhmer-Mulbacher,[3] i En Serrano l'ha impugnat també.

Demés de tots els anteriors hi ha un document d'un comte Fredol (que no es diu marquès) en 815; podría tal volta ésser autèntic, si bé amb alguna interpolació.[4] Hi figura el bisbe d'Urgell, Possedoni, que ho era efectivament en aquell temps. Dit comte Fredol hauría edificat en la Cerdanya una esglesieta dedicada a Sant Esteve i Sant Hilari, i per aquest instrument en fa donació al monestir de Sant Sadurní, situat en el *pagus* d'Urgell (Sant Cerni de Tabernoles). Tot això fa pensar que l'atorgant d'aquest document era comte de Cerdanya i Urgell[5] al començament de l'imperi de Lluís, el Piadós; i que es tracta d'un personatge diferent del comte i marquès de Tolosa, Fredol, el qual, com havem vist, regía a l'ensems el Pallars a principis del regnat de Carles, el Calb.

III

Entre els documents copiats per En Llovet en la seva compilació diplomàtica de Gerri (ms. n.º 426 de la Biblioteca de Catalunya) n'hi ha un (dipl. XII) del comte i marquès Ramón a favor del monestir de Sant Pere de les Maleses.

Aquest document està datat de l'any 20 del rei Carles, corresponent al 859; l'atorgant no és altre que el duc Ramón I de Tolosa (852-863).[6] La redacció d'aquest diploma no fa suposar ni falsificació ni interpolacions; el *levita* Ermenric que l'escrigué és el que tres anys després, en 862, figura també,

Signum ✠ Justinus, presbiter. Signum ✠ Guidonis, consanguinei Spanelli presbiteri ».» Almenys tota l'enumeració de béns del monestir (des de : «videlicet ecclesiam sancte Marie de Riparia», fins a : «et in solano ecclesiam sancti Johannis, cum decimis suis et») és interpolada; i així mateix, probablement, les subscripcions de Spaneld, Justí i Guido.

1. Villanueva, *Viage literario*, t. XVII, p. 290. — Serrano, *Noticias y Documentos*, p. 102.
2. Serrano, *Noticias y Documentos históricos*, p. 103.
3. *Die Regesten des Kaiserreichs unter den Karolingern*, p. 222.
4. Publicat per En Villanueva, *Viage literario*, t. X, p. 228.
5. Calmette, *Note sur les premiers Comtes Carolingiens d'Urgell (Mélanges d'archéologie et d'histoire de l'Ecole française de Rome*, 1902, p. 89).
6. *Histoire générale de Languedoc* (ed. Privat), t. II, notes, col. 300.

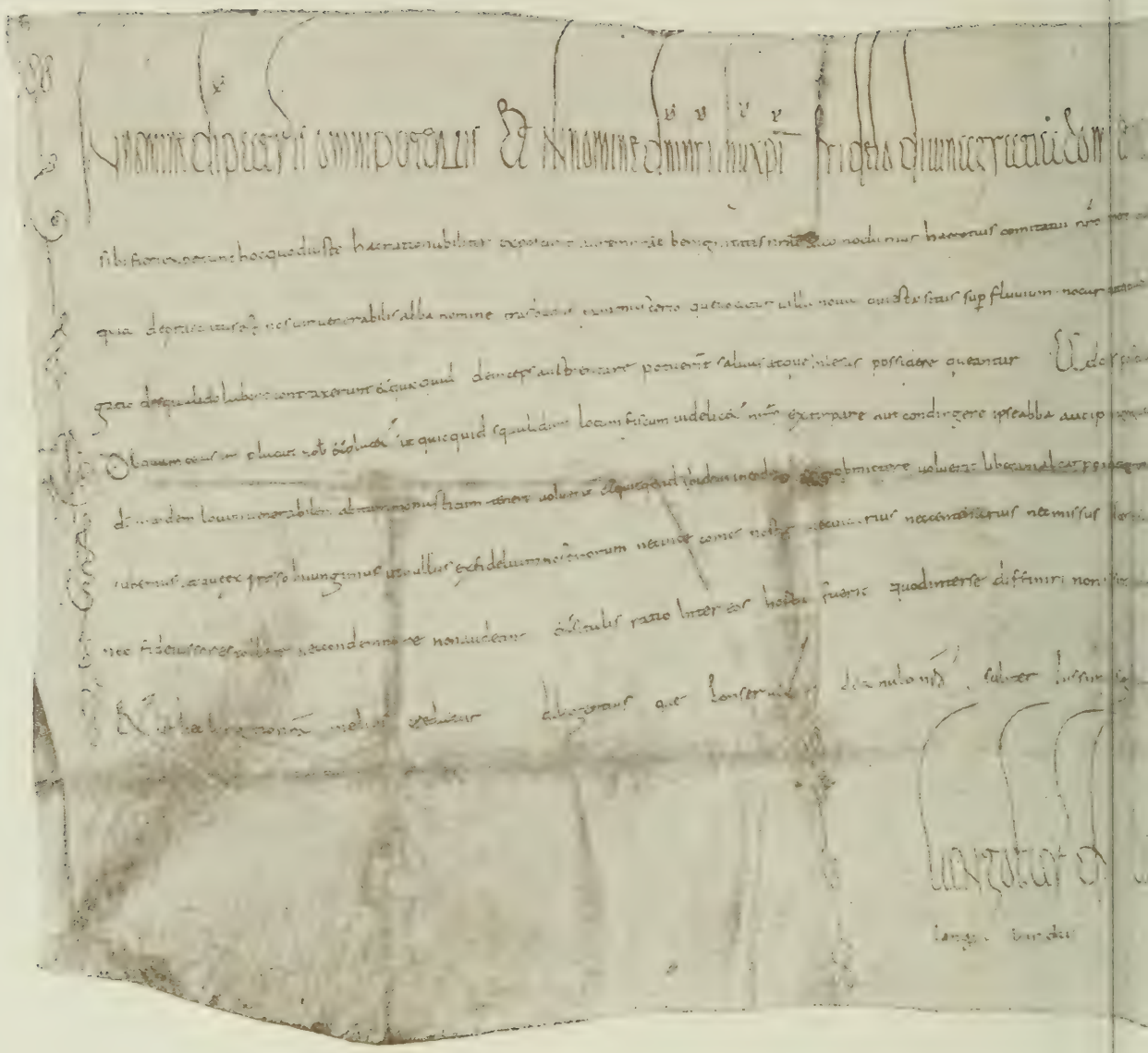

Diploma original de Frédol, comte i marqués de Tolos

(Arxiu Capitular

Oliva de Villanova, imp. — Barcelona

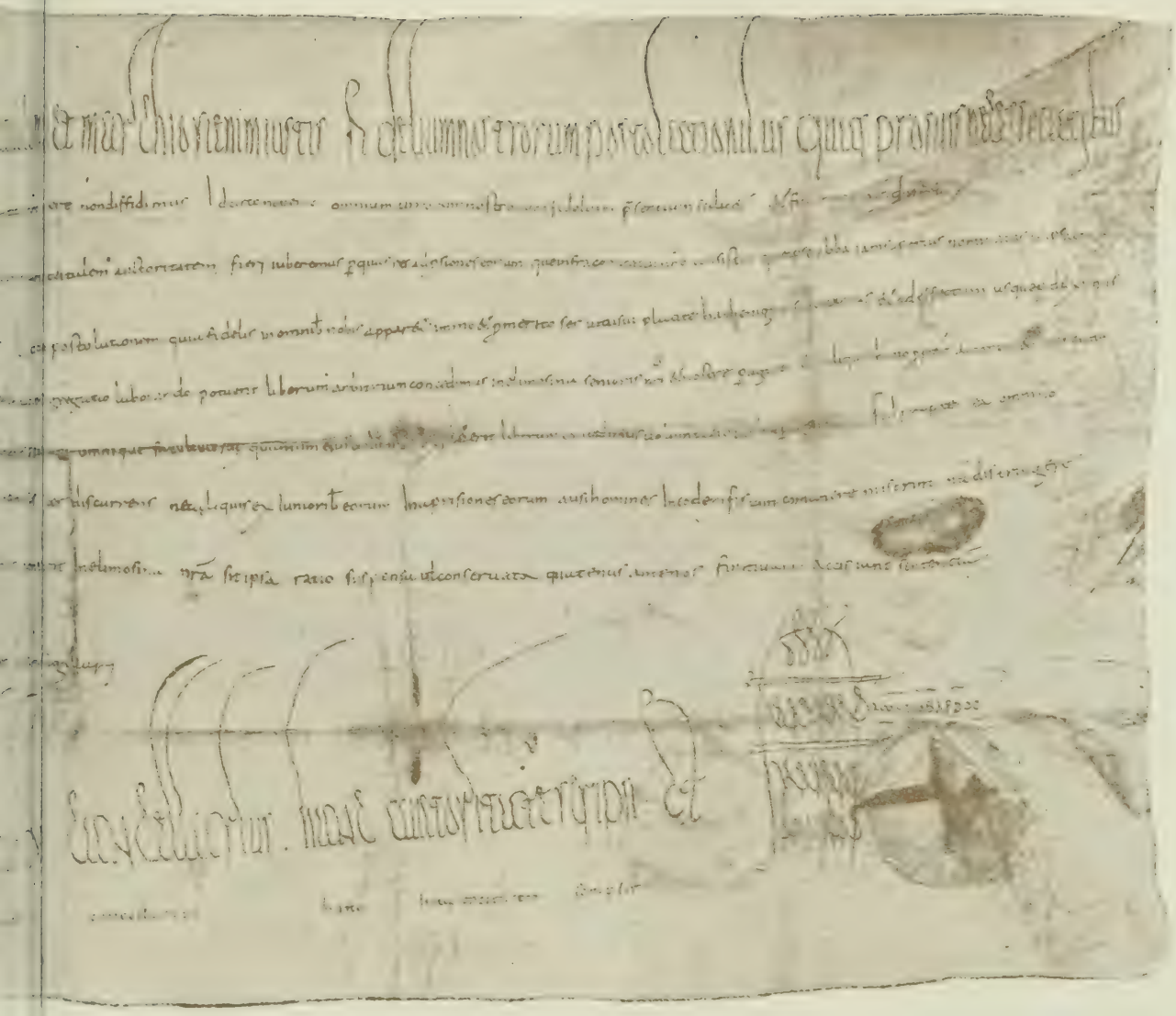

de olosa, en favor del monestir de Vilanova (Labaix).

apitlar d'Urgell.)

com escrivent, al peu de la carta de fundació del monestir de Vabre, atorgada pel mateix comte Ramón de Tolosa.[1] Aquest usa en els dos documents la mateixa fórmula : *divina annuente gratia comes et marchio.*

El text del diploma en qüestió,[2] segons la copia d'En Llovet, bastant dolenta (com ho solen ésser les seves), però que he procurat corregir, és de la tenor següent:

In Christi nomine, Raimundus, divina annuente gratia[a] comis et marchio. Notum esse volumus omnibus fidelibus nostris, vicecomiti[bu]s, vichariis, judicis, tribunis, centuriones, venatores, falchonariis, exactores et omnia judiciaria potestas in comitatu nostro Paliarense exercendas quia venit ad nos quidam vir venerabilis Di[li]gatus, abba pater monasterii Sancti Petri principis Apostolorum [quod] nuncupatur [Maleto][b]. Expetit nobis et deprecavit ut nos unapropte[r] Dei amore et sancti Petri, principis Apostolorum, et in elemosina seniori[s] nostri vel nostra ut ei talem adjutorium sibi fieri juberemus [per quas]res proprietatis Sancti Petri et suas vel ad illos monachos qui in ipso monasterio die noctaque Deum et sancti Petri deserviunt [a]ut res llorum que in comitatu nostro Paliares consistunt salvas atque inlesas possidere quievisset. Propterea omnino jubemus atque de verbo nostro expresse decernimus ut nullus ex vobis aut aliquis ex junioribus vestris in comitatu nostro Paliares exercendas in proprio supranominato vir venerabili Diligato abbate neque super alode vel beneficium sancti Petri vel ad suos monachos neque super illorum homines, tam ingenuos quam et servos, qui super ipsum alode vel beneficium superius dicto visi sunt manere, non mansionaticos, non parveredos tollendos, non vectas, non hoste neque conobrio, non fidejussores tollendos neque placita requirenda, nullas redibitiones nec inlicitas hoccasiones non ad eos requiratis nec hoc quod a judicibus exhactari solent agendi ingredi audeant, sed liceat ibi supradictum ipso abbate et suos monachos et illorum homines commanentes sub nostra tuicione et defensione et in elemosina seniori[s] nostri et nostra quietos vivere et securitas desuper laborare et sine ulla [imposicione] securos residere. Et si aliqua accio de criminalis causa vel ulla adversa ibi orta fuerit que ad nostrum cognoscimus pertinere judicium, non statim judicium districcionis facere presumatis neque de res illorum, tam mobile quam et immobile, aliquid abstollere aut injustam interpellacionem facere, sed sicut a nobis per apices nostras in elemosina seniori[s] nostri vel nostra perdonavimus ita in omnibus conservate et per fidejussores quatenus ante nos finitiva[m] secundum legem recipiant sententiam. Placuit nobis inserere qui apices istas infrangere presumpserit sed donavit nos esse irritum et bannum domni regis sicut in aliis monasteriis insertum est componat ad ipsos monachos solidos DC et desuper [quod] abstulit se quadruplum sit redditurus; et manu firmata ista nostris temporibus firma et inconvulsa permaneat. Et [ut] cercius credatis diligenciusque conservetis de manu

a. *En Llovet escrigué en la seva copia :* divina annuente gratia Dei.
b. *En Llovet hi posa :* vocabulo.

1. *Histoire générale de Languedoc* (ed. Privat), t. II, proves, col. 329.
2. Aquest document es trobava transcriten el cartulari 6 de l'arxiu de Gerri, segons En Llovet.

mea propria subtus firmavi et de annuli nostri impressione subtus jussimus sigillari. Facta manu firmata ista sub die jovis in mense augusto anno XX regnante Karolo rege. Sig ✠ num Raimundo comite qui manu firmata ista scribere jussit. Ermenricus levita scripsit.

Al mateix comte i marquès Ramón I de Tolosa deuría voler referir-se (atribuint-li el títol de : «Tolosanensis, Anaviensis, Paliarensis et Ripacurcensis divina gratia comes et marchio») un document apòcrif i mal datat, també de Gerri, que publicà En Villanueva;[1] la seva falsedat ha estat posada ja de manifest per En Nicolau.[2]

IV

En Molinier, escamat amb la famosa carta d'Alaó que havíen acceptat els historiadors del Languedoc, va declarar, amb un excés de suspicacia, que era també apòcrif un document atorgat en 871 pel duc Bernat I de Tolosa a favor de l'abat Frugel i de son cenobi.[3] Em sembla que En Molinier en aquest punt va anar massa enllà, i que té més raó En Serrano a l'admetre l'autenticitat d'aquest document. Si se'l compara amb els documents indiscutibles dels comtes Frèdol i Ramón (anteriorment transcrits), de forma semblant a la d'aquest, s'obté una impressió ben favorable; els títols de *dux et marchio*, que a més del de comte consigna aquest diploma, concorden perfectament amb els que en un document de 874[4] se'ls hi dóna als comtes tolosans Fredol, Ramón i Bernat. La data, per altra part, sembla exacta, encaixant perfectament dintre l'època de Bernat I de Tolosa (865-874).

Tres documents d'un suposat comte Aznar en favor del monestir de Lavaix, als quals En Traggia i En Villanueva concediren una certa autoritat, són completament falsos, com ha indicat molt bé En Serrano;[5] tots tres són imitació del document de Fredol, imprès més amunt. No cal, doncs, pendre seriosament semblant comte Aznar respecte del Pallars ni de la Ribagorça.

Fals del tot sembla, també, un extravagant document[6] d'un tal Eldefredus, *diachonus, frater comitis*, a favor de Trasovad, abat del monestir de Lavaix, el qual, com s'ha vist, ho era a mitjans del segle IX.

No menys fantàstic deu ésser un comte Ató, el nom del qual suposa versemblablement En Serrano que fou interpolat per En Pellicer en una copia

1. *Viage literario a las iglesias de España*, t. X, p. 34.
2. *Fèlix, bisbe d'Urgell* («Revista de Bibliografía Catalana», 1910).
3. *Histoire générale de Languedoc* (ed. Privat), t. II, proves, col. 363. Publicat també abans en la *Marca Hispánica*, col. 796, i després per En Serrano, *Noticias y Documentos históricos*, p. 130. Dit document es troba transcrit en el Cartulari d'Alaó, f. 42.
4. *Histoire générale de Languedoc*, edició Privat, t. II, proves, col. 376.
5. *Noticias y documentos históricos de Ribargorza*, p. 114.
6. Publicat per En Serrano, *ob. cit.*, p. 136.

moderna d'un acte que, si hagués estat autèntic (lo qual sembla molt difícil), hauría hagut de correspondre a l'any 920 o al 925,[1] document del que no se'n coneix cap copia antiga.

Descartats aquests comtes imaginaris, així com altres que s'havíen atribuït, sense fonament, al Pallars i Ribagorça (Llop, duc dels Vascons en el segle VIII; Matfret i Borrell en el IX), i atenent a la serie dels diversos documents examinats abans, queda de manifest, d'una manera bastant seguida, la probablement continuada i directa jurisdicció dels ducs de Tolosa sobre aquells territoris des de principis del segle IX o de quelcom abans (almenys, versemblablement, des del temps de Sant Guillem) fins a la mort de Bernat I en 874.

V

¿Es podría suposar que durant tot el restant del segle IX continuaren el Pallars i la Ribagorça subjectes a la casa de Tolosa? El successor del duc Bernat I fou altre Bernat (874-886), segons l'aclaració de M. Lot[2] refermada per M. Calmette;[3] després fou duc Eudes (886-918), germà de Bernat I.

Però hi ha motius que fan creure que ja amb caràcter autònom hi hagué un comte de Pallars i Ribagorça, nomenat Ramón, en el darrer quart del segle IX. Són aquests motius un suposat document del rei de Pamplona Fortún Garcés, en 893, en la subscripció del qual es menciona al comte Ramón de Pallars, i una indicació treta d'Ibn-Hayan per en Dozy, segons la qual, en 261 de l'ègira (874), un Ramón, comte de Pallars, hauría comprat a Mohamet ben Llop la ciutat de Saragossa, que poc després fou reconquerida pel Califa de Còrdova.

L'escassa valua del document navarrés de 893 ha estat posada de manifest per En Barrau-Dihigo,[4] però advertint que la falsificació hauría pogut ésser feta agafant la data i les subscripcions d'un instrument autèntic.

En quant a la indicació de Ibn-Hayan, demostra En Dozy[5] (per compara-

1. En Serrano, que el publica *(ob. cit.*, p. 134), l'atribueix a l'any 865. Relacioni's aquest document amb un del temps del comte Bernat de Ribagorça publicat també per En Serrano *(ob. cit.*, p. 248), el qual porta per data l'any 980 de l'Encarnació, ço que deu ésser equivocació i ha de voler indicar l'Era, corresponent, per tant, al 942; la majoría dels subscrivents i l'escriva són iguals en tots dos documents, essent això impossible amb una distancia com la que va del 925 al 942 (i no diguem des de 865), per ço que es pot tenir per segura la falsificació almenys del primer.

2. *Fidèles ou vassaux? Essai sur la nature juridique du lien qui unissait les grands vassaux a la royauté depuis le milieu du IXe jusqu'a la fin du XIIe siècle*, p. 106. En Lot creu que aquest Bernat II de Tolosa fou el marquès de Gocia Bernat, fill de Bliquilda; però en Calmette ho nega.

3. *Les comtés et les comtes de Toulouse et de Rodez sous Charles le Chauve (Annales du Midi*, 1905, t. XVII, p. 5).

4. *Les origines du royaume de Navarre (Revue Hispanique*, 1900, t. VII, p. 212).

5. *Recherches sur l'histoire et la littérature de l'Espagne pendant le moyen âge*, I, 227.

ció amb el cronicó Albeldense) que hi ha un error de data en el manuscrit : en comptes de 261 ha d'ésser 271, és a dir, el 884 de la nostra era. Ço que diu Ibn-Hayan té la seva valor, perquè segons sembla, aquest autor se servía a l'escriure les seves obres de fonts autoritzades.[1]

Aquest Ramón que regía el Pallars i la Ribagorça a darrers del segle IX, ¿sería potser el fill d'Eudes, marquès de Tolosa? Se sab, per instruments autèntics, que Ramón, fill d'Eudes, vivint son pare, governava els territoris d'Albi i de Nimes,[2] i a la fi s'intitulava ja comte i marquès de Tolosa, igual que aquest. Es podría trobar encara un altre element de similitut entre Ramón de Tolosa i Ramón de Pallars, si bé de valor escassísim : l'esmentat Ramón, fill d'Eudes, que a la mort d'aquest fou son successor en el marquesat de Tolosa (919-924), estava casat amb *Guinidilda;* en les genealogíes de Meyà (equivocades en diversos punts, però acceptables en bastants d'altres) el comte de Pallars, Ramón, que n'encapçala la serie, estava casat amb *Guiniguentes.* Però no sembla que l'un i l'altre poguessin ésser un sol personatge; ans al contrari, el Pallars i la Ribagorça estigueren ja, probablement, fora de la jurisdicció de la casa de Tolosa en els darrers anys de la novena centuria. Per cert que foren uns temps en què aquells territoris reberen fortes escomeses dels sarraïns. «Pel que diuen els autors aràbics de Mohamet ben Abdelmèlic Atauil, sembla deduir-se'n que Ribagorça, Sobrarb i Pallars i més enllà foren durant alguns anys de finals del segle IX i principis del X teatre de les incursions del rei d'Osca i Lleida; però incursions passatgeres i sense objecte d'establir-se en els pobles devastats, que no podía pensar en conservar, a no ésser els que va arrencar del poder de Mohamed ben Llop.»[3] Una de les expedicions de Mohamed ben Abdelmèlic Atauil fou en l'any 909 contra el Pallars, fent mortaldat i devastacions i destruint el castell de Roda.

Contra la problemàtica identificació del fill d'Eudes, marquès de Tolosa, amb el comte Ramón I de Pallars i Ribagorça, hi ha també un document que, si fos exacta la data que sembla li ha de correspondre, ens indicaría que dit comte havía mort ja en 917; aquest document és una donació al monestir d'Ovarra pel comte Bernat de Ribagorça, que era fill de Ramón. Tal diploma, del que se'n conserva una copia del segle XII, ha estat publicat pel Sr. Serrano i Sanz[4] amb data de 917; crec que és la que li correspòn, per ço que vaig a dir. La copia en qüestió consigna la següent data : «Facta carta anno ab Incarnatione Domini DCCC.º LXX.º VI.º regnante Karolo

1. Així m'ho indica el meu bon amic l'arabista Angel G. Palencia, al qual remercío aquí.

2. Molinier, *Sur la géographie de la province de Languedoc au moyen âge (Histoire générale de Languedoc*, ed. Privat, t. XII, notes, col. 228).

3. Codera, *Alusiones a campañas de los musulmanes como elementos de crítica en los documentos latinos de la edad media (Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, MCMXIII-XIV, p. 506); *i Mohámed Atauil, rey moro de Huesca (Colección de estudios árabes*, t. VII, p. 241).

4. *Noticias y documentos históricos de Ribagorza*, p. 235.

rege franchorum, anno XXV regni ejus, VI.º kalendas julii die V.ª feria.» L'any de l'Encarnació assenyalat és evidentment erroni, perquè el comte Bernat de Ribagorça, com veurem, no va governar en el segle IX, i demés tampoc concorda amb l'any 25 de Carles, el Calb. Si ens atenem a l'any del regnat, atribuint-lo forçosament a Carles, el Ximple, tenim que podem comptar-ho des del 893 o del 898 : en el primer cas el document correspondría al 917; en el segón, al 922; però ens hem de decidir per la primera data, perquè en el 917, efectivament, el 26 de juny *(VI kalendas julii)* cau en dijous *(V.ª feria)*, mentre que en el 922 no (i en el 864 ni en el 876 tampoc). Aquest document l'atorgaren el comte Bernat i sa muller Toda, «pro remissione omnium peccatorum nostrorum et pro animabus patrum et matrum omniumque parentum nostrorum», lo qual ve a representar que el comte Ramón I de Pallars i Ribagorça ja era mort en aquesta data, i així la identificació amb Ramón, marquès de Tolosa, resulta impossible. Així es veu que el Pallars i la Ribagorça estaríen ja fora del domini de la casa tolosana durant tot el darrer quart del segle IX, probablement des de la mort del marquès Bernat I.

Del document de 917 per al monestir d'Ovarra se'n dedueix, demés, que en aquella regió es comptaren els anys de Carles, el Ximple, prescindint del regnat d'Eudes. Si això hagués sigut constant en aquells territoris, correspondría al 918 *(anno XXVI regnante Karllo rege filio Lodivicho)* un document procedent de Lavaix, publicat per En Serrano,[1] en el que hi figuren exercint funcions comtals Isarn i Llop, que eren també fills de Ramón, ço que acaba de fer probable que aquest fos ja mort per aquells anys.

Al comte Ramón I de Ribagorça i de Pallars sembla sens dubte referir-se un document que, si es compten els anys de Carles, el Ximple, des de 893, correspondría al 903; es conservava a l'arxiu de Gerri[2] i se n'ha conservat el text per la copia continguda en la *Colecció Moreau, I*, f. 187 (a la Biblioteca Nacional de París) i per la d'En Llovet[3] en sa compilació manuscrita d'instruments de dit monestir (a la Biblioteca de Catalunya).

Aquí en dono la transcripció, segons la copia d'En Llovet, sense sortir, emperò del tot fiador de la seva autenticitat:

In Christi nomine. Ego Godamirus abba, Rando prepositus, Quintila presbiter et monachus, Raisindus presbiter atque monachus, Levegillus presbiter similiter et monachus, Teodulfus presbiter et monachus, Podressus presbiter et monachus, item Podressus presbiter et monachus, Adilius presbiter et monachus, Mirabilius presbiter et monachus, Andrias presbiter et monachus, Saburidus presbiter et monachus, Eudo presbiter et monachus, Lebidius presbiter et monachus, Eliseus presbiter et monachus, Nampio presbiter et monachus, Maure-

1. *Ob. cit.*, p. 300.
2. Arca 6, decada 1, n.º 1, segons En Llovet.
3. *Colecció diplomàtica de Gerri* (ms. 426 de la Biblioteca de Catalunya), dip. X.

gadus monachus, Gimar monachus, Dato monachus et cuncta congregatio qui servicium facere in domo sancti Vincenti quem vocitatur monast[er]io Gerre, te emptori nostro vel concambiatore Raimundo comite cambiamus vobis in valle Anaviense in loco qui dicitur Burgali in domo sancti Petri et sancti Martini et sancti Johannis illorum fines et illorum dotalia, domos, ortos, orreos, arboribus, exio et regressio et in villa Escosse, extra ipsam vineam quod nobis tradidit Eudo presbiter quod non vindimus nec cambiamus. Hec omnia aliud terras, casas, torcularios, ortos, arboribus, molinis et in ipso poigio qui dicitur Scaluas similiter cum suos edificios et in loco qui dicitur Novellas ipsam vineam, nisi quantum ad Deodonado presbitero vindimus de loco ubi dicitur Cunifontes de ipsa Scala insuper usque in loco que dicitur Arolas anituientes (?) vilare ipso et Boraehnne et Scardo et in Solanes et Ferraria. Hec omnia quantum infra istas fines habemus et in nostras scripturas ressonat quod nobis fuit Eudo presbiter et Saburidus in illorum elemosina, tam de alode quam de comparacione, cambiamus tibi vel vindimus ab omni integritate et recepimus a te cambio in castro Pedramei in loco qui dicitur Vadello terra de ipso rivo qui discurrit de ipso stagno insuper usque in terra Eguinin, et de alio latus in ipso torrente qui discurrit secus Castellare et vineam in Balastui qui est super estrata et secus vinea de filio Plaziani, et de alio latus de filios Elisei et vinea que fuit de Gamar, de ipsa via insuper qui pergit per ipso viriario; et insuper recepimus a te precio solidos centum et nichil exinde remanet nec de cambio sive de precio est manifestum. Et quod si nos aut aliquis homo te exinde inquietaverit, quod querit admitat et insuper totam legem persolvat et ipsa scripta firma permaneat. Facta ista concamiacio vel vindicio XV kalendas septembris anno XI° regnante Karolo rege. Wadamirus abbas et monachus ✠ qui testes rogavit qui sua signa facerent. Rando presbiter et monachus ✠. Quintila presbiter et monachus se ✠. Raisindus presbiter et monachus ✠. Levegillus presbiter et monachus se ✠. Teodulfus presbiter et monachus se ✠. Pedresus presbiter et monachus ✠. Item Pedresus presbiter et monachus ✠. Atilius presbiter et monachus ✠. Mirabilius presbiter et monachus ✠. Andreas presbiter et monachus se ✠. Saburidus presbiter et monachus ✠. Eudo presbiter et monachus ✠. Lecidius presbiter et monachus ✠. Abrila presbiter et monachus ✠. Bonefacius presbiter et monachus ✠. Eudo presbiter et monachus ✠. Eliseus presbiter et monachus ✠. Nampio presbiter ✠. Sig ✠ Mauregado monachus. Sig ✠ Datoni monachus. Sig ✠ Gimarane monachus et testes rogavimus firmare. Sig ✠ Galinnone de Orrido. Sig ✠ Galinnoni Mabaissonis Sig ✠ Bellali. Sig ✠ Fortunio. Sig ✠ Adilane. Ainto presbiter ✠ se [subscripsit].

Ratfredus presbiter rogatus ✠ scripsit et subscripsit die [et] anno quo supra.

També s'ha de referir al comte Ramón I de Pallars i Ribagorça aquest altre document que es trobava en un cartulari de Gerri[1] i fou copiat així mateix per En Llovet.[2] És l'acte d'un judici, tingut en presencia del comte Ramón, en el que el comte Isarn (que devía ésser el fill d'aquell), per medi de son

1. Cartulari 5, n.° 77, segons En Llovet.
2. *Colecció diplomàtica de Gerri*, dip. XI.

procurador, reconegué el dret del reclamant, que era l'abat de Gerri Leugelladus, representat per un altre mandatari. La data d'aquest acte, comptant els anys de Carles, el Ximple, des de 893, correspondría al 905 i el seu text és el següent:

In judicio Regemundo comite seu et de judices qui in ipso judicio residebant id est Alto, Aster, Altimiri, Albinus, Atto, Micarro, Odecharius et sajone Bardina, in eorum judicio recognosco me ego Adefonsus, chausarius de seniore meo Isarno comite, a petitione Tatilane, mandatario de Gerrense monasterio de Leugellade abbate vel de ceteris fratribus, qualiter mallavit me de ipsa ecclesia domum sancti Martini que est fundata in villa Sequesse quod ego eum recepi de illorum potestate et dedi illam ad omne que volui, et interrogaverunt me ipsi predicti judices si prehendi eam de illorum potestate et ego dixi de sic feci mala legis hordinem et sic me recognosco quod plus pertinet ad domum sancti Vincenti vel illorum servientes in alode quam michi aud ulla potestate in fisco. Et hec mea recognicio vera est in omnibus et non falsa coram hominibus. Facta mea recognitio III kalendas madii anno III° X° regnante Karollo rege. S ✠ ignum Adefonsus, mandatarii Isarno comite seniore meo, qui hanc recognicione fecit et judices rogavit firmare. S ✠ ignum Atto Aster. S ✠ ignum Astare Altemiri. Raimundus comes.

Aeito presbiter rogitus scripsit et ✠ die et anno quo supra.

Descartada la hipotètica identificació del comte Ramón I de Pallars i de Ribagorça amb el seu homònim, fill del marquès Eudes, cal esbrinar si procedía aquell de la familia de Tolosa, com creu En Serrano,[1] o si tenía altra ascedencia. Un document de Gerri, ens obligaría, si fos autèntic, a decidir-nos per lo segón. Aquesta escriptura, comptant els anys de Carles, el Ximple, des del 893, correspondría al 915; el comte Ramón estaría encara viu llavors, però acostant-se ja la seva mort que, com hem vist més amunt, hauría ocorregut abans del 917. El bisbe Rodulf, mencionat en aquest acte, ho era efectivament de la seu urgellesa des de 914, segons el P. Villanueva.[2] El document en qüestió (del que n'hi ha també copia a la Biblioteca Nacional de París, *Colecció Moreau, 2,* f. 35.), segons la transcripció d'En Llovet,[3] és de la tenor següent:

In Christi nomine. Nos omnes ego Ansulfus et uxor mea Momentina, et ego Centullus et uxor mea Dadille, et ego Durandus et uxor mea Elligiscla, et ego Avarnus et uxor mea Viurana, et ego Berille et filio meo Otero, et ego Argimirus et ego Mancone et uxor mea Elo, et ego Alafia et filio meo Langobardus, et ego Asnerus et uxor mea Dadille, et ego Oria et filio meo Egianus, et ego Eles et uxor mea Datelles, et ego Ennisclus et uxor mea Anilo et filio meo Aster, et ego Galin-

1. *Noticias y documentos históricos de Ribagorza*, p. 139.
2. *Viage literario a las iglesias de España*, t. X, p. 96.
3. *Colecció diplomàtica de Gerri*, dip. XIII.

do et ego Dacobertus et uxor mea Anavia, et ego Anianus et uxor mea Aldena, et ego Ricosindus et uxor mea Fachila, et ego Fachila, et ego Tederichus et uxor mea Maurona, quia sic placuit in animis nostris et placet nullius quoque ingentis imperio nec suadentis ingenio sed propria nobis hoc elegit bona voluntas ut tibi fecissemus carta donacionis Raimundo comite, filio Luponi comite, et sic donamus jam supradictos nos omnes alodes nostros in pago Paliarense et in villa Baienne, in terris, in vineis, in casis, in casalibus, in ortis, in arboribus, in areis, in paleareis in molendinis, in aquis, aquarum ductibus vel reductibus conquestum et ad inquirendum. Sic donamus tibi de Nocharia usque ad locum qui dicitur Durium circato sive ipsa Portella et de ipsa silva Pentina usque in oratorio sancto Licerio et vadit super ipsam silvam usque ad fontem qui vocatur de Plano tabernario et in Liti molle, insuper vadit per ipsam serram quem dicunt Boveto et super oratorium sancti Mauritii quomodo discurrit aqua usque in rivo qui exit de jamdicto Plano et pervenit in ipso pujo de Salissarre quomodo discurrit aqua et descendit per ipso castro [qui] dicitur Erbolone, cum oratorio sancte Marie quod ibidem fundatus est et pervadit ad vadum antiqum qui est trans prescripto oratorio sancte Marie vel trans ipso castro Erbolone, deinde reddidit ad ipsa Tartera et sancto Fructuoso et ad fonte Cicolera et pervenit usque ad collum de Baienne sive in ipso ponte de Vedello. Quantum inter istas afrontaciones et isti termini includunt sic donamus vobis ab omni integritate propter nostram bonam voluntatem et ut vos sitis bonus noster senior et defensor contra totos homines de vestro comitatu et est manifestum, ut ab hodierno die in antea habeas potestatem. Quod si nos donatores aut ullus homo aut de eredibus aut de propinquis aut aliquis persona hominum contra hanc cartam donacionis venerit ad disrumpendum quantum hic sonat in duplo componat et in antea carta ista donacionis firmis permaneat. Facta ista carta donacionis mense aprile anno XXIII regnante Karolo [rege].* Sig ✠ num Ansulfus et Momentana. Sig ✠ num Centullus et Dadille. Sig ✠ num Durandus et Elligiscla. Sig ✠ num Avernus et Viurana. Sig ✠ num Berille et Oterius. Sig ✠ num Argimirus. Sig ✠ num Maneone et Elo. Sig ✠ num Alafia. Sig ✠ num Asnerius et Dadille. Sig ✠ num Oria et Aganius. Sig ✠ num Eles et Datelle. Sig ✠ num Eniscles et Anillo. Sig ✠ num Galindo. Sig ✠ num Dacobertus. Sig ✠ num Anianus. Sig ✠ num Ricosindus. Sig ✠ num Fachilo. Sig ✠ num Federichus. Et nos predicti omnes facimus cartam scribere et testes rogavimus firmare tibi Raimundo comite. Et ego Raimundus comes, qui jam donum accepi et cartam de predictis omnibus feci cum consilio episcopi mei Raudulfi Urgellensis sedis dono Deo et beato Vincencio Gerrensis cenobio pro anima patris mei Luponi comitis et mee sicut superius est scriptum et hoc sig ✠ num feci. Raudulfus episcopus.

Bellus presbiter scripsit ✠ sub die et anno quo supra.

* *La copia d'En Llovet, diu :* imperatore.

De semblant diploma se'n deduiría que el comte Ramón I de Pallars i Ribagorça era fill d'un comte Llop; nom aquest que es repeteix després en un dels fills de Ramón. No sabem si aquest problemàtic comte Llop hauría governat el Pallars i la Ribagorça des del 874 fins quelcom abans de 884, o si sería

comte d'algún altre territori; no sembla que pogués haver sigut el de Bigorra d'igual nom, que segons En Jaurgain[1] vivía en la segona meitat del segle IX. En favor de què el primer comte autònom de Pallars i Ribagorça hagués sigut Llop, el suposat pare de Ramón I, hi ha l'existencia de la *Villa Luponis*, al Pallars, la qual fou posseïda en la primera meitat del segle X pel bisbe Ató (nét, si de cas, de Llop) i son nebot Guillem, fill del comte Isarn; així com la d'una altra *Villa Luponis* a Ribagorça, en la que el bisbe Arnulf hi consagrà una esglesia en 1067.[2]

Segons les genealogíes de Meyà el comte Ramón I de Pallars I Ribagorça fou germà de Dadildis, segona muller de García Ximénez de Navarra i mare de Sanxo Garcés I.

VI

El comte Ramón I de Pallars i Ribagorça va tenir, almenys, cinc fills, nomenats : Bernat, Isarn, Miró, Llop i Ató. Així es desprèn dels documents; les genealogíes de Meyà indiquen sols els quatre primers. Pels documents, ademés, s'entreveu clarament que a la mort de Ramón es produí la separació de la Ribagorça i el Pallars, quedant la primera governada per Bernat i el segón per Isarn; Ató seguí la carrera eclesiàstica, Miró fou heretat a la Ribagorça, mentre que Llop rebé possessions en el Pallars. Tant Miró com Llop ostentaren el títol comtal, i el segón intervingué, al costat de son germà Isarn; en un acte judicial de 918, del qual he fet menció abans. Ató fou bisbe de Pallars des d'abans del 939 fins a l'any 955,[3] en què va morir.

Del comte Bernat de Ribagorça se'n coneixen bon nombre de documents, encara que alguns deuen ésser apòcrifs i una gran part amb data equivocada, havent-nos pervingut gairebé tots en copies més o menys antigues. Fos intencionadament de vegades, o per distracció probablement en molts casos, el cert és que la majoría de les copies dels documents pallaresos i ribagorçans del segle X porten errors en les dates, alguns per lo inversemblables ben patents. Del comte Bernat el Sr. Serrano i Sanz n'ha publicat un bon conjunt de docu-

1. *La Vasconie*, II, 359. Segons aquest autor, Llop-Donat, comte de Bigorra vers 870, era germà de Daton I, comte de Bigorra vers 865, i mort sense descendencia; ambdós eren fills de Donat-Llop, al qual Carles, el Calb, essent rei d'Aquitania, hauría investit amb el mateix comtat vers 840 (?). Llop-Donat s'hauría casat vers 870 i deuría morir pels volts de 910, diu en Jaurgain; però com les indicacions cronològiques d'aquest autor resulten molt sovint equivocades, podríen fàcilment ser-ho també en aquest punt.

2. Serrano y Sanz, *Noticias y documentos históricos de Ribagorza*, pp. 491 i 502. També a Bigorra hi hagué una *Villa Luponis*, de la que es feia menció en un document de principis del segle X (Jaurgain, *La Vasconie*, t. II, p. 358).

3. Serrano, *Noticias y documentos*, p. 462. El P. Pasqual (en *El antiguo obispado de Pallás*, p. 80) s'equivoca suposant viu encara en 956 al bisbe Ató, car el document en què ho fonamenta és de l'any anterior.

ments, respecte d'alguns dels quals vaig a fer-ne un lleuger examen, tractant de determinar les dates que els hi corresponen, per a precisar definitivament l'època del comtat d'aquell.

Estava casat el tal comte amb Toda, filla del comte aragonès Galindo Aznar II. S'atribueix a aquests comtes la fundació del monestir d'Ovarra, basant-se en la tradició i en un document fals o essencialment retocat;[1] però aquest cenobi potser existía ja, almenys des dels primers anys del segle x.

Havem vist abans (al determinar l'època de la mort del comte Ramón I) que, probablement en 917, els esmentats comtes ribagorçans Bernat i Toda feren una donació al monestir d'Ovarra, regit llavors per l'abat Egica. Encara en temps del mateix abat varen fer aquells comtes una altra donació a dit monestir; la transcripció antiga del respectiu document[2] porta equivocació en la data : «Era DCCCCª Iª», i jo crec que el copista va descuidar-se la numeració de les desenes : LXª o LXXª, i, en conseqüencia, opino que la data corresponent hauría d'ésser 923 o 933 (segons quan acabés l'abaciat d'Egica). Apart d'alguns documents que amb raó declara apòcrifs el Sr. Serrano, n'hi ha d'altres atorgats pels comtes Bernat i Toda en els anys 927 (o 937, segons quan comencés l'abat Levila), 942, 946 (dos documents) i 947[3] a favor de l'esmentat monestir, l'abat del qual en tot aquell període es deia Levila. Posterior al 950 no conec cap document (ben datat) del comte Bernat, del qual no se'n sab l'any exacte de la mort. En Serrano[4] el suposa ja difunt en 939, creient que sa muller sobrevisqué a ell; jo crec que el fet de què la comtessa Toda adquirís béns particularment sense la intervenció del seu marit sería potser expressió d'una forma jurídica propia d'aquell territori, però no implica necessariament que dit comte hagués ja finat. Per lo que vaig a dir considero com a probable el que en 950 el comte Bernat visqués encara.

Segons el P. Pasqual[5] el comte Bernat de Ribagorça es deia també Hunifred, car en un document d'Alao, de l'any 949 («mense madio anno XIII regnante Leudovico rege») hi havía aquesta subscripció : «Sig ✠ num Hunifredus chomis et alium nomen vocabulum est Bernardus, qui hanc carta elemosinaria rogavit scribere et testes et judices firmare»; això ens dóna la clau per a compendre diverses escriptures dels anys 939[6] (30 d'abril de l'any III de Lluís) i 950[7]

1. Publicat diverses vegades, últimament per En Serrano, *ob. cit.*, p. 204.
2. Publicat per En Serrano, *ob. cit.*, p. 258.
3. Són els publicats per Serrano, *ob. cit.*, pp. 220, 247, 222, 225 i 242, respectivament.
4. *Noticias y documentos históricos de Ribagorza*, p. 239.
5. *El antiguo obispado de Pallás en Cataluña*, p. 10, nota 12.
6. Serrano, *Noticias y documentos históricos*, p. 369. L'escriba Quintus d'aquest diploma sería ben segur el mateix d'altres documents de Bernat i de Toda publicats també per En Serrano (*Ibídem*, pp. 239 i 259).
7. *Ibídem*, p. 352. — És de notar que els documents coneguts en què dit comte s'anomena sols Unifred són sempre del monestir de Lavaix.

atorgades per un comte Hunifred (o Humfret) que resulta ser el mateix comte Bernat. Veurem, després, que aquest nom d'Hunifred (o Humfret) és el que portà el primer nét de dit comte; nom que recorda el del marquès de Gocia i comte de Barcelona, Humfret o Humfrit (Omfroy, per als francesos)[1] l'usurpador del comtat de Tolosa en 863.

Les genealogíes de Meyà mencionen dos fills i una filla dels comtes Bernat i Toda, anomenats : Ramón, Galind i Ava.

El que heretà el comtat de Ribagorça, fou Ramón, que devía ésser el primogènit. Estigué casat amb Garsendis, filla — segons les esmentades genealogíes meyaneses — de Guillem García, el qual era comte de Fesenzac. Apart de l'acte de consagració de l'esglesia catedral de Roda en 956, en la que intervingueren Ramón i Garsendis fent-hi diversos donatius, pocs i bastant sospitosos són els documents que publica En Serrano d'aquests comtes; les copies d'on els transcriu porten totes equivocacions en les dates. D'un d'ells (la data del qual diu : «Era DCCCCªIª facta carta helemosinaria, in mense decembrio, anno vicesimo tercio regnante Leuctario rege»),[2] apart de l'equivocació ben evident en la indicació de l'Era, sería precís en tot cas suprimir el «vicesimo» en els anys del rei de França (Lotari), i quedaría reduït al 956; res tindría d'estrany llavors que l'abat Levila regís encara el monestir d'Ovarra, ni que figurés ja amb la dignitat episcopal Odisend, un dels fills del comte, car son predecessor, el bisbe Ató, morí, segons havem dit, per l'abril de 955. També deu ésser erronia la data d'un altre document,[3] en el qual podría potser creure's que l'equivocació del copista consistí en pendre XVIII per XXIII; si això fos veritat, tal diploma, cas d'ésser autèntic, correspondría al 971. Finalment, d'un altre de dits documents[4] s'hauría de corregir també la data, que en lloc d'ésser (segons una copia de l'edat moderna) : «Incarnationis Dominice annorum XVI post millessimum sub die kalendis januarii, luna XXX, regnantem Leotarium regem», hauría de dir així : «Incarnationis Dominice in era VIII post millessimum pridie kalendis januarii luna XXX, regnantem Leotarium regem», ço que correspondría a l'any 970, car, efectivament, en dit any (que era embolísmic) el dia 31 de desembre la lluna tenía 30 dies, la qual cosa no s'havía produït de des l'any 951 (en què Lotari encara no regnava), ni tornà fins el 989 (en que Lotari, era ja difunt, lo mateix que el comte Ramón i son fill Odisend). Crec que s'han de referir també a aquest comte Ramón

1. Prou, *Un diplôme de Charles le Chauve* (Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, *Comptes rendus*, 1917, p. 188).

2. Publicat per En Serrano, *Noticias y documentos*, p. 327. Alguns dels subscrivents d'aquest diploma signen també l'acte de consagració de la catedral de Roda.

3. Serrano, *obra citada*, p. 330. («Facta karta elemosinaria in mense decembrio, anno vicesimo IIIº regnante Lauctario rege».)

4. Publicat per En Serrano, *ob. cit.*, p. 333.

altres documents que publica En Serrano[1] atribuint-los al comte de Pallars d'igual nom.

Fent un incís, cal recordar que un dels germans del comte Bernat de Ribagorça, intervenint o posseint heretats en dit comtat, fou Miró; del qual se'n coneix un document[2] a favor del monestir d'Ovarra, de l'any 954. Devía ésser als finals de la seva vida; però encara el 2 d'abril de l'any següent va subscriure un document del comte Borrell II, de Barcelona i Urgell, a favor del cenobi de Santa Cecilia d'Elins,[3] si és que no es tracta del comte Miró de Barcelona, germà de Borrell. Estigué casat amb Gemo, i tingué, entre altres, un fill anomenat Guillem, el qual en 962 va rebre judicialment la declaració d'un testament sagramental[4] i en 975 féu una donació[5] al monestir d'Ovarra pel bé de l'ànima de sos pares. Guillem es titula comte, com ho havía fet també son pare.

Els comtes Ramón i Garsendis tingueren sis fills, anomenats respectivament : Unifred, Isarn, Arnau, Odisend, Ava i Toda. D'aquestes dues, la primera es casà, abans de 971, amb el comte de Castella García Fernández.[6] Odisend fou bisbe des de 956, succeint en la mitra a Ató (oncle de son pare); va fixar la Seu episcopal a Roda (la qual catedral consagrà en 956) i regí el bisbat almenys fins el 975 o més tard.[7]

D'Unifred, casat amb Sanxa, n'hi ha documents dels anys 964 i 979,[8] ademés d'altres de dubtosos amb diverses dates. En 970, segons el P. Pasqual, aquest comte, juntament amb sos germans Isarn i Arnau, assistí a les exequies de l'abat d'Alaó i a l'elecció de son successor Horiulf. És probable que Unifred morís vers 980 o 981, època en què segons En Serrano[9] deuría succeir-lo son germà Isarn.

Aquest comte, juntament amb sa mare la comtessa Garsendis, que encara vivía, i amb sa germana Toda, va fer una donació al monestir d'Ovarra (si el document corresponent[10] és autèntic) per l'any 987, quan després de mort

1. *Ob. cit.*, pp. 307 (el document respectiu és del 955 i no del 954, car Lotari pel maig d'aquest any encara no regnava) i 312.

2. Publicat per En Serrano, *ob. cit.*, p. 302.

3. Document citat pel P. Pasqual, *El antiguo obispado de Pallás*, p. 80· i pel F. Huesca, *Teatro histórico de las iglesias del reino de Aragón*, IX, p. 4ª.

4. Serrano, *obra citada*, p. 500.

5. Publicada per En Serrano, *ob. cit.*, p. 317.

6. D'aquest matrimoni en nasqueren Sanxo, Urraca, Major i Toda. El primer succeí a son pare en el comtat de Castella en 1005; Urraca havía estat entregada pel comte García Fernández en 978 al monestir de Covarrubias (Férotin, *Histoire de l'abbaye de Silos*, p. 17, nota 1); Major fou la muller del comte Ramón III de Pallars (segons el *Fragmentum historicum ex chartulario Alaonis)*; i de Toda se'n coneix un document de 1031, publicat per En Serrano *(ob. cit.*, p. 346).

7. Pasqual, *El antiguo obispado de Pallás*, p. 83.

8. Serrano, *ob. cit.*, pp. 353 i 367. Alguns dels documents d'aquest comte Unifret estan redactats amb fórmules anàlogues a les dels diplomes dels comtes de Tolosa en el s. IX.

9. *Ob. cit.*, p. 373.

10. Publicat per En Serrano, *ob. cit.*, p. 375.

Lluís V no sería reconegut Huc Capet, el qual havía estat llavors elegit rei dels francs. Si és cert ço que diu el *Fragmentum historicum ex chartulario Alaonis* (del qual penso com En Serrano, que és una relació històrica feta de bona fe; i dic que si respecte del segle x és confós i equivocat, en canvi en lo referent a tot el segle xi i primera meitat del xii resulta generalment clar i exacte), aquest comte hauría estat mort pels sarraïns a Montsó, però no sabem en quina data; va deixar un fill (tingut amb una concubina) anomenat Guillem, el qual fou educat en la cort de Castella. És probable que Isarn hagués estat casat amb Balla, segons es desprèn d'un document[1] del Cartulari d'Ovarra, amb data equivocada («era DCC.ªL.ªII.ª») i que no sembla referir-se al comte Isarn de Pallars com vol En Serrano; potser cal afegir-hi, a més d'un parell de C, algunes xifres X, essent sens dubte superflua (com succeeix en alguns documents) la menció de l'Era, en el qual cas podría atribuir-se al 972 o millor al 982, tenint en compte que el prevere Rodulf escrigué aquest acte i un de la comtessa Toda del que parlaré tot seguit.

Mort Isarn regí el comtat ribagorçà son germà Arnau, del qual n'hi ha un diploma[2] corresponent també a l'època posterior a la mort de Lluís V; el comte Isarn havía mort ja, probablement (si bé pot ésser també que Arnau atorgués en vida de son germà el diploma esmentat, cas de què sigui autèntic).

Sembla que a la mort d'Arnau, l'any de la qual no es pot precisar, heretà el comtat de Ribagorça sa germana Toda. D'aquesta se'n coneix un document[3] que ha estat atribuït al 1004, fiant-se de la data consignada en una copia antiga : «facta charta elemosinaria in mense julio anno millesimo IIII Christo regnante regem expectante», però podría ser que hi hagués un descuit en la transcripció i que aquella fos : « ... in mense julio anno [ante] millesimo IIII, Christo regnante regem expectante», ço que correspondría al 996; Huc Capet continuava regnant llavors (morí per l'octubre del mateix any), però tal vegada a la Ribagorça se'l consideraría encara com un intrús,[4] demostrant així igual legitimisme carolingi que el manifestat ja en temps de la desgracia de Carles el Ximple (havent comptat, ademés, probablement, segons hem vist més amunt, els anys de govern d'aquest prescindint del regnat d'Eudes.)[5] Segons el *Frag-*

1. Publicat per En Serrano, *ob. cit.*, p. 299.
2. Publicat per En Serrano, *ob. cit.*, p. 378.
3. Publicat per En Serrano, *ob. cit.*, p. 382.
4. En Giry, *Manuel de Diplomatique*, p. 579, n. 4, esmenta la data d'un document de Saint-Chaffre (al Gavaldà), en 991, concebuda així : «Regnante domino nostro Jesu Christo, Francis autem contra jus regnum usurpante Ugone rege.»
5. Vegi's, per exemple, un document que publica en Serrano, *Noticias y documentos históricos*, p. 215, el qual correspòn probablement a l'any 924 («Facta karta donacionis in mense decembris anno XXXII regnante Karulo rege»); encara que podría també ésser datat del 929, car el *Chronicon Barcinonense*, segons remarca En Lauer (*Le règne de Louis IV d'Outremer*, p. 306, nota 2), assigna al regnat de Carles el Ximple una durada de trenta dos anys després de la mort d'Eudes (i el *Chronicon Nemausense* trenta cinc, malgrat haver finat Carles el 17 d'octubre de 929).

mentum historicum ex chartulario Alaonis, ja esmentat, Dona Toda es casà amb el comte Sunyer de Pallars, sense que de semblant matrimoni n'hi haguessin fills, i a la mort d'ell la comtessa cridà a son nebot Guillem Isárnez, el qual governà el comtat de Ribagorça, expulsant als moros d'alguns territoris, i morí després a mans dels aranesos quan intentà apoderar-se de la vall d'Aràn que havía estat posseïda antigament per son pare i per son avi el comte Ramón i pel bisbe Ató, oncle d'aquest.[1] Reduint a la data que li ha de correspondre un document de Guillem Isárnez publicat per En Serrano,[2] tindrem la indicació aproximada de l'any en què dit comte començà a governar, ço que degué ésser cap al 1011. En efecte, l'al·ludit document porta la següent data : «anno trabeationis Domini nostri Jhesu Christi in Era millesima XVI, indiccione VIII, concurrentem unum, luna XXVII, IIII kalendas aprilis, anno VI imperi mei»; però és impossible que el comte Guillem Isárnez governés la Ribagorça en 978, i des de cinc anys abans no res menys. El Sr. Serrano s'adona de l'equivocació, i tracta de solucionar-ho afegint un X a la data, que equival així a l'any 988, però tampoc resulta això satisfactori. El que hi ha és, segons el meu convenciment, que la menció de l'Era fou feta superfluament, lo qual passa així mateix en altres diplomes que veurem més avall corresponents igualment a la segona dècada del segle x; així ho entengué també el P. Villanueva[3] que data aquest document de 1016. En ell la indicció és equivocada de totes maneres; del temps de la lluna el número d'or respectiu és l'onze, que correspòn per igual a l'any 979 i al 1017, però el concurrent assenyalat concorda amb aquest segón i no amb l'altre. Ço que es veu per aquest i per altres documents, que la computació del temps de la lluna en les dates d'alguns documents ribagorçans representa una diferencia d'un any amb el que consigna En Giry en les taules cronològiques de son *Manuel de Diplomatique.*

En Serrano[4] publica altres documents del comte Guillem Isárnez, els quals, segons les dates consignades en les copies d'on els ha transcrit, seríen respectivament dels anys 1003 i 1008; però, potser en tots dos hi ha equivocació i mentre en el primer hi falta tal vegada la paraula «decimo», la xifra X s'hauría pogut canviar amb V en el segón, corresponent així tots dos a l'any 1013. Sería segurament aquest mateix comte (i no Guillem Sunyer de Pallars) el que pel novembre de 1017 assistí a l'elecció i consagració del bisbe de Roda, Borrell.

La mort del comte Guillem Isárnez degué ocórrer en 1018, car, diplomes

1. A la vall d'Aràn la familia comtal de Tolosa hi tenía propietats en el segle x; almenys la comtessa Garsendis en una donació a l'abadía de Sant Pons de Tomières, vers 972, deia : «Dono similiter ... alodium de vineis quas habeo in Aranno» *(Histoire générale de Languedoc,* ed. Privat, t. V, col. 273).

2. *Ob. cit.,* p. 396.

3. *Viage literario a las iglesias de España,* t. XVII, p. 114.

4. *Ob. cit.,* pp. 398 i 399.

d'aquest any,[1] semblen indicar que en tal data governava ja la Ribagorça el rei Sanxo Garcés III de Navarra, que la va heretar; si bé, per altra banda, de certs documents d'Ovarra se n'hauría de deduir que el monarca navarrès no havía començat a regnar sobre la Ribagorça fins al 1025.[2]

VII

Havent indicat sumariament la serie dels comtes de Ribagorça fins a l'anexió d'aquest comtat a la Navarra, anem a veure ara la genealogía dels comtes de Pallars des de la divisió fins als començaments del segle XI, estudiant-ho amb alguna major detenció, podent aportar alguns documents inèdits.

Isarn, fill del comte Ramón I de Pallars i Ribagorça, a la mort d'aquest governà el primer de dits territoris. Si s'ha de creure a les genealogíes de Meyà, sembla que abans Isarn havía caigut presoner dels sarraïns a Tudela i que fou deslliurat del captiveri pel rei navarrès Sanxo Garcés I, cosí seu (fill de la seva tia Dadildis); tal captivitat devía haver ocorregut amb ocasió de les expedicions de Mohamet Atauil pels primers anys del segle X. En alguna de les funcions comtals (almenys en les judicials) degué assistir a Isarn son germà Llop (que devía ésser el més petit de tots); així es desprèn del document de 918 ja esmentat més amunt. El comte Isarn va casar-se dues vegades : la primera muller es deia Senegunda, la segona Adelaida.[3] De la primera tingué un fill apellat Guillem i una filla dita Ermengarda.

1. Serrano, *ob. cit.*, pp. 417 (afegint un X a la data d'aquest document), 419 i 485. En Serrano publica, ademés, tres documents de l'any 1019 (pp. 418, 420 i 421) i un del 1020 (p. 422) que esmenten també el domini de Sanxo Garcés III sobre la Ribagorça en aquell temps. Un document del mateix Sanxo Garcés a favor de Sant Joan de la Peña, duu la següent data : «Facta carta in Sancto Johanne IIª nonas julii, Era discurrente T.ª L.ª II.ª, regnante me rege Sancio in Aragona et in Pampilona, in Suprarbi et in Ripacurça» (Magallón, *Colección diplomática de San Juan de la Peña*, p. 93), però hi deu haver equivocació, faltant-hi probablement un V, després del L, corresponent així a l'any 1019.

2. Són els documents núms. 36 i 70 d'un rotllo d'Ovarra (a l'Arxiu Històric Nacional, de Madrid) i duen respectivament les següents dates : «14 kalendas decembris, luna XXIII, era MLXIII, anno I regnante Sancioni rege in Ripachorça» (aquell jorn la lluna tenía 24 dies), i «15 kalendas novembris era MLXXIII, epacta XX, luna I et terminum paschale VI kalendis aprilis et concurrentem III, anno XI regnante Sancio rege» (el terme pasqual corresponía efectivament per a dit any al 27 març, el concurrent hauría de ser 2 i la epacta 9, i si bé no coincidía lluna nova amb el 18 d'octubre, car havía sigut el dia 6 d'aquest mes, no obstant en l'any anterior, 1034, havía tocat lluna nova al 17 d'octubre, amb lo qual es veu una vegada més la diferencia d'un any que he remarcat, respecte la computació del temps de la lluna, entre alguns documents ribagorçans i les taules cronològiques d'En Giry).

3. L'il·lustrat i bon amic meu, Mr. S. Mondon, em comunica que el nom de Senegunda podría ésser de la casa de Narbona, mentre que el d'Adelaida era freqüent en la familia de Comminges-Couserans.

Vers 945, segons els historiadors del Languedoc, o potser abans, el comte Isarn va remuntar el primitiu monestir de Sant Pere del Burgal en la vall d'Aneu, ajudant-hi el bisbe Ató, son germà, qui concedí al renovat cenobi totes les esglesies de dita vall i va instituir-hi per abadessa a sa neboda Ermengarda, filla d'Isarn.[1] Probablement la comunitat de monges hi començà llavors, però sembla cosa fora de dubte la preexistencia de dit monestir (que deuría datar del segle IX), si bé devía haver tingut primerament una vida lànguida i de progressiva decadencia; el comte Ramón I de Pallars i Ribagorça n'havía fet ja donació a la famosa abadía de la Grassa, segons diu un document de 1007 que més avall esmentaré. També l'abadessa Ermengarda, en 950, va fer donació del seu monestir al de la Grassa.[2] En el cartulari de Gerri hi havía un document,[3] que tenía per data 949, i segons el qual Ermengarda hauría fet donació del seu monestir a aquell cenobi, previa compra a l'abat de la Grassa; però aquest instrument no mereix cap crèdit, car hi figura entre els subscrivents el bisbe Nantigís, qui acabà de regir la seu urgellitana en 914.

Per la copia d'En Llovet,[4] i per la de la *Col·lecció Moreau*[5] a París, ens ha estat conservat el text d'un document del comte Isarn a favor de Gerri. Aquest acte, que degué ésser copiat, no sobre l'original, sinó d'alguna transcripció antiga conservada en l'arxiu de dit monestir, és encara inèdit i ens ha pervingut amb la consegüent equivocació de data. No pot ésser de l'any 930, perquè el bisbe Wisad que hi intervé no començà a regir la Seu urgellesa[6] fins després del 942; la indicció (que tampoc concorda amb el 930) sembla que ha d'estar també equivocada, car ens portaría a l'any 939, per al que hi hauría encara la mateixa dificultat, o al 954, tant o més impossible perquè llavors Isarn era ja difunt. Lo probable és que aquest acte correspongui cap a l'any 948 (indicció VI). És de la tenor següent:

Sub Trinitatis alme honore nuncupatus ego Isarnus, Paliarensis, Ripacurcensis et Coseranensis comes et marchio, et Senegundis comitissa, pro eterne patrie amore et gehenne horribilis timore, cum consensu episcopi nostri Wisadi atque fidelium nostrorum qui in nostra provincia assistunt, dispossuimus ut de rebus nostris sanctam ditaremus ecclesiam scilicet alme virginis Marie et sancti Vincenti martiris Christi, que est fundata in monasterio Gerre super fluvium Nocharie. Idcirco offerimus Omnipotenti Deo et Attoni abbati et alie congregationi que ibidem Deo servit die ac nocte, quum regularibus tum confessoribus necnon et illis qui adveniendi sunt et veraciter fidelibus, de rebus nostris propriam villam

1. *Histoire générale de Languedoc* (ed. Privat), V, 198.
2. *Ibídem*, V, 210. Mahul, *Cartulaire et archives de Carcassonne*, II, 223.
3. Copiat per En Llovet en sa *Colecció diplomàtica de Gerri*, dip. XIX; i esmentat per En Puig i Cadafalch, *Arquitectura romànica*, t. II, p. 106, amb referencia a Carreras i Miret.
4. *Colecció diplomàtica de Gerri*, dip. XV.
5. Eckel, *Charles le Simple*, p. 147.
6. Villanueva, *Viage literario*, t. X, p. 101.

quam dicunt Lavacellos, cum finibus et terminis et adjacenciis suis et cum omnibus sibi pertinentibus, atque ecclesiam sitam sancti Martini ubi dicitur in Canales, cum parrochia et decimis atque oblationibus, cum suos fines et terminis, cum exiis et regressiis et alaudiis, cultis et incultis, cum diversis generis arborum, cum fontis fontanolis, pratis, garricis, pronum et planum et ipsam valle Oriolam cum silva que ibidem est. Termini autem de ipsa villa et de ipsa ecclesia sancti Martini prescripti et de ipsis alaudiis hi sunt : de una parte in Cozo sive in Voltorera et in ipsas fitas et in Musulgo et in ipso prato Nirizano vel in prato de Fonte Marians sive in loco ubi dicitur ad Canales et usque in medio flumine Nocharie, et de alia parte in ipsa spelunca de Vallalla et descendit per ipso serrad in torrente de Garadati vel in ipso rivo quem vocant Moralega usque in jamdicto flumine Nocarie. Quantum infra hos terminos avetur vel concluditur sic donamus atque tradimus sine ulla dilatione ad integrum jamdicto cenobio Gerrensi, cum universo censu et serviciis ac redditibus universis absque ulla reservatione. Concedimus etiam hominibus qui ibi modo stant vel adveniendi sunt in supradicta villa vel in ecclesia sancti Martini in omni terra nostra negociare, emere, pascuare, lignare, sicut ceteri homines de nostro comitatu. Et in loco quod dicitur ad Orta ipsas nostras condaminas quas ibi abemus, cum terminis, exiis et regressiis earum. Donamus etiam prefixo monasterio Gerrensi videlicet ecclesiam sancti Stephani quod vocitatur Sarga, cum ipsius alodio quod abet hodie et in antea juste adquirere potuerit. Et iterum donamus monasterium sancti Privati qui est in valle quam vocant Marevalle sive in terminio de ipsos Castellonos, cum ipsius alodio et cum omnibus ad eum pertinentibus. Similiter et ecclesiam sancti Mikaelis in loco Coangusto, cum omnibus ad eandem ecclesiam pertinentibus. Simili modo donamus ecclesiam sancti Martini que est in valle Circitana, cum ipsas condaminas nostras quas ibi abemus et ipsam villam ab integrum. Termini autem de ipsa villa hi sunt: de ipsa spona et de ipsa via que vadit ad ipsos Castellonos et pervadit usque ad ipsos mollendinos veteres et ad ipsas suscidatas, et de ipso torrente usque ad alium torrentem de ipsa tartera. Quantum infra istas affrontationes includunt et isti termini ambiunt sic donamus ab omni integritate ad proprium alodium. Et donamus illis hominibus qui ibi steterint intrare et exire, lignare, pascuare, emendi et vendendi super terram nostram. Item, ipsas ecclesias sancte Cecilie et sancti Cristofoli, cum illorum alodiis que hodie abent et in antea adquirere potueri[n]t. In alio loco etiam donamus sanctum Petrum de Gaveto, cum nostras condaminas quas ibi abemus sinceriter. Et ipsam villam quam vocant de Monachos, cum ipsa condamina et suis affrontationibus; et illis hominibus qui ibi stent vel steterint abeant adimperamentum in terminio de Limignana de omni re quod opus eis fuerit. In alio loco ecclesiam sancti Felicis de Choes que est in terminio de castro de Tenrrivo, cum illius alodiis que abet hodie et in antea adquirere potuerit. Et donamus ad jamdicto cenobio ecclesiam sancti Martini de valle Stationense in loco ubi dicitur Bava molle, et ipsas condaminas quas ibi abemus; et ecclesiam sancti Saturnini de Ficols, cum ipsius cella et cum alodio quod eidem pertinet. In valle Assoa in loco que dicitur Bernui ecclesiam sancte Marie, cum illius alodio que hodie abeat et in antea adquirere potuerit. Concedimus etiam prelibato cenobio ecclesiam sancti Vincentii qui sita est supra amnem Nocarie in loco quod dicitur Bisutile sive Oveze, cum omnibus ex integro ad eandem ecclesiam pertinen-

tibus, et deinceps congregatio monachorum ibi fiat ad serviendum Deo et orent Deum pro peccatis nostris ac genitorum nostrorum. Iterum donamus ecclesiam sancte Marie de Riparia in valle Cardosa cum alodiis et mansionibus quas ibi abemus. Si quis autem, quod absit, ullus homo vel femina mente improba aut temerario ausu, concessum vel donacionem nostram cupiat inrumpere, nullo modo valeat hoc agere, sed componat predicto cenobio auri libras triginta; et hec que decrevimus in perpetuum maneant firma, pro Dei honore et peccatorum nostrorum remissione, prenotato Gerrensi cenobio. Sunt autem hec omnia suprascripta in comitatu Palearensi in supranominatis locis. Facta hec carta concessionis seu donacionis XI kalendas novembris anno trabeationis Jesu Christi DCCCCXXX *(sic)* indiccione XII *(sic)* imperante domno Ludovico filio Carlone.

Isarnus comes, manu propria et solita subscriptione confirmo ✠. Senegundis, more solito confirmo ✠. Qui hanc cartam largitionis jussimus scribere, roboravimus fideliterque nostris eam roborari mandavimus. Wilelmus comes, filius Isarni comitis ✠. Signum Enneco ✠ nis. Signum ✠ Asnerius Galindi. Signum Gimerandi ✠. Signis scribe eam firmavimus. Atto episcopus ✠. Wisadus, Dei gratia Urgellensis episcopus hoc confirmo et ✠. Gotmarus archilevita ✠. Exemenus sacer ✠. (Adelaiz comitissa, conjux prescripti Isarni.) ✠ Galindo. ✠ Bancones.

Et ego Eles acsi et indignus presbiter scripsit sub die et anno quod supra.

Tant en aquest document com en un altre copiat també per En Llovet* de l'arxiu de Gerri, Isarn s'intitula comte de Pallars, de Ribagorça i de Cosserans i ostenta el títol de marquès, que en tal temps era ja usat abusivament i esdevenía purament honorífic. Aquest altre document a què acabo d'al·ludir té també una equivocació en la data, la qual no pot ésser 940 perquè en dit any encara no era bisbe Wisad, que hi intervé; si ens guiem per la indicció correspon aquest acte al 949, i ho confirma el que ha de ser ben acostat del diploma anterior, donats els subscrivents d'un i altre. Ens indica aquest acte que havía mort ja la comtessa Senegunda *(qui jam ex hoc seculo migravit)*, sense que el comte viudo hagués contret encara segones noces, probablement. Seguint la copia d'En Llovet, aquest acte diu així:

In nomine Domini. Ego Isarnus, Paliarensis, Ripacurcensis et Cosseranensis comes et marchio, considerans vocem illam que dicit date elemosinam et omnia munda sunt vobis et sicut aqua extinguit ignem ita elemosina extinguit peccatum, ut Dominus propitius sit peccatis meis et peccatis uxoris mee Senegundis, comitisse, qui jam ex hoc seculo migravit, cum consilio et voluntate et laudamento domini Wisadi, Urgellensis episcopi, et aliorum bonorum hominum, facio kartam elemosinariam pro anima ejus ad domum sancte Marie et sancti Vincentii Gerrensis cenobii, videlicet dono ad dictum cenobium et ad monachos ibidem Deo servientes, tam presentes quam futuros, castrum meum de Bresca ad proprium alaudium sine ullo retenimento, cum omnibus servitiis que debent facere ad me jamdictum comitem. Similiter ipsam ecclesiam sancti Michaelis, cum

* *Colecció diplomàtica de Gerri*, dip. XVII.

decimis et oblationibus. Insuper etiam dono jamdicto cenobio ipsam meam villam quam vocant Gerrevilella simul cum ecclesia sancti Felicis, cum decimis et primitiis et oblationibus et cum omnibus censibus et servitiis que debent facere homines vel femine illius ville ad comitem, ad proprium alaudium. Dono etiam predicto arsisterio ipsos meos molinos qui sunt in loco quem vocant Mulinnoes et omnes alios molinos et omnes mulnares qui sunt vel qui in antea ullo modo fieri possunt de ipso rivo qui vocatur Murrarias usque ad vadum antiquum quod est supra ipsum castrum vel supra ipsum oratorium sancte Marie de Erbolo, ita ut nemo ullo unquam tempore possit aliquod edificium facere sine voluntate abbatis vel monachorum predicti loci; similiter cum ipsas meas condaminas de Molinoes, cum arboribus diversi generis. Trado et[iam] predicto cenobio ipsas meas pascherias quem vocant Uceas Canarios qui sunt vel in antea esse potuerint de jamdicto vado usque in jamdictum [rivum] de Murraris. Insuper etiam trado eidem cenobio ipsam meam silvam de Pentina totam ab integro que pertinet ad jamdictum castrum de Bresca, et afrontat jamdicta silva de parte orientis in Bagastell ante ipsam villam vel ipsam ecclesiam sancti Licerii de Lita usque in ipsum rivum, de parte occidentis in ipsa Portella et usque in flumen Nocharie in directum quomodo discurrit aqua, de parte meridie in ipso monte de Cellua et pervadit usque in Riu Major sive in riu Nocharie in directum quomodo discurrit aqua. Supradicta omnia dono atque concedo jamdicto cenobio ad proprium alaudium et de mea potestate illius trado dominio et voluntate sine omni retenimento vel blandimento ullius hominis vel femine, pro anima uxoris mee jamdicta Sinegontis comitisse et pro redemptione omnium peccatorum nostrorum. Facta hac carta elemosinaria XII kalendas augusti anno trabeationis Jesu Christi DCCCCXXXX[IX]indictione VII imperante domno Ledovico filio Karloni.

Isarnus comes, manu propria et solita suscripcione confirmo ✠. Wilelmus comes, filius Isarni comitis. ✠ Wisadus, Dei gratia Urgellensis episcopus, hoc confirmo. ✠ Signum Enneconis. ✠ Signum Asnerius Galindi. ✠ Signum Gumilandus, archipresbiter ✠. Gotmarus, archilevita ✠.

Ego Eles ac si indignus presbiter scripsi die et anno quo supra ✠ et hoc feci.

En l'escriptura de la venda d'un alou al monestir de Gerri i son abat Ató (document atribuït fins ara equivocadament al 947, però que és del 953),* el comte Isarn apareix casat, amb Adelaida, la qual per l'aposició de la seva signatura havía confirmat ulteriorment el diploma d'Isarn i Senegunda transcrit més amunt.

El comte Isarn va atorgar en 953 (13 setembre) son testament, morint llavors; essent de notar que lo disposat en tal acte (en el que, tal com és conegut, ha d'haver-hi alguna interpolació, essent-ho, segurament, la clàusula de donació del monestir del Burgal al de Gerri), en quant a diverses de les donacions al monestir

* *Histoire générale de Languedoc* (ed. Privat), V, 205. Si es considera que aquest document i el testament del comte Isarn (que esmentaré tot seguit) foren estesos pel mateix escriba (Gostremirus o Wistrimirus) i en el mateix mes i dia (13 de setembre) i subscrivint-hi els mateixos testimonis, hom no pot menys de concloure que la data d'aquell ha de ser no l'any 947, sinó igual que la del testament : 953.

de Gerri era de conformitat amb ço que anys abans havía acordat el comte amb sa primera muller, i així ho fa constar. El bisbe Ató, germà d'Isarn, subscrigué dit testament.[1]

VIII

En tots els documents coneguts del comte Isarn de Pallars hi subscriu son fill Guillem, titulant-se també comte. Aquest, en 947, vivint encara son pare, si no està equivocada la data (any XI de Lluís), atorgà un document juntament amb son oncle el bisbe Ató, fent una donació al monestir de Lavaix,[2] encara que podría dubtar-se de si el comte Guillem d'aquest acte fou el fill d'Isarn o el fill de Miró de què abàns he fet esment. En el 954 (27 de juny), segons un document transcrit en el cartulari de Gerri i copiat per En Llovet, mort ja Isarn, el comte Guillem contribuí a la dotació de l'esglesia de Sant Pere de Sestui, que consagrava el bisbe Wisad d'Urgell, donant-li l'esglesia de Sant Cristòfol de Sarnui, que havía adquirit de sos pares; la data en la copia d'aquest acte està mal transcrita, car diu : «anno Incarnationis Domini nostri DCCCCL° sub era DCCCCLXXII indiccione VII anno ..... regnante Hludovico rege, filio Karloni,» havent de dir : «anno Incarnationis Domini nostri DCCCCLIV° sub era DCCCCLXXXXII, indiccione XII^a^ anno XVIIII regnante Hludovico rege, filio Karloni» perquè el comte Isarn era mort només des de l'any anterior i per l'octubre del mateix 954 finà Lluís d'Oltramar. Del comte Guillem, fill d'Isarn, en coneixem encara un altre document corresponent a l'any 958; és una donació al monestir de Sant Pere de les Maleses intervenint-hi el bisbe Odisend, successor d'Ató des de 956. Aquest diploma (inèdit encara), segons la copia d'En Llovet[3] és de la tenor següent:

Pactum vel placitum quod jusserunt fieri domnus Guillelmus Isarni, filius Isarno comite, cum consensu a domno Odesindo episcopo et in presencia de suos homines vel de suos barones id est Galindone, Guarino, Oriolo, Adefonso, Oriolo filio Luponi, Isarno filio Mironi, Ewilomundo et Borrelo et Ato abba et Bonofilio et Isarno clerico et aliorum plurimorum bonorum hominum qui ibidem aderant. In eorum presencia sic trado: Ego Guillelmus Isarni, gratia Dei comes, cum consensu episcopo nostro Odesindo et consilio et voluntate de omnibus meis superius narratos, tradimus et concedimus ad domum sancti Petri apostoli vel sancti Andree apostoli vel sancti Stephani levite qui sunt fundati in Maleto, sic tradimus ipsa villa Lupera, cum decimas et primicias et oblationes quas propherunt omines qui ibidem ocurrunt ad divinum officium ad domum sancti Petri apostoli qui est fundatus in loco qui dicitur Maleto, totum ab integrum; et abet terminos de flumine Nocharia usque in Sancto Aventino et de rivo de Conne

1. *Histoire générale de Languedoc* (ed. Privat), V, 216.
2. Villanueva, *Viage literario*, t. XII, p. 240. Serrano, *Noticias y documentos*, p. 466. *Colecció diplomàtica de Gerri*, dip. XXIV.

usque in Balle majore. Quantum infra istas affrontationes includunt ad sancta Dei ecclesia supranominata offer[imus] [cum] terris, vineis, cassas, cassalibus, ortis, arboribus, oves et boves, pascuis, fontanulis, molinis, heremis, caricis, cultum vel incultum, heremum vel condensum, sic dono vel concedo ad domum sancti Petri apostoli monasterium et ad ipsam congregationem qui in domo sunt vel qui adveniendi sunt, et teneant et possideant et abeant potestatem tenendi atque donandi, ut deinceps nullusque gentis imperio nec suadentis ingenio nullusque virorum nec sexus feminarum de istas suprascriptas decimas vel hostias longitudinem dierum vel annorum retroauctorum a Domino ibi concessis affere vel fraudare presumat, sed diligenter et sine murmuracione omnes ejusdem laboratores ad sancta ecclesia nominata jungant. Si qui vero pactum istum a Domino constitutum et ad nos peccatores conscriptum sive firmatum in aliquod temptare, disrumpere vel fedare coegerit, non in hoc prevaleat victor existere; sed componat in vinculo ad domum sacrum secundum legem canonicam et ad regiam potestatem... Et iste scripturarum pactus in onore apostolico firmatus et stabilis virtutem Dei plenus permaneat. Factum istum pactum vel placitum idus januarii anno IIII regnante Leutario rege.

Sig ✠ num Galindone...

Sembla, segons un document de Gerri extractat per En Llovet,[1] que una de les propietats del comte Guillem, posseïda aquesta junt amb son oncle el bisbe Ató, havia sigut l'esglesia de Sant Llorenç i un alou de *Villaluponis*, situat tot a Cortés vora el riu Bosia; ço que vengueren ells a Egila, nebot de dit bisbe i que després es féu monjo de Gerri, d'on n'arribà a ser abat, figurant com a tal en 973.[2]

No sabem exactament en quin any va morir el comte Guillem; probablement no passaría del 960 i sembla que no va deixar descendencia.

IX

De Llop, germà del comte Isarn de Pallars, no es pot afirmar que arribés a regir sol aquest comtat, car no se sab si premorí a son nebot el comte Guillem, ço que sembla probable; no coneixent-se d'ell cap document, fora del judici de 918 en què intervingué al costat de son germà Isarn. És possible que Llop fos el petit dels fills del comte Ramón I de Pallars i Ribagorça; i

1. *Indice general chronologico de escrituras recogidas de diferentes archivos de España* (ms. número 424 de la Biblioteca de Catalunya), f. 144 : «A XV de las calendas de marzo del año XVI de Lotario [970], el presbitero Egila dió al monasterio de Gerri la iglesia de San Lorenzo y un alodio de Villalupon, que havia comprado a su tio Aton, abad, y al conde Don Guillelmo, todo en el territorio de Cortes sobre el rio Bosseya, lo que testimonió Giscafredo, presbitero y monge. *Arch. de Gerri*, caj. 3, lig. 1, n.º 3.»).

2. Llovet, *Colecció diplomàtica de Gerri*, dip. XXVII.

degué casar-se tard, ja que els seus fills arribaren a les primeríes del segle XI. Sa muller es deia Goltregod, i probablement, com insinúa En Bofarull,[1] era la filla il·legítima del comte Miró de Cerdanya i Besalú de igual nom (la qual l'any 981 havía mort ja); sería, per tant, néta bastarda de Guifre el Pilós. Llop tingué cinc fills, anomenats : Ramón, Borrell, Sunyer, Sunifred i Riquilda. Els tres primers governaren junts el comtat de Pallars, almenys des de 963, en què, si la data del respectiu document no és equivocada (any IX de Lotari),[2] Ramón va concedir al monestir de Sant Sadurní la casa de Sant Cristòfol, i altres béns, subscrivint aquesta donació Borrell; car no sembla que un document de Lavaix,[3] atribuït a aquest comte per a l'any 958, sigui autèntic, i, encara que ho fos, potser no correspondría a ell.

El comte Ramón II de Pallars, d'acord amb sos germans i amb intervenció del bisbe d'Urgell, Wisad, va fer en 966 la següent donació al monestir de Gerri, segons la copia d'En Llovet:[4]

Sub Trinitatis alme honore. Ego Raimundus comes, pro eterne patrie amore et gehenne orribilis timore, cum consensu fratrum meorum et episcopi nostri Wissadi atque nobilium fidelium nostrorum qui in nostra provincia assistunt, disposui in corde meo ut de rebus meis sanctam ditassem ecclesiam sancti Vincentii martiris Christi que est fundata in monasterio Gerre super fluvium Nocharia. Idcirco offero omnipotenti Deo et Atoni abbati et priori Barono et alie congregationi que ibidem Deo servit die ac nocte, tam regularibus quam confessoribus necnon et illis qui adveniendi sunt recte et veraciter fidelibus, de rebus nostris propriam villam quam dicunt Anchos majores, cum finibus et terminis et adjacentiis suis et cum omnibus sibi pertinentibus, atque ecclesiam ibidem sitam cum parrochia et decimis et primiciis atque oblationibus et ipsam villam cum suo censu quem dare debet; hec omnia sic donamus atque tradimus ad integrum, sine ulla dilatione ad integrum. Termini autem de ipsa villa hi sunt : de una parte ad sanctum Christophorum et de alia parte in ipsa cella de Fatius, et de tercia in Franco mortuo, et de quarto in ipsos fines de ipsa Petra. Ipsa omnia jam superius nominata sic tradimus domui sancti Vincentii ad integrum, ut ab isto die in antea nullus comes, nullus vicecomes, vicarius, villicus, auctor aut procurator neque missus discurrens ibi aliquam dominationem habeat, nisi quemadmodum monastica auctoritas jubet. Quod si ego Raimundus aut Borrelus vel Suniarius aut aliquis de fratribus vel sororibus istum pactum inquietaverit, treginta libras auri coactus exsolvat et intra limites sancte Dei ecclesie non permittatur intrare, et in antea istum pactum firmum et stabile sit ut non disrumpatur. Factum istum pactum in mense aprile anno XII regnante Leuthario rege.

Raimundus, Borrellus, Suniarius, signo scribe hoc pactum firmaverunt. Alter Borrellus, similiter. Asinarius Astri, similiter. Baronus Sanila similiter. Fridisclus et Adefonsus visores fuerunt.

Fedacus, presbiter, rogatus scripsit die et anno quo supra.

1. *Los condes de Barcelona vindicados*, I, 106.
2. Llovet, *Cronología de los condes y marqueses de Pallás*, f. 11 v.º.
3. Serrano, *ob. cit.*, p. 309.
4. *Colecció diplomàtica de Gerri*, dip. XXV.

Probablement en el mateix any 966, uns pocs mesos després, el comte Ramón, amb els seus germans Borrell i Sunyer, intervenint-hi també el bisbe Wisad, va fer una altra donació al monestir de Gerri.[1] La data d'aquest document, diu : «anno XV regnante Leuthario rege filio Leudihico», però tal volta hauría de dir : «anno XII», perquè sería probable que la donació fos anterior a una butlla del Papa Joàn XIII, en 966 (16 novembre),[2] confirmatoria dels béns d'aquell monestir, entre els que hi figura ja ço que era objecte de dita donació; a menys que el document comtal no fos això, sinó una restitució.

De data incerta és un document[3] del comte Ramón amb sos germans Borrell, Sunyer i Sunifred, fent donació al cenobi de Sant Vicens i Sant Esteve de Savarís d'un alou en la vila d'Enviny, que els hi havía pervingut per herencia dels comtes Isarn i Llop. Tampoc sabem l'any en què Ramón II de Pallars, va reiterar la donació del monestir de Sant Pere del Burgal en favor de l'abadía de la Grassa, de lo qual en un document del comte Sunyer, en 1007, se'n fa mencio.

Pel 969 els tres comtes Ramón, Borrell i Sunyer, atenent la queixa de l'abat de Sant Pere de Vellanega, pronunciaren sentencia contra Duràn, el qual havía furtat unes vaques a dit monestir, obligant-lo a indemnitzar.[4]

Tenim noticia per En Llovet[5] d'una donació atorgada pel comte Ramón al monestir de Sant Pere de les Maleses en l'octubre del 973 (any XX de Lotari); d'una restitució al mateix monestir feta pels comtes Ramón i Sunyer, amb intervenció del bisbe Wisad, en el 976 (any XXIII de Lotari); i d'altra donació, també del 976, dels comtes Ramón, Borrell i Sunyer a Sant Pere de Vellanega.

Tots tres germans estigueren presents en 972 a l'elecció de Bonhome per a abat de San Genís de Bellera,[6] elecció en què intervingué l'abat de Gerri, Egila.

Posterior a l'any 979 o 980 ha d'ésser una donació feta pel comte Ramón junt amb els seus germans Borrell, Sunyer, Sunifred i Riquilda, a favor de Gerri intervenint-hi el bisbe Salla d'Urgell (el qual, segons el P. Villanueva, començà a regir aquesta diòcesi poc abans del 981); per altra banda, aquest diploma no pot ésser posterior al 986, perquè és del temps del rei Lotari. N'hi ha copia a la Biblioteca Nacional de París (*Colecció Moreau*, 13, f. 134) i En Llovet[7] ens n'ha tramès també el text, que és el següent :

Sub Trinitatis alme honore nuncupatus. Ego Raimundus, comes et marchio de terra Paliarensi, compunctus spiratione divina cepi tractare de statu sancte

1. Villanueva, *Viage literario*, t. XII, p. 252. Llovet, *Colecció diplomàtica de Gerri*, dip. XXVI.
2. Publicada en *Analecta juris pontificii*, X, p. 311; segons indica en Jaffé, *Regesta Pontificum Romanorum*, núm. 3710.
3. Publicat per En Serrano, *ob. cit.*, p. 315.
4. Villanueva, *Viage literario a las iglesias de España*, t. VII, p. 9.
5. *Cronología de los condes y marqueses de Pallás*, f. 12.
6. *Colecció diplomàtica de Gerri*, dip. XVII.
7. *Colecció diplomática de Gerri*, dip. XXVIII.

Dei ecclesie et de celorum patrie pia promissione. Divina vox per Jheremiam ita ammonet : «Super viam state et videte et de semitis antiquis interrogate et per viam bonam ambulate et invenietis requiem». Idcirco ego supradictus Raimundus, Spiritus Sancti gratia compulsus ut per limitem rectum graderet, venerabilem petivi presulem Sallanum et proposci ab eo saluberrimum consilium; et hec fuit vera illius responsio atque sermocinatio: quia per instantiam bonorum operum celestem invenit homo thesaurum. Ego autem Raimundus, hec audiens, pro eterne patrie amore et gehenne orribilis timore, cum consensu fratrum meorum Borrelli et Richildis de Adlote et Suniarii et Singifredi sive filiorum atque nobilium fidelium nostrorum qui sub nostra providencia nobis assistunt, disposui in corde meo ut de rebus meis sanctas ditassem ecclesias, domus scilicet sancte Marie virginis et domus sancti Vincentii levite et domus sancti Petri apostoli et sancti Mikaelis, que sunt fundate in loco qui dicitur Gerris super flumen Nocarie. Istis jamdictis et sepe nominatis ecclesiis ego Raimundus dono atque trado ipsum meum alodium quod habeo de donatore meo Bonofilio abbate, qui alio nomine nuncupatur Ato presbiter, et fuit ipsum alodium Isarni comitis et Guilelmi comitis. Advenit quippe ipsum alodium huic monasterio de Guilelmo comite qui illum ibidem misit pro sua anima. Et ego Raimundus recognosco me ad petitionem Mironis abbatis vel suorum fratrum quod melius pertinet ad monasterium supradictum, per donationem Guilelmi comitis, quam ad me aut aut ullum alium hominem vel consanguineum nostrum; et est ipsum alodium in Cortetano in villa que dicitur Petramedia, terras, vineas, casas, casales, orta, quidquid visus fuit habere vel possidere Guillelmus. Quapropter illum trado predicto cenobio ad integrum et insuper dono quantum ibidem comparavi vel augmentatus sum ad integrum. Et in alio loco cui vocabulum est Suort similiter reddi facio ipsam hereditatem Guilelmi comitis et dono de propria mea comparatione vel augmentatione quantum ibidem visus sum habere vel possidere ad integrum. Et in alio loco cui vocabulum est Ordans similiter reddi facio ipsam hereditatem Guilelmi comitis. Ego vero Raimundus dono atque concedo ipsam meam aliam hereditatem vel meam comparationem et augmentationem quidquid ibidem visus sum habere ad integrum. Et in ipsa valle de Cardose in loco qui dicitur Riparia reddo ipsam hereditatem Guilelmi ad integrum; et ego dono ipsam meam hereditatem quam ibidem habeo ad integrum. Et in alio loco cui vocabulum est Schalarre sic amitto ipsam hereditatem Guilelmi que fuit. Insuper dono ego Raimundus ipsam meam hereditatem quam ibidem habeo ad integrum, sive de comparatione sive de camiatione sive ulla augmentatione. Et in alio loco qui dicitur Olbis ad integrum, et in alio loco qui dicitur Turrassis ad integrum, et in alio loco qui dicitur ad Aream ad integrum, et in alio loco qui dicitur Scossis ad integrum. Et si ego ad ullum hominem donavero dum vixerit teneat et possideat; post suum vero obitum remaneat ad ipsum monasterium jam dictum. Et si ullus homo venerit ad inrumpendum istam donacionem quam ego Raimundus comes firmo, iram Dei incurrat et a liminibus sancte Dei ecclesie extraneus permaneat et cum Juda Scariothe partem accipiat. Facta carta helemosinaria in mense marcio II. nonas ejusdem regnante Leutario rege. Luppus, signo solito scribe eam firmavit. Sanila, similiter. Servus Dei, similiter. Raimundus, auctor hujus scripture, manu propria et solita subscriptione eam firmavit.

Miro, presbiter, rogatus eam scripsit die quo supra et subscripsit.

El dia 31 de gener del 988 (any I d'Huc), a petició dels comtes Ramón i Sunyer, de l'abat de Sant Pere de les Maleses, Isarn, i dels veïns d'Eroles, fou consagrada pel bisbe Aimeric l'esglesia de dit monestir, i aquells comtes i veïns hi donaren, per a bé de l'ànima d'un altre comte Ramón (que devía ésser l'avi dels donadors), delmes, primicies, oblacions i varies propietats i terres. Així ho indica En Llovet,[1] extractant el respectiu document.

El comte de Barcelona, Borrell II, atorgà en 993 son testament,[2] en el qual nomenava per a marmessors seus en el comtat d'Urgell, entre altres, als comtes Ramón, Borrell i Sunyer, sos nebots. Efectivament, si la mare d'ells Goltregod, era la filla del comte Miró de Cerdanya i Besalú, oncle de Borrell II de Barcelona, els tres comtes de Pallars, germans, eren nebots d'aquest, per ésser fills d'una cosina germana, encara que de branca il·legítima.

L'any següent apareixen encara junts els tres comtes germans en una sentencia que pronunciaren a favor de l'abat Ató del monestir de Sant Genís de Bellera, el qual reclamava contra els habitants de Salàs.[3]

Després, ja no es té cap més noticia del comte Ramón, el qual tal vegada no va arribar al segle XI.

X

A més d'aquestes indicacions d'actes en què sovint junt amb el comte Ramón II de Pallars hi intervenen els seus germans, vaig a donar ara algunes noves d'aquests separadament.

Sunifred potser fou clergue, car no figura gaire ni usa títol comtal.

En quant a Riquilda, és probable que fos la del mateix nom mare de Borrell, bisbe de Roda des de 1017.[4]

El comte Borrell de Pallars estigué casat amb Ermengarda. Se'n coneix d'ell un document, sense data,[5] fent una donació al monestir d'Alaó, i en el que hi apareix sota la tutela de sos germans Ramón i Sunyer, ço que sembla indicar que devía ésser el més petit. Havem vist que Borrell fou un dels marmessors del seu oncle, el comte de Barcelona del mateix nom; i que, almenys en 994, vivía encara. A una data incerta atorgà testament, del que actualment se'n

1. *Cronología de los condes y marqueses de Pallas*, f. 12 v.

2. Baluze, Apèndix a la *Marca Hispanica*, doc. CXLI. Bofarull, *Los condes de Barcelona vindicados*, I, 175.

3. Villanueva, *Viage literario*, XII, 241; Serrano, *Noticias y documentos históricos*, p. 314.

4. Les actes de l'elecció i de la consagració de Borrell com a bisbe de Roda, en 1017, foren publicades per En Villanueva, *Viage literario*, X, 291; per En Baluze, *Capitularia regum francorum*, II, 630, i per En Serrano, *Noticias y documentos históricos de Ribagorza*, p. 482. La segona havía estat publicada també per D'Achery, *Spicilegium*, VIII, 154, i per Bouges, *Histoire de Carcassonne*, p. 532.

5. Publicat per En Serrano, *ob. cit.*, p. 306.

conserva una transcripció del segle XVII a l'arxiu de l'Excm. Sr. Duc de Medinaceli,* a Madrid, segons la qual deia així:

Cum Salvator noster summa pietate humanum genus de potestate diaboli a morte perpetua inviolabiliter se ipsum offerendo inquit et ipsa morte perpetua donaverit min ..... quomodo miserabilius quanta pura libertate abese se ipsum timens denuit diaboli subdidit a morte iterum quod tradit, sed illum ad nobis ad glorificandum et honorandum illum quamque redemit ad mortem et etiam iterum relaxando pecata redemit morte secunda felicem his miseretur omninoque potus perpessata pecata toto corde et ipsum revertuntur. Ideo summopere cavendum est ut qui major est in delictis proclivior sit ad confesionis emendationem et cordis compunctionem et lacrimarum efusionem et veram emendationem, si perpere cupit delictorum remissionem. Ideoque ego Borrellus, comes et senescalius et nimirum peccator, pavens ne repentine mors superveniat, propterea dico vos meos manumissores Isarnum, abbatem, et Borrellum de Essachi que qualisque vobis supervixerit ordino vos ordo vestri donare faciatis, propter remedium anime mee Borrello comite, omnem meam facultatem in alode in rem mobilem quidquid visu habere vel possidere: ipsum meum alode quod habeo de mea comparatione de flumine Nocaria usque in Çescande et de Collo usque in Petrapertusa a filios meos Ysarno et Mirone et alium alode quod habeo in Claverolo de mea comparatione vel de parentes meos, propterea ipsa emenda de Oliende; et ad Guillermo filio meo faciatis carta de ipsa spluga de Grasset cum terminos suos; et ad filia mea Ermengarda ipsas vineas meas de Tenies ab ipso cellerario; et ad filia mea Ava ipsum alode de Alinse; et ipsum meum alode de sancto Johanne remaneat ad muliere mea nomine Ermengarda, dum vivit teneat et possideat et post obitum suum remaneat ad domum sancti Petri qui est fundatus in Malesis; et ipsum meum alodem de Tirvia remaneat ad domum sancte Marie in Gerri, in tali conventu quod si Ermengaudus filius meus voluerit redimere, redimat illum; et ad domum sancti Petri in Maleto ipsas meas vineas quas comparavi in Assoria et ipsa villa Castallone fevo et parrochia et ipsa sorte de vinea quod fuit Beato Raimundi et ipsas meas equas et ipsas meas bestias, propter[ea] ipsa tabula de argento que debuit facere pro ipsa cela et ipsa spata quod traxit inde et ipsa mea devesa de na Julia. A monasterio sancte Cecilie que est in comitatu Urgello ipsas meas vineas quod habeo in Surrixera ab ipso Mato et ad ipsas Cubellas; et ad domum sancti Vincentii in Oveze ipsa villa Achasso, fevo et parrochia; et ad domum sancti Petri in villa Necha ipsum alode quod ego comparavi de ipso abbate Trozovenis ..... et ad domum sancti Petri in Burgali ipsa vinea mea in ipsa ribera de Estaron; et ad mulierem meam ipsum alodem de Petramedia ab ipso mandavit de certo dum vivet teneat et possideat et post obitum suum remaneat a filio meo Ermengaude totus, extra quod superius dicimus quod si mors illi advenerit ad dictos sanctos supranominatos remaneat. Fuit factum die et anno quo supra.

* Dec la copia d'aquest interessant document a la fina amabilitat de l'Excm. Sr. Duc de Medinaceli, de son administrador D. Francisco Gutiérrez Díez de son arxiver D. Antoni Paz i Melia, als quals dono aquí testimon del meu pregón agraïment.

Com es veu, en aquest testament el comte Borrell feia diversos llegats als monestirs de Gerri, de Sant Pere de les Maleses, de Santa Cecilia [d'Elins], de Oveix, de Sant Pere de Burgal i de Sant Pere de Vellanega, i distribuïa son patrimoni entre sa muller i sos fills, que eren els següents : Ermengol (el primogènit), Guillem, Isarn, Miró, Ava i Ermengarda. El primer atorgà un document en favor de Ripoll[1] en 1008, quan probablement son pare el comte Borrell hauría mort ja; aquest comte havía fet, no se sab en quin any, una donació a dit monestir, la qual ve confirmada en una butlla del Papa Sergi IV (en 1011), adreçada a l'abat Oliva.[2] Guillem, fill de Borrell, en 1008 era ja difunt.

Ermengol, fill de Borrell, s'intitulava comte de Pallars, segons es desprèn del document de la institució de la vida canònica a l'esglesia d'Urgell en 1010, en el que hi figura també son oncle, el comte Sunyer. Fill d'Ermengol fou Ramón, que figura en dos documents[3] atorgats en 1030 pel comte urgellità Ermengol II, el Pelegrí, en favor de l'esglesia urgellesa; i a ell correspòn el següent diploma incomplet, copiat per En Llovet[4] de l'arxiu de Gerri:

In Christi nomine. Ego Raimundus comes facio carta venditionis vel donationis ad sanctum martirem Christi Vincentium et ad sanctum Petrum apostolum et ad sanctum Johannem apostolum cujus ecclesie fundate sunt supra fluvium Nocharie in loco cujus vocabulum est Ovesse. Dederunt mihi precium Bernardus abba et alia congregatione hujus loci Poncius Bernardi et Richolfus, monachi, et Marques, monachus, et Augerius, monachus, et Possidonius, monachus, uno caballo nigro balzano et uno tapedo et tres modios de froment et uno metro de vino et uno bacone pro quatuor capmansos que habebam in villa Somponiu pro patre Ermengaudo, id sunt Aster de ipsa ecclesia et alium capmansum de Argilane et alium capmansum de Barone et alium capmansum de Astare de estremo de villa, cum omnes res suas que habent vel habere debent, et alia villa tota est de sancto Vincentio. Et ego de flumine Nocharie usque in Monte kanino et de rivo Madrice usque in rivo de Villa Furoris quantum inter istis terminis laborare et adquirere potueri[n]t habitantes de predicta villa solvo eis banna et decimas et primicias et oblaciones et placitos et paradas et albergas et censum et servicium et hostem et cabalcada et missum et totum censum que ad comite vel ad vicecomite vel ad nullum alium seniorem unquam fecissent, totum ad integrum dono predictum monasterium sancti Vincentii et ad servientibus ibi sine ullo homine vel femina inquietante, pro anima mea vel parentum meorum...

Cabría potser suposar si el Berenguer Miró que en 1075 junt amb el comte Ramón IV de Pallars fou fet marmessor per un tal Majer (del qual era *senior)*[5] sería fill de Miró i nét, per tant, del comte Borrell?

1. Olzinellas, *Indice de donaciones a Ripoll* (ms. 430 de la Biblioteca de Catalunya).
2. Publicada per Baluze en l'Apèndix de la *Marca Hispanica*, doc. CLXV.
3. Publicats per Baluze, *Ibídem*, docs. CCV i CCVI.
4. *Colecció diplomàtica de Gerri*, dip. XXXVI.
5. El testament de Maier ha sigut publicat pel Sr. Miret i Sans, *La fundació del monestir de Mur (Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 1911, t. VI, p. 121).

Dels altres fills del comte Borrell de Pallars res de cert n'he pogut esbrinar car no sembla probable que fos sa filla Ava la persona del mateix nom que juntament amb sos fills va fer una donació a la Seu d'Urgell en 1085,[1] essent aquesta data una mica massa allunyada.

XI

Del comte Sunyer n'hi ha, corresponent a l'any 986 (en temps de Lluís V), un document, atorgat juntament amb son fill Ramón i és la donació del monestir de Sant Genís de Bellera a favor de l'esglesia d'Urgell, de la tenor següent:[2]

Pro summa Christi reverencia dono et gratuito trado a predicto monasterio construendo in honore sancte Marie Virginis, cujus vocabulum est Sedis Urgellitane, qui est fundata super situm fluvium Segre et de alia parte fluvium Balira. Ego Suniarius comes et filius meus Raimundus prolem Christi clemenciam, comes et marchio de terra Palariense; expuncsit mihi trina magestas et Dei misericordia ut faciam karta ad domum sancte Marie cujus vocabulum est Sedis Urgellitane de ipsum meo monasterio sancto Genesio et sancto Adriano et sancto Stephano qui est infra terminos Belariense, cum suis terminis et pertinensiis quod ego habeo hereditato de mee honore, idest villa Idiror et villa Censobi, cum ipsas condaminas; idest Savaris, cum ipsas condaminas et ipsas ecclesias, idest sanctus Vincencius et sanctus Stephanus; et villa sancti Tirsi, qui est infra terminos de castro Sas, ipsa decima et ipsa ecclesia et decima de hoc quod ad husum homines pertinent; et villa Censobi, cum suos terminos, sine grado de seniore de Rivert vel de homines et feminas sicut habet adimparamentum usque in ipsa sua de Larras, nec senior nec homo de Revert non habeat adimparamentum in ipsa villa Censobi nec compra nec planta in ipso monasterio sancto Genesio cum cunctarum illarum pertinencis, sic dono et gratuito trado ad predicto sancte Marie Sedis pro redemptione anime mee vel parentorum meorum sive in vita sive in morte. Et episcopus qui est in ipsa Sede faciat servitium Dei facere legitime vel perpetualiter teneat ipsum monasterium, sive iste episcopus quam alii qui adveniendi sunt quemadmodum auctoritas canonum jubet. Quomodo superius scribtum est sic dono ab integrum per fidem sine enganno, nullus homo de mea posterita, nec bajulus, nec tirannus non habeat licencia mea donacio et mea karta, qui ego habeo facta, adrumpere, sed salva et firma et stabilis permaneat. Ego Suniarius comes et filio meo Raimundo, Dei misericordia imploratus, promto animo et bona voluntate, sic dono atque concedo ad domo sancte Marie Sedis ipsum monasterium sancto Genesio ab integrum, propter remedium anime mee et parentorum meorum. Factum istum pactum IIII kalendas julias, anno primo regnante Leudovico rege.

Sig ✠ num Suniario comite et Raimundo filio meo, qui istum pactum rogavi scribere et testes firmare. Sig ✠ num Attone abbate. Sig ✠ num Asnero

1: Cartulari de la Catedral d'Urgell, I, f. 187:
2: *Ibidem*, I, f. 188.

monacho. Sig ✠ num Ramione monacho. Sig ✠ num Mirone, filium Asner Astar. Sig ✠ num Egigane, filium Marches. Sig ✠ num Barone, filium Sanilanis. Signum Suniarius comes *(signe)*. Signum Raimundo, filio Suniario *(signe)*. Seniofredus. Fedacho judex *(signe)*.

Dacho presbiter scribsit et subscripsit die et anno quo supra. Borrellus visor fuit. Dacho visor fuit. S. P. S. P.

Semblant donació temps a venir els monjos de Lavaix se la voldríen apropiar i en el cartulari d'aquest cenobi hi varen consignar un document idèntic al que acabo de transcriure, amb la sola modificació de posar el nom del monestir en comptes del de la seu urgellesa; en aquesta forma ha estat publicat per En Serrano,[1] però ara es veu bé la mixtificació.

El comte Sunyer es trobava a Barcelona pel mars de 988 en què signà una donació del comte Borrell II de Barcelona a favor de Sant Cugat del Vallès.[2]

A més de Ramón, que figura ja en els documents de 986 i que devía ésser el primogènit, el comte Sunyer tingué de son primer casament (del que ignorem el nom de la muller) un altre fill dit Guillem i una filla apellada Ermengarda; aquesta es va casar amb el vescomte Guillem.

Després, segons el *Fragmentum historicum* ja citat, sembla que Sunyer de Pallars va contreure nou matrimoni amb la comtessa Toda de Ribagorça, però sense tenir-ne nova descendencia; devía ésser això abans de 1008. En aquest any, Sunyer, juntament amb sa muller, vengué al monestir d'Ovarra i a son abat Galindo la vila de Lorrui, que era erma des que els sarraïns en una de llurs expedicions l'havíen destruïda, havent-ne fugit els habitants.[3] Les primeríes del segle XI havien tornat a ser uns temps calamitosos per als territoris pallaresos i ribagorçans; llavors havia caigut presoner dels sarraïns, en una de llurs incursions, el bisbe de Roda, Aimeric, i en 1003[4] tingué lloc la batalla d'Albesa (prop de Balaguer), a la que no hi degué faltar gent d'aquells comtats pirinencs.

Sunyer de Pallars tornava a ésser a Barcelona en 1007, subscrivint (19 octubre) la confirmació que el comte Ramón Borrell, amb sa muller Ermessendis va fer de la donació d'un tal Guitard a la Seu barcelonesa.[5] En el mateix any Sunyer confirmà al monestir de la Grassa la donació que del de Sant Pere del

1. *Noticias y documentos históricos*, p. 384.

2. Mas, *Taula del Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, 1.ª part, p. 117.

3. Document publicat per En Serrano, *Noticias y documentos históricos*, p. 385. En Serrano s'equivoca atribuint aquest document a l'any 1003, havent llegit malament la data del mateix, la qual no diu «anno post millessimo uino», sinó «anno post millesimo VIIIo».

4. Segons els *Anals* de Roda (Villanueva, *Viage literario*, XV, p. 332); vegi's Codera *Alusiones a campañas de los musulmanes como elementos de crítica en los documentos latinos de la edad media* (Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans MCMXIII-XIV).

5. *Marca Hispanica*, col. 966. — Mas, *Rúbrica dels Libri Antiquitatum de la Seu de Barcelona*, 1.ª part p. 109.

Burgal havíen fet anteriorment son avi el comte Ramón I i son germà Ramón II de Pallars; subscrigueren aquest document[1] els fills del comte i el bisbe urgellità Salla, i més tard el confirmà també amb la seva firma el bisbe Sant Ermengol. Cent anys després, una butlla del Papa Gelasi II, en 1118,[2] confirmant les possessions de la Grassa, esmentava entre elles el monestir de Sant Pere del Burgal; per aquest temps el convent de Gerri ja hi tingué pretensions, segons es veu per un document de 1105.[3]

A l'acte de la instauració de la vida canònica a l'esglesia d'Urgell en 1010 hi figurava, entre altres comtes catalans, Sunyer de Pallars junt amb son nebot Ermengol, tal com he dit abans.

Posterior al 1010, car hi figura el bisbe Ermengol d'Urgell, devía ésser un diploma copiat en la *Colecció Moreau*,[4] a París, i en la compilació diplomàtica de Gerri d'En Llovet (dip. XXXIII), i que fou atorgat pel comte Sunyer, amb sos fills Ramón i Guillem i el bastard Ató, en favor del monestir d'Oveix; la tenor del qual és com segueix :

In Dei nomine. Ego Suniarius comes, cum filios meos Raimundo et Guillelmo et Ato bastardo, facimus carta evacuacionis ad domum sancti Vincentii et sancti Petri apostoli et sancti Johannis baptiste atque evangeliste, qui sunt fundati super flumen Nocharie in locum qui nominatur Ovece, de ipsa villa de Somponiu, qui est et qui fuit de Sancto Vincentio, cum ipsas ecclesias de Sancto Martino et sancto Stephano, cum suis terminis supradictis. Quantum inter istis terminis laborare vel adquirere potuerint omnes habitantes de predicta villa, solvo eis bannum et decimas et primicias et oblationes et sepulturas et placitos et paradas et albergas et censum et servicium et hostem et cavalcata et missum et totum censum que ad comite vel ad vicecomite vel ad nullum alium seniorem unquam fecissent totum ab integrum per fidem sine enganno. Et insuper dono et reddo ipsas ecclesias de sancto Johanne de Colinuas, que fuit de sancto Vincentio, cum decimas et primitias et oblationes et defunctiones, et ipsa ecclesia de Beranui sancto Saturnino; similiter ipsa ecclesia sancto Stephano de Noroson dono ad predictum monasterium sancti Vincentii et ad servientibus illi sine ullum hominem vel feminam inquietantem, pro anima mea vel parentum meorum. Et ego Suniarius comes et filios meos Raimundo et alios supranominatos et domnus Ermengaudus, episcopus noster, donamus et mandamus per Deum et per suos sanctos que ipsa ecclesia de sancto Vincentio non siat donata neque inalienata neque subjecta de nulla alia ecclesia neque ad nullum hominem laicum; et qui hoc facit sit excomunicatus de Deum et de suos sanctos.

Sig ✠ num Suniario cum filios meos. ✠ Suniario comite. Sig ✠ [num]

1. *Histoire générale de Languedoc* (ed. Privat), V. — Mahul, *Cartulaire et archives de Carcassonne*, II, 228.

2. Mahul, *Cartulaire et archives de Carcassonne*, II, 246.

3. *Colecció diplomàtica de Gerri*, dip. LII.

4. *Colecció Moreau* 18, f. 163. Dono aquí les gracies més expressives al meu car amic En R. d'Abadal Vinyals, per les moltes notes que respecte d'aquesta *Colecció* m'ha facilitat.

Ermengaudo episcopo. ✠ Isarno de Valleferrera et Guitardo filio meo. Visores et auditores multos.

Barone, abba, ✠ scripsit.

Segurament del mateix any que el document anterior en devía ésser un altre (copiat també per En Llovet) que és una reclamació de Baró, l'abat de dit monestir d'Oveix, feta en presencia del comte Sunyer i del bisbe Sant Ermengol contra els habitants de la vila de Rabenui. La copia d'aquest acte en el volum d'En Llovet,[1] que podría potser creure's incompleta, és com segueix:

Hoc est placitum quod tenet abba de sancto Vincentio de Ovece, in presencia de de domno Suniario comite et de domno Ermengaudo episcopo et de Fedaco judice et de Isarno de Valferrera et Ato Asner et Altemir Asner de Somponiu, de ipsas querelas que habuit de villa de Rabeniu de adimperamento que faciunt in terminos de Somponiu; et demonstravit domnus Barone abba ipsa carta que habet sanctus Vincentius de ipsa villa de Sompniu cum ipsas ecclesias Sancto Martino et Sancto Stephano quod habuit sanctus Vincentius ab antiquis temporibus de domno Leutario imperatore, tota ab integrum sine blandimento de ullo homine cum suis terminis. Isti sunt terminis de Sancto Vincentio : de Nocharia usque in Monte Canino et de rivo Matrice usque in Villa Furoris. Quantum infra istos terminos includunt sic habea[n]t adimperamentum ipsi homines de ipsa villa de Sompniu tota ab integrum laborare et comparare et plantare et pascuare et lignare sine blandimento de nullo homine. Ubicumque laboraverint infra istos terminos supradictos veniant cum novem partes et decimam, et homines vel feminas de villa Rabeniu nec de alias villas de ipso obago non habeant adimperamento in villa Somponiu usque in alium serratum qui est inter Somponiu et Beranui et de Nocharia usque in Monte Kanino, sine blandimento de Deo et de Sancto Vincentio vel de suos homines, neque laborare, neque comparare, neque molendinos facere; et si volunt adimperamentum facere, faciant cum licentia de Sancto Vincentio vel de suos homines et donent ipsum decimum et serviant sancto Vincentio. Hoc quod supra scriptum juravit Barone abba septima manu de istos homines supradictos.

El primer d'aquests dos actes referents al monestir d'Oveix (si és que són autèntics) ens dóna a conèixer un fill il·legítim de Sunyer anomenat Ató; potser fos aquest el vescomte del mateix nom que figura en documents de 1015.

No sabem la data exacta de la mort del comte Sunyer, però crec que no va passar de l'any 1011.[2] Els seus fills Ramón i Guillem havíen començat ja a governar el Pallars l'any anterior.

1. Llovet, *Colecció diplomàtica*, dip. XXXIV.

2. És per errada d'impremta que En Pfister (*Etudes sur le règne de Robert le Pieux*, p. 299) esmenta com a comtes de Pallars en 1018 a Sunyer i a Ermengol, volent dir en 1010, segons la referencia que fa de l'*Histoire générale de Languédoc* com a font de dita indicació.

XII

Amb Ramón i Guillem, fills de Sunyer I, comencen dues dinastíes comtals pallareses que ompliren els segles XI i XII; l'una governà el Pallars jussà, mentre que l'altra dominà en el Pallars sobirà, segons diuen els Srs. Miret[1] i Carreras.[2] D'aquesta època són a cada punt més abundants els documents que encara es conservèn relatius a les dues dinastíes comtals indicades; però com la finalitat del present treball no és de fer una historia del Pallars, sinó únicament d'aclarir i fixar la genealogía i cronología dels comtes de dit territori abans del segle XIII, em concretaré a utilitzar aquí els actes més importants per a aquest objecte, publicant d'entre els inèdits principalment els de caràcter familiar. Per a major claredat estudiaré primer, en aquest capítol, la serie de descendents del comte Ramón Sunyer, fins a l'extinció d'aquesta dinastía a finals del segle XII; i després, en el capítol següent, tractaré de la descendencia del comte Guillem Sunyer, fins a principis del segle XIII, en què se n'estroncà la linia directa.

Ramón III de Pallars, fill de Sunyer, començà a governar en 1010, lo mateix que son germà Guillem, quan vivía encara llur pare. Ramón estava llavors casat amb Major, la qual, segons el *Fragmentum historicum ex chartulario Alaonis*, sería germana del comte Sanxo de Castella (filla, per tant, de García Fernández i d'Ava); junts, marit i muller, atorgaren una donació al monestir de Gerri, de la que se'n conserva la copia d'En Llovet,[3] que és de la tenor següent:

In Dei nomine. Ego Raimundus Suniarii comes et uxor mea comitissa nomine Major, facimus hanc cartam donationis ad domum sancte Marie Gerrensis cenobii et sancti Vincentii martiris Christi de duas condaminas magnas et bonas qui sunt in ipsa marcha. Una est in ipsa riparia de Guardia subtus castrum de Puiocercos et est in loco ubi dicunt ad Fonteporcello prope flumen Nocharia, et prescripta condamina habet afrontationes de una parte in via, de alia in torrente, de tercia in flumen Nocharie; quantum inter istas afrontationes includunt sicuti donamus ad jamdicte sancte Marie et sancti Vincentii ab omni integritate in perpetuum per abendum. Alia condamina est in terminio Limignana, in rivo quem vocant Gaveth, in loco ubi dicunt ad sanctum Petrum cum eidem ecclesia, et ipsam condaminam habet afrontationes una in jamdicto rivo, de alia parte in ipso alode Tranza et de Limignana; et donamus jamdicta condamina sicuti alia supradicta fecimus. Et donamus prescriptas condaminas in manu domini Igilani abbatis pro remissione omnium peccatorum nostrorum et..... nostras et de peccatis nostris. Et

1. *La princesa griega Lascaris, condesa de Pallars en Cataluña* (en la «Revue Hispanique» t. X, any 1903). *Les cases dels Templers y Hospitalers en Catalunya*, p. 86.

2. *Descripció política-historica-social* en la *Geografía general de Catalunya*, volum general, p. 904.

3. *Colecció diplomàtica de Gerri*, dip. XXXII.

insuper jamdictus abbas et monachi ejusdem loci rogaverunt nos ut ad homines qui sunt in sanctum Martinum de valle Circitana ut dedissemus ad imperamentum in terra nostra, quod et fecimus; dedimus lignare, pascuare, emere, vendere et omnem quod opus eis fuerit sicuti alii nostri homines. Similiter ipse abbas querelavit unam ecclesiam de Reolo cum ipso alodio quod perdiderat injuste, et reddimus eam similiter. Si quis sane qui contra hanc cartam donacionis venerit ad disrumpendum, non hoc valeat agere, sed componat eam in triplo et cum Juda traditore partem accipiat in infernum. Facta ista carta donacionis VIIII kalendas madii [anno] XºIIIIº regnante Rodberti regis. Sig ✠ num Raimundi Suniarii comitis et Major comitissa uxor ejus, qui hanc cartam donacionis rogavimus scribere et testes fecimus firmare. Sig ✠ num Major comitissa. Sig ✠ num Borrel Sanz. Sig ✠ num Sanz Borrel. Sig ✠ num Guilabert Eiz.

Abdala presbiter, manu propria rogatus eam scripsit sub die et anno quo supra.

Els mateixos comtes Ramón III i Major varen fer en 1016 una donació al monestir de Lavaix. Els nous editors de la *Histoire générale de Languedoc*,[1] que n'han publicat el respectiu diploma (segons la copia de la *Col·lecció Moreau)*, i en Serrano, que l'ha reeditat[2] (segons la transcripció del Cartulari de Lavaix), han sofert l'equivocació d'atribuir-lo a l'any 978, per no haver-se adonat de què la menció de l'Era en la data d'aquest acte[3] és superflua, a l'igual que en un document de Guillem Isarnez, ja examinat més amunt, i en altre de Guillem Sunyer de què parlaré en son lloc; així ho havíen entès ja el P. Pascual[4] i el P. Villanueva.[5] Cal remarcar que en el deseni entre 1015 i 1025 són diversos els documents d'aquests tres comtes que porten al començament una indicació complexa de la data, esmentant l'Era superfluament en la numeració d'anys de l'Encarnació, assenyalant la indicció i el concurrent respectius, afegint a la calendació habitual la indicació llunar correlativa i fixant els anys de govern del comte corresponent. Si es té present que es tracta de documents atorgats per tres comtes diferents i transcrits en cartularis de dos monestirs ben distints (Lavaix i Ovarra), no caldrà pensar en falsificacions.

Per a completar la demostració de què el document dels comtes Ramón

1. Volum V, col. 288. En l'epígraf corresponent hi ha l'equivocació d'atribuir aquesta donació a favor del monestir de Gerri.

2. *Noticias y documentos históricos*, p. 430.

3. Aquesta data, segons en Serrano, diu així : «in anno trabeationis Domini nostri Jhesu Christi in Era millesima XVI, indiccione VIII, concurrentem III, luna VI, III nonas augusti, anno VIIº ymperii nostri»; i segons els editors de la *Histoire de Languedoc*, en comptes de «concurrentem III, luna VI» és «concurrentem in luna VI». El concurrent de l'any 1016 era 7, i la indicció havía d'ésser XIIII (i no VIII); la computació del temps de la lluna per al dia 3 d'agost coincideix bé amb el número d'or 11, que correspondría al 1017 en les taules cronològiques d'En Giry, però ja he remarcat també anteriorment la diferencia d'un any que en quant a això es troba entre elles i les dates dels documents ribagorçans.

4. *El antiguo obispado de Pallás en Cataluña*, p. 92.

5. *Viage literario*, XVII, 114.

i Major en favor del monestir de Lavaix en 1016 és d'aquesta data i no del 978, anotaré lo següent : l'abat Dacho d'aquell cenobi figura en 1017 en l'elecció de Borrell per a bisbe de Roda (ço que remarcà el P. Villanueva), mentre que en 978 l'abat de dit convent era Miró; i per altra part, d'un monjo anomenat Quintus, que apareix en el diploma en qüestió, en sabem (per un document publicat pel mateix Serrano)[1] que havía ingressat en aquella comunitat l'any 1002.

Ramón Sunyer i sa muller Major, en 1019, feren donació al monestir d'Ovarra d'unes terres del terme d'Aguilar, de lo qual En Serrano[2] en publica el corresponent acte; i aquest autor demostra que un altre document, transcrit en el cartulari del mateix convent, atribuït a dits comtes i portant la mateixa data d'aquell, és fals.[3] També el monestir d'Alaó havía estat afavorit en 1015 i en 1023 amb donacions de Ramón III de Pallars[4] (el qual, ademés, en 1038 promulgà una sentencia en pro de dit cenobi).

Ramón continuava casat amb Major en 1022, segons un document publicat per En Serrano,[5] cas que la reducció de la data sigui precisa, com ho sembla. Si hem de creure al *Fragmentum historicum ex chartulario Alaonis*, dit comte hauría més tard rebutjat a sa muller, al·legant causa de parentiu, i ella, després d'estar-se algún temps en la vall de Sos, a la Ribagorça, se n'haguera entornat cap a Castella; per cert que (sempre segons la mateixa font) una neboda d'aquesta comtessa Major, que portava igual nom, estigué casada amb el rei Sanxo Garcés, III de Navarra.[6]

Fos realment per divorci o que enviudés, lo cert és que el Comte Ramón Sunyer contragué més endavant nou matrimoni; la segona muller es deia Ermessendis. En 1029 estaven ja casats, segons demostra el següent document : [7]

De rebus datis vel scriptura traditis, hiicircho: In Christi nomine, ego Remondus, gratia [Dei] comes, simul cum conjunge mea Ermessindis, gratia Dei commitissa, vos fideles nostres Eldregodo et filio tuo Atoni, per hanc scriptura donamus nos vobis ipsum nostrum alaudium que habemus in Vinza Feschale, exceptus II condaminas et ipsas nostras vineas dominicas; alium qui remanet donamus nos vobis cum II vineas, ipsa coma de ipsa Vinza vel ipsa terra de Upila. Et habet affrontationes ipsum alaudium de I parte in rivo de Reverte et de alia in flumen

1. *Noticias y documentos históricos*, p. 278, nota 1.
2. *Ibídem*, p. 431.
3. *Ibídem*, p. 435.
4. Serrano, *ob. cit.*, pp. 436 i 448.
5. *Ibídem*, p. 426.
6. El *Fragmentum historicum* diu clar que la comtessa Major, muller de Ramón III de Pallars, era germana de Sanxo, comte de Castella, i que la muller del rei navarrès Sanxo Garcés III, anomenada també Major, era filla de dit comte castellà; però En Serrano degué llegir-ho malament quan redactà els capítols XXII i XXIII del seu llibre.
7. Arxiu de la Corona d'Aragó, Pergamí n.º 76 de Berenguer Ramón I.

Cella et de III in flumen Nokera et de IIII in ipsa strata publica. Quantum inter istas affrontationes includunt et isti termini ambiunt, sic donamus nos vobis ipsum alaudium supra scriptum, cultum vel ermum cum ipsa medietate de ipsos molinos qui ibidem sunt vel erunt, que teneatis vos et posterita vestra in servitio de nos et de posterita nostra et nos, et vos neque posterita vestra non eligatis alium seniorem neque alium [patronum] nisi nos et posterita nostra et teneatis vos et posterita vestra ipsa hec omnia supra scripta, cum exiis et; regresiis et earum pertinentiis, ad vestrum plenissimum pro alaude, et est manifestum. Quod si [nos donatores aut] ullusque omo vel femina qui ista carta donationis venerit ad inrumpendum, non hoc valeat vindicare set componat vobis in duplo aut componamus cum sua melioratione, et ista karta firma maneat modo vel omnique tempore, et non sia disrupta. Facta karta donationis XXXIII regni Rodberto rege.

Sig ✠ num Remondus. Sig ✠ num Ermesendis; qui ista carta rogavimus scribere et testes firmare. Sig ✠ num Bernardus comes. Sig ✠ num Guilibertus Atoni. Sig ✠ num Mironi Borrello. Sig ✠ num Bernardus abba. Sig ✠ num Servi Dei de Pezonata. Sig ✠ num Ricolfus de Spluca; testes et auditores fuerunt.

Arnallus, sacer, rogatus scripsit, cum ipsas litteras superpositas in ipsa linea prima vel secunda, et (*signe*) die et anno quod supra. ✠

Un document de l'any 1040, publicat per D. Eduard Ibarra[1] i reeditat pel Sr. Serrano,[2] és una venda que de la vila de Castejón de Tor varen fer Ramón III i Ermessendis en favor d'un tal Riculf. En Serrano es pensa que aquest comte marit d'Ermessendis, al qual anomena Ramón IV, fou distint del que havía estat casat amb Major, al que li diu Ramón III, però en això s'equivoca lo mateix que quan vol fer a aquell fill de Guillem Sunyer; ço que havía consignat també el Sr. Carreras Candi en sa *Descripció política-histórica-social* de la *Geografía general de Catalunya*. Que el marit d'Ermessendis era el mateix Ramón III, fill del comte Sunyer, es manifesta ben bé en una donació feta l'any 1043 per dit Ramón en favor del monestir de Sant Genís [de Bellera], document[3] en el qual l'atorgant consigna explícitament la seva filiació, i declara que obra d'acord amb sa muller Ermessendis i amb llurs fills : Ramón, *qui jam incipit regnare*, i Sunyer. El comte Ramón III estava llavors malalt, però encara visqué algún temps més, car en 1046 va fer, amb sa muller, una donació a la Seu urgellesa.[4] Demés d'aquells dos fills, el comte Ramón Sunyer tingué una filla (no sabem si del primer o del segón matrimoni) anomenada Ricards, segons ens mostra el següent document:[5]

1. *Documentos correspondientes al reinado de Ramiro I*, p. 210.
2. *Noticias y documentos históricos*, p. 450.
3. Publicat pel P. Pasqual, *El antiguo obispado de Pallás en Cataluña*, p. 56.
4. Cartulari de la Catedral d'Urgell, vol. I, f. 184.
5. Arxiu de la Corona d'Aragó, Pergamí n.º 73, sense data, de Ramón Berenguer I.

In Dei nomine ego Raimundus, gratia Dei comes, fidele servitio dirigo ad vos Garsia Eizo et ad filia mea Ricardes, et sciatis vos quod ipsum alode de valle Sengici quo ego Raimondus comes si otorgo ad Garsia Eizo et ad filia mea Ricardes ipsum meum alode de valle Sengici, de ipsum Portellum de Valeria usque in ipsum collum de Spina et usque in Castellum nigrum, et ipsum alode de subtus Poio, terras, vineas; et de istum alode non dono ad sanctum Petrum nulla rem, et XII dominicos ad Garsia Eizo et ad filia mea Ricardes. Ego Raimundus comes comunesco vos Ramon Baron per Deum et sanctis suis et per ipsum sacramentum quod mihi fecisti et per bandimentum de mille solidos non vos, non homo, non femina, non illos anteparet ad Garsia Eizo nec ad filia mea Ricardes. Tuti sapiatis barones de Ripacorza quod ego Raimondus comes si otorgo istum alode quod jam supradictum est extra ipsum alode de Oriolfu quod habet in guatium Ato Oriol de Annuales; et si redimere illum volet Garsia Eizo aut Ricardes nullus homo non illo vetet. Videamus vos leti. Amen. Pax vobis. Amen. Amen.

Ricards era la muller de Garcia Eizo, com ho indica clarament un acte de 1044, el qual ve a donar-nos aproximadament la data de l'anterior i diu així:[1]

In Dei nomine. Ego Raimundo, gratia Dei comite, et conjux mea nomine Ermesen comitessa, donatores sumus ad te Garcia Eço et conjuge tua Rigardes; per hanc scriptura donationis nostre donamus vobis aliquid de nostrum alaudem qui est in comitatu Ripacursiense sive in agacensias que dicunt valle Cengis, ipsum alode comitale que tenemus ad dominico ipsum qui est in Supoio et in Velvos et de Lacunas, id sunt terris, vineis, casalibus, et advenit michi de meum genitore et ad me Ermesens per meum decimum, et habet affrontationes de una parte in Annuales, de alia in Valeria, de tercia Petra fita, de quarta parte in Velvos. Quantum in istas affrontationes includunt sic donamus vobis ipsum jamdictum alodem et ipsos dominicos et ipsos pasqueros cum ipsa silva ab integrum et quod de nostro jure jurando tradimus dominio et potestate ad proprium et est manifestum. Si quis contra ista carta donacionis venerit ad disrumpendum non hoc vindicet, sed in duplo componat et in antea ista carta firma permaneat omnique tempore. Facta carta donacionis IIIIX° kalendas novembrias anno IIIIX° regnante Aianrigo rege. Sig ✠ num Reimundo comite. Sig ✠ num Ermessen qui ista carta rogaverunt escribere et testes firmare. Sig ✠ num Mir Mir. Sig ✠ num Arnal Failal. Testes sunt.

Marches, judex, qui ista carta rogitus scripsit et sub die et anno quo supra.

Ramón III havía estat en relació amb el comte d'Urgell Armengol III, amb el qual en 1040 va fer un conveni respecte del castell de Llimiana; i tingué tractes també amb el famós cabdill N'Arnau Mir de Tost, comprant-li, en 1043, la meitat del castell de Sant Llorenç, que poc després, en 1045, li va empenyar.[2]

1. Arxiu de la Corona d'Aragó, *Liber feudorum I*, f. 45
2. Llovet, *Cronología de los condes y marqueses de Pallars*, f. 20 v.

Dels dos fills varons del comte Ramón Sunyer, el successor fou Ramón, segurament el primogènit; l'altre es deia Sunyer i se'n sab d'ell, entre altres coses, que vivía encara en 1103 i que tenía llavors dos fills anomenats Mascaró i Pere Sunyer, segons el següent diploma:[1]

In nomine domini Dei eterni et salvatoris nostri Jhesu Christi. Ego Suniarius, filius Raimundo comite, cum filios meos Mascharone et Petro Suniario. Magnum nobis et satis licitum esse videtur domum Dei hedificare et de rebus nostris honorare atque concedere. Audientes predicacionem et monita sanctorum Patrum quia elemosina a morte liberat animam hec cognoscentes nos peccati macula honestos compuncti de superna celorum pietate suplicantes eis medicinam ut pius et misericors sit in pecatis nostris. Propterea concedimus atque tradimus ad domum sancti Petri apostoli et sancti Andree vel sancti Stephani levite Christi et martiris, qui sunt fundati in loco que vocatur Maleto, de hereditate nostra uno caput maso qui nobis advenit per parentorum nostrorum, et est ipso caput maso in valle Capvella in villa que dicitur Aqua bella. Sic donamus ipso maso de Adalez cum filiis vel filiabus suis vel sua posteritate qui ad ipso maso pertinent, sine Raimon Martin, filio suo, cum kasas, kasalibus, terris, vineis, ortis, arboribus, pratis, pascuis, silvis, molinis, fontanulis, eremis, garricis et omnia usabilia vel pertinenciis suis que hodie habent vel in antea adquirere potuerant; sic donamus totum ab integrum ad jam supradictos sanctos, ut nullus comes aut senior aut vicarius aut sajo licencia[m] vel potestatem in eis non habeat de nullum impedimentum facere. Abbates vero vel clerici et omnes ibidem servientes, presencium scilicet et futurorum; hec omnia ita obtineant sicut ceteris alaudiis et munificenciis sancti Petri pertinentibus, usandi, exfructuandi, gubernandi; item faciendi regulariter quod voluerint abea[n]t licenciam. Homo qui hanc mercedem largicionis inquietare presumpserit aut aliquid de domum predictam Dei extraere voluerit vel substraxerit, peccatis nostris anime illius sit obligatum que pro hac re cupimus esse purgatum et quantum a dicto tempore in melioratum hec omnia superius scriptura fuerit quadruplum componere faciat ad ejus ecclesiam prout Patres sancti sancxerunt; et in antea ista scriptura firma permaneat omnique tempore. Facta mercedem largicionis vel donacionis et sancti Petri apostoli tradicionis VII kalendas madii, regnante rege Philippo, Era millesima centessima quadragesima I.ª. Sig ✠ num Sugner Ramon cum filiis suis, qui ista karta donacionis rogaverunt scribere et testes firmare et sua signa facere. Sig ✠ num Pere Sugner. Sig ✠ num Berenguer Raimon. Sig ✠ num Arnal Berenger.

Per altra part sabem per un document, sense data, de l'esglesia de Mur[2]

1. Copiat per En Llovet en la seva *Colecció diplomàtica de Gerri*, dip. LIII.

2. Publicat per Baluze, Apèndix a la *Marca Hispanica*, col. 1217. El troç corresponent d'aquest acte diu aixi : «Ego quoque Guillermus cum fratibus meis, Petro videlicet atque Pontio, pro anima fratis nostri Raymundi cognomento Mascaronis, venerabili ecclesie Muri in honore beate et gloriose genetricis virginis Marie, cujus cimiterio ejusdem fratris nostri corpus humatum est, in valle Captella, villa videlicet Aqua bella, mansionale unum, fratris videlicet Honofredi, cum decima omnique censu vel servitio quod alicui seniorum facere debet...» Tenint en compte que tant la donació a favor de l'esglesia de Mur consignada en aquest passatge com la

que aquells dos no foren els únics fills de Sunyer, sinó que tingueren, encara, altres germans anomenats Guillem, Pons i Honofred; resultant, demés, que En Mascaró es deia també Ramón.

Ramón IV de Pallars, fill de Ramón Sunyer i d'Ermessendis[1] ja hem vist abans que començà a governar vivint encara aquest. Dels primers anys de son comtat, després i tot de mort son pare, a penes en tenim noticies; del 1049 n'hi ha d'ell un document d'una venda,[2] i del 1052 un altre d'anàleg.[3]

El comte Ramón IV mantingué la relació amb Arnau Mir de Tost, amb el qual va fer un conveni en 1053 sobre els castells de Mur i Llimiana, i dos anys després atorgaren un altre acord (que reformaren al cap de pocs mesos) respecte del castell de Salàs;[4] aquesta relació es va estrènyer molt més amb el casament de Ramón IV i Valencia, filla d'Arnau Mir. En el compromís de matrimoni Ramón donava en penyora a son sogre diversos castells;[5] i el mateix dia (2 de setembre de 1055) atorgà el comte una escriptura per la qual, seguint la llei gòtica, dotava a la seva esposa amb la dècima part de tots els seus béns, acte[6] que és de la tenor següent:

Nubciarum opus in hoc dinoscitur abere dignitatis nobile decus si dotalium scripturarum hoc evidenter prospexerit munus, nam ubi dos nec data est nec conscripta quod testimonium esse poterit in hoc conjugio dignitate futura quando nec conjunccionem celebratam publica roborat dignitas nec dotalium tabularum hanc comitatur onestas. Et ideo hec premissa sunt quia ego Raimundus, comes Paliarensis, filiam Arnalli Mironis in uxorem accipio et ut legaliter sit factum conjugium secundum ordinem legis gotorum mando memorie cunctorum, tam presencium quam futurorum, quia per hunc dotis libellum dono supradicte Valencie, sponse mee, decimam partem mearum rerum, tam mobilium quam inmobilium et tam majorum quam minorum, in omnibus locis ubicumque sit positum et undecumque abeam per quemcumque modum, tam ex castellis quam alodiis planis, et

continguda en el document de 1103 a favor de Sant Pere de les Maleses, radiquen en un mateix indret, es veu bé la identitat dels personatges que figuren en un i altre acte.

1. Sabem que Ramón IV era fill de la segona muller de Ramón III pel següent acte : «Juramus nos homines d'Anavi ad vos domno Raimundo comite, filio Ermesen comitessa, ad vestra uxore Valença comitessa et ad vestros filios quod vobis donaveritis ipsa terra de Anavi, de ipsum castrum de Gilaren in amonte vel in alios suos terminos, scilicet de ista hora in antea fideles vos erimus ad vos suprascriptos per directa fide sine vestro enganno de ipsa vestra justicia quod habuit Raimundus comite et Gilelmo comite quod usum habuit in ista terra d'Anavi. De ipsum vestrum directum ad vos suprascriptos non vos tollerimus nec tollere non lo vos faremus; et si est homo vel homines qui vos tollere voluerit, adjutores vos erimus sine vestro inganno.» (Arxiu de la Corona d'Aragó, Pergamí n.º 185, sense data, de Ramón Berenguer I.)

2. Serrano, *ob. cit.*, p. 451.

3. Arxiu de la Corona d'Aragó, Pergamí n.º 132, de Ramón Berenguer I.

4. Miret i Sans, *Investigación histórica sobre el vizcondado de Castellbó*, p. 73; obra fortament documentada.

5. Document publicat per Baluze, *Capitularia regum francorum*, vol. II, col. 1551.

6. Arxiu de la Corona d'Aragó, Pergamí n.º 172, de Ramón Berenguer I.

quicquid videor posideri in rebus universis. Sponte autem hoc facio et confirmo et ut majorem firmitatem abeat hanc dotem ab aliis firmare perobto. Et si quis hanc dotem voluerit disrumpere nullo modo possit facere set pro sola pressumpcione predicta res in duplo componat, et postea hec dos plenissimum robur obtineat. Que est acta IIII nonas septembris XXV anno Enrici regis. Sig ✠ num Raimundi comitis supradicti qui hanc dotem scribere jussi et firmavi et a testibus firmari rogavi. ✠. Sig ✠ num Mironis de Muro. Sig ✠ num Bertrandi Atonis de Montagnana. Sig ✠ num Remundi Mironis de Orcall. Sig ✠ num Remundi Erimanni. Sig ✠ num Rodegarii Hugberti. Sig ✠ num Fulconis Guilielmi. Sig ✠ num Bernardi Trasuarii. Sig ✠ num Arnalli Compagni. Sig ✠ num Bertrandi Borrelli. Sig ✠ num Mironis Isarni. Sig ✠ num Sanlani Imble. Guilelmus sacerdos et judex *(signe)*.

Vitalis sacerdos rogatus scripsit et *(signe)* in predicto die et anno.

Encara el dia mateix de l'escriptura anterior el comte Ramón IV n'atorga una altra, venent diversos castells a Arnau Mir de Tost i sa muller, per preu de dotze mil sous (que valíen 242 unces d'or), amb determinades condicions; el text d'aquest document* diu així:

In nomine Domini, ego Raimundus, comes Paliarensis, venditor sum tibi Arnallo Mironis et uxori tue Arsindi. Volo deducere ad noticiam cunctorum, tam presentium quam futurorum, quia per hanc mee vendicionis scripturam vendo vobis castrum et villam de Limingana, cum suis terminis et pertinenciis, et castrum de Muro, similiter cum suis terminis et pertinenciis, et castrum de Orcallo, simili modo cum omnibus suis terminis et pertinenciis, et castrum de Basturz, sicut dictum est ex aliis cum omnibus suis terminis et pertinenciis, tam pronum quam planum et tam eremum quam laboratum, cum omnibus domibus majoribus et minoribus et cum edificiorum instrumentis omnibus et cum silvis et garricis et arboribus universis et pratis et pascuariis simul cum omnibus vineis. Sunt autem hec omnia intra comitatum Paliarensem in suis quoque locis sicut scitur ab incolis et manifeste videtur ab intuentibus. Advenerunt autem mihi hec omnia per successionem parentorum meorum sive et per omnes voces. Castrum quoque de Limingana et de Muro, quia sibi invicem copulantur et conjunguntur, abent affrontacionem ab Oriente in termino de Tolo, de meridie in termino de Rubios et de Ager, de occiduo in collo de Sarga et inde transit ad terminum de Castellonovo et de Eroles, de circio in terminos de Talarnn et de Castro Gallinario sive de Concas; et alia duo castra jam supranominata de Orcallo et de Basturz, quia ambo collaterantur et sociantur, abent simul affrontacionem ab oriente in termino de Abelia et de Concas, de meridie iterum in termino de Limingana et de Gallinariis de occiduo in terminos de Eramont et de circio in termino de Peconada et de Rocha espana. Sicut superius est nominatum et terminatum et a prelibatis affrontacionibus inclusum vendimus vobis ad vestrum proprium propter precium XII milia solidorum qui valent ducentis XLII unciis auri obtimi, quos a vobis accepi et nichil ex inde remansit, et est manifestum. Set tamen sub tali conveniencia

* Arxiu de la Corona d'Aragó, Pergamí n.º 173, de Ramón Berenguer I.

facio hanc vendicionem ut si ego predictus comes obiero et filia vestra Valencia, quam nunc in uxorem accipio, post me viva remanserit, si abuerit filium aut filiam ex me, habeat ipsa Valenza predictos castellos cum suis pertinentiis ad suum proprium alodium, et omnem alium meum onorem abeat cum filio aut filia quem aut quam ex me abuerit; et si non habuerit filium aut filiam ex me abeat et teneat jamdicta Valencia supradictos castellos et supradictos onores. Et si Suniarius, frater meus, intra sex menses post meum obitum reddiderit vobis aut filie vestre Valencie totum illud avere quod mihi nunc datis et in antea per supradictam filiam vestram dederitis, deveniant hec omnia supranominata in potestate ejus et sint sui juris, excepto castro de Muro, cum suis terminis et pertinenciis, et excepto castro de Orrid, cum suis terminis et pertinenciis omnibus, et ipsa Valencia postea abeat et possideat solidum et liberum ad suum proprium alodium prelibatum castrum de Muro, cum suis pertinenciis et terminis, et castrum de Orrid, cum suis terminis et pertinenciis cunctis; et faciat inde quicquid voluerit facere. Et a die hujus conjugii post revolucionem anni, legaliter ego faciam donacionis cartam ex supradictis omnibus rebus ad predictam Valenciam; et postquam coram testibus eam firmavero et legaliter corroboravero et in manibus illius vobis presentibus eam tradidero, hanc scripturam quam modo vobis facio mihi reddite et ulterius non abeatis eam licenciam tenere nec abere. Et sic de meo jure secundum racionem superius comprehensam trado hoc totum in vestrum dominium et in vestram potestatem. Et qui vobis hoc voluerit disrumpere in duplo vobis hoc totum cogatur persolvere et in antea hec largicionis scriptura firma permaneat omni tempore. Que est facta IIII nonas septembris XXV anno Enrici regis. Sig ✠ num Raimundi comitis supradicti, qui hanc cartam scribere jussi et firmavi et testibus firmare rogavi. Sig ✠ num Remundi Mironis de Orcallo. Sig ✠ num Mironis de Muro. Sig ✠ num Bertrandi Atonis de Montangana. Sig ✠ num Remundi Erimann. Sig ✠ num Rodegarii Hugberti. Sig ✠ num Fulconis Guilielmi. Sig ✠ num Bernardi Trasuarii. Sig ✠ num Arnalli Compagni. Sig ✠ num Bertrandi Borrelli. Sig ✠ num Mironis Isarnni. Sig ✠ num Sanlandi Imble. Guilelmus, sacerdos et judex *(signe.)*

Vitalis, sacerdos, rogatus scripsit et *(signe)* in jamdicto die et anno.

Complint una de les clàusules de semblant document, Ramón, al cap d'un any de son matrimoni, el 26 d'octubre de 1056, va atorgar l'escriptura d'esponsalici o donació *propter nuptias* en favor de sa muller Valencia.*

Altres convenis amb Arnau Mir de Tost, amb Ramón Mir i amb Mir Guillem, amb Artau, comte del Pallars sobirà, i amb Ermengol IV d'Urgell, i diferents vendes a particulars i donacions a esglesies i monestirs, atorgà el comte Ramón IV, sovint amb la intervenció de la comtessa Valencia, sa muller; però resultaría aquí massa entretingut llur examen, sense donar noves aclaracions genealògico-cronològiques, i per això no els estudío ara en detall, com tampoc ho faré amb molts documents anàlegs dels altres comtes.

En Llovet, en sa *Cronología de los condes y marqueses de Pallars*, cregué

* *Marca Hispanica*, col. 1105.

equivocadament que el Ramón casat amb Valencia era un del mateix nom fill del comte Guillem Sunyer; però n'hi ha prou, per a desvanèixer del tot semblant error, amb mirar l'acte de dotació de l'esglesia de Santa María de Tremp,[1] en 1079, on el comte Ramón, marit de Valencia, es declara fill del comte Ramón. Aquest mateix document ens dóna a conèixer dos fills de Ramón IV i Valencia, anomenats Pere i Arnau; tingueren, demés, dits comtes, un altre fill, que es deia Bernat, i una filla apellada Loreta. Aquesta, que fou vescomtessa (segons un document de Mur publicat per Baluze[2]), sería potser la mateixa Llorensa, muller del vescomte Sanxo, del qual el compromís de matrimoni, garantit per un tal Guillem de Malabezina a Ramón i Valencia (pares de la nuvia segurament) i a Pere Ramón, és de la tenor següent:[3]

Juro ego Guilelm de Malabezina ad te Remundo comite et ad te Valencia comitissa et ad te Petro Remon que de ista hora in ante que teneat Sancco vicecomite de Ribera sua muliere Laurencia vicescomitissa per directa fide sine suo enganno, quomodo homo debet facere sua muliere nubciata omnibus diebus vite sue; et Sancio vicecomite no laxet nec se separet de sua muliere Laurencia, si non erat per cuguccia comprobata. Et si Sancio illa laxavit, ego Guilelm suprascripto metria meum corpus in sua potestate de Remundo comite et de Valencia comitissa et de Petro Remon suo filio per directa fide sine illorum enganno de Remundo comite et de Valencia comitissa et de Petro Remon suo filio. Et comodo superius scriptum est ego Guilelm de Malabecina si o tenre et o atendre per directa fide sine suo enganno de Laurencia vicecomitissa, per Deum et sanctis suis; et isto sacramento ego Guilelm facio per suum mandamento de Sancio vicecomite.

La data de la mort de Ramón IV ha de ser 1098, tal com està consignada en el *Fragmentum historicum* d'Alaó; el 14 de gener d'aquell any encara dit comte, juntament amb sa muller i llur fill Pere, havía atorgat una donació en favor del monestir de Lavaix.[4] Coneixem alguna de les disposicions testamentaries

1. Baluze, Apèndix a la *Marca Hispanica*, doc. CCXCII. Pasqual, *El antiguo obispado de Pallás en Cataluña*, p. 58. Coy, *Sort y comarca Noguera-Pallaresa*, p. 51. En Baluze (i d'ell ho copía Mn. Coy) transcriví aquest acte del Cartulari de la Catedral d'Urgell (v. I, f. 244); el P. Pasqual el publicà segons un document de l'arxiu de l'esglesia de Tremp, amb text més extens.

2. *Marca Hispanica*, col. 1217.

3. Arxiu de la Corona d'Aragó, Pergamí n.º 187, sense data, de Ramón Berenguer I.

4. Arxiu de la Corona d'Aragó, Pergamí n.º 50, de Ramón Berenguer III. Del Cartulari de Lavaix va copiar-la En Llovet, *Colecció diplomàtica de Gerri*, doc. 52. La data d'aquesta escriptura diu així : «Facta carta donacionis et confirmacionis Xº VIIIIº Kalendas februarii, anno Dominice Incarnatonis Mº XCº VIIIº, Era Mª Cª XXXª VIª, indiccione VIª anno XXXVIII regni Philippi regis»; tractant-se evidentment de l'any 1098 (amb el qual concorden l'Era, la indicció i el temps de regnat de Felip I), encara que pel sistema de l'Encarnació, tal com se seguía a Catalunya (estil florentí), pogués semblar 1099. Hi ha altres documents pallaresos en què passa cosa anàloga.

del comte Ramón IV per un document sense data atorgat per dos dels seus fills, Pere i Arnau; el qual diu així:[1]

In Dei nomine. Hec est conveniencia qui est facta inter Petro Raimundi, comite, et Arnallo Raimundo, suo fratre, que habeat Arnallus ipso castro de Talarn, in tale conventu que per ipso castro suo homine siat comendato Arnallus Raimundi de Petro comiti. Et habeat Petrus comes in ipso castro et in ipsa villa de Talarn intrare et exire et guerrejare contra totos homines et feminas per directa fide sine enganno de Petro comite; et habeat Petrus comes hostes et cavalcatas et placitos de ipsos seniores qui tenent ipso castro et qui sunt logati de ipso fevo de Talarn. Similiter habeat hostes et cavalcatas de ipsos pedones de Talarn; et si venit in obertura de istos seniores qui hodie tenent ipso castro de Talarn, ipsos seniores qui tenuerint ipso castro et ipso fevo de Talarn sic faciant similiter hostes et cavalcatas et ipsos placitos ad Petro comite, sicut superius scriptum est. Et convenit Arnallus jamdictus que adjuvet ad Petro, suo fratre, ad tenere et ad defendere et a guerrejare sua honore contra totos homines et feminas; et Petro comite similiter convenit ad Arnallo ut adjuvet sua honore ad tenere et ad defendere et ad guerrejare contra totos homines et feminas. Et hoc totum mandavit Raimundo comite, quomodo superius scriptum est. Et mandavit Raimundus comes que non donasset potestatem Arnallus jamdictus de ipso castro de Talarn a Petro comite, si non erat per bauzia comprobata. Et hoc totum, quomodo superius scriptum est, sic teneat et atendat Arnallo jamdicto per fide, sine ullo inganno, ad Petro comite. Sig ✠ num Petro comite. Sig ✠ num Arnallus Raimundi. Sig ✠ num Guarmundus. Sig ✠ num Arnallo Petri. Sig ✠ num Petro Poncii. Sig ✠ num Miro Mironi. Sig ✠ num Girberto Bertrandi. Sig ✠ num Miro Jozperti. Testes sunt.

Baron, clericus, rogitus scripsit *(signe)* sub die et anno quo supra.

La comtessa Valencia sobrevisqué ben poc a son marit, car pel 1.r d'abril de 1100 era ja difunta, segons un acte publicat per Baluze.[2] Com que en un document[3] atorgat el 17 de febrer del mateix any pels fills de Ramón IV hi intervingué encara la comtessa Valencia, s'ha de concloure que la mort d'aquesta esdevindría segurament en l'interval de mes i dies comprès entre les dates dels dos diplomes esmentats. De dita comtessa en coneixem el testament, de 19 de febrer de [1100], el qual és de la tenor següent:[4]

In Dei nomine. Ego Valencia comitissa, fascibus onerata peccatrix, timeo eventu vicine mortis, sana tamen mentis et sospes corpore, omnes res meas specia-

1. Arxiu de la Corona d'Aragó, Pergamí n.º 8, sense data, de Ramón Berenguer III.

2. *Marca Hispanica*, col. 1212. Un altre document relacionat amb la comtessa Valencia, copiat pel P. Martí en sa *Recopilación de papeles de Mur* (f. 288) i atribuït a l'any 1120, ha de tenir indubitablement equivocació en la data.

3. Miret, *Nota a la fundació de Mur (Boletín de la Academia de Buenas Letras*, VI, 223).

4. Arxiu de la Corona d'Aragó, Pergamí, n.º 16, sense data, de Ramón Berenguer III; i *Liber feudorum*, I, f. 49. Publicat ara per Mn. Lledós, *Historia de la antigua villa de Tremp*, p. 563.

liter considero et qualiter post mortem meam me presente et ditante in hac pagina scribere jussi. Et ideo jubeo atque discerno ut manumissores mei sint domno filio meo Petro comite et domnus Bernardus et Ramon Guirbert, quibus his jubeo et per fiduciam quam in eis habeo moneo et obsecro ut si mors michi advenerit antequam alium testamentum faciam, potestatem habeant apprehendere omne meum avere mobile post meum obitum ad distribuere pro mea anima quomodo subsequenti invenerint scriptum et pro anima seniore meo comite, cui sit requies. Insuper isti manumissores faciant quatuor partes de meum avere et una pars sit de ipsa ecclesia ubi corpus meum fuerit sepultus et alia sit data per nostras ecclesias ad sancta Maria de Limignana et ad sancta Maria de Tremp et ad sancta Maria de Mur, ad sancta Maria de Castel sancti et ad sancta Maria de Montagana et ad sancto Martino de Arinio et alia parte sit per captivos et per pontes et illa quarta parte ad presbiteris et pauperis. Antequam sit divisum ipsum meum avere sic donent ad sanctum Petrum Rome .XVII. uncias de auro de Jacca et .X. uncias ad sancta Maria de illo Pugo. Et est meum mobile auro et argento et trapos et pane et vino et vasa, ferrea, herea et lignea. Et illas cubas qui sunt in illa honore de Petro comite habeat illa medietate, alia pro anima de domno comite et domna comitissa; similiter de Arnallo. De Bernardo similiter dividant illo pane et illo vino. Et ad sancta Maria de Mur remaneat ipso sexo et .I. homine prenominato Domeneg de illa Cadolla, et ipsa decima que nos prehendimus de ipsos orios et .I. calice argenteo et decima de totos censos et servicios que donant ipsi homines de Mur a comite, que sic mandavit ipso comite; et si suo corpus de illo comite remanet in Muro, dono atque concedo ad Deo et sancta Maria illa ornamenta que facio et ipsa villa de Puigfidel apud illos homines et apud ipsas condaminas et ipsas decimas et ipsas franchezas cum suis censis et tributis vel cum suis servitiis que faciant ad Deo et sancta Maria, et .I. homine in Arinio nomine Oriolf, et alio homine in Montagana nomine Bernard Hugbert, alio in Castel sancti ad laudamento de Petro comite, alio in Limingana nomine Guillelm Oriol, in illa ribera alio, in Talarn uno de suos meliores filios de Altemir apud sua hereditate, et istos homines apud quantum habent et amplius habuerint, sic fiat de sancta Maria et clericis servienti illis. Et si corpus de seniore meum fuerit translatum ad sancte Marie de Trempi, ipsa villa de Puigfidel et illos homines et ipsa ornamenta, quomodo superius scriptum est, remaneat ad ancta Maria de Trempi, extra illo calice et hoc quod habeos dimissum ad sancte Maria de Muro. Ad sanctum Martinum de Ario *(sic)* illas vineas qui fuerunt de Berells. Et si de me minus venerit, dimitto ad filia mea illa sexta parte de ipsa parrochia que habeo in Arinio in dominico in sua vita et post eam sit de Petro comite. Illa honore, castros, terris, vineis, sit quomodo senior meus comes dimissit, cui sit requies, sive in Urgello vel in Palliaris. Et ipsa honore de Urgello quem pater meus mihi laxavit, si de Arnaldo minus evenerit sine filio de legali coniugio, remaneat a Bernardo filio meo, ab integrum,in servicio de comite Urgello. Insuper meos mulos et meas equas et vaccas et oves sic dividant in quatuor partes et sint donata per mea anima quomodo superius scriptum est.

Sig ✠ num Valentia, comitissa. Sig ✠ num Petro comite. Sig ✠ num Bernard Ramon. Sig ✠ num Ramon Guirbert.

Petrus, levita, rogitus scripsit XII kalendas marcii, sub die anno quo *(signe)* supra.

Dels fills de Ramón IV i Valencia, Pere Ramón va figurar ja en 1069 en una donació, feta per aquells comtes, de la vila de Sort a favor de l'esglesia d'Urgell,[1] Arnau Ramón fou esmentat en 1071 pel seu avi Arnau Mir de Tost en son testament[2] i tots dos germans apareixen en l'acte de la reunió del monestir de Sant Andreu de Tresponts amb el de Ripoll,[3] en 1079; de Bernat Ramón, el tercer germà, se'n troba menció, junt amb els altres dos i amb llurs pares, en un document atorgat per aquests en 1094, a favor del monestir de Lavaix.[4]

El comte Pere Ramón va relacionar-se amb el rei Pere I d'Aragó, al qual empenyà certs béns;[5] juntament amb son germà Arnau Ramón va celebrar un tractat[6] amb el comte Artau II, del Pallars sobirà; va atorgar algunes donacions en favor de la Seu urgellesa[7] i de l'esglesia de Mur;[8] i en 1111 va fer un conveni amb Tedball d'Orcau,[9] sense que després de l'any 1112 (25 de febrer)[10] es tingui d'ell cap més noticia. Sembla que no deixà descendencia, ni se sab si havía contret matrimoni.

Arnau Ramón, que ultra figurar en alguns diplomes de son germà Pere, atorgà ell sol en 1102 certa donació en favor d'Ager[11] i va subscriure un document de 1105 en favor de la Seu urgellesa,[12] estigué casat primer amb Almus, i després amb Adelaida que li sobrevisqué.[13] Arnau tingué, almenys, tres fills: Arnau Mir (fill d'Almus,[14] segurament el primogènit, car heretà més tard el

1. *Marca Hispanica*, doc. CCLXXIII. Coy, *Sort y comarca Noguera-Pallaresa*, p. 562.
2. Miret, *Investigación histórica sobre el vizcondado de Castellbó*, p. 356.
3. Villanueva, *Viage literario*, t. XII, p. 219.
4. Cartulari de Lavaix, f. 34.
5. Llovet, *Cronología de los condes y marqueses de Pallás*, f. 31.
6. *Ibídem*. Aquest document i l'anterior semblen perduts.
7. Cartulari de la Catedral d'Urgell, I, ff. 184 v.º i 185.
8. Martí, *Recopilació de escriptures de Mur*. (Ms. n.º 150 de la Biblioteca de Catalunya.)
9. Arxiu de la Corona d'Aragó, *Liber feudorum*, I, f. 81.
10. Data d'una de les donacions a l'esglesia de Mur (Miret, *Nota a la fundació del monastir de Mur (Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, t. VI, p. 223).
11. Llovet, *Cronología de los condes y marqueses de Pallás*, f. 31.
12. Cartulari de la Catedral d'Urgell, I, f. 202.
13. *Marca Hispanica*, col. 1216.
14. Així ho indica el següent acte: «Juro ego Bernardus de Torenna, filius de Sanza, ad te Arnallum, Palariensium comitem, filium de Almus, que de ista ora in ante fedels vos sere et bona fide vos portare vobis et uxori vestre Auree et filio vestro Raimundo et posteritati vestre cui Paliarensium comitatum dimisseritis, sicut homo debet facere ad suum meliorem seniorem cujus solidus est, et non vos dedebre ni dezebre nec vos fare de vestra vita neque de vestris membris neque de vestro honore neque de vestris hominibus quos hodie habetis et in antea acaptare potueritis; et de illo honore quem mihi habetis comendatum et in antea mihi comendaveritis fedels vos en sere et postad vos en dare a vos et a cui vos manareds et a cui vestra honore dimisseritis, sicut superius scriptum est axi vos o tenre et o atendre per fidem sine enganno per Deum et hec sancta. Et comes et posteritas ejus amparet Bernardum de Torenna et posteritatem ejus sicut senior debet facere suum solidum hominem. Actum est hoc sacramentale IIII nonas novembris anno Dominice Incarnationis MCLXX, regnante Ludovice rege. Signum Arnalli, Paliarensis comitis, qui hoc sacramentale accepit. Signum Auree, Paliarensis comitisse. Signum

comtat), Ramón de Talarn i Berenguer. Desconeixem la data de la mort d'Arnau Ramón, que hagué d'ocórrer quelcom abans de la de son germà gran; l'última noticia que tenim d'ell és la seva intervenció en un acte de l'al·ludit germà, Pere Ramón, en favor de l'esglesia d'Urgell l'any 1109.

Bernat Ramón en 1110 era senyor de Fontova, essent esmentat com a tal en la data d'un document del rei aragonès Alfons el Batallador;[1] després, en 1122, apareix com a senyor de Benasc, en altre document del mateix monarca.[2] En 1114 figurava ja com a comte en un document extractat per En Llovet; en 1117 i en 1119 va fer certs convenis amb Guillem Ramón de Galliner i amb Bernat Bernat;[3] i en dates incertes celebrà tractats amb Ermengol VI d'Urgell[4] i amb Artau II, comte de Pallars sobirà.[5]

Els *Anals* de Roda[6] assenyalen l'any 1126 per a la mort del comte Bernat Ramón, així com per a la de Sant Ramón, bisbe de Roda i la del Papa Calixte II; pero com aquest havia finat en 1124, sería potser també aquesta la veritable data de la mort d'aquell comte, el qual tal vegada fou víctima de la lluita amb els moros a la batalla de Corbins ocorreguda en dit any 1124.[7] Deixà Bernat Ramón una filla petita, anomenada Dolsa, de la que després parlaré.

Al morir Bernat Ramón heretà el comtat son nebot Arnau Mir, fill d'Arnau Ramón, segons el *Fragmentum historicum ex chartulario Alaonis.*

D'Arnau Mir, com a comte de Pallars, n'hi ha esment en la data d'un acte de 1129.[8] Corresponen a l'any 1133 diversos documents d'aquest comte; un d'ells és una donació que va fer a son germà Ramón, la qual diu així:[9]

In Dei nomine. Ego Arnallus, comes Paliarensis, gratuito animo et bona voluntate facio cartam donationis Raimundo, fratri meo dilecto, de quodam molari infra terminos kastelli Muri juxta flumen Nogere, videlicet in superiori vernedain quo concedo ei edificare duodecim molendinos, vel si plus voluerit plus edificet; et si forte aliquo obstaculo vel aliqua occasione molare supradictum destructum fuerit, eodem animo et eadem voluntate supradicta concedo eidem Raimundo mu-

Raimundi Paliarensis, filii eorum. Sig ✠ num Bernardi de Torenna qui hoc sacramentum fecit. Testes sunt: Guillelmi de Galliner, Sig ✠ num: Berengarii d'Asfa. Sig ✠ num Gomballi de Benavent. Arnallus, gramaticus, rogatus fuit, et sub rogatione ejus Petrus Guido, Murensis canonicus, scripsi et hoc *(signe)* fecit. (Arxiu de la Corona d'Aragó, pergamí n.º 95 d'Anfós I.)

1. Villanueva, *Viage literario*, t. XV, p. 368.
2. Miret i Sans, *Alfonso el Batallador en Fraga, en 1122 (Boletín de la R. Academia de Buenas Letras de Barcelona*, t. VI, p. 541.)
3. Arxiu de la Corona d'Aragó. Pergamins n.os 197 i 219, de Ramón Berenguer III, i pergamí n.º 40, sense data, de Ramón Berenguer III.
4. Arxiu de la Corona d'Aragó. Pergamí n.º 14, sense data, de Ramón Berenguer III.
5. Arxiu de la Corona d'Aragó. Pergamins n.os 9 i 43, sense data, de Ramón Berenguer III.
6. Villanueva, *Viage literario*, XV, 335.
7. Villanueva, *Viage literario*, V, 237.
8. Cartulari de Lavaix, f. 37: La data d'aquest document és: 3 idus de setembre, lluna 24, any 1129, «regnante in Ribagorza Adefunso rege et in Paliars Arnaldo comite et Artallo similiter».
9. Martí, *Recopilación de papeles de Mur*, f. 47.

tare eosdem molendinos supra nominatos ubicumque voluerit, a villa Cellers usque ad kastellum Alte ripe, extra alaudium sancte Marie Muri. Et ego Raimundus post obitum meum ad sanctam Mariam Muri dimitto hoc molare cum molendinis qui ibi fuerint. Et si aliquis homo vel femina hanc cartam voluerit inquietare vel disrumpere dupliciter componat et hec scriptura firma permaneat, nec disrumpatur. Actum est hoc VIII kalendas aprilis anno XXV Ludovici regis.

Sig ✠ num Arnalli comitis, qui hanc cartam mandavit scribere et testes firmare. Sig ✠ num Berengarii Liminianensis. Sig ✠ num Guillelmi Raimundi Muri. Sig ✠ num Arnalli Guillelmi Muri. Isti sunt testes.

Raimundus, sacerdos et canonicus, scribens hanc cartam, predictante Petro levita, canonico sancte Marie Muri, hoc signum *(s. man.)* impressit.

L'any següent, els dos germans junts varen disposar de lo mateix que havía estat objecte de l'acte precedent, en favor de l'esglesia de Mur; el diploma respectiu* és aquest:

In Dei nomine. Ego Arnaldus, Dei gratia Pallariensis comes, et ego Raimundus de Talarn, frater comitis, nos simul, Deo et ecclesie sancte Marie Muri et sancti Joannis et sancti Stephani in remissionem peccatorum nostrorum donamus, et canonicis atque ejusdem ecclesie clericis presentibus et futuris, grato animo et bona voluntate, per nos et per omnes alios nostros successores per cuncta secula, unum molinare infra terminos castelli Muri, juxta flumen Nucarie, in superiori videlicet Verneda, in quo edificent duodecim molendinos, et etiam plus si voluerint, et accipiant aquam ad ipsos molendinos ab ipso flumine Nucarie ubi voluerint usque ad Cornaçam de Altarriba, et si necesse fuerit altius, et deducant eam ad jamdictos molendinos, et ad aliud si opus fuerit eis, per suum proprium aquale, tali modo quod nullus homo nec femina eis contradicat, nec aliquod obstaculum nec impedimentum eis faciat nec super nec subter, donec prefata aqua molendinorum sit reversa ad predictum flumen. Quod si forte aliquis contra hec venerit vel hanc donationem inquietare vel disrumpere voluerit, componat dupliciter et iram Dei incurrat et insuper bannum mille solidorum persolvat. Si vero predictum molinare aliquo obstaculo vel fluminis impetu vel aliqua occasione destructum fuerit, concedimus et donamus eis mutare eosdem molendinos supranominatos ubicumque voluerint a villa de Celles usque ad castrum de Altarriba. Et hec scriptura donationis firma permaneat omni tempore et non dirumpantur. Actum est hoc septimo kalendas aprilis anno XXVI Ludovici regis.

Sig ✠ num Arnalli Mironis,comitis. Sig ✠ num Raimundi de Talarn, sui fratris; qui hanc cartam donationis mandaverunt scribere et testibus firmare. Sig ✠ num Berengarii Liminianensis. Sig ✠ num Guillelmi Raimundi Muri. Sig ✠ num Arnalli Guillelmi Muri. Isti sunt testes.

Raimundus, sacerdos et canonicus, scripsit hanc cartam, predictante Petro levita et canonico sencte Marie Muri hoc sig ✠ num impressit.

* Martí, *Recopilación de papeles de Mur*, f. 27.

A una data incerta Arnau Mir i sos germans Ramón de Talarn i Berenguer confirmaren les donacions que llurs predecessors havíen fet en favor de dita esglesia de Mur.[1]

Fent un incís, cal indicar que Ramón de Talarn tingué segurament un fill anomenat també Ramón (car el comte Arnau Mir, en un dels seus testaments, esmenta dues vegades un Ramón Ramón de Talarn); i qui sab si sería altre fill d'aquell un Arnau, nebot de dit comte, citat en el mateix document.

Arnau Mir s'havía casat primerament amb Estefanía, filla del comte d'Urgell Ermengol VI, el de Castella, segons ens indica ja el testament d'aquest[2] en 1133; sabem que l'any 1140 Arnau i Estefanía continuaven encara casats, car subscrigueren llavors un document del bisbe d'Urgell confirmant als Hospitalers una donació de Sant Ot.[3] No consta que de dit maridatge en vingués o en quedés descendencia. En Monfar[4] diu que Estefanía es casà després amb el noble castellà Bernat Roco, de lo qual en resultaría que son primer marit, el comte de Pallars, l'hauría repudiada, car més endavant Arnau Mir va contreure nou matrimoni. La segona muller es deia Oria o Aurea i pertanyía a la familia d'Entença, essent germana de Jussiana, comtessa d'Empuries. En 1151 Arnau i Oria teníen ja un fill, anomenat Ramón, segons es veu per un document que atorgaren en favor dels Templers.[5]

En un document aragonès de 1134[6] es feia menció d'Arnau Mir com a senyor de Boil (on no molt temps abans, en 1116, hi dominava un tal Aizó) i a l'any següent, dit comte apareix també com a senyor de Fontova.[7] En el segle XII els comtes del Pallars jussà s'anaven acostant cap als reis d'Aragó, i quan en 1137 Ramir II va entregar aquell regne a son futur gendre, Ramón Berenguer IV de Barcelona, entre els principals magnats seus que com a garantía li va encomanar amb homenatge, hi figura en primer terme el comte de Pallars;[8] des de llavors aquest fou freqüent seguidor de la cort del comte-príncep, i després de la de son fill el rei Anfós el Cast.

1. *Ibídem*, f. 84. Aital confirmació es troba inclosa en una continuació del doc. CCCXXIV de l'Apèndix de la *Marca Hispanica*, i diu així: «Ego itaque Paliarensis comes Arnallus, post obitum prefatorum meorum antecessorum, omnia ab eisdem ecclesie Muri per hanc scripturam collata et laudo et concedo et propria manu ✠ confirmo, donans eidem canonice unum mansum in kastro Muro in loco qui dicitur Perosa. Ego Raimundus, frater predicti comitis Arnalli, et laudo et manu propria hanc cartam confirmo ✠ et unum mansum, videlicet Arnalli Petri, in castro Talarno in villula sancti Justi ab integro dono. Ego Berengarius, supradictorum Arnalli videlicet comitis atque Raimundi fratris, confirmo hec ✠.»

2. Miret, *Investigación histórica sobre el vizcondado de Castellbó*, p. 369.

3. Miret, *Les cases dels Templers y Hospitalers en Catalunya*, p. 43.

4. *Historia de los Condes de Urgel*, I, p. 391 (*Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. IX).

5. Miret, *Les cases dels Templers y Hospitalers*, p. 84.

6. Muñoz Romero, *Colección de fueros municipales y cartas pueblas de España*, p. 239.

7. Llovet, *Cronología de los condes y marqueses de Pallás*, p. 37.

8. Bofarull, *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, IV, p. 59.

No és fins a 1149 que es troba a Arnau Mir esmentat com a senyor de Ricla,[1] on en 1134 hi havía dominat Llop López,[2] en 1138 Teresa, filla del comte Rodrigo,[3] i en 1143 els fills de dit Llop.[4] En aquell mateix any de 1149 Arnau Mir prengué part a la conquesta de Lleida, essent un dels subscrivents de la carta de població que els comtes de Barcelona i d'Urgell atorgaren a dita ciutat[5] (gener 1150); i sembla que ja havía concorregut també l'any anterior a la conquesta de Tortosa.[6]

En 1157 (22 setembre) el comte Arnau Mir atorga testament en el que deixava el domini eminent de tot son comtat a favor de l'ordre de l'Hospital, per la qual son fill Ramón tindría aquest en feu. Tal testament, que conté demés, bon nombre de deixes, diu així:[7]

In Christi nomine. Ego Arnallus, Dei gratia comes Palearensis, jacens in egritudine, tamen memoria plenus et loquela integra, facio meum testamentum tam de honore quam de mobile; et mando quod si mors mihi advenerit in ista egritudine vel in alia antequam aliud testamentum faciam, istud firmiter teneatur sicut in ista pagina continetur. In primis dimitto ad Deum et ad Hospitalem de Jherusalem totum meum comitatum, et ad filium meum Raimundum quod teneat per manus seniorum Hospitalis, excepto hoc quod dimito ad sanctos et ad homines, et filius meus sit suus homo et donet illis potestatem iratus et paccatus de predicto honore; in tali vero convenientia quod Hospitalis habeat per unamquamque villam unum mansum de melioribus et habeat ipsum kastrum de Arbul ab integrum, et mando ad Roger de Erolas ut accipiat illud kastrum per manus seniorum Hospitalis et sit suus homo sicut est meus per ipsum castrum. Et dimitto ad sanctam Mariam Sedis Urgelli ejusque canonice kastrum de Tost, cum suis terminis sicut ego habeo vel habere debeo, in tali videlicet ratione ut filius meus Raimundus predictum kastrum teneat per manus episcopi et canonicorum, cum medietate de ipsa dominicatura quam ibi habeo vel habere debeo, aliam vero medietatem dimitto sancte Marie Sedis ejusque canonice; et mando ad filium quod de ipso kastro de Tost vel de suis terminis non exeat malum nec dampnum ex parte episcopi et canonicorum ad comitem Urgelli, et mando ad filium meum et ad meos homines de ipso kastro, tam milites quam pedones, ut non donent licenciam episcopo vel canonicis quod possint facere guerram ad comitem Urgelli, quod ego ei concedo suum comitatum sicut habere debet. Et post obitum Raimundi, filii mei, remaneat ipsum kastrum de Tost ad sanctam Mariam ejusque canonicam. Et dimitto ad sanctum Michaelem de Coxa ipsas meas condaminas de Tollo et ipsas dominicaturas quas jam tenuit. Et dimitto ad sanctam Mariam de Cornella mansum de Beteris cum suis pertinentiis Et dimitto ad sanctam Mariam de Ripol unum mansum in Arinio, nomine ..... Et

1. Arxiu de la Corona d'Aragó, Registre 287, f. 11 v.º.
2. Bofarull, *Colección de documentos inéditos*, IV, p. 29.
3. Miret, *Les cases dels Templers y Hospitalers*, p. 49.
4. Bofarull, *Colección de documentos inéditos*, IV, p. 91.
5. *Ibídem*, IV, p. 139.
6. Miret, *Les cases dels Templers y Hospitalers*, p. 85, nota.
7. Martí, *Recopilación de papeles de Mur*, f. 67.

dimitto ad sanctum Saturninum de Tavernolas unum mansum in Kastro sancto, nomine ..... Et dimitto ad sanctum Andream inter Pontes unum mansum in Tost de parte filio meo. Et dimitto ad sanctum Saturninum de Lorda unum mansum In Lorda, nomine ..... Et dimitto ad sanctam Mariam Liminiane mansum quod fuit de Mir Guillem. Et dimitto ad sanctam Mariam Muri per unumquodque kastrum unum mansum: in Muro mansum Petri Rodballi, in Liminiana mansum Bernardi Mir, in Basturz mansum Gacol, in Isona mansum Raimundi Isarni, in Talarn mansum Bernardi Duran, cum suis pertinenciis, et homines qui fuerunt de Od, nomine Bonet Tremps et Ermesen Serrad et Guilla, Dominicus Biliard de Collo, Petri Martini, in Guardia mansum Guillermi Bernardi, in Kastro sancto mansum Arnalli Compan, in Montaniana mansum Guillelmi Raimundi Lena, in Arinio mansum Petri Guillem Vilanova cum suis pertinentiis, in Orrid mansum Guillelmi de Ramoneda de Braila, in Galef mansum Vidia, in Lozcars mansum Petri Joannis, in Alascorre mansum Dominici Mir, in Fontova mansum Raimundi Baro de Colort, in valle Segniz Guisau, in Benasch mansum Merati Duran, de Durro Guillem Rodiger, in valle Orzera Petri Ramon, in Toralla Ramon Bernard, in Castollones mansum Bernardi Isarni, in Badanui Berellis et in Medblad de Molinis Esplugas et mutationem molarum istarum. Et dimito ad sanctam Mariam de Tremp mansum de Ramon Ramon de Talarn et meam partem de ipsa [l]edda quam ibi accipio. Et dimito ad sanctum Petrum de Rodas mansum unum in Arinio, nomine Bernardum Michaelem, et in Montaniana mansum de Porchet et ..... ipso alodio de Ramon Franco qui est de sancto Petro, si voluerint se separare aut campmasisos facere sint de sancto Petro ingenui ipsi et posterita sua. Et dimito ad sanctum Martinum Arigni tres mansos; ipsum mansum de Guillelmo Suger et mansum de Bonet de Plano et mansum de Petro Guilla. Et dimitto Kastrum Galef post obitum comitisse ad Hospitale de Jherusalem, et filius meus teneat ipsum kastrum per manus seniorum Ospitalis et dividant per medium ipsum dominicum ab integrum. Et dimito ad sanctam Mariam Lavags unum mansum in valle Segniz, nomine..... Et dimito ad sanctam Mariam de Alao unum mansum in Orrid, nomine ..... Et dimito ad Dulciam, cusinam meam, ipsum kastrum de Zaguardia, cum suis pertinentiis; et comitissa et filius meus tradant ei de pignore de Arnallo nepote meo. Et dimito ei kastrum de Talarn, cum hoc quod ibi habet, et Dulcia et sui donent potestatem de ipsis castris ad Raimundum, irata et pacata; et si noluerit dare Dulcia potestatem de ipsis kastris ad filium meum, mando ap ipsos cavallarios qui tenent predictum honorem per me ut donent potestatem de predictis kastris ad filium meum. Et mando quod si ipsa voluerit dimitere predictum honorem ad filium vel filiam quam habeat de legali conjugio, habeat per manum filii mei in predicta conveniencia; et si per aliquod ardimentum ipsa voluerit accipere peccuniam per predictum honorem, filius meus donet ei duo milia solidorum vel donet ei licenciam impigno[ra]re predictum honorem per dictam peccuniam ab homine qui per manum filii mei teneat ipsum honorem. Et sapiant omnes homines quod ego volui ei directum facere coram meis hominibus et illa noluit me complacitari propter predictum honorem que ei dimissi. Et dimito ad Petrum de Palaz, propter meum amorem et per suum servicium, illum honorem et ipsas hereditates sicut melius ipse habet vel tenet et sicut ego ei dedi per alodium ad suam voluntatem facere, sine ullo retentu; et iterum dimito ei hoc quod habeo in valle Segniz vel in

suis terminis, in tali convenientia ut ipse donet per unumquemque annum ad pontem de veneta Muri quinquaginta solidos grossos sicut exierint de ipso honore, et facto ponte dividant ipsum dominicum de valle Segniz, ita ut habeat Raimundus, filius meus, quartam partem et Petrus de Palaz habeat tres partes per manum filii mei et ipsos cavallarios habeat Petrus de Palaz et ipsi habeant predictum honorem per eum. Et Petrus de Palaz per istum honorem et per kastrum de Torrent faciat hominaticum filio meo per istum honorem et habeat illum per fevum. Et si Petrus de Palaz obierit vel dimiserit valle Segniz antequam pontem faceret, ipsos quinquaginta solidos donet ille qui vallem Segniz tenuerit. Et Petrus de Palaz quando habuerit predictum fevum sit suus homo de comitissa in suo causimento, et illa faciat ei bene. Et dimitto ad kavalleriam de Jherusalem corpus meum et ipsam hereditatem quam habeo in Tortosa ab integrum et unum cavallum et meas armas et meum lectum. Et dimito ad comitissam, mulierem meam, omnem meum honorem que dimito ad filium meum Raimundum, ut sit domina et potens quantum ibi stare voluerit sine merito; et si acceperit maritum habeat suum esponsalicium in vita sua et post obitum suum revertatur ad filium meum si vivus fuerit, si autem mortuus fuerit revertatur ad illum qui meum comitatum tenuerit. Et mando quod Petrus de Mediano extrahat ipsum kastrum de Kastellons de quingentis solidis denariorum quos debeo Petrum de Puigvert, et Petrus de Media [no] teneat predictum honorem sicut ego debeo habere donec filius meus redimat ipsum kastrum, et interim filius meus habeat ibi intrare et exire et guerregare contra inimicos suos; et si Petrus obierit antequam redimatur, habeant proximi sui predictum pignus donec quingenti solidi reddantur. Et dimito omnem meum alodium et fevum que per comitem Barchinonensem teneo et meam mulierem et meum filium et meos homines in guarda et potestate mei senioris comitis Barchinonensis et principis Aragonum donec filius meus sit cavallarius, pro bene et non pro male; et mei homines faciant ei fidelitatem et servitium cum muliere mea et filio meo usque ad predictum terminum, salva tamen fidelitate filii mei. Et si minus venerit de Raimundo filio meo sine filiis de legitimo conjugio, meum comitatum habeat Dulcia, cusina mea, vel filii sui de legali conjugio; et si minus venerit de Dulcia sine filio vel filia de legali conjugio, honorem que ad eam dimito habeat Raimundus, filius meus. Et ipsum honorem que teneo per regem Aragonis et per comitem Barchinone et per comitem Urgelli dimito filio meo Raimundo et ipse donet potestatem de predicto honore ad supradictos seniores, iratus et paccatus, quantas vices ipsi demandaverint. Et mando quod meus debitores paget comitissa mulier mea sicut ego debeo pagare, tam ad milites quam ad mercatores et ad ullos homines; et si facere non voluerit, mando ad meos manumessores ut accipiant omnes expletos de toto meo honore usque meos debitos possint pagare, excepto sponsalicio comitisse. Et mando ut sint manimessores mei Petrus Guillelmi, archidiaconus, et Petrus de Vilamur, et Miro Gerreta et Raimundus de Eril et Arnallus, frater ejus, et Petrus de Girveta et Echard de Muro et Guillelmus de Casteivell et Alaman et Petrus de Benasc et Roger de Erolas et Rodlan Espils et Roger de Montaniana et Bernard de Beranui. Et mando ad illos et ad alios meos homines ut fideliter faciant donare ipsos meos espletos de omni meo honore; et si ipsi non hoc fecerint fideliter, precor comitem Barchinonensem, seniorem, meum, ut ipse faciat colligere ipsos espletos de toto meo honore et faciat pagare meos debitos.

Et precor illum quod ipsos quingentos solidos de ..... et quingentos de ..... et mando quod castrum de ipsa Millera reddatur ad Berengarium, in tali videlicet pactu quod antequam reddatur sit facta finis inter filium meum et meos homines et comitissa et ..... sine malo ingenio; et Berengarius affidet in manu comitis Barchinonensis, senioris mei, quod deinde non exeat malum de ipsa Millera ad meum filium nec ad me[a muliere] nec ad meos homines nec ad meum honorem. Et Berengarius faciat directum de Millera ad Berengarium..... Et mando ad meos homines qui tenent meum honorem ut faciant hominaticum et ..... ad meum filium sicut facere debent. Et mando quod si tamen venerit de filio meo et de Dulcia sine infante de legali conjugio, omnem meum comitatum habeat ille de proximis meis que senior Hospitalis elegerit; et si contigerit quod ex genere Guillelmi de Mediano non possit habere meum comitatum, ipse Guillelmus vel proximi sui habeant kastrum de Liminiana cum suis terminis et pertinentiis ad proprium alodium, excepto hoc quod modo dimito ad sanctos et ad homines et ut ille concedat ad Gallardum, militem, hoc quod ego ei ibi dedi et solvat ei militem. Et mando et precor senioribus Hospitalis quod meus comitatus nunquam sit sine persona comitis qui meum comitatum gubernet. Et mando ad meos homines qui sunt testes istius testamenti ut corroborent et confirment istum testamentum sicut facere debent. Adhuc etenim dimito ad Hospitalem de Jherusalem meum mulum cum ensellamento et freno et omnes meas vestituras quas modo habeo. Et dimito ad ..... de Ilerda VI. cafiçadas ad suum proprium alodium. Et recognosco quod Petrus Raimundus ..... mandavit mihi ut facerem reddere kastrum de Kancercho ad Garcia ..... debui facere; et modo precor et mando ad Marinam et filios suos ut reddant predictum kastrum ad ipsum cavallarium ut ego non habeam partem, nec maritus ejus Petrus ..... et quando ipsam concordiam de kastro de Millera fecer ..... comes Barchinone et homines mei ..... ipsum kastrum de Millera veniat in potestate Arnalli Berengarii de ..... kastrum ad suum seniorem Berengarium. Et precor comitem Barchinone, seniorem meum, quod sicut ille sapit quomodo ego illum semper amavi et sine malo ingenio omnia ipsa fideliter servavi ita ille accipiat consilium ut mulierem meam et filium et homines et honorem meum ipse firmiter manuteneat et gubernet, et hoc totum mito in suo bono causimento; et si evenerit quod Raimundus, filius meus, antequam filios legitimos habeat moriatur, si comitissa pagaverit meos debitos quos non habeat recuperatos, ille qui habuerit comitatum reddat ipsos debitos vel ipsa retineat omnes expletos mei honoris donec plenarie habeat recuperatos ipsos debitos. Actum hoc testamentum X. kalendas octobris anno CLVII post millesimum.

Sig ✠ num Arnalli comitis, qui hoc testamentum feci et manu propria per punctum firmavi aliisque testibus firmari precepi. Sig ✠ num Orie comitisse. Signum ✠ Petri ..... Signum ✠ Petri de Villamuri. Signum ✠ Mironis Gerrete. Signum ✠ Raimundi de Eril. Signum ✠ Guillelmi de Castelvel. Signum ✠ Petri de Media. Signum ✠ Petri Palacii. Signum ✠ Gallardi. Signum ✠ Guillelmi Pervas.

Bernardus, sacerdos, rogatus scripsit die et anno quo supra.

Abans de 1164 el comte Arnau Mir estigué presoner del rei de Navarra; en tal situació va encomanar tot son territori i sos homes a la guarda o batllía

de Ramón d'Erill, el qual tenia ja Fraga per dit comte. Aquest, després va haver de qüestionar contra d'ell imputant-li diferents excessos realitzats en aquelles circumstancies; el 20 de juliol de 1164 tingué lloc un judici, el resultat del qual, fou en general favorable al comte de Pallars.[1]

Més tard, en 1171 (9 novembre), Arnau Mir va atorgar nou testament en el qual reiterava encara la donació de tot son comtat a l'Hospital i el caràcter de feudatari d'aquest ordre amb què el posseiría son fill Ramón. Aquest segón testament és de la tenor següent:[2]

In Dei nomine, ego Arnallus, Dei gratia Paliarensium comes, facio meum testamentum. In primis dimitto sancte Marie sedis Urgelli et ejus canonice ipsum castrum de Tost, cum omnibus suis castris et terminis et pertinenciis, sub tali conveniencia quod Raimundus, filius meus, abstrahat jamdictum castrum et kastra a pignore quingentorum morabetinorum, si vult, et habeat kastrum et kastra per sanctam Mariam et episcopum; et Raimundus Paliarensis habeat tertiam partem totius dominicature omnium kastrorum de Tost, et sancta Maria et canonica habeat duas partes. Et ad sanctam Mariam de Tollo medietatem mearum condami[na]rum quod habea in kastro et termino de Tollo in vita mea, et post obitum meum integre totas. Et dimitto sancte Marie Muri per unamquamque villam unum mansum : in Muro mansum, in Guardia, in Liminiana, in Kastellons et in Isona et in Basturz et in Badanui et in Torralla et in Talarn et in Orrid et in valle Senid et in Durro et in Barrudera et in Arinio et in Montaniana. Et ad sanctam Mariam de Tremp ipsum mansum qui fuit de Ramon Ramon de Talarn qui est ad ipsam comellam, cum censis et usaticis et suis pertinenciis, et meam partem de ipsa ledda de Tremp quem ibi abeo vel habere debeo. Et sancte Marie Liminiane mansum qui fuit de Mir Guillem. Et ad sanctum Saturninum de Lorda meliorem mansum quem habeo in Lorda. Et sancto Martino de Aren mansum de Guillem de Suner. Et ad sanctam Mariam de Alaó unum mansum in Orrid. Et ad sanctum Petrum de Rodas unum mansum in Aren, nomine Bernad Michael, et alium in Montaniana mansum de Porchet. Et dimito Auree, Paliarensium comitisse, uxori mee, ipsum kastrum et ipsam villam de Aren, cum omnibus suis terminis et pertinenciis et militibus, et kastrum de Castel Galef et villam, cum omnibus suis terminis et pertinenciis et militibus, que jamdicta kastella ego Arnallus, Paliarensium comes, dedi jamdicte comitisse cum scripto in dotem et sp[o]salicium, sicut ego habeo vel habere debeo; et insuper dono ei per emendationem hereditatis mee Tortose et Frage et Ilerde, quas dedi Jherosolimitano Hospitale, in quibus comitissa Paliarensis habeat medietatem per portionem suam, ipsum kastrum et villam de Castell Sent cum omnibus suis terminis et pertinentiis et militibus. Et insuper etiam dimitto Domino Deo et sancto Jherosolimitano Hospitali et pauperibus ejus totum meum comitatum, sub tali ratione quod Raimundus, filius meus, teneat comitatum per manum seniorum Hospitalis, excepto Aren et Montaniana et Kastellum Galef et Kastrum Sanctum, que kastella comes dedit comitisse; et post obitum comitisse suprascripta castella habeat Paliarensis [comes] Raimundus

1. Arxiu de la Corona d'Aragó, *Liber feudorum*, I, f. 47 actual.
2. Martí, *Recopilación de papeles de Mur*, f. 75.

et posteritas ejus per Jherosolimitanum Hospitale, in tali convenientia quod Hospitale habeat in unamquamque villam per totum nostrum comitatum unum mansum, nec de majoribus nec de minoribus, et habeat totum meum dominicum quod habeo vel havere debeo in kastro de Arbal et in termino ejus, totum ab integrum, et Raimundus habeat potestatem de predicto castro et servicium de ipsis militibus. Et post obitum comitisse dimitto Castrum Gafef Jherosolimitano Hospitali et pauperibus ejus; et Raimundus et posteritas ejus teneant Kastrum Galef per Jherosolimitanum Hospitale et pauperes Hospitalis habeant medietatem totius dominicature Castri Galef. Et dimitto Cavallarie medietatem mee hereditatis de Fraga; et ad pontem et ad albergeriam et ad ecclesiam de Oris unum mansum in Liminiana. Actum est hoc testamentum V. idus novembris anno ab Incarnatione Domini MCLXXI.

Signum ✠ Arnalli, Paliarensium comitis, qui hoc testamentum scribi jussit testibusque firmari precepit. Signum Auree, comitisse ✠.

Testes sunt : Signum ✠ Petri de Orchal. Signum ✠ Bernardi de Mur. Signum ✠ Guillelmi de Castel velg. Signum ✠ Raimundi de Gurb. Signum ✠ Arnalli, gramatici et judicis.

Petrus Guidonis, sacerdos et canonicus Murensis ecclesie, precibus factoris et testium scripsit hoc testamentum et imposuit hoc signum *(signe)*.

El Sr. Miret i Sans comenta la disposició testamentaria del comte Arnau Mir en favor de l'Hospital, la qual no tingué complet compliment. «Degué fer-se algun conveni, que no's coneix, i en compensació del alt senyoriu que renunciaven los Hospitalers degueren rebre terres i altres bens.»[1]

Arnau Mir degué morir en 1174, últim any en el que hi ha encara menció d'ell en qualques documents.[2] Son fill Ramón havía començat ja a governar el comtat, esmentant-se'l com a comte en altres diplomes d'algún temps abans (ja des de l'any 1172) vivint encara son pare. La comtessa Oria sobrevisqué a son marit i fins a son fill.

El comte Ramón V estava casat amb Anglesa de Cardona, filla del vescomte Ramón Folc. Indica En Llovet[3] que el matrimoni s'havía celebrat en 1167, havent ella aportat en dot 20,000 sous, segons el testament de son pare de 7 de juny de dit any. El mateix autor diu que a 21 de novembre del mateix any el comte Arnau Mir, va donar tots sos béns a Ramón i Anglesa i als fills [que tinguessin], fent a més donació a dita Anglesa dels de sa muller Oria, i per altra part el vescomte de Cardona Ramón Folc donà tot lo seu, en cas de no tenir fills, a son gendre Ramón, amb la reserva de què si volgués deixar quelcom a les altres filles o a son germà ho podría fer, devent aquests tenir-ho en feu dels esmentats Ramón i Anglesa i de llurs fills; salvant, demés,

1. *Les cases dels Templers y dels Hospitalers de Catalunya.*

2. Miret, *Itinerario del Alfonso I de Cataluña, II de Aragón (Boletín de la R. Academia de Buenas Letras de Barcelona*, t. II, p. 391.)

3. *Cronología de los condes y marqueses de Pallás*, f. 42.

tant N'Arnau Mir com En Ramón Folc el poder fer llegats a favor de llurs parents o pel bé de llurs ànimes.

Tot el que diuen els historiadors de la casa de Cardona,[1] de què Ramón i Anglesa tingueren dos fills anomenats Roger i Guillem, essent el primer l'hereu del comtat de Pallars i el segón del vescomtat de Cardona, és completament erroni i mancat de fonament. Pels testaments de Ramón V i de sa mare la comtessa Oria, es pot compendre prou clar que dit comte sols va deixar una filla de poca edat anomenada Valencia, a la qual va instituir hereva de tot lo seu.

El testament de Ramón V és de l'any 1177 (4 de setembre); Anglesa, sa muller, havía d'haver mort ja,[2] car el testador encomana sa filla a la tutela de l'avia, la comtessa Oria. Aquest document diu així:[3]

In Dei nomine, ego Raimundus, Dei gratia Pallarensium chomes, facio meum testamentum. In primis laxo ad na Balenza, mea filia, ipsò meo comitatu de Pallars et ipsa honor que teneo per rege de Aragon et ipsa honor que teneo per comite de Urgel et totum quantum habeo vel habere debeo in Cerdainna et in Conflent; et hoc totum suprascriptum et na Balenza mea filia et illo comitatu et illa honor, feu et alod, totum ab integrum, laxo ad illa comitissa de Pallars mea mater in suo poter et in sua guarda et in sua bailia. Et si obierit na Balenza mea filia et non habuerit filio aut filia, mando et volo ut illud testamentum quod fecit chomes de Pallars, pater meus, sic fiat. Et ego preco ad domna comitissa ut penset de mea

1. Llobet, *Declaración del arbol de la genealogia y descendencia de los antiquissimos, nobilissimos y execelentissimos vizcondes, condes y duques de Cardona*, f. 32 v. Ballaró i Serra, *Historia de Cardona*, p. 55.

2. Per l'abril de 1175 Anglesa vivía encara, segons es veu pel document següent : «In nomine Domini. Cúnctis presentibus et futuris recognoscere fieri volumus qualiter et quomodo ego Raimundus, Dei gratia Palariensium comes, et mea mater Oria comitissa et mea conjuge Anglesa, nos in simul, in remissione omnium peccatorum nostrorum et parentum nostrorum, donamus et concedimus ac propria voluntate deliberamus ecclesie sancte Marie Muri et canonicis ejusdem loci, ad proprium alodium et propriam hereditatem, honorem et alodium et totam hereditatem quam Ginannus habebat et ipse ecclesie predicte de Mur libere et absque ulla inquietatione pluribus videntibus et audientibus ad obitum suum dimissit apud Montanianam cum gladio interfectus est, tunc corpus et honorem predicte ecclesie reliquid. Nos vero hec in veritate cognoscentes donacionis helemosinam quam predictus Ginannus, ut predictum est, dederat, nullo modo alieno jure revocare volumus, sed cum omni suarum rerum integritate venerabili alme Genitricis Dei, pro anima defuncti et nostra, donamus et absque ullo retentu concedimus. Actum est hoc VIII. idus aprilis, anno MCLXXV. Si quis vero contra hanc donationis scripturam venire voluerit, non valeat, sed in duplo componat; et ista firma sit, non dirupta. Sig ✠ num Raimundi, Palariensium comitis. Sig ✠ num Orie, comitisse, matris ejus. Sig ✠ num Anglese illius conjugis, qui hanc donationem scribi rogaverunt testibusque firmari preceperunt. Sig ✠ num Rogerii de Montaniana. Sig ✠ num Bernardi de Espilgs. Hi testes sunt. Arnallus, Gallinarii ecclesie capellanus, a predictis donatoribus et testimoniis hujus presentis scripture rogatus fuit; et Amatus Trempensis scriba, sub ejus rogatione scripsit et hoc signum *(s. man.)* fecit, die et anno quo supra.» (Martí, *Recopilación de papeles de Mur*, p. 14).

3. Arxiu de la Corona d'Aragó : Pergamí n.º 226 d'Anfós I.

anima et pachet illos merchateros de mea debita. Actum est hoc testamentum pridie nonas september. Et sunt testes : capellano de Rigla et Petro Martiniz de Xodas et Ramon de la Oliva et Guillelm de Montainnana. Era M.ªCC.ªXV.

Ramón V tingué un breu comtat; pel 17 de febrer de 1178 vivía encara,[1] però degué morir poc després, segons sembla deduir-se'n del testament de la comtessa Oria atorgat aquell mateix any, en el qual proveeix a la conservació de sa néta Valencia, encomanant-ne al rei d'Aragó l'alta protecció. Per aquest testament sabem, demés, que la comtessa Oria tenía un fill nomenat Arnau de Pallars. La tenor d'aital testament és com segueix:[2]

In nomine Domini nostri Jhesu Christi, amen. Notum sit omnibus hominibus, tam presentibus quam futuris, quod ego Oria, comitissa Paliarensis, memoria plena facio meum testamentum et mandamentum, In primis dono et laxo ad Balenza, nepta mea, Alcholeya et Peralta et turres de Alchanatre et Artiellas et totum quantumcumque abeo in rigo de Exalon extra hoc quod abeo donatum pro anima mea, et reteneo mihi illa lacuna de Ceya que dono ad Gallicia; reteneo etiam uno xarich in Agello que dona ad Tharesa et laxo et concedo ad Arnal de Pallars, filio meo, illa medietate de Yppasa, quales directos ibi abeo et dono ei pro parte ut amplius non requirat nec demandet parte in totas alias meas hereditates. Et laxo uno meo xarich que abeo in Capannas ad illa cavallaria del Temple, ipso melior que ibi abeo cum quali hereditate illum guadamnavi; et laxo alio xarich in Calaturab ad illo Ospital de Jherusalem per nomine Halí Alachun cum quali hereditate illum guadamnavi. Et hoc totum suprascriptum donativum quod ego laxo ad Balenza, nepta mea, sic facio in tali pacto quousque Balenza fiat in tenor de VIII.º annos, cum marito et sine marito, illo expleto de istas hereditates suprascriptas et de castros et villas quantumque de illas exierit totum ab integrum veniat ad sancta Maria de Casuas. Et si minus venerit de Balenza sine filio et filia de marito nuptio, laxo Alcholeya, cum suos terminos ad mea ermana dopna Jusiana, comitissa de Impurias, sine hoc quod ego abeo donatum; et iterum si obierit Balenza sicut superius est scriptum et non abuerit filium nec filiam de marito nuptialimente, dono et laxo Peralta, Alchofeya et turres de Alchanatre ad sancta Maria de Casuas et ad domine sanctimoniales qui ibi habitant et habitabunt per

1. Així ens ho mostra el següent document : «In Dei nomine, recognitum sit quomodo ego Raimundus, gratia Dei comes Paliarensis, dono tibi Arnallo de Claramont medietatem de tota mea hereditate quam habeo in Fraga et in terminis ejus ab integrum, sine ullo retentu, ad faciendam totam tuam voluntatem sive in vita sive in morte, et de meo jure et dominatione in tuo trado dominio et potestate, et est manifestum. Quod si ego Raimundus aut aliquis homo vel femina qui istam donationis cartam inquietare voluerit, non valeat sed in duplo componat et ista firma sit et non dirrupta. Acta donationis carta VIIIºXº kalendas marcii, anno Dominice Incarnationis CLXXVII post millessimum. Sig✠num Raimundi, comitis de Pallars, qui istam donationis cartam scribi mandavi testibusque firmari precepi. Signum Guillelmi de Castellvel. Signum Bernardi Dupils. Hii testes sunt. Allegretus, Gallinarii ecclesie capellanus, sub rogatione Raimundi donatoris et testium scripsit et hoc signum crucis✠ propria manu impressit.» (Arxiu de la Corona d'Aragó : Pergamí n.º 233 d'Anfós I).

2. Arxiu de la Corona d'Aragó : Pergamí n.º 240 d'Anfós I.

secula cuncta. Et similiter si minus venerit de Balenza, laxo Arnellas ad Gomez, meo sobrino, filio de dopna Blaschita; et, sicut superius est scriptum, si minus venerit de Balenza, laxo ad Petro Ortiz quatuor meos xarichos que abeo in Rigla et ipsa parte de hereditate patris mei que ille se tenet que abebemus a partir. Et similiter laxo ad don Enecho de Abego illa mea hereditate que abeo in Mores, tota ab integrum, cum ipsos moros xarichos qui ibi sunt, cum tales directos quales ibi abeo et abere debeo. Et [si], sicut dictum est, obierit Balenza, laxo ad dopna Tota, filia Lopalindiz de Abego, uno xarich in Calaturab, illo melior que ibi abeo, et quali parte abeo in Muza Ateger et in Alfachim. Et similiter laxo ad Petro de Ssos duos xarichos in Agello. Et similiter dono ēt laxo ad sancta Maria de Casuas, si obierit Balenza extra filio et filia de marito nuptio, tota illa mea hereditate que habeo in Rigla et illas casas et molinos et totum quantum abeo in rigo de Xalon, sine istas suprascriptas donationes que abeo donatas ad meos parentes. Et hoc totum mandamentum vel testamentum suprascriptum laxo in comanda et in bailia rege de Aragon; et mando ut Petro de Panzano teneat castrum de Alcholeya quomodo se tenet a fidelitate de Balenza usque illa sedeat per marito, et quando na Balenza demandarat illo castello a Petro Panzano reddat ei, et si minus venerit de Petro Panzan similiter reddat ipso castro ad na Balenza et don Blascho de Turres similiter reddat Peralta et Arnellas ad na Balenza. Et ego comitissa clamo magnas mercedes ad rege de Aragon ut sic faciat attendere istum scriptum et precor benignitatem regis ut na Balenza nutriat se in monasterio de Casuas, si illi placet; et si non vult regis ut nutriat se ibi, dopna Helisabet cum meos parentes insimul reddant illa puella ad rege de Aragon.

Sig ✠ num Arnaldus de Clarmonte qui est teste de hoc suprascriptum. Sig ✠ num Blaschaznarez de Villanova.

Facta carta in mense madi apud monasterio de Casuas era M^a^CÇ^a^XVI^a^. Egidius scripsit et hoc sig *(s. man.)* num fecit.

Probablement la petita Valencia no va sobreviure molt a son pare ni a sa avia; cap més noticia d'ella he pogut trobar. El comte Ramón V havía determinat en son testament que si Valencia moría sense fills de qualsevol sexe, es dongués compliment a la disposició testamentaria del comte Arnau Mir; referint-se indubtablement a la substitució consignada per aquest a favor de sa cosina Dolça (filla del comte Bernat Ramón) per a heretar son comtat en cas que s'estronqués sa descendencia. Així es complí, però no sabem exactament en quin any, per ignorar la data precisa de la mort de Valencia.

Lo cert és que Dolça de So, comtessa del Pallars jussà, a una data tampoc ben determinada, va donar tot el seu comtat al rei Anfós I; donació que va ratificar en 1192 (27 maig) amb el següent document:*

Certum atque manifestum est quomodo et qualiter ego Dulcia de So, filia que fui Bernardi Raimundi, Palariensis comitis, bona et integra ac libera voluntate et sano intellectu dedi ac deliberavi tibi Ildefonso, venerabili regi Aragonis et

* Arxiu de la Corona d'Aragó : Pergamí n.º 627 d'Anfós I.

comiti Barchinone et marchio Provincie, domino et consanguineo meo, ac tuis filiis tueque tuorumque posteritati imperpetuum, totum Palariensem comitatum, cum castellis et militibus et omnibus hominibus et planis et montibus et rupibus et cum omnibus rebus que ad jamdictum comitatum pertinent ac pertinere in omnibus et per omnia debent sicut in illa donacionis scriptura continetur que tempore illo scribi feci cum comitatum prephatum in tua tuorumque possessione tradidi ac deliberavi et habendum ac possidendum dereliqui in presencia multorum militum et aliorum proborum hominum Palariensis terre. Et nunc iterum hanc predicti comitatus donacionem ego Dulcia dono, laudo et concedo ac delibero tibi dicto regi venerabili, ut dictum est, et tuis. Hoc siquidem, ut firmius habeatur, ego Dulcia de So mea manu juro et firmiter corroboro quod nulla deinceps racione hoc revocabo.

Juro ego Dulcia de So tibi Ildefonso, regi Aragonis et comiti Barchinone et marchio Provincie, et tuis quod nunquam predicti comitatus donacionem nec revocabo nec revocari faciam, sed sic[ut] dedi et scribi feci sic fideliter et firmiter teneam et atendam tibi et tuis semper per fidem sine tuo tuorumque enganno, per Deum et hec sancta IIII.or Evangelia.

Acta hujusmodi sacramenti scriptura VI. kalendas junii anno Dominice Incarnacionis CaXCaIIa post M.

Sig ✠ num Dulcie de So que hujus sacramenti cartam scribi rogavit et propria manu juravit et suo signo corroboravit et testibus firmare precepit. Sig ✠ num Bernardi de Mur. Sig ✠ num Raimundi de Castroveteri. Sig ✠ num Roger de Eroles. Qui rogatu Dulcie testes fuerunt hujusmodi rei.

A., Gallinarii ecclesie capellanus, sub rogacione Dulcie et testium, scripsit et hoc signum cru ✠ cis fecit die et anno quo supra.

Així tot el territori del Pallars jussà, havent-se estroncat la successió de la dinastía comtal respectiva, vingué a quedar plenament incorporat a la casa de Barcelona. El rei Anfós I en sos testaments, atorgats un en 31 de juliol de 1194[1] i altre en desembre del mateix any,[2] feia explícita menció del comtat

1. D'aquest testament, esmentat ja per En Finestres (*Historia de el monasterio de Poblet*, t. II, p. 129), se'n conserva a la Biblioteca-Museu Balaguer, de Vilanova, una copia feta en 1729 (9 febrer) pel notari de Montblanch Salvador Alba, de la qual en donà noticia En Creus (*Boletín de la Biblioteca-Museo Balaguer*, número de 26 maig 1886). La clàusula relativa al que havía de correspondre a l'infant Pere, diu així en aquest acte: «Ad ultimum vero in hoc presenti testamento illustrem filium meum regem Petrum instituo heredem in toto regno meo Aragonis, cum omnibus suis terminis et pertinenciis, et in comitatu Barchinone, cum omnibus terminis et pertinenciis suis et cum omni suo jure et directis, et in tota Catalonia, cum omnibus suis terminis et pertinentiis et cum omni suo jure et directis, et in comitatu Rossilionis, cum omnibus terminis et pertinentiis suis, et in comitatu Ceritanie et Confluenti, cum omnibus terminis et pertinenciis suis et cum omni jure suo et directis, et in comitatu Bisuldunensi, cum omnibus terminis et pertinenciis et jure suo et directis, et in comitatu Palarensi, cum omnibus terminis et pertinenciis suis et cum omni jure suo et directis et in omnibus que habeo et habere debeo in predicto regno et per regnum et in omnibus predictis comitatibus et per comitatus, et etiam in omnibus illis directis et jure que habeo et habere debeo per me et per antecessores meos et per prememoratos comitatus in omnibus terris a civitate Biterrensi usque ad portus Aspe».

2. Publicat per En Bofarull, *Los condes de Barcelona vindicados*, II, 216.

de Pallars a l'assenyalar els territoris de què instituïa hereu a son fill primogènit Pere. Quan aquest, ja rei, convingué en 1210 amb la comtessa d'Urgell, Elvira, viuda d'Ermengol VIII, un futur casament de l'infant hereu de la Corona, anomenat llavors P[ere] i que després fou el gloriós rei En Jaume, amb la petita Aurembiaix, hereva de dit comtat, un dels territoris que el rei assignà com esponsalici a aquesta per al moment en què, arribats a l'edat convenient, contraguessin tal matrimoni, fou el Pallars. Veus-aquí aquest interessant document:*

Manifestum sit omnibus quod ego Alvira, Dei gratia comitissa Urgelli, bono animo et spontanea voluntate, consilio et assensu et voluntate dompni Petri, episcopi Urgelli, et G., vicecomitis Cardone, R. Fulconis, R. de Montecatano, P. et Berengarius de Podioviridi, G. de Petra alta, R. Gaucerandi, Hugonis de Turre rubea et plurium aliorum baronum Urgellensis comitatus, consilio et deliberacione proborum hominum Acrimontis et aliorum locorum ejusdem comitatus, dono et trado vobis domino P., Dei gratia regi Aragonum et comiti Barchinone, filiam meam et domini Ermengaudi, bone memorie comitis Urgelli, mariti mei, nomine Aurembiaix matrimonialiter copulandam filio vestro P., domino Montispessulani, statim cum uterque etatem habuerit matrimonium legitime contrahendi. Et dono dicte filie mee et trado et dicto filio vestro, futuro marito suo, in dotem totum comitatum Urgelli, cum castellis et villis et forciis et edificiis suis que ad eum de jure pertinere noscuntur, cum militibus et universis et hominibus et femenis qui ibi sunt vel erunt ad ipsum comitatum pertinentibus et cum omnibus aliis ad predictum comitatum pertinentibus aliquo jure vel ratione vel modo. Et hoc comitatum cum omnibus juribus et pertinentiis suis et militibus et hominibus et feminis trado in presenti vobis domino P., regi Aragonum, et vos in plenam et corporalem possessionem istorum omnium induco et de meo posse in vestram plenariam potestatem integre trado, transfero et transmitto. Promitto itaque ego dicta comitissa, non coacta nec circumventa in aliquo, in fide et legalitate mea vobis domino P. regi et prenominato filio vestro hec omnia attendere et complere bona fide et sine aliquo ingenio et quod nunquam per me vel per aliquam interpositam personam contraveniam aliquo modo. Ad hec nos P. rex, hec omnia laudantes et concedentes et corde bono recipientes, convenimus vobis A., comitisse Urgelli, dictum filium nostrum P., dominum Montispessulani, dare maritum filie vestre nomine Aurembiaix cum uterque etatem habuerit matrimonium legitime contrahendi. Et damus eidem filie vestre in sponsalicium sive in donationem propter nuptias totum comitatum Palariensem et Cervariam et Camarasam et Cubels cum omnibus ter-

* Arxiu de la Corona d'Aragó, Pergamí n.º 378 de Pere I i duplicat, triplicat i quadruplicat del mateix. Un d'aquests exemplars és l'original corresponent al rei (i és el que ara publiquem); altre és l'exemplar original corresponent a la comtessa d'Urgell, essent igual a l'anterior, excepte en la subscripció notarial, que és feta pel notari d'ella Pere de Coscó, i en què porta data : «Actum est hoc mense februari anno Domini MCCX». El Sr. Miret insinúa la possibilitat que aquesta data hagi de correspondre a l'any 1210 de l'estil modern (*Itinerario del rey Pedro I de Cataluña, II de Aragón*, en el «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», t. IV, p. 20, nota 1), i jo crec que així ha d'esser efectivament.

minis et pertinentiis suis et cum omni jure et dominio quod in predicto comitatu et prenominatis castellis et villis et eorum terminis habemus et habere debemus ulla ratione, habenda et tenenda hec integre et sine aliqua contrarietate pro sponsalicio suo. Convenimus etiam predicta omnia attendere et complere, bona fide et sine aliquo malo ingenio, vobis dicte comitisse et filie vestre prenominate; promittentes quod neque per nos neque per interpositam personam contra hec vel horum aliquid veniamus, et recipientes de hoc toto vos in feminam, a vobis facto nobis hominio junctis manibus. Ad indicium autem majoris securitatis et firmitatis damus vobis et filie vestre pro hiis omnibus attendendis penitus et complendis juratores de Aragonum, dilectos et fideles nostros Garssiam Romei, Blascum Romei, Sanccium de Antilone, Azcennarium Pardi, Martinum de Caneto, Arnaldum de Alascuno, Attonem de Fozces, Guillelmum de Alcalano, Matalonem et Furtunium Valerii, et de Catalonia Guillelmum, vicecomitem Cardone, Hugonem de Mataplana, R. Gaucerandi, R. de Montecatano, G. de Cervilione, G. R. senescalcum, R. de Cervaria juniorem, Hugonem de Turre rubea, R. Alamanni et A. de Timor, qui hec omnia, nobiscum et sine nobis, compleant et compleri et attendi faciant bona fide, ut dictum est. Et nos predicti omnes aragonenses et catalani promittimus bona fide vobis domine A., comitisse Urgelli, et filie vestre A., sub hominio quod vobis presentialiter facimus et sacramento sanctorum quatuor Evangeliorum, mandato domini regis a nobis corporaliter facto, quod universa supradicta compleamus et attendi et compleri faciamus fideliter posse nostro et bona fide, sine aliquo malo ingenio. Hoc etiam utriusque partis assensu et voluntate est positum et adjectum ut si aliquo casu inter predictos dictum matrimonium non consumaretur vel consumato matrimonio dictam filiam comitis et comitisse Urgelli decedere contingeret sine liberis, testamentum Ermengaudi predicti quondam comitis Urgelli compleretur et observaretur omnino, ita tamen quod P., rex Aragonum, haberet super predictum comitatum Urgelli et omnia que ad eum pertinent omnia illa quecumque et qualiacumque dicta comitissa Urgelli habet super eodem comitatu Urgelli ratione legati et donationis viri sui, sicut in testamento ejusdem viri sui E., comitis Urgelli, plenius continetur et in carta inde domino regi ab ipsa comitissa facta melius habetur. Et si forte idem rex aliquid de ipso comitatu Urgelli pignori obligatum redimeret vel adquietaret, habeat illud totum super toto eodem comitatu donec successor de jure veniens illud quantumcumque esset et totam peccuniam quam dictus rex super eundem comitatum Urgelli pro certo se monstraret habere ipsi regi vel cui ipse mandaret verbo vel scripto habeat sine aliqua diminutione soluta. Conveniencie autem facte inter E., quondam comitem Urgelli, et G., vicecomitem Cardone, excipiuntur ab hiis et intelliguntur esse salve sicut in instrumentis inde confectis et divisis per alfabetum constat esse contentum.

Sig ✠ num domine Alvire, Dei gratia comitisse Urgellensis, que hoc laudat et firmat et firmari rogat.

Signum *(signe reial)* Petri, Dei gratia regis Aragonum et comitis Barchinone.

Sig ✠ num Garsie Romei. Sig ✠ num Blaschi Romei. Sig ✠ num Sancii de Antilone. Sig ✠ num Azcenarii Pardi. Sig ✠ num Martini de Caneto. Sig ✠ num Arnaldi de Alascuno. Sig ✠ num Attonis de Fozces. Sig ✠ num Guillelmi de Alcalano. Sig ✠ num Matalonis. Sig ✠ num Furtúnii Valerii. Sig ✠ num Guillelmi, vicecomitis Cardone. Sig ✠ num Hugonis de Mataplana.

Sig ✠ num R. Gaucerandi. Sig ✠ num R. de Montecatano. ✠ Sig ✠ num G. de Cervilione. Sig ✠ num G. R., senescalci. Sig ✠ num R. de Cervaria, junioris. Sig ✠ num Hugonis de Turre rubea. Sig ✠ num R. Alamanni. Sig ✠ num A. de Timor.

Ego P., Dei gratia Urgellensis episcopus, testis subscribo. Ego R., Urgellensis prior, testis subscribo. Petrus de Josa, Urgellensis archidiachonus, testis, suum nomen subscribi fecit. Sig ✠ num A., decani Urgelli, testis. Sig ✠ num Petri Sesse, testis. Sig ✠ num Assaliti de Gudal, testis. Sig ✠ num Guillelmi de Claris vallibus, testis. Sig ✠ num Petri de Alcalano, testis. Sig ✠ num R. Fulconis, testis. Sig ✠ num Berengarii de Podio viridi, testis. Sig ✠ num P. de Podio viridi, testis. Sig ✠ num G. de Podio viridi, testis. Sig ✠ num G. de Petraalta, testis. Sig ✠ num Berengarii de Petra mola, testis. Sig ✠ num P. Balbi, testis. A. de Tolone subscribo, cum *(signe)* Salomone. Sig ✠ num Bernardi, Celsonensis prepositi.

Ego Ferrarius, notarii domini regis, hoc scribi fecit, mandato ipsius, loco, die et anno prefixis.

Però semblants promeses varen quedar ben prompte negligides o anul·lades, car al cap d'un any el rei Pere el Catòlic pactava amb Simó de Montfort un futur casament entre el mateix infant primogènit (anomenat encara P[ere]) i la filla de dit comte, al qual va entregar-lo en custodia;[1] matrimoni que tampoc s'arribà a realitzar.

Anys més tard, Jaume el Conqueridor, en son segón testament (atorgat en 1142),[2] entre els territoris que deixava a Anfós, fill de son primer matrimoni, feia explícit esment del Pallars.[3]

XIII

Estudiem ara l'altra dinastía comtal pallaresa, des de Guillem Sunyer, del qual deriva, fins a l'entroncament amb la familia de Comenge a principis del segle XIII.

El comte Guillem, a l'igual que son germà Ramón, va començar a governar la seva porció del comtat en 1010, vivint encara llur pare, el comte Sunyer. De dit any (5 d'agost) és el següent document en favor del monestir de Gerri:[4]

Sub Trinitatis alme honore, ego Guilelmus, [comes] et marchio, dum residerem in Paliarensi regione, ad celorum regnum ascensum spiratione divina compunc-

1. Miret i Sans, *Itinerario del rei Pedro I de Cataluña, II de Aragón* («Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», t. IV, p. 16).

2. Publicat per Tourtoulon, *Jacme Ier le Conquerant*, II, p. 556.

3. La clàusula corresponent, diu així : «Relinquimus Alfonso, primogenito nostro et regine Alionor, totum regnum Aragonis et totam Cataloniam, Rippamcorsiam, Palars, Aran et dominium comitatus Urgelli cum omnibus ad predicta loca pertinentibus».

4. Llovet, *Colecció diplomàtica de Gerri*, dip. XXXI; i *Colecció Moreau 18*, f. 132.

tus, cepi tractare de statu sancte Dei ecclesie et qualiter per veram conversionem peccatorum eternorum adipisci potest beatitudo premiorum que per Jheremiam divina vox nos admonet : «Super vias state et videte et de semitis antiquis interrogate vel viam bonam ambulate et invenietis requiem», cum consensu fratrum meorum atque nobilium fidelium nostrorum disposui in corde meo de rebus meis donare domui sancte Marie vel sancti Vincentii et sancti Mikahelis et sancti Petri sanctique Johannis quorum altaria sita sunt in comitatu Paliarensi in loco qui dicitur Gerris super flumen Nocharie. Idcircho optuli Omnipotenti Deo et ecclesiis supradictis de rebus meis propriis ipsum castrum quod dicitur Aransale et ipsas mansiones et ipsas villas que dicuntur Insolanum et Aransale et alium Aransale et ipsam ruberam et ipsam villa[m] que dicitur Busece, predictas quippe villas cum illarum terminis vel quod est infra eorum terminis, cum ipsis alodiis eremis vel cultis, pratis, petris, silvis, pascuis, garricis, aquis aquarum ac viarum ductibus vel reductibus fontesque qui ibidem emanant et omnia cum omnibus que ibi sunt tam in monte quam in valle. Istas namque villas supradictas cum censibus et curialibus rebus atque privatis unde consuetum est ponere cavallos vel in archa publica functionem persolvere tam comiti quam vicario et omne quod consuetum est haberi, tam de dominicis quam de feuvalibus, ipsas quippe ecclesias que sunt fundate in ipsis villis, scilicet sancti Johannis in villa Insolano, cum ipsa parrochia et ejus oblationibus, et alteram ecclesiam in villa Busece que dicitur sanctum Saturninum, cum ipsa parrochia et illius oblationibus, et aliam ecclesiam que dicitur sanctum Licerium cum suis oblationibus. Hec quippe omnia supradicta ego Guilelmus jam dictus sic dono atque concedo sancte Marie predicte et aliis ecclesiis jam supradictis cum omnibus causis et rebus quas ibidem habeo ad integrum cum cunctis illarum rerum pertinentiis et de meo jure in illarum trado dominium et potestatem ut tam iste presens abbas quam alii successores ejus legitime et perpetualiter secundum regularem morem et decreta cannonum ad proprios usus sicuti voluerint digne expendendi et possidendi sine ullius blandimento habeant licentiam nullique liceat ledere vel fedare hec aut exinde vel in aliquo minuare. Si autem evenit, quod absit, ut ullus homo mente improba aut temerario ausu concessum vel donationem nostram cupiat inrumpere, nullo modo valeat vendicare sed componat predicto cenobio auri libras centum et maneat extortus a liminibus sancte Dei ecclesie et subjaceat cannonica pena, et hec que decernimus in perpetuum maneant firma. Acta quippe fuit jamdicta carta elemosinaria et donationis nonis augusti anno siquidem XIIII regni Roberti regis. Willelmus hanc scripturam rogavit scribere et testibus firmari et manus proprie signo solito scribe eam firmavit. Raimundus Geremie similiter. Gondeballus, similiter. Marcutius similiter. Isti testes hujus cause fuerunt. Guilelmus Bellariensis et alii plurimi boni homines visores fuerunt.

Abdala presbiter manu propria rogitus eam scripsit die et anno quo supra. Fedaco judex manu propria eam subscripsit et signis solitis corroboravit.

A l'any següent va fer Guillem Sunyer una donació al monestir de Lavaix[1] i altra en favor del de Gerri.[2]

1. Serrano, *Noticias y documentos históricos*, p. 440.
2. Llovet, *Cronología de los condes y marqueses de Pallás*, f. 17.

En Serrano publica diversos documents del mateix comte datats un del 1016[1] altre del 1021,[2] alguns de l'any XII del govern d'aquest (ço és, 1020-1021)[3] i un que mereix especial examen, car porta equivocacions en la data, la qual conté la mateixa complexitat d'indicacions cronològiques que altres actes dels comtes Guillem Isarnez de Ribagorça i Ramón Sunyer de Pallars, estudiats anteriorment. La data en qüestió, tal com ha sigut impresa, diu així : «anno trabeationis Domini nostri Jesu Christi in Era millesima XXIIII, indiccione VII, concurrentem luna VIIII, VII idus decembris, anno XII imperii» [nostri]; el P. Villanueva[4] ho reduí al 997 i En Serrano[5] al 986. Ja he demostrat més amunt com la indicació de l'Era en les fórmules similars de la data en els documents coetanis resulta superflua, i lo mateix cal dir d'aquest; però, demés, s'ha de notar en ell que ni el temps de la lluna ni els anys del govern del comte Guillem Sunyer concorden amb el 1024 ni amb la indicció. Si ens fixéssim amb aquells dos elements hauríem d'atribuir aital acte al 1021 (amb el nombre d'or 16, tenint en compte la diferencia d'un any que per a la computació del temps de la lluna havem observat ja precedentment entre les taules cronològiques d'En Giry i les dates dels documents pallaresos i ribagorçans), però això no resulta possible, perquè encara en 1022 l'abat de Lavaix era Dacho i no Servus Dei, el qual, en altre document de 1024 apareix ja com a tal; en canvi, la indicció coincideix amb aquesta segona data. Tot plegat fa dubtar quelcom de la plena autenticitat de semblant instrument, la data del qual potser fou confeccionada amb elements cronològics de dos actes distints; emperò no m'atreviría ben bé a declarar-ne apòcrif el text, almenys en sa totalitat.

Probablement sería en 1024 (20 novembre) quan el comte Guillem Sunyer donà sos béns situats a Lagunes, en la vall de Siarb, a sa germana Ermengarda, casada amb el vescomte d'Urgell Guillem, fill de Miró;[6] el document respectiu,

1. Serrano, *Noticias y documentos históricos*, p. 441.
2. *Ibídem*, p. 442.
3. *Ibídem*, p. 439.
4. *Viage literario*, t. XVII, p. 291 i 114.
5. *Noticias y documentos históricos*, p. 437.
6. El Sr. Miret i Sans, en sa *Investigación histórica sobre el vizcondado de Castellbó*, va atribuir a l'any 830 un document del vescomte Miró d'Urgell, però la veritable data ha d'ésser 952. Aquest vescomte, que estava casat amb Riquilda, vivía encara en 971 (Miret, *Ibídem*, p. 29); son fill Guillem, que en 981 figurava ja com a vescomte, estigué casat primer amb Sanxa (la qual en 1017 atorgà testament, morint ben tost) i després contragué nou matrimoni amb Ermengarda, filla del comte Sunyer de Pallars, de la qual en coneixem el testament de 2 de juny de 1402 (Cartulari de la Seu d'Urgell, I, f. 194 v.º). Cal no confondre-la (ço que fa el Sr. Miret) amb altra Ermengarda, casada amb Arnau Dac, que atorgà testament en 20 de juny de 1045 (Cartulari de la Seu d'Urgell, I, f. 200), la qual era filla del vescomte Isarn; en canvi no s'ha de fer cap distinció entre l'Ermengarda, filla del comte Sunyer de Pallars, i la muller del vescomte Guillem Miró d'Urgell. Aquest havía tingut de sa primera esposa, Sanxa, un fill i una filla, anomenats : Miró i Riquilda; de la segona dona, Ermengarda, en tingué almenys dos nois, dits : Bernat i Sunyer. És probable que fos també fill de Guillem Miró (potser de son primer casament) el vescomte

que's troba transcrit al Cartulari de la Seu d'Urgell (i del qual, com de tants altres, ne dec la copia a mon bon amic Mn. Pujol),* és de la tenor següent:

Priscarum lex jubet atque docet quia res donate sive in presenti sunt tradite nullo modo repetantur a donatore. Hidcirco igitur, in Dei nomine, ego Guilielmus, gracia Dei comes Paliarensis, vir bone indolis, proli Suniario inclito comite qui condam bone memorie fuit et requiescit annuente Deo inter sanctos et electos suos in regno celorum, donator sum vobis Guilelmo, vicecomite, prolis Mironi, vicecomiti, sive ad uxore tua Ermengardis, vices comitissa, sorore mea; et ut notescant cuncti ex primatis palacii vel omnes homines potentes, mediocres et pusillos quia, adjuvante Deo, placuit in animis meis et placet, nullo cogentis imperio nec suadentis ingenio, sed propria et spontanea elegit mihi cum Deo bona voluntas, ut vobis cartam donacionis fecissem sicuti et facio. Dono namque vobis alaudem meum proprium qui mihi advenit de genitores meos, tam de fevum quam de franchum vel de meas dominicarias sive et per qualescumque voces in cunctis modis; et sunt hec omnia prelibata in comitatu Paliarensi in locum vocitatum villare Lagunnas vel in suas fines sive in ejus ajacenciis in valle Siarb. Sunt enim hec omnia que vobis trado vel dono atque concedo domos, cum solos et superpositos eorum, cum gutis et stillicidiis earum, casas, casalibus, ortis, ortalibus, terras et vineas cum vinearibus, cultas vel heremas, arbores fructuosis vel infructuosis diversi generis, columbaria qui ibidem sunt constructa vel fuerint, areis, [palea] reis, molinis, molinaris cum illorum rivis vel caput aquis sive cum illorum glevariis, aquis ductibus vel reductibus, fontis, fontanulis, pratis, pascuis, silvis, garrizis cum eorum stirpis, planum vel montuosum, clivium vel declivum, petras mobiles vel immobiles, torcularibus vel quiquid ad eundem alodium pertinent. Addo namque vobis in ista mea donacione ut hii homines de prefata villa in omni loco ubicumque laboraverint vel in silvis ad cedendum ligna perrexerint vel pecora eorum in paschuis exierint sine gradienti animo ulli homini faciant ut non contristentur ab adversis nec impellantur ab ullo mortali homine nec a comite vel vicecomite et judice et vicario et sajo et assessore distringantur vel judicentur nisi aput scripto vicecomite Guilielmo et a sorore mea Ermengards, vicecomitissa. Quod si ausus fuerit aliquo homo malignus diripere vel tollere aliquid de prelibatis hominibus, per vim et metu, de prefata villa, cc. uncias auri purissimi quogantur exsolvere monete publice. Et affrontant hec omnia jamdicta de parte orientis in Lagunarda vel in collo de Biscarbonis vel in ecclesia sancti Salvatoris, et de meridie in ipsos jungentes vel in ipso frexano, et conectit se in sumitate Podio Salomonis, de occiduo in Rocha Oriola et pergit usque in flumine Nogera, de parte vero circii affrontant in rivo que vocant Cavo et conjugit se in Monte kanino et circumvit usque in Mont nigro. Quantum inter istas totas affrontationes includunt vel isti termini am-

Brocard, que apareix en documents de 1049 i 1055 (Cartulari de la Seu d'Urgell, I, ff. 189 v. i 190), dient se fill de Guillem. Altre Guillem, casat també amb una Ermengarda, hi hagué llavors mateix en la comarca urgellesa, els quals atorgaren un document en 1016 en favor d'aquella Seu, però no's titulaven vescomtes.

* Volum I, f. 186. Segurament, al transcriure aquest document en el Cartulari, el copista es descuidà a la data un X en la numeració dels anys del regnat de Robert.

biunt sic dono ego Guilelmus, prelibatus comes Paliarensis, ad te Guilelmo, vicecomite, et a sorore mea Ermengards, vicecomitisa, hec omnia prefata, cum omnibus pasturis et calamis vel pasturicis sive cum omnes ruptas vel rupturis in omnibusque locis, tam de fevum quam de franchum, que homines jamdicti laboraverint de prelibata villa, totum ab integrum, quiquid dici vel nominari potest vel quiquid ad usui hominum pertinent, sine ulla reservacione vel inquietudine, cum exiis et regressiis earum ad vestrum proprium alodem ut liberam et firmam in Dei nomine habeatis potestatem ad faciendum ex inde quod volueritis. Quod si ego donator aut ullusque omo filiis vel filiabus vel de suposita mea persona utriusque sexus vel qualibet potestas magna, mediocra vel minima, qui contra ista karta donacionis venerimus aud venerint ad inrumpendum, non hoc valeamus vendicare quod requirimus, sed componamus omnia superius scripta cum omni sua immelioracione, et in antea ista karta firmis et stabilis permaneat hic et in seculo prolixo. Facta carta donacionis vel confesionis, XII. kalendas decembris, anno [X]XVIIII. regnante Roberto rege.

✠ Sig ✠ num Guilelmus, inclitus comes, qui hanc cartam donacionis feci et a digita manu dextera punta signa impressi et testes insignari jussi. Sig ✠ num Atoni, vices comiti. Sig ✠ num Mironi de Salasse. Sig ✠ num Arnallo de Sancta Engracia. Sig ✠ [num] Vivas, sacer atque judex. Ato *(signe)*.

Oliba, presbiter, rogitus scripxit et sus *(signe)* et die et anno quod supra.

Sabem que els comtes Guillem Sunyer i Estefanía tingueren tres fills varons, anomenats : Bernat, Sunyer (dit també Artau, com veurem) i Ramón; tots plegats feren en 1029 (20 de juny) una donació al monestir de Cuxà, de la qual se'n conserva un trasllat a la *Colecció Moreau 21*, f. 43,[1] i mercès a l'exquisida amabilitat de l'eminent Conservador de mss. de la Biblioteca Nacional de París, Mr. Henry Omont,[2] que me n'ha facilitat copia, puc transcriure-la aquí:

In nomine Domini. Ego Wilelmus, gratia Dei comes, et uxor mea nomine Stephania, et filii mei, id est Bernardus et Suniarius et Raimundus, nos simul in unum donatores sumus Omnipotenti Deo sanctique Michaelis archangeli cenobii Coxiani, per hanc scripturam donationis nostre donamus alodem nostrum proprium supradicto cenobio, propter remedium animarum nostrarum. Est autem ipse alodes in comitatu Palariensi in ipso bago de Levano, ipsa villa vocitante Casas anaves, et subtus ipsa villa ad ipsa rocheta masos ubi habitant filii qui fuerunt Bonefilii, qui est condam, vel cum aliis qui ibi habitant; et sunt casas, casalibus, curtis, curtalibus, ortis, ortalibus, terris et vineis, arboribus pomiferis vel impomiferis, pratis, pascuis, silvis et garricis, aquis aquarum, molendinis, molendinariis, cum illorum caput aquis, vie ductibus vel reductibus omnia et in omnibus, simul cum decimis, censum qui inde exiit, et omnem vocem appositionis nostre, quantum ibi habemus vel habere debemus, pro qualicumque voce. Et advenit nobis jamdicta omnia pro [parte] parentorum. Affrontat autem ipse alodes de I. parte in flumine quod vocatur Nogera et pervenit in serra qui dicunt Mo-

1. També n'hi ha copia a la *Colecció Baluze*, volum 117, f. 159 v.
2. Li repetesc aquí l'expressió del meu gran reconeixement.

lleto, de alia parte in monte Siarb et pervenit usque in terminos de Archaris. Quantum iste affrontationes includunt de omnia que pertinet ad jam dicta villa Anaves, sic donamus nos supradicti domino Deo et jamdicto cenobio omnia que infra istos terminos tenet, omnes homines qui ibi habitant ab integrum, cum exiis et regressiis eorum, sicut superius insertunt, et est manifestum. Quod si nos donatores venimus aut ullus homo qui ista[m] cartam donationis atque helemosinariam disrumpere temptaverit, non valeat vindicare, sed in duplo componat ipsum alodem cum sua melioratione, et in antea hec scriptura maneat inconvulsa. Facta carta donationis seu elemosinaria XII. kalendas julii anno XXXIII. regnante Rodberto rege.

Sig ✠ num Guillelmus comes. Sig ✠ num Stephania comitissa. Sig ✠ num Bernardi. Sig ✠ num Suniarius. Sig ✠ num Raimundi. Qui istam scripturam scribere et testes firmare rogavimus. Sig ✠ num Miro. Sig ✠ num Guillelmus. Sig ✠ num Raimundus. Sig ✠ num Bremundus.

Radulfus, presbiter, qui istam chartam helemossinariam rogatus scripsit et subscripsit die et anno quo supra.

Ultra dits tres nois, el comte Guillem Sunyer tingué una filla anomenada Eliardis, la qual es va casar amb Guitard Isarn de Vallferrera, com veurem en altre lloc.

No sabem ben bé l'any de la mort de Guillem Sunyer; deuría aquesta ocórrer abans de 1035. Sa muller, la comtessa Estefanía, sobrevisqué a ell bastants anys.

De primer fou son fill Bernat qui governà el comtat. Des del 1035 coneixem d'ell diversos documents,[1] dels quals bastants els atorgà juntament amb sa mare. En 1047 dit comte Bernat Guillem atorgà la següent donació a favor de la Seu d'Urgell:[2]

In nomine Domini. Ego Bernardus, gracia Dei comes, donator sum domino Deo et sancta Maria Sedis Urgelli vel ad ipsa canonica ipso maso de Barono Galinno simul cum ipso alaude vel ipso servicio que de jamdicto maso exire debet, totum ab integrum dono ad jamdicta cannonica ad proprium alaudem; et advenit mihi per vocem comitalem. Et est jamdicta omnia in comitatu Paliarensis in valle Siarb in locum que vocant Cerco Sancto, et habet affrontationes jamdicto alaude de una parte in Lagunarda, de alia in flumen Nogera, de III. in Molledo, de IIII. vero parte affrontat in Monte kanino. Quantum inter istas affrontationes includunt sic dono jamdicto maso simul cum ipso alaude et ipso servicio et cum omnia sibi pertinentia, quantum ibi habeo vel habere debeo per omnesque voces, et cum exiis et regressiis earum ab integrum. Hec omnia suprascripta dono domino Deo et sancta Maria vel ad ipsa cannonica, et est manifestum. Si quis contra hanc carta donacionis venerit ad inrumpendum aut ullusque homo inquietare voluerit non hoc valeat vindicare sed componat in duplo cum suam melioracionem, et in antea ista carta donacionis firma et stabilis permaneat omnique tem-

1. Llovet, *Cronología de los condes y marqueses de Pallás*, ff. 19 v. i 21.
2. Cartulari de la Seu d'Urgell, I, f. 194.

pore et non sit disrupta. Facta karta donacionis V. kalendas januarii anno XVI. regni Enrici regis.

Sig ✠ num Bernardus comes *(signe)*, [qui ista] carta donacionis jussi scribere et testes firmare rogavi. Sig ✠ num Guido Ato. Sig ✠ num Wilelm Lob. Auriol, levita *(signe)*.

Seniofredus, sacer, qui hanc carta donacionis rogatus scripsit et *(signe)* die et anno quo supra.

Encara del 1055, si la data no és equivocada, tenim referencia, per En Llovet,[1] d'un acte en què hi intervingué Bernat Guillem, sense que després en sapiguem ja res més; degué morir solter, car en cap diploma es troben indicis de què tingués muller ni fills. Tampoc de sa mare, la comtessa Estefanía, en tenim noticies posteriors a la darrera data esmentada.

Sunyer, el segón dels fills del comte Guillem Sunyer, s'anomenà també Artau, com es veu per diversos documents.[2] Aquest comte ja en 1049 va atorgar en favor de la Seu d'Urgell una donació, que és de la tenor següent:[3]

Prisce legum sancxivit auctoritas : Res in presenti tradite nullo modo repetatur a donatore vel a vinditore. Igitur in Dei nomine ego Suniarius qui vocor Artall, gratia Dei comes, [vir bone] indoli[s], proli Guillelmo comiti Paliarensis condam bone memorie qui requiescat inter electos suos, vinditor et donator sum tibi Brochardo, proli Guillelmo, vices comite. Notescant cuncti ex primati palatini vel omnes homines, tam potenciores quam inferiores, qui[a] adjuvante Deo placuit in animis meis et placet, nullius quogentis imperio seu suadentis ingenio, sed propria et expontanea hoc mihi elegit cum Deo bona voluntas ut tibi karta vindicionis fecissem sicuti et facio; vindo namque tibi alaudem meum proprium qui mihi advenit de genitores meos, tam de fevum quam de franchum vel de meas dominicarias seu et per omnesque voces. Est hec omnia predicta in comitatum Paliarensis in locum vocitatum castrum Archalis vel in suas fines aut in eorum adjacencias. Sunt enim hec omnia que tibi vindo atque concedo ipsum kastrum de Archalis simul cum ipsas ecclesias, cum illorum munificenciis vel illorum redditos, tam primiciis quam decimis, domos cum solos et superpositos cum eorum gutis et stilliciniis cum clavicularíis, casas, casalibus, terras et vineas cum vinearibus cultas vel ermas, ortis, ortalibus, arbores variisque generis, fructuosis vel infructuosis et obtima columbaria qui infra terminos sunt constructa, areis vel paliariis, mulinis, mulinares cum illorum rivis et caput rivis simul cum illorum glevareis atque exiis vel regressiis sive superpositis earum. Addo namque tibi in ista tua emptione orrea et torcularia aut vascula majora vel minora [que] in predicto confinio posita est vel condirecta, aquis ductibus vel reductibus, piscaciones, fontes, fontanulis seu flumen Nocharia; pratis, pascuis, silvis, garricis cum eorum stirpis, planum vel montuosum, clinium vel inclinium, petras mobiles vel immobiles, quicquid ad usum hominem vel homines pertinet. Affrontat hec omnia predicta

1. *Cronología de los condes y marqueses de Pallás*, f. 21 v.
2. *Histoire générale de Languedoc*, edició Privat, t. V, c. 481 i 486.
3. Cartulari de la Seu d'Urgell, f. 189 v.

de parte orientis in ipsa serra de Moleto vel in ipsa via qui pergit ad Sanctum Sebastianum, et de meridie in ipsa rocha de Erbolone et descendit usque in flumen Nogaria, de occiduo vero parte in Sancti Johannis de Sus, de parte vero circi in ipsa rocha de Penna alta et pervadit us que ad penna de Selva nela et ad ipsa fonte de Gavarrera et injungit se in ipsa serra de Moled et revertit atque circuit in calvo de Lito mol sive in ipsas agudas de Boveto et descendit in ipso pino de Salsar sive in Campo longo. Quantum infra istas affrontaciones includunt sic vindo tibi ipsum castrum cum ipsa valle de Archalis, cum supradicta omnia que dici vel nominari potest homo, quo pertinet ad supradictum castrum, quantum ibi habeo vel habere debeo per omnesque voces ad proprium alaudem, [et quod] exinde facere vel judicare volueris liberam et firmam in Dei nomine habeas potestatem. Quod si ego Suniarius qui vocor Artall, gracia Dei comes, in ipsa omnia supra scribta nullam vocem mihi reservo, et est manifestum. Quod si ego venditor aut ullusque homo, filiis vel filiabus, fratres aut sorores vel de sub posita mea persona utriusque sexus vel qualibet potestas, qui contra ista pagina vindicionis venerit ad inrumpendum, non hoc valeat vendicare, sed componat vel componam hec superius omnia jam dicta in dupla cum omnia sua inmelioracionem, et in antea ista karta firmis et stabilis permaneat hic et in seculo prolixo. Et accepi de te precio manchusos cc°. valente de auro obtimo et nichil de ipso precio apud te emptore non remansit. Facta karta vindicionis II idus julii, anno XVIII Enrici regis. Sig ✠ num Suniarius qui vocor Artall, inclitus comes, qui hanc kartam vindicionis feci et digita manu dextera cuncta signa impressi et testes insignari jussi. Sig ✠ num Ramon Guillem. Sig ✠ num Bernard Mir. Sig ✠ num Bernard Salla. Sig ✠ num Bernard Ramio. Sig ✠ num Ricard Guanalgod. Sig ✠ num Silvii Odger.

Poncius, presbiter, rogitus scripsit et *(s. man.)* die et anno quod supra.

Aquest comte Artau (primer de la serie de comtes pallaresos del mateix nom) apareix en 1050 casat amb Constança, fent junts la següent donació al monestir de Gerri:*

In nomine Domini. Ego Artaldus, gratia Dei comes, simul cum uxori mea Constancia, comitissa, per hanc scripturam donacionis nostre sic facimus cartam elemosinariam ad domum sancte Marie de Gerre de ipso castro de Cuberes vel de ipsos homines qui sunt nostri dominacionis, et ipsum castrum sic donamus cum suis terminis vel adjacenciis, silvis, pascuis, fontibus, aqueductibus vel reductibus, omnia in omnibus, sic facimus cartam elemosinariam pro peccatis nostris ad domum sancte Marie, ut retribuat nobis retributionem in futuro seculo, amen; et est manifestum. Quod si donatores nos aut ullus aliquis comes post me regnante qui ista carta elemosinaria venerit ad disrumpendum, non hoc valeat vendicare, sed ad domum sancte Marie ipsum castrum in quadruplum componat; et in antea ista carta firmis permaneat omnique tempore. Facta ista carta mense septembrio anno XX° regnante Aianricho rege.

Sig ✠ num Artaldus, comes, et Constancia comitissa, qui ista carta rogavi-

* Llovet, *Colecció diplomàtica de Gerri*, dip. XXXVII.

mus scribere et testes firmare. Sig ✠ num Bernardo Arnaldo. Sig ✠ num Ramon Ato. Sig ✠ num Mir Ato. Testes sunt.

Barone, presbiter, scripsit sub die et anno ✠ prefixo. Constancia ✠ comitissa.

Alguns anys després el comte Artau I enviudaría probablement, i en 1058 contragué nou matrimoni amb Llucia, germana de la comtessa de Barcelona Almodis, procedents totes dues de la familia comtal de la Marche, en el Llemosí.[1] Llucia havía estat abans promesa amb el comte Guillem II de Besalú;[2] però aquest no s'hi arribà a casar, segons es veu per un memorial de les queixes[3] que contra d'ell tingué Ramón Berenguer el Vell. Artau va dotar a la seva esposa, seguint la llei gòtica, amb la desena part de sos béns; l'escriptura corresponent que és del 27 de gener de dit any (probablement del dia de les noces), ha estat publicada per Mn. Coy.[4] Demés, Artau, amb altre document, que no porta data,[5] va donar garantíes als comtes de Barcelona, Ramón Berenguer el Vell i Almodis, comprometent-se a què no abandonaría sa muller Llucia mentre visqués, ni faría per manera que ella l'hagués de deixar, i assegurant-li, en cas de supervivencia, mentre no es tornés a casar, la possessió de tot son patrimoni, el qual passaría després al fill que tinguessin.

La primera d'entre les varies concessions que sabem que els comtes Artau I i Llucia varen fer al monestir de Gerri era de l'any 1059 (22 de juny).[6] Altre dels cenobis bastant favorescuts per dits comtes, va ésser el de Sant Genís de Bellera, havent-li atorgat donacions en diverses dates; una d'elles fou en 1068 (22 abril), essent de notar en el document respectiu, publicat per el P. Villanueva,[7] que la menció de l'Era en la data és també superflua. Artau I en 1079 atorgà encara una donació a la Seu urgellesa, intervenint-hi son germà Ramón Guillem.[8]

En l'*Histoire général de Languedoc*[9] fou editat un diploma de certa donació feta pel comte Artau I, en data imprecisa, a favor de l'esglesia del Puy, respecte de l'autenticitat del qual En Mabille declarà tenir greus dubtes; d'aquest document se'n dedueix que els comtes Artau i Llucia hauríen tingut, almenys, tres fills : Artau, Guillem i Ot, del primer i del tercer dels quals en veurem des-

1. Bofarull, *Los condes de Barcelona vindicados*, II, p. 31.
2. Monsalvatge, *Colección diplomática del condado de Besalú* («Noticias históricas del condado de Besalú», t. XV, p. 274).
3. Monsalvatge, *Colección diplomática del condado de Besalú* («Noticias históricas del condado de Besalú», XV, p. 278).
4. *Sort y comarca Noguera Pallaresa*, . p, 227.
5. Baluze, Apèndix a la *Marca Hispànica*, doc. CCLIII.
6. Llovet, *Colecció diplomàtica de Gerri*, XXXVIII; i *Colecció Moreau 26*, f. 142.
7. *Viage literario*, XII, p. 243.
8. Cartulari de la Catedral d'Urgell, I, f. 192.
9. Edició Privat, t. V, Col. 622.

prés mantes indicacions, però del segón no n'havem sabut trobar cap més noticia.

Sería interessant estudiar amb deteniment els diversos pactes de permutes i de pacificacions convinguts entre els comtes pallaresos Artau I i Ramón IV, però ho deixarem per a una altra ocasió, no essent ara necessari per a l'objecte principal d'aquest estudi. Basti declarar que, propiament, sols és a partir dels al·ludits pactes (o des de la llur ratificació o complement en temps d'Artau II), que es pot atribuir amb precisió a una de les dinastíes pallareses el domini del Pallars jussà i a l'altra el del Pallars sobirà.

De la relació d'Artau I amb son cunyat Ramón Berenguer I de Barcelona, de sa lluita amb el comte d'Urgell Ermengol IV, de vexacions i malifetes per ell realitzades invadint altres territoris, n'hi ha noticies varies que ens permeten entreveure la fisonomía moral d'aquest ferreny personatge; sabem i tot que morí excomunicat.[1]

La mort d'Artau degué ocórrer en 1081, poc després d'haver atorgat (18 gener) el següent acte en favor del monestir de Gerri.[2]

In Dei nomine et individue Trinitatis que continet celorum et intuetur abissos; ego Artallus, divina Dei clementia comes. Magnum mihi videtur domum Dei edificare ubique et de meis rebus honorare atque concedere. Audiente me predicationen sanctorum Patrum quia elemosina a morte liberat animam, cognoscentem me peccati macula honustum, compunctus divina pietate, ut pius et misericors sit Deus peccatis meis, propterea facio carta donacionis vel vendicionis de ipsa villa de Canales, cum ipsa ecclesia sancte Eulalie qui est in comitatu Paliares infra terminis de Curtos, cum finibus et terminis et adjacentiis suis et cum omnibus sibi pertinentibus, silvis, pratis, pascuis, vie ductibus vel reductibus, atque ecclesiam ibidem sitam, cum parrochia et decimis atque oblationibus, sicut jam olim donavit Raimundus, nobilis comes, in eodem monasterio Gerre sic dono atque trado ipsam villam cum suo censu quem dare debet ad sancta Maria et quantum pertinet ad comite sine ulla dilacione ab integrum. Et recepi precium de ipsum mobile sancte Marie LX et VI solidos placibiles de placitis, de curtes castel ipsam terciam partem. Et quantum amplius valet dono propter remedium anime mee ut ante tribunal Domini nostri Jesu Christi mercis michi inde adcrescat. Ipsa omnia jam superius nominata sic trado cenobio sancte Marie et sancti Vincentii ad integrum, ut ab isto die in antea nullus comes, nullus vicecomes, vicarius, villicus, auctor aut procurator neque missus discurrens ibi aliquam dominacionem habeat nisi quemadmodum monastica auctoritas jubet. Quod si ego Artallus, Wilielmi comitis filius, aut de filiis meis sive inmissa vel subrogata persona istum pactum inquietaverit, triginta libras auri coactus exsolvat et intra limites sancte Dei ecclesie non permittatur intrare; et in antea istum pactum firmum et stabile sit et non disrumpatur. Facta est ista scriptura in mense januario die XV kalendas febroarii, anno XXºIº regnante Philippo rege.

1. Villanueva, *Viage literario*, t. XI, p. 9.
2. Llovet, *Colecció diplomàtica de Gerri*, dip. XLIII.

Artallus manu propria et solita subscriptione ✠ eam firmavit. Testes : Petro Mir ✠. Rodger Arnal ✠. Arnal Wilielm ✠. Signis scribe rogati eam firmaverunt.

Galindus, levita, rogatus scripsit et subscripsit ✠ die et anno quo supra.

Abans del 19 d'abril de dit any 1081 el comte Artau I havía d'haver ja finat; en aquell dia sos fills Artau i Ot, amb intervenció de llur mare la comtessa Llucia, feren la següent concessió a favor del mateix monestir de Gerri.[1]

In Dei omnipotentis nomine et alme Dei genitricis Marie. Ego Artallus comes et karissimus frater meus Odo materque nostra Lucia, donamus et concedimus ipsas ecclesias de Belvecinio prenominatas domum sanctum Johannem Vincentiumque martirem et ad Petram romanam protomartirem Stephanum et in Pujo Dei genitrice Maria et in locis sanctum Felicem martirem et in Montem formitum prenominatum Felicem Deique Genitricem, videlicet ad fontem, et aliam Maria que vocatur Pujal et in Vilella domum sancti Petri et in Lavatio caput domum sancti Martini et ubi dicunt ad cama domum sancti Stephani. Hec omnia prenominata donamus et concedimus sicuti supra diximus ad domum sancte Marie cenobio Gerrense cum omnibus que habent aut habere debent aut in antea habere potuerint ab integrum; et est manifestum. Quod si ego Artallus comes aut aliquis de consanguineis meis aut quislibet subposita persona contra ista scriptura venire conatus fuerit ad inrumpendum, in presenti componat auri libras centum et in futuro dimergat illum Deus Omnipotens in infernum; et in antea carta ista firmis permaneat omnique tempore. Facta carta ista XIII kalendas mai anno XXI Philippo rege regnante.

Sig ✠ num Artallo, divina gratia comite. Sig ✠ num Lucia comitissa. Signum Otonis ✠. Qui ista carta rogaverunt scribere et testes rogaverunt firmare. Sig ✠ num Remon Folco, de Gallinario. Sig ✠ num Arberto Artemir, de Torrecan. Sig ✠ num Willelm Isarno, de Sancto Martino. Testes sunt.

Miro, monachus, scripsit ✠ sub die et anno quo supra.

La comtessa viuda, Llucia, sobrevisqué alguns anys a son marit; en 1090 vivía encara, car llavors Ermengol IV d'Urgell en son testament encomanà a ella, junt amb els dos comtes pallaresos Artau II i Ramón IV, la tutela de son fill Ermengol, segons diu En Llovet.[2]

Ramón Guillem, germà d'Artau I, va sobreviure també a aquest. Sería vers 1087, segons el mateix autor, quan es celebrà a Enviny un judici davant del comte Artau II, de son germà Ot, de sa mare Llucia i de son oncle Ramon Guillem;[3] aquest és probable que fos també el firmant d'un document d'Artau II, en 1091.[4]

1. *Ibídem*, dip. XLIV.
2. *Cronología de los condes y marqueses de Pallas*, f. 28 v.
3. Publicat per Mn. Coy, *Sort y comarca Noguera-Pallaresa*, p. 229.
4. Llovet, *Colecció diplomàtica de Gerri*, dip. L.

Són diversos els diplomes de dit comte atorgats juntament amb son germà Ot.[1] De la virtuosa vida d'aquest i de son enlairament en la carrera eclesiàstica fins a l'espiscopat d'Urgell, que amb tant de zel va regir des de l'any 1095 al 1122 en què mori, no m'entretindré en parlar-ne; ultra les indicacions referents a tan gloriós prelat (al qual l'Esglesia venera com a sant), recollides pel P. Villanueva i per Mn. Coy, serà d'especial interès per a la biografía d'aquest venerable personatge el diplomatari que d'ell està preparant l'il·lustrat arxiver de la Catedral d'Urgell, mon excel·lent amic Mn. Pere Pujol.

Artau II de Pallars estigué casat amb Eslonza; ignorem l'any de llurs noces, però degueren celebrar-les abans de 1083, car llavors (1.r de març de l'any XXIII de Felip) feren ja els dos plegats una donació al monestir de Gerri, segons indica En Llovet.[2] En favor del mateix cenobi atorgaren alguns anys després, en 1088 (25 març), altra donació, intervenint-hi Ot, el germà del comte, i donant-hi consentiment un cosí d'aquest anomenat Tedball, que era un dels fills de Guitart Isarn de Vallferrera i d'Eliardis; el document respectiu diu així:[3]

In nomine Domini et alme Dei genitricis Marie. Ego Artallus, Dei nutu Paliarensis comes, pro antecessorum meorum requie et pro anime mei, ipsius et posterorum meorum remedio, dono atque incessanter concedo alme Marie genitricis Domini nostri Jesu Christi et beatissimo martiri Vincencio de Gerre et Petro Rogerio vocato abbate et successoribus ejus et monachis in Gerre Deo servientibus, tam presentibus quam et futuris, villam videlicet que vocatur Alos subterior, in valle Anaviensi, cum ecclesiis que ibidem sunt fundate, unam scilicet sancti Petri et aliam sancti Licerii, cum omnibus que ad ipsas pertinent, tam in decimis quam in oblacionibus. Ita videlicet dono predictam villam ut sancta Maria habeat in ipsis hominibus omnem placitum et servicium quod ad seniorem pertinet et receptum comitale de pane et carne et civada. Et dono similiter Deo et sancte Marie Gerrensis cenobii in villis Anaviensibus que mee sunt, in unaquaque unum excusatum pro decimis de presentaliis quas pater meus Artaldus, gratia Dei Paliarensis comes, dederat sancte Marie, cum alia decima parte de omnibus placitis de valle Anaviensi; videlicet, dono : Raimundo Dedal cum Ginla, sua uxore, de Cervo, Isarnum Ato cum Bello, sua uxore, de Gavas, Raimundum Asner, de Unarre, cum Pura socru sua, Martinum Oriol, de Escalarre, cum Engellaga sua uxore, Stephanum Astre, de Alos superiore, Raimun Iscle, de Ot, simul cum filiis suis, et... Isabarre, cum filiis suis Isarn Ato, Oger, de Son cum Achem, sua uxore, et cum Bernardo, suo genere, Garsiam cum fratribus suis, Iscle Bardina cum Enguenella, sua uxore, Mir Senter, de Estais, cum Aiguina sua uxore. Istos supradictos homines, cum posteritate sua, dono ego predictus Artaldus et Eislonza, uxor mea, gratia Dei comitissa, et Odo, frater meus, cum consilio et voluntate Tedbaldi, consobrini mei, Deo et predicte sancte Marie Gerrensis cenobii tali modo ut neque in hominibus predicte ville de Alos neque in predictis excusatis nullus comes neque viceco-

1. Un de 25 desembre 1081 és publicat en l'*Histoire de Languedoc*, ed. Privat, V, col. 672.
2. *Cronología de los condes y marqueses de Pallas*, f. 26.
3. Llovet, *Colecció diplomàtica de Gerri*, dip. XLIX.

mes neque subterior alia persona habeat potestatem placitandi, fidejussores accipiendi neque ullo ... inferendi, nisi tantum abbas vel monachi predicte sancte Marie vel cui ipsi jusserint. Et isti homines de Alos vel alii habeant adimperamentum et potestatem emendi vel vendendi de Ponte de Orest usque in Ponte de Centaras, et de uxolis Anaviensibus usque in parte de Areolo, tali modo ut quicquid predicti homines infra istos terminos haberent vel habuerint non placitentur inde ab aliquo homine nisi ab abbate vel monachis sancte Marie, sed si aliquis ex illis hominibus querelam habuerit prius faciat querelam abbati vel predictis monachis sicut mos est patrie et ipsi monachi vel cui ipsi jusserint justitiam ei faciant. Quod si quis mee posteritatis vel alius aliquis homo vel femina contra hanc ... mee donacioni contraire ac dolo aliquid injuste ... non valeat impetrare quod appetit, sed componat eam in quadruplo ... dicunt et nisi penitentiam egerit habeat partem cum Datan et Abiron et cum Juda traditore Domini, et ista carta in antea firmis et stabilis permaneat omnique tempore. Facta ista carta donacionis et elemosinaria VIII kalendas aprilis ab Incarnacione Domini nostri Jesu Christi millesimo nonagesimo *(sic)* indiccione XI regnante Philippo rege anno XXVIII. Sig ✠ num Artaldus, gratia Dei comes Paliarensis. Sig ✠ num Eislonze comitisse. Sig ✠ num Odonis. Sig ✠ num Tedbaldi. Qui istam cartam rogaverunt scribere et testes firmare. Sig ✠ num Raimundi Fulchonis de Gallinero. Sig ✠ num Raimundi Rodlandi de Espillos.

Per una donació que en 1109 va fer la comtessa Eslonza al monestir de Gerri, implorant de Nostre Senyor la llibertat de son marit Artau II, presoner del rei de Saragossa (ciutat que estava encara en poder dels musulmans), sabem d'ella que era filla d'un comte castellà anomenat Martí. La tenor de dit acte és així:[1]

In nomine Domini. Ego Eislonza, comitissa, intelligens quia elemosina a morte liberat et non patitur ire in tenebras, et quia sicut aqua extinguit ignem ita elemosina purgat peccata, et quod pra ..... Deus fideles suos a tribulatione liberat, facio cartam elemosinariam pro anima mea et parentum meorum et ut Deus reddat mihi salvum meum Artaldum, quem rex Cesaraugustane civitatis tenet vinctum; videlicet dono domino Deo et sancte Marie Gerrensis cenobii in Paliarensi comitatu constituti decimam partem de omnibus que habeo vel habere debeo vel recuperare vel acquirere potuero in honore qui fuit patris mei Martini, comitis de Castella, vel ..... tam de mobile quam de sedente. Facta carta ista mense aprilio XVII kalendas maii, anno XLVIIIIº regnante Philipo rege.

Sig ✠ num Eislonza, gratia Dei Paliarensis comitissa, qui hanc cartam rogavit scribere et testes firmare. Testes sunt : Sig ✠ num Dalmacii, clerici de Salass. Sig ✠ num Bertrandi Guillelmi. Sig ✠ num Raimundi Magistri.

Petrus, monachus atque presbiter, scripsit sub die et anno quo supra ✠ et hoc signum fecit.

En Llovet[2] va voler suposar que el copista de l'anterior document s'hauria equivocat al transcriure'l en el corresponent cartulari de Gerri, posant-hi Martí

1. *Ibídem*, dip. LVIII; i *Colecció Moreau 26*, f. 2.
2. *Cronología*, f. 33 v. Coy, *Sort y comarca Noguera-Pallaresa*, p. 225.

en lloc d'Ermengol, havent-se de referir la paternitat de la comtessa Eslonza al comte Ermengol d'Urgell, apellat el de Castella; el motiu de semblant raonament era que no trobava cap comte Martí de Castella per aquells temps. Però tal suposició està mancada en absolut de fonament, car hi hagué certament llavores qualques comtes castellans anomenats Martí, algún dels quals subscrigué certs diplomes d'Alfons VI, el conqueridor de Toledo, en favor de l'esglesia de Nagera i del monestir de Silos, en 1079 i 1088 respectivament.[1] Un d'ells fou el comte Martí Alfonso, el qual en 1089 (14 de setembre) va fer una donació en favor del monestir de Sant Zoil de Carrion de los Condes, i en 1093 morí, essent soterrat a l'esglesia del monestir de Sahagun;[2] tal personatge podría ben ésser el pare de la comtessa Eslonza.

D'aquesta comtessa en coneixem el testament, de data incerta; l'atorgà vivint son marit el comte Artau II, que el subscrigué. En Llovet li atribueix la data aproximada de 1112. Per aquest document sabem que la comtessa tenía una germana que es deia Estefanía. El text d'aital testament és el següent:[3]

In nomine Domini. Ego Eislonza, comitissa gratia Dei Paliarensis, facio testamentum meum, si mors mihi advenerit, ita : In primis dono domino Deo et sancte Marie Gerrensis cenobii unum meliorem hominem de his quos habeo in sancto Cypriano de Salass, alium meliorem sacristie ejusdem loci, de aliis qui remanent unum sancte Marie de Tremp, qualem clerici ipsius loci voluerint; cetera omnia dono sancte Marie Gerrensis cenobii sicut ibi ego habeo. Germana mea d[omina] Stephania que ad me attendit cum ipso alodio teneat abbas sicut frangam feminam. Item, dono similiter predicto cenobio Raimundum Inniscle de Castello, ab integro, tali conveniencia ut si comes eum retinere voluerit, donet predicte sancte Marie in Sancta Gracia unum meliorem hominem, extra quatuor quos comes prius accipiat, et ipsum liberet a senioribus et ab omnibus hominibus cum decimis et omni censu ad servitium sancte Marie. Et unum hominem in Castellet quem ego ibi teneo in dominico dono ab integro sancte Marie. Item, in Vivo dono ab integrum Guillelmum Ricolf sicut ego eum habeo, et precor comitem et volo ut liberet eum ab aliis senioribus ad servitium sancte Marie. Item, dono elemosine Gerrensis cenobii meam vineam que est in Surb et unum hominem, non de melioribus neque de vilioribus, ... et omni servitio quod mihi facere qui teneat ipsam vineam. Item, dono sancto Petro de Burgali unum hominem in Escalo, quem habeat in pignore pro viginti solidis, ad proprium alodium. Item, sancte Marie de Anavi illum hominem quem tenebant per me in Unarre dono ab integro. Item, sancte Marie de

1. Fita, *Primer siglo de Santa María de Nagera* (*Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. XXVI, p. 263). Ferotin, *Recueil des chartes de l'abbaye de Silos*, p. 43.

2. Mañuecos y Zurita, *Documentos de la iglesia colegial de Santa María la Mayor de Valladolid*. El comte Martí Alfonso estigué casat amb Cristina Pelàez (germana de Teresa Peláez, muller del comte D. Gómez Diaz). Hi hagué, demés, aquells temps a Castella un comte Martí Flainez, que morí a la batalla d'Uclés (1108), i un comte Martí Ossorio, pare del comte Rodrigo Martínez. (V. Mañuecos y Zurita, *ob. cit.*)

3. Llovet, *Colecció diplomàtica de Gerri*, doc. LX; i *Colecció Moreau 44*, f. 119.

Ribera dono illum hominem quem habeo in Bonestarre, sicut eum habeo àb integro. Item, dono predicte sancte Marie de Gerre cenobio de illa tercia parte que mihi evenerit de pane et vino et sal, terciam partem. Item, aliam terciam inter opera ecclesie et elemosinam. Item, de alia tercia parte comodentur tres modii de formento ad mensuram de Gerre et LX.ª sesterios de vino ad mensuram de Gerre. Similiter alicui fideliter homini qui faciat oblacionem pro me ad missam quam cantent monachi pro me usque in caput anni. Aliud quod remanebit detur pro me pauperibus. Item, precor comitem ut super hoc apprehendat causimentum de me sicut ego habeo fidem in ipso. Hec omnia sicut superius sunt dicta do predictis sanctis ad proprium alodium ab integro.

Signum ✠ Eislonze. Signum ✠ Artalli comitis. Signum ✠ Dodo. Signum ✠ Clexne. Sig ✠ num Raimon Isarn.

✠ Petrus, monachus, rogatus scripsit sub die et anno quo *(signe)* supra.

Ignorem si la comtessa va viure gaire temps després de l'atorgació de son testament, ni sabem tampoc si sobrevisqué o premorí a son marit.

La presó del comte Artau II, de què anteriorment s'ha fet esment amb referencia a l'any 1109, ve també indicada en la data imprecisa d'un acte publicat pel P. Villanueva (que el copià del cartulari de Lavaix), el qual diu així : «Facta ista carta VII kalendas aprilis, anno Christo, regnante in Paliarensis Bernardo comite et Artallo qui erat in vinculis»;[1] i com que el comte Bernat no sol aparèixer com a tal fins després de morts sos dos germans grans, després de 1012 lo més aviat, resultaría que la presó d'Artau II devía durar alguns anys.

Dels diversos convenis entre Artau II i els comtes del Pallars jussà, així com de donacions fetes per aquell a esglesies i monestirs, ultra les ja esmentades, i d'altres actes d'ell no m'entretindré aquí a parlar-ne.

No sabem en quina data morí Artau II; però aproximadament es podría creure que devía ésser abans de 1124, ço és, abans de la mort del comte Bernat Ramón del Pallars jussà.

Del comte Artau II en coneixem de cert un fill, que fou son successor, Artau III; i demés, d'un document sense data, però anterior a 1124, car és un conveni pactat amb el comte Bernat Ramón del Pallars jussà, se'n dedueix que aquest Artau III tenía un germà anomenat també Artau del qual no'n sabem cap més noticia. Lo que actualment es conserva de dit document no és l'exemplar original, sinó copies,[2] però aquestes són del segle XII. La tenor d'aital acte és com segueix:

In Dei nomine. Hec est conveniencia et definitio et finem et firmitatem que faciunt Artallo comite et suo fratre Artallo ad Bernardo comite. Definiunt Artallus et suus frater totas illas querelas et totas illas rancuras que habebant Artallus et suus frater de Bernardo comite et de sua posterita per se ipsos, et per

1. Villanueva, *Viage literario*, XVII, 296.
2. Arxiu de la Corona d'Aragó, Pergamins núms. 9 i 43, sense data, de Ramón Berenguer III.

sua posterita faciunt finem per fidem sine enganno a Bernardo comite; et Bernardus comes definit ad Artallo comite et ad suo fratre Artallo totas illas querelas et totas illas rancuras que habebat de Artallo comite et de suo fratre per se ipso, et per sua posterita ad Artallo comite et ad suo fratre et ad sua posterita facit finem per fidem sine enganno, in tali conveniencia ut Artallus teneat quod convenit ad Bernardo. Et convenit Bernardo comite ad Artallo comite et ad suo fratre ut si de suos homines de Bernardo comite forsfacien ad Artallo comite vel ad suos homines ut Artallo demandet ad Bernardo comite et faciat illi directum usque ad centum dies; et si noluerit facere Artallus rancuret ad illum malefactorem et Bernardo comite valeat illi. Et convenit Artallus comes et suus frater ad Bernardo comite ut si de suos homines de Artallo comite aut de suo fratre forsfazien ad Bernardo comite vel ad suos homines, ut Bernardus comes demandet ad Artallo comite et faciet illi directum usque ad centum dies; et si noluerit facere, Bernardus comes rancuret ad illum malefactorem et Artallus comes valeat illi et suus frater. Et convenit Artallo comite et suo fratre Artallo ad Bernardo comite ut non substraant illi suos homines neque donent suo havere neque sua honore ad illos homines de Bernardo comite unde Bernardus comes perdat illos neque habeat pignus. Et convenit Bernardo comite ad Artallo comite et ad suo fratre ut non substrahat illi suos homines neque donet suo avere neque sua honore ad illos homines de Artallo comite unde Artallus aut suus frater perdat illos neque habeat pignus. Et convenit Artallo comite et suo fratre ad Bernardo comite ut si Bernardus comes demandabat suos homines in sua honore, que Artallus comes et suo fratre Artallo non mittant se in sua follia neque sui homines unde illi posseant veditare; et si demandabat eis adjutorium, ut Artallus comes et suus frater faciant ei sicut amici debent facere ad amicum et seniorem. Et combenit Bernardo comite ad Artallo comite et ad suo fratre ut si Artallus et suus frater demandabant suos homines in sua honore, que Bernardus comes non mittat se in sua follia neque sui homines unde illi posseat vedare; et si demandabat ei adjutorium ut Bernardus comes faciat ei sicut amicus debet facere ad amicum. Et hoc totum quod superius scriptum est sic faciat et teneat et attendat Artallus comes et suus frater ad Bernardo comite sine malo ingenio per fidem sine enganno vel cui ille Bernardus dubitaverit sua honore sic teneam per fidem sine enganno. Et Artallo comite et suus frater definiunt totas ipsas rancuras per se ipsos et per sua posterita ad Bernardo comite et ad sua posterita; similiter faciunt finem ad illos homines de Bernardo comite qui ad illum fecerunt adjutorium. Et Bernardo comite definit totas ipsas rancuras per se ipso et per sua posterita ad Artallo comite et ad suo fratre et ad sua posterita; similiter facit finem ad illos homines de Artallo comite qui ad illum fecerunt adjutorium. Et per hoc totum, ut sit firmum, Artallus comes et suus frater mittent pignoras ad Bernardo comite Tenriu, cum ipso vice comite, Egurb et Chodo apud Guillem Ramon et Viva Lavata apud Ramon Pere de Eril et Castel Germa cum ipso vicecomite Petro Arnall e Lesviles apud Pelet e Revert apud Ramon Girbert et affidamento de Raimundo Berengario comite de XX. milia solidos et afidamentum de Ermengaudo comite in sua credensa et X. ostaticos per X. milia solidos in manu de Bernardo comite; in tali conveniencia ut si Artallus aut suus frater vel sui homines frangien o'n frangien istas conveniencias et non erat redretum ad Bernardo comite usque ad centum dies, que Ber-

nardo comite ho deman per si o per so misadge sicut superius scriptum est istos castros suprascriptos et istas pignoras suprascriptas et istos hostaticos suprascriptos sien encorrogosudes in manu de Bernardo comite ad suam voluntatem facere. Et achests segors qui son sei omens del comte den Bernard per istos castros suprascriptos in tali conveniencia que si Artall aut suo fratre aut suos homines fragien istas conveniencias suprascriptas o'n frangien et non erat illi redretum usque ad centum dies sicut superius scriptum est, istos seniores jamdictos infra decem dies que Bernardus comes los en demanara per se aut per seu misatge, chen donent potestatem unusquisque ad Bernardo comite vel cui ille Bernardus dubitaverit sua honore de istos castros suprascriptos poderosament per fide sine enganno. Et convenit Bernardus comes ut post obitum suum cui ille cui dubitaverit suum comitatum mitat pignoras de tres castellos ad Artal et finem che tenguda sia. Et comandat se Artal et suo fratre ad Bernardo comite per istam finem suprascriptam, ut sic teneant et atendant ad Bernardo comite et sic faciant et teneant et atendant cui Bernardus dubitaverit suum comitatum; et de isto hominatico Artallus et suus frater non posseant aquindare neque desfidare Bernardo comite nec cui ille duvitaverit suum comitatum. Et combenit Artallo comite ad Bernardo comite que faciat placito que Artallo fecit apud rege de Arago aut illo que fecit patri suo Artallo.

Sig ✠ num Pere Mir. Sig ✠ num Rodger. Sig ✠ num Pere Guillielm. Hec sunt testes. Sig ✠ num Artallo comite. Sig ✠ num Remon Girbert. Sig ✠ num Alegret. Sig ✠ num Mir Guirreta. Sig ✠ num Bernardo comite.

De l'any 1130 i del següent tenim noticia de documents d'homenatges prestats respectivament per En Mir Gerreta i per N'Orset a un comte Artau,[1] que és de creure sería el tercer, segons la suposició de l'època aproximada en què degué succeir a son pare.

Artau III estava casat amb Agnès. Ignorem també la data del matrimoni d'aquests comtes, els quals varen fer en 1133 certa donació al monestir de les Maleses,[2] i en 1137 (6 de setembre) n'atorgaren una altra en favor de Gerri, que és de la tenor següent:[3]

Justa sanctorum decreta canonum quod quisque a predecessoribus suis invenit male gestum emendet profecto si proprium vult vitare periculum. Quapropter ego Artallus, Dei gratia Paliarensis comes et marchio, pro redemptione anime mee et parentum meorum, cum uxore mea Agnes, dono, reddo et evacuo Deo et sancte Marie Gerrensi et domno abbati Guillelmo et successoribus ejus et monachis ejusdem loci, presentibus et futuris, ipsam parrochiam de Petramedia, ab avo meo subtractam, totam cum villulis suis, scilicet Villanova, Larsas et Balastui, sine diminutione et absque ullo retentu ab integrum de hominibus qui in die sunt vel in futuro erunt, ita videlicet ut in perpetuum habeat, teneat et possideat sicut unquam melius habuit vel habere debet sancta Maria Gerrensis predictam parro-

1. Llovet, *Cronología de los condes y marqueses de Pallás*, f. 36.
2. *Ibidem*, f. 37.
3. Llovet, *Colecció diplomàtica de Gerri*, doc. LXIII.

chiam cum predictis villulis suis et terminis. Si quis sane predictam parrochiam cum prefatis villulis suis sancte Marie auferre, minuere vel in aliquo vexare presumpserit, si enim connomina non emendaverit et ablata in quadruplum non redidderit, iram Dei incurrat; et insuper hec carta firma et stabilis omni tempore permaneat. Ego vero predictus abbas Guillelmus et fratres hujus loci, confisi de misericordia Dei et meritis beate Marie, absolvimus te Artallum comitem et progenitores tuos de omni injuria, de omni peccato quod inde habetis, propter hoc donum et propter hanc reditionem quam tu facis Deo et Gerrensi monasterio. Facta carta ista anno ab Incarnatione Domini C°XXX°VII° post M°, octavo idus septembris.

Sig ✠ num domni Artalli comitis, qui istam cartam scribi jussit et scriptam propria manu firmavit et subscriptis testibus firmare precepit. Sig ✠ num Agnes comitisse. Sig ✠ num Raimundi Mironis de Bellaria et vicarii de Petramedia, qui hujus redicionis donum sponte difinio, evacuo et confirmo pro anima mea et parentum meorum. Sig ✠ num Arnalli Petri de Malmercad. Sig ✠ num Petri. Sig ✠ num Gelvire. Sig ✠ num Artalli comitis.

Johannes, monachus sancte Marie, scripsit et hoc signum *(signe)* impressit.

Els comtes Artau III i Agnès tingueren, almenys, un fill i una filla, anomenats : Artau i Agnès; d'aquesta en sabem, per En Llovet, que en 1167 es va casar amb Ramón d'Erill. Del noi en feia menció el comte Artau III en 1156 en un document en favor de Gerri, i llavors, pel que es veu, no havía arribat encara a la major edat; aital acte diu així:*

In nomine Domini. Ego Artallus, comes Paliarensis, et filius meus Artallus donamus Deo et ecclesie sancte Marie Gerrensis cenobii in manu Bernardi, Tarrachonensis archiepiscopi, atque in manu similiter Bernardi, Urgellensis episcopi, in verbo fidei et veritatis assecuramus quod ex hac hora non auferamus predicto monasterio suum avere neque suum honorem neque sua victualia. Et convenio Deo [et] sancte Marie ego Artallus, pater predicti Artalli, quod redimam illud quod impignoravi de honore predicti monasterii et reddam predicto monasterio illud iterum quod donavi de honore predicti monasterii. Convenio similiter Deo et sancte Marie quod restituam et reddam iterum in presencia predicti archiepiscopi et Urgellensis episcopi et in evidencia et audiencia nobilium virorum terre mee, videlicet Petri, vicecomitis de Villamur, et Mironis Gerreta de Belera, et Arnalli Petri de Malmercad, et Guillelmi de Pervas, et Gonballi de Rochafort, et Alegreti de Claverol, et Petri Raimundi de Montehorte et Petri filii ejus [et] aliorum plurimorum hominum. Precipio filio meo Artallo ut cum ad etatem perveniat juret quod ita observet et teneat sicut superius est scriptum. Actum est hoc anno ab Incarnatione Domini M°C°L°VI°, V kalendas junii VIII[I]X° anno regni Leudovici regis.

Sig ✠ num Artalli, comitis. Sig ✠ num Petri, vicecomitis. Sig ✠ num Mironis Gerreta. Sig ✠ num Arnalli Petri. Sig ✠ num Guillelmi de Pervas. Sig ✠ num Gonballi. Sig ✠ num Alegreth. Sig ✠ num Petri Raimundi. Sig ✠ num Petri, filii ejus. Sig ✠ num Bernardi, Urgellensis episcopi. Sig ✠ num

* *Ibidem*, doc. LXVIII.

Bernardi, Tarrachonensis archiepiscopi. Sig ✠ num Arnalli Mironis, Paliarensium comitis.

Bernardus monachus, scripsit et hoc *(signe)* impressit.

Després d'aquest document no tenim per ara cap més noticia del comte Artau III, del qual n'ignorem també la data de la mort.

En 1167 governava ja el comtat Artau IV, del qual el Sr. Miret[1] n'esmenta documents de dit any fent donacions als Templers i als Hospitalers respectivament; llavores també dit comte va dotar a sa germana al casar-la amb En Ramón d'Erill.[2] Artau IV contragué matrimoni amb Guillelma, no sabem en quin any; lo cert és que en 1170 ja eren casats, car llavors feren junts una donació al monestir de la Grassa.[3] En 1171, 1173 i 1176 atorgaren aquests comtes alguns documents en favor de Gerri, un dels quals és de la tenor següent:[4]

Notum sit omnibus hominibus, presentibus et futuris, qualiter ego Artallus comes, simul cum conjuge mea Guillelma comitissa, per nos et per omnem posteritatem nostram et pro remissionem peccatorum patris mei Artali et ut Omnipotens Deus dimitat ei omnia peccata sua, reddimus et donamus et offerimus domino Deo et sancte Marie Gerrensis monasterii et Poncio abbati et omnibus monachis ejusdem loci, tam presentibus quam futuris, castrum de Cuberas cum omnibus pertinenciis suis et terminis sicut unquam melius sancta Maria habuit et tenuit ad proprium alaudium, sine ullo retentu et sine occasione ullius placiti alicujus hominis vel femine, absque ipsa cavalgada; et insuper promittimus domino Déo et sancte Marie ut si aliquando aliquis homo vel femina voluerit placitare de ipso castro cum abbate vel monachis jamdicti loci, nos faciemus ei plenariam guarantiam de omnibus hominibus vel feminis sine amissione peccunie et honoris predicti loci, et pro amore Dei et sancte Marie recipimus jamdictum kastrum in guarda et in bajulia et in defensione sicut alium totum nostrum honorem et omnes habitatores ejusdem kastri. Et propter jamdictum donum et jamdictam obligacionem recepimus de jamdicto abbate et monachis ejusdem loci CCCCtos solidos sine nostro enganno; et si nos convenimus cum Bernardo de Orcal, jamdictus abbas et monachi jamdicti loci reddant XLa morabatinos, [sed] jamdictus abbas et jamdicti loci monachi non donent jamdictos morabatinos nisi ad Bernardum de Orcal vel cui ipse jusserit, nec aliquis vel aliqua ullo modo possit eis demandare vel querere. Actum est hoc XVI kalendas junii anno ab Incarnacione Domini CoLXXoVIo post millessimum, regnante Lodevico rege.

Sig ✠ num Artalli, comitis. Sig ✠ num Guillelme, comitisse; qui hanc cartam donacionis et oblacionis mandaverunt scribere et subscriptis testibus firmare. Sig ✠ num Guillem de Castelvil. Sig ✠ num Arnaldi de Comenge. Sig ✠ num Bertrandi de Archalis. Sig ✠ num Raimundi de Castelvil. Sig ✠ num Petri

1. *Les cases dels Templers y dels Hospitalers en Catalunya*, 101, *Cartoral dels Templers de les Comandes de Gardeny i Barbens*, p. 13.
2. Llovet, *Cronología de los condes y marqueses de Pallás*, f. 42.
3. *Histoire générale de Languedoc*, éd. Privat, vol. V.
4. Llovet, *Colecció diplomàtica de Gerri*, doc. LXXIV.

de Petrabruna. Sig ✠ num Gonballi de Rochafort. Sig ✠ num Arnalli de Balastui.

Guillelmus, subdiachonus, scripsit et hoc signum fecit die et anno quod *(signe)* supra.

Fill d'Artau IV i Guillerma fou Bernat, juntament amb el qual varen fer dits comtes una donació a favor de l'Hospital en 1178;[1] demés tingueren ells una filla anomenada Guillerma.

En 1175 (27 de gener) Artau IV pactà, amb l'altre comte de Pallars, Ramón V, un conveni de què fa esment En Llovet.[2] Artau vivía encara en 1181 i degué morir l'any següent, car a principis de 1183 (estil modern), En Montaner de Peralta i sos fills feren ja homenatge a Guillerma i son fill Bernat;[3] i a aquests dos, sense fer tampoc esment del comte Artau, es refereixen altres documents entre dit any i el 1192, un dels quals (de 22 de gener de 1190), refe-

1. Miret i Sans, *Les cases dels Templers y dels Hospitalers en Catalunya*, 134.

2. Aquest document es conserva a l'Arxiu del Exm. Sr. Duc de Medinaceli i és de la tenor següent : «In Christi nomine. Hec est conveniencia que est facta inter Raimundum comitem de Paliars et Artallum comitem de Paliars. Convenit Raimundus comes Artallo comiti ut adjuvet et valeat ei contra cunctos homines et feminas per fidem sine malo ingenio excepto Aragonensium regem, et exceptis suis hominibus solidis. Et de suis solidis Raimundi, si Artallus [habet] querimoniam, Raimundus comes faciat directum Artallo comiti. Et si ipsi sui homines solidi noluerint facere directum Artallo comiti per Raimundum comitem, Raimundus comes adjuvet et valeat de illis Artallo comiti per fidem sine malo ingenio usque Artallus comes habeat suum directum de illis. Convenit Raimundus comes Artallo comiti per bonam fidem et suam credenzam, sicuti dominus debet convenire suo homini, ut sic teneat et atendat Artallo et posteritati que tenuerit comitatum Artalli sicut suprascriptum est omni tempore. Convenit Raimundus comes Artallo comiti ut non donet hominibus solidis Artallo nec faciat aliquid ut Raimundus habeat eos et Artallus perdat illos. Et Artallus comes convenit Raimundo comiti ut adjuvet et valeat ei contra cunctos homines et feminas per fidem sine malo ingenio, exceptis suis hominibus solidis. Et de hominibus solidis Artalli, si Raimundus comes [habet] querimoniam, Artallus comes faciat directum Raimundo comiti. Et si homines solidi Artalli nolunt facere directum Raimundo comiti per Artallum comitem, Artallus comes adjuvet et valeat de illis Raimundo comiti per fidem sine malo ingenio usque Raimundus comes habeat suum directum de illis. Et Artallus comes est suus homo Raimundi comitis et jurat ei propriis manibus, ut sic teneat et atendat Raimundo comiti et posteritati Raimundi qui tenuerit suum comitatum sicut suprascriptum est omni tempore. Convenit Artallus comes Raimundo comiti ut non donet hominibus solidis Raimundi, nec faciat aliquid ut Artallus habeat eos et Raimundus illos perdat. Et est manifestum quod si ego Raimundus comes et Artallus comes aut aliquis homo vel femina qui hujus cartam convenientie inqietare voluerit, in duplo componat, et ista firma et stabilis permaneat omnique tempore. Facta hujus convenientie cartam VI° kalendas februarii, anno dominice Incarnacionis C.LXXIIII post millessimum. Sig ✠ num Raimundi comitis. Sig ✠ num Artalli comitis, qui hujus cartam convenientie rogavimus scribi testibusque firmari. Sig ✠ num Bernardi de Orchall. Sig ✠ num Guillelmi de Castelvilg. Sig ✠ num Bernad Despilgs. Sig ✠ num Arnall de Claret. Hii testes sunt. Amatus scriba Trempensis, sub rogacione Raimundum comitem et Artallum comitem, et testibus, scripsit hanc cartam et fecit istud signum ✠ die et anno quo supra.» Repeteixo el meu agraiment a l'Exm. Sr. Duc de Medinaceli i de Cardona i a sos Administrador i Arxiver, així com al meu amic D. Pere Longàs, pvre., qui m'ha tret la copia d'aquest diploma.

3. Llovet, *Cronología de los condes y marqueses de Pallás*, f. 44 v.

rent a qüestions de la comtessa Guillerma amb Ramon de Bellera sobre el castell de Tirvia, és de la tenor següent : *

In nomine Domini. Notum sit omnibus hominibus presentibus et futuris quod contencio et guerram fuit inter Guillelma, Palearensem comitissam, et Raymundo de Belera pro castro de Tervia quod jam noviter Raymundus edifficaverat; querebat enim ab eo comitissa postatem illius castri de Tervia et ipse contradicebat et nolebat ei dare et faciebat ei injuriam. Postea Raymundus recognovit se per probos et sapientes homines quod dare debet potestatem de castro de Tervia, unde prbmitit et convenit per se et per omnem posteritatem suam jam dicte comitisse et Bernardo, filio ejus, et omni ejus posteritati ab isto die in antea et deinceps ut sit suus fidelis homo et solidus contra cunctos homines et feminas per directam fidem sine enganno et ullo malo ingenio et donat potestatem de castro de Tervia per quantas vices prefata comitissa vel Bernardus, filius ejus, vel eorum posteritas quesierint per se vel nuncium aut per suos nuncios in die et in nocte, iratus vel paccatus, cum foris factura et sine foris factura, et non celaverit se nec obstenderit, et staticam in jamdicto castro quando predicta comitissa vel filius ejus Bernardus et eorum posteritas facere voluerint. Actum est hoc XI° kalendis februaris, anno ab Incarnatione Domini milesimo C°XC°.

Sig ✠ num Guillelme comitisse. Sig ✠ num Bernardi, filii ejus. Sig ✠ num Raymundi de Bellera; qui hanc cartam rogaverunt scribere et testes firmare jusserunt. Sig ✠ num Arnaldi de Erill. Sig ✠ num Berengarii de Assua. Sig ✠ num Raymundi de Castellvyll. Sig ✠ num Ecardi de Eramont. Sig ✠ num Guillelmi de Vilaflore. Sig ✠ num Petri de Cardos.

Guillelmus sacerdos scripsit, sub rogatione Guillelme comitisse et Raymundi de Bellera et testium, hoc sig*(signe)*num fecit die et anno quo supra.

Juro ego Raymundus de Belera super ✠ et super IIII.or Evangelia, ad te Guillelmam comitissam et ad Bernardum, filium tuum, et ad omnem posteritatem tuam, ut ab ista hora in antea fidelis vobis ero omni tempore de corpore et de vestra honore quam hodie habetis vel in antea adquerere potueritis, ut ego non tollam nec tollere faciam, ad ulli homini vel femine si ab eo vobis tollerit valeam vobis per fidem sine malo ingenio et conveniencia, qualiter inter me et vos scripta est sic teneam et attendam sicut scriptum est, per Deum et per istos sanctos quod hoc juramentum sit semper inter vestram et meam posteritatem.

Juro ego Raymundus de Belera super ✠ et super IIII.or Evangelia ad te Guillelmam, Pallariensem comitissam, et ad Bernardum, filium tuum, et ad omnem posteritatem vestram ut ab ista hora in antea fidelis vobis ero de vestro corpore et de vestra honore quam hodie habeatis et in antea adquireritis et potestatem castri de Burgo, et de Tervia et de Gilarenno et de Olone, vobis dono in die et in nocte quantas vices vos quesieritis sicuti in cartam quam Miro Guerreta ad Artallum comitem scribere fecit et scriptum est, sic juro vobis per Deum [et] istos sanctos.

* Copia del segle XIV, en paper, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, en la Caixa 1.ª de Cartes reials.

Del comte Bernat tot sol n'indica En Llovet qualques diplomes dels anys 1194, 1195 i 1196. En aquesta darrera data, trobant-se el comte Bernat bastant malalt, va fer, juntament amb sa mare, una donació a Santa María de la Grassa i a Sant Pere del Burgal (11 de desembre).[1]

Bernat va morir en 1199. Sa mare, la comtessa Guillerma, que el va sobreviure encara alguns anys, governant el comtat, atorgà a principis de 1200 (16 de gener) la següent donació a Arnau Pere:[2]

Notum sit cunctis quod ego Guillelma, gratia Dei Palearis comitissa, cum voluntate sancte Margarite, dono tibi Arnaldo Petro et uxori tue Hermenjarte et vestris omnique projenie vestre per secula cuncta lexivum sancte Margarite quem domina Elfa emit Petri Sancte Engracie et alodium proprium sancte Margarite. Et ego dono vobis sicut predictum est totum cum integro, id sunt terras, vineas, casas, casales, ortos, ortales et linares, arbores ubique potueritis invenire infra terminos castelli de Salas; et fuit condam Altemiri et vos estis et eritis solidi et omnis posteritas vestra sancte Margarite et servitoribus suis usque in finem seculi. Et cum lexivo predicto et cum quantum adquisituri estis omnes dies solis daretis decimam Deo et sancte Margarite et desuper quantum hodie habetis de totum cum integro unde decimam exire debet pani et vini et de omni alia et per censum annualem XII. munos et non plus. Et ego comitissa, propter amorem Dei et sancte Margarite dimitto ad Arnallo Petro per me et meos tibi et tuis cavalgada quod ..... jam non ambulas cum comite neque cum nullo alio homine propter amorem Dei et sancte Margarite et propter animam meam et animam Bernardi, filii mei, et omnis posteritatis nostre. Actum est hoc die januarii medio, anno Domini M°C°XC°VIIII°, in illo anno [quo] obiit Bernardus, Palearis comes.

Sig ✠ num Guillelme, venerabilis comitisse, qui hanc cartam scribere jussit et testibus firmari. Sig ✠ num Bernardi Abernan (?). Sig ✠ num Raimundi de Çatallada. Hujus rei sunt testes.

Bernardus Vivi, capellanus domine comitisse, scripsit et posuit signum *(signe)* die et anno [quo supra].

La comtessa viuda, Guillerma, va seguir regint el comtat de Pallars no sabem exactament fins quan, car ignorem la data de sa mort; alguns dels documents que d'ella coneixem els atorgà juntament amb sa filla Guillerma, única hereva de dit comtat, i amb el primer marit d'aquesta En Guillem d'Erill.[3] Tots tres intervingueren en un acte de 1204 fet per Ramón de Castellvell en favor del monestir de Gerri, la tenor del qual és com segueix:[4]

1. Mahul, *Cartulaire et archives de Carcassonne*, II, 253.
2. Llovet, *Colecció diplomàtica de Gerri*, doc. LXXVIII.
3. Respecte de la familia d'Erill, vegi's : Miret, *La casa senyorial d'Erill* («Anuari Heràldic MCMXVII», p. 131); i Valls Taberner, *Genealogies dels temps romànics. La familia d'Erill en el segle XII* («La Revista», any 1918, n.° LXXI, p. 310).
4. Llovet, *Colecció diplomàtica de Gerri*, doc. LXXVIII.

Notificetur cunctis hominibus, presentibus atque futuris, quod ego Raimundus de Castroveteri, pro remissione peccatorum meorum et patris ac matris mee et omnium parentum meorum, consilio et voluntate domine Guillelme, comitisse Palearensis, et filie sue Guillelme et Guillelmi d'Eril, mariti sui, dono et concedo et presencialiter trado per me et per omnes meos Deo et beate Marie Gerrensis monasterii et tibi Poncio, ejusdem loci abbati, et omnibus monachis et clericis presentibus atque futuris in predicto loco comorantibus, totum hoc quod habeo vel quocumque jure habere debeo insuper Gerre, videlicet de Molleto usque ad flumen Nocharie et de Portella usque ad vetus vadum d'Erbolon. Totum hoc quod infra predictos terminos quacumque voce habere debeo et sicut melius avus meus Girbertus Olivarii tenebat et ego tenui, sic sine omni enganno in presenti trado in plenam potestatem et dominium Gerrensis monasterii perpetualiter possidendum; et est sciendum quod predictum honorem tenebam ad feudum pro Palearensi comite. Tali vero pacto ego Raimundus de Castroveteri facio predictum donum Gerrensi monasterio ut abbas et fratres ejusdem loci per singulos dies ad altare beati Jacobi pro remissione peccatorum meorum et omnium parentum meorum uni presbitero faciant missam celebrare. Et ego predictus abbas Gerrensis, per me et per omnes successores meos, consilio et voluntate fratrum jamdicti monasterii, convenio tibi Raimundo ut semper singulis diebus, sicut predictum est, jamdicto altari missam celebretur. Actum est hoc idus mai, anno Dominice Incarnationis M°CC°IIII°.

Sig ✠ num Raimundi Castriveteris, qui hanc cartam donacionis rogavit scribere testibusque firmare. Sig ✠ num Petri de Castroveteri, fratris sui. Sig ✠ num domine Guillelme, Palearensis comitisse, qui hoc donum concessit et laudavit. Sig ✠ num Guillelme, filie ejusdem comitisse. Sig ✠ num Guillelmi de Eril, viri predicte Guillelme, qui hoc laudaverunt et concesserunt. Sig ✠ num ... Sig ✠ num Raimundi de Cardos. Sig ✠ num Arnaldi de Claverol. Sig ✠ num Petri de Rochafort. Hujus rei testes sunt isti.

Martinus d'Eschard scripsit et hoc sig *(signe)* num impressit.

Junts encara la comtessa Guillerma, sa filla i son gendre, atorgaren en 1205 un document que diu així:*

Notificetur cunctis hominibus, presentibus atque futuris, quod ego Guillelma, Dei gratia Palearensis comitissa, et ego Guillelma, filia ejus, et ego Guillelmus de Eril, nos in simul, gratis et bona fide, per nos et per omnem posteritatem nostram et in remissionem peccatorum nostrorum, dimittimus Domino Deo et beate Marie Gerrensis monasterii, coram altare ejusdem beate Marie in presencia Poncii, ejusdem loci abbatis, et fratrum ejusdem monasterii et multorum proborum hominum, quod amplius non teneamus festum Natalis Domini nec simus in monasterio Gerrense in predicto festo, nec nos nec posteritas usque in eternum. Si vero hanc distrinctionem vel stabilimentum aliquis temerario ausu inrumpere voluerit, iram Dei et beate Marie incurrat et cum Datan et Habiron in inferno habeat participacionem. Actum est hoc VI. kalendas januarii, anno Domini M°CC°V.

* Llovet, *Colecció diplomàtica de Gerri*, doc. LXXXI.

Sig ✠ num Guillelme, Palearensis comitisse. Sig ✠ num Guillelme, filie ejusdem comitisse. Sig ✠ num Guillelmi de Eril; qui omnes pariter hoc fecimus stabilimentum et laudavimus et presentem cartam laudare mandavimus. Sig ✠ num Raimundi de Castroveteri. Sig ✠ num Aicardi de Mur. Sig ✠ num Raimundi de Galliner. Sig ✠ num Bernardi d'Orcauth. Sig ✠ num Arnaldi de Rocafort. Isti sunt testes.

Sig*(signe)*num Poncii, Gerrensis abbatis, qui rogatus a predictis hanc cartam scripsit.

Després ja no es troba cap més noticia de la viuda d'Artau IV, com tampoc de son gendre Guillem d'Erill; no sabem ben bé quan moriríen l'una i l'altre, perquè des del 1205 fins al 1217 hi va un lapse de temps del que no en coneixem cap document relatiu a aquesta familia comtal pallaresa.

En 1217 trobem ja a Guillerma, comtessa de Pallars, filla d'Artau IV i de Guillerma, casada novament; el segón marit era En Roger de Comenge. Junts, Guillerma i Roger atorgaren a 7 de setembre de 1217 un document en favor de Gerri, de què fa esment En Llovet.[1]

Aquest Roger de Comenge era vescomte de Coserans, com va indicar ja En Zurita;[2] pel castell de Quié, en el país de Foix, era vassall del comte de Tolosa, segons diu En Molinier.[3] En 1211 havía prestat homenatge a Simó de Montfort, amb el qual després va lluitar. Roger era nét de Dodó, comte de Comenge; tenía un germà, anomenat Arnau, senyor de Daumazan.[4]

La comtessa Guillerma de Pallars, amb son marit Roger de Comenge, va atorgar en 1220 (9 de gener) un privilegi en favor de l'abat de Gerri dant-li facultat de què pogués establir mercat pels dissabtes a Gerrevilella i concedint salvaguarda per a tots els que hi concorreguessin.[5] Aquest privilegi diu així :

Notum sit cunctis presentibus atque futuris, quod ego Guillelma, Dei gratia comitissa Pallarensis, cum consilio et voluntate domini Rogeri, Palarensis comitis, pro salute corporis et anime mee donamus atque concedimus forum in Gerrevilela in perpetuum domino Deo et beate Marie Gerrensis monasterii et domino Guillelmo, abbati ejusdem loci, et omnibus successoribus ejus et monachis ejusdem loci servientibus franchum, et liberum sine omni vinculo et retinimento dominii per nos et per successores nostros atque posteritatem nostram, omni tempore in die sabbati et dono atque concedo firmiter ut nostri homines ad jamdictum forum veniant. Preterea donamus atque concedimus et firmiter confirmamus ut omnes homines et femine qui aliquando ad jamdictum forum veniunt a die veneris mane usque ad futurum dominicum in nocte veniendo et redeundo salve et secure secundum

1. *Cronología de los condes y marqueses de Pallás*, f. 48.
2. *Anales de la Corona de Aragón*, llibre V, cap. 27.
3. *Sur la géographie de la province de Languedoc au moyen âge (Histoire générale de Languedoc*, ed. Privat, t. XII, notes, col. 241).
4. Jaurgain, *La Vasconie*, II, p. 325.
5. Llovet, *Colecció diplomàtica de Gerri*, doc. LXXXII.

nostrum posse per nos et per nostros successores et per posteritatem nostram assecuramus omni tempore. Adhuc etiam donamus atque concedimus et firmiter confirmamus ut si aliqui, homines vel femine, in jamdicto foro tam mei quam alii facerent quod non deberent in dictis vel factis in potestate et ... abbatis vel potestatem illius qui in loco suo ibi fuerint veniant et ipse eas juste judicare faciat. Et propter hanc donacionem recepimus a vobis Guillelmo abbate et a monasterio Gerrensi CLXX solidos barchinonensis monete. Actum est hoc V idus januarii anno Domini M.°CC.°XX.°.

Sig ✠ num domine Guillelme comitisse, que hec cartam donacionis jussit scribere et testes firmare rogavit. Sig ✠ num domini Rogerii, qui hec voluit et concessit. Sig ✠ num Guillelmi de Puigcerver. Sig ✠ num Raimundi de Curtibus. Sig ✠ num P. de Rochafort. Isti sunt testes visores et auditores.

Sub jussu omnium predictorum Petrus Deites, capellanus domine comitisse scripsit et hoc sig*(signe)*num fecit die et anno quo supra.

Altres concessions en favor de Gerri va expedir la comtessa Guillerma, amb intervenció de son marit Roger de Comenge. Una d'elles, de 12 d'octubre de 1226, és de la tenor següent:*

In nomine sancte et individue Trinitatis. Sit notum omnibus hominibus quod ego Guillelma, Palearensis comitissa, consilio et voluntate et auctoritate viri mei Rogerii Convenarum, comitis Paliarensis, nos simul donamus et concedimus et confirmamus domino Deo et beate Marie Gerrensi et sancto Vincencio martiri, per nos et per successores nostros, decimam partem de pedagio et de omni proventu quod nobis contigit occasione camini vel strate vel guizativo quocumque modo nobis vel successoribus nostris contingat ve proveniat [ubi]cumque acceperimus aliquid a Montesicco usque ad portum de Alas occasione sicut dictum est camini vel strate vel pedagii. Monasterium sancte Marie Gerrensis et sancti Vincencii et abbas qui presens est et successores ejus semper recipiant decimam partem quam donamus et concedimus et confirmamus domino Deo sicut supra dictum est; et beate Marie et sancto Vincencio et abbati presenti et successoribus ejus pro redemptione animarum sepedictum et monachi ibi Deo servientis habeat et teneant et possideant predictos redditus in pace et sine inquietacione omni tempore. Actum est hoc II° idus octobris anno Christi M°CC°XX°VI°.

Sig ✠ num Guillelme, Paliarensis comitisse, qui hanc cartam mandavit scribi et testibus firmari. Sig ✠ num Rogerii Convenarum, comitis Paliarensis. Sig ✠ num Petri de Claverol. Sig ✠ num Raimundi de Caresergue. Sig ✠ num Bernardi de Ebesan, miles. Isti sunt testes.

Sub rogacione domine Guillelme, comitisse, Guillelmus de Gerre scripsit et hoc sig*(signe)*num fecit.

En 1229 (6 de març) la comtessa Guillerma vengué tot el seu comtat de Pallars a Roger de Comenge, per preu de 15,000 morabetins d'or; segons és

* *Ibidem*, doc. LXXXIV.

contingut en el següent document conservat a l'Arxiu de l'Excm. Sr. Duc de Medinaceli:[1]

In nomine Domini Nostri Jhesu Christi. Sit notum omnibus hominibus quod ego Guillelma, comitissa Paliarensis, per me et per omnes meos vendo tibi Rogerio Convenarum, comiti Paliarensi, totum comitatum Paliarensem ab integrum sicut melius habeo et possideo ad franchum alodium; sic vendo tibi et tuis natis et nascituris per XV.cim milia morabatinos bono auro et pondere recto valentes quemlibet solidos VII.em, de quibus bene sum paccata, et renuncio omni juri non solute vel non numerate peccunie, scripto vel non scripto, lege, decretali vel decreto, constituto vel constituendo. Ita vendo tibi et tuis natis et nascituris alodia et feuda, castra, aquas, terras cultas et incultas, arbores fructiferas et steriles, ductus et reductus aquarum, montes, colles et valles, villas omnes cum exitibus et regressibus suis, stratas publicas et privatas, pedagia et omnes census atque proventus seu omnes usaticos sicut ego habui et habeo, tenui et teneo, possedi et possideo, pleno jure in pace et quiete ubicumque sint infra terminos Paliarenses vel extra, infra terminos Ripacurcensis vel extra, in Urgello et in Urgelleto, in Aran et in Benasch et ubicumque habeo jus, proprietatem, possessionem sive dominationem, totum tibi et tuis vendo bona fide et bona voluntate et sine omni malo ingenio ut habeas et teneas tu et posteritas tua, sicut superius dictum est, post vitam meam. Sed in vita mea possim dare pro remedio anime mee, nullo contradicente vel impediente, et possim etiam dare Guillelmo de Castroveteri vel Raymundo filio ejus, cum consilio et voluntate tua. Deinde retineo michi omnem libertatem et omnem dominationem et omnem dispositionem tocius terre mee in tota vita mea sicut habui et habeo et possideo jure patronatus. Actum est hoc II.º nonas marcii anno Christi M.ºCC.ºXX.ºVIII.º.

Sig ✠ num domine Guillelme comitisse, que fecit hanc venditionem et hanc cartam scribi et testibus firmari. Sig ✠ num Fredoli, abbatis Gerrensis, qui hiis interfuit. Testes ad hoc vocati. Sig ✠ num Petri d'Orchaldo. Sig ✠ num Guillelmi de Castroveteri. Sig ✠ num Guillelmi de Podiocervario. Sig ✠ num Petri de Rochaforti.

Guillelmus de Gerre scripsit sub rogatione domine Guillelme comitisse et hoc sig *(signe)* num fecit.

En Zurita[2] i En Marca[3] cregueren que el Roger de Comenge, al qual la comtessa Guillerma vengué el comtat de Pallars, era un fill de son marit, nascut d'un suposat primer matrimoni d'aquest. Però En Miret[4] indica, amb raó, la probabilitat de què el comprador del comtat fos el Roger marit de la comtessa; això ho veurem comprovat més avall per un document de 1234. Tingui's en

1. La copia d'aquest document la dec al meu generós amic Pere Longás Bartibás, pvre., al qual remercio de tot cor.

2. *Anales de la Corona de Aragón*, llibre V, cap. 27.

3. *Histoire de Béarn*, p. 790.

4. *La princesa griega Lascaris, condesa de Pallars en Cataluña* («Revue Hispanique», 1903, t. X).

compte, endemés, que si el comprador del comtat no hagués estat el marit de la comtessa, aquest hauría intervingut en la venda al costat d'ella, ço que ocorre en tots els altres actes atorgats per Guillerma. Per altra part, d'un document de 1257 extractat per En Llovet[1] en resulta que el Roger de Comenge, fill del marit de la comtessa Guillerma no provenía de cap matrimoni anterior, sinó que era un fill il·legítim que aquest havía tingut amb Cecilia, comtessa de Forcalquier;[2] i no sembla probable que el comtat de Pallars fos venut per Guillerma a un bastard.[3]

Segons En Llovet,[4] el comte de Pallars va firmar un debitori a la comtessa de quatre mil morabetins d'or, prometent guardar-la i defensar-la amb son comtat, a l'ensems que ella va donar-li paraula de què quan hagués cobrat tot el deute li donaría la potestat de tots sos castells i altres pertenencies del comtat; però semblant document s'ha perdut.

La comtessa Guillerma atorgà encara, sempre amb intervenció de son marit noves concessions en favor de Gerri; la darrera, a 17 d'octubre de 1231, diu així:[5]

In nomine sancte et individue Trinitatis. Ego Guillelma, Paliarensis comitissa, sana et incolumis et cum bona memoria simulque cum consilio et voluntate et assensu viri mei Rogerii Convenarum, comitem ejusdem comitatus, pro redemptione animarum nostrarum et parentum nostrorum et ut Deus misereatur nobis, de ipsis de nostris bonis et de nostro proprio alodio facimus elemosinam et donacionem domino Deo et beatissime virgini Marie monasterii Gerrensis et beato Vincentio martiri et abbati Fredolo et monachis ibidem Deo servientibus, presentibus et futuris. In primis donamus et reddimus decimam partem de nostris questiis sive solidatis de Anau, quas quistias vel solydatas soliti sumus facere circa festum sancti Michaelis; sed si forte propter guerras vel propter aliquod impedimentum in illo tempore nos vel successores nostri non poterimus illas questias vel solydatas petere, propter hoc ecclesia jus suum non perdat, sed habeat et recuperet totum suum jus sine fraude et sine diminutione quando nos vel successores nostri habebimus potestatem repetendi vel recuperandi jus nostrum. Item donamus domino Deo et predicto loco totum quantum habemus in villa de Bretuy, excepto opera et cavalcata; donamus scilicet omnes homines quos ibi habemus et omnes mansos et domos et terras cultas vel incultas et omnes fontes ejusdem territorii, et ipsi homines qui ibi sunt vel futuri sunt habeant per totam terram nostram lignare, pascare et omne adimperamentum et omnem franchezam sicut homines de terra nostra. Item in Petramedia ... nas condaminas donamus et nostrum optimum

1. *Cronología de los condes y marqueses de Pallás*, f. 55.

2. No havem pogut, per ara, arribar a identificar aquesta Cecilia, titulada comtessa de Forcalquier.

3. Aquest bastard en 1235 estava casat amb Grisa d'Espanya (Jaurgain, *La Vasconie*, II, p. 328) i d'ell descendiren els senyors d'Espanya, posseïdors del vescomtat de Coserans, que lluitaren amb els comtes de Pallars.

4. *Cronología de los condes y marqueses de Pallás*, f. 48.

5. Llovet, *Colecció diplomàtica de Gerri*, doc. LXXXV.

palacium ubi solent equi nostri manere; similiter donamus in Petramedia unum mansum qui fuit olim de Vivas. Item in castro d'Eschalo donamus unum mansum qui fuit olim de Raimundo Bernardi. Omnia ista superius dicta donamus et offerimus domino Deo et beate Marie et predicto cenobio per nos et per successores nostros pro animabus nostris et parentum nostrorum. Et ego Rogerius, dictus comes, promitto tibi domina Guillelma comitissa, uxori mee, bona fide et sine enganno, quod ego faciam istam donacionem et istam elemosinam stare firmam et incorruptam per me et per successores meos in perpetuum. Actum est hoc XVI. kalendis novembris anno Dominice Incarnacionis M°CC°XXX°I°.

Sig ✠ num Guillelme, Paliarensis comitisse, qui cartam mandavit scribere et testibus firmari et firmavit. Sig ✠ num Rogerii, comitis Paliarensis, similiter cartam mandavit scribi et testibus firmari et firmavit. Sig ✠ num Guillelmi de Podiocervario. Sig ✠ num Petri de Rochafort. Sig ✠ num Bernardi de Podiocervario. Isti sunt testes.

Sub jussione G. comitisse et R. comitis, Guillelmus de Gerre hanc cartam scripsit et hoc sig*(signe)*num fecit.

Poc després, el dia 7 de novembre del mateix any 1231, la comtessa Guillerma va repetir la venda de tot son comtat de Pallars en favor de Roger de Comenge, al qual va entregar-lo completament, sense cap reserva, declarant haver rebut tots els quinze mil morabetins estipulats, amb els que es donava per ben pagada. El document respectiu, conservat també a l'Arxiu de l'Excm. Sr. Duc de Medinaceli, és de la tenor següent:*

In nomine Domini Nostri Jhesu Christi. Sit notum omnibus hominibus hec audientibus quod ego domina Guillelma, comitissa Paliarensis, per me et per omnes heredes et successores meos presentes atque futuros, fide bona omnique fraude remota, non utique circumventa in aliquo neque dolo vel vi aut suggestione alicujus persone inducta, sed mea mera et spontanea voluntate et cum diligenti deliberatione, vendo et justo titulo perfecte venditionis irrevocabiliter trado tibi Rogerio Convenarum, et tuis omnibus heredibus et successoribus omnique tue posteritati in perpetuum, totum comitatum Paliarensem integriter cum omnibus pertinentiis suis et juribus scilicet in seniorivis, in dominicaturis sive proprietatibus vel alodiis, in castris et villis, in fortericiis, in bastidis, in hominibus et feminabus, in justiciis et fidanciis, in escadutis, in pedagiis, in leudis in montibus et planis, in collis et vallibus, in cultis et incultis, in pascuis, in pratis et silvis, in nemoribus, in vencetionibus, piscationibus et aucupationibus, in ripariis et omnibus arboribus fructiferis et infructiferis, in aquis et aqueductibus et reductibus, in molendinis et molnariis, in stratis publicis et in privatis, in terris et vineis, in terremeritis, in censibus et in usagiis, in obventibus et proventibus, in domibus et aliis edificiis et quibuslibet possessionibus et generaliter in omnibus juribus et causis sive rebus ad usum et utilitatem hominum pertinentibus super terram et subtus, sicut melius et plenius ego et predecessores mei habuimus et possedimus vel un-

* També d'aquest document ne dec la copia al meu bon amic Sr. Longàs.

quam visi sumus habuisse et possedisse infra terminos comitatus Paliarensis et extra, et infra terminos Ripacurcensis et extra, et in tota terra Orgelli et Urgelleti, et in Aran et in Benasch et in cunctis aliis locis. Horum autem omnium et singulorum sicut specialiter sunt dicta et generaliter intellecta tibi dicto Rogerio Convenarum et tuis omnibus heredibus et posteris, jam natis et nascituris, plenam venditionem sine omni retentu meo et meorum facio, pro precio quindecim milium morabitinorum boni auri et puri, lege et pondere legalium, quos omnes michi integre tradidisti, ita quod ex illis et pro illis omnibus sum et teneo me bene per paccatam et contentam, renunciando omni exceptioni et juri non solute vel non numerate pecunie. Et si forte ultra predictum precium, predicta venditio vel res vendite valeret, illud totum plus valere quantumcumque sit vel esse poterit, ego domina Guillelma comitissa tibi Rogerio Convenarum et tuis inter vivos dono et de meo jure et proprietate me et meos penitus devestiens, in tuum tuorumque jus et proprietatem transfero et te ibi et inde investitus in vacuam possessionem mito et sine fine constituo. Et si contra premissam venditionem possem aliquo tempore venire vel revocare remedio vel auxilio alicujus juris specialis vel generalis, canonici vel civilis vel cujuslibet consuetudinis omni illi beneficio et auxilio scienter renuncio et specialiter respuo beneficium illius legis que dicit quod si venditores decepti fuerint ultra dimidiam justi precii, possunt venditionem infringere vel justum rei vendite precium postulare. Insuper renuncio beneficio restitutionis in integrum et etiam legis Julie, prohibentis venditionem seu alienationem substancie mulierum. Insuper cedo tibi et tuis omnes actiones reales et personales et mixtas omnesque exceptiones, replicationes, petitiones et defensiones et jura pro predictis omnibus et singulis michi et meis competencia et competitura adversus quaslibet personas. Sicque me observaturam et numquam contraventuram nec fecisse neque de cetero facere posse vel machinari aliquid per quod minus omnia predicta et singula valeant, fide bona per stipulacionem sollempniter interposita promito et plivio et ad majorem firmitatem super sancta Dei evangelia, corporaliter tacta, gratis juro et super sanctam Crucem. Actum est hoc VII.º idus novembris, anno dominice Incarnacionis M.ºCC.ºXXX.ºI.º.

Sig ✠ num domine Guillelme comitisse, que hanc cartam fieri precepit et propria manu firmavit et testibus firmare rogavit. Sig ✠ num domini Rogerii Bernardi, comitis Foxensi Sig ✠ num Rogerii Foxensi filii comitis. Sig ✠ num Bernardi de Podiocervarii. Sig ✠ num Arnaldi Montispensati. Sig ✠ num Fredoli, abbatis Gerrensis, qui hiis omnibus interfuit et omnia probavit et hanc cartam rogatus firmavit sicut et alii testes supradicti firmaverunt.

Guillelmus scriba Gerrensis rogatus scripsit et hoc sig*(signe)*num fecit. Sig ✠ num Guillelmi de Podiocervarii.

Sembla que després la comtessa Guillerma no tardà a retirar-se a la vida monàstica. El Sr. Miret* indica que en 1250 vivía encara entre la comunitat de Vallbona.

En Roger de Comenge, comte de Pallars, atorgà en 1234 (22 de juliol) un

* *La princesa griega Lascaris, condesa de Pallars en Cataluña* («Revue Hispanique» 1903, t. X).

document en favor del monestir de Gerri, subscrit també per son fill Roger; lo qual fa ben versemblable que no fou aquest, sinó son pare qui havía adquirit el comtat. Aital diploma és de la tenor següent:[1]

Notum sit cunctis hominibus, tam presentibus quam futuris, quod nos Rogerius, Dei gratia comes Pallarensis, per nos et per nostros successores damus et concedimus vobis Bernardo, per eandem gratiam abbati Gerrensis monasterii, et vestris successoribus ac universitati capituli, sine omni dolo ac firma stipulacione et sine omni retinimento damus videlicet decimam de foro nostro scilicet de Petramedia, cum justiciis atque omnibus directis et cum omnibus rebus que pertinent ad ipsum forum vobis et vestris successoribus ac toti Gerrensi capituli, ut sepedictum est, per in futura secula seculorum. Et nos similiter recepimus a vobis pro jamdicta decima quodam palacium quod habetis apud Petram mediam, per omnes nostras voluntates faciendas. Quia quicumque hanc cartam violare voluerit vel rumpere, iram Dei Omnipotentis incurrat et cum Dathan et Abiron in profundum inferni sine omni remedio demergatur. Actum est hoc XI. kalendas augusti, anno ab Incarnacione Domini M°CC°XXX°IIII°.

Sig ✠ num Rogerii, comitis, qui hanc cartam mandavit scribere et testibus firmare. Sig ✠ num Rogerii, filii ejus. Sig ✠ num Petri de Rochafort. Sig ✠ num Girbert d'Oset. Sig ✠ num Bernat. Isti sunt testes.

Guillelmus, scriba de Gerre, pro precibus jamdicti Rogerii comitis scripsit et hoc sig *(signe)* num fecit.

Roger de Comenge, comte de Pallars, es tornà a casar vers 1235 amb Sibila de Berga; per a lo qual deuría haver d'obtenir l'anul·lació de son anterior matrimoni, segons insinúa el Sr. Miret i Sans, ja que la primera muller, la comtessa Guillerma, vivía encara.[2]

Amb Roger de Comenge, marit de la comtessa Guillerma, comença, doncs, una nova serie de comtes de Pallars, la dinastía de Comenge, la qual fou per cert de curta durada

XIV

Resumint el conjunt d'observacions i de noticies recollides fins aquí sobre la genealogía i cronología dels primitius comtes de Pallars i Ribagorça, podem formular ara les següents conclusions:

1. El comtat de Pallars amb el *pagus* de Ribagorça (units fins a començaments del segle x), no sols formà part de bon principi de la marca o ducat de Tolosa, sinó que fou posseït pels comtes tolosans durant bona part de la novena centuria.

1. Llovet, *Colecció diplomàtica de Gerri*, doc. LXXXVI.

2. Emperò en *Les Registres de Gregoire IX*, publicats per l'Auvray, no s'hi troba cap document respecte del comte Roger de Pallars.

2. És probable que el successor de Sant GUILLEM en el comtat de Tolosa (pels anys 806-817) fos BIGO o Wigo, que atorgà un document en favor del monestir d'Alaó abans de 814; el qual, potser, fou pare del Wigo que en 825 féu un canvi de béns amb el comte Berenguer i amb l'abat de Sant Julià de Brioude.

3. Indubtablement és el comte BERENGUER de Tolosa el qui expedí un document en favor del monestir d'Alaó vers 823.

4. Entre els anys 835-841 degué ésser atorgat un document del comte GALIND en favor del monestir d'Alaó; potser aquell fou comte de Tolosa, entre Berenguer i ACFRED.

5. El comte FREDOL de Tolosa expedí (probablement en 848) un diploma en favor del monestir de Vilanova (Labaix) del que se'n conserva encara l'original. Diferent d'aquest Fredol hauría abans existit probablement un comte de Cerdanya i Urgell del mateix nom, qui en 815 atorgà un document (probablement interpolat) en favor de Sant Cerni de Tabernoles.

6. El comte RAMÓN I de Tolosa, germà i successor de Fredol, governà també el Pallars i la Ribagorça, expedint en 859 un diploma en favor del monestir de Sant Pere de les Maleses.

7. El comte BERNAT I de Tolosa, fill de Ramón I, governà també aquells territoris atorgant en 872 un diploma en favor del monestir d'Alaó, que essencialment és autèntic.

8. Cal descartar, considerant-los imaginaris o trasplantats, alguns suposats comtes de Pallars en el segle IX (Aznar, Ató, Matfred, Borrell), esmentats erradament per diversos autors.

9. Ni del comte Bernat II de Tolosa (875-886) ni de son successor Ot o Eudes (886-918), germà de Bernat I, se'n coneixen documents relatius a Pallars ni Ribagorça, i sembla que ja no posseïren aquests comtats.

10. És possible que els comtats de Pallars i Ribagorça fossin governats després de 874 per un comte LLOP, o bé directament per son fill RAMÓN, el qual en 884 els posseía ja independentment de la casa de Tolosa.

11. En el primer quart del segle X es separà la Ribagorça del Pallars per la successió del comte Ramón I.

12. El següent quadre genealògic* dóna una idea de la descendencia i cronología dels comtes de Pallars i Ribagorça en els segles X a XIII.

* En aquest quadre van impresos en versaletes els noms d'aquells que han ostentat títol comtal.

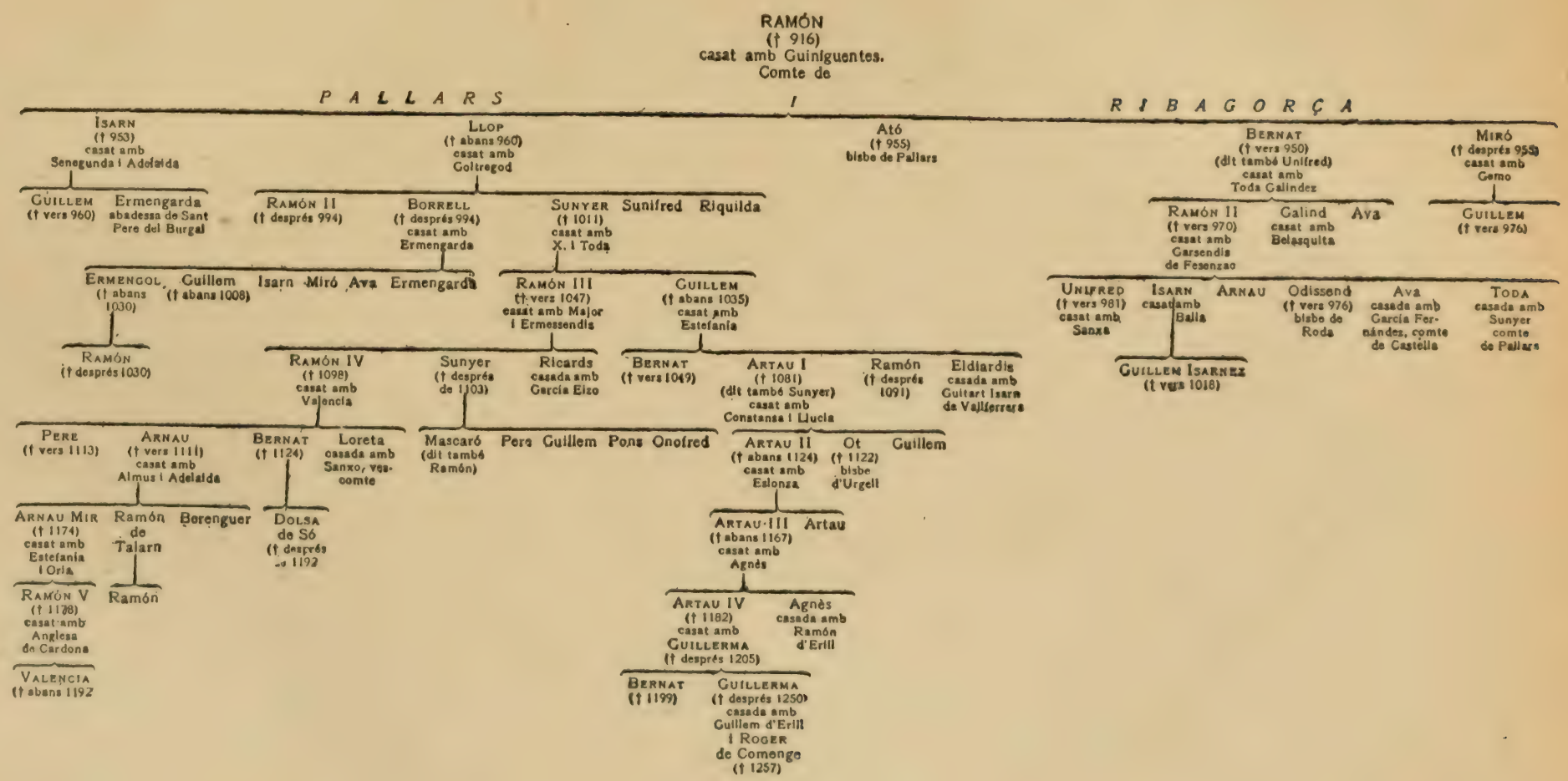
RAMÓN
(† 916)
casat amb Guiniguentes.
Comte de
PALLARS I RIBAGORÇA
Isarn († 953) casat amb Senegunda i Adelaida
Llop († abans 960) casat amb Goltregod
Ató († 955) bisbe de Pallars
Bernat († vers 950) (dit també Unifred) casat amb Toda Galindez
Miró († després 955) casat amb Gemo
Guillem († vers 960)
Ermengarda abadessa de Sant Pere del Burgal
Ramón II († després 994)
Borrell († després 994) casat amb Ermengarda
Sunyer († 1011) casat amb X. i Toda
Sunifred
Riquilda
Ramón II († vers 970) casat amb Garsendis de Fesenzac
Galind casat amb Belasquita
Ava
Guillem († vers 976)
Ermengol († abans 1030)
Guillem († abans 1008)
Isarn
Miró
Ava
Ermengarda
Ramón III († vers 1047) casat amb Major i Ermessendis
Guillem († abans 1035) casat amb Estefania
Unifred († vers 981) casat amb Sanxa
Isarn casat amb Balia
Arnau
Odissend († vers 976) bisbe de Roda
Ava casada amb García Fernández, comte de Castella
Toda casada amb Sunyer comte de Pallars
Ramón († després 1030)
Ramón IV († 1098) casat amb Valencia
Sunyer († després de 1103)
Ricards casada amb García Eizo
Bernat († vers 1049)
Artau I († 1081) (dit també Sunyer) casat amb Constansa i Llucia
Ramón († després 1091)
Eldiardis casada amb Guitart Isarn de Vallferrera
Guillem Isarnez († vers 1018)
Pere († vers 1113)
Arnau († vers 1111) casat amb Almus i Adelaida
Bernat († 1124)
Loreta casada amb Sanxo, vescomte
Mascaró (dit també Ramón)
Pere
Guillem
Pons
Onofred
Artau II († abans 1124) casat amb Eslonza
Ot († 1122) bisbe d'Urgell
Guillem
Arnau Mir († 1174) casat amb Estefania i Oria
Ramón de Talarn
Berenguer
Dolsa de Só († després de 1192
Artau III († abans 1167) casat amb Agnès
Artau
Ramón V († 1178) casat amb Anglesa de Cardona
Ramón
Artau IV († 1182) casat amb Guillerma († després 1205)
Agnès casada amb Ramón d'Erill
Valencia († abans 1192
Bernat († 1199)
Guillerma († després 1250) casada amb Guillem d'Erill i Roger de Comenge († 1257)

ESMENES, ADDICIONS I ACLARIMENTS

Pàg. 18.—En la ratlla 13, on diu «Era DCCCCªIª», ha de dir «regnante Carolo, Era DCCCCªIª»; en la 15, on diu «LXª o LXXª», ha de dir «LXª»; en la 16, on diu «923 o 933 (segons quan acabés l'abaciat d'Egica)», ha de dir «923,»; en la 18 i 19, on diu «927 (o 937, segons quan comencés l'abat Levila)», ha de dir «927».

Pàg. 19, ratlla 7. — Galind es casà amb Belasquita, filla del rei Sanxo Garcés I de Navarra, la qual era ja viuda del comte Momi de Biscaia i després contragué encara tercer matrimoni amb Fortuny Galíndez, segons diuen les genealogíes de Meyà.

Pàg. 24, nota 1. — El P. Villanueva, en son *Viaje literario*, t. XII, diu que Sant Pere del Burgal era abans monestir de frares, car ell havía vist a l'arxiu de Gerri un document de l'abat Delicatus, que lo més tard podría correspondre a l'any 923, en temps de Carles el Ximple, si no era anterior; però jo crec que el P. Villanueva es refería, al fer aquesta indicació, al document que he publicat a la pàg. 9, atribuït per En Llovet al monestir de Sant Pere de les Maleses i que ha d'ésser datat del 859.

Pàg. 43, nota 5. — Ramón III tingué encara alguna altra filla, però n'ignorem el nom.

Pàg. 49, ratlla 29. — però el 1.r de març de 1099 era ja difunt, segons un document del cartulari de Sant Cerni de Tabernoles (f. 30 v.).

Pàg. 52, ratlla 14. — Un jurament del comte Pere Ramón i sos barons prometent servar la treva promulgada pel bisbe d'Urgell ha sigut publicat pel Sr. Miret i Sans (*Documents en langue catalane de la haute vallée du Segre*, «Revue Hispanique», t. XIX).

Pàg. 53, ratlla 4. — D'Arnau Ramón i de sa muller Almodis és un document del 1107 o primeríes del 1108, en favor de Santa María de Caboet (conservat ara a l'Institut d'Estudis Catalans), la tenor del qual és aquesta:

«Notificetur ab omnibus hominibus quod ego Arnallus Raimundus, Palariensium comitis, et conjux mea Almodis, comitissa, donamus per helemosinam aliquantulum de nostro honore domino Deo et beate Marie Cubioeti et cuncti[s] clericis ibi Deo servientibus quoddam mansum in plano sancti Tirsi ad locum qui dicitur Vilanova quem tenet Arnallus Petrus cum universis censis ac serviciis sive usaticis quod nobis facere debet sine ullo retentu et omni diminucione expulsa quod nos nec nostris successoribus neque bajulus neque sajonis amplius in ibi requiramus sed semper tutum et integer predicte ecclesie habeat et possideat cum suis clericis ut pia Dei Genitrix oret pro omnibus peccatis nostris. Qui hanc kartam largitionis helemosinarie evertere vel minuere voluerit, in primis iram Dei incurrat nisi satisfecerit et prephate ecclesie in quadruplum componat, et ultra firmum persistat. Est autem predictum censum de jamdicto

manso perna I.ª et fogaza II cum vino et II sesterios civada et medietatem unius arietis legitimis et sic prehenniter possideat prelibato loco ad alodem proprium et francum ad faciendam voluntatem. Actum est hoc XL. VIII.º anno regnante Filipo regis. Sig ✠ num Arnalli comitis. Sig ✠ num Almodis ejus conjux. Qui hoc jussimus scribere et firmare. Sig ✠ num Ugberti. Sig ✠ num Mir Mir. Sig ✠ num Ramon Gilabert. Isti sunt testes Girbertus sacer rogatus scripsit in prephato die quo supra.»

Tal vegada aquesta Almodis, muller d'Arnau Ramón, que es titula comte de Pallars, sería la filla del vescomte Enric de Cerdanya (fill del comte Ramón de Cerdanya i que visqué en la segona meitat del segle XI), a la qual els *Gesta comitum Barchinonensium* fan la següent poc concreta referencia : «Henricus ... fuit miles valde probus ac strenuus, habuitque duas filias quarum unam tradidit Palearensi comiti in uxorem, alteram vicecomiti de Landres (?)» *(Marca Hispanica,* col. 545); en cas de què aquesta senyora no hagués d'ésser identificada amb la segona dona d'Arnau Ramón, dita Adelaida, o si no resultés ésser la muller del comte Bernat Ramón, el nom de la qual ens és desconegut.

Pàg. 65, nota 1. — Aquest testament es troba copiat en el f. 19 del Cartulari major de Poblet, volum del segle XIII, en pergamí, existent a l'Arxiu Històric Nacional de Madrid (1244-B).

Al parlar de Bernat, comte de Ribagorça, fill de Ramón (a la pàg. 18) he fet esment de qualques documents indicant les dates que crec que els hi han de correspondre, però sense deturar-me a explicar la rectificació de les que en les copies que ens han tramès llur text apareixen del tot equivocades. Vaig a suplir ara aquella omissió. El que atribueixo a l'any 927, no necessita explicació, car adopto ara sens reserves la mateixa rectificació de data que havía ja establert En Serrano. Del de 942, que en el text publicat per En Serrano (pàg. 247) porta la següent data : «anno ab Incarnacione DCCCCº LXXXº», haig de dir, senzillament, que així com en alguns diplomes pallaresos i ribagorçans hi ha menció superflua de l'Era, en canvi, és molt versemblable que en el present s'hagi d'aplicar el sistema d'aquesta, en comptes del de l'Encarnació, malgrat que hi sigui consignat el segón. En quant a un dels documents que pretenc datar de 946, crec, com En Serrano (pàg. 224), que el copista al transcriure'l en el Cartulari d'Obarra va descuidar-se diverses xifres de la data, la qual deuría haver de dir, probablement, «Era DCCCCª LXXXª IIIIª» en lloc de : «Era DCCª XXXª IIII». De l'altre document que atribueixo al 946, em cal dir que crec s'han d'afegir senzillament dues C a la data del text publicat per En Serrano (pàgina 225), que diu : «Era DCCLXXXIIII», estranyant-me de la rectificació proposada per aquest autor, el qual voldría reduir-la a l'any 906.

Els sobrenoms dels reis Anfós II i Anfós III,

per Ferran Valls Taberner.

Els sobrenoms amb què popularment, des de més o menys antic, s'ha vingut distingint alguns dels reis catalans, solen respondre generalment a raons prou adequades, mentre que sol succeir al revés amb aquells altres que el capriciо el partidisme d'alguns autors ha volgut aplicar de vegades a certs monarques, no sempre mereixedors de qualificatius encomiàstics ni benvolents.

No caldria pas motivar la majoria dels sobrenoms populars dels reis de la gloriosa dinastia de Barcelona; però l'haver-me fixat en un antic text legal i la troballa d'un interessant document em porten a tractar dels qualificatius tradicionalment aplicats als reis Anfós II i Anfós III de Catalunya.

Cabalment, respecte del rei Anfós II, el Sr. Carreras Candi[1] (en veure son afany de tenir bona administració domèstica revelat en sos ordenaments de 1286, 1288 i 1291) havia volgut desvirtuar el sobrenom de «Liberal» amb què sol ésser conegut. De com, per l'excessiva llarguesa que, mal aconsellat, tingué en els primers temps de son regnat, li escau bé a dit monarca ésser qualificat de liberal, n'és una prova el següent capítol de les constitucions catalanes promulgades per ell en les corts celebrades a Montsó[2] en 1289:

Item cum nos receperimus in juventute nostra regnum nostrum et non habuerimus consiliarios nobis et terre nostre utiles et multa consumpserimus et dederimus de regno nostro in tantum quod ea que dedimus faciunt partem regni, quibusdam per violenciam, quibusdam per fraudem et quibusdam per dolum et juventutem, quod restituamur de omnibus redditibus sicut de castris, villis, mansis, villeriis, terris, molendinis, furnis et balneis, jurediccionibus et omnibus aliis rebus que pertineant ad regnum nostrum et ad terram nostram que sint inmobiles sive sedentes, que dederimus, vendiderimus, impignoraverimus, permutaverimus,

1. *Redres de la reyal casa* («Boletín de la R. Academia de Buenas Letras», t. V, pàg. 100).

2. Manuscrit de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Varia). La R. Acadèmia de la Història, en publicar les *Cortes de Catalunya*, ha tingut la mala idea de prescindir de les constitucions catalanes fetes en Corts generals.

concesserimus vel infraquiverimus vel per alium modum alienaverimus, post quam dictus dominus rex Petrus, felicis recordationis, pater noster, finivit dies suos, alicui vel aliquibus; ita quod incontinenti omnia absolute restituantur nobis, Nos enim predicta revocamus et volumus quod sint cassa et vana, nobis tamen solventibus et restituentibus precium quod per testes legales poterit in veritate hostendi fuisse datum et solutum et nobis restituentibus servicia que in veritate poterunt hostendi ex illa causa ab ipsis fuisse facta et precium eciam quod scribania nostra inde habuerit et nobis eciam reddentibus ea que ratione permutationis sive cambii habuerimus. Verumptamen si aliquis vel aliqui poterunt hostendere consilio nobis dato in hac curia per aragonenses et catalanos quod illud quod a nobis haberent ex justa causa haberent vel per servicium vel per alias res quod per ipsum consilium nostrum possit et debeat restitueri eis illas res que eis videantur fore juste ad restituendum, ita quód non recedant de Montesono donec de illis personis que ibi modo sunt predicta sint facta et expedita et alii qui non sunt hic citentur quod veniant et quod determinetur infra breve tempus illic ubi nos simus ipsis sequentibus curiam nostram. In hac tamen revocacione nostra non intendimus aliquam rem quam nos restituerimus quamcumque dominus rex Jacobus, avus noster, vel dominus rex Petrus, felicis recordacionis pater noster, acceperint ab aliquo per violenciam vel injuste, quia illa restitucio nobis multum placet et ipsam acceptamus.

En quant al rei Anfós III, el sobrenom de «Benigne» amb què generalment és designat, concorda perfectament amb les notícies que respecte de son tracte afable i senzill i de son caràcter feble i modest, ens tramet un curiós document* contenint les instruccions que son pare Jaume II li havia formulat amb ocasió de l'expedició per a la conquesta de Sardenya (1323), quan Anfós era infant hereu de la corona. Aitals instruccions, l'interès de les quals no em cal ponderar, demostren com Jaume II coneixia bé el caràcter de son fill, i són per altra part una prova més del gran talent polític i diplomàtic de dit monarca i del bon afecte que, malgrat els episodis externs, sentí sempre envers son germà, el rei Frederic de Sicília. La tenor de les instruccions, és aquesta:

Sia enformat l'infant de les coses que's seguexen:

Primerament, que sia ferm en justicia, axi que per favor ne per prechs de negu no vulla lexar justicia; e que mut sa manera en aço, cor tant es estat entro açi amoros, que si ara servava semblant manera seria tot lo fet en gran perill. — Item, que ell se vulla donar auctoritat e maturitat, cor ell es veat de ço que's lexa maneiar e tractar a tot hom, axi que un vil hom de peu lo pren a una part e's rahona ab ell axí assossegadament com si era un ric hom. E la gent de Italia son certs e entenents; e si no troben en ell ço que pertany a aytal com ell deu esser, menysprear-lien. — Item, que sia temprat en sos dons, cor en altra manera e alló que es de lla e ço [que] se·n porta no bastaria; e es lo maior perill que·l fet aquest pot haver fretura. E que per lo poder que·l senyor rey li ha donat no

* Arxiu de la Corona d'Aragó, cartes per numerar de Jaume II.

v[ulga] [do]nar castells ne viles ne rendes reyals, mas que partesca les terres hermes ... aytambe si alcuns lochs hauran de rebels que·ls puxa donar tota via en feu segons costum d'Italia.* — Item, com sia della, si els fets li venien de guisa que pogues trametre deça alcuna cosa, aixi d'aço del Jutje d'Arborea com d'altres coses, que sia curos de trametre deça al senyor rey ço que pusca, per ço que ço que s'es minvat ... rago per lo viatge pogues tornar a son estament. E si per aventura, [ço que Deus no] vulla, si els fets havien a durar e ell agues obs secors de ça, que [tantos]t que sia la e veja qual carrera tendran los fets que yo trameta aquella persona que ell sab que apportas al senyor rey ço que li pogues trametre de ça o que en l'altre cas certificas lo senyor rey qual ... hauien obs los affers, per que lo senyor rey hi procehis ab temps. — Item, vol lo senyor rey e mana al infant que per neguna manera del mon ne per menaç de negu ell no emprena affers novells ne·s meses en guerra ab negu rey ne ab neguna comuna sens fer ho saber al dit senyor rey e sens sa volentat e espres manament. — Item, li membre al infant que en los affers del rey Ffrederic, frare nostro e avoncle seu, se deia haver be e saviament honrant aquell e amant; en tal manera empero que·s guart de fer cosa per que la Sgleya de Roma ne·l rey Robert, qui es axi matex son avoncle, poguessen entendre qu ell preses part ab ell, cor aço poría esser gran corp e gran escandol [e] a aço deça e a allo della.

* Relacioni's això sobre el costum dels feus d'Itàlia, amb el següent interessant document: «Cum dominus infans Alfonsus, primogenitus et generalis procurator domini regis, scripsisset egregio viro Castruccio de Ancelminellis super habendam certificacionem de more Italicorum feudorum, rescripsit ei inter alia et certificavit ut sequitur : ¶ Ordo feudi italici destinatur infrascripto modo videlicet : Quilibet vassallus tenetur obedire et servire domino a quo feudum recipit et — Primo, quando Imperator vadit Romam ad suscipiendum coronam debet dominum suum sociare vel alium domino acceptabilem pro se mittere aut dimidium redditus feudi unius anni eidem subministrare. Secundo, per Imperiali exercitu vel correndo debet domino conferre secundum qualitatem et quantitatem sui feudi. Tercio, similiter debet conferre et adjuvare dominum simili modo pro filia maritanda. Quarto, pro se vel filio milite faciendo. Quinto, pro domino capto redimendo. Sexto, pro aliqua terra emenda. Et in hiis quinque semper secundum qualitatem et quantitatem sui feudi. Preter hec tenetur omnia observare qua in sacramento fidelitatis caventur.

Forma sacramenti hec est : Juro ego ... super hec sancta Dei Evangelia quod ab hac die in antea usque ad ultimam diem vite mee fidelis [ero] tibi domino meo excepto quam contra dominum Imperatorem et quod nunquam scienter ero in consilio vel auxilio vel in facto quod tu ammitas personam aut vitam vel membrum aliquod vel quod tu recipias aliquam lexionem vel injuriam vel contumeliam vel quod tu amittas aliquem honorem quem nunc habes vel in antea sis habiturus; et si scivero vel audivero de aliquo qui velit aliquod istorum contra te facere pro posse meo ut non fiat impedimentum prestabo et si impedimentum prestare nequivero quam cicius potero tibi nunciabo et contra eum ut potero tibi meum prestabo auxilium. Et si contingerit te rem aliquam quam habes vel habebis iniuste vel fortuito casu admittere eam te recuperare juvabo et recuperatam omni tempore retinere. Et si scivero te velle juste offendere aliquem et inde specialiter vel generaliter fuero requisitus, meum tibi prestabo auxilium sicut potero; et si aliquid michi in secreto manifestaveris, illud sine tua licencia nemini pandam vel per quod pandatur faciam. Et si consilium a me super facto aliquo postulaveris illud tibi dabo consilium quod michi magis videbitur tibi expedire. Et nunquam ex mea persona aliquid faciam scienter quod pertineat ad tuam vel tuorum injuriam vel contumeliam.

Qui dominum suum fidelitatem jurat ista sex semper in memoria debet habere : Incolume, Tutum, Honestum, Utile, Facile, Possibile.

Incolume, videlicet, ne sit in dampno domino suo de corpore suo. — Tutum ne sit eidem in dampno de secreto suo vel de monicionibus suis per quas tutus esse potest. — Honestum ne sit eidem in dampno de sua justicia vel de aliis causis que ad honestatem ipsius pertinere noscuntur.— Utile ne sit eidem in dampno de suis possessionibus. — Facile ne id bonum quod dominus leviter facere potest faciat ei difficile. — Possibile ne id quod possibile erat domino ei reddat impossibile.

Ut fidelis hec documenta caveat justum est, set quia non sufficit abstinere a malo nisi quod bonum est faciat sequitur ut super predicta consilium et auxilium domino suo prestare debeat si vult beneficio dignus esse.

Tres documents inèdits referents al *Don Quijote*, per J. Givanel Mas.

Al mestre Dr. N'Antoni Rubió i Lluch

Si s'ajuntessin en col·lecció tots els treballs manuscrits que hi ha dispersos referents a Cervantes i a la seva obra, es veuria que tot quant s'ha imprès pertanyent a aqueix assumpte és gairebé la meitat de quant s'ha escrit tractant d'aquesta matèria, i molts, al saber-ho, preguntaran : ¿És que solament s'ha publicat el més interessant, el millor, i han quedat escrits de mà els treballs de poca vàlua? No ho crec, per quant en la col·lecció cervantina d'En Bonsoms, que avui dia figura en la Biblioteca de Catalunya, hi ha un manuscrit d'En Benedicto Mollà i Bonet amb el títol de *Comentarios a los Pensamientos y Máximas del Quijote*, que si bé no és cap obra cabdal, no fa cap mal paper al costat d'altres obres impreses que es troben en dita col·lecció. Recordo que quan estudiava Retòrica i Poètica en l'Institut de Barcelona, el catedràtic de la dita assignatura, el malaurat cervantista En Climent Cortejón, feia fer als alumnes més aventatjats composicions poètiques i altres de fantasia i d'erudició referents al susdit escriptor alcalaí i a la seva obra, els quals treballs es llegien en la festa cervantina que es celebrava el 23 d'abril, dia de Sant Jordi, patró de Catalunya i aniversari de la mort d'En Cervantes, i en el meu curs se'n llegiren dos, un que tractava de la interjecció en el *Don Quijote* i un altre referent als diminutius en els escrits del dit autor, ambdós ben dignes de publicar-se i no quedar inèdits com han quedat. Un dels primers treballs literaris fets per En Pere Corominas fou una oda, endreçada a l'autor del *Don Quijote* i llegida en una de dites festes; hauria quedat inèdita, però sortosament fou premiada en un certamen de Girona.

I ja que he esmentat aquests treballs que han quedat en lletra de mà, cal recordar que a poc de morir en la nostra ciutat En Nicolau Díaz de Benjumea va tenir el llibrer Llordachs dues carpetes plenes de treballs manuscrits del citat cervantista, carpetes que anaren a mans d'un francès, a l'igual que els

manuscrits d'En Carreras i Lastortras anaren a parar a En Dumaine;[1] En Cortejón em digué algunes vegades que el conegut bibliòfil En Lluís de Mayora posseïa un interessant manuscrit, de mitjans del passat segle, que comprenia estudis cervantins; N'Isidre Bonsoms féu publicar la *Noticia de la verdadera patria (Alcalá) de El Miguel de Cervantes...*, etc.,[2] preciós manuscrit de P. Martí Sarmiento, escrit en el segle XVIII; farà un parell d'anys que s'ha publicat un treball inèdit d'En Gaietà Alberto de la Barrera que porta per títol *El cachetero del Buscapié*,[3] no fa molt el meu amic, el distingit bibliòfil cervantí N'Angel Uriarte, m'obsequià amb una còpia feta a màquina d'un article anònim, escrit a Conchinchina en 1859, i que porta per títol *Dos palabras sobre el Quijote*,[4] i així podria anar esmentant estudis cervantins que han quedat sense publicar-se degut, gairebé sempre, a manca d'editor en vida de llurs autors, i entre els tals puc esmentar-ne dos que em foren llegits per llurs respectius autors i esperen passar de lletra de mà a la d'impremta.

Farà cosa d'uns quatre o cinc anys que se'm presentà un jove alumne de la Facultat de Filosofia i Lletres de la nostra Universitat demanant-me consell referent a una obra que havia arranjat, era el *Don Quijote* en vers, amb la particularitat de què cada capítol de la novel·la era un romanç; vaig insinuar-li que no era cap novitat el que havia fet, però al voler veure com quedava el text cervantí, tinc de dir que vaig passar algunes hores embadalit veient la traça amb què el novell autor havia dut a terme la seva empresa. Al poc temps, un altre admirador d'En Cervantes em llegia un poema el protagonista del qual era Don Quixot, i haig de manifestar que després d'haver-me donat a conèixer alguns milers de versos, no sabia què admirar més : si la facilitat en la rima o la fantasia del poeta. Ambdós treballs han quedat inèdits, com també ho són els tres que transcriuré.

I. — EL «DON QUIJOTE» EN VERS

Això d'agafar l'immortal llibre d'En Cervantes i posar-lo en vers, com En Carulla va fer amb la *Bíblia*, no és cap cosa nova, ja que en 1891 un tal Carrillo de Albornoz va publicar el *Romancero de El Ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha*,[5] essent rebuda l'obra amb aplaudiments i celebrant l'originalitat de la idea, que en realitat no ho era. Cert que tota l'obra completa encara no s'havia fet en lletra de motllo, però assajos, sí, per quant, sense anar a altres terres, a la nostra ciutat hi hagué un bon home que es guanyava la vida venent

1. *Essai sur la vie et les œuvres de Cervantes, d'après un travail inédit de Don Luis Carreras* — París, Lemerre, 1897.
2. Barcelona, Verdaguer, 1898.
3. Santander, Vda. de Albira y Diez, 1916.
4. En nota final, el meu amic conjectura molt encertadament que és d'En Serafí Olave.
5. Madrid, J. Góngora y Alvarez, 1890.

llibres a domicili, en els temps aquells que feien furor les obres «a cuartillo de real la entrega», el qual publicà un *Ensayo poético sobre algunas aventuras de Don Quijote de la Mancha*;[1] i això, no solament s'ha fet en castellà, sinó que en italià[2] i en català[3] podria assenyalar exemples

Però si el llibre d'En Carrillo de Albornoz va publicar-se en 1890, i el d'En Clapera, que aquest era el nom del nostre repartidor d'entregues, tretze anys abans, cal advertir que un altre escriptor els havia pres la primacia, per quant en 1859 un tal Eduard Pérez Pedrero escrigué en un àlbum de pertenència de Na Pilar de Zenarruza[4] un fragment poètic del dit llibre cervantí.

Al meu entendre, el text d'En Pérez Pedrero és inèdit, no recordo haver-lo llegit en lloc, però aquest nom no és desconegut entre els bibliòfils cervantins, puix és autor de dos drames : un en cinc actes, que porta per títol *Isabel de Saavedra*,[5] i un altre en tres, intitulat *Isabel o la hija de Cervantes*.[6]

Potser algú em titllarà de poc gust en matèries literàries al veure que dono

1. Barcelona, Sulé hermanos, 1877.

2. *Don Chisciotte della Mancia*. — Napoli, Chiurazzo, 1891. Vegi's com tradueix En R. Capozzoli un fragment del cap. XVIII de la primera part:

«... La vide chella povera (addimmanna
Chisciotte e Sancio). — Si, la veco. — Chella
E fatta da l'eserceto, che manna
Pentapolino, re de li Schianchela,
Contra a lo gran Arcone, che commanna
A tutte li cafune de Portella
E che la figlia Arzira l'ha arrobatta
Nè de seje mise e chiú uce l'ha tornata.»
(Cant III, est. 33.)

Molts anys abans, en 1831, un tal Vincenzio Moreno va escriure un poema èpic burlesc «imitazione dell'originale spagnuolo», que porta per títol *Don Chisciotte della Mancia*.

3. En el *Semanario Católico de Reus*, número del 20 de maig de 1905, hi ha un fragment català d'una traducció del *Don Quijote* en vers, feta per En Ricard Clausells. De com aquest ha complert la seva tasca, es demostra copiant uns quants versos del susdit treball:

«...¡Oh hermosa principesa Dulcinea
que de aquest cor cautiu sou la senyora!
m'haveu fet molt agravi al despedirme
refusanme de vos ab la gran ansia
de manarme que jo no comparega
devant la vostra *fermosura*, pláigaus
de remembláus, senyora, d'eix subjecte
cor, que afligit pateix per l'amor vostre...»
(Part 1.ª, cap. 2.n)

4. Avui dia aquest àlbum pertany al Marquès de Jerez de los Caballeros. Una còpia manuscrita del treball d'En Pérez Pedrero es pot veure en la Biblioteca de Catalunya.

5. Madrid, E. Martínez, 1853.

6. El manuscrit original d'aquest drama forma part de la col·lecció cervantina del llibrer madrileny En Gabriel Molina. Vegi's el *Catálogo de una colección de libros cervánticos*. Madrid, Bibliófilos Españoles, 1916, núm. 945.

a conèixer una composició que no té res de particular, més ben dit, que no val res; però, els cervantistes sí que estaran contents de conèixer un nombre més de bibliografia cervantina.

El text manuscrit, diu així:*

«El Ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha. Traducción literal de prosa en verso.

CAPITULO PRIMERO

Que trata de la condicion y ejercicio del famoso hidalgo Don Quijote de la Mancha.

En un lugar de la Mancha,
de cuyo nombre no quiero
acordarme, segun cuentan,
vivía no ha mucho tiempo
un hidalgo de los de
larga lanza en astillero,
vieja adarga, rocín flaco,
galgo corredor y diestro.
Una olla de algo mas
de vaca que de carnero,
el salpicon las mas noches,
los sábados quebrantos, duelos,
las lentejas en los viernes,
y un palomino de exceso
los Domingos, consumian
de su hacienda los dos tercios.

* Perquè es vegi millor el treball d'En Pérez Pedrero, copio a continuació el text original d'En Cervantes:

«Que trata de la condición y ejercicio del famoso hidalgo Don Quijote de la Mancha.

»En un lugar de la Mancha, de cuyo nombre no quiero acordarme, no há mucho tiempo que vivía un hidalgo de los de lanza en astillero, adarga antiguo, rocín flaco y galgo corredor. Una olla de algo más vaca que carnero, salpicón las más noches, duelos y quebrantos los sábados, lan tejas los viernes, algún palomino de añadidura los domingos, consumían las tres partes de su hacienda. El resto della concluían sayo de velarte, calzas de velludo para las fiestas con sus pantuflos de lo mesmo, y los días de entre semana se honraba con su vellorí de lo más fino. Tenía en su casa una ama que pasaba de los cuarenta, y una sobrina que no llegaba á los veinte, y un mozo de campo y plaza, que así ensillaba el rocín como tomaba la podadera. Frisaba la edad de nuestro hidalgo con los cincuenta años; era de complexión recia, seco de carnes, enjuto de rostro, gran madrugador y amigo de la caza. Quieren decir que tenía el sobrenombre de Quijada o Quesada, que en esto hay alguna diferencia en los autores que deste caso escriben, aunque por conjeturas verosímiles se deja entender que se llamaba Quijana. Pero esto importa poco a nuestro cuento, basta que en la narración dél no se salga un punto de la verdad. Es, pues, de saber que este sobredicho hidalgo, los ratos que estaba ocioso, que eran los más del año, se daba a leer libros de caballerías con tanta afición y gusto, que olvidó casi de todo punto el ejercicio de la caza, y aun

Un buen sayo de velarte
concluía della el resto,
con las calzas de velludo
para fiestas de precepto,
que eran siempre celebradas
con pantuflos de lo mesmo;
y en dias de entre semana
se honraba por todo el pueblo
con el vellorí mas fino
de lo mejor, en lo bueno.
Tenía una ama en su casa
con ocho lustros completos,
y una sobrina de veinte
años poco mas o menos,
y un mozo de campo y plaza
que asi al rocín daba el freno
como usaba podadera.
Frisaba la edad de nuestro
hidalgo en cincuenta años;
su complexión recia, seco
de carnes, de rostro enjuto,
madrugador en extremo
y amigo aun mas de la caza.
Quieren decir que este nuestro
hidalgo el nombre tenia
de Quijada (aunque en esto
hay alguna diferencia
en los que el caso escribieron)
aunque por mil conjeturas
verosímiles, entiendo

la administración de su hacienda; y llegó a tanto su curiosidad y desatino en esto, que vendió muchas hanegas de tierra de sembradura para comprar libros de caballerías en que leer, y así llevó a su casa todos cuantos pudo haber dellos, y de todos, ningunos le parecían tan bien como los que compuso el famoso Feliciano de Silva; porque la claridad de su prosa y aquellas entricadas razones suyas le parecían de perlas, y más cuando llegaba á leer aquellos requiebros y cartas de desafíos, donde en muchas partes hallaba escrito : *la razón de la sinrazón que á mi razón se hace, de tal manera mi razón enflaquece, que con razón me quejo de la vuestra fermosura.* Y también cuando leía : *los altos cielos que de vuestra divinidad divinamente con las estrellas os fortifican, y os hacen merecedora del merecimiento que merece la vuestra grandeza.*

»Con estas razones perdía el pobre caballero el juicio, y desvelábase por entenderlas y desentrañarles el sentido, que no se lo sacara ni las entendiera el mismo Aristóteles si resucitara para sólo ello. No estaba muy bien con las heridas que D. Belianís dába y recebía, porque se imaginaba que, por grandes maestros que le hubiesen curado, no dejaría de tener el rostro y todo el cuerpo lleno de cicatrices y señales; pero, con todo, alababa en su autor aquel acabar su libro con a promesa de aquella inacabable aventura, y muchas veces le vino deseo de tomar la pluma y dalle fin al pie de la letra como allí se promete; ...»

que se llamaba Quijana;
otros asi lo entendieron.
Pero aquesto importa poco
á lo principal del cuento;
basta que su narracion
no se salga de lo cierto.

—

Es pues del caso saber
que este sobredicho hidalgo,
los ratos que estaba ocioso,
(que los mas eran del año)
se entregaba a la lectura
de libros disparatados
de caballeros andantes
con tal gusto aficionado,
que olvidó de todo punto
la caza, el rocín y el galgo,
y hasta la administracion
de su hacienda : y llegó a tanto
la aficion y desatino
en esto, del buen hidalgo,
que vendió muchas hanegas,
(sin parar en tanto o cuanto)
de tierras de sembradura,
para comprar libros; llevando
a su casa cuantos pudo
haber dellos : de entre tantos
ningunos le parecian
mejor que aquellos tan raros
que compuso el muy famoso
de Silva, el gran Feliciano:
la claridad de su prosa
y aquellos mil intrincados
dichos y razones suyas,
por demás extraordinarios,
de perlas le parecian;
y principalmente cuando
á leer llegaba aquellos
requiebros, retos al campo,
donde hallaba en muchas partes
escrito, si no me engaño:
La razon de la sinrazon que ahora
a mi razon se face,
de tal manera mi razon apura

que con razon me quejo
de vuestra crueldad y fermosura.
Y tambien cuando leia:
Los elevados cielos que de vuestra
alta divinidad divinamente
á vos con las estrellas fortifican,
y hacen merecedora
del gran merecimiento que merece
esa vuestra grandeza.
Y con otras razones le perdía
del pobre caballero el sano juicio,
y desvelábase por entenderlas
y por desentrañarlas el sentido,
que no se lo sacara
ni le entendiera el mismo
Aristoteles, si solo para ello
como Lázaro tambien resucitara.
No estaba del todo bien con las heridas
que don Belianis daba y recibía,
porque se imaginaba,
que aunque grandes maestros le curasen,
sin remedio tendría
el cuerpo y rostro lleno de señales.
Mas con todo alababa
de aquel autor el acabar el libro
con la oferta de aquella inacabable
y famosa aventura:
y muchas veces vinole el deseo
de empuñar la pluma,
y alli al pie de la letra el final dalle
como el autor promete...

Madrid, 24 de Enero de 1859 EDUARDO PEREZ PEDRERO

Qui compari el text del començament amb el del final hi trobarà remarcable diferència, ja que en tota la primera part s'hi veu facilitat, la qual cosa manca en l'acabament.

De si En Pérez Pedrero va acabar tot el text del *Don Quijote* o solament féu aquest fragment del capítol primer de la primera part, és cosa que ignoro.

II. — EL «DON QUIJOTE» EN LLENGUA CATALANA

Ha de confessar-se que s'ha trigat molt de temps a traduir la més celebrada de les obres d'En Cervantes al català, però si encara no es té avui dia una com-

pleta versió del *Don Quijote* en la nostra llengua, hem fet tantejos dignes d'ésser coneguts, ço que prova que hi ha desitjos de tenir-la.

En Rius, en la seva *Bibliografía cervantina*,[1] dedica set nombres a les traduccions catalanes del famós llibre d'En Cervantes,[2] i ha de dir-se que se n'han fet algunes més, ço que procuraré demostrar-ho en la present nota, així com aclarir i amplificar alguns conceptes i dates que es llegeixen en la dita *Bibliografía*.

En el núm. 860 de la dita obra, assenyala En Rius el fragment d'una traducció catalana del *Don Quijote* feta per En Francesc Pelai i Briz. Aqueix fragment és el capítol primer de la primera part; la revista que el publicà, *Lo Gay Saber;* la data, el 1.r d'abril de 1868; però no es diu que la dita traducció sigui d'En Pelai i Briz, sinó que figura anònima.

En el *Calendari Català del Any 1873* Barcelona, *Lo Porvenir*, 1873 s'hi troba un fragment del capítol segon de la primera part del *Don Quijote*. Llegit el text publicat en *Lo Gay Saber* i el del *Calendari Català*, ens ha semblat obra de un mateix escriptor.

En 1873 es publicà en el butlletí de l'*Asociación propagadora de la primera edición del Don Quijote* un fragment dels consells que donà D. Quixot a En Sanxo abans que aquest se n'anés a governar l'Ínsula Baratària (part 2.ª, capítol 42) la traducció dels quals fou feta pel catedràtic de la nostra Universitat En Gaietà Vidal i Valenciano. Probablement que hauria servit per a l'obra magna que projectava En Francisco López Fabra, intitulada *Proyecto de una edición del cap. XLII de la Parte Segunda del Quijote, en cien idiomas o dialectos*.[3]

En el número de la revista barcelonina *La Renaixensa*, corresponent al 15 d'abril de 1879,[4] es publicà un fragment d'una nova traducció catalana. Es tracta de la cançó que canta el cabrer Antoni en el cap. XI de la primera part. El traductor fou N'Ignasi Petit,[5] persona treballadora, dic això, per quant, segons es diu en la secció de *Noves* de la dita revista, va fer la traducció, gairebé completa, del *Don Quijote*, una comèdia en quatre actes que tenia per títol *Com més pobres més enginy*, un Diccionari de la rima i traduccions de poesies llatines i alemanyes.[6] Anys més tard, ço és, en 1891, al donar a l'estampa En Bulbena i Tusell la traducció de la dita obra d'En Cervantes, posà en els preliminars els versos d'Urganda endreçats a D. Quixot, traduïts per En Petit.

1. *Bibliografía crítica de las obras de Miguel de Cervantes Saavedra* (Madrid-Villanueva y Geltrú, 1895-1904).

2. Vegi's volum I, núms. 859-863 i 877-878.

3. El treball d'En Vidal i Valenciano es publicà també en una fulla sola, amb el peu d'impremta de la casa «Ramírez y Comp.ª».

4. Any IX, vol. II, pàg. 39.

5. Nasqué en 1813, morí en 1872.

6. N'Elías de Molins, en el seu *Diccionario Biográfico y Bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX*, esmenta d'En Petit un *Arte de aprender a leer por sí mismo*.

En 1882 començà a publicar-se en el diari barceloní *El Principado* una nova versió del llibre d'En Cervantes, feta per N'Eduard Tàmaro.[1] En Rius, en la seva esmentada obra, núm. 859, descriu detalladament aquesta edició, la qual no va arribar a termenar-se, puix que poc després d'acabada la primera part deixava de sortir el susdit diari. Nosaltres recordem haver vist en la col·lecció cervantina que fou d'En Cortejón uns plecs d'aquesta nova traducció amb notes marginals d'En Vidal i Valenciano.

En 1890, ço és, als vuit anys d'haver publicat En Tàmaro la primera part del *Don Quijote*, sortia amb el peu d'impremta de La Catalana un fragment dels consells de D. Quixot a En Sanxo, però no era la versió coneguda feta per En Vidal i Valenciano, sinó que aquesta nova traducció estava feta pel meu bon amic N'Antoni Bulbena i Tusell,[2]

Com s'ha pogut veure, encara no hi havia en 1882 una traducció completa del *Don Quijote*, i ha de dir-se que encara no hi és en català, ja que la que publicà En Bulbena i Tusell en 1891[3] no és sencera. Amb tot, ha de dir-se que el treball del nostre bon amic és el més extens que s'ha fet en la nostra parla i la traducció més curosa.

Sentint En Bulbena que no hi hagués en català un *Don Quijote* per als inants, tingué la idea de fer un arranjament *ad usum delphini* de l'esmentat llibre d'En Cervantes, i en 1894[4] donà a l'estampa una edició «abreviada a util del jovent», valent-se, com es pot suposar, del text de 1891, si bé alleugerint-lo molt i corregint-lo.

Amb motiu de les festes cervantines que es celebraren en 1905 pel III centenari de la publicació de la primera part del *Don Quijote*, es donaren a conèixer dos fragments de traduccions catalanes de l'esmentat llibre : un en la revista *Catalunya*, en el número de 30 d'abril, publicant *La vetlla de les armes* (part 1.ª, cap. III) i *La nit al Toboso* (part 2.ª, cap. IX) traducció molt curosa feta per En Joan Roselló; l'altre vegé la llum en el *Semanario Católico de Reus*, en el número corresponent al 20 de maig; en realitat no és una traducció, sinó un arranjament en vers de l'eixida de D. Quixot (part 1.ª, cap. II) fet per En Ricard Clausolles.[5]

Com he dit abans, de la traducció d'En Tàmaro solament es publicà la primera part, però ell tenia tota l'obra llesta. La segona part segueix inèdita en poder del ja esmentat Bulbena, però cal dir que, probablement En Tàmaro s'entretenia corregint la seva traducció, ço és, no la donava acabada del tot, per quant entre els molts papers cervantins que han passat per les meves mans, hi figura un capítol, l'últim de la segona part, escrit de lletra del dit

1. *L'ingeniós hidalgo Don Quixot de la Mancha* (Barcelona, Cristòfol Miró, 1882).
2. *Fragment reproduhit de la primera edició del Don Quixot de la Manxa ... y traslladat en sis idiomes neo-llatins, posant lo catalanesch entremitx...* (Barcelona, Jaume Puigventos, 1890).
3. *L'enginyos cavaller Don Quixot de la Manxa* (Barcelona, F. Altés, 1891).
4. *Don Quixot de la Manxa* (Barcelona, Fidel Giró, 1894).
5. Vegi's la nota núm. 3 de la pàg. 7.

Tàmaro, amb variants del que posseeix En Bulbena. Heu's aquí els dos textos : en la primera columna hi va el de propietat d'En Bulbena; en la segona, el capítol que figura en la Col·lecció cervàntica de la Biblioteca de Catalunya.

Capitol LXXIV

De com Dn. Quixot enmalalti, y del testament que fiu y de sa mort.

Puix las cosas humanas no son eternas, sino que sempre van en declinació de llurs principis, fins arrivar a sas derrerias, especialment las vidas dels homens, y com la de Dn. Quixot no tingués privilegi del cel pera detenir lo curs de la seva, arrivá a son fí y acabament quan éll menys ho pensava, puix ho ja fós per la melangia que li causava veurers vensut, o ja per disposició del cel que aixis ho ordenava, se li fixá una febre que lo tingué sis dias al llit, en los que fou visitat moltas vegadas pel Rector, lo Batxiller y lo Barber sos amichs, sens apartarse de son capsal Sanxo Panxa son bó escuder. Aquests creyent que la tristor de veurers vençut y de no mirar complert son desitj ab la llibertat y desencisament de Dolsinea lo tenian d'aquella sort, per totas las vias posibles procuravan alegrarlho dihentli lo batxiller que s'animés y alsés pera comensar son pastoral exercici, pera lo que tenia ja composta una égloga, que mal any pera cuantas Sanazaro habia compost; y que ja tenia comprats de son propi diner, dos famosos gossos pera guardar lo remat, l'un anomenat Barcino y l'altre Butron, venuts per un ganader de Quintanar. Mes per aixó no deixava Dn. Quixot sas tristessas. Cridaren sos amichs al metje, li prengué lo pols, y no li agradá molt y

Capitol LXXIV

De com Dn Quixot enmalalti, del testament que fiu y de sa mort.

Puig las cosas humanas no son eternas sinó que sempre van en declinació de llurs principis fins arribarne á llurs derrerias, especialment las vidas dels homens, y com la de Dn Quixot no tingués pas privilegi del cel, arribá sa fí y acabament cuant ell menys imaginaba; puig jatsia per la tristor que li causaba considerarse vensut, ó per designe del cel que aixis ho disposaba, se li apoderá una febre que'l tingué sis dias al llit, essentne entretant visitat moltas vegadas pel rector, lo batxiller y lo barber sos amichs, sens que's mogués del capsal son fidel escuder Santxo Panxa. Aquests creyentne que'l pesar de considerarse vensut, y de no trovarse complert son desitj de la llibertat y desencant de Dolsinea lo tenian d'aquella sort, per totas las vias feyan per alegrarlo, dihentli lo batxiller, que s'animés y alsses pera comensarne son pastoral exercici puig ja tenia composta una ecloga, que mal any pera cuantas n'escrigué Sannazaro; y també de son diner tenia comprats dos excellents gossos pera la guarda del remat, l'un anomenat Barcino y l'altre Butró, que li foren venuts per un negociant de Quintanar. Mes ab tot y açó Dn Quixot no deixaba sas tristessas. Cridaren sos amichs al metge, li prengué lo póls que nol contenta

digué que, per sí o per nó atengués a la salut de la sua anima, puix la del cos corria perill. Ho escoltá Dn. Quixot ab cor sosegat; mes no axí sa mestressa, nevoda y escuder, puix comensaren a plorar tendrament, com si ja l'oviressen mort. Fou lo parer del metje, que melangias y disgustos l'acavavan. Pregá Dn. Quixot que'l deixessen sol, puix volia dormir un xich. Ho feren axí y dormí d'una tirada, segons dihuen, mes de sis horas, tant que pensaren la mestressa y la nevoda que's quedaria en aquell son. Despertá passat aquell temps, y fent un fort crit, digué : benehit sia lo poderós Deu, puix tant de bé m'ha fet. Per fí sas misericordias no tenen limits, ni las acursan ni impideixen los pecats dels homens. Estigué atenta la nevoda a las paraulas del oncle y semblarentli mes concertadas de lo que solia dirlas, per lo menys en aquella malaltia y li preguntá: ¿que es senyor lo que diu vostra mercé? ¿tenim res de nou? ¿quinas misericordias son aquestas ó quins los pecats dels homens? Las misericordias, respongué Dn. Quixot, son nevoda meva, las que en aquest instant ha usat Deu ab mi, a qui com he dit, no las impedeixen mos pecats. Jo tinch ja judici lliure y clar sens las caliginosas sombras de la ignorancia que sobre dell m'hi posaren ma amargua y continua llegenda dels detestables llibres de cavallerias. Ja conech llurs disbarats y embusterias y no'm pesa, sino que aquest desengany ha arrivat tant tart, que no'm deixa temps pera fer alguna recompensa llegint altres que sian llum de l'ánima. Jo'm sentho, nevoda, a punt de mort; voldria ferla de tal manera que donés a entendrer que no havia sigut ma vida tan avol, que deixés renóm de

gayre y digué que per si ó per nó atengués á la salut de l'anima, puig la del cós corria perill. Fou ohít per Dn Quixot tranquilament : mes no axis per l'ama, nevoda y escuder, puig comensaren á plorar molt tendrament com si ja l'oviressen mort. Fou lo parer del metge que ennuitgs y melancolias l'acababan. Pregá Dn Quixot que'l deixessen sol puig volia dormir un xich. Ho feren aixis y dormí de tirada segons sol dirse, mes de sis horas, tant que imaginaren l'ama y la nevoda que s'hi quedaria. Despertá després de dit temps y llentsane un fort crit digué : benehit sia lo poderós Deu que tant de bé m'ha fet. Per cert sas misericordias no tenen terme ni las acursan ni impedeixen los pecats dels homes. Atengué la nevoda á las paraulas de l'oncle y semblantli mes concertadas de las que solia dirne almenes en aquella malaltia, li preguntá ¿que diu are vostra mercé? ¿tenim res de nou? ¿quinas misericordias son aquestas ó quins los pecats dels homes? Las misericordias, nevoda, respongué Dn Quixot son las que en aquest instant ha usat Deu ab mí, y á qui segons digui no li impedeixen mos pecats. Jo tinch are judici lliure y clar sens las boyrosas sombras de l'ignorancia, que demunt d'ell me possaren la meva amarga y continua llegenda dels avols llibres de las cavallerias. Conech llurs disbarats y falornias y sols me pesa, que aquest desengany sia tan tardá puig no deixa temps pera ferne alguna esmena llegintne altres que sien llum de l'anima. Nevoda, jo me sento á punt de mort, y voldria ferla aytal que donés á entendrer que no fou tan avol ma vida, que deixés renom de foll : puig encara que ho fonch no

boig : puix que ho he sigut, no voldria confirmar aquesta veritat en ma mort. Cerqueume, amiga a mos bons amichs, lo Rector, lo batxiller Samsó Carrasch y a mestre Nicolau lo barber, puix vull confesarme y fer mon testament. Mes d'aquest treball s'excusá la nevoda ab l'entrada dels tres. Tantost los veijé Dn. Quixot, digué : doneume l'en hora bona, senyors, de que ja no só Dn. Quixot de la Manxa, sinó Alonso Quixá a qui mas costums donaren lo renóm de bó. Ja só enemich d'Amadís de Gaula y de tota l'infinita caterva de son linatje : ja'm son aborribles totas las historias profanas de la andarullesca cavalleria, ja conech ma bajanada y lo perill en que'm posaren haberlas llegidas ja per misericordia de Deu, escarmentant en cap propi las aborresch. Ohint aixó los tres cregueren sens dubte que alguna nova bojeria l'habia escomés. Y Samsó li digué : ¿are Senyor Dn. Quixot que tenim nova de que está desencisada la senyora Dolsinea, surt ab açó vostra mercé : y are que estem tan prop d'esser pastors, pera pasar cantant la vida com uns princeps, vol vostra mercé ferse ermitá? Calle per sa vida, torne en sí y deixes de quentos. Los de fins are, replicá Dn. Quixot, que han sigut veritables en mon dany, los ha de tornar la mort ab la ajuda del cel en mon profit. Jo senyors sentho que'm vaig morint a tota presa, deixeu burlas apart y porteume un confés que'm confese y un notari que fassa mon testament, puix en tals moments com aquest no deu l'home burlarse ab l'anima : y aixis suplich que mentres que lo senyor Rector me confesa, vajen pel notari. Mirarentse uns als altres admirats de las paraulas de Dn. Quixot y encara que dubtosos, voldria que ho confirmes la meva mort. Crida, amiga, á mos amichs lo rector, lo batxiller Samsó Carrasch y mestre Nicolau lo barber puig vull confesarme y ferne testament. Mes d'aquest encarrech fou escusada la nevoda ab l'entrada de tots tres. Tantost foren vists per Dn Quixot los digué; doneume albricias bons senyors, puig ja no só Dn Quixot de la Manxa sinó Anfós Quixá á qui mas costums donaren lo renom de Bó. Ja só enemich d'Amadis de Gaula y de tota la caterva infinita de son llinatge; ja'm son aborribles totas las historias profanas de la cavalleria aventurera : ja conech ma ximpleria, y lo perill en que'm possá haberlas llegidas y ja per la misericordia de Deu en propi cap escarmentat las aborresch. Sentit açó pels tres imaginaren que n'era victima d'alguna nova bojeria; y Samsó li digué; ¿are, senyor Dn Quixot que tenim novas de que n'está desencantada la senyora Dolsinea surt vostra mercé ab açó; y are que estem tant prop d'esser pastors, pera passarne cantant la vida com uns princeps, vol vostra mercé ferse hermitá? Calli per sa vida, torne en si y deixes de cuentos, Los de fins are, replicá Dn Quixot. que foren veritables en mon dany, ab l'ajuda del cel los tornará la mort á mon profit. Jo, senyors, sentho que'm moro á tota pressa, deixen las burlas y portentme un confés pera confesarme y un notari que fassa mon testament, puig en aytals passos com aquest no deu burlarse l'home ab l'anima : y axis demano que mentres lo senyor rector me confessa, vaijen en cerca del notari. S'esguardaren tots admirats de las paraulas de Dn Quixot, y encara que dubtant lo volgueren creurer; y una de

lo volgueren creurer; y una de las rahons per las que conjecturaren que's moria, fou l'haber tornat tan facilment de boig a discret, puix a las ja ditas afegí altras rahons tan ben ditas, tan cristianas y ab tan concert, que del tot los tregué lo dubte y a creurer que estaba en son seny. Va fer sortir a tothom lo Rector y restá a solas ab ell, y lo confesá. Lo batxiller aná pel notari y poch després torná ab ell y ab Sanxo Panxa, qual Sanxo (que ja sabia per novas del batxiller l'estat de son amo) trobant a la mestressa y a la nevoda plorosas, comensá a fer pucheros y a llensar llágrimas. Acabas la confesió, y sortí lo Rector dihent : verament se mor y verament está en son seny Alonso Quixá lo Bó : y ja podem entrarhi pera que fassa son testament. Aquestas novas donaren una terrible empenta als ulls prenyats de la mestresa, nevoda y de Sanxo Panxa son fidel escuder, de tal manera que los fiu reventar las llágrimas dels ulls y mil profundissims sospirs del pit; puix verament, com alguna vegada s'ha dit, mentres que Dn. Quixot fou Alons Quixá lo Bó a secas, y mentres que fou Dn. Quixot de la Manxa, fou sempre d'apacible condició y d'agradable tracte, y per aixó no sols era ben volgut dels de sa casa sinó de tots quants lo coneixian. Entrá lo notari ab los demés y després d'escrit lo preambul del testament, y ordenat sa ánima Dn. Quixot, ab totas aquellas cristianas circunstancias que's requereixen, arrivat a las deixas, digué: item es ma voluntat que de certs diners que Sanxo Panxa, a qui en ma bojeria fiu mos escuder, té, puix han mitjansat entre abdós certs comptes y dona y pren, vull que no ni sia fet carrech, ni se ni demane rahó, sinó las senyals per ahont deduhiren que's moria fou l'haberne tornat tant prestament de foll á judiciós, puig á las ja referidas anyadí altres moltas rahons tant ben ditas, tan cristianas y concertadas que del tot perderen lo dubte. Fiu sortir lo rector á tothom y restanne á solas lo confessá. Lo batxiller aná pel notari, y poch després torná ab ell y Santxo (qui ja sabia per novas del batxiller l'estat de son senyor) trovantne plorosas á l'ama y la nevoda, comenssa á sanglotar y llensarne llagrimas. Acabá la confessió y sortí lo rector dihent: certament se mor y's trova en son seny Anfós Quixá lo Bó; y bé podem entrar pera que fassa son testament. Aquestas novas donaren una terrible empenta als prenyats ulls de l'ama nevoda y Santxo d'aytal manera que'ls fiu reventar las llagrimas dels ulls y mil pregons gemechs del pit; puig certament segons altres vegades n'es dit, mentres que Dn Quixot fou Anfós Quixá lo Bó á secas, y mentres Dn Quixot de la Manxa, sempre fou de blana condició y agradable tracte, y per çó no sols era ben volgut dels de sa casa sinó de tots cuants lo coneixian. Entrá lo notarí ab los demés y capsat feta l'introducció del testament y disposat per l'anima Dn Quixot ab totas aquellas circumstancias cristianas que's requereixen, arribat á las deixas digué : Item es ma voluntat que de certs diners que Santxo Panxa, á qui fiu escuder en ma bojeria, té, puig restan entre abdos certs contes, y dona y pren, vull que no ni sia fet carrech, ni se li demani rahó, sinó que si res sobra després de pagat lo que li dech, sia seu lo demés que será prou poch, y bon profit li fassa; y si essentne foll prengui part pera donarlí lo gobern de

que si res sobrés després d'haberse pagat lo que li dech, lo demés sia seu, puix será molt poch y bon profit li fassa; y si aixís como estant jo boig vaig esser part pera donarli lo gobern de la insula, pogués are estant seré donarli lo de un regne, li donaria, puix la sencillessa de sa condició y fidelitat de son tracte ho mereix; y girantse a Sanxo, li digué : perdonam, amich, l'ocassió que t'he donat de semblar boig com jó, fenthe caurer en l'erro en que jó cayguí de que foren y son cavallers aventurers en lo mon. ¡Ay! respongué Sanxo plorant, no's more vostra mercé, senyor meu, sinó prengue mon consell, y visca molts anys, puix la major bojeria que pot fer un hom en aquesta vida es deixarse morir sens mes ni mes, sens que ningú'l mate, ni altras mans l'acaben mes que la tristor. Mire no sia peresos, sinó alses d'aqueix llit, y anem al camp vestits de pastors segons tenim comensat; tal vegada detras d'alguna mata trobarem a la senyora Dolsinea del Tobós desencisada, que no hi haje mes que veurer. Si es que's mor d'enuitg de veurers vençut, donem a mi la culpa dihent que per haber jo singlat malament a Rocinant lo descavalcaren; quant y més que vostra mercé haura vist en sos llibres de cavallerias, esser cosa comuna descavalcar uns cavallers als altres, y al vençut d'avuy vencedor demá. Aixis es digué Samsó y lo fidel Sanxo Panxa está en lo cert d'aquets fets. Senyors, digué Dn. Quixot, anem despayet, puix en las nissagas d'antany, no hi ha moixonets enguany : jo era boig y ja tinch seny; vaig esser Dn. Quixot de la Manxa y are só, segons he dit, Alons Quixá lo Bó : puga mes ab vostras mercés mon penediment y ma veritat tornarme a la bo-

l'insula, pogués are en mon seny donarli lo d'un regne, li donaria puig ho mereixen la sencillessa de sa condició y fidelitat de son tracte: y girantse á Santxo li digué : perdonam amich l'ocasió que t'he donat de semblarne foll com jo, fente caurer en l'erro en que jo caygui de que foren cavallers aventurers en lo mon. ¡Ay! respongué Santxo plorant no's mori vostra mercé mi senyor, prengue mon consell, y visca molts anys, puig la major bojeria que pot ferne un home en aquesta vida es deixarse morir sens mes ni mes, sens que ningú'l mate, ni altres mans l'acaben que sa melancolia. Mire no sia peresós, alsses d'aquest llit, y anem tots al camp vestits de pastors segons concertarem; puig tal vegada derrera d'una mata trovaren á Dolsinea desencantada que no caldrá demanar mes. Si es que's mor del pessar d'esser vensut donem á mi la culpa dihent que per haberne jo singlat malament a Rocinant lo descolcaren : cuant y mes que vostra mercé haurá vist en los llibres de cavallerias esser molt comú descolcar uns cavallers als altres y aycel que avuy es vensut n'es lo vencedor demá. Axis es digué Samsó y Santxo n'esta en lo cert. Senyors, digué Dn Quixot anem despay puig que en los nius d'antany no hi ha pas moxons enguany; jo n'era foll y no ho só : n'era Dn Quixot de la Manxa y are só segons he dit Anfós Quixá lo Bó : puguia ab vostras mercés ma veritat y arrepentiment tornarme l'estimació de tothom y proceesca lo notari. Item deixo tota ma hisenda á porta tancada á ma nevoda Antonia Quixana açí present, detret primer lo mes ben parat de lo menester pera complirne las deixas fetas; y la primera satis-

navolensa que de mi's tenia, y proceesa endevant lo senyor notari. Item deixo tota ma hisenda a porta tancada a ma nevoda Antonia Quixana açí present, detret primer de lo mes bó d'ella lo que sia precís pera cumplir las demés deixas fetas; y la primera cosa que vull que sia complerta es que sia pagat lo salari que dech del temps que ma mestressa m'ha servit y ademes vint ducats pera un vestit. Deixo per mos albaceas al Sr. Rector y al senyor batxiller Samso Carrasch, açí presents. Item, es ma voluntat que si Antonia Quixana ma nevoda volgués casarse, se case ab home de qui primer s'haja feta informació de que no sab que cosa sian llibres de cavallerias; y en cas de que s'esdevindre que ho sab y ab tot y això ma nevoda volgués casarse ab ell y si cases, perda tot lo que li he deixat, lo que pugan mos albaceas distribuir en obras pias a sa voluntat. Item suplich als dits senyors mos albaceas, que si la bona sort los portés a coneixer al autor que dihuen formá una historia que per açí corra ab lo titol de «*Segona part de las hessanyas de Dn. Quixot de la Manxa*», de ma part li demanen, quan encaridament pugan, perdone l'ocassió que sens pensarho li doní, d'haber escrit tans y tant grans disbarats com en aquella escriu, puix surtho d'aquesta vida ab escrupol d'haberlhi donat motiu pera escriurels. Tancá ab això lo testament, y sobrevenintle un desmay, se estirá de llarch a llarch en lo llit. S'alborotaren tots, y acudiren a son remey, y en los tres dias que visqué després d'aquell en que fiu son testament se desmayava sovint. Anava la casa alborotada; mes ab tot menjava la nevoda, brindava la mestressa y s'alegrava Sanxo Panxa; puix lo facció que vull que's fassa es pagarne lo salari que dech del temps que l'ama m'ha servit y mes vint ducats per un vestit. Anomeno per Abaceas al senyor rector y al senyor batxiller Samsó Carrasch are presents. Item vull que si ma nevoda Antonia Quixana vulgués casarse sia ab home de qui avans sia feta informació de que no sab que sian llibres de cavallerias; y en cas de que s'esverine que ho sab y ab tot y açó ella volgues casarsi y si case perdia tot lo deixat que podrán los marmesos repartir a sa voluntat en obras pias. Item prego á mos marmessors que si la bona sort los fes coneixer l'autor que dihuen escrigué una historia que dihuen corra impresa ab lo titol de «Segona part de las hessanyas de Dn Quixot de la Manxa» li diguen de ma part ab tot l'encariment posible, perdoni l'ocasió que sens pensarho li doní de haber escrit tants y tan grands disbarats com allí escriu puig surtiré d'aquesta vida ab escrupol d'haberli donat motiu pera escriurels. Ab açó fou clós lo testament y prenentli un desmay estirás de llarch á llarch en lo llit. S'alborotaren tots y acudiren al remey y en los tres dias que encara visqué, se desmayaba tot sovint. Anaba la casa alborotada mes ab tot menjaba la nevoda, brindaba l'ama, y se regocitjava Santxo Panxa; puig lo del heretar tempera á l'hereu la memoria de la pena que n'es de rahó pel mort. Per fí arribá la derrera per Dn Quixot, després de rebuts tots los sagraments, y d'haber abominat ab moltas y fundadas rahons dels llibres de caballerias. Trovás present lo notari y digué que may habia llegit en cap llibre de cavallerias que un cavaller aventurer moris en son llit tan sosegada y cristiana-

del heredar alguna cosa, borra o tempera en lo hereu la pena que es de rahó deixe lo mort. Per fí, arrivá l'últim de Dn. Quixot, després de rebuts tots los sagraments y després d'haver abominat ab moltas y fermas rahons dels llibres de cavallerias. Trobás present l'escribá y digué que may habia llegit en cap llibre de cavallerias que quelcun cavaller aventurer hagués mort en son llit tant sossegadament y tant cristiá com D. Quixot, qui entre compasions y llágrimes dels que allí se trobaren entregá son esperit : vull dir que's morí. Veijentho lo Rector, demaná al notari li donés per testimoni com Dn. Alons Quixá lo Bó, anomenat comunment Dn. Quixot de la Manxa, habia passat d'aquesta present vida y mort naturalment; y que aytal testimoni demanava pera toldrer l'ocassió de que que... altre autor que no fós Cide Hamete Benengeli, lo resucites falsament y fés inacabables historias de sas hessanyas. Aquesta fí tingué l'ingeniós hidalg de la Manxa, qual lloch no volgué posar Cide Hamete puntualment, per deixar que totas las vilas y llochs de la Manxa contendisen pera afillarsel y tenirlho per seu, con contendiren las set ciutats de Grecia per Homero. Deixan de posarse aquí los plants de Sanxo, Nevoda y Mestressa de D. Quixot y los nous epitafis de sa sepultura, encara que Samsó Carrasc li possá aquest:

Jau ací lo fidalg fort,
Que a tal extrem arrivá
De valent, segons es sort
Que la mort no triunfá
De sa vida ab sa mort.
Tingué a tot lo mon en poch;
Fou l'espantall y lo goig

ment com Dn Quixot, qui entre compasions y llagrimas dels que allí's trovaban entregá son esperit; vull dirne que morí. Vist pel rector, demaná al notari li donés per testimoni com Anfós Quixá lo bó, comunament anomenat Dn Quixot de la Manxa habia passat d'aquesta present vida y mort naturalment; demanantne aytal testimoni pera sostreure l'ocasió de que algun altre autor que Cide Hamete Benengeli lo resucités falsament fentne inacabables historias de sas hessanyas. Aquesta fí tingué l'ingeniós hidalgo de la Manxa de qui lo lloch de sa naturalesa no volgué Cide Hamete possarlo puntualment pera deixar que totas las vilas y llochs de la Manxa disputessen per afillarsel y tenirlo per seu, com disputaren las set ciutats de Grecia per Homero. Deixan de posarse aquí los plors de Santxo, nevoda y ama de Dn Quixot y los nous epitafis de sa sepultura, si bé Samsó Carrasch li possá aquest:

Açí jau l'hidalgo fort,
que á tal extrem arribá
de valent, que'n cal recort
que la mort no triunfá
de sa vida ab sa mort.
Tingué á tot lo mon en poch;
fou l'espantall y lo goig.
del mon en tal conjuntura
que acreditá sa ventura
morir seré y viurer foll.

Y lo prudentissim Cide Hamete digué á sa ploma, açí restarás penjada d'aquesta y d'aquest fil-ferro, ni sé si ben trempada ó mal tallada penyola meva, y açí viurás tú llarchs segles si presumptuosos y malandrins historiadors no't despenjan pera profanarte. Mes ans de que't toquen be'ls pots advertir, y dirlos com millor pogueres:

Del mon en tal conjuntura
Que acreditá sa ventura
Morir savi y viurer boig.

Y lo prudentissim Cide Hamete digué a sa ploma; ací romandrás penjada d'aquesta y fil de ferro, no sé si ben trempada o mal tallada, penyola meva, ahont viuras llarchs sigles si presumptuosos y malandrins historiadors no't despenjan pera profanarte. Mes abans de que't toquen los pots advertir y dirlos de la millor manera que pogueres

Ela, ela, follonets,
De ningú sia tocada
Que aquesta empresa, bon Rey
Pera mi estava servada.

Sols pera mi nasqué D. Quixot y jo pera ell; ell sapigué obrar y jo escriurer : sols abdós som pera hú a despit y enuitg del escriptor fingit y tordesillesch que s'atreví o s'ha d'atrevir a escriurer ab ploma d'avestrús grosera y mal pulida las hessanyas de mon valerós cavaller, puix no es carrega pera sas espatllas, ni asumpto pera son refredat ingeni; a quí advertiras, si per cás arrivas a coneixel, que deixe reposar en la sepultura los ja podrits ossos de Dn. Quixot y nol vulla portar contra tots los furs de la mort a Castella la vella, fentlo sortir de la fossa, ahont certa y veritablement jau estes de llarch a llarch, imposibilitat de fer tercera jornada y nova surtida : puix pera fer burla de tantas com feren tants cavallers aventurers, son prou las duas que éll fiu, tant a gust y beneplacit de tots quants las entengueren, aixis en aquests com en los extranys reyalmes; y aixis complirás ab ta cristiana professió aconsellant

Ea, ea follonets
de ningu sia tocada
puig tal empresa bon rey
pera mí n'era servada.

Sols pera mí nasqué Dn Quixot y jo per éll : éll sapigué obrar y jo escriurer; sols abdos pera hú á despit y enuitg del escriptor finjit y tordesillesch, que s'atreví á escriurer ab ploma d'avestrus grosera y mal trempada las hessanyas de mon valerós cavaller, puig no es carrega pera sas espatllas ni asumpto de son constipat ingeni; y á qui advertirás si arribas á coneixer que deixe reposar en la sepultura los cansats y ja podrits óssos de Dn Quixot y no'l vulla portar contra los fors de la mort á Castella la vella, fentlo sortir de la fossa ahont real y verament jau estés de llarch á llarch, imposibilitat de ferne tercera jornada y sortida nova : puig pera ferne burla de tantas com ne feren tants cavallers aventurers, prou n'hi ha ab las dos qu'ell fiu tant á gust y bon grat de tots cuants á sa noticia arribaren tant d'aquests com dels estranys realmes : y ab açó cumplirás ab ta cristiana profesió aconsellant bé á qui mal te vol; y jo restaré satisfet y ufá d'haber sigut lo primer que gossá enterament lo fruit de sos escrits, segons desitjaba, puig no fou altre mon desitj que possar en aborriment dels homes las fictas y disbaratadas historias dels llibres de cavallerias, puig per las de mon veritable Dn Quixot van ja ensopegantne y tenen de caurer del tot sense cap dubte. Vale.

bé a qui't vol mal; y jo restaré satisfet y ufá d'haber sigut lo primer que gossá lo fruit de sos escrits enterament, segons desitjava, puix no ha sigut altre mon desitj, sinó posar en aborriment dels homens las fictas y disbaratadas historias dels llibres de cavallerias, que per las de mon veritable Dn. Quixot van ja ensopegant y han de caurer del tot sensa cap dubte. Vale.

Per les variants que es troben a un i altre text, sembla que el primer, ço és, el d'En Bulbena, estava destinat a la impremta, però quelcom hi ha en el segon que s'ajusta més a l'original, si bé en un i altre s'hi troba un blanc destinat a posar la paraula catalana equivalent a «espetera».

Pere II el Gran : el desafiament amb Carles d'Anjou, per Ferran Soldevila.

Malgrat la seva suggestió inevitable, el famós desafiament de Pere el Gran amb Carles d'Anjou no ha estat documentat o reconstruït sinó com de passada. Els nostres historiadors i erudits, sol·licitats per aspectes més fonamentals de la història pàtria, l'han deixat de banda; i dels estranys, mancats els uns d'informació, o duts de parcial lleugeresa, han negat l'adveniment del rei d'Aragó al camp de Bordeus, i els altres (parlo sempre dels historiadors moderns) han vingut fornint ací i allà, en estudis de finalitat més vasta, dades disperses, extretes d'arxius anglesos, catalans, francesos o napolitans. Sols en dues obres precioses (de caràcter estrictament diplomàtic l'una, d'història vivent i aciençada l'altra), dos escriptors sicilians, Isidoro Carini[1] i Michele Amari,[2] van treballar per abraçar i esclarir la totalitat dels fets. I així, el primer, entre els materials que aplegà en el nostre Arxiu de la Corona d'Aragó, publicat per la Societat Siciliana d'Història, va incloure un apèndix de divuit diplomes relatius al desafiament; i el segon, en *La Guerra del Vespro Siciliano*, no pogué estar-se de seguir el rei En Pere als seus reialmes ibèrics, quan, abandonada Sicília, s'adreçà vers ponent, per satisfer el deure contret; no gosant rependre la història dels esdeveniments de l'illa fins a deixar-lo camí d'Aragó, la gesta acomplerta.

La troballa d'un conjunt interessant de diplomes inèdits, que poc de temps ha queia sota els meus ulls, m'impulsen avui a entrependre aquesta monografia, la primera d'una sèrie que, sobre el regnat de Pere el Gran, tinc en preparació.[3]

1. *Documenti per servire alla storia di Sicilia pubblicati a cura della Società Siciliana per la Storia patria.* a càrrec de G. Silvestre. Prima serie diplomatica, vol. V. — Palermo, 1882.

2. Amari (Michele), *La Guerra del Vespro Siciliano.* Nona edizione. Milano-Napoli-Pisa, 1886. Tracta de l'afer del desafiament en el vol. I, pàgs. 336-341, i en el vol. II, pàgs. 19-26.

3. Vet aquí els títols de les principals monografies: *La guerra contra els sarraïns valencians*, *Les lluites contra els barons de Catalunya*, *Els grans aparellaments per a l'expedició a l'Àfrica*,

I

Caràcter predominantment cavalleresc de Pere II.

«Barons — havia dit el rei d'Aragó als seus ambaixadors, en escoltar la missatgeria afrontosa de l'angeví — anats al rei Carles e ... escondits m'en axi com vos vos esconderiets de hun altre cavaller qui us reptas de fe e de llealtat; e no li n menets neguna honor que jo lo y menare cos a cos.» I en aquestes paraules altives, que el seu cronista li atribueix,[1] i en llur decisió cavalleresca, el caràcter animós, una mica arrauxat, de Pere el Gran, es destaca vivament. Sentia el monarca que la seva puixança no li provenia de la reialesa, de la qual podia's despullar sense minva, per restar i obrar com a simple cavaller; i tenia una confiança ferma en l'acuïtat del seu enginy, en la seva destresa en el combat i en aquella vigoria atlètica del seu cos, per la qual el signava Sordello, en *la valletta amena* de l'Antipurgatori, a l'esguard atent i penetrant del mantuà i el florentí.[2] Aquesta confiada assegurança en la pròpia virtut és justament condensada en aquelles paraules que adreçà als barons de Catalunya, en una hora per a tots angoixosa : «E yo, barons, no son sino hun cavaller. E entre els altres, si m pot romanir lo cavall e les armes, aytant ben cuyt vivre de cavalleria com nengu qui hic sia.»[3] I és això el que sintetitzava el poeta en el tercer hexàmetre de l'epitafi de Pere II, a Santes Creus:[4]

Audax magnanimus sibi miles quisque fit unus.

Els preparatius de l'Infant Anfós contra l'amenaça d'invasió francesa, La incursió franco-navarresa en Aragó, La incursió catalano-aragonesa en Navarra, La lluita contra Joan Núnyez de Lara, senyor d'Albarrací i vassall de Santa Maria, La creuada de Felip l'Ardit, Les relacions amb França, Castella, Mallorca, Portugal, Anglaterra i altres estats, Notes biogràfiques sobre alguns personatges del temps de Pere II, Pere el Gran en la llegenda i en la literatura.

1. Desclot (Bernat), *Crònica del Rey en Pere e dels seus antecessors passats, amb un prefaci sobre els cronistes catalans, per Josep Coroleu.* Barcelona, «La Renaixensa», 1885. Cap. XCIX.

2. En la *valletta amena* de l'Antipurgatori fou plaçat Pere II pel Dant. Allí el trobava, ensems amb Carles d'Anjou, el seu terrible rival *dal maschio naso*, cantant ara acordadament llaors a la Verge:

Quel que par si membruto e che s'accorda
Cantando, con colui dal maschio naso,
D'ogni valor portò cinta la corda.
(*Purgatori*, VII, 112)

Algú ha cregut que el títol de *Gran* que els seus súbdits li donaren fou degut precisament a aquesta seva parença física (V. Giacomo Poletto, *Dizionario Dantesco*, Siena, 1887, vol. V: Pietro, re d'Aragona). El Neocastro ens parla de com, camí de Bordeus, disfressat, «nichil regie dignitatis in persona sua mostrabat, preter quam mirabilis stature membra composita et regalem aspectum». (Bartolomeo de Neocastro, *Historia Sicula*, cap. LXVIII. Ed. Rosario Gregorio; *Bibliotheca scriptorum qui res in Sicilia gestas sub Aragonum imperio retulere.* Palerm, MDCCXCI, vol. I, pàg. 95.

3. Desclot, cap. CLVII.

4. Bofarull (Pròsper), *Los Condes de Barcelona vindicados.* Barcelona, 1836. Vol. II, pàg. 245.

II

Situació compromesa de Carles d'Anjou.

El rei Carles, «que havia llongament continuat en guerres e era vell e madur en tots sos feyts»,[1] no desconeixia el caràcter del seu adversari; i, en la situació desaventatjosa en què es trobava, cuidà treure partit de l'ardidesa baronívola de Pere el Gran. Abandonat el setge de Messina, refugiat a Reggio, havia vist els estols catalans assolir, des del primer encontre,[2] la senyoria de la mar; dubtava, no res menys, de la fidelitat dels seus dominis italians i havia de témer la continuació de les relacions entre els prohoms de la Itàlia gibelina i el novell campió de la causa llur.[3] Era finit el termini durant el qual la república de Pisa havia de prestar subsidi de vaixells al rei Carles, i era, per contra, sol·licitada pels afalacs del Català a regirar-se contra aquell o almenys a romandre neutral.[4] Més de quatre mil presoners pullesos i napolitans havent estat perdonats i repatriats pel rei d'Aragó, anaven per llur país escampant l'anomenada de les victòries catalanes i de la magnanimitat reial.[5]

Malgrat no ésser encoratjadora (mai no ho fou) la situació financiera de Pere el Gran,[6] el perill era imminent per a Carles d'Anjou. Ara, el temps tardoral semblava posar una treva a la lluita i el rei de Jerusalem havia llicenciat una part dels seus efectius.[7] Però, el mal temps finit, era evident que Pere II passaria amb els seus exèrcits a la Calàbria, i en els preparatius de l'expedició treballava.[8] Els sotmesos d'enllà de la mar l'esperaven com a lliberador i la

1. Muntaner (Ramon), *Crònica*. Edició Bofarull. Barcelona, 1860. Cap. LXXII.

2. Carini, *Documenti inediti*. Diplomes CIX i CXV.

3. Continuació, perquè les seves relacions amb els gibelins havien començat abans d'ésser rei d'Aragó, cap al 1268. (V. Amari, *Vespro*, I, pàg. 53, 134 i segs.). Per a les primeres relacions essent ja rei de Sicília, V. Carini, op. cit., diplomes XC, CXIV, CXV, CXVI, CXXXIV, CXLVII i Amari, op. cit., vol. I, pàg. 319.

4. Carini, op. cit., CXIII.

5. Desclot, cap. XCVIII; Saba Malaspina, *Continuatio Historiae*, ed. Gregorio, vol. II, pàgina 385; Muntaner, cap. LXXIV; Neocastro, cap. LIII.

6. Ultra el subsidi votat a les Corts de Catània, el rei es veia obligat de recórrer a mant préstec (Amari, *Vespro*, vol. I, p. 268, 294, 296), a empenyorar cinc copes d'or i d'argent i un anell d'or amb maragdes (Carini, *Documenti*, diploma XXX), a reivindicar els béns dels ultramontans (Amari, op. cit., 297 i 326), a reclamar, bo i condemnant-la, un quart en la pirateria (Carini, op. cit., diploma CCC).

7. Desclot, cap. XCVII; Saba Malaspina, *Cont.*, pàg. 384; *Historia Conspirationis Johannis Prochytae*, edició Gregorio, vol. I, pàg. 274; Codex Laurencià Plut. xliii, n. 23 del *Tesoro* di Brunetto Latini, publicat per Amari, *Altre Narrazioni del Vespro Siciliano*, Milà-Nàpols-Pisa, 1887, p. 20.

8. V. Carini, *Documenti*, els diplomes XC, CXVI i CXXXIV, on anuncia a diversos partidaris seus d'Itàlia el propòsit de passar aviat a terra ferma, per conquerir la resta dels seus reialmes. V. també CXX i CXXVI, on es declaren preparatius navals. Altrament, Pere II no esperà el bon temps per recomençar les hostilitats, ans a mig gener donava el cop de mà de la Catona (CCCXCV i Appendice X). Per als preparatius posteriors, V. els diplomes CCCCXXI, CCCCXCVII i CCCCXLIII fins a CCCCXLVIII.

seva arribada produiria d'una manera fatal l'alçament contra Carles I. Calia, doncs, a aquest, si volia evitar-lo, allunyar el novell rei de Sicília dels seus dominis, o, almenys, posar un ajornament a les esperances de llibertat que els seus reialmes nodrien. A aquesta fi, imaginava el desafiament.

Imagina l'astúcia del desafiament.

Totes les cròniques s'acorden a donar aquesta explicació del repte. Fou un acte eminentment polític, no cap impuls cavalleresc. Güelfs i gibelins així ho reconeixen, i és la finalitat que li assignen, la d'allunyar l'adversari. Afegint Saba Malaspina[1] que el rei Pere volia explorar, tal vegada, amb les missatgeries diverses, l'estat de l'exèrcit francès i veure les seves posicions; i suposant encara Guillem de Nangis que el rei d'Aragó, coneixent la nació franca, la seva delicadesa, les seves molles habituds, esperava que la intempèrie de l'aire i un llarg sojorn en clima estranger li produirien malalties i l'afeblirien, com més d'una vegada s'era esdevingut.[2]

No en tot podien, però, concordar els historiadors d'ambdues bandes, i la contradicció sorgeix en destriar quin fou dels dos monarques l'inventor de l'astúcia i el llançador de l'ultratge. No obstant, la línia de discrepància no és marcada d'una manera absoluta per llur inclinació partidista : així, Ptolomeus Lucensis, Saba Malaspina i Giovanni Villani, de tendències güelfes, donen la iniciativa de l'insult a Carles, per bé que això no interdiu al segon d'acusar Pere el Gran d'haver volgut allunyar l'adversari.[3]

En Muntaner condemna la resposta de Pere II.

Per contra, tots els cronistes gibelins convenen a presentar Carles d'Anjou treballat per la rancúnia, temerós de perdre encara la resta del patrimoni arrabassat a la casa de Suàbia, cercant en la seva llarga experiència política la forma de pal·liar els perills que l'amenaçaven, i enviant, finalment, els seus missatgers al rei d'Aragó, per reptar-lo de fe i de lleialtat. I és d'observar la posició del nostre Muntaner que, lluny de lloar la resposta de Pere el Gran, sentenciosament la condemna, cercant a disculpar-la en la maldat d'algun conseller i en l'arrauxament de la seva jovenesa : «es ver que era jove, e la sanch li bollia, que no l avia tan escabrentada com lo rey Carles».[4] I aquesta condemnació d'una gest així ple

1. Saba Malaspina, *Cont.*, pàg. 386.

2. Guillaume de Nangis, *Gesta Philippi tertii Francorum regis (Historiens des Gaules*, vol. 20, pàg. 522). També Raynald (Odoric) en els *Annales Ecclesiastici* (Colònia, 1694) accepta semblant afirmació, vol. XIV, pàg. 340. El *Memoriale potestatum Regiensium* (ed. Muratori, *Rerum Italicarum Scriptores*, Mediolani, MDCCXXVI, tom VIII, pàg. 1156), suposa que els reis es convingueren en el desafiament per evitar la mortalitat que llur guerra havia de produir. Una semblant opinió sosté Marino Sanudo Torsello en la seva *Istoria del Regno di Romania*, pàg. 151, publicada per Charles Hopf, en *Croniques Grécoromanes inédites ou peu connues*, Berlín, 1873.

3. Saba Malaspina, *Cont.*, p. 385; Giovanni Villani, *Historie Fiorentine* (ed. Muratori, R. I., vol. XIII, pàg. 295); Ptolomeus Lucensis, *Historia Ecclesiastica* (ed. Muratori, R. I., vol. XI, pàg. 1188). Giachetto Malespini, *Istoria Fiorentina* (ed. Muratori, R. I., vol. VIII, àg. 1037), sosté els mateixos punts de vista que Saba Malaspina.

4. Muntaner, cap. LXXII. És colpidora la virulència que posa el cronista en l'atac als mals consellers. De l'únic que sabem (V. pàg. següent) que tingués intervenció activa en aquest

de gallardia, en boca de l'ardent panegirista del casal de Barcelona, d'aquell que perfidieja tothora a cercar el caire bell i favorable de les gestes reials, té una valor tan contundent, que fa pensar si fóra un judici arrelat en la consciència de la Catalunya contemporània i que no podia ésser contradit pel cronista. I així ho manifesten aquestes seves paraules : «e per ço diu hom, e axi es veritat, que hanch lo Senyor rey Darago no fo enganat en feyt de neguna guerra sino en aquesta».[1]

L'opinió d'En Muntaner és a bastament fonamentada. Cal recordar tan sols els oferiments de submissió que rebé Pere II dels pobles calabresos, des del cop de mà felicíssim de la Catona i més encara des de la seva arribada a Reggio;[2] així com la victoriosa ofensiva catalano-siciliana[3] i les revolucions que, contra el poder angeví, havien d'esclatar a la Calàbria i a Nàpols.[4] El sentiment cavalleresc de Pere el Gran va sobreposar-se en aquella ocasió a la seva clara vidència política; i era precís que el cavaller vengés l'ultratge rebut, menyspreant tot altre imperatiu, abans de consentir que la seva honor i la seva fama en patissin. És probable, però, que, en atansar-se el departiment, albirés la falta comesa, i en sentís recança dintre el cor, veient esvanida, potser per sempre, l'avinentesa d'empendre coratjosament la realització d'aquell seu ensomni magnífic de senyorejar bona part de la Itàlia.[5] Els aires de rebel·lia d'alguns nobles sicilians[6] havien de fer-li encara més avorrible l'hora de la partença. Per això l'ajornà tan com possible li fou, fins amb perill que qualsevol contingència fes inassolible l'acompliment de la convenció jurada. I si hem de creure el Neocastro,[7] fou, el seu germà En Pere, senyor d'Ayerbe, el qui, vetllant per la seva anomenada va haver de recordar-li el solemne pacte de desafiament, per l'oblit del qual, fóra el primer de la seva noble nissaga que l'hauria infamada en el perjuri.

fet és d'En Pere d'Ayerbe, germà del rei, fill de Jaume I i Teresa Gil de Vidaure. I és ben justificada la posició d'En Muntaner, perquè no devia ignorar que fou el seyor d'Ayerbe un dels barons aragonesos que en temps d'Anfós II va pactar amb Carles de Valois per lliurar-li la corona de la Confederació. En l'Arxiu de Navarra (c. 4, n.º 68) es troba una escriptura original de Pere d'Ayerbe, Pere Cornel i Eximèn Cornel, acceptant per rei Carles de Valois, segons determinades condicions (24 juny 1288). Dec la notícia d'aquest document al meu car amic En F. Valls Taberner, al qual m'és grat remerciar-ne.

1. Muntaner, cap. LXXII.
2. Carini, *Documenti*, DXVIII; Amari, *Vespro*, I, 350.
3. Amari, op. cit., I, 350 i seg.
4. Id. id., I, 322 i II, 54.
5. No exclogué d'aquestes seves ambicions els Estats Pontificis, des que perdé l'esperança d'aplacar l'hostilitat del Papa. Tornat a Catalunya continuà treballant en aquest afer (V. Amari, op. cit., I, 322 i II, 9), a la fi del qual albirava, potser, una corona imperial. I, tal vegada, fins el poble mateix sospitava aquest designi; i els presoners del combat de Nicotera, absolts pel rei d'Aragó, cridaven a grans veus : «Sanct senyor, Deus te do vida! e a nos do Deus gracia quet vejam emperador!» (Muntaner, cap. LXXV). Observem, demés, com davant dels estats africans els sobirans de Catalunya apareixien; des de Pere II, com a representants de la casa imperial. (V. Amari, *Vespro*, II, 132).
6. Vid. Amari, op. cit., I, cap. IX.
7. Neocastro, cap. LXII.

III

El repte de Carles d'Anjou i l'actitud de Pere el Gran.

Tenen raó els cronistes gibelins : l'insult partí de Carles. Així es desprèn del text dels *Manifestos*[1] que poc temps després publicaven ambdós monarques, on apareix Carles d'Anjou com a demandant *(petitor)* i Pere el Gran com a defensor *(defensor)*. Així ho afirma el propi Carles en la lletra que va adreçar als seus amics de la Itàlia per relatar-los tot el procés del desafiament fins al terme de la batalla. Després d'exposar-hi les habilitats de les quals es valgué Pere d'Aragó per allunyar tota malfiança respecte els seus designis sobre Sicília, proclama: «tot això li vàrem dir quan l'apel·làrem a combatiment.»[2]

Dos religiosos[3] *(qui minus consueverunt temere pericula)*,[4] vestits de frares predicadors, van portar el missatge del comte de Provença. Arribats a presència del rei, els ambaixadors (segons els cronistes catalans[5]) acusen Pere II d'haver entrat en terra de Sicília deslleialment i no deguda. Els italians,[6] més prolixos, posen en llur boca una corrua de retrets, dels quals els més colpidors són : l'haver donat una resposta enganyosa a Carles quan li demanà la finalitat dels armaments que aparellava a Catalunya,[7] i el no haver-li denunciada la guerra, ans tothora fingida amistat. El rei Pere, incrèdul i somrient, si hem de creure Desclot,[8] desdenyosament enfellonit si seguim Muntaner,[9] aixecant-se del seu setial, passejant una mica per la cambra i responent amb terrible veu segons els italians citats, donà la seva resposta a l'ultratge : breument, sols anunciant la immediata tramesa dels seus ambaixadors, segons els nostres cronistes; amplament, rebutjant des d'aquella hora les acusacions de Carles, segons Saba Malaspina i Nicolao Speciale : el reialme de Sicília li corresponia legítimament pels drets de Madona Constança, i no ha fet sinó defensar els

1. V. més endavant, pàg. 132.
2. Lletra publicada per Muratori, *Antiquitates Italicæ Medii Ævi*, III, 649 i seg.
3. Desclot, XCIX; Nicolao Speciale *(Historia Sicula*, lib. I, cap. XXIII, edició Gregorio, vol. I) diu simplement «religiosos viros». Neocastro, cap. LIV, diu un sol frare, per nom Simó de Leontini.
4. Speciale, cap. XXIII.
5. Desclot, cap. XCIX; Muntaner, cap. LXXII.
6. Neocastro, cap. LIV; Saba Malaspina, *Cont.*, pàg. 386.
7. Els aparellaments bèl·lics de Pere el Gran van produir un moviment d'espectant alarma en les corts europees : el rei de França (Diploma de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, reg. 47, f. 118 v., publicat per En Bofarull, en la seva citada edició d'En Muntaner, p. 89, nota 1. V. també Amari, Apèndix del *Vespro*, XI), el rei de Castella, el de Mallorca, el d'Anglaterra, el Papa (Amari, *Vespro*, I, 273), el príncep de Salern (id., 176) enviaren ambaixades a Pere demanant-li la finalitat dels armaments.
8. Desclot, cap. XCIX.
9. Muntaner, cap. LXXII.

seus vassalls maltractats pel d'Anjou: la guerra havia d'entendre's denunciada, des de la mort de Mamfre i Conradí.[1]

Ambaixades mútues.

Comencen, aleshores, les ambaixades d'ambdues parts, fins a concretar les condicions del desafiament. El dia 19 de novembre, essent a Catània, el rei Pere envia les credencials dels seus ambaixadors, En Bertran de Canyelles i N'Eximèn d'Arteda,[2] a Carles d'Anjou, que es trobava a Reggio.[3]

Aquesta ambaixada, la primera de Pere II sobre aquest afer, té per missió assabentar-se de si el rei Carles havia tramès semblant missatgeria, i en cas de certitud llançar-li el seu mentiu-ne i proclamar que «tothom que digua que el rey sia entrat en Cecilia malvadament e no deguda, ho diu com a falç e deslleal».[4] El comte de Provença, en escoltar aquestes paraules, pren el seu acord, dicta les seves lletres i envia nous missatgers, ja no frares predicadors, ans cavallers honrats, amb els missatgers del rei d'Aragó.[5] El dia 7 de desembre havia estat ja rebuda l'ambaixada, i, de Messina estant, escriu Pere II a Carles, fent-li així avinent i anunciant-li que li tramet per escrit la seva resposta.[6]

1. Saba Malaspina, *Cont.*, p. 386; Speciales, lib. I, cap. XXIV. Semblants raons posa en llavis de Pere el Gran la versió italiana del *Tesoro* de Brunetto Latini de la Biblioteca Nacional de Florència, afegint el privilegi concedit per Nicolau III (Codice VIII, Latini, 1375 — già Strozziano, 265 — Fragment publicat per Amari en la citada obra : *Altre Narrazioni del Vespro*, p. 111).

2. Carini, *Documenti*, diploma CCXIV: publicat també a la pàg. 675, i per Saint-Priest, *Histoire de la Conquête de Naples par Charles d'Anjou*, IV, 214. Zurita (*Anales de Aragón*, Saragossa, 1669, lib. I, pàg. 252) i Feliu de la Penya (*Anales de Cataluña*, Barcelona, 1709, XI, 17), confonen aquests ambaixadors amb els de l'ambaixada de Pere II al Papa, des d'Alcoll, En Guillem de Castellnou i En Pere de Queralt (V. Amari, *Vespro*, I, 280).

3. Amari, *Vespro*, I, 336.

4. Desclot, cap. C.

5. Id., íd. i Muntaner, cap. LXXII.

6. Carini, *Documenti*, pàg. 675; Saint-Priest, IV, 215. Hi ha, publicat en diverses cròniques i reculls, un conjunt de lletres apòcrifes de Carles i de Pere, amb la provocació de l'un i la resposta de l'altre. Rymer (Thoma) i Sanderson (Robertus), en llur diplomatari *Fœdera, conventiones, literae, et cujuscumque generis Acta Publica inter Reges Angliae, et alios quosvis imperatores, reges, pontifices, principes vel communitates;* Hagae comitis, Apud Johannem Neaulme, MDCCXLV. Tom I, part. II, pàg. 213, publicaren com a bones les mateixes lletres que porten l'Anonymi *Chronicon Siculum* (ed. Gregorio, II, cap. XL) i el *Chronicon* de Francesco Pipino (ed. Muratori, vol. IX, pàg. 689 ss.) Aquestes lletres mereixen el següent comentari d'En Muratori, loc. cit.: «Num commentitiae sint Literae istae Caroli et Petri Regum, Lectorum judicium esto. Mea sententia ridendum otiosi alicujus ne dicam fatui, commentum in bis continetur.» En el *Codex* adés citat del Brunetto Latini (Amari, *Altre narrazioni*, pàg. 106) i en la *Istoria Fiorentina* de Giachetto Malespini, (Muratori, R. I., VIII, 1033), hi ha una epístola de Carles al rei d'Aragó acusant-lo de malvat i de traïdor a Déu i a l'Església romana i desafiant a ell i la seva gent. En aquest lletra apòcrifa es dóna a Pere II el títol de rei d'Aragó i comte de València, i a Carles I el de «prence del principato de Gallika», entre altres; oblidant, demés, el primer feu de Carles, o sigui l'Anjou.

En la *E Chronici Rotomagensis continuatione* (*Historiens des Gaules*, vol. XXIII, pàg. 344) he vist també una lletra similar, per cert molt acostada en el text a una altra que es troba en el primer foli del Ms. n.º 488 de la Biblioteca de Catalunya. Aquest Ms. conté el text llatí del Anon.

Els ambaixadors, En Bertran de Canyelles i N'Eximèn d'Arteda, portadors d'aquesta resposta, tractaren ja amb el rei Carles les condicions del desafiament. Pere el Gran desitjava que el combat fos cos a cos, u per u, donant, no gens menys, aventatge d'armes al rei Carles, en homenatge als anys que li portava. Aquest es combatria armat de totes armes; Pere II sense arnès.[1] Si semblant arranjament no li plaïa, el rei d'Aragó acceptava de lluitar amb rei o fill de rei.[2] Perquè el combat s'efectués a la Calàbria, caldria que el príncep de Salern es donés en ostatge.[3] Cap d'aquestes solucions semblà avinent a Carles. Ell havia ja el seu pensament, que fou íntegrament acceptat pel Català quan llurs ambaixadors tornaren a Messina.[4] Hom escolliria sis cavallers de cada part : ço que ells convinguessin sobre la batalla, seria tingut per ambdós monarques, sota hipoteca de llurs béns.[5]

Es començava a tractar sobre la base de combatre cent cavallers per cent.[6] Carles ho havia així volgut, per raó de llur altesa de sang, diu Muntaner;[7] però més versemblantment perquè no creia que el rei d'Aragó pogués trobar aital nombre de cavallers d'una valor parella a la dels que ell aplegaria. Així ho afirma Saba Malaspina, qui ens presenta, no res menys, Pere II resistint-se a acceptar aquesta condició preliminar.[8] S'acordà, també, que si algun dels sis

Chronicon Siculum. Procedeix de la Biblioteca Dalmases i porta aquest interessant colofó: «Finito libro sit laus et gloria Christo. Nomen scriptoris salve deus omnibus hominis (sic). Finito libro pisses magistro. vivat prudenter Gazas habeat sapienter. Amen.» Les lletres diuen així:

«Littera missa per dictum Regem Karolum dicto domino Regi Petro.

Petro solo nomine Aragonum et Sicilie Regi dicto. Si nomen tibi noviter acquisitum volueris retinere, Karolus Rex Sicilie, Andagavie, provincie et folcalquerii Comes ac sancti montis angeli dominus et Rex Jerusalem. De spelunca quam nunc inhabitas decebit caput emittere, si tue juventutis sinat audacia quanta strenuitas solet in nostris militibus inveniri, qui te avidissime duxerint spectandum, sed nisi minus mora virium tuarum cito expediat locum quo latitas actore domino visitabunt. Datum etc.

Responsiva dicti domini Regis petri.

Petrus dei gracia Rex Sicilie. Karolo solo nomine Regi Jerusalem, Almi Regni a civibus procul esse. De spelunca quam dicis nos caput emittere videbis si oves tuas exparseris ad pascendum. strenuitas tuorum militum quam nimis laudas probata est, quare solent dare terga fuge et frequenter inermissimis et vilibus agarenis. Cum igitur per dei graciam in getulos barbaros atque partos nostre audacia prevaleat juventutis. Si huc accesseris ut affirmas probabis actore domino parum numerum gentis ybere gallicorum viribus prevalere. Datum etc.»

1. Desclot, cap. C; Saba Malaspina, *Cont.*, pàg. 387 : «Rex noster ... præter lanceam, si velitis, nulla defensionis vult arma gestare», Amari; *Vespro*, I, 338. El rei d'Aragó tenia aleshores quaranta tres anys, Carles d'Anjou cinquanta sis.
2. Desclot, cap. C.
3. Saba Malaspina, *Cont.*, p. 388 : «petilt obsidem Principem unicum natum Regis».
4. Desclot, cap. C.
5. Carini, *Documenti*, Appendice, diplomes. núms. IV, VII i VIII.
6. Carini, *Documenti*, Appendice, diplomes núms. VII i VIII.
7. Muntaner, cap. LXIII.
8. Saba Malaspina, *Cont.*, pàg. 389.

cavallers fidels i jurats es veia obligat de mancar a aquest tribunal d'honor, per malaltia o per altra contingència, se suprimiria igual nombre de representants de l'altre monarca.[1]

Procuradors respectius.

El dia 22 de desembre nomenava el rei Pere els procuradors que havien de rebre jurament dels sis cavallers escollits pel comte de Provença, i que amb ells havien de fixar el terme, el lloc i les condicions de la batalla.[2] Eren els del primer (donats llurs noms a la publicitat el dia 24): el vescomte Guillem de Castellnou, Roiç Eximèn de Luna, Pere de Queralt, Eximèn d'Arteda, Reinald de Limoges, jutge de Messina, comptat com a cavaller, i Mateu de Termini, substituït després per Rodolf de Manuel.[3] Eren els del rei de Jerusalem: Jordà de l'Isle, el vescomte Joan de Tremblay, Jaume de Burson o d'Aubusson (?), Eustaqui d'Ardicourt, Joan de Nisi i Gili de Salses.[4] Aquests dotze barons anaven a dictar les bases del combatiment.

IV

El 24 i el 27 de desembre expedia Pere el Gran lletres de seguretat als cavallers de Carles i llur comitiva, perquè anessin i tornessin, dreta via, de Calàbria a Sicília : per quatre jorns tindria valor aquest guiatge, i per més en cas de tempesta o d'altre impediment justificat.[5] Els dotze cavallers s'aplegaven en el palau reial de Messina, i després de discussions, exàmens i investigacions, diverses i subtils, hagut consell entre ells, proclamaven, unànimement i acordada les condicions de la lluita:[6]

Les condicions de la lluita.

Haurà d'ésser feta sota la potestat del rei d'Anglaterra, a Gascunya, en la ciutat de Bordeus. Eduard I elegirà el camp o plaça que li sembli més a posta per a la pugna, circumdat i clausurat en tal forma que ningú, a peu o a cavall, pugui entrar-hi o eixir-ne sinó per les portes. El dia primer de juny de 1283, es presentaran personalment els dos adversaris, amb els dos cents cavallers, davant del rei d'Anglaterra. Si aquest no pot ser-hi en persona, es presentaran davant d'aquell que especialment per a això hagi enviat, i, en son defecte, davant del seu lloctinent en la terra. La batalla, però, no es realitzarà sinó davant del monarca anglès, mentre els dos contrincants no s'avinguin a altra cosa; esperant el rei d'Anglaterra o la seva resposta de si hi acudirà o no, fins trenta dies passats. Ambdós enemics es comprometen de bona fe, sense frau ni enginy, a procurar que el dit rei sigui present al combat. Observaran, inviolablement,

1. Carini, op. cit., pàgs. 683 i 691.
2. Id., íd., pàg. 676.
3. Id., íd., pàgs. 676, 677, 682 i 690.
4. Id., íd., 679. He modificat els cognoms seguint el Carini.
5. Carini, *Documenti*, Manifestos de Pere i Carles, pàgs. 681 i 689.
6. Carini, Ibidem.

treves i seguretats mentre per causa de la lluita romanguin a Gascunya i fins vuit dies després de realitzada. En fi, aquell d'ambdós monarques que no comparegui el dia prefixat a Bordeus amb els cent cavallers, sense haver cap impediment corporal, provat i manifest, sigui tingut i perpetualment se'l tingui per vençut, perjur, fals, fallit, infidel, traïdor i infamat; no pugui donar-se-li el nom i l'honor dels reis, ans resti'n despullat i espoliat, així com de tota altra dignitat o ofici; i mai no pugui negar la seva falta, ans hagi de confessar-la totavia, quan algú li'n faci retret.

Es van estendre dues lletres patents (una per a cada rei), firmades i segellades amb el segell pendent dels dotze compromissaris. Els reis les confirmaren, jurant sobre els sacrosants Evangelis; i a llur prec, vuitanta cavallers, quaranta per banda,[1] juraren, així mateix, que procurarien lleialment i de bona fe, segons llur poder, l'observància inviolable dels pactes. En cas de defecció de llur sobirà, es creuran absolts de tot jurament envers ell, i mai li donaran auxili, consell o favor, de paraula o obra, públic o oculte. De quaranta un segells pendents (el de cada monarca i els de llurs barons) foren proveïdes les sengles lletres.

Els Manifestos d'ambdós adversaris.

Tots aquests extrems i els que precediren la composició, es troben continguts en les lletres o *Manifestos* publicats pels dos reis, el 30 (o el 31[2]) de de-

1. En els *Manifestos* (V. nota següent) apareixen els noms d'aquests cavallers. Figuren entre els de Carles : Jean de Montfort, el comte Henri de Vaudemont, Bouchard de Montmorency Otton de Sully, Amiel de Curbans, Reforciat de Castellane, Simon de Beauvoir, Guillaume de Barras, Guillaume de Lestandart, un Giovanni Villanni i els seus sis procuradors. Entre els cavallers de Pere figuren : Guillem de Castellnou, Pere de Queralt, Arnau Roger de Pallars, Ermengol d'Urgell, Pere Ferrandes (germà del rei), Alaimo di Lentini (mestre justicier de Sicília), Aldovino di Vintimiglia (comte d'Ischia major), Frederico Mosca (comte de Mòdica), Roger de Llúria i Jaume Pere, fill del rei. Desclot publica el nom dels quaranta cavallers catalans, aragonesos i sicilians garantitzadors del pacte, en el mateix ordre que en el Manifest, llevat dels dos primers, que estan transposats. Sols porten comentari els noms que en el Manifest en duen, prova que Desclot copiava d'aquell document o d'algun trasllat. El sol comentari que es permet fer per compte propi és errat, i errada la transcripció del nom del cavaller: diu Blasco d'Alagó, gendre del rei, essent així que es tracta de Biasc d'Alascú, no d'Alascia com diu Zurita (*Anales*, lib. IV, f. 254 v.). No és aquesta l'única errada de transcripció, explicable això, tal volta, per transcriure Desclot d'alguna còpia deficient.

2. El *Manifest* de Pere II porta la data *pridie kalendas januarii;* el de Carles, *die penultimo, mensis decembris.* L'un fóra, doncs, datat el 31, l'altre el 30. Però en ambdues lletres hom llegeix: *presentes et ipsius Regis* (Karoli aut Petri) *hiis consimiles et correspondentes littere fuerunt uno et eodem anno mense et die confecte.* Per això feia observar l'Amari (*Vespro*, I, 339) que tanta raó hi havia per decantar-se cap al 30 com cap al 31, per bé que Carini (*Documenti*, 688) fundant-se en aquelles mateixes paraules datés ambdues lletres el 30.

Amari (*Vespro*, I, 340) porta els llocs on es llegeixen aquests Manifestos. Sols sabríem afegir-hi els següents : Marca (*Marca hispanica sive Limes hispanicus*, Paris, 1668, pàgs. 587 i segs.), publica el de Carles d'Anjou, tret de l'Arxiu episcopal d'Albí; Zurita, *Anales de Aragón*, lib. IV, pàg. 255, en porta un detallat resum; Saint-Priest (*Histoire de la Conquête de Naples*, IV, 217 i segs.), dóna el de Carles; Muratori, (*Antiquitates Italicae Medii Ævi* vol. III, 655), va publicar el

sembre. Per a notícia dels presents i dels venidors,[1] els llançaven a la història, Pere des de Messina, Carles des de Reggio. Són exactament iguals, llevat de les estrictes diferències de noms. L'acusació concreta que, com a provocador, formula el d'Anjou és la d'haver entrat el seu adversari en el reialme de Sicília *contra racionem et malo modo et ipso prius non diffidato.* A aquesta imputació oposa el Català, com a defensor, que ni en l'ocupació de Sicília, ni en cap altra cosa feta contra Carles, res no podrà hom trobar-hi d'on la seva lleialtat valgui menys o d'on hagi d'avergonyir-se, així en Cort com davant de prohom.

Tres dies després, el 2 de gener, el rei Pere firma una lletra on novament declara, per toldre tota suspicàcia o dubte, que promet respectar el rei de Jerusalem i la seva comitiva durant llur sojorn a Gascunya i vuit dies després del combat; i no posar a la lluita cap obstacle, ell ni els seus amics, ans treballar tots perquè vingui a bona fi.[2]

Així restaven closes les convencions entre els dos enemics inexorables.

V

Vasta anomenada del desafiament.

Gran ressonància va tenir arreu d'Europa aquest esdeveniment. Cert, no era novella cosa que dos barons dirimissin per les armes llurs rancúnies; però aquests dos monarques, aparellant-se a la lluita, seguits de dos cents cavallers d'altíssima nissaga, procedents de les contrades més diverses, entre els quals comptaran altres reis i prínceps poderosos, constitueixen, àdhuc als nostres ulls, alguna cosa brillant i colpidora, que havia de somoure pregonament els sentiments cavallerescos de l'època.

L'Amari remarca com el nombre crescudíssim de còpies que hom troba dels *Manifestos* obliga a deduir que es volia donar al desafiament la major publicitat aleshores assolible.[3] El propi Carles afirmava (més endavant) que *Bellum et conventiones supradicta sciuntur et divulgata sunt per universum Orbem.*[4] I, en veritat, la seva anomenada fou molta. N'hi ha prou amb considerar, per comprovar-ho, la multitud d'anals, cròniques i croniquetes on, amb més o menys

de Pere II. Als «Arxives Departamentales des Basses-Pyrénées», sota la cota E. 514 i E. 10, f. 31, se'n troben còpies dels segles XIV i XVII, respectivament. Finalment, en el nostre Arxiu de la Corona d'Aragó hi ha un pergamí (núm. 387 de Pere II) amb el Manifest de Carles, i en el reg. 53, f. 104, es troba el de Pere. Són els que utilitzà el Carini en els seus *Documenti*, pàgs. 681 i 689. El citat pergamí es troba transcrit en el volum de còpies dels pergamins de Pere II.

1. *Ad noticiam presencium et noticiam futurorum.*
2. Carini, *Documenti*, pàg. 697.
3. Amari, *Vespro*, I, pàg. 340, nota.
4. Lletra de Carles al Comú de Mòdena, publicada per Muratori, *Antiquitates Italicae Medi Ævi*, III, 650.

extensió i exactitud, se'n parla : des de les cròniques franceses de Saint-Denis i de Saint-Bertin fins a les *Gesta Comitum* del nostre cenobi ripollès, des de les cròniques de Sicília a la *General* d'Anfós el Savi, des de la deliciosa narració del Salimbene als prosaics apariats de *La Branche des Royaux Lignages*, passant per les altres cròniques italianes i catalanes.

En Muntaner ens parla de «la nomenada, qui ana per tot lo pays daquestes batalles, e puix per tot lo mon; si que tothom spera la vista a quina fi vendria».[1] Tomàs Fazellus escriu de la ingent expectació que provocaren, i com, ultra anglesos, italians, francesos i hispans, *ex Grecia etiam quamplurimi, plerique partium studio, alii spectaculi nobilissimi gratia convenerant.*[2] El frare bolonyès Ferretto Vicentino afirma, pomposament, que *nec solum hoc tantorum Virorum certamen Trinacriam ipsam fama replevit, sed vix totum Orbem tantae dimicationis stupor invasit.*[3] I Saba Malaspina, finalment, per no citar-ne d'altres, ens descriu la vívida impressió produïda en la noble cavalleria francesa per l'anunci d'aquell combatiment : *militia Gallica per universas terras Galliae coepit tota fremescere, et arma sumere*, aparellant-se de concórrer a Bordeus, per tal de no restar sense veure allò que imaginava novetat exímia.[4]

VI

Providències dels dos monarques.

Carles d'Anjou havia aconseguit el seu propòsit. De la seva habilitat, però, no havia de beneficiar-se tan amplament com esperançava. Si hem de creure En Muntaner, l'angeví, el pacte de la batalla segellat, havia ofert treves al rei d'Aragó fins que la pugna fos realitzada. A aquesta proferta havia respost Pere II «que ell mentre viu fos, no volia haver pau ni treva amb ell, ans li feia asaber que ell li faria e li percasaria tot lo mal que pogués».[5] Carles, aquesta resposta oïda, ordenà i establí la terra, i deixant-hi per vicari general el príncep de Salern,[6] es departí de Reggio cap a les darreries de gener de 1283,[7] tenint la seva via vers Nàpols i Roma : com per adreçar-se al desafiament, diu Amari, per al qual faltaven encara cinc mesos, però probablement per ultimar les seves convinences amb el papa i el rei de França.[8]

Pocs dies abans havia començat l'ofensiva catalana a la península amb

1. Muntaner, cap. LXXIII.
2. Thoma Fazellus, *Decade posteriore de rebus Siculis*, lib. IX, publicat per Marca, pàg. 595.
3. Ferretto Vicentino, *Historia rerum in Italia gestarum ab anno MCCL ad annum usque* MCCCXVIII. Ed. Muratori, R. I vol. IX, pàg. 954.
4. Saba Malaspina, *Cont.*, pàg. 399.
5. Muntaner, LXXIII.
6. Amari, *Vespro*, I, 343.
7. El darrer diploma expedit per Carles des de Reggio és de 27 de gener. V. Amari, *Vespro*, I, 345.
8. Amari, *Vespro*, I, 343. Per a la conducta d'aquests, vegeu un poc més endavant.

la victòria de la Catona.[1] Al mes següent hi passava el rei[2] amb les seves hosts de catalans, aragonesos i sicilians, avançant per la Calàbria. Això no pogué interdir-ho l'habilitat de l'angeví, ni tampoc els soldats de Carles el Coix. En canvi, el pacte del desafiament obligava el rei Pere a abandonar l'empresa, retornant a Sicília.

En l'endemig, no havia perdut de vista aquell afer. I ara convocava els nobles En Pere Martínez de Luna, En Pere d'Ayerbe, N'Artal de Luna, En Guillem Galceran de Cartellà, N'Arnau de Saga, En Bernat d'Urriols, En Ramon d'Alamany, En Pere d'Anglesola i altres barons, perquè anessin a la seva presència, a Messina, amb cavallers, cavalls i armes, a fi d'escollir els que l'havien d'acompanyar en el combat;[3] ara escrivia a En Pere d'Aivar perquè fos a Bordeus el primer de juny, per honor seva i de tota Espanya, portant els millors cavalls i guarniments, i li advertia la conveniència de no fer plegats el camí per amor de les emboscades enemigues, en guisa que, si els uns queien, poguessin els altres salvar-se;[4] ara, en fi, feia saber el seu retorn a l'Infant Anfós, lloctinent general dels regnes, comanant-li d'escollir cavallers i de preparar tot ço que mester fos a obs de la batalla.[5]

Actitud del Sant Pare.

Quina fou l'actitud de Martí IV, davant l'acord i els aparellaments d'ambdós adversaris? Alguns historiadors güelfs, com Villani i Giachetto Malespini, sostenen que l'acta del combatiment havia estat firmada en presència del Sant Pare;[6] altres, com Fazellus, que hi havia atorgat el seu consens.[7] En canvi, Amari conclou que la seva posició fou molt altra, i que sols en aquesta ocasió va mostrar-se moderat i cristià.[8] En efecte : les *Gesta Philippi tertii Francorum regis* i el *Chronicon Sancti Bertini*, ens parlen de les amonestacions del papa a Carles d'Anjou i de les seves amenaces d'anatema, que no van impedir al comte de Provença acceptar la lluita i preparar-s'hi.[9] Aquestes amonestacions i amenaces van ésser comunicades a l'angeví en un breu de Martí IV, datat a Orvieto el 6 de febrer de 1283.[10] Acerbament l'increpava el Sant Pare, car així

1. El 18 gener. V. Amari, *Vespro*, I, 344.
2. Amari, *Vespro*, I, 350.
3. Carini, *Documenti*, Appendice, dipl. X, donat a Messina 23 gener 1283.
4. Id., íd., Appendice, dipl. XII (Arx. de la Cor. d'Aragó, carta reial de Pere II, núm. 1), donat a Trapani, 1 maig.
5. Id., íd., Appendice dipl. XIV: lletra de l'infant cn així ho dóna a entendre; i Amari, *Vespro*, II, 21.
6. Villani, lib. VII, cap. LXXXV. Giachetto Malespini, ed. Muratori, R. I., VIII, 1037.
7. Fazellus, ed. Marca, p. 595.
8. Amari, *Vespro*, II, 19.
9. Nangis, *Hist. des Gaules*, vol. 20, p. 522. Iperius, 763 (Martène et Durand, *Thesaurus novus anecdotorum*, París, 1717). En canvi, el *Chronicon Parmense* (Ed. Muratori, R. I., IX, 802.) diu que el Papa va amenaçar-lo amb l'excomunió, «et ob hoc remansit».
10. Raynald, *Ann. Eccl.*, vol. XIV, pàg. 340. Amari, loc. cit., dóna com a data d'aquest breu la de 3 d'abril. En el Raynald, loc. cit., apareix clarament la de 8 idus febrer, o sia el

és degut envers aquells que hom més estima. Reproduïa, condemnant-les, paraules del seu *Manifest*; li retreia els aventatges que per a Pere d'Aragó suposaven aitals pactes; li ponderava com redundaria en dany irreparable de la religió una pugna reprovada, així en les persones privades com en els prínceps. El rellevava, doncs, del sagrament i l'hi prohibia, sota excomunió seva i de tots aquells que el seguissin o l'ajudessin. Li enviava, per accentuar de paraula la comminació, els cardenals Benet de Sant Nicolau i Joan de Santa Cecília, el darrer dels quals va anar a França amb el propi rei Carles, entrevistant-se també amb el rei d'Anglaterra.[1] Tant aquest monarca com Felip III, van rebre, semblantment, una lletra del Sant Pare on els incitava a no consentir el desafiament.[2]

Molt confiava Martí IV en Eduard I. «A tu t'és fàcil, — li deia — interdir la realització d'aquestes convencions, *multa indecentia plenas et temeritate non vacuas*, perquè a tu pertoca la inspecció i la determinació del lloc, i sense la teva presència no es podrà fer la batalla.» Per això l'exhortava, en nom de Crist, perquè impedís tan horrend i detestable conflicte, així com la compareixença dels reis. I després d'aquest prec, l'amenaça de consuetud: l'excomunió per a ell, els seus oficials i els seus veguers; l'entredit per als seus reialmes. El cardenal de Santa Cecília, baró de gran saviesa, prudència i honestedat, li serà tramès per parlar-li d'aquest afer.

Actitud del rei d'Anglaterra.

No era precisa semblant exhortació al rei d'Anglaterra. Sia perquè aital desafiament entre prínceps repugnés als seus sentiments com a home i com a rei, sia perquè la seva posició política de mitjancer entre les dues dinasties rivals el decantés a inhibir-se en conflicte tan greu, el cert és que Eduard I havia ja refusat, quan el Sant Pare va trametre-li la seva invocació, el paper d'àrbitre que hom li concedia. Trobant-se a la guerra de Gales, havia rebut l'Anglès una ambaixada de Carles d'Anjou comunicant-li les convencions del desafiament i pregant-li d'ésser el jorn prefixat a Bordeus. Eduard I, des de l'Abadia

dia 6, i igualment en l'edició del Baronius, XXII, 511, i en la del recull de butlles publicades o analitzades pels membres de l'Escola francesa de Roma, *Les registres de Martin IV*, p. 126. Hi ha també una altra lletra del Sant Pare a Carles, que va ésser recollida com a autèntica per Marca (p. 579), del Còdex 4127 Biblioteca Colbertina. És evidentment apòcrifa, construïda tota ella sobre la creença, molt estesa, que el vencedor en la batalla restaria rei de Sicília. Cf. amb la lletra continguda en el Raynald, loc. cit., en la qual es reprodueixen fragments literals de les convencions.

1. Raynald., ibid.; Nangis, ibid.; Rymer, *Foedera* etc., vol. I, part. II, pàg. 219; Iperius, 763. V. els dos documents pontificals adreçats el 5 i 13 d'abril al Cardenal de Santa Cecília encomanant-li que treballi per destorbar el desafiament (*Les registres de Martin IV*, p. 189 i 190).

2. El breu a Felip III de 20 d'abril de 1283, en els Arxius del reialme de França, J, 714, 3 (cit. d'Amari, *Vespro*, II, 20); el d'Eduard I, 5 d'abril, en Rymer, loc. cit., Raynald, § 7, *Les registres de Martin IV*, p. 188, i traduït al castellà íntegrament per Zurita, *Anales de Aragón*, lib. IV, pàg. 252.

d'Aberconwey, va anunciar-li el pròxim trametiment dels seus missatges, on li faria saber clarament tota la seva voluntat sobre aquesta qüestió.[1] És d'observar que dóna encara al seu cosí el títol de rei de Sicília, no acceptant, doncs, almenys davant d'ell, les conseqüències de l'ocupació catalana. Pocs dies després,[2] el 25 de març, enviava la seva lletra responsiva:[3] «nous avons regardee, e pensee—li deia—come cell chose que mout nous touche au queur, e que mout nous semble gref e pesant». El resultat de la meditació reial havia estat una negativa absoluta. L'incitaven a aquest determini els vincles de sang que l'unien a Carles i al seu fill, així com el damnatge que d'un acte semblant a la Cristiandat pervindria. No vol que davant d'ell es desenrotlli tanta crueltat, ni vol rebre així, en la seva terra, aquell que tan hospitalàriament va rebre'l quan retornava de l'Ultramar. Lluny d'admetre i de presidir el desafiament treballarà sense treva per restablir la pau.

El mateix dia 25 de març escrivia al Príncep de Salern notificant-li no haver acceptat la requesta, ans haver refusat a ultrança, «tut outre.»[4] Els seus ambaixadors Geffrei de Granville i Antoyne Bek havien d'entrevistar-se amb Carles d'Anjou, amb Pere II, amb Felip III, amb el vescomte de Bearn, amb el Senescal de Bordeus, per comunicar-los la seva decisió. Els dies 4 i 5 d'abril, des d'Aberconwey en Suandon, n'expedeix les lletres de creença.[5] I per a major eficàcia de la seva bona voluntat, i per fer del tot impossible la neutralitat del camp, el rei d'Anglaterra comandava, finalment, a Joan d'Agrilly, Senescal de Bordeus, que lliurés la terra a la potestat del rei de França. Així ho afirma Desclot;[6] i l'Amari raonà molt encertadament en acceptar la seva afirmació: «Questo attestato, che non si legge in alcun altro contemporaneo, toglie tutte le contraddizioni che si troverebbero nell'operare di Eduardo, il quale avrebbe negato prima il campo, e poi lasciato construir la lizza e venire i combattenti Consegnata per que'giorni la città a Francesi s'impediva il duello senz'altra briga.»[7] D'una banda el lògic encadenament dels successos, i de l'altra banda el falaguer judici que Desclot mereixia a l'insigne historiador de les *Vespres*[8], van decantar-lo, malgrat el silenci de tots els contemporanis, a acceptar l'explicació del nostre cronista : les ulteriors investigacions històriques han vingut a donar-

Eduard I lliura Bordeus a la potestat del rei de França.

1. Rymer, *Faedera* etc., vol. I, part II, pàg. 218.
2. Encara que en l'anterior document no consta la data d'expedició, pel seu text pot deduir-se que fou redactat pocs dies abans del 25 de març.
3. Rymer, ibídem.
4. Rymer, ibídem.
5. Idem, íd.
6. Desclot, cap. CIV.
7. Amari, *Vespro*, II, pàg. 21, nota 1.
8. Amari, *Un periodo di Storie Siciliane al s. XIII*. Palerm, 1842; citat per Massó i Torrents, *Historiografia de Catalunya*, pàg. 43. També en diversos indrets del *Vespro* té l'Amari escaients elogis envers Desclot : V., per exemple, II, 14, 18, 46, 50 i 127.

los la raó. En l'apèndix dels *Documenti*[1] de la «Società Siciliana d'historia patria», va incloure el Carini un diploma de Pere II, datat a Baiona, on així, clarament, es manifesta : «E sapiats que el senescalc de Gascunya a manat de part del Rey Dangla terra a tota Gascunya que obeescan al Rey de França e façen tota ren per el que farien per son cos meteix del Rey Danglaterra.»

Des d'aquest instant, una de les condicions primordials del pacte, la neutralitat del camp, restava destruïda : el combat no podria realitzar-s'hi d'acord amb les convencions. Però una altra condició romania en peu i calia que els dos adversaris s'esforcessin a acomplir-la : la compareixença a Bordeus el primer de juny. No podien oblidar la clàusula on s'establia que en aquell jorn havien de presentar-se davant del rei d'Anglaterra o d'aquell que per rebre llur presentació hi hagués enviat especialment : *Et si ipse Rex anglie*, afegeixen els pactes, ben sospitosament per cert, *in eodem loco et termino presens non fuerit nec aliquem ad hoc specialiter miserit loco sui, dictus Rex Karolus et nos* (Rex Petrus) *teneamur nos presentare coram eo qui vicem dicti Regis anglie gesserit in loco predicto.* Res els excusava, doncs, de presentar-se davant del Senescal de Bordeus, ans hi venien ara, pel refús d'Eduard I, taxativament obligats. Per això em semblen injustes les paraules *sceneggiare* i *commedia* que aplica l'Amari a l'actuació dels dos monarques, des de la decisió de l'Anglès. No van fer (almenys Pere II) sinó esforçar-se a salvar llur sagrament. I per aconseguir-ho va haver de llençar-se el Català a l'encontre d'aitals perills, que allunyen per si sols el qualificatiu de farsa.

Actitud del rei de França.

Contrastant, necessàriament, amb el procedir del rei d'Anglaterra, Felip III de França, recaptat el seu apoi per Carles, ordenava a tots els seus cavallers que es presentessin al palenc de Bordeus, i ell mateix s'aparellava d'ésser un dels cent campions.[2] A París es fabricaven les armadures que havien de guarnir-los: «cent armeures de fer — diu Guillem de Nangis[3] — les plus nobles, les plus belles, les meilleurs que len pourroit trouver ne soustilier». El nombre de cavallers convocats, perquè mai no poguessin mancar-hi els preestatuïts, era de tres cents, francesos i provençals aportant-hi el principal contingent.[4] A Bordeus era construïda la lliça per a la batalla, en la qual, segons en Muntaner, hi havia una capella on devia seure el rei d'Anglaterra i, entorn, el lloc on devien plaçar-se els cavallers que guardessin el camp.[5] Saba Malaspina[6] és l'historiador que ens en ha llegat una més detallada descripció, i ella confirma l'opinió que

1. Dipl. núm. XVII; Arx. Cor. Aragó, reg. 61, f. 156 v. V. el facsímil que en publiquem.
2. «Et manda (Felip III) touz les baronz du roiaume pour aler encontre le roi Karlle à Bourdiaus.» *(Chronique Anonyme finissant M.CC.LXXX.VI. — Historiens des Gaules*, vol. 21, pàgina 97). V. també Nangis, loc. cit. i Amari, *Vespro*, II, 21.
3. *Vie de Philippe III (Historiens des Gaules*, vol. 20, pàg. 523).
4. Muntaner, cap. LXXXVIII.
5. Id., cap. LXXXVII.
6. Saba Malaspina, *Cont.*, pàg. 399.

Desclot posa en llavis del senescal Joan d'Agrilly d'haver estat disposat traïdorament.[1] De fusta i de ferro era bastit, seients disposats en amfiteatre i estatges per als combatents d'ambdues parts. Una sola porta hi donava ingrés; però l'estatge assignat als francesos era el més pròxim a la porta, d'on es sospità que, si la victòria afavoria els catalans, gents d'armes els barrarien l'eixida única, i penetrant en el camp els destruirien.[2]

Carles s'establia a Bordeus el 24 de maig,[3] mentre el seu nebot acampava a una jornada de la ciutat : milers de barons els acompanyaven.[4]

VII

El rei Pere abandona Sicília. Viatge.

Pere el Gran abandonava el seu novell reialme de Sicília el dia 6 de maig.[5] Deixava la terra ordenada, sota el comandament suprem de la reina Constança i de l'infant Jaume,[6] que havien estat cridats per ell abans dels parlaments per

1. Desclot, cap. CIV.

2. Saba Malaspina, *Cont.*, pàg. 400.

3. Així ho afirma el propi Carles en la seva citada lletra al Comú de Mòdena. Amari (*Vespro*, II, pàg. 25), diu el 25, no indicant, però, la font.

4. Així ho afirmen àdhuc els partidaris de Carles. La xifra canvia molt en els diversos autors. El rey de Françia et el rey Carlos eran y con todo lor poder», afirmarà el rei d'Aragó, el 20 de juny, en lletra adreçada a l'infant Joan de Castella (Carini, *Documenti*, Appendice, dipl. XVIII); Desclot (cap. CIV) fixa la xifra en 8,000; Muntaner l'augmenta fins a 12,000 (cap. XC i CII); Bartholomeo Neocastro (cap. LXVIII), fins a 20,000 cavallers i 50,000 infants, i 20,000 cavallers porta també el Còdex del *Tesoro* de la Nacional de Florència (VIII, Latini, 1375) publ. per Amari, *Altre narrazioni*, 112; Villani (llib. VII, cap. 86) en confessa 3,000; Nicolao Speciale (llib. I, cap. XXV) afirma que foren 5,000, i aquesta mateixa xifra diu Fazellus (Marca, 595) que proclamaven els partidaris de Pere II. Altres historiadors, entre ells els francesos, sense donar cap xifra, indiquen que es tractava d'un veritable exèrcit : «regis Franciae ... illuc advenerat cum magna baronum ac militum comitiva» (Nangis, *Gesta Philippi III*, pàg. 522); «cum multa multitudine baronum et militum de regno Franciae» (*Anonymum S. Martialis Chronicon.—Historiens des Gaules*, vol. 21, pàg. 803); «cum magno exercitu iter arripuit versus Laudas (de) Bourdiaux» (*E Chronici Rotomagensis continuatione. — Historiens des Gaules*, vol. 23, pàg. 344). «Gallicorum infinitus numerus in crastinum est adventurus Burdegalam» (Saba Malaspina, *Cont.*, pàg. 401). «Rex Carolus cum multitudine equitum et peditum suorum ivit ad civitatem Burdegali» (Anon., *Chronichon Siculum*, cap. XLIV). «Cum multa et magna militia» (Amalrico Augerio, *Vida de Martí IV.* — ed. Muratori, vol. III, part II, pàg. 431). «Carlo ... fecevi venire il re de Francia suo fratello, celatamente con molti baroni e cavalieri» (Còdex Laurencià Plut. xlij. n. 23, del *Tesoro* di Brunetto Latini, publicat per Amari, *Altre narrazioni*, pàg. 21). «Avea ordinato col re di Francia suo fratello, che di colpo vi facesse venire c v cavalieri per uccidere il re di Ragona» (*Cronica che fa continuazione al Volgarizzamento di Lucano*, publicada per Amari, op. cit., pàg. 123).

Finalment, és de remarcar l'ordre donada pel senescal de Carcassona als principals vassalls de la senescalia perquè es trobessin el 31 de maig a Bordeus amb cavalls, armes i gents del seu seguici (Devic et Vaissette, *Histoire du Languedoc*, Toulouse, 1886. Vol. IX, pàg. 89).

5. V. més endavant, pàg. 141.

6. Desclot, cap. CIV; Amari, *Vespro*, I, 367.

a la batalla.[1] A Trapani es recollia en les seves naus, amb gran nombre de cavallers; però a cinquanta milles de Sardenya, els vents, venint-los a l'encontre, els impediren d'avençar. No faltaven sinó vint-i-tres o vint-i-quatre dies fins al terme de la batalla. Sota l'imperatiu d'aquesta peremptorietat, el rei va pendre la seva decisió amb la rapidesa i l'energia de consuetud. A força de rems, amb dues galeres, continuaria el viatge, puix que els vents li eren adversos. Endebades En Ramon Marquet, capità dels navilis, li advertia que el temps, revolt i greu, no era per a navegar en galeres : el rei se separava de la resta de les naus i dels barons amb sols el nauxer barceloní En Bernat Ponç i tres cavallers, els mateixos que l'havien d'acompanyar fins al retorn de Bordeus : En Blasc d'Alagó, En Bernat de Peratallada[2] i En Conrat Llança, segons el dir d'En Desclot.[3] Les galeres bateren rems, i, navegant dia i nit, arribaren a Cabo-Terra, en l'illa de Sardenya, no lluny de Càller. Allí davallava el rei per menjar i refrescar. Represa la ruta, fetes unes trenta milles, el vent, cada vegada més hostil, els obligava a fer la volta de Barbaria, portant-los fins a molt a prop d'aquella vila d'Alcoll, d'on havia sortit Pere II, vuit mesos abans, amb tota la seva armada, per alliberar Sicília. Un dia i una nit eren així desviats pel mestral. Però tornats a la dreta via, un mariner muntat en l'arbre, albirava, al terç jorn, la terra de Menorca, i el rei, ple de joia, feia aparellar menges amb què tots es restauressin, després de quatre dies de no haver-ne a penes tastades, per raó del temporal.

He seguit la Crònica de Desclot en la narració d'aquesta travessia, que hi apareix detalladíssima,[4] com la seguiré en altres qüestions on la documentació no subministra dades prou abundoses o precises. La veracitat, l'aciençament crític del cronista del Gran Rei, cada vegada més evidents i prestigiosos, així ho exigeixen.[5]

Relació d'En Muntaner.

La versió que dóna En Muntaner[6] concorda, en certa manera, amb la de Desclot : també les naus del rei d'Aragó comandades per En Ramon Marquet, ei-

1. Carini, *Documenti*, diploma. CLIII.

2. L'edició Coroleu del Desclot, feta sobre la d'En Buchon, la qual té per base el ms. de la Nacional de París (esp. 328) designat pel Sr. Massó i Torrents amb la lletra F en el *Pla de publicació de les Cròniques Catalanes*, diu Berenguer de Peratallada, i semblantment la traducció d'En Cervera, de 1616. Amb tot, jo no he dubtat a corregir el Berenguer per Bernat. En els registres de Pere el Gran no m'ha aparegut cap Berenguer de Peratallada i sí sovint En Bernat. En Muntaner, cap. LXXXIX, i el Neocastro, cap. LXVIII, diuen aquest mateix nom, i semblantment els ms. A, B, D, E, G, H i J. de Desclot.

3. Caps. CIV i CV.

4. Partint de la data d'eixida abans indicada, permet establir, aproximadament, l'itinerari en aquesta forma : Eixida de *Trapani* : 6 maig; *Cabo-Terra* : 8 o 9; prop d'*Alcoll* : 11; *Menorca :* 14; *Cullera* : nit 16 al 17; *València* : 17.

5. Realitzant, amb el meu bon company i sapient erudit En Jordi Rubió i Balaguer, per comanda de l'Institut d'Estudis Catalans, els treballs preparatoris per a l'edició crítica del Desclot, avui força avançats, he hagut de comprovar fins a l'evidència la utilització de documents per part del nostre cronista en l'elaboració de la seva crònica.

6. Cap. LXXXV.

xides de Trapani, s'atansen a les costes de Barbaria i arriben a les envistes d'Alcoll; però no per exigències del vent, sinó per voluntat del rei, que desitjava assabentar-se de ço que era esdevingut en la ciutat després del seu allunyament. També desembarca, abans, el monarca per menjar i refrescar-se; però no a Cabo-Terra, sinó a Goleta, on es deporta, no res menys, seguint el seu imperiós costum,[1] a la caça de bocs selvatgins. També passa el petit estol per davant de les Balears i arriba finalment al grau de Cullera, com en la narració de Desclot. La fretura de temps que empresonava el rei d'Aragó fa molt més versemblant l'opinió del seu cronista.

Dades documentals.

Els documents proporcionen en aquest punt escasses dades, per bé que valuoses. Fan molt probable la data del departiment que porta l'Amari, seguint els *Annales januenses* i fixant-se en els darrers diplomes expedits a Trapani.[2] Cal, però, advertir que el Carini[3], al qual seguia l'Amari, equivocà les dates d'aquests diplomes. Així els núms. DCCXIII i DCCXIV, datats pel Carini el 6, ho foren en realitat el 2,[4] i el núm. DCCXV ho fou el 5.[5] De manera que el darrer diploma expedit a Trapani és del 5 de maig. Això no obliga però, a rebutjar, ans al contrari, la data dels Anals genovesos.

També fa probable, la documentació, que en naus d'En Ramon Marquet realitzés el rei el seu viatge, car se n'havia servit en diverses ocasions. El 23 de febrer de 1282, quan aparellava l'empresa de Barbaria, en una lletra interessantíssima el rei li ordena pintar dotze galeres, amb llurs barques, construir barques per a les terides i els galiots, i adobar encara altres naus.[6] El 30 de febrer, li comunica que deixa al seu albir la qüestió dels salaris de la gent de mar.[7] El 28 d'octubre, mana que li siguin pagats 6,000 sous barcelonesos pel nòlit de la nau que havia d'anar a Catalunya per emmenarse'n la reina Constança i els infants En Jaume, En Frederic i Na Iolanda;[8] i el 7 de gener de 1284 confessava deure-li 4,000 sous pel nòlit d'una seva nau, de Trapani fins a Barcelona.[9] Altrament, segons Desclot, quan eixí l'armada de Port-Fangós, vers Alcoll, era En Ramon Marquet capità dels navilis.[10]

1. Tots els viatges acostumava de fer-los el rei Pere II deportant-se a la cacera, menant amb ell munters, falconers, caçadors, falcons i cans : així el seu continuat cavalcar li esdevenia, si no més lleu, almenys més agradable. V. Miret i Sans, *Viatges de l'infant En Pere, fill de Jaume I, en els anys 1268 i 1269.* «Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya», vol. XVIII, pàgs. 176, 183, 206, 208, 210.
2. Amari, *Vespro*, I, pàg. 374.
3. Carini, *Documenti.*
4. Arx. de la Cor. d'Aragó; reg. 54, f. 231 i 231 v.
5. Id., reg. 54, f. 231 v.
6. Id., reg. 44, f. 211.
7. Id., reg. 44, f. 220.
8. Carini, *Documenti*, diploma núm. CLII
9. Arx. Cor. Aragó, reg. 54, f. 43.
10. Desclot, cap. LXXIX.

També el nom de Bernat Ponç, el nauxer barceloní, apareix en els registres de Pere II. Un diploma datat a Biar el 2 de febrer de 1280, ens demostra que era realment ciutadà de Barcelona, que es dedicava a la navegació i que havia estat ja, en altres ocasions, al servei del príncep.[1]

Finalment, una lletra de l'infant Anfós[2] ens confirma el lloc de desembarcament donat pels cronistes catalans; i el mateix rei, en lletra adreçada a l'infant Joan de Castella,[3] ens assabenta de la data d'arribada a València (17 maig), permetent rebutjar la del 19 que dóna l'Amari, seguint el Neocastro, i la del 21 o 22 que pot deduir-se de la narració de Desclot.[4]

VIII

Aparellaments de l'infant Anfós.

Quan l'infant Anfós, que havia menat hàbilment la política dels reialmes peninsulars durant l'absència del seu pare, hagué esment que aquest s'aparellava de tornar per al combat, anà prenent les mesures necessàries per tal que pogués, sense torbar-se, travessar els seus regnes i, penetrant en la terra estranya donar acompliment al deure contret.

El mateix dia que les naus d'En Ramon Marquet salpaven de Trapani, l'infant Anfós, seguint els manaments del seu pare, convocava els cent barons de Catalunya i d'Aragó perquè, amb armes, cavallers i cavalls, compareguessin a unir-se amb el rei al seu passatge : els catalans a Lleyda, on es trobaria el dia 19; els aragonesos a Osca, per on passaria el 21.[5] L'infant creia que el rei desembarcaria a Catalunya,[6] i per això deuria designar aquests llocs d'aplec.

1. És el diploma següent, que transcrivim per trobar-se ja mig esborrat i per tractar d'una missatgeria de l'infant Pere al rei Mamfre:

Raimundo Romei, repositario. Cum ex parte Bernardo Poncii, civis Barchinone, fuerit nobis supplicatum ut eidem faceremus emendam et restitucionem de quodam ligno suo armato quod nobis ut asseritur acomodavit et in nunciacione quam Bernardus Botini in eodem ligno fecit pro nobis ad illustrem regem Matfredum, inclite recordacionis, lignum ipsum naufragavit et nos ignoremus utrum dictum lignum ad nauleum vel ad mutuum receperimus, mandamus vobis quatenus sciatis et certificemini utrum dictum lignùm nobis nauleatum aut acomodatum fuerit et utrum dictus Bernardus Poncii vel alius pro eo habuerit aliquod pro nauleo sive logerio dicti ligni et certitudinem quam inde inveneritis nobis per vestras litteras intimetis. Datum apud Biar iiii° nonas februarii. R. Escorna. (Arx. Cor. Aragó, reg. 42, f. 216.)

2. Apèndix, diploma núm. 6.

3. Carini, op. cit., Appendice dipl. núm. XVIII i Bofarull, ediciò del Muntaner, pàg, 161.

4. Amari, *Vespro*, II, 22. Neocastro, cap. LXVII. Desclot, cap. CIV.

5. Carini, *Documenti*, Appendice, diploma XIV i XV, i Arx. Cor. Aragó, reg. 61, f. 122 v. i següents. Lletres datades a Saragossa el dia 6 de maig.

6. En lletra adreçada a Guillem de Sant Liceri, lloctinent del procurador en el regne de València ençà del Xúquer, s'excusa d'anar a aquelles contrades com es proposava, per haver rebut notícies del retorn del rei, i haver d'anar vers les parts marítimes de Catalunya (Arx. Cor. Aragó, reg. 61, f. 128). Zurita, *Anales*, lib. IV, pàg. 255 v., diu que l'infant es creia que el rei desembarcaria a Barcelona.

Llistes dels cavallers convocats per a la batalla.

Els batlles de Barcelona, Montblanch, Lleyda, Vilafranca i Cervera eren comanats de fer portar les lletres endreçades als cavallers catalans,[1] la llista dels quals és aquesta[2] : Ponç Ug d'Empúries, Arnau de Corsaví, Bernat Ug de Serrallonga, Jasbert de Castellnou, Dalmau de Rocabertí, Guerau de Cervià, Ponç de Santa Pau, Berenguer d'Urriols, Arnau Guillem de Cartellà, Arnau de Vilademany, Ramon de Cabrera, Bernat de Centelles i els seus fills, Guerau de Cervelló, Berenguer d'Entença, Alemany de Cervelló, Berenguer de Puigvert, Guillem, Bernat, Galceran, Ramonet i Ramon d'Anglesola, Ramon de Cervera, Marc de Santa Eugènia, Jaume de Besora, Guillem de Caulers, Arnau de Foixà, Ramon Folch de Cardona, Ramon Roger, Galceran de Pinós, Ramon d'Urg, Guillem Ramon de Josa, Berenguer de Muntseny, Guillem d'Almenara, Ramonet Alemany, Guerau d'Aguiló, Peramola, Jaume de Peramola, Ramon de Montcada, Senyor de Fraga, Ramon de Montcada, Senyor d'Albalat, Pere de Montcada, Guillem de Peralta, Ramon de Vilamur, Bernat de Mal-lleó, Pere de Meitat, Bernat d'Aspes, Guillem de Sant Vicents, Berenguer de Sant Vicents, Icard de Mur i Gombau de Benavent.

Foren els aragonesos[3] : Eximèn d'Urrea, Pere Cornel, Artal d'Alagó Guillem de Puig, Pere Jordà de Pena, Martí de Leet, Lop Exeminez d'Agon, Eximèn Garcés d'Agon, Garcia Pérez de Loçano, Roderic Sanchez de Pomar, Pere de Pomar, Gonçal López de Pomar, Roderic Gonçal de Pomar, Eximèn Gonçal de Pomar, Pere de Sant Vicents, Gonçal de Vera de los Fayos, Garcia Mateu, son fill, Didac Garcia de Vera, Garcia Lopiz de Taraçona, Eximèn Pérez de Taraçona, Pere Momez, Gil de Bidaure, Martí Eximenez d'Agon, Blasc Massa de les Celles, Ponç de les Celles, Gil d'Atrocillo, Guillem de Castellnou, Llop Guillem d'Oteyça, Aznar d'Ossera, Pere Martínez d'Artesona, Fortun Dahe, Garcia Pérez Lahín, Gonçal de Borgia, Gastó de Castellot, Pere Jordanez d'Alcolea, Blasc d'Orta, Joan Martínez d'Anduez, Joan Pérez de Calcones, Pere Alamany de Grados, Aznar d'Anada *cum familia dompni Petri*, Roiç Eximèn de Luna i Artal de Luna, fill del noble Llop Ferrenc de Luna.

Coneixem, doncs, per aquestes lletres convocatòries, el nom de noranta dos cavallers dels que havien de pendre part en el combat. Els altres fins a completar o ultrapassar la centena devien ésser els fills d'En Bernat de Centelles, convocats junt amb llur pare, i aquella *familia dompni Petri*, convocada junt amb Aznar d'Anada. Podríem afegir-ne encara alguns que augmentarien la xifra dels cavallers, sense, però, aconseguir la de cent cinquanta que segons En Muntaner havien estat convocats, per tal que, si per malaltia o per altra

1. Carini, *Documenti*, Appendice, diploma núm. XIII datat a Saragossa, 2 de maig.

2. Carini, op. cit., Appendice, dipl. XIV amb alguna errada i alguna omissió. Publicats també per Zurita, *Anales*, lib. IV, pàg. 255 v. i Balaguer, *Historia de Cataluña*, Barcelona, 1861, vol. II, pàg. 570. El document en l'Arx. Cor. Aragó, reg. 61, f. 122 v.

3. Carini, op. cit., Appendice, dipl. núm. XV. Publicats també per Zurita, *Anales*, lib. IV, pàg. 256. El document en l'Arx. Cor. Aragó, reg. 61, f. 123.

causa, algun ne mancava, tothora pogués el rei triar el nombre fixat en els pactes.[1]

Altres cavallers que havien de lluitar al costat de Pere II.

Podríem afegir En Pere d'Ayerbe, En Pere Ferrandis d'Ixar, En Llop Ferrenc de Luna i En Sans d'Antilló, als quals adverteix l'infant Anfós que no passin per Navarra en l'anada a Bordeus.[2] Podríem afegir el fill del rei del Marroc, que no esperava sinó coadjuvar a la victòria de Pere II per abandonar la seva llei i convertir-se a la fe cristiana;[3] l'infant En Jaume Pere, el qual havia estat desposseït pel rei son pare de la verga de l'almirallat, sols perquè pogués entrar amb ell al camp de Bordeus, diu Muntaner, sempre vetllant el prestigi del casal de Barcelona;[4] però, en veritat, perquè la severa disciplina de Pere II no pogué perdonar-li la gosadia de no haver seguit al peu de la lletra les seves ordres escrites, en el combat victoriós de la Catona, i haver arribat temeràriament en la persecució dels enemics fugitius fins a poca distància de Reggio, on es trobava Carles d'Anjou amb el seu exèrcit.[5]

Podríem afegir encara En Pere d'Aivar, convocat pel rei mateix, de Messina estant, pocs dies abans d'empendre el retorn vers ponent;[6] En Blasc d'Alagó, en Conrat Llança i En Bernat de Peratallada, que havien d'anar a Bordeus amb el propi monarca;[7] N'Ermengol d'Urgell, segons Monfar;[8] potser el fidel cavaller de Trapani Rodolf de Manuel;[9] potser Palmiero Abate,[10] Simone Fimetta i altres nobles sicilians perillosos, que, sota apariència d'honorar-los, el rei d'Aragó exilava polidament.[11] Villani ens parla, en fi, d'haver estat cridats per Pere el Gran alguns cavallers alemanys de la casa de Suàbia i alguns italians de part gibelina.[12]

Convocats els barons, l'infant anunciava al lloctinent del Procurador en el

1. Muntaner, cap. LXXXVI.
2. V. Apèndix, diploma núm. 11.
3. Amari, *Vespro*, II, pàg. 21; Villani, lib. 7, cap. 85; Zurita, *Anales*, lib. IV, pàg. 255 v. Cap. notícia documental no he trobat que fes referència al príncep marroquí. En canvi, existeix un document datat a Messina el 7 gener 1283, relatiu a un fill del rei de Tunis, presoner del rei d'Aragó (Carini, *Documenti*, Diploma núm. CCCXXXV); i un altre, datat l'1 de març, relatiu a uns nuncis seus (Carini, DXCIII). Això m'ha fet pensar que no es tractés d'aquest príncep.
4. Muntaner, cap. LXII.
5. Speciale, lib. I, cap. XIX. Amari, *Vespro*, I, pàg. 344.
6. El 1.r de maig. V. abans, pàg. 135.
7. Desclot, caps. CIV i CV.
8. Monfar, *Historia de los Condes de Urgel* («Documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón», vol. X, pàg. 34).
9. Aquest cavaller sicilià es trobava a Catalunya en febrer del 1284 i el rei li fa donar un cavall, a l'igual que a d'altres cavallers (Arx. Cor. Aragó; reg. 52, f. 8 v.), i en juliol del mateix any torna amb l'estol a Sicília portant ordres rigoroses i secretes per a la reina, l'infant Jaume i alguns prohoms de Sicilia (V. Amari, *Vespro*, II, 43 i 44).
10. Així ho afirmen Nicolao Speciale, llib. I, cap. XXV, i Saba Malaspina, *Cont.*, pàg. 398.
11. Amari, *Vespro*, I, 364.
12. Villani, llib. 6, cap. 85.

regne de València, ençà del Xúquer, el retorn del rei, i li ordenava d'aparellar els castells d'aquell reialme.[1] Prohibia novament l'exportació de cavalls, escassos fins al punt que, com veurem, haurà d'extreure'n gran nombre de Castella, per al desafiament.[2] Preparava una entrevista de Pere II amb l'infant castellà En Sanxo, a Taraçona.[3] Establia estretament els passos de Benasc i de tota la muntanya.[4] Ordenava que s'augmentés la vigilància del comte de Foix[5] (l'enemic constant i rancuniós del rei Pere) i la guarda dels infants de la Cerda, preada penyora política, pocs dies després demanada a Anfós, sense èxit, per llur mare, Blanca de França, a canvi de comprometre's a treballar pertinaçment per advenir a una composició amical entre aquell reialme i la Confederació.[6]

IX

Cavalls, atzembles i guarniments per a la batalla. Estrany procedir de Sanxo de Castella.

Essent a Alagó, el 20 de maig, tres dies després de l'arribada del seu pare a València, l'infant Anfós havia ja rebut les lletres reials on li comandava d'aparellar-li cavalls, guarniments i tota altra cosa que mester fos per a la batalla.[7] Això havia de produir grans despeses, i l'infant manava, el mateix dia 20, a Garcia Eximenes, porter del rei, col·lectar, tan de pressa com possible li fos, els diners que per a ell havia de recollir a Taraçona.[8] Quant als cavalls, l'infant Sanxo de Castella havia concedit a Anfós poder per extreure'n de la seva terra fins a cent cinquanta. Ara (dia 21) li remembrava el Català, davant la proximitat de la batalla, pregant-li d'enviar-li (si li plaïa, pel mateix portador del prec) les lletres endreçades als oficials castellans, on es contingués l'ordre de permetre-ho.[9] No ho féu així l'infant Sanxo, i encara els dies 25 i 29 de maig, l'infant Anfós tornava a recordar-li el seu oferiment i a demanar-li les lletres de permissió.[10] Van arribar aquestes?

En Muntaner ens parla de cavalls enviats per a la lluita pels reis de Mallorca i de Castella.[11] Però cap notícia documental n'he trobat, i ambdues trameses em semblen dubtoses. El rei de Mallorca començava ja de fer-se sospitós de

1. Arx. Cor. Aragó, reg. 61, ff. 128 i 137.
2. Ibídem, reg. 61, f. 130 v.
3. Ibídem, reg. 60, f. 128 v. i reg. 61, f. 131 v. Penso que aquesta entrevista no s'arribà a realitzar, encara que Desclot (cap. CIV) ho afirma. V. en el paràgraf següent l'afer dels cavalls.
4. Id., reg. 61, ff. 136 i 136 v
5. Id., reg. 61, f. 136.
6. Id., reg: 61, f. 141 v.
7. Apèndix, diplomes núm. 1 i 2.
8. Apèndix, diploma núm. 5.
9. Lletra datada a Saragossa el dia 21 de maig. Apèndix, diploma núm. 6.
10. Apèndix, diplomes núm. 9 i 12.
11. Muntaner, cap. LXXXIX.

traïment amb el seu procedir[2] i en tot cas l'infant Sanxo (no el rei de Castella, son pare) mostrava una lentitud prou incuriosa davant la imminència del combatiment. La política d'aquests dos aliats de Pere el Gran fou sempre sinuosa i poc lleial. Ell mateix havia de comprovar-ho envers Jaume de Mallorca, i l'infant Anfós, ja rei, envers Sanxo de Castella.[2]

Disposar del nombre suficient de cavalls i de guarniments, no sols per al combat, sinó també per organitzar el servei de posta fins a Bordeus, i aparellàr gran quantitat d'atzembles per traslladar els bagatges, eren coses essencials en aquest afer. No sols en l'infant Sanxo confiava, el primogènit de Catalunya. Guillem de Puig, un dels barons convocats, li havia promès d'enviar a Joan Pérez de Calcones, justícia de Taraçona, cavalls i atzembles, guarniments i altres estres.[3] D'Alagó estant, el dia 20 de maig, li escriu meravellant-se que no hagi encara complert la seva proferta i manant-li que encontinent enviï tot el convingut : sàpiga, altrament, per cert, que dóna ordre de procedir contra ell i els seus béns.[4] En efecte : el mateix dia (i aquesta enèrgica pressa comprova el punyent interès de la qüestió) escriu en aquest sentit al sobrejunter de Taraçona o al seu lloctinent, per si En Guillem de Puig es resistia a fer el lliurament de les coses promeses o de llur preu.[5]

El dia 25 Joan Pérez Çapata[6] li havia portat cavalls de Castella a Taraçona, on ja es trobava Anfós. D'aquests cavalls (que no poden ésser els de l'infant Sanxo, car el mateix dia i encara quatre dies després li escriu Anfós reclamant-los) escollirà amb En Joan Pérez *illos quos idoneos videamus ad opus domini Regis, patris nostri, in pugna quam facturus est cum rege Karolo.* Per guardonar aquest bon servei, l'infant concedeix a Pérez Çapata alguns aventatges econòmics contra un seu creditor.[7]

Guiatges del Vescomte de Bearn i del Senescal de Bordeus.

No n'hi havia prou amb aplegar els cavalls. Calia enviar-los fins a Bordeus i deixar-ne espaiats per les postes.[8] Havien, doncs, de travessar la Gascunya; i a aquest fi, essent a Alagó, el 20 de maig, escrivia l'infant a

1. Arx. Cor. Aragó, reg. 61, ff. 112 i 118 v.
2. Klüpfel, Ludwig : *Die äussere Politik Alfonsos III von Aragonien* (1285-1291). Amb un apèndix, *Beiträge zur Geschichte der inneren Politik Alfonsos.* Berlin und Leipzig, 1911-12. Capitol X.
3. Apèndix, diploma núm. 3.
4. Ibídem.
5. Apèndix, diploma núm. 4.
6. Sobre aquest personatge vegeu més endavant, pàg. 150, nota 5.
7. Apèndix, diploma núm. 8.
8. Segons En Muntaner, cap. LXXXIX, el rei ordenà que fossin tramesos vint-i-set cavalls, de manera que n'hi haguessin nou per a l'anada, nou per al retorn i nou encara en la ruta de Castella, per si tornava per aquell país : cada nou cavalls havien d'ésser distribuïts entre tres llocs. Segons el Còdex citat de la Nacional de Florència, Pere II «avea ordinato ogni x. miglia un forte e corrente distrieri, per sè e per li suoi compagni» (Amari, *Altre Narrazioni*, pàg. 112). Igualment Sanudo, *Istoria del Regno di Romania*, pàg. 152 : «fatti preparar diversi buoni Cavalli in diverse Poste da mutarli per rinfrescar».

Gastó, vescomte de Bearn, pregant-li de voler donar guiatge i salconduit a través de la seva terra als cavalls i guarniments que immediatament enviava a Oloró.[1] Una lletra semblant trametia, el mateix jorn, l'infant Anfós a Joan d'Agrilly, procurador del rei d'Anglaterra a Bordeus.[2] En Guillem de Sant Vicents, baró convocat per a la batalla, procurador de Gastó de Bearn a Catalunya, era l'encarregat de curar que la conducció es fes salvament i segura, i de trametre a llur destínació les lletres anteriors; en tal guisa, que quan els cavalls fossin vinguts a Oloró, no haguessin de romandre-hi un instant per raó de no posseir encara els guiatges damunt dit.[3]

X

Gestions de l'infant Anfós per al passatge dels cavallers per Navarra. Refús.

Una altra ruta podia hom seguir per anar a Bordeus, en lloc de penetrar al Bearn per les espadades fronteres d'Aragó : travessar la Navarra de cap a cap, i endinsar-se en la Gascunya.

No oblidà l'infant aquest camí, més planer i avinent, quan arribà l'hora de començar el passatge dels cavallers. Calia, però, aconseguir de Climent d'Alveto, governador del regne de Navarra, assegurança per als barons i tot llur armament. Les dificultats per haver aquesta concessió no s'amagarien a la perspicàcia de l'infant, i potser en el fons no anava a cercar altra cosa, mitjançant el refús del navarrès, que l'evidenciament de com el rei Carles i els seus aliats mancaven, una vegada més, a les clàusules del pacte, entorpint la realització de la batalla.

El dia 24 de maig enviava el primogènit de Catalunya al governador de Navarra el seu missatger Salomó de la Portella, amb una lletra on es contenia la predita demanda.[4] No es féu esperar el refús. Dos dies més tard, Anfós havia rebut, davant del seu consell, els missatgers navarresos Pere Roderic d'Arguiz i Didac Pérez de Sotes. Climent d'Alveto responia negativament. Ordre li havia estat donada pel rei de França que no deixés extreure del regne de Navarra armes ni cavalls. Altrament, adreçant-se els barons i els armaments contra el rei Carles, oncle de Joana, reina de Navarra, i contra Felip, rei de França, sota la potestat del qual es trobava aquella, no podia concedir la permissió per a aital passatge.

A aquestes consideracions oposà l'infant Anfós, davant dels missatgers de Navarra, la clàusula, existent en els pactes, on es convenia que els reis i llurs cavallers anessin, sauls i segurs, a la ciutat burdegalenca, i poguessin així mateix

1. Apèndix, diploma núm. 1.
2. Ibídem.
3. Apèndix, diploma núm. 2.
4. Apèndix, diploma núm. 7.

estar-hi i tornar-ne durant els vuit dies següents a la batalla. Per això insistia l'infant en el seu prec i enviava els nobles En Joan Egidi Tarin i En Pere d'Aivar al governador de Navarra.[1]

El rei Pere, que es trobava ja a Taraçona, prest a empendre el camí de Bordeus, feia el mateix dia 26 dreçar acta pel notari públic d'Exea, En Roderic d'Artieda, i en presència de diversos barons, de tots els parlaments sostinguts sobre aquest afer i de la negativa del governador de Navarra.[2] Dos dies després l'infant Anfós manava als batlles, justícies i jurats de diverses viles d'Aragó, que, puix Climent d'Alveto havia refusat concedir el guiatge per ell demanat, fessin preconitzar públicament que els cavallers s'adrecessin a Bordeus, no per Navarra, sinó per altres llocs més segurs.[3]

XI

Itinerari de Pere II fins a Taraçona.

Hem de reconstruir, seguint les cròniques i conjecturalment respecte a les dates, l'itinerari de Pere el Gran des que arribà la nit del 16 al 17 de maig a Cullera,[4] fins a trobar-lo en la ratlla navarresa, a Taraçona. Segons Desclot, aquella mateixa nit va anar el rei a Alcira, entrant l'endemà a València.[5] Allí expediria les seves lletres per a l'infant i per als cavallers,[6] eixint-ne en venir la nit. De València a Taraçona hi ha nou jornades, i vuit de Taraçona a Bordeus. La primera etapa de la ruta hauria estat cavalcada pel rei d'Aragó en tres dies i tres nits. Tot això si hem de creure el seu cronista.[7] Poques dades concretes tenim per comprovar-ho i elles decanten més aviat vers el dubte. Efectivament : és natural que el rei fes la seva ruta per Saragossa, i Desclot i Muntaner s'hi acorden.[8] Havent eixit de València el 17 a la nit li pertocava d'arribar a Taraçona (acceptant l'afirmació de Desclot) tres dies i tres nits després, o sia el 20 al vespre; la qual cosa és inadmissible, perquè el 21 no havia arribat encara a Saragossa : l'infant Anfós escrivia aquest dia, des d'aquesta ciutat, a l'infant Sanxo, parlant-li solament d'haver rebut lletres del seu pare.[9] Si això no fos prou, ens decantaria també a rebutjar l'opinió de Desclot el

1. Apèndix, diploma núm. 10.
2. Carini, *Documenti*, Appendice, diploma núm. XV.
3. Apèndix, diploma núm. 11.
4. V. abans, pàg. 140, nota 4.
5. Desclot, cap. CIV. La data d'arribada del rei a València el 17 ve comprovada, com he indicat, pel dipl. núm. XVIII de l'Apèndix del Carini, publicat també per En Bofarull : «et irribamos en Valençia XVII. dias andados del mes de mayo primero passado».
6. Desclot, cap. CIV; Neocastro, LXVII; Muntaner, LXXXVI.
7. Desclot, ibídem. L'edició Coroleu diu : vuit jornades de València a Taraçona; però els ms. B, D, G, H, L, diuen, més encertadament, nou.
8. Desclot, cap. CIV; Muntaner, cap. LXXXVII.
9. Apèndix, dipl. núm. 6.

fet que les primeres lletres expedides pel rei des de Taraçona siguin del dia 24.[1]

El rei romangué a Taraçona del 24 al 26 de maig : hi ha lletres expedides en aquests dos dies i cap n'he trobat de posterior.[2] És probable, doncs, que el 26 reprengués la ruta vers Bordeus. Aquesta mateixa data de partença dóna Desclot quan diu : «e no y havia a anar [fins al terme de la batalla] pus de sis jorns».[3] Aquesta coincidència explica la disparitat que adés constatàvem entre la Crònica i els documents : l'error de Desclot és deguda a què suposa el rei arribat a Cullera sols deu dies abans del combatiment, i com que, verídicament informat, atorga prop de sis dies per a l'etapa de Taraçona a Bordeus, es veu obligat a concedir un lapse excessivament breu a l'etapa de València a Taraçona.

Inexactituds d'En Muntaner.

He prescindit quasi en absolut del parer d'En Muntaner en tota aquesta qüestió, perquè, salvant en ço que pertoca al lloc d'arribada i al passatge per Saragossa, és completament mal informat : cal solament observar que suposa la reina i els infants encara a la península després de l'arribada del rei, i que dóna la vila de Jaca com a lloc d'aplec de Pere II amb els seus cavallers,[4] coses ambdues inexactes. La reina, amb els infants Jaume, Frederic i Iolanda, havia arribat a Sicília abans de la partença del rei, per ell cridada.[5] Cap lloc d'aplec hi hagué designat per als cavallers. Ja hem vist abans[6] com el rei es proposava que cadascun seguís isoladament el seu camí. El diploma núm. 11 de l'apèndix ho corrobora; i els diplomes núms. 14 i 15 demostren que sols més tard, el primer de juny, l'infant Anfós, vetllant per la seguretat dels cavallers, va convocar-los a Taraçona, a fi que s'adressessin a Bordeus per la frontera de Castella.

XII

Viatge de Taraçona a Bordeus.

El rei, malgrat d'haver rebut missatgeria del senescal de Bordeus, en el sentit de no poder-li assegurar el camp,[7] havia anat disposant celadament la seva ruta i la forma que li semblà menys perillosa de cavalcar-la. Escollí escassíssima companya : els tres cavallers[8] que no s'havien allunyat d'ell des que

1. Arx. de la Cor. Aragó; reg. 61, ff. 146 v., 147 i 147 v.
2. Id., reg. 61, f. 152 v.; diploma datat el 26 de maig.
3. Desclot, cap. CIV.
4. Muntaner, cap. LXXXVI.
5. V. abans, pàg. 139 i Amari, *Vespro*, I, 354.
6. Pàg. 135.
7. Desclot, cap. CIV; Muntaner, cap. LXXXVII.
8. En Muntaner (cap. LXXXIX) redueix a un, En Bernat de Peratallada, el nombre de cavallers. Segons Desclot (cap. CIV) aquest va ésser el que l'acompanyà fins a Bordeus, romanent els altres dos pel camí. Els altres cronistes no s'acorden tampoc gaire respecte el nombre i els noms: Neocastro, capítol LXVIII : «B. de Cruce, B. de Petratallata, filio ejus, et tertio qui

se separava de la resta de l'estol, i un expert coneixedor de camins i dreceres, que havia de servir-los de guia. Eren aquells, com he dit, En Blasc d'Alagó, En Conrat Llança i En Bernat de Peratallada: majordom d'Aragó,[1] mestre racional[2] i escuder del rei,[3] respectivament. Era aquest un tal En Domingo de la Figuera, «un honrat mercader, qui era natural de [Calaltaiub][4] e era bon hom e lleyal e savi e discret, e era mercader que tostemps usava ab cavalls en Gascunya e en Navarra, que treya de Castella, els menava per totes aquelles parts e en Bordeles e en Tolosa. E era hom qui havia gran poder, que a les vegades vint o trenta cavalls treya justats de Castella els menava per los davant dits llochs. Axi que creats que ell sabia tots los camins quants navia en cascuna daquelles provincies, axi camins reals com camins apartats, e com de plans e de muntanyes, que no havia senda en la terra, qualque fos daquelles parts, ne en Arago ne en Cathalunya, que ell no sabes molt mills que aquells qui eren de la terra. E aço sabia ell per llonch us, e per ço com a vegades havia a anar descaminat, per los cavalls que menava per alcuns rics homens, que a vegades, per guerres que havien, que no sen planyissen».[5]

fuit Symon de Orrea». Anon., *Chron. Sic.*, cap. XLIV: «tres equites, quorum unus fuit miles, secundus notarius publicus, tertius fuit quidam venditor equorum, dictus Petrus Zebacta». El *Tesoro* de la Nacional de Florència (còdex VIII, abans citat) : «li suoi compagni, ció era messer Alardo raonese e messer Riccardo catalano, uomini meravigliosi dell'arme e di fina cavallaria» (Amari : *Altre Narrazioni*, pàg. 112). V. també més endavant, pàg. 152, nota 1.

1. Arx. Cor. Aragó; reg. 44, f. 242 v.
2. Id., reg. 46, f. 93 v.
3. V. més endavant, § XVIII.
4. Corregeixo a posta la ciutat natal d'En Domingo de la Figuera. En Muntaner diu que era natural de Saragossa. Els ms. del Desclot designats pel Sr. Massó i Torrents *(Pla de publicació de les Cròniques catalanes)* amb les lletres F i J, diuen, prudentment, d'Aragó. Els ms. A, B i l'edició Cervera, d'Osca. El ms. G i la *Crònica general* d'Anfós X, de Calataiub. Hi ha un Domingo de Saragossa, cobrador de les salines de Nabal (Arx. Cor. Aragó, reg. 42, f.154), que podria haver confós En Muntaner. Hi ha un Domingo d'Osca, que figurava sovint en el seguici de Pere II, quan era infant (V. Miret i Sans : *Viatges*, citat), i que avala per ordre seva algun document en els primers anys de regnat (reg. 42, f. 185 v.), que podria haver originat la variant del ms. A. Hi ha, finalment, una sèrie de diplomes que donen la raó al ms. G i al Rei Savi. Ja en 1277, a precs d'En Domingo de la Figuera i En G. Damià, absolia el rei el consell de Calataiub de l'exèrcit que demanava contra els sarraïns rebel·lats (reg. 39, f. 143); i reconeixia, per altre document, deure al dit Domingo certa quantitat que li havia d'ésser pagada pel batlle de Calataiub (reg. 39, f. 149 v.) I quan, anys més tard, el de la Figuera haurà conduït el rei fins a Bordeus, el trobarem, segurament com a premi, amb el càrrec de batlle de Calataiub (reg. 43, 118).
5. Aquesta viva semblança que del guia fidel de Pere el Gran ens dóna En Muntaner (capítol LXXXIX) ve confirmada per Desclot (cap. CIV) : «Un mercader de Arago qui era mercader de cavalls per nom en Domingo de la Figuera, que sabia tots los camins e les forests e les muntanyes de Castella tro a Gascunya e tro a França.» El seu ofici de marxant de cavalls és comprovat també pel document, adés citat, on reconeix el rei deure-li certa quantitat per dos cavalls que li comprà, i per un altre diploma de 29 abril 1283 (reg. 61, f. 106), que ens assabenta d'una seva tramesa de cavalls a Navarra. Moltes cròniques callen el seu nom, i l'*Anònim sicilià* (cap. XLIV) dóna el de

El rei *(non immemor quantum prosit in casibus divites inopiam simulare)*[1] va disposar que aquest personatge s'abillés ricament, a la manera d'honrat mercader, amb el seu capell de sol i els seus guants;[2] mentre que ell, vestint damunt de tot una gramalla blava bastant vella, i coberta la cervellera d'un capiró blau, duent una escona muntera a la mà i una boneta darrera l'arçó,[3] havia l'aire d'ésser el majordom d'aquell ric marxant viatger. Els tres cavallers, vestits pobrament, a guisa d'escuders,[4] completaven la parenceria.

Era precís no ésser infidel durant la ruta, en hostals i cavallerisses, a la simulada i novella condició de cadascú. I En Domingo de la Figuera menyspreava i maltractava el rei i els cavallers; Pere el Gran curava de les despeses, feia aparellar els menjars, presentava aiguamans al mercader, i, mentre que aquest menjava l'escudella, tallava al seu davant i diligentment el servia. Finalment, els cavallers, en arribar a algun poblat, descavalcaven i menaven els cavalls per les regnes, i pensaven d'ells un cop eren a l'hostal, i ajudaven d'aparellar la minestra.

En Desclot i En Muntaner han descrit bellament, amb tota la seva aguda emoció, aquestes hores supremes de la vida de Pere el Gran, aquest viatge audaciós i solitari a través de la Gascunya, que recorda aquell altre d'Hug, comte de París, el fundador de la dinastia Capètida, a través dels Alps, després d'haver signat pau i aliança, a Roma, amb l'Emperador Ot II.[5] I ambdós cronistes, tractant-los cadascun segons la seva característica faisó (En Muntaner prolix i contundent, En Desclot més precís i estructurat), vénen a coincidir en detalls tan insignificants, que he hagut de pensar, com en altres semblants ocasions si aquell llibre sobre els fets del rei Pere, del qual parla En Muntaner,[6] no hauria estat, puix que no sembla ésser el propi Desclot,[7] comunament utilitzat per l'un i l'altre.

Coincidències de Desclot i Muntaner.

La major part dels altres cronistes exposen lleugerament tot ço que es refereix a la batalla, quasi amb la sola excepció de Saba Malaspina,[8] que aporta detalls força suggestius, coincidint sovint amb Desclot.

Pere Çabata (Petrus Zebacta en l'edició Gregorio, P. Çavata en el ms. 488, ja citat de la Biblioteca de Catalunya), mentre les *Chrònichi di questi regnu di Sicilia dall'anno MLXVIII al MCCCLIX* diuen Peri Gababbanacta *(Collezione di opere inedite o rare dei primi tre secoli della lingua*, Bologna, 1865, pàg. 180). Com hem vist, Joan Perez Çabata va portar a l'infant Anfós gran nombre de cavalls per a la batalla : això explica aquesta versió.

1. Speciale, cap. XXV.
2. Muntaner, cap. LXXXIX.
3. Desclot, cap. CIV; Muntaner, ibídem.
4. Desclot, ibídem.
5. Lot, Ferdinand : *Les derniers carolingiens*, París, 1891, pàg. 125.
6. Muntaner, cap. XI.
7. Així ho sospita En Nicolau d'Olwer : *El nacionalisme en la Crònica d'En Muntaner*, «La Veu de Catalunya», dies 3, 10, 17, 24 i 30 de maig de 1918, edició del vespre.
8. Saba Malaspina, *Cont.*, pàg. 400.

XIII

Arribada a Bordeus. Hi era En Gilabert de Cruylles?

El 31 de maig, a hora de nona, arribaven a l'horta de Bordeus Pere II, En Domingo de la Figuera i En Bernat de Peratallada : els altres dos cavallers havien restat, per ordre del rei, en parades, camí enrera.[1] Romanent el monarca un poc lluny de la ciutat, hi enviava En Bernat de Peratallada, per tal que anés davant del Senescal i el pregués d'eixir, amb poca companya, a l'encontre d'un alt missatger que el rei d'Aragó li trametia, el qual missatger volia parlar-li abans d'entrar en la ciutat. En Joan d'Agrilly, Senescal de Bordeus pel rei d'Anglaterra, *vir magnificus et veritatis amator*,[2] accedí volenterosament, i amb quatre cavallers francesos i un notari, que per ordre del sobirà menava el de Peratallada, s'adreçà a l'encontre del suposat missatger reial.

Hi havia a la ciutat, segons En Desclot i En Muntaner,[3] un baró que el rei Pere hi enviava alguns dies abans, per exercir les seves procuracions en tot allò que pertoqués a l'afer del desafiament : En Gilabert de Cruylles, «un dels pus savis cavallers de Catalunya».[4] I a ell hauria estat tramès En Bernat de Peratallada, son fill, per anar plegats a l'hostal d'En Joan d'Agrilly. Malgrat l'autoritat dels esmentats cronistes, i malgrat haver estat admesa la presència i la mitjanceria d'En Gilabert de Cruylles per tots els historiadors moderns, no he pogut menys de decantar-me vers la seva omissió, com van fer l'anònim autor de les *Gesta Comitum* i tots els cronistes estrangers, llevat de Speciale.[5] La rara unanimitat d'aquests cronistes; el fet que l'infant Anfós enviï les seves lletres[6] directament a Joan d'Agrilly, la qual cosa sembla inexplicable, tenint a Bordeus un procurador per a totes les qüestions del desafiament; i, sobretot, una firma d'En Gilabert de Cruylles, posada al peu d'una lletra datada a Taraçona el 28 de maig,[7] m'han hagut d'empènyer a trencar amb la tradició que en aquest punt havia anat establint-se.

Presentació al Senescal i entrada al palenc.

Sigui com sigui, el cert és que el rei d'Aragó, servant encara l'incògnit, va

1. Així ho afirma Desclot, cap. CIV, i la primera part de la seva afirmació ve apoiada per diversos cronistes. Ja hem vist (pàg. 149, nota 8) com En Muntaner dóna En Bernat de Peratallada i En Domingo de la Figuera com a únics companys del rei, i amb ells dos el fa arribar fins a Bordeus. També dos ne cita Francesco Pipino, cap. XVII. El ms. del *Tesoro* de la Nacional de Florència, Nangis, 524 i 525, Amalrico Augerio i Bernardo Guidone (loc. cit.), indiquen així mateix que amb dos companys va presentar-se al Senescal de Bordeus.

2. Speciale, lib. I, cap. XXV.

3. Desclot, cap. CIV; Muntaner, cap. LXXXVII.

4. Muntaner, cap. LXXXVII.

5. Speciale, lib. I, cap. XXV. El Neocastro, cap. LXVIII, posa En Gilabert de Cruylles entre els cavallers que acompanyen el rei.

6. Apèndix, diplomes núms. 1 i 2.

7. Arxiu de la Corona d'Aragó, reg. 61, f. 148. En Gilabert de Cruylles formava part del conseil de l'infant, i es troben sovint lletres amb la seva firma.

parlar amb el Senescal de Bordeus, demanant-li si podia assegurar-lo, car era disposat, amb els cent cavallers, per fer la batalla; que, davant la resposta negativa d'En Joan d'Agrilly, li pregà de mostrar-li el camp on la pugna havia de realitzar-se; i que, un cop hi foren, el rei, punyint d'esperons, el corregué de l'un extrem a l'altre, brocant baronívolment. Eixits del palenc, tornats al lloc on hi hagué llur encontre, el rei, llevant-se el capiró, es descobria als ulls esbalaïts d'En Joan d'Agrilly, i li manava de redactar una carta testimonial de tot allò que s'era esdevingut.[1]

XIV

La carta testimonial de la compareixença de Pere II.

La intuició crítica de Desclot va menar-lo, en aquesta ocasió, a reproduir, traduint-lo, el començament de la predita lletra,[2] avui destruïda o ignorada; però de la qual es trobava una còpia en l'Arxiu de la Corona en temps de Boades.[3] En presència d'un diploma de semblant valor històrica, no es satisféu el nostre cronista amb fondre, com alguna vegada, el document dins la correntia de la seva narració. Jo no vacil·laria a acceptar com a fidel, o poc menys, la traducció de Desclot, i com a autèntic el diploma, orfe, en absolut, d'aquell aire de barroera invenció que hom pot trobar, per exemple, en les lletres de la *Conspiració de Joan de Pròcida* o en els discursos mateixos del Neocastro. Sols cap al final sembla que el cronista hagi modificat o interpolat el text, fent emetre judici a Joan d'Agrilly sobre el fet de la pugna, la qual, per les condicions en què es realitzaria, qualifica de «no cominal». Altrament, si examinem els textos que Desclot reprodueix al llarg de la seva crònica, no farem sinó afermar-nos en l'autenticitat d'aquesta carta. Pocs són aquells : la lletra dels palermitans als messinesos després de les *Vespres*,[4] una lletra de Pere II al Sant Pare, tramesa amb els seus ambaixadors des d'Alcoll,[5] la llista dels cavallers que van garantitzar els pactes de desafiament,[6] i l'Usatge *Princeps namque*.[7] La primera és qualificada per l'Amari[8] de paràfrasi d'aquella que es

1. Desclot, cap. CIV; Muntaner, cap. XC; Saba Malaspina, *Cont.*, 401; Speciale, llib. I, cap. XXV; Neocastro, LXVIII; Anon., *Chron. Sic.*, cap. XLIV.

2. Desclot, cap CIV.

3. Boades, Bernat: *Libre dels Feyts d'Armes de Catalunya*, Barcelona, 1873; pàg. 347. En temps d'En Carbonell ja no hi devia ésser, car aquest arxiver en les seves *Cròniques d'Espanya* (Barcelona, 1547, foli 73), té bona cura a indicar l'existència dels *Manifestos* en l'Arxiu de la Corona, però no parla per res de l'existència de la lletra en qüestió.

4. Desclot, cap. LXXXI.

5. Desclot, cap. LXXXV.

6. Desclot, cap. C.

7. Desclot, cap. CXXXIX. Hi ha encara la llista de greuges rebuts de Carles d'Anjou, pels sicilians, i llegits per llurs missatgers a Pere II. Aquests capítols, però, apareixen en les edicions de Desclot amb bastants punts foscos i res no gosaria avençar fins que estigués establert el text crític.

8. Amari, *Vespro*, vol. I, pàg. 210, nota.

troba en l'*Anònim sicilià.*[1] I, certament, malgrat la disparitat de data (amb manifesta error en la de Desclot)[2], la coincidència de diverses expressions i imatges dóna ferm fonament a l'observació de l'Amari : les «devorables serpents qui... turmentaven nit e jorn... les tatinęs de nostres mullers e filles», és a dir, els francesos, es corresponen amb els «serpentibus omnibus, qui ad nostra pendebant ubera»; Carles és assimilat en ambdues lletres al Faraó, i la captivitat dels sicilians a la dels fills d'Israel; la seva dominació apareix en una i altra com un dragó ingent («lo gran drago», «draco iste magnus»); en ambdues creu hom arribat el temps de la salvació : «car lo temps es vengut que siam dellivrats», «ecce namque tempus acceptabile»; finalment, la invocació amb què acaba la lletra del Desclot es troba esparsa en els últims paràgrafs de la de l'*Anonymi Chronicon Siculum* : «Deu lo payre, qui es tot poderos, ha presa pietat de nos, levats vos e no siats adormits, e dreçats vos de combatre les cruels serpents»; «et miserabitur nostri Deus omnipotens ... surge itaque ... et cum antiquo serpente pugnate».

Res no podria innovar sobre la lletra enviada pel rei d'Aragó, d'Alcoll estant, a Martí IV, car, fins ara, no n'he trobada cap d'expedida pel rei durant l'estada dels exèrcits catalans a l'Africa, com no sigui el memorial adreçat al rei d'Anglaterra explicant-li la conducta del Papa i el propòsit de passar a Sicília.[3] Quant a la llista dels barons garantitzadors del pacte amb Carles d'Anjou, ja he indicat que apareix en la Crònica [illegible] b el mateix ordre que en el *Manifest*, llevat dels dos primers noms, que són transposats. Això i la quasi absoluta fidelitat amb què Desclot resumeix les condicions de la batalla obliguen a creure que s'havia preocupat d'examinar alguna còpia del dessús dit *Manifest*.

La traducció de l'Usatge *Princeps namque* és ben fidel; distingint-se de la oficial que manà fer el rei Ferran d'Antequera, per una major diafanitat, i àdhuc per una major elegància i un punt saborós de dramatització, que, llevant-li l'eixutesa del text legal, l'aconsonen amb la resta del capítol, un dels més intensos de la Crònica.[4] També es diferencia, en mant detall, de les traduccions que fins ara han estat publicades.[5]

Totes aquestes consideracions em decanten a creure en l'autenticitat de la lletra inserida per Desclot : la seva mixtificació hauria estat alguna cosa completament contraposada a l'esperit del nostre cronista i al seu honrat concepte de la història.

1. Anon. *Chron. Sic.*, cap. XXXVIII. Publicada també per Lünig, *Codex It. dipl.*, vol. II, pàg. 49, i per Amari, *Vespro*, III, 303.
2. Desclot dóna la data de 14 de maig de 1282, havent d'ésser 13 abril.
3. Publicat per Amari, *Vespro*, III, 323, i Rymer, vol. I, p. 106.
4. Desclot, cap. CXXXIX.
5. *Cortes de Cataluña*, publicadas por la R. Academia de la Historia, tom I, vol. II, apèndix 1. — Gudiol, *Traducció catalana dels Usatges de Barcelona* en l'«Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», MCMVII.

XV

Retorn de Pere II. Lletra datada a Baiona.

Era ja prop de completa i el sol a ponent,[1] quan Pere el Gran s'allunyava a regna solta de Bordeus, menant la ruta vers Castella; evitant així de tornar pels mateixos indrets. Tota la nit cavalcava amb els seus cavallers,[2] i abans de jorn clar arribava davant de Baiona. D'allí estant, o potser des d'un llogarret on dinaren i reposaren, a tres llegües de la ciutat,[3] expedia una seva lletra datada a Baiona el primer de juny.[4] És un advertiment adreçat als seus cavallers, perquè no vagin cap a Bordeus, puix que personalment hi ha estat, havent fet ço que es pertanyia. Tot home seu hi fóra ara en gran perill, car el rei d'Anglaterra ha donat ordre al Senescal que tota la Gascunya obeeixi el rei de França. Pere II, no posseint el segell reial, usa el de Bernat de Bellvís. Això fa pensar, amb fonament, si aquest cavaller fóra un dels que l'acompanyaven. És aquesta la sola dada documental que sobre aquest punt tenim, certament colpidora, no definitiva encara, perquè també podria haver-se esdevingut que el rei, que ja a Taraçona, no posseint el seu segell, havia usat el de l'infant Anfós,[5] hagués pres per a la ruta el segell d'un baró qualsevulla.

Estada a Castella i arribada a Taraçona.

Després d'un breu repòs en aquella vileta, van seguir cavalcant tot el jorn i la nit encara, fins a arribar a Fonterrabia, on Pere II fou agradosament acollit pels súbdits del rei de Castella.[6] Segons una curiosa interpolació d'un manuscrit del Desclot,[7] el rei hauria noliejat en la predita vileta, que era riba mar, una barca que els va portar fins a Fonterrabia (Pont, diu el manuscrit), «e aquí lo Rey fon sagur, mas en la mar ach prou daffany que cuydaren negar».

Per Castella va continuar el rei el seu viatge, vorejant la marca de Navarra, fins a Logronyo, on, amb tota seguretat, podem afirmar que es trobava el

1. Desclot, cap. CIV: «era ja pres de completa, que, quant lo senescal els altres cavallers s'en foren tornats en la ciutat, lo sol fo post; e lo rey fon luny dela ciutat be dues llegues». Anon., *Chron. Sic.*, cap. XLIV : «in occasu Solis dicti diei recessit dictus Rex Petrus de dicto plano Burdegali». Saba Malaspina, *Cont.*, pàg. 402 : «cum jam astris fugientibus oriretur Lucifer, artem arte deludens,co mmeato Bajulo, sublato ulterioris morae dispendio retrocessit». De la narració de Spel ciale, lib. I, capítol XXV, es desprèn igualment.

2. Villani, lib. 7, cap. 86, diu que van cavalcar noranta milles sense reposar-se. El ms. de *Tesoro* de la Nacional de Florència, s'expressa així : «lo re di Ragona fuggendo dina[n]zi alla stranfeltra rica[m]biava cavallo a ogne x miglia, tanto ch'egli giunse in Catalogna, e [s]traccò xii cavalli dalla mattina al vespero, e cavalcò, in corso cxx miglia» (Amari, *Altre Narrazioni*, p. 113). Desclot, CV : «cavalcaren cuytosament de gran ambladura; que, ans del jorn clar, foren devant la ciutat de Bayona».

3. Desclot, cap. CV.

4. Carini, *Documenti*, Appendice, dipl. núm. XVII i Arx. Cor. Aragó, reg. 61, f. 156 v.

5. Arxiu Cor. Aragó, reg. 61, ff. 146 v., 147 i 147 v.

6. Desclot, ibídem.

7. Ms. núm. 241 de l'Institut d'Estudis Catalans, designat pel Sr. Massó i Torrents (*Pla de publicació de les Cròniques Catalanes*) amb la lletra L (f. 152 v.).

dia 10 de juny.[1] Vuit dies després era de bell nou a Taraçona,[2] entre els seus barons, després d'haver declarat la guerra a Joan Núnyez d'Albarrací, aliat del rei de França.[3]

XVI

Alguns cronistes suposen Pere II present a Bordeus el 1.r de juny. Poca versemblança d'aquesta opinió.

Ultra l'opinió de Desclot i de molts cronistes italians i francesos, que suposen el rei d'Aragó compareixent al camp de Bordeus el vespre abans de la batalla,[4] és a dir, el 31 de maig, hi ha l'opinió d'altres historiadors, com Ramon Muntaner, l'anònim autor de les *Gesta Comitum* i Ferretto de Vicenzia, que el proclamen present el mateix dia 1.r de juny.[5] Amb tot, En Muntaner accepta que fos arribat el jorn abans, a l'hora de seny sonant, fins a mitja llegua prop de la ciutat, prenent estatge en la torre d'un cavaller, amic d'En Domingo de la Figuera. Allí hauria passat la nit, i en sorgir l'aurora, s'hauria adreçat devers la lliça esdevenint-se tots els incidents referits i algun altre que hi afegeix En Muntaner, com és ara aquell gest de cortesia envers la muller del seu hoste, de la qual va voler pendre comiat, sense curar que fos en terra enemiga.

El document datat a Baiona no pot vessar cap llum sobre aquesta qüestió, perquè essent el monarca eixit de Bordeus de bon matí, hauria igualment passat per aquella ciutat el dia 1.r de juny. No he dubtat, però, a rebutjar l'afirmació d'En Muntaner, i això per diverses raons : no és probable que Pere II s'exposés a romandre tota una nit tan a la vora dels seus adversaris, sotjadors de la seva arribada;[6] en la lletra que després adreçà a l'infant Joan de Castella té bona

1. Arx. Cor. Aragó, reg. 54, f. 234 v.
2. Id., reg. 51, f. 32.
3. Id., reg. 54, f. 234 v.
4. Desclot, cap. CIV : «foren a la orta de Bordeu lo darrer jorn de maig a hora de nona». Nangis, 524 i 525 : «nocte tamen diem statutam praecedenti cum duobus sociis, ut tradunt aliqui, locutus est in privato loco et remoto cum Burdegali senescalco» i «La nuit devant estoit devenu au seneschal repostement ne navoit avec lui que ii. chevaliers». Iperius, 764 : «quidam tamen excusare nituntur, dicentes ipsum Petrum cum solis duobus sociis in loco privato et remoto fuisse locutum cum Senescalco Burdegalensi nocte praecedente statutam dictam». Anon., *Chron. Sic.*, cap. XLIV : «aplicuit... die ultima termini infra quem dicti Reges in dicto plano debebant esse praesentes». Saba Malaspina, 401 : «applicuit praemature videlicet ante diem statuti certaminis». Speciale, lib. I, cap. XXV: «Vesperacente siquidem ante diem belli ad civitatem perveniunt». Lletra inserida en la crònica del Salimbene, (*Monumenta Germaniae Historica*, Hannover, 1908; vol. XXXII, part II, pàg. 524), i, amb les mateixes paraules, el *Memoriale potestatum Regiensium*, ed. Muratori, R. I., VIII, 1156 : «Qui Petrus, licet a pluribus fide dignis visus fuisset sanus corpore ante dictam diem primam Junii».
5. Muntaner, cap. XC; *Gesta Comitum*, cap. XXVIII; Ferretto Vicentino, ed. Muratori, R. I., IX, 954.
6. Que Carles d'Anjou havia aparellat insídies, per emparar-se de Pere II, ve sostingut per Saba Malaspina, *Cont.*, 400; Anon., *Chron. Sic.*, cap. XLIV; Fazellus, 595; Brunetto Latini, ms. del *Tesoro* de la Nacional de Florència (ed. Amari, *Altre Narrazioni*, 112); Pipino, XVII Muntaner, LXXX i LXXXVII; *Chron. di quistu regnu di Sic.*, pàg. 180.

cura a remarcar que assistí *personalment* a Bordeus, però res no diu d'haver-hi estat el propi dia 1.r de juny; els cronistes més dignes de crèdit sostenen la opinió contrària a En Muntaner, entre les bones qualitats del qual no compta, certament, la de l'exactitud; sols les *Gesta* i el Vicentino li fan costat, i encara no coincidint del tot en l'explicació.[1] Adhuc els cronistes que es limiten a recollir la veu pública, situen la compareixença de Pere el Gran, segons una de les versions, el vespre abans de la batalla. Així, per exemple, Jordano, Fazellus, Iperius, Villani, Giachetto Malespini i Ptolomeu de Lucca, els quals, al costat d'aquesta versió favorable al Català, acullen la contrària que negava la seva anada a Bordeus.[2] De tota manera, no fou una simple invenció d'En Muntaner ço que ens refereix, ans segurament va recollir-ho d'una pública remor que degué conviure i expandir-se junt amb la que acceptaven Desclot i els altres cronistes. Sols que En Muntaner no dubtaria a proclamar com a certa aquella d'on major glòria pervingués al rei d'Aragó. I així les trobem aplegades totes dues en el *Chronicon* de Francesco Pipino : «Nonnulli dicunt, eum nocte, quae diem bellicam praecedebat ... in loco proelii advenisse, et quum diei aurora consurgeret, facta modica mora ibidem protestatus est publice qualiter se praesentaverat juxta condictum loco et die cum suis». «Alii ferunt, quod nocte ipsa ut dictum est duobus concomitatus sodalibus fuit loquutus seniori Burdegalensi in loco privato et remoto...»[3]

Altres parers sobre la compareixença de Pere i Carles.

No fineixen aquí les variants sobre el fet de la compareixença o incompareixença dels reis, restant encara per examinar les més radicals : la dels que neguen l'anada de Pere II a Bordeus, la dels que, per contra, neguen la de Carles, i la d'aquells que, bo i acceptant que el rei d'Aragó s'hagués presentat al Senescal el 31 de maig al vespre, se'n valen per fer-li'n encara major retret de covardia i d'incompliment. Compten entre els primers Ptolomeus Lucensis, que així com en la *Historia Ecclesiastica* recull, sense decantar-se per cap d'elles, segons acabem de veure, les dues versions, en els *Anales*[4] es limita a dir que «dictus Rex ad horam determinatam non comparuit»; Guerau d'Arvènia, que usa quasi exactament les mateixes paraules en el seu *Chronicon*;[5] el Còdex Lau-

1. No diuen sinó que va comparèixer, disfressat, el jorn convingut, sense parlar de l'arribada el dia abans. I així mateix sembla admetre-ho *La Branche des Royaux Lignages (Hist. de Gaules*, vol. 22, p. 212), quan diu:

«Mes onques ne s'i apparut
Li rois Pierres (que cèle emprise
Ot premier pourchaciée et quise
Par son orgueil si baudement)
Se ce ne fu celéement».

2. Jordano, *Excerpta ex Chronico*, ed. Muratori, *Antiquitates Italicae Medii Ævi*, V, 1014; Fazellus, 595; Iperius, 763; Villani, lib. VII, cap. LXXXVI; Giachetto Malespini, 1038; Ptolomeus Lucensis, *Historia Ecclesiastica*, ed. Muratori, XI, 1188.

3. Francesco Pipino, cap. XVII.

4. Muratori, R. I., XI, 1293.

5. *Hist. des Gaules*, vol. 21, pàg. 218 : «Dictus Petrus non comparuit».

rencià Plut. xlii, n. 23, on, després d'exposar l'opinió favorable a Pere, hom sentencia : «Et alla verità dire li pio dicieno ch'egli non vi fue nè privado nè palese»;[1] Bartomeu de la Pugliola, el qual en la seva *Chronica di Bologna* afirma que el rei d'Aragó «en alcun modo non vole andare a quel campo»;[2] el Salimbene, que proclama no haver estat mai feta la batalla «quia rex Aragonie vitavit illud»;[3] i el propi Carles d'Anjou, que en la lletra adreçada a la República de Mòdena,[4] afirma sobergament «nec venit, nec se aliquatenus excusavit sicut homo de toto honore simpliciter et finaliter desperatus». En els temps moderns aquesta opinió és la que va sustentar el Saint-Priest, posant en dubte l'autenticitat del viatge de Pere el Gran a Bordeus.[5]

En les *Chronichi di quistu regnu di Sicilia dall'anno MLXVIII al MCCCLIX*, ja citades,[6] s'afirma que Pere va acudir, «e non trovao a nullo, perchè re Carlo si persuasi che re Peri mai haviria venuto a combattiri». Aquesta opinió de la incompareixença de Carles, que és la que es desprèn també del context del *Chronicon Parmense*,[7] va tenir un franc acolliment en les obres dels historiadors catalans dels segles XV i XVI. La sosté En Boades en el seu *Libre dels Feyts d'armes de Catalunya*,[8] i la proclama En Carbonell en les seves *Cròniques d'Espanya*.[9] També un historiador italià d'aquests temps, Lucio Marineo Sículo, ve a donar-los la raó quan assegura que Carles no va comparèixer fins a hora de posta, mentre Pere II s'havia presentat a migdia.[10] El propi Zurita, admetent que en aquesta hora havia comparegut el rei d'Aragó i havia correguda la lliça, reconeix implícitament que el rei de Jerusalem no hi era encara.[11] Més tard, a principis del segle XVIII, En Feliu de la Penya sostindrà així mateix el fallament de Carles.[12]

Finalment, la lletra inserida en el Salimbene,[13] el *Memoriale potestatum*

1. Amari, *Altre narrazioni*, pàg. 9.
2. B. de la Pugliola, *Chronica di Bologna*, ed. Muratori, R. I., XVIII, 293.
3. Salimbene, *Cronica*, loc. cit.
4. Muratori, *Antiquitates Italicae Medii Ævi*, III, 649 i segs.
5. Saint-Priest, pàgs. 134 i 140.
6. Pàg. 150, nota 5.
7. Diu que Martí IV amenaçà amb l'excomunió a Carles si acudia a la batalla, «et ob hoc remansit» (Ed. Muratori, R. I., IX, 802.)
8. Pàg. 347 : «mas ni lo rey Carles ni altre per ell hix a faer batalla».
9. Foli LXXIII (Ed. Barcelona, 1547.)
10. Lucio Marineo Siculo, *De primis Aragonie regibus et eorum rerum gestarum*. Saragossa, 1509; f. XXXI. V. també la traducció castellana d'En Joan de Molina, impresa a València, 1524.
11. Zurita, *Anales*, lib. IV, pàg. 256.
12. *Anales de Cataluña*, lib. XI, cap. XVII.
13. Aquesta lletra (Moysac, 27 juny 1284) que, com fan observar els comentaristes de la *Crònica* del Salimbene, semblen ésser escrites per algú de la cancelleria de Carles d'Anjou, tenen molta retirança amb les lletres a la República de Mòdena, i inspiraren, indubtablement, la narració del *Memoriale potestatum Regiensium*.

Regiensium[1] i Guerau de Malamonte[2] admeten la presentació del rei el dia abans; però això els dóna peu per proclamar que, malgrat trobar-se en plena salut, malgrat haver arribat fins a prop de Bordeus la vespra de la batalla, havia mancat al seu jurament i ni tan sols havia tramès qui el n'excusés. Marino Sanudo troba que no era suficient la dita presentació i que Pere II «non hà scusa alcuna del suo non combattere».[3]

Autenticitat de l'anada de Pere II a Bordeus.

N'hi ha prou amb examinar, serenament, totes les versions estudiades, per arribar a concloure la certitud del viatge de Pere el Gran. Si no posseïssim avui documents que el fan indiscutiblement palès, la sola consideració de la unanimitat dels cronistes gibelins a proclamar la gesta de llur heroi, i la disparitat que hom observa entre els cronistes güelfs, en aquest com en altres punts essencials de la qüestió, fóra prou a decantar-nos cap a la versemblança de l'esdeveniment. Així ho va fer l'Amari, malgrat desconèixer els documents més importants, amb el sol i detingut estudi de les fonts narratives. És mester portar, com portava el Saint-Priest, un prejudici, afermat en la mancança d'informació, per a rebutjar l'autenticitat de la gesta reial. Val a dir, però, que els altres historiadors francesos han fet justícia al valerós príncep català, admetent la seva anada a Bordeus i aprovant la seva malfiança envers les intencions de Carles i de Felip.[4]

XVII

Esbalaïment de Felip i Carles en saber l'ardit de Pere II. Capteniment ulterior.

Havent partit Pere II del palenc de Bordeus, el senescal, el notari i els testimonis de tan singular escena, van tornar vers la ciutat, de manera que, quan hi arribaren, se n'havia el rei allunyat bé dues llegües.[5] En mans de Joan d'Agrilly restaven, segons el dir del Neocastro i com a prova de compareixença, l'escut, l'elm, l'espasa i la llança amb els quals anava a combatre el Català.[6]

Quan les novelles vingueren als reis de França i de Jerusalem que Pere II havia comparegut davant de Bordeus, restaren enfellonidament meravellats, i enviaren gents d'armes en la seva persecució; les quals, la nit vinguda, havien de desistir de llur propòsit. Així mateix, feien empresonar el Senescal; però els ciutadans, armant-se, n'exigiren la llibertat.[7]

Segons els cronistes francesos, Carles, al dia següent, s'establia en el camp

1. Muratori, R. I., VIII, 1156.
2. Lletra a l'abat de Moysac, publicada per Marca, 594.
3. Sanudo, pàg. 153.
4. Vegeu, per exemple, com tracten aquest afer els historiadors del Llenguadoc Devic i Vaissete (*Histoire du Languedoc*, vol. IX, p. 89, nota), o Henry (*Histoire du Roussillon*, París, 1835, vol. I, nota XV).
5. Desclot, CIV.
6. Neocastro, LXVIII.
7. Desclot, CIV.

Lletra de Carles d'Anjou als seus amics d'Itàlia.

de combat amb els seus cavallers, i esperava, del matí al vespre, l'adversari; però en realitat ja no calia, i ell res en diu en les lletres que adreçà als seus amics de la Itàlia, on trametia ambaixadors perquè fessin aparèixer l'esdeveniment com un triomf per a la seva causa i com un estigma infamant per al rei d'Aragó. *Memoriale sit Ambassatoribus Regiis euntibus ad partes Italiae, quod civitatibus et Amicis Italiae exponent ea, quae sequuntur* : així és encapçalada la lletra que publica Muratori, adreçada per Carles al Comú de Mòdena.[1] En ella es plany l'angeví que en home de tan prou origen com Pere d'Aragó s'hagin aplegat tants de falliments. Car certament és traïdor, afirma : estava tractant el matrimoni d'un infant d'Aragó amb la nostra filla, i quan érem a Orvieto, poc abans de la rebel·lió sícula, va enviar-nos el prebost de Marsella per parlar-nos-en. Va anunciar que volia adreçar-se contra els infidels i que ço que en llur terra adquiriria fóra per als novells esposos. Va demanar dècima al Sant Pare per dur a terme la conquesta. Ens dava el títol de rei de Sicília. Als nuncis francesos va respondre que res faria contra nosaltres. No va mostrar cap desplaer quan vàrem adreçar-nos contra el seu sogre, ni va reclamar davant del Sant Pare, ni davant nostre. Tot això li vàrem fer dir quan l'apel·làrem a batalla.

Explica després com no va comparèixer, ni va trametre qui l'excusés; parla de com hauria hagut de preferir trobar la mort en el combat (com per culpa l'hi pertocava), a absentar-se amb tanta ignomínia; i treu a relluir la susceptibilitat de Judas Macabeu, que tingué vergonya del propi sol. Omet, però, naturalment, assabentar els seus amics de la Itàlia de com les condicions principals del combatiment deixaven de concórrer-hi; de com ni era neutral el camp, puix que Bordeus restava sota la potestat del rei de França, ni havia estat permès a Pere II i als seus cavallers el pas per Navarra, mancant al compromís contret de no posar cap obstacle a la realització de la pugna. Omet, també, naturalment, assabentar els seus amics de la Itàlia de com, ultra els cent cavallers convinguts, l'acompanyava un veritable exèrcit, acampat no lluny de Bordeus, i de com, malgrat tot, el seu adversari havia volgut, fins al darrer instant, donar satisfacció als pactes jurats, compareixent, el vespre abans, davant del senescal de Bordeus, i deixant els seus cavallers aparellats de seguir-lo.

Els cavallers de Pere II.

Perquè és el cert que Pere II no va limitar-se a realitzar personalment l'ardida gesta, sinó que féu aparellar els cent cavallers i va deixar-los disposats per a la batalla, per si comprovava la possibilitat de dur-la a terme, amb l'assegurament del Senescal de Bordeus. Així es dedueix de la lletra que els trametia des de Baiona : «manam vos et deym vos que vistes les presents sens tardar vos en tornets si eixits sots de vostra terra per andar el Bordel». Zurita sosté que molts d'ells es trobaven ja en el Bearn.[2] Alguns diplomes que posseeixo proven, almenys, que es disposaven a adreçar-se en seguiment del rei. Ja hem vist

1. Citada abans, pàg. 128.
2. Zurita, *Anales*, lib. IV, pàg. 255.

com l'infant Anfós els advertia per mitjà dels batlles, justícies i jurats d'Exea, Luna, Taraçona, Jaca, Sos, Uncastiello, Tahust, Mallén, Borja, Barbastre, Saragossa i Osca, que no passessin per Navarra, i com alguns cavallers, Artal de Luna, Llop Ferrenc de Luna, Pere Ferrandes, Pere d'Ayerbe i Sanç d'Antilló, rebien directament aquest avís.[1] Doncs bé : tres dies després, el propi dia primer de juny, el jorn de la batalla, comandava, l'infant, als predits batlles, justícies i jurats preconitzar públicament que tots els cavallers que es dirigissin a Bordeus per raó de la pugna, anessin a Taraçona i no fossin gosats de seguir altra ruta, ja que per la frontera castellana podien anar-hi amb més seguretat.[2] Prova aquest document que en les mires del rei i de l'infant entrava no exposar els cavallers, de bell antuvi, als perills de l'aventura on Pere II havia volgut endinsar-se, i per això els retenien, probablement fins a rebre ordres i notícies de llur senyor. Però prova també que persistien a tenir-los aparellats per al cas en què la lluita fos possible. I si aquest document no fos prou (cal advertir que està ratllat), altres dos que posseeixo no deixarien lloc a dubte : l'un datat el 30 de maig, i adreçat a tots els oficials, ordenant-los que no obliguin el noble En Pere de Montcada a pagar els seus deutes mentre es trobi al servei del rei per raó de la batalla de Bordeus;[3] l'altre, datat el 2 de juny i adreçat al vescomte de Cardona. Hem rebut — li diu — les vostres lletres, i hem escoltat els vostres missatgers; us tenim aparellats els 50,000 sous que resten a pagar-vos, i com sabem que anireu en breu a l'encontre del nostre pare, per raó del combat que ha de pugnar-se entre ell i el rei Carles, us recomanem que passeu per Taraçona, on ens trobem, per tal com per cap altre indret podríeu arribar a ell amb assegurança : veniu disposat a rebre de nos la cavalleria, i amb la certitud que encontinent us serà pagada la quantitat predita.[4]

En Pere de Montcada i En Ramon Folc de Cardona.

No tenim cap altra notícia immediata relativa al brau vescomte, aquell qui «tostemps fou cortès, e majorment en fet on dones hagués ni cabessin»;[5] però és de creure que s'apressaria d'anar a l'encontre de tan falagueres prometences, com havien de semblar a tot noble baró la d'ésser satisfet en una bona quantitat d'argent, la de rebre del seu senyor la cavalleria i la d'encaminar-se tot seguit a exercir-la entre els millors cavallers del món. I a bon segur que es

1. Apèndix, dipl. núm, 11.
2. Apèndix, dipl. núm. 14.
3. Apèndix, dipl. núm. 12.
4. Apèndix, dipl. núm. 15. En l'Appendice del Carini publica hom un diploma (XI) de 27 abril, datat a Saragossa, on l'infant convoca el vescomte, en virtut de l'Usatge *Princeps Namque*, a presentar-se-li el primer de juny, en cas de necessitat. En el reg. 61, f. 154 v. (Taraçona, 29 maig) hi ha un altre diploma en el qual l'infant mana a Ramon d'Orcau, veguer de Cervera, i a Simó de Gironella que permetin en R. Folc i el seu seguici *(familia)* comprar i vendre en la seva terra ço que hagin mester.
5. Paraules de Pere el Gran a En Ramon Folc, quan adreçant-se sobre Perpinyà per sorpendre el rei de Mallorca, el vescomte li prega que li permeti romandre al defora per raó del parentiu que el lliga amb la reina de Mallorca. Desclot, cap. CXXXIV.

trobaria a Taraçona junt amb els altres barons que havien anat acudint i que tan exorbitants despeses produïen a l'infant Anfós;[1] i amb ells eixiria a l'encontre del seu rei quan, esquivat l'ardit d'En Joan Núnyez d'Albarrací, s'atansava aquell a Taraçona, tot ujat de la calor estival i retut de la fatiga [2]

XVIII

Lletres de Pere II sobre el procés de la pugna.

A l'igual que el seu adversari, no deixà el rei Pere en l'ignot el procés que havia seguit l'afer del desafiament. El dia 20 de juny, de Taraçona estant, escrivia a l'infant Joan de Castella una lletra interessantíssima,[3] comunicant-li el seu regrés de Sicília per comparèixer a la batalla, l'arribada a Bordeus, la presentació al Senescal : «llegamos personalmiente a Bordell et fiziemos nuestra presentacio al Seneschal del Rey Dinglatierra. mas porque el Rey Dinglatierra avia desmandada la batayla end avia fetcho so mandamiento al Seneschal, no la quiso pendrer el Seneschal ne assegurar niu podiera qual el Rey de Françia et el Rey Karlos eran y con todo lor poder. et nos oviendo fetcho todo complimiento que deviemos nin podiemos, oviemos nos de tornar e somos en Tirassona sanos e con salut loado a Dios et enbiamos vos lo dezir por que sabemos que vos plaçra».

Algun temps més tard, el 29 de juliol, essent a Logronyo, trametia una lletra[4] a Sicília, a Joan de Pròcida, tractant de diversos afers relatius a l'illa. A la fi d'aquesta lletra es troben les paraules següents : *Adventum nostrum ad partes istas et processum pugne burdegalensis et felicem continentiam status nostri vobis significamus in quadam cedula presentibus interclusa.* Desconeguda ens és aquesta cèdula, així com les altres lletres que sobre aquesta qüestió degué escriure Pere el Gran, i de les quals fa esment el Neocastro en el capítol intitulat : *Quomodo Rex scripsit regibus christianis de tanto excessu.*[5]

Guardons concedits pel rei als cavallers.

Encara en un document de 5 de febrer de 1284 trobem una al·lusió a l'avortada lluita. És una lletra del rei al veguer i al jutge de Girona i Besalú, manantlos que en la causa entre En Ponç de Santa Pau i N'Alamanda, filla de Ramon d'Empúries, no sigui comptat a aquell cavaller el temps que fou al servei del

1. Així ho fa constar l'Infant en lletra de 6 juny. Arx. Cor. Aragó, reg. 61, f. 158.

2. Desclot, CV. Ja hem indicat (pàg. 156) que la primera data de sojorn del rei a Taraçona és el 18 de juny.

3. Carini, *Documenti*, Appendice, dipl. núm. XVIII; Bofarull, ed. *Crònica Muntaner*, pàg. 161, nota 1; Arx. Cor. Aragó, reg. 47, f. 119.

4. Carini, *Documenti*, dipl. núm. CCCCLXVII; Saint-Priest, vol. IV, pàg. 232 i segs.; Amari, *Vespro*, III, 333.

5. Neocastro, cap. LXIX. És equivocada l'afirmació de l'Amari (*Vespro*, II, 26) que Muratori hagués publicat en les *Antiquitates Italicae Medii Ævi*, vol. III, pàg. 655, la resposta de Pere II al memorial adreçat per Carles al Comú de Mòdena : no es tracta, en realitat, d'altra cosa que del *Manifest* del 31 de desembre. del qual hem parlat abans.

monarca per raó del desafiament de Bordeus i l'estada a Aragó o en altra banda.[1] A aquest aventatge concedit pel rei, en guardó, a un dels cavallers convocats per a la batalla, cal afegir els dons que atorgà a tots els altres, així de cavalls, com d'armes, com de messions.[2] I cal afegir encara els càrrecs concedits, a bon segur com a recompensa, als seus braus companyons, En Bernat de Peratallada i En Domingo de la Figuera. Aquell, des del començament del regnat de Pere II fins a poc temps després d'arribat de Bordeus, apareix com a escuder del rei,[3] i en qualitat de tal degué acompanyar-lo fins a la lliça. Però, en gener del 1284, essent el rei a Figueres, és nomenat pel sobirà son lloctinent en les vegueries de Barcelona, Girona, Besalú, Vallès, Torroella i Figueres.[4] I al mes següent, als pocs dies d'ésser Pere II a Barcelona,[5] apareix el de Peratallada amb el càrrec de veguer de la ciutat,[6] i es disposa d'entrar en una ordre militar.[7] Mentrestant En Domingo de la Figuera rep semblantment un càrrec important en la seva ciutat nadiua, i així el trobem, també per aquest temps, batlle de Calataiub.[8] D'aquesta forma va acomplir el rei la prometença que fet li havia, segons conta En Muntaner, en dir-li, abans d'eixir cap a Bordeus : «Nos vos farem tan de be, que per tostemps vos e els vostres ne serets benanants.»[9]

Darrera al·lusió documental al desafiament.

La darrera al·lusió documental al desafiament, es troba en un preciós diploma de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, publicat per Lecoy de la Marche en l'apèndix a la seva obra *Les relations politiques de la France avec le royaume de Majorque*.[10] És una lletra d'Anfós II en resposta al repte que li havia llançat el seu oncle Jaume de Mallorca, invitant-lo a combatre amb ell, en poder del rei d'Anglaterra, en la ciutat de Bordeus : és a dir, una segona edició del desafiament entre Pere el Gran i Carles d'Anjou. El rei d'Aragó li diu que està disposat a combatre amb ell, no per les vilanies que hagi dit a En Ramon Roger, sinó pel repte que ha fet a aquest noble i per haver trencat les convinences closes al seu pare amb sagrament i homenatge, en guisa que en val menys la seva fe i deu avergonyir-se'n així en cort com davant de prohoms. Per això és

1. Apèndix, dipl. núm. 16.
2. Muntaner, cap. XCIV.
3. Des de novembre del 1276 (reg. 38, f. 126 v.) fins al juny del 1283 (reg. 52, f. 5 v.), apareixen lletres del rei on és donat a Bernat de Peratallada el títol d'*escuder nostre*.
4. Arx. Cor. Aragó, reg. 46, f. 154 v. Figueres, 13 febrer 1284.
5. El rei que havia estat ja a Barcelona de mitjans de desembre a mitjans de gener (17 desembre a 12 gener: reg. 52, f. 39 v. i reg. 51, f. 33), torna a ésser-hi en aquest temps, després d'haver anat a Girona (reg. 46, ff. 154 i 156), Castelló (reg. 52, f. 7 v.) i Figueres (reg. 46, ff. 154 i 156).
6. Reg. 52, f. 8 v. (10 febrer 1284)
7. Reg. 52, f. 37 v.
8. Reg. 43, f. 118.
9. Muntaner, cap. LXXXIX.
10. París, 1892. Vol. I, p. 457. doc. XXXIII. Arx. Cor. Aragó, reg. 77, f. 25, datada a Barcelona, 7 setembre 1289.

aparellat de combatre, ensems amb el dit Roger, contra ell i qualsevol altre richom, o sol per sol. Però quan diu que vol combatre a Bordeus, sospita que defuig la batalla, perquè és el rei d'Anglaterra qui, com a àrbitre, ha de designar el lloc de combat, i perquè prou coneix el de Mallorca que ell no podria anar segurament a Bordeus, ni el rei d'Anglaterra assegurar-lo : *que vos sabets bè*, afegeix, *que la bataylla qui era estada fermada entre l senyor Rei pare nostre e el Rey Carles romas per so com lo Rey danglaterra no poc assegurar lo dit senyor Rey pare nostre en lo loc damuntdit.* De tota manera tindrà per acceptable qualsevol lloc que el rei d'Anglaterra designi, sigui Bordeus o sigui un altre.

No tenim cap notícia que aquest desafiament seguís endavant.

XIX

El prestigi de Pere el Gran.

El resultat de la seva conducta en tot aquest afer fou per al príncep català una ascensió en el seu prestigi reial i cavallaresc. És molt possible que l'impuls que va menar alguns barons navarresos a declarar-se-li vassalls i naturals,* tan bon punt hagué arribat a Taraçona, tornant de Bordeus, no fos altre que la fama d'abrivat pal·ladí i de magnànim sobirà, que devia aleshores aureolar-lo amb més clara lluïssor que mai. Aquesta fama ha perdurat, abundosament, en la història, en la llegenda i en la literatura. Poetes i prosadors l'han exalçada, entre ells *(a tout seigneur tout honneur)* el Dant, el Boccaccio i Shakespeare. Amb tot, la gesta del desafiament sols en dues obres ha deixat un rastre palès : en *El Pecorone* de Ser Giovanni Fiorentino i en el nostre *Curial i Güelfa* : el torneig de Melú no és, en la bella novel·la catalana, sinó una fantasiosa reconstrucció de ço que hauria estat el combat de Bordeus. Però de la transcendència literària de la figura de Pere el Gran, en parlarem en una altra monografia.

* Arx. Cor. Aragó; reg. 54, f. 235 v.; Taraçona, 18 juny 1283.

APÈNDIX

1

Alagó, 20 maig 1283

Lletra de l'infant Anfós a Gastó de Bearn comunicant-li l'arribada del rei i pregant-li de donar guiatge, a través de la seva terra, als cavalls i guarniments que envia a Bordeus.
Una lletra semblant fou tramesa a Joan d'Agrilly, Senescal de Bordeus.

Nobili et dilecto Gastoni, vicecomiti bearnensi et montiscatheni et castriveteris. Noveritis quod dominus Rex pater noster apulit in terra ista, causa eundi apud bordellum racione pugne quam facturus est ibidem cum Rege Karulo, et mandavit nobis per litteras suas quod paremus sibi equos et guarnimenta ad opus ipsius pugne et quod ipsos equos et guarnimenta mitamus incontinenti apud bordellum unde rogamus nos dileccionem vestram quatenus equos et guarnimenta, que incontinenti mitimus apud Oloronum faciatis guidari et duci per totam terram vestram. Et istud regraciabimur vobis multum. Datum in Alagone .xiii. kalendas junii. concilium.

Similis fuit missa Nobili Johanni de Gralin procuratori illustris Regis Anglie in Vasconia. Datum ut supra. Idem.

Arx. Cor. Aragó; reg. 61, f. 140 v.

2

Alagó, 20 maig 1283

Lletra de l'infant Anfós a Guillem de Sant Vicens pregant-li de procurar que els cavalls i guarniments que envia a Bordeus siguin conduïts, salvament i segura, per la terra de Gastó de Bearn, i que trameti aixi mateix al dit Gastó i a Joan d'Agrilly les lletres que els envia per haver les dites seguretat i guiatge.

Guillelmo de Sancto Vicencio. Noveritis quod dominus Rex pater noster apulit in terra ista et mandavit nobis per literas suas quod paremus sibi equos et

guarnimenta ad opus pugne quam facturus est cum Rege Karolo, et ipsos equos et guarnimenta mitamus apud bordellum, unde cum nos mitamus literas nobili Gastoni, vicecomiti bearnensi, quod faciat equos et guarnimenta que dicto domino Regi mitimus, guidari et duci salve et secure per totam terram suam usque ad Oloronum. Rogamus vos (sic) quatenus procuretis quod dicti equi et guarnimenta, que mitimus apud Oloronum ducantur salve et secure per terram dicti Gastonis. mitatis eciam dicto Gastoni et Johanni de Graylli, procuratori illustris Regis Anglie, literas quas eis mitimus super habenda securitate et guidatico predicto, taliter quod ducentes predicta non habeant expectare vel remanere in Olorone occasione guidatici supradicti, sed quod usque ad bordellum secure ducantur. Datum ut supra. Idem.

Arx. Cor. Aragó; reg. 61, f. 140 v.

3

Alagó, 20 maig 1283

L'infant Anfós mana a Guillem de Puig que enviï immediatament al justícia de Taraçona els cavalls, mules, guarniments, etc., que havia promès d'enviar-li.

Guillelmo de Podio. intelleximus per fferlandum gomez quod vos non tradidistis Johanni Petri de Calcones, justicie Tirasone, equos, mulas, guarnimenta et alias res quas nobis in scriptis dedistis et quas promisistis nobis quod traderitis dicto justicie, de quo de vobis non modicum admiramur. Quare mandamus vobis quatenus incontinenti visis presentibus tradatis dicto justicie omnes res predictas sine aliqua diminucione vel precium earumdem prout dictus fferlandus averaverit cum juramento in posse dicti justicie ipsas res valere, alias sciatis pro certo quod nos contra vos et bona vestra mandamus procedi. Datum ut supra. Idem.

Arx. Cor. Aragó; reg. 61, f. 140 v.

4

Alagó, 20 maig 1283

L'infant Anfós mana al sobrejunter de Taraçona que, si Guillem de Puig no envia immediatament al justícia d'aquell lloc les coses promeses, procedeixin contra ell.

Superjuntario Tirasone vel eius locum tenenti. quod nisi dictus nobilis tradet incontinenti dicto justitie res predictas vel illud quod dictus Fferrandus cum juramento averaverit ipsas res valere in posse ipsius justitie veniat contra eum cum tota junta ac procedatis contra dictum nobilem et bona sua donec integre restituerit omnes res predictas vel precium earumdem ut superius continetur. Datum ut supra. Idem.

Arx. Cor. Aragó; reg. 61, f. 141.

5

Alagó, 20 maig 1283

L'infant Anfós mana a Garcia Eximènez, porter del rei, que, havent mester gran quantitat de diner per aparellar les coses necessàries al desafiament, reculli tan ràpidament com pugui els diners que per a ell ha de col·lectar a Taraçona.

Fideli suo Garcie Eximeni, portario domini Regis. Noveritis nos recepisse arditum a dicto domino Rege, patre nostro, et quod apulit in terra ista et mandavit nobis per literas suas quod paremus sibi equos, guarnimenta et quasdam alias res ad opus belli quod fieri debet inter eum et Regem Karolum. unde cum pro huiusmodi negocio magnam quantitatem peccunie necessariam habeamus, mandamus vobis quatenus illos denarios quos pro nobis colligere debetis in Tirasone festinanter quod citius poteritis colligatis et istud nullatenus differatis. Datum in Alagone .xiii.º kalendas junii. Muza de Portella.

Arx. Cor. Aragó; reg. 61, f. 140.

6

Saragossa, 21 maig 1283

L'infant Anfós comunica a l'infant Sanxo de Castella l'arribada del seu pare a Cullera, i li demana lletres per als oficials castellans on es contingui la permissió per treure de Castella cent cinquanta cavalls per a la pugna, segons la concessió que li havia fet.

Infanti dompno Sancio. Noveritis nos recepisse certum arditum de domino rege patre nostro et quod apulit in Regno Valencie in loco de Cuyllera et mandavit nobis per literas suas quod pararemus ei equos et guarnimenta ad opus belli quod fieri debet inter ipsum dominum Regem et Regem Karolum, unde cum vos concesseritis nobis quod possimus facere extrahi de Castella .cl. equos, dileccionem vestram rogamus quatenus mandetis per literas [vestras] officialibus vestris quod ipsos equos permitant extrahi de Castella per illos per quos ipsos equos mandabimus extrahi per literas nostras, quas literas nobis mitatis si placet per presentem portitorem. in hoc enim facietis nobis servicium valde gratum. Datum Cesarauguste xiiº kalendas junii. Concilium.

Arx. Cor. Aragó; reg. 61, f. 141 v.

7

Taraçona, 24 maig 1283

Lletra de l'infant Anfós a Climent d'Alveto, governador de Navarra, demanant-li guiatge i assegurament per als cavallers, cavalls, guarniments, etc., que, a través de Navarra, vagin a Bordeus, per a la pugna entre el seu pare i el rei Carles.

Clementi de Lanay, Gubernatori Navarre. Noveritis quod nos mitimus domino Regi patri nostro milites, equos et arma et alias res sibi necessarias ra-

cione pugne qua fieri debet inter ipsum dominum Regem et Regem Karolum in posse illustris Regis Anglie apud civitate Burdegalensis. Quare rogamus vos (sic) quatenus militibus et aliis hominibus, equis, guarnimentis et aliis rebus predictis transeuntibus vel qui ducentur per Regnum Navarre provideatis de securo transitu et ducatu, et mitatis nobis per fidelem nostrum Salomonem de Portelia, latorem presencium, literam vestram in quam mandetis officialibus et aliis hominibus dicti Regni quod dictos milites vel alios homines, equos vel guarnimenta non impediant immo eisdem provideant de securo transitu et ducatu. In hoc enim dicto domino Regi et nobis facietis servicium valde gratum. Rogamus etiam vobis quatenus credatis dicto Salomoni super hiis que vobis ex parte nostra duxerit refferenda. Significantes nobis nichilominus super hiis per literas vestras illud quod deliberavitis facere in predictis. Datum Tirasone .ix. kalendas junii. Concilium.

Arx. Cor. Aragó; reg. 61, f. 145.

8

Taraçona, 25 maig 1283

L'infant demana a Lop Guiudó que concedeixi una moratòria a Joan Pérez Çapata, per ço com el reté amb ell per alguns dies, a fi d'escollir, d'entre els cavalls que li ha portat de Castella, els més idonis per a la batalla de Bordeus.

Fideli suo Luppo Guiudoni. Cum nos retinuerimus nobiscum et retinere credamus per aliquos dies Johannem Petri Çappate racione equorum quos adduxit de Castella ut habeamus illos quosi doneos videamus ad opus domini Regis patris nostri in pugna quam facturus est cum Rege Karolo. Rogamus vos (sic) quatenus ipsum Johannem Petri et bona sua supersedeatis compelli facere a solucione peccunie quam vobis debet facere ratione emptionis reddituum montanee de Pratis quos dictus Johannes emit in anno preterito, hinc usque as tres septimanas proxime venturas. taliter ne occasione vestri dicto Johanni Petri dampnificetur, preterea cum intellexerimus quod vos convenitis et gravatis indebite dictum Johannem Petri et bona sua ratione aliquarum expensarum et interesse que dicitis sustinuisse racione dicti debiti. Mandamus vobis quatenus ipsum Johannem vel bona sua super predictis non gravetis contra jus. Datum Tirasone .viii. kalendas junii. Dominus infans.

Arx. Cor. Aragó; reg. 61, f. 144 v.

9

Taraçona, 25 maig 1283

L'infant Anfós demana novament a Sanxo de Castella les lletres de permissió per extreure cavalls d'aquell reialme.

Infanti dompno Sancio. Rogamus vos (sic) quatenus de concessione quam nobis fecistis de .cl. equis extrahendis de terra vestra, mitatis nobis literam vestram in

qua mandetis, si placet, officialibus vestris quod ipsos equos permitant extrahi de Castella per illos per quos ipsos equos mandabimus extrahi per literas nostras, quas literas nobis mitatis, si placet, per presentem portitorem. in hoc enim facietis domino Regi et nobis servicium valde gratum. Datum Tirasone .viii. kalendas junii. Concilium.

Arx. Cor. Aragó; reg. 61, f. 144.

10

Taraçona, 26 maig 1283

Lletra de l'infant Anjós a Climent d'Alveto, governador de Navarra, comunicant-li haver rebut els seus missatgers Pere Roderic d'Arguiz i Didac Pérez de Sotes, portadors del seu refús respecte al passatge per Navarra dels cavallers que s'adrecessin a Bordeus, i argumentant novament per atènyer el seu guiatge. Cregui sobre aquest afer ço que li diran els seus nuncis En Joan Egidi Tarin i En Pere d'Aivar.

Infans etc. viro venerabili et dilecto Clementi de Alveto, gubernatori Regni Navarre, salutem et dileccionem. vidimus Petrum Roderici de Arguiz et Didicum Petri de Sotes, milites, ad nos cum vestris literis de credencia accedentes, qui, ad ea de quibus vos requisiveramus per literas nostras quod provideretis de securo transitu et ducatu militibus domini Regis patris nostri transeuntibus per Navarram et euntibus versus ipsum dominum Regem racione pugne que firmata est debere fieri inter dominum Regem predictum et Regem Karolum apud civitatem burdegalensem in Vaschonia, nobis responderunt ex parte vestra quod predicta non possetis facere pro eo quia reciperatis mandatu ab illustri Rege Francie quod non permitteretis extrahi de Regno Navarre equos nec arma. dixerunt eciam nobis ex parte vestra quod caveretis vobis precipue ne concederetis nobis premissa pro eo quia dicti milites ibant et guarnimenta mitebantur contra Regem Karolum qui erat avunculus domine Johanne, Regine Navarre et illustris Regis Francie, qui eam tenebat in posse suo. Ideo cum in paccionibus initis inter dominum Regem patrem nostrum et Regem Karolum contineatur quod dicti Reges et milites eorum euntes ad dictam civitatem burdegalensem racione dicte pugne, vadant ad dictum locum stent ac redeant etiam per .viii. dies postquam ipse dominus Rex redierit in terram suam, salvi et securi. Rogamus et requirimus vos (sic) quatenus dictos milites dicti domini Regis patris nostri euntes ad dictum locum et guarnimenta et alias res ipsorum militum cum illas quas nos eidem domino Regi mittere intendemus, permittatis secure transire per dictum Regnum et eisdem de securitate et guidatico providere prout jam vobis per litteras nostras dici transmisimus. Credentes nichilhominus dilectis nostris Johanni Egidii Tarin et Petro Ahivar militibus quos ad vos destinandos diximus super hiis que vobis ex parte nostra duxerint referenda. Datum Tirasone .viiº. kalendas junii. Concilium.

Arx. Cor. Aragó; reg. 61, f. 146.

11

Taraçona, 28 maig 1283

L'infant Anfós mana als batlles, justícies i jurats de diverses viles d'Aragó i a alguns cavallers que, ja que el governador de Navarra havia refusat concedir el trànsit per aquell país als cavallers que anaven a la pugna de Bordeus, facin preconitzar que s'hi adrecin per altres llocs per on amb més seguretat puguin anar-hi.

Infans etc. fidelibus suis baiulo, justicie et juratis de Exea. Noveritis quod gubernator Navarre negavit nobis concedere securum transitum per Navarram militibus et alii familie euntibus ad dominum regem patrem nostrum, racione pugne que firmata est debere fieri inter ipsum et Regem Karolum apud civitatem burdegalensem. Quare mandamus vobis quatenus faciatis visis presentibus preconitzari publice quod aliqui milites vel alii euntes ad dictum locum racione pugne vel ad dominum Regem patrem nostrum alia racione, non transeant per Navarram set vadant per locum per quem securus ire poterunt ad locum predictum. Datum Tirasone v° kalendas junii.

Lune	Unicastro	Barbastre
Tirasone	Tahust	Cesarauguste
Jacce	Mallen	Osca
Sos	Borgia	

Ffuit scriptum nobili Artaldo de Luna quod non transeant per Navarram juxta formam predictam.

Luppo Ferrench de Luna.
Petro Ferrandi.
Dompno Petro, domino de Ayerbe.
Sancio de Antilione.

Arx. Cor. Aragó; reg. 61, f. 149.

12

Taraçona, 29 maig 1283

L'infant Anfós demana novament a Sanxo de Castella les lletres de permissió per extreure cavalls d'aquell reialme.

Infanti dompno Sancio. Cum jam rogaverimus vos per litteras nostras quod de concessione quam nobis fecistis de centum quinquaginta equis extrahendis de terra vestra mitteratis litteram vestram nobis in qua mandaretis oficialibus vestris quod ipsos equos permitterent extrahi de Castella per illos per quos ipsos equos mandaremus extrahi per litteras nostras, et quod dictam litteram mitteretis nobis per nuncium nostrum et ipsam litteram nondum miseritis nobis. Rogamus dileccio-

nem vestram quatenus, si placet, ipsam litteram sub forma premissa confectam nobis mittatis per presencium portitorem. in hoc enim facietis domino Regi et nobis servicium valde gratum. Datum Tirasone .iiii. kalendas junii.

Arx. Cor. Aragó; reg. 61, f. 150 v.

13

Taraçona, 30 maig 1283

Lletra a tots els oficials perquè no obliguin el noble En Pere de Montcada a pagar els seus deutes mentre sigui al servei del rei per raó de la pugna de Bordeus.

Universis officialibus. Cum nobilis vir P. de Montecatheno vadat ad dominum Regem patrem nostrum in servicio suo racione pugne, que fieri debet inter ipsum dominum Regem et Regem Karolum apud civitatem burdegalensem. Mandamus vobis quatenus ipsum nobilem et debitores ac fideiussores pro eo in debitis obligatos et bona eorum supersedeatis compellere ad solucionem debitorum que ipse nobilis debet dum ipse nobilis fuerit cum ipso domino Rege in servicio predicto. Datum Tirasone .iii. kalendas junii. Concilium.

Arx. Cor. Aragó; reg. 61, f. 151 v.

14

Taraçona, 1.r juny 1283

L'infant Anfós mana preconitzar als batlles, justícies i jurats de diverses viles d'Aragó, que tots els cavallers que s'adrecin a la batalla de Bordeus, vagin a Taraçona, car per la frontera de Castella podran anar-hi amb més seguretat que per altra banda qualsevol.

Baiulo, justicie et juratis de Tahust. Mandamus vobis quatenus visis presentibus faciatis publice preconitzari quod omnes milites et alii euntes ad dominum Regem patrem nostrum apud civitatem burdegalensem racione pugne que firmatum est debere fieri inter dominum Regem patrem nostrum et Regem Karolum, veniant apud Tirasonam et non aliunde vadant ad dictum locum, quoniam per frontariam Castelle securius ire poterunt ad dominum Regem quam per alium locum. Datum Tirasone, kalendas junii.

Exea	Mallen
Luna	Borgia
Jacca	Barbastre
Sos	Cesaraugusta
Unicastro	Osca.

Arx. Cor. Aragó; reg. 61, f. 154 v.

15

2 juny 1283

Lletra de l'infant Anfós a Ramon Folc de Cardona dient-li que per anar a Bordeus passi per Taraçona, ja que per altra banda no podria anar-hi amb seguretat. Li té aparellada la quantitat de 50,000 sous que li resten a cobrar.

Nobili et dilecto R. Fulchonis, vicecomiti Cardone. Vestras recepimus litteras, quibus diligenter intellectis et hiis que Berengarius de Villabernat Solsone et Burdus de Guardia dixerunt nobis ex parte vestra vobis respondemus quod nos paratam tenemus peccuniam que vobis restat ad solvendum de quinquaginta milium solidos et cum sciamus vos iturum in brevi ad dominum Regem patrem nostrum racione pugne que fieri debet inter ipsum et Regem Karolum. expedit vobis ut eundo ad dictum dominum Regem faciatis transitum per nos in Tirasona cum per alium locum non possetis ad ipsum secure accedere. et veniatis paratus militiam recipere a nobis. et habeatis pro constanti quod incontinenti solvemus vobis predic tam peccuniam. Et credatis super predictis ex parte nostra sacriste et burdo predictis, quoniam per eos de intencione nostra plene poteritis confirmari. .iiii°. nonas junii.

Arx. Cor. Aragó; reg. 61, f. 155.

16

Barcelona, 5 febrer 1284

Pere II mana al veguer i jutge de Girona i Besalú que en la causa que contra En Ponç de Santa Pau segueix Alamanda, filla de Ramon d'Empúries, no sigui comptat al dit Ponç el temps que fou al seu servei, per raó del desafiament de Bordeus i l'estada a Aragó o en altra banda.

Fidelibus suis vicario et iudici Gerundensi et Besuldoni, salutem et graciam. Noveritis nos de gracia concessisse dilecto nostro Poncio de Santa Pace quod non ncurrat sibi tempus quod fuerit in servicio nostro veniendo ad nos racione belli quod facturi eramus tunc apud Bordeilum et stando in Aragone vel alibi pro servicio nostro donec scilicet reversurus fuit in terram suam, super prossecucione appellacionis quam fecerat ut asserit contra sentencia lata contra eum per Berengarium de Terrades in causa que inter ipsum ex una parte et Alamandam filiam quondam Raimundi d Impuriis ex altera vertebatur, ne propter lapsum dicti temporis, juri suo preiudicium generetur. Tamen vobis dicimus et mandamus quatenus observetis eidem dictam graciam et contra ipsam dictum Poncium in causa dicte appellationis in aliquo non gravetis. Datum Barchinone, nonas februarii anno domini .m°. cc°. lxxx°. tercio.

Arx. Cor. Aragó; reg. 46, f. 161.

Profecies de fra Anselm Turmeda (1406), per P. Bohigas Balaguer.

Les profecies que donem a conèixer no han estat encara esmentades en les edicions de les altres dues obres del mateix gènere fetes per En Turmeda, diligentment publicades pels Srs. Alòs i Jordi Rubió.[1] No es troben més que en el ms. 490[2] de la Biblioteca de Catalunya, procedent de la Biblioteca

1. Vid. Ramon d'Alòs, *Les Profecies den Turmeda*, en la *Revue Hispanique*, XXIV (1911), pàgines 480-496; Jordi Rubió, *Un text català de la «Profecia de l'Ase» de Fra Anselm Turmeda* en *Estudis Universitaris Catalans*, VII (1913), pp. 9-24.

2. En el mateix ms. que designarem amb la sigla *D'* s'hi troba també una versió de les Profecies de fra Anselm publicades pel Sr. Alòs en la *Revue Hispanique*. Aquest text es conserva, demés, en tres altres mss. : Ms. de la Universitat de Catania *(V)*, publicat per A. Raimondi en *Archivio storico per la Sicilia Orientale*, Catania, XI, 231-258 (Vid. nota de J. R. B. en *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1914-1915, pp. 771, 772. R. proposa diverses esmenes al text establert per Raimondi); Ms. N-1-13 de l'Escurial *(E)*; Ms. Dalmases (actualment 485 de la Biblioteca de Catalunya) *(D)*. Aquests dos darrers manuscrits han estat utilitzats per l'Alòs en la seva edició de la *R. H.*, prenent *D* com a bàsic. El Sr. Bordoy-Torrents va publicar el text de *E* en *Archivo ibero-americano de Ciencias eclesiásticas*, Madrid, 1901. *D'*, *V* i *E* formen una branca i semblen molt acostats a l'original. *V* i *E* tenen de comú algunes variants diferint lleugerament de *D'*. *E* és una pèssima còpia del ms. base dels tres. El ms. *D* forma una altra branca.

A continuació posem algunes confrontacions dels quatre mss., demostrant ço que diem. En elles hi indicarem només les variants de relativa importància deixant de banda les purament ortogràfiques. Pels textos *D* i *E* ens servirem de l'edició feta per l'Alòs, i pel *V* de la de Raimondi.

D' V i *E* daten aquestes profecies en 1407. *D* en 1405.

	D	*E*	*V*	*D'*
106	He pus privada			
	de sa corona			
	la gran colona			
	sera Provenca	fara parventa[1]	fara Provença	ffara pervença
	ab sa potenca			
	metra en cassa	metra la tasa[2]	metre'l en casa	matra's en cassa
	de colp d'espassa	a coll d'espasa	a colp d'espasa	de colp de'spassa
	glavi e lança.			

1. Correcció «parvenca». — 2. Correcció «casa».

Dalmases i porten el títol *Altre ordinacio o profecia del dit frare entelm turmeda.* Estan datades en juliol de 1406, (versos 285-6) època en què Turmeda

	D	*E*	*V*	*D'*
165	La flor derrera	La error derrera	L'error derrera	L'error derrera
269	Apres la costa			
	sera desbasta	sera desbosta	sera desbosta	sera desbosta
	la gent pagana			
	ab gran uffana			
	ab gran peleya	en tal pelage	en tal pelea	en tall pelleya
	la creu vermella			
	de genovessos			
	avent sotsmessos			
	cells de Bugia	los de Bugia	los de Bogia	los de Bogia
	ffaran la via			
	de la muntanya.			
284	Per la riera	Per la rivera	Per la riera	pres la riera
	sera venguda	sera bencuada	sera vençuda	cera vencuda
311	A la gran villa	a la grant alla	a la gran illa	a la gran illa.
454	Per la maleyta			
	ffuror del poble			
	contra la noble			contra lo noble
	alta corona			
	pendran azcona			pendra scona
	de vebellança	paves e lança	de rebellança	de rebellança
	sota instancia	sots a instancia (?)	sota istança	tot a instança
	d'un menor frayre			
	qui sots pel vayre			
	sera lur bisbe	sera lur bisbe	sera lur bisbe,	.....
	.....	.....	ab l'arquebisbe	ab l'arquabisbe
	en tu Saraguoça	de Saragoça	de Saragoça	de seragoça
	la plena bossa			
	pendra, la buyda...			
588	E asseguda			
	en la grant cadira	en la cadira	en la cadira	en la cadira
	per la grant squira	per lo grant xira	per la gran xira	per lo gran xira
	la real moça...	la real moça...	la real moça...	la leal moça...

Podríem posar més exemples d'aquests.

El ms. *D'* conté, demés d'aquests, els següents textos profètics:

f. 65 r., *Profecia feta per fra Johan de la orda de cistell en Valencia*, anunciant la vinguda d'Antecrist; f. 102 r., Profecies sens nom d'autor ni data : *Sapiats senyer en Ricard*, en vers de set síl·labes ABABCDDC. Les suposem del temps de Joan II; f. 102 v. Profecia llatina falsament atribuïda a Arnau de Vilanova : *Oppus Magistri Arnaldi de Villanova*, és posterior al Concili de Constança: f. 104 v. *Lucidari.* Conté unes profecies relatives als fills de Ferran d'Antequera datades en 1415, però que segurament deuen ésser dels primers anys de Ferran *el Catòlic.* També es troben en el ms. *D*, f. 104 v. uns versos llatins també profètics : *Castrum turris et aquila et vulpis anglicana.* En el mateix foli altres versos del mateix estil, però en català : «*Escriure vul* | *lo gran burbul* | *qui's deu seguir* | *apres la mort* | *del rei molt fort...*» (Vegeu el nostre estudi *Profecies catalanes* pròxim a aparèixer en el *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, VI.)

Sobre el restant contingut del ms. *D'* vegeu *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, III, 35.

era escuder del seu gran protector Abu Faris, rei de Tunis; demés, era cap de les Duanes d'aquest regne des de 1388.[1]

El llenguatge d'aquesta obra és sumament fosc, més que no ho és el de les altres dues germanes. No solament es fa difícil la interpretació i l'esclariment de les al·lusions que conté, sinó que així mateix és impossible quasi puntuar-la en alguns indrets mancats de sentit gramatical.

L'obscuretat és natural en obres d'astrologia, com aquestes d'En Turmeda, que deuen contenir moltes presumpcions arbitràries sobre l'estat polític esdevenidor. Alguns passatges d'elles amb suficient sentit gramatical per a poder ésser entesos demostren fins a quin punt devien equivocar-se els autors d'aquests vaticinis.[2] Aquesta circumstància que des del començament del nostre treball hem tingut en compte, ja ens va prevenir dels fracassos sobrevinguts en els nostres intents d'esclariment.

El llenguatge metafòric que domina en les profecies d'En Turmeda, és altra dificultat greu per llur interpretació, car no hem d'oblidar que molts fets observats per un autor del segle XV, que podien donar significació més clara a aquestes metàfores, se'ns han d'escapar als moderns, dificultant-nos la tasca d'esclarir-les.

El text que publiquem és, doncs, sumament difícil d'ésser interpretat; més

1. En el vers 98 de la profecia es diu : «Sots la luna | l'any setzé | açó ve...» Per aquestes paraules no crec que s'hagi de rectificar la data que En Turmeda posa a la profecia, 1406. Seria molt exposat canviar la data que assigna l'autor, en una obra que, com aquesta, tantes al·lusions conté incomprensibles. Demés, sembla que si l'obra s'hagués escrit en 1416, en tractar-s'hi del fet de l'Església s'hi notaria alguna al·lusió al Concili de Constança. Pel contrari, les indicacions que fa En Turmeda sobre el Cisma revelen que aquest concili encara no s'havia reunit, com semblen demostrar els versos 101-105. En 1416 no es comprèn aquest ajust dels italians «per la sglesia | que's pelleya», quant precisament prenien part, amb els altres estats, en el Concili de Constança, obert en 1414. — 168-174. Provença des de 14 de novembre de 1411 no va intervenir directament en la política del Cisma, seguint en tot l'actuació de França. En 1416 resulta estranya una al·lusió a l'actuació de Provença.

2. Un exemple el trobem en els versos 234-311 del text publicat per A., on clarament es parla de la resurrecció de l'Església que farà predicar una creuada. Després no se sap què vol dir En Turmeda : si la gent pagana serà vençuda pels genovesos, o si no ho serà, i clarament afirma que els catalans en aquesta creuada faran conquesta. Turmeda, en aquella època, no podia sospitar la campanya d'Alfons V al nord de l'Africa, i tot ço que diu dels genovesos sembla absolutament fantàstic i suggerit per records d'algun fet anàleg anterior. Un altre cas semblant es troba en els versos 21-25 i 157-168 de la *Profecía de l'Ase*, relatius a la «real moça» que ha de reinar a Saragossa, versos que interpreta literalment la *Declaracio* que segueix a la profecia. No sembla que En Turmeda encobreixi al·legòricament cap fet real sota aquesta «moça»; és més fàcil que es tracti d'una presumpció d'ell que no va realitzar-se. Altres vegades, En Turmeda pronostica i encerta : en la mateixa *Profecia de l'Ase*, versos 57-60, anuncia un novell Cisma. Efectivament, a la mort de Pere de Lluna, en 1423, tres anticardenals de Penyíscola varen elegir, en 10 de juny l'antipapa Gil Sánchez Muñoz (Clement VIII). En 5 de novembre de 1439, en el Concili de Basilea, s'erigia també antipapa Fèlix V. Ni l'un ni l'altre cisma va tenir cap transcendència.

que no ho són les altres dues profecies germanes, puix que és més incoherent que no pas elles i està en molts indrets, com ja hem observat al principi, mancat de sentit gramatical.[1]

L'obra té, per tant, escassíssima valor. A més d'ésser nul·la la seva valor literària, li manca en absolut la «pintoresca sabor de cosa viva» que sentia el Sr. Rubió en altres obres del mateix gènere; així, que tot el seu interès resta concentrat en la figura del seu autor, de fra Anselm Turmeda, el qual, per la seva alta representació en la nostra cultura, fa sentir una especial curiositat per totes les coses que d'ell se'ns conserven.

Hem de situar ara dintre de la nostra literatura profètica les profecies d'En Turmeda. És clar que aquestes pertanyen al mateix gènere que les altres visions i profecies imitadores de les obres de Joachim de Fiore i Ciril, però tenen un caràcter diferent de la major part d'elles. Les obres joachimistes tenen un caràcter pseudo-teològic, llurs autors no es diuen profetes : no fan més que explicar els secrets de l'Escriptura; són els arcans de l'Apocalipsis i dels antics profetes que principalment els preocupen i tots ells fan aquestes interpretacions convençuts de què l'actualitat de la seva època és la continguda figuradament en els llibres de l'Antic i Nou Testament. Aquest és el caràcter de la major part de les nostres visions o profecies, algunes voltes també colorejades per l'astrologia.

1. La profecia de l'Ase permetria fer aquest estudi interpretatiu amb més profit que les altres dues profecies perquè, malgrat ésser fosc el text, la *Declaració* que segueix dóna sempre una notable sensació de realitat. Ho confirmen, per exemple, els versos 241-253 referents a la política de l'Imperi en relació amb el Papa i amb el nord d'Itàlia. Segimond, efectivament, havia intervingut a Lombardia abans de 1417, data de la profecia. La mateixa impressió de realitat ens produeix tot lo altre referent a Itàlia : la subjugança de Pisa pels florentins, la política de la reina de Nàpols, etc. Altres vegades, quan la profecia és massa arbitrària, és interpretada literalment per l'autor de la *Declaració*, com en els versos esmentats en p. 175, n. 2 i demés, en els versos 61-73, 213-217. Aquest sol fet ens indica que aquest autor no degué ésser el propi Turmeda. La *Declaració* degué ésser feta abans de la mort del Comte d'Urgell, ocorreguda en 1.r de juny de 1433.* Sospitem, demés, que la dita *Declaració* devia fer-se entre 1429 i 1433, per la manera com interpreta els versos 221-225, que diuen:

«Sots bona confiança
Luca pendra pesança
e fara tal venjança
la flor del lir.»

La *Declaració* diu així : «Sobre lo LV que comença *Sots bona confiança*, ço és a dir que la Ciutat de Lucha pendra pesança per la flor del liri, ço és la comú de Florença, aprés que hauran feta pau; alguns anys aprés de la dita pau sera la dita guerra.» Doncs bé, en 1418, Gino Caponi, gonfaloner de justícia a Florència, havia fracassat en el propòsit de comprar Luca per cent mil florins a Braccio. Però en 1429, Florència demanà a Luca dos cents mil florins, que Luca no volgué pagar, i a causa d'aquesta negativa Florencia, en 10 de novembre de 1429, declarà a Luca una guerra, acabada en 1433, a la qual deu referir-se la *Declaració*.

* Diu la *Declaració* : «Sobre lo XXXIII qui comença *Sots simbell*, ço és a dir, que lo comte d'Urgell, se mostrara foll e vestit de burell *e exira de preso.*» (*Est. Univ.*, l. c., p. 21.)

En Turmeda, en les *Profecies* publicades pel Sr. Alòs, esmenta una sola vegada Daniel (vers 391), i en aquestes mateixes i en la *Profecia de l'Ase*, esmenta, en començar, les Escriptures, el secret de les quals *farà exir de fora*, però aquesta frase per nosaltres no és més que una pura fórmula retòrica que el gènere reclamava, car les profecies d'En Turmeda no són suggerides com tantes altres per la inquietud que despertaven els enigmes de la Sagrada Escriptura o els comentaris de Joachim, sinó que ho són purament per l'actualitat política que ell presenciava, sobre la qual s'aventurava sovint a fer pronòstics servint-se de l'astrologia. Es comprèn així que les seves profecies estiguin exemptes de tots aquells llocs comuns que donen caràcter al nucli més copiós d'aquesta mena de literatura; no parlen per res ni de l'Antecrist de les parts d'Orient, ni del fals emperador romà — Antecrist occidental — ni del Papa reparador, ni hi surten tampoc els corns de la profecia de Daniel, les quals coses no falten en la major part d'obres d'aquesta naturalesa. És per això que les profecies d'En Turmeda, amb alguna altra,[1] vénen a constituir un petit grup a part, bastant distint i amb un caràcter més personal que el nucli més copiós d'obres d'aquest gènere.

L'obra que publiquem està escrita en versets de tres síl·labes apariats, rimats consonantment i predominant les rimes femenines. Estan, no obstant, assonantats els versos 27-28, 104-105, 160-161, 184-185, 186-187, 194-195 213-214, 229-230, 250-251, 276-277. Rimen defectuosament els versos 110-111, 138-139, 176-177. Queden completament lliures els versos 103, 198, 270 i 271. Com que el text ens ha estat transmès per un sol manuscrit, i a causa de la seva obscuretat no és fàcil fer-hi correccions ni precisar si manca algun vers que rimi amb els enumerats sense rima. Sobra una síl·laba al vers 45. El vers 29 pot corregir-se.

En l'edició que avui donem d'aquest text ens hem limitat a puntuar-lo fins allí on ha estat possible, i a regularitzar l'ús de la *i* i *j*, *u* i *v*.

Ms. 490, f. 101 r.

ALTRE ORDINACIO O PROFECIA DEL DIT FRARE ENTELM TURMEDA.

No crech pas Mon albir reyalitat; e's desbost
que trespas es que sia lealtat la colona
la ventura per la via de paratge qu'environa
si tant dura ordonada al linatge e comanda,
5 quant vanir. 10 la privada 15 nos acost, 20 a seu manda

1 El mateix caràcter que les d'En Turmeda tenen les profecies dirigides al *Senyer En Ricard*, contingudes en *D'*. Ens queda després un nucli de profecies sobre la Casa d'Antequera, les quals es troben en diversos mss., contenint elements comuns a la literatura joachimista, i semblen fetes exclusivament per a adular persones del casal reial, car retreuen — com si encara haguessin de succeir, i els profetitzessin, per tant, — fets anteriorment consumats.

16-23. Cf. 255-283.

tota cossa
faent nossa;
per ultratge
gran dapnatge
25 que's segueix
puys mereix
tenir ceptre
e no repte,
lo gran(i)noble
30 per lo poble
ha soccors.
Los mayors
ffan fallença,
no valença;
35 gent stranya
ab lur manya
va per cassa
ab spasa
molt tallant
40 lo quadrant
e planeta
que es neta
Jupiter.
Ço es ver:
45 propii mercurii
a sent Luri
acabara
ffinira
lo guerrer
50 vertader,
d'aquel art
tot se'n ard.
Per ventura
la mesura
55 ja s'acosta
que desbosta
son poder
e voler.
Veus la guerra
60 per la terra,
rebellança,
colp de lansa
mantinent,
de present
65 lo ffrances
ab arnes
ffaent ajuda,
no se'n tuda
lo leho;
70 part asso,
la flor groga
ja queno'smoga,
sots cuberta
ffa offerta
75 de valer
ab cor ver
la comuna
de tots una
ab bandera
80 negra fera.
Riba mar
veurets dar
mortal brega,
no's sossega
85 la gran barcha,
ffara marcha
contractant
protestant
de fer treva;
90 no se'n leva
gens lo stoll,
ja ffa doll
gent manuda,
Deu ajuda
95 a la dreta
que's constreta
per furtuna.
Sots la luna
l'any setzé
100 aço vé:
los romans
ytalians
ffan ajust
per la sglesia
105 que's pelleya
Veurets ffar
sens duptar:
Catalunya
romp la hunya
110 del sinistre
la silvestre
conquistant,
desplegant
l'estandart
115 ab son art.
Gent per terra

45-53. Poc després de la victòria de sant Luri contra els de Sardenya (30 de juny) moria a Caller, en 25 de juliol de 1409, Martí de Sicília, primogènit d'Aragó. Turmeda no podia pressentir aquest fet i només apuntem la coincidència.

64-69. En la *Declaració de la Profecia de l'Ase* per «l'ombra leonina» (227) s'entén la Comú de Florència. En aquest cas és inadmissible aquesta identificació. Relacionant-se aquest «leho» amb els francesos, potser podria contenir alguna al·lusió al lleopard anglès, anc que essent tan fosc el text, aquesta interpretació, com qualsevol altra, ha de pendre's amb tota classe de reserves. En aquest temps dividien a França les discòrdies dels casals de Borgonya i d'Orleans, per apoderar-se del govern en vista de la malaltia mental de Carles VI. A Anglaterra Enric IV també tenia de combatre als rebels del regne, no convençuts de la mort del rei legítim Ricard II, i als escocesos i bretons refugiats a Gales. França animava la discòrdia.

70-80. Amb tota seguretat al·ludeixen a Itàlia, com ho prova l'esment d'un Comú. Aquest creiem que era en aquest cas el Comú de Florència, puix que a Gènova ja s'hi refereixen probablement els versos 200-210 de la Profecia. La República de Pisa en aquesta època defensava la seva independència contra els florentins. Pisa fou anexionada definitivament a Florència en 1407. No hem pogut esclarir l'al·lusió que conté «la flor groga», que també surt en el text publicat per A., quedant en la mateixa obscuretat.

101-105. Vid. 255-283.

108-115. No sabem què es vol donar a entendre amb la «silvestre». En les profecies publicades per l'Alòs hi ha uns versos que potser indiquin el mateix que aquests : «Gent catalana | ab gran potenca | faent valenca | alçant bandera | ronpant la squerra | del paganisme. |Deu del altisme | [a la lur lança] | dara puxança | de fer conquesta». (*Alòs*, 228 ss.) Turmeda no podia pressentir l'expedició a Barberia d'Alfons V (maig de 1432).

veus desferra
del mayor
al manor,
120 destruyr,
auorrir,
possar tendes,
e banderes,
trebucar,
125 bonbardejar,
ronpent testes
a les festes
dels barrons,
a tots jorns
130 faent empresa
de fer presa.
Cavellers,
bons guerrers,
la jornada
135 ordonada
avençar
per matar
los anglesos,
mas lurs cossos
140 hi romanen
e no's vanen
d'aquell setge
puys lo fetge
han pudrit
145 e de nit
lo soterren;
no s'afferren
ab lo mur,
ffort e dur
150 es lo mal.
Prop nadall
s'apresona
la persona
del baro,
155 cell qui fo
huit anyades
no perdonades
en clausura
molt scura
160 dins Spanya.
Pres tal jornada
l'amperayre
sens cor vayre
ab scut
165 de virtut.
Rey de França
ffa liyança,
e Prohença
que s'agença
170 per la error
del major
a la cadira
hon sospira
cleresia
175 ab sa malia
hi contresta.
Cell qui gasta
la dretura
no ha cura
180 per tenir
possehir
son optat
ab malgrat.
Es del segle
185 lo gran clergue
ell se tacha,
tall la guascha
ver e cert
lo desert
190 amb affany
dins est any
los grans mals
e treballs
qui no fugen.
195 Molts se cuyden
ser storts
qui les sorts
los atenyen.
A son terma
200 lo gran verme
creu vermella
s'aparrella
ffer la lia
prenent via
205 molt deserta,
ffalsa verta
te la massa
e per cassa
tritxaria
210 la falsia.
Se discobre
veus lo pobre;
te corona
Çaragossa
215 si senyala
rompent l'ala

132-150. No s'indica qui ha d'atacar als anglesos. La seva guerra amb França va rependre-la Enric V en 1415, acabant en 1419 pel tractat d'Arras, confirmat a Troyes en maig de 1420.

151-160. Cf. Alòs 128-135, *Profecies de l'Ase*, 133-141, i p. 176 d'aquest vol. nota.

166-183. Al·ludeixen a l'actuació de Provença durant el Cisma. Provença, després de la primera substracció d'obediència a Benet XIII promulgada a França en 27 de juliol de 1398, s'havia reconciliat amb el pressumpte papa cap el mes de maig de 1401. Després de la segona substracció d'obediència de França, en 1408, Provença encara seguí algun temps fidel al Pontífex, però després cedí a la coacció de França.

200-210. En les profecies publicades per A. per la «creu vermella» s'hi entén als genovesos: «Apres la costa | sera desbosta* | la gent pagana | ab gran uffana | ab grant peleya | la creu vermella | de genovesos | havent sotsmesos | cells de Bugia | ffaran la via | de la muntanya...» (269 ss.) De referir-se En Turmeda en aquests versos a la idea d'una acció dels genovesos a la costa de Tunis, aquesta presumpció podria tenir per fonament en un i altre text el record de l'expedició que en 1390 els genovesos conjuntament amb els francesos varen fer a la costa de Tunis per apoderar-se d'El Makedia. Aquest fet va poder originar en l'esperit d'En Turmeda pressentiments d'una acció anàloga temps a venir.

213-218. Aquesta idea de Saragossa amb corona es troba en totes les profecies d'En Turmeda. El curiós del cas és que tant en les profecies publicades per A. com en la de l'Ase ens diu que qui pendrà corona serà una «real moça». En les publicades per A. posa : «E començada | la

* Ms. *D* : «desbasta».

de la pompa.
So de trompa
per les plases,
220 colps de mases
les gents mortes
dins les portes
sanch s'ascampa.
No acampa
225 lo culpable
per l'amable
alt senyor
de valor,
e no's triga
230 sens mentida
pus a Deu plau
que a frau
vagen cells
qui concells
235 falsos donen,
e's disponen
per llur dan;
lo satan
qui'ls confon
240 al pregon
de l'abisme
sens sofisme
en lo foch
gran no poch
245 los turmenta.
Crech no menta
sa sciença
Providença
divinal.
250 Gran senyal
ho demostra
que desbosta
sera leu,
tost e breu,
255 mas l'emperii
vituperii

rebellança (s'entén de Barcelona) | ta esperança | sera perduda | e asseguda en la grant cadira | per lo grant xira[1] | la real moça[2] | dins Çaraguoça | pendrà corona.» (584 ss.) Francesos i navarresos ajudaran a aquesta mossa, entrant en la terra de Barcelona que s'haurà rebel·lat. La Profecia de l'Ase diu : «Omplint la buyda bossa | la vostra real mossa | dins en Seragossa | pendra corona. Lo cel no li ajuda | Saturnus la tremuda | faent-la estar muda | de senyoria. Apres la cruel jornada | vehent-se derrocada | stara amagada | XXIII mesos.» (157 ss.) Es tracta d'una estranya idea d'En Turmeda.

255-282. En aquests versos s'anuncia la fi del Cisma. Aquesta qüestió és la que queda més clara en les profecies d'En Turmeda, perquè havent l'autor presenciat el final d'aquest plet, en el prefaci de la *Profecia de l'Ase* ens indica de quina manera s'havien d'interpretar les seves profecies anteriors relatives a aquesta qüestió. En les de 1405, segons ell, anuncià que seria vertader papa un de la família Colonna, i ho diu en efecte si admetem com a bona la versió del ms. *D'* en contra de *D* i de la traducció francesa:

«Abandonada
vituperada
sera la sposa
qui blanca rosa
era nomnada
e puys privada
de ça corona;
la gran colona
ffara pervença,
ab sa potença
matra's en cassa
de colp de spassa
glavi e lansa.»

No encerta tant fra Anselm en aquesta profecia quan parla de les relacions de l'Església amb l'Imperi i amb França.

Pel temps en què s'escrigué aquesta profecia, malgrat la nova adhesió feta a Benet XIII, en 1403, hi havia a França cert neguit perquè la unió de l'Església tardava en realitzar-se. Aquesta inquietud es convertí en despit vist el fracàs de les negociacions dels dos suposats papes per acabar el Cisma, per la qual cosa França adoptà el partit de la neutralitat en maig de 1408.

1. *D* «squira».
2. *D* «maça».

hi demora
cella hora
embaxades
260 enviades
ab consell
contra ell rey
qui destorba
tota l'orda
265 e proces
dels elets,
ell se sforça
ab gran força
contradir
270 no consentir
a lur voler.
Cert ab doll
se retrau,
puys la clau
275 ha perduda.
Es vencuda
ladonchs pau
general
haura al segle
280 sots un clergue
e thiara
sobre l'ara.
Aquest dit
fou scrit
285 l'any sissé
mes seté
jus en Tunis
Barboria per mi
Abdala
290 sens falla.

Els privilegis de la vegueria de Besalú, per F. Valls Taberner.

En 1906 el notari Sr. Matas va publicar un interessant fascicle intitulat *Antiguo condado de Besalú. Legislación.* Basant-se en la indicació de Mieres, de què Besalú havía tingut costums escrits, i havent trobat una rúbrica d'una compilació de diversos privilegis d'aquella vegueria,[1] el Sr. Matas cregué que un d'aquests era el mateix que un document del temps del rei Martí, redactat en diversos capítols (un dels quals va ser copiat en 1525 pel notari En Martirià Rabassa) i el prengué pel codi especial de Besalú, anomenant-lo *Carta-puebla.* Cal rectificar això, perquè no resulta exacte.

La compilació dels privilegis de la vegueria de Besalú és perduda, malauradament. La rúbrica d'aquesta fou redactada en 1722, i ha estat publicada pel Sr. Matas en el sobredit fascicle. Vuit són els privilegis extractats en l'esmentada rúbrica o resum : El primer és un document atorgat en 1368 (7 agost) per la reina Elionor, com a tutora de l'infant Martí, comte de Besalú, confirmant diversos capítols que li foren presentats pels delegats de la vegueria, als quals ratificà tots els privilegis, llibertats i immunitats que els reis d'Aragó i els comtes de Besalú els hi haguessin concedit anteriorment; el text d'aquests capítols ens ha estat conservat per una ulterior confirmació de Felip II en 1587.[2]

El segon és un document de Pere *el Cerimoniós* en 1377 (10 gener) sobre inseparabilitat del comtat de Besalú i vescomtat de Bas respecte de la Corona i del Principat de Catalunya o comtat de Barcelona.[3]

El tercer és un document de Pere III en 1336 (tal vegada 1376), a 23 desembre, del qual no n'he pogut trobar el text original, però que gairebé en tot el

1. «Resumen de molts y differents privilegis, gracias, immunitats y franquesas concedits per molts y differents serenissims senyors reys de Aragó, de gloriosa memoria, a la universitat y singulars de la vegaria de Besalú.»

2. Arxiu de la Corona d'Aragó, reg. 4316, f. 225. Publicat per Monsalvatge, *Noticias históricas del Condado de Besalú*, I, 285.

3. Arxiu de la Corona d'Aragó, reg. 930, f. 102 v.º.

fonamental concorda amb altre document de l'infant Joan en 1377 (30 maig) donant l'aprovació a diversos capítols en favor de la vila i de la vegueria de Besalú.[1]

El quart és un document que essencialment ve a concordar amb un d'atorgat per Joan I en 1395 (1.r octubre), confirmant uns capítols concedits anteriorment per l'infant Martí.[2]

El cinquè és una altra confirmació del document de 1395, abans esmentat, atorgada per l'emperador Carles V en 1537 (31 octubre).[3]

El sisè és un document de Felip II, de 8 de març de 1565 que no he pogut identificar.

El setè és un altre document de Felip II, de 6 d'octubre de 1585.[4]

El vuitè és un privilegi de Felip III, de 30 de juny de 1599.[5]

Cap d'aquests documents sembla referir-se als costums escrits de Besalú, de què parlava En Mieres. Tampoc hi té res que veure el document del rei Martí, del qual un dels capítols fou copiat per En Rabassa; evidentment aquesta escriptura no era altra cosa que una concòrdia semblant a les que llavors sovintejaven sobre redempció de jurisdiccions reials en diferents territoris per causa d'alienacions patrimonials anteriors.[6]

En parlar de la legislació de l'antic comtat o vegueria de Besalú, cal prescindir d'aquest document, així com també d'un altre publicat pel Sr. Matas en traducció castellana (feta per En Garma), que és un enfranquiment concedit per Pere III als habitans de la *vila* de Besalú, a 5 de febrer de 1377. En canvi, altres privilegis, foren concedits encara, a la vegueria de Besalú, dels quals no en fa esment la rúbrica indicada; alguns d'ells han estat publicats per En Monsalvatge, però tampoc fan referència a institucions de dret privat.

1. Monsalvatge, *Noticias históricas*, I, p. 282.
2. Arxiu de la Corona d'Aragó, reg. 1911, f 32.
3. Id., reg. 3923, f. 400 v.º.
4. Id., reg. 4311, f. 33. Publicat per Monsalvatge, *Noticias históricas*, XIX, p. 47.
5. Arxiu de la Corona d'Aragó, reg. 4880, f. 94 v.º.
6, Pot veure's un document, que potser sigui el mateix utilitzat per En Rabassa, en el registre 2296, f. 109 v.º a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, on hi ha uns capítols concordats entre els representants del rei Martí i els del cardenal administrador de la diòcesi de Girona i del Capítol de la dita església, sobre redempció de les jurisdiccions dels castells i llocs de la vegueria, batllia, i Universitat de Girona i altres universitats de la referida diòcesi (11 juny 1400). El capítol copiat per En Rabassa és igual al del n.º XIII del sobredit document.

Document ausetà datat del regnat del rei Berenguer, per Mn. Josep Mas, prev.

Entre els pergamins de l'Arxiu Capitular de Barcelona n'hi ha un que presenta una estranya particularitat : la d'estar datat de l'any primer del rei Berenguer, fill de Lluís rei. Hom podria pensar de moment que aquesta data fa referència al regnat de Berenguer I, rei d'Itàlia de 888 a 924, si no fos que aquest monarca no era fill de cap rei Lluís, encara que per part de mare era nét de Lluís *el Piadós*. Menys pot relacionar-se amb Berenguer II, rei d'Itàlia de 950 a 961, perquè el pare d'aquest tampoc fou cap rei Lluís. Sembla més aviat que es tracta purament d'un *lapsus calami*, i que la data de tal document ha de ser fixada en 954-955, havent-se de llegir Lotari en lloc de Berenguer. Mercès al bon amic Ramon d'Alòs he pogut examinar un document original escrit pel mateix Altemir, datat de l'any terç de Lotari.

In nomine Domini ego Soleguso et uxor mea Ranlo, vinditores sumus vobis Oddone et uxori tue Arieldes, emptores. Per hanc scriptura vindicionis nostre vindimus vobis terra nostra propria quod nobis advenit aliquis de genitori meo et aliquis de comparatione et ad me Ranlo per meum decimum et est ipsa terra in comitatu Ausona in terminio villa Montanea et affrontat de parte orientis in terra Bonissimo vel Adaulfo, de meridie in ipso puio, de occiduo in vinea Elisacar, de circi in terra Guisando. Quantum in istas iiii.^{or} affrontationes includunt sic vindimus vobis ipsas iii. sortes de terra ab integrum, cum exio vel regressio suo, in precium solidos viii. et est manifestum; que vero de nostro jure in vestram tradimus potestatem. Quod si nos vinditores aut ullusque homo qui contra anc vindicione venerit pro inrumpendum componat ipsa terra cum omni sua inmelioracione in duplo et in antea ista vindicio firmis permaneat omnique tempore. Facta carta vindicionis, anno I. regnante Berengario rege, filium Ludoici condam regi. Sig✠num Soleguso. Sig✠num Ranlo qui anc vindicione fecimus et firmare rogavimus. Sig✠num Sesemundus. Sig✠num Ermenardus. Giscafredus, clericus, SSS.

✠ Altimirus, presbiter, scripsi et SSS. ... anno quod...

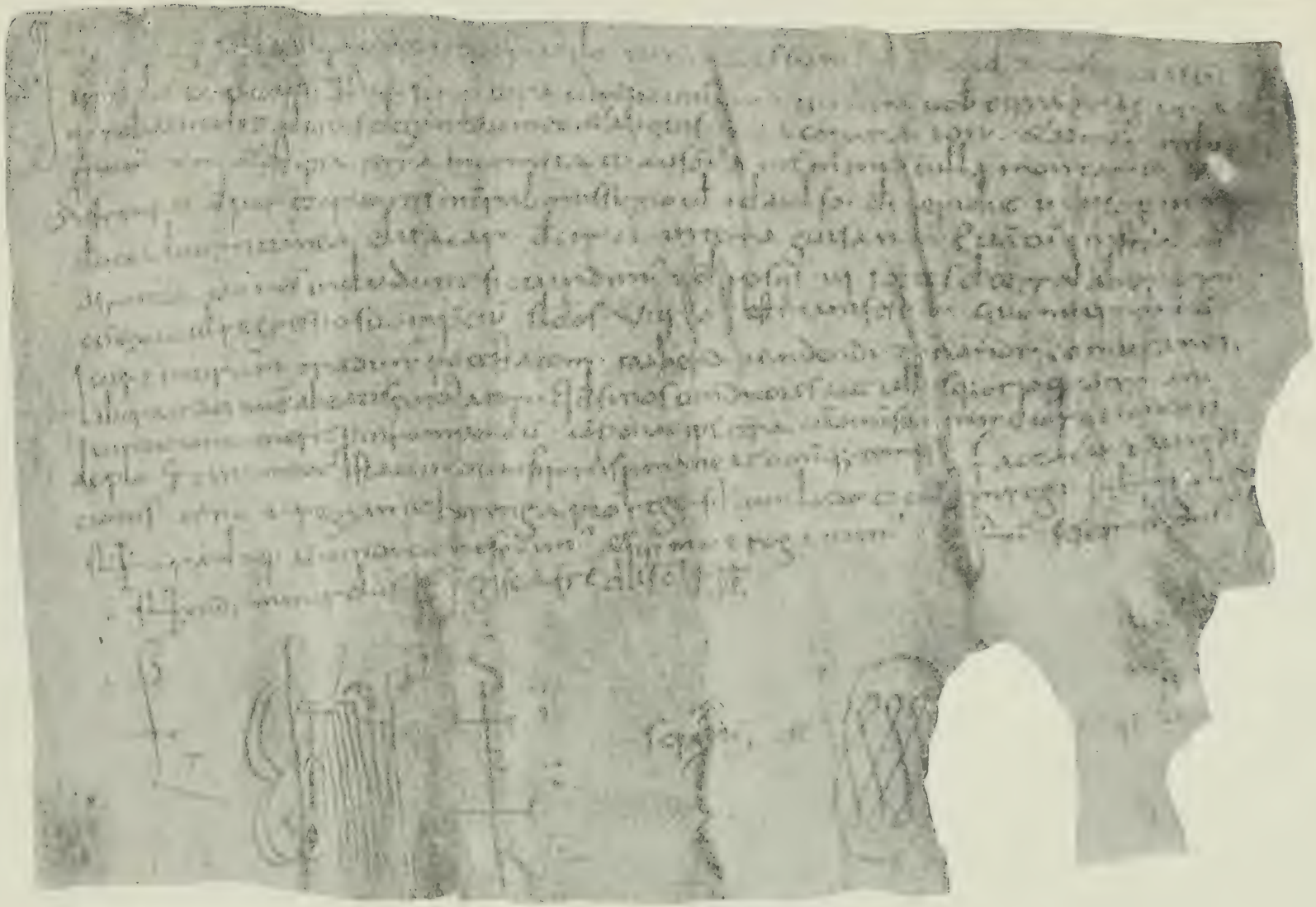

Escriptura de compravenda de l'any 954-55, datada del regnat de Berenguer

RESSENYES DE CÀTEDRES

Dret civil català

1914-1915

DURANT el curs de 1914-15 es feren explicacions teòriques i treballs pràctics.

Les explicacions comprengueren : *una part preliminar*, destinada a justificar l'existència d'un Dret civil especial per Catalunya, a determinar son esperit, les fonts del mateix i prelació de codis i la jurisdicció personal, local i formal del Dret català.

Una *part general*, exposant l'acte jurídic, que comprengué els elements essencials de l'acte jurídic : element personal, amb l'estudi del subjecte del Dret, o persona natural i jurídica, amb la determinació de les causes limitatives de la capacitat d'obrar i estats a què donen lloc, i les formes i vicis de la manifestació de voluntat; l'element real o cosa; i l'element formal o forma interna i formalitats externes. Els elements accidentals o modalitats.

La interpretació dels actes jurídics; la vida dels mateixos en sos diversos graus de desenrotllament, i el temps. Els efectes generals i especials de l'acte jurídic; distingint, en quant als primers, els dels normals (essencials, naturals i accidentals), dels anormals i dels il·lícits; i, en quant als efectes especials o economia jurídica, els actes que tenen per fi crear, conservar, exercitar, modificar i extingir drets. Classificació de les relacions jurídiques. Protecció dels drets : mitjans preventius, dret de retenció, accions, excepcions, *litis contestatio*, prescripció.

A instància dels deixebles, s'estudiaren immediatament les *succesions mortis causa* : formes de successió i relació entre elles, testament; formes externes i solemnitats internes : forma de la institució d'hereu, i distribució de l'herència entre ells; substitucions, principalment els fideicomisos; herències de confiança i marmessors, codicils, i tot allò relatiu a llegats; invalidació dels testaments; successió forçosa, estudiant extensament el referent a llegítimes; successió intestada; adquisició i transmissió de l'herència, herència jacent; partició de l'herència, col·lacions, i protecció del Dret hereditari.

Família. — Deixant el matrimoni, parentiu, aliments, adopció, llegitimació, pàtria potestat i guardaduria, s'explicà l'organització de la família, seguint el mètode vivent d'En Faus : capítols matrimonials, en general; capítols d'hereu amb cavalera : heretaments tot el relatiu al dot, escreix, tenuta; heretament a favor dels fills neixedors. Capítols de pubilla amb cavaler : la pubilla, aixovar i soldada. Capítols de cavalers, de vidus i per matrimonis dobles; ganancials en ses diverses formes; i parafernals.

Drets reals. — Emfiteusis, cartes de gràcia i censals.

Història de Catalunya

1914-1915

En la primera temporada del curs (fins a Nadal) les explicacions versaren sobre els següents temes : *Procés de la historiografia catalana; Indicacions sobre les èpoques prehistòriques i els primitius pobladors del nostre país; Estudide les primeres colonitzacions i de l'època romana en la nostra terra; Notícies sobre el Cristianisme en el nostre país; El període visigòtic i la invasió aràbiga;* i amb una major amplitud es tractà de *La reconquesta i la sobirania franca* i del *Període comtal català* (donant notícies de tots els comtats del nostre país i fent referència també als estudis sobre les famílies vescomtals).

Durant aquest període del curs es practicaren els alumnes en la lectura d'antics textos històrics en català, entre altres el *Llibre dels feyts d'armes de Catalunya* d'En Boades.

Durant la segona part del curs (fins a Carnestoltes) les explicacions versaren sobre els *començaments de la reialesa a Catalunya*, estudiant els regnats d'Alfons I i Pere I, i la minoritat de Jaume I.

En aquesta temporada es va començar a practicar als alumnes en exercicis de paleografia, utilitzant algunes de les planxes del *Manuel de Paléographie* de M. Prou, les reproduccions publicades pel Sr. Miret i Sans en son estudi *Documents en langue catalane de la haute vallée du Segre* i diverses fotografies d'altres documents, llatins i catalans, dels nostres arxius.

En la tercera època del curs (durant la Quaresma) les lliçons es referiren als regnats de Jaume I i Pere II, i en elles es simultanejaren amb les explicacions lectures dels corresponents fragments de les Cròniques del rei Jaume i d'En Desclot.

En l'últim període del Curs (fins a la fi de maig) s'estudiaren els regnats d'Alfons II i de Jaume II. Durant el mes de maig les explicacions estigueren a càrrec de D. Ramon d'Alòs, qui tractà de l'expedició a Almeria i de les relacions amb la Toscana, aportant en aquesta càtedra la seva especial competència.

En aquets dos darrers períodes del curs continuaren els exercicis de paleografia, per mitjà de fotografies de documents antics. Aquestes pràctiques motivaren sovint indicacions i explicacions de diverses qüestions de paleografia i diplomàtica medievals.

En general, la tendència i el mètode del Professor d'aquesta Càtedra ha

estat orientar els deixebles en l'estudi de la Història, especialment de la catalana, assenyalant, dintre de cada període, les qüestions històriques de major interès i donant una part important a l'estudi de les institucions, fent conèixer sobre cada punt tractat la bibliografia fonamental consultable.

1915-1916

En començar en octubre el curs de 1915-1916 foren dotze els alumnes matriculats en aquesta càtedra, alguns dels quals n'eren ja deixebles de cursos anteriors. L'assistència a classe es va mantenir prou constant durant els dos primers mesos; però en rependre el curs després de les vacances de Nadal va minvar, quedant per fi reduïda a quatre alumnes que han tingut completa assiduïtat, i són: la Srta. Jacoba Comas i els joves D. Josep M.ª Casacuberta (alumne aventatjat del curs anterior), D. Anton Salas i D. Joan Palau. Demés, a pres part en les pràctiques de paleografia i examen de documents D. Enric Cubas (alumne distingit d'anteriors cursos).

En la primera part del curs el Professor, tenint en compte l'assistència d'alumnes nous, donà explicacions generals sobre la història de Catalunya de des de la fi de l'imperi romà (considerant que per a l'estudi de prehistòria, primitives colonitzacions i civilització romana de Catalunya s'acabava de fundar la càtedra especial d'Arqueologia). Després de lleugeres indicacions sobre el període visigòtic (des de la conquesta del nostre país per Euric) i de les invasions aràbigues, s'entrà més de ple a l'exposició de la reconquesta del nostre país impulsada per la intervenció dels francs, explicant la situació dels hispans refugiats a la Septimània i l'organització de la nostra terra dins l'imperi carolingi, indicant els diferents comtes beneficiaris i els orígens de la casa comtal de Barcelona, seguint després l'estudi de la història d'aquesta dinastia, examinant les seves relacions amb els carolingis fins a la fi d'aquests i la independència respecte dels capets, les lluites amb els sarraïns eixamplant la reconquesta del territori, el desenrotllament de les institucions i començaments de legislació pròpia, les relacions amb el migdia de França i amb les ciutats italianes, amb el Pontificat i amb l'imperi, l'expedició contra les Balears per Ramon Berenguer III, l'acabament de la nostra reconquesta i la unió amb Aragó per Ramon Berenguer IV, no deixant d'estudiar, juntament amb el de Barcelona, els altres comtats catalans i llurs relacions i unions amb el primer.

Després de Nadal es dedicà un mes a l'examen detallat dels documents referents a les relacions de la casa comtal de Barcelona amb la de Carcassona i altres del migdia de França, segons la sèrie de documents continguda en el *Liber feudorum* d'Alfons I, publicats en bona part per En Marca, els autors de la *Historia del Languedoc*, En Mahul i En Cros-Mayrevieille. Les pràctiques de paleografia durant aquest període del curs es feren sovint amb fotocòpies, fotografies o gravats d'alguns dels tals documents o d'altres.

En la resta del curs el Professor explicà el període reial a Catalunya durant la nostra dinastia nacional, estudiant amb especial detenció aquest any els regnats de Pere I (dedicant algunes lliçons especials a la guerra dels albigesos i la batalla de Muret, exposant les opinions de MM. Dieulafoy, Luchaire i d'altres), de

Jaume I (especialment : minoritat del rei, conquesta de Mallorca; i relacions amb França i amb Castella), de Pere II (especialment : el desafiament de Burdeus i la guerra amb Felip *l'Atrevit)*, d'Alfons II i de Jaume II. Les explicacions dels regnats de Pere I a Jaume II foren acompanyades de lectures dels trossos més pertinents de les Cròniques del rei Jaume, Desclot i Muntaner, respectivament. La indicació de la bibliografia *útil* ha estat sempre un dels punts en què més cura hi ha posat el Professor, així com en procurar que els alumnes s'entrenessin en els mètodes d'investigació i d'estudi de l'història medieval.

Literatura catalana

1915-1916

Foren disset els alumnes que es matricularen en aquesta classe, algun dels quals havia ja pertanyut a cursos anteriors. L'assistència fou bastant sostinguda fins a les vacacions de Pasqua; després d'elles, tal vegada per acostar-se els exàmens de la Universitat, quedà reduït el curs als alumnes més aprofitats i constants, que foren els següents : Josep A. Font Casas, Felip Salvador Rosés, Joan Capdevila Rovira, Jacoba Comas Iglesias, Josep A. Vandellós Solà, Josep M.ª Casacuberta, Pere Casagran Alomar, Enric Nadal Blanch, Antoni Guasch Vilaret, Mn. Cebrià Montserrat i Roig.

El curs durà des del 7 d'octubre fins al 6 de juny, amb les vacacions acostumades per Nadal i Pasqua, i fou exercit pel Prof. Sr. Rubió i Lluch, auxiliat, com en altres anys, del seu fill Sr. Jordi Rubió Balaguer.

Seguint també el mètode d'ensenyança dels cursos anteriors, s'han dividit les lliçons en dues parts : la una, la més breu i amb la qual s'inauguraren, dedicada a exposar en línies generals el concepte, límits geogràfics, cronològics i períodes de la història de la literatura catalana, assenyalant ses característiques; la segona tingué per objecte l'estudi de temes monogràfics, no tractats encara a la càtedra, i preparats en llur major partida damunt de textos inèdits o poc estudiats. Aquestes lliçons versaren sobre tres aspectes diferents de la nostra literatura : A*) la prosa religiosa i moral en el període clàssic;* B*) el classicisme en les lletres catalanes;* C*) la novel·la catalana d'influència francesa* (continuació de les lliçons començades a donar en el passat curs sobre la nostra novel·lística).

A) *La prosa religiosa i moral en el període clàssic.*

Duraren les lliçons des del 19 d'octubre al 10 de desembre, a part d'unes conferències suplementàries en la primera setmana de febrer, les quals anaren acompanyades de lectura de fragments escollits i de les indicacions bibliogràfiques corresponents. Es subjectaren en línies generals al següent programa:

La Bíblia. Versions catalanes del s. XV: són en gran part les mateixes del s. XIV, rejovenides. Textos bíblics fragmentaris de l'*Antic Testament* que s'han conservat. Menció de bíblies en romanç en l'epistolari del rei Martí, i en sa biblioteca i en la de la reina Maria. *La Bíblia,* completa, traduïda per fra Bonifaci Ferrer, és impresa en 1477 amb les correccions de mestre Jaume Borrell, O. P. Restes que ens han quedat de *La Bíblia* d'En Ferrer, versió retocada per fra Borrell *(Sal-*

teri, Barcelona, 1480); versió autèntica (?) (*Salteri* manuscrit de París). Altres traduccions del *Salteri* i dels Evangelis. Els apòcrifs.

Hagiografia : a) Obres de caràcter popular, d'influència llatina, francesa i provençal. — *b*) Vides de Sants escrites per autors valencians amb propòsit literari.

a) Traduccions del *Flos sanctorum*. Nombrosos textos catalans conservats. Assaigs de classificació dels mateixos. Traduccions d'altres escrits hagiogràfics: Cassià : *de collationibus patrum*. Rufi : *de vitis patrum*. — Vides de Sants d'autor anònim. Assaig de classificació segons llur origen.

b) Corella : *Vida de Santa Ana i Santa Magdalena*. — M. Pérez : *Vida de Sant Vicent Ferrer, Vida de Santa Caterina de Sena*.—Fra Tomàs Vesach : altra *Vida de Santa Caterina*, derivada també de la de Ramon de Capua. — F. Alegre: *Vida de S. Iosaphat* (perduda).

Reculls de contes devots. Reculls d'eximplis : traducció d'E. de Besançon (*Alphabetum narrationum.*) — *Miracles de la Verge :* probable influència francesa; exemples d'origen local.

Llegendes piadoses. Influència de les llegendes hagiogràfico-celtes. Llegendes de l'altra vida; *Visió de Trictelm* (Beda); *Visió de Tundal; El purgatori de S. Patrici; El viatge* d'En R. de Perellos. Estudi de ses fonts, originalitat i cronologia.

Història Evangèlica. Sor Isabel de Villena : *Vita Christi*. Elegancia d'estil i força efusiva d'aquest llibre. Imatges i personificacions poètiques. — Roiç de Corella : Versió del *Cartoixà* de Ludolf de Saxònia. La seva importància com a monument de la prosa valenciana del s. xv. — Traduccions de les *Meditationes vitae Christi* de S. Bonaventura : versió anònima d'un monjo de Montserrat. Fragments originals del trelladador. Altres versions anteriors (ms. de S. Cugat del Vallès; inventari reina Maria).

Teologia. Abundància de traduccions i escàs valor literari de les mateixes. — S. Agustí : *De civitate Dei*. Traducció de la versió francesa de Raul de Presles. Gerson, *les tres veritats;* traducció de l'*opusculum tripartitum?*— Isaac, *de religione;* Traducció de fra R. Boyl. — Altres traduccions de S. Gregori, Nicolau de Lira, etc

Obres originals. — Influència italiana i del Renaixement. Felip de Malla: *Memorial del pecador remut :* no és, com s'havia cregut, un tractat de moral pràctica, sinó una demostració en forma simbòlica de la necessitat de la mort de Jesucrist per a la redempció. Estil feixuc. Riquesa d'imaginació; al·legoria continuada, dantesca en certs passatges. Altres elements literaris : fragments en prosa rimada. Influència i al·lusions clàssiques. — F. de Pertusa : *Memorial de la fe católica*. Popularitat d'aquest llibre.

Prosa mística. Major importància literària del gènere. Influència italiana (versions de Cavalca de Vicopisano, Santa Catarina de Sena, etc.). Escriptors influïts per l'esperit franciscà (Exemeno, Pascall...).

Obres originals : Fr. Antoni Canals : *Escala de contemplació*. — Fra Joan Exemeno : *Quarentena de contemplació*. Extracte fet d'orde del rei Martí del *r. de arbore vite crucifixe* d'Huberti de Casale. — S. Vicens Ferrer : *Contemplació de la Vida de J. C. o de la missa*. — J. Pascall : *Tractat de beatitut* i *de la pena dels dampnats*. — P. Caldés : *Exercici de la Santa Creu* (1446). — P. Martínez : *Mirall dels divinals assots* (1463). — Antoni Boteler : *La scala del Paradís*.

Traduccions : Fr. Antoni Canals, originalitat i valor literari dels pròlegs-

dedicatòries de les seves traduccions : *Exposició del Pare Nostre, De l'arra o dot de l'ànima* (Huc de S. Víctor). — Miquel Pérez : traducció de la *Imitació de J. C.* Son valor literari; afectació d'estil. — Altres versions de menys valor literari : de S. Bonaventura, S. Bernat, etc. — Traduccions de l'italià; Fra Pere Busquets.

Com a complement d'aquestes lliçons es parlà ràpidament d'alguns dels tractats de moral pràctica d'aquesta època, i, finalment, de S. Vicens Ferrer.

B) *El classicisme en les lletres catalanes.*

Començaren aquestes lliçons després de les vacacions de Nadal, i duraren fins a les de Carnaval. Essent massa extens per a transcriure íntegres el tema d'aquests estudis, el precisà el Prof. Dr. Rubió i Lluch en la forma següent:

La nostra visió del classicisme llatí és fragmentària, perquè la literatura llatina sols se'ns assimila com història o moralitat. Els autors preferits són els prosistes, i de la poesia lírica, ben poc en coneguérem. Cosa semblant passa amb els lírics italians (Petrarca més conegut com a moralista). El període de les traduccions catalanes de clàssics comença en el regnat de Pere III amb les de Fronti i Paladi, però el veritable impulsor i pare del classicisme català és Joan I; en cap altre regnat es tradueixen tants clàssics al català. És en aquestes traduccions, més o menys directes, on estudiarem el classicisme llatí. El seu estudi en altres esferes menys concretes (imitacions, influències, reminiscències) hauria de compendre totes les manifestacions literàries de l'època. No és aquest l'estudi que ara ens proposem fer. El programa d'aquestes explicacions senyalarà solament els capítols més importants de les mateixes:

Els clàssics en les biblioteques romàniques catalanes (Seu d'Urgell, Ripoll, Vich, Roda, Tortosa).

El classicisme grec en les lletres catalanes : nocions fragmentàries i indirectes de l'helenisme. Els llibres grecs de la biblioteca d'Arnau de Vilanova. El primer contacte eficaç de la nostra cultura amb la bizantina ens el proporciona el mestre Herèdia, però no passà al català. — Traduccions catalanes d'autors clàssics : interès que ofereixen llurs pròlegs (Sayol, Conesa, Canals, Valentí, Corella, etc.). La seva posició davant dels textos llatins. Participació de totes les regions catalanes en aquest moviment : traductors catalans (Ferrer Sayol, B. Metge, G. Nicolau, fra Pere Llopis, Francesc Alegre); íd. valencians (A. Canals, A. Vilaragut, P. Mollà, Roiç de Corella, Lluís de Fenollet); íd. mallorquins (J. Domènech, Ferran Valentí).

Influències estrangeres, francesa i italiana, en el classicisme català. — Joan I humanista. Si bé no arribà a dominar el llatí, és el rei més il·lustrat i d'esperit més curiós de la nostra dinastia abans d'Alfons *el Magnànim.* Ses relacions literàries i polítiques amb els humanistes més notables del seu temps. Traduccions clàssiques del seu regnat; llibres clàssics per ell demanats.

Bernat Metge. Influència de l'humanisme italià. Metge, primer traductor català fragmentari de Ciceró : tractats d'aquest escriptor que ell coneixia. B. Metge i Ovidi. — El ciceronianisme en les lletres catalanes. Ferrer Sayol el primer ciceronià català conegut. Bernat Metge el primer traductor. Fr. Nicolau Quils : traducció dels *Oficis.* Fr. Valentí : traducció de les *Paradoxes.* Altra versió anònima de la mateixa obra. — Traduccions catalanes de Ciceró en el s. XVI. — Titus Livi en la literatura catalana. Temptatives dels nostres reis per a obtenir-lo en llatí.

Traducció anònima catalana, derivada del francès. — El pseudoAtó i ses traduccions catalanes.

C) *La Novel·la a Catalunya.* (Continuació de les lliçons dels curs passat.)

Comprengueren aquestes lliçons des de les vacacions de Carnaval fins a la fi del curs.

I. *Novel·les d'aventures de derivació francesa o provençal: temes devots i miracles.* Cicle de la Manekina *(Filla del rei d'Hongria, Emperador Contastí).* Cada una de les versions catalanes correspon a una de les dos grans branques en què es divideix la llegenda : *Hongria* (ermità), per certs detalls locals sembla venir de Provença; semblances amb la llegenda de sant Llàtzer de Marsella. *Contasti* (senador); semblances amb la història de la Bella Helena. Toponomàstica castellana. — *Llegenda de l'Emperadriu de Roma,* pertanyent al cicle de *Crescència* i *Florència de Roma.* Argument molt repetit en els exemplaris. *Lo fill del Senecal d'Egipte :* prosificació d'un conte devot francès. — *Història d'Amic i Melis :* les seves versions franceses s'han d'estudiar amb les de la *Matière de France.* A Catalunya és divulgada exclusivament com un conte devot. Variants catalanes.

II. *Novel·les d'aventures de caràcter cavalleresc i profà.* Caràcter sentimental.— El *Partinobles :* tema greco-bizantí, però és un vertader llibret de cavalleries. Relacions amb la versió castellana. — *Paris e Viana :* probable origen provençal. Comparació crítica de les variants catalana, francesa i castellana. — *Pierres de Provença. Frondino i Brisona.*

III. *La novel·la cavalleresca francesa a Catalunya.* Cicles principals (Bretanya, Roma, França), segons l'ordre de sa influència.

1. Cicle bretó. Temes principals. La seva divulgació a Catalunya des del segle XII. Al·lusions al cicle bretó en la nostra literatura en els segles XIII i XIV. Novel·les d'aquest cicle conegudes a Catalunya. Traduccions del Lançalot. Demanda del S. Graal i Tristany.

2. Matèria de Roma. Sos temes principals. Records a Catalunya d'aquest cicle des de la XIIIª centúria. *L'Historia destructionis Trojae* de G. delle Colonne : sa traducció per En Conesa. — *Alexandre :* traducció catalana del compendi de J. Valeri.

3. Matèria de França. No ha deixat en la nostra literatura cap obra que d'ella provingui directament. Al·lusions als seus herois en els s. XIV i XV a Catalunya (Muntaner, J. March, J. Roig, etc.).

Terminà el curs, sense tenir temps de començar l'estudi de la novel·la sentimental d'influència italiana.

Com a exercicis pràctics es llegiren pels alumnes les obres més importants de Jordi de S. Jordi, per la poesia. En quant a la prosa, es llegí la *Història de Valter i Griselda,* en l'edició en lletra gòtica de l'Aguiló; més endavant foren estudiats, comparativament, alguns capítols de la crònica de Desclot, damunt de les fotocòpies dels manuscrits, per a ensinistrar als alumnes en la classificació i filiació dels mateixos. Resultat d'aquelles lliçons pràctiques foren els treballs d'investigació [illegible]onal fets pels alumnes Sr. Joan Capdevila (la conquesta de Mallorca en les [illegible]niques de Desclot i Muntaner), i Srta. Jacoba Comas (les Vespres sicilianes en les mateixes cròniques); prescindint de la part històrica, es fixaren principalment en els procediments de descripció i en senyalar les coincidències o disconformitats dels dos cronistes al recontar iguals fets.

L'aventatjat alumne Sr. Josep M. Casacuberta, deixeble de cursos anteriors, ocupà també dos dies la càtedra, estudiant els tractats catalans de Gaia Ciència, als quals ve dedicant de temps la seva atenció.

Arqueologia de Catalunya

1915-1916

El curs ha constat de dues parts : la primera d'introducció, per a donar una informació sumària de Prehistòria general i de l'arqueologia de la península ibèrica, des del paleolític fins a l'ocupació romana, especialment dels problemes relacionats amb Catalunya, com a preparació indispensable per a l'estudi de la nostra arqueologia, a la qual va ésser dedicada la segona part del curs.

En les dues parts el curs ha estat integrat per unes conferències del Professor i uns exercicis pràctics que els alumnes feien sobre el material arqueològic o sobre fotografies i gravats. Del contingut de les conferències en donaren idea uns sumaris, en la redacció dels quals es seguiren les següents normes: En la part de Prehistòria general informar sumàriament a l'alumne de l'evolució de les cultures prehistòriques principals, donar-li després una idea de les línies generals de la prehistòria ibèrica, tractant amb més detenció els temes més íntimament relacionats amb el nostre material i de coneixement indispensable per a la seva perfecta comprensió, p. e. : l'art quaternari, el problema de les coves i dels megalits, la importància i cronologia de la cultura eneolítica i de principis del bronze d'Almeria, els diversos cercles de la cultura ibèrica i llurs relacions. L'última part del curs fou dedicada a l'estudi del material català, intentant ordenar-lo sistemàticament, senyalant les línies generals que en l'estat actual de la investigació és possible traçar i estudiant detingudament les troballes.

En totes les conferències l'exposició oral anava acompanyada de l'estudi directe del material arqueològic sobre els mateixos objectes, sempre que això era possible i sobre fotografies i gravats en els altres casos, i es tingué una especial cura en la informació bibliogràfica, que es donava als alumnes al peu del sumari de cada lliçó, presentant, a més, els llibres, sempre que era possible tenir-los a mà.

Els exercicis pràctics s'escalonaren en el curs, simultanejant-los amb les conferències, i consistiren en l'examen detingut per part dels alumnes del material arqueològic dels diversos períodes estudiats; en visites al Museu, amb exercicis pràctics semblants; visites al laboratori de la Secció d'investigacions arqueològiques de l'Institut d'Estudis Catalans, on els alumnes es pogueren fer càrrec dels diversos treballs de classificació, reconstrucció, catalogació i preparació de publicacions del material procedent de les excavacions dutes a terme per l'Institut.

Han assistit al curs els Srs. D. Víctor Duran, D. Robert Bassas, D. Josep Plandiura, D. Felip Puig, D. Enric Cubas i D. Josep Colominas.

DP
302
.C57
E7
Whitehill
8-9
IMS

Barcelona. Estudis universitaris catalans.
[Revista dels] Estudis Universitaris Catalans. --

PONTIFICAL INSTITUTE
OF MEDIAEVAL STUDIES
59 QUEEN'S PARK
TORONTO 5, CANADA